SANCTI THOMÆ AQVINATIS

EX ORDINE PRÆDICATORVM

QVINTI ECCLESIÆ DOCTORIS ANGELICI

PRÆCLARISSIMA COMMENTARIA,

IN DECEM LIBROS

ETHICORVM ARISTOTELIS

Editio noua, quamplurimis quibus ſcatebat mendis correcta; cùm Exemplari Romano, ac aliis vetuſtiſsimis manuſcriptis codicibus collata, Per R. P. Fratrem COSMAM MORELLES, *Ordinis Prædicatorum S.T.D. ac in celeberriam Colonienſi Vniuerſitate Profeſſorem Publicum.*

Operum TOMVS QVINTVS.

PARISIIS,
Apud SOCIETATEM BIBLIOPOLARVM,
viâ Iacobæâ.

M. DC. LX.

CVM PRIVILEGIO REGIS.

INDEX
LIBRORVM AC LECTIONVM
DE GENERATIONE ET CORRVPTIONE.

Summa Libri Primi.

CAPVT PRIMVM.

DE Generatione, Alteratione, & Augmentatione, de Tactu, de ipso Agere, ac Pati & de Mistione, tam secundùm aliorum, quàm secundùm propriam sententiam agit. fol. 2.

LEctio Prima. Quænam in hoc libro speculari oporteat; deque, Generationis, & Corruptionis, ab Alterationis discrimine ex Antiquorum sententiis agitur. folio 3. columna. 2.

Caput Secundum. fol. 4

Lectio Secunda. Tam secundùm ponentes vnum, quàm plura rerum principia, arguitur aliud esse Generationem, ac Corruptionem, ab ipsa alteratione. Specialiter tamen contra Empedoclis dicta insistitur. 5.

Caput Tertium. fol. 7.

Lectio Tertia. Cur de Generatione & Corruptione dicendum sit; Democriti deinde cum sua ratione de generatione sententia tractatur, & ad eius veritatem duæ afferuntur quæstiones, quarum altera soluitur, ea videlicet, an rerum principia indiuisibilia, si sint, corpora sint an superficies. 9.

Lectio Quarta. Ea Democriti declaratur suæ sententiæ ratio, quâ corpus omne ex indiuisibilibus componi opinatus est. 12.

Lectio Quinta. Propositâ veritate, duæ contra illam adducuntur Democriti sententiæ, & soluuntur. Ex quarum solutione rerum generationem, aggregationem, corruptionem & segregationem non esse deducit. 14.

Caput Quartum. fol. 17

Lectio Sexta. Generatio simpliciter an sit, & quomodo ipsa ex ente vel non ente, fieri contingat, obiiciendo & soluendo inquiritur. 18.

Lectio Septima. Quænam sit causa perpetuitatis, generationis & corruptionis, simpliciter inquiritur, & veris causis sermonis propositis, vera ac Philosopho digna redditur. 20.

Lectio Octaua. Tres afferuntur modi, quibus aliqua generari simpliciter & secundùm quid, & inuicem corrumpi dicuntur. 22.

Lectio Nona. Generatio simpliciter & secundum quid, in his quorum mutua non est generatio, quomodo sumenda, tres demum mouentur quæstiones. 26

Caput Quintum. fol. 27

Lectio Decima. Generationis & Corruptionis Natura, ex cuius notitia ipsarum à cæteris mutationibus differentia deducitur. 28.

Caput Sextum. fol. 30.

Lectio Vndecima. Augmentum & Diminutio, quonam modo ab ipsa generatione & alteratione separentur. ibid.

Lectio Duodecima. Quæstionis solutio, An materia quæ subiectum augmenti est, expers sit magnitudinis actu vel potentiâ, nec ne. 32.

Lectio Decimatertia. Nullum magnitudine carens posse esse augmentationis subiectum ostenditur. 33.

Lectio Decimaquarta. Quænam sit eius, quo aliquid augetur natura, inquiritur. 36.

Lectio Decimaquinta. Propositis solutionis rectæ conditionibus, illa dissoluitur dubitatio, an secundùm quamlibet partem eius quod augetur, contingat ipsum augmentum fieri, nec ne. 38.

Lectio Decimasexta. Quomodo id, quod aduenit ei quod augetur, comparetur: & quomodo augmentum ab ipsa generatione differat, vel cum illa conueniat. 40.

Lectio Decimaseptima. Id quod auget ei quo nutrit comparatur. Quomodo item conueniant ac differant augmentum & nutrimentum, exponitur. 41.

Caput Septimum. fol. 42

Lectio Decimaoctaua. De Tactu agen-

dum eſſe proponitur. Quodque propriè ac metaphoricè acceptus ſit, declaratur. 44.

Caput Octauum. 46.

Lectio Decimanona. *Quænam & qualis ſint naturæ actiua & paſsiua, declaratur.* 47.

Lectio Vigeſima. *Agentis ac patientis duplex genus, primum ſcilicet & vltimum, quid ſint, & ad quodnam cauſæ genus reducantur, oſtenditur.* 50.

Caput Nonum. ibid.

Lectio Vigeſimaprima. *Opiniones afferuntur aliorum de rerum Generatione & interitu, ac diluuntur.* 53.

Lectio Vigeſimaſecunda. *Illorum deſtruitur ſententia, qui indiuiſibilia corpora rerum principia aſſerebant.* 56.

Caput Decimum. 58.

Lectio Vigeſimatertia. *Ex duabus conditionibus propoſitis, ac probatis, quonã pacto fiant Generatio, Actio, & Paſsio, ex eius ſententia deducitur.* 59.

Caput Vndecimum. 61.

Lectio Vigeſimaquarta. *Miſtionem deſtruentes rationes adducuntur. Hinc miſtionis à cæteris ſpeciebus motus differentia poſita, ea diſsoluitur quæſtio, an miſtio ſit.* 62.

Lectio Vigeſimaquinta. *Aliorum opinionibus de miſtionis modo propoſitis, ac reiectis propriam, ac veram, ſententiam adducit.* 66.

Summa Libri Secundi.

CAPVT PRIMVM.

DE *Elementorum Principiis & Numero inquirit, & ipſorum Generatione, & de Miſtorum Generatione meminit; & Generationis & Corruptionis cauſas inueſtigat.* folio 68.

LEctio Prima. *Præmittitur huius libri intentum. Antiquorum præterea ac proprio de materiali generationis elementorum principio opiniones tractantur.* 69.

Caput Secundum. 71

Lectio Secunda. *Quænam qualitatum tangibilium elementorum formalia principia ſint, ac illorum primæ differentiæ.* 73.

Caput Tertium. 75.

Lectio Tertia. *Numerum elementorum & illorum qualitates, ſecundùm veritatem, & ex Philoſopho, affert.* 76.

Caput Quartum. 78.

Lectio Quarta. *Quomodo elementa, & quæ ex inuicem, facilius, difficulter-ue, generar. contingit, exponitur.* 79.

Caput Quintum. 81.

Lectio Quinta. *Subiectum primum tranſmutationis elementorum non eſſe elementum, vel medium aliquod inter illa dicitur.* 82.

Lectio Sexta. *Extremum ſeu medium, ex elementis ipſorum generationis principium non eſſe probatur. Pro quo probatur etiam, quòd in infinitum non procedat elementorum generatio.* 85.

Caput Sextum. 86.

Lectio Septima. *Sententia deſtruitur Empedoclis, quâ elementa intranſmutabilia ab inuicem exiſtimauit, & eiuſdem de mouentibus principiis concluditur opinio.* folio. 88.

Caput Septimum. 90.

Lectio Octaua. *Miſtorum ex elementis generatio, tum ex antiquis, tum ex Philoſophi ſententia perquiritur. Hinc omnia in vnoquoque miſto eſſe elementa probatur.* folio. 92.

Caput Octauum cum Commentario. 93 & 94.

Caput Nonum. 95.

Lectio Nona. *Quænam ſint generationis principia Antiquorum item de mouente refelluntur ſententiæ.* 96.

Caput Decimum. 98.

Lectio Decima. *Quiſnã in ipſa generatione ac corruptione ſit motor, quod motus etiam continuus exiſtat, oſtenditur.* 100.

Caput Vndecimum. 103.

Lectio Vndecima. *Quænam, neceſſariò, & quæ contingenter fieri contingat* 104.

Lectio Duodecima. *Generationem non eſſe infinitam in rectum, ſed in circuitu probatur.* 105.

Summa Libelli de Elementorum Miſtione.

QVomodo in Miſto, non actu, ſed virtute, remaneant elementorum formæ quibuſdam allatis ac confutatis opinionibus, declaratur.* 108.

Indicis Summarum, Librorum, ac Lectionum finis.

ARISTOTELIS STAGYRITÆ

PERIPATETICORVM PRINCIPIS de Generatione & Corruptione.

LIBER PRIMVS.

Cum S. Thomæ Aquinatis expoſitione.

PROOEMIVM.

SICVT tradit Philoſophus in 3. de Anima (text. 38.) ſcientiæ ſecantur quemadmodum & res: Nam & omnes habitus diſtinguntur per obiecta, ex quibus ſpeciem habent: Res autem, quas conſiderat Naturalis, ſunt motus & mobile: Dicit enim Philoſophus in 2. Phyſicorum (text. 71.) quòd quæcunque mota mouent, ſunt Philoſophicæ ſpeculationis: Et ideo oportet quòd ſecundùm differentiam motuum & mobilium diſtinguantur & ordinentur partes Scientiæ Naturalis. Primus autem motuum eſt ipſe motus localis, qui eſt perfectior & cōmunior omnibus motibus naturalibus, vt probatur in 8. Phyſicorum (text. 55. & in 1. de cœlo text. 12.) Et ideò poſt conſiderationem motuum & mobilium in communi, quæ fuit tradita in libro 1. Phyſicorum, oportuit quòd tractaretur de corporibus ſecundùm quòd mouentur motu locali in libro de cœlo; quæ eſt ſecunda pars Scientiæ naturalis: Reſtat igitur conſideratio de motibus aliis conſequentibus, qui non ſunt communes omnibus corporibus, ſed inueniuntur in ſolis inferioribus: Inter quos principatum obtinet generatio & corruptio: Alteratio enim ordinatur ad generationem ſicut ad finem, qui eſt perfectior naturaliter his quæ ſunt ad finem: Augmentum etiam conſequenter ſe habet ad generationem: Nam augmentum non fit ſine quadam particulari generatione; quâ ſcilicet nutrimentum conuertitur in nutritum; ſicut etiam Philoſophus dicit in 2. de Animâ (text. 37.) quod *cibus nutrit inquantum eſt potentia caro; augmentat autem, inquantum eſt potentia quanta caro.* Et ideo neceſſarium eſt vt, quia hi motus conſequenter ſe habent ad generationem, ſimul cum eis de generatione & corruptione tractetur.

Quare liber de Cœlo ſit ſecundus Naturaliũ.

Quare liber ſte ſequatur librum de Cœlo.

Quomodo alteratio & augmentum habeãt reſpectum ad generationem.

A B C

Eſt autem conſiderandum quòd de vnoquoque quod in pluribus inuenitur, priùs eſt conſiderandum in communi quàm ad ſpecies deſcendatur; alioqui oporteret idem dicere multoties, ita ſcilicet quòd in ſingulis id quod eſt commune repeteretur; ſicut probat Philoſophus in primo de partibus animalium (cap. 1.) Et ideo priùs oportuit de generatione & corruptione in communi determinare, quàm ad partes eius deſcendere. Similiter etiam conſiderare oportet quòd ſi in aliquo genere aliquod primum inuenitur quod ſit cauſa aliorum, eiuſdem conſiderationis eſt commune genus & id quod eſt commune in genere illo: Quia illud primum eſt cauſa totius generis. Oportet autem eum qui conſiderat genus aliquod, cauſas totius generis conſiderare: Et inde eſt quòd Philoſophus in Metaphyſica ſimul determinat de ente in communi, & de primo ente, quod eſt à materia ſeparatum. Sunt autem in genere generabilium & corruptibilium quædam prima principia (ſcilicet elementa) quæ ſunt cauſa generationis, corruptionis, & alterationis in omnibus aliis corporibus: Et inde eſt quòd Ariſtoteles in hoc libro, qui eſt tertia pars Scientiæ naturalis, determinat non ſolùm de generatione & corruptione in communi, & aliis motibus conſequentibus, ſed etiam de generatione & corruptione elementorum.

Idem habes in prologo Phyſicorũ.

Conſiderans genus aliquod cauſas totius generis conſiderare debet.

Quare hic Ariſtoteles de elementis conſideret.

His ergo prælibatis ad demonſtrandum intentionem Ariſtotelis in hoc libro, accedendum eſt ad expoſitionem eius.

SVMMA LIBRI.

De Generatione, Alteratione, & Augmentatione, de Tactu, de ipso Agere ac Pati, & de Mistione, tam secundùm aliorum quàm secundùm propriam sententiam agit.

CAPVT PRIMVM.

FRANCISCI VATABLI TRANSLATIO. A

DE ortu autem ac interitu eorum quæ naturâ gignuntur, intereuntque, vniuersim de omnibus, tum causas, tum rationes eorum distinguendo, dicamus oportet: Præterea, quid accretio, quidque alteratio sit; & eandemne alterationis atque generationis esse naturam existimare liceat; an diuersam, perinde vt ipsis quoque nominibus discretæ sunt.

Priscorum igitur quidam generationem simplicem, absolutamque alterationem esse inquiunt; quidam à generatione alterationem aliud esse. B

Nam qui vniuersum ipsum aiunt vnum quippiam esse, & omnia ex vno oriri censent, ij generationem alterationem esse, & quod propriè generatur id alterari dicant est necesse.

At qui plures quàm vnam esse materias astruunt, vti Empedocles, Anaxagoras, & Leucippus, illas differre dicant oportet.

Quanquam Anaxagoras propriam profectò vocem ignorauit: Quippe cùm oriri, ac interire, idem esse quod alterari dicat: At multa esse rerum elementa perinde atque alij asserit. [Iuxta Græcum οἰκείαν proprius perperam suam.]

C *Nam Empedocles corporea quidem elementa quatuor, omnia verò vna cum hisce quæ motu ciendi vim habent, numero sex ait esse: Anaxagoras verò, & Leucippus & Democritus, infinita: Etenim Anaxagoras ea facit elementa rerum, quæ similaria sunt; vt os, carnem, medullam, cæteraque, quorum cuiusque pars eandem cum toto sortita est appellationem: Democritus autem & Leucippus ex indiuisibilibus corporibus quæ & multitudine & formis infinita sunt, cætera componi dicunt; atque hæc inter sese differre per illa nimirum, situ ac ordine eorum, ex quibus constant. Porrò, Anaxagoras & Empedocles contrario dicere modo videntur: Ille enim terram, aquam, aërem, & ignem, elementa quatuor, eaque simplicia magis quàm carnem, os, & id genus similaria: Hic verò hæc quidem simplicia elementaque; illa verò (terram, inquam, aquam, aëremque, & ignem) composita; vtpote quibus gignendis illa præstent semina.*

ANTIQVA TRANSLATIO.

DE Generatione autem & Corruptione & de natura generatorum & corruptorum, & vniuersaliter de omnibus causas diuidendum; & rationes eorum determinandum est; & vtrùm existimandum sit eandem esse naturam alterationis & generationis; aut semotam, vt determinata sunt ex nominibus. Antiquorum igitur hi quidem vocatam generationem simplicem alterationem esse inquiunt. Hi verò aliud generationem, & aliud alterationem. Quicunque igitur vnum aliquid omne esse dicunt, & omnia ex vno generant, his quidem necesse est vtique, generationẽ esse alteratiõe dicere; & quod principaliter fit, alterari. Quicunque autem plures materias vnam ponunt, vtpote Empedocles, & Anaxagoras, & Leucippus, & Democritus, his aliud. Sed tamen Anaxagoras propriam vocem ignorauit: Dicit enim quòd fieri & destrui idem existit, quod alterari: Multa autem dicit elementa, quemadmodum & alij. Empedocles quidem enim corporea quatuor, omnia autem cum mouentibus sex ait numero. Anaxagoras autem, & Leucippus, & Democritus infinita: Hic quidem homiomera elementa ponit; vtpote os, carnem, & medullam, & alia quorum vniuscuiusque synonyma pars est: Democritus autem & Leucippus ex corporibus indiuisibilibus hæc & alia componi inquiunt: Hæc autem infinita, & multitudine, & formis, esse: Illa autem inter se differunt his ex quibus sunt, & positione, & ordine horum: Contrariè autem videntur dicere qui circa Anaxagoram eis qui circa D Empedoclem: Hi quidem enim inquiunt ignem, & aquam, & aërem, & terram, quatuor elementa, & simplicia magis esse quàm carnem, & os, & talia similium partium: Hi autem hæc quidem, simplicia, & elementa esse; terram autem, & aquam, aërem, & ignem, composita; panspermia enim horum esse.

[De generatione, & corruptione, & alteratione secundùm antiquorũ opinionem.]

[Parmenides Meliss. Diog. Thales Heraclio, Phy. c. 6.]

[Anaxagoras propriã vocem ignorasse videtur.]

LECTIO PRIMA.

QVÆNAM IN HOC LIBRO speculari oporteat; eque Generationis & corruptionis ab alteratione discrimine, ex antiquorum sententijs agitur.

IN hoc igitur Libro Philosophus primò ponit procœmium, demonstrans suam intentionem: Secundò prosequitur propositum, ibi *Antiquorum quidem igitur.* Circa primum tria facit. Primò enim ponit id quod principaliter intendit; & continuatur ad finem libri de cœlo, vbi dictum est, *De graui quidem igitur, & leui, determinatum sit hoc modo,* etiam subdit; *De generatione autem, & corruptione & natura generatorum & corruptorum, & eorum quæ generantur & corrumpuntur, vniuersaliter de omnibus, & causas diuidendum est*; Vt scilicet assignemus alias causas generationis, & alias corruptionis; vel etiam vt communes causas distinguamus, applicando singulis speciebus generatorum & corruptorum naturaliter: *Et de causis & rationibus eorum determinandum est*, vel generationis, & corruptionis; vel etiam eorum quæ naturaliter generantur, & corrumpuntur: Vtrorumque enim definitiones scire oportet: Naturalis enim non solùm considerat motum, sed etiam mobilia. Dicit autem *naturam generatorum & corruptorum*, quia considerare generationem & corruptionem artificialium non pertinet ad Naturalem. Secundò cùm dicit, *Amplius*, promittit se dicturum de alijs motibus consequentibus (scilicet de alteratione, & augmentatione) quid sit vtrumque: Tertiò ibi, *Et vtrùm*, promittit se dicturum de comparatione prædictorum ad inuicem, vtrùm scilicet sit existimandum vel recipiendum quòd eadem sit natura & ratio alterationis, & generationis; aut semota & distincta; scilicet vtrùm differant, ratione & naturâ, sicut determinata (idest distincta) sunt nominibus.

Continuatur hic liber ad librum de cœlo.

Naturalis motum & mobilia considerat

Generatio artificialiũ nõ spectat ad Natu. talem.

DEINDE cùm dicit, *Priscorum igitur &c.* Prosequitur suum propositum: Et primò determinat de generatione & corruptione in communi, & etiam de consequentibus: Secundò determinat de generatione & corruptione elementorum & hoc in secundo libro, qui incipit *De mistione quidem igitur.* Prima pars diuiditur in duas: In prima determinat de generatione & corruptione communi & aliis consequentibus motibus: In secunda determinat de quibusdam quæ ad hæc requiruntur, ibi, *Quoniam autem primum oportet de materia.* Circa primum duo facit: Primò inquirit, vtrùm generatio differat ab alteratione, quod erat tertium propositorum: Oportuit tamen priùs hoc tangere; quia, cùm differentia constituat speciem, non posset sciri propria ratio generationis & corruptionis hoc ignorato: Secundò determinat de generatione, & consequentibus motibus, ibi, *Vniuersaliter itaque de generatione.* Circa primum tria facit: Primò ponit diuersas sententias antiquorum circa differentiam generationis & alterationis: Secundò rationem diuersitatis assignat, ibi, *Quicunque igitur*: Tertiò rationem assignatam manifestat, ibi *Empedocles quidem enim.* Dicit ergo primò quòd

A quidam antiquorum Philosophorum dixerunt quòd illa quæ dicitur simpliciter generatio (idest absoluta) est idem quod alteratio: Alij verò dixerunt esse aliud, generationem simplicem, & alterationem.

DEINDE cùm dicit, *Nam qui vniuersum &c.* Assignat rationem diuersitatis prædictæ. Et circa hoc tria facit: Primò assignat rationem quare quidam posuerũt generationem simplicem idem esse quod alterationem: Fuerunt enim quidam, qui posuerunt vnum esse principium materiale omnium rerum; putà, aquam, vel aërem, vel ignem; & etiam posuerunt quòd materia est tota substantia rei: Ex quo sequitur quòd generationis subiectum & substantia rei semper maneat: B Et ideo principalis generatio in re non differt ab alteratione: Hoc est quod dicit, *Quicumque dicunt, omne vniuersum esse vnum* (idest immaterialem substantiam) *& omnia generant* (idest causant) *ex vno principio materiali, his necesse est dicere, quòd generatio sit idem quod alteratio, & quòd idem sit aliquid principaliter* (idest simpliciter) *fieri & alterari.*

SECVNDÒ cùm dicit, *At qui plures, &c.* Assignat rationem quare quidam posuerunt differentem generationem, & alterationem: Fuerunt enim quidam Philosophi ponentes plura C principia materialia, ex quorum congregatione & segregatione dicebant omnia fieri & corrumpi: Et secundùm hoc dicebant congregationem & segregationem esse generationem & corruptionem: Alterationem autem dicebant fieri per qualemcunque partium transmutationem. Hoc est ergo quod dicit, quòd quicunque posuerunt plures materias rerum quàm vnam, sicut Empedocles, Anaxagoras, & Leucippus cum Democrito, istis videtur aliud generatio, & aliud alteratio.

TERTIÒ ibi, *Quanquam Anaxagoras, &c.* Manifestat errorem Anaxagoræ: de quo dicit quòd propriam vocem ignorauit; sicut ille qui D posuit aliquod inconueniens suæ positioni: Cùm enim poneret multa prima vniuersalia & elementa, sicut alij, tamen simpliciter quòd generari & corrumpi sunt idem quod altera. Et huius diuersitatis ratio est: Quia sicut dicitur in 1. Physic. (text. 32.): Anaxagoras posuit res fieri per abstractionem à misto; Ponebat autem misceri non solùm elementa, sed etiam accidentia; & eundem modum ponebat productionis corporum, qui pertinet ad generationem & corruptionem, & accidentium, qui pertinet ad alterationem; vt scilicet sicut caro fit per abstractionem, ita & albedo: Et secundùm hoc generatio non differebat ab alteratione.

Anaxagoras plura posuit elementa, tamẽ generari & alterari idem asseruit dixit.

E DEINDE cùm dicit, *Nam Empedocles, &c.* Manifestat præmissam rationem: Et primò ostendendo quomodo differant qui ponebant plura principia: Eorum enim qui ponebant vnum principium, erat vnus absolutus (id est clarus, & expeditus) modus procedendi: Secundò manifestat quare illi qui ponebant vnum principium, negabant differentiam generationis, & alterationis, quam assumebant ponentes plura principia, ibi, *His quidem igitur.* Circa primum ponit differentias ponentium plura principia: Et primò comparat Empedoclem omnibus aliis, & dicit quòd ideo quòd prædicti Philosophi posuerunt plures materias, Empedocles ponebat 4. elementa esse principia materialia (scilicet terram, aquam, aërem, & ignem) omnia autem

A hæc cum mouentibus (scilicet cum amicitia, quæ congregat, & cum lite, quæ segregat) dicit esse sex numero, & ita ponebat principia finita. Alij verò (scilicet Anaxagoras, Democritus, & Leucippus) ponunt principia infinita. Secūdò ibi, *Hic quidem*, ponit differentiam Anaxagoræ à Democrito, & Leucippo: Hic enim quidem (scilicet Anaxagoras) posuit corpora, homiomera (id est, similium partium) esse principia materialia; vt pote infinitas partes carnis, & ossis, medullarum, & aliorum huiusmodi, quorum quælibet pars est synonyma toti; idest conueniens cum toto in nomine & ratione: Hæc enim dicuntur homiomera, idest similium partium: Et hæc po-
Textu 33. vsque ad 40. 50. B sitio magis manifestata fuit ab Aristotele in primo Physic. Sed Democritus & Leucippus dixerunt omnia corpora sensibilia componi ex quibusdam indiuisibilibus corporibus; quæ quidem ponebant infinita, multitudine, formâ, & figurâ: Nam quædam corporum indiuisibilium dicebant esse circularia, quædam autem quadrata, quædam pyramidalia, & sic de alijs: Ponebant tamen esse indifferentis naturæ & speciei, contra id quod ponebat Anaxagoras: Et tamen cùm ista principia sint indifferentis naturæ & speciei, alia corpora sensibilia differunt ab alijs secundùm differentiam eorum ex quibus componuntur; non quidem secundùm differentiam in specie naturæ, sed secundùm differentiam positionis & ordinis; prout scilicet diuersimodè ordinantur & disponuntur in diuersis, secundùm priùs, & posteriùs; antè, & retrò; sursùm, & deorsum; dextrorsum, & sinistrorsum. Tertiò ibi, *Contrarie autem.* Ponit differentiam Anaxagoræ ab Empedocle, & dicit quòd isti contraria videntur dicere: Empedocles enim dixit quòd ignis, terra, aër, & aqua, sunt magis simplicia quàm caro, & os, & alia corpora homiomera, idest similium partium: Et hoc ideo, quia ponebat res fieri per congregationem ex elementis: Ideo ista elementa, quæ congregabantur ad compositionem, appellabat simplicia: Sed Anaxagoras ponebat os, & carnem, & similia corpora, esse magis simplicia; elementa verò esse composita: Et hoc ideo, quia ponebat res fieri per abstractionem à misto: Vnde, cùm videret quòd ex aëre, aqua, terra, & igne, omnia alia corpora generarentur, credidit quòd in prædictis elementis, seu corporibus, esset maxima mistio; ita quòd ex his omnia alia extrahi possent: Et hoc est quod subdit, quòd dicebat ista quatuor corpora esse, *panspermiam*, idest vniuersalia semina aliarum omnium rerum; quasi prædicta quatuor corpora essent commista ex seminibus omnium aliorum corporum.

Simplicia quæ secundùm Anaxagoram & Empedoclem.

CAPVT SECVNDVM.

C *IGitur qui ex vno omnia conficiunt, generationem & corruptionem esse dicant alterationem est necesse: Nam subiectum ipsum semper idem atque vnum manere dicant oportet: Quod autem tale est, id dicimus alterari.*

Qui verò plura genera statuunt, à generatione alterationem differre censeant necessum est: Cùm enim ea coëunt aut dissoluuntur, generatio corruptio-ue fit: Quocirca & Empedocles ad hunc canit modum: Nullius est natura, sed ipsa mistio mistorumque priùs diuulsio solùm. *Patet igitur sermonem eorum suppositioni esse accommodatum, cùm hoc pacto dicunt eos ad hunc dicere modum.*

D *At necessarium & illis quoque est, vt alterationem dicant a generatione quippiam esse diuersum; fieri tamen haudquaquam potest iuxta ea quæ ab eis dicuntur: Quod autem hoc rectè dicamus, facile est perspicere: Nam quiescente substantia, vt in ea mutationem in magnitudine quæ vocatur* accretio *&* decretio, *ita & alterationem fieri videmus. Verùm enim fieri nequit vt alteratio fiat per ea quæ dicunt, qui plura vno principia faciunt:* E *Siquidem affectus ipsi, iuxta quos id accidere dicimus, differentiæ sunt elementorum: Quod genus sunt caliditas, frigiditas, albedo, nigredo, ariditas, humiditas, mollities, durities, & cæteræ aliæ; vti & Empedocles ait.*

Albentem penitus Solem, calidumque videri.
Ast Imbrem inter cuncta nigrum, simul atque rigentem.

HIs quidem igitur qui ex vno omnia constituunt, necesse est dicere, generationem & corruptionem, alterationem: Semper enim manere subiectum vnum & idem: Tale autem alterari dicimus. His autem qui genera multa faciūt, differre generationē ab alteratione: Coëuntibus enim & dissolutis generatio cōtingit & corruptio: Ideo dicit hoc modo Empedocles quòd natura nullius est, sed solùm mistura, & segregatio mistorū. Quoniam igitur proprius hic sermo est eorum suppositioni, ita loqui manifestū est, & quoniā dicunt hoc modo. Necesse est autem & his generationem esse aliud dicere præter alterationem. Impossibile tamen est secundū ea quæ ab eis dicuntur. Hoc autē quòd rectè dicimus, facile est videre: Quemadmodū enim videmus quiescente substantiâ, in ea transmutationem fieri secundùm magnitudinem, quæ vocatur *augmentatio* & *diminutio*, sic & alterationem: Sed tamen, ex quibus dicunt plura principia facientes vno, impossibile est alterari: Passiones enim secundùm quas hoc dicimus contingere, differentiæ elementorum sunt. Dico autem, putà calidum, & frigidum; humidum, & siccum; album, & nigrum; durum, & molle; & aliorum vnumquodque vt inquit Empedocles; *Solem album videri, & calidum: Imbrem autem in omnibus, frigidum, nigrum, & nebulosum.* Similiter autem determinauit de reliquis. Quaprop-

Similiter & de reliquis quoque definit, pronunciatque. Quare, si fieri nequeat vt ex igni oriatur aqua, aut ex aqua terra, neque profectò ex albo quicquam nigrum fiet, aut è molli durum: Eadem & de cæteris quoque ratio est: Hoc autem est alteratio. Anne etiã perspicuum est, oportere semper contrarijs ipsis vnam subijcere materiã, siue loco, siue accretione, decretione-ve, siue alteratione mutatio fiat? Præterea similiter & hoc alterationem esse est necesse: Etenim si alteratio sit, & subiectum est elementum vnum; & omnium quæ in sese vicissim mutantur, vna est materia; & si subiectum vnum sit, alteratio esse solet.

Empedocles igitur, & hisce quæ apparent, & ipse sibi contraria dicere videtur: Nam elementorum nullum ex alio fieri, sed ex eis cætera omnia, & cùm vniuersam naturam in vnum coëgit præter discordiam, ex illo vno rursus quodque fieri asserit: Quare ex vno quodam vt patet, eorum quæ differentijs quibusdam & affectibus distincta separataque sunt, aliud aquã, aliud igni, factum est: Quemadmodum Solem ait album, & calidum; Terram verò grauem, atque duram. Detractis igitur hisce differentijs (detrahi enim possunt, nam genitæ sunt) tum ex aqua terram, tum ex terra aquam necessariò fieri constat: Eodem pacto, & cæterorum quodque: Nec tunc solùm, verùm etiam nunc, si modò mutentur iuxta affectus: Nam de numero eorum sunt quæ adesse & abesse rursus posse dixit; præsertim adhuc inter sese pugnantibus, discordiã, & concordiã. Quocirca & tunc ex vno orta sunt ac genita: Non enim vniuersum ipsum, ignis, aër, aqua, & terra, cùm adhuc vnum essent, erat. Sed & id quoque nequaquam liquet, vtrùm scilicet ille ipsum vnum principium statuere debeat, an ipsa multa; ignem (inquam) & terram, & quæ cum hisce eiusdem sunt seriei: Nam quo ipsum vnum, vt materia, subijcitur (ex quo mutatione quæ motionis operã fit, terra, & ignis fiunt) elementum est: At quo, hoc quidem ex compositione fit, coëuntibus (inquã) illis, illa verò ex dissolutione hoc elementi appellatione digniora sunt, naturaque priora.

A ter, si non est possibile, ex igne fieri aquam, neque ex aqua terram, neque ex albo nigrum erit aliquid, neque durum ex molli: Eadem enim ratio & de alijs: Hoc autem erat alteratio. Ampliùs autem & manifestum, quoniam vnam semper contrarijs supponere oportet materiam; siue transmutetur secundùm locum, siue secundùm augmentationem & diminutionem, siue secundùm alterationem. Ampliùs autem similiter necesse est esse hoc & secũdùm alterationem. Si enim alteratio est, & subiectum vnum (Vnam semper contrariis supponere oportet materiam.)

B elementum, & vna omnium materia habentium adinuicem transmutationem; & si subiectum vnum est, alteratio est. Empedocles quidem igitur videtur contraria dicere, & ad apparentia, & ad seipsum ipse: Simul autem non dicit alterum ex altero fieri elementorum vllum, sed alia omnia ex his: Simul autem, quoniam in vnum coniungit omnem naturam præter litem, rursum vnumquodque ex vno fieri. Quapropter ex vno aliquo manifestum, (Mundi generatio est per litẽ, & corruptio per amicitiam secundùm Empedoclem.)

C quoniam differentiis quibusdam diuersorum & passionibus factum est; hoc quidem aqua, hoc autem ignis; quemadmodum dicit, Solem hoc quidem, album, & calidum, & leuem; terram autem, graue, & durum. Ablatis igitur his differentijs (sunt enim auferibiles genitæque) manifestum est quidem necesse fieri, & aquam ex terra, & terram ex aqua. Similiter autem & aliorum vnumquodque; & non tunc solùm,

D sed nunc cùm transmutantur passionibus. Sunt autem ex quibus dicit Empedocles possibiles aduenire, & separari, rursus & aliter aduersantibus adinuicem lite adhuc & amicitiã: Ideoque & tunc ex vno generata sunt: Non enim vtique ignis, & terra, & aqua, existentia, vnum erant omne. Incertum autem, & vtrùm principium ei ponendum, multa, aut vnum: Dico autem, ignem, & terram, &

E coordinata horum: Secundùm id enim quod vt materia supponitur, ex quo transmutata propter motum fiunt ignis, & terra, & aqua vnum elementum: Secundùm id autem, quod hoc ex compositione fit, conuenientibus illis; illa autem ex dissolutione magis elementa quatuor illa & prima natura.

LECTIO SECVNDA.

TAM SECVNDVM PONENTES vnum, quàm plura rerum principia arguitur aliud esse generationem, ac corruptionem, ab ipsa alteratione: specialiter tamen contra Empedoclis dicta insistitur.

Svpra Aristoteles assignauit rationem, quare quidam antiqui Philosophi posuerint generationem ab alteratione differre, quidam autem non, ex eo quòd quidam posuerunt vnum principium materiale, quidam autem multa:

Hanc rationem suprà manifestauit quantum ad radicem, ostendens quòd quidam Philosophorum posuerunt multa principia: Nam ponentibus vnum principium absolutior est sermo quàm qui plura: Nunc autem intendit prædi-

ctam ipsam rationem secundũ se manifestare. Et circa hoc duo facit: Primò manifestat ipsam rationem: Secundò objicit contra eam, ibi, *Necesse est autem* Circa primum duo facit: Primò manifestat quantum ad ponentes vnum principium: Secundò quantum ad ponentes plura principia, ibi, *His autem qui genera multa*. Dicit ergo primò quòd omnibus illis Philosophis qui ex vno materiali principio ponunt omnia esse producta, necesse est dicere quòd generatio & corruptio idem fit alterationi: Illud enim principium materiale ponebant esse aliquod ens actu; putà, ignem, vel aërem, aut aquam; & ponebant quòd illud esset substantia omnium quæ ex eo generabantur; Et sicut materia semper manet in his quæ ex materia fiunt, ita ponebant quòd illud subiectum semper manet vnum & idem: Hoc autem dicimus alterari, quando manente substantiâ actu existentis, fit aliqua variatio circa formas: Vnde sequitur quòd nulla transmutatio esse possit quæ dicitur generatio & corruptio, sed sola alteratio: Nos autem ponimus omnium generabilium & corruptibilium esse vnum subiectum: Quod tamen non est ens actu, sed in potentia: Et ideò ex eo quòd accipit formam per quam fit ens actu, dicitur simpliciter generatio: Et ex hoc quòd postquam est ens actu factum, suscipit aliam quamcunque formam, dicitur alteratio.

Subiectum generationis & alterationis quomodo sumendum.

DEINDE cùm dicit. *Qui verò plura, &c.* Manifestat prædictam rationem quantum ad ponentes plura principia: Et dicit quòd illis qui faciunt multa genera principiorum materialium, de quibus est supra dictum, necesse est dicere quòd differat generatio ab alteratione: Inquantum enim illa coëunt in vnum, contingit secundùm eos generatio: Inquantum autem dissoluuntur, contingit corruptio: Vnde Empedocles dicit quòd natura (idest forma corporis compositi ex elementis) nullius elementorum est: Neque enim est de natura ignis, neque de natura aquæ, vel aliorum elementorum, sed est solùm mistura; idest solùm consistit in natura quadam mistionis, & opposita priuatio consistit in segregatione mistorum: Et quia ex hoc dicitur aliquid generari, quòd acquirit propriam naturam, ideò ponebant quòd ex congregatione erat generatio, & ex segregatione corruptio; fieri autem alterationem ponebant per solam transpositionem, vt infrà dicetur. Quia igitur iste sermo est proprius suppositioni eorum (scilicet quòd ita loquantur) manifestum est quòd ita dicunt de differentia generationis & alterationis, sicut dictum est.

Secũdùm Empedoclẽ forma nullius elementi est, sed solùm mistura.

DEINDE cùm dicit. *At necessarium, &c.* Improbat ea quæ dicta sunt quantum ad ponentes plura principia: Nam secundùm ponentes vnum principium ex necessitate concluditur propositum suppositâ suâ radice. Circa hæc ergo duo facit. Primò objicit communiter contra omnes: Secundò specialiter contra Empedoclem, ibi, *Empedocles quidem igitur*. Circa primum duo facit: Primò proponit quod intendit: Dicit ergo quòd his qui ponunt multa principia, necesse est dicere quòd generatio sit aliud præter alterationem, vt dictum est: Sed tamen hoc est impossibile subsistere secundùm ea quæ ab eis dicuntur: Quod facilè potest videri ex his quæ sequuntur: Secundò ibi, *Quemadmodum, &c.* Manifestat propositum duabus rationibus: Circa quarum primam proponit quandam similitudinem, dicens quòd sicut videmus quòd substantiâ quiescente (idest permanente) accidit in ea transmutatio secundùm magnitudinem, quæ nominatur *augmentatio*, & *diminutio*, ita necesse est de alteratione secundùm qualitatem: Nam sicut quantitas fundatur in substantia, ita & qualitas: Sed impossibile est per hunc modum fieri alterationem secundùm ea quæ ponuntur ab his qui sunt facientes plura principia: Dicunt enim quòd passiones (idest passibiles qualitates) secundùm quas dicitur hoc contingere (idest alterari) vt patet ex septimo Phys. (text. 11.) sunt differentiæ propriæ elementorum; scilicet calidum, frigidum; album & nigrum; siccum & humidum; molle & durum; & alia huiusmodi: Sicut Empedocles dixit, *& Sol*, (idest ignis; ponebat enim Solem igneæ naturæ) *videtur esse, albus, & calidus: Imber verò* (idest aqua) *videtur in omnibus esse, niger, frigidus, & nebulosus*; vt patet ex ipsa obscuratione aëris, quæ fit per imbres: Et similiter determinabant de reliquis passionibus attribuentes eas elementis. Dicebant autem quòd non erat possibile ex igne fieri aquam, aut ex aqua terram, vel quocunque modo vnum elementorum conuerti in aliud: Non enim ponebant huiusmodi elementa composita ex materia & forma; vt sic possit ex vno corrupto aliud generari; sed ponebant esse primas materias, quæ non resoluerentur in aliquod primum subiectum: Oportet enim omne quod in aliud conuertitur, resolui in aliquod subiectum primum: Impossibile est autem propria accidentia inueniri nisi in proprijs subiectis: Vnde, si calidum est proprium accidens ignis, & frigidum aquæ, impossibile est calidum esse nisi in igne, frigidum nisi in aqua; & sic de alijs: Si ergo ex aqua non potest fieri ignis, neque ex vno elementorum aliud, consequens est quòd nec possit aliquid ex albo fieri nigrum, vel ex molli durum: Et eadem ratio est de huiusmodi alijs qualitatibus. Cùm ergo alteratio non contingat nisi secundùm variationem dictarum qualitatum circa idem subiectum, consequens est quòd nulla erit alteratio; & ita nihil est quòd ponunt differentiam inter alterationem, & generationem. Secundam rationem ponit ibi, *Amplius autem manifestum*: Et dicit quòd necesse est supponere vnam naturam contrarijs, quæ sunt termini motûs in quolibet; scilicet siue transmutetur aliquid secundùm locum, siue secundùm augmentum, & diminutionem: Et similiter necesse est hoc esse in alteratione; vt, si alteratio est, sit vnum subiectum & vna materia omnium habentium huiusmodi transmutationem adinuicem; &, si est vnum subiectum eorum, secundùm quæ attenditur alteratio, sequitur etiam quòd sit alteratio. Quia igitur prædicti Philosophi non ponunt vnum subiectum omnium qualitatum, secundùm quas attenditur alteratio, sed plura, non possunt ponere alterationes, & generationes. Differt autem hæc ratio à priori: Nam ista assignat vniuersalem causam medij, quod assumebatur in prima ratione.

Secundùm antiquos vnum elementum nõ potest ex alio fieri; & quæ eorum ratio.

Quomodo hæc ratio & prior differãt.

DEINDE cùm dicit *Empedocles igitur, &c.* Disputat contra Empedoclem specialiter duabus rationibus. Circa quarum primam dicit quòd Empedocles videtur contraria dicere, nón solùm his quæ apparent secundùm sensum, in quibus videmus ex aqua fieri aërem, & ex aëre ignem, sed etiam videtur contraria dicere sibiipsi: Ex vna enim parte dicit quòd nullum elemento-

rum generatur ex altero, sed alia omnia elementata corpora componuntur ex eis: Ex alia verò dicit quòd antequam mundus hic generetur, contingit omnem naturam rerum congregari in vnum per amicitiam, præter litem; & quòd rursus vnumquodque elementorum, & etiam vnumquodque aliorum corporum, segregabitur per litem segregantem res: Vnde manifestum est quòd per quasdam differentias & passiones diuersorum elementorum factum est per litem quòd ex illo vno primo, hoc esset aqua, & aliud esset ignis: Et exemplificat de differentijs & passionibus, sicut ipse dicit quòd Sol (idest ignis) est albus, & calidus, & leuis: Terra autem grauis & dura: Et sic patet quòd istæ differentiæ de nouo superueniunt elementis: Omne autem quod de nouo aduenit potest auferri: Quia igitur differentiæ sunt auferibiles, vt pote de nouo genitæ, manifestum quòd ablatis huiusmodi differentijs est necesse fieri & aquam ex terra, & terram ex aqua; & similiter vnumquodque aliorum elementorum ex alio: Et hoc non tunc solùm (scilicet in principio) sed etiam nunc: Et hoc per transmutationem passionum: Et quòd talis transmutatio passionum fieri possit probat dupliciter: Primò ex natura ipsarum passionum; quia ex his quæ dicit Empedocles sequitur quòd possit de nouo aduenire (putà per litem segregantem) & rursus separari ab elementis, putà per amicitiam vnientem: Aliter ex causa illarum passionum: Nam quia &

In generatione pereunt differentiæ habitæ & nouæ acquiruntur.

A nunc contrariantur lis & amicitia, sicut in principio, ergo etiam nunc elementa possunt transmutari secundùm differentias & passiones: Et ideo tunc (scilicet in principio mundi) ex vno generata sunt elementa superuenientibus his differentijs: Non enim potest dici quòd ignis, terra, & aqua existentia actu, essent vnum totum. Secundam rationem postea ponit ibi, *Incertum autem, &c.* Et dicit quòd incertum est vtrùm Empedocles debuerit vnum principium ponere, vel multa; quamuis ipse multa posuerit; scilicet ignem, terram, & aquam, & alia quæ coëxistunt eis. Id autem dicit esse incertum, quia ex quo vnum ponebatur, ex quo sicut ex materia fiunt ignis, terra, & aqua per aliquam transmutationem à lite segregante, videtur quòd sit B vnum elementum: Sed inquantum illud vnum fit ex compositione elementorum in vnum conuenientium per amicitiam: illa autem (scilicet 4. elementa) inquantum fiunt ex illo vno per quandam dissolutionem per operationem litis, videtur magis quòd illa quatuor sint elementa, & principia, & priùs naturâ: Et hoc magis attendebat Empedocles ponens res fieri per congregationem & segregationem: Aristoteles tamen in præcedenti ratione probat quòd necesse est elementa fieri non per solam segregationem, sed per quandam transmutationem superuenientem differentijs elementorum; ex quo sequitur contrarium eius quod intendebat Empedocles scilicet quòd illud vnum sit magis principium.

Secunda ratio.

CAPVT TERTIVM.

Omnino itaque de Generatione & Corruptione, simplici absolutáque, vtrùm sit, necne, & quo pacto sit, & de cæteris absolutis motibus, verbi causâ de Accretione & Alteratione dicendum est.

Plato igitur de generatione & corruptione quomodo rebus ipsis competant, considerauit solùm, nec id quidem de omni, sed elementorum: Quomodo verò carnes, aut ossa aut quippiam aliud tale, gignantur, nequaquam. Insuper, nec de alteratione, nec de accretione, quonam pacto rebus ipsis contingant. Ad summam, de nulla mutatione nisi superficie tenus quicquam vllus definiuit; præterquam Democritus, cui omnia fuisse curæ videntur; Sed in hoc (nempe qua via & ratione fiant) iam discrepat: Nam nec de accretione quisquam quicquam definiuit, sicuti diximus, quod non vel quiuis dicat: Dixerunt enim res ipsas accessu rei similis augeri. Id autem quonam pacto fiat, nihil præterea dixere: Nec de mistione, nec de aliorum prope dixerim vllo; verbi causâ de actione, & passione, quonam modo aliud agat, aliud patiatur, in actione naturali.

Democritus autem, & Leucippus, figuras concinnant, ex quibus, alterationem faciunt, atque generationem. Congregatione quidem, & segregatione, generationem, atque corruptionem: ordine verò & positu, alterationem.

C Vniuersaliter itaque de Generatione, & Corruptione simplici, dicendum, vtrùm est, aut non est, & quando est; & de alijs simplicibus motibus; putà de Augmentatione, & Alteratione. Plato igitur solùm de generatione scrutatus est, & corruptione, quomodo existit in rebus; & de generatione, non omni, sed de ea quæ elementorum: Quomodo autem carnes fiant, aut ossa, aut aliorum quid aliud talium, nihil: Ampliùs, neque de alteratione, neque de D augmentatione, quando existit in rebus: Vniuersaliter autem extra ea quæ superficie tenus, de nullo aliquis constituit præter Democritum: Hic autem videtur de omnibus curam habere: Iam autem in *qualiter* & *quomodo* differt: De augmentatione enim nullus quicquam determinauit, (vt dicimus) nisi (quod & quiuis diceret) quoniam adueniente simili augmentantur: quomodo autē hoc fiat, non ampliùs, neque de mistione, neque de aliorum consimili (vt ita dicam) vllo, vt putà de *facere*, & *pati*, quomo- E do, hoc quidem facit, hoc autem patitur secundùm naturales operationes. Democritus autem, & Leucippus, facientes figuras, alterationem & generationem ex his faciunt. Segregatione quidem, & congregatione, genera-

Proponit intentionē suam Aristoteles.

Deficiēs ratio Platonis.

Generatio & alteratio secundùm Democritum.

Cæterùm quoniam quæ apparent, ea verá esse putabant: Contraria autẽ & infinita sunt quæ apparent, infinitas facere figuras ita, vt per compositi transmutationem idem contrarium videatur alij atque alij, transmuteturque inserta re pusilla, & omninò permutato vno quopiam diuersum quid appareat. Quandoquidem Tragœdia & Comœdia eisdem fiunt literis.

At cùm generatio & corruptio diuersũ quid esse omnibus ferè videantur, & ea quæ sunt cõgregatione atque segregatione oriri ac occidere, & de mutatione affectuum alterari, de his cõtemplentur qui hoc instituti habent oportet. Hæc autem, & multas & quæ rationis fines non egrediuntur, dubitationes habent. Nam si generatio congregatio sit, multa ex eorum numero quæ fieri nequeunt, euenire solent. Sunt autem rursus aliæ rationes, quæ vrgent, quæque haud facilè solui possunt, quòd fieri non potest, vt quicquam aliter sese habeat, si generatio congregatio non sit, aut quòd omnino generatio non est, aut eadem alteratio est. Atque id (quamquam difficile) enitendum est soluere.

Principium autem horum omnium est vtrùm ea quæ sunt, generentur hoc pacto, accrescant, alterenturque, & hisce contrarias subeant mutationes, magnitudinibus primis nullam diuisionem admittentibus, an nulla sit magnitudo indiuisibilis: hoc enim interest quamplurimùm. Et rursũ, si magnitudines sint insectiles, vtrùm hæ corpora sint, vt Democrito placet, atque Leucippo, an plana vt in Timæo scribitur?

Hoc igitur ipsum fieri, inquam, dissolutionem ad plana vsque, cancellos egreditur rationis; id quod alio quoque loco iam diximus. Idcircò magis consentaneum rationi fuerit corpora non posse diuidi. Verùm & hæc quoque perabsurda sunt, sed tamen hisce alterationem generationemque, vti dictum est, facere, conuersione & tactu atque figurarum varietate permutando idem contingit: quod sanè Democritus facit. Quocirca non esse colorem asserit; nam res ipsas per conuersionem colore tingi censet. At illis, qui in plana diuisionem faciunt, minimè. Nihil enim planis compositis, præterquam solida, fit: quando nulla ex eis qualitas affectusue gigni potest.

Sed cur parum valeant quæ consentanea sunt perspicere, causam habet ipsa experientiæ vacuitas. Quamobrem quotquot diutiùs circa rerum naturalium speculationem versati sunt, si eiusdem principia, quæ inter se cohæreant consentiantque quamplurimùm, supponere magis possunt. At qui è multis rationibus quænam veræ sint, haudquaquam expendere consueuerunt, paucis inspectis facilè pronunciant. Porrò ex hisce perpendere etiam quis potest, quàm inter eos intersit, qui naturaliter, quique via rationali quãpiam exercent considerationẽ. Nam de eo quòd est magnitudines esse

A tionem & corruptionem; ordine autem & positione, alterationem. Quoniam autem existimabant verum in apparendo: Contraria autem sunt & infinita, quæ in sensu apparent, figuras infinitas faciunt. Quapropter transmutatione cõpositi idem contrarium videtur alij & alij, & trãsmutatur paruo adueniente: Et vniuersaliter aliud apparet vno transmutato. Ex eisdem enim Tragœdia & Comœdia fit literis. Quoniam autem videtur omnibus penè esse aliud generationẽ & alterationem, (Generari quidem enim & corrumpi congregata & disgregata: Alterari autem translatis passionibus.) De his scientibus considerandum.

B Quęstiones autem habent hæc & multas & rationabiles. Siquidem igitur generatio est congregatio, multa impossibilia contingunt. Sunt autem rursus rationes aliæ cogentes, & non habiles solui, quòd non contingit aliter se habere. Et, si non est generatio congregatio, aut vniuersaliter non est generatio: aut si est, alteratio est. Aut si hoc difficile, dissoluere tentandum est. Principium autem horum omnium, vtrùm sic generantur, & alterantur,

C augmentantur entia, & contraria his patiũtur primis magnitudinibus existentibus indiuisibilibus, aut nulla est indiuisibilis magnitudo: Differt enim hoc multum. Et rursùs, si magnitudines impartibiles sint, vtrùm, vt Democritus & Leucippus, hæ corporeæ sunt: vel, vt in Timæo, planities. Hoc quidẽ igitur ipsũ, vt in alijs diximus, (3. de cœlo text. 6.) inconueniẽs vsq; ad plana dissoluere. Ideo magis rationabile corpora indiuisibilia esse:

D sed hæc quidem multam habent irrationabilitatem, sed tamen & his alterationẽ & generationem contingit facere, vt dictum est, conuersione, & contactu transmutantes idem & figurarum differentijs: quod fecit Democritus. Ideo & colorem non inquiunt esse: conuersione enim colorare. His autem, qui in plana formas diuidunt non adhuc; nihil enim fit præter solida ex compositis: passionem enim non suscipiunt generari aliquam ex ipsis. Inexperientia Platonicos accusat.

E Causa autem, quare non potuerunt confessa videre, inexperientia fuit. Ideoque quicunque magis insudauerunt naturalibus, magis possunt supponere talia principia; quibus multa possunt complicare. Qui autem ex multis sermonibus inducti existentium intuentes, ad pauca respicientes facilè enunciant. Ad pauca respicientes facilè enunciant. Videbit autem aliquis ex his quantùm differunt qui physicè, & qui logicè intendunt. Qui enim aiunt quòd indiuisibiles sint

indiuisibiles

indiuisibiles, nonulli quidē inquiunt quod ipsæ, idæalisque triangulus, plures erit. At Democritus, rationibus proprijs, naturæque accommodatis persuasus esse profectò videbitur. Quod autem dicimus in progressu euadet apertum.

A magnitudines, hi quidem inquiunt, quia autotrigonum multa erit. Democritus autem videtur proprijs & physicis sermonibus persuadere. Manifestum autem erit quod dicimus procedentibus.

LECTIO TERTIA.

CVR DE GENERATIONE ET corruptione dicendum sit: Democriti deinde cum sua ratione de generatione sententia tractatur, & ad eius veritatem duæ afferuntur quæstiones; quarum altera soluitur, ea videlicet, an rerum principia indiuisibilia si sint, corpora sint an superficies.

POstquam Philosophus prosecutus est opinionem antiquorum circa differentias generationis & alterationis, hîc incipit determinare de generatione & alteratione, & de alijs motibus. Et circa hoc duo facit: Primò dicit de quo est intentio: Secundò incipit prosequi suam intentionem, ibi, *Democritus autem & Leucippus*, Circa primum duo facit: Primò ponit suam intentionem: Secundò assignat suæ intentionis rationem, ibi, *Plato enim igitur*, Dicit ergo primò, quòd quia antiqui Philosophi dubitauerunt de differentia generationis, corruptionis, & alterationis, dicendum est nobis in vniuersali de simplici generatione & corruptione; idest secundùm quam aliquid dicitur simpliciter generari & corrumpi; vtrùm scilicet generatio simpliciter est, aut non: Nam secundùm illos qui dicunt generationem ab alteratione differre, generatio simpliciter est; Non autem secundùm eos qui eorum differentiam negant: Et si est simpliciter generatio, dicendum quomodo est: Et similiter est de alijs motibus, qui ordinantur quodammodo ad generationem simplicem, vt supra dictum est; putà de alteratione & augmentatione.

DEINDE cùm dicit *Plato igitur de*, &c. Assignat rationem suæ intentionis, ex eo quòd aliqui Philosophi de his insufficienter tractauerunt. Et dicit quòd Plato inquisiuit de generatione, & corruptione, tantùm quomodo sint in rebus, non tamen de omni generatione, sed solùm de generatione elementorum: non autem quomodo generentur carnes & ossa, aut aliquod aliorum mistorum corporum, neque etiā tractauit de alteratione, & augmentatione, quomodo sint in rebus. Et vniuersaliter nullus aliorum Philosophorum dixit determinatè aliquid præter ea quæ superficietenus apparent, nisi solus Democritus; qui videtur curam habuisse de omnibus diligenter inquirere. Sed iam apparet inde quomodo differant. Quomodo autem inquisiuerint non: nullus enim nec ipse, nec alius, determinauit de augmentatione, vt ita sit dicere: vt etiam non quicunque idiota dicere posset, vt scilicet augmentatio fiat adueniente aliquo, simili: sed quomodo per aduentum similis aliquid augetur hoc non dixerunt: neque etiam aliquid dixerunt de mistione, vel de aliquo alio consimili, vt ita dicam, putà de *facere* & *pati*, scilicet quomodo hoc agat, & hoc patiatur, secundùm operationes naturales.

DEINDE cùm dicit *Democritus autem*, &c. Incipit prosequi suum propositum: Et primò determinat de generatione & alteratione, eo quòd eorum connexa est consideratio. Secundò determinat de augmentatione, ibi, *De augmentatione autem.* Circa primum duo facit. Primò ponit opiniones aliorum de generatione & alteratione. Secundò determinat de eis secundùm propriam opinionem, ibi, *Determinatis autem his.* Circa primum duo facit. Primò recitat opinionem Democriti, qui de omnibus curam habuit, vt dictum est. Secundò inquirit veritatem ipsius, ibi, *Quoniam autem videtur omnibus.* Circa primum duo facit: Primò ponit opinionem Democriti: Secundò ponit rationem ipsius, ibi, *Quoniam autem existimabant.* Dicit ergo primò quòd Democritus & Leucippus, qui faciebant principia rerum corpora indiuisibilia infinitarum figurarum, ex his causabant generationem & corruptionem & alterationem. Dicebant enim quòd per congregationem & segregationem dictorum corporum figuratorum causabatur generatio & corruptio: Ex permutatione autem ordinis & positionis dictorum corporum causabatur alteratio.

DEINDE cùm dicit *Caterùm quoniam*, &c. Assignat rationem dictæ positionis, Ad cuius euidentiam sciendum est quòd sicut dicit Philosophus in 4. Metaph, (text. 21.) quidam Philosophi posuerunt verum esse in apparendo, ita scilicet quòd quicquid videtur alicui est verum: adeo quòd etiam ponebant contradictoria simul esse vera, si diuersis ita videretur. Hoc est ergo quod dicit, quòd quia Democritus, & Leucippus existimabant quòd verum erat in apparendo & diuersis hominibus contraria apparent & infinita, vt ostendit multiplicitas opinionū quæ est inter homines; ideo induxerunt infinitas figuras in primis rerum principijs, vt ex his ratio accipi possit infinitarum opinionum. Et inde est quòd per transmutationem aliquam eius, quod venit in compositionem alicuius totius, contingit quòd idem alio modo videtur alij & alij, se habere, sicut propter diuersum situm collum columbæ videtur esse alterius & alterius coloris. Et huiusmodi transmutatio situum fit per aliquod modicum quod superuenit: Et est vniuersaliter dicere, quòd transmutato vno indiuisibilium corporum videtur aliud & aliud. Et ponit exemplum in sermonibus, quorum prima principia indiuisibilia sunt literæ. Ex eisdem autem literis transmutatis secundùm ordinem aut positionem fiunt diuersi sermones. Putà *Comœdia*, quæ est sermo de rebus rusticis, & *Tragœdia*, quæ est sermo de bellicis rebus. Igitur sic apparet ratio quare per variationem ordinis & positionis, dicebat Democritus alterationem causari.

Apud quosdā Philosophos quicquid videtur alicui est verum.

DEINDE cùm dicit *At cùm* &c. Inquirit veritatem huius opinionis. Et primò ostendit difficultatem circa hæc existentem. Secundò incipit inquirere veritatem, ibi, *Principium autem.* Dicit ergo primò, quòd quia iam penè abolitis opinionibus priorum Naturalium qui

ponebant idem esse generationem & corrup- A tionem & alterationem, omnibus ferè videbatur tunc temporis esse tenendum quòd aliud esset alteratio & generatio; ita scilicet quòd generatio esset per hoc quòd aliqua congregantur, & disgregantur: Alteratio verò per hoc quòd per aliquorum transmutationem, diuersæ fiunt passiones: necesse est considerare, vt de his sciatur veritas. Habent enim hæc quæstiones multas & rationabiles. Quia si generatio nihil est aliud quàm congregatio, multa impossibilia contingunt, vt infra patebit. Ex opposito autem inueniuntur rationes, quæ videntur cogentes, & non de facili solubiles, quibus con- B cluditur quòd non contingit aliter se habere quàm quòd congregatio sit generatio, vel omnino non est generatio: vel si est, quod sit idem quod alteratio. Et quamuis hoc sit difficile soluere, debemus tamen tentare soluere hanc difficultatem.

DEINDE Cùm dicit *Principium autem &c.* Procedit ad soluendum prædictam difficultatem: Et primò præmittit duas quæstiones, quæ necessariæ sunt ad soluendum prædictam difficultatem, Secundò eas prosequitur, ibi, *Hoc quidem igitur.* Dicit ergo primò quòd principium ad soluendum omnia prædicta oportet accipere ad hoc quòd inquiratur primò, vtrùm entia naturalia sic generentur, & alterentur, & augmen- C tentur, & contrariis motibus moueantur, quòd sint aliquæ primæ magnitudines indiuisibiles, vel nulla indiuisibilis: hoc enim multùm confert ad propositum. Secundò autem oportet inquirere, si sunt aliquæ magnitudines indiuisibiles, vtrùm illæ magnitudines sint corporeæ, sicut dixerunt Democritus & Leucippus, vel sicut planities, id est superficies, sicut Plato scripsit in Timæo.

DEINDE Cùm dicit *Hoc igitur &c.* Prosequitur præmissas quæstiones. Et primò prosequitur secũdam, quam breuiùs pertransit: Secundò prosequitur primũ, ibi, *Habet autem quæstionem.* Circa primam duo facit. Primò ostendit conue- D nientiùs posuisse (quantum ad ea quæ considerantur in Scientia Naturali) Democritum quàm Platonem: Secundò causam huius assignat, ibi, *Causa autem.* Dicit ergo primò quòd sicut in 3. de Cœlo (text. 6. & 29.) dictum est, inconueniens est hoc ipsum, etiam secundùm se consideratum, quòd corpora naturalia resoluantur vsque ad superficies: Et ideo magis est rationabile quòd sint aliquæ magnitudines indiuisibiles, ex quibus corpora naturalia componuntur: Et quòd huiusmodi magnitudines indiuisibiles sint corpora quàm quòd superficies, quamuis & hoc ipsum multam irrationabilitatem habeat, scilicet quòd sint aliqua corpora indiuisibilia, ex qui- E bus corpora naturalia componuntur, sicut partim ostensum est in 1. libro de Cœlo (text. 73.) Sed tamen ideo, est magis rationale ponere corpora indiuisibilia quàm superficies; quia his, qui ponunt corpora indiuisibilia esse principia corporum naturalium, conuenit assignare causam generationis & alterationis: quæ quidem alteratio, (sicut dictum est) transmutat vnum & idem per quandam conuersionem corporum indiuisibilium, & per alium modum contactûs secundùm diuersum situm & ordinem: & etiam secundùm differentiam figurarum, sicut ponebat Democritus assignans causam alterationis. Vnde Democritus ponebat quòd color & aliæ huiusmodi qualitates naturales, nõ sit aliquid habẽs esse fixũ in natura: Sed quòd videtur aliquid coloratum per quandam conuersionem, id est per aliquam variationem corporum indiuisibilium secundùm ordinem & situm. Manifestum est enim quòd quædam nobis apparent, quorum apparentia causatur ex aliquo modo reflexionis secundùm ordinem sitûs: sicut forma quæ apparet in speculo, & sicut colores viridis, & huiusmodi. Talia ergo existimabat esse Democritus omnes formas & qualitates rerum naturalium; & secundùm hoc (suppositis suis principiis,) ex diuersitate positionis & ordinis causabat omnem diuersitatem alterationis. Sed Platonici, qui resoluebant corpora in superficies, non poterant assignare causam alicuius transmutationis formalis: quia ex superficiebus, quando componuntur adinuicẽ, nihil est rationabile fieri nisi solida. Cùm enim puncta, lineæ, & superficies puræ sint res mathematicæ, non possunt causare ex seipsis aliquam passionem naturalem. Vnde sicut ex punctis non fit nisi linea, & ex lineis non fit nisi superficies, ita ex superficiebus non potest causari nisi corpus. Sed nec ipsi Platonici conantur ad hoc, quòd ex mistione superficierum assignent causam alicuius passionis naturalis.

Rationabilius est principia ponere corpora diuisibilia, vt Democritus quàm superficies, vt Plato.

Democriti placitum tolerabilius

Platonicorum intolerabilius

DEINDE Cùm dicit *Sed cur parum &c.* Assignat rationem quare circa hoc magis deficit Plato quàm Democritus: Et dicit, quòd causa huius, quòd Plato minus potuit videre confessa, id est ea quæ sunt omnibus manifesta, fuit inexperientia; quia, scilicet circa intelligibilia intentus, sensibilia non intendebat, circa quæ est experientia. Et ideo illi Philosophi, qui magis studuerunt circa res sensibiles & materiales, magis potuerunt adinuenire talia principia: quibus possent multa sensibilia adaptare. Sed Platonici, qui erant indocti existentium, id est circa entia naturalia & sensibilia, respicientes ad pauca sensibilium, quæ eis correspondebant ex multis sermonibus vel rationibus, id est ex multis, quæ in vniuersali, rationaliter considerabant, de facili enunciant, id est absque diligenti perscrutatione sententiam proferunt de rebus sensibilibus. Potest tamen considerari ex his, quæ præ manibus habentur, quòd differunt in perscrutatione veritatis illi qui considerabant physicè, id est naturaliter, attendentes rebus sensibilibus, vt Democritus: & illi qui considerabant logicè, id est rationabiliter, attendentes communibus rationibus, sicut Platonici. Ad ostendendum enim quòd magnitudines aliquæ sunt indiuisibiles, Platonici logicè procedentes dicunt, quòd aliter sequeretur quòd *autotrigonum*, id est per se triangulus, hoc est idæa trianguli, esset multa, id est in multos triangulos diuideretur: quod est inconueniens. Ponebat enim Plato omnium sensibilium esse quasdam idæas separatas putà hominis, & æqui similium: quas vocabat per se hominem, & per se æquum: quia, scilicet logicè loquendo homo secundùm quòd est species est præter materialia & indiuiduantia principia: ita quòd idæa nihil habet nisi quòd pertinet ad rationem speciei; & eadem ratione hæc ponebant in figuris. Vnde ponebant idæam triangulorum sensibilium, quæ dicitur *autotrigonum*, esse indiuisibilem: alioquin sequeretur quòd diuideretur in multa, quod est contra rationem idææ ad quam pertinet quòd sit vnum præter multa: & ita non est inconueniens, quòd sint multæ su-

Quomodo Philosophia rerum sensibilium experientia conducat.

Idæa sensibilium & figurarum.

Quomodo logicè loquitur Plato.

perficies triangulares indiuisibiles conformes idææ, & eadem ratio est de aliis superficiebus. Sed Democritus videtur suadere quòd sint A magnitudines indiuisibiles per rationes proprias & naturales, vt manifestum erit in sequentibus.

NAm res ipsa dubitationem habet, si quis corpus aliquod, magnitudinemque omninò atque omni ex parte diuisibilem esse statuat, atque fieri posse, vt penitùs diuidatur: quid enim erit, quod effugiat diuisionem? Nam, si omni ex parte atque omninò sit diuisibile, & ita diuidi queat, siue simul erit hoc omni ex parte diuisum (etsi non simul diuidatur) siue id fiat, nihil accidet impossibile.

Igitur & secundùm medium, haud secus. Et in summa, si omni ex parte ac omninò diuidi aptum sit, si diuidatur, nullum emerget impossibile. Quandonè vllum quidem oriatur impossibile, si in decies millies dena millia diuisum sit. Quamuis fortè nemo vnquam diuidet. Itaque cùm corpus ipsum omnino tale sit diuidatur.

Quid ergo erit reliquum? magnitudo. Id enim fieri non potest. Esset enim quippiam haud diuisum. At erat omni ex parte omninoque diuisibile. At verò, si nec corpus, nec magnitudo relinquatur, diuisio tamen sit, aut corpus ex punctis constabit, & ea ex quibus componitur, magnitudine carebunt, aut nihil omninò erit. Quare, siue factum ex nihilo, siue compositum sit, profectò totum ipsum nihil, præterquam apparens, erit. Similiter si ex punctis constari dicatur, quantum non erit. Nam cùm vna in magnitudine sese tangunt, & magnitudo, vna perpetuaque est, atque illa simul sunt, nihilo maius totum ipsum reddunt. Quoniam, si totum in duo, aut plura, diuidatur, nihilo ipsum minus quàm prius euadit. Quà de re puncta etiam, si omnia coagmentata sint, nullam efficiunt magnitudinem.

Verùm enimuerò, si quid tale interdiuidendum corpus, fiat quale est ramentum illud quod excidit, dum quippiam serra secatur, atque hoc pacto corpus aliquod è magnitudine abscedat, idem sermo recidit, quomodo inquam diuisibile illud sit.

Quod si id quod abscedere solet corpus non sit, sed forma quædam affectus-ue separabilis, sitque magnitudo ipsa, puncta vel tactus sic affecti, magnitudinem ex non magnitudidibus constare incongruum atque abhorrens est. At hæc puncta ipsa siue à motu vacent, siue eundem subeant, vbinam erunt? Vnus enim semper duorum quorundam tactus est, tanquam re quapiam alia præter tactum punctumque, atque diuisionem, existente. Si quis ergo quoduis aut quantumlibet corpus, esse omni ex parte atque omnino diuisibile ponat, hæc accidunt vniuersa. Præterea si lignum aut quippiam aliud, iam diuisum rursum componas, iterum æquabile pariter atque vnum euadit. Igitur

HAbet autem quæstionem, si quis ponat corpus aliquod esse, & magnitudinem omninò diuisibilem, & hoc possibile: quod diuisionem effugit? Si enim omninò diuisibile, & possibile hoc passim, & simul erit hoc omninò diuisum (etsi non simul diuidatur) & si hoc fiat, nihil erit impossibile. Qua- B propter & secundùm medium similiter, & vniuersaliter si omnino natura est diuisibile, etsi diuidatur, nullum erit impossibile nascens. Quoniam neque si in mille millia diuisa fuerit magnitudo, nullum impossibile etsi nullus vtique diuidat. Quoniam ergo omnino tale corpus diuidatur. Quid ergo erit reliquum? magnitudo. Non enim est possibile. Erit enim quippiam non diuisum. Erat autem omnino diuisibile. Sed si nullum erit corpus, neque magnitudo: diuisio autem erit, aut ex punctis, aut sine diuisione ea C erunt, ex quibus compositum est, aut nihil omninò. Quapropter & generabitur ex nihilo, & si erit compositum: & omne vtique nihil, & non erit existens sed apparens tantùm. Similiter autem, & si erit ex punctis, non erit quantum. Quando enim tangebant se, & vna erat magnitudo, & simul erant, non faciebant maius omne. Diuisione enim in duo, vel plura, neque maius, neque minus priore. Quapropter etsi omnes componantur, nullam facient magnitudinem. D Sed & si quid diuiso corpore, quasi rasura serræ fiat ex corpore: & sic magnitudine quidem corpus egrediatur, idem sermo. Illud autem quomodo diuisibile. Si autem non est corpus, sed species aliqua segregabilis, aut passio quidem, quæ secessit, & est magnitudo puncti vel tactûs, hoc patientes inconueniens, ex non magnitudinibus magnitudinem esse. Amplius autem vbi erunt immobiles, aut mutati puncti? Tactus enim semper est vnus duorum quorundam, quasi existente altero præter tactum & diuisionem & punctum. Si verò quæ quis prædictorum ponet quodlibet, E aut quantitatem, aut corpus, omninò esse diuisibile, hæc contingunt. Amplius, si cùm diuisero lignum, compono, aut quid aliud, æqualiter & vnum. Quapropter sic se habet vt manifestum, quoniam & incido lignum secundùm quodcunque signum. Omninò igitur diuisum est potestate. Quid ergo erit præter di-

Ex non magnitudine non fit magnitudo.

ad hunc modum res sese habet, vt patet, etiam si illud quolibet in puncto incidas. Potentia ergo omni ex parte ac omnino diuiditur. Quid igitur præter diuisionem erit? Nam si est affectio quædam, at quonam pacto dissoluitur in hæc, fitque ex his, aut qualiter hæc separari queunt? Itaque si fieri nequeat vt magnitudines ex punctis aut tactibus constent, indiuisibilia sint corpora magnitudinesque necesse est. At verò & ijs quoque qui hæc astruunt, non minus accidit impossibile, de quibus quanquam aliàs fuit à nobis consideratum.

A uisionem? Si enim & est aliqua passio: Sed quomodo in hæc resoluuntur, & generantur ex his, aut quomodo separabuntur hæc? Quapropter si est impossibile ex tactibus aut ex punctis magnitudinem esse, necesse est corpora indiuisibilia esse & magnitudines. Sed & hoc ponentibus non minus contingit impossibile. Scrutatum est autem de his & in aliis.

LECTIO QVARTA,

EA DEMOCRITI DECLARAtur suæ sententiæ ratio, quâ corpus omne ex indiuisibilibus componi opinatus est.

POstquam Philosophus ostendit quòd circa propositum opinio Democriti potior erat quàm opinio Platonis, & ratio Democriti erat magis propria, ad hoc manifestandum inducit rationem Democriti. Et primò ponit eam: Secundò soluit, ibi, *Sed hoc tentandum est soluere.* Circa primum duo facit: Primò ponit rationem Democriti ad impossibile ducentem, scilicet quòd corpus sit omninò diuisum, id est quantumlibet diuidi potest: Secundò ostendit hoc esse impossibile, ibi, *Quid ergo erit.* Circa primum duo facit. Primò ponit rationem ad impossibile ducentem, ibi, *Si enim omninò.* Secundò manifestat necessitatem dictæ rationis, ibi. *Quapropter & secundùm medium.* Circa primum considerandum, quòd oportet ponere corpus vel componi ex indiuisibilibus, vel esse passim diuisibile omninò, id est totaliter secundùm quodcunque signum. Et ideo Democritus ad ostendendum quòd corpus sit compositum ex indiuisibilibus corporibus, conatur ostendere impossibile esse diuisibile esse corpus sensibile: putaque lignum, aut lapis, non sunt diuisibilia omnino, id est secundùm quodcunque signum datum in corpore. Et ideo dicit quòd si quis ponat corpus aliquod, putà sensibile: & magnitudinem quamcunque, putà superficiem, vel lineam, diuisibilem omnino, idest secundùm quodcunque signũ datum: Etsi ponatur hoc esse possibile, remanet quæstio, quid est id quod effugit diuisionem, id est quod remanet post diuisionem. Necesse est enim vt post quamcunque diuisionem, remaneant aliquæ partes diuisibiles, in quas fit diuisio. Ideo autem dicit Democritus hoc habere quæstionem; quia si corpus sit omninò, id est secundùm totum diuisibile, & hoc sit possibile: Consequens erit quod nihil prohibeat corpus esse simul diuisum quantumcunque diuidi possit: Etsi diuisio non fiat simul, sed successiuè: Sicut, si possibile est aliquem hominem peruenire ad aliquem locum, nihil prohibet eum peruenisse illuc, licèt non simul, sed successiuè perueniat, & si hoc ponatur, nullum possibile debet sequi. Quia possibili posito non sequitur aliquod impossibile secundùm Philosophum, 1. Priorum capite 2. & 7. Physicorum (text. 9.)

Rationes Democriti probantes corpus ex atomis cõponi.

DEINDE cùm dicit. *Igitur & secundum &c.* Manifestat necessitatem prædictæ rationis: Si

B enim ponatur aliquod corpus diuisibile per medium, & ponatur esse diuisum per medium, nullum sequitur incõueniens. Et hoc est quod dicit. Quapropter, quia posito possibili nullum sequitur impossibile, similiter erit, si aliquid ponatur esse diuisibile & diuisum secundùm medium. Et vniuersaliter si corpus est natum esse diuisibile omninò (id est secundùm quodcunque signum) si diuidatur, id est ponatur esse diuisum, nullum erit impossibile nascens, id est ex hoc non debet impossibile nasci. Quia neque si aliquid est diuisibile in mille millia partium, & ponatur esse diuisum, nullum sequitur impossibile, etsi nullo modo diuidatur actu. Et ita videtur quòd aliquod

C corpus sit diuisibile in paucas partes, siue in multas, siue totales, & tamen non videtur sequi aliquod impossibile, si ponatur aliquid esse diuisum inquantum est diuisibile. Quia igitur secundùm ponentes corpus naturale, non componi ex indiuisibilibus corporibus & esse diuisibile etiam secundùm totum, ponatur esse diuisum. Sed hoc est impossibile. Ergo & primum, scilicet quòd sit diuisibile secundùm totum. Est ergo compositum ex diuisibilibus.

DEINDE *Quid ergo &c.* Ostendit esse impossibile quòd corpus sit totaliter diuisum ex hoc quòd non est dare quid remaneat post diuisionem. Primò ergo ostendit quòd non erit dare

D quid remaneat ex diuisione. Quæ est principalis pars: Secundò quòd non erit dare quid remaneat, quod ex incidenti sit elapsum, ibi, *Sed & si qua.* Dicit ergo primò. Si corpus ponatur omninò esse diuisum, quærendum restat, quid erit reliquum, (id est quod remanet post diuisionem) sicut videmus remanere in omni diuisione ea, in quæ diuisum resoluitur. Et primò ostendit quòd non remaneat magnitudo. Hoc enim est impossibile: Sequeretur etenim quòd adhuc remaneret diuisibile, non diuisum. Dicitur autem, vel quòd magnitudo esset aliquid non diuisibile, vel corpus non omninò erat diuisibile. Et ita oportet quòd id, quod remanet post diuisionem, nul-

E lo modo sit diuisibile, cùm tamen supponatur ab aduersario quòd magnitudo sit omnino diuisibilis. Secundò concludit, quòd illud, quod remanet post diuisionem, neque sit corpus, neque magnitudo, & tamen sit facta diuisio secundùm totum, sicut dictum est. Relinquitur autem quòd diuisio erit, aut ex punctis, ita quòd corpus finaliter resoluatur in puncto. Et per consequens ea, ex quibus componitur, erunt sine magnitudine. Aut sequitur quòd id, quod est residuum post diuisionem, sit omnino nihil. Tertiò ostendit hoc secundum esse impossibile. Quia, cùm vnumquodque generetur ex his, in quæ resoluitur, si ergo resoluitur in nihil, sequetur

etiam quòd generetur ex nihilo. Quod autem componitur ex nihilo, nihil est. Sequetur ergo, quòd corpus, de quo agitur, sit nihil, & etiam totum vniuersum eadem ratione. Sed quicquid erit in rerum natura, erit secundùm apparentiam tantùm, & non secundùm existentiam. Quartò probatur primum præmissorum, scilicet quòd non fiat resolutio in puncta. Quia similiter sequeretur quòd sit corpus compositum ex punctis. Et ita vlterius sequeretur quòd non sit quantum ipsum corpus. Aut enim esset quantum, quia corpus diuideretur, aut quia pũcta tangerẽt se: prout duo extrema duarum linearum sunt simul. Non secundo modo continuo quia ex hoc erat vna magnitudo continua, & sic simul erant omnia puncta, & nondum distincta erant adinuicem, & non faciebant totum maius. Punctum enim nihil est aliud quàm quædam diuisio partium lineæ. Nec primo modo, quia ex hoc quòd aliquid diuiditur in duo, vel in plura, non efficitur totum maius nec minus quàm prius fuerit. Ita enim corpus magnum sicut paruum potest diuidi in duo, vel plura. Et sic patet quòd puncta nihil sunt aliud quàm diuisiones & quòd non faciunt aliquid maius. Vnde relinquitur quòd si puncta componantur adinuicem, non faciunt aliquid maius. Sic igitur videtur esse impossibile quòd corpus sit omninò diuisum. Quia non potest assignari quid sit residuum diuisionis tanquam principalis pars corporis diuisi.

Quod corpus non resoluet in puncta.

Punctum quid sit

DEINDE cùm dicit. *Verùm enimuerò, &c.* Ostẽdit quòd non potest assignari quid residuũ diuisionis tanquam aliquid quod elabitur. Et primò ostendit quòd tale aliquid nõ potest esse corpus: Secundò ostendit quòd non potest esse quodcunq; incorporeum, ibi, *Si autem non est corpus.* Dicit ergo primò quòd si diuiso totaliter corpore diuisio corporis fiat ita, quòd aliqua rasura secundùm rem elabatur ex diuisione præter principales partes in quas lignum diuiditur, & dicatur quòd ex magnitudine corporali totaliter diuisa egrediatur aliquod corpus quasi residuum, sequeretur idem sensus, qui & suprà, quomodo scilicet poterit sustineri quòd illud corpus sit adhuc diuisibile, secundùm ponentes corpus omne esse diuisibile, cùm positum sit corpus naturale esse diuisum omninò.

DEINDE cùm dicit. *Quòd si id, &c.* Ostendit quòd huiusmodi residuum non possit esse aliquod incorporeum quodcunque sit, & hoc tribus rationibus. Circa quarum primam dicit, quod si id, quod egreditur à magnitudine, totaliter diuisa, non sit corpus, sed aliqua species, id est forma segregabilis, id est separabilis à subiecto, aut etiam aliqua passio, sicut ponit Anaxagoras, passiones, & habitus separari, & misceri, & se habet huiusmodi passio secedẽs à magnitudine per modum puncti, vel tactus. Illi qui hoc ponũt, patiuntur primò quidem hoc inconueniens, quòd magnitudo componatur ex non magnitudinibus. Quod videtur inconueniens. Nam vnumquodque constituitur ex rebus sui generis.

A Non enim colores componuntur ex figuris, nec è conuerso. Secundã rationem ponit. ibi, *Amplius autem vbi.* Circa quam considerandum est quòd lineam componi ex punctis potest exponi dupliciter. Primo modo ex punctis motis, sicut quidam dixerunt quòd punctus motus facit lineam, & linea mota constituit superficiem, & superficies mota corpus. Alio modo potest exponi quòd ex punctis etiam non motis constituatur magnitudo sicut ex partibus. Vtrolibet autem modo magnitudo componatur ex punctis, oportebit assignare vbi sint puncta, idest, quem situm habeant in magnitudine. Est enim assignare de singulis partibus, ex quibus componitur magnitudo. Sed hoc non potest assignari; quia punctus
B non potest assignari in magnitudine, nisi vt quidam tactus partium continui, vel diuisio partium lineæ indiuisa. Tactus autem semper est vnus quorundam duorum, quæ scilicet sunt partes magnitudinis, habentes determinatum situm in magnitudine. Quasi illud, quod est pars magnitudinis, habens determinatum situm inter partes eius, sit aliquid præter ipsum tactum & diuisionem, & per consequens præter punctum. Non ergo videtur esse possibile, quòd magnitudo diuidatur in puncta, vel tactus, aut diuisiones. Si ergo aliquis ponat, quodcunque corpus, aut quantamcunque quantitatem, esse omnino diuisibilem, continget hoc inconueniens, quòd
C nunc dictum est. Tertiam ponit, ibi, *Amplius si cùm diuisero.* Et dicit: Et postquam diuido lignum, & quodcunque corpus aliud, & iterum ex eisdem partibus compono illud, fiet æquale & vnum corpus, quia scilicet ea sunt, in quæ diuiditur, & ex quibus componitur. Vnde videtur similiter se habere si diuido secundùm quodcunque signum (quod supra dixit) omninò. Vt scilicet ex his, in quæ diuiditur possit componi. Sit ergo lignum omninò diuisum potestate, idest omnia in quæ potest diuidi. Quid igitur erit præter diuisionem? Quia oportet omnem diuisionem ad aliquid terminari. Si enim diceretur quòd id, quod est residuum diuisioni, sit aliqua passio, se-
D queretur quòd corpus diuideretur in passiones, & ex consequenti generabitur ex eis. Quod est impossibile. Quia, neque substantia, neque quantitas generatur ex passionibus, aut etiam quomodo est possibile quòd passiones sint separatæ? Vlterius autem concludit principale propositum, dicens quòd si est impossibile quòd magnitudo componatur ex tactibus aut punctis, sicut prædictæ rationes concludunt, necesse est ponere quòd sint quædam corpora indiuisibilia, & quòd sint quædam magnitudines indiuisibiles. Quia si corpus sit omnino diuisibile, sequitur quòd componatur ex tactibus vel punctis, vt ex dictis patet. Vlteriùs autem post ra-
E tionem Democriti subiungit Aristoteles, quòd hoc ponentibus, scilicet esse corpora indiuisibilia, non minus accidit impossibile. Et hoc perscrutatus est in alijs, scilicet in 3. libro de Cœlo (text. 37.)

Lineam cõponi ex punctis dupliciter exponitur.

Tamen ea ipsa soluere eniti oportet. Quamobrem iterum ab initio dicenda dubitatio est. Igitur omne corpus sensibile, quouis in puncto esse diuisibile, atque indiuisibile, nihil est absurdum. Potentiã siquidem

SEd & hæc tentandum est soluere. Ideo rursus à principio quæstionem dicere oportet. Omne quidẽ igitur corpus sensibile, diuisibile esse secundùm quodcunque signum, & indiuisibile, non

Non est inconueniens omne corpus sensibile esse diuisibile secundùm potentiã

diuisibile existit, actu indiuisibile.

At vt simul sit omni ex parte potentiâ diuisibile, fieri non posse videatur. Nam si fieri possit, & fiat, haudquaquam ad hunc fiet modum, vt simul ambo sint actu indiuisibile (inquam) atque diuisum, sed quolibet in puncto diuisum. Nihil igitur erit reliquum. Atque corpus ipsum corruptione abibit in incorporeum. Et rursum, aut ex punctis, aut prorsus ex nihilo fiet. At id quî fieri potest. At verò quòd in separabiles & subinde minores, atque inter se distantes, separatasque magnitudines diuidatur corpus, certum est. Itaque nec per partes diuidenti sectio quæ in minutula fit, infinita occurret, nec insuper continget vt omni in signo: (non enim est possibile) sed quadamtenus diuidatur. Indiuiduas igitur inesse magnitudines, quæ oculi aciem fugiant, necesse est. Et præsertim, si generatio congregatione, & corruptio segregatione, fieri debeat, Quæ igitur ratio, magnitudines esse indiuisibiles necessariò colligere videbatur, hæc est.

Sed quòd clanculo peruersâ ratiocinatione vtatur, & quatenus lateat, exponamus oportet. Nam quia punctum puncto non hæret, magnitudines partim sunt, & partim non sunt omni ex parte diuisibiles. Sed cùm hoc positum, assertumque est punctum vbiuis ac omni in parte videtur esse ita vt in puncta diuidi magnitudinem sit necesse. Quippe cùm omni in parte punctum sit. Quo fit vt ea, vel tactibus vel punctis constet. At omni in parte diuisibilis est, quia vbi vnum est, & omnia aut singulum quodque. Vno autem plura non sunt. Non enim sunt deinceps. Quare non omni in parte diuisibilis est. Nam si per medium diuisibilis sit, & per punctum adhærens erit diuisibilis. At id haudquaquam fit. Siquidem nec signum signo, nec punctum puncto hæret. Hoc autem est diuisio & compositio. Quare tam congregatio quàm segregatio est. Sed non ex insectilibus, & in insectilia. Complura enim inde emergunt absurda, nec hoc pacto vt omni ex parte fiat diuisio (id enim eueniret, si punctum puncto hæreret:) sed segregatio in parua & minora, & congregatio ex minoribus fit.

At simplex perfectaque generatio congregatione & segregatione definita non est, quemadmodum nonnullis placet: qui & eam, quæ in continuo fit, mutationem alterationem esse asserunt. Verùm id ipsum est, in quo prorsus errant. Non enim generatio simplex atque corruptio congregatione segregationeúe fit, sed cùm ex hoc in hoc mutatio fit. Alij verò omnem eiusmodi mutationem alterationem esse putant. At in hoc discrimen subit. Nam hæc ratione illa materia in subiecto existit. Igitur cùm in hisce fuerit mutatio, generatio erit vel corruptio, cùm in affectibus, & ijs quæ per accidens alicui competunt, alteratio.

A est inconueniens. Hoc enim potestate: Hoc autem endelechiâ existit. Esse autem potestate simul omnino diuisibile impossibile videtur esse vtique. Si enim possibile, & fieret vtique, non vt sint simul actu ambo, indiuisibile & diuisum, sed diuisum secundùm quodcunque signum. Nullum igitur erit reliquum, & in incorporeum erit corpus corruptum, & generabitur vtique quidem rursus, aut ex punctis, aut omnino ex nihilo: & hoc quomodo possibile? Sed quoniam diuiditur in semper diuisibilia & semper in

tiam nō tamen secundùm actum.

B minores magnitudines, & in semotas & disgregatas, manifestum. Neque itaque secundùm partem diuidenti erit infinita fractura, neque possibile est simul diuisum esse secundùm omne signum: (non enim impossibile omninò) sed vsque ad quid. Necessarium est igitur indiuisibiles existere magnitudines & indiuisibilia corpora, pręsertim si & erit generatio & corruptio: Hæc quidem segregatione; Hęc autem congregatione. Cogens igitur sermo esse magnitudines indiuisibiles hic est.

C Quoniam autem latet paralogizans, & quomodo latet dicamus. Quoniam enim non est punctum puncto vndique contiguus, omninò esse diuisibile inest quidem aliquo modo magnitudinibus, aliquo autem modo non inest. Videtur autem quando hoc ponitur, & vndique & vbique esse punctum: Quapropter necesse diuidi magnitudinem in puncta. Vbique enim est punctum. Quapropter aut ex tactibus aut ex punctis esse. Hoc autem est quod existit vbique.

Aliàs diuidi in nihil.

D Quoniam vna vtique & omnis & vnusquisque. Plures autē vnà non sunt. Consequenter enim non sunt: quapropter non vbique. Si enim secundùm medium diuisibile, & secundùm contiguum punctum erit diuisibile: non autem possibile. Non enim est contiguum signum signo, aut punctum puncto. Hoc enim est diuisio, aut compositio. Quapropter est congregatio aut disgregatio, sed neque in atoma, & ex atomis (multa enim impossibilia contingunt, neque itaque vt

E diuisio fiat vbique. Si enim esset contiguum punctum puncto, hoc vtique esset:) Sed in parua & minima est congregatio & segregatio ex minimis. Sed non simplex & perfecta generatio congregatione & segregatione determinata est, vt quidam inquiunt, eam verò quæ in continuo est, transmutationem, alterationem. Sed hoc est, in quo errant omnia. Est enim generatio simplex & corruptio, non congregatione, & separatione, sed quando transmuta-

A *Sed quæ congregantur ægrè, quæ verò segregantur, facilè corruptioni redduntur obnoxia. Nam si aqua in minores aquæ particulas sit discerpta, in aërem ocyùs mutari solet. Si verò collecta sit, segniùs. Quod in hisce, quæ posteriùs dicentur, apertiùs fiet. Nunc verò sit hactenus definitum, fieri non posse, vt generatio sit eiusmodi congregatio, qualem nonnulli esse asserunt.*

tur hoc in hoc totum. Alij autem existimant alterationem esse omnem talem transmutationem. In hoc autem differunt. In subiecto hoc quidem est secundùm rationem. Hoc autem secundùm materiam. Quandoquidem igitur in his transmutatio fuerit, generatio erit & corruptio, quando autem in passionibus, & secundùm accidens, alteratio. Segregata autem & congregata leuiter corruptibilia sunt. Si enim in paruissimas aquas aqua diuidatur, citiùs aër generatur, Si autem congregetur, tardiùs. Magis autem hoc B erit manifestum in sequentibus. Nunc autem tantùm determinatum sit, quoniam impossibile est generationem esse congregationem, qualem quidam inquiunt.

Generatio & alteratio quomodo sint alteratio.

Segregatio & cógregatio faciunt rem esse velocioris aut tardioris corruptionis.

LECTIO QVINTA.

PROPOSITA VERITATE, DVÆ contra illam adducuntur Democriti sententiæ, & soluuntur, ex quarum solutione rerum generationem, aggregationem, corruptionem, & segregationem, non esse deducit.

POstquàm Philosophus posuit rationem Democriti hìc procedit ad eius solutionem. Et primò ponit de quo est intentio, dicens quòd tentandum est soluere prædictam dubitationem: Et ideo vt melius soluatur oportet à principio repetere quæstionem. Ostenso enim breuiter in quo virtus quæstionis consistat, faciliùs apparebit C vbi debeat adhiberi solutio. Secundò ibi. *Omne quidem igitur.* Prosequitur intentum. Et primò ponit veritatem. Secundò ponit obiectiones Democriti contra veritatem, ibi, *Esse autem potestate simul.* Tertiò soluit *Quoniam autem latet.* Dicit ergo primò quòd non est inconueniens dicere vtrumque horum, scilicet quòd omne corpus sensibile sit diuisibile secundùm quodcunque signum, vel quòd non sit diuisibile. Alterum enim horum in potentia est verum, scilicet quòd corpus sit diuisibile secundùm quodcunque signum. Alterum verò horum est verum endelechiâ (idest actu) scilicet quòd corpus sensibile non sit diuisibile secundùm quodcunque signum in actu.

Duæ rationes Democriti. Prima ratio.

D DEINDE cùm dicit *At vt simul sit, &c.* Ponit duas rationes Democriti contra veritatem. Circa quarum primam dicit quòd secundùm obiectionem Democriti videtur impossibile quòd corpus sensibile sit simul diuisibile in potentia omnino (scilicet secundùm quodcunque signum) sicut nuper dictum est. Credebat enim Democritus quòd quicquid esset simul in potentia, posset esse simul in actu: & argumentabatur. Sicut est possibile simul in potentia corpus sensibile omninò diuidi, quòd hoc fieret in actu: Non quidem ita quod esset simul, in potentia diuisibile, & actu diuisum, sed quòd esset simul diuisum actu secundùm quodcunque signum: Sed hoc ostendebat esse impossibile. Quia (vt ex supradictis patet) sequeretur, quòd nil incorporeum esset residuum à diuisione, & quòd corpus E corrumperetur in rem incorpoream, & ex consequenti quòd corpus generaretur ex aliquo incorporeo, aut ex punctis, aut omninò ex nihilo. Sed hoc est impossibile. Non ergo est possibile quòd corpus sensibile sit omnino diuisum simul: Neque ergo videtur possibile quòd sit omninò diuisibile in potentia. Sed quia videmus ad sensum, quòd corpus sensibile diuiditur in partes adinuicem separabiles, vel etiam diuisibiles, & maior magnitudo semper diuiditur in minores

Non est Aristotelis hæc impossibilitas quã ponit S. Thomas.

magnitudines, & totum coniunctum diuiditur in aliqua segregata & separata, manifestum est hoc ita se habere. Non ergo est possibile, neque vt fiat diuisio in infinitum secundùm partem, ita quòd pars post partem à toto sensibili corpore separetur, neque corpus sensibile diuidatur simul secundùm quodcunque signum. Neutrum enim horum est positum: Quia vtrobique videtur sequi prædictum inconueniens. Sed videtur quòd diuisio corporis possit procedere vsque ad aliquem terminum. Vnde sequitur quòd necesse sit, aliquas magnitudines esse indiuisibiles, & aliqua corpora indiuisibilia secundùm Democritum. Secundam rationem ponit, ibi, *Et aliter sic erit.* Et dicit quòd aliter etiam videtur esse necessarium esse corpora indiuisibilia, posito scilicet quòd generatio sit per congregationem, & corruptio sit per segregationem. Et hoc quidem necessarium erat ponere Democritum, quia ponebat formas & naturas rerum determinari secundùm positionem & ordinem. Videmus autem quòd totum, cuius forma consistit in positione & ordine, vt domus, non generatur nisi congregatione, neque corrumpitur nisi segregatione: Et ideo, cùm non sit possibile in principijs generationis & corruptionis, procedere in infinitum, ponebat quòd essent aliqua principia prima, ex quibus corpora congregabantur, & in quæ segregabantur, & huiusmodi dicebat esse corpora indiuisibilia.

Secunda ratio.

Qua ratione Democritus ad hæc inducebatur.

DEINDE cùm dicit *Sed quòd clanculo, &c.* Soluit prædictas rationes. Et primò primam: Secundò secundam, ibi, *Sed non simplex.* Circa primum ostensum est quòd tota virtus rationis Democriti in hoc consistit, quòd si corpus sensibile omnino est simul diuisibile in potentia, quòd sit simul omnino in actu: Sed hæc consequentia non tenet in omnibus. Quædam enim sunt, de quorum ratione est esse in potentia: Vnde in talibus non potest poni esse simul in actu, quod est simul in potentia, quia tolletur ratio & naturæ illius rei. Quod quidem primò manifestum est in successiuis. In prima enim parte diei simul possibile est esse horas diei. Non tamen potest poni quòd omnes horæ illius diei sint simul actu. Auferretur enim natura temporis, de cuius ratione est quòd sit numerus motus secundùm priùs & posteriùs. Si enim esset simul quælibet pars eius,

Solutio primæ. Introductio literæ pulcherrima.

iam non esset secundùm priùs & posteriùs. Secundò apparet hoc in permanentibus. De substantia enim primæ est materiæ, quæ est in potentia ad omnes formas. Tamen non potest poni quòd ex ea sit generatum, quicquid est possibile ex ea generari. Quia tolleretur natura, siue essentia materiæ, quæ semper est in potentia ad omnes formas. Sic igitur contra rationem magnitudinis, putà lineæ, est quòd sit simul omninò actu diuisa. Vnde non sequitur, si est simul omninò diuisibilis in potentia, quòd possit poni simul omninò actu diuisa. Quòd hoc sit contra rationem lineæ patet: Nam diuisio lineæ in actu nihil aliud est quàm punctum in actu esse. Si ergo esset simul omninò in actu diuisa, oporteret quòd punctum esset vbique in actu in linea, & ita oporteret quòd puncta essent contigua; vel consequenter se habentia in linea. Hoc autem non potest esse. Quia cùm puncta sint indiuisibilia, multorum punctorum contiguorum vnum non excederet aliud: Nam vnum tangeret aliud secundùm se totum, & ita omnes puncti non essent nisi vnus punctus. Non ergo potest esse quòd puncti sint vbique actu in linea: Et ita contra rationem lineæ est quòd sit simul tota in actu diuisa. Et ita non sequitur quòd si sit simul diuisibilis omninò in potentia, quòd possit poni omninò esse diuisa in actu. Dicit ergo primò Philosophus quòd Democritum latet paralogizans, idest facit paralogismum latentem, & dicit quomodo lateat eius defectus. Quia enim punctum puncto non potest esse contiguum, & per consequens non potest esse quòd linea sit omnino actu diuisa; & ita esse diuisibile vbique, licèt aliquo modo conueniat magnitudinibus (scilicet in potentia) tamen quodammodo non conuenit eis, scilicet actu. Quia quando ponitur vbique esse actu diuisa, videtur poni ex consequenti quòd vbique sit punctum. Cùm punctus in actu nihil aliud sit quàm actualis diuisio lineæ. Si autem punctum est vbique in linea, necesse est quòd magnitudo diuidatur in puncta, cùm nihil aliud in magnitudine inueniatur. Vel etiam (secundùm aliam literam) quòd diuidatur in nihil. Quia nihil erit residuum præter diuisionem, si vbique sit punctum, quod est diuisio. Et ideo sequitur quòd magnitudo, vel sit ex punctis, vel ex tactibus partium lineæ, seu diuisionibus lineæ. Quod in idem redit. Ponitur enim secundùm prædicta, quòd hoc quod existit in linea, sit punctum, vel tactus, aut diuisio, si linea sit omnino simul diuisa. Sed hoc non potest esse. Quia sequeretur quòd solùm vnum punctum esset vbique, idest in qualibet parte lineæ, & quòd omnes partes lineæ non plus continerent de situ quàm vnusquisque eorum: Imò quòd non essent plures quàm vnus, vel plures diuisiones quàm vna. Non enim possunt se habere consequenter, ita quòd vnum punctum sit post aliud, neque quòd se tangant secundùm vltima tantùm, & secundùm alia non secernantur. Quia cùm sint indiuisibiles, secundùm totum coniunguntur, & omninò omnes puncti coniuncti non sunt nisi vnus, & ideo non est possibile quòd sit vbique per lineam. Quia si linea esset diuisibilis secundùm totum sui, & punctus esset contiguus puncto, posset etiam diuidi secundùm contiguum punctum, si esset omninò diuisibilis. Sed hoc est impossibile. Quia non est contiguum vel habitum, id est neque consequenter se habens punctum puncto; vel quodcunque signum signo.

Punctum in actu est diuisio lineæ.

A Hoc autem punctum in actu nihil aliud est quàm actualis diuisio lineæ, aut compositio, siue tactus partium lineæ. Vnde concedendum est quod in corporibus sensibilibus inuenitur congregatio & disgregatio, non tamen indiuisibilium corporum, aut ex indiuisibilibus, multa enim impossibilia sequerentur, vt in 3. de Cœlo dictum est (text. 7. & 8.) Neque ita quod diuisio actualis lineæ fiat vbique. Hoc enim contingeret si punctus esset contiguus puncto. Quod est impossibile, vt ex dictis patet. Sed segregatio corporum est in aliqua parua & minora, congregatio verò est ex aliquibus paruis & minoribus, non autem ex minimis quæ oportet esse indiuisibilia scilicet vt tu ponis ô Democrite.

B Deinde cùm dicit *At simplex, &c.* Soluit secundam rationem Democriti per interemptionem. Et primò interimit generationem simplicem & corruptionem, esse congregationem & segregationem, vt Democritus existimabat. Secundò ostendit consequenter ad quid potest verificari dictum Democriti, ibi, *Segregata autem.* Dicit ergo primò quòd non est ita dicendum (sicut quidam dixerunt) quòd simpliciter & perfectè generatio fiat per congregationem; corruptio autem per segregationem; & quòd omnis transmutatio, quæ fit in aliquo permanente (scilicet non congregato nec segregato) sit alteratio. Credebant enim hoc accedere in rebus naturalibus sicut accidit in domo, vel naui, & in huiusmodi aliis, quorum forma constat in compo-

C sitione, vel ordine. Non enim fiunt nisi per congregationem partium. Neque corrumpuntur nisi per segregationem. Quæcunque autem alia transmutatio accidit præter solutionem continui, alteratio est. Hoc ergo est, ex quo procedit tota fallacia. Est enim generatio & corruptio in rebus naturalibus, quorum forma est positio & ordo, non quidem per congregationem & segregationem, sed quia fit transmutatio ex hoc toto (idest non dissoluto in partes) in hoc totum, quasi non congregatum ex aliquibus partibus. Sed antiqui Philosophi putabant omnem talem transmutationem, quæ fit in

D aliquo toto integro manente, esse alterationem. Quod quidem non est verum. Quandoque enim potest esse simplex generatio & quandoque alteratio. Sed in hoc differunt, quia in subiecto aliquo est, hcc quidem secundùm rationem (idest secundùm formam) hoc autem secundùm materiam. Nam corpus naturale actu existens, compositum est ex materia & forma. Quando igitur est transmutatum secundùm materiam & formam, ita scilicet quòd materia accipiat aliam formam substantialem, erit simplex generatio, & corruptio. Quando autem est transmutatio secundùm accidentia, & passio-

E nem, erit alteratio.

Deinde cùm dicit *Sed quæ congregantur, &c.* Ostendit quantum ad quid verificetur dictum Democriti: Manifestum est enim quòd aliqua ex hoc quòd sunt congregata vel segregata, redduntur leuiùs vel difficiliùs corruptibilia vel mutabilia. Si enim aqua diuidatur in paruissimas partes, minùs poterit resistere actioni contrarij agentis. Et ita citiùs ex aqua generabitur aër. Si verò congregabitur multum de aqua magis resistet agenti; & sic tardiùs corrumpetur, vt exinde possit generari aër. Et hoc manifestum erit in sequentibus. Vltimò autem epilogandum dicit, nunc intantum esse determinatum quòd impossibile

Solutio secunda.

Generatio qualiter fit.

Transmutatio secundùm subiectũ est generatio vel corruptio, secundùm accidentia verò alteratio.

sibile est generationē esse congregationē, qualem A quidā inquiūt (scilicet ex corporib' indiuisibilibus.)

CAPVT QVARTVM.

His autem determinatis pertractatisque: Primò contemplari oportet; Vtrùm simpliciter quippiam, an propriè nihil generetur corrumpatur-ue: semper autem ex quodam quiddam fiat: vt ex ægro sanum, & ex sano ægrum, aut pusillum è magno, & magnum è pusillo, & reliqua omnia ad hunc modum. Nam si generatio simpliciter sit: quippiam profectò è non ente simpliciter absoluteque fiet.

Quare verum erit dicere quibusdam non ens competere. Quippe cùm generatio quædam è quodam non ente, ceu è non albo, vel non bono fiat. At simplex generatio è non ente simpliciter fit.

Porrò simpliciter, absoluteque non ens: aut id quod ex omnibus entis prædicamentis primum est, aut quod est vniuersale, & cuncta ambit, continetque, significat: Igitur si primum, è non substantia erit substantiæ generatio. At cui substantia non competit, nec ei cæterorum prædicamentorum vllum. Veluti qualitatem, quantitatem, *aut* vbi *competere posse palam est. Nam alioqui affectus ipsi à substantia separari possent. Quòd si ita res habeat, omninò ipsum non ens vniuersaliter omnium erit abnegatio. Quare id quod generatur, ex nihilo gignatur, erit necesse.*

Sed de hisce in aliis libris latiùs addubitatum, simul atque definitum fuit. Verùm compendiosè in præsentia quoque dicamus oportet è non ente simpliciter aliquo modo fieri generationem, & alio ex ente semper. Namque ens potentiâ, sed actu nō ens, præexistat est necesse. Quod sanè, vt patet, vtroque dicitur modo.

Determinatis autem hisce, id rursum exactè disquiramus oportet, quod miram habet ambiguitatem, quonam (inquam) pacto generatio simplex sit, siue ex ente potentiâ, siue etiam alio quouis modo fiat.

Dubitauerit namque quispiam, vtrùm substantiæ ac rei huiusce, sed non qualitatis, quantitatis, *aut* vbi, *generatio sit. Eodem modo & de corruptione.*

Nam si quid oriatur quadam potentiâ non actu, substantiam esse dilucidum est, ex qua fiat generatio, & in quam id mutari necesse sit, quod corruptionem subit. Vtrùm igitur ex cæteris, quæ actu sunt, quippiam huic competet? Vtrùm (inquam) id, quod potentiâ duntaxat, hoc aliquid atque ens est; simpliciter autem neque hoc aliquid, neque ens, quantitas *erit, aut* qualitas, *aut* vbi? *Nam si actu nihil sit, sed omnia potentiâ, eueniet & id, quod ita est non ens esse separabile, & insuper (id quod semper maximè sunt veriti, qui primi in Philosophia versati sunt) nihilo præexistente quippiam gigni. Quod si verum non*

Te cō. 11. Quæstio an aliquid simpliciter generetur aut corrumpatur.

Determinatis autem his: Primò videndum est, Vtrùm generetur aliquid simpliciter, & corrumpatur, an propriè quidem nihil, semper autem ex aliquo est aliquid. Dico autem putà ex laborante sanum, aut laborans ex sano, aut paruum ex magno, aut magnum ex B paruo, & alia omnia fieri hoc modo. Si enim simpliciter erit generatio, simpliciter quidem quid generabitur ex non ente. Quapropter verū erit dicere quòd existit quidusdam non ens. Quædā enim generatio est ex non ente aliquo, putà vt ex non albo albū, aut ex non bono bonū. Simpliciter autē ex simpliciter non ente. Simpliciter autem non ens, aut primum significat secundum vnumquodque prædicamentorum entis, aut vniuersale est & omnia comprehendens. Siquidem primum, substantiæ generatio erit ex non C substantia. Cùm enim non existit substantia, manifestum est, quoniam neque hoc, neque aliorum vllum prædicamentorum, putà neque *quale*, neque *quantum*, neque *vbi*. Separatæ enim essent per se passiones à substantiis. Si autem non ens vniuersaliter, negatio vniuersaliter erit omnium: Quapropter ex nihilo necesse est generari generatum. De his quidem & in aliis dictum est, & determinatum sermonibus amplius. Breuiter autem D & nunc dicendum, quoniam modo quidem aliquo ex non ente simpliciter generatur, modo autem alio ex ente semper. Potestate enim est ens, actu autem non ens: Necesse est quod dicitur præexistere vtroque modo. Quod autem ex his determinatis habet mirabilem quæstionem rursus tentandum, quomodo est substantiæ simplex generatio, siue ex potestate ente, siue alio quopiam modo. Quæret enim quis, an est substantiæ generatio & huius, sed non *quanti*, & *qualis*, & *vbi*. Eodem vtique modo & de corruptione quæritur. Si enim E quid generabitur, manifestum est quòd erit substantia aliqua potestate, actu autem non, ex qua generatio erit, & in quam necesse est transmutari quod corrumpitur. Vtrùm quidem igitur existit quid aliorum actu? Dico autem putà aut erit *quantum*, aut *quale*, aut *vbi*, aut verò potestate ens, & hoc ens, simpliciter autem neque ens, neque hoc ens. Si enim nihil, sed omnia potestate; & separatum, contingit quòd sit non ens. Et amplius, quod maximè timentes erant pri-

Generatio simpliciter ex non ente in actu, ex ente autem in potentia. Idem 1. Phys. textu 78. & 79.

sit, hoc quidem substantiam, & hoc aliquid esse, sed è cæteris prædicamentis aliquid contingeret (vt iam diximus) affectus ipsos à substantiis posse separari. A

mi philosophantes, ex nullo generari præexistente. Si autem hoc quidem esset, hoc aliquid, & substantia, non existit, aliorum autem prædicamentorum quid erunt (quemadmodum diximus) separatæ passiones à substantiis.

LECTIO SEXTA.

GENERATIO SIMPLICITER an sit, & quomodo ipsa ex ente vel non ente, fieri contingat; obiiciendo & soluendo inquiritur. B

POstquam Philosophus determinauit de generatione & alteratione secundùm opiniones aliorum: hîc incipit inquirere de eis secundùm opinionem propriam. Et primò inquirit: Vtrùm sit aliqua simplex generatio, secundùm quam aliquid dicitur simpliciter generari. Secundò de differentia alterationis ad simplicem generationem, ibi, *De generatione autem & alteratione.* Circa primum duo facit. Primò dicit de quo est intentio, dicens quòd post determinationem prædictorum in considerationem veritatis primò occurrit videndum, Vtrùm aliquid generetur, vel corrumpatur simpliciter vel propriè: Propriè quidem & simpliciter, siue principaliter, nihil generatur vel corrumpitur: Sed C semper generatur aliquid ex aliquo & in aliquid. Quod videtur pertinere ad generationem vel corruptionem secundùm quid; & inducit exemplum, putà cùm ex laborante fit sanū. Non enim fit sanū simpliciter, quia & priùs erat; Sed fit aliquid (id est sanū) cùm prius non esset sanū sed laborans (id est infirmū.) Et eadē ratio est cùm fit aliquid laborans ex sano, vel paruum ex magno, aut è conuerso; & sic de omnibus aliis, quæ hoc modo dicuntur. Huiusmodi enim generatio inuenitur in omni genere mobilium. Secundò ibi *Si enim simpliciter.* Exequitur propositum. Et D primò proponit dubitationem; Secundò soluit eam, ibi, *De his quidem.* Tertiò obiicit contra solutionem, ibi, *Quod autem ex his determinatis.* Circa primum duo facit. Primò ponit dubitationem; Secundò excludit quandam responsionem, ibi, *Simpliciter autem.* Circa primum tria facit. Primò proponit quandam consequentiam dicens quòd si sit aliqua generatio simpliciter, sequitur quòd aliquid generabitur ex simpliciter non ente.

SECVNDO cùm dicit. *Quare verum, &c.* Ostendit consequens esse impossibile. Illud enim ex quo aliquid generatur, potest dici illud: Vt quia ex ligno generatur arca, potest dici E quòd lignum est arca. Si ergo ex non ente simpliciter generatur ens; verum erit dicere quòd non ens existit, idest est ens. Quod est contradictoria esse simul vera. Sic ergo videtur & antecedens impossibile, scilicet quòd aliquid generetur simpliciter ex non ente. Sequitur autem hoc inconueniens, si dicatur ex non ente simpliciter fieri aliquid vt ex subiecto non permanente. Non autem sequitur, si ponatur ex non ente fieri aliquid simpliciter ordine tantùm, id est post non ens fit ens. Sed Aristoteles hoc disputatiuè obiicit. Tertiò ibi, *Quædam enim generatio.* Ostendit necessitatem primæ consequentiæ. Sicut enim se habet generatio quædam ad non ens

Notandum consequentiã Aristotelis non valere si ex ordine tantùm fit ens ex non ente.

aliquod; sic se habet generatio simpliciter ad non ens simpliciter. Sed generatio quædam, id est secundùm quam aliquid dicitur secundùm quid generari, est ex non ente quodam, putà ex non albo cùm fit aliquid album: aut ex non bono cùm fit aliquid bonum: Ergo simpliciter generatio, secundùm quam aliquid generari simpliciter dicitur, erit simpliciter ex non ente.

DEINDE cùm dicit *Porro simpliciter, &c.* Excludit quandam solutionem, quæ posset dari distinguendo ens simpliciter. Vnde primò ponit ipsam distinctionem, dicens quòd simpliciter ens potest intelligi dupliciter: Primo modo vt significat id, quod est primum inter omnia prædicamenta entis, prout simpliciter ens dicitur *substantia*: Alio modo secundùm quòd ipsum simpliciter ens dicitur vniuersale, quod omnia prædicamenta comprehendit. Et hoc modo simpliciter non ens potest dici, vel quod non est substantia, vel quod nullo modo est ens. Secundò ibi, *Si quidem primum.* Ostendit quòd secundùm vtrumque sensum sequitur inconueniens. Si enim simpliciter dicatur primum ens, quod est substantia; Ergo & simpliciter non ens dicetur non substātia. Si ergo simpliciter hoc generatio requirit quòd sit simpliciter entis ex simpliciter nō ente, sequeretur quòd sit substantia ex non substātia. Sed quando ponitur, non esse substantiā, neque hoc, quod est demonstratiuū indiuisibilis substantiæ, manifestum est quòd nullum aliorū prædicamentorum remanebit, id est neque *quale*, neque *quantum*, neque *vbi*. Quia sequeretur quòd passiones, idest accidentia, separarentur à substantia. Quod est impossibile. Si autem dicatur quòd id, ex quo aliquid generatur simpliciter, dicitur non ens commune, sequeretur quòd per hoc quod dicitur non ens, intelligatur vniuersaliter negatio omnium entium. Vnde sequeretur quòd id quod generatur simpliciter, generaretur penitùs ex non ente. Quod est contra sententias omnium Philosophorum naturalium, qui scilicet de generatione naturali locuti sunt.

Ens significat aliquādo quiddam commune omnibus prædicamētis, aliquando autem primum prædicamētorum, scilicet substantiam, ita è cōtrario nihil siue non ens.

Per se passiones à substantia separari est impossibile.

DEINDE cùm dicit *Sed de hisce in aliis, &c.* Soluit prædictam dubitationem, & dicit quòd de ista materia etiam in aliis libris, scilicet in libro 1. Physi. (text. 78. & 79.) ampliùs, idest diffusiùs. Et dubitationes positæ sunt, & determinationes. Et ideo nunc breuiùs est dicendum quòd simpliciter generatur aliquid ex non ente quodammodo, & ex ente. Oportet enim quod præexistit generationi, esse potentiā ens, non autem actu ens. Et ita verum est quod dicitur vtroque modò, scilicet quòd generatio simpliciter sit ex ente & non ente.

DEINDE cùm dicit *Determinatis autem &c.* Obiicit contra prædictam solutionem. Et circa hoc tria facit. Primò ponit obiectionem: Secundò huius occasione introducit aliam quæstionem, & soluit eam, ibi, *De his autem quantum.* Tertiò soluit dubitationem prædictam, ibi, *Propter quid.* Circa primum tria facit. Primò dicit de quo est intentio, & dicit quòd quia etiam post prædi-

ctam determinationem, insurgit adhuc mirabilis dubitatio, rursus oportet tentare quomodo simpliciter generatio sit siue ex ente in potentia, siue qualiter sit alio modo.

Quæstio an tantū substantia generetur.

SECVNDO ibi, *Dubitauerit namque, &c.* Mouet quandam quæstionem, vtrùm scilicet generatio simplex sit tantùm substantiæ, & huius (idest indiuidui in genere substantiæ) non autem sit *quanti*, neque *qualis*, neque *vbi*, neque aliorum prædicamentorum, quæ non sunt simpliciter entia. Et eadem quæstio potest fieri de corruptione. Et hoc est supponendum pro

Notãdum. certo, quòd generatio & corruptio simplex sit solius substantiæ.

TERTIO ibi, *Nam si quid oriatur quadam, &c.* Prosequitur dubitationem; & dicit quòd si non generatur simpliciter, nisi quid, id est existens in genere substantiæ, & id ex quo generatur aliquid, est potentia ens (sicut dictũ est) & non actu, sequitur quòd id ex quo generatur substantia, & in quod transmutatur, quando corrumpitur, sit substantia in potentia, non autem actu. Restat ergo quærendum, vtrùm sit in actu aliquod aliud prædicamentorum, putà *quantum*, vel *quale*, aut *vbi*, vel quodcumque aliud prædica- A mentorum, cùm tamen sit in potentia ens, hoc est substantia, quæ est ens simpliciter, ita tamen quòd non sit simpliciter, idest in actu, neque hoc, idest neque substantia, neque ens. Quæcunque autem pars dubitationis detur sequitur inconueniens. Si enim nihil aliorum est in actu, sed sunt in potentia omnia genera prædicamentorum, sequitur primò quòd non ens sit separatum, idest quòd materia, quæ est in potentia, subiecta sit priuationi, quæ est non ens absque omni forma. Secundò sequitur id quod maximè timuerunt primi Philosophi (1. Phys. tex. 34.) quòd aliquid generetur ex nullo præexistente. Quod enim non est ens actu, nihil est. Si verò B ponatur quòd id ex quo generatur substantia, non sit hoc aliquid, idest indiuiduum in genere substantiæ, neque sit substantia in actu, sed sit in actu aliquod aliorum prædicamentorum, sequitur inconueniens, quod prius induximus quòd scilicet passiones & accidentia separentur à substantiis. Quod est manifestè impossibile. Sic igitur videtur quòd non possit esse generatio simpliciter hoc modo, quòd substantia generetur ex non ente actu, non autem ex ente potentia: vt prædicta solutio dicebat.

De hisce igitur quoad fieri potest; & quænam sit causa, cur generatio, tam quæ simpliciter, quàm quæ secundùm partem sit, semper sit, differendum est. Sed cùm vna quidem causa sit, vnde motus esse principium dicimus, altera verò ipsa materies; de tali causa dicamus oportet. Nam de illa quidem prius est dictum, cùm de motu ageremus, esse (inquam) aliud, quod omni tempore perdurat immobile; & aliud, quod in motu semper est. Sed de principio illo, quod mutationi non est obnoxium; Primæ Philosophiæ est determinare ac pertractare. At de eo quod cætera idcirco mouet, quia continuè moueatur, quidnam eorum quæ singularia vocantur eiusmodi causa sit, posteriùs erit aßignandum. Nunc autem eam quæ velut in materiæ specie sita est; causam per quam generatio & corruptio nunquam naturâ deficiunt, dicamus oportet. Nam simul forsitan, & hoc emerget, & id de quo nuper dubitauimus; quonam, inquam, pacto de generatione & corruptione simplici dicere conueniat.

Inuehit autem & id quodque magnum abundè dubium; quænam causa sit vt generatio generationi semper cohæreat, & alteram altera subinde sequatur. Si quidem quod corruptionem subit, ad id proficiscitur, quod nequaquam in ratione rerum existit. Quod autem in ratione rerum minimè existit, nihil est. Nam quod haud est; neque substantia est, neque qualitas, *neque* quantitas, *neque* vbi. *Igitur si semper quippiam eorum quæ sunt in ratione rerum, abeat; cur non dudum vniuersum ipsum consumptum fuit, atque inane euasit; cùm id ex quo fit genitorum quodque finitum sit?*

Non enim propterea quòd id, ex quo quid

C DE his autem quantum fieri potest tractandum, & quæ causa quare generatio semper sit, & quæ simpliciter, & quæ secundùm partem. Existente autem causâ, vna quidem vnde principium motus dicimus esse, vna autem materia; talem autem causam dicere oportet. De illa enim dictum est priùs in de motu sermonibus: quod hoc quidem immobile est per omne tempus, hoc autem mouetur semper. Horum autem de immobili principio quidem diuidere alterius Philosophiæ est opus. De eo autem quòd idcirco alia mouet, quia continuè D mouetur: posteà assignandum est quænam sit talis causa singularium dictorum. Nunc autem vt in materiæ specie positam causam dicamus: propter quam semper generatio & corruptio non deserunt naturam. Simul enim forsitan fiet, & hoc manifestum, & de nunc quæsito: quomodo oporteat dicere: & quomodo de simplici generatione & corruptione. Habet autem dubitationem sufficientem, & quæram est quòd complicatur generatio: si quod corrumpitur, E ad non ens secedit: non ens autem nihil est. Neque enim illum quod est, neque *quale*, neque *quantum*, neque *vbi*, quod non ens. Si igitur semper quod ens secedit: quare non consumptum est olim, & inane omne: si finitum erat, ex quo sit generatorum vnumquodque? Non enim vtique propter infinitum esse ex quo generatur non deficit. Hoc enim impossibile est. Non enim est actu infinitum, potestate autem est, vt in diuisione. Quapropter oportet hanc esse so-

sit, infinitum sit non deficit. Id enim esse nequit. Nihil enim actu infinitum est, sed potentiâ tantùm, nempe diuisione ipsa. Quare hanc solam causam esse oportebat cur nunquam deficiat, quia semper quippiam fiat minus. Nunc autem hoc fieri minimè cernimus.

Ergo propterea quòd interitus huius alterius est ortus, & contra ortus huius alterius interitus: necessariò accidit vt mutatio irrequieta sit, & subsistere nequeat. Cur igitur generatio & corruptio similiter semper sit circa vnumquodque eorum, quæ sunt; hanc apud omnes causam satis esse putandum est.

A lùm causam non deficiendi, quoniam generatur quidem semper minus. Nunc autem videmus hoc minimè. Quocirca propter huius corruptionē alterius generationem esse, & huiusmodi generationem alterius esse corruptionem: inquietam esse necesse est transmutationem. De generatione quidem & corruptione simpliciter: semper circa vnumquodque entium, hanc existimandum est esse sufficientem causam in omnibus.

LECTIO SEPTIMA.

QVÆNAM SIT CAVSA PERpetuitatis, generationis & corruptionis simpliciter inquiritur, & veris causis sermonis præpositis, vera ac Philosopho digna redditur.

POstquam Aristoteles contra præmissam solutionem obiecit: hîc introducit aliam quæstionem, per cuius solutionem soluitur prædicta obiectio. Et circa hoc duo facit. Primò introducit quæstionem, & soluit eam. Secundò ex eius solutione procedit ad soluendum quæstionem principaliter intentam, ibi, *Propter quid autem.* Circa primum tria facit. Primò proponit quæstionem. Secundò prosequitur eam, ibi, *Habet autem quæstionem.* Tertiò soluit eam, ibi, *Quocirca propter homini.* Circa primùm duo facit. Primò introducit quæstionem. Dicit enim quòd de his (scilicet dubitatione præmissâ) tractandum est, quoniam conuenit proposito. Et vt meliùs declaretur, inquirendum est, quæ est causa quòd generatio sit semper, & illa quæ est simpliciter, & illa quæ est secundùm partem, id est secundùm quid. Oportet enim ponenti mundum perpetuum & motum ponere etiam generationem perpetuam. Quid autem necessitatis habeant rationes Aristotelis circa perpetuitatem mūdi manifestauimus in 8. Physic. (text 4.) Secundò exponit introductam quæstionem, & dicit quòd causa perpetuitatis generationis, vna quidem accipi potest, quæ dicitur vnde est principium motûs, id est causa mouens vel efficiens: Alia causa potest accipi quæ est materia, & talis nunc assignanda est scilicet materialis. De causa enim mouente dictum est priùs in sermonibus de Motu, id est, in 8. Physicorum (text. 37.) Ibi enim dictum est quòd est quoddam mouens immobile per omne tempus, scilicet motor cœli: aliud mouens quod semper mouetur, scilicet cœlum. De vno autem horum, scilicet de mouente primo, determinare pertinet ad aliam partem Philosophiæ, quæ est prima inter alias. Vnde in 12. Metaphysic. (text. 34.) determinauit Philosophus de causa perpetuitatis, motûs, & generationis: & de alio mouente, scilicet quod causat perpetuam generationem, propter hoc quod ipsum continuè mouetur: posteà in fine huius libri assignanda est quòd talis sit causa singularium dictorum, id est perpetuitatis generationis simpliciter & secundùm quid. Sed nunc oportet assignare causam, propter quam generatio & corruptio in sempiternum non deserant natu-

Ex mouente & materia potest accipi perpetuitatis motus.

B ram rerum, causam dico positam in materiæ specie, id est materialem causam. Et ne videatur hoc esse præter propositum, subiungit quòd fortè simul manifestabitur, quomodo oporteat dicere circa hanc quæstionem, & quomodo oporteat dicere de generatione simpliciter & corruptione.

DEINDE cùm dicit. *Inuehit autem, &c.* Prosequitur quæstionem introductam. Et primò obiicit ad excludendam perpetuitatem generationis: Secundò excludit quasdam responsiones, ibi, *Non enim vtique.* Dicit ergo primò quòd videtur habere dubitationem sufficienter mouentem: quænam sit causa quare generatio complicetur & reuoluatur sempiternè circa rerum C naturam: si id quod corrumpitur, simpliciter cedit in non ens. Sicut enim quòd generatur simpliciter, fit ex non ente simpliciter; ita quod corrumpitur simpliciter, videtur quòd in non ens simpliciter cadat ita quòd hoc non ens omnino nihil sit. Neque enim potest esse quid (id est substantia) quia cùm corruptio sit substantiæ simpliciter; oportet quòd corruptum simpliciter cadat in non substantiam, & per consequens in non ens, in quod terminatur corruptio. Oportet autem quòd id neq; sit *quale*, neque *quantum*, neque *vbi*, neque aliquod aliorum prædicamentorum: eò quòd accidentia non possunt esse sine substantia. Si ergo generatio & corruptio sint sempiterna; videtur quòd semper aliquod entium cadat in non ens: & ita semper subtra-D hitur aliquid habentium naturam. Manifestum est autem quòd omne finitum consumitur, si semper ab eo fiat ablatio. Si ergo totum vniuersum est finitum, ex quo generatur vnumquodque entium? Si ergo generatio ab æterno fuit olim debuit esse consumptum totum ens, ita quòd iam non relinqueretur nisi inane (id est vacuum.)

DEINDE cùm dicit *Non enim propterea, &c.* Excludit duas obuiationes. Quarum prima fuit Antiquorum Naturalium, qui vt possent causare perpetuitatem generationis, attribuerunt infinitum principijs. Nam omnes qui posuerunt E vnum principium, vel ignem, vel aërem, vel aquam, vel aliquod medium, dixerunt id principium esse infinitum. Democritus autem ponit, spatium vacuum infinitum, & corpora etiam indiuisibilia infinita. Similiter etiam Anaxagoras ponit infinitas partes consimiles esse principia. Omnia ergo hæc excludit Philosophus, dicens quòd non potest dici quòd ideo generatio non deficit, quia infinitum est id, ex quo generantur: siue sit vnum, siue multa principia. Hoc enim est impossibile. Quia (vt probatur in 3. Physic.

Antiqui attribuentes principiis infinitum.

(text. 37.) & in 1. cœli (text. 35.) nihil est actu infinitum in natura. Secundam obuiationem ponit, & excludit, ibi, *Potestate autem.* Posset enim aliquis mihi dicere, quòd quamuis non sit aliquid infinitum in actu, est tamen in potentia, sicut patet in diuisione continui. Et ita posset aliquis dicere quòd sicut à continuo, quamuis non sit infinitũ actu, in infinitum aliquid per diuisionem subtrahitur, & tamen non totum consumitur: ita in corpore naturali, ex quo omnia generantur, quamuis non sit infinitum, semper abstrahitur aliquid quod per corruptionem accedit in non ens, nunquam tamen totaliter consumitur. Sed hoc excluditur. Quia si à continuo finito (vt dicitur in 3. Physicorum text. 59.) semper abstrahitur eadem quantitas: quantumcunque sit magnum, tandem consumetur, putà si à diametro cœli semper quis abstrahat palmum. Sed in infinitum continuum diuiditur, si semper fiat abstractio secundùm eandem proportionem, putà si continuum diuidatur per medium & medium per medium, & sic in infinitum: & eadem ratio est de quacunque alia proportione. Sic autem diuisione factâ manifestum est, quòd id quod post medium accipitur, semper erit minus eo, quod priùs accipiebatur. Nam dimidium dimidij minus est quàm dimidium totius. Vnde Aristoteles concludit quòd si hac ratione generatio & corruptio in infinitum duraret, quia continuum in infinitum diuiditur; oportebit quòd id quod posteà generatur, semper sit minus in quantitate, vt sic semper minor existat id quod abstrahitur à corpore. Hoc autem non videmus ita accidere, quòd semper sit minus quod generatur, nunquam autem totaliter consumatur. Hoc ergo quòd generatio in infinitum duret & corruptio, non potest esse simile diuisioni ma- A gnitudinis in infinitum.

DEINDE cùm dicit *Ergo propterea quòd, &c.* Exclusis falsis solutionibus concludit veram solutionem, scilicet quòd ideo necesse est esse generationis transmutationem & corruptionis, indeficientem, vel inquietam (idest non cessantem) quia corruptio huius est generatio alterius, & è conuerso. Nam generatio per se quidem est ex ente in potentia (id est ex materia) quæ est sicut subiectum rerum naturalium. Accidit enim materiæ, ex qua aliquid generatur, quòd sit subiecta alteri formæ, secundùm quam est ens actu: & priuationi formæ inducendæ, secundùm quam est non ens actu. Et ideo Aristoteles dicit in 1. Physicorum (text. 66.) *ex ente quidem actu per accidens, ex ente autem in potentia per se.* Et similiter corrumpetur aliquid per se quidem in ens potentiâ, quod quidem subijcitur alteri formæ, secundùm quam est ens actu; & priuationi prioris formæ, secundùm quam est non ens actu. Et ita non dicitur quòd id quod corrumpitur, secedat à tota rerum natura. Quia quamuis fiat non ens hoc, quod est corruptum; remanebit tamen ens aliquid aliud, quod est generatum. Vnde non potest materia remanere quin sit subiecta alicui formæ: & inde est quòd vno corrupto generatur aliud, & vno genito aliud corrumpitur. Et sic consideratur quidem circulus in generatione & corruptione. Ratio cuius habet aptitudinem ad perpetuitatem.

Quomodò generatio est ex ente actu per accidens, & ex ente in potentia per se.

B

VLtimò autem epilogando concludit, quòd existimandum est prædictam causam esse sufficientem de hoc quòd generatio & corruptio simpliciter, sit circa vnũquodque entium in sempiternum. Quod quidem oportet dicere suppositâ perpetuitate mundi & motus. Quod tamen Fides Catholica non supponit, vt alibi dictum est.

C

SEd quamobrem alia simpliciter, alia non simpliciter oriri ac interire dicantur, rursum consideremus oportet. Siquidem idem est generatio huius, & illius corruptio; atque huius corruptio, & illius generatio. Id enim quandam postulat rationem. Dicimus enim quippiam simpliciter nunc & non solùm hocce corrumpi, atque hæc generatio generatio simpliciter, & hæc corruptio corruptio simpliciter est. Fit autem & hocce quidem aliquid, non autem simpliciter. Etenim eum qui discit scientem fieri dicimus; non autem simpliciter fieri.

1. Phy. text. 4. & in fi.

Quia igitur, quædam (id quod definiendo sæpe diximus) hoc aliquid significant, quædam non, hac sane de causa quod in quæstione versatur, euenit. Refert enim haud parùm, in quod mutetur id quod mutationem subit. Verbi causâ, quæ ad ignem fit transitio, ea forsitan generatio simplex est, & alicuius ceu terræ corruptio. At terræ generatio, generatio quædam est, cæterum generatio simpliciter non est, sed corruptio simpliciter, putà ignis, sicuti Parmenides asserit, qui duo ens (inquàm) & non ens ignem & terram esse dicit. Verùm hæc, an alia eiusmodi supponantur, interest nihil. Quandoquidem modum quærimus non subiectum. Quæ igitur ad non ens

PRopter quid autem nunc hæc quidem simpliciter dicuntur generari & corrumpi: Hæc autem non simpliciter: rursus scrutandum. Si idem est generatio quidem huius, corruptio autem huius, & corruptio huius, generatio autem huius: quærit autem hoc aliquam rationem. Dicimus enim quoniam corrumpitur nunc simpliciter, & non solùm hoc. Hæc autem est generatio simpliciter, hæc autem est corruptio. Hoc autem generatur quidem simpliciter: hoc autem generatur quidem non simpliciter. Dicimus enim discentem fieri scientem, generari autem simpliciter non. Quemadmodum enim determinauimus multoties dicentes, quoniam hoc quidem significat hoc aliquid, hoc autem non, propter hoc contingit quod quæritur. Differt enim in quod transmutatur transmutans; putà fortè quæ in ignem via generatio simpliciter, corruptio autem alicuius est, putà terræ. Terræ autem generatio aliqua generatio. Generatio autem non simplex, corruptio autem simplex, putà ignis, quemadmodum Parmenides dicit, duo ipsum ens & non ens, esse inquiens ignem & terram. Hæc

D

E

De hoc fusiùs 4. Phy. text. 49.

simpliciter fit migratio; corruptio simplex est. Quæ verò ad ens simpliciter, simplex generatio. Quibus igitur illæ, siue igni & terrâ: siue quibusdam aliis definitæ sunt, horum profectò alterum ens, alterum non ens erit. Vno igitur modo simpliciter quippiam, generari ac corrumpi, & non simpliciter hoc inter se differunt.

Altero materiæ, qualitate, conditioneúe. Cuius enim differentiæ potiùs hoc aliquid significant, ea magis substantia est. Contrà cuius differentiæ priuationem magis significant, ea magis non ens est. Vt calor prædicamentum quoddam & species est frigiditas priuatio. His autem differentiis ignis & terra differunt.

At plerisque videtur illa potius sensibili & insensibili differre. Nam cùm ad sensibilem materiam mutatio fit cum gigni quippiam aiunt, cùm ad eam quæ sub sensum non cadit corrumpi. Quandoquidem ens & non ens sentiendo & non sentiendo definiunt. Quemadmodum quod scibile est, ens esse asserunt; quòd sciri non solet non ens: quippe cùm sensus ipse scientiæ vim obtineat.

Igitur hi vt res ipsas viuere quia sentiant aut sentire possint, ita easdem esse, quia sub sensum cadant, arbitrantur, veritatem modo quodam sectantes, sed hoc falsi dicentes.

Itaque generari quippiam simpliciter, atque corrumpi, iuxta opinionem alio atque veritatem accidit modo. Nam spiritus & aër sensu quidem minus sunt. Et proinde illa, quæ simpliciter corrumpuntur, mutatione ad illa tendente, corrumpi dicunt, atque generari, cùm in rem tangibilem, terramque mutantur. Reuerà verò hoc aliquid & species magis sunt quàm ipsa terra.

Cur igitur sit aut non sit simplex generatio, quæ eadem alicuius corruptio est & corruptio simplex, quæ itidem generatio alicuius est: causam diximus. Nam id ob materiæ discrimen euenit, nempe aut quòd ea substantia sit, vel non sit, aut quòd hæc magis, illa minus; & non quia materia, ex qua mutatio venit, & ad quam proficiscitur, alia magis, alia minus sensu percipi queat.

A igitur, aut talia alia supponere nihil differt. Modum enim quærimus, sed non subiectum. In non ens igitur simpliciter via est corruptio simpliciter. In simpliciter autem ens est generatio simpliciter. Quibus igitur determinatum est, siue igni, siue terræ, siue aliquibus aliis, erit hoc quidem ens, hoc autem non ens. Vno quidem igitur modo differt in hoc, generari simpliciter, & corrumpi, à non simpliciter. Alio autem modo materiâ differunt, qualiscunque ea sit. Cuius enim magis differentiæ hoc aliquid significant, magis substantia. Cuius autem priuationem, non ens. Putà calidum, prædicamentum aliquod & species, frigiditas autem priuatio: differunt enim ignis & terra his differentiis. Videtur autem magis multis sensibili & non sensibili differre. Quando enim in sensibilem transmutatur & in materiam, generari inquiunt. Quando autem in non materiam, corrumpi. Ens enim & non ens in *sentire*, & *non sentire* determinant. Quemadmodum quidem scibile ens, ignotum autem non ens. Sensus enim scientiæ habet virtutem. Quemadmodum igitur illi in *sentire*, & *posse sentire*, *viuere*, & *esse*, existimanti, ita & res. In quo modo quodam prosequetur veritatem. Id autem dicentes, non verum. Contingit itaque secundùm opinionem, & secundùm veritatem aliter & generari simpliciter & corrumpi. Spiritus quidem enim & aër, secundùm quidem sensus minus sunt. Ideo & quæcumque corrumpuntur simpliciter, in huius transmutatione hæc corrumpi dicuntur; generari autem, quando in aliquid tangibile, vt in terram mutatur. Secundùm veritatem autem magis hoc aliquid & species hæc quàm terra. Esse quidem igitur hanc simplicem generationem alicuius corruptionem entem, corruptionem autem simplicem generationem alicuius existentem, dicta est causa. Propter materiam enim differunt, aut eo quòd substantia est, aut non, aut quòd hæc magis, hæc verò non, aut quod hæc quidem magis sensibilis est materia, ex qua, & in quam est, hæc verò minus est.

Ista generat o dicitur generatio dulcis & tristis 5. Phys. text. 58.

LECTIO OCTAVA.

TRES AFFERVNTVR MODI; quibus aliqua generari simpliciter & secundum quid, & corrumpi inuicem dicuntur.

SOlutâ dubitatione quam introduxerat de continuitate generationis, hîc accedit ad soluendum quæstionem principaliter intentam. Et circa hoc duo facit. Primò mouet quæstionem. Secundò soluit eam, ibi, *Quemadmodum enim determinauimus*. Dicit ergo primò, quòd iterum est perscrutandum, quare quædam dicuntur simpliciter generari, & quædam corrumpi, quædam autem non, sicut dictum est in determinatione præcedentis quæstionis, quòd generatio huius est corruptio illius, & corruptio huius est generatio alterius. Videtur enim hoc requirere quamdam rationem. Nam ex quo adinuicem generantur & corrumpuntur, videtur quòd ea-

dem ratione fit simpliciter generatio & corruptio vnius & alterius. Dicimus enim in diuersis, quæ non adinuicem generantur quòd aliquid corrumpitur simpliciter, & non solùm hoc (idest secundùm quid) & quòd quædam est simpliciter generatio seu corruptio, & quòd quædam generantur secundùm quid & non simpliciter, sicut dicimus quòd ille qui addiscit, fit quidem sciens (quod est fieri secundùm quid) non tamen fit simpliciter, quia simpliciter erat etiam antequam esset sciens. De vtroque ergo considerandum est, scilicet quare in generatis ex inuicem, quædam dicantur generari simpliciter, & quædam secundùm quid, & quare etiam hæc differentia contingat in his, quæ non inuicem generantur.

Primus modus quo dicitur generatio & corruptio.

DEINDE cùm dicit *Quia igitur, quædam &c.* Soluit præmissam quæstionem. Et primò in his, quæ generantur adinuicem: Secundò in his, quæ non generantur adinuicem, ibi, *Dicuntur autem hæc quidem*. Circa primum duo facit: Primò soluit quæstionem: Secundò epilogat, ibi, *Esse quidem igitur*. Circa primum ponit modos, secundùm quos contingit adinuicem generari, quomodo scilicet vnius generatio sit alterius corruptio simpliciter, & alterius secundùm quid. Circa quorum primum dicit, quòd (sicut multoties determinatum est) quædam, quæ affirmatiuæ dicuntur, significant hoc aliquid, idest quoddam ens, quædam verò significant non ens. Et ex hoc contingit id, de quo dicitur quòd quædam dicuntur generari vel corrumpi simpliciter, quædam secundùm quid. Differunt enim quoad hoc, quid sit illud, in quod aliquid transmutatur per generationem, & corruptionem. Putà si dicamus secundùm opinionem Parmenidis quòd ignis sit ens, & terra non ens: transmutatio, quæ est via in ignem (putà si ex terra generetur ignis) diceretur generatio simpliciter, quia est via in ens corruptio non simpliciter, sed alicuius, scilicet terræ, quæ non est ens. E contra autem generatio terræ erit generatio aliqua, non autem generatio simplex, quia est generatio non entis, sed est corruptio simplex, quia est corruptio entis, scilicet ignis. Sic enim Parmenides dixit duo esse principia rerum, scilicet ens & non ens, appellans ens *ignem*, & non ens *terram*, fortè propter hoc quòd ignis inter alia elementa plùs habet de forma, terra autem minùs. Hoc autem exemplũ non procedit secundùm sententiam Aristotelis qui existimauit vtrumque ens: & ideo subiungit quòd nihil differt ad propositum, talia exempla vel alia supponere. Quærimus enim inducendo exempla modum, sed non subiectum, non curantes vtrùm scilicet sic se habeat in his terminis, vel quibuscunque aliis. Et propter hoc etiam in libris Logicæ vtitur exemplis secundùm opiniones aliorum Philosophorum, quæ non sunt inducenda quasi sint verba Aristotelis. Hoc igitur ex præmissis est accipiendum, quòd corruptio simplex est quæ est via in simpliciter non ens, & generatio simpliciter, quæ est via in simpliciter ens. Determinetur ergo quod dictum est de generatione & corruptione simpliciter, vel secundùm quid, siue in igne & terrà, siue in quibuslibet alijs terminis, dummodo ita se habeant quòd vnum sit ens, & aliud non ens; sicut dicamus *viuum*, & *mortuum*, vel aliquid aliud huiusmodi. Concludit in genere quòd vno modo differt simpliciter generari & corrumpi, & non simpliciter,

Duo principia rerum, ens & non ens secundùm Parmenidem. Exempla quomodo sumantur.

A sicut dictum est. Sed videtur quòd hæc differentia non sit conueniens. Via enim, quæ est in simpliciter non ens, quam dicit esse corruptionem simpliciter, non potest intelligi in id, quod est omnino nihil, quia omnis naturalis corruptio fit per se resolutionem in aliquam materiam. Similiter etiam non potest intelligi non ens simpliciter quòd sit priuatio pura sine forma, quia materia nunquam denudatur ab omni forma ita quòd sit sola sub priuatione. Ergo oportet quòd per non ens, in quod tendit corruptio simplex, intelligatur priuatio, quæ est adiuncta alicui formæ. Cuilibet autem formæ naturali in generabilibus & corruptibilibus adiungitur priuatio. Non B ergo dicetur magis vnum quàm aliud generari & corrumpi simpliciter in his quæ adinuicem generantur & corrumpuntur.

Dubium.

Solutio. Non ens simpliciter quid.

Dicendum est ergo quòd non ens simpliciter intelligitur hìc materia cum priuatione adiuncta alicui formæ. Sed duplex est forma, vna quidem perfecta, quæ complet speciem alicuius rei naturalis, sicut forma ignis, vel aquæ, aut hominis, aut plantæ; alia incompleta, quæ neque perficit aliquam speciem naturalem, neque est finis intentionis naturæ, sed se habet in via generationis vel corruptionis. Manifestum est enim in generatione compositorum, putà animalis, quòd inter primum principium generationis, quod est in semine, & vltimam formam animalis completam, sunt multæ generationes mediæ (vt Auicenna dicit in sua sufficientia) quæ necessariò terminantur ad aliquas formas, quarum nulla facit ens completum secundùm speciem, sed ens incompletum, quod est via ad speciem aliquam. Similiter autem etiam ex parte corruptionis sunt multæ formæ mediæ, quæ sunt incompletæ. Non enim separata anima corpus animalis statim resoluitur in elementa. Sed hoc fit per multas corruptiones medias, succedentibus sibi in materia multis formis imperfectis (sicut est forma corporis mortui, & postmodùm putrefacti) & sic tandem fit vltimum † complementum successiuè. Quando igitur per corruptionem peruenitur in priuationem, cui adiungitur talis forma in D materia, est corruptio simpliciter. Quando autem ex priuatione, cui adiungitur forma imperfecta, quæ erat via generationis, peruenitur ad formam completam, est generatio simplex.

Duplex est forma.

Separata anima non statim fit resolutio in elementa.

Dictorum resolutio.

† scilicet animalis ipsius corporis in elementa resolutionis.

DEINDE cùm dicit *Altero materia, &c.* Ponit secundùm modum. Et dicit quòd alio modo erit quædam generatio, & non simpliciter, qualiscunque materia erit. Idest si habeat aliquam naturam id, in quo est corruptio, dummodò habeat aliquẽ defectũ. Illud enim cuius differentiæ magis significant, hoc aliquid magis est substãtia. Illud autẽ, cuius differentiæ magis significant priuationẽ, magis est non ens. Sicut calidũ est quoddã prædicamentum, (id est quoddam affirmatũ sine priuatione) & est species, idest forma, frigi- E ditas autem est priuatio: his autem differentiis differunt terra & ignis. Si autem terra est naturaliter frigida, ignis naturaliter est calidus. Et ideo ignis est magis substantia, terra autem magis accedit ad non ens. Primò autem oportet considerare quomodo hìc dicatur quòd frigiditas sit priuatio, cùm frigidum & calidum contrariè opponantur. Contrariorum autem vtrumque est natura aliqua, alioquin non essent in eodem genere. Nam priuatio & non ens, non est in genere. Dicendum autem est quòd (sicut ostensum est in 10. Metaphysic. (text. 15.) oppositio priua-

Secundus modus quo dicitur generatio & corruptio.

Primum dubium quomodo frigiditas dicatur priuatio.

tionis & habitûs, est principium oppositionis A contrariorum, & ideo semper aliud contrariorum est cum defectu, & priuatione quadam, respectu alterius. Dicitur ergo frigidum priuatio, non quia sit priuatio pura, sicut cæcum & nudum, sed quia est qualitas deficiens respectu calidi. Vnde in hoc differt iste modus secundus à primo. Nam primus modus accipiebatur secundùm differentiam entis & non entis simpliciter. Hîc autem accipitur secundùm differentiam entis perfecti & imperfecti. Secundò oportet considerare, quomodo hîc dicatur quod terra & ignis differant his differentiis, scilicet calido & frigido. Oportet enim hoc intelligi de differentiis substantialibus. Alioquin non pertinerent ad generationem & corruptionem, sed magis B ad alterationem. Principia enim differentiarum substantialium, quæ sunt constitutiuæ specierum, oportet esse formas substantiales, quæ sunt specificæ. Secundùm hoc ergo sequitur quòd calor & frigus sint formæ substantiales ignis & terræ. Quod est omninò impossibile. Primò quidem, quia non est possibile quòd idem sit in vno accidens, & in alio forma substantialis, nisi æquiuocè diceretur. Calidum autem & frigidum in aliis corporibus sunt accidentia, de quibus tamen vniuocè dicuntur cum elementis, ex quorum mistione in eis huiusmodi qualitates inueniuntur. Non ergo potest esse quòd calidum & frigidum, in elementis sint formæ substan- C tiales. Secundò, quia nulla forma substantialis est sensu perceptibilis, sed solùm intellectu, cuius obiectum est quod quid est, vt dicitur in 3. de Anima; Formæ autem, quæ sunt sensu perceptibiles, sunt qualitates speciei, quæ ob id dicuntur passibiles, quia sensibus inferunt passiones, vt dicitur in præsentia. Cùm igitur calor ignis, & frigus terræ vel aquæ, sint sensu perceptibilia, non possunt esse formæ substantiales. Dicendum est ergo quòd (sicut habetur ex 8. Metaphysic. (text. 5.) differentiæ substantiales, quia sunt ignotæ, per differentias accidentales manifestantur. Et ideo multoties vtimur differentiis accidentalibus loco substantialium, & D hoc modo Philosophus hîc dicit, calidum & frigidum esse formas substantiales ignis & terræ. Calidum enim & frigidum cùm sint propriæ passiones horum corporum, sunt proprij effectus formarum substantialium eorundem. Et ideo, sicut aliæ causæ intelligibiles innotescunt per affectus sensibiles, ita ex perfectione calidi, & imperfectione frigidi, perpendimus quòd forma substantialis ignis est perfectior quàm forma substantialis terræ. Omnes enim formæ substantiales differunt secundùm magis & minus perfectum. Vnde in 8. Metaphysic. (text. 10.) dicitur quòd *species rerum sunt sicut numeri, quorum* E *species variantur secundùm additionem & subtractionem.* Potest etiam dubitari de hoc, quod dicit quòd *cuius definitio magis significat hoc aliquid, magis est substantia.* Cùm tamen dicatur in prædicamentis quòd *substantia non suscipit magis & minus.* Sed dicendum quòd per hoc non intendit significare intensionem & remissionem substantiæ in Prædicamento substantiæ; sed maiorem & minorem perfectionem in speciebus substantiæ secundùm dictam formarum differentiã.

In quo differant primus & secundus modus.

Secùndum dubiũ, quomodo terra & ignis differant calido & frigido.

Quòd calor & frigus non sint formæ substantiales.

Quòd in vno est accidens non apotest in lio esse substantia.

Forma substantialis non percipitur sensu.

Differentiæ substantiales per accidentales manifestantur.

Proprietates sunt proprij effectus formarum substantialiũ.

Tertium dubiũ, quomodo dicatur quid esse magis substantia.

Tertius modus.

TERTIVM modum ponit ibi *At plerisque &c.* Circa hoc tria facit. Primò ponit tertium modum, secundùm quem aliqui assignant differentiam generationis & corruptionis simplicis, & secundùm quid. Secundò ostendit huiusmodi falsitatem, ibi, *Quemadmodum igitur.* Tertio comparat hunc modum secundo, ibi, *Contingit itaque.* Dicit ergo primò quòd multis videtur quòd simpliciter generatio, & secundùm quid, magis differunt per hoc quod est magis & minus sensibile, quàm secundùm perfectionem & imperfectionem suarum differentiarum vel substantiarum, sicut in secundo modo dicebatur. Dicunt enim quòd quando aliquid transmutatur in materiam, quæ benè potest sentiri, tunc generatur aliquid simpliciter, putà quando aliquid transmutatur in terram vel in aquam. Quando autem transmutatur aliquid in id, quod non est manifestum sensui, dicunt illud corrumpi simpliciter, putà in aërem. Et horum ratio est, per hoc quòd determinabant aliquid ens & non ens, ex hoc quòd non sentitur, vel sentitur, existimantes id quòd solùm sentitur, esse ens. Et hoc ideo, quia apud eos non differunt sensus ab intelligentia, sicut quidam posuerunt, vtque dicitur in Libro de Anima. Et ideo vtuntur sensu ac si haberet virtutem intellectiuæ scientiæ, quæ est capax aliqualiter omnium entium. Vnde scibile ens est, ignotum autem non ens.

Ens tantùm quomodo sentitur secundùm quosdam Philosophos.

DEINDE cùm dicit *Igitur hi vt res ipsas &c.* Ostendit falsitatem huiusmodi sententiæ. Namque tales sicut existimabant animalia viuere, & esse in hoc quod actu sentiunt, vel possunt sentire, ita existimabant res esse in hoc quòd sentiuntur, vel possunt sentiri; ac si sensus esset perfectio rei sensibilis, sicut est perfectio sentientis. Et in hoc quodam modo prosequebantur & destruebant veritatem rerum. Nam cùm verum dicatur aliquod ex eo quod est, si *esse* rerum consisteret solùm in sensibus, nulla veritas esset in rebus, sed in solo sentiente. Hoc autem non est verum, quia sic nulla veritas esset in rebus. Vnde subtrahentes veritatem rerum dicunt non verum.

Quod esse rerum non consistat solùm in sensibus.

DEINDE cùm dicit *Itaque generari &c.* Comparat hunc modum secundo, & dicit quòd aliter contingit generari simpliciter & corrumpi, secundùm opinionem quæ pertinet ad hunc tertium modum, & ipsam rei veritatem quam tangit secundus modus. Quia spiritus (id est aër) & ventus, minus sunt secundùm sensum, id est si iudicetur *esse* rei ex hoc quòd sentitur: Et ideo quæcunque corrumpuntur, in hæc dicuntur secundùm tertium modum corrumpi, & per transmutationem in ea, quæ non sentiuntur, generari dicuntur, secundùm tertium modum corrumpi secundùm *quid*, aut simpliciter, quando transmutatur in aliquod tangibile & palpabile, sicut quando mutantur in terram, Sed secundùm veritatem accidit contrarium. Quia aër magis est hoc aliquid & species quàm terra, & est perfectius ens Et ideo secũdũ veritatẽ magis est generatio simpliciter si ex terra fiat aër, quã è cõuerso.

DEINDE cùm dicit *Cur igitur sit aut non &c.* Epilogat quæ dicta sunt & dicit quòd dicta est causa quare quædam est generatio simplex, cùm tamen sit corruptio alicuius, & quædam corruptio simplex, cùm sit generatio alicuius. Hæc enim differunt per materiam, id est per id, in quod aliquid transmutatur per generationem vel corruptionem, aut quia est substantia, id est ens, vel non, sicut dicebatur in primo modo, aut quia hoc magis, hoc verò minus, quia scilicet vnum est perfectius ens quàm aliud, quod pertinet ad secundum modum, aut quia materia, ex

Recapitulat tres modos prædictos.

ex qua & in quam aliquid transmutatur, est magis vel minus sensibilis, quod pertinet ad tertium modum. Vocat autem hîc materiam non puram, sed rem, ex qua aliquid generatur, vel in quam corrumpitur.

Dicuntur autem quædam simpliciter, quædam solùm aliquid fieri, non ob mutuam generationem, sed iuxta eum quem nuper diximus modum. Nam hoc tantùm nuper definitum determinatumque fuit, cur nam cùm omnis generatio sit alterius corruptio, & omnis corruptio cuiuspiam aliûs generatio, tam oriri quàm interire non similiter tribuamus hisce, quæ in sese vicissim mutari solent. Ad quod postremo loco fuit dictum, hoc idem minimè in quæstionem reuocat, sed quamobrem, quod discit, non simpliciter fieri, sed fieri sciens, quod verò nascitur, fieri dicatur.

Hæc autem prædicamentis distincta sunt. Nam alia substantiam, alia qualitatem, alia quantitatem significant. Quæcunque igitur substantiam non significant, ea non simpliciter sed quippiam fieri dicuntur. Verùm enimuerò in omnibus generatio simpliciter iuxta ea, quæ in altera sunt serie, dicitur. Vt in substantia, si ignis fiat, sed non si terra, & in qualitate, si scium, sed non si inscium.

Quòd igitur quædam simpliciter oriantur, quædam non, etiam omnino in ipsis substantiis, dictum est, & quòd vt generatio continuè sit, causa vt materia id quod subiicitur, est, quia in contraria mutatiuum est. Atque in substantiis semper vnius generatio alterius est corruptio, & vnius corruptio generatio alterius.

At verò nec cubitasse conuenit, quam ob causam corruptis quibusdam semper generatio fiat. Nam vt corrumpi simpliciter quippiam dicunt, cùm illud ad insensibile & id quod haud est, proficiscitur, sic & ortum subire ex eo quod haud est, cùm ex insensibili sit. Siue igitur subiecto quopiam existente, siue non, ex eo sit quòd haud est. Quare simili modo, & ex eo quod haud est, generatur, & in id quod haud est, corrumpitur. Meritò igitur generatio non deficit, quippe cùm generatio corruptio sit eius quod haud est, atque corruptio generatio eius quod haud est. Sed quæret aliquis, vtrum hoc ipsum quod simpliciter non est, e contrariis sit alterum? verbi causâ, vtrùm non ens sit terra, & id quod graue est, ens verò ignis, & quod leue est, an non, sed ens terra, non ens verò terræ materies, atque ignis similiter? Et vtrùm materies vtriusque diuersa sit, an nec ea sese mutuò fierent, nec ex contrariis? (nam hisce, igni (inquam) terræ, aquæ & aëri, contraria insunt.) An partim est eadem, partim diuersa? Quod enim aliquando cùm sit, subiici solet, est idem. At ratio non item eadem est. Sed de hisce hactenus.

A

B

C

D

E

Dicuntur autem hæc quidem simpliciter generari: Hæc autem aliquid solùm, non ex adinuicem generatione, sed secundùm quem diximus nunc modum. Nunc quidem enim tantùm determinatum est, quare omni generatione existente corruptione alteriùs, & omni corruptione existente generatione alterius, non simpliciter attribuimus generari & corrumpi, in adinuicem transmutabilibus. Quod autem postea dicetur, non hoc quæret, sed quare discens quidem non dicitur simpliciter generari, sed generari sciens, quod autem nascitur generari. Hæc autem distincta sunt prædicamentis. Nam hoc quidem hoc aliquid significat, hoc autem quale, hoc autem quantum. Quæcunque igitur non substantiam significant, non dicuntur simpliciter generari, sed secundùm *quid* fieri. Sed tamen in omnibus simpliciter generatio dicitur secundùm quòd in alio ordine sunt. Putà in substantia quidem, si ignis, sed non si terra: in qualitate autem, sicut sciens, sed non quando nesciens. De generari quidem hoc simpliciter, hoc autem secundùm *quid*, & vniuersaliter dictum est in substantiis ipsis. Atque item quòd continuæ generationis causa tanquam materia sit semper ipsum subiectum, quoniam transmutatur in contraria. Et est alterius generatio in substantiis alterius corruptio, & alterius corruptio alterius generatio. Sed nunc quærere oportet quare generatur aliquid semper ex corruptis aliis. Quemadmodum enim & corrumpi hoc simpliciter inquiunt, quando ad insensibile venit & non ens, similiter generari ex non ente inquiunt, quando ex insensibili. Siue igitur subiectum aliquod subsit, siue non, generatur ex non ente. Quare & similiter generatur ex non ente, & corrumpitur in non ens. Meritò igitur non deficit generatio. Generatio enim entis corruptio est non entis. Corruptio autem entis generatio non entis. Sed hoc non ens simpliciter quæret aliquis, vtrũ aliquod contrariorum est, putà terra & graue non ens, ignis autem & leue ens, aut non: Sed est & terra ens, & non ens autem materia terræ & ignis similiter. Et an alia vtriusque materia sit, an verò neque ex se, neque ex contrariis (His enim existunt contraria igni, terræ, aquæ & aëri) An est quidem partim eadem, partim verò alia. Nam quod subiicitur, idem est, *esse* autem non idem. De his igitur intantum dictum est.

Quæ non significare substantiã dicuntur, non generantur simpliciter.

Causa continuæ generationis est materia & subiectũ.

Quare generatio non deficiat.

Contrarietates primò existunt quatuor elementis.

LECTIO NONA.

GENERATIO SIMPLICITER & *secundùm* quid, *in his quorum mutua non est generatio, quomodo sumenda, tres demùm mouentur Quæstiones.*

POstquam ostendit quare quædam generentur simpliciter, & quædam secundùm *quid* eorum quæ adinuicem generantur, hîc ostendit causam differentiæ generationis simpliciter & secundùm *quid*, in his quæ non adinuicem generantur. Et primò determinat quæstionem principaliter intentam: Secundò determinat quasdam quæstiones consequentes, ibi, *Sed nunc quærere oportet*. Circa primum tria facit: Primò mouet quæstionem: Secundò soluit eam, ibi, *Hæc autem determinata sunt*. Tertiò epilogat quæ dicta sunt, ibi, *De generari quidem*. Dicit ergo primò quòd quædam dicuntur simpliciter generari, quædam autem solùm secundùm *quid*, non secundùm generationem inuicem, vt suprà dictum est, vt scilicet vnum eorũ quæ adinuicem generãtur, generetur simpliciter, aliud autem secundùm *quid* (hoc enim est quod suprà determinatum est) quare cùm omnis generatio sit corruptio alterius, & omnis corruptio sit generatio alterius, non solùm similitudo attribuitur generari & corrumpi, in his quæ adinuicem transmutantur, sed vnum eorum dicitur generari vel corrumpi simpliciter, aliud autem secundùm *quid*. Quæstio autem quæ postmodum determinanda est, non hîc erit, sed in his quæ non adinuicem transmutantur, quare scilicet vnum dicitur generari simpliciter, & alterum secundùm *quid*, putà quare discens, qui fit sciens, non dicitur simpliciter generari, sed secundùm *quid*, id est sciens, homo autem, vel animal, quando nascitur dicitur generari simpliciter. Et tamen manifestum est quòd natum & sciens non generantur ex inuicem.

DEINDE cùm dicit *Hæc autem, &c.* Soluit quæstionem nunc motam, & dicit quòd illa quorum quædam dicuntur generari simpliciter, quædam secundùm *quid*, sunt distincta secundùm prædicamenta, ita quòd vnum eorum significat, hoc aliquid (id est substantiam) aliud autem quantitatem, aliud qualitatem, & sic de aliis prædicamentis. Illa ergo quæ non significant substantiam, non generantur simpliciter, sed secundùm *quid*, sicut quantitatem, aut qualitatem, aut aliquid aliorum. Quæ verò significant substantiam, dicuntur generari simpliciter. Cuius ratio est, quia generatio est via de *non esse* ad *esse*, & id simpliciter generatur quod acquirit *esse*, cui non præsupponitur aliud *esse*. Non enim fit quod est. Vnde quod iam est, non potest generari simpliciter, sed secundùm *quid*. Et ideo ista, quorum *esse* præsupponit aliud *esse*, non dicuntur generari simpliciter, sed secundùm *quid*. Esse autem accidentium præsupponit aliud *esse*, scilicet *esse* subiecti. *Esse* verò substantiæ non præsupponit aliud *esse*, quia subiectum formæ substantialis, non est ens actu, sed potentiâ. Et ideo ex hoc quòd accipit formam accidentalem, dicitur generari secundùm *quid*. In omnibus tamen substantijs & accidentibus diuersificatur generari simpliciter & secundùm *quid*, secundùm diuersum ordinem entis ad non ens, vel perfecti ad imperfectũ, vel sensibilis ad insensibile. Vnde

Ratio quam suplet sanctus Thomas.

A quodammodo in substantia dicitur generatio simpliciter, si generetur ignis, non autem si generetur terra. Et in qualitate dicitur generatio simpliciter, si generetur sciens, non autem si generetur nesciens.

DEINDE cùm dicit *Quòd igitur quædam, &c.* Epilogat quæ dicta sunt, & dicit quòd dictum est vniuersaliter de accidentibus & in substantijs, de hoc quòd quædam generantur simpliciter, & quædam secundùm *quid*. Et etiam dictum est quòd causa continuitatis generationis per modum materiæ est secundùm quòd transmutatur in contraria. Ex hoc enim contingit quòd semper in sustantijs alterius generatio est alterius B corruptio, & è conuerso. Nunquam enim materia, quæ est sub priuatione vnius formæ, est sine alia forma; in quibusdã autem accidentibus hoc contingit. Nam corpus diaphanum est sub priuatione lucis absque hoc quòd subsit formæ contrariæ.

DEINDE cùm dicit *At verò nec dubitasse, &c.* Determinat tres quæstiones consequentes. Quarum prima est, quare semper generetur aliquid ex corruptis. Quod supponit in hoc quòd dixit (quòd *generatio vnius est corruptio alterius*.) Et soluit hanc quæstionem dicens. Quia corruptio tendit in non ens, & generatio est ex non ente, ideo oportet quòd generatio sit ex corruptis. Et C hoc ipse probat etiam ex aliorum opinione. Quia sicut homines dicunt aliquid corrumpi quandocunque peruenerit ad insensibile, quod putant ens non esse secundùm tertium modum suprà positum. Ita etiam dicunt aliquid generari quando ex insensibili & non ente, ad hoc peruenerit vt sit sensibile. Patet ergo quòd secundùm hunc modum id, quod est terminus corruptionis, est principium generationis. Siue ergo sit aliquod subiectum, ex quo est generatio, siue non, semper oportet quòd generatio eius sit ex non ente, quod est terminus corruptionis. Hoc enim est de ratione generationis, quòd sit ex non ente. Quòd autem illud non ens adiungatur alteri existenti, accidit generationi. Quare patet D quòd simul generatur aliquid ex non ente; & corrumpitur in non ens, qualitercunque dicatur non ens. Sic igitur idem est, in quod terminatur corruptio, & ex quo est generatio: & propter hoc generatio est ex corruptis. Conuenienter ergo non deficit successio generationis & corruptionis, vt suprà dictum est, quia generatio est quædam corruptio, scilicet non entis: Et ita vnum eorum semper adiungitur alteri, cùm tamen in id, ex quo vnum incipit, aliud terminetur. Secundam quæstionem ponit, ibi, *Sed hoc non ens*, Potest enim aliquis quærere, an id non ens, ex quo est generatio, & in quod terminatur cor- E ruptio simpliciter (Quod quidem est quodammodo ens ac verum) sit aliquorum contrariorum: Putà quòd terra & graue sit non ens, sicut posuit Parmenides. Ignis autem & leue sit ens; & soluit quod non est ita, sed terra est ens, quia scilicet terra fit per hoc quòd materia recipit quandam formam, quæ facit esse in actu: Non ens ergo est materia terræ & ignis. Non tamen materia est non ens per se, sicut Plato posuit, sed non ens per accidens ratione priuationis, cui adiungitur. Tertiam quæstionem ponit, ibi, *Et alia vtriusque*. Vtrùm scilicet istud non ens, quod est materia, sit aliud & aliud, vel est commune his, quæ adinuicem generantur. Et dicit quòd alia esset vtriusque materia, scilicet ignis & ter-

Secunda quæstio an non ens sit aliquorum contrariorum.

Materia dicitur non ens per accidens ratione priuationis adiunctæ.

Tertia quæstio an materia sit commune his quæ adinuicem generantur.

Quorum vna est materia inuicem generantur.

ræ, si non generantur adinuicem, sicut accidit his, qui posuerunt & ignem & terram primas materias. Oportet enim ea quæ inuicem generantur, communicare in subiecto, quòd suscipiat formam vtriusque. Et per consequens non fieret transmutatio ex contrarijs inuicem, sicut suprà dictum est, quia contrarietates existunt primò & per se elementis prædictis, scilicet igni, terræ, & aquæ, & aëri. Vnde si nihil transmutaretur ex igne in aquam, vel aërem, vel è conuerso, nihil etiam transmutaretur ex calido in frigidum, vel è conuerso, vt suprà dictum est. Subiungit tamen quòd materia eorum, quæ transmutantur adinuicem, aliqualiter est eadem, & aliqualiter alia. Subiecto enim est eadem. Et hoc est quod dicit quòd id quod subijcitur est idem, qualitercunque sit ens, quia scilicet non est ens actu sed potentiâ. Non est autem idem secundùm *esse* vel rationem. Aliam enim rationem & aliud *esse* accipit, prout est sub diuersis formis, & etiam secundùm hoc ipsum quod ordinatur ad diuersas formas, sicut corpus est aliud ratione secundùm quòd est ægrotabile, & aliud secundùm quòd sanabile, licèt sit idem subiecto. Vltimò verò epilogando concludit quòd de his intantum dictum est.

Aliud *esse* & aliam rationem habet materia prout ad diuersas formas ordinatur.

CAPVT QVINTVM.

De generatione autem atque alteratione, quo inter se discrepent, agendum Nam hasce mutationes inter sese diuersas esse dicimus. Cùm igitur subiectum quippiam sit, & affectio atque qualitas, quæ de subiecto nata est dici, ab eodem diuersa sit, sitque vtriusque horum mutatio, alteratio sanè est quando sensibile subiectum permanens in suis mutatur affectibus, qui aut contrarij aut inter contrarios medij sunt: sicuti corpus idem permanens vicissim, modo sanum, modo ægrum est. Atque æs, quanquam idem, aliàs teres atque rotundum est, aliàs anguli speciem præ se fert.

At cùm totum mutatur, nec sensibile quicquam vt subiectum idem permanet, sed perinde euenit vt cùm ex toto semine sanguis, aut ex tota aqua aër, aut ex aëre toto aqua fit, iam quod est tale, generatio huius est, & illius corruptio.

Et maximè si ex insensibili ad id quod aut tactu aut sensibus vniuersis sensibile est, mutatio fiat, aut contrà, vt cum ex aëre gignitur aqua, aut eadem in aërem corrumpitur. Etenim aër propemodum insensibilis est.

Cæterùm in hisce si qua è contrarietate affectio eadem remaneat in eo quod ortum est, quæ priùs in eo quod interiit, erat, ceu si cùm ex aëre fit aqua, aëris perspicuitas, aut frigus in aqua remaneat, affectionum alterutram eius esse, in quod mutatio fiat, minimè oportet. Sin minus, erit alteratio. Verbi causâ musicus homo corrumpitur, & homo non musicus gignitur, homo verò idem perseuerat. Si ergo musica, atque musicæ vacuitas, non esset affectio per se hominis, generatio profectò foret alterius, & alterius corruptio. Quapropter hæ hominis affectiones sunt, hominis verò musici hominisque non musici generatio atque corruptio. Nunc autem id eius quod permanet, affectus est. Proinde circa ea quæ eiusmodi sunt, alteratio existit.

Cùm igitur contrarietatis mutatio in quantitate est accretio atque decretio. Cùm in loco, latio. Cùm in affectu atque qualitate, alteratio. At cùm id non remanet, in quo affectuum alter, aut omnino accidens existit,

B DE generatione autem & alteratione dicamus quid differunt. Dicimus enim has transmutationes esse inter se diuersas abinuicem. Quoniam igitur est aliud subiectum, & aliud passio: quæ de subiecto innata est dici, & est transmutatio vtriusque horum: Alteratio quidem est, quando manente subiecto sensibili existente transmutatur in eius passionibus, aut contrariis entibus, aut mediis: Putà corpus sanum est, & metallum quandoque rotundum, quandoque angulare, idem existens.

De differentia generationis & alterationis.

C Quando autem totum transmutatur non manente aliquo sensibili vt subiecto eodem, sed quasi ex semine toto sanguis, aut ex aqua aër, aut ex aëre omni aqua: Generatio iam hoc tale, huius autem corruptio. Maximè autem generabitur, si transmutabitur ex insensibili in sensibile, aut tactu, aut omnibus sensibus, putà quando aqua generatur ex aëre, aut corrumpitur in aërem: Aër enim mediocriter insensibilis est. In his autem si aliqua passio manet eadem contrarietatis in generato & corrupto, putà

D quando ex aëre aqua, si ambo diaphana aut frigida, non oportet huiusmodi passionem, sed alteram esse, in quam transmutatur. Si autem non, erit alteratio: Verbi gratiâ musicus homo corruptus est, homo autem immusicus generatus est: homo autem manet in idem. Si igitur huius non passio esset, sed secundùm se, musica & immusica huius quidem generatio esset, huius autem corruptio. Ideo hominis quidem hæc

E est passio, hominis autem musici & hominis immusici generatio quædam & corruptio. Nunc autem passio hæc manentis, ideoque alteratio est secundùm talia. Quandoquidem igitur secundùm quantum est transmutatio contrarietatis, Augmentum & Diminutio. Quando autem secundùm locum, latio. Quando autem secundùm passiones & quale, alteratio est: Quando autem nihil ma-

tum generatio Vnius est, & alterius corruptio.

A *Porrò subiectum ortus & interitus susceptiuum, maximè quidem ac propriè materies est, quodam autem modo & id quoque, quod cæteris aliis mutationibus subiici solet, propterea quod subiecta omnia quarundam contrarietatum susceptiua sunt. De generatione igitur ac corruptione, si est, nec ne, & quo pacto, est item de alteratione, hoc modo sit definitum atque determinatum.*

net, cuius alterum passio & accidens vniuersaliter: Hoc quidem Generatio est, huius autem Corruptio. Est autem & materia maximè subiectum quidem proprium generationis & corruptionis susceptibile; modo autem aliquo & in alijs transmutationibus, quoniam omnia subiecta susceptiua, sunt contrarietatum aliquarum. De generatione quidem igitur, siue est, siue non est, quomodo est, & de alteratione determinatum sit hoc modo.

LECTIO DECIMA.

GENERATIONIS ET CORruptionis Natura: ex cuius notitia ipsarum à cæteris mutationibus differentia deducitur.

POstquam Philosophus ostendit, quare est quædam generatio secundùm *quid*, & quædam simpliciter, hic inquirit de differentia generationis & alterationis. Et primò exponit suam intentionem dicens quòd dicendum est de generatione & alteratione, quomodo differant adinuicem, & hoc ideo, quia superiùs dictum fuit, quòd generatio & alteratio sunt diuersæ transmutationes adinuicem. Secundò ibi, *Quoniam igitur est aliud subiectum.* Exequitur propositum suum. Et primò dicit differentiam generationis & alterationis, quantum ad id, secundùm quod vtrumque est transmutatio: Secundò quantum ad subiectum vtriusque, ibi, *Quandoquidem igitur.* Circa primum duo facit: Primò ostendit in quibus fit alteratio: Secundò in quibus fit generatio, ibi, *Quando autem totum.* Circa primum duo supponit. Quorum primum est, quod aliud est subiectum, & aliud passio, quæ nata est dici de subiecto, sicut differunt substantia & accidens. Secundùm est, quòd contingit ad vtrumque eorum esse transmutationem. Nam quandoque fit transmutatio in ipsa substantia, quandoque autem in accidentibus. His ergo suppositis, subiungit quòd alteratio est, quando manet idem subiectum sensibile. Scilicet nullâ transmutatione in eius substantia factâ, fit transmutatio in passionibus eius, scilicet qualitatibus eius. Nec est differentia quantum ad hoc, vtrùm fiat transmutatio secundùm contraria extrema, vel secundùm media [vel aliter: Hæc differentia quantum ad hoc est vera, siue fiat transmutatio secundùm contraria extrema, siue secundũ media, &c.] Putà vtrùm de albo in nigrum, vel de rubeo in pallidum. Et ponit duo exempla: primum, scilicet cùm corpus animalis idem manens, priùs est sanum, & postea ægrotat: Secundum est, quando æs idem manens, quandoque est rotundum, & quandoque angulare, vel angulos habens. Et est aduertendum quòd primum horum exemplorum pertinet ad primam speciem qualitatis, secundum autem ad quartam. Tamen Philosophus in 5. Physicorum probat quòd in prima specie qualitatis, & quarta, non est alteratio, sed solùm in tertia, quæ dicitur *passio*, vel *passibilis qualitas*, & propter hoc fortè signanter dixit, quòd *alteratio est* *transmutatio in passionibus.* Sed dicendum est quòd primò & per se alteratio est in qualitatibus tertiæ speciei; per accidens autem mediantibus aliquibus qualitatibus. Et ex consequenti fit alteratio in aliis speciebus, sicut per aliquam alterationem calidi & frigidi mutatur homo de sanitate in ægritudinem, & è conuerso, & per alterationem mollis & duri perducitur corpus ad aliquam figuram.

Quando est alteratio.

Dubium.

Text. 17. & 1 Physic, text. 15.

B

Solutio. Alteratio primò & per se est in tertia specie qualitatis, in aliis verò secundariò.

DEINDE cùm dicit *At cum totum mutatur, &c.* Ostendit quando fit generatio. Et circa hoc duo facit: Primò assignat quando est generatio: Secundò quando magis est generatio, ibi, *Maximè autem generabitur.* Dicit ergo primò quòd quando est transmutatio, non solùm secundùm passiones, sed etiam secundùm totam rei substantiam, in quantum scilicet materia accipit aliam formam substantialem ita, scilicet quòd non maneat aliquod sensibile, quasi sit idem subiectum numero ens actu, putà quando ex toto semine generatur totus sanguis, aut ex toto aëre generatur tota aqua, nullâ segregatione aut congregatione interueniente, vt Democritus posuit, Talis transmutatio est vnius generatio & alterius corruptio.

C

Quando est generatio.

DEINDE cùm dicit *Et maximè, si ex &c.* Ostendit quando maximè fit generatio. Et dicit quòd secundùm tertium modum supra dictum, qui accipitur secundùm opinionem multorum, maximè dicitur aliquid generari quando fit transmutatio ex aliquo quod non potest benè sentiri, in aliud quod est benè sensibile, vel secundùm tactum, qui grossior est & materialior omnibus sensibus, (Vnde vulgares secundùm ipsum maximè vident aliquid esse sensibile inquantum est palpabile) aut etiam secundùm alios sensus. Vt cùm aqua generatur ex aëre, videtur esse secundùm hunc modum generatio simpliciter, aut quando corrumpitur in aërem, videtur esse corruptio simpliciter. Aër enim est modicè sensibilis, tum propter sui raritatem, tum quia non excellit in potentia aliqua qualitas actiua, sed passiua, scilicet humidum. In igne autem, qui est rarior, siue altior aëre, excellit qualitas actiua; quæ est calidum. Aqua autem est densior aëre, & excellit in ea qualitas actiua, quæ est frigidum. Terra autem est densissima, vel potiùs depressissima omnium elementorum.

D

Aër modicè sensibilis.

E

DEINDE cùm dicit *Cæterùm in hisce si, &c.* Remouet quandam dubitationem. Quia enim dixerat quòd subiectum quandoque manet factâ transmutatione circa eius passiones, posset aliquis credere, quòd omne id, circa quod fit transmutatio aliqua emanante, sit passio illius manentis. Sed ipse hoc excludit dicens: *In his corporibus, quæ inuicem transmutantur, quandoque ma-*

Aër non est naturaliter frigidus, sed per accidens.

net eadem passio in generato & corrupto, sicut quando ex aëre fit aqua. Ambo autem sunt diaphana (id est transparentia) vel frigida, non quod aër sit naturaliter frigidus, sed per accidens. Non tamen oportet quòd huiusmodi permanentis, scilicet diaphani vel frigidi, alterum in quod fit transmutatio, scilicet aër, vel aqua, sit passio. Si autem non esset verum, quòd nunc dicimus, sequeretur quòd quando ex aëre fit aqua, esset alteratio. Semper enim videmus quòd quando id, in quod transmutatur, est passio permanentis & alteratio. Tunc autem generatio quando id quod transmutatur, non est passio permanentis. Et hoc manifestat per quoddam exemplum. Dicitur enim quòd homo musicus corruptus est quando homo amittit habitum musicæ, & tunc homo immusicus, idest habens priuationem musicæ, generatus est, eo quòd musicum & immusicum non est de ratione hominis. Similiter immusicum est de ratione hominis immusici. Vnde homo musicus non manet idem numero, sed homo manet idem numero. Si ergo musicum & immusicum non esset passio hominis, sed esset de eius ratione, tunc per transmutationem musici & immusici fieret vnius generatio alterius corruptio. Et quia hoc non est verum, ideo musicum est passio hominis, & hominis musici est generatio & corruptio. Et quia homo manet, vt patet, sequitur quòd musica sit passio permanentis: Et ideo alteratio aliqua est secũdũ passiones permanẽtiũ. Si ergo aqua & aër essẽt passiones diaphani sicut permanentis, sequeretur quod transmutatio aëris ex qua esset alteratio.

Dubium an idem numero sit accidens ingenito & corrupto. Sed dubitatur, vtrùm eadem passio numero, quæ sit altera pars contrarietatis, possit esse in generato & corrupto, vt supra dictum est. Si enim non remaneret eadem, non erit facilior transitus eorum inuicem, quæ habent similitudinem, eò quòd oportebit vtrobique omnia remoueri. Similiter videtur sequi, quòd simile corrumpitur à suo simili. Nam generans corrumpit id, quod prius erat. Si autem ponatur quòd maneat eadem numero, sequitur primò quòd remoto priori subiecto, remaneat posterius: scilicet passio, & quòd idem numero accidens sit in duobus subiectis. Dicendum ergo quòd non manet idem numero, sed id quòd prius erat corrumpitur per accidens corruptione subiecti, recedente formâ, quæ priùs erat talis accidentalis; & aduenit simile accidens consequens formam de nouo aduenientem vel accidentem. Et quia per hoc accidens non erat aliqua repugnantia in agendo & patiendo, facilior fuit transmutatio. Nec est inconueniens, quòd simile corrumpat suum simile per accidens, corrumpendo subiectum vel materiam. Sic enim maior flamma consumit minorem.

DEINDE cùm dicit *Cùm igitur contrarietatis &c.* Ostendit differentiam generationis ad alterationem & alias transmutationes, ex parte subiecti, & primò dicit, qualiter se habeat ad subiectum, quòd est ens in actu, deinde quomodo ad id, quod est ens in potentia, ibi, *Est autem hyle.* Dicit ergo primò quòd dictum est, quòd alteratio est secundùm passiones alicuius permanentis. Et hoc idem accidit in aliis mutationibus, quæ fiunt secundùm accidentia, quæ adueniunt subiecto existenti in actu. *Quando augmentum diminutio.* Quando ergo est transmutatio de contrario in contrarium secundùm

A quantitatem, putà de magno in paruum, aut è conuerso, est augmentum & diminutio eiusdem subiecti permanentis eo quòd quantitas aduenit subiecto existenti in actu. *Quando latio.* Quando autem est transmutatio secundùm contrarietatem loci, putà sursum, aut deorsum, est latio (idest motus localis eiusdem corporis permanentis) eo quod esse vbi aduenit corpori actu existenti. *Quando alteratio.* Quando verò est transmutatio secundùm contrarietatem in passionibus idest passibilibus qualitatibus principaliter, & in aliis qualitatibus ex consequenti, tunc est alteratio eiusdem permanentis, quia etiam qualitas aduenit subiecto actu existenti. *Quando generatio & corruptio.* Quando verò nihil manet actu existens, cuius alterum quod transmutatur, fit passio & accidens, fit quandoque, est vniuersaliter generatio & corruptio, eo quòd forma B substantialis, secundùm quam est, generatio & corruptio non aduenit in subiecto actu existenti. *Digressio contra ponentes plures formas substantiales in composito.* Vnde patet falsam esse opinionem, quam tradidit Auicebron in libro Fontis vitæ, quòd in materia est ordo formarum, ita quòd primò aduenit materię forma, secundùm quam est substantia, & postea alia, secundùm quam est corpus; & postea alia, secundùm quam est animarum corpus, & sic de alijs. Cùm autem idem sit constituere substantiã & facere hoc aliquid, quod pertinet ad substantiã particularẽ, sequetur quòd prima forma quæ constituit substantiam, faciet hoc aliquid, C quod est subiectum actu existens, & ita formæ posteriores aduenient subiecto permanenti, & secundùm eas erit magis alteratio quàm generatio secundùm doctrinam, quam hic Aristoteles tradidit. *Anima rationalis & sensitiua in homine nõ differunt realiter, sed solùm secũdùm rationem.* Est ergo dicendum quòd (sicut supradictum est) formæ substantiales differunt secundùm perfectius & imperfectius. Quod autem est perfectius, potest quicquid potest imperfectius, & adhuc amplius. Vnde forma perfectior quæ facit animatum, potest etiam facere corpus, quod facit forma imperfectior inanimati corporis, & sic nulla forma substantialis aduenit subiecto in actu existenti, nec præsupponit aliam formam communiorem realiter diuersam, quæ pertineat ad considerationem Naturalis; sed solùm secunD dùm rationem, quod pertinet ad considerationem Logicam.

DEINDE cùm dicit *Porrò subiectum ortus, &c.* Comparat prædictas transmutationes secundùm subiectum, quod est tantùm ens in potentia & dicit quòd prima materia est maximè proprium subiectum susceptiuum generationis & corruptionis, quia (sicut dictum est) immediatè substat formis substantialibus, quæ per generationem & coruptionem adueniunt & recedunt. Sed quodammodo, idest ex consequenti & mediatè, subiicitur omnibus alijs transmutationibus, quia subiecta aliarum transmutationum sunt susceptiua aliquarum aliarum contrarietatum, quæ re-E ducuntur in primam contrarietatem, quę est formæ & priuationis, cuius subiectum est prima materia, vt dicitur in 1. Physic. (text. 71.) Et ideo omnia alia subiecta participant quodammodo materiam primam, inquantum ex materia & forma componuntur. Vltimò autem epilogando concludit, quòd determinatum sit hoc modo de generatione simpliciter, vtrùm sit, vel non sit, & si est, quomodo est, & similiter etiam de alteratione.

CAPVT SEXTVM.

A *Restat de accretione dicamus, quonam modo à generatione & alteratione differat, & quo pacto vnumquodque eorum, quæ suscipiunt incrementum, augeatur, & quoduis eorum, quæ decrescunt, diminuatur. Primò itaque considerare oportet, vtrùm mutua earum inter se differentia in eo solùm sita sit, circa quod versari solent. Verbi gratiâ, vtrùm eo solùm inter se dissideant quòd ea mutatio, quæ ex hoc in hoc tendit, putà ex substantia potentia in substantiam actu, generatio sit. Quæ verò circa magnitudinem versatur accretio & decretio. Quæ autem circa affectum alteratio, atque earum, quæ posteriore loco dictæ sunt, vtraque etiam ex hisce, quæ potentia sunt ad ea, quæ sunt actu, mutatio sit.*

B *An etiam mutationis modus differat? Nam nec id, quod alterationem subit, nec id, quod generatur, necessariò mutari loco cernitur. Quòd autem accrescit aut decrescit, cernitur.*

At alio quàm quod fertur modo. Quod enim fertur, tota mole locum mutat. Quod autem accrescit, perinde atque quod distendi producique solet. Hoc enim manente partes alio.

Non sicuti globi partes migrant, suumque deserunt locum. Nam globi partes toto manente æquali in loco locum ex loco mutant. At partes eorum quæ augentur, semper in ampliorem locum vergere solent, & eorum quæ decrescunt, in minorem. C *Generationem igitur alterationemque & accretionem, non solùm obiecto sed ipso item mutationis modo differre perspicuum est.*

DE augmentatione reliquum est dicere quomodo differat à generatione, & alteratione, & quomodo augmentatur vnumquodque, quod augmentatur, & diminuitur. quodcunque diminuitur. Scrutandum itaque primum vtrùm solùm in circa quid est eorum differentia adinuicem? Verbi gratiâ ea quæ est ex hoc in hoc transmutatio, vt ex potentia substantia in actu substantiam, generatio est: quæ autem circa magnitudinem augmentatio & diminutio. Quæ autem circa passionem alteratio. Vtrorumque autem ex potentia entium in actum transmutatio dictorum est. Aut etiam modus differt transmutationis. Videtur enim quòd alteratur, non ex necessitate transmutans locum, neque quod generatur. Quod autem augmentatur & diminuitur. Alio autem modo ab eo quod fertur. Nam quod fertur vniuersum mutat locum. Quod autem augmentatur, quemadmodum quod extenditur. Hoc enim manente particulæ transmutantur secundùm locum. Non quemadmodum quæ sphæræ. Hæ enim in simili loco transmutantur manente toto. Quæ autem eius quod augetur, semper in ampliorem locum. In minorem autem quæ eius, quod diminuitur. Quod autem transmutatio differt, non solùm in circa quid, sed ex parte eius quod generatur & alteratur & augmentatur, manifestum est.

LECTIO VNDECIMA.

AVGMENTVM ET DIMINVTIO, quonam modo ab ipsa generatione & alteratione separentur.

Sermo de augmentatione.

POstquam Philosophus determinauit de generatione & alteratione, hîc determinat de augmentatione & diminutione. Et primò exponit suam intentionem dicens, quòd post generationem & alterationem reliquum est dicere de augmentatione. De qua considerare oportet: Primò in quo differat à generatione & alteratione: Secundò per quem modum augmentatur & diminuitur vnumquodque, quod augmentatur & diminuitur. Secundò, ibi, *Scrutandum vtique primum*. Prosequitur suam intentionem. Et primò ostendit differentiam augmentationis à generatione & alteratione: Secundò, inquirit de modo augmentationis, ibi, *Circa quid autem est transmutatio*. Circa primum duo facit: Primò supponit quandam differentiam: Secundò inquirit de alia, ibi, *Aut etiam modus*. Dicit ergo primò quòd primum eorum, quæ sunt consideranda circa augmentationem, est quòd oportet inquirere vtrùm differentia augmentationis à generatione & alteratione, sit solùm in circa (id est in genere) circa quod est quælibet istarum transmutationum. Hæc enim est differentia manifesta, videlicet quòd transmutatio, quæ est ex hoc in hoc (id est ex substantia ente in potentia) D in substantiam entem actu, est generatio. Transmutatio autem, quæ est circa magnitudinem, est augmentatio, putà quando aliquid transmutatur de paruo in magnum: transmutatio autem, quæ est circa passiones, id est passibiles qualitates, est alteratio. Et quia dixerat quòd generatio est transmutatio ex substantia in potentia in sustantiam in actu, vt idem intelligatur etiam in alijs duabus supradictis mutationibus, subiungit quòd transmutatio vtrorũque prædictorum, scilicet magnitudinis & passionis, est ex potentia in actum. Et etiam motus est actus existentis in potentia, vt dicitur in 3. Physicorum.

E DEINDE cùm dicit *An etiam*, &c. Assignat aliam differentiam ex modo transmutationis. Et primò ponit differentiam: Secundò exponit, ibi, *Alio autem modo*. Dicit ergo primò, quòd in prædictis mutationibus etiam modus transmutationis differt. Non autem refert vt hæc litera legatur interrogatiuè, vel remissiuè. In hoc enim differt modus prædictarum transmutationum, quòd id quod alteratur, non ex neces-

Græca tamen lectio interrogationem postulat.

sitate transmutatur secundùm locum. Similiter etiam neque quod generatur. Sed necesse est id quod augmentatur aut diminuitur, secundùm locum transmutari. Huius dicti ratio est, quia locus commensuratur locato, & hoc secundùm magnitudinem, non autem secundùm qualitatem, vel substantiam. Et ideo necesse est, quòd quando mutatur magnitudo locati, etiam fiat transmutatio secundùm locum, non autem quando transmutatur aliquid secundùm substantiam, vel secundùm qualitatem. Sicut autem commensuratio locati ad locum attenditur secundùm magnitudinem, ita qualitas attenditur secundùm formam substantialem, & ex consequenti secundùm aliquam qualitatem, putà grauitatem, vel leuitatem. Et ideo licet generatio & alteratio possit esse sine mutatione locali, aliqua tamen generatio & alteratio, est causa quòd aliquid moueatur secundùm locum, putà cùm fit ignis, vel terra, fit graue, vel leue. Differentia autem aliarum transmutationum per comparationem ad motum localem non est omnino per accidens. Ostensum est enim 8. Phys. (text. 58.) quòd motus localis est primus principalis motus & causa aliorum motuum.

Cur id quod augmentatur mouetur localiter.

Deinde cùm dicit *Alio quàm quod, &c.* Manifestat quod dixerat, scilicet quòd id quod augmentatur, vel diminuitur, mutatur secundùm locum. Et primò manifestat hoc per differentiam ad motum localem rectum: Secundò per differentiam ad motum localem sphæricum, ibi, *Non quemadmodum quæ sphæra.* Dicit ergo primò quòd alio modo transmutat locum id quòd aug-

A mentatur vel diminuitur, quàm id quod fertur scilicet motu recto. Illud enim quod fertur, (scil cet motu recto) vniuersum, id est secund m se totum variat locum. Illud autem quod augmentatur, mutat locum sicut illud quod extenditur, putà metallum per malleationem, vel etiam humidũ in vase per infusionem, siue quodcunque homini corpus. Quò quidem in eodem loco manente partes eius transmutantur secundùm locum per extensionem, vel quodcunque alio modo.

Deinde cùm dicit *Non sicuti globi partes, &c.* Manifestat differentiã ad motum locale sphæricũ. Et dicit quòd partes eius quod augmentatur, mutant quidem locum, sed non eodẽ modo sicut B partes sphæræ: Partes enim sphæræ trãsmutantur toto manente in eodem loco, scilicet subiecto, quamuis etiam totum mutet locum secundùm rationem, vt dicitur in 6. Physicorum (text. 85.) Sed partes variant locum etiam subiecto, sicut pars cœli, quæ modò est in Oriente, postmodum erit in Occidente. Sed talis transmutatio est partium sphæræ quæ sunt in simili loco, id est, neque in maiori, neque in minori. Sed corporis partes, quæ semper augentur, extenduntur in maiorem locum, partes verò quæ diminuuntur, semper retrahuntur in maiorem.

Vltimò autem epilogando concludit manifestum esse ex prædictis, quòd transmutatio eius C quod generatur & alteratur & augetur, differunt, non solum in circa quid, id est ex parte generis, in quo sunt istæ mutationes, sed sicut ex parte modi transmutandi.

At id circa quod accretio decretio-ue versari solet (Versari autem videtur circa magnitudinem) vtro modo, accretionem decretionem-ue subire existimandum est, vtrùm (inquam) ex potentia quidem, magnitudine ac corpore, sed actu, nec corpore, nec magnitudine, corpus fieri, an non, putandum est? Atque cùm hoc bifariàm dici contingat, vtro modo fit accretio? vtrùm ex separata ipsa per se materia, an existente in alio corpore?

An neutro modo fieri nequeat? Nam si separata sit, aut nullum occupabit locum, veluti punctus quidam, aut vacuum vel corpus non sensibile erit. Horum autem alterum non contingit, alterum necesse est in aliquo esse. Quod enim ex eo oritur, id semper alicubi erit. Quare & illud aut per se aut per accidens.

At verò si sit in aliquo, & ita quidem seiunctum sit vt nihil illius, aut per se, aut per accidens sit, multa profectò vel quæ fieri nequeant, euenient. Dico autem vt si ex aqua fiat aër, idem non erit aquâ mutationem subeunte, sed quia in aqua, vt in vase, materies eius est. Nihil enim vetat infinitas esse materias. Quare & actu fieri. Adde quòd nec ita aër ex aqua oriri videtur, vt permanente aquâ aer inde egrediatur.

Satius igitur fuerit inseparabilem omnibus materiam tribuere, vt pote quæ vna numero eademque sit ratione non vna.

Circa quid autem est transmutatio augmentationis & diminutionis. Circa magnitudinem autem videtur esse augeri & diminui. Et qualiter suscipiendum? Vtrùm ex potentia quidem magnitudine & corpore, actu verò incorporeo, & sine magnitudine generari corpus & magnitudinem? Et cùm hoc dupliciter contingat dici qualiter aug- D mentatio fit, vtrùm ex separata ipsa secundùm se materia, an ex existente in alio corpore? Aut impossibile vtrumque. Separata enim, aut nullum possidebit locum, vt punctus aliquis, aut vacuum erit, & aliàs vt corpus non sensibile. Horum autem hoc quidem non contingit, hoc autem necesse in aliquo esse: Semper enim alicubi erit, quod generatur ex eo. Quapropter & illud, aut secundùm se, aut secundùm accidens. Sed si in aliquo existit, siquidem separa- E tum ita, vt non illius secundùm se aut secundùm accidens aliquid sit, contingunt multa impossibilia. Dico autem verbi gratiâ si generabitur aër ex aqua, non aqua erit transmutata, sed propterea quòd in aqua vt in vase inest materia eius cuius est. Infinitas enim nihil prohibet materias esse. Quapropter & generari actu. Amplius neque sic videtur generari aër ex aqua vt exiens à manente. Melius ergo est facere inseparatam ma-

LECTIO DVODECIMA.

QVÆSTIONIS SOLVTIO *An materia, quæ subiectum augmenti est, expers sit magnitudinis actu vel potentia, necne.*

POstquam Philosophus ostendit differentiam augmenti à generatione & alteratione, hîc incipit inquirere de modo augmenti. Et primò quantum ad subiectum, quod augetur: Secundò quantum ad id, quo aliquid augetur, ibi, *Suscipiendum itaque.* Circa primum duo facit: Primò mouet quæstionem: Secundò inquirit quæstionis veritatem, ibi, *Aut impossibile.* Circa primum duo facit: Primò proponit quid ex prædictis sit manifestum circa augmentum, & quærit circa quid sit transmutatio augmenti & diminutionis. Et respondet quòd motus augmenti & diminutionis videtur esse circa magnitudinem. Secundò, ibi, *Et qualiter.* Ostendit quid restat inquirendum. Et dicit quòd accipiendum est de cætero qualiter fiat augmentum vel diminutio. Et quantum ad subiectum augmenti: Primò mouet hanc quæstionem, vtrùm contingat quòd per augmentum generetur magnitudo & corpus, ex eo quòd est in potentia ad magnitudinem & corporeitatem, ita scilicet quòd sit actu incorporeum, & sine magnitudine, vel non: & subdiuidit primum membrum quæstionis. Dupliciter enim potest dici quòd aliqua materia actu existens, sit sine corporeitate & magnitudine. Vnde rationabiliter quæritur, si talis materia sit subiectum augmenti, qualiter ex ea augmentatio fiat, vtrùm scilicet ipsa materia sine corporeitate & magnitudine, existens sit secundùm seipsam separata existens, aut ita quòd sit in aliquo corpore, non tamen pars eius. Nam si esset pars eius esset subiectu corporeitati & magnitudini ipsius.

DEINDE cùm dicit *An neutro modo fieri, &c.* Determinat quæstionem motam; Et primò ratione acceptâ ex parte materiæ, vel subiecti: Secundò ratione acceptâ ex parte augmenti, ibi: *Amplius autem talis.* Circa primum duo facit: Primò determinat quæstionem prædictam ratione sumptâ ex parte materiæ, secundùm quod ab ipso consideratur. Secundò, secundùm quòd consideratur à Platonicis, ibi, *Sed neque puncta.* Circa primum tria facit: Primò excludit primum membrum primæ diuisionis, scilicet quòd materia sine magnitudine sit separata existens; Secundò ibi, *Sed si in aliquo existat.* Excludit secundum membrum, scilicet quòd materia separata à magnitudine non sit in aliquo: Tertiò concludit propositum, ibi, *Melius ergo.* Dicit ergo primò quòd vtrumque membrum secundæ diuisionis est impossibile. Et primò hoc ostendit quantum ad hoc, quòd impossibile est materiam sine magnitudine existentem, per se separatam existere. Quia si sit separata, oportet alterum duorum esse. Quorum vnum est quòd nullum possideat locum, sicut punctus, cuius non est locus, eo quòd omnis locus dimensionem habet aliquam, aut oportet si materia sine quantitate existens occupat locum aliquem, quòd sit aliquis locus vacuus. Nam vacuum dicimus locum, non repletum sensibili corpore, vel etiam oportet quòd sit quoddam corpus non sensibile.

Impossibile est materiã sine magnitudine posse existere.

Vacuum. 4. Physicorum text. 50. & infra.

A teriam, eandem & vnam numero, ratione autem non vnam.

Nam vacuum nihil aliud dicebant nisi corpus non sensibile Oportet enim dicere vacuum corpus propter dimensionem spatij, non sensibile autem propter vacuitatem. Horum autem duorum alterum est impossibile, scilicet quòd sit vacuum, vel corpus non sensibile. Similiter impossibile est quòd materia separata existens, nullum possideat locum. Materia enim est ex qua generantur corpora sensibilia. Hoc autem ex quo corpora sensibilia generantur, ne-
B cesse est in aliquo loco esse. Semper enim videmus, quòd id quod generatur ex eo ex quo generatur, est alicubi, idest in aliquo loco determinato. Ibidem autem est quod generatur ex aliquo, vbi fuit id ex quo generatur: Ergo oportet id ex quo generatur aliquid secundùm materiam, esse alicubi per se vel per accidens. Per se quidem secundùm opinionem antiquorum Philosophorum ponentium materiam corporum naturalium esse aliquod corpus actu, putà ignem aut aërem aut aquam. Per accidens autem secundùm opininonem Platonis, & suam, qui po-
C nebat materiam esse ens in potentia.

DEINDE cùm dicit *At verò si sit in, &c.* Excludit secundum membrum, ostendens quòd materia separata à magnitudine non sit in aliquo. Et primò proponit quod intendit. Et dicit quòd si materia sine magnitudine existens, ita sit in aliquo corpore separata à substantia eius, quòd non sit aliquid eius per se vel per accidens, contingunt multa impossibilia. Et manifestat hunc modum ponendi: Putà si ponamus quòd quando generatur aër ex aqua, non fiat hoc per transmutationem aquæ ita, scilicet quòd materia aquæ amittat formam aquæ, & recipiat formam aëris, sed sicut si materia aëris esset in aqua sicut
D in vase. Secundò, ibi, *Infinitas enim.* Ponit rationes deducentes ad inconueniens. Quarum prima est, quòd si in aqua præter materiam est etiam materia aëris, pari ratione potest etiam esse in aliqua alia, & sic in infinitum, præsertim quia ex vno possunt infinita generari successiuè. Et ita sequeretur quòd nihil prohibeat esse infinitas materias in aqua. Sed ex materia qualibet potest aliquid actu generari. Ergo sequeretur quòd infinita possint actu generari ex vna & eadem aqua ita, scilicet quòd quicquid potest generari in potentia, simul potest generari actu. Secundam rationem ponit, ibi, *Amplius neque sic.* Et dicit quòd non videmus aliquid sic generari ex aliquo, putà aërem ex aqua, sicut quod exit ex aliquo permanente; putà cùm vinum exit à dolio non trans-
E mutato. Videmus enim quòd generatur ex corrupto, sicut suprà dictum est. Oportet autem id quod sensibile apparet, accipere vt principium in Scientia Naturali.

DEINDE cùm dicit *Satius igitur fuerit, &c.* Concludit veritatem, dicens quòd melius est dicere quòd materia sic insit omnibus, quòd non separetur ab eis, tanquam nihil eorum existens. Sed quòd vna & eadem numero sit materia omnium, & differat solùm ratione, sicut suprà dictum est. Et secundùm hoc non erit separata à magnitudine, sed in vnoquoque actu magnitudini subiecta.

Materia separata à magnitudine non est in aliquo.

Prima ratio

Secunda ratio.

Sensibile apparens accipitur vt principium in scientia naturali.

Materia est vna numero omnium & non differt nisi secundum rationem.

At verò

A *T vero nec puncta, nec lineas, corporis materiam ponere iisdem de causis oportet.*

Sed cuius vltima sunt hæc, id materies est, quæ nec sine affectu vnquam, nec sine forma, esse potest. Gignitur igitur absolutè aliud ex alio. (Id quod alio quoque loco iam definitum est) atque ab aliquo actu existente, quod eiusdem sit, aut generis, aut speciei, vt ignis ab igne, aut ab homine homo, aut ab actu. Durum enim à non duro fit.

Cum autem & corporeæ substantiæ materies sit corporis iam talis, (Nullum enim est commune corpus) eadem, & à magnitudine & ab affectu, ratione quidem non item loco separabilis est, nisi & ipsi quoque affectus separabiles sint. Patet igitur ex his, quæ adubitauimus, accretionem non esse mutationem è potentia quidem magnitudine, actu verò nullam habente magnitudinem, quandoquidem quod commune est, separabile esset. Hoc autem esse non posse, dictum iam est.

Præterea talis mutatio accretionis propria non est, sed generationis. Nam accretio magnitudinis, quæ in quopiam inest, augmentatio est. Decretio verò eiusdem diminutio. Quamobrem id quod accrescit, magnitudinem quandam habeat oportet. Proinde nequaquam conuenit accretionem è materia, quæ magnitudinis sit expers, ad actum magnitudinis esse. Potius enim esset generatio corporis, non accretio.

A Sed neque puncta ponendum neque lineas corporis esse materiam propter easdem causas. Illud autem, cuius hæc sunt vltima materia est, quam nunquam sine passione possibile est esse, neque sine forma. Generatur quidem igitur simpliciter alterum ex altero, quemadmodum & in aliis determinatum est & ab aliquo, aut actu existente, aut homogeneo, aut homoydeo, verbi gratiâ, ignis ab igne, aut homo ab homine, aut B ab actu. Durum enim à non duro generatur. Quoniam autem est materia & substantiæ corporeæ & corporis talis. (Corpus enim commune nullum) eadem passionis & magnitudinis est, ratione quidem seperatâ, loco autem non separata, nisi & passiones sint separabiles. Manifestum autem est ex quæsitis: quoniam augmentatio non est transmutatio ex potentia magnitudine, actu autem nullam habente magnitudinem. Separatum enim esset ipsum commune. Hoc autem quoniam impossibile, dictum est C in aliis prius. Amplius autem talis transmutatio non augmentationis est propria, sed generationis. Augmentatio enim est existentis magnitudinis additamentum, diminutio autem minoramentum. Ideo oportet habere aliquam magnitudinem quod augetur. Quapropter non ex materia sine magnitudine oportet augmentationem esse in actu magnitudine: Generatio enim vtique erit magis corporis non augmentatio. D

LECTIO DECIMATERTIA.

NVLLVM MAGNITVDINE carens, posse esse augmentationis subiectum ostenditur.

SVprà Philosophus ostendit, quòd non est possibile subiectum augmenti esse id, quod nullam habet quantitatem actu, sed in potentia tantùm, sicut est materia. Et quia quidam posuerunt materiam corporum esse quid mathematicum, ideo Philosophus hic ostendit, quòd nihil quod caret magnitudine, potest esse subiectum augmenti. Caret autem quantitate in genere mathematicorum, punctus quidem simpliciter, linea verò secundùm dimensionem altitudinis & profunditatis, superficies autem secundùm dimensionem profunditatis. Corpus autem habet magnitudinem secundùm omnem dimensionem, vnde est perfecta magnitudo, vt dicitur in 1. de Cœlo (text. 3.) Ostendit ergo quòd nihil talium, quod quocunque modo caret magnitudine, potest poni materia, quæ sit subiectum augmenti tripliciter. Primò quidem propter rationes præmissas. Vnde dicit quòd neque ponendum est puncta, quæ carent omnino magnitudine, esse corporis materiam, quæ scilicet sint subiectum augmenti, neque etiam lineas, quæ secundùm aliquid carent magnitudine, & hoc propter ea sdem causas, id est propter rationes, superiùs assignatas. Quia necesse est puncta & lineas separatim per se existere, aut in aliquo corpore esse. Et sic sequerentur eadem, quæ superiùs secuta sunt.

Materiam non esse aliquid mathematicum.

DEINDE cùm dicit *Sed cuius vltima, &c.* Improbat hoc per ipsam positionem Platonicorum, qui ponebant quòd mathematica erant substantia corporum naturalium, & quia puncta & lineæ sunt termini dimensionum, sicut forma est terminus materiæ, ponebant quòd id quod per huiusmodi terminatur, esset materia corporum. Ipsi autem termini magis se habent in ratione formæ: & hoc est quod dicit, quòd id scilicet dimensio, vel magnitudo, cuius hoc, scilicet puncta & lineæ, sunt vltima, erat materia E secundùm Platonicos. Secundò, ibi, *Quam nunquam.* Ostendit consequenter quòd nihil horum potest esse materia corporum, quia scilicet secundùm eos mathematica sunt separata à formis naturalibus & passionibus sensibilibus, sicut secundùm intellectum, ita & secundùm *esse*. Sed materia non potest separari à formis naturalibus & passionibus sensibilibus. Ergo impossibile est aliquid mathematicorum esse materiam corporum naturalium. Primò ergo proponit medium suæ rationis, dicens quòd materiam, neque possibile est esse sine possibili qualitate, neque sine forma, sine quibus tamen secundùm Platonicos sunt mathematica. Secundò, ibi, *Generatur quidem.* Probat quòd supposuerat. Et primò quòd materia non possit esse sine forma: Secundò

Materia nō est separabilis à passione & à forma.

quòd non poſſit eſſe ſine paſſione, ibi, *Quoniam autem eſt*. Dicit ergo quòd ſicut in alio libro determinatum eſt, putà in 1. Phyſicorum (text. 71.) ſimpliciter generatur alterum ex altero. Fit enim vnumquodque ex ſubiecto, quod eſt materia. Oportet etiam, quòd id quod generatur, generetur ab aliquo agente actu, aut homogeneo, id eſt ſaltem quòd ſit vnius generis, aut homoydeo, id eſt quòd ſit vnius formæ vel ſpeciei: & exemplificat quòd ignis generatur ab igne, ſicut ab agente vnius ſpeciei, & ſicut homo generatur ab homine. Aut oportet quòd ſaltem ab aliquo actu exiſtente, ſiue ab actione alicuius actu exiſtentis, aliquid generetur, etiam ſi generans ſimile non ſit generatio in genere, ſeu ſpecie, ſicut durum generatur à non duro, putà cùm lac induratur per ignem. Contingit autem, quod aliquod factum non aſſimilatur in forma agenti, vno quidem modo, quia illud factum non primò & per ſe, reſpondet facienti, ſed per accidens, ſiue per poſteriùs. Per accidens quidem, ſicut muſicus ſanat non inquantum muſicus, ſed inquantum eſt Medicus. Sanitatis autem ſimilitudo, non eſt in muſico inquātum muſicus, ſed inquantum eſt Medicus, qui per formam ſanitatis quam habet in anima, facit ſanitatem in corpore. Per poſteriùs autem, ſicut cùm qualitas effecta eſt effectus conſequens aliquam primarum qualitatum, ſicut ſanitas cauſatur ex aliqua medicina calida per calorem, quem facit in corpore, quamuis in ipſa medicina non ſit forma ſanitatis. Secundò per hoc quod agens agit inſtrumentaliter. Inſtrumentum enim non agit virtute propriæ formæ, ſed inquantum mouetur à principali agente, quod per ſuam formam agit. Vnde effectus aſſimilatur in forma, non quidem inſtrumento, ſed principali agenti. Sicut domus quæ fit in materia, aſſimilatur domui, quæ eſt in mente ædificantis, non autem ſecuri aut aſciæ, & homo generatus aſſimilatur in ſpecie patri generanti, non autem ſemini. Tertiò, quando materia patientis non eſt proportionata ad recipiendum formam agentis propter illius excellentiam, ſed recipit aliquid minus, ſicut in animalibus, quæ generantur ſine ſemine ex virtute Solis. Et inde eſt etiam quòd effectus non aſſimilatur in ſpecie agenti remoto, ſed propinquo, vt homo homini, non autem Soli, quamuis homo generet hominem & Sol, vt dicitur in Secundo Phyſicorum (text. 26.) Sicut autem vnumquodque ab agente generatur, aliqualiter ſimili ſecundùm formam, ita corrumpitur aliquid à contrario. Et quia generatur aliquid ex corrupto (vt ſuprà dictum eſt) neceſſe eſt materiam, ex qua aliquid generatur, & in quam aliquid corrumpitur, ſemper habere aliquam formam, per quam aſſimiletur vel contrarietur generanti vel corrumpenti.

Quando factum non aſſimilatur agenti in forma. Primò.

Secundò.

Tertiò.

DEINDE cùm dicit *Cùm autem*, *&c.* Oſtendit quòd materia non ſit ſine paſſione. Non enim materia eſt, niſi ſubſtantiæ corporeæ. Subſtantiæ enim incorporeæ immateriales ſunt Vnde ſequitur quod omnis materia ſit talis corporis. Non enim poteſt eſſe aliquod corpus commune, quod non ſit determinatum ad aliquam ſpeciem, & ad aliquod indiuiduum. Omne autem tale corpus neceſſe eſt habere aliquam paſſionem, vel conſequentem formam ſpecificam, qualis eſt propria paſſio, vel qualitercunque aliter aduenientem, ſicut ſunt accidentia indiuidualia. Ergo neceſſe eſt quod eadem materia, quæ eſt ſubiectum magnitudinis, ſit etiam ſubiectum paſſionis, ita quidem quòd materia, quæ eſt ſubiectum magnitudinis, ſit ratione ſeparata à paſſione, ſicut eſt alia ratio hominis & albi, loco autem (id eſt ſubſtantiâ) non ſeparantur, niſi quis dicat quòd paſſiones ſunt ſeparabiles à ſubſtantijs. Quod eſt impoſſibile. Et quia Philoſophus videbatur digreſſionem quandam à propoſito feciſſe, colligit propoſitum ex omnibus præmiſſis, dicens manifeſtum eſſe ex omnibus, quæ inquiſita ſunt, quòd augmentum non eſt tranſmutatio ex aliquo quòd ſit in potentia ad magnitudinem, ita quod actu nullam magnitudinem habeat. Sequeretur enim quod commune ſubiectum (ſcilicet materia prima) eſſet ſeparatum per ſe exiſtens abſque omni forma. Quod & nunc oſtenſum eſt eſſe impoſſibile, & etiam priùs in alijs libris, puta in 1. Phyſ. (text. 69.)

Quòd materia nō ſit ſeparata à paſſionibus.

DEINDE cùm dicit *Praeterea talis mutatio &c.* Oſtendit propoſitum ratione ſumptâ ex parte augmenti. Et dicit quòd talis tranſmutatio, quæ ſcilicet fieret ex eo, quod ſolùm eſſet in potentia ad magnitudinem, non propriè pertineret ad augmentum, ſed magis ad generationem. Quia nec ratione augmenti eſt quòd fiat additio ad præexiſtentem magnitudinem. Dicitur enim aliquid augeri ex eo quod fit maius, Quod non eſſet niſi aliquid priùs eſſet magnum. Et per oppoſitum de ratione, diminutionis eſt quòd fiat quædam minoratio magnitudinis præexiſtentis. Vnde patet quòd oportet id quod augetur habere aliquam magnitudinem. Et ſic oportet quòd augmentatio fiat, non quidem quòd materia, quæ erat ſine magnitudine in actu, perueniat ad hoc quòd habeat magnitudinem in actu. Hoc enim non eſſet augmentatio corporis, ſed generatio, cuius rationis eſt quòd fiat aliquis in actu, quod priùs fuit in potentia.

Potiùs itaque ſumamus oportet, quaſi tractantes ab initio quæſtionem, qualis accretio decretio-ue, (cuius cauſas quærimus) exiſtat. Igitur eius quod accrementum ſuſcipit pars quæuis augeri videtur. Atque pari modo in decretione minor euadere. Præterea accedente quopiam accreſcere, & abeunte decreſcere.

Itaque, aut incorporeo, aut corporeo, augeri illud neceſſe eſt. Si igitur incorporeo, quod commune eſt, ſeparabile erit. At à magnitudine materiam eſſe ſeparabilem. (Quemadmodum prius eſt dictum) impoſſibile eſt.

SVſcipiendum itaque magis, quaſi tangentes quæſtionem à principio, qualis alicuius entis augmentari & diminui, cauſas quærimus. Videtur itaque eius quod augetur, quæcunque pars aucta eſſe. Similiter autem in diminutione minor eſſe generata. Amplius autem adueniente aliquo augmentari, & recedente diminui. Neceſſe autem augmentari, aut incorporeo, aut corporeo. Siquidem igitur incorporeo, erit ſeparatum quod commune. Impoſſibile eſt autem materiam à magnitudine eſſe ſepa-

Sin verò corporeo, duo corpora (Id, inquam, quod augetur & quod auget) in eodem erunt loco, quod etiam fieri nequit.

At verò nec accretionem decretionem-ue perinde fieri atque cùm ex aqua fit aër. Tunc enim moles fieri maior assolet, dicere contingit. Non enim id accretio, sed eius quidem in quod mutatio fit, generatio: contrarij verò corruptio erit, neutrius autem accretio. Imò aut nullius aut si quid vtrisque (Ei, inquam, quod oritur, & ei quod interit) commune est, veluti corpus eius erit. Et nec aqua, nec aër accrescit. Verùm illa interit, hic oritur. Sed corpus, si quid augeatur. At hoc quoque fieri nequit. Nam ea seruare oportet, quæ ei quod accrescit, decrescit-ue, ratione competunt. Hæc autem tria sunt, quorum primum est magnitudinis quæ accrescit, partem quamlibet maiorem effici. (Verbi gratiâ si caro carnis.) Alterum accedente quopiam. Tertium, seruato pariter atque manente, eo quod accretionem subit. Nam cum quippiam simpliciter absolutéque gignitur, aut interit, non permanet. At cum alteratur, aut accrescit, decrescit-ue quod alteratur, aut incrementa suscipit, id permanet. Verùm illic affectio, hîc magnitudo, eadem non manet. Quod si mutatio illa quam diximus, esset accretio, contingeret profectò quippiam, nullâ re accedente permanente-ue accrescere, nullâque abeunte decrescere, & id non manere quod suscipit accretionem. At hoc seruare oportet, quippe cùm accretio talis esse supponatur.

Sed quæret aliquis, quid est quod accrescit, vtrùm id, cui non nihil additur? Verbi causâ si quid crus augeat, crus ne maius euadit, quod autem incrementum præstat (ipsum, inquam, alimentum) minimè? Sed cur non ambo incrementa suscipiunt? Nam tam quod additur, quàm cui additio fit, maius reddi assolet haud secus atque cùm aquæ vinum miscuis: Pari enim ratione vtrumque maius est.

An quia huius substantia maneat, illius verò, putà cibi, haudquaquam. Quando & illic quoque quod euincit ac superat, in ipsa mistione augeri dicitur, ceu vinum. Nam vniuersa mistura vini, non aquæ, functionem exercet. In alteratione quoque similiter si caro & substantia ipsa maneat, eorum verò affectuum, qui per se competunt quispiam insit, qui priùs non inerat, hoc sanè alteratum est. Id autem quo alteratum est, interdum nihil patitur, interdum & illud quoque pati solet. Verùm quod alterat, atque motûs principium in eo est quod alteratur, & eo quod accrescit. Quod enim mouet in hisce est. Quãdoquidẽ & quod ingeri solet, fieri aliquando maius potest, & corpus quod eo fruitur, vt si quod ingeritur, spiritus fiat. Verùm cùm hoc patitur, corrumpi solet, nec in eo est id, quod mouendi vim obtinet.

A rabilem, quemadmodum dictum est priùs. Si autem corporeo, duo in eodem loco corpora erunt, & quod augetur & quod auget. Est autem & hoc impossibile. Sed nec sic contingit fieri ac generari, dicere augmentationem & diminutionem, vt quando ex aqua aër. Tunc enim maior moles generata est. Non enim augmentatio hæc, sed generatio quidem eius, in quod transmutatur erit, corruptio autem contrarij, augmentatio autem neutrius. Sed aut nullius, (aut si B aliquod commune arborum existit) eius quod generatur, & eius quod corrumpitur, verbi gratiâ si corpus. Aqua autem non aucta est, neque aër, sed hoc quidem deperijt, hoc autem generatum est: Corpus autem siquidem id adauctum est. Sed & hoc impossibile. Oportet autem salutare rationem & existentiam eius, quod augetur & diminuitur. Hæc autem tria sunt, quorum vnum est, quamcunque partem maiorem esse eius quod augetur magnitudinis (verbi gratiâ si caro car- C nis.) Et adueniente aliquo. Et tertium, vt saluetur & permaneat id quod augetur. Cùm enim generatur aliquid simpliciter & corrumpitur, non manet idem. Quod autem augetur, aut alteratur, aut minuitur, manet idem. Sed tamen hîc quidem passio; hîc autem magnitudo non manet eadem. Si itaque erit illic prædicta augmentatio, contingет nullo adueniente, neque manente, augeri, & nullo recedente diminui, & non manere quod augetur. Sed oportet hoc saluare. Subiecta enim est augmen- D tatio talis. Quæret autem aliquis & quid est, quod augetur, vtrùm cui apponitur aliquid, aut quod apponitur: verbi gratiâ si crus, quod augetur, hoc fit maius, quod autem auget, cibus non. Quare igitur non ambo aucta sunt? Maius enim quod apponitur, & cui, quemadmodum & quando miscent vinum aquæ. Similiter enim maius vtrumque. Aut quoniam quidem huius substantia manet, huius autem non verbi gratiâ cibi. Quoniam dominans dicitur in mistione, vt E vinum: Facit enim vini opus, sed non aquæ, vniuersa mistura. Similiter & in alteratione, si manet caro ens, & quod aliquid est, passio autem aliqua, quæ inest per se, quæ priùs non inerat, alteratum est hoc. Quo autem alteratum est hoc quandoque quidem nihil passum est, neque alterata est substantia quandoque autem & illud. Sed alterans & principium motûs in eo quod augmentatur & alteratur, in his enim

Hæc tria sunt augmento necessaria.

LECTIO DECIMAQVARTA.

QVÆNAM SIT EIVS, QVO *aliquid augetur, natura inquiritur.*

POstquam Philosophus determinauit de augmento ex parte eius quod augetur, hîc inquirit de eo, quo aliquid augetur. Et primò proponit de quo est intentio: & dicit quòd cũ de ratione augmenti sit quòd sit additamentum magnitudinis, hoc magis videtur esse suscipiendum ad præsentem considerationem, sicut difficiliùs, quasi aliquod principium quæstionis facientes, quale sit id, quo aliquid augetur, vel diminuitur, vt sic augmenti & diminutionis causas conuenientes inquiramus. Secundò ibi, *Videtur vtique eius.* Exequitur propositum. Et primò ponit diuisionem intentam principaliter; Secundò interponit aliam quæstionem, ibi, *Quæret autem aliquis,* Tertiò soluit quæstionem principalem, ibi, *Quoniam autem de his quæsitum est.* Circa primum tria facit: Primò proponit duas suppositiones: Secundò mouet dubitationem, ibi, *Necesse autem augmentari.* Tertiò excludit quandam obuiationem, ibi, *sed neque si contingit.* Prima ergo suppositio, quam primò proponit, est hæc, scilicet quòd eius quod augetur, quælibet pars videtur esse augmentata. Et similiter de diminutione quælibet pars eius quod diminuitur videtur esse facta minor. Cuius ratio apparet ex eo quòd dicitur in 5. Phys. (text. 1.) Illud enim, cuius aliqua pars mouetur, dicitur moueri, secundùm partem & non simpliciter. Sicut homo dicitur vulnerari, cuius manus vulnerata est. Ad hoc ergo quòd aliquid per se & simpliciter moueatur, requiritur quòd quælibet pars eius moueatur. Quod quidem etiam in augmento & omnibus alijs motibus obseruari oportet. Secunda suppositio est, quòd omne quod augetur, augmentatur aliquo adueniente extrinseco, & similiter diminuitur aliquid aliquo recedente, cuius ratio est, quia oportet aliquid in actu reduci per id quod est actu. Vnde secundùm hoc id quod est in potentia ad maiorem quantitatem, reducitur in actum illius quantitatis per aliquid: quod habet actu quantitatem illam, & hoc est quod adiicitur ei quod augetur.

Quod augetur secundũ quamlibet partem augetur.

Augmentũ fit aliquo extrinsecus adueniente.

DEINDE cùm dicit *Itaque aut incorporeo &c.* Proponit dubitationem, quæ sequitur ex duabus præmissis diuisionibus. Si enim eius quod augetur oportet quamlibet partem augeri, & omne augmentum fieri per alicuius additionem, consequens est quòd cuilibet parti eius quod augetur, oporteat aliquid addi. Necesse est ergo quòd id, quod additur, quo dicitur aliquid augeri, aut esse corporeum, aut incorporeum separatum ab omni quantitate corporali. Sed (vt supra ostensum est) impossibile est quòd materia separata sit à magnitudine. Vnde patet quod id, quo aliquid augetur, non potest esse incorporeum. Et iterum, si esset incorporeum, non esset quantum in actu. Vnde sui appositione non faceret maius secundùm quantitatem. Si autem dicatur id, quo addito aliquid augetur, esse corporeum, sequeretur duo corpora simul esse in eodem loco, scilicet corpus, quod augetur, & corpus additũ quod auget. Non enim potest dici quòd collocetur seorsum corpus quod augetur, & corpus quod auget quia oportet additamentum fieri cuilibet parti eius, quod augetur. Quod ex supradictis

Duo corpora esse simul in eodem loco est impossibile.

A est mouens. Quoniam & ingrediens generatur vtique magis, & accipiens illud corpus. Verbi gratiâ si ingrediens fiat vtique spiritus, oportet corruptum esse hoc patiens, & mouens non est in hoc.

suppositionibus sequitur: Et hoc etiam est impossibile, scilicet quòd duo corpora sint simul in eodem loco. Et sic sequitur inconueniens ad vtramque partem quæstionis.

DEINDE cùm dicit *At verò nec accretionem &c.* Excludit quandam obiectionem. Posset enim aliquis dicere quòd augmentum fit nullo alio apposito, sicut quando ex aqua generatur aër, videtur esse quoddam augmentum, quia fit maior quantitas. Sed per hunc modum non contingit fieri augmentum seu diminutionem. Talis enim transmutatio non est augmentum, sed est generatio eius, in quod transmutatur, scilicet aëris & corruptio eius, quod transmutatur, scilicet aquæ contrarietate, calidi & frigidi. Non autem potest dici augmentatio, neque aëris, neque aquæ. Sed nec vllius est augmentatio, vel erit augmentatio illius quod est commune vtrique. Si tamen aliquid sit tale, sicut corpus videtur esse aëri & aquæ commune, vt dicatur quòd aqua non est augmentata, neque aër. Quia aqua corrupta est, & aër generatus, sed corpus est quod augetur, si aliquid ibi augmentatum est. Sed hoc est impossibile. Oportet enim ad hoc quòd aliquid dicatur augeri quòd saluentur ea quæ sunt de ratione eius quod augetur & diminuitur. Quæ quidem sunt tria. Quorum primum est, (& supra positum est,) scilicet quòd quælibet pars magnitudinis, quæ augetur, fiat maior. Putà si caro quæ augetur quòd quælibet pars carnis fit maior. Secundum (etiam supra positum) est scilicet quòd aliquo adueniente aliquid augetur. Tertium autem est, (Quod scilicet nunc ponitur de nouo,) vt scilicet id quod augetur, conseruetur, & permaneat in suo *esse*. Quia enim generatio & corruptio sunt transmutationes circa substantiam, cùm simpliciter aliquid generatur vel corrumpitur, non permanet eius substantia, putà circa qualitatem aut quantitatem; Et ideo cùm aliquid alteratur seu augetur, vel diminuitur, manet idem numero secundùm substantiam. Sed hîc quidem (scilicet in alteratione) non manet eadem passio. Sed in augmento & diminutione non manet eadem magnitudo, sed fit maior, vel minor. Si ergo prædicta transmutatio, quâ ex aqua fit aër, esset augmentatio, sequerentur duo contraria prædictis positionibus. Quorum vnum est, quòd aliquid augeretur nullo alio adueniente, & diminueretur nihilo recedente. Aliud autem est quòd id quod augetur, non maneret neque aqua neque corpus, quod videtur esse commune, maneret idem numero. Vnde etiam signanter suprà dixit. (Si aliquid est cummune) quia scilicet nihil actu ens idem numero existens secundùm substantiam, est commune ei quod corrumpitur & generatur. Oportet autem prædictas positiones saluare in omni eo quod augetur. Hoc enim supponitur quasi principium, quòd augmentatio, sit talis trãsmutatio, qualis supra dicta est. Sed videtur nihil prohibere aliquid augeri nullo adueniente; Probat enim Philosophus in 4. Physicorum (text 84. & 8. Physic. text. 55.) quòd sicut aliquid fit albius, non superaddito alio albo, sed per

Quando ex aqua fit aër non est augmentũ, sed generationẽ consequitur rarefactio.

Tria sunt in augmento attendenda.

Alteratio autem & augmentatio sunt transmutationes circa accidentia.

Dubium.

intentionem albedinis præexistentis, inquantum scilicet subiectum reducitur in actum perfectioris albedinis: ita etiam potest fieri aliquid maius absque additione alicuius corporis, magnitudinem habentis, per hoc quòd materia, quæ priùs erat sub paruis dimẽsionibus, postea fit facta sub maioribus. Nam idem est subiectum magnitudinis & paruitatis, sicut & albi & nigri, & hoc manifestè apparet in rarefactione. Rarefactio autem contingit non solùm transmutatâ specie putà cùm ex aqua generatur aër, de quo hîc loquitur Aristoteles: sed etiam eadem specie manente sicut si aër rarefiat, vel condensetur. Dicendum est autem quòd talis transmutatio non potest propriè dici augmentum, sed alteratio: Fit enim secundùm transmutationem passibilium qualitatum, scilicet rari & densi. Variatio autem qualitatis aut quantitatis se habet ex consequenti. Sicut ex motu, qui est secundùm locum, variatur motus secundùm dextrum vel sinistrum: Non tamen dicitur motus secundùm situm, quia variatio sitûs consequenter se habet ad variationem loci.

Solutio. Rarefactio nõ est augmentum sed alteratio.

DEINDE cùm dicit *Sed quæret aliquis, &c.* Mouet autem aliam quæstionem. Et primò proponit eam: Secundò soluit eam, ibi, *Aut quoniam huiusmodi.* Dicit ergo primò quòd cùm augmentum fiat aliquo superaddito, remanet quæstio quid fit id quod augetur, Vtrùm scilicet id cui apponitur, aut quod apponitur, vel potius augetur vtrumque, verbi gratiâ, cruri alicuius animalis apponitur aliquid, scilicet cibus. Vtrùm ergo crus augetur, & fit maius, cibus autem qui apponitur, vel additur, non augetur, sed auget. Quare ergo ambo non augmentata sunt? Vtrumque enim non fit maius: Sed id quod apponitur, non, & id cui opponitur, sic: Et sicut quando vinum miscetur aquæ, videtur vtrumque augeri, quia vtrumque fit maius eodem modo.

Alia quest.

DEINDE cùm dicit *An quia huius, &c.* Soluit quæstionem per id quod suprà positum est, scilicet quòd oportet id, quod augetur, manere secundùm substantiam. Ideo ergo vinum

Solutio.

A dicitur augeri & non aliud, quoniam huius quidem (scilicet cui additur) putà cruris, manet substantia, huius autem (scilicet quod additur) putà cibi, non manet, conuertitur enim in substantiam eius quod nutritur & augetur. Et quia in obiectione fiebat mentio de mistione, ostendit etiam in mistione simile esse. Nam id cuius substantia manet, dicitur esse dominans in mistione, sicut dicitur esse vinum, quando parum de aqua admiscetur multo vino: & hoc apparet ex propria operatione, quæ est euidens signũ speciei. Tota enim mistura facit operationẽ vini, scilicet calefaciendo & cõfortando, non autẽ facit opus aquæ. Et simile est de alteratione, quia B si permanet caro, & quod aliquid est, idest quidditas, seu species eius, aliqua autem passio de numero per se accidentium adueniat, quæ priùs non erat, id quod permanet, dicitur alteratum & similiter oportet id, quod augetur permanere. Id autem quo aliquid alteratur, scilicet alterans, quandoque in nullo transmutatum est, neque secundùm passionem, neque secundùm substantiam, sicut contigit in his quæ agunt, & non patiuntur, vt corpora cœlestia. Quandoque verò & ipsum alterans patitur & transmutatur, sicut in corporibus inferioribus quæ agunt & patiuntur adinuicem, vt infrà patebit. Sed in motu augmenti virtus alterans, & quæ est principium mo- C tûs, se habet ex parte augmentati. Quod tamen ita alterat, quòd etiam alteratur. In his enim, quæ augentur, est principium motûs augmenti, scilicet ad alterandum & conuertendum cibum qui additur. Quia si hoc non esset, cibus ingrediens corpus, sic magis generaretur, & acciperet ad suam naturam id corpus cùm ingrederetur. Putà cùm spiritus, (id est ventus seu aër) ingreditur ventrem, & facit eum maiorem. Vel spiritus (id est anima) ingreditur corpus, & conformat ipsum sibi. Sed non est ita. Quinimò cibus ingrediens corpus, patiendo à corpore animalis corrumpitur conuersum in corpus animalis, & principium mutationis, non est in hoc quod ad- D ditur, sed in eo cui additur.

CVm autem de hisce sit abundè aidubitatum, dubitationis solutionem inuenire enitamur oportet, illud seruantes, permanente (inquam) eo quod augetur, atque adueniente aliquo fieri accretionem, & abeunte decretionem, Et insuper quoduis sensibile signum maius minusue reddi, & neque corpus esse inane, neque eodem in loco duas esse magnitudines, neque incorporeâ re quicquam augeri.

Sumenda autem erit causa, Vno quidem prius à nobis definito, dissimilaria (inquam) augeri, cùm similaria accrescunt. (Ex his enim quodque componitur.) Deinde carnem & os, & id genus partium quamque, perinde atque cæterarum, quæ formam habent in materia, duplicem esse. Nam materies atque forma caro dicitur aut os.

Partem igitur quamlibet augeri, & accedente aliquo secundùm formam quidem est possibile, at secundùm materiam haudquaquam.

Intelligere autem perinde oportet atque si

QVoniam autem de his quæsitum est sufficienter, oportet quæstionis tentare solutionem inuenire, saluantes manere id quod augetur, & adueniente aliquo augeri, recedente autem diminui. Adhuc autem quodcumque signum sensatum, aut maius, aut minus, generatum esse: & non vacuum esse corpus, neque duas magnitudines in eodem loco, neque in corporeo augeri. Suscipiendum igitur causam, sed si primum E quædam constituerimus, quorum vnum est, quòd anhomæomera augentur, cùm homæomera augentur. (Componitur enim ex his vnumquodque.) Deinde quòd caro & os & vnaquæque talium partium est duplex, quemadmodum & aliorum in materia speciem habentium. Etenim materia dicitur & species caro aut os. Quamlibet igitur partem, augmentari, & adueniente aliquo secundùm quidem speciem est contingens, secundùm autem materiam non est.

Caro & est duplex.

quis aquam menſurâ eadem metiatur. Quod enim fit, aliud atque aliud ſemper eſt. Ad hunc itaque modum & carnis materies augetur, & non cuius parti eius quippiam additur, ſed alia dilabitur, alia accedit. At cuiuis figuræ ac formæ parti fit acceſſio.

Id autem magis conſtat in hiſce, quæ diſſimilium ſunt partium, vt in manu, quòd iuxta proportionis rationem aucta ſit. Quandoquidem materies, cùm diuerſa eſt, faciliùs dignoſcitur hîc quam in carne, & hiſce quæ ſimilium ſunt partium. Idcirco & cùm mortuum eſt quippiam, magis adhuc caro & os, quàm manus & brachium eſſe videtur.

Quare partim augetur carnis quælibet particula, partim non augetur. Nam ſecundùm formam quidem, quiuis parti quippiam adiungitur, ſecundùm materiam verò haudquaquam.

A Oportet autem intelligere quemadmodum ſi aliquis menſurabit eadem menſurâ aquam. Semper enim aliud & aliud quod generatur. Sic vtique augmentatur materia carnis, ſed non partium cuique aliquid aggeneratur. Sed hoc quidem defluit, hoc autem aduenit. Formæ autem & cuicunque ſpeciei particulæ. In anhomæomeris autem hoc magis manifeſtum, verbi gratiâ in manu, quoniam proportionaliter auctum eſt. Materia enim alia ens à ſpecie, manifeſta, magis eſt hîc quam in carne

B & homæomeris. Ideo & mortui magis videtur eſſe caro & os, quod brachium & manus. Quapropter eſt quidem ſic quantumcumque carnis auctum, eſt autem non. Secundùm ſpeciem enim cuicumque aduenit ſecundùm, materiam autem non.

LECTIO DECIMAQVINTA.

PROPOSITIS SOLVTIONIS rectæ conditionibus illa diſſoluitur dubitatio, an ſecundùm quamlibet partem eius, quod augetur, contingat ipſum augmentum fieri, nec ne.

C

POſtquam Philoſophus mouit dubitationem de eo, quo aliquid augetur, & ſoluit dubitationem interpoſitam, hîc accedit ad ſoluendam dubitationem principalem. Et primò ſoluit dubitationem: Secundò oſtendit dubitatione remotâ, quomodo fiat augmentum, ibi, *Maius autem totum.* Circa primum duo facit: Primò oſtendit qualis debeat eſſe ſolutio: Secundò ponit ſolutionem, ibi, *Suſcipiendum.* Oportet autem quòd vera ſolutio includat omnia, quæ ſunt de ratione rei, & omnia impoſſibilia excludat. Et ideo primò oſtendit quomodo intendit ſaluare omnia, D quæ ſunt de ratione augmenti. Et dicit quòd quia ſufficienter quæſitum eſt prædictis, oportet tentare, ideſt ad hoc conatum apponere, vt inueniatur talis ſolutio quæſtionis, quâ ſoluentur tria, quæ ſupradicta ſunt de ratione augmenti. Quorum primum eſt, quòd id quod augetur permaneat: Secundum eſt, quòd augmentum fiat adueniente aliquo, & diminutio aliquo recedente: Tertium eſt, quòd quodlibet ſignum ſenſatum, id eſt quælibet pars ſenſibilis eius quod augetur, fiat maior in augmento, aut minor in diminutione: Secundò oſtendit quomodo intendit tria impoſſibilia vitare. Primò quidem, vt non ponamus corpus quod augetur eſſe vacuum: Secundò, vt E non ponamus duas magnitudines, vel duo corpora eſſe ſimul: Tertiò, vt non ponamus augmentum fieri per additionem alicuius incorporei: Videtur enim ſuppoſitis prædictis ſuppoſitionibus alterum horum inconuenientium ex neceſſitate ſequi. Si enim augetur quælibet pars eius, quod augetur, & nihil augetur niſi adueniente aliquo, oportet quòd cuilibet parti eius, quod augetur, aliquid adueniat. Si ergo id, quod aduenit, non eſt incorporeum, oportet duo corpora eſſe ſimul, niſi ponatur corpus quod augetur eſſe vacuum.

Rectum eſt ſui iudex, atque obliqui. Duo facere oportet ſoluendo difficultatē aliquam.

DEINDE cùm dicit *Sumenda autem, &c.* Soluit dubitationem. Et primò præmittit quędam neceſſaria ad quæſtionis ſolutionem: Secundò ponit ſolutionem, ibi, *Qualemcunque igitur partem.* Circa primum proponit duo, circa quorum primum dicit quòd oportet ſuſcipere cauſam, per quam & prædicta ſoluantur & inconuenientia vitentur, ita tamen quòd determinemus quædam priùs, quorum vnum eſt quòd anhomæomera (ideſt membra diſſimilium partium) putà manus, aut pes, & ſimilia augentur, per hoc quòd partes augentur, quas homæomera vocat, ſicut ſunt, caro, os, & huiuſmodi. Et huius rationem aſſignat, quia vnumquodque membrum diſſimilium partium augetur ex his, quæ ſunt ſimilium, ſicut manus ex carne, oſſe, & neruo. Et ideo oportet quòd per augmentum partium augeatur totum: Secundò ponit quòd caro & os & vnaquæque talium partium, quæ primum dicit augeri, eſt duplex, vt contingit in omnibus, quæ habent ſpeciem in materia. Nam caro, vel os, poteſt dici, vel vt materia carnis, vel vt ſpecies carnis.

Hoc quidam intellexerunt ſic, quòd aliqua caro ſignata eſt, quæ eſt ſecundùm materiam, & alia quæ eſt ſecundùm ſpeciem. Dicunt enim quòd caro vel os, vel quicquid eſt huiuſmodi, dicitur eſſe ſecundùm ſpeciem ex eo quòd eſt generatum ex primo humido ſeminali, in quo primo fuit virtus ſpeciei. Caro autem ſecundùm materiam dicitur ex eo quòd generatur ex humido nutrimentali, quod quidem aduenit primo humido ſubſtantiali, ſicut materia quædam eius, prout primum humidum extenditur per alia membra, admiſto ſibi ſecundo humido ad hoc vt compleatur quantitas rei viuētis & omnium partium eius. Et hæc fuit opinio Alexandri, (vt dicit Auic. in expoſitione huius loci) quem plures poſtmodum ſecuti ſunt. Sed hoc non poteſt ſtare cum verbis Ariſtotelis quæ hîc dicuntur. Dicit enim quòd caro & os & vnaquæque talium eſt duplex, ſcilicet ſecundùm materiam & ſpeciem, quemadmodum aliorum in materia ſpeciem habentium. Manifeſtum eſt autem quòd ſpeciem in materia habent, non ſolùm iſta, quæ generantur ex ſemine & nutriuntur, in quibus prædictus intellectus poſſet aliqualiter ſuſtineri, ſed etiam corpora inanimata, ſicut ſunt lapides, aurum & argentum. Vult

Expoſitio Alexandri Auerrois text. 38.

Impugnatio.

ergo Aristoteles quòd in carne & osse dicitur species & materia, sicut in lapide & auro: in quibus non est humidum, substantiale & nutrimentale. Et ideo dicendum est secundùm intentionem Aristotelis quòd eadem caro dicitur secundùm speciem, prout in ea consideratur id quod pertinet ad speciem carnis, & secundùm materiam, prout in ea consideratur id quod est materiæ. Et eadem ratio est de omnibus alijs compositis ex materia & forma.

Expositio propria.

DEINDE cùm dicit *Partem igitur*, *&c.* Ponit solutionem. Et primò ponit eam: Secundò manifestat per exemplum, ibi, *Oportet autem intelligere.* Tertiò concludit epilogando summam solutionis, ibi, *Quapropter est quidem.* Dicit ergo primò quòd hoc quod supra dictum est, quòd quælibet pars augetur eius quod augetur, & quòd vnumquodque augeatur adueniente aliquo, est verum, si accipiatur pars secundùm speciem. Nam cuilibet parti secundùm speciem consideratæ additur aliquid tanquam permanenti, & ita quælibet pars secundùm speciem considerata augetur, non autem cuilibet parti secundùm materiam consideratæ fit additio; sed non quælibet pars secundùm materiam considerata augetur. Dictum enim est quòd id quod augetur, oportet permanere. Non autem permanet quælibet pars secundùm materiam considerata, sed solùm secundùm speciem.

Quomodo quælibet pars aucti augeatur.

DEINDE cùm dicit *Intelligere autem*, *&c.* Manifestat solutionem propositam per exempla. Et primò ponit manifestationem: Secundò ostendit in quibus partibus dicta solutio sit magis manifesta, ibi, *In anhomæomeris.* Dicit ergo primò quòd oportet intelligere quod dictum est de carne, secundùm speciem & secundum materiam si quis mensuret aquam eadem mensurâ, ita tamen quòd semper sit alia & alia aqua. Putà si ex vase pleno aquâ guttatim aqua effluat, & guttatim semper infundatur. Erit enim semper idem quantum ad mensuram aquæ, non tamen quoad materiam aquæ. Sic autem comparatur species ad materiam, sicut mensura ad mensuratum, eo quòd forma est finis materiæ, vt dicitur 2. Physic. (text. 23.) Sic enim oportet intelligere quòd species carnis permaneat eadem tanquam mensura quædam, non tamen semper permaneat eadem materia, in qua talis species suscipitur. Est etiam simile de fluuio, qui semper manet idem quantum ad speciem fluuij. Materialis tamen aqua semper est alia & alia. Simile est etiam in igne, cuius species & figura semper manet, sed ligna, in quibus materialiter ignis ardet, consumuntur, & alia apponuntur. Idem etiam apparet in populo ciuitatis, qui semper manet idem secundùm id quòd est speciei, quamuis hominum ex quibus constituitur populus, quidam moriantur, & quidam succedant, & semper permanet id, quod pertinet ad speciem carnis, licèt materia, in qua fundatur talis species, paulatim consumatur per actionem caloris, & alia de nouo adueniat per nutrimentum. Sic ergo, quando aliquod corpus augetur, augmentatur quidem materia carnis, quia plus generatur per nutrimentum quàm perdatur per actionem caloris, & ita multiplicatâ materiâ vis augmentatiua, quæ pertinet ad speciem, excedit proportionabiliter totam materiam in maiorem quantitatem. Non tamen ita augmentatur

Notabile.

Lege de Iuuentute & Senectute Lectionem quartam.

A materia carnis, quòd cuilibet parti materiæ aliquid addatur. Quia neque quælibet pars materiæ manet, sed quædam defluit consumpta, scilicet per calorem, & quædam aduenit restituta, scilicet per nutrimentum; & ita non oportet incorpoream esse, neque esse corpoream omnino simul, neque corpus quod augetur esse vacuum. Quia non minus fuit id quod restituitur per alimentum, quàm id quod fuit per calorem consumptum. Virtus enim caloris naturalis, quę pertinet ad speciem, restituit id, quod aduenit in locum eius, quod perijt. Si autem fuerit plus quod ex alimento generatum est, virtus naturalis extendit id in maiorem quantitatem secundùm aliquam dimensionem, & ita occupat maiorem locum. Sed quia species semper manet, necesse est dicere quòd cuilibet parti, formæ, vel speciei, aliquid adueniat, & quælibet augeatur. Neque propter hoc sequitur duo corpora esse in eodem loco, quia formæ & speciei non debetur locus nisi ratione materiæ, in qua fundatur, quæ est propriè subiectum quantitatis dimensiuæ. Si autem intelligatur caro secundùm speciem, quæ est generata ex humido substantiali, caro autem secundùm materiam quæ est generata ex humido nutrimentali, vt Alexander posuit, videtur hoc verbum Aristotelis (scilicet quòd caro secundùm materiam defluat, & adueniat, non autem caro secundùm speciem,) magis esse dictum probabiliter quòd secundùm aliquam necessariam rationem, cùm non necesse sit vtrumque humidum in vnam massam adiungi ad perficiendũ quantitatem totius corporis & omnium partium eius. Nec potest ex necessitate probari quòd calor ita consumat vnum altero permanente semper. Non est autem credibile, quòd Aristoteles in tali re aliquid sine ratione necessaria dixisset, vt Auerroës dicit in expositione huius loci.

(B, C)

Soluit obiectionem Aristotelis supra text. 32.

Digressio contra expositionem Alexandri.

DEINDE cùm dicit *Id autem magis*, *&c.* Ostendit in quibus partibus prædicta solutio sit magis manifesta, & dicit quòd id quod dictum est, magis est manifestum in anhomæomeris, id est membris dissimilium partium, putà manu, D quam videmus proportionabiliter augeri. Proportionabiliter autem augetur tota manus, & quilibet digitus, & etiam quilibet articulus. Et hoc ideo, quia magis manifesta est distinctio speciei & materiæ, in huiusmodi membris, quàm in carne, osse & alijs membris similibus. Quantò enim sunt propinquiora toti, tantò pleniùs recipiunt perfectionem formæ, quæ principaliter est actus totius. Vnde & operationes animæ magis manifestæ sunt in dissimilibus membris, quàm in partibus similibus. Et ideo licèt post mortem, per quam separatur anima à corpore, non solùm non remaneat animal, sed etiam nulla pars animalis, nisi æquiuocè, vt dicitur in Secundo de Anima, E (text. 8.) tamen videtur quòd magis post mortem animalis remaneat caro aut os, quàm manus aut brachium, in quibus magis apparent operationes animæ.

Lege finem quarti libri Meteorologicorum, quem alij de mistis nuncupant.

DEINDE cùm dicit. *Quare partim*, *&c.* Concludit epilogando summam solutionis, scilicet quòd quodammodo quælibet pars carnis est aucta, scilicet accipiendo carnem secundùm speciem, & quodammodo non, scilicet accipiendo carnem secundùm materiam.

Totum tamen maius euadit, accedente quopiam, quod nutrimentum, atque contrarium nominatur, & in eandem formam transeunte. Vt si humidum sicco accedat, & cùm iam accesserit, mutationem subeat, fiatque siccum. Nam partim simile simili, partim dißimile dißimili, accrescit. A

Dubitauerit autem quispiam, quale id esse oporteat, quo quid augetur. Palam itaque; est hoc, potentia illud quod augetur esse oportere. Vt si caro accretionem subeat, id quo illa accrescit potentiâ carnem esse, actu autem aliud. Quod sanè vbi corrumpitur, caro fieri solet. B

Non igitur ipsum per se solumque est: Nam alioqui generatio esset, non accretio: Sed id quod augetur, cum eo est. Qualiter igitur hoc affecto, illud augeri solet? An misto haud secus atque si quis vino aquam infundat, & idem id quod admistum est, efficere vinum posit. An sicut ignis tactum cremabile aduxit, sic & id, cui agendi facultas delegata est, in eo existens, quod accrescit, quodque actu caro est, quod accesit è potentia, carne actu carnem facere consueuit? Illo igitur simul existente idipsum accidit. Quoniam si seorsum esset, generatio sanè foret. Nam ignem ad hunc facere modum contingit, videlicet iniectis in eum, qui iam est, lignis. Verùm ita quidem accretio est, at cùm ligna ipsa incenduntur, generatio. C

Maius autem totum generatum est adueniente aliquo, quod vocatur cibus, & contrarium transmutatio in eandem speciem, verbi gratiâ si sicco adueniat humidum. Cùm enim aduenerit, transmutatur humidum, & generatur siccum. Est enim vt partim simile à simili augmentetur. Est autem partim à dissimili. Quæret autem aliquis, quale oportet esse id, ex quo augetur. Manifestum vtique, quoniam potentia est illud, verbi gratiâ, si caro potentiâ carnem, actu autem aliud. Corruptum vtique hoc caro generatum est. Non igitur hoc ipsum secundùm se. Generatio enim esset non augmentatio. Sed quod augetur hoc. Quod igitur & ab hoc est patiens, auctum est, aut mistum. Quemadmodum si quis vino superinfundat aquam, hoc autem potest vinum facere, quod mistum est. Et quemadmodum ignis facit, cùm ea, quæ vri possunt, contigerit, ita in eo, quod augetur, & est actu caro, quod inest augmentatiuum adueniente eo, quod est potentiâ caro, facit actu carnem. Igitur simul existit, si enim seorsum, generatio est. Est enim ita ignem facere ad existentem adiungentes ligna. Sed sic quidem est augmentatio. Quando autem ipsa ligna per se incenduntur, generatio est.

Augmentum quodã modo est animali quodammodo autẽ à dissimili.

LECTIO DECIMASEXTA.

Quomodo id, quod aduenit ei quod augetur, comparetur, & quomodo augmentum ab ipsa generatione differat, vel cum illa conueniat.

Solutis dubitationibus, quę erant circa augmentum, hîc Philosophus determinat modum augmenti. Et primò determinat qualiter fiat augmentum: Secundò determinat qualiter fiat diminutio, ibi, *Hæc autem species sine materia.* Circa primum duo facit: Primò ostendit qualiter se habet id quod aduenit, ad id quod augetur eo adueniente: Secundò comparat augmentum alijs operationibus animæ vegetabilis, ibi, *Quæret autem aliquis.* Dicit ergo primò quòd solutâ quęstione de partibus eius, quòd augetur, vtrùm quęlibet pars augmentatur, vel non, manifestum est quòd totum maius est aliquo adueniente, putà cibo. Hoc enim adueniens in principio est contrarium ei, cui aduenit secundùm aliquam contrarietatem passionum, sed postea transmutatur in eandem speciem, putà si sicco adueniat id, quod est à principio humidum, quod cùm aduenerit, transmutatur, & fit siccum. Et ita quodammodo verum est dicere, quòd simile augetur à simili, quodammodo autem verum est dicere, quòd aliquid augetur à dissimili. Nam id quod augetur, in principio quidem est dissimile, in fine autem simile, vt dictum est.

DEINDE cùm dicit *Dubitauerit autem, &c.* Comparat augmentum alijs operationibus animæ vegetabilis, cuius operationes sunt tres: vt dicitur in 2. de Anima (text. 34. & 50.) scilicet generatio, nutrimentum, & augmentum: Primò comparat augmentum generationi: Secundò nutrimento, ibi, *Quantum autem quod vniuersale.* Circa primum duo facit: Primò ostendit similitudinem augmenti & generationis; Secundò differentiam, ibi, *Non igitur hoc ipsum.* Mouet igitur quæstionem circa primum quale oporteat esse id, idest cuius formæ est id, quo augetur. Et concludit manifestum esse ex præmissis quòd id, quo aliquid augetur, est in potentia ad id, quod augetur. Putà si caro est, quod augetur id quo augetur, oportet esse in potentia carnem. Quia (sicut suprà dictum est) id quo aliquid augetur, est in principio dissimile, in fine autem simile, & quia nihil est in potentia ad vnum, quin sit in actu aliquid aliud, oportet id quo augetur caro, quod est in potentia ad carnem, esse actu aliquid aliud quàm carnem, putà panis. Quod autem est actu aliquid, non fit aliud nisi per prioris corruptionem & sequentis: Oportet igitur augmentum fieri, corrupto eo, quod prius erat actu, putà pane, & genito eo, quod augetur, putà carne. Et sic manifestum est quòd in augmento concurrit generatio aliqualiter. D E

DEINDE cùm dicit. *Non igitur ipsum, &c.* Ostendit differentiam, augmenti, & generationis, dicens* quod in augmento fit quædam generatio carnis. Cùm enim aliud sit augmentatio à generatione, sequitur quòd non generetur secundùm seipsum (idest separatim) quando aliquid generatur, quia sic non esset augmentum, sed generatio. Sed oportet generari carnem in carnem, quæ

*Differẽtia inter augmentum, & generationem.

quæ augetur. Sic igitur propter id, quod caro in eo quod augetur, est patiens, in eo scilicet quòd transmutatur in similitudinem eius quod augetur, & ab hoc scilicet passo & transmutato, augmentatum est, vel id, cui additur, vel totum mistum. Et est simile, sicut si aliquis vino præexistenti superinfundat aquam hoc modo, quòd vinum suâ virtute potest aquam commistam conuertere in sui naturam. Tunc enim dicitur esse augmentum vini, non generatio. Cùm autem liquor aliquis secundùm se in vinum conuertitur, putà vua, est vini generatio. Aliud autem exemplum ponit de igne, qui adurit corpora vstibilia, sibi coniuncta, & ita contingit in eo quod augetur, quod est actu caro, cuius virtus augmentatiua id quod adurit, existens in potentia ad carnem, facit actu carnem, ita tamen quòd si simul cum carne præexistente. Si enim ex aliquo, quod est in potentia, caro seorsum fieret, caro esset generatio carnis, non augmentum. Sicut accidit cùm ex virtute seminis, sanguis menstruus in carnem conuertitur. Et hoc etiam accidit circa ignem. Contingit enim quandoque quòd ligna igniuntur adiuncta igni præexistenti, & hoc est augmentatio ignis. Quando verò ipsa ligna incenduntur seorsum, non adiuncta alijs lignis adustis, tunc est generatio.

B

QVantitas autem vniuersalis nulla fit, sicuti nec animal quòd nec homo fit, nec singularium aliquod: sed vt hîc vniuersale, sic & illic quantitas. Caro igitur & os & neruus & similares partes, accedente quidem quanto aliquò, sed non carne quantâ, augescunt.

Quo igitur potentiâ simul vtrumque existit, videlicet caro quanta, hoc quidem auget. Nam carnem quantam fieri oportet. Quo verò solùm caro, hoc alit. Hoc enim nutritio & accretio ratione differunt.

C

Quocirca quandiu saluum manet animal, etiamsi decretionem subeat, alitur, sed non semper accrescit.

Atque nutritio idem quod accretio existit. Ratio tamen est diuersa. Quò enim id, quòd adiungitur atque additur, potentia caro quanta est, hoc carnem augere potest. Quò verò caro potentia solùm, hoc nutrire.

Hoc autem forma sine materia est, vt tibia, potentia quædam in materia est, similiter & quoduis aliud instrumentum. Quòd si materies aliqua accedat, quæ potentia sit tibia, & potentia quantitatem habeat, hæ tibiæ maiores euadent. Sin verò nihil prætereà agere possit, sed res perinde habeat vt cum vino subinde plus aquæ immiscetur, quæ tandem vinum aqueum reddit, facitque aquam, tum quantitatis decretio fit, forma autem remanet.

D

QVantum autem vniuersale quidem non generatur, quemadmodum, nec animal, nec homo, nec aliquid singularium: sed vt hîc vniuersale, ita & illic quantum. Caro autem, aut os, aut manus, & horum homæomera, adueniente quidem aliquo quanto, sed non carne quantâ. Secundùm id igitur quòd potentiâ vtrumque, verbi gratiâ quanta caro sic auget quidem. Etenim quantam oportet generari & carnem, secundùm id enim quòd solùm substantia caro nutrit. Etenim sic differunt cibus & augmentatio ratione. Ideo nutritur quis quousque saluatur, & diminuitur. Augmentatur autem non semper. Et nutrimentum augmentationi idem est quidem. Esse autem aliud. Nam quatenus id quod aduenit potentia quanta caro, augmentatiuum carnis est. Quatenus autem quod solùm potentia caro nutrimentum. Hæc autem species sine materia, vt immaterialis potentia aliqua, in materia est. Similiter autem & aliud quodcunque organum. Si autem aduenerit aliqua materia, quæ sit potentia immaterialis, habens & quantum potentia, hæ erunt immateriales maiores. Si autem amplius facere non potest, sed vt aqua vino semper ampliùs mista in fine aquaticum facit & aquam, tunc diminutionem faciet quanti, species autem manet.

LECTIO DECIMASEPTIMA.

E

ID QVOD AVGET EI QVOD nutrit, comparatur. Quomodo item conueniant ac differant augmentum & nutrimentum, exponitur.

POstquam Philosophus comparauit augmentum generationi, hîc comparat augmentum alimento. Et primò ostēdit quomodò se habet id quod auget, ad id quod nutrit: Secundò quomodo se habet augmentum ad nutrimentum, ibi, *Et nutrimentum*. Circa primum tria facit: Primò ostendit quid sit id, quod augetur (id est quod sit quantum) Et dicit quòd quantum vniuersale non generatur, nec fit, sicut animal vniuersale nec homo vniuersalis, nec singularium, id est nec aliqua specierum, putà nec leo vniuersalis, nec bos vniuersalis. Sed sicut in illis generatur vniuersale, scilicet in aliquo particulari, putà cùm generatur hoc animal aut hic homo. Sic quidem in hoc (scilicet in augmento) generatur quantum, non quidem in vniuersali, sed in aliquo determinato, sicut cùm fit quanta caro, aut os, aut manus, & his similia: Secundò, ibi, *Adueniente*. Ostendit quid sit id quod auget. Fit enim augmentum adueniente aliquo, vt dictum est. Sed si per augmentum fieret quantum in vniuersali, oporteret id quod aduenit, esse quantum in potentia, & nullo modo in actu. Sed quia non generatur quantum in vniuersali, sed hoc quantum, putà caro; oportet id quod aduenit, esse

Quantum vniuersale non generatur.

quidem aliquid in actu quantum, non autem carnem quantam, sed solùm in potentia.

TERTIÒ ibi *Quo igitur potentia simul, &c.* Concludit differentiam eius quod auget, & eius quod nutrit. Et primò ponit differentiam dicens quòd id inquantum id quod aduenit, est in potentia ad vtrumque, putà ad hoc quòd sit quanta caro, vt scilicet, non solùm sit aptum recipere speciem carnis, sed etiam in maiorem quantitatem produci, per hoc enim auget. Ad hoc enim quòd sit augmentum, oportet fieri & quantum (vt scilicet fiat maior quantitas) & carnem, quia oportet id quod aduenit, in finem assimilari, vt dictum est. Inquantum verò id quod aduenit, est in potentia ad hoc quòd sit caro, secundùm hoc nutrit: Sic enim differũt secundùm rationem cibus & augmentatio. Nam cibus nutriens est in potentia inquantum conuertitur in carnem, inquantum autem suscipit maiorem quantitatem, est augens.

DEINDE cùm dicit *Quocirca quandiu, &c.* Infert quoddam corollarium ex eo quod dictum est, videlicet quòd aliquis nutritur quousque saluatur, id est quandiu conseruatur in vita. Quia semper oporteret restitui per nutrimentum id quod continuè soluitur, id est id quod diminuitur, oportet nutriri. Non autem semper animal augetur, sed quandiu cibus, conuersus in carnem, potest extendi in maiorem quantitatem.

Quandiu animal augetur.

DEINDE cùm dicit *Atque nutritio idem, &c.* Ostendit differentiam inter ipsum augmentum & nutrimentum, & dicit quòd nutrimentum est idem quòd ipsum augmentum. Esse autem cum eis aliud. Quasi dicat, sunt idem subiecto, sed differunt ratione. Inquantum enim id quod aduenit, est in potentia ad vtrumque, idest ad hoc quòd sit quanta caro, secundùm hoc est augmentum carnis. Inquantum verò est in potentia ad hoc solùm quòd sit caro secundùm hoc est nutrimentum, aut cibus, vt suprà expositum est.

Quod auget & quod nutrit sunt idem re, sed differunt ratione.

DEINDE cùm dicit *Hoc autem forma, &c.* Ostendit quomodo fiat diminutio. Ad euidentiam autem horum, quæ hîc dicuntur, considerandum est quòd virtus speciei aliter se habet in rebus viuentibus, quæ propriè nutriuntur & augentur, & in rebus carentibus vitâ, quæ neque nutriuntur, neque augentur. Corpora enim viuentia mouent seipsa, non solùm secundùm motum localem, sed etiam secundùm motum alterationis, putà cùm animal naturaliter sana-

Virtus speciei aliter se habet in viuentibus, aliter in nõ viuentibus.

A tur, & secundùm motum augmentationis, aut generationis, præsertim secundùm quòd nutrimentum est generatio quædam, vt dictum est, inquantum scilicet, & si non generetur caro secundùm se, aggeneratur tamen carni præexistenti Omne autem mouens seipsum, (vt probatum est in Octauo Physicorum text 41.) diuiditur in duo, quorum vnum est mouens, aliud verò motum. Vnde oportet quòd in rei veritate sit aliquid motum, quod conuertitur in naturam speciei, & aliquid mouens, scilicet ipsa virtus speciei conuertens. Et inde est quòd virtus speciei in rebus viuentibus non determinat sibi aliquam materiam signatam, cùm vna pars affluat, & alia

Animata habent virtutem augendi & nutriendi.

B adueniat, vt dictum est. Non potest tamen virtus speciei esse absque omni materia, sed in hac, vel illa determinatè, vt probatur in Septimo Metaphysicorum (text. 28.) In rebus tamen inanimatis nihil tamen inuenitur, nisi fortè inquantum est in eis aliqua similitudo augmenti & nutrimenti, putà in igne & vino per efficaciam virtutis actiuæ in eis, speciei carnis, vel cuiuscunque huiusmodi in quamcunque. Sic igitur vis non determinat sibi aliquam materiam signatam, sed nunc saluatur in hac, nunc in illa. Et est sicut species immaterialis potentia quantum ad hoc, quòd non determinat sibi materiam signatam. Est tamen in materia semper aliqna. Et ea-

Inanimata verò habent similitudinariè has virtutes.

C dem ratio est de quocunque alio organo, putà de osse, aut neruo, aut quocunque huiusmodi. Si ergo aduenerit aliqua materia, quæ sit in potentia, non solùm ad hanc speciem, quæ quodammodo est immaterialis, sed etiam ad maiorem quantitatem, hæc etiam erunt maiores & immateriales, idest, ipsæ virtutes speciei, quæ sunt in carne, osse, & huiusmodi, extenduntur in maiorem quantitatem. Sed hoc non semper potest fieri, quia virtus speciei debilitatur, cùm sit in materia contrarietati subiecta, per continuam actionem & passionem, & per adiunctionem materiæ extraneæ, quæ non ita accipit virtutem speciei sicut priùs erat. Quando ergo non

D hoc amplius virtus speciei facere potest, vt scilicet tantùm conuertat de nutrimento, quod sit in potentia, non solùm ad speciem & ad maiorem quantitatem, sed nec etiam ad æqualem, tunc fit diminutio quantitatis, & tamen conseruatur species in quantitate minori, & finaliter etiam species cessat, sicut si aqua magis & magis vino misceatur, fiet vinum aquatum, & finaliter corrumpetur vinum, & fiet totaliter aqua.

Quãdo species destruitur.

CAPVT SEPTIMVM.

CVm autem de materia & hisce quæ nuncupantur elementa, primò dicere oporteat, an sint, necne, & vtrùm vnumquodque eorum sempiternum sit, an ortum subeat aliquo pacto, & si generentur, vtrùm ex sese mutuò generentur eodem modo omnia, an inter ipsa vnum aliquod primum sit prius, vtique de hisce disseramus necesse est, de quibus nunc dicitur indefinitè.

Omnes enim, tam qui elementa ipsa, quàm qui ea quæ constant ex elementis, generant, segregatione & congregatione, atque actione & paßione vtuntur. Est autem congregatio mistio. Sed quonam pacto quippiam misceri

E QVoniam autem oportet primum de materia & de vocatis elementis dicere, siue sint, siue non, & vtrùm sempiternum vnumquodque, an verò aliquo modo generetur, & si generatur; Vtrùm ex sese inuicem generentur omnia eodem modo, an eorum vnum primum sit. Necesse est itaque priùs de his dicere, de quibus indeterminatè dicitur nunc. Omnes enim qui & elementa generant & quæ ex elementis, segregatione vtuntur & congregatione, & *facere*, & *pati*. Est autem congregatio mistura. Quomodo autem misceri dicimus, nondum deter-

Sermo de tactu, actione, passione & mistione.

dicatur, planè ac dilucidè haudquaquam est definitum. At verò, nec alterari quicquam, nec segregari, congregari-ue, nullo patiente aut agente potest. Etenim qui plura faciunt elementa actione & passione mutua, generationem fieri censent. Quanquam ex vno facta omnia dicant necesse est. Atque hoc rectè quidem dicit Diogenes, nisi ex vno essent omnia, non posse vicissim agere & pati, seu calidum frigefieri, & idem rursum calefieri. Non enim calor & frigus in sese mutuò transeunt, sed ipsum (vt patet) subiectum mutationem suscipit. Quare horum quibus actio competit vnam esse subiectam materiam necesse est. Dicere igitur vniuersa esse eiusmodi, non est verum. Sed ea quibus mutuò à sese pati & agere insitum est. At verò si de actione passione-ue & de mistione contemplandum sit, & de tactu speculemur est necesse. Nam neque agere & pati ea possunt propriè, quæ se mutuò tangere nequeunt, neque fieri potest vt misceantur, quæ non quodam modo sese tangunt priùs. Quare de hisce tribus, videlicet quid tactus, *quid* mistio, *& denique quid* actio, *determinandum videtur. Hinc autem sumatur initium. Nam ex entibus ea, quibus mistio competit, esse apta vt sese mutuò tangant, est necesse. Atque si quid agat, & aliud patiatur propriè, simili itidem modo atque illa afficientur. Quocirca de tactu priùs dicendum est.*

Ferè igitur vt & cætera quæque alia nomina pluribus dicuntur modis, & partim vniuocè, partim altera ab alteris prioribusque. Sic & de tactu quoque res sese habet.

Sed tamen quod propriè dicitur, ad ea accommodari solet, quæ situm habent. Situs autem hisce, quibus & locus competit. Etenim perinde vt Mathematici de tactu & loco, reddamus oportet, siue eorum quodque separatum sit, siue alio modo habeat. Si ergo tangere sit. (Quemadmodum antea est definitum) extrema simul esse, ea profectò se mutuò tangent, quæ cùm discretas magnitudines sitúmque habeant, extrema simul habent. Porrò cùm situs omnibus, quibus & locus competat, atque supra & infra, & id genus opposita, prima loci differentia sint, omnia sanè, quæ sese mutuò tangunt, pondus, leuitatem-ue, aut vtraque, aut alterum habebunt. Quæ autem talia sunt, actiua sunt & passiua. Vnde constat ea suapte naturâ mutuò sese tangere, quorum cùm vicissim mobilia sint, atque motiua, discretis separatisque magnitudinibus extrema sunt simul.

Cæterùm cùm id quod mouet, nequaquam quam similiter id moueat, quod motum subit, sed necesse sit vt idem aliud moueat motum & ipsum aliud immobile persistens, haud aliter de ipso quoque agente dicendum esse in aperto est. Nam id quod mouet, agere quippiam, & con-

A minatum est manifestè. Sed nec alterari possibile, nec segregari & congregari nullo faciente aut patiente. Etenim plura elementa facientes generant ea, mutua illorum inter se actione & passione, & his quidem ex vno necesse est dicere factionem, & hoc rectè dicit Diogenes. Quoniam si non essent ex vno omnia, nec etiam facerent & paterentur adinuicem: verbi gratiâ calidum infrigidari, & hoc calefieri rursus. Non enim caliditas & frigiditas transmutantur adinuicem, sed ipsum subiectum, vti manife-

B stum est. Quapropter in quibus facere est & pati, necesse est vnam horum subiectam esse naturam. Omnia igitur talia esse dicere non verum, sed ea demum, in quibus est mutua actio & passio. Sed si de *facere* & *pati*, & mistura videndum, necesse est & de tactu. Non enim facere hæc & pati possunt propriè, quæ non possibile adinuicem tangere, nec non tangentia adinuicem qualitercunque contingit misceri primum. Quapropter de tribus his est determinandum, quid

C *Tactus*, quid *Mistura*, & quid *Factio*. Principium autem accipiamus hoc. Necesse enim est vt quibuscunque rebus inest mistio, eæ se mutuò tangere possint, & si aliquid facit, hoc autem patitur principaliter, & his similiter. Ideo primò dicendum est de Tactu. Ferè quidem igitur vt & aliorum nominum vnumquodque dicitur multifariàm, & hæc quidem æquiuocè, hæc autem altera ab alteris, & prioribus. Sic habet & de tactu. Sed tamen principaliter dictum existit in habentibus positionem, positio autem quibus & locus. Etenim in

D mathematicis similiter assignandus est tactus & locus, siue est separatum vnumquodque eorum, siue alio modo. Si igitur est, (vt determinatum est priùs) Tangere vltima habere simul, hæc vtique se tangunt adinuicem, quæcunque determinatas magnitudines & positionem habentia, simul habent vltima. Quoniam autem positio iisdem quidem, in quibus & locus existit. Loci autem differentia sursum & deorsum, prima &

E talia oppositorum, omnia ad se inuicem tangentia grauitatem vtique habent aut leuitatem, aut ambo aut alterum. Talia autem passiua & actiua. Quapropter manifestum est quoniam hæc tangere nata sunt adinuicem, quorum diuisis magnitudinibus simul vltima sunt existentibus, motis & mobilibus adinuicem. Quoniam autem mouens non similiter mouet quod mouetur, sed hoc quidem necesse est motum, & ipsum mouere, hoc autem

tra quod agit, mouere dicunt. Verùm differentiam subeunt, & proinde ea distinguamus oportet. Non enim fieri potest vt quoduis mouens agat, si patienti agens opponamus, patiens autem sit, cui motus secundùm affectum competit, affectus verò secundùm quem solùm alteratio fit, vt albedo & calor. Sed mouere latius esse quàm agere patet. Illud igitur palam est ea (inquam) quæ mouent, partim mobilia tangere, partim minimè.

Verùm ea tangere vniuersaliter definiuntur, quæ situ habent & quorum alterum motiuum est alterum mobile, idque vicissim, quibus B *agere atque pati competit. Magna igitur ex parte id, quod tãgitur id tãgitur, à quo tãgi solet. Etenim omnia ferè quæ apud nos sunt, cùm mouentur, mouent. Per quæ esse necesse videtur, vt id quod tangitur, id tangat à quo tangi solet.*

Interdũ autem dicimus mouens solùm tangere id, quod motu cietur. Et contrà, quod tãgitur, id non tangere, à quo tangitur. Verùm quia quæ eiusdem sunt generis, cùm motum subeunt, mouent, vt quod tangitur, tangat, necessarium esse videtur. Quare si quid motûs expers moueat, id profectò tanget mobile, nihil C *autem illud. Interdum enim dicimus eum, qui nos molestia afficit, tangere nos, non nos illum. De tactu igitur rerum naturalium, hoc pacto determinatum sit.*

A immobile ens, manifestum quoniam & de faciente dicemus similiter. Etenim mouens facere aliquid inquiunt, & faciens mouere. Sed tamen differunt, & oportet determinare. Non enim possibile est & mouens omne agere & facere, si faciens opponitur patienti. Hoc autem in omnibus, in quibus est motus passio. Passio autem est, secundùm quam alteratur solùm, verbi gratiâ calidum & album. Sed mouere ampliùs quàm agere est. Illud igitur manifestum est, quòd motiua partim immobilia tangunt, partim verò non tangunt. Sed determinato tangere vniuersaliter quidem, quod est positionem habentium, & hoc quidem motiuo, hoc mobili, adinuicem autem motiuo & mobili, in quibus existit *agere* & *pati*. Est quidem igitur, vt in multum tactum quod tangis tangens. Etenim mouent mota omnia ferè, quæ in conspectu nostro. Quibus necesse est, & videtur tactum tangere, quod tangit. Est autem (vt aliquando inquimus) mouens tangere solùm id quod mouetur, quod tangitur autem non tangere id, quod tangit. Sed quæ mouent mota, quia homogenea, necesse videtur esse quod tangitur tangere. Quapropter si mouet immobile ens, illud quidem tangit quod mouetur, illud autem non. Inquimus enim aliquando tristantem tangere nos, sed nos non eum. De tactu quidem igitur in naturalibus determinatum sit hoc modo.

LECTIO DECIMAOCTAVA.

DE TACTV AGENDVM ESSE *proponitur, quodque propriè ac metaphoricè acceptus sit, declaratur.*

D POstquam Philosophus determinauit de generatione & corruptione in communi, & de alijs sequentibus, scilicet de augmentatione & alteratione, incipit determinare de quibusdam, quæ ad hæc requiruntur. Et primò dat intentionem suam: Secundò prosequitur intentum, ibi, *Ferè quidem.* Circa primum duo facit; Primò determinat intentionem suam: Secundò ostendit necessitatem suæ intentionis, ibi, *Omnes enim qui elementa.* Dicit ergo primò quòd cùm oporteat dicere de materia, circa quam est transmutatio elementorum, & de ipsis elementis, secundùm contrarietates, quæ sunt in eis, vtrùm scilicet sint, aut non, & vtrùm vnum eorum sit sempi- E ternum & intransmutabile (sicut suprà dicit Empedocles) aut generantur, & si generantur, qualiter generantur, vtrùm scilicet generantur adinuicem, aut mouentur, aut est aliquod principium eorum, ex quo generantur, & in quod resoluuntur, sicut diuersi dixerunt, vt Democritus atomos, Anaxagoras infinita secundùm speciem. Quia (inquam) illa determinare debemus, oportet priùs determinare de quibusdam antecedentibus ad illa, de quibus dicitur indeterminatè nunc. Quod quidem potest dupliciter intelligi: Vno modo quòd Philosophi sui temporis indeterminatè & insufficienter dixerunt de ipsis: Alio modo, quia de generatione indeterminatè & confusè dictum est de ipsis.

Primus modus huic loco magis quadrat.

DEINDE cùm dicit *Omnes enim tam, &c.* Ostendit necessitatem determinandi dicens quòd omnes Philosophi tangentes elementis, vel ex elementis generata, vtuntur congregatione & segregatione. Quæ enim ex elementis generantur, ex congregatione elementorum generantur. Quæ verò corrumpuntur, ex segregatione elementorum corrumpuntur, quæ etiam dicebant *agere & pati* adinuicem. Cùm ergo congregatio sit quædam mistura, oportet de mistura determinare. Qualiter enim fiat mistio, & quid sit, non est adhuc manifestè determinatum. Cùm autem, nec alteratio, nec congregatio, nec segregatio, possint fieri sine actione & passione, oportet priùs determinare de actione & passione. Illi enim qui ponunt plura principia, dicunt esse generationem per actionem & passionem elementorum adinuicem: Similiter & illi qui ex vno materiali principio dicunt aliqua fieri, necesse habent ponere *agere & pati*. Ideo rectè dixit Diogenes cùm dixit quòd *nisi ex vno materiali principio fierent omnia, impossibile eßet aliqua adinuicem transmutari.* Aliter enim non posset calidum frigefieri, nec frigidum calefieri, nisi subesset vna materia. Impossiblle est enim quòd frigiditas sit caliditas, vel è conuerso. Sed oportet quòd habeant vnum commune subiectum,

Quare de his determinandum est.

per quod poſſint adinuicem tranſmutari. Quapropter quæ agunt & patiuntur adinuicem, neceſſe eſt habere vnam ſubiectam materiam, quæ ſit ſuſceptiua contrariorum. Non tamen omnia agentia & patientia, ſunt talia, ſcilicet habentia vnam materiam, ſed ſolùm illa, quæ agunt & patiuntur adinuicem. Sunt enim aliqua quæ agendo non patiuntur, ſicut ſubſtantiæ ſeparatæ & corpora cœleſtia. Quæ ſcilicet corpora, licèt patiantur, vtpote quæ mouentur, tamen non patiuntur ab his, quæ mouentur ab eis. Vlteriùs autem, cùm miſtio & *facere & pati*, non poſſint fieri ſine tactu (nam ea quæ adinuicem non ſe tangunt, non poſſunt adinuicem agere & pati) ideo determinando de ipſis oportet de tactu tractare. Inter iſta autem tria priùs determinandum de tactu, quia tactus priùs eſt. Sequitur enim ad iſta duo, ſed non è conuerſo. Neceſſe enim eſt quòd iſta quæ miſcentur adinuicem, ſe tangant, ſed non conuertitur. Similiter, ſi aliquid agit & patitur ab eo, neceſſe eſt etiam quòd iſta ſe tangant, ſed non conuertitur. Cùm ergo primum ſit à quo non conuertitur conſequentia, primum inter tria dicendum de tactu.

Quæ agunt & patiuntur adinuicem habent vnã materiam.

In poſt prædicamentis capite de Priori.

DEINDE cùm dicit, *Ferè igitur, &c.* Proſequitur intentum. Et circa hoc tria facit ſecundùm quòd de tribus determinat: Primò determinat de tactu; Secundò de *facere & pati*, ibi *De facere & pati.* Tertiò de miſtione, ibi *Reliquum autem videndum.* Circa primum duo facit: Primò diſtinguit hoc nomen (*tactus*) Secundò incipit agere de ipſa, ibi, *Sed tamen principaliter.* Dicit ergo primò quòd tactus dicitur multipliciter, ſicut ferè vnumquodque aliorum nominum. Quædam enim dicuntur æquiuocè, quædam analogicè & tranſumptiuè, ſeu metaphoricè. Ita etiam tactus dicitur propriè & tranſumptiuè. Dicit autem (*ferè*) quia fortè non omnia dicuntur multipliciter.

De tactu.

DEINDE cùm dicit *Sed tamen quod, &c.* Proſequitur de tactu; Et primò de tactu propriè ſumpto; Secundò de tactu ſumpto tranſumptiuè, ibi, *Eſt autem vt aliquando.* Circa primum duo facit: Primò inueſtigat definitionem tactus: Secundò inueſtigatam concludit, ibi, *Sed determinato.* Circa primum ponit conditiones quæ requiruntur ad tactum. Eſt autem tactus (vt infra ponet,) in habentibus poſitionem, quorum vltima ſunt ſimul mouentibus & motis, actiuis & paſſiuis adinuicem. Primò ergo manifeſtum ſupponit, concludens primam conditionem, dicens quòd tactus propriè & principaliter, dictus eſt in habentibus poſitionem: Poſitio autem non eſt niſi in habentibus locum. Et ideo cùm mathematica habeant poſitionem, ſiue ſint ſeparata ſecundùm rem, ſiue ſecundùm rationem tantùm, habent etiam locum. Nam (ſicut dicit Commentator ſuper loco iſto,) licèt mathematica abſtrahantur ab aliis accidentibus, ſcilicet à motu & materia, impoſſibile eſt tamen ea imaginari ſine loco, cùm corpus naturale non ſit in loco niſi ſecundùm ſuas dimenſiones, & non per alia accidentia. Locus ergo inſeparabilis eſt à mathematicis corporibus. Ipſis tamen non contingit locus & tactus, niſi per quamdam ſimilitudinem ad naturalia. Nulla enim verè ſunt in loco niſi naturalia ſecundùm *eſſe* accepta, in quibus ſunt mathematica ſecundùm *eſſe* ſuum. Et ideo etiam in ipſis habent locum & tactum. Nec accipiuntur hîc ſecundùm abſtractionem ab *eſſe*, quia talis conſideratio

Sola naturalia ſunt verè in loco.

A non eſt naturalis, ſed mathematica. Et ideo locus & tactus conuenit eis ſecundùm quod talia per poſteriùs. Secundò ibi, *Si igitur eſt vt determinatum.* Ponit ſecundam conditionem dicens quòd ſi ita eſt, vt dictum eſt in 5. Phyſ. (text. 22.) quòd tangere eſt habere vltima ſimul illa quæ ſe tangunt, quæ habent determinatas magnitudines & poſitionem, & quorum vltima ſunt ſimul, & ineſt ſecunda conditio, ſcilicet habere vltima ſimul. Tertiò ibi, *Quoniam autem poſitio.* Inueſtigat tertiam conditionem, ſcilicet quòd factus eſt in mouentibus & motis, dicens quòd poſitio eſt in habentibus locum. Et quia primæ differentiæ loci ſunt, ſurſum & deorſum, vt dicitur in 2. de Cœlo (text. 8.) neceſſe eſt vt quæ

B ſe tangunt, ſint ſurſum aut deorſum. Ideo quæ ſe tangunt ſunt grauia aut leuia, aut ambo, ſicut elementa media, quæ ſunt grauia & leuia ſecundùm diuerſos reſpectus, vt dicitur in 4. de Cœlo (text. 34.) aut alterum eorum, ſicut extrema, quorum alterum eſt ſimpliciter graue, & alterum ſimpliciter leue: Omnia autem talia dum tangunt ſe, agunt & patiuntur adinuicem. Quapropter concludit manifeſtum eſſe, quòd illa propriè ſe tangunt, quorum diuerſæ ſunt magnitudines, & ſimul habent vltima, quæ mouent & mouentur adinuicem per virtutem illorum vltimorum. Quartò ibi, *Quoniam autem mouens.* Inueſtigat quartam conditionem quæ eſt, quòd tactus eſt in actiuis & paſſiuis: Et dicit quia non omne mo-

C uens mouetur: Sed quoddam eſt mouens motum, quoddam autem mouens immobile; & hoc dupliciter. Aliquid enim ſimpliciter nullo modo mouetur ſicut mouens primum, aliquod autem mouens non mouetur à moto, licèt moueatur ab aliquo, ſecundùm quorundam exiſtimationem agens etiam inuenitur in iſtis duobus modis: Nam quidam dicunt quòd actus mouentis eſt quoddam *facere*, & è conuerſo quòd actus facientis eſt quoddam *mouere*. Quod tamen falſum eſt. Differunt enim mouens, & faciens. Quorum differentiam oportet nos determinare. Si enim nos dicimus quòd faciens opponitur ſecundùm ſuam ſpeciem patienti tunc, cùm contraria nata ſint fieri circa idem, oportet

Differentia inter mouens & faciens.

D quòd faciens patiatur, cùm tangat ipſum. Hæc autem ſunt quibus motus eſt paſſio, ideſt quibus mouendo patiuntur ſecundùm alterationem aliquam. Alteratio autem ſola eſt ſecundùm paſſiones, ideſt paſſibiles qualitates, vt ſecundùm calidum, vel frigidum. Cùm ergo calidum contrarietur frigido, & album nigro, & ſic in alijs, duo poſſunt concludi. Primum, ſcilicet quòd agens & patiens habent contrarias qualitates. Secundum quòd cùm non omne mouens ſit tale, non omne mouens eſt agens. In plus ergo erit mouere quàm agere. Ex his ergo quæ dicta ſunt concludit corollarium quoddam, dicens quòd *mouentia immobilia tangunt ipſa mobilia.* Eſt autem vt ſic, eſt autem vt non ſic. Quia tan-

Mouere in plus quam agere.

E gunt per vltimum virtutis egredientis ab *eſſe* eorum, ſed non tangunt per vltimum ſuæ quantitatis tantùm. Quia ſi ſunt immobilia ſimpliciter vt ſubſtantiæ ſeparatæ, non habent vltimum; ſi verò ſint ab his quæ mouent immobilia ſicut aſtra, non mouentur à terra, quam mouent; & tunc non habent vltima ſimul cum vltimis illorum quæ mouentur. Ad euidentiam illorum, quæ hîc dicuntur, conſiderandum eſt quod agens ſiue faciens, poteſt ſumi dupliciter. Vno modo communiter, prout ſcilicet virtus alicuius

Agens dupliciter.

procedit quocunque modo in id, quod subjicitur sibi; & hoc modo superius est admouens. Alio modo potest sumi naturaliter, siue physicè; & hoc modo in minus est quàm mouens, & opponitur secundùm suam speciem patienti.

DEINDE cùm dicit *Verùm ea tangere, &c.* Concludit inuestigatam definitionem tactûs, dicens quòd determinatur vel definitur ipsum *tangere* vniuersaliter, quod est in habentibus positionem, mouentibus, & motis à seinuicem, actiuis, & passiuis. Et ex hoc concludit vlteriùs quoddam corollarium, quòd frequentiùs & fortiùs dicitur esse tactum omne agens naturale quod tangendo tangitur, quia ferè omnia, quæ sunt in conspectu nostro circa locum actiuorum & passiuorum, mouent mota. In quibus necessariò videtur esse tactus.

Tactus definitio.

DEINDE cùm dicit *Interdum autem, &c.* B Determinat de actu impropriè dicto, dicens quòd sicut inquimus, idest dicimus, quoddam esse mouens, quod solùm tangit id quod mouetur, sed id quod tangitur, scilicet ipsum motum, non tangit tangens, idest mouens; & in talibus est tactus impropriè sumptus: & ista sunt, quæ non sunt vnius generis Physici. Sed illa quæ sunt homogenea (idest vnius generis naturalis) mota mouent. Et in talibus necesse est quòd tactum tangat tangens, & si est aliquod mouens immobile tangit id quod mouetur, sed non tangitur ab eo, & est simile sicut inquimus, idest dicimus aliquando, quòd contristans tetigit nos, & nos non tetigimus contristantem, vt quando aliquis dicit verbum iniuriosum, vnde contristamur, sed nos non tetigimus contristantem. Vlteriùs epilogat dicens quòd de tactu in naturalibus dictum est hoc modo.

CAPVT OCTAVVM.

DEinceps de actione & passione dicendum est, cùm de hisce sententias inter sese subcontrarias à maioribus nostris acceperimus. Plurimi enim vno ore hoc astruunt à simili (inquam) simile nullum pati, quia neutrum altero potius actiuum sit, aut passiuum. Quippe cùm eadem omnia similibus similiter insint. At quæ dissimilia, differentiaque sunt, vt mutuò agant patianturque, aptissima esse asserunt. Nam cùm minor ignis à C *maiori corrumpitur, ob contrarietatem illum ipsum pati inquiunt. Dicunt enim multum pauco esse contrarium.*

Democritus verò solus præ cæteris peculiariter dixit: Nam agens & patiens idem ac simile esse asserit. Non enim fieri posse arbitratur, vt differentia atque diuersa sese vicissim patiantur. Sed & si quæ diuersa sunt, quippiam in sese mutuò agant, hoc illis euenire, non quo diuersa sunt, sed quo idem quippiam habent. Quæ igitur dicuntur, talia sunt.

Qui autem hoc pacto dicunt, subcontraria dicere videntur. Contradictionis verò causa est hæc. Nam cùm totum quippiam contemplari oporteat, de parte quadam loquuntur D *vtrique. Nam quod simile est, & omni ex parte nullam prorsus habet differentiam, nihil à simili pati, rationi consentaneum est. Cur enim potiùs alterum altero erit paßiuum? Item si fieri queat vt quippiam patiatur à simili, illud quoque à sese pati poterit. Atqui his ad hunc modum sese habentibus, nihil aut incorruptibile, aut mutationis expers fuerit. Si quidem simile, quatenus simile existit, actiuum sit. Nam corpus omne sese interno proprioque motu mouebit. Et quod prorsus diuersum, & nullatenus idem est similiter. Nam neque albedo à linea neque ab albedine quicquã patietur,* E *nisi fortè per accidens ceu si lineam esse albam aut nigram acciderit. Non enim ea quæ neque contraria sunt, neque ex contrariis constant, sese extrudunt propelluntque à natura.*

DE facere & pati dicendum deinceps. Suscepimus enim à prioribus subcontrarios inter se sermones. Multi quidem enim dicunt concorditer, quòd simile quidem à simili omne impassibile est, propterea quòd non magis actiuum aut passiuum, est alterum altero: Omnia enim eadem similiter insunt similibus. Dissimilia autem & differentia & *facere* & *pati* adinuicem sunt innata. Etenim quando minor ignis à maiori corrumpitur propter contrarietatem, hoc inquiunt pati. Contrarium enim esse multum pauco. Democritus autem vltra alios dixit solus singulariter. Inquit enim idem & simile esse faciens & patiens. Quia altera & differentia non contingit pati abinuicem. Sed si altera existentia faciunt aliquid adinuicem, non secundùm quòd altera, sed secundùm quòd idem aliquid sunt, sic hoc accidere eis. Quæ dicuntur igitur hæc sunt. Videtur autem hoc modo dicentes subcontrarios dicere sermones. Causa autem contradictionis est cùm totum inspexisse debuissent, partem tantùm aliquam vtrique dixerunt. Simile enim omnino indifferens rationabile est non pati à simili. Nihil enim magis actiuum erit alterum quàm alterum. Sed si simile à simili pati aliquid possibile. & ipsum à seipso. Quamuis his ita se habentibus, nihil vtique erit, nec incorruptibile, neque immobile. Sed si simile secundùm quòd simile actiuum, ipsum enim seipsum mouebit omne. Et omnifariàm alterum, & nullatenus idem similiter. Neque enim patietur albedo à linea, aut linea ab albedine, præterquam secundùm accidens: Putà si accidat albam, siue nigram lineam esse. Non exteriùs enim ipsa seipsa à natura faciunt quæcunque, neque contraria, neque ex contrariis sunt.

Simile à simili est impassibile.

Si simile à simili patitur, & idẽ à seipso patietur.

At cùm non quoduis agere ac pati natum sit, sed quæ aut contraria sunt, aut habent contrarietatem, tam agens quàm patiens genere quidem simile ac idem, sed specie dissimile atque contrarium esse est necesse. Nam corpus à corpore, & sapor à sapore, & color à colore, & in summa quod eiusdem est generis, ab eo quod eiusdem itidem generis est, pati aptum est. Cuius causa est, quòd contraria in eodem genere sunt omnia. Contraria verò inter sese vicissim agunt, patiunturque. Quare & agens & patiens, partim eadem sint, partim diuersa, atque inter sese dissimilia, necesse est. Cùm autem agens & patiens, genere quidem eadem, similiaque sint, specie autem dissimilia, contraria verò sint eiusmodi, tum contraria, tum quæ inter ea media sunt, inter se mutuò actiua & passiua esse constat. Etenim omnino generatio atque corruptio in hisce consistunt. Quamobrem & ignem calefacere, & frigidum frigefacere, & omnino actiuum id quod patitur, sibi simile reddere iam rationi consentaneum existit. Nam agens & patiens contraria sunt, & generatio in contrarium tendit. Quare necesse est vt patiens in id mutetur, quod agendi vim obtinet. Hoc enim pacto in contrarium erit generatio.

Itaque tametsi verbo tenus eadem non dicunt, vtrosque tamen naturam ipsam attingere contingit: Dicimus enim interdum subiectum ipsum pati, vt hominem sanari & calefieri ac frigefieri, & cætera ad hunc modum. Interdum verò frigidum calefieri & ægrum sanari: Atque vtraque vera sunt. Eodem modo & de agente dici solet. Nam interdum hominem, interdum calidum, calefacere dicimus. Partim enim materies ipsa patitur, partim contrarium. Igitur qui ad illam respexerunt, agens & patiens quippiam idem habere oportere putarunt. Qui ad alterum contrà.

A Sed quoniam non quodcunque natum est *pati* & *facere*, sed quæcunque, aut contraria sunt, aut contrarietatem habent, necesse est patiens & faciens genere quidem simile esse & idem, specie autem dissimile & contrarium. Natum est enim corpus à corpore, sapor à sapore, color autem à colore pati, vniuersaliter autem homogeneos ab homogeneo. Huius autem causa, quoniam contraria in eodem genere omnia. Faciunt autem & patiuntur contraria ab- B inuicem. Quapropter necesse est qualiter quidem esse eadem faciens & patiens, qualiter autem altera & dissimilia abinuicem. Quoniam autem faciens & patiens, genere quidem eadem & similia sunt: specie autem dissimilia, talia autem contraria, manifestum quoniam actiua & passiua sibi inuicem sunt & contraria & media. Etenim vniuersaliter generatio & corruptio in his & his. Et ideo rationabile iam ignem calefacere & frigidum infrigidare. Contraria enim C hæc sunt, ideo & actiua & passiua. Et vniuersaliter faciens assimilare sibiipsi patiens. Faciens enim & patiens contraria sunt, & generatio in contrarium. Quapropter necesse est in faciens patiens transmutari. Sic enim generatio in contrarium erit. Secundùm rationem autem non eadem sunt dicentes. Ambos tamen est tangere naturam. Dicimus enim pati quandoque subiectum, verbi gratiâ sanari hominem, & calefieri, & infrigidari, & alia eodem modo. Quandoque autem calefieri frigidum, sanari D autem ægrotantem. Ambo autem sunt vera. Eodem modo & de faciente. Quandoque enim calefacere hominem inquimus, quandoque autem calidum. Est quidem enim vt materia quod patitur, est autem vt contrarium. Ad id quidem igitur respicientes, idem oportere habere existimauerunt faciens & patiens, ad alterum autem contrarium.

Agens & patiens debent esse idem genere & diuersa specie.

LECTIO DECIMANONA.

QVÆNAM ET QVALIS SINT naturæ actiua & passiua, declaratur

POstquam Philosophus determinauit de tactu, quod est vnum de tribus necessarijs ad principale propositum, hîc incipit determinare de *facere* & *pati*. Et est rectus ordo. Quia sicut tactus præcedit actionem & passionem, eo quòd agentia & patientia necesse est quòd adinuicem se tangant, ita *agere* & *pati* præcedit mistionem, eo quòd ad mistionem necesse est quòd aliquid agat, & aliquid patiatur, vt infrà dicetur. Et ideo ante mistionem determinat de *agere* & *pati*. Circa hoc duo facit: Primò determinat de *agere* & *pati*: Secundò de modis agendi & patiendi, ibi, *Quomodo autem contingat*. Circa primum tria facit: Primò ostendit quæ & qualia sunt actiua & passiua: Secundò determinat de modis eorum, ibi, *Eodem modo suscipiendum est*. Tertiò ostendit E ad quas causas ipsa actiua & passiua reducantur, ibi, *Est enim factio causa vnde principium*. Circa primum tria facit: Primò ponit opiniones aliorum de ipso *facere* & *pati*: Secundò manifestat ostendendo causas contrarietatis ipsius, ibi, *Videntur autem hoc modo*. Tertiò ponit opinionem suam, ibi, *Sed quoniam non quodcunque innatum est*. Circa primum ponit vnam opinionem, dicens quòd postquam determinatum est de tactu, dicendum est de *facere* & *pati*. Priùs tamen videndum est quid de ipso dixère priores Philosophi. Videntur enim eorum opiniones de *facere* & *pati*, esse contrariæ. Nam multi concordauerunt in hoc quòd ea quæ agunt & patiuntur adinuicem, necesse est penitùs esse dissimilia. Cuius ra-

De facere & pati. Ratio ordinis.

Prima opinio quòd simile non patitur à simili.

tionem assignabant dicentes quòd inter similia vnum non habet magis rationem agentis quàm aliud, nec è conuerso. Vnde non habet magis rationem patientis quàm aliud: Omnia enim hæc (scilicet *agere & pati*) similiter eodem modo insunt his, quæ sunt similia. Sed illa quæ sunt dissimilia, & differunt in formis & qualitatibus, nata sunt *agere & pati* adinuicem.

Obiectio. Si quis autem obijceret contra eos, dicens quòd similia agunt & patiuntur adinuicem, sicut multus, siue magnus ignis corrumpit paruum ignem, Responsio. quia sunt similes, & vnius naturæ. Respondetur quòd hoc non est propter similitudinem, quam habent, sed est propter contrarietatem in quantitate ipsorum. Magnum enim contrariatur paruo.

Secundò cùm dicit *Democritus verò solus, &c.* Ponit aliam opinionem quæ primæ videtur esse contraria: Et est opinio Democriti qui in hac opinione fuit singularis & solus. Dixit enim quòd agens & patiens est omnino idem & simile. Quia quæ sunt diuersa & dissimilia, nec agunt, nec patiuntur adinuicem. Sed si contingat quòd aliqua diuersa & dissimilia agant & patiantur adinuicem, hoc non est inquantum diuersa, sed inquantum aliquo modo sunt idem & similia. Hæc ergo sunt quæ accepimus ab antiquis de ipso *facere & pati.*

Secunda opinio quòd simile solùm à simili patitur.

Deinde cùm dicit *Qui autem hoc pacto, &c.* Manifestat primas opiniones, ostendendo causam contrarietatis in ipsis, dicens quòd antiqui Philosophi videntur dicere subcontrarios sermones. Qui ideo dicuntur subcontrarij, quia quodammodo sunt veri, & quodammodo falsi. Vnde aliqualiter compatiuntur se adinuicem sicut subcontrariæ propositiones. Causa autem diuersitatis & contrarietatis istarum opinionum est, quia cùm oporteat considerare naturam actiuorum & passiuorum ex vtraque parte, scilicet tam ex parte terminorum, quàm ex parte formæ, siue tam ex parte materiæ, quàm ex parte formæ, quod idem est, considerauerunt tantùm vnam partem. Et ideo in parte verum dixerunt, & in parte falsum. Primi enim qui dixerunt actiua & passiua omnino dissimilia, considerauerunt ea tantùm ex parte terminorum, siue formarum. Et in hoc benè dixerunt, quia non est conueniens quòd omnino simile in materia & in forma, patiatur ab omnino sibi simili in materia & in forma. Quoniam (sicut antiqui dicebant) nullum corpus est dignius agere in alterum quàm alterum. Aliâ etiam ratione inducebantur ad hoc ponendum quòd simile agit in simile, vbi maior est similitudo, magis ibi est ratio actionis & passionis. Sed cùm nihil sit similius alteri quàm idem sibi ipsi, idem à seipso patietur, & seipsum corrumpet. Nihil ergo incorruptibile, nihil immobile erit. Qui verò dixerunt actiua & passiua esse similia, & considerauerunt ea solùm secundùm materiam, & quantum ad hoc benè dixerunt. Quia id quod est omnino alterũ & nullatenus idem, non aget in alterum, nec patietur ab eo. Impossibile est enim quod ea quæ non communicant in materia, agant & patiantur mutuò. Et ponit exemplum de linea & albedine. Quæ cùm non communicant in materia, impassibilia sunt adinuicem, nisi fortè per accidens adinuicem patiantur, sicut quando linea fit alba vel nigra. Et quòd talia non sint adinuicem actiua & passiua, patet ex hoc quòd illa quæ non sunt contraria nec ex contrarijs, non faciunt se ipsa adinuicem exterius à natura, idest non transmutant se adinuicem, vel corrumpuntur. Cùm enim illud quod corrumpitur, vel generatur, induat aliam formam, dicitur fieri exterius à natura, idest à forma, quam priùs habebat, quæ dicitur in natura, vt dicitur in Secundo Physicorum (text. 11.)

Cur ita cõtrariabãtur inter se antiqui.

Deinde cùm dicit *At cùm non, &c.* Ponit opinionem propriam. Et circa hoc duo facit: Quia primò ponit eam: Secundò redit iterum super opiniones antiquorum, ostendendo quòd in parte benè dixerunt, & in parte errauerunt, & causam erroris ipsorum, ibi, *secundùm rationem autem non eadem dicentes.* Dicit ergo quòd quia non quæcunque apta nata sunt *agere & pati* adinuicem, sed solùm illa quæ sunt contraria, vel habent contrarietatem, necesse est quòd agens & patiens in genere sint idem & similia, & diuersa specie & contraria. Et non sumitur hîc genus logicè (quia hoc modo alia corpora, essent eiusdem generis) sed sumitur genus naturaliter. Et hoc modo omnia quæ communicant in materia, sunt eiusdem generis. Quòd autem actiua & passiua sint talia, dupliciter probat: Primò per inductionem, dicens quòd agens & patiens esse eiusdem generis, & diuersa specie, patet inducendo in singulis. Corpus enim natum est pati à corpore, quod est eiusdem generis in substantia, si tamen communicent in materia. Quod dico propter corpora cœlestia quæ non habent eandem materiam cum inferioribus. Sapor autem natus est pati à sapore, & color à colore, quæ sunt eiusdem generis in qualitate, & vniuersaliter res eiusdem generis ab homogeneis, idest à rebus naturalibus eiusdem generis. Secundò, ibi, *Huiusmodi autem causa.* Ostendit idem similiter sic. Quæcunque agunt & patiuntur adinuicem, sunt contraria. Contraria autem sunt in eodem genere, vt probatur in 10. Metaphysic. (text. 14.) Ergo actiua & passiua sunt in eodem genere. Et ideo necesse est ipsa esse qualiter, idest quodammodo esse similia. Quia eadem & similia, genere & qualiter, idest quodammodo altera, & dissimilia specie, vt dixerunt antiqui. Hanc autem rationem conuertit, de conclusione faciens alteram præmissarum hoc modo. Illa quæ sunt similia in genere, & diuersa specie, sunt contraria. Sed actiua & passiua sunt talia: Ergo sunt contraria. Et etiam ipsorum media, quæ ad extrema comparata quodammodo contrariantur. Si ergo secundùm istam viam poterit esse generatio & corruptio, quæ fiunt solùm per contraria: Sic etiam ignis poterit calefacere, & frigidum infrigidare, & vniuersaliter faciens poterit sibi assimilare patiens, cùm habeat vnum commune subiectum susceptiuum contrariorum. Faciens enim & patiens sunt contraria; & faciens poterit transmutari in patiens, & è conuerso. Sic enim fit generatio & corruptio, scilicet de contrario in contrarium.

Quæ sint nata agere & pati adinuicem.

Genus duplex nota & mox Lectio. 16.

Materia cœli diuersum genus est à materia elementorum.

Similis Aristotelis.

Deinde cùm dicit *Itaque tametsi verbo, &c.* Redit ad prædictas antiquorum opiniones, ostendendo causam contrarietatis ipsorum. Quod quidem suprà licèt idem fecerit, non sic tamen apertè manifestauit. Dicit ergo quòd antiqui Philosophi sibi inuicem contradicere videntur non eadem dicentes, quia non habuerunt eandem rationem, idest considerationem. Vtraque tamen pars tetigit naturam actiuorum & passiuorum, vel secundùm aliam literam, ambo tetigerunt verum. Dicimus enim aliquando pati subiectum,

iectum, sicut quando dicimus hominem sanari vel calefieri vel infrigidari, & ideo Democritus solùm respiciens ad subiectum, dixit actiua & passiua esse similia; & in hoc benè dixit. Dici-

A mus etiam aliquando & contrarium pati, sicut calidum frigefieri, & frigidum calefieri. Et ideo etiam alij solùm terminos intuentes dixerunt ipsa actiua & passiua esse omnino dissimilia.

Cæterùm haud aliam esse rationem de ipso agere *ac* pati *quam de ipso* mouere *ac* moueri, *existimandum est. Etenim ipsum quoque mouens bifariàm dicitur. Nam & id, in quo motûs principium inest, mouere videtur (quippe cùm principium causarum sit) & rursum quod vltimum est ad id quod mouetur ad generationem. Simili modo de ipso agente est dicendum. Nam & Medicum & vinum sanare dicimus. Nihil igitur vetat in motu quominus primum mouens immobile sit. Imò in nonnullis etiam necessarium existit. At vltimum semper subeundo motum moueat necesse est. In actione autem ipsum quidem primum nihil patitur, vltimum verò patitur.*

Quæ enim eandem materiam non habent, ea citra passionem agunt, ceu medendi ars: Hæc enim sanitatem efficit, & nihil ab eo patitur, quod sanari solet. At cibus dum agit, ipse quoque quippiam patitur. Aut enim calefit, aut frigefit, aut aliud quippiam patitur, & simul agit. Est autem medendi ars veluti principium, cibus verò vltimum ac tangens. Quæcunque igitur actiua in materia formam non habent, ea pati nequeunt, quæcunque habent, queunt. Nos enim similiter propè dixerim omnes oppositorum vtriusuis eandem esse materiam sicuti genus vnum dicimus. Atque quod calidum esse potest, id propiùs admoto præsenteque calefactiuo incalescat necesse est. Idcirco (sicuti diximus) ex his quæ agendi vim habent, quædam pati non solent, quædam pati solent. Atque quo modo in motione res sese habet, sic & in actione. Nam vt illic quòd primò mouet, motûs expers est, ita & hîc quod primò agit, pati nequit.

Nam causa vt vnde principium motus existit, actiua est. Cuius autem gratiâ cætera fiunt, actiua non est. Quapropter sanitas ipsa non est actiua nisi per translationem. Etenim cùm ea aliquo quidem agente adest, patiens fit quippiam. Sed cùm habitus ipsi adsunt, nihil prætereà fit, sed iam est. Formæ autem atque fines habitus quidam sunt. At materies, vt materies, passiua est. Igitur ignis in materia calorem habet. Quòd si calor separabile quippiam esset, is nimirum pateretur nihil, sed fortasse fieri nequit, vt is separabilis sit. Quòd si sint nonnulla eiusmodi, in eis profectò verum fuerit, quod dicimus. Quid igitur sit agere *ac* pati, *& quibus competat, & qua de causa, & quemadmodum, hoc pacto sit definitum.*

Eodem modo suscipiendum est de *facere* & *pati*, quo & de *moueri* & de *mouere*. Dupliciter enim dicitur & mouens. In quo enim est principium motûs, videtur hoc mouere (principium enim prima causarùm) & rursus vltimum ad id quod mouetur ad generationem. Similiter autem & de faciente. Etenim Medicum sanare dicimus vinum. Primum igitur mouens nihil prohibet in motu quidem immobile esse. In quibusdam autem est & necessarium, vltimum autem semper mouere motum. In actione autem primum quidem impassibile, vltimum autem & ipsum patiens. Quæcunque autem non habent eandem materiam, faciunt impassibilia existentia verbi gratiâ medicatiua. Ipsa enim faciens sanitatem nihil patitur à sanato. Cibus autem faciens ipse patitur etiam. Aut enim infrigidatur, aut calefit, aut aliud quid patitur simul faciens. Est autem medicatiua quidem vt principium. Vltimū autem cibus est & tangens. Quæcunque quidem igitur non in materia habent formam, hæc quidem impassibilia sunt actiua. Quæcunque autem in materia, passiua. Materiam quidem enim dicimus omnes similiter eandem (vt ita dicam) oppositorum cuiuslibet, & vt genus ens. Potens autem calidum esse præsente, calefaciente & approximante, necesse est calefieri. Ideo (quemadmodum dictum est) hæc quidem impassibilia actiuorum, hæc autem passibilia & quemadmodum in motione, eodem modo habet & in actione. Illic enim primitùs mouens immobile, & in factiuis primitùs faciens impassibile. Est enim factiuum causa, vt vnde principium motûs. Cuius autem gratiâ, non actiuum. Nam sanitas non factiuum est nisi secundùm metaphoram. Etenim hoc quidem faciente quando existit, generatur aliquid patiens. Habitibus autem præsentibus non ampliùs generatur aliquid, sed est iam. Species autem & finis habitus quidam. Materia autem secundùm quod materia passiuum. Ignis quidem igitur in materia habet calidum. Si autem aliquid separatum calidum esset, hoc nihil pateretur. Hoc quidem igitur forsitan impossibile est separatum esse. Si autem sunt quædam talia in illis vtique erit verum, quod dicitur Quid quidem igitur, *facere* & *pati*, & in quibus insit, & quare, & quomodo, determinatum sit hoc modo.

Principium prima causarum.

Quæcũque non habent eãdem materiam, impassibilia sunt.

Quæcũque non in materia habẽt formam impassibilia sunt.

Sanitas non est factiuum nisi secundùm metaphoram.

Habitibus præsentibus in materia cessat motus.

Si calidum aliquid separatum erit nihil patietur.

LECTIO VIGESIMA.

AGENTIS AC PATIENTIS duplex Genus, primum scilicet & vltimum, quid sint, & ad quodnam causæ genus reducantur, ostenditur.

POstquam Philosophus determinauit naturam actiuorum & passiuorum, ostendendo quæ & qualia sint, hîc inquirit de modis eorum. Et primò distinguit agentia abinuicem: Secundò assignat causam diuersitatis ipsorum, ibi, *Quæcunque autem non habent.* Dicit ergo primò quòd suscipiendum est quòd *facere* & *pati* dicuntur multipliciter, vt *mouere* & *moueri*. Vtrumque enim dicitur dupliciter sicut mouens. Quoniam in vtroque est primum & vltimum. Id enim est primum mouens, in quo est primum principium motûs, quod verissimè mouere videtur. Principium enim mouendi est prima causa causarum, virtutem habens mouendi à seipso non ab alio. Vltimum autem mouens est id, quod mouet per aliud, & post quod non est aliud mouens, sed post ipsum est solùm id quod mouetur ad generationem. Similiter autem duplex est faciens, quoddam primum sicut Medicus, qui est prima causa sanitatis, & quoddam vltimum sicut vinum vel potio, quæ est causa mouens ad sanitatem. Inter hæc autem duo mouentia hæc est differentia. Quia primum mouens potest esse immobile, sicut Medicus, qui non mouetur ab aliquo dum sanat, nisi fortè per accidens. In quibusdam tamen necesse est primum mouens esse omnino immobile, sicut in his, quæ sunt omnino separata à materia; & hoc dupliciter. Quia vel est omnino immobile, si nullam habeat materiam penitus, vel est immobile ab eo, quod mouetur ab ipso, & hoc quando non habet eiusdem rationis materiam cum eo quod mouetur. Vltimum autem mouens, post quod non est aliud, nisi id quod mouetur tantùm, necesse est semper mouere motum ab eo priore. Et similiter est in actione. Quia quoddam est agens primum, quod est impassibile, & quoddam agens, quod patitur.

Agere & pati, mouere & moueri dupliciter.

Differentia inter moués primum & vltimum.

DEINDE cùm dicit *Quæ enim eandem, &c.* Assignat causam diuersitatis ipsorum dicens quòd causa, quare quoddam agens est, quod agẽdo patitur, quoddam autem non, est ista. Quia quædam non habent eandem materiam, & talia agentia faciunt vel agunt existentia impassibilia, idest ipsis non patientibus ab his, in quæ agunt. Verbi gratiâ medicina faciens sanitatem, nihil patitur à sanato, quia non communicat cum eo in materia. Quædam autem habent eandem materiam sicut cibus vel potio, & id quod sanatur, & ideo cibus agendo patitur, quia aut calefit, aut infrigidatur. Inter hæc duo agentia (scilicet me-

Quæ communicant in materia & agunt patiuntur: quæ verò non, è contrario.

A dicinam & cibum) medicina est principium, in quo primo est actio. Cibus autem est agens vltimum, quod agit per tactum. Quæcunque igitur agentia non habent eandem formam in materia, quæ sit eiusdem rationis cum passibilibus, hæc cùm sint de numero agentium, siue actiuorum, sunt impassibilia. Quæcunque autem habent formam in materia eiusdem rationis, agendo patiuntur. Subiungit ad horum declarationem quæ dicatur materia vna aliquorũ. Et dicit quòd dicitur esse vna materia cuiuslibet, quæ est susceptiua contrariorum. Quæ licèt sit vna subiecto, differt tamen secundùm *esse*. Et propter B hoc dixit (vt ita dicam.) Et ipsa materia dicitur vt genus, non quiddam prædicabile, sed dicitur genus secundùm quòd genus dicitur subiectum primum, quod substat duobus contrarijs aut pluribus. Contrariorum autem vnum est in actiuo, alterum est in passiuo. Et ideo vna materia est actiui & passiui. Et quod per naturam potest esse calidum, necessariò calefit, quando appropinquat calidum calefaciens ipsum: hoc ergo, quod dictum est, causa est quare quædam agentia sunt passibilia, & quædam impassibilia. Et sicut dictum est in motione, ita dictum est in actione. Quia sicut in mouentibus primum mouens est immobile, in effectiuis primum efficiens est impassibile.

Genus Logicum & Physicum. Notabile.

C DEINDE cùm dicit *Nam causa, vt vnde, &c.* Ostendit ad quam causam reducatur agens, & ad quam patiens, dicens quod agens est vnum primum principium motûs, & est diuersum à causa formali & finali, & non dicitur finalis nisi secundùm metaphoram. Et quòd non sit formalis nec finalis, sic probat. Quia quando faciens est secundùm actum faciens, tunc aliquid generatur in patiente. Sed talibus habitibus, siue formis (sicut est sanitas, quæ est finis operationis Medicinæ) præsentibus, non generatur aliquid, nec fit, sed iam est. Species enim & fines sunt habitus quidam quiescentes. Nam habito fine quiescit motor. Secundò cùm dicit *Materia autem.* D Ostendit ad quam causam reducatur patiens, dicens quòd reducitur ad materiam. Quia materia secundùm quòd materia passiua est. Et ideo quæ patiuntur, patiuntur per materiam. Quæ autem sunt actiua & passiua, habent speciem in materia. Sicut ignis habet esse calidum in materia. Si autem esset aliquod calidũ, separatum à materia hoc nihil pateretur. Sed forsan impossibile est esse aliquid tale separatum, licèt quidam hoc dixerint. Si autem aliqua sint talia, quæ sint à materia separata in illis, verum est quod dicitur, scilicet quòd nihil patiuntur. Sed de hoc in prima Philosophia locus erit determinare. Ex hoc manifestè patet quòd omnis potentia passiua & omnis passio, est per materiam, & omnis actio E per formam. Vltimò epilogat, est planum in litera.

Omnis actio est per formam & omnis passio per materiam.

CAPVT NONVM.

QVo autem pacto id euenire queat, dicamus rursum. Quibusdam igitur pati quodque videtur, vltimo principalissimoque agente, per quosdam meatus sese intrudente. Atque nos hoc pacto & videre & audire cæterisque alijs sensibus sentire aiunt. Tum etiam per aërem & aquam & ea quæ

QVomodo autem contingat hoc accidere, rursus dicamus. His quidem videtur pati vnumquodque per quosdam poros, ingrediente faciente vltimo & principali. Et hoc modo videre & audire nos inquiunt, & secundùm omnes alios sensus sentire. Amplius

perspecta atque translucida sunt res ipsas videri, propterea quod meatus habeant, inuisibiles quidem ob paruitatem, sed tamen frequentes, & serie quadam ac ordine dispositos, & magis quæ magis perspicua dilucidaque sunt.

Quidam igitur, quemadmodum & Empedocles, hoc pacto in nonnullis definierunt, non solùm in agentibus patientibusque, sed & ea misceri aiunt, quorum pori atque meatus, commensiles inter sese sunt.

Vnâ autem ratione ac viâ maximè de omnibus definiêre Leucippus & Democritus, principium facientes quod quidem secundùm naturam est.

Nonnullis enim ex Veteribus id quod est, necessariò esse vnum atque immobile visum est. Vacuum enim ipsum non esse. Nihil autem moueri posse, si vacuum separatum in ratione rerum sit. Nec rursus esse multa, si ipsum non sit, quod ea distinguit. Cæterum putare vniuersum ipsum non esse continuum, sed ea quibus constat, diuisim sese tangere, idem profectò esse atque ipsum, multa & non vnum esse, & vacuum dicere. Nam si omni ex parte diuisibile sit, nullum vnum esse. Quare nec multa, sed vacuum vniuersum. Sin verò partim diuisibile sit, partim non diuisibile, hoc figmento cuidam esse persimile. Nam quatenus quamque ob causam, pars alia vniuersi hoc pacto sese haberet, plenaque esset alia diuisa? Præterea sic esse necessarium motum non esse. Ob hasce igitur rationes nonnulli sensum prætereuntes despicientesque, quasi rationem sequi ducem oporteat, vniuersum ipsum vnum & immobile & infinitum esse asserunt. Nam alioqui (inquiunt) finis ad vacuum finiret. Quidam igitur ad hunc modum & ob causas hasce de ipsa veritate dixerunt. Sed cùm in rationibus hæc videantur euenire in ipsis verò rebus minimè, hoc pacto sentire insaniæ persimile existit. Nemo enim ex hisce, quos insania malè habet, à mente eo vsque discedit vt ignem & glaciem vnum esse putet. Sed solum quæ bona honestaque sunt, & quæ per consuetudinem talia esse apparent, ea quibusdam ob insaniam nihil differre videntur.

Leucippus verò rationes habere arbitratus est, quæ sensui consentanea dicentes, nec generationem, nec corruptionem, nec motum, nec entium pluralitatem è medio tollant. Consentaneè autem hisce quæ apparent, hæc quidem locutus. Illis verò qui ipsum vnum conficiunt, quia sine vacuo non sit motus, & vacuum esse non ens, & eius quod est nihil non ens esse ait. Quod enim propriè est, plenum esse.

A videri per aërem & aquam & per transparentia: quia poros habent inuisibiles propter paruitatem, spissos autem & secundùm ordinem, & magis habent transparentia magis. Hi igitur in quibusdam determinauerunt ita, quemadmodum & Empedocles, non solùm in facientibus & patientibus, sed & misceri inquiunt ea, quorum pori inuicem sunt commensurabiles. Compendiosè autem maximè & de omnibus vno sermone determinauerunt. Leucippus &

B Democritus principium facientes secundùm naturam. Quidam enim Antiquorum opinati sunt ex necessitate esse vnũ omne & immobile. Vacuum quidem enim non ens. Moueri autem non posse, si non vacuum separatum. Neque rursus multa esse, si non sit segregans. Hoc enim nihil differt, vt si quis existimet non continuum esse omne. Sed res diuisas se inuicem tangere, & fore multa, & non vnum esse & vacuum. Si enim vbique diuisibile, nihil esse vnum.

C Quapropter neque multa, sed vacuum omne. Si autem tum diuisibile quidem tum autem non fictitium aliquod hoc vtique videri. Vsque quantum enim & propter quid hoc quidem se habet ita esse totale & plenum est, hoc autem diuisum? Amplius autem & sic fore necessarium non esse motionem. Ex his igitur vtique sermonibus, transcendentes sensum, & despicientes eum, enunciant, ac si conueniens sit rationem sequi vnum & immobile omne esse dicunt, & infinitum quoddam. Finem enim finire vtique

D ad vacuum. Hi igitur propter causas has enunciant ita de veritate. Amplius autem in sermone videtur hoc quidem contingere. In rebus autem ita opinari dementiæ est simile. Nullus enim dementium egreditur intantum vt ignem & glaciem vnum esse existimet. Sed solùm bona & apparentia propter assuetudinem, hæc quibusdam nihil videntur differre propter dementiam. Leucippus autem existimauit habere sermones, qui ad sensum confessa dicentes, non

E destruebat generationem, neque corruptionem, neque motum, neque multitudinem entium. Consensit autem his, partim quæ apparent partim verò ijs, quam vnum astruunt. Quare neque esse motum sine vacuo. Vacuumque non esse ens, & entis nihil non ens, inquit esse: principaliter enim ens plenum est ens. Sed omne quod tale non vnum, sed infinita multitudine & inuisibilia, propter paruitatem tumoris. Hæc autem in vacuo ferri, vacuum enim esse.

Sed quod est eiusmodi non vnum esse, sed numero infinita & inuisibilia ob molis paruitatem; Atque hæc in vacuo ferri. Vacuum enim esse. Item cùm coalescunt coeuntque, generationem, cùm dissoluuntur; corruptionem efficere. Atque agere & pati quatenus sese tangunt. Nam eatenus non vnum esse. Et generare cùm componuntur complicanturque. Et ex eo quòd verè vnum est, non gigni multitudinem, nec ex hisce quæ verè multa sunt, vnum, sed hoc esse impossibile.

Sed quemadmodum Empedocles & quidam alij aiunt per meatus pati, sic omnem alterationem passionemque, hoc fieri modo, cùm per vacuum fiat dissolutio, & corruptio, similiter autem & accretio intrò subeuntibus solidis. Ferè autem perinde dicat Empedocles atque Leucippus ait, est necesse esse (inquam) solida quædam, cæterùm indiuisibilia, nisi meatus omni ex parte continui. Quod sanè fieri nequit. Nam solidum nihil aliud præter poros, sed totum vacuum esset. Quæ igitur sese tangunt, indiuisibilia esse, & quæ inter hæc media sunt, vacua, quos ille poros, meatusque appellat, est necesse. Ad hunc modum Leucippus de actione & passione dicit. Modi igitur, quibus alia agunt, alia patiuntur, hi ferè dicuntur; & de hisce quidem & quo pacto dicant, perspicuum est. Et ad positiones, quibus ipsi vtuntur, ferè consentaneè accidere videtur; cæteris autem minus. Verbi gratiâ Empedocli qualiter generatio, corruptio & alteratio fiant, nequaquam liquet. Nam his prima corpora indiuisibilia sunt, figurâ tantùm inter se discrepantia. Ex quibus primis entia componuntur, & in quæ vltima dissolui solent. Empedocli verò cætera quidem (vt patet) vsque ad elementa ipsa, generationem habent, atque corruptionem. At horum ipsorum aceruata congestaque magnitudo quo pacto oriatur ac intereat, neque perspicuum est, neque fieri potest vt ipse dicat, nisi & ipsius ignis elementum esse dixerit.

Similiter & aliorum omnium, vti Plato in Timæo scripsit. Tantum enim abest, vt eo quo Leucippus modo dicat, quòd hic solida, ille plena, esse indiuisibilia, & hic infinitis figuris, ille finitis, indiuisibile quodque definiri asserit, quandoquidem indiuisibilia vtrique & figuris definita dicunt. Ex his itaque generationes & segregationes fiunt. Nam Leucippo quidem duo modi esse possunt, & per vacuum & per tactum. Hac enim ratione diuisibile quodque existit. Platoni verò duntaxat per tactum. Nam vacuum non esse inquit. Et de planis quidem indiuisibilibus in hisce, quæ priùs dicta sunt, diximus. De solidis verò, itidem indiuisibilibus, quod præter ea considerari potest, in præsentia omittatur.

A Et coagmentata quidem generationem facere, dissoluta autem corruptionem. *Facere* autem & *pati* quatenus se contingunt. Secundùm enim id non vnum esse, & composita & complicata generaret. Ex eo quod verè vnum est, non generari multitudinem, neque ex verè multis vnum, sed esse hoc impossibile. Sed vt Empedocles & aliqui aliorum inquiunt pati per poros, ita omném alterationem & omne *pati* hoc modo generari per vacuum factâ dissolutione & corruptione. B Similiter autem & augmentationem subintrantibus aliis. Ferè autem & Empedocli necesse est dicere vt Leucippus inquit. Etenim esse quædam solida, indiuisibilia autem, si non vbique pori continui sunt. Hoc autem impossibile. Nihil enim aliud solidum extra poros, sed omne vacuum. Necesse igitur tangentia quidem esse indiuisibilia: media autem eorum vacua, quos ille dicit poros. Ita autem & Leucippus dicit de *facere* & *pati*. Modi igitur C secundùm quos hæc quidem faciunt, hæc autem patiuntur, ferè hi dicuntur. Et de his quidem & quomodo dicunt, manifestum est. Et ad eorum positiones, quibus vtuntur ferè confessè, hoc contingere videtur, aliis autem minus. Verbi gratiâ Empedocli quomodo erat generatio & corruptio & alteratio, non est manifestum. His enim erant corpora indiuisibilia prima corporum, formis differentia solùm, ex quibus primùm componuntur, & in quæ vltimò dissoluuntur. Empedocli alia quidem manifestum, D quoniam vsque ad elementa habent generationem & corruptionem. Ipsorum verò elementorum quomodo generatur & corrumpitur coaceruata quantitas, neque manifestum, neque contingit dicere ei, non dicenti & ignis elementum esse. Similiter autem aliorum omnium, vt in Timæo scripsit Plato. Intantum differt enim vt non eodem modo cum Leucippo dicat, quoniam hic quidem solida, hic autem planities, dicit indiuisibilia. Et hic quidem infinitis terminari figuris indiuisibilium solidorum vnumquodque, hic autem terminatis. Quoniam indiuisibilia vtrique dicunt terminata figuris. E Ex his itaque generationes & segregationes & corruptiones. Leucippo quidem enim duo modi erant vtique, per vacuum & per tactum. Hic enim indiuisibile vnumquodque. Platoni autem secundùm tactum solum, vacuum enim non esse inquit. De indiuisibilibus autem planitiebus diximus in prioribus sermonibus. De indiuisibilibus autem solidis ampliùs est

A dicere. Ideo hoc accidens relinquitur nunc.

LECTIO VIGESIMAPRIMA.

OPINIONES AFFERVNTVR aliorum, de rerum generatione & interitu, ac diluuntur

POstquam Philosophus determinauit de natura actiuorum & passiuorum & de modis eorum, & ostendit ad quas causas reducantur, hîc determinat de modis agendi & patiendi, quomodo scilicet contingat *agere* vel *pati*. Et primò secundùm opinionem aliorum: Secundò secundùm opinionem propriam, ibi, *Quo autem modo existit*. Circa primum duo facit: Primò ponit opiniones: Secundò reprobat eas, ibi, *Vt autem parum disgredientes*. Circa primum duo facit: Primò ponit opiniones aliorum: Secundò comparat eas adinuicem, ibi, *Leucippus autem æstimatus*. Circa primum duo facit: Primò ponit opiniones aliorum in generali, secundò in speciali, ibi, *Hi igitur in quibusdam*. Dicit ergo primò quòd dicendum est rursus quo contingat *agere* & *pati*. Dicit autem (*rursus*) quia iam dixit quendam modum actionis & passionis in genere, nunc descendit ad speciales modos sumptos ex parte actiuorum & passiuorum, scilicet qualiter veniat agens ad patiens, vt imprimat ei suam formam, per quam intendit ipsum patiens transmutare. Circa hoc autem fuerunt diuersæ opiniones. Quibusdam enim visum fuit, quòd vnúquodq; quod patitur, patitur per quosdã poros, qui sunt in ipso patiente, per quos ipsum agens, quod est proximũ patienti, ingreditur in patiens per illos poros, & vndiq; cõtangit ipsum, & vndique patitur patiens, & non in vno loco tantùm. Et per hunc modum dicunt quòd videmus & sentimus secundùm alios sensus omnes. Quia secundùm eos visus & auditus effunduntur super visibile per media. Ideo dixerunt quòd per poros illorum corporum, quæ sunt media sensuum, videmus & audimus. Dicunt etiam quòd ideo plus videmus per aërem & aquam & per alia corpora diaphana, sicut est vitrum & crystallus, quia illa corpora habent plures poros alijs, qui pori sunt inuisibiles propter paruitatem, sed magis spissè positi, & meliùs ordinati quia directi. Et ideo videt meliùs per transparẽs visus, si reperit rectam lineam, per quam videat. Et quia magis transparens habet poros spissiores & directiùs ordinatos, ideo quantò fuerit magis transparens, tantò per ipsum meliùs videmus.

Sensus effunduntur super sensibile secundùm istos.

DEINDE cùm dicit *Quidam igitur*, &c. Ponit opiniones eorum in speciali. Et diuidit in tres partes secundùm tres opiniones: & primò ponit opinionem Empedoclis, & dicit quòd quidam magis ad speciem descendentes, dicunt ipsos poros non solùm in actiuis & passiuis, sed etiam illa dicunt adinuicem benè admisceri, quorum pori sunt commensurabiles, vt vnum in aliud ingredi possit ita, quòd plurimum vnius sit in plurimo alterius, & è conuerso.

DEINDE cùm dicit *Vna autem ratione*, &c. Ponit opinionem Leucippi & Democriti, dicens: Breuiter & compendiosè dicamus quòd vno etiam simili sermone dixerunt Leucippus & Democritus. Ambo enim posuerunt principium, quòd est secundùm naturam. Per ipsum enim (sicut infra dicitur) reddebant causam generationis

& corruptionis, & ad sensum apparentiam consitentur; Et ideo dicitur secundùm naturam magis quàm positio aliorum, qui de naturis rerum per sua principia causas assignare non possunt.

DEINDE cùm dicit *Nonnullis enim ex*, &c. Ponit opinionem Parmenidis & Mellissi, qui opinati sunt esse tantùm vnum principium, & illud esse immobile & continuum. Quod autem sit immobile, sic probabant. Motus non potest esse nisi sit vacuum: Sed vacuum non est: Ergo B motus non est: Ergo est tantùm vnum & immobile. Quod verò sit tantùm vnum, sic probabant. Multa non possunt esse, nisi sit aliquid separans & diuidens ea. Nihil autem potest esse segregans & diuidens, nisi vacuum sit. Sed vacuum non est: Ergo non possunt esse multa segregata: & sic omnia vnum sunt. Et quia posset dici eis quòd multa sunt se tangentia ita quòd inter ea non sit vacuum segregans. Dicunt quòd hoc nihil differt; quia continuum & contangens idem dicebant esse. Nam secundùm eos continui partes se contangebant. Dixerunt etiam quòd nihil differt, quòd sint multa, & quòd non sit vnum, & quòd dicatur esse vacuum. Quia continuum & contiguum C sunt idem secundùm istos, nec multa sunt nisi sint diuisa, & quòd non diuidebantur nisi per vacuum. Sed non est vacuum: Ergo nec multa sed omnia continua. Si enim dicatur quòd ens vbique, idest in omni puncto sit diuisibile, tunc potest dici quòd nihil sit vnum. Sed multitudo componitur ex multis vnis. Ergo nec multitudo erit: Ergo totum erit vacuum. Si autem dicatur totum ens esse continuum, tum quidem, idest secundùm aliquid, esse diuisibile, tum autem non, idest secundùm aliud esse indiuisibile, hoc vtique videbitur esse fictitium, cùm non sit magis ratio quare in vno puncto diuidatur quàm in alio: Vsque ad quantum enim erit diuisibile ita, quòd ibi stet diuisio: & quare aliquid de vniuerso ita se habet quod diuiditur, & separatur per vacuum, aliquid autem se habet quod est D plenum, & non diuiditur ita quòd vnum ab alio separetur per vacuum, non videtur horum posse ratio assignari. Amplius autem sequitur ex necessitate quòd nihil mouebitur per istas rationes: Ergo transcenderunt & dimiserunt sensum, & ea quæ per sensum apparent, opinantes quòd magis debemus sequi rationem quàm sensum. Quod autem totũ ens sit infinitũ, sic probabãt. Si ens finitur, aut finitur ad plenũ, aut ad vacuũ. Sed ad plenum non potest finiri, quia plenum est ens. Idem enim finiretur ad seipsum: vel eadem ratione illud plenũ finiretur ad aliud plenum, & sic esset abire in infinitum: Ergo oportet quòd finiatur ad vacuum. Sed vacuum non est: Ergo E ad nihil finitur: Ergo oportet quòd ens sit infinitum. Isti ergo propter tales causas sic enunciauerunt de veritate. Adhuc in sermone per ipsorum rationem sophisticam videtur hoc sequi, quod dictum est, non tamen in rei veritate contingit. Si autem res ipsæ inspiciantur, dementiæ videtur esse simile dictum eorum. Nullus enim demens intantum egreditur à iudicio veritatis, quòd dicat ignem & glaciem esse vnum. Quod illi dicebant, ponentes omnia esse vnum. Licèt aliquis propter consuetudinem vel propter apparentiam, putet mala in sensibus esse bona. Hoc enim quibusdam propter dementiam acci-

Opin. Parmenidis & Mellissi.

Dementiæ signum.

dit. Vnde aliquando inter bona & mala nullam differentiam esse putant.

DEINDE cùm dicit *Leucippus verò, &c.* Comparat prædictas opiniones adinuicem. Et primò comparat opinionem Leucippi & Democriti ad opinionem Parmenidis & Mellissi: Secundò comparat eam opinioni Empedoclis, ibi, *Sed vt Empedocles.* Tertiò opinioni Platonis, ibi, *Similiter autem aliorum.* Circa primum duo facit: Primò comparat opinionem Leucippi opinioni Parmenidis & Mellissi, penes conuenientiam: Secundò penes differentiam, ibi, *Sed omne quod tale.* Dicit ergo primò quòd Leucippus putauit habere sermones meliores alijs in hoc, quòd confitetur ea quæ sunt manifesta ad sensum. Vnde neque destruit generationem, neque corruptionem, neque motum, neque multitudinem rerum, sed confitetur ea, quæ sunt omnibus manifesta ad sensum. In hoc tamen dixit eadem cum Parmenide & Mellisso constituentibus, id est dicentibus, quòd omne quod est, est tantùm vnũ & immobile. quia dicit quòd benè sequitur, quòd non erit motus nisi sit vacuum. Sed in hoc differt ab eis, quia illi destruxerunt consequens, id est vacuum esse, & concluserunt oppositum antecedentis, scilicet motum non esse. Sed Leucippus ponit antecedens, & infert consequens, scilicet motum; & ex hoc concludit vacuum esse. Vacuum autem dicit esse sicut priuationem. Et ideo simpliciter est non ens, quia non est aliquid entium, sicut nec priuatio. Tamen est ens, quia est entis, sicut priuatio habitus. Vnde plenum dicebat principaliter ens.

Parmenidis vacuum quod Leucippus ponit,

Vacuum est sicut priuatio.

DEINDE cùm dicit *Sed quod est eius, &c.* Comparat dictas opiniones circa differentiam dicens quòd licèt principaliter ens sit plenum, tamen non omne quod est plenum, est vnum (sicut dixerunt Parmenides & Mellissus) sed sunt multa & infinita & indiuisibilia, propter paruitatem suæ quantitatis. Hæc enim sunt quæ ipsi appellant *atomos*, siue corpora indiuisibilia, quæ mouentur in vacuo, quod vacuum ipse Leucippus dicit esse. Quomodo autem fiant generatio & corruptio & alia quæ apparent ex istis atomis, subiungit dicens quòd per ipsorum congregationem & conglutinationem fit generatio, cùm autem diuiduntur, fit corruptio, cùm verò vndique se contingunt, faciunt actionem & passionem, cùm autem penetrant se, & vnum subintrat in alterum, fit augmentum, cùm permutauerint ordinem & situm, fit alteratio. Secundùm enim quod dicit & confitetur, necesse est ponere non esse vnum solùm, ex quo generantur ista cõposita & complicata. Quia ex eo quòd est verè vnum impossibile est fieri multa, nec ex verè multis fieri verè vnum. Dicitur autẽ verè vnum, quod omnino est indiuisibile actu & potentiâ, verè autem multa, quæ omnino distincta sunt, nec actu, nec potentiâ coniunguntur sicut indiuisibilia.

De atomis & concursu eorum secundum istos.

Verè vnum & verè multa.

DEINDE cùm dicit *Sed quemadmodum, &c.* Comparat opinionem Leucippi opinioni Empedoclis, & primò penes conuenientiam, dicens quòd Democritus & Leucippus dicunt quòd res patitur per poros, sicut dixit Empedocles & quidam alij de antiquis Philosophis. Et dicunt quòd omne *pati* & omne *alterari*, hoc modo generatur & fit; quod fit ita quòd fiat rei dissolutio per interpositionem vacui. Quia vacuum interponitur ipsis rebus ita quòd pars huc, pars illuc feratur. Similiter augmentationem fieri per subin-

A trationẽ ipsorum solidorum atomorum adinuicem. Empedocli autem ferè necesse est dicere sicut Leucippus dixit, esse scilicet indiuisibilia corpora. Dicit autem (*ferè*) quia Empedocles non confitebatur expressè esse aliqua corpora indiuisibilia, sed quia hoc sequitur ad opinionem eius. Ponebat enim poros in ipsis corporibus, ex quibus actio & passio causabatur secundùm eum. Aut ergo illi pori sunt in toto corpore ita, quòd non sit aliquid medium inter eos, aut est aliquod corpus solidum diuidens eos. Si sunt in toto corpore ita, quòd nihil sit medium, tunc totum corpus erit vacuum. Quod est impossibile. Necesse est ergo esse aliquod corpus solidum

B extra poros (idest præter poros) quod ipsos diuidat & distinguat; & talia corpora necesse est esse diuisibilia. Media autem istorum sunt vacua, siue foramina, quæ (scilicet illa) Empedocles dicit poros. Nulla enim (vt dicit Commentator) est differentia inter vtramque opinionem, nisi quod secundùm Leucippum inter hæc corpora est vacuum, & apud istos ista foramina sunt plena corporibus subtilibus. Conueniunt igitur in duobus, scilicet in positione vacuitatis, & in positione corporis indiuisibilis. Et ideo ferè ita dicit Leucippus de *facere* & *pati*, sicut Empedocles. Et ideo dicit quòd modi agendi & patiendi secundùm vtrosque ferè sunt idem. Dicit (*ferè*)

C propter prædictam causam. Secundò cùm dicit *Et de his quidem.* Ponit differentiam inter vtramque opinionem, dicens quòd istorum differentia de modis agendi manifesta erit ex eorum positionibus sequentibus. Nam Leucippus magis potest dare ex sua opinione causam eorum, quæ manifestè videntur, Empedocles autem minùs. Quia secundùm eius fundamentum non est manifestum quomodo accidat generatio & corruptio & alteratio in omnibus entibus naturalibus. Sed Democritus & Leucippus possunt assignare causam generationis & corruptionis, non solùm mistorum, sed etiam quatuor elementorum, ex corporibus indiuisibilibus. Quia secundùm istos diuersitas istorum corporum tam simplicium

D quàm mistorum, causatur ex diuersitate corporum atomorum, quæ differunt positione, ordine & formâ & figurâ, sicut dicitur in 1. Metaphysic. (lect. 6.) Empedocles verò ex sui positione non potest dare causam generationis & corruptionis, nisi solùm istorum mistorum vsque ad elementa. Ponit enim alia fieri ex quatuor elementis, sed in elementis non potest dare causam generationis & corruptionis. Nõ enim posuit alia elementa priora istis quatuor elementis. Vnde non potest dicere propter quid, vel quomodo generentur ex alijs, aut corrumpantur in alia.

Nihil prius quatuor elementis secũdùm Empedoclem.

DEINDE cùm dicit *similiter & aliorum, &c.*

E Comparat opinionem Leucippi ad opinionem Platonis, & primò penes conuenientiam, dicens quòd sicut Leucippus potest dare causam generationis omnium ex sua positione, ita & Plato secundùm quod scripsit in Timæo. Secundò cùm dicit *Intantum differt enim.* Ponit differentiam, dicens quòd quamuis Leucippus & Plato conueniant in hoc quòd vterque posuit indiuisibilia principia, tamen in tribus differunt: Primò, quia Leucippus dixit illa indiuisibilia esse corpora solida. Plato autem ea dixit esse superficies: Secundò, quia figuræ indiuisibilium corporum, quibus figuratur & terminatur, vnumquodque compositorum, sunt infinitæ apud Leucippum, sed secundùm Platonem sunt finitæ. Posuit

Differentia inter Leucippum & Platonem triplex.

enim Plato figuras triangulares esse primas omnium figurarum, quæ finitæ sunt. Tertiò differunt, quia cùm vterque istorum dicat generationem & corruptionem fieri per congregationem & segregationem atomorum, secundùm Leucippũ erunt duo modi, quibus fit actio & passio, scilicet per tactũ agẽtis & patiẽtis, & per vacuũ

A quod est porus, secundùm Platonem verò erit tantùm vnus modus, scilicet per contactum & non per vacuum. Vacuum enim secundùm eum non est de indiuisibilibus superficiebus, vt dictum est in 3. de Cœlo & Mundo (text. 61.) Quod autem contingit dicere de indiuisibilibus corporibus, relinquatur nunc.

VT autem paululum digredientes dicamus. Quodque eorum quæ indiuisibilia sunt, impatibile esse necesse est. (Non enim fieri potest vt quicquam patiatur, nisi per vacuum) nullamque passionem efficere (nã vacuũ, neque durum, neque frigidũ esse potest.) Atqui hoc absurdum est solùm (inquam) rotundæ figuræ calorem tribuere. Necesse enim est & contrarium, frigus scilicet, alicui alij competere figuræ. Absurdum etiam est, si hæc quidem caliditas (inquam) & frigiditas insint, pondus autem ac leuitas & duritia mollitiesque non insint. Atqui Democritus indiuisibilium quodque per excessionem grauius esse asserit. Quare (vt patet) & calidus. At fieri non potest, vt quæ talia sunt mutuò à sese non patiantur ceu à calore admodum exuperante, id quod lentè calidum est. At verò si durum & molle. Molle autem dicitur, quia pati quippiam, soleat. Quod enim cedit, molle est. At verò & absurdum quoque fuerit, si nihil nisi figura solùm insit, item si quid insit, sed vnum solum vt si hoc, durum sit, illud calidum. Neque enim eorum natura vna aliqua esse potest. Pari modo impossibile fuerit, & si plura vni insint. Nam cùm insit indiuisibile in eodem affectus habebit. Quare si patitur quatenus frigesit, eatenus nimirum & aliud quippiam aget, aut etiam patietur. Ad hunc autem modum de cæteris quoque passionibus est dicendum.

Siquidem hoc ipsum eodem modo accidit tam ijs qui solida, quàm qui plana, esse indiuisibilia dicunt. Nam si vacuum in hisce quæ indiuisibilia sunt, non insit, neque rariora, neque densiora, fieri possunt.

Ad hæc illud quoque præter rationem existit, parua (inquam) esse indiuisibilia, magna verò minimè. Nunc enim haud sine ratione, quæ maiuscula sunt, faciliùs quàm quæ parua, frangi solent. Hæc enim (magna scilicet) facilè dissoluuntur, quippe quæ in multa impingant. Sed quæ prorsus indiuisibilia existunt, cur paruis potius quàm magnis competunt.

Insuper vtrùm illorum omnium solidorum vna sit natura, an inter se differant, perinde atque si mole alia ignea, alia terrea essent? Nam si vna sit omnium natura, quidnam id est, quod ea distinxit separauitque? Aut cur cùm sese tangunt, non in vnum coalescunt, haud secus quàm aqua, cùm aquam tangit. Nihil enim posterius à

VT autem parum disgredientes dicamus, necessarium & impassibile vnumquodque dicere indiuisibilium. (Non enim possibile pati nisi per vacuũ) & nullius actiuum passionis. Neque enim B durum, nec frigidum esse potest indiuisibile. Quamuis hoc inconueniens sit solùm dare circulari figuræ calidum. Necesse est enim & contrarium frigidum, alicui alij conuenire figuræ. Inconueniens autem si hæc quidem insint (Dico autem caliditas & frigiditas) grauitas autẽ & leuitas, durities, & mollities, non insint. Sed tamen grauius secundùm excedentiam inquit esse Democritus vnumquodque indiuisibilium. Quapropter & calidus. Talia autem entia non C pati adinuicem impossibile, verbi gratiâ, à multum excedente calido leuiter calidum. Sed tamen si durum est & molle. Molle autem in patiendo aliquid dicitur. Subactiuum enim & molle. Sed tamen inconueniens, etsi nihil insit, nisi solùm figura, & si insit, vnum autem solùm, verbi gratiâ, hoc quidem frigidum, hoc autem calidum. Neque enim vna aliqua esset natura eorum. Similiter autem impossibile, si multa vni. Indiuisibile enim cùm sit in eodem, habebit passiones. D Quapropter & si patiatur (siquidem infrigidatur) sic & aliquid aliud faciet, aut etiam patietur. Eodem autem modo & de passionibus aliis. Hoc enim & solida & planitiem dicentibus indiuisibilia, contingit eodem modo. Neque enim rariora, neque densiora, est possibile generari vacuo non existente in indiuisibilibus. Amplius autem inconueniens est & parua quidem indiuisibilia esse, magna autem non. Nunc enim magis rationabiliter maiora confringuntur quàm parua. Hæc quidem enim dissoluuntur faciliùs paruis, verbi gratiâ, magna quidem procedunt ex E multis, indiuisibilia autem vniuersaliter. Quare magis quàm magnis inexistunt paruis. Ampliùs autem, vtrùm omnium vna natura illorum solidorum, aut differt alterum ab alteris, quemadmodum si hæc mole essent ignea, hæc autem terra. Si enim vna natura est omnium, quid diuidens, aut quare cùm se tangunt, non fiunt vnum quemadmodum aqua, quando aquam tangit. Nihil enim dif-

priori differt. Sin verò diuersa, qualianam hæc sunt? Atque perspicuum est, ea potius quàm figuras ipsas poni oportere principia causasque eorum quæ eueniunt. Præterea si naturâ differant, & agent, & patientur, cùm mutuò sese tangent.

Præterea, quidnam est id quod mouet? Nam si aliud sit, affectioni erunt obnoxia. Sin verò quodque sese moueat, aut erit diuisibile ita, vt altera parte moueat, altera moueatur, aut in eodem inerunt contraria, & materies non modo numero vna, sed & potentiâ erit.

Qui igitur ob meatuum motionem passiones accidere inquiunt, si oppletis quoque meatibus id euenire dicant, meatus superuacanei sunt. Nam si passio ad hunc fiat modum, vniuersum ipsum etiam si foramina non habeat, sed continuum sit, eodem pati modo potest. Insuper, quî fieri potest vt transpiciatur, vti aiunt? Nam neque secundùm tactus per perspicua transitio fieri potest, neque per meatus si singuli pleni sint. Quid enim meatus habere, an non, refert? totum enim similiter erit plenum.

At verò si & hæc quidem vacua sint, sed corpora in se necessariò habeant, idem rursum accidet. Quòd si magnitudine tantilla sint vt nullum corpus admittere queant, putare quod paruum est vacuum esse, quod magnum non vacuum, nec quantulumcunque quidem aut dicere sese putare vacuum esse quippiam aliud præter corporis locum, ridiculum est. Quare (vt patet) vacuum omni corpori mole æquabile erit. In summa meatus facere, superuacaneum. Nam si per tactum agat nihil, neque per meatus sese insinuando aget. Si verò quippiam ex eo agat quia tangit, etiamsi meatus nulli sint eorum quæ inter se agere ac pati nata sunt, alia agent, alia patientur. Perinde igitur meatus astruere vt quidam existimant, aut falsum esse, aut certè vanum, ex hisce constat.

Porrò cùm corpora omni ex parte diuisibilia sint, meatus facere ridiculum existit. Nam quo diuisibilia sunt, hoc separari queunt.

A fert posterior aqua à priori. Si autem alia qualia hæc? & manifestum est quòd hæc ponenda sunt principia, & causas contingentium magis quàm figuras. Amplius autem differentia in natura vtique facient & patientur, approximantia adinuicem. Amplius quid est quod mouet? Si enim aliud, passiuum est. Si autem ipsum seipsum vnumquodque, aut diuisibile erit, secundùm aliud quidem mouens, secundùm aliud autem motum, aut secundùm idem contraria inerunt. B Et non solùm materia erit vna numero, sed & potentiâ. Quicunque quidem igitur per pororum motionem inquiunt passiones contingere, siquidem & plenis poris superfluunt pori. Si enim patitur aliquid ita omne, & si non poros habens, sed ipsum continuum ens patietur eodem modo. Amplius autem, quomodo contingit de *inspicere* & *videre* vt dicuntur? Neque enim secundùm tactum contingit transire per transparentia, neque per poros, si plenus est vnusquisque. Quid enim differt à nõ poros habere omne enim sic erit plenum. C Sed & si vacua quidem hæc sint, necesse autem corpora in seipsis habere, idem contingit rursum. Si autem talia sint secundùm magnitudinem suam vt non suscipiant corpus aliquod, ridiculum, paruum quidem existimare vacuum, magnum autem non esse vacuum. Qualecunque autem vacuum aliquod existimare dicere nisi regionem corporis. Quapropter manifestum, quoniam omni corpori, scilicet secundùm tumorem, æquale erit vacuum. D Vniuersaliter autem poros facere superfluum. Si enim nihil facit secundùm tactum, neque per poros transiens faciet. Si autem in tangendo & poris non existentibus, hæc quidem patientur, hæc autem facient ad se inuicem hoc modo innatorum. Quòd ergo ita dicere poros, vt quidam existimant, aut mendacium, aut inane est manifestum ex his. Diuisibilibus autem omnino corporibus existentibns, poros facere ridiculum est. E Secundùm id enim quod diuisibilia sunt, possunt separari.

LECTIO VIGESIMASECVNDA.

ILLORVM DESTRVITVR sententia, qui indiuisibilia corpora rerum principia asserebant.

POstquam Philosophus posuit opinionem aliorum, de principijs rerum naturalium, & de modis quibus agunt & patiuntur adinuicem, nunc in parte ista reprobat eas. Et primò reprobat opiniones eorum quantum ad positionem atomorum, quæ dicebant esse principia: Secundò quantum ad modos agendi, quos ponebant, ibi, *Quicunque quidem igitur per pororum.* Circa primum duo facit: Primò ostendit indiuisibilia corpora non esse principia: Secundò quòd non mouentur à vacuo, ibi, *Amplius quidam quid quod est mouet.* Circa primum ponit duas rationes, secunda ibi, *Amplius autem vtrum.* Circa primum duo facit: Primò ponit rationem: Secundò remouet quandam instantiam, quam aduersarij possent dare, ibi, *Amplius autem inconueniens.* Quod ergo indiuisibilia corpora non possint

possint esse principia, probat ducendo ad impossibile, quòd contradictoria erunt simul vera, & hoc tali ratione. Si indiuisibilia corpora sunt principia, nec agunt, nec patientur adinuicem. Item si sunt principia, agent & patientur adinuicem. Ergo agent & non agent, patientur & non patientur. Quod est impossibile. Circa rationem istam sic procedit: Primò probat quòd non agent, nec patientur, duplici ratione. Quarum prima talis est. Actio & passio fit per vacuum, vt ipsi dicunt. Sed in talibus atomis non est vacuum: Ergo nec agunt, nec patiuntur. Secunda talis est. Omne quod est causa actionis vel passionis, est durum vel molle vel aliquâ qualitatum dispositum. Sed nullum corpus indiuisibile est tale. Ergo nec est actiuum, nec passiuum.

Secundò cùm dicit *Atque hoc absurdum, &c.* Ostendit oppositum, scilicet quòd corpora indiuisibilia agant & patiantur. Et hoc triplici ratione. Quarum prima talis est. Secundùm prædictos Philosophos indiuisibilia corpora, quæ sunt circularis figuræ, sunt calida: Ergo oportet aliquod alterius figuræ esse frigidum. Quia inconueniens est ponere vnum contrariorum in natura sine reliquo. Si autem duæ qualitates sunt in atomis, necesse est ponere aliquas qualitates consequentes esse in eis, quæ sunt, grauitas, durities, leuitas, mollities, & aliæ huiusmodi qualitates, cùm concedant in atomis vnum esse grauius alio, sicut apparet in radio Solis, quòd vnus atomus magis descendit quàm alius. Si autem vnus est grauior alio, vnus etiam est & leuior alio, & vnus calidior alio. Cùm autem sint talia, impossibile est ea non pati adinuicem & agere, cùm sibi appropinquant. Patitur enim leuiter calidum ab excedenti calido, non inquantum sunt similia in calido, sed inquantum excedens est magis calidum, & illud quod exceditur, est magis frigido permistum. Secundam rationem ponit ibi, *Sed tamen si durum.* Quæ talis est. Si Democritus dicit in ipsis atomis esse durum, necesse est quòd dicat etiam esse in eis molle per supradictam rationem: Quia si vnum contrariorum fuerit in natura, & reliquum, vt dicitur 2. de cœlo (text. 18.) Molle autem naturali impotentia resistendi tactui passiuum est, licèt inquantum est infusum humido, sit subactiuum. Dicitur autem molle subactiuum, quia agit per humidum, quod non est simpliciter actiuum, sicut calidum vel frigidum, & per hoc dictum sequitur iterum atomos esse actiuos & passiuos. Si ergo (secundùm quòd deducit Commentator) quocunque componant ea, contingit eis impossibile. Quoniam si ponunt ea non esse receptiua passionum, sequitur quòd non sit aliqua causa actionis & passionis. Et si ponunt ea receptibilia, contingit vt non sint receptibilia. Sic ergo ex illorum positione contingit vt sint illorum receptibilia. Et sicut diximus, licèt hoc sequatur ex dictis Democriti & Leucippi, tamen hoc est impossibile & inconueniens. In atomis enim aut est figura sola, aut cum figura qualitas actiua & passiua. Si ponatur in eis sola figura, tunc non erunt actiua nec passiua. Quia figura nec est actiua nec passiua. Aliter enim mathematica agerent & paterentur. Si autem cum figura in atomis ponatur qualitas, quandoque autem vna erit in quolibet atomo, aut plures. Si autem vna, nec propria fuerit in quolibet atomo, & hoc quidem sit calidum, hoc autem frigidum, tunc eorum natura non erit eadem. Si ergo differunt in naturis, sunt diuisibilia. Ergo in indiuisibilia sunt diuisibilia. Si autem plures qualitates insunt vni atomo, quæ quidem actiuæ sunt & passiuæ, illæ erunt contrariæ. Quia actio & passio sunt inter contraria, vt suprà dictum est. Ergo contraria sunt in eodem indiuisibili. Sequitur etiam quòd sint in eodem secundùm idem. Quod est impossibile. Sequitur etiam quòd si atomus infrigidatur, secundùm hoc calefiat. Quod falsum est. Et eodem modo est de alijs qualitatibus actiuis & passiuis quæ sunt durum & molle.

Prima ratio.

Inconueniens ponere vnũ contrariorũ in natura sine reliquo

Quomodo calidum patiatur à calidiori.

Secunda ratio.

Cur molle dicatur subactiuum.

Tertia ratio.

Deinde cùm dicit *Siquidem hoc ipsum, &c.* Reprobat opinionem Platonis, dicẽs quòd etiam Democritus, & huiusmodi, istud inconueniens sequitur, & ad opinionem Platonis, dicentis superficies indiuisibiles esse principia. Dicit enim Plato, quòd in illis superficiebus non est vacuum. Quia secundùm eos impossibile est fieri rarum, nisi per interpositionem vacui in partibus corporis. Sequitur igitur quòd non existente vacuo non generatur aliquid rarius vel densius. Cùm autem rarum & densum, sint primæ contrariæ qualitates ex parte materiæ, istis non existentibus aliæ consequentes non erunt, quia ablato priori aufertur & posterius. Sic ergo in corpore nullæ sunt qualitates actiuæ & passiuæ. Ergo nec agit nec patitur aliquod indiuisibilium non existente vacuo ipso.

Arguit ad hominem.

Deinde cùm dicit *Ad hæc illud, &c.* Remouet quandam instantiam, siue falsam responsionem, quæ posset dari ad rationes suas. Posset enim aliquis dicere quòd atomi parui sunt indiuisibiles, magni autem diuisibiles. Vnde remouet dicens quòd hoc est inconueniens. Verum enim est quòd rationabiliùs & faciliùs magna diuiduntur quàm parua, quia magna faciliùs dissoluuntur: & hoc ideo, quia magna componuntur ex multis. Non tamen paruitas vel magnitudo est causa diuisibilitatis vel indiuisibilitatis. Ipsi verò atomi de natura sua & vniuersaliter sunt indiuisibiles, & non propter magnitudinem, vel paruitatem.

Paruitas vel magnitudo, non est causa diuisibilitatis vel indiuisibilitatis.

Deinde cùm dicit *Insuper vtrùm; &c.* Ponit secundam rationem principalem ad probandum atomos, quos illi ponebant, non esse principia, quæ talis est. Aut illa corpora sunt vnius naturæ, sicut si essent omnia ignea, vel omnia terrea; vel differunt adinuicem in naturis, vt si essent alia terrea, alia ignea. Si autem sunt omnia vnius naturæ & vnius speciei secundùm quantitatem, quid erit tunc diuidens & discontinuans ipsos atomos? quasi diceret nihil, cùm enim sint vnius naturæ, non est in eis aliquid inuenire, per quod abinuicem discontinuentur. Sicut in aqua, cuius partes quando adinuicem se tangunt, statim continuantur, & non differt posterior pars aquæ à priori. Cùm autem ipsa corpora atoma nec sic adinuicem continuentur, non erunt vnius naturæ, nec diuersarum naturarum; quia si illa corpora sunt alia & alia (vt dictum est) quales sunt illæ diuersæ species vel naturæ? Cùm enim illæ naturæ faciant atomos diuersos & discontinuos, oportet quòd sint omnes secundùm naturas diuersæ: Ergo illæ naturæ magis sunt ponendæ causæ & principia rerum, quæ fiunt ex atomis, quàm figuræ atomorum, quos Democritus dixit esse principia. Et præterea quę differunt in natura & forma, agunt & patiuntur adinuicem, cùm approximantur. Illa verò quæ sunt diuersa in figura, non sic agunt & patiuntur adinuicem: Ergo magis illæ diuersæ naturæ

debent poni principia actionis & passionis, quàm diuersæ figuræ.

DEINDE cùm dicit *Præterea, quid nam &c.* Ostendit quòd corpora indiuisibilia non mouentur in vacuo, sicut dicebat Democritus tali ratione. Si ista indiuisibilia mouentur in vacuo, quærendũ est quid mouet ea. Aut enim mouentur à se aut ab alio. Si ab alio, tunc ipsum indiuisibile est passiuũ: Ergo non est primum principium actionis, sed potius ipsum mouens. Si autem mouetur à seipso, aut erit diuisibile, cùm secundùm vnam partem moueat, & aliam moueatur, aut in eodem secundùm idem existent contraria. *Mouere* enim & *moueri* sunt contrariorum. Vtrũque autem istorum est impossibile. Sic etiam non solùm esset materia contrariorum vna numero, sed etiam potentia esset vna. Quod est impossibile. Si enim in materia contrariorum esset vna potentia solùm, non haberent ipsa contraria diuersas naturas: sic etiam non esset multitudo rerum, sed omnia essent vnum, quia omnia essent ab eadem materia, & ab eadem potentia numero. Cùm enim actus & potentia, non diuersificent speciem, si esset tantùm vna potentia, esset tantùm vna species. Est autem hoc intelligendum de potentia propinqua ad formas contrarias, quæ non est vna numero, sed diuersa. Est enim alia potentia remota, quæ est vna & eadem contrariorum; & hæc est prima materia, quæ secundùm se est in potentia, & ipsa est sua potentia.

DEINDE cùm dicit *Qui igitur ob, &c.* Reprobat prædictas opiniones quantum ad modos agendi & patiendi, quos ponebant & circa hoc duo facit: Primò ostendit quòd ad actionem & passionem non sunt necessarij pori: Secundò quòd nec quantum ad diuisionem corporum, ibi, *Diuisibilibus autem.* Circa primum duo facit: Primò ostendit quòd pori non sunt necessarij ad actionem & passionem: Secundò remouet quoddam dubium, ibi, *Sed & si vacuum.* Circa primum ponit duas rationes, quarum prima talis est. Quicunque dicunt contingere passiones ex hoc, quòd actiuum mouetur in poris passiui, sicut isti dicunt, quòd res patitur, cùm impleti sunt pori, necesse est eos concedere quòd pori sunt superflui. Si enim aliquod corpus patitur, quia actiuum tangit ipsum in poris, tunc illud patitur per actum actiui & non per poros. Etiam si non habeat poros, sed sit totum continuum, patietur eodem modo propter tactum actiui. Superflui ergo sunt pori. Secundam rationem ponit ibi, *Amplius autem quomodo contingit.* Dicens quòd isti non possunt dicere, quomodo *videre* & *inspicere* fiat, quando iste sensus fit per transparentiam, sicut per vitrum, vel crystallum. Manifestum enim est quòd sentiens secundùm tactum non transit transparentiam, vt ad rem sensatam perueniat, quia illi sensus fiunt per distantiam. Nec iterum possunt dicere quòd sensus fiat per poros, si plenus est vnusquisque pororum, sicut ipsi dicunt. Nihil enim differt habere poros plenos, & non habere poros, quia totum corpus est transparens, sicut erit plenum.

Notabilia pulchra de potentia materiæ.

DEINDE cùm dicit *At verò si &c.* Remouet quoddam dubium, siue quandam falsam responsionem, quæ posset dari. Posset enim aliquis dicere quòd pori & foramina sunt vacua. Et hoc remouet dicens quod si sint vacua, aut possunt in se recipere corpus implens ipsa, aut non. Si possunt, ponatur ergo quod recipiant. Possibile enim posito in *esse*, quod ex eo accidit, non est impossibile. Sequitur ergo id quod priùs, scilicet quòd non semper contingat videre per transparens. Quia impletis poris nihil videtur. Si autem pori tales sunt, quòd non possint recipere corpus implens, eò quòd sunt parui, hoc ridiculum est dicere, scilicet quòd paruum foramen, quod *porus* dicitur, sit vacuum, magnum autem spatium, non sit vacuum, sed plenum corpore subintrante ipsum. Quia qualitercunque est vacuum, illud siue magnum, siue paruum, habet corpus sibi æquale implens ipsum. Quod quidem patet per definitionem vacui. Vacuum enim nihil aliud est, nisi regio, siue spatium alicuius corporis susceptiuum. Quapropter manifestum est quòd omni corpori in tumore suæ quantitatis est æquale vacuum, si vacuum esse ponatur. Vniuersaliter autem superfluum est dicere poros esse propter actionem. Aut enim agens agit secundùm tactum, aut non. Si non agit per tactum, ergo non agit intrinsecus in poris tangens: Ergo pori non sunt causa passionis. Si autem agit secundùm tactum etiam, & non existentibus poris, dummodo actiuum tangat passiuum, quæ sunt innata *agere* & *pati* adinuicem, fiet actio & passio. Vlteriùs autem epilogat quòd ita ponere poros, vt quidam existimant, aut est mendacium, aut inutile est ad actionem & passionem. Et hoc est manifestum ex supradictis.

Possibili posito in esse non sequitur impossibile.

Vacuum.

DEINDE cùm dicit *Porrò cùm corpora, &c.* Ostendit quòd pori non sunt necessarij ad corporis diuisionem, dicens quòd cùm omne corpus sit diuisibile, tam philosophicum quàm mathematicum, ridiculum est ponere poros causam diuisionis. Quia corpora possunt separari secundùm id quòd diuisibilia sunt. In talibus autem non est vacuum in poris. Pori ergo non sunt causa diuisionis, quia aliter mathematica non essent diuisibilia.

CAPVT DECIMVM.

QVonam autem modo ea quæ sunt, generent, agantque ac patiantur, sumpto initio sæpè iam dicto, declaremus oportet.

Si enim aliud potentiâ, aliud actu, tale est, atque natum est non, partim pati, partim non pati, sed vniuersim quatenus est tale, magis autem & minus, quatenus magis & minus, tale est, sic profectò meliùs quispiam meatus inesse dicet, sicuti in

QVo autem modo existat, *generare* in rebus & *Facere*, & *Pati* dicamus, accipientes principium dictum multoties. Si enim est hoc potestate, hoc autem actu, tale, ac suapte naturâ aptum natum est non, tum quidem pati, tum autem non pati, sed omnino secundùm quòd est tale. Magis autem & minus, secundùm quod tale magis & minus. Et

metallicis venæ quædam rei affectui obnoxiæ porrigi solent.

Continuum igitur quodque, & vnum existens, affectionis expers est. Similiter & ea quæ tametsi agere *&* pati *nata sunt, tamen neque sese tangunt, neque alia intelligi volo, vt ignis non modò cùm tangit, sed etiam si procul sit, calefacit. Nam ignis aërem, aër corpus excalefacit, cui vt agat patiaturque, est insitum.*

At fieri non posse vt quicquam parte altera patiatur, altera non patiatur, qui idipsum initio definire dicant oportet. Si enim magnitudo non omnino, omnique ex parte, sit diuisibilis, sed corpus aut latitudo indiuisibilis sit, non erit profectò quicquam omni ex parte patibile, sed nè continuum quidem. Quod si hoc falsum est, & omne corpus est diuisibile, diuisumne sit, sed tangat, an diuisibile, nihil refert. Nam si per tactus segregari possit, perinde vt quidam affirmant, etiamsi nondum sit diuisum, poterit tamen esse diuisum. Nullum enim emergit impossibile.*

* Aliàs definiuère

Omnino autem generationem ad hunc fieri modum, nempe discissis corporibus, cancellos egreditur rationis. Etenim sermo iste alterationem è medio tollit. At idem corpus, quanquàm continuum, aliàs liquidum, aliàs concretum videmus, non diuisione, aut compositione, hoc passum, neque conuersione, aut contactum, sicuti Democritus asserit. Nam neque transpositione, neque naturæ demutatione, ex liquido concretum euadere solet. Neque nunc dura, concretaque, indiuisibilia mole sunt, sed ex æquo quoduis, nunc liquidum, interdum verò durum ac concretum existit.

Præterea fieri non potest vt accretio decretio-ue sit. Non enim quoduis fit maius, si accretio adiectio sit, & non totum mutetur vel admisto aliquo, vel ipso per se mutato. Quod igitur generare ac agere, & generari ac pati, inter sese mutuò sit, & quonam pacto id fieri queat, hoc quonam quidam fieri dicant, non tamen fieri posit, hoc modo sit definitum.

A has res vtique aliquis dicet magis inesse, vt in metallicis. Extendunt enim se passiuè venæ continuæ. Continuum igitur vnumquodque, & vnum existens impassibile est. Similiter autem & non appropinquantia, nec sibiipsis, neque aliis, quæ facere nata sunt & pati. Dico autem verbi gratiâ, non solùm tangens calefacit ignis, sed etsi longè sit (aërem quidem ignis, aër autem corpus calefacit) natus facere & pati. Tum quidem existimare autem pati, tum autem non B determinantes quòd in principio hoc dicendum. Siquidem enim non vbique diuisibilis sit magnitudo, sed est corpus indiuisibile, aut latitudo, non vtique esse vbique passibile, sed neque continuum vllum. Si autem hoc mendacium, & omne corpus diuisibile, nihil differt dicere, diuisum esse quidem tangere, aut vtique diuisibile esse. Si enim segregari potest secundum tactus, vt aiunt quidam, & si nondum est diuisum, erit diuisum: Possibile enim diuisum esse, fit enim nullum impossibile. Vni- C uersaliter autem generari, hoc modo scissis corporibus, est inconueniens. Destruit enim hic sermo alterationem. Videmus enim idem corpus, continuum cùm sit, quandoque quidem humidum, quandoque autem coagulatum, non autem diuisione & compositione hoc patiens, neque conuersione & contactu, sicut ait Democritus. Neque enim transductum, neque transpositum secundùm materiam, neque transmissum, coagulatum ex humido generatum est. Neque D autem nunc insunt dura & coagulata, indiuisibilia tumoribus; sed similiter omne nunc humidum, quandoque autem durum & coagulatum est. Amplius autem, neque augmentationem possibile est esse & diminutionem. Non enim quodcunque erit factum maius, siquidem erit appositio, & non omne mutatum, aut misto aliquo, aut secundùm se transmutante. Quid igitur est generare & facere, & generari & pati E adinuicem, & quomodo contingit, & quomodo inquiunt quidam, non contingit autem, determinatum sit hoc modo.

Omne corpus diuisibile specie primo cœli text. 2.

LECTIO VIGESIMATERTIA.

EX DVABVS CONDITIONIBVS propositis ac probatis, quonam pacto fiant Generatio, Actio & Passio, ex eius sententia deducitur.

POstquam Philosophus posuit opinionem aliorum de *agere & pati*, siue de modis agendi vel patiendi, & reprobationes earum, in parte ista ponit opinionem propriam & veram. Et circa hoc duo facit: Primò dat intentionem suam: Secundò prosequitur intentum, ibi, *Si enim est.* Dicit ergo primò quòd postquam positæ & reprobatæ sunt opiniones aliorum de actione & passione, dicendum secundùm rei veritatem, quomodo existat vel fiat generatio, & quomodo existat *agere & pati*, in his quæ agunt & patiuntur. Ad hoc autem perfectè videndum accipiendum est pro principio actionis & passionis, illud quod multoties dictum est.

DEINDE cùm dicit *Si enim aliud, &c.* Prosequitur intentum. Et circa hoc duo facit: Primò ponit duas conditiones, quæ requiruntur ad

A actionem, & passionem: Secundò probat primam conditionem, ibi, *Existimare autem.* Circa primum ponit primò primam conditionem, quæ est quòd patiens, quod est in potentia, non patitur secundùm quasdam partes, sed secundùm omnes. Primò ergo præmittit quoddam principium manifestum, & est quòd entium quoddam est in potentia, & illud est passiuum, quoddam est in actu, & illud est actiuum. Et cùm ita sit, non est alia causa passionis, nisi quia receptiuum alicuius formæ recipit illã ab aliquo agente. Impossibile est ergo quòd illud tale corpus, quod est in potentia, sit receptiuum alicuius formæ, B tum quidem, idest secundùm aliquas partes, tum autem non, idest secundùm quasdam non, sed oportet quòd sit omnino passibile, idest in omni parte inquantum est in potentia. Potest tamen secundùm aliquas partes magis recipere passionem, & ab agentis virtute causatam, & & secundùm quasdam minùs, quia fortè passiuum magis est dispositum in vna parte quàm in alia ad recipiendum formam, quam agens intendit inducere. Si autem aliquis dicat quòd magis passiua sunt magis porosa, sicut videmus in venis metallorum, quòd quæ sunt rariores, magis sunt dispositæ ad recipiendum formam metalli: & sic videtur quòd pori sunt causa passionis. C Dico quòd hoc non est verum, quòd foramina non sunt causa passionis, sed potius dispositionis materiæ, quæ à tali actiuo passibilis est, & non ab alio.

Conditio secunda. Ratio cur agens & patiens sint loco & sub. iecto distincta.

Secvndò cùm dicit *Continuũ igitur quodque, &c.* Ponit secundam conditionem. Et est quòd agens & patiens debent esse diuisa, & non continua. Quia id quod est continuum, non est passibile. Veritas autem huius propositionis ex hoc est, quia nihil patitur à seipso. Quia non est magis ratio, quare vna pars eius agat, & alia patiatur, quàm alia, cùm partes cõtinui sint similis naturæ. Ista autẽ agẽtia & patiẽtia, licèt sint diuisa, oportet quòd sint in debita propinquitate. Omnia enim agentia naturalia habent determinatam virtutem, quæ si vltra suæ virtutis proportionem elõgentur à patientibus, nullum effectum causare D poterunt, sed cùm fiunt propinqua in se, vel in alijs, tunc agens aget, & patiens patietur. Dico autem appropinquare sibiipsis, quando primum agens & vltimum patiens sunt immediata. Appropinquare verò in alijs est, quando inter primum agens & vltimum patiens, est aliquid quod agit & patitur. Agit autem in virtute primi. Verbi gratiâ, ignis non solùm calefacit nos quando tangit, sed etiam quando est longè. Calefacit enim aërem, quia natus est calefieri ab igne. Aër autem calefactus calefacit corpus nostrum.

Probat tertiam conditionem.

Deinde cùm dicit *At fieri non posse vt &c.* Probat tertiam conditionem, dicens quòd existimare sicut quidam existimant, quòd res quæ patitur, tum, idest secundùm aliquam partem patitur: E & tum non, idest secundùm aliquam non patitur; hîc determinandum est, & dicendum quòd hoc falsum est. Si enim concederetur quòd corpus & magnitudo non vbique esset diuisibilis, sed diuiditur in diuisibilia corpora, sicut dixit Democritus vel indiuisibiles superficies, sicut dixit Plato, tunc verum esset quòd corpus non vbique, id est in omni parte sua, esset passibile. Sic etiam esset verum quòd nihil esset continuum, licèt continuetur ad indiuisibile, non tamen componitur ex indiuisibilibus. Si autem est mendacium hoc quod dicitur, imò quia mendacium est (nã omne corpus est diuisibile) nihil differt dicere quòd diuidatur, vel quòd sit diuisibile, vel quod tãgatur vel quòd sit tãgibile. Licèt. n. in poros diuidatur secundùm Democritũ tamen etiã est diuisibile in partibus, quæ poris interponuntur (quia istæ non sunt indiuisibiles) quæ tamen partes ponebantur indiuisibiles ab eis. Et similiter est tangibile in illis; & ita secundùm totum est tangibile, diuisibile & passibile. Si enim potest segregare secundùm tactus, idest secundùm superficies in quibus est tactus, vt dicunt quidam Platonici. Et si nondum est diuisum, est tamen diuisibile. Posito ergo in *esse* possibili non accidit impossibile. Similiter etiam, si diuisibile sit in partes, positâ diuisione in actu non sequitur impossibile. Secundùm ergo totum & quamlibet sui partem est diuisibile & passibile.

Deinde cùm dicit *Omnino autem, &c.* Ostendit quòd prædicta opinio non est sufficiens ad actionem & passionem. Et circa hoc duo facit: Primò ostendit quòd non est sufficiens ad alterationem, imò destruit ipsam: Secundò quòd nec sufficiens ad augmentum, ibi, *Amplius autem.* Dicit ergo primò quòd vniuersaliter quòd passio hoc modo fiat in rebus, quo quidam dicunt, quòd generatio fit, scissis siue separatis corporibus per poros, est inconueniens. Destruit enim hic modus alterationem, in qua tamen soluatur passio & actio. Videmus enim quòd idem corpus continuum manens, quandoque quidem est, humidum & liquidum, & quandoque coagulatum, sicut glacies & aqua fluida, & tamen talis alteratio fit, sine diuisione ipsius corporis continui, & sine aliqua alia compositione, & sine conuersione suarum partium, & absque tactu diuerso in ordine componentium partium, sicut dicit Democritus. Cùm enim aliquod humidum coagulatur, non transducitur extra naturam suam ita quòd mutet substantiam, nec transponuntur partes mutando ordinem, vel situm, neque transmittitur per liquefactionem, neque etiam nunc, quando scilicet humidum coagulatur, oportet quòd in aqua corpora indiuisibilia tumoribus, idest secundùm quantitatem, subintrent ad causandam coagulationem, sed ipsum humidum quod coagulatur, & è conuerso, semper similiter se habet quantum ad hoc quòd, neque componuntur partes, neque adduntur, vel diuiduntur, neque mutant ordinem vel situm. Patet ergo quòd prædicta opinio destruit alterationem.

Testimonium sensuum.

Glacies est aqua secũdũ substantiam sed alterata.

Deinde cùm dicit *Præterea fieri non, &c.* Ostendit & quòd destruit augmentum. In augmentatione enim oportet quòd augeatur quælibet pars eius quod augetur, vt suprà dictum est. Sed si augmentum fiat per additionem atomorum, vt ipsi dicunt, non erit augmentatio, sed quædam oppositio corporis ad corpus, non ex hoc quælibet pars istius compositi augmentatur. Item in augmentatione oportet quod augmentans, siue adueniens augmentato, transmutetur in naturam eius, & quòd ipsum totum quod augetur, transmutetur ab eo, quod sibi aduenit, de minori quantitate in maiorem quantitatem. Sed per additionem corporum atomorum ipsum totum non erit transmutans, idest non transmutabitur alio mist, idest aliquo corpore indiuisibili sibi addito, non transmutante ipsum de minori quantitate in maiorem. Et ipsum totum non erit secundùm se transmutans, idest non transmutabit corpora indiuisibilia, quæ sibi ad-

ueniunt, & remanent incorrupta. Vnde signanter dixit (*alio misto*) quia talia corpora non A miscentur adinuicem, sicut grana frumenti in modio. Vltimò epilogat, & patet in litera.

CAPVT VNDECIMVM.

Restat ut de mistione contemplemur iuxta eundem doctrinæ modum. Nam ex hisce quæ initio proposuimus, hoc erat tertium. Considerandum autem est, quid mistio, quid mistile, quibus entibus, & quo pacto competat: & insuper, vtrùm sit mistio, an id falsum sit.

Nam fieri non potest, vt quid alterum alteri misceatur, sicuti quidam aiunt. Etenim cùm ea quæ mista sunt adhuc sint, B *nec alterationem subierint, non magis nunc quàm priùs esse mista, sed similiter sese habere dicunt. Porrò si alterum sit corruptum, non esse mista, sed alterum esse, alterum non esse. Mistionem autem eorum esse quæ similiter sese habent. Eodem autem modo, etsi postea quàm in vnum ambo venerint, vtrumque eorum quæ miscentur, corruptum sit. Non enim ea esse mista quæ omnino in ratione rerum non sunt.*

Hæc igitur ratio postulare videtur vt quo mistio à generatione, & corruptione, C *& quo mistile à generabili & corruptibili differat, definiamus. Perspicuum enim est, mistionem, si quidem sit, ab illis differre oportere. Quo fit vt hisce cognitis, quæ addubitata fuerunt, solui queant. An verò neque materiam igni mistam esse, neque misceri dum comburitur, aut ipsam suis partibus, aut igni, sed ignem gigni, & materiam corrumpi dicimus.*

Eodem autem modo, neque corpori alimentum, neque figuram, quæ ceræ molem afformat, ceræ misceri dicimus, nec D *oportet albedinem, nec omnino affectus habitusque, rebus ipsis misceri possibili est, quippe cùm ipsi salui cernantur. At verò, nec albedinem, & scientiam, nec aliud quicquam inseparabile, misceri contingit. Quinimo nec id probè dicunt, qui omnia aliquando & simul esse & misceri inquiunt. Non enim omnibus omnia misceri queunt. Sed eorum quæ miscentur, vtrumque separabile quid esse oportet. Affectuum autem nullus separabilis existit.*

Cùm autem eorum quæ sunt, alia actu E *sint, alia potentiâ, quæ mista sunt, esse quodammodo & non esse contingit, actu quidem aliud existente eo, quod ex eis factum est, potentia verò quippiam vtriusque eorum, quæ erant antequam miscerentur, & non esse perdita. Id quod ratio priùs addubitabat. Nam quæ miscentur, & priùs ex separatis coisse, & posse rursum separari videmus. Igitur neque permanent actu, vti corpus & albedo, neque corrumpuntur, aut ma-*

Reliquum autem videndum de mistione secundùm eundem modum methodi. Hoc enim erat tertium propositum à principio. Scrutandum autem est, quid mistio, & quid miscibile, & quibus existit entium, & quomodo. Ampliùs autem, vtrùm ne est mistio, an hoc mendacium. Impossibile est enim alterum altero misceri quemadmodum dicunt quidam. Existentibus enim adhuc mistis, & non alteratis, non magis nunc mista esse quàm priùs, inquiunt, sed consimiliter se habere. Altero autem corrupto non mista esse, sed hoc quidem esse, hoc autem non esse, mistionē autem similiter habentium esse. Eodem modo etsi ambobus conuenientibus, corruptum est vtrumque mistorum. Non enim esse mista nullatenus existentia. Hic quidem videtur sermo quærere quòd differt actu mistio à generatione & corruptione, & quid miscibile à generabili & corruptibili. Manifestum enim quòd oportet differre, si est mistio. Quapropter his existentibus manifestis quæsita soluentur vtique. At verò, neque materiam igni misceri dicimus, neque misceri cùm exardet, neque ipsam suis particulis, neque igni, sed ignem quidem generari, hanc autem corrumpi. Secundùm autem modum eundem, neque corpori cibum, neque figuram ceræ mistam, neque figuram tumori, neque corpus & album, neque totaliter passiones & habitus, posse esse mista rebus; saluata enim videntur. Sed tamen neque album & disciplinam contingit misceri, neque aliud non separabilium aliquod. Sed de hoc dicunt quidam non benè, qui omnia quandoque simul esse dicunt, & mista esse. Non enim omne omni miscibile, sed oportet existere vtrumque mistorum. Passionum autem nulla separabilis. Quoniam autem sunt, hæc quidem potentiâ, hæc autem actu entium, contingit mista esse aliqualiter, & non esse, actu quidem ente aliquo generato ex ipsis, potentia autem adhuc vtroque, quæ erant antequam miscerentur, & non partita. Hic autem sermo quæsiuit priùs. Videntur enim quæ miscentur, priùs ex separatis conuenientia, & possibilia separari rursus. Neque manent igitur actu vt corpus & album, neque corrumpuntur, neque alterum, neque ambo, sal.

bo, aut alterum, nam eorum Virtus atque potentia salua manet. Idcirco hæc omittantur.

A uatur enim virtus eorum. Ideo hæc quidem derelinquantur.

LECTIO VIGESIMAQVARTA.

MISTIONEM DESTRVENTES rationes adducuntur: hinc mistionis à cæteris speciebus motus differentia posita, ea dissoluitur quæstio, an mistio sit.

Sermo de mistione.

POstquam Philosophus determinauit de tactu, & de *facere* & *pati*, quæ sunt necessaria ad generationem, hìc determinat de mistione, quæ fuit tertium eorum de quibus suprà promiserat se dicturum. Est enim etiam mistio necessaria ad generationem eorum quæ ex elementis generantur. Quando enim fit generatio simplicis elementi, tunc nulla fit mistio. Circa hoc ergo duo facit: Primò manifestat intentionem suam: secundò prosequitur intentum, ibi, *Impoßibile est enim alterum.* Dicit ergo primò quòd post prædicta restat nos videre de mistione secundùm eundem modum methodi. Et ideo quia mistio erat tertium eorum quæ posuit tractanda. Quid autem intendat per hoc, quod dixit (secundùm eundem modum methodi) declaratum subdit: quòd perscrutandum est, quid est C mistio, & quid miscibile, & quibus existit entium, idest, quæ contingit misceri; & videndum quomodo fiat: & si sit mistio, vel vtrùm sit mendacium mistionem fieri. Quia hoc modo suprà quæsiuit de alijs.

DEINDE cùm dicit *Nam fieri non potest, &c.* Prosequitur intentum & circa hoc duo facit: Primò pertractat vltimam quæstionem, scilicet an mistio sit: Secundò penultimam quæstionem, scilicet quomodo mistio fiat, ibi, *Continuam autem his.* Alias autem quæstiones non prosequitur, quia ex cognitione istarum reliquæ innotescunt. Circa primum duo facit: Primò ponit rationes ostendentes mistionem non esse: Secundò soluit eas, ibi *Hæc quidem videtur sermo.* Dicit ergo primò quòd sunt quidam dicentes non esse possibile mistionem fieri, & ad hoc probandum vtebantur tali ratione. Quando miscibilia veniunt ad mistionem, aut manent sicut priùs in forma & specie, aut non manent, sed corrumpuntur ambo, vel alterum. Si ambo manent in forma & specie sicut priùs, & non alterantur, tunc non sunt magis mista quàm priùs: sed consimiliter se habent. Si autem alterum corrumpatur, nec etiam tunc erit mistio, sed corruptio vnius, & conseruatio alterius non corrupti. Si verò ambo inuicem corrumpuntur, tunc etiam non erit mistio, quia non possunt esse mista quæ nullo modo sunt entia.

DEINDE cùm dicit *Hæc igitur ratio, &c.* Determinat propositam quæstionem. Et quia ratio negantium mistionem esse quærit differentias mistionis & generationis, & miscibilis & generabilis. Ideo Philosophus primò ostendit differentiam eorum adinuicem, & mistionis ad alios motus: Secundò soluit secundùm propriam opinionem, ibi, *Quoniam autem sunt hæc quidem potentia.* Circa primum duo facit. Primò ponit differentiam mistionis & generationis: Secundò mistionis ad augmentum & alterationem, ibi, *Secundùm autem modum eundem.* Dicit ergo primò quòd sermo eorum, qui negant mistionem fieri, videtur quærere differentiam mistionis & generationis. Quærit etiam in quo differt miscibile à generabili & corruptibili. Manifestum enim est quòd si est mistio, oportet eam differre ab alteratione & augmento & generatione, quæ sunt mutationes ad formam; & quando ista differentia erit manifesta, tunc soluetur quæstio. Ponit ergo differentiam mistionis & generationis, cùm dicit (*Aut verò neque materia*) dicens B quòd materia non dicitur misceri generabili, sed potius effici actu per formam: Nihil enim aliud ad generationem requiritur secundùm Aristotelem in 5. Metaphysic. (text. 15.) nisi agens reducens materiam præexistentem in potentia ad actum. Vnde in 8. Metaphysic. (text. 15.) dicit quòd non est alia causa, quare partes definitionis sunt verè vnum, nisi agens quod reduxit ad actum, quod priùs erat in potētia. Materia enim, in qua generatur ignis, non dicitur misceri igni, nec etiam formæ ipsius. Similiter non dicimus ignem misceri lignis, cùm ardet ea. Nec etiam dicimus quòd materia ignis misceatur particulis ignis, neque ipsi igni, sicut dicimus quòd vnum miscibile miscetur particulis alterius miscibilis, & ipsi miscibili. Sed dicimus materiam ignis sicut ligna, vel aliud corrumpi, ignem autem generari. Ex quo manifestè potest concludi quòd mistio non est generatio, neque corruptio.

DEINDE cùm dicit *Eodem autem modo, &c.* Ponit differentiam mistionis ad alios motus. Et primò ad augmentum, dicens quòd secundùm eundem modum non dicimus cibum misceri corpori cibato, quia cibus transit in dominans corpus, quòd manet secundùm formam. Sed neutrum miscibilium ita manet sicut corpus cibatum scilicet indiuisum, & specie nullo modo alteratum. Et sic patet quòd mistio differt ab augmento. Differt etiam ab alteratione, sicut primò patet in artibus. Non enim dicimus figuram D misceri ceræ, nec figuram misceri quantitati, siue tumori, quia vtrumque manet, indiuisum à specie, nullo modo alteratum. Idem ostendit in alterationibus naturalibus. Non enim dicimus quòd albedo misceatur corpori, quando corpus fit album. Et vniuersaliter nulla passio & nullus habitus miscetur alijs rebus, sed sunt in eis sicut in subiecto. Et ratio huius est, quia ambo scilicet, tam accidens, quàm subiectum, videntur esse saluata & non alterata. Similiter nullum accidens miscetur alij accidenti. Et vniuersaliter nullum quod non contingit separari, & per se existere, potest misceri. Quia omnia miscibilia primò sunt separata, & post mistionem separari E possunt. Et propter hoc non benè dixerunt aliquando omnia fuisse simul, sicut dicitur in 1. Physic. (text. 32. & 33.) Non enim omne quilibet miscetur, sed oportet miscibilia esse talia, quorum vtrumque possit separari. Passio autem nulla est separabilis, & ideo nec miscibilis.

Differentia mistionis ab aliis motibus.

Anaxagoras & sequaces.

DEINDE cùm dicit *Cùm autem eorum, &c.* Soluit prædictam quæstionem, dicens quòd entium quędam sunt entia in potentia, & quædam in actu, vnde mista, postquam mista sunt, contingit aliqualiter esse, & aliqualiter non esse in misto. Sunt enim ibi in potentia (saluatâ tamen virtute eorum) sed non sunt ibi actu. Ipsum enim generatum est aliud ab ipsi miscibilibus,

Quomodo miscibilia sunt in misto post mistionem.

ſiue miſtis, & eſt in potentia ipſa miſcibilia quæ ante miſtionem ſunt ſeparata. Itaque contingit poſt miſtionem ſeparari, licèt in miſto non ſint abinuicem diuiſa. Et hoc eſt quòd ſermo habitus, ſiue ratio negantium miſtionem quæſiuit, ſcilicet quomodo elementa manerent in miſto. Videmus enim quòd ea quæ miſcentur, conueniunt ex prius ſeparatis: & poſtquam conueniunt rurſus ſeparabuntur, quia leuia aliquando aſcendent, & grauia deſcendent. Cùm enim elementa, quæ ſunt in miſto, ſint ibi præter naturam, quia ſunt extra propriam regionem, vt dicitur 2. de Cœlo. Quod autem eſt præter naturam, non poteſt eſſe ſempiternum, neceſſe eſt ipſa ſeparari. Non ergo manent elementa in miſto actu ſine aliqua alteratione, ſicut corpus album, nec ambo, nec alterum, corrumpuntur omnino, ſicut in generatione & corruptione, ſaluatur enim virtus eorum.

Elementa ſunt in miſto præter naturam.

Ad euidentiam autem huius quæſtionis duo ſunt conſideranda, ſuper quę iſta queſtio eſt fundata. Primum eſt, qualiter elementa veniant ad miſtionem. Secundum eſt, quomodo elementa ſint in miſto. Circa primum ſciendum eſt, quòd ſecundùm dicta Philoſophorum primum mouens elementa ad miſtionem eſt immiſcibile. Et hoc eſt ipſum cœlum, ſiue aſtra lata in ipſo, quod eſt diuerſum à natura quatuor elementorum, vt probatum eſt in 1. de Cœlo, & Mundo (text. 12. & 17.) Nam (ſicut oſtendit Philoſophus in 1. Meteororum text. 1.) iſte mundus quatuor elementorum eſt de neceſſitate continuus, ideſt, contiguus ſuperioribus motibus, vt omnis ipſius virtus gubernetur inde. Quia illud oportet putare primam cauſam, quod omnibus eſt principium motus. Tale autem eſt ipſum cœlum. Et ideo ibidem ſubdit, quòd cauſa eorum, quę accidunt circa ignem, terram, & alia elementa, eſt virtus eorum, quę ſemper mouentur. Vnde in eodem dicit, quòd ſphęra ignis mouetur circulariter, & etiam ſphęra aëris (licèt non tota) per raptum firmamenti. Habent etiam alię ſtellę ſpecialem effectum in aliquibus elementis, ſicut ſphęra Solis, in qua eſt effectus caloris, & eſt nata mouere ignem, & ſphęra Lunę eſt nata mouere aquam, ſicut ad ſenſum patet. Alię autem ſphęrę, verbi gratiâ planetarum, natę ſunt mouere aërem. Et ideo aër tot diuerſis motibus mouetur. Eſt enim in aëre frigus congelatiuum ex ſphęra Saturni, & ęſtus ex ſphęra Martis, & temperies in calido ex ſphæra Iouis, & temperies in frigido ex ſphæra Veneris, commiſcibilitas & paſſibilitas facilis ex ſphęra Mercurij. Sphęra autem ſtellarum fixarum, quę eſt octaua, in qua ſunt multę imagines & figuræ, mouet terram. Vnde & in ipſa figurantur imagines multę in generatis. Licèt ergo elementa leuia non deſcendant ex ſe, nec grauia aſcendant ex ſe, tamen ex motoribus vniuerſalibus ordinantibus motum, aliquando deſcendunt leuia, & aſcendunt grauia. Huiuſmodi autem conueniens exemplum eſt in qualitatibus actiuis & paſſiuis corporis animati. Non enim in animali ſemper mouetur calidum ſecundùm naturam ignis, nec agit actum ignis omnino, ſed potius mouetur in id, ad quod dirigitur ab anima, & agit ad terminum & finem intentum ab ea, ſicut Philoſophus dicit contra Empedoclem in 2. de Anima (text. 37.) Cùm autem motus cœli & opus naturæ, ſit opus intelligentiæ, vt dicit Philoſophus, non ſemper ſequuntur elementa

Digreſſio pulcherrima.

Quomodo elementa veniant ad miſtionem naturaliter & non per violentiam.

Prima cauſa cœlum.

Sphęrę cœli habent ſpeciales effectus in elementis; Sphæra Solis mouet ignē, Lunę, aquā, aliæ ſ. aërem.

Sphæra ſtellarum fixarū mouet terram.

A proprium impetum ſui motus, ſed aliquando mouebuntur in id ad quod per voluntatem intelligentię dirigentur, ſiue per virtutem ſtellarum, ſi de propinquo, ſiue inſtrumentali, motore loquamur. Hoc autem manifeſtum eſt per exemplum de vapore terreſtri eleuato à terra (ſicut dicitur in 1. Meteororum cap. 4.) qui per virtutem Solis aſcendit ad calidam regionem aëris. Et de vapore humido & aquoſo ſimiliter aſcendente. Vnde cùm in aëre ſint quædam partes ignitæ & aëreæ, & aqueæ, & terreæ, mouentur à ſe inuicem, aſcendendo & deſcendendo. Quod autem ignis ſit in aëre, patet per Philoſophum in 1. Meteororum. Dicit enim quòd ambitus ignis

Quod ignis ſit in aëre.

B per aërem frequenter ſpargitur motu, ideſt per virtutem cœleſtis motus, & fertur violentiâ deorſum. Et ideo ſunt aliquæ partes ignis, & in rore, & in vaporibus pluuialibus deſcendentibus, quos vapores ipſi accipiunt in regione aëris calefacta, & ideo aquæ pluuiales ſunt vaporoſæ & calidæ. Et hæc etiam eſt cauſa quòd niue deſcendente non eſt tanta intenſio frigoris ſicut in alijs hyemalibus temporibus. Sic ergo cum pluuia & rore & alijs huiuſmodi, deſcendunt partes ignitæ ad locum miſtionis. Ex his patet quòd ad miſtionem non mouet violentia, ſed natura. Et ideo miſtio non eſt violenta, ſed naturalis. Circa ſecundum autem diuerſi diuerſimodè opinantur.

Niue deſcendente ceſſat intenſio frigoris.

C Sunt enim quidam dicentes, quòd qualitatibus actiuis & paſſiuis, ad medium redactis aliqualiter per alterationem, formæ generales elementorum manent in miſto. Quia ſi non manerent, corruptio quædam eſſet in miſto: Rurſus etiam quia aliter ſimplicia corpora elementorum rationem amitterent. Elementum enim eſt, ex quo componitur aliquid, & eſt in eo, vt dicitur 5. Metaphyſic. (text. 4.) Sed iſta opinio eſt impoſſibilis. Impoſſibile enim materiam ſecundùm idem diuerſas formas elementorum ſuſcipere. Si igitur in corpore miſto formæ ſubſtantiales elementorum ſaluarentur, oporte-

Quomodo elementa ſint in miſto Auicen. quod ponit Auicen. 3. cœli c. 67.

elementum quid.

Impugnatio huius opinionis.

D ret diuerſis partibus materiæ eas ineſſe. Materiam autem diuerſas partes accipere eſt impoſſibile, niſi præintellectâ quantitate in materia. Sublatâ enim quantitate materia indiuiſibilis permanet, ſicut patet 1. Phyſicorum. Ex materia autem ſub quantitate exiſtente, & forma ſubſtantiali adueniente, corpus phyſicum conſtituitur. Diuerſæ igitur partes materiæ, formis elementorum ſubſiſtentes, plurium corporum rationem ſuſcipiunt. Multa autem corpora impoſſibile eſt eſſe ſimul. Non igitur in qualibet parte corporis miſti erunt quatuor elementa, & ſimiliter non erit vera miſtio, ſed ad ſenſum, ſicut accidit in congregatione corporum inſenſibilium propter paruitatem. Præterea quælibet forma

E ſubſtantialis propriam diſpoſitionem acquirit in materia, ſine qua eſſe non poteſt. Vnde altera eſt via ad alterationem, altera ad corruptionem. Impoſſibile autem eſt eandem eſſe diſpoſitionem, quam requirit forma ignis, & quam requirit forma aëris vel aquæ. Sed ſunt contrariæ. Contraria autem eſſe non poſſunt in eodem ſubiecto. Impoſſibile eſt igitur, quòd in eadem parte miſti ſint formæ ſubſtantiales ignis & aquæ. Si igitur miſtio fiat remanentibus formis ſimplicium corporum, ſequitur quòd non ſit miſtio, ſed ſolùm ad ſenſum, quaſi iuxta ſe poſitis partibus inſenſibilibus propter paruitatem. Quidam vtriuſque rationes vitare volentes, in maius inconueniens inciderunt. Vt enim miſtionem ab

Alia opinio Auicennæ 3. cœlic. 67. elementorum corruptione distinguerent, dixerunt formas substantiales elementorum aliqualiter remanere in misto. Sed rursus, nè cogerentur mistionem, ad sensum, & non secundùm veritatem ponere, posuerunt quòd formæ elementorum non manent in misto secundùm suum complementum, sed in quoddam medium reducunt. Dicunt enim quòd formæ elementorum suscipiunt *magis & minus*, & habent contrarietatem adinuicem. Et quia hæc manifestè repugnant communi opinioni & dictis Aristotelis, dicentis in prædicamentis, quòd substantiæ nihil est contrarium, & quòd substantia non recipit *magis & minus*: Vlteriùs procedunt, dicentes quòd formæ elementorum sunt imperfectissimæ, vtpote materiæ primæ propinquiores, vnde sunt mediæ inter formas substantiales & accidentales. Et sic, inquantum accedunt ad naturam formarum accidentaliũ *magis & minus* suscipere possunt. Hæc autem positio multipliciter improbabilis est. Primò, quia esse aliquid medium inter substantiam & accidens, est omnino impossibile: esset enim aliquid medium inter affirmationem & negationem. Proprium enim accidentis est in subiecto esse, substantiæ verò in subiecto non esse. Formæ autem substantiales sunt quidem in materia, sed non in subiecto. Nam subiectum est hoc aliquid, forma autem substantialis est, quæ facit hoc aliquid, non autem præsupponit ipsum. Item ridiculum est dicere medium esse inter ea, quæ non sunt vnius generis, vt probatur in 10. Metaphysic. (text. 22.) Medium enim & extrema ex eodem genere esse oportet. Nihil ergo medium esse potest inter substantiam & accidens. Vnde impossibile est formas elementorum suscipere *magis & minus*. Omnis enim forma recipiens *magis & minus*, est diuisibilis per accidens, inquantum scilicet subiectum potest eam participare, vel *magis* vel *minus*. Secundùm autem id quod est diuisibile,

Capite de substantia.

Impugnatio huius opinionis.

A vel per accidens, vel per se, contingit esse motum continuum, vt patet in 6. Physicorum. Si igitur formæ substantiales elementorum suscipiunt *magis & minus*, tam generatio quàm corruptio erit motus continuus: quod est impossibile. Nam motus continuus non est nisi in tribus generibus, scilicet in *quantitate, qualitate, & vbi.* Oportet igitur alium modum inuenire, quo & veritas mistionis saluetur, & tamen elementa non taliter corrumpantur, sed aliqualiter in misto remaneant. Considerandum est igitur, quòd qualitates actiuæ & passiuæ elementorum contrariæ sunt adinuicem, & *magis & minus* recipiunt. Ex contrarijs autem qualitatibus, quæ suscipiunt *magis & minus*, constitui potest media qualitas, quæ sapit vtriusque extremi naturam, sicut pallidum inter album & nigrum. Sic igitur remissis excellentijs elementarium qualitatum, constituitur ex eis quædam qualitas media, quæ est propria qualitas corporis misti, differens tamen in diuersis secundùm diuersam mistionis proportionẽ. Et hæc quidem qualitas est propria dispositio ad formam corporis misti, sicut qualitas simplex ad formam corporis simplicis. Sicut igitur extrema inueniuntur in medio, quod participat naturam vtriusque extremi, sic qualitates simplicium corporum inueniuntur in qualitate corporis misti. Qualitas autem simplicis corporis est quid aliud à forma substantiali ipsius, agit tamen virtute formæ substantialis. Alioqui calor calefaceret tantùm, non autem forma substantialis educeretur in actum, cùm nihil agat supra suam speciem. Sunt igitur virtute formarum substantialium simplicium corporum in corporibus mistis, non actu, sed virtute. Et hoc est quòd dicit Philosophus. *Non manent igitur elementa* (scilicet in misto) *actu, vt corpus & album, nec corrumpuntur, nec alterum, nec ambo. saluatur enim virtus enim eorum.*

B C D

Opinio propria.

Propter variam forte Auctoris sententiam, sui quoque sectatores inter se contrarij sunt.

Dubitationem autem hisce continuam edisseramus oportet, vtrùm mistio quippiam ad sensum sit, verbi gratiâ, cùm ea quæ miscentur, ita in parua diuisa fuerint, & hoc pacto iuxta sese posita, vt nullum sensu dignoscatur, tunc-ne mista sint, an non. Sed fit vt eorum quæ mista sunt, particula quælibet iuxta quamlibet sit: Illo igitur modo mista esse dicuntur, vt ordeacea grana frumentaceis, cùm quodlibet iuxta quodlibet positum est.

At si omne corpus sit diuisibile, si corpus corpori mistum similare sit, partem quamlibet secus quamlibet esse oportebit. Atque cùm fieri nequeat vt in partes minimas diuisio fiat, & compositio non idem sit quod mistio, sed aliud, non oportere dicere quæ miscentur, esse mista secundùm partes exiguas, quæ suam adhuc retineant naturam, perspicuum est. Compositio enim esse, non temperatura, aut mistio. Nec pars eandem cum toto haberet rationem. Dicimus autem, si quid misceri debeat, quòd mistum est, similium esse partium, & quemadmodum aquæ pars aqua est, ita & temperati temperatum.

Continuam autem his quæstionem dicendum, vtrùmne mistio ad sensum sit, vt quando ita in parua diuiduntur, quæ miscentur & ponuntur adinuicem hoc modo, vt non manifestum sit sensui vnumquodque, tunc mista sunt. Aut non sunt, sed est vt quæcunque secus quamcunque sit particulam mistorum. Dicitur enim sic illo modo, verbi gratiâ ordeum mistum frumento, quando quodcunque secus quodcunque ponetur. Si autem est omne corpus E diuisibile, si est corpus corpori miscibile homiomeros, quamcunque partem cuicunque propinquam esse oportebit. Quoniam autem non est in minima, diuisio neque compositio idem quòd mistio: sed aliud manifestum quòd neque secundùm parua saluata oportet, quæ miscentur, dicere mista esse. Compositio enim erit, & non temperamentum, neque mistio. Neque habebit eandem rationem cum toto pars. Dicimus autem oportere, si mistum est aliquid, mistum homiomerum esse; vt quem-

Quod

Quòd si mistio sit compositio secundùm partes exiguas, nihil horum accidet, sed solùm esse mista ad sensum.

Atque idem, huic quidem si acutè non videat esse mistum, Lynci verò non esse mistum videbitur. Neque diuisione adeo, vt quæuis particula iuxta quamuis posita sit, mistio sit. Nam fieri non potest, vt corpora sic diuidantur. Aut igitur non est mistio, aut hoc rursum est dicendum, quo pacto (inquam) fieri possit.

Sunt itaque (vti diximus) eorum quæ sunt quædam actiua, quædam quæ ab hisce pati solent. Quædam igitur conuertuntur, suntque inter se mutuò actiua & passiua, quorum videlicet eadem est materies. Quædam verò agunt & non patiuntur, nimirum quibus materies eadem non est. Horum igitur non est mistio. Quare nec medendi scientia sanitatem, nec sanitas eandem, mista corporibus efficiunt. Eorum verò actiuorum & passiuorum, quæ facilè diuisibilia sunt multa quidem paucis, & magna paruis, composita mistionem non faciunt, sed accretionem eiusce quod euincit. Nam alterum in id quod euincit, verti solet. Vt gutta vini decies millenis aquæ mensuris non miscetur. Etenim forma vini perit, atque vinum in totam aquam vertitur.

Cùm verò potentias habent quodammodo æquales, tum vtrumque è sua quidem mutatur natura in id quod vincit, ac superat, non tamen fit alterum, sed inter vtrumque medium atque commune. Patet igitur ea esse mistilia, quæcunque ex agentibus contrarietatem habent. Hæc enim inter se passiua sunt.

Parua autem dum paruis admouentur, propensiùs misceri solent, quippe cùm ea faciliùs, celeriusque sese transmeent.

At multum tardiùs hoc idem efficit patiturque à multo. Idcirco ex hisce quæ diuidi possunt, patique solent, quæ facilè terminos suscipiunt, ea mistilia sunt, quippe quæ facilè in parua dirimantur. Hæc enim est eius, quod facilè terminatur, ratio. Verbi gratiâ quæ liquida sunt, inter corpora maximè mistilia sunt, cùm liquidum maximè omnium diuisibilium facilè terminari possit, modò non sit viscosum atque tenax. Hæc enim molem reddunt ampliorem atque maiorem.

Cùm autem alterum duntaxat passiuum fuerit, aut alterum vehementer, & alterum admodum remissè, vel nihilo, vel certè paulo maius, euadet quod ex vtriusque mistura consurgit. Quod in stanno & ære accidit.

Nonnulla enim entia inter se minus discreta sunt ambiguntque. Videntur enim quodammodò & remissè misceri, & quasi al-

S. Thom. de Generat.

A admodum aquæ pars aqua, ita & temperati. Si autem secundùm parua compositio esset mistio, & nihil contingeret horum, sed solùm quidem mista ad sensum. Et idem, huic quidem mistum, si non videt quis acutè, Lynci autem non mistum videbitur. Neque diuisione, vt quæcunque secus quamcunque pars; impossibile enim ita diuidi. Aut igitur non erit mistio, aut dicendum est hoc quomodo contingit fieri rursus. Sunt vtique (vt diximus) entium, hæc quidem actiua, hæc autem passiua ab his. Hæc quidem igitur conuertuntur, quorum eadem materia est, & actiua adinuicem, B & passiua abinuicem. Hæc autem faciunt, sed impassibilia sunt, quorum non est eadem materia. Horum quidem igitur non est mistio. Ideoque neque medicina facit sanitatem, neque sanitas est mista corporibus. Actiuorum autem & passiuorum quæcunque sunt facilè diuisibilia, multa quidem paucis, & magna paruis, composita non faciunt mi- C stionem, sed augmentationem dominantis. Transmutatur enim alterum in dominans. Ideo gutta vini in mille milliis amphoris aquæ non miscetur. Soluitur enim species, & transmutatur in totam aquam. Quando autem potentiis adæquantur æqualiter, tunc transmutatur vtrumque in dominans ex suiipsius natura. Non generatur enim alterum, sed medium commune. Manifestum igitur, quoniam hæc sunt miscibilia, quæcunque factiua contrarietatem habent. Hæc sunt enim abinuicem passiua. Et parua autem paruis posita secus miscentur magis, faciliùs enim inuicem & citiùs transeunt. Multum autem & à multo tardiùs hoc operatur. Ideo & benè determinabilia, diuisibilia & passiuorum miscibilia. Diuiduntur enim hæc in parua faciliùs. Hoc enim est benè determinabile esse, verbi gratiâ, humida miscibilia maximè corporum. Benè determinabile enim maximè humidum diuisibilium, si non viscosum sit. Hæc etenim vtique ampliorem & maiorem solum tumorem faciunt. Quando autem E alterum solum passiuum erit, aut vehementer, hoc autem valdè parum, aut nihilo maius est id quod ex ambobus mistum est, aut parum. Quod contingit circa stannum & æs. Quædam enim balbutiuntur adinuicem, & epafoterizant. Videntur enim aliquantulum ac remissè mista esse, & alterum quidem susceptiuum, alterum autem species. Quod in his contingit: stannum enim vt passi aliqua sine materia æris, plenè euanescit

Multa paucis adiuncta, & è contra non faciunt mistionem, sed augmentationem. Gutta vini in 10000. amphoris aquæ non miscetur.

Humida sunt benè miscibilia nisi sint viscosa aut lubrica.

terum susceptiuum, alterum forma esse, quod quidem & in hisce accidit. Nam stannum quasi affectio quædam sine materia æris penè euanescit, mistura toti colore solùm indito. Quod idem & in aliis quoque vsu venit.

Patet igitur ex his quæ diximus, mistionem esse, & quid ea sit, & quam ob causam, & quænam entia mistilia sint; quandoquidem nonnulla sunt eiusmodi, quæ & pati inter se, & facilè terminari diuidique possunt. Hæc enim cùm mista sunt, non esse corrupta, nec vltra eadem simpliciter esse, nec eorum mistionem esse compositionem, nec ad sensum, necesse est. Sed mistile quidem est, quando cùm facilè definiri queat, passiuum est & actiuum & quod est eiusmodi mistile. Nam mistile à cognomine dici solet. Mistio verò est mistilium alteratorum vnio.

A mistum omne colorans solùm. Idem autem hoc contingit in aliis. Manifestum igitur ex his, quæ dicta sunt, quòd est mistio, & quid est mistio, & quare est, & quæ sunt miscibilia entium. Quoniam sunt quædam quasi passiua abinuicem, & benè determinabilia, & benè diuisibilia. Hæc enim, neque corrupta esse necessarium est quando mista, neque adhuc simpliciter eadem esse, quæ priùs, neque compositionem esse mistionem eorum, neque ad sensum. Sed est B miscibile quidem quodcunque benè determinabile ens, passiuum fuerit, & actiuum, & tali miscibile est. Ad homiomerum enim miscibile. Mistio autem est miscibilium alteratorum vnio.

LECTIO VIGESIMAQVINTA.

Aliorum opinionibus de mistionis modo propositis ac reiectis, propriam ac veram sententiam adducit

Postquam Philosophus determinauit mistionem esse, hîc determinat quomodo fiat mistio. Et circa hoc duo facit: Primò ponit opiniones aliorum de modo mistionis: Secundò ponit opinionem propriam, ibi, *Sunt itaque vt diximus.* Circa primum duo facit: Primò ponit opiniones aliorum: Secundò reprobat eas, ibi, *Si autem est omne corpus.* Circa primum sciendum est, quòd de modo mistionis duplex fuit opinio. Vna fuit quòd tunc solùm mistio fiat, quando miscibilia diuiduntur in tam minima secundùm quantitatem, quòd sensus ea percipere non potest. Et quando illa minima fuerint secus inuicem posita, non alterata, tunc dicunt fieri mistionem. Et hanc opinionem primò ponit Philosophus. Secundam opinionē ponit, ibi *Aut non sunt.* Quæ fuit talis. Quòd cùm miscibilia sunt diuisa non ita vt sistat diuisio in minima secundùm sensum, sed sistat in minima secundùm materiam, scilicet quòd non sit accipere minus, quod seruet materiam & operationem miscibilis. Conueniūt enim ambæ istæ opiniones, quòd dicunt mistionem esse secundùm minima, sed differunt, quia prima ponit minima quoad sensum, secunda minima secundùm materiam. Dicit ergo Philosophus, quòd dicendum est ac determinandum continuam quæstionem, scilicet si ita sit, vt dicit prima opinio, vel sicut dicit secunda, quæ dicit scilicet quòd diuiso corpore in minima simpliciter, quælibet pars eius est secus quamcunque partem alterius. Dicitur enim sic à quibusdam, verbi gratiâ, sicut si diceremus ordeum mistum cum frumento; licèt enim illa discernantur, tamen sunt minima sui generis. Et ad similitudinem istorum dicunt fieri mistionem elementorum, quando in minima simpliciter diuiso elemento, quælibet pars vnius est iuxta partem alterius.

Deinde cùm dicit *At si omne corpus, &c.* Destruit prædictas opiniones. Et primò per rationem communem ambabus: Secundò per rationem propriam, ibi, *Et idem huic.* Dicit ergo primò, si omne corpus est diuisibile, si corpus corpori est miscibile, de ratione misturæ est quòd quælibet pars vnius miscibilis sit homiomera, & oportet quòd quælibet pars sit iuxta quamlibet partem alterius miscibilis. Quoniam autem mistio non est compositio diuisorum in minima, latentia sensum, sicut dicebat prima opinio, nec etiam sicut dicebat secūda, manifestum est quòd non erit mistio secundùm parua saluata in speciem & virtutem, quia tunc esset potius quædam compositio & non mistio, nec haberet quælibet pars eandem rationem cum toto. Nos autem dicimus, quòd si est aliquod mistum, oportet ipsum esse homiomerum, idest eiusdem rationis in parte, & in toto. Et sicut quælibet pars misti est mistum. Si autem mistio esset compositio secundùm parua (vt dicebat vtraq; opinio, licèt differēter) nihil horū contingeret, sed solùm mistio ad sensum, & non secundùm veritatem. Mistum homiomerum esse oportet

Deinde cùm dicit *Atque idem, huic, &c.* Ponit proprias rationes. Et primò cōtra primam opinionem, dicens quòd si hoc modo fiat mistio sicut prima opinio dicebat, illud quod esset vni mistum, putà ei qui videt acutè, esset alteri non mistum, putà lynci videnti acutè.

Secundò arguit contra secundam opinionem, ibi, *Neque diuisione.* Dicens quòd mistio non est ex diuisione minimorum, quia in minima simpliciter impossibile est diuidere corpus ita, quòd in eis stet diuisio. Si autem minima essent physica, tunc esset congregatio & non mistio. Aut igitur mistio non est, cùm hi duo modi esse non possint, aut rursus dicendum est, quomodo contingit mistionem fieri.

Deinde cùm dicit *Sunt itaque (vti, &c.* Determinat de modo mistionis secundùm propriam opinionem. Et primò præmittit quandam diuisionem, necessariam ad propositum ostendendum, dicens quòd (sicut supradictum est) entium quædam sunt actiua, quædam passiua ab his, scilicet actiuis. Sed istorum, quædam cōmunicant in materia (& talia in agendo & patiendo adinuicem conuertuntur) quædam verò sunt, quorum non eadem materia est: & talium, licèt vnum agat, & reliquum patiatur, non tamen in hoc conuertuntur adinuicem. Secundò, ibi, *Horum quidem igitur non est mistio.* Prosequitur intentum. Et circa hoc tria facit: Primò ostendit, quæ non sunt miscibilia, siue ex quibus non potest fieri mistio: Secundò ostendit quādo, & ex quibus fiat mistio, ibi, *Quando autem potentijs adæquantur.* Tertiò redit iterum super pri-

mum, vt melius manifestet quæ nullo modo sunt miscibilia, ibi, *Quando autem alterum*. Dicit ergo primò, quòd eorum quæ non communicant in materia, non potest esse mistio. Ei ideo, licèt medicina faciat sanitatem, non tamen patitur à sanitate. Et ideo misceri ibi non potest. Neque sanitas, vel aliquod accidens, miscetur corporibus. Et talia immiscibilia sunt ex sui natura. Quædam autem licèt sint miscibilia ex sui natura, tamen per accidens misceri non possunt. Et quæ sint ista declarat, ibi, *Actiuorum & passiuorum.* Dicens quòd si multa de genere actiuorum & passiuorum componantur, & magna paruis, non faciunt mistionem, sed faciunt augmentum prædominantis, per cuius virtutem alterum, scilicet paucum, vel paruum, transmutatur in alterum prædominans. Et ideo gutta vini in mille millibus amphoris aquæ, non miscetur cum ipsa aqua, quia forma, siue species eius transmutatur & corrumpitur in totam aquam.

DEINDE cùm dicit *Cùm verò potentiis, &c.* Ostendit ex quibus & quando fiat mistio. Et circa hoc tria facit: Primò ostendit quando & ex quibus fiat mistio: Secundò ostendit, quæ faciliter miscentur, ibi, *Et parua autem.* Tertiò quæ difficulter, ibi, *Multum autem.* Dicit ergo primò, quando potentiæ miscibilium adæquantur, tunc vnumquodque miscibilium † æqualiter dominatur, & vnumquodque ad alterum tanquam ad dominans transmutatur, & vnumquodque ex suiipsius natura secundùm aliquid transmutatur. Nec tamen vno corrupto aliud generatur, sed fit medium inde commune, quod participat omnium virtutes miscibilium coniunctorum. Manifestum est ergo quòd hæc sunt miscibilia, quæcunque sunt de numero facientium siue agentium, & habent contrarietatem, quia hæc sunt adinuicem passiua. Et hoc est primò quod requiritur in miscibilibus. Contra hoc autem, quod hîc dicitur, objicitur à quibusdam. Quia sic miscibilũ potentiæ adæquantur, tanta est virtus resistendi, quanta est virtus ad agendũ. Et ita nec agent nec patientur adinuicem. Item objiciunt Auicenna & Algazel, dicentes quòd si miscibilia adæquantur in misto, non magis inclinabitur illud mistum sursum quàm deorsum, vel ad aliquam aliam loci differentiam, cùm nullum sit in ipso prædominans elementorum. Et adhuc sequitur, quòd quilibet motus secundùm triplum magis est violentus quàm naturalis. Et similiter est de loco. Sequeretur etiam quòd omnis mistio esset vna. Et ita ex similibus in quantitate & qualitate essent caro & ossa & lapis & cætera mista. Quod est impossibile. Ad quod dicendum est, quòd cùm omnis mistio naturalis sit propter generationem, non sic sunt intelligenda verba Philosophi quòd in misto sit æqualitas virtutum & potentiarum, vt prima ratio procedebat. Nec etiam oportet quòd ibi sit æqualitas quantitatis ipsorum miscibilium. Sed est intelligendum, quòd ibi sit æqualitas proportionis, quam requirit forma rei generandæ, propter quam est mistio. Et per hoc patet solutio ad obiecta.

DEINDE cùm dicit *Parua autem dum, &c.* Ostendit quæ faciliter & benè miscentur, dicens quòd quando parua miscentur paruis, tunc faciliùs fit mistio. Quia talia faciliùs & citiùs transeunt per se inuicem alterando.

DEINDE cùm dicit *At multum tardiùs, &c.* Ostendit quæ tardè & difficilè commiscentur, dicens quòd quando multùm miscetur multo, tunc tardiùs & difficiliùs commiscentur. Et hoc ideo, quia difficiliùs adinuicem alterantur, & tardiùs transeunt per se inuicem. Requiritur etiam ad facilem mistionem, quòd miscibilia sint benè terminabilia adinuicem passiua. Et hoc ideò, quia benè terminabilia, cùm sint subtilia & humida, faciliùs diuiduntur in parua, quæ faciliùs commiscentur quàm magna. Hoc enim est benè terminabile, quod est benè diuisibile in parua, verbi gratiâ humida quæ sunt inter cætera corpora benè miscibilia. Et hoc ideo, quia humidum inter alia corpora est magis diuisibile in parua, nisi illud humidum sit viscosum. Quia (sicut dicitur in 4. Meteororum text. 28.) partes humidi viscosi coniacent sicut glutinum propter mistum eis subtiliter siccum, quod apprehendit vndique humidum, & non sinit elabi oleum. Quando verò aquæ admiscetur, quia lubrica simul iuncta, vel lubricum humido compositum, auget tumorem, siue quantitatem, sed non miscetur ei sic quòd quælibet pars eius alteret & alteretur ab eo ad mediam naturam misti.

DEINDE cùm dicit *Cùm autem alterum, &c.* Ostendit iterum primùm, vt melius declaret, quæ sunt quæ nullo modo misceri possunt, dicens quòd quando solum alterum est passiuum ita, quòd non agat in alterum, talia nullo modo miscentur. Et hoc est, quando miscibilia non communicant in materia. Quando verò communicant in materia, sed vnum vehementer agit, & alterum vehementer patitur, & non tantum agit quantum primum, neque talium potest esse mistio; vel si est aliqua, parum relinquetur de eo, quod vehementer patitur, sicut patet in stanno & ære. Si enim in ære liquefacto miscetur modicum de stanno, tunc stannum per vehementiam actionis æris euaporat, & nihil fortè remanet nisi color quidam. Et est simile balbutientibus, qui vna litera prolata aliam distinctè non proferunt. Idem etiã cõtingit in multis alijs.

DEINDE cùm dicit *Patet igitur ex his quæ, &c.* Recapitulat quę dicta sunt de mistione. Per quod etiam quarta quæstio declaratur, quæ fuit primò proposita in principio huius capituli, dicens manifestũ esse ex his quæ dicta sunt, & quòd est mistio, & quid est, & quare est, quia propter passionẽ & actionẽ contrariorum. Et dictum est etiam quæ sunt miscibilia, quando ista passiua adinuicem & benè terminabilia; & talia sunt benè diuisibilia. Dictum est etiam quòd ad hoc quòd sit mistio, necessarium est quòd miscibilia non sint simpliciter corrupta, nec sunt simpliciter eadem, vt priùs. Sunt enim corrupta quantum ad formas, & remanent quantum ad virtutem, vt suprà ostensum est. Adhuc etiam ostensum est quòd mistio non est compositio minimorum secundùm naturam, sicut dicebat vna opinio, nec minimorum secundùm sensum, vt dicebat alia: talia enim minima non sunt miscibilia. Sed illud est miscibile, quod cùm sit benè determinabile, est actiuum & passiuum. Et illud quod admiscetur cum tali miscibili, est miscibile ad homiomerum, idest facit cum alio mistum, quod est eiusdem rationis in toto & in partibus. Patet etiam quòd mistio est miscibilium alteratorum vnio. Quæ quidem alteratio solùm est intelligenda in virtutibus, siue qualitatibus eorum. Sed si etiam alteratio sumatur impropriè, mistio est miscibilium alteratorum, idest corruptorum secundùm formas vnio.

Primi libri de Generatione Finis.

Marginalia: † Legitur in quibusdam codicibus & rectiùs *aliqualiter.* — Miscibilia sunt actiua & passiua adinuicem. — Dubium. — Quia tria elementa violenter mouerentur. — Solutio. — Quæ faciliter miscentur. — Quæ difficulter miscentur. — Vnde humidum sit viscosum. — Recapitulatio. — Quomodo mistionis vnio intelligitur.

ARISTOTELIS DE GENERATIONE ET CORRVPTIONE.

LIBER SECVNDVS.

Cum S. Thomæ Aquinatis expoſitione.

SVMMA LIBRI.

De Elementorum Principijs & numero inquirit, & ipſorum Generatione, & de Miſtorum item generatione meminit; & generationis & corruptionis cauſas inueſtigat.

CAPVT PRIMVM.

A

FRANCISCI VATABLI TRANSLATIO.

De miſtione igitur & tactu & actione & paſsione, quo pacto hiſce competant, quæ naturâ mutationem ſubeunt, & inſuper de ortu & occaſu ſimplici, abſolutoque, qualiter fiat, cuius ſit, & quam ob cauſam, tum etiam de alteratione quid ſit alterari, & quam quodque eorum habeat differentiam, dictum eſt. Reſtat, vt circa ea quæ elementa corporum appellantur, contemplemur. Nam generatio B *& corruptio ſubſtantiis omnibus, quæ naturâ conſtant, haud ſine ſenſibilibus corporibus competunt.*

Quorum ſubiectam materiam quidam vnam eſſe aiunt, eam aërem, aut ignem, aut quippiam inter hæc medium, quod & corpus ſit & ſeparabile, ponentes. Quidam numero plures vna. Alij enim ignem & terram, alij & hæc & tertium aërem, alij & aquam inter hæc quartam, vti Empedocles. Ex quibus concretionem ſecretionem-ue, aut alterationem ſubeuntibus, ortum atque occaſum rebus ipſis contingere dicunt. C

Quod igitur prima ipſa principia elementaque probè dicantur, ſit in confeſſo. Ex quibus ſi aut congregatione ſegregatione-ue, aut aliâ mutatione tranſmutentur, generationem fieri contingat atque corruptionem. Sed qui

ANTIQVA TRANSLATIO.

De miſtione quidem igitur & tactu & *facere* & *pati*, dictum eſt quomodo exiſtant his, quæ tranſmutantur ſecundùm naturam. Ampliùs autem de generatione & corruptione ſimpliciter, & quomodo eſt, & propter quam cauſam. Similiter autem & de alteratione dictum eſt, quid eſt alterari, & quam habeat differentiam eorum vnumquodque. Reliquum autem conſiderare circa vocata elementa corporum. Generatio quidem & corruptio, omnibus naturâ ſubſiſtentibus ſubſtantiis eſt non ſine ſenſibilibus corporibus. Horum autem ſubiectam materiam, hi quidem eſſe inquiunt vnam, vt putà aërem ponentes, aut ignem, aut aliquod horum medium, quod & corpus eſt & ſeparabile. Hi autem plures numero, quàm vnam. Quidam enim ignem & terram. Hi autem & hæc & aërem tertium. Hi autem & hoc & aquam, quartum, vt Empedocles. Ex quibus congregatis & ſegregatis & alteratis, aiunt contingere generationem & corruptionem rebus. Quoniam igitur prima principia & elementa, benè ſe habet dicere, quòd ſit confeſſum ex quibus tranſmutatis, aut

vnam vltra ea, quæ sunt dicta, materiam faciunt, eamque corpoream atque separabilem, errant. Nam fieri non potest, vt corpus hoc, cùm sensibile sit, sine contrarietate existat. Etenim infinitum hoc quod nonnulli principium esse dicunt, aut leue, aut graue, aut calidum, aut frigidum sit, necesse est.

Quod autem in Timæo est scriptum, nihil habet certi definitique. Nam nec ille planè dixit an id quod omnia suscipit, ab ipsis separetur elementis, nec vllo vti solet, cùm tamen priùs dixerit illud vocatis elementis, vt aurum aureis operibus esse subiectum. Quanquam id non rectè dicitur, si hoc dicatur modo. Sed quorum est alteratio, ea ita sese habent. Quorum verò generatio atque corruptio, ea ex nomine eorum, ex quibus fiunt, appellari impossibile est. At qui longè verissimum esse inquit, dicere quodque aurum esse. Verùm cùm solida ipsa elementa sint, ad plana vsque resolutionem facit. Ad primam materiam esse plana ipsa de numero eorum est, quæ fieri nequeunt.

Non autem sensibilium corporum quandam esse materiam dicimus, sed eam separari non posse, sed semper esse cum contrarietate, ex qua elementa vocata fiunt. De quibus alibi exactiùs est definitum atque pertractatum.

Verùm enimverò, cum ad hunc modum ex materia corpora prima constent, de hisce quoque determinemus oportet, supponentes materiam, inseparabilem quidem, sed contrarijs subiectam, principium atque primum esse, non enim calor frigori, nec frigus calori, sed quod subjicitur vtrique, materia existit. Quare primò quod potentia sensibile corpus existit, principium est. Deinde contrarietates ipsæ ceu calor & frigus. Postremò ignis & aqua, & quæ sunt eiusmodi. Hæc enim in sese transmutari solent. Nec res perinde habet, vt Empedocles & cæteri asserunt. Non enim esset alteratio. At contrarietates ipsæ transmutari in se non solent.

A secundùm congregationem, aut segregationem, vel secundùm aliam transmutationem, contingit generationem esse & corruptionem. Sed facientes quidem vnam materiam extra prædicta, hanc autem corpoream & separabilem, peccant. Impossibile enim sine contrarietate esse corpus hoc sensibile. Aut enim leue, aut graue, aut calidum, aut frigidum, necesse infinitum hoc, quod quidam dicunt esse principium. Vt autem in Timæo scriptum est, nullam habet determinationem. B Non enim dixit manifestè pandeches, si separatur ab elementis. Neque vtitur vllo, cùm dixit esse subiectum aliquod vocatis elementis priùs, vt aurum operibus aureis certè. Quanquam & hoc non benè dicitur, hoc modo dictum. Sed quorum quidem est alteratio, ita est. Quorum autem est generatio & corruptio, impossibile illud enunciari, ex quo generatum est. Sed tamen inquit longè verius est esse aurum dicere vnumquodque esse. C Sed elementis entibus solidis vsque ad planiciem facit dissolutionem. Impossibile autem matrem & materiam primam planam esse. Nos autem dicimus esse aliquam materiam vnam corporum sensibilium, sed hanc non separabilem, sed semper cum contrarietate, ex qua generantur vocata elementa. Determinatũ est autem de his certius, & in aliis. Sed tamen, quoniam & hoc modo sunt ex materia prima corpora, determinandum. D Et de his porrò, principium quidem & primum esse materiam inseparabilem, atque subiectam contrariis, antea supponamus. Neque enim calidum materia est frigido, neque hoc calido, sed subiectum amborum. Quapropter primum quidem potentia corpus id quod sensibile, principium est, secundum autem contrarietates (dico autem verbi gratiâ caliditas & frigiditas) tertiò autem neque ignis, & aqua, & talia. Hæc quidem transmutantur adinuicem, & non vt Empedocles & alij dicunt, neque enim esset alteratio: E contrarietates autem non transmutantur.

Impossibile est corpus sensibile esse sine contrarietate.

Materia prima est sicut mater.

Primum principium materiale.

Secundum.

Tertium.

LECTIO PRIMA.

PRÆMITTITVR HVIVS LIBRI intentum. Antiquorum præterea ac propriè de materiali generationis elementorum principio opiniones tractantur.

POstquam Philosophus in primo Libro determinauit de generatione & corruptione in communi, & de motibus consequentibus, scilicet de alteratione & augmento, nunc in secundo Libro determinat de generatione & corruptione in speciali, scilicet de generatione & corruptione elementorum. Et circa hoc duo facit: Primò recapitulat ea quæ dicta sunt in primo Libro, & continuat dicta dicendis dando intentionem: Secundò prosequitur intentum, ibi, *Horum autem subiectam*. Dicit ergo primò, quòd dictum est iam in primo Libro de mistione & de tactu & de *facere & pati*, quomodo existunt his quæ transmutantur secundùm naturam. Ampliùs etiam dictum est de generatione & corruptione quomodo existat, & propter quam causam. Similiter etiam dictum est de alteratione, quid est, & in quo differt à generatione & corruptione. Relinquitur autem in hoc secundo Libro considerare de corporibus, quæ *elementa*

vocantur, antequam consideremus in libris de Generatione & Corruptione corporum specialium, sicut lapidum & metallorum & plantarum & animalium: Et hoc ideo, quia omnes substantiæ quæ generantur & corrumpuntur, non sunt sine istis sensibilibus corporibus, scilicet quatuor elementis. Dicuntur autem elementa antonomasticè sensibilia, quia eorum differentiæ, siue principia, quæ sunt quatuor qualitates, scilicet calidum, frigidum, humidum, & siccum, sunt causæ omniũ aliarum qualitatum tangibiliũ.

Quia mista sunt ex quatuor elemẽtis.

Elementa dicuntur antonomasticè sensibilia.

Deinde cùm dicit *Quorum subiectam, &c.* Prosequitur intentum. Et circa hoc duo facit: Primò inquirit de substantia, & numero eorum: Secundò de mutua ipsorum generatione & corruptione, ibi, *Quoniam autem determinatum est.* B Circa primum duo facit: Primò determinat de materiali principio, & formali elementorum: Secundò de numero, ibi, *Quoniam autem quatuor elementa.* Circa primum duo facit: Primò determinat de principio materiali: Secundò de formali, ibi, *Sed non minus.* Circa primum duo facit: Primò determinat de materia elementorum secundùm opinionem aliorum: Secundò secundùm opinionem propriam, ibi, *Nos autem dicimus.* Circa primum duo facit: Primò ponit opiniones aliorum; Secundò reprobat eas, ibi, *Quoniam quidem igitur principia.* Dicit ergo primò, quòd quidam fuerunt, qui posuerunt tantùm vnam materiam elementorum. Sed isti diuersificati sunt. C Quidam enim dixerunt quòd illa materia erat aër. Quidam verò quòd ignis. Sed isti diuersificati sunt. Quidam enim posuerunt quoddam corpus medium, igne quidem densius, aëre autem subtilius. Conueniunt omnes isti in hoc, quòd dixerunt ipsam materiam elementorũ esse corpus separabile actu, & per se existens. Alij verò fuerunt, qui dixerunt materiam elementorum esse plurificatam per numerum, & isti etiam diuersificati sunt. Quia quidam dixerunt ipsam esse ignem & terram, quidam verò addunt tertium, scilicet aërem; quidam addunt quartum, scilicet aquam sicut Empedocles. Dicunt autem, tam ponentes duo, quàm ponentes plura duobus, quòd per congregationem & segregationem ipsorum fit generatio & corruptio in rebus. D

Antiquorum opiniones de elementorum generatione & de principio materiali.

Deinde cùm dicit *Quod igitur prima, &c.* Reprobat prædictas opiniones. Et hoc primò: Secundò quasi incidenter reprobat opinionem Platonis, ibi, *Vt autem in Timæo scriptum est.* Aduertendum autem est circa primum, quòd non reprobat opinionem ponentium plura elementa, sed ad præsens concedit eam tanquam propinquam aliqualiter veritati. Vnde dicit, quòd sit concessum illis, qui ponunt plura elementa esse principia, per quorum transmutationem fit generatio & corruptio, siue ista transmutatio sit congregatio & disgregatio, siue quæcunque alia transmutatio, isti quodammodo benè dicunt. E Reprobat autem primam opinionem. Vnde dicit, facientes vnam materiam, & hanc corpoream & separabilem ab omni contrarietate & ab omni forma elementali, sicut quòd est medium inter ignem & aërem, peccant, quia impossibile est quòd corpus sensibile sit sine contrarietate. Oportet enim quòd illud corpus infinitum, quòd ipsi dicunt esse principium, sit aut graue, aut leue: & siquidem erit leue, mouebitur ad locum ignis, si autem graue, mouebitur ad locum terræ. Cuius autem motus est & locus, illius est

Nota intẽtionem Philosophi.

Primum principium atque elementum, sæpius apud Aristotelem cõfundi, alterumque pro altero sumi, notissimum est. Reprobat opinionem ponẽtium vnam materiam in actu elementorum.

A & forma, quam motus & locus sequuntur: Ergo est terra, vel ignis. Et sic per consequens est, calidum, aut frigidum. Et sic non erit separabile à contrarietate & à forma elementali, vt ipsi ponebant.

Deinde cùm dicit *Quod autem in Timæo, &c.* Reprobat opinionem Platonis de principio elementorum, dicens quod illud quod dixit Plato in Timæo, nullam habet determinationem, quia nihil dixit determinatè & manifestè. Non enim dixit manifestè & determinatè, si illud principium, quod vocauit *pandexen* (idest receptaculum omnium) separatur ab elementis ita, quòd sit aliquando actu existens sub forma elementi, vel non. Neque etiam dixit quòd esset aliquod materiale principium ipsorum elementorum: Sed dicit quòd subiectum elementorum se habet ad elementa sicut aurum se habet ad opera operata ex auro. Sed certè hoc non benè dicitur. Quia impossibile est, quòd id quod est subiectum generationis sicut materia, dicatur de ipso generato; sicut non dicimus quòd caro sit terra, sed terrea. Similiter illud quod alteratur, non recipit prædicationẽ passionis in recto. Non enim potest dici quòd homo sit albedo, sed albus. Plato tamen dicit quòd verius est dicere vnumquodque opus factum ex auro esse aurum, quàm ipsum esse tale. Sicut verius est dicere phialam factam ex auro, esse aurum, quàm phialam. Ita etiam verius erit dicere, ignem vel aquam vel aliud generatum, esse ipsum subiectum, quàm esse ignem vel aquam. Potest ergo breuiter sic ratio formari. Impossibile est quod subiectum generationis prædicetur in recto de generato. Sed subiectum, quod ponit Plato, prædicatur in recto de elementis. Ergo impossibile est, quòd sit subiectum generationis & corruptionis ipsorum. Adhuc etiam peccat Plato, quia cùm elementa sint corpora solida, dicit tamen quòd materia eorum dissoluitur vsque ad superficiem, vt patet in 3. de Cœlo & Mundo (text. 3.) Impossibile enim est quòd materia prima, quæ est sicut mater, sit superficies.

Primus Platonis lapsus.

Secundus Platonis lapsus.

Ratio Arist. contra Platonem.

Tertius Platonis lapsus.

Deinde cùm dicit *Non autem sensibilium, &c.* Determinat de materia, quæ non est separabilis simul ab omni forma elementi, nec ab omni contrarietate elementorum secundùm propriam opinionem, dicens quòd est aliqua vna materia sensibilium corporum, scilicet elementorum, quæ non est separabilis simul ab omni forma elementi, nec ab omni contrarietate, sed semper est sub aliqua forma, & aliquibus qualitatibus consequentibus ipsam formam. Et ex ista materia generantur sensibilia corpora, quæ vocantur *elementa.* Excusando autem se à maiori declaratione, dicit quòd determinatum est in alijs certiùs, (scilicet in 3. Cœli & Mundi text. 53.) Sed quia ibi non plenè determinatus modus, secundùm quem ex materia generantur corpora prima, determinandum est hîc quomodo generentur. Ad horum enim manifestationem dicit sumendum esse pro principio hoc, quod dictum est, scilicet quòd est materia vna subiecta contrarijs, inseparabilis ab eis, quia semper est cum altero contrariorum. Et hoc probat per hoc quòd caliditas non potest esse materia frigiditatis, nec è conuerso, sed oportet aliquod esse tertium, vt dicitur in 12. Metaphysic. (text. 10 & 11.) & in 1. Physic. (text. 71.) quòd est subiectum amborum contrariorum, & de vno transmutatur in aliud. Et ideo primum principium est id, quod

est potentia corpus sensibile, & illud est materia iam dicta. Secundum verò principium sunt contrarietates qualitatum, distinguentes & determinantes potentiam materiæ: Verbi gratiâ caliditas & frigiditas & huiusmodi. Tertium iam erit elementum constitutum ex his, putà ignis, vel aqua, vel huiusmodi, & alia elementa, quæ transmutantur adinuicem, dum eorum communis materia mutatur de vna forma in aliam, vt de igne in formam aëris, & similiter de alijs. Vnde non est verum, quod Empedocles dixit, & quidam alij, scilicet quòd elementa non transmutantur. Si enim immutabilia sunt, vt quòd solùm fuit ignis, semper sit ignis, tunc nunquam esset generatio nec alteratio. Quod est manifestè falsum, quia secundùm contrarietatem transmutantur. Sicut videmus ad sensum, quòd eadem materia, quæ nunc est sub frigiditate aquæ, aliquando est sub caliditate aëris, & quod erat sub caliditate aëris, aliquando est sub caliditate ignis. Cùm ergo huiusmodi qualitates consequantur formas substantiales elementorum, sicut effectus causam sequitur, dicendum quòd si fiat transmutatio ipsarum qualitatum, etiam fit transmutatio in formis substantialibus.

CAPVT SECVNDVM.

Verum nihilominus, & vt corporis sunt, qualia & quot principia sint, dicamus oportet. Nam cæteri suppositis vtuntur, nec cur talia sint, aut tot numero dicunt.

Cùm igitur corporis sensibilis, hoc est tangibilis, principia disquiramus, sensibile autem sit quod tactú sensum facit, constat non omnes corporis contrarietates, species & principia facere, sed eas solùm quæ sub tactum cadunt. Non contrarietate eaque tangibili differunt. Quocirca nec albor, nec nigror nec dulcedo, nec amaritudo, nec item cæterarum quicquam contrarietatum, elementum facit.

Atqui visus tactu prior est. Quare & quod ei obiicitur prius erit. Verum non est corporis tangibilis affectio, quatenus tangibile existit, sed per aliud, quanquam natura prius est.

Porrò ipsorum tangibilium qualesnam sint primæ differentiæ & contrarietates, distinguamus oportet. Sunt autem tangibiles contrarietates hæ, calidum, frigidum, siccum humidum, graue leue, durum, molle, viscosum aridum, scabrum, glabrum, crassum, tenue.

Ex quibus graue & leue, neque actiua sunt, neque passiua, non enim quòd alterum quippiam agat patiatur-ue, ab altero dicuntur. At elementa ipsa inter se mutuò actiua sint & passiua oportet, nam miscentur & in sese vicissim mutantur.

Calidùm autem frigidumque & humidum ac siccum, illa quidem quod actiua sint, hæc verò quòd passiua dicantur. Calidum enim est quod ea congregat, quæ eiusdem sunt generis. Nam segregare (id quod ignem facere aiunt) est cognata, & quæ eiusdem sunt generis, congregare. Accidit enim vt aliena eximat. Frigidum verò, quod ex æquo cogit ac congregat, tam quæ eiusdem sunt generis, quam quæ diuersi. Humidum autem quod cùm facile terminos suscipiat proprio non definitur. Siccum verò, quod proprio terminos bellè definitur, alieno ægrè.

Sed non minus erit corporis, qualia & quot dicendum principia. Alij quidem enim supponentes vtuntur & non dicunt quare talia aut tot sint. Quoniam igitur quærimus corporis sensibilis principia, hoc autem est tangibile, tangibile autem cuius est sensus tactus, manifestum quoniam non omnes contrarietates corporis, species, & principia faciunt, sed solùm quæ secundùm tactum. Nam secundùm contrarietatem differunt, & secundùm tangibilem contrarietatem. Ideo neque albedo & nigredo, neque dulcedo & amaritudo, similiter autem neque aliarum contrarietatum aliqua, facit elementum. Quamuis prior visus tactu, quapropter & subiectum prius. Sed non corporis est tangibilis passio secundùm quòd tangibile, sed secundum aliud, etsi sit naturâ prius. Primum autem diuidendæ sunt ipsorum tangibilium differentiæ & contrarietates. Sunt autem contrarietates secundùm tactum hæ, calidum & frigidum, humidum & siccum, graue, leue, durũ, molle, lubricum, aridum, asperum, lene, grossum & subtile. Horum autem graue quidem & leue, neque actiua, neque passiua. Non enim in faciendo aliquid aliud, neque in patiendo ab alio dicuntur. Oportet autem actiua inuicem & passiua esse elementa. Miscentur enim & transmutantur inuicem. Calidum enim & frigidum, humidum & siccum, hæc quidem quia actiua sunt, hæc autem quia passiua dicuntur. Calidum enim est, quia congregat homogenea. Segregare enim quod inquiunt facere ignem, est homogenea congregare. Contingit enim eximere aliena. Frigidum autem quod contingit & congregat similiter & homogenea, & heterogenea. Humidum enim indeterminatum proprio termino, benè terminabile est alieno. Siccum autem benè terminabile proprio termino, difficulter autem termi-

Calidum quid.

Frigidum.

Humidum.

Siccum.

Tenue autem & crassum, viscosum & aridum, durum & molle, & cæteræ differentiæ, ex hisce sunt. Nam cùm quod repletiuum existit, ad humidum ex eo pertineat, quia non sit definitum, sed prompte terminari posit, & sequatur id quod ipsum tangit, tenue autem sit repletiuum (nam paruarum est partium, & quod est eiusmodi, repletiuum est. Totum enim totum tangit, tenue autem maximè est tale) tenue sub humido, & crassum sub sicco, fore constant.

Rursum viscosum ab humido comprehendetur. Nam viscosum humidum cum quadam affectione existit velut oleū. Aridum autē à sicco. Aridū enim est, quod perfectè siccū est adeo, vt ob humiditatis defectum etiam concreuerit.

Insuper molle humidum comitari solet, & durum siccum. Molle enim est, quod in sese refugit, ceditque, & non resistit. Id quod humidum facere assolet. Quamobrem & humidum molle non est. Sed molle sub humido & durum sub sicco collocatur. Durum siquidem est, quod concretum, seu congelatum est. Quod autem est concretum, siccum est.

Porro siccum & humidum multis dicuntur modis. Nam & humidum & madens, sicco aduersantur, & rursus siccum & concretum humido. Hæc autem omnia ad humidum & siccum, quæ prima dicta sunt, attinent. Nam cùm madenti siccum aduersetur, & madens sit, quod superficietenus extrariam admisit humiditatem, & humectum quod introrsus, siccum autem id quod hac vacat, madens sub humido & ei oppositum, siccum sub primo sicco fore constat. Rursum humidum & concretum eodem modo. Humidum enim est quod in penitiore parte propriam habet humiditatem. Concretum verò, quod hac priuatum est. Et proinde ex hisce, alterum humidi, alterum sicci erit. Constat igitur cæteras omnes differentias ad quatuor primas.

Et has non ampliùs in pauciores reduci. Neque enim calidum, id est quod humidum, aut quod siccum est, neque humidum quod calidum, aut quod frigidum est, neque frigidum & siccum, subalterna sunt, neque sub calido & humido struuntur. Quare quatuor esse has necesse est.

A nabile alieno. Subtile autem & grossum, lubricum & aridum, durum & molle, & aliæ differentiæ, ex his sunt. Quoniam enim repletiuum est humidum, quia non est terminatum quidem, benè autem terminabile est ens, & sequitur tangentem. Subtile autem repletiuum (subtilium enim partium & paruarum partium repletiuum) totum enim totum tangit. Subtile autem maximè tale. Manifestum autem quoniam subtile quidem erit humidi, grossum autem sicci. Et rursus lubricum quidem

B humidi. Lubricum enim aliquid humidum passum est velut oleum. Aridum quidem sicci. Aridum enim est perfectè siccum. Quapropter & concretum est propter defectionem propriæ humiditatis. Ampliùs molle quidem humidi. Molle enim est, quod cedit in seipsum, & non transmutans quidem. Quod facit humidum. Ideo enim non est humidum molle, sed molle humidi, durum autem sicci. Durum enim est, quod coagulatum est. Coagulatum autem siccum. Dicuntur autem siccum

C & humidum multifariàm, opponitur autem sicco & humidum & vdum, & rursus humido & siccum & coagulatum: omnia autem hæc sunt sicci & humidi, quæ prima dicta sunt. Quoniam enim & vdo opponitur siccum, & vdum quidem est, quod habet alienam humiditatem in superficie, infusum autem quidem quod in profundo, siccum autē est, quod priuatur ac manifestū est, quoniam vdum erit humidi: oppositum autem siccum primi sicci. Rursum autem humidum, & coagulatum similiter.

D Humidum enim est, quod habet propriam humiditatem in profundo. Coagulatum autem, quod priuatur hac. Quapropter & horum erit, hoc quidem sicci, hoc autem humidi. Manifestum igitur quoniam omnes aliæ differentiæ reducuntur ad primas quatuor. Hæ autem non ampliùs in pauciores. Neque enim calidum est id quod siccum, aut quod humidum est, neque humidum quod calidum, aut quod frigidum neque frigidum quod siccum, neque sub inuicem, neque sub calido & humido sunt. Quapropter necesse quatuor esse has.

De princi- pio formali,

Lectio

LECTIO SECVNDA.

QVANAM QVALITATVM tangibilium elementorum formalia principia sint, ac illorum primæ differentiæ.

De principio formali.

POstquam Philosophus determinauit de principio materiali elementorum, hîc determinat de principio formali. Et primò dat intentionem suam: Secundò prosequitur intentum, ibi, *Quoniam igitur quærimus.* Dicit ergo primò, quòd non minus debemus dicere de principio formali elementorum quàm de materiali. Et intelligo per formale principium ipsas sensibiles qualitates, potentiam materiæ, vel materiam distinguentes, secundùm quas illa corpora qualia sunt. Inquirit enim hîc Philosophus principium corporum sensibilium, inquantum sensibilia sunt, vt ipse dicit in litera. Si autem dicatur quòd velit inquirere principia formalia substantialia, tunc dicendum est, quòd quia formæ substantiales sunt nobis ignotæ, quia insensibiles, ideo per istas qualitates, quæ sunt immediata principia transmutationis substantialis, dat intelligere ipsa formalia principia substantialia. Et ideo dicit quòd etiam oportet dicere quales & quot sunt istæ qualitates. Ideo autem de istis determinare oportet, quia alij Philosophi non reddunt causam, quare sunt, sed solùm ex suppositione vtuntur eis.

DEINDE cùm dicit *Cùm igitur corporis, &c.* Prosequitur intentum: & circa hoc duo facit: Primò ostendit, quòd non omnes contrarietates sunt formæ elementorum perfectiuæ, sed solùm tangibiles: Secundò, quod non omnes tangibiles: sed solùm primæ. Et ostendit quæ sunt primæ, ibi, *Ipsorum autem tangibilium.* Dicit ergo primò, quòd quia nos quærimus principia corporis sensibilis, & non omnis sensibilis, sed solùm tangibilis, tangibile autem solùm est sensus tactus, manifestum est quòd non omnes contrarietates faciunt species, siue corporis sensibilis, sed solùm illæ quæ sunt sensibiles secundùm tactum. Et ideo, nec albedo, nec nigredo, nec dulcedo, & amaritudo, nec aliqua alia sensibilis qualitas, quæ non est tangibilis, facit elementa. Et huius causa est, quia non sunt primæ, nec actiuæ, nec passiuæ adinuicem, cuiusmodi oportet esse principia primorum corporum, scilicet elementorum. Et ideo non transmutant ea quæ tangunt. Et propterea non valent ad generationem & corruptionem elementorum.

E DEINDE cùm dicit *At qui visus tactu, &c.* Remouet quoddam dubium. Cùm enim quærat hîc Philosophus formas perfectiuas corporum elementorum, & cùm visus sit prior tactu (& ideo obiectum visus sit priùs obiecto tactûs) potius videtur quòd formæ perfectiuæ elementorum sint quærendæ penes differẽtias visûs quàm tactûs. Sed hoc remouet, dicens quòd quamuis visus sit vno modo prior tactu, quia forma etiam dignitate prior est omnibus sensibus, & ideo obiectum visûs priùs est obiecto tactûs, tamen qualitas quæ est obiectum visûs, non est corpus tangibile secundùm quòd tangibile, etiam si visum contingat esse secundùm naturam primum. Prior enim formâ est & dignitate & fine, omnibus sensibus. Et si est, vt dictum est, & obiectum vi-

Secundum

A sûs priùs est obiectis aliorum sensuum, non tamen omne visibile, sed solùm lumen, siue lux, quia per ipsam mouet cœlum materiam generabilium & corruptibilium, ad omnem formam. Tactus autem subiecto prior est quia substernitur omnibus sensibus, vt patet 2. de Anima (text. 17.) Et suæ contrarietates sunt causæ omnium contrarietatum. Et hoc patet, quia non sentimus secundùm tactum, nisi id quod excellit secundùm qualitates complexionatas medio tactus, quod est caro. Et illæ sunt, calidum, frigidum, humidum, & siccum, quarum nulla est in cœlo. Et ideo cœlum secundùm naturam non est sensibile tactu, sed solùm elementa, in quibus sunt quatuor qualitates, ex quibus fit complexio & tactus. B

quid obiectum visus est prius obiecto tactus & è contra.

Cœlum nō est sensibile tactu.

DEINDE cùm dicit *Porro ipsorum tangibiliū, &c.* Ostendit quòd non omnes qualitates tangibiles sunt formæ perfectiuæ elementorum, sed solùm primæ actiuæ & passiuæ sunt adinuicem. Et circa hoc tria facit: Primò diuidit qualitates tangibiles: Secundò ostendit quòd solùm hæ quatuor, scilicet calidum, frigidum, humidum, & siccum, sunt actiuæ & passiuæ, ibi, *Horum autem.* Tertiò ostendit quòd ipsa sunt primæ, quia ad ea omnes aliæ reducuntur, ibi, *Subtile autem & grossum.* Dicit ergo primò quòd diuidendæ sunt tangibiles C qualitates, siue contrarietates, vt videamus quæ earum sint primæ. Sunt autem contrarietates secundùm tactum hæ, calidum, frigidum, humidum, & siccum, graue, leue, durum & molle, lubricum, aridum, asperum, lene, grossum, & subtile. Rarum autem, & densum (vt in 4. Physic. text. 84. dicitur) non sunt qualitates Physicæ, sed positiones partium materiæ, secundùm propinquum in denso, & secundùm remotum in raro.

Septem cōtrarietates secundùm tactum.

Rarum & densum non sunt Physicæ qualitates.

Contrarietates secundùm tactum septem.

Calidum } Frigidum }	Asperum } Lene }
Graue } Leue }	Grossum } Subtile }
Durum } Molle }	Humidum } Siccum }
Lubricum } Aridum }	

D

DEINDE cùm dicit *Ex quibus graue, &c.* Ostendit quòd hæ solùm quatuor qualitates sunt actiuæ & passiuæ adinuicem, & per consequens quòd sunt formæ elementorum. Sed quia graue & leue sunt propriæ qualitates elementorum, de quibus posset videri quòd essent ipsorum formalia principia, ideo primò dicitur quòd non sunt actiua nec passiua. Et hoc declarat per modum significandi modum ipsorum. Quia non significant actionem vel passionem, cùm non sint nomina verbalia. Cùm autem elementa misceantur & transmutẽtur adinuicem, oportet, quòd sint actiua vel passiua. Talia autem esse non possunt, nisi per formalia sua principia. Ex his igitur manifestè sequitur, quòd nec graue nec leue sunt formalia principia elementorum.

DEINDE cùm dicit *Calidum autem, &c.* Ostendit quòd hæ quatuor qualitates, scilicet calidum & frigidum, humidum & siccum, sunt actiuæ & passiuæ. Et primò ostendit hoc de cali-

do & frigido, dicens quòd calidum & frigidum sunt actiua, humidum & siccum sunt passiua. Sic dicuntur, idest, sic consignificant eorum nomina: & hoc præcipuè secundùm Græcos, qui fortè habent nomina verbalia, actiones & passiones consignificantia. Deinde declarat hoc idem per definitiones ipsorum. Calidum enim est quòd congregat homogenea sibi, quia subtile, quod calido est conueniens, attrahit. Licèt enim calidum segreget (sicut dicunt quidam ignem facere) tamen illud segregare est congregare; quia congregando homogenea segregat heterogenea per accidens. Quòd autem frigidum sit actiuum, patet etiam per hoc quia congregat omnia, tam quæ sunt eiusdem naturæ quam illa B quæ sunt diuersæ. Aliquando enim aqua, terra palea, & huiusmodi, per coagulationem factam à frigido congregatur. Secundò ibi, *Humidum enim.* Ostendit quòd humidum & siccum sunt passiua per definitiones eorum, definiuntur enim per passiones eorum. Humidum enim est interminatum proprio termino benè terminabile termino alieno. Siccũ autẽ terminatur termino proprio, difficulter autẽ terminabile termino alieno.

Calidum & frigidum actiua Humidum & siccum passiua. Quomodo calidum congregat homogenea. Quod frigidum sit actiuum.

DEINDE cùm dicit *Tenue autem & c.* Ostendit quòd prædictæ quatuor qualitates sunt primæ quia ad eas omnes aliæ reducuntur. Et hoc primò facit: Secundò ostendit quòd illæ non reducuntur ad alias, ibi, *Hæ autem non amplius.* Circa primum duo facit: Primò ostendit quòd istæ sunt primæ: Secundò distinguit siccum & humidum, quia non omne humidum, nec etiam siccum, est prima qualitas, ibi, *Dicuntur autẽ siccũ & humidum.* Circa primum duo facit: Primò proponit quòd omnes aliæ qualitates sunt ex his, dicens quòd subtile, grossum & lubricum & aridum & durum & molle, & omnes aliæ differentiæ sensibilium qualitatum, sunt ex his. Secundò, ibi, *Quoniam enim repletiuum.* Probat propositum; & circa hoc tria facit. Quia primò reducit ad istas quatuor hanc contrarietatem, subtile & grossum, secundò lubricum & aridum, ibi, *Et rursus lubricum.* Tertiò molle & durum, ibi, *Amplius molle quidem.* Dicit ergo primò quod subtile est ex humido. Quod patet ex definitione humidi, quòd quia humidum est ex eo quod non benè terminatur termino proprio, sed benè terminatur termino alieno, est repletiuum, quia sequitur vndique tangens ipsum, eo quòd fluit vsque ad ipsum tangens. Subtile autem repletiuum, eo quòd ipsum subtilitate quodlibet minimum subintrat. Vnde manifestum est, quòd subtile est effectus humidi, per oppositum autem grossum erit effectus sicci. Grossum autem est, cuius partes feculentæ non disiunguntur, & excedit capacitatem eius quod natum est repleri. Sed videtur, quòd hæc ratio Philosophi non valeat, cùm sit ex duabus affirmatiuis in secunda figura. Dicit enim humidum est repletiuum, subtile repletiuum: Ergo subtile est humidum. Sed est dicendum, quod cùm in quolibet genere sit deuenire ad vnum primum, quod est causa sequentium, vt dicitur 2. Metaphys. oportet quòd in genere repletiuorum sit vnum primum, quod per se sit repletiuum, & à quo alia replentia participant. Tale autem est primum humidum, quod supra definitum est. Vnde licèt ratio Philosophi non teneat ratione ordinationis terminorum in figura, valet tamen ex habitudine causæ & effectus.

Humidum quo repletiuum.

Subtile repletiuum.

Dubium.

Solutio.

DEINDE cùm dicit *Rursum viscosum ab, & c.* A Reducit aliam contrarietatem ad prædictas quatuor qualitates, scilicet lubricum & aridum, dicens quòd lubricum reducitur ad humidum. Quia lubricum est humidum aliquid passum. Cùm enim humidum patitur commistionem subtilis terrei, & est vnctuosum, tunc fit lubricum, quia substantiale terreum sibi commistum, non finit separari partes eius, sicut apparet in oleo, & alijs vnctuosis. Aridum autem est, quòd est perfectè siccum, non retinens, nec subtile terreum nec etiam humidum vnctuosum: & ideo, quæ coagulantur, calido primo humiditatem propriam extrahente, postea verò frigido faciente, partes constare sibi coagulantur.

Lubricum reducitur ad humidũ aridum, &c.

DEINDE cùm dicit *Super molle humidum, & c.* Reducit tertiam contrarietatem, scilicet molle & durum, dicens quòd molle est effectus humidi. Molle enim est, quòd cedit tangenti. Differt tamen ab humido. Quia humidum transmutat tangens, quia humectat. Sed molle, inquantum tale, non transmutat tangens. Et ideo molle non est humidum, sed est effectus humidi. Durum autem reducitur ad siccum sicut effectus ad suam causam. Durum est enim, quòd tangenti non cedit, quia est coagulatum. Coagulatum autem est effectus sicci, vt priùs dictum est.

Molle est effectus humidi.

DEINDE cùm dicit *Porrò, siccum, & c.* Distinguit humidum & siccum, dicens quòd siccum & humidum dicuntur multis modis. Est C enim quoddam humidum, quod habet humiditatem in profundo. Et hoc potest esse dupliciter. Quia si habet propriam humiditatem quemadmodum vua, propriè dicitur humidum, si autem habet extraneam sicut spongia, dicitur humidum infusum. Et est quoddam humidum, vel vdum, secundùm aliam literam, quòd habet humiditatem in superficie, quòd Commentator nominat irroratum, & omnibus istis modis elemẽtũ humidũ opponitur sicco. Sed sciendum etiam quòd multipliciter dicitur siccũ. Vno enim modo dicitur siccum corpus, grossum & aridum in superficie. Et hoc propriè opponitur humido in D superficie. Alio autem modo dicitur siccum coagulatum, quod non habet humiditatem in profundo, & huic sicco propriè opponitur humidum infusum. Omnia autem hæc, scilicet humidum istis modis dictum, & siccum aridum, & siccum coagulatum, sunt effectus primi humidi, & primi sicci. De aspero autem & leni non facit Philosophus mentionem, quia manifestum est quòd ad alias quatuor reducuntur. Asperum enim est quod habet siccitatem in superficie, quæ inæqualiter partes eius constare facit; lene autem in superficie habet humorem, qui æqualiter facit fluere partem ad partem. Et ideo vnum horum est effectus sicci, scilicet asperum, & aliud est effectus humidi, scilicet lene. Concludit igitur E ex prædictis manifestum esse, quòd omnes aliæ differentiæ tangibilium qualitatum ad illas quatuor reducuntur.

Vdũ Auer. irroratum, appellat.

Occurrit tacitæ obiectioni.

DEINDE cùm dicit *Et has non amplius, & c.* Ostendit quòd illæ non reducũtur ad alias, nec in pauciores, nec ad se inuicem. Quia calidum non est siccum ita, quòd caliditas sit frigiditas quædam, vel effectus eius. Nec frigiditas est caliditas, vel siccitas, vel humiditas quædam. Nec humiditas est caliditas vel frigiditas. Nec frigiditas est siccitas. Nec calidum est frigidum, vel è conuerso, sicut sub causa. Nec etiam frigiditas & caliditas sunt sub humido & sicco, vel è conuerso. Necesse est igitur has quatuor qualitates esse pri-

mas. Sed videtur hoc non esse verum. Quia in 1. Meteororum cap. 1. dicitur, quòd stellæ per motum suum & per reflectionem radiorum causant calorem in istis inferioribus, & maximè Sol. Et ita videtur quòd non omne calidum sit effectus primi calidi, cùm ipsæ stellæ non sint calidæ, nec per tales qualitates effectæ calidæ. Saturnus etiam dicitur causare frigiditatem in aëre; & ita non omne frigidum erit effectus primi frigidi. Ad quod dicendum est, quòd Philosophus A hîc loquitur de qualitatibus actiuis & passiuis adinuicem, inter quas sunt prædictæ quatuor qualitates, vt ostensum est. Qualitates autem stellarum (putà lux, vel aliqua alia virtus earum) licèt causarent in istis inferioribus aliquam qualitatem, non tamen ab eis patiuntur, cùm eorum substantia non communicet in materia, vt dicitur in 2. Metaphys. (text. 10.) & ideo cessat obiectio.

CAPVT TERTIVM.

Cum autem elementa sint quatuor, & eorum quæ sunt quatuor, sex sint copulæ, contraria autem simul copulari non possint (calidum enim & frigidum & rursum siccum & humidum, idem esse, est impossibile) constat quòd elementorum copulæ quatuor erunt, nempe calidum & siccum, calidum & humidum, rursum frigidum & siccum, frigidum & humidum. Atque hæc corpora ea quæ simplicia videntur esse, ignem (inquam) aërem, aquam, & terram, secundùm rationem comitari ac sequi solent. Nam ignis calidus siccusque est. Aër verò frigidus & humidus (nam aër velut vapor est) Aqua frigida humidaque. Terra frigida atque sicca. Vnde fit vt differentiæ illæ non iniuriâ primis corporibus distribuantur, & iuxta rationem eorum numerus constet.

Omnes enim & qui simplicia corpora elementa faciunt, alij vnum, alij duo, alij tria, alij quatuor esse volunt. Qui igitur tantùm vnum esse dicunt, deinde densitate & raritate cætera generant, hisce duo principia facere rarum (inquam) & densum, aut calidum & frigidum, accidit. Hæc enim opificis munus obeunt. Vnum autem subjici solet, sicuti materies. Qui verò continuò duo (vt Parmenides) ignem & terram faciunt, quæ inter hæc media sunt ceu aërem & aquam, horum misturas esse astruunt.

Eodem modo & qui esse tria inquiunt, quemadmodum Plato in diuisionibus. Medium siquidem misturam congeriemque facit. Atque eadem ferè dicunt, qui duo & qui tria faciunt. Verùm illi medium in duo secant, hi verò vnum faciunt medium.

Porrò nonnulli statim quatuor esse aiunt, vt Empedocles. Cogit autem & hic illa in duo, nam igni cætera omnia contraponit. Ignis autem & aër & vnumquodque eorum quæ dicta sunt, haudquaquam simplex est sed mistum. Quæ verò sunt simplicia, talia quidem sunt, non tamen eadem. Vt quod igni simile est igneum, non ignis, & quod aëri aëreum, non aër existit, Simili modo & de cæteris quoque dicendum est. Ignis

B QVoniam autem quatuor sunt elementa, eorum autem quatuor sex coniugationes sunt, contraria autem non innata sunt coniungi. (Calidum enim & frigidum esse idem, & rursus humidum & siccum impossibile) manifestum est, quoniam quatuor erunt elementorum coniugationes, calidum & siccum, calidum humidum, & rursus frigidum & humidum, & frigidum & siccum. Et assecutum est hoc secundùm rationem simplicibus apparentibus corporibus igni, & aëri, & terræ, & aquæ. (Ignis enim calidus & siccus. Aër autem calidus & humidus, velut euaporatio enim aër. Aqua autem frigida & humida. Terra autem frigida & C sicca) vt rationabiliter distribuantur differentiæ primis corporibus, & multitudo eorum sit secundùm rationem.

Coniugationes possibiles quatuor, impossibiles verò duæ.

Omnes enim quidem qui simplicia corpora elementa faciunt, hi quidem vnum, hi autem duo, hi autem tria, hi autem quatuor faciunt. Quicunque quidem igitur vnum dicunt solùm, deinde densitate & raritate alia generant, his contingit duo facere principia, & rarum & densum aut calidum & frigidum. Hæc enim actiua. Vnum autem supponitur, veluti materia. Qui autem mox duo faciunt (vt Parmenides) ignem, & D terram, intermedia misturam faciunt horum, putà aërem & aquam. Similiter autem & qui tria dicunt quemadmodum Plato in diuisionibus. Medium enim misturam facit. Et ferè eadem dicunt, & qui duo & qui tria dicunt, præterquam quòd hi quidem incidunt in duo media, hi autem vnum solùm faciunt. Quidam autem & mox quatuor dicunt, vt Empedocles. Congregat autem & hæc in duo, igni enim omnia alia contraponit. Non est autem E ignis & aër & vnumquodque prædictorum simplex, sed mistum. Simplicium autem talia quidem sunt, non tamen eadem, verbi gratiâ quod est igni simile igneum, non ignis, & quod aëri aëreum similiter autem & in aliis. Ignis

Vide 1. Physicorum. text. 51.

Vide 1. Physicorũ text. 41.

Igni omnia contraponit Empedocles.

etiam caloris est excessus perinde vt glacies A *frigoris. Nam congelatio & feruor excessiones quædam sunt, illa quidem frigoris, hic vero caloris. Igitur si glacies humidi & frigidi congelatio sit, & ignis calidi & sicci feruor erit. Quamobrem nec ex glacie gigni quicquam, nec ex igni potest.*

Cùm autem simplicia corpora sint quatuor, è duobus vtrumque vtriusque locorum est. Ignis enim & aër, eius qui ad superficiem terminumque vertit, terra verò & aqua, eius qui ad medium. Atque ignis & terra extrema quidem sunt & sinceriora. B *Aqua verò & aër media & mista magis. Et vtraque etiam vtrisque contraria sunt. Nam igni aqua, aëri verò terra aduersatur. Hæc enim contrarijs affectibus constant.*

Verum enimuerò cùm simpliciter quatuor sint, quodque vnius est. Terra siquidem sicci potius est quàm frigidi: Aqua verò frigidi magis quàm humidi: Aër humidi magis quàm calidi: Ignis calidi magis quàm sicci. C

autem est superabundantia caliditatis, quemadmodum & glacies frigiditatis. Coagulatio quidem & arsio superabundantiæ quædam sunt, illa quidem frigiditatis, hæc autem caliditatis. Si igitur glacies est coagulatio frigidi & humidi, ignis erit arsio calidi & sicci. Ideo nihil ex glacie generatur, neque ex igne. Entibus autem quatuor simplicibus corporibus, vtrumque duorum locorum est vtriusque. Ignis & aër, eius qui ad terminum fertur. Aqua autem & terra, eius qui ad medium. Et extrema quidem & sincera ignis & terra. Media autem mista magis (nimirum aqua & aër) Et vtraque vtrisque contraria. Igni quidem enim est contraria aqua. Aëri autem terra. Hæc enim ex contrariis passionibus constituta sunt. Sed tamen cum simpliciter quatuor sint, vnius vnumquodque est. Terra enim sicci magis quàm frigidi: Aqua autem frigidi magis quàm humidi: Aër autem humidi magis quàm calidi: Ignis autem calidi magis quàm sicci.

Ignis est caliditatis superabundantia.

Quæ qualitas in summo sit cuilibet elemento.

LECTIO TERTIA.

NVMERVM ELEMENTORVM & illorum qualitates, secundùm veritatem & ex Philosophis affert.

POstquam Philosophus determinauit de principiis elementorum, scilicet de materiali, & formali, hîc determinat de numero eorum. Et circa hoc duo facit: Primò determinat de numero eorum: Secundò cùm in quolibet elemento sint duæ qualitates, ostendit in quolibet quæ qualitas dominetur in eo, ibi, *sed tamen simpliciter quatuor entia.* Circa primum duo facit: Primò probat numerum elementorum: Secundò confirmat dictum suum per opiniones aliorum, ibi, *Omnes enim quidem qui simplicia corpora.* Ad euidentiam primæ partis sciendum est quòd elementum communiter sumptum potest dici omne quod venit in compositionem alicuius Est enim elementum ex quo componitur aliquid primo, & est in eo, vt dicitur in 5. Metaphysic. (text. 4.) Secundùm hoc ergo sumendo communiter elementum, ipsæ primæ quatuor qualitates possunt dici elementa, cùm ex ipsis, (vt dicitur in litera) componantur sex coniugationes. Vel aliter. Quia alio modo dicuntur elementa primæ propositiones demonstrationis, ex quarum virtute procedunt cæteræ demonstrationes, in quas omnes propositiones aliæ reducuntur. Ad horum ergo similitudinem ipsæ primæ tangibiles qualitates possunt dici *elementa,* quia omnes aliæ (vt ostensum est) sunt effectus earū, & in eas cæteræ reducuntur. Dicit ergo primò Philosophus. Cùm sint quatuor elementa, id est quatuor tangibiles qualitates, & non quatuor simplicia corpora, vt quidam exponūt, nondum enim probatus est numerus earum; quatuor autem qualitatū sunt duæ coniunctiones, scilicet calidū & frigidū, siccū & humidū, quę sunt duę impossibiles coniugationes, quia impossibile est contraria esse in eodem, manifestum est quòd solùm reliquæ quatuor coniugationes erunt possibiles, scilicet calidum & siccum, calidum & humidum, frigidum & humidum, frigidum & siccum. Et hoc quod dictum est secundùm hanc rationem assecutum est, idest conueniens est his quæ apparent in simplicibus corporibus, scilicet in igne, aëre, aqua & terra. Ignis enim est calidus & siccus, & ita constituitur per primam coniugationem: Aër calidus & humidus per secundam: Aqua frigida & humida, per tertiam: Terra frigida & sicca, per quartam. Et sic primæ differentiæ qualitatum rationabiliter distribuuntur primis corporibus, scilicet quatuor elementis. Et oportet quòd multitudo primorum corporum sit secundùm prædictam rationem: quia, scilicet primæ qualitates non possunt nisi quadrupliciter combinari.

Elementa quid. Primæ qualitates elementa dicuntur. Et primæ propositiones.

Expositio textus.

D

Combinationes possibiles quatuor.

1. Ignis.	{ Calidum. Siccum.	Calidum. Humidum.	} Aër. 2.
3. Aqua.	{ Frigidum. Humidum.	Frigidum. Siccum.	} Terra. 4.

Combinationes impossibiles duæ.

.1. Calidum, & Frigidum.
.2. Humidum, & Siccum.

E DEINDE cùm dicit *Omnes enim & qui, &c.* Confirmat, quod dixit per opinionem antiquorum. Duo autem dixit Philosophus: Primum est quòd elementa non sunt plura quàm quatuor: Secundum est quòd ipsa agunt & patiuntur per differentias contrariarum tangibilium qualitatum. In quibus duobus concordat quodammodo cum antiquis. Vnde dicit quòd omnes antiqui, qui dicunt elementa simplicia corpora, conueniunt in hoc quòd non excedunt quaternarium numerum. Differunt tamen, quia quidam dicunt primum elementum esse tantùm vnum, quidam dicunt elementa esse duo, quidam tria, quidam quatuor. Ergo in hoc concordat cum antiquis, qui quaternarium numerum non transcendunt, concordat etiam cum eis in secundo,

Quomodo ponentes vnum principium ponebant contrarias qualitates.

quia dicunt ipsa elementa (siue vnum , siue plura) pati per contrarias qualitates. Quicunque enim vnum solum dicunt elementum, dixerunt alia generari ex ipso, densitate & raritate, quæ sunt contrariæ qualitates. Isti ergo dixerunt duo principia præter elementum ipsum, quod dicebant esse quandam mediam naturam corpoream, subtiliorem aëre, & densiorem igne. Ex quo per densitatem & raritatem, ex eo alia generari, vel per calidum & frigidum, per frigidum quidem condensans, per calidum autem rarefaciens. Hæ enim qualitates, cùm sint contrariæ, agunt, & patiuntur adinuicem. Vnum autem, scilicet prædictum elementum, supponitur eis sicut materia. Qui autem duo faciunt (vt Parmenides qui ponit ignem & terram esse elementa) ponebant etiam inter ea duo media, scilicet aërem & aquā quæ dicebant fieri ex istis duobus per rarum & densum. Quia quando rarefit terra, generatur aqua, quando autem condensatur ignis, generatur aër. Vnde iste etiam ponebat ea pati per contrarias qualitates, & in hoc conuenit cum Philosopho. Similiter autem & qui dicunt tria esse elementa, ponunt duo extrema contraria & vnum medium, sicut Plato in suis diuisionibus, vbi diuidit elementa. Ponit enim vnum ex parte formæ, & magnum & paruum, quæ sunt contraria, ex parte materiæ. Dicit etiam quoddam medium esse mistum ex magno & paruo. Ferè autem dicunt idem qui ponunt duo principia, & ponentes terram. Vtrique enim ponunt duo extrema & differunt quia ponentes duo elementa, sicut Parmenides, ponunt duo media, ponentes autem terram ponunt vnum medium.

Parmenides quomodo.

Plato quomodo.

Quomodo Empedocles reducit elementa.

DEINDE cùm dicit *Porrò nonnulli statim, &c.* Ponit specialiter opinionem Empedoclis, & eam declarat, dicens quod quidam (sicut Empedocles & eius sequaces) ponunt statim quatuor elementa; Dicit autem (*mox*) quia licèt aliqui posuerint quatuor, non tamen principaliter, sed duo media, sicut aërem & aquam, dicebant ex alijs generari. Ista autem quatuor elementa reducit Empedocles in duo contraria. Ex vna enim parte ponit ignem, & ex alia parte igni tria alia contraponit. Vnde concordat Aristoteles cum Empedocle in duobus, licèt non omnino, scilicet in numero elementorum, & contrarietate eorum. Vlterius autem incidenter declarat opinionem, dicens quòd secundùm Empedoclem elementa, quæ nos sentimus, non sunt pura, sicut ignis quem sentimus, non est purus, neque aër, nec aliquod aliorum, sed vnumquodque est mistum. Tamen simplicia elementa sunt talia, idest istis quæ videmus similia, non tamen eadem, verbi gratiâ id quod est simile igni, putà flamma, non est ignis, sed ignea, est enim flamma spiritus sicci ardor, vt dicitur in 1. Meteorologicorum. Et quod est simile aëri, non est aër, sed aëreum, & similiter de alijs. Dicit etiam Empedocles quòd ignis qui circa nos est, est quædam superbundantia caliditatis, sicut glacies est quædam superabundantia frigiditatis. Coagulatio enim & arsio sunt superabundantiæ quædam. hæc quidem frigiditatis in glacie, hæc autem caliditatis in igne circa nos existente. Si igitur glacies est coagulatio humidi & frigidi, & ignis est superabundans arsio calidi & sicci, quia vtrumque eorum à temperamento mistionis recedit, ideo nihil ex glacie generatur, nec ex igne, qui est circa nos, licèt vtrumque sit mistum. Secundùm autem quosdam aliter inducitur hæc litera, vt legatur

Elementa quæ sentimus non sunt pura elementa secundum Empedoclem.

Flamma nō est ignis, sed ignea. Lege 1. Li. Meteororum Lect. 4. & lib. 4. text. 17. Item. text. 28 huius, 2. libri

Nihil ex glacie & ex igne generatur.

A secundùm opinionem Aristotelis.

DEINDE cùm dicit *Cùm autem simplicia, &c.* Remouet quandam dubitationem. Quæ talis est: Cùm enim sint quatuor simplicia corpora (vt probatum est) videtur quòd oporteat ponere quatuor loci differentias, quæ ipsius corporibus aptantur. Hanc ergo remouet, dicens quòd cùm sint quatuor simplicia corpora, vnumquodque ipsorum est alterius duorum priorum locorum, scilicet loci sursum & loci deorsum. Hæc enim sunt primæ differentiæ loci, vt dicitur in 2. de Cœlo (text. 8.) Et ideo dicitur hîc (*locorum duorum*) ignis enim & aër sunt illius loci, qui est ad terminum sursum. Terra autem & aqua sunt illius loci qui est deorsum, non pariter, sed extrema sunt magis sincera, sicut ignis qui est simpliciter leuis, ideo simpliciter fertur sursum, terra verò simpliciter deorsum, quia simpliciter grauis. Sed media elementa vtroque participant. Aqua enim leuis est in terra, & grauis est in aëre, & in igne: Cùm ergo aqua plus habeat de grauitate quàm de leuitate, magis communicat cum terra. Et ideo vtrique datur vnus locus. Similiter autem de aëre & igne. Addit autem ad hoc quòd constituta sunt ex contrarijs quatuor passionibus & primis, ex quibus grauitas & leuitas causatur, & cæteræ tangibiles qualitates.

B

C

DEINDE cùm dicit *Verùm enimuerò cùm, &c.* Ostendit quæ qualitas in quolibet elemento dominetur, dicens quòd elementa cùm sint quatuor, & quodlibet habeat duas qualitates, non tamen habet eas æqualiter, sed vnumquodque est vnius, idest in vnoquoque dominatur vna. Sicut in terra magis dominatur siccitas quàm frigiditas: In aqua magis frigiditas quàm humiditas: In aëre magis humiditas quàm caliditas. In igne verò magis dominatur caliditas quàm siccitas.

Aristoteles hîc non elementa ipsa, sed ambas cuiusque elementi qualitates inter se cōparat.

Non est autem intelligendum (vt quidam dicunt) quòd terra, licèt sit magis sicca quàm frigida, propter hoc sit siccior igne. Quia litera non dicit. Ratio enim in contrarium persuadet. Duæ enim sunt causæ siccitatis, Vna est frigus condensans & comprimens humidum. Et per consequēs remouetur siccitas, quæ non est aliud quàm humiditatis priuatio. Alia causa est caliditas humiditatem consumens. Manifestum autem est quòd motus causat calorem in eo, quod potest calefieri. Necesse in materia illa maximè profundet, quæ semper est iuxta velocissimum motum. Hæc autem est materia ignis: Vnde ignis est calidissimum omnium calidorum, vt dicitur 2. Metaphysicorum. Potentior autē est ignis caliditas ad consumendum humidum, quàm terræ frigiditas: & idcirco ignis siccior est quàm terra. Vlteriùs autem cùm virtus mouentis sit minor in remoto quàm in propinquo, minus calefacit motus cœli materiam aëris, imò quasi minimè. Remanebit ergo humida magis quàm calida. Non tamen magis quàm aqua, quia in aqua est frigiditas, faciens ad se fluere humidum, caliditas autem aëris non facit ad se fluere humidum. Et ideo aqua est magis humida quam aër. Sensu enim sensibilia iudicamus; manifestum est autem omnibus habentibus sensum tactûs, quòd aqua humidior est quàm aër. Est tamen & minus frigida quàm terra. Quod sic patet. Frigiditas enim causatur ex distantia ab orbe, sicut caliditas ex propinquitate: Cùm ergo inter cætera elementa terra magis distet à cœlo, necessariò sequitur quòd terra frigidissima sit inter omnia elementa.

D

E

Notabile.

Aër magis humidus quam calidus.

Aqua humidior aëre.

Terra frigidior aqua.

CAPVT QVARTVM.

Cvm autem priùs sit definitum simplicia corpora mutuam subire generationem, & ea insuper gigni ad sensum videantur (Nam alioqui non esset alteratio, quippe cùm ea in rerum tangibilium affectibus sita sit) quisnam mutuæ generationis sit modus, & vtrùm quoduis ex quouis gigni possint, an aliqua & aliqua non, dicendum videtur.

Quòd igitur vniuersa in se inuicem transmutari nata sint, palam est. Nam generatio in contrarium & è contrario fit. Omnia autem elementa inter se contrarietatem ex eo habent, quia differentiæ ipsæ contrariæ sunt. Nam alijs, ceu igni & aquæ, ambæ sunt contrariæ. Ille enim calidus siccusque est, hæc verò humida & frigida. Alijs verò vt aëri & aquæ, altera solùm: Nam ille quidem humidus calidusque est, hæc verò frigida & humida. Quare in vniuersum quidem patet quoduis è quouis gigni natum esse.

Iam verò quo pacto ex omnibus omnia fient, singulatim percipere haudquaquam est difficile: Different tamen. Nam celeriùs & tardiùs, item faciliùs difficiliùsque alia aliis transmutationem subeunt. Quæ enim symbolum inter se habent, horum celeris est migratio. Quæ verò non habent, tarda, quòd facilius sit vnum quàm multa mutari. Verbi causâ ex igne fiet aër altero mutationem subeunte. Nam ille quidem calidus siccusque est. Hic verò calidus & humidus. Quare si siccitas vincatur ab humiditate, orietur aër. Rursum ex aëre aqua fiet, si calorem frigus euincat. Siquidem aër humidus calidusque est, aqua verò frigida & humida. Quare mutato calore fiet aqua. Eodem modo, ex aqua quoque fiet terra & ex terra ignis. Nam vtraque ad vtraque symbola habent. Aqua enim humida frigidaque est. Terra verò frigida & sicca. Quare si humiditas vincatur, emerget terra. Et rursum cùm ignis calidus sit & siccus, terra verò frigida & sicca, si frigiditas intereat, ignis è terra fiet. Quare patet circularem generationem simplicibus competere corporibus. Atque hic mutationis modus promptissimus est, propterea quòd quæ deinceps sunt, symbolum habent.

Aqua autem ex igni, & terra ex aëre, & rursum ex aqua ignis, & aër ex terra, gigni quidem possunt, sed difficiliùs, quòd plurium mutatio sit. Nam si ex aqua oriatur ignis, frigiditatem & humiditatem corrumpi priùs est necesse. Et rursum frigiditatem & siccitatem, si ex terra fiat aër. Eodem modo & si ex igni & aere aqua & terra fiant, vtrasque mutari qualitates est necesse. Hæc igitur generatio tardior est.

QVoniam autem determinatum est priùs quòd est simplicibus corporibus ex inuicem generatio, simul autem & secundùm sensum videntur generata. (Non enim esset alteratio. Secundùm tactus enim passiones alteratio est. Dicendum quis modus adinuicem transmutationis. Vtrùm omne ex omni generari possibile sit, aut hoc quidem possibile, hoc autem impossibile. Quoniam quidem igitur omnia innata sunt B adinuicem transmutari, manifestum est generatio quidem enim in contraria & ex contrariis. Elementa autem omnia habent contrarietatem adinuicem quia differentiæ contrariæ sunt. Sed his quidem enim ambæ contrariæ (verbi gratiâ igni & aquæ, hoc enim calidum & siccum, hæc autem frigida & humida) his autem altera solùm, verbi gratiâ aëri & aquæ. Hic enim calidus & humidus. Hæc autem frigida & humida. Quapropter vniuersaliter quidem manifestum, omne ex omni generari C natum esse. Iam autẽ secundùm vnum quodque non est difficile videre quomodo omnia ex omnibus fiant. Differt autem in citiùs & tardiùs & faciliùs & difficiliùs. Quæcunque enim habent symbolum adinuicem, velox horum est transmutatio. Quæcunque autem non habent, tarda, quia facilius est vnum quàm multa transmutare, verbi gratiâ, ex igne quidem enim erit aër altero transmutato. Hoc enim erat calidum & siccum. Hoc autem calidum D & humidum. Quapropter si dominabitur siccum ab humido, aër erit. Rursus autem ex aëre aqua erit, si dominabitur calidum à frigido. Hoc quidem enim fuerat calidum & humidum. Hoc autem, frigidum & humidum. Quapropter transmutato calido aqua erit, Eodem modo, & ex aqua terra, & ex terra ignis. Habent enim ambo ad ambo symbola. Aqua quidem humida, & frigida. Terra autem frigida & sicca. Quapropter dominato humido terra E erit. Et rursus ignis, quoniam calidus & siccus, terra autem frigida & sicca, si corrumpatur frigidum ignis, erit ex terra. Quapropter manifestum, quòd in circuitu erit generatio in simplicibus corporibus, & facilis hic modus transmutationis, quia symbola insunt his quæ ordinata inter se sunt. Ex igne autem aquam, & ex aëre terram, & rursus ex aqua & terra aërem & ignem contingit

Elementa adinuicem contrarietatem habent.

Quodlibet elementum generatur ex quolibet.

In habentibus symbolum facilior est transitus.

A *Sin verò vtriusque altera qualitatum intereat, horum migratio facilius quidem sed non in sese mutuò fiet. Sed ex igni quidem & aqua, terra & aër, ex aëre verò & terra ignis & aqua ortum subibunt. Cùm enim aquæ frigiditas fuerit corrupta, & ignis siccitas, fiet aër. Nam huius quidem caliditas, illius verò similiter humiditas relinquitur. At cùm calor ignis & aquæ humiditas interierint terra, propterea quòd huius frigiditas & illius siccitas remanent. Eodem modo ex aëre, terraque, ignis, & aqua. Nam, cùm aëris calor, & terræ siccitas, interitum subierint, fiet aqua.* B *Quandoquidem illius humiditas, huius frigiditas relinquitur. Cùm verò aëris quidem humiditas, terræ verò frigiditas, ignis. Quia illius caliditas remanet huius siccitas, quæ nimirum igni competunt. Ignem autem gigni, etiam sensus ipse approbat. Maximè enim flamma ignis est. Hæc autem est fumus ardens. Fumus verò ex aëre atque terra fit.*

Porrò in hisce quæ sunt deinceps si in vtroque qualitas altera corrupta sit, haudquaquam elementorum migratio in vllum corpus fieri potest, eo quòd in vtrisque aut eadem, C *aut contraria relinquantur, ex quibus nullum profectò corpus oriri potest. Vt si siccitas ignis, & aëris humiditas sit corrupta, calor in vtrisque remanet: si verò ab vtroque calor abierit, contraria siccum (inquam) & humidum relinquuntur. Similiter autem & in cæteris. Nam in omnibus, quæ sunt eiusmodi qualitatum, altera eadem, altera contraria inest. Vnde simul perspicuum euadit, quæ ex vno in vnum mutantur vnò corrupto. Quæ ex duobus in vnum corruptis pluribus gigni. Quòd igitur ex omnibus omnia gignantur,* D *& quonam pacto in sese vicissim commigrent, dictum est.*

LECTIO QVARTA.

QVOMODO ELEMENTA & quæ ex enuicem faciliùs difficulter-ue generari contingat, exponitur.

POstquam Philosophus inquisiuit numerum elementorum per formalia principia ipsorum, hic determinat de generatione & corruptione adinuicem & vniuersaliter, tam de generatione simplicium quàm mistorum, & circa hoc duo facit; Primò ostendit de generatione E elementorum adinuicem, & compositorum ex elemētis; Secūdò de causis generationis & corruptionis, ibi, *Quia verò sūt quædā generabilia.* Circa primū duo facit: Primò determinat de generatione elementorum adinuicem: Secundò de generatione compositorum ex elementis, ibi, *Ex elementis autem ex quibus.* Circa primum duo facit; Primò determinat de transmutatio-

quidem generari, difficiliùs autem quoniam plurium est transmutatio. Necesse enim, si erit ex aqua ignis, corrumpi frigidum & humidum. Et rursus, si ex terra aër, corrumpi & frigidum & siccum. Similiter autem, si ex igne & aëre aqua & terra, necesse enim ambo transmutari. Hæc quidem igitur generatio tardior est. Si autem vniuscuiusque alterum corrumpetur, facilis quidem, non adinuicem autem erit transmutatio. Sed ex igne quidem & ex aqua erit terra & aër, & ex aëre & terra, ignis & aqua. Quando enim aquæ frigiditas corrumpetur, ignis autem siccitas, aër erit. Relinquitur enim huius quidem calidum, huius autem humidum. Quando autem ignis quidem calidum, aquæ autem humidum, terra erit. Quia relinquitur huius quidem siccum, huius autem frigidum. Similiter autem & ex aëre & terra, ignis & aqua. Quando enim aëris corrumpetur calidum, terræ autem siccum, aqua erit. Relinquitur enim huius humidum, huius autem frigidum. Quando autem aëris humidum, terræ autem frigidum, ignis. Quia relinquitur huius quidem calidum, huius autem siccum. Quę quidem erant ipsis ignis. Confessa autem ad sensum ignis generatio. Maximè enim ignis flamma. Hęc autem est fumus ardens. Fumus autem ex aëre & terra.

Ex duobus elementis summè cōtrariis tertium generari potest.

Flamma est fumus ardens. Fumus est ex aëre & terra.

Ex duobus elementis, summè contrariis, tertium generari potest.

Ex aëre, Et terra	Ignis	Corrupto	Humido, Frigido
Ex aqua, Et igne	Aër	Corrupto	Frigido, Sicco
Ex aëre, Et terra	Aqua	Corrupto	Calido, Sicco
Ex aqua, Et igne	Terra	Corrupto	Humido, Calido

In his autem quæ per conuenientiam, non contingit, corrupto in vtroque altero, elementorum fieri transmutationem in vnum corporum. Quia relinquuntur in ambobus aut eadem aut contraria. Ex neutro autem contingit generari corpus, verbi gratiâ si ignis quidem corrumpetur siccum, aëris autem humidum, calidum in ambobus re-

ne mutua elementorum secundùm opinionem propriam. Secundò reprobat opiniones aliorum, ibi, *Quoniam autem quæ transmutantur.* Circa primum duo facit: Primò ostendit quomodo elementa ex inuicem generantur: Secundò quòd habent vnam materiam susceptiuam, existentem in potentia non actu, ibi, *Sed tamen adhuc.* Circa primum duo facit: Primò ponit quòd intendit: Secundò prosequitur intentum, ibi, *Quoniam quidem igitur omnia.* Dicit ergo primò quòd quia determinatum est hîc & in 3. libro de Cœlo & Mundo (text. 51.) quòd corpora simplicia (scilicet elementa) adinuicem generantur, & cùm hoc etiam ad sensum videmus, quod ipsa sunt adinuicem generata, quia nisi ita esset, non esset alteratio inter ea, cùm tamen videamus quòd alteratio secundùm passiones tactûs est inter ea, & ipsæ passiones inter se prædominantes transmutant substantiam eorum adinuicem. Quoniam (inquam) ita est, dicendum est nunc, quis modus inuicem transmutationis, & dicendum est, vtrùm sit possibile, quòd quolibet elementum ex quolibet elemento generetur, vel quòd tantùm vnum generetur ex vno, si impossibile generari ex alio.

DEINDE cùm dicit *Quòd igitur vniuersa, &c.* Prosequitur intentum. Et circa hoc duo facit: Primò ostendit generationem elementorum in communi: Secundò magis in speciali, ostendendo differentiam inter ea quantum ad eorum transmutationem, ibi, *Iam autem secundùm vnumquodque.* Primò ostendit quòd elementa adinuicem transmutantur tali ratione. Generatio est ex contrariis & in contraria. Omnia elementa habent contrarietatem adinuicem, quia eorum differentiæ sunt contrariæ. Ostensum est ergo quòd elementa adinuicem generantur. Maiorem propositionem manifestat inducendo in singulis elementis, dicens quòd quædam elementa secundùm ambas differentias contrariantur, sicut ignis & aqua. Ignis enim est calidus & siccus. Aqua verò frigida & humida. Calidum autem & frigidum sunt contraria, & similiter humidum & siccum. Quædam autem contrariantur solùm secundùm alteram qualitatem, sicut aër est calidus, & aqua est frigida. Sed in humiditate conueniunt, simile est de terra & igne, & de terra & aqua. Sic ergo concludit quòd vniuersaliter manifestum est, quòd quodlibet elementum ex quolibet generatur.

DEINDE cùm dicit *Iam verò quo pacto, &c.* Determinat de generatione ipsorum magis in speciali. Et circa hoc duo facit: Primò ostendit quomodo vnum elementum generetur ex vno: Secundo quomodo vnum generetur ex duobus, ibi, *Si autem vniuscuiusque.* Circa primum duo facit: Primò ostendit quæ sunt, quæ faciliter & citò adinuicem transmutantur: Secundò, quæ sunt quæ tardiùs & difficulter, ibi, *Ex igne aqua.* Dicit ergo primò: quòd licèt omnia elementa in hoc conueniant, quòd quodlibet ex quolibet generatur, differunt in hoc quòd quædam ipsorum facilius & citiùs, & quædam tardiùs & difficiliùs ab inuicem transmutantur. Quæcunque enim habent symbolum (id est conuenientiam in aliqua qualitate) citiùs & faciliùs transmutantur adinuicem. Illa verò quæ in nulla qualitate conueniunt, tardiùs & difficiliùs. Et ratio huius est, quia cùm ea quæ habent symbolum transmutantur, non est necesse transmutari nisi tantùm alteram qualitatem. Quando verò ea

Quid est habere symbolum.

Cur habentia symbolum faciliùs transmutantur.

A linquetur. Si autem ex vtroque calidum, relinquentur contraria siccum & humidum. Similiter autem & in aliis. In omnibus enim his, quæ per consequentiam existunt, hoc quidem idem, hoc autem contrarium. Quapropter simul manifestum, quoniam quæ ex vno in vnum transeunt, vno corrupto generantur, quæ autem ex duobus in vnum, pluribus corruptis fiunt. Quòd ergo omnia ex omni generentur, & quomodo elementa ex inuicem generantur, di-
B ctum est.

quæ transmutantur adinuicem, in nulla qualitate conueniunt, vtramque qualitatem necesse est transmutari. Facilius autem est vnum transmutari quam plura. Vlteriùs autem exemplificat dicens quòd ex igne potest fieri aër solùm altero transmutato, scilicet sicco. Ignis enim est calidus & siccus, aër autem calidus & humidus. Si ergo siccum ignis per dominium humidi corrumpatur remanet calidum & humidum, & sic erit aër. Item etiam ex aëre poterit fieri aqua, si per dominium frigidi caliditas aëris corrũpa-
C tur. Eodem modo ex aqua terra & ex terra ignis. Habent enim ambo conuenientiam ambobus. Aqua enim est frigida & humida terra verò frigida & sicca. Et ideo dominato humido, idest si humidũ aquæ corrumpatur per dominium sicci, generabitur terra ex aqua. Passiuè enim legitur ly (*dominato*) Item verò quia ignis est calidus & siccus, terra verò frigida & sicca, si corrumpatur frigiditas terræ, generabitur ignis ex terra. Et ideo concludit manifestum esse, quòd cùm quodlibet generetur ex quolibet (vt ostensum est) generatio simplicium corporum erit circularis. Et prædictus modus transmutationis est facilis, quia habent symbolũ in altera qualitate.

Dubium primum.

Dubitatur autem de hoc quod hîc dicit Phi-
D losophus. Dicit enim quòd cùm elementa, quæ habent symbolum, transmutantur, remanet vna qualitas, sicut quando ex aëre fit aqua, remanet humiditas. Et sic videtur quòd corrupto subiecto remaneat accidens. Quod est impossibile. Ad quod dicendum quòd illud accidens, siue illa qualitas, non remanet eadem numero, sed eadem specie. Sed adhuc videtur dubium remanere. Quia non videtur quòd propter hoc, talis trãsmutatio debeat esse facilior, cùm oporteat corrumpi ambas qualitates, sicut in transmutatione non habentium symbolum. Ad hujus ergo euidentiam considerandum est, quod qua-
E litates elementorum causantur ab ipsis formis substantialibus ipsorum. Illa ergo elementa, quæ maiorem conuenientiam habent in qualitatibus, necessariò habent maiorem conuenientiam in formis substantialibus, & per consequens in dispositionibus materiæ faciliùs adinuicem transmutantur. Et licèt oportet ambas qualitates corrumpi, tamen, quia qualitas symbola minus resistit, imò nullo modo, contraria verò resistit, ideo facilior est transitus.

Solutio.

Dubium secundum.

Solutio.

In symbolis est minor resistentia, ideo facilior transitus.

DEINDE cùm dicit *Aqua autem ex &c.* Ostendit quæ sunt illa quæ tardè & difficulter adinuicem generentur. Et dicit quod sunt illa, quæ non habent symbolum, sicut ignis & aqua, terra & aër, Et inducit rationem, quæ patet in litera.

Deinde

DEINDE cùm dicit *Sin verò vtriusque &c.* Ostendit quomodo vnum elementum generetur ex duobus, dicens quòd si altera qualitas vniuscuiusque elementorum, non habentium symbolum, corrumpatur, non est adinuicem transmutatio, sed tamen poterit aliquod tertium generari. Sicut ex igne & aqua, quæ in nulla qualitate conueniunt, poterit generari terra & aër. Ex aëre & terra, ignis & aqua. Quando enim aquæ frigiditas corrumpitur, & siccitas ignis, sic fiet aër, qui est calidus & humidus. Quando verò caliditas ignis & humiditas quæ corrumpitur, remanet siccitas ignis & frigiditas aquæ. & sic generatur terra frigida & sicca, similiter ex aëre & terra potest generari ignis & aqua. Quādo caliditas aëris & terræ siccitas corrumpitur, remanet humiditas aëris & terræ frigiditas, & sic generatur aqua frigida & humida. Quando verò humiditas aëris & terræ frigiditas corrumpitur, remanet caliditas aëris & siccitas terræ; & sic generatur ignis calidus & siccus. Hæc autem generatio ignis concessa est ab omnibus. Quia ad sensum apparet, quod in lignis in quibus est humiditas aëris, generatur flamma, quæ maximè ignis est inter ea, quæ naturæ igneæ sunt apud nos. Flamma autem nihil aliud est nisi fumus accensus. Fumus autem est ex terra, & aëre. & humiditas aërea est expirans & secum trahens partes terrestres. Propter quod denigrantur ea quæ tangit. In hac tamen generatione notandum est, quòd semper necesse est vincere alteram actiuarum qualitatum, & alteram passiuarum, quia aliter non esset coniunctio possibilis.

Quod ex terra & aëre fiat ignis.

Cur nigrescunt quæ tanguntur à fumo.

DEINDE cùm dicit *Porro in hisce quæ &c.* Ostendit ex quibus duobus elementis non potest generari tertium, dicens quòd in his elementis, quæ sunt per conuenientiam, idest quæ sunt immediatè in loco, & habent symbolum, talis generatio esse non potest, scilicet, quod ex duobus, altera qualitate in vtroque corrupta, tertium generetur. Quia illa quæ relinquitur est aut eadem aut contraria. Et si quidem fuerit eadem in vtroque, putà caliditas in igne & aëre, non generabitur aliquod tertium elementum, quia ex vna qualitate non potest constitui elementum. Si autem fuerint contraria, putà siccitas ignis & humiditas aëris, cùm ista coniugatio sit impossibilis, vt suprà dictum est, nec tunc poterit generari tertium elementum. Similiter autem est in alijs habentibus symbolum, scilicet in terra & aqua. Quia in omnibus talibus, quæ habent talem coniunctionem in loco, & est inter ea conuenientia qualitatis, vna qualitas est eadem, & altera contraria. Ex dictis igitur manifestum est, quòd elementa, quæ ex vno in vnum ex veloci generatione transeunt, ex duobus in vnum tertium illa transeunt duabus qualitatibus corruptis. Vltimò epilogat, vt patet in litera. Dubitatur de hoc, quòd hîc dicit Philosophus quòd corrupta frigiditate terræ & humiditate aëris fiet ignis. Hoc enim non videtur possibile esse. Quia nec terræ siccitas, nec caliditas aëris, videntur ad generationem ignis posse sufficere. Ignis enim multò calidior est quàm aër; & siccior quàm terra. Ad hoc autem dicunt quidam, quòd non intendit Philosophus, quòd ex illis duobus generetur purus ignis, sed aliquid quod maximè participet naturam eius, sicut exemplificat de flamma. Sed hoc stare non potest. Quia Philosophus loquitur de generatione elementorum & non mistorum ex elementis. Et præterea etiam caliditas flammæ multò intensior est quam caliditas aëris. Et ideo dicendum quòd generatur purus ignis. Et licèt illa caliditas non sufficiat, iuuatur tamen, & intenditur per virtutem corporis cœlestis & lucem Solis, & per virtutem aliarum stellarum.

Ex quibus elementis non generatur tertium.

Dubium.

Solutio quorundam.

Impugnatio.

Solutio propria.

CAPVT QVINTVM.

ATtamen adhuc & hîc quoque de eis contemplemur. Si enim aqua & aër & id genus naturalium corporum materies sint, sicuti nonnullis quoque placet, aut vnum, aut duo, aut plura esse, hæc necesse est. Itaque vt vnum, scilicet aër vel aqua vel ignis vel terra, omnia sint, fieri nequit, si transmutatio in contrario sit, atque id transmutetur. Nam si aër sit, si remanet, alteratio erit & non generatio. Insuper nec ita videtur, vt simul aër & ignis, aut quoduis aliud sit. Esset enim aduersantia quædam differentiaque, cuius partem alteram, ceu calorem ignis haberet.

At verò nec ignis aër calidus erit. Nam quod est eiusmodi, alteratio est, & non generatio. Ad hæc, si ex igni aër oriatur, calore in contrarium mutatio fiet. Hoc ergo inerit aëri, eritque aër frigidum quid. Quare fieri non potest, vt ignis aër calidus sit. Simul enim idem calidum esset atque frigidum. Erit ergo aliud quid præter vtrumque idem & alia quædam communis materies. Eadem autem & de omnibus ratio est, non es-

SEd tamen adhuc & sic de his aspiciemus. Si enim est naturalium corporum materia (vt videtur quibusdam) aqua & aër & quæ talia, necesse est hæc, aut vnum esse, aut duo, aut plura. Vnum itaque omnia esse non est possibile, verbi gratiâ aërem omnia, aut aquam aut ignem aut terram, si transmutatio est in contraria, & hoc transmutatur in contrarium. Si enim erit aër, siquidem permanet, alteratio erit & non generatio. Si autem neque ita videtur, vt & aqua simul sit & aër, aut aliud quodcunque. Erit igitur aliqua contrarietas & differentia, cuius habebit aliquid alteram particulam ignis, verbi gratiâ caliditatem. Sed tamen neque ignis erit aër calidus. Alteratio enim tale & non videtur. Similiter autem rursus, si erit aër ex igne calido, in contrarium transmutato erit. Inerit igitur aëri hoc, & erit aër frigidum aliquid. Quapropter impossibile ignem aërem calidum esse. Simul enim idem calidum, & frigidum

L

se (inquam) inter hæc vnum, ex quo vniuersa sint. A

Sed neque aliud quippiam præter hæc, veluti medium quoddam aëris & aquæ, aut aëris & ignis, aëre quidem & igni crassius, sed cæteris subtilius. Nam illud aër & ignis cum contrarietate esset. Sed contrarijs alterum priuatio est. Quare fieri non potest, vt illud vnquam per se sit (quemadmodum quidam aiunt) infinitum, & id quod comprehendit atque continet. Similiter ergo horum quoduis, aut certè nullum. Si igitur nullum sensibile hisce prius sit, hæc profectò erunt prima. B

Aut igitur ea semper manere, & in sese vicissim transmutari non posse, aut posse, & aut omnia, aut aliqua, & aliqua non (quemadmodum in Timæo Plato prodidit) est necesse. Quòd igitur necesse sit ea inuicem in se mutari demonstratum est priùs. Quòd verò non æquè celeriter aliud ex alio nascatur. Quod quæ communem nacta sunt qualitatem, celeriùs ex sese mutuò oriantur, quæ verò non sunt nacta tardiùs, dictum iam est. Ergo si vna sit aduersantia, per quam mutationem subeant, duo sint necesse est. C *Nam insensibilis inseparabilisque materies medium est. Porrò cùm plura esse videantur, duæ ad minimum contrarietates erunt. Sed cùm duæ sint, esse tria non possunt, sed quatuor, vt patet. Tot enim sunt coniugationes. Nam cum sint sex, duæ ex eis fieri non possunt: propterea quòd inter sese contrariæ sunt. Sed de hisce diximus priùs.*

erit. Aliud aliquid igitur præter ambo idem erit, & aliqua alia materia communis. Eadem autem ratio est de omnibus, quoniam non est vnum horum, ex quo omnia. Tamen neque aliud aliquid præter hæc, velut medium aliquid aëris & aquæ, & aëris vel ignis, aëre quidem atque igne grossius, aliis autem subtilius. Erit enim illud aër & ignis cum contrarietate. Sed priuatio est contrariorum alterum. Quapropter non contingit illud solum esse vnquam (vt quidam inquiunt) infinitum comprehendens. Similiter igitur quodcunque horum, aut quidem nihil. Si igitur nullum sensibile prius his est, hæc vtique erunt omnia. Necesse igitur est, aut semper manentia, & immutabilia inuicem, aut transmutabilia, & aut omnia aut hæc quidem sic, hæc autem non, vt in Timæo Plato scripsit. Quoniam quidem igitur transmutari inuicem necesse est, dictum est priùs. Et quoniam non similiter citò aliud ex alio, dictum est priùs. Quoniam habentia quidem symbolum citiùs generantur ex inuicem, non habentia autem, tardius. Siquidem igitur contrarietas vna est, secundùm quam transmutantur, necesse est duo esse. Materia enim quæ est medium, insensibilis est & inseparabilis. Quoniam autem plura videntur esse, duæ vtique erunt quæ minimæ. Duabus igitur existentibus non possibile est esse tria, sed quatuor, quemadmodum videtur. Tot enim erunt coniugationes. Sex enim existentibus duas impossibile est generari, quoniam contrariæ sunt inuicem. De his quidem igitur dictum est priùs.

Priuatio est contrariorũ alterum.

Habentia symbolum faciliùs inuicem generantur: non habẽtia verò tardiùs.

LECTIO QVINTA

SVBIECTVM PRIMVM TRANSmutationis elementorum non esse elementum, vel medium aliquod inter illa, dicitur.

POstquam Philosophus de generatione elementorum determinauit, hîc ostendit quòd subiectum istius transmutationis non est aliquod corpus actu existens, & per consequens quòd illud subiectum est materia communis, existens in potentia. Circa hoc ergo duo facit: Primò ostendit quòd subiectum hujus transmutationis non potest esse aliquod elementum: Secundò quòd nec aliquod medium inter elementa, ibi, *Tamen neque aliud aliquid*. Dicit ergo primò, quòd licèt supra dictum sit, quòd sit subiectum hujus transmutationis, & quòd elementa adinuicem transmutentur, adhuc tamen inspiciemus, si aliquod naturalium corporum, putà elementorum, vel aliquod corpus medium inter ea, est materia talis transmutationis. Quibusdam enim videtur, quòd sit aqua, quibusdam quòd sit aër, vel aliquid tale. Sed quòd aliquod tale corpus non possit esse materia elementorum, probat tali ratione. Quia aut illud est tantùm vnum, aut duo, aut plura. Si au- D

tem sit vnum tantùm, tunc omnia erunt vnum, scilicet vel aër, vel aqua, vel ignis. Sed hoc non est possibile, quia transmutatio est inter contraria. Si enim dicatur quòd aër, qui est omnia, permaneat secundùm rationem & formam, subiectum saluatur in tota transmutatione. Talis autem transmutatio est alteratio, & non generatio. Ergo non fit generatio elementorum adinuicem Quod est contra supra probata. Similiter autem cùm prædictis videtur quòd aqua non sit omninò similis aëri, aut aliquod elementum per omnia simile alteri elemento: Ergo oportet quòd sit aliqua proprietas vniuscuiusque, & aliqua differentia, & contrarietas inter ipsa distinguens; & illius contrarietatis vnum elementum habebit partem vnam, & aliud elementum partem aliam habebit, verbi gratiâ si ignis & aër sint contraria secundùm calidum & frigidum, ignis habebit caliditatem & aër frigiditatem. E Quando ergo fit transmutatio aëris in ignem, siquidem manet aër in tota transmutatione, tunc etiam manet aëris frigiditas. & tamen ex igne, in quo transmutatur, inerit ei caliditas: Ergo

tunc est calidum & frigidum. Et cùm sit simplex corpus, est vbique & secundùm idem frigiditas & caliditas: Ergo contraria erunt in eodem. Quod est impossibile.

DEINDE cùm dicit *At verò nec ignis &c.* Remouet quandam responsionem, quæ posset dari ad prædicta. Posset enim aliquis dicere, quòd aër quando fit ignis, non dicitur fieri ignis, quia assumit speciem ignis, sed aër est calidus. Et similiter, quando ex igne fit aër, remanet aër calidus. Sed hoc remouet, dicens quòd si hoc esset verum, sequeretur idem quod priùs, scilicet quòd generatio elementi ex elemento esset alteratio. Quia aër frigidus & calidus non differunt nisi per accidens, & hoc facit alterationem. Præterea, cum ex igne fit aër, vel è conuerso, si vtraque forma inest materiæ ignis & aëris (sicut dicit ista opinio) erunt idem calidum & frigidum; & quia transmutatio omnis est inter contraria: Ergo aëri inerit calor ignis; & aër de se est quidem frigidus: Ergo calidum & frigidum sunt in eodem simplici, quod est impossibile: Ergo impossibile est, quod aër sit ignis calidus, vel ignis sit aër frigidus. Quod autem hìc dicitur, quòd aër de se est frigidus, dicitur gratiâ exempli, & non secundùm rei veritatem: Cùm autem ista sint impossibilia, oportet quòd ambo elementa (scilicet ignis & aër) habeant aliquod, quod sit eis commune, quod essentialiter est in ambobus. Et hæc est communis materia, quæ est in potentia ad vtrumque, & eadem ratio est de alijs elementis. Nullum ergo elementum est materia ad alia elementa, sed materia eorum est vna, quæ est potentia vnumquodque.

Dicitur aër frigidus gratiâ exempli

DEINDE cùm dicit *Sed neque aliud &c.* Ostendit quòd medium corpus inter ignem & aërem, sit grossius igne, & subtilius aëre, vel etiam medium inter aërem & aquam. Quòd sit subtilius aquâ & grossius aëre, non potest esse materia elementorum. Quia si illud medium supponatur, quod est medium aëris & ignis, aut illud est cum contrarietate elementi prima, aut sine ea. Si quidem est cum contrarietate prima alicuius elementi, ipsum est illud elementum. Quia cui conuenit propria passio alicuius, illi conuenit subiectum illius passionis, & si non erit medium inter elementa. Quod est contra id quod suppositum est. Si autem illud corpus non habet passionem, vel proprietatem elementarem, sed est priuatum eâ, cùm priuatio cum altero semper sit contrariorum (Aliter enim materia elementorum esset à forma separata, quod est impossibile.) sequitur, quòd id medium corpu non sit sine contrarietate, sicut quidem dicunt

A quod ipsum est quoddam infinitum, non habere qualitatem aliquam, & omnia comprehendens Similis autem ratio est quodcunque horum medium esse materia elementorum ponatur. Ergo, aut nihil tale est medium, aut illud est aliud quatuor elementorum. Quod est contra positionem. Si ergo non potest esse aliquod corpus sensibile, priùs istis quatuor elementis, necesse est vt ipsa quatuor elementa sint principia corporum sensibilium. Commentator autem aliter deducit istam rationem. Dicit enim quod si ponatur aliquod corpus medium esse materiam elementorum, sequitur idem inconueniens, quod contingebat ponentibus vnum elementorum aëreum esse subiectum. Sequitur enim contraria esse in eodem. Quia cùm omnis transmutatio sit in contraria & ex contrarijs, vt suprà dixit Philosophus, cùm ex tali corpore generatur aër, vel aliud elementum, in eodem erunt qualitates ipsius corporis mediæ, cùm ipsum in transmutatione secundùm substantiam permaneat, & qualitates aëris generati quas de necessitate illis oportet esse contrarias. Sequitur etiam secundùm eum illud esse ens & non ens. Quia cùm vnum est priuatio alterius: & priuatio est non ens, secundùm vnum contrariorum est ens & secundùm aliud est non ens.

Auerrois deductio.

B

VLTIMO autem cùm dicit *Aut igitur ea &c.* Recapitulando concludit principale propositum dicens quòd ista corpora, aut semper manentia sunt in formis suis & immutabilia inuicem, aut transmutantur adinuicem. Et si transmutantur, aut omnia transmutantur, aut quædam sic, & quædam non, sicut Plato scripsit in Timæo, quòd terra propter latitudinem suorum triangulorum non transmutatur. Sed manifestum est quòd omnia elementa ad inuicem transmutantur, non tamen omnia æquè citò. Quia ea quæ habent symbolum, citiùs generantur adinuicem, quæ autem non habent, tardiùs. Si enim in elementis est contrarietas vna tantùm, necesse est esse duo elementa. Quia vnum solum non potest esse simul sub duobus contrarijs, & materia tunc est medium duorum. Sed quia nos videmus quòd elementa sunt plura quàm duo, necesse est vt ad minus sint duæ contrarietates. Duabus autem existentibus contrarietatibus, impossibile est quòd elementa sint tantùm tria, sed oportet de necessitate quod sint quatuor. Tot enim contingit fieri vniuersales coniugationes tangibilium qualitatum, penes quas sumitur numerus elementorum. Sunt enim in vniuerso sex coniugationes, sed duæ sunt impossibiles (vt suprà patuit) quia contraria essent in eodem.

Recapitulatio.

Platonis placitum.

D

E

CVm autem mutuò in sese transmutentur, fieri non posse vt principium quoddam sit eorum, vel in extremo, vel in medio ex hisce palam fiet. In extremis igitur non erit principium, quia ignis aut terra, essent omnia. Idemque sermo est, atque si ex igni aut terra constare omnia dicamus.

Præterea neque medium principium erit, sicuti quidam aërem quidem & in ignem & in aquam, aquam verò & in aërem & in terram, vltima autem non amplius, in

QVod autem cùm transmutentur adinuicem, impossibile sit principium alipuod esse horum, aut in extremo, aut medio, ex his manifestum erit. In extremis quidem igitur non erit, quoniam ignis non erunt aut terra omnia. Et eadem ratio est, si dicamus ex igne aut terra esse omnia. Quoniam autem neque medium, (vt videtur quibusdam) aër quidem, & in ignem transmutatur, & in aquam, aqua autem & in aërem & in terram, vltima autem non

ſeſe viciſsim tranſmutari putant. Nam ſtet hoc, nec in infinitum recta vtraque ex parte abeat, oportet. In vno enim contrarietates eſſent infinitæ.

Sit. T. lympha ſeu aqua. A. aer. I. ignis. Itaque ſi A. in. I. & L. mutetur, vna erit contrarietas, nempe ipſorum. A. I. ſint hæc, albor & nigror. Rurſum ſi. I. in. L. & A. mutetur, erit altera. Non enim L. & I. idem ſunt. Sin autem ſiccitas & humiditas. S. quidem ſiccitas. H. verò humiditas. Igitur ſi albor maneat, humida & alba erit aqua. Sin minus nigra, quandoquidem in contraria mutatio eſt. Aquam igitur, aut albam eſſe, aut nigram, neceſſe eſt. Sit primum; Pari ergo ratione. S. inerit. I. Tranſmutabitur igitur & ipſe ignis in aquam. Contraria enim ſunt. Nam ignis primò niger erat, & deinde ſiccus, aqua verò humida & poſtea alba. Liquet itaque omnia in ſeſe viciſsim tranſmutari, atque etiam in hiſce ipſi terræ reliqua duo ſymbola, nigrorem (inquam) & humiditatem competere. Hæc enim necdum copulata fuere.

Sed quòd fieri nequeat in infinitum abitio (quod quidem cùm eſſemus demonſtraturi, in hoc antè incidimus) ex hiſce emerget. Si enim rurſum. I. ideſt ignis, in aliud, ceu in. M. tranſmutetur, nec regreſsio fiat, aduerſantia quædam ab hiſce, quas diximus, alia. I. & M. inerit. Nam M. nulli ipſorum. T. L. A. I. eſſe idem ſupponitur. Sit itaque. K. ipſi. I. & O. ipſi M. K. Itaque omnibus T. L. A. I. inerit. Nam ea in ſeſe mutuò tranſmutari ſolent. Sed hoc quidem nondum eſt oſtenſum. Illud tamen in aperto eſt, quòd ſi. M. in aliud rurſum tranſmutetur, alia in. M. & in. I. contrarietas inerit. Atque ita ſemper primus cum ſequentibus aliqua inerit aduerſantia. Quare ſi infinita ſint, infinitæ quoque erunt in vno contrarietates. Quod ſi hoc ſit, nec finiri quicquam, nec oriri poterit. Nam ſi aliud ex alio fiet, tot & adhuc plures tranſire contrarietates oportebit. Quare in nonnulla tranſmutatio fiet nunquam, videlicet ſi intermedia infinita ſint. Quod profectò neceſſariò accidet, ſi infinita ſint elementa. Præterea neque ex aëre in ignem tranſmutatio fiet, ſi infinitæ ſunt contrarietates. Fient etiam omnia vnum. Nam omnes ſuperiorum contrarietates hiſce ineſſe, quæ infra. I. ſunt collocata, & contra, neceſſe eſt. Quare omnia vnum erunt.

A amplius inuicem. Oportet enim hoc ſtare & non in infinitum ire in rectitudine ad vtraque. Infinitæ enim contrarietates in vno erunt. Terra ſit T. aqua. L. aër. A. ignis. I. Si vtique. A. tranſmutatur in I. & L. & contrarietas erit eorum, quæ A. I. Sit autem hæc albedo & nigredo. Rurſus quia in. L. A. erit alia. Non enim idem. I. & L. Sin autem, ſiccitas & humiditas. A. quidem ſiccitas. Y. autem humiditas. Quapropter ſiquidem manet album, exiſtet aqua humida & alba, ſin autem, nigra erit aqua, in contraria enim tranſmutatio. Neceſſe eſt igitur, aut albam, aut nigram eſſe aquam. Sit itaque alba primùm. Similiter igitur & ipſi. I. ipſum. A. inexiſtet ſiccitas. Erit igitur ignis tranſmutatio in aquam; contraria enim exiſtit. Ignis enim priùs niger erat, deinde autem ſiccus. I. Aqua autem humida, deinde autem alba. Palam quidem vtique quoniam omnibus adinuicem erit tranſmutatio & in his & quoniam & T. terræ inerunt reliqua, & duo ſymbola, nigrum & humidum. Hæc enim nondum coniuncta fuerunt.

B

C

I. Ignis.	N. Nigredo.
A. Aër,	A. Albedo.
L. Aqua.	A. Siccitas.
T. Terra.	Y. Humiditas.

Quoniam autem non in infinitum poſſibile eſt ire (quod oſtenſuri ad hoc priùs venimus,) manifeſtum eſt ex his. Si enim rurſus ignis. I. in aliud tranſmutatur, & non reuoluitur, verbi gratiâ in P. S. contrarietas igitur quædam. I. & P. S. alia exiſtet præter prædictas. Nulli enim idem ſupponitur. T. L. A. I. quod. P. S. Sit igitur ipſi. I. ipſum. B. ipſi verò. P. S. ipſum. M. B. omnibus vtique exiſtet. T. L A. I. Tranſmutantur enim inuicem. Sed hoc quidem nondum demonſtratum eſt. Sed illud manifeſtum, quoniam ſi rurſus. P. S in. aliud, alia erit contrarietas; &. P. S. inerit & igni. I. & non quæ exiſtet. Y. P. Similiter autem ſemper cum adiecto contrarietas aliqua exiſtet eius, quæ antè. Quapropter ſi infinita & contrarietates infinitæ vni inerunt, ſi autem hoc, non erit definire, neque generare; oportebit enim, ſi erit aliud ex alio, tot tranſire qualitates, & ampliùs plures. Quapropter in quædã quidem nunquã tranſmutatio erit, verbi gratiâ. ſi infinita media, neceſſe infinita elementa. Ampliùs autem neque ex aëre in ignem

D

E

transmutatio, si infinitæ contrarietates generatæ. Fiunt autem & omnia vnum. Necesse enim existere omnes in inferiobus quidem. S. quæ superiorum. His autem, quæ inferiorum. Quapropter omnia vnum erunt.

LECTIO SEXTA.

Extremum seu medium ex elementis ipsorum generationis principium non esse probatur. Pro quo probatur etiam, quod in infinitum non procedat elementorum generatio.

Postquam Philosophus secundùm propriam opinionem determinauit de mutua transmutatione elementorum, in parte ista ponit opiniones aliorum, & destruit eas. Fuerunt enim circa hoc duæ opiniones. Quidam enim dixerunt, quòd non omnia elementa adinuicem transmutantur, sed quædam, verbi gratiâ, sicut aër mutatur in aquam & ignem, ignis verò non mutatur in aërem & in aquam. Aliqui verò non, vt Empedocles & eius sequaces, dixerunt elementa esse immutabilia. Primò ergo ponit rationem contra primam: Secundò contra secundam, ibi, *Admirabitur autem.* Quia verò prima opinio supponit quoddam elementum medium esse principium in transmutatione aliorum, quod est contra id quòd suprà probatum est, ideò Philosophus breuiter adducendo id quod suprà dictum est, ostendit quòd neque extremum elementum potest esse principium, neque medium elementum potest esse principium. Et circa hoc duo facit: Primò ostendit quòd non extremum: Secundò quòd neque medium, ibi, *Quoniam autem neque medium.* Dicit ergo quòd quia elementa adinuicem transmutantur, impossibile est aliquod ipsorum esse principium, neque medium, neque extremum. Quòd extremum elementum non potest esse principium, manifestum est ex suprà dictis. Si enim dicatur quòd extrema, sicut ignis, aut terra, sunt principia, cùm ipsa & in transmutatione permaneant, omnia erunt ignis. Quod est manifestè falsum. Et eadem ratio est de terra.

Deinde cùm dicit *Præterea neque medium, &c.* Ostendit quòd neque medium elementum potest esse principium, sicut illi dicebant, qui ponebãt non omnia elementa adinuicem generari. Et circa hoc duo facit: Primò præsupponit quoddam medium ad propositum ostendendum: Secundò probat propositum, ibi, *Terra sit. T.* Proponit ergo primò, quòd non solùm aër mutaretur in aquam, sed & in ignem, nec aqua solùm in aërem, sed & in terram. Sed (vt illi dicebant) extrema non ampliùs mutabuntur in medium, sed oportet in istis transmutationibus esse statum, & non ire in infinitum: Si enim iretur in infinitum, tunc in vno & eodem essent infinitæ contrarietates. Et hoc est infrà magis manifestum.

Deinde cùm dicit *Sit. T. terra. L. &c.* Probat propositum. Et circa hoc duo facit: Primò ponit rationem suam: Secundò probat quoddam quod supposuerat, scilicet quod in elementis est status in ascendendo, ibi, *Quoniam autem non in infinitum.* Dicit ergo primò, quòd si aër mutetur in aquam & in ignem, necessariò aër & ignis & aqua poterunt adinuicem transmutari. Sit ergo terra. T. & aqua. L. aër. A. ignis. I. Si ergo, quod est signum aëris, mutatur in duo elementa, scilicet in. L & in. I. hoc est in aquam, & in ignem, oportet quòd aër habeat aliquam contrarietatem cum. I. igne, quia non transmutantur adinuicem nisi contraria. Sit autem hæc contrarietas (gratiâ exempli) albedo & nigredo ita quòd ignis sit corpus nigrum siccum, & aër sit corpus album siccum. Rursus etiam, quia. A. aër; transit in. L. aquam, oportet esse aliam contrarietatem inter aërem & aquam, & sit hæc contrarietas, siccitas & humiditas, & siccitas significetur per literam. A. & conueniat aëri humiditas significetur per literam. Y. & conueniat æquæ: Ergo aër mutatur in aquam, aqua remanet & alba, quia album aëri & aquæ est contingens. Erit autem aqua humida & alba. Si autem album non sit contingens vtrique, cùm aër mutatur in aquam, erit aqua nigra & humida, cùm aër supponatur albus & siccus. Oportet enim quòd omnis mutatio sit inter contraria; In tali ergo mutatione oportet aquam esse albam, vel nigram, si aër, qui est prior aqua, ponatur esse corpus album, quia si communicant in mera albedine, tunc aqua est alba, si autem non, tunc est nigra. Similiter etiam cùm aër mutatur in ignem, ipsi. I. hoc est igni, conuenit siccitas. Conueniunt enim aër & ignis in siccitate: Cùm ergo ignis sit siccus & niger, & aqua humida & alba, manifestum est quòd poterunt adinuicem transmutari, cùm sint contraria. Ignis enim est niger & siccus, aqua humida & alba. Sic ergo manifestum est quòd omnia elementa adinuicem transmutantur. Quia & aliàs. Quia enim in. T. quod significat terram, sunt reliquæ duæ qualitates, scilicet humidum & nigrum, duo elementa erunt symbola cum ipsa terra, quæ est nigra & humida; communicat enim in nigro cum igne, & in humido cum aqua. Hæc enim, scilicet humidum & nigrum, nunquam contingunt esse cum qualitatibus aëris, & in quo sunt album & siccum; & terra cum aëre non habet symbolum. Aduertendum est, quòd istæ qualitates non sunt propriæ elementorum, sed vtitur eis Aristoteles gratiâ exempli. Parùm enim curauit Philosophus de exemplis. Inde dicit Commentator in 2. de Anima (text. 67.) *De exemplo autem non intenditur, nisi manifestatio, non verificatio.* Ex omnibus istis verbis intendit hîc Philosophus talem rationem. Quæcunque sunt contraria, adinuicem transmutantur. Sed omnia elementa, siue habeant symbolum siue non, sunt contraria in ambabus, vel in altera quantitate: Ergo omnia elementa adinuicem transmutantur. Et hoc est contra opinionem dicentium quædam, sed non omnia adinuicem transmutari, vt dictum est. Quam Philosophus hîc destruere intendit.

Notabile de exēplis. Ratio Philosophi.

Deinde cùm dicit *Sed quod fieri, &c.* Ostendit quòd transmutatio elementorum non procedit in infinitum. Si enim hoc ponatur, sequuntur quatuor inconuenientia. Quorum primum est, quòd in vno elemento erunt infinitæ qualitates. Si enim ignis, (qui est quar-

Quòd trāsmutatio elementorum non procedit vltra quartum.

tum elementum) mutetur in aliud quod sit. A S. & non reuoluatur ita, scilicet quòd non mutetur in ignem, cùm omnis mutatio fiat inter contraria, oportet quòd inter. P. & S. sit alia contrarietas, diuersa à contrarietatibus quatuor elementorum. Quia ipsum quintum elementum, quod est. S. non ponitur esse idem alicui quatuor elementorum. Sed cùm omnis contrarietas sit secundùm qualitates, oportet quòd aliqua qualitas sit in igne, secundùm quam contrariatur ipsi. S. & sit qualitas illa. R.

Et similiter oportet quòd in ipso. S. quinto elemento, sit aliqua qualitas illi contraria, & sit illa qualitas. F. illa autem qualitas. R. non solùm erit in ipso igne, sed etiam in omnibus quatuor elementis. Quia omnia possunt mutari B in ipsum. S. Omnis enim mutatio est inter contraria. Et quodlibet inferiorum elementorum habebit tres qualitates primas. Vtrùm autem ista sit elementum, nondum est demonstratum. Sed tamen manifestum est, quòd si rursus illud quintum & sextum, diuersa à contrarietate omnium inferiorum, & sic oportet quòd vna alia qualitas insit omnibus inferioribus eadem ratione. Et sic illa quatuor elementa priora habebunt quatuor qualitates primas. Et sic addito vno elementorum adderetur vna qualitas & vna contrarietas. Quapropter si est sic in corporibus simplicibus elementorum procedere in infinitum, in vno & eodem erunt infinitæ contrarietates & infinitæ qualitates; & hoc primum est impossibile. Secundum inconueniens ponit cùm dicit. *Si autem hoc.* Dicens quòd si hoc est, scilicet quòd sint infinita elementa & infinitæ qualitates, non erit definire, nec generare. Quia si aliquod debeat mutari in aliud, oportet quòd infinitas qualitates pertranseat. Sed cùm in infinitis infinita sint media, & infinita non sit pertransire (vt dicitur in octauo Physicorum text. 75.) sequitur quòd talia nunquam adinuicem mutabuntur. Tertium inconueniens ponit, cùm dicit. *Ampliùs autem.* Dicens quòd etiam proximum elementum non poterit mutari in sibi proximum, sicut ignis nunquam transibit in aërem, nec è conuerso, quia in quolibet istorum sunt infinitæ qualitates, quas impossibile est pertransire. Quartum inconueniens ponit cùm dicit *Fiunt autem & omnia.* Dicens quòd omnia infinita erunt vnum. Quia omnes qualitates elementorum, quæ sunt supra. P. quod est ignis, conueniunt etiam inferioribus, & è conuerso. Quorum autem primæ qualitates sunt eædem, & ipsa sunt eadem. Ergo omnia infinita erunt vnumquodque de inferioribus ita, quod vnumquodque erit.

CAPVT SEXTVM.

MIrabitur porrò aliquis eos, qui elementa corporum vno plura esse dicunt, ita vt in se non transmutentur, sicuti Empedocles inquit. C

Quo pacto ipsi elementa esse comparabilia dicere queunt. At qui illa adhunc modum ait. Nam æqualia sunt hæc omnia. Si igitur secundùm quantitatem, idem quid omnibus inesse comparabilibus, quo mensurentur, est necesse. Vt si ex aquæ sestario vno, aëris decem fiant, ergo idem quid, vtraque sunt, si mensurantur eodem.

Sin verò non hoc pacto secundùm quantitatem, vt è quanto quantum, sed quantum possint, velut si aquæ sestarius æquè frigefacere atque aëris decem possit, atque ita secundùm quantitatem, non quatenus quantitas est, sed quatenus possunt aliquid, comparabilia sunt, fiet sane vt etiam non quantitatis mensura secundùm potentias atque vires, sed proportione comparentur. Verbi causâ, vt hoc calidum, hoc album. Sed vt hoc in qualitate quidem similitudinem significat, in quantitate verò æqualitatem. Videtur itaque esse absurdum, si corpora illa quæ transmutari nequeunt, proportione comparabilia non sint, sed potentiarum mensura, & eo quod tantùm ignis, æquale vel simile calidum sit, atque aëris multo plus. Idem namque cùm maius est, ex eo quia vnius est generis, hanc habebit rationem. D

At verò neque accretio fuerit secundùm Empedoclem, præterquam quæ additione sit.

ADmiratur autem aliquis aliquos, dicentes plura vno esse corporum elementa, vt non transmutentur inuicè, sicut Empedocles inquit. Quomodo contingit eis dicere comparabilia esse elementa. Sed tamen dicit sic. Hæc enim æqualia esse omnia. Si ergo secundùm quantum, necesse est idem aliquid esse existens in omnibus comparabilibus, quo mensurantur: verbi gratiâ si ex aquæ pugillo erunt pugilli aëris decem, idem aliquid igitur erant ambo, si mensurantur eodem. Si autem non sint secundùm quantitatem comparabilia, vt quantum ex quanto, sed quantum possunt, verbi gratiâ, si pugillus aquæ æqualiter potest infrigidare & decem aëris. Et sic non secundùm id, quod quantum comparabilia, sed secundùm id, quod possunt aliquid. Erit ergo & non quanti mensura comparare & potentias, sed secundùm proportiones; verbi gratiâ vt hoc calidum, hoc autem E album. Hoc autem vt hoc, significat in quali quidem simile, in quanto autem æquale. Inconueniens ergo videbitur, si corpora immutabilia existentia, non proportione cōparabilia, sed mēsurâ potentiarum, & eius quòd est esse æquale calidum aut simile, ignis tantùm & aëris multiplex. Idem enim plus, quia homogeneos, talem habebit rationem. Sed neque augmentatio vtique erit se-

Nam igni ignem augeri censet. Inquit enim: Auget terra quidem proprium genus, ætheraque æther. Hæc autem adiiciuntur apponunturque. At ea quæ incrementa suscipiunt, non ad hunc modum augeri videntur. Longè autem difficilius fuerit eidem de generatione, quæ natura fit, rationem assignasse. Nam omnia quæ naturâ gignuntur, aut semper sic, aut plerumque fiunt. Quæ verò non semper aut plerumque fiunt, à casu & fortuna fieri assolent. Quænam igitur causa est, vt ex homine homo, aut semper, aut plerumque, & è tritico triticum, sed non oliua oriatur? An si ita componatur os. Non enim vtcunque (quemadmodum inquit ille) sed ratione quadam coeuntibus fit aliquid. Quænam igitur horum causa est? Non enim ignis vel terra causa existit. At verò neque concordia, aut discordia. Etenim hæc segregationis, illa verò congregationis solùm causa est. Hoc autem est cuiusque essentia, sed non mistio, mistorumque prius diuulsio solùm, quemadmodum inquit ille. In hisce namque fortuna nominari solet, non ratio. Fieri enim potest, vt aliqua, vt contingit, ac temerè misceantur. Itaque sic sese habere eorum, quæ natura constant, causa existit. Atque cuiusque natura hæc est, de qua nihil meminit. Nihil ergo de natura dicit. At verò hoc ipsum bonum existit. Porrò ille solam mistionem collaudat. Atqui discordia haudquaquam secernit elementa ipsa, quæ naturâ Deo priora sunt, sed concordia. Dij autem & hæc quoque sunt.

Præterea de motu simpliciter dicit. Non enim satis est dicere concordiam & discordiam mouere, nisi hæc concordiæ ratio sit motu (inquam) tali ciere, & discordiæ tali. Igitur aut definiuisse aut supposuisse, aut exactè vel molliter, vel alio quolibet modo demonstraße oportebat. Insuper cùm vi & præter naturam moueri corpora videantur; per naturam quoque mouentur, vt ignis ad superum quidem locum non vi, sed ad inferum vi fertur. Vi autem & naturâ contraria sunt. Contingit autem vi moueri: Ergo & naturâ quoque motu cieri contingit: concordia igitur illo motu mouet, aut non mouet. Nam terram deorsum ferri, concordiæ contrarium est, & segregationi simile existit, potiusque discordia naturalis motus causa est, quàm concordia. Vnde fit, vt omnino concordia potiùs præter naturam existat. Simpliciter autem nisi concordia aut lis moueat, ipsorum corporum nullus motus statusque est. At hoc absurdum est. Ad hæc videmus corpora motu cieri. Nam discordia segregauit. Æther autem in sublime subiectus non à discordia fuit. Sed interdum illum velut à fortuna sublatum asserit, sic dicens.

A cundùm Empedoclem, nisi secundùm adiectionem. Igne autem augetur ignis. Auget enim terra proprium genus, æther autem æthera. Hæc autem adiunguntur. Videntur autem non sic augeri, quæ augentur. Multum autem difficilius est eidem tradere de generatione secundùm naturam. Quæ enim generantur secundùm naturam, aut semper, aut vt multum. Ea autem quæ præter, semper & multum ab euentu & fortuna. Quæ igitur causa, vt ab homine homo, aut

Quæ generantur secundùm naturam.

Quæ ab euentu & fortuna 2. Physicorũ text. 48.

B semper, aut vt multum, & ex frumento frumentum, sed non oliua nascatur? Aut si ita componatur os. Non enim, vt contingit conuenientibus, nihil generatur (quemadmodum ille inquit) sed ratione aliqua. Quæ igitur horum causa? Non enim ignis aut terra. Sed tamen neque amicitia, neque lis. Congregationis enim solùm illa, hæc autem segregationis causa est. Hæc autem

C est substantia vniuscuiusque, sed non solùm & mistio & separatio mistorum, quemadmodum ille inquit. Fortuna enim in his nominatur, sed non ratio. Est enim misceri vt contingit. Natura igitur entium causa est. Ita se habere & vniuscuiusque natura hæc, de qua nihil dicit. Nihil igitur de natura dicit. Sed tamen & bonum est hoc & optimum. Hic autem mistionem solùm laudat. Etenim & elementa segregat, non lis, sed amicitia, quæ naturâ Deo priora. Dij autem & hæc. Amplius autem de motu dicit simpliciter. Non enim

Natura quæ est forma est bonum & optimum vniuscuiusque rei

Deus idest cœlum Idem Sanctus Thomas 2. cœli sup. text. 2.

D sufficit dicere quoniam amicitia & lis mouent, nisi hoc erat amicitiæ esse, quòd motu tali, liti autẽ quod tali. Oportebat igitur aut determinare, aut supponere, aut demonstrare, aut certè, aut molliter, aut aliter qualiter. Amplius autem, quoniam videntur & vi & præter naturam moueri corpora, & secundùm naturam, verbi gratiâ, ignis quidem superius non vi, inferius autem vi, vi autem ei quod secundùm naturam contrarium, est autem quod vi: est igitur & secundùm naturam mo-

Vi ei quod est secundùm naturam contrarium.

E ueri. Hoc igitur motum est, vt amicitia an non: contrarium enim terra superiùs, & segregationi assimilatur: & magis lis est causa eius, qui secundùm naturam motus, quàm amicitia, quapropter & vniuersaliter præter naturam amicitia erit magis. Simpliciter autem nisi amicitia vel lis moueat, eorum corporum nullus motus est, neque mora, sed inconueniens. Ampliùs autem & videntur mota: segregat enim quidem lis: ductus est autem superiùs

Nam plerumque aliter, sed tum sic fortè cucurrit.
Interdum ignem sursum ferri aptißimum esse, inquit enim,
Ast æther longis sub humum radicibus ibat.

Et insuper ipsum quoque mundum similiter nunc tempore discordia, vt prius tempore concordiæ habere dicit. Quid igitur, mouens primum motionisque causa existit? non enim discordia & concordia; verùm hæc alicuius motus causæ sunt. Quod si sint, illa principium erit. B

Porrò absurdum est animam ex elementis constare, aut elementorum vnum aliquod esse. Quomodo enim animæ alterationes, ceu musicum esse, & rursum non musicum, aut memoria, aut obliuio erunt? Perspicuum enim sit, quòd si anima ignis sit eadem illi, quæ igni vt ignis est, affectiones competent. Si verò ex elementorum mistura constet, corporeæ. At harum nulla corporea existit. Verùm de hisce considerare alterius contemplationis est officium. C

æther non à lite, sed quandoque (inquit) vt à fortuna. Sic enim constituit currens tunc: multotiens autem aliter. Quandoque quidem (inquit) innatum esse ignem superiùs agi, æther autem ingrediebatur terræ profundas radices. Similiter autem & mundum sic habere (inquit) in lite nunc, & priùs in amicitia. Quid igitur est quod mouet primum & causa motus? non enim amicitia & lis, sed cuiusdam motus hæc causæ sunt: si vtique est, illud principium. Inconueniens autem est si & anima ex elementis, aut vnum aliquod eorum. Alterationes enim animæ quomodo erunt, verbi gratiâ, musicum esse, & rursus non musicum, aut memoria, aut & obliuio? Palam autem, quoniam siquidem ignis anima, passiones inerunt ei quæcunque ignis, secundùm quod ignis. Si autem miscibile, corporalis. Harum autem nulla corporalis. Sed de his alterius opus est comtemplationis.

LECTIO SEPTIMA

SENTENTIA DESTRVITVR *Empedoclis, quâ elementa intransmutabilia ab inuicem existimauit. Et eiusdem de mouentibus principiis concluditur opinio.*

POstquam Philosophus destruxit vnam falsam opinionem de transmutatione elementorum, hîc destruit aliam, quæ fuit opinio Empedoclis qui dixit elementa nunquam adinuicem transmutari. Et circa hoc duo facit; Primò ponit eam: Secundò reprobat, ibi, *Quomodo contingit eis dicere comparabilia.* Dicit ergo primò, quod Empedocles posuit elementa esse plura corpora, non tamen adinuicem transmutari ita, quòd ex aqua fiat aër, & ex aëre ignis, vt in Primo manifestum est. Quapropter admirabitur aliquis ipsum sic dicentem.

DEINDE cùm dicit *Quo pacto ipsi elementa &c.* Reprobat opinionem prædictam. Et primò per Empedoclem: Secundò deducendo ad quandam aliam inconuenientiam, quæ sequitur ad ipsam, ibi, *Sed neque augmentatio.* Circa primum sciendum est, quòd Empedocles licèt poneret elementa esse intransmutabilia, posuit tamen ipsa esse adinuicem comparabilia. Ex hoc ergo sumit rationem Aristoteles contra eum, & est ratio talis. Quæcunque sunt transmutabilia, sunt comparabilia. Sed elementa sunt comparabilia secundùm Empedoclē: Ergo sunt transmutabilia. Potest etiam aliter formari, & sic. Si elementa sunt intransmutabilia, non sunt comparabilia. Sed consequens est falsum secundùm Empedoclem qui dicit ea esse comparabilia, dicebat enim ea esse æqualia. Ergo & antecedens est falsum, scilicet ipsa esse intransmutabilia. Circa rationem istam sic procedit. Primò ponit eam per modum quæstionis, dicens quòd si elementa sunt intransmutabilia, quomodo contingit quòd sint comparabilia, quasi diceret (*nullo modo*) Sed tamen Empedocles dicit sic scilicet quòd sunt cōparabilia. Dicit enim ea esse æqualia. Secundò ibi, *Si ergo secundùm quantum.* Probat primam propositionem, scilicet quòd si sunt comparabilia, sunt transmutabilia. Et quia comparatio est duplex scilicet secundùm quātitatem & secundùm virtutem: Primo probat eam, si sunt comparabilia secundùm quantitatem, secundò si sunt comparabilia secundùm virtutem, ibi *Si autem non sint.* Dicit ergo primò, quòd si elementa comparantur secundùm quantitatem, vt si ex vno pugillo aquæ fiant decem pugilli aëris, necessariò oportet quòd vnum aliquid sit in eis, in quo conueniunt, & in quo mensurantur. In omnibus enim comparabilibus est vnum aliquid, quo mensurantur. Et hoc est illud in quo comparantur: Cùm autem ex tanta aqua, putà ex vno pugillo aquæ, fiant decem pugilli aëris, oportet vnam esse materiam, quæ sit minoris & maioris quantitatis sub forma aquæ & aëris. Sed quæcunque communicant in materia, transmutantur adinuicem: Ergo elementa sunt transmutabilia.

Ratio Philosophi.

D E

DEINDE cùm dicit *Sin verò non hoc &c.* Probat eam dato quòd elementa comparentur adinuicem secundùm contrarietatem & virtutem, dicens quòd si non sic comparantur adinuicem elementa, scilicet secundùm quantitatem, vt quantum fiat ex quanto, sed comparentur secundùm quantitatem potentiæ vel virtutis, verbi gratiâ si ponatur aër esse frigidus, & quæratur, vtrùm tantùm potest infrigidare vnus pugillus aquæ, quantum possunt infrigidare decem pugilli aëris. Tunc fiat comparatio secundū quantitatum virtutis, vt quantum possunt, & non secundùm quantitatem dimensionis. Hæc autem comparatio potest fieri dupliciter, scilicet secundùm similitudinem & secundùm proportionem. Dico autem comparationem fieri secundùm similitudinem, quando fit in vna qualitate, quæ est in diuersis subiectis. Quia similitudo

Comparatio secundùm similitudinem & secundùm proportionem.

tudo est rerum diuersarum eadem qualitas: Secũdùm proportionem autem dicitur fieri, quando fit in oppositis, siue diuersis qualitatibus, in vna habitudine se habentibus ad duo subiecta, vel plura. Si ergo fiat comparatio secundùm qualitatem, tunc contingit comparare, non quantitatis quidem mensuram, sed potius mensuram, quæ est secundùm potentias similium qualitatum, & secũdùm proportionem diuersarum qualitatum. Verbi gratiâ, sicut hoc est calidum, ita hoc est album. Cùm autem hoc dicimus, hoc vt hoc, significamus in qualitate quidem simile, & in quantitate æquale. Si igitur fiat comparatio elementorum, non secundùm proportionem, sed secundùm mensuram potentiarum quæ est comparatio in qualitate sicut in calido, aut simili in- B cõueniens est, si hæc ponantur immutabilia elementa, verbi gratiâ, si dicatur quantum est calidus ignis, tantum est calidus aër. Quia idem plus calidum, cùm sit homogeneos, idest vnius generis, est minus calido secundùm quòd ea, quæ habent eandem materiam, dicuntur esse vnius generis, & habent se sicut materia ad subiectum, & habebit rationem talem sicut comparabile in quanto, quæ est ratio vniuoca: Ergo & materia est vna. Quorum autem materia est vna, sunt adinuicem transmutabilia, Falsum est ergo, quod dicit Empedocles quòd elementa non transmutantur adinuicem. Si quis ergo diligenter aduertat, tota virtus istorum verborum est in hoc, quòd ea quæ comparantur, siue primo modo, siue secundo, habent eandem materiam, & talia necessariò sunt mutabilia, vt dictum est. Sed videtur quòd istud, quòd dicit Philosophus, sit falsum. Constat enim quòd quantitas terræ & aliorum elementorum, est comparabilis quantitati stellarum, & tamen non est eadem materia vtrorumque vt dicitur in 12 Metaph, *Præterea* dubitatur de alio. Non enim omnia comparabilia adinuicem secundùm potentiam, vel virtutem, communicant in materia. Ignis enim & Sol sunt comparabiles in calefactione secundùm *magis & minus*, & tamen non communicant in materia, vt dictum est. Ad primum ergo dicendum est secundùm quosdam, quòd non loquitur hîc Philosophus de quantitate secundùm extensionem, sed de quantitate secundùm substantiam, & hæc significat cùm dicit (*Decem pugillos aëris esse æquales vni pugillo aquæ,*) sunt enim æquales in materia, quia tantum ibi est de materia, quantum hîc. Vnde cùm communicent in materia, necessariò adinuicem transmutantur. Talis autem comparatio non est inter elementa & cœlestia corpora. Vel dicendum quòd hæc comparatio est secundùm rarum & densum, Nam per hoc variatã materiã elementa ad se inuicem transmutantur, & vocatur hæc comparatio secundùm quantitatem, quia rarum & densum non addunt super partes materiæ qualitatem, quæ essentialiter sit qualitas, sed potiùs situm in partibus materiæ ad distensionẽ per maiorẽ & minorẽ quantitatẽ. Ad secundum verò, dicendũ quòd intelligit Philosophus de his quæ comparantur secundùm qualitatem, vel virtutem, vniuocè acceptam in vtroque. Talis autem non est virtus calefactiua Solis & ignis, & ideo cessat obiectio.

Vis rationis Philosophi.

Dubium primum.

Dubium secundum.

Soluti oprimi secundùm quosdam.

Solutio propria.

Solutio secundi

DEINDE cùm dicit *At verò neque accretio &c.* Reprobat prædictam opinionem, deducendo ad alia inconuenientia, Et sunt duo: Primum est quod hæc opinio tollit augmentum. Hoc au-

A tem sic ostendit. Quia si elementa non transmutantur, tunc oportet quòd vnum addatur alteri, sicut lapis lapidi. Hoc autem est quædam accumulatio, & non est augmentum, neque secundum eos, neque secundum nos. Quia oportet quòd id, per quòd augmentum fit, transmutetur in augmentatum; neque etiam secundùm eum, qui dixit, quòd illud quod augetur solùm à suo simili, scilicet ignis augetur, igne, & vnumquodque quod augetur, augetur per aliquod sui generis, sicut ęther augetur æthere. Talis autem congregatio est eorundem manentium in forma. Res autem non sic videntur augeri, vt suprà in Primo ostensum est. Secundum inconueniens ponit ibi, *Multùm autem difficilius.* Et est quòd hæc opinio tollit generationem, dicens quòd multùm est difficilius tradere aliquid de generatione secundùm naturam, si elementa non transmutantur adinuicem. Cùm enim ea, quæ generantur secundùm naturam, generentur eodem modo semper aut frequenter, ea autem quæ præter, multùm, & semper fiunt, raro fiunt ab euentu & fortuna. Et non potest reddi causa, quare semper ex homine generetur homo, & quare sẽper ex frumẽto generatur frumẽtũ & nõ oliua. Sẽper enim generatũ est in forma generantis nisi peccatũ naturæ propter defectũ fiat. Si autem sit (vt dicit Empedocles) scilicet quòd elementa non sint transmutabilia, æqualiter potest generari ex homine asinus & homo; C quia vtrumque eorum non est nisi congregatio elementorum, & homo generans non habens formam, non inducit formam in generato, nec conuenit cum eo in formam. Aut si os & caro ita componantur, scilicet per quandam accumulationem elementorum conuenientium, sicut ille dicit, tunc nihil generatur, sed in his quæ generantur est solùm ratio vel relatio aliqua, non quidem relatio mistorum, sed compositorum. Quæ igitur est causa istorum quòd ex homine generetur homo semper aut frequenter, & similiter ex frumento frumentum, & non oliua. Istorum enim causa non potest esse ignis aut terra, quia ista sunt contraria in qualibet composi- D tione similiter nec lis, nec amicitia, quæ Empedocles posuit esse duo principia mobilia, possunt esse causa horum, amicitia enim non est causa nisi congregationis, lis autem solùm est causa segregationis: Sed necessarium horum est forma rei, quæ facit hominem esse hominem, & carnem esse carnem. Forma autem est substantia vniuscuiusque, Et ideo non solùm in re est mistio, idest compositio congregatorum, & separatio eorum, sicut dicit Empedocles, sed etiam est forma. In tali ergo congregatione & segregatione narratur ab Empedocle fortuna, & non E ratio, quæ est sumpta à forma. Dicit enim quòd mistio fit vt contingit, idest à casu & fortuna, cùm tamen natura, quæ est forma, sit causa entium: quare ita se habet, quod ab homine semper vel frequenter generatur homo. Sed de hac forma vel natura nihil dicit Empedocles, cùm tamen ipsa natura, quæ dicitur forma, sit bonum & optimum vnicuiusque rei: Bonum quidem in se, & optimum in ordine vniuersi. Laudat autem Empedocles solùm mistionem, quæ in rei veritate non est mistio, sed solùm quædam compositio. Quia quòd elementa segregentur à composito, in quo sunt saluata, hoc non facit lis, sed amicitia, quæ vult ea cõgregate ad homogenea. Et hæc elementa dicit Empedocles esse

Cœlum ex elem entis compositum secundùm Empedoclem.

priora Deo, idest, cœlo; quia etiam cœlum dicebat ex elementis componi.

DEINDE cùm dicit *Præterea de motu &c.* Hîc destruit opinionem Empedoclis de principijs mouentibus per tres rationes: quarum primam ponit, dicens quòd Empedocles locutus fuit insufficienter de motu. Non enim sufficit simpliciter dicere quòd amicitia & lis sunt principia mouentia, nisi fortè *esse* ipsius amicitiæ, idest de natura sua habet vt causet, idest motum talē: Sed quia hæc non est certa, oportebat quòd hoc determinaret aut certitudinaliter per causam propriam, aut molliter, sicut per causam non conuertibilem, siue remotam: aut aliter qualiter, sicut per probabiles rationes vel per inductiones, vel exēplum: sed Empedocles nihil horum facit. B Et ideo simpliciter & insufficienter dixit. Secundam rationem ponit, ibi, *Amplius autem quoniam.* Et est talis. Corpora naturalia mouentur violenter & præter naturam, & mouentur secūdùm naturam, verbi gratiâ ignis mouetur sursum non violentiâ, sed naturâ, deorsum autem violenter, quod autem est violenter, est contrarium ei quod est secundùm naturam. Videmus enim corpora moueri per violentiam: Ergo mouentur secundùm naturam. Contraria enim habent fieri circa idem. Quæramus enim ab Empedocle, vtrùm motus amicitiæ sit naturalis vel violentus: terram enim moueri superiùs, sicut & ignem inferiùs, est contra naturam: hoc autem quod est contra naturam, assimilatur cuidam segregationi. Contra tamen sic. Elementa C congregentur; quia nisi ignis descendat & terra ascendat, non congregabuntur elementa, cùm ergo congregare sit effectus amicitiæ secundùm Empedoclem, motus amicitiæ est violentus & segregationi similis, & lis magis est causa motus naturalis quam amicitia: quod est impossibile secundùm eum. Et ideo impossibile est ponere amicitiam & litem esse principia mouentia. Si autem hæc non sunt principia mouentia, cùm non sint alia principia secundùm Empedoclem, nullus est motus naturalium corporum, nec aliqua quies. Habitus enim & priuatio habent D fieri circa idem. Hoc autem est manifestè falsum. Tertiam rationem ponit, ibi, *Amplius autem.* Per quam ostendit Philosophus, quòd Empedocles sibi ipsi contradicit, & peccat etiam, dicens naturalia fieri à casu & à fortuna. Contradicit autem sibi ipsi in hoc, quòd cùm poneret tantùm duo principia mouentia, scilicet litem & amicitiam, posuit tamen quidem motum esse à casu & à fortuna. Vnde dicendo esse tantùm duo principia mouentia, dicit ea esse causam omnis motûs, dicendo autem aliquem motum esse à casu & à fortuna, dicit illa principia non esse

A causam omnis motûs. Dicit enim quòd quando aliquid compositum corrumpitur, tunc segregantur elementa quæ erant in eo per litem, & mouetur ignis sursum vt à lite, sed quandoque à fortuna, quia sic casus constituit tunc cursum ignis, siue ætheris. Æthera enim dicebat Empedocles esse ex igne claro. Non autem semper sursum mouetur æther, sed multoties aliter Quia dixit (*aliquando à fortuna*) sicut dictum est ignem ferri sursum. Aliquando autem ingrediebatur ad radices, id est, ad cauernas terræ, sicut apparet in montibus ardentibus. In hoc ergo peccat Empedocles quòd naturam casui & fortunæ subiacere dicebat. Simul autem cum dictis impossibile dicit, quòd mundus similiter se habet nunc in tempore litis, quando de confuso & permisto egressa sunt omnia, sicut priùs se habuit in amicitia. Quia sicut ignis quandoque à fortuna ascendit, & quandoque descendit, ita fecit in confuso. Per casum enim tunc ascendit, & per casum descendit. Cùm autem casus & fortuna sint causæ per accidens, reducuntur ad per se. Quid est ergo, quòd primò per se mouet, & per se est causa motûs. Oportet enim causam per se esse priùs quam causam per accidens. Amicitia enim & lis non est causa motûs simpliciter, sed solùm cuiusdam motûs, scilicet congregationis & segregationis, si tamen est ita) sicut dicit Empedocles) quòd amicitia vel lis est priùs mouens.

DEINDE cùm dicit *Porrò absurdum &c.* Reprobat opinionem Empedoclis in hoc, quòd dicebat animam componi ex elementis per duas rationes. Quarum primam ponit, dicens quòd inconueniens est dicere, quòd anima sit ex elementis omnibus, vel ex aliquibus, vel ex aliquo eorum. Quia si anima esset elementum aliquod puta ignis, vt quidam dixerunt, vel esset ex elementis, vt dixerunt alij, tunc alterationes animæ quomodo erunt, idest, quomodo posset alterari anima proprijs alterationibus? Quasi dicat (*nullo modo*) Verbi gratiâ, si anima est elementum, vel ex elementis, quomodo anima habebit habitum Musicæ, & rursus, quomodo mutabitur de Musica in priuationem Musicæ ita, quòd sit sine Musica? Nec etiam poterit immutari de memoria in obliuionem, vel è conuerso, sed potiùs si anima est ignis, quæcunque sunt passiones, secundùm quod ignis, inerunt animæ. Quod est impossibile. Secundam rationem ponit, ibi, *Si autem miscibile.* Quæ talis est. Si non sunt miscibilia nisi corpora, vt in Primo dictum est, & animarum nulla est corporalis, constat quòd anima non est elementum, nec mista ex elementis. Sed de his determinare est opus alterius contemplationis, quia pertinet ad Librum de Anima.

CAPVT SEPTIMVM.

DE ipsis autem elementis, ex quibus corpora constant ijs quidem, qui commune quid esse, aut ea inter se transmutari putant, si ex hisce alterum, & alterum quoque contingat, est necesse. Qui verò generationem mutuam non faciunt, nec è singulis singula sed velut è muro lateres gigni volunt, absurdum quid dicunt. Nam qui carnes & ossa & cæterorum quoduis ex illis erunt? Quòd autem dicitur, dubitationem habet etiam apud eos,

E ET elementis autem, ex quibus corpora constituta sunt, quibuscunque quidem videtur esse aliquid commune, aut transmutari inuicem necesse, si alterum horum contingit, & alterum contingere. Quicunque enim non faciunt ex inuicem generationem, neque ex vnoquoque nisi sicut ex pariete lateres, inconueniens. Quomodo enim ex illis erunt carnes & ossa & aliorum vnum-

De generatione compositorum ex elementis.

A *qui generationem mutuam astruunt, quonam pacto ex ipsis diuersum quid ab eis oriatur, verbi causâ, ex ignis aqua fit, & ex aqua ignis. Nam subiectum commune quid existit. Sed & caro atque medulla ex eis fiunt. At hæc quomodo? Etenim illis, qui perinde(vt Empedocles) dicunt quisnam erit modus? Nam compositionem esse, quomodo è lateribus atque lapidibus fit murus, necesse est; & hæc mistura ac congeries ex conseruatis quidem, sed secundùm exiguas portiones, iuxta sese compositis erit elementis. Ad hunc* B *itaque modum caro & cæterorum quodque fiet. Accidit autem vt non ex qualibet carnis parte ignis & aqua gignantur (sicuti ex cera, ex hac parte pila, ex aliqua alia meta, fieri potest) sed ex vtraque vtrumque fieri queat. Hæc itaque hoc gignuntur modo ex carne, ex quauis parte vtrumque. At hisce qui illo modo dicunt, ex quauis vtrumque gigni non potest, sed perinde fit vt è muro lapis & later ex alio loco ac parte vtrumque.*

Pari modo & hisce qui ipsorum materiam vnam faciunt, dubitatio quædam obrepit, C *qualiter ex ambobus, calido (inquam) & frigido, aut igni & terra, quippiam erit. Nam si caro ex ambobus fit, & neutrum illorum nec rursus seruatorum compositio, quid restat id esse præterquam materiam, quod ex illis constant? Nam corruptio alterius, aut alterum facit, aut materiam.*

Igitur postquam calidum & frigidum intensionem remissionemque, suscipiunt, cùm simpliciter alterum actu fuerit, tunc alterum erit potentiâ. Cùm verò non prorsus sed frigidum vt calidum, & calidum vt frigidum D *fuerit, præterea quòd quæ miscentur, suas exuperantias vicissim corrumpunt, tunc neque materia erit, neque illorum contrariorum vtrumque, sed inter medium actu simpliciter erit. Porrò quo potentiâ magis calidum est quam frigidum, aut contra, hoc duplo, aut triplo, aut alio id genus modo, magis calidum potentiâ quam frigidum existit. Alia itaque mista ex contrariis erunt, aut elementis. Et elementa ex illis quodammodo potentiâ existentibus, non tamen sic vt materia, sed dicto modo. Atque hoc quidem pacto mistio, illo verò materia, id quod gi-* E *gnit existit.*

Præterea & ipsa contraria pati solent; quamadmodum ante præfinitum est. Etenim actu calidum potentiâ frigidum est, & actu frigidum potentiâ calidum. Quare nisi ad æqualitatem redacta sint, in se mutuò transmutantur. Simili modo & in cæteris contrariis. Atque primò quidem elementa ipsa ita transmutantur, deinde ex hisce carnes & ossa & eiusmodi fiunt, cùm illa calido quidem in frigidum, & frigido in calidum transeunte, ad mediocritatem vene-

quodque? Habet autem, quod dicitur, quæstionem & ex alterutris generantibus, quomodo generatur ex eis aliud aliquid præter hoc. Dico autem, verbi gratiâ, ex igne est aqua, & ex hac generari ignem. Est enim aliquod commune subiectum. Atque & caro ex eis generatur & medulla. Verùm hæc quomodo generantur? Illis quidem enim qui dicunt (vt Empedocles) quis erit modus? Necesse enim est compositionem esse, sicut ex lapidibus & lateribus paries. Mistura vtique hæc saluatis vtique erit elementis, secundùm parua autem adinuicem compositis. Ita vtique caro & aliorum vnumquodque. Contingit itaque non ex quacunque parte carnis generari ignẽ & aquam (quemadmodum ex cera generatur vtique, ex hac quidem parte sphæra, pyramis autem ex aliqua alia) sed contingebat ex alterutro alterutrum generari. Hæc quidem igitur hoc generantur modo ex carne, ex qualibet ambo. Eis autem qui illo modo dicunt, non contingit, sed vt ex pariete lapis & lateres, vtrumque ex alio loco & parte. Similiter autem & facientibus vnam eorum materiam habet aliquam quæstionem quomodo erit aliquid ex ambobus, verbi gratiâ, ex calido & frigido, aut ex igne & aqua. Si enim est caro ex ambobus, & neutrum eorum neque rursus compositio saluatorum, quid relinquitur, nisi materiam esse quod ex illis? Alterius enim corruptio, aut alterum facit, aut materiam. Quapropter & quoniam est, & magis & minus calidum & frigidum, quandoquidem fuerit simpliciter, alterum actu, potentiâ alterum erit. Quando autem non omnino, sed vt quidem ens calidum frigidum, vt autem frigidum calidum, quia quæ miscentur, corrumpunt intentiones adinuicem, tunc neque materia erit, neque illorum contrariorum alterutrum actu simpliciter, sed medium. Secundùm id verò quod est potentiâ, magis calidum quàm frigidum, vel contrariè alterutrum, secundùm hanc rationem, & ratione, dupliciter calidum potentiâ quàm frigidum, vel tripliciter, vel secundùm alium talem modum. Erunt vtique mista, alia ex contrariis, aut ex elementis; Et alia elementa ex illis, potentiâ aliquo modo existentibus; non ita verò vt materia, sed secundùm prædictum modum. Et erit ita quidem mistio, illo verò modo materia secundùm quòd generatur. Quoniam autem patiuntur contraria secundùm in Primis

Quæ miscentur corrumpunt intentiones adinuicem.

rint. Hîc enim neutrum est. Mediocritas autem multiplex est, & nequaquam in diuisibilis. Similiter humidum & siccum & talia, carnem, ossaque & cætera id genus mediocritate efficiunt.

A determinationem. Est enim actu calidum, potentiâ frigidum, & actu frigidum, potentiâ calidum. Quapropter si non coquantur, transmutantur inuicem. Similiter autem & in aliis contrariis. Et primò ita elementa transmutantur. Ex his autem carnes & ossa & quæ talia, calido quidem generato frigido, frigido autem calido, quando ad medium veniunt. Hîc enim neutrum, medium autem multa, & non indiuisibile. Similiter autem & siccum & humidum & alia talia secundùm medietatem faciunt carnem & os & alia.

LECTIO OCTAVA.

MISTORVM EX ELEMENTIS generatio, tum ex antiquis, tum ex Philosophi sententia, perquiritur. Hinc omnia in vnoquoque mista esse elementa probatur.

POstquam Philosophus determinauit de generatione elementorum, hîc determinat de B generatione compositorum ex elementis, Et circa hoc duo facit: Primò determinat de generatione compositorum ex elementis: Secundò ostendit quòd ad generationem mistionis elementa concurrunt in omnia mista corpora, ibi, *Omnia enim mista.* Circa primum duo facit: Primò arguit ad ostendendum, quòd non possit esse verus modus generationis mistorum: Secundò determinat veritatem, ibi, *Quapropter quando.* Circa primum considerandum est, quod sicut suprà patuit, duplex est opinio de elementis. Quædam est vera, scilicet quòd elementa ex quibus sunt corpora constituta, habent aliquid commune, quod est vna materia: similiter necesse est dicere quòd si elementa transmutantur adinuicem, ne- C cesse est, quòd habeant vnam communem materiam, quæ dicitur vna ab vnitate potentiæ, quæ est in ea, & est potentia ad formam, cùm semper habeat potentiam ad omnes formas elementorum, & necesse est ipsam compleri per successionem motûs in omnes formas; & sic necesse est, quòd de vna forma ad aliam transmutetur; & hanc opinionem primò ponit, Secunda opinio fuit Empedoclis, qui dixit elementa esse intransmutabilia, & hanc innuit ibi, *Quicunque enim.* Et diuiditur in quatuor partes. In prima ostendit, quòd secundùm opinionem Empedoclis non potest dari verus modus generationis mistorum. Dicit enim quòd quidam sunt, qui dicunt elementa non adinuicem generari. Illi etiam non D dicunt, quòd vnumquodque elementum fiat ex qualibet parte corporis misti, sed dicunt quòd elementa fiunt ex corpore, sicut lapides & lateres ex pariete. Sed hoc est inconueniens. Non enim possunt dicere quomodo ex elementis sic compositis, non verè mistis, sint carnes & ossa & vnumquodque aliorum corporum mistorum. Si enim componantur & congregentur elementa in vnum remanentibus formis & operibus suis, sic ignis in vna parte compositi erit adurens, & aqua fluens, terra incontinua, aër expirans. Similiter ignis non ligatus euolabit sursum, terra autem descendet deorsum, & sic nunquam con- E stabit, vt faciat ossa & carnes & huiusmodi: Secundò ibi, *Habet autem, quod dicitur, quæstionem.* Ostendit quòd etiam secundùm ipsam opinionem est dubium, quomodo ex elementis generentur composita, dicens quòd licet prima opinio sit vera, quæ dicit elementa in alterutrum transmutari, tamen secundùm ipsam est dubium, quomodo ex elementis potest generari aliquid præter ipsa. Elementa enim adinuicem generantur, sicut aqua ex igne & ex aqua ignis, & similiter est de alijs. Et hoc ideo, quia habent vnum

Quomodo materia elementorum dicatur vna.

Declaratio.

commune subiectum, vt dictum est. Sed etiam ex eis generatur caro & medulla, & alia mista corpora, Sed quomodo fiat horũ generatio, adhuc est dubium. Tertiò ibi. *Illis quidem enim.* Redit iterum super secundam quæstionem, vt meliùs ostendat quomodo ex ipsa non potest dari verus modus generationis, dicens quòd illi qui dicunt, scilicet elementa esse intransmutabilia (sicut Empedocles dicit) non possunt assignare modum quomodo corpora mista componantur ex elementis. Necesse est enim secundùm eos, quòd compositio elementorum sit quædam mistura talis, qualis est mistura lapidis in pariete. Dicunt enim quòd elementa saluantur in misto secundùm formas substantiales & actus suos & talis compositio est secundùm partes minimas Quod est inconueniens quia quod vni est mistum, putà malè videnti qui non discernit inter partem & partem, alteri, scilicet benè videnti videbitur non esse mistum, & sic idem esset mistum & non mistum. Adhuc etiam sequitur aliud inconueniens, quia secundùm istos non ex quacunque parte carnis generabitur quodlibet elementum: sed ex vna parte vnum, & ex alia parte aliud. Sicut si ex vna parte ceræ fiat sphæra, & ex alia parte fiat figura pyramidalis. Hoc autem patet esse falsum per ea, quæ dicta sunt supra capitulo de mistione, Sed sicut in vnaquaque parte ceræ potest quælibet figura formari, ita ex qualibet parte misti per resolutionem, potest quodlibet elementum generari.. Hæc ergo ambo elementa, scilicet ignis & terra, & etiam alia, generantur ex qualibet carne, idest ex qualibet parte carnis. Sed illi qui dicunt (sicut Empedocles) scilicet elemẽta esse intransmutabilia, non possunt hoc dicere. Sed sicut ex diuersis partibus & locis ipsius parietis tolluntur diuersi lapides, ita ex diuersis partibus & locis ipsius misti diuersa elementa oportet eos dicere generari ita, quòd ignis ab vno loco & parte, & aër ex alia: Quartò ibi, *Similiter autem & facientibus.* Opponit contra ipsam opinionem, dicens quòd etiam ponentibus elementa habere vnam materiam & esse transmutabilia, sequuntur inconuenientia, si dicatur aliquid generari ex elementis. Habet enim quæstionem & dubium, quomodo generabitur aliquid ex ambobus, sicut ex calido & frigido, aut igne & aqua, Si enim caro est ex ambobus, & neutrum eorum est ipsa caro, nec etiam saluantur ipsa elementa, quia aliter non esset mistio, & nihil relinquitur nisi materia. Quod est impossibile. Si autem remaneat alterum, & alterum corrumpatur, tunc est corruptio vnius, & generatio alte-

rius. Quia corrupto vno aut generatur alterum, aut remanet pura materia. Quomodo ergo fiat ex eis generatio, dubium est.

DEINDE cùm dicit *Igitur postquam, &c.* Determinat veritatem. Et circa hoc duo facit: Primò ostendit modum generationis in vniuersali: Secundò magis in speciali, contrahendo ipsum ad mistionem elementorum in constitutione compositi, ibi, *Quoniam autem patiuntur.* Primò ergo relictâ primâ opinione tanquam falsâ & impossibili, & suppositâ primâ, ponit verum modum generationis corporum mistorum. Ad cuius euidentiam præmittit duo. Quorum primum est, quòd differentiæ elementorum sunt contrariæ, scilicet calidum & frigidum & huiusmodi, & suscipiunt B hæc *magis* & *minus*. Secundum est, quòd quando alterum elementum fuerit simpliciter actu, & alterum simpliciter in potentia fuerit, tunc non poterit esse mistio. Quando verò vnum non est omnino actu, nec per excessum prædominatur alteri elemento, tunc generabitur quoddam medium, quod nec est simpliciter calidum nec simpliciter frigidum, sed quodammodo naturam participans vtriusque. Et hoc ideo, quia quando elementa miscentur, intentiones siue formæ corrumpuntur, & remanet in virtute. Et tunc illud medium generatum non est C sic in potentia, sicut materia, nec simpliciter alterum elementorum, sed medium inter ea. Quod quidem medium diuersificatur, secundùm quòd diuersificantur virtutes miscibilium. Si enim potentia ignis excedit virtutem aquæ, medium generatum est magis calidum quàm frigidum. Et sic secundùm proportionem virtutis vnius elementi ad virtutem alterius; vt si in duplo, si in triplo excedit caliditas frigiditatem, & medium dupliciter est calidius, & tripliciter. Secundùm ergo hunc modum erunt mista ex contrariis elementis, vel per compositionem, vel mistionem, & de elementa erunt ex illis mistis per resolutionem. Ipsa enim mista D

A sunt potentiâ quatuor elementa, non quidem sicut materia, sed sicut dictum est.

DEINDE cùm dicit *Praterea & ipsa, &c.* Contrahit modum, qui dictus est vniuersaliter ad propositum, dicens quòd quia omnia contraria patiuntur adinuicem, sicut dictum est priùs in capitulo de actione, quia quod est actu calidum, est potentiâ frigidum, & è conuerso, si ipsa elementa non adæquantur potentiis suis, sed vnum omnino alteri prædominetur, tunc transmutantur adinuicem, & non fit mistio, sed corruptio debilioris, & generatio siue augmentum prædominantis. Et quod dictum est de calido & frigido, intelligendum est similiter in alijs contrarijs, scilicet sicco & humido. Sed elementa priùs inuicem transmutantur in generatione, adæquatis verò pote tiis eorum secundùm quandam proportionem, generatur quoddam medium, sicut carnes & ossa & huiusmodi talia. Calido autem secundùm aliquid infrigidato, & frigido secundùm aliquid calefacto. Quia in misto materia vniuscuiusque contrarij partem capit alterius, quando veniunt ad medium. Medium enim est contrarij. Medium autem illud non est vnius proportionis tantùm (scilicet quòd semper fit per æqualem contrariorum participationem) neque est indiuisibile, idest non est vno modo tantùm, sed diuersis modis secundùm diuersitatem proportionis contrariorum. Et sic est medium inter calidum & frigidum, secundùm multiplicem proportionem ipsorum. Ita etiam intelligendum inter humidum & siccum, quæ secundùm mediorum diuersitatem quamdam, aliquâ proportione conuenientia faciunt carnem, & in alia proportione faciunt os, & in alia faciunt alia, quorum complexiones variantur, sicut est homo, cuius complexio maximè vicina est temperamento, & leo qui est calidæ complexionis, & asinus qui est frigidæ complexionis.

Hominis complexio maximè vicina temperamento.

CAPVT OCTAVVM.

Omnia autem mista corpora, quæ circa locum, qui medio Vniuersi tribuitur collocata sunt, ex simplicibus constant omnibus. Nam terra quidem ideo cunctis inest, quod Vnumquodque maximè & vt plurimum in proprio terræ loco existit. Aqua Verò, quod composita finiri oporteat, & illa è simplicibus sola, bellè terminari queat. Præterea quòd & terra sine humiditate consistere non possit, sed humiditas id sit, quod continendi vim ac coërcendi habeat. Nam si humiditas à terra prorsus eximatur, ea defluet E *profectò. Terra igitur & aqua has ob causas insunt.*

Item aër & ignis quòd terræ & aquæ contraria sint. Nam aëri terra & aqua igni contraria est, quantum substantiam substantiæ contrariam esse contingit. Cùm igitur generationes è contrariis sint, & contrariorum extremum alterum insit, alterum quoque inesse est necesse. Quare in omni composito simplicia omnia inerunt.

Omnia enim mista corpora, quæcunque circa locum medium sunt, ex omnibus composita sunt simplicibus. Terra quidem inest omnibus, quia vnumquodque est maximè & multùm in proprio loco. Aqua autem quia oportet terminari quodcunque compositum. Sola autem est simplicium benè terminabile aqua. Ampliùs autem & terra sine humido non potest commorari, sed hoc est quod continet. Si enim auferatur omnino ex ipsa humidum, decidet vtique. Terra quidem igitur & aqua propter has insunt causas. Aër autem & ignis quoniam contraria sunt terræ & aquæ. Terra quidem aëri, igni verò aqua contraria est, vt contingit substantiæ contrariam esse. Quoniam igitur generationes ex contrariis sunt, insunt autem altera extrema contrariorum, necesse & altera inesse. Quapropter in omni composito omnia simplicia erunt.

Terra aëri, igni verò aqua contraria est.

Sed & id cuiusque rei nutricatio comprobare videtur. Omnia enim eisdem aluntur, quibus constant. Omnia siquidem pluribus aluntur. Nam quæcunque non solo ali maxim videntur, vt plantæ, aqua pluribus aluntur. Terra enim aquæ admista est. Quamobrem ipsi quoque agricolæ miscentes irrigare conantur. A

Cum autem alimentum ad materiam pertineat, quod autem nutritionem suscipit cum materia coniunctam, forma sit atque species, rationi consentaneum fuerit ex omnibus simplicibus corporibus, quæ mutuâ generatione oriuntur, solum ignem nutriri (quemadmodum & priores aiunt.) Quippe qui solus ac maximè formæ sit, propterea quòd suapte natura ad terminum fertur vniuersi. In suum autem locum quodque ferri natum est. Forma verò speciesque omnium in ipsis consistit terminis. Quod igitur corpora omnia ex simplicibus omnibus constent, dictum est. B

Testificari autem videtur & nutrimentum vniuscuiusque. Omnia quidem enim nutriuntur eisdem ex quibus sunt. Omnia enim multis nutriuntur. Etenim quæcunque videntur vno solo nutriri, vt aqua plantæ multis nutriuntur. Mista est enim aquæ terra. Ideo rustici tentant miscentes irrigare. Quoniam autem est nutrimentum quidem materiæ, quod nutritur autem coniunctum materiæ, forma, & species, rationabile iam solum simplicium corporum nutriri ignem omnium ex inuicem generatorum, quemadmodum & priores dicunt. Solus enim & maximè speciei particeps est ignis, quia innatus est ferri ad terminum. Vnumquodque autem innatum est ferri in suiipsius regionem. Forma enim & species in terminis omnium est. Quod igitur omnia corpora ex omnibus constituta sunt simplicibus, dictum est.

Omnia nutriuntur ex quibus sunt.

Mista est aquæ terra.

Inter simplicia corpora solus ignis nutritur.

OStendit quòd in quolibet misto sunt omnia elementa. Et primò per causam: Secundò per effectum, ibi, *Testificari autem videtur.* Circa primum duo facit; Primò ostendit quòd in quolibet misto est terra & aqua: Secundò quòd ignis & aër, ibi, *Aër autem.* Dicit ergo primò, quòd omnia corpora mista, quæcunque sunt circa medium, quòd est terra, necessariò sunt composita ex omnibus simplicibus corporibus, quæ sunt quatuor elementa, & quòd in omni corpore misto sit terra, sicut ostendit locus & locatum secũdùm Comment. Nam aut sunt eiusdem naturæ, aut prædominatur natura loci in locato. Sed omnia mista naturaliter quiescunt in terra sicut in loco. Ergo oportet quòd in quolibet misto sit terra, & non solùm quòd sit, sed vt prædominetur in ipso. Quod autem aqua sit in quolibet misto, probat ex hoc. Quia terra pura non habet continuationem, nec in ipsa aliqua figura posset consistere. Partes autem cujuslibet misti oportet esse terminatas. Sola autem aqua (vt est suprà dictum) est benè terminabilis, & prima terra propter naturale siccum, quòd est in ea, nullatenus commoratur sine humido, quod est in causa continente. Vnde humidum, quod est in ea, continet ipsam. Si autem ex ipsa humidum totaliter auferatur, statim decidet, & conuertetur in puluerem. Terra ergo & aqua, propter dictas causas sunt in corporibus mistis. C D

Quod terra sit in quolibet misto.

Quod aqua.

DEINDE cùm dicit *Item aër & ignis &c.* Primò probat quòd in quolibet elemento est aër & ignis tali ratione. Terra & aqua alterantur in misto: Cùm autem vnumquodque miscibilium alteretur à suo contrario, oportet aërem & ignem esse in composito. Nam aër contrariatur terræ, & ignis aquæ: Dico autem elementum esse contrarium elemento, prout ratione qualitatum contingit substantiam esse contrariam substantiæ. Quoniam igitur generationes sunt ex contrariis, & in mistis sunt extrema contrariorum, scilicet frigidum siccum, quod est terra, & frigidum humidum, quod est aqua, necesse est reliqua inesse, scilicet calidum cum sicco, & calidum cum humido: quæ sunt ignis & aër. Quapropter in omni composito sunt omnia simplicia corpora. E

Quomodo elementum elemento contrariatur & substantia substantiæ.

DEINDE cùm dicit *Sed & id cuiusque &c.* Probat idem per effectum. Et diuiditur in partem principalem & incidentalem. Pars incidentalis incipit ibi, *Quoniam autem est nutrimentum,* Dicit ergo primò, quòd hoc quod dictum est, scilicet quòd omnia mista componantur ex quatuor elementis, testificari & approbare videtur nutrimentum vniuscuiusque. Nam vnumquodque nutritur ex eis, ex quibus est. Sed omnia quidem nutriuntur ex multis elementis: Ergo ex eisdem quatuor elementis omnia mista consistunt. Maioris propositionis ratio potest esse, quia nutrimentum transmutatur in naturam nutriti, non autem posset transmutari, nisi haberet eandem materiam, Minorem verò probat sumendo argumentum à minori. Minus enim videtur, quòd plantæ, quæ sunt magis terrestres, nutriantur ex pluribus, quàm alia nutrita. Sed istæ licèt videantur solùm nutriri ex aqua, nutriuntur tamen ex omnibus: Ergo multò magis alia. Quòd autem plantæ nutriantur ex omnibus, ex hoc videtur. Manifestum est enim quòd nutriuntur ex terra & aqua & ex agricultura. Rustici enim colentes plantas, miscent terram cum aqua ad nutrimentum plantarum, Si autem inest terra & aqua, necesse est esse alia duo extrema, scilicet aërem & ignem, eadem ratione quâ suprà

DEINDE cùm dicit *Cùm autem &c.* Ostendit incidenter, quòd inter simplicia corpora solus ignis nutritur, non tamen propriè, quia sola vegetabilia propriè nutriuntur, dicens quòd quia nutrimentum est sicut materiale respectu nutriti, quia in suam naturam conuertitur, (vt dictum est in capitulo de augmento) ipsum autem nutribile est, sicut forma & species coniuncta materiæ rationabile est, vt solus ignis inter simplicia corpora nutriatur, eò quòd inter omnia elementa, quæ adinuicem generantur, ignis est magis formalis. Quòd patet ex hoc quòd ipse

Ignis est maximè formalis.

naturaliter fertur sursum ad terminum, idest ad circunferentiam orbis, qui maximè formalis est inter omnia corpora. Vnumquodque enim natum est ferri ad sui ipsius generationem, quæ est connaturalis ei. Forma autem & species omnium rerum inferiorum, præter hominem, est in terminis omnium. Quia superiora ad inferiora se habent, sicut forma ad materiam. Cùm ergo ignis tangat orbem Lunæ, constat quòd ipse sit connaturalis orbi in formalitate. Vltimò recapitulat & est planum.

Superiora se habent vt forma ad inferiora.

CAPVT NONVM.

CVm autem nonnulla generabilia corruptibiliaque sint, & generatio in eo, qui circa mundi medium est loco, sit de omni generatione, & quot & quæ sint eius principia dicendum est. Sic enim faciliùs singularia contemplabimur, cùm de vniuersalibus priùs sumpserimus.

Sunt igitur tot numero & genere eadem, quæ in æternis primisque. Nam alterum vt materia, alterum vt forma existit. Oportet autem & tertium insuper adesse. Nam duo haudquaquam satis sunt ad generandum, sicuti nec en ipsis primis. Igitur quod esse & non esse potest generabilibus causa vt materies existit. Nam quædam necessariò sunt, ceu æterna, quædam necessariò non sunt, Quorum illa quidem non esse, hæc verò esse, est impossibile, eo quòd fieri non possit, vt necessarium aliter sese habeat. Nonnulla & esse possunt & non esse, de quorum numero generabile. Hoc enim interdum est, interdum non est. Quare necesse est, vt generatio atque corruptio circa id sit, quod esse & non esse potest. Quocirca & hoc causa vt materies generabilibus existit. At forma speciesque vt cuius gratia. Hæc autem est substantiæ cuiusque ratio. Oportet autem & tertium quoque adesse, quod omnes quidem somniant, nemo tamen dicit.

Sed alij specierum naturam causam esse sufficientem ad generandum arbitrati sunt, quemadmodum in Phædone Socrates. Nam vbi ille cæteros increpauit, tanquam nihil locutos, eorum quæ sunt quædam species esse, quædam quæ species participent, & eorum quoque per speciem esse dicit, susceptione verò oriri & abiectione interire supponit. Quare si hæc vera sunt, species causas esse generationis & corruptionis necessariò putat. Alij ipsam materiam, nimirum à qua sit motus.

At neutri rectè dicunt. Nam si species causæ sunt, cur non semper gignunt continenter, sed quandoque & quandoque non, cùm semper tum species, tum quæ eas participant, in ratione rerum sint? Præterea in nonnullis aliam quandam esse causam spectamus. Nam medicus in corpore sanitatem efficit, & scientiam sciente existente & ipsa sanitate & scientia & hisce, quæ eas participant. Eodem modo & in cæteris, quæ facultate quadam fiunt.

Quodsi qui materiam ipsam ob motum

QVia verò sunt quædam generabilia & corruptibilia, & generatio contingit eis, quæ sunt circa medium locum, dicendum de omni generatione simpliciter, quot & quæ eorum principia. Faciliùs enim sic singularia inspiciemus, quando de vniuersalibus acceperimus. Sunt enim & numero æqualia & genere eadem principia quæ in sempiternis & in primis sunt. Hoc quidem enim est vt materia, hoc autem vt forma. Oportet autem & adhuc tertium existere. Non enim sufficientia ad generandum sunt duo, quemadmodum neque in primis. Vt materia quidem in generabilibus, quod possibile est esse & non esse, causa est. Hæc quidem enim ex necessitate sunt vt æterna, horum autem hæc quidem impossibile esse, quia non contingit circa necessarium aliter se habere. Quædam verò possibile esse & non esse, quod est generabile & corruptibile. Quandoque quidem enim hoc est, quandoque autem non est hoc. Quapropter necessarium generationem & corruptionem, circa possibile esse & non esse. Ideoque vt materia quidem hæc causa est generabilibus, vt autem cuius gratia, forma & species. Hæc autem est ratio vniuscuiusque substantiæ. Oportet autem adesse & tertium, quod omnes quidem somniant, dicit autem nullus. Sed hi quidem sufficientem existimauerunt causam esse ad generationem specierum naturam, quemadmodum in Phædone Socrates. Etenim ille increpans alios, quasi nihil dixissent, supponit quoniam hæc entium quidem species, hæc autem participatiua specierum esse. Et quoniam *esse* quidem vnumquodque dicitur secundùm speciem, generari autem secundùm susceptionem, & corrumpi secundùm obiectionem, quapropter si hæc vera sunt, species existimant ex necessitate causas esse generationis & corruptionis. Hi autem ipsam materiam, ab hac enim motum. Neutri autem dicunt benè. Siquidem enim sunt causæ species, quare non semper generant continuè, sed quandoque quidem, quandoque non, existentibus & speciebus semper & participantibus? Ampliùs autem in quibus-

Faciliùs singularia inspiciemus præacceptis vniuersalibus.

Materia in generabilibus est causa quòd res possit esse & non esse.

generare dicant, naturaliùs profectò dixerint, quàm qui ita dicunt. Etenim quod alterat, quodque transfigurationem facit causæ vt quippiam oriatur, rationem sibi vendicat magis. Et in omnibus ex æquo, tam hisce quæ naturâ constant, quàm quæ ab arte proficiscuntur, hoc agens dicere consueuimus, quod mouendi vim obtinet.

Verùm enimuerò & hi quoque non rectè dicunt. Pati *namque &* moueri *materiæ est,* agere *verò &* mouere *alterius potentiam. Palam autem est, tum in iis quæ arte, tum in iis quæ naturâ fiunt. Nam neque aqua ex se animal facit, sed natura, neque lignum lecticam, sed ars. Quare & isti ob id & quia potiorem omittunt causam, haud rectè dicunt; quidditatem enim, formamque exterminant. Præterea potentias atque vires corporibus tribuunt, per quas admodum instrumentaliter generant eam, quæ à specie sumitur, causam auferentes. Etenim quoniam (vt aiunt) calidum segregare, & frigidum congregare, natum est: & cæterorum quodque aliud agere, aliud pati, ex his & per hæc gigni & corrumpi cætera omnia dicunt. At ipse quoque ignis moueri ac pati videtur. Præterea perinde faciunt, ac si quis serræ & instrumentorum cuique eorum quæ generantur, causam tribuat. Nam cùm quis serra secat, diuidi quippiam, & cùm corradit, leue fieri, necesse est; & in cæteris simili modo. Quare si quam maximè agit mouetque ignis. Quando tamen moueat, non vltra contemplantur, nempe quòd deterius quàm ipsa instrumenta.*

A dam videmus aliam quandam causam esse. Sanitatem enim Medicus facit, & doctrinam Doctor, existente & sanitate ipsa, & doctrina, & participantibus. Similiter autem in aliis secundùm potentiam operantis. Si autem materiam quis inquiet generare propter motum, naturaliùs vtique dicet ita dicentibus. Alterans enim & transformans magis causa est generationis. Et in omnibus assueti sumus hoc dicere efficiens. Similiter & in his quæ naturâ, & in his quæ ab arte, quod transmutans sit. B Sed tamen nec hi rectè dicunt. Materiæ enim pati & moueri, mouere autem & facere alterius potentiæ. Manifestum autem & in his, quæ arte & naturâ generantur. Non enim ipsa facit aqua & seipsa animal, neque lignum lectum, sed ars. Quocirca & dicunt non rectè propter hoc & quoniam relinquunt principaliorem causam. Auferunt enim quod est *esse* & formam. Ampliùs autem & potentias attribuunt corpori, ptopter quas generant valde organicè auferentes eam quæ secundùm speciem C causam. Quoniam enim innatum est (vt inquiunt) calidum quidem segregare, frigidum autem congregare, & aliorum vnumquodque hoc quidem facere, hoc autem pati, ex his dicunt, & per hæc, omnia alia generari & corrumpi. Videtur autem & ignis ipse cùm mouetur pati. Ampliùs verò simile aliquid faciunt, vt si quis serræ & vnicuique instrumentorum attribuit causam eorum quæ generantur. Necesse enim serrante diuidi, & incedente coæquari, & in aliis similiter. Quocirca siquidem maD ximè facit & mouet ignis. Sed quomodo mouet, non vident, quoniam deterius quàm organa.

LECTIO NONA.

QVÆNAM SINT GENERAtionis principia, Antiquorum item de mouente refelluntur sententiæ.

POstquam Philosophus determinauit de generatione & corruptione, tam simplicium quàm compositorum ex simplicibus, hîc determinat de causis, siue de principijs generationis & corruptionis elementorum & mistorum. Et circa hoc duo facit: Primò dat intentionem: Secundò prosequitur intentum, ibi, *Sunt enim & numero*. Dicit ergo primò: Cùm sint quædam generabilia & corruptibilia, & generatio & corruptio sit in eis, quæ sunt circa medium locum, dicendum est simpliciter & vniuersaliter de generatione, quot & quæ sint eorum principia. Faciliùs enim in libris particularibus inspiciemus causas principiorum generationum, quando causas vniuersales generationis acceperimus. Cursus enim ab vniuersalibus ad particularia est maior & vniuersalior via in natura.

DEINDE cùm dicit *Sunt igitur tot numero &c.* Prosequitur intentum. Et circa hoc tria facit; Primò ponit opinionem suam de principiis; Secundò opiniones aliorum, ibi, *Sed hi quidem sufficienter.* Tertiò inquirit specialiter & sufficienter de principio mouente, ibi, *Nobis autem.* Ad euidentiam eorum, quæ hîc dicuntur, notandum est, quòd corporum generabilium & corruptibilium, quædam sunt principia extrinseca, & quædam intrinseca. Principia extrinseca sunt agētia, siue mouentia. Et ista se habent in quodā ordine; quia quædam sunt proxima, & quędā remota, siue prima. Et prima quidē principia sunt substātiæ separatę quarū suprema est Deus. Et ista E sunt eadē omniū corporaliū: & propter hoc dixit Philosophus, quòd corruptibilium & sempiternorum sunt eadem principia numero remota, proxima verò non sunt eadem. Quia principia corporum cœlestium sunt substantiæ separatæ, vt dicitur in 2. Metaphy. (text. 24.) Sed proxima principia corruptibilium sunt ipsa corpora cœlestia, vt dicit Philosophus 1. Meteor. & Commentator (text 1.) Intrinseca verò principia sunt materia & forma. Et ista non sunt eadem numero corruptibilium & incorruptibilium, sed sunt eadem

Medium principia extrinseca.

Principia intrinseca.

eadem secundùm analogiam, quia nec materia A nec forma corrumpitur per se, sed solùm per accidens, vt Philosophus 1. Physic. (text 82.) Et ideo dicit Philosophus, quòd principia corruptibilium & incorruptibilum sunt eadem principia genere, id est analogia, siue proportione. Hoc ergo præmisso procedit in proposito, dicens quòd principiorum rerum generabilium & corruptibilium aliud est materia, aliud est forma. Oportet autem adesse tertium. Quia sicut in sempiternis non sufficiunt duo ad motum, sed oportet adesse mouens, ita nec in generabilibus sufficiunt ad generationem duo, sed oportet adesse tertium, quod est efficiens. Materia verò cùm sit ens in potentia, est causa quare ista inferiora possunt B esse & non esse. Forma verò est causa *esse* tantùm. Sed efficiens mouet materiam, vt transmutetur de potentia ad actum. Ad declarationem autem dictorum ponit quandam diuisionem, dicens quòd quædam sunt de necessitate in *esse*, sicut sunt æterna, vt corpora cœlestia, quæ in sua substantia, & in suis motibus, sunt necessaria, & similiter substantiæ separatæ; & his opponuntur impossibilia ad *esse*. Quædam verò sunt possibilia esse & non esse. Et ista sunt generabilia & corruptibilia, quæ quandoque sunt, & quandoque non sunt. Et ideo necessarium est quòd generatio & corruptio sint circa corpora talia, C quæ possint esse & non esse. Illud autem ex quo talis potentia ad *esse*, & *non esse* in eis est, *materia* dicitur. Sed causa finalis in Physicis (quæ est cuius gratia mouens mouet) est forma & species: Hic enim est finis motus & intentionis naturalis agentis. Et hæc est ratio diffinitiua vniuscuiusque substantiæ. Sed (sicut dictum est) cum his duobus oportet esse tertium principium, quod est efficiens. Quod omnes antiqui somniauerunt, sed nullus de ipso aliquid veritatis dixit expressè.

Quomodo vltra materiam & formam oportet adesse & agens.

Quæ necessaria esse & quæ aliter.

Ex materia est potentia ad esse & nõ esse.

Deinde cùm dicit *Sed alij specierum &c.* Ponit opiniones aliorũ de principijs: Et circa hoc duo facit: Primò ponit eas: Secundò improbat D eas, ibi, *Neutri autem.* Fuerunt autem duæ opiniones, quarum ponit primam, dicens quòd quidam somniauerunt naturam specierum, idest ipsas species separatas, quam Plato appellauit *Ideas* esse sufficientem causam ad hoc, quòd res generentur, quemadmodum Plato in Phædone, vbi inducit Socratem ad confirmationem suæ opinionis. Vnde dicit quòd ibi Socrates increpat alios, tanquàm dicẽtes nihil. Et supponit quòd entium quædam sunt substantiæ separatæ, quædam verò participantia specierum, sicut mediatè, & quòd vnumquodque compositum dicitur esse actu secundùm speciem, generari autem secundùm illius speciei susceptionem, & dicitur corrumpi secundùm illius speciei abiectionem. Dixit enim species rerum esse æternas, quæ sunt quasi quædam sigilla impressa rebus generabilibus. Et cùm sigillatur materia, quæ fit per illarum participationem tunc res generantur; & cùm eiicitur forma sigillata, manet quidem perpetua, sed destruitur indiuiduum per eiectionem talis formæ. Quapropter si ista est idæarum natura (vt ipsi Socrates & Plato existimant) necesse est ipsas species esse causas generationis & corruptionis, per præsentiam quidem generationis, per absentiam verò corruptionis. Secundam opinionem ponit ibi, *Hi autem.* Dicens quòd alij non dixerunt primum mouens esse extrinsecum sicut Plato, sed dixerunt principium transmutationis materiæ esse ipsam materiam, & ipsum motum re-

Positio Platonis de tertio principio in Phædone.

Generatio fit per sigillum.

rum esse ab hac, idest ab ipsa materia, disposita & informata qualitatibus primis.

Deinde cùm dicit *At neutri rectè &c.* Reprobat prædictas opiniones: Et primò primã: Secundò secundam ibi, *Si autem materiam.* Primam reprobat duabus rationibus. Quarum primam ponit, dicens quòd neutra opinio bona est, quia species separatæ non sunt causæ sufficientes generationis cum materia. Quia si sunt sufficientes, quare non semper continuè generantur res, & non quandoque sic, & quandoque nõ? Non enim est maior ratio, quare in vno tempore species generentur quàm in alio, cùm ipsæ species & participantia, idest materiæ, quæ innatæ sunt suscipere illas species, semper & eodem modo se habeant. Potest autem sic ratio formari, idest, Idem, manens idem, semper natum est facere idem. Sed species, vel ideæ, semper manent eædẽ, & eodem modo. Ergo semper deberet generare. Sed hoc est falsum, quòd semper generent, quia quædã quandoque sunt, & quãdoq; non. Ergo illæ non sunt causæ generationis & corruptionis. Secundam rationem ponit ibi, *Amplius autem in quibusdam.* Dicens quòd nos videmus ad sensum in quibusdam, sicut in artificialibus, quòd necessarium est esse aliquod primum mouens præter species, vt patet in artificialibus: Medicus enim facit sanitatem, & similiter Doctor facit doctrinam, cùm tamen præter illos ipsa sanitas & doctrina sint species; & anima discentis, & complexio corporis, sint participantia ipsarum specierum. Et similiter est in alijs, secundùm potentiam, idest secundùm artem operantis. Dicuntur enim Artes & Scientiæ, potentiæ, vt dicitur 9. Metaph. (text 4. & 5. & 17.) quia per artem homo operatur, & per scientiam considerat: Cùm ergo Ars imitetur naturam, & in Arte inueniamus hanc tertiam causam: Ergo in natura est tertia causa, scilicet mouens præter materiam & formam.

Quomodò artes dicantur potentiæ.

Deinde cùm dicit *Quod si qui &c.* Reprobat secundam opinionem: Et circa hoc duo facit: Primò comparat eam primæ opinioni: Secundò destruit eam ibi, *Sed tum nec hi.* Dicit ergo primò, quòd si aliquis dicat, quòd materia prædicto modo disposita, generet propter motum, quo ipsa mouetur, magis dicit secundùm naturam quàm illi qui dicunt speciem separatam generare. Quia id quod alterat & transformat, magis est causa generationis in physicis. Materia autem (secundùm quod dicunt) sic informata (vt dictum est) alterat & transformat. Et nos etiam consueti sumus dicere in artibus & in natura (hoc est efficiens) quod est transmutans & alterans.

Deinde cùm dicit *Verùm enimuerò &c.* E Reprobat istam opinionem per tres rationes. Quarum prima talis est. Causa materialis cum efficiente nunquam incidit in idem numero. Sed materiæ est *pati & moueri*, *facere* autem & *mouere* est alterius potentiæ, quia potentiæ actiuæ, quæ est in agente. Sequitur ergo quod materia non potest esse mouens vel efficiens. Aliàs enim potentia actiua & passiua essent idem. Et hoc manifestat in naturalibus & artificialibus. Et primò in naturalibus. Aqua enim quæ (secundùm quòd dicit Thales) est materia omnium, vt habetur 1. Metaphysicorum in prologo cap. 2. non facit ex seipsa animal, nec aliquid aliud: Similiter nec lignum, quod est materia lecti, aut scamni, sed artifex per artem, quam habet in mente. Ex his

Causa materialis & efficiens nunquam incidunt in idem numero.

Aqua est omnium materia secundùm Thaletem.

Secunda ratio. ergo patet quòd isti non rectè dixerunt. Secundam rationem ponit, ibi, *Et quoniam.* Dicens quòd tales non rectè dicunt. Quod patet & aliâ ratione. Quia scilicet derelinquunt principalem causam. Auferunt enim formam, & quod quid est vniuscuiusque rei. Et hoc patet per suprà dicta Quia dictum est quòd ipsi auferunt causam mouentem, quâ sublatâ (cùm materia, quæ est in potentia, non possit se mouere ad actum) necessariò aufertur etiam forma. Sed adhuc manifestat hoc idem per aliud, quod ipsi dicunt, ibi, *Amplius autem.* Dicens quòd isti attribuunt corporali materiæ potentias passiuatum qualitatum, & per illas potentias, *valde organicè*, & tanquam per organa, & instrumenta, dicunt quòd materia generat, aliam auferentes causam, quæ est secundùm speciem, idest secundùm causam formalem, per quam vnumquodque collocatur in specie, vt dicitur 2. Physic. (text. 11.) Dicunt enim quòd calidum, quòd est in materia, innatum est segregare, frigidum autem natum est congregare. Segregat enim calidum & dissoluit. Frigidum autem congregat & inspissat, miscet & confundit. Et quia tres omnes constituunt misturâ quadam & distinctione: ideo dicebant quòd ex his duobus omnia alia agunt & patiũtur, & omnia ex eis generantur & corrumpuntur, intantum etiam quòd ignis, qui est formalissimus & maximè actiuus, aliquando motus à frigido hoc modo instrumentaliter patitur; & non dixerunt aliquam causam efficientem vel formalem. Tertiam rationem ponit, ibi, *Amplius verò simile.* Quæ talis est. Dictum est quòd materia generatur per potentias passiuatum qualitatum tanquam per organa siue instrumenta. Sed hoc dicere idem est ac si diceretur, quòd serra & vnumquodque instrumentorum sit causa eorum quæ generantur: Cùm ergo hoc sit falsum (quia semper oportet lignum diuidi aliquo mouente, serram autem secare, & lignum coæquari aliquo homine incidente, & mouente dolabram, & similiter est in alijs instrumentis) falsum est, quòd materia mediantibus principijs talium qualitatum se moueat ad generationem. Et ideo oportet quòd aliquid moueat & dirigat qualitates elementares ad species elementorum producendas. Et hoc est motus cœli, vt infra patebit. Quocirca: Etsi ignis maximè aliquid faciat & moueat, tamen isti non vident quomodo moueat. Quia (si multò deterius mouet quam organum, (sicut dictum est) organum dirigitur ab Artifice ad actum talem, vel taliter, qui inducit formam operis artis. Sed ignis corrumpit complexiones. Et hoc est multò peius quam actio organi ordinata ab eo quod mouet organum.

Calidi natura est segregare, frigidi autem congregare.

Tertia ratio.

Ignis multò deterius mouet quã organum nisi ipse sit organum.

CAPVT DECIMVM.

Sed & priùs à nobis vniuersaliter de causis dictum est, & nunc de materia & forma pertractatum atque determinatum. Præterea, cùm demonstratum sit motum eum esse perpetuum, qui lationi accommodatur, his existentibus & generationem quoque continenter esse necesse est, latio namque continuè generationem ideo faciet, quia admouet & abmouet id quod gignendi vim obtinet.

Insuper & priora esse dicta rectè, lationem (inquam) mutationum primam esse, & non generationem, dilucidum est. Nam multò magis consonum est rationi id quod est ei quod non est vt nascatur, causam esse, quàm id quod non est ei quod est vt sit. Sed quod lationem subit, est, quod verò oritur, non est. Idcirco & latio generatione prior est.

Cùm autem supponatur, & demonstratum sit continuam rebus ipsis generationem corruptionemque competere, & lationem generationis causam esse dicamus, patet quòd si vnica latio foret, fieri non posset vt ambæ fierent, propterea quod contrariæ sunt. Nam idem eodemque modo semper habens, idem facere natum est. Quare aut generatio semper esset, aut corruptio. Multos autem esse motus contrariosque aut latione aut inæqualitate conuenit, Contrariorum enim contrariæ sunt causæ. Quocirca & prima latio ortus ac interitus causa non est, sed obliqui circuli latio. Ea namque & continua est, & duobus motibus fit. Nam genera-

C Nobis autem & vniuersaliter priùs dictum est de causis, & nunc determinatum est de materia & forma. Ampliùs verò, quoniam secundùm allationem motus demonstratum est, his sic se quoniam perpetua, necesse est his habentibus & generationem esse continuè *. Allatio enim faciet generationem actualiter, quia adducit & abducit generans. Similiter autem manifestum, quoniam & si priora benè dicta sunt, transmutationem primam allationem, sed non generationem dicendum. D Multum enim rationabilius est, ens non enti generationis causã esse, quàm non ens enti esse. Quod fertur quidem igitur, est. Quod generatur autem, non est. Propter quod & allatio prior est generatione Quoniam autem suppositum & demonstratum est quòd est continua ens rebus generatio & corruptio, dicimus autem causam esse allationem generationis, manifestum quidem quòd vna existente allatione non E contingit fieri ambo, quia contraria sunt. Idem enim & similiter se habens, semper idem innatum est facere. Quocirca generatio semper erit, aut corruptio. Oportet autem multos esse motus, & contrarios motus, aut allatione, aut inæqualitate. Contrariorum enim contraria causa. Ideo non prima allatio causa generationis est & corruptionis, sed quæ circa obliquum circulum. In hac

* Aliàs his sic se habẽtibus quoniam perpetua, necesse est & generationem esse continuè.

Allatio facit generationẽ actualiter.

Idem similiter habens semper facit idem

Contrariorum contraria causa.

Allatio circa obli- quum cir-

tio corruptione futura sit semper continua, semper quippiam quidem moueri necesse est, vt ne mutationes istæ deficiant, sed duobus, vt ne altera duntaxat eueniat. Continuitatis igitur causa est latio vniuersi. Accessus verò & recessus ipsa decliuitas. Accidit enim vt interdum procul, interdum propè existat. Atque cùm interuallum sit inæquale, motus erit inæqualis. Quare si ex eo generat, quia accedit, & propè est, & quia abscedit, & procul existit, hoc idem corrumpit. Atque si quia sæpenumero accedit, generat, & quia plerunque recedat, corrumpit. Contrariorum enim causæ sunt contrariæ. Et generatio atque corruptio secundùm naturam æquali in tempore fiunt. A B

Quocirca & cuiusque tempus & vita numerum habent, numeroque præfiniuntur. Omnium enim ordo est. Et omne tempus ac vita circuitu mensuratur. Verùm non eodem omnis, sed alia minori, alia maiori, mensuratur. Alij siquidem annus, alij maior, alij minor circuitus mensura est.

Apparent autem & ad sensum hisce quæ dicimus consentanea. Accedente namque Sole generationem fieri, & recedente corruptionem, & in tempore æquali vtrumque videmus. Nam corruptionis & generationis naturalis tempus æquabile existit. Sed plerumque accidit, vt in minori corruptio fiat ob mutuam inuicem conspirationem. Si enim materies inæqualis sit, nec omni ex parte eadem, generationes quoque inæquales, & quasdam celeriores, quasdam tardiores esse necesse est. Vnde fit, vt ob horum generationem alia corrumpi accidat. C

Semper autem (sicuti dictum est) generatio & corruptio continentes erunt, nec vnquam deficient, ob eam quam diximus causam. Idque ratione optimâ euenit.

Nam cùm in omnibus, quod præstabilius est, natura semper expetere dicatur, præstabilius autem sit esse *quam* non esse, *& quot modis* esse *dicamus, alibi dictum sit, hoc verò in omnibus inesse impossibile sit, propterea quòd longè ab ipso principio distent, reliquo modo Deus ipse vniuersum compleuit continuâ factâ generatione. Nam ita maximè ipsum* esse *continenter erit, propterea quòd illud semper (inquam) generationem fieri ad substantiam proximè accedit. Cuius rei (vt sæpè diximus) causa circularis latio est. Sola enim continens est. Quocirca & cætera alia, quæ in sese secundùm affectus atque vires transmutari solent, ceu corpora simplicia circularem imitantur lationem. Nam cùm ex aqua gignitur aër, & ex aëre ignis, & rursum ex igni aër, & ex aëre aqua, in orbem ire generationem ideo dicimus, quia sursum eodem redit, reciprocaturque. Quare & recta horum latio circularem imitata* D E

enim & continuum inest, & moueri secundùm duos motus. Necesse enim, si erit semper & continua generatio & corruptio, semper aliquid moueri, vt non deficiant transmutationes hæ. Duo autem vt non alterum contingat solum. Continuitatis quidem igitur totius allatio est causa. Præsentiç verò & absentiæ causa est inclinatio. Contingit enim quandoque longè fieri quandoque propè. Inæquali enim distantia existente inæqualis erit motus. Quocirca si in accedendo & in propè esse, generat, & in recedendo & longè fieri, idipsum corrumpit. Et si in multotiens adueniendo generat, & in multotiens recedendo corrumpit. Contrariorum enim contraria est causa. Et inæquali tempore generatio & corruptio, quæ secundùm naturam. Ideoque & tempus & vita vniuscuiusque habet numerum, & hoc modo determinantur. Omnium enim est ordo. Et omne tempus & vita mensuratur periodo. Sed tamen non eadem omnes, sed hi quidem minori, hi autem maiori. His enim annus, his autem maior, aliis autem minor periodus est mensura. Apparent autem & secundùm sensum confessa his, quæ à nobis dicta sunt. Videmus enim quòd adueniente quidem Sole generatio est, recedente autem diminutio, & in æquali tempore vtrumque. Æquale enim est tempus generationis & corruptionis, quæ secundùm naturam. Sed contingit multotiens in minori corrumpi propter adinuicem confusionem. Inæquali enim existente materia, & non vbique eadem, necesse est generationes inæquales esse, has quidem citiores, has autem tardiores. Quocirca accidit propter horum generationem aliis generari corruptionem. Semper verò (vt dictum est) continua erit generatio & corruptio, & numquam deficiet propter eam quam diximus causam Hoc autem rationabiliter contingit. Quoniam enim in omnibus inquirimus quod melius est, desiderare naturam semper, melius autem est *esse* quàm *non esse* (*Esse* autem quot modis dicimus, in aliis dictum est) hoc autem in omnibus impossibile existere propter longè à principio distare, reliquo modo compleuit *esse* Deus, faciens continuam generationem. Ita enim maximè continuabitur *esse*, quia proximè est substantiæ fieri semper per generationem. Huius autem causa (vt dictum est multotiens) in circuitu allatio. Sola enim continua. Ideo & alia, quæcunque transmutantur adinuicem secun-

Culum est causa generationis & corruptionis.

Omne tempus & vita mensuratur periodo.

Æquale tempus generationis & corruptionis quæ secundùm naturam.

Natura semper desiderat quòd melius est, melius autem esse quam non esse.

lationem continens existit. A

Ad hæc ex hisce colliquet id, quòd nonnulli addubitant, cur cùm corporum quodque ad suum feratur locum, in tempore infinito corpora diducta, separataque non fuerunt. Nam mutua in sese migratio huiusce rei causa existit. Si enim in suo quodque loco mansisset, nec à vicino fuisset transmutatum, iam iam separata forent atque discreta. Trãsmutatur igitur ob lationem, quæ duplex est. Et quia transmutationem subeunt, fieri non potest, vt ex ipsius vllum aliquo in loco statuto maneat. Quod igitur generatio sit atque corruptio, & quam ob causam & quid generabile & corruptibile, ex hisce quæ diximus manifestum est. B

Cùm autem sit necesse quippiam esse mouens, si futurum est, vt sit motus (quemadmodum antea dictum est in alijs) & si motus semper sit, semper esse quippiam mouens, & si continuus, vnum idemque & immobile, & ab alteratione generatione-ue immune, & si plures motus circulares, plura quidem, sed omnia hæc quodammodo sub vno esse principio necesse sit, & cùm tempus sit continuum, motum esse continuum, siquidem fieri nequit, vt sit tempus sine motu, tempus profectò continui cuiuspiam numerus erit. Eius igitur, qui in gyrum fit, sicuti in hisce quæ initio diximus, præfinitum est. C

Sed vtrùm motus ideo sit continuus, quia quod motum subit, continuum sit, an quia id in quo fit motus, locus (inquam) aut affectus.

Palam sanè est, motum ideo continuum esse, quia id quod mouetur, continuum est. Nam quo pacto continuus est affectus, nisi quia res ea, cui accidit, continua est? Si verò & quia id, in quo hoc soli loco competit, quippe qui magnitudinem quandam habeat. E magnitudinibus autem sola circularis continua est adeò, vt ipsa sibi semper continua sit. Corpus igitur circulare, quod ferri assolet, motum facit continuum. Motus verò tempus. D

LECTIO DECIMA.

QVISNAM IN IPSA GENE*ratione ac corruptione sit motor, quòd motus etiam continuus existat, ostenditur.* E

Postquam Philosophus determinauit de principijs generationis vniuersaliter secundùm opinionem suam, & reprobauit etiam opiniones aliorum de principio mouente, hic specialiter inquirit de ipso, & circa hoc duo facit: Primò determinat de ipso: Secundò circa determinata mouet quasdam quæstiones, ibi, *Quoniam autem in continuè.* Circa primum duo facit: Primò dicit, quòd est principium mouens ad gene-

dùm passiones & potentias, verbi gratiâ, simplicia corpora imitantur in circuitu allationem. Quoniam enim ex aqua aër generatur, & ex aëre ignis, & rursus ex igne aqua, in circuitu dicimus circuire generationem, quia rursus reuertitur. Quocirca & recta allatio assequens eam, quæ in circuitu continua est. Simul autem manifestum ex his quòd quidam quærunt, quare vnoquoque corporum in propriam allato regionem, in infinito tempore non distant corpora. Causa enim huius est, quæ adinuicem transitio. Si enim vnumquodque maneret in sua ipsius regione, & non transmutaretur ab eo quod propè, iam vtique destitissent. Transmutantur quidem igitur propter allationem duplicem. Quia verò transmutantur non contingit manere vllum eorum in aliqua regione definita. Quod quidem igitur est generatio & corruptio, & propter quam causam, & quid generabile, & corruptibile, manifestum ex his quæ dicta sunt. Quoniam autem necesse est esse aliquid mouens, si motus erit (vt dictum est prius in aliis) & si semper, quòd oportet aliquid esse semper, & si continuè, vnum & idem & immobile, & inalterabile, & ingenerabile, & si multi qui in circuitu motus multa quidem, omnia autem æqualiter esse, hæc necesse est sub vno principio esse. Continuo autem existente tempore, necesse est motum esse continuum, cùm impossibile sit tempus sine motu esse. Continui igitur alicuius tempus est numerus. Eius quidem qui in circuitu. Ergo, quemadmodum in his, quæ à principio terminatum est. Continuus autem motus, vtrùm quia quod mouetur continuum est, aut in quo mouetur, velut locum dico aut passionem. Manifestum itaque quia in quod mouetur. Quomodo enim passio continua est, nisi quia res, cui accidit, continua est? Si autem & quia id in quo mouetur, continuum est, hoc soli loco inest. Magnitudinem enim aliquam habet. Huius autem quòd circulo solum continuum. Quocirca idem sibiipsi semper continuum. Hoc igitur est, quod facit continuum motum, quod in circuitu corpus fertur. Motus autem tempus.

rationem: Secundò probat quoddam quod supposuerat, ibi, *Quoniam autem necesse.* Circa primum duo facit: Primò ostendit quòd mouens ad generationem est motus circuli cœlestis, ex quo etiam probat continuitatem generationis & corruptionis: Secundò ostendit idem ex parte finis, ibi, *Semper verò vt dictum est.* Circa pri-

mum duo facit: Primò dicit, quòd mouens ad generationem est motus circuli cœlestis: Secundò ostendit, quòd sit ille motus, ibi, *Quoniam autem suppositum.* Circa primum duo facit: Primò proponit: Secundò probat, ibi, *Similiter autem manifestum.* Dicit ergo primò, quòd nobis volentibus vniuersalem causam efficientem perpetuæ generationis manifestare, supponenda sunt ea quæ dicta sunt vniuersaliter de causis in 1. Physic. (text. 17.) & ea quæ dictat sunt de allatione, qui est motus circuli cœlestis. Demonstratum est enim in 8. Physic. (text. 55. & 56.) quòd ipsa allatio (idest loci mutatio) est motus perpetuus. His autem sic se habentibus, necesse est generationem continuè esse. Materia enim continuè passibilis est. Qualitates elementorum continuè agunt & patiuntur adinuicem. Hæc autem ideo facit mutatio, quia adducit & abducit generans, scilicet Solem, qui est causa omnis generationis & corruptionis.

DEINDE cùm dicit *Insuper & priora esse, &c.* Probat quod dixit per duas rationes. quarum primam ponit, dicens quòd (sicut benè dictum est in prioribus, idest in 8. Physic.) allatio, idest loci mutatio, est prima omnium mutationum. Sed illud quod est prius, est causa posterioris; & non è conuerso: Ergo. Secundam rationem ponit, ibi, *Multum enim rationabilius.* Quæ talis est. Multò rationabilius est, quòd id quod est semper & perpetuum & perfectum, infit causa non entis, quàm è conuerso: Cùm igitur illud quod fertur localiter, sit ens, quod autem generatur non sit, quia si esset, non generaretur: Ergo allatio est prius generatione; & non è conuerso, & per consequens est causa generationis. Hoc autem est intelligendum, quia in vno & eodem generabili prius est generatio, quàm loci mutatio.

Rationabilius est ens non enti generationis causam esse quàm è contra.

DEINDE cùm dicit *Cùm autem supponatur, &c.* Ostendit quòd allatio circuli cœlestis est causa generationis & corruptionis, motus circuli obliqui, qui dicitur Zodiacus, & non motus primi mobilis. Et circa hoc duo facit: Primò probat hoc per rationem: Secundò per ea, quæ sunt sensui manifesta, ibi, *Apparent autem.* Prima in duas: Primò ponit rationem: Secundò infert quoddam corollarium, ibi, *Ideoque & tempus.* Dicit ergo primò, quòd quia suppositum est & determinatum (suprà in primo libro) quòd generatio est continua & semper, nos etiam dicimus quòd motus corporis cœlestis est causa continuæ generationis: Cùm autem generatio & corruptio sint contraria, non contingit fieri ambo, scilicet generationem & corruptionem, si sit tantùm vna allatio, siue vnus motus localis. Quia idem manens idem, & semper similiter se habens, semper natum est facere idem & non contraria. Si enim esset tantùm vna loci mutatio, esset tantùm generatio, vel tantùm corruptio: Cùm ergo non sit tantùm alterum, vt patet ad sensum, oportet esse multos contrarios motus altero duorum modorum aut allatione, scilicet quòd vnus sit contraius alteri (quod non potest esse in motu circuli, vt probatum est in primo de Cœlo text. 24.) vel inæqualitate, idest quòd sit vnus & idem motus, sed inæqualiter se habeat ad ipsa generabilia secundùm diuersas circuli partes, qui ex vna circuli parte causet vnum, & ex alia parte causet aliud. Contrariorum enim effectuum, cuiusmodi sunt generatio & corruptio, oportet esse contrarias causas: Cùm autem motus primi orbis, qui dicitur mo-

A tus diurnus, semper vniformiter se habeat super circulos æquè distantes à circulo æquinoctiali, non potest esse causa generationis & corruptionis. Sed motus circuli obliqui, qui dicitur Zodiacus, est causa sufficiens vtriusque propter motum accessionis & recessionis Solis in eo. In hac loci mutatione est continuitas generationis & corruptionis: Ergo necesse est quòd si generatio & corruptio debeant esse perpetuæ, aliquid semper & continuè moueat, vt non deficiant mutationes istæ. Deficiente enim causâ necesse est & effectum deficere. Secundùm autem duo duos oportet motus esse, scilicet secundùm accessum & recessum, vt non contingat solùm generatio & solùm corruptio. Causa ergo continuitatis est motus totius orbis. Causa B verò præsentiæ & absentiæ est inclinatio & eleuatio ipsius Zodiaci. Quando enim inclinatur à circulo æquinoctiali ex vna parte, eleuatur ex alia, & contingit quòd ipsum generans quandoque est propè locum generationis, & quandoque longè. Quando verò distantia generationis non fuerit æqualis, necesse est motum esse inæqualem. Et ideo sicut in adueniendo, & in propè esse generat rem, ita recedendo & in longè esse, corrumpit idipsum. Et si multoties in adueniendo secundùm vnam medietatem circuli generat, multoties recedendo secundùm aliam medietatem corrumpit. Contrariorum enim contrariæ sunt causæ. C Considerandum est autem quòd motus vnius medietatis circuli, non est contrarius motui alterius medietatis per se, sed secundùm respectum radij ad locum generationis. Quia cùm recedit, respicit obliquiori modo, & tunc dominatur frigus mortificans. Ratione ergo modi dicitur esse in obliquo circulo contrarietas motûs, vel ratione accessus & recessus. Ex hoc autem concludit, quòd tempus generationis est æquale tempori corruptionis, & è conuerso. Quia Sol accedendo per sex signa generat, & per sex signa descendendo corrumpit.

Notabile.

D DEINDE cùm dicit *Quocirca & cuiusque &c.* Concludit quoddam corollarium, dicens quòd quia generatio & corruptio inferiorum causatur à superiori motu circuli obliqui, ideo omne tempus, quod est in re temporali, & omnis vita vniuscuiusque viui, habet numerum determinatum ex circulo cœlesti. Ex ipso enim consideratur, quantum se extendit virtus generantis, sicut patet ex scientia Astronomica. Omnium enim inferiorum rerum ordo dependet ex ordine superiorum, & omne tempus & omnis vita periodo mensuratur. Est autem periodus modulatio (περὶ) (ὁδὸς) circuli, dicta à peri, quod est E circum, & odos modulatio. Sed tamen non omnia mensurantur eadem periodo, sed quædam habent maiorem, quædam minorem. Quorundam enim periodus est vnus annus, sunt enim quædam animalia, quæ non viuunt nisi per annum. Quorundam verò minor, & quorundam maior, secundùm quod magis vel minus sunt susceptibilia & receptibilia virtutis sibi infusæ à cœlesti corpore.

Omnium est ordo, quo inferiora à superioribus depēdeant.

DEINDE cùm dicit *Apparent autem, &c.* Ostendit idem ad sensum, dicens quod ea quæ dicta sunt, vera apparent etiam ad sensum. Videmus enim ad oculum, quòd Sole adueniente ad punctum arietis, quando directè locum nostrum tangit, incipit esse generatio terræ nascentibus, recente autem Sole à principio Libræ incipit

rerum diminutio & corruptio. Et vtrumque fit in æquali tempore. Quia tantum est tempus generationis secundùm naturam, quantum est tempus corruptionis. Quia tantus est ascensus Solis, quantus est descensus, vt dictum est. Si autem contingat aliquando corrumpi aliquam rem in minori tempore, hoc est antequam vis generationis cœlestis secundùm rationem periodi recedat, hoc est per accidens, quia propter confusionem adinuicem, idest propter confusionem quatuor elementorum, quæ sunt materia cuiuslibet generati, vt supra ostensum est. Vel propter confusionem Solis cum alijs planetis, contrarium effectum habentibus. Prima tamen expositio magis est secundùm literam. Quia enim materia inæqualiter se habet, & non receptibilis virtutis cœlestis, & non eodem modo se habet in periodo, necesse est generationes & corruptiones inæquales esse. Et ideo erunt quædam citiores, & quædam tardiores. Et idcirco accidit propter generationem alijs generari corruptionem, & è conuerso, quia corruptio vnius est generatio alterius, & è conuerso. Ad euidentiam autem eorum, quæ hîc dicuntur, duo sunt consideranda. Primum est, quid appellat Philosophus generans. Secundum est, quid faciat periodum. Circa primum notandum est, quòd cùm superiora agant in ista inferiora per motum & lucem, vt habetur in 1. Meteor. (text. 4.) illi maximè attribuenda est virtus generandi, quod maximè lucet, & quod lucem suam omnibus tribuens ipsam à nullo participat. Huiusmodi autem est Sol. Vnde ibidem dicitur, quòd licèt per motum stellarum causetur calor, maximè tamen per motum illius sphæræ, cui Sol existit infixus. Quia (sicut dicitur in 1. Meteorum text. 2.) ad causandum calorem in istis inferioribus duo requiruntur, scilicet propinquitas & velocitas mobilis, quæ duo sufficienter sunt in Sole. In cæteris verò stellis deficit alterum. Quia in his, quæ sunt supra Solem, licèt sit sufficiens velocitas, deficit tamen propinquitas. In his verò, quæ sunt infra Solem, licèt sit propinquitas, deficit sufficiens velocitas. Veruntamen non solùm Sol est causa, sed etiam alij planetæ, generationis. Nisi fortè pro tanto dicatur, quia solus Sol, lucens lumine proprio, omnes alios planetas illuminat, sicut maximè apparet in Luna. Recipitur tamē lux eius diuersimodè in diuersis, & non omnino secundùm eandem virtutem, quæ est in Sole. Quia vnumquodque, quod est in alio, est in eo per modum recipientis, & non omnino per modum recepti. Circa verò secundùm sciendum est, quòd non solùm accessus vel recessus periodum facit, quia aliter in hyeme nullum animal nasceretur, sed potius quodlibet moreretur, & nullius vita deberet extendi vltra annū. Quod est manifestè falsum. Sed periodum facit relatio ascendentis signi super orizontem ad omnia signa circuli cum suis stellis & planetis, in hora generationis rei inferioris, quæ causatur à circulo cœlesti. Hoc enim modo mensura, quorundam est annus, & quorundam plus vel minus, secundùm effectus signorum & fortitudines stellarum, quæ sitæ sunt in signis. Et hoc modo verum est, quòd æquale est tempus generationis & corruptionis. Quia à primo signo ascendente in hora rei, computatur profectus rei vsque ad septimum signum eiusdem circuli, & à signo sexto vsque in primum computatur defectus. Et ideo in astrologia septimum signum vocatur *domus mortis*, & ascendens vocatur *domus vitæ*. Et ideo generatio rei vocatur profectus vsque ad statum, post statum vsque ad declinationem, & à declinatione vsque ad mortem, vocatur periodus corruptionis, quia æqualia sunt secundùm naturam. Quia à primo vsque ad septimum, tantum est, quantum est à septimo vsque ad primum per aliam & aliam partem circuli mensurando. Et ideo, si periodus profectus hominis sunt 35. vel 40. anni (vt dictum est à Medicis) periodus defectus tantundem erit ita, quòd ætas hominis erit 70. aut 80. annorum. Potest tamen hoc impediri per accidens, vt per cibum malum, vel per mortem violentam, vel alio quocunque modo. Et hoc vocat Aristoteles *materiæ inæqualitatem*, qui scilicet per accidentia multa aliter disposita quàm moueatur à circulo. Et ideo diuersimodè moriuntur homines, citiùs, & tardiùs, quàm per naturam mortales sint. Similiter & alia animalia, & hoc modo ætates sunt omnium rerum. Quia planetæ in circulo periodali positi, quando sunt fortiores, dant plures annos vitæ & quādo sunt debiliores, dāt pauciores. Hoc etiā modo innotescit, quòd qui sciret virtutes signorum & stellarum in eis positarum, dum nascitur res aliqua, cognosceret quantum est de influentia cœlesti, & posset prognosticari de tota vita rei generatæ, licèt hoc necessitatem non poneret (vt dictum est) quia potest impediri per accidens.

Cur violæ & huiusmodi velocius corrumpātur.

Notabilia. Quid per per generās intelligatur

Sol est generans.

Et alij planetæ.

Diuersorū diuersæ mēsuræ.

Septimum signū dicitur domus mortis. Diuersi status vitæ

Breues hominis dies sunt, numerus mensiū eius apud te est: constituisti terminos eius qui præteriri non poterunt, inquit Iob c. 14. v. 5.

Impedimēta periodi per accidēs.

Accedit ad textum.

Corollariū.

A B C

DEINDE cùm dicit *Semper autem, &c.* Ponit continuitatem generationis ex parte finis. Et hoc primò: Secundò ex determinatis soluit quandam quæstionem Antiquorum, ibi, *Simul autem manifestum.* Dicit ergo primò, quòd generatio & corruptio semper erunt (vt dictum est) solùm per continuum motum, qui est causa efficiens continuitatis eius, vt diximus. Sed hæc rationabiliter contingit etiam ratione finis. Natura enim semper desiderat quod melius est. Melius autem *esse* est quàm *non esse*: Cùm ergo naturale desiderium non possit esse frustra, oportet quòd res naturales habeant semper *esse*. Hoc autem est *esse* diuinum. Et quia impossibile est existere in omnibus, quia quædam sunt, quæ longe D distant à primo principio, sicut sunt res materiales, generabiles, & corruptibiles, & ista sunt quæ modicum participant de *esse* diuino, ideo alio modo compleuit Deus materiæ desiderium perpetuando, scilicet eius *esse* per continuam generationem. Hoc enim modo continuatur *esse*. quia scilicet contingit semper fieri generationem proximæ substantiæ, scilicet semper contingit generari substantiam eiusdem speciei cum generante. Non enim generans generat sibi idem numero, sed idem specie, vt infrà dicetur. Sic igitur continua est generatio ratione finis. Quæ autem sit causa efficiens, dictum est multoties, quia motus circularis cœlestis corporis. E Iste enim est solus continuus & perpetuus, vt probatum est in 8. Physic. (text. 73.) Ideo autem alia, quæ adinuicem transmutantur per passiones & potentias suas, cuiusmodi sunt simplicia corpora quatuor elementorum, sequuntur quodammodo circularem motum, dum adinuicem circulariter trāsmutantur. Quando enim ex aqua generatur aër, & ex aëre ignis, & iterum ex igne aqua, tunc dicimus quòd sit generatio circularis. Et ideo recta allatio, idest motus rectus, qui est in elementis, consequens eam quæ est in cir-

De fine.

Esse est diuinum & est naturalium finis.

Elemēta in generatione imitantur circularem motū.

cuitu, est continua, quia Sole recedente conuertuntur elementa superiora in inferiora, accedente verò conuertuntur inferiora in superiora. Et sic faciunt circuitum perpetuum secundùm naturam.

Solutio pulchri dubij. DEINDE cùm dicit *Ad hæc ex hisce*, *&c.* Ex determinatis soluit quandam quæstionem; dicens quòd his determinatis simul manifestũ est, quod quidam quærunt, scilicet quare elementa iam infinito tempore transacto non distant abinuicẽ separata & ordinata in proprijs locis, cùm vnumquodque moueatur ad suam regionem. Causa enim huius est mutua transmutatio eorum. Quia vnumquodque mutuatur in quodlibet, vt suprà ostensum est. Si enim vnumquodque maneret in sua propria regione, & non transmutaretur ab alio elemento, quod est iuxta ipsum, iam diu destitissent transmutationes abinuicem, vel etiam defecissent actiones & passiones. Sed (sicut dictum est) transmutantur adinuicem secundùm generationem & corruptionem, propter motum continuum obliqui circuli, qui diuersificatur nobis per accessum & recessum. Quia autem sic adinuicem transmutantur, nullum eorum manet ordinatè in suo loco, sed quantum vnum accipit de natura propinqui, tantum etiam accipit de loco eius, & permiscetur ei. Vnde terra & aqua vaporantia tendunt ad locum aëris, & permiscentur cum eo. Et similiter, quando ignis & aër frigore inspissantur, vadunt ad locum terræ & aquæ, & permiscentur cum eis. Et ideo elementa non sunt vbique pura, sed in partibus, in quibus se contingunt, sunt permista. Quod autem dictum est de transmutatione elementorum, intelligendum est secundùm partem, & non totum. Aliter enim destrueretur mundus. Vltimò epilogat quæ dicta sunt, & est planum in litera.

Elementa non sunt vbiq; pura.

Notabile.

Motus continuitas. DEINDE cùm dicit *Cùm autem sit necesse*, *&c.* Probat quoddam quod supposuerat. Dixerat enim suprà, quòd continuitas generationis est ex continuitate motûs. Sed quia in isto libro non probauerat motum esse continuum & sempiternum: Ideo primò ostendit motus continuitatem Secundò dicit vnde talis motus continuitatem habeat, ibi, *Continuus autem motus.* Dicit ergo primò, quòd (sicut dictum est in 8. Physic. & in duodecimo Metaph. text. 43.) si est motus,

A oportet quòd sit mouens, & si semper est motus, oportet semper esse mouens, & si semper & continuè mouens mouet, oportet quòd sit vnum, tamen immobile secundùm locum, & inalterabile, & ingenerabile. Dictum est autem, quòd si sint multi circulares motus, oportet esse multos motores, ita tamen quòd omnes sint æqualiter ordinati sub vno vniuersitatis principio, quod mouet primum motum, sicut demonstratum est in 12. primæ Philosophiæ (text. 43.) Quòd autem motus sit continuus, probatur ex tempore, quod est secundùm naturam continuum & non deficiens. Impossibile enim est quòd tempus sit sine motu, sicut impossibile est quòd passio sit sine proprio subiecto. Est enim tempus numerus

Impossibile est tempus esse sine motu.

B alicuius continui motûs. Est ergo numerus motus circularis. Quia (sicut determinatum est in his quæ in principio diximus, idest in 8. Physic. (text. 7.) nullus motus potest esse continuus & perpetuus, nisi solus circularis.

DEINDE cùm dicit *Sed vtrùm motus*, *&c.* Inquirit vnde motus habeat continuitatem. Et circa hoc duo facit: Primò mouet quæstionem: Secundò soluit, ibi, *Manifestum itaque.* Quærit ergo, cùm motus sit continuus, habetne continuitatem propter hoc, quòd mobile sit continuum, vel propter locum, in quo est motus, vel propter passionem, ad quam est motus?

DEINDE cùm dicit *Palam sanè est*, *&c.* Respondet, dicens manifestum esse quòd motus

C cœlestis est continuus. Quia id quod mouetur, est continuum, & non quia locus in quo est motus. Quia primus orbis non est in loco per se, nec est motus continuus ab eo, & ideo non est continuus ab eo loco, in quo mouet. Motus enim in genere non habet continuitatem ab eo, in quo mouetur, quia aliquando est motus in passione, quæ non est continua, nisi per accidens, quia id, cui accidit, est continuum. Si autem aliquis motus sit continuus ab eo, in quo mouetur, hoc habebit solus motus localis, quia locus habet quãdam magnitudinem & continuitatem. Sed nec omnis motus localis, sed solus circularis. Quia

D quod mouetur circulariter, est idem & semper, & seipso continuum: Et ideo facit motum sempiternum & continuum, & motus sempiternus facit tempus sempiternum.

CAPVT VNDECIMVM.

Cvm autem in hisce, quæ per ortum alterationem-ue, aut omnino transmutationem, continenter mouentur, hoc post hoc deinceps esse ac oriri intantum vt non deficiant, videamus, vtrùm quippiam sit quod erit necessariò an nihil, sed omnia non fore contingat, considerandum est.

E

Palam enim est, quòd nonnulla. Atque continuò fore, & esse futurum, hac de causa diuersa sunt. Nam de quo verum est dicere ipsum fore, de eo tandem hoc. (Ipsum inquam esse) verum sit oportet. De quo verò nunc verum est dicere, ipsum eße futurum, hoc non fore nihil vetat. Nam tametsi futurum est vt quispiam ambulet, tamen fieri potest vt non ambulet.

QVoniam autem in continuè motis secundùm generationem, aut alterationem, aut vniuersaliter transmutationem, huiusmodi videmus ordine quodam esse, ac generari hoc post hoc ita vt non deficiat, videndum est vtrùm est aliquid, quod erit ex necessitate, aut nihil, sed omnia contingit non fieri. Quoniam enim quædam manifestum. Et quia mox erunt, & futurum aliud propter hoc. Quod quidem enim verum est dicere quia erit, oportet hoc esse quandoque verum, quia est. Quod autem nunc verum dicere, quia futurum est, nihil prohibet non fieri. Futurus enim incedere quis non ince-

Futurus incedere quis nõ incedet

Omnino autem cùm ex entibus nonnulla & esse & non esse contingat, quòd & ea quæ gigni solent, ita sese habebunt, & non necessariò erunt, apertum est.

Vtrùm igitur vniuersa sint eiusmodi, an non, sed aliqua simpliciter fore necessarium sit? Et sicut in ipso esse fit, vt quædam non possint non esse, quædam possint non esse, sic & in ipsa quoque generatione. Verbigratiâ, solstitia fore necesse est, nec fieri potest vt non contingant. Si igitur prius fore necesse est, si posterius erit, vt si domus, fundamentum, si verò fundamentum, lutum, nonne ergo si fundamentum factum est, domum quoque fore necesse est?

An non adhuc, nisi & eam fore simpliciter necesse sit? Quòd si hoc sit, facto fundamento fore domum necesse est. Nam sic prius sese habet ad posterius. Qua de causa si hoc erit, antè fore illud est necesse. Si itaque est necesse fore posterius, prius quoque necesse est; & si prius, & posterius. Verùm non ob illud, sed quia necessariò futurum supponebatur. In quibus ergo posterius esse necesse est, in hisce recurrit, semperque, si prius est factum posterius fore necesse est.

A det. Vniuersaliter autem quoniam contingit quædã entiũ esse, & nõ esse manifestum quoniam, & quæ generantur, ita habebunt, & non ex necessitate hæc erunt. Vtrùm igitur omnia talia, aut non sed quædam necesse simpliciter fieri? Et est quemadmodum contingit in *esse*. Hæc quidem impossibile non esse, hæc autem possibile, ita & circa generationem; verbi gratiâ conuersiones necesse est fieri, & non possibile est non contingere. Si igitur quod prius necesse est fieri, si quod posterius erit; verbi gratiâ, si domus, & fundamentum, si verò

B hoc, lutum prius. Ergo si fundamentum factum est, necesse & domum fieri. Aut non adhuc, si non & illud necesse generari, aut non necesse est esse adhuc. Si autem & id necesse generari simpliciter: si esset hoc, & fundamento generato, necesse generari domum; sic enim prius se habet ad posterius. Quare si illud erit necesse illud prius generari. Si igitur necesse generari, & quod postea, & quod prius, necesse; & si quod prius, & quod posterius, igitur est necesse. Sed hoc

C non est propter istud, sed quoniam subiectum est ex necessitate futurum. In quibus igitur, quod postea necesse est esse, in his conuertitur, & semper priori generato necesse generari, quod postea.

LECTIO VNDECIMA

QVÆNAM NECESSARIO, & quæ contingenter fieri contingat.

POstquam Philosophus determinauit de principijs generationis & corruptionis & continuitatis eius, in parte ista mouet quæstionem quandam, quæ posset oriri ex prædictis. Cùm enim dictum sit, quòd motus circularis sit causa generationis & corruptionis & perpetuitatis, siue continuitatis earum; & ostensum sit, quòd iste motus sit ex necessitate continuus & sempiternus, non est ostensum, quòd effectus eius debeat esse necessarius. Et ideo hîc quærit Philosophus, vtrùm omnia quæ generantur, ex necessitate generentur. Et circa hoc duo facit: Primò mouet quæstionem: Secundò ostendit quomodo sit generatio infinitati, ibi, *Siquidem enim in infinitum.* Circa primum duo facit: Primò mouet quæstionem, & breuiter soluit: Secundò repetit vt eam melius declaret, ibi, *Vtrùm igitur omnia talia.* Circa primum duo facit: Primò mouet quæstionem: Secundò soluit, ibi, *Quoniam enim quidem.* Dicit ergo primò, quòd quia nos videmus in omnibus continuè motis (siue secundùm generationem, siue secundùm alterationem, siue vniuersaliter secundùm omnem transmutationem moueantur) quòd post transmutationem est ens, & videmus quòd vnum generatur post aliud, & non deficit, videndum est, vtrùm aliquid ex necessitate generetur, vel incidentaliter, sed omnia contingat esse generata & non generata.

An aliquid ex necessitate generetur.

DEINDE cùm dicit *Palam enim est, &c.* Ponit solu ionem. Et primò ponit eam: Secundò pro bat, ibi, *Vniuersaliter autem quoniam contingit.* Dicit ergo primò, quòd manifestum est

in quibusdam, quòd mox, vt erunt quædam alia, generantur ex necessitate, & propter illa sint. Vt si terra madescit, necesse est terram vaporare, & ex vapore nubem generari, & ex nube pluuiam, & ex pluuia terrã madefieri, & ex illa necesse est iterum exire in vaporem, & sic in infinitum, cùm enim de aliqua re in sua causa efficiente & materiali determinata, verum est dicere nunc

D quoniam erit, oportet illam aliquando existere, sicut patet in prædictis exemplis. Aliquid tamen futurum esse non habens causam determinatam, nihil prohibet contingere non esse, verbi gratiâ, verum est nunc dicere de aliquo, quòd ipse est futurus incedere, potest tamen impediri propositum eius, & ita non incedet.

DEINDE cùm dicit *Omnino autem cùm ex, &c.* Probat prædictam solutionem: & est ratio sua talis. Sicut est in entis diuisione, ita vniuersaliter est in generatione. Sed in entibus ita est, quòd quædam sunt contingentia, esse & non esse, & quædam non contingit non esse, sed sunt ex necessitate. Ergo ita est in generatione, quia quædam ex necessitate generabuntur, & quædam contingit generari.

Supra text. 51. post medium.

E DEINDE cùm dicit *Vtrùm igitur, &c.* Repetit prædictam quæstionem, vt melius eam declaret. Et circa hoc duo facit: Primò ponit eam: Secundò soluit eam, ibi, *Aut non adhuc.* Quærit ergo primò. Vtrùm omnia quæ generantur, sint talia, quòd ex necessitate generentur, aut non sunt talia omnia, sed aliqua contingenter, vel quædam necessariò ita, scilicet quòd sint sicut in rebus, quòd quædam sunt contingentia, & pos-

& possibilia non esse, & quædam necesse est simpliciter esse, quæ impossibile est non esse. An ita est circa generationem, quòd quædam necessariò generentur quibusdam generatis, & quædam non possibile generari non generatis illis; verbi gratiâ, si est necesse fieri conuersiones, idest cùm videamus, quòd vniuersaliter generato posteriori necesse sit generatum priùs esse, an necesse sit è conuerso, scilicet generato priore necesse sit generari posterius; verbi gratiâ, nos videmus, quòd si domus est generata, necesse est fundamentum esse generatum, & si fundamentum est, necesse est priusquam ita fuerit generatum, fuisse lutum. Quæramus ergo. Vtrùm conuertatur, quòd si fundamentum est generatum, etiam domus sit generata, vel non conuertitur.

Deinde cùm dicit *An non adhuc, nisi, &c.* Soluit propositam quæstionem, dicens quòd non est necesse conuersionem fieri ita, quòd vno generato generetur aliud, & è conuerso ex necessitate, nisi generato priori simpliciter necesse sit generari posterius. Si autem ita fuerit in domo & fundamento, quòd scilicet generata domo necesse sit necessitate absolutâ generari fundamentum, tunc etiam necesse est fundamento generato generari domum. Sic enim ostensum est suprà, quòd priùs hoc modo se habet ad posterius, scilicet quòd vno generato generatur aliud, & è conuerso. Quia si posterius est generatum, necesse est generari prius, & è conuerso; & si posterius necessariò generatur, necesse est generari prius, & conuertitur. Quia si illud quòd est prius generatum, putà fundamentum, necesse est generari, quod est posterius, putà domum. Sed si verè loquamur, non propter illud quòd domus sit causa generationis fundamenti, sed quoniam subiectum sit ex necessitate futurū, fuit necessitas suppositionis ex hypothesi, quia posito toto necesse fuit supponi & partem. Et ideo non conuertitur. Conuertitur autem in omnibus, in quibus posterius generatur à priori, sicut ex tota causa materiali tota manente quodam continuè, accedente & recedente. Quia in talibus priori semper generato, necessariò generatur posterius, & è conuerso. Est ergo summa solutionis in hoc, quòd quando termini generationis ita se habent, quòd vterque sit tota materia alterius, & è conuerso. (Sicut est in exemplis terræ compluttæ, vaporis, nubis, & pluuiæ, & similiter in generatione elementorum sub circulo decliui) tūc necesse est, quòd vno generato generetur aliud, & è conuerso. Et hoc ideo, quia vtrumque est prius & posterius respectu alterius. Quãdo verò vnum non est tota materia alterius (sicut fundamentum non est tota materia domus) tunc non est necesse, quòd priori generato generetur posterius. Sicut fundamento generato non est necesse generari domum. Domo tamen generata necesse est generari fundamentum, non quidem necessitate absoluta, sed ex suppositione, dato scilicet quòd fundamentum sit pars domûs. Quia posito toto, necesse est poni partem.

Resolutio quæstionis. Quãdo vnò generato necessariò sequitur aliud. Quando nō necessariò vnum sequitur aliud.

Qvòd si deorsum versus in infinitum abeant, haudquaquam ex posterioribus hocce fore simpliciter, sed nec ex suppositione quidem erit necesse.

Nam semper aliud ante necessariò erit. Quocirca & illud fore necessarium erit. Quare si infiniti non sit principium, nec primum quicquam erit, ob quod fore erit necessarium.

At verò nec in hisce quidem quæ finem habent atque terminum, hoc verè dici continget simpliciter (inquam) fore quippiam, ceu domum; cùm factum fuerit fundamentum. Nam cùm fuerit factum, nisi semper eam fieri sit necesse, semper id esse, quod potest non esse, eueniet.

At generatio semper sit est necesse, si ipsius generatio necessariò sit. Nam necessariò & semper simul sunt. Quod enim esse est necesse, non potest non esse. Quare si quid necessariò est, sempiternum est, & si sempiternum est, necessariò est. Si itaque huiusce generatio necessariò est, sempiterna est, & si sempiterna necessariò.

Si igitur generatio cuiuspiam necessariò simpliciter fit, in orbem eat, eodemque reuertatur, necesse est.

Nam generationem, aut terminum habere, aut non habere, necesse est. Et si non habeat, aut in rectum, aut in circulum. Horum autem si sempiterna sit, in rectum minimè possibile est, quia nequaquam sit principium, neque deorsum, vt in futuris accipimus, ne-

Siquidem enim in infinitum tendit, & ad inferius non erit necesse eorum, quæ postea, hæc generari simpliciter, sed neque ex suppositione. Semper enim alterum anterius necesse esse. Ideo & necesse illud generari. Quocirca si non est principium infiniti, neque primum aliquid erit, propter quod nil necesse erit generari. At verò neque in finem habentibus, hoc est dicere verè, quòd necesse est simpliciter generari, verbi gratiâ domum quando fundamentum generatur. Quando enim generatur, nisi necesse est generari semper, hoc accidet semper esse contingens, semper non esse. Sed oportet semper generationem esse, si ex necessitate est eius generatio. Ex necessitate enim & semper simul. Quod enim est necesse, non possibile non esse. Quocirca si ex necessitate est, sempiternum est, & si sempiternum, ex necessitate. Et si generatio igitur ex necessitate, perpetua est generatio huius, & si sempiterna, ex necessitate. Si igitur alicuius ex necessitate generatio simpliciter, necesse circuire & reuerti. Necesse igitur, aut finem habere generationem, aut non, & si non, aut in rectum, aut in circuitu. Horum autem si erit sempiterna, in rectum impossibile est, quia nequaquam est principium, neque si inferius, vt ad futura in-

Esse sempiternum & ex necessitate conuertuntur.

que sursum, vt in hisce, quæ iam facta sunt A *At esse principium, si finita non sit, atque eam sempiternam esse necesse est. Quocirca circularis sit, est necesse. Igitur regressum fieri necesse erit. Vt si hoc necessariò sit, ergo & prius. At verò si hoc & posterius fore erit necesse. Atque hoc semper continuè. Nihil enim refert, per duo an plura hoc dicamus. Igitur necessariò simpliciter circulari motui atque generationi competit. Et si in orbem fiat generatio, fore quodque & esse factum, necesse est, & si necesse sit, horum generatio circularis erit. Hæc itaque non sine ratione accidunt, posteaquam motus ille circularis atque cœlestis perpetuus est.*

* Deficit fortè textus iste.

B ** Nam hæc necessariò fiunt, & eruntquæcunque huiusce motiones sunt, & quæcunque propter hunc fiunt motum. Nam si id quod in orbem mouetur, aliqua semper moueat, eorum quoque motum circularem esse necesse est. Vt si supera latio orbita sit, Sol orbito mouetur. Quoniam autem hoc pacto mouetur, hac sanè de causa anni tempora in circulum fiunt redeuntque. Quæ cùm ita fiant, omnia profectò, quæ sub ipsis sunt, haud secus fient.*

C *Curnam igitur quædam ita fieri videntur, nempe circulatim oriri, vt pluuia & aër. Nam si nubes erit, pluat etiam oportet, & si pluet, nubem quoque fore conuenit. Homines verò & animalia in sese non redeunt, remanentque ita, vt idem rursum oriatur: non enim si pater sit, te fore, sed illum, si tu sis, necesse est.*

D *Hæc autem generatio in rectum proficisci videtur.*

Rursum autem hoc considerationis initium sumatur, simili-ne modo vniuerso redeant, an non, sed quædam numero, quædam specie solùm.

Quorum igitur substantia motum subiens incorruptibilis est, ea omnia (vt patet) etiam numero eadem redire solent. Nam motus id comitari solet, quod motu cietur. Quorum verò non, sed corruptibilis specie, non idem numero, reuerti necesse est. Quocirca cùm ex aëre aqua fit, & ex aqua aër, aër specie idem non numero redit. Quòd si & eadem numero aliqua redeant, non tamen ea, quorum substantia ortum subit, eiuscemodi existent, quæ non esse possit.

spiciamus, neque superius, vt ad generata. Necesse autem principium quoddam esse, si non sit finita, & sempiternam esse oportet. Ideo necesse in circuitu esse. Conuerti igitur necesse erit, verbi gratiâ si hoc ex necessitate est, & quod prius ergo. Sed si hoc & quod posterius necesse generari, & hoc semper iam continuè. Nihil enim hoc differt dicere per duo aut multa. In circuitu igitur motu & generatione est, quod ex necessitate simpliciter. Et si in circuitu, necesse generari & generata esse. Et si necesse, horum generatio in circuitu. Hoc vtique quidem est rationabiliter, quoniam perpetuus. Et aliter apparuit in circuitu motûs, & qui cœli, quoniam ex necessitate hæc generantur & erunt, quæcunque huius motus, & quæcunque propter hunc. Si enim quidem quod in circuitu mouetur, semper aliquid mouet, necesse & horum in circuitu esse motum, verbi gratiâ superiori allatione existente in circuitu, & Sol sic. Quoniam autem fit hoc, horæ propter hoc in circuitu generantur, & reiterantur. His autem generatis, ita iterùm & quæ ab his. Quare ergo hæc quidem ita videntur, verbi gratiâ aër & aqua in circuitu generantur. Et si quidem nubes erunt oportet & pluere, & si pluet, oportet & nubem esse. Homines verò & animalia non reiterantur in seipsos, vt rursus generetur idem: non enim necesse est si pater tuus generatus est, & te generari, sed si tu, illum. In rectum itaque videtur hæc generatio esse. Principium autem intentionis rursus hoc, vtrùm similiter omnia reiterantur, aut non, sed hoc quidem numero, hoc autem specie solùm. Quorum quidem igitur incorruptibilis substantia mota, manifestum quoniam & numero eadem erunt. Motus enim sequitur, quod mouetur. Quorum autem non, sed corruptibilis necesse specie, numero autem non reiterari. Ideo aqua ex aëre, & aër ex aqua specie idem, non autem numero. Si autem & hæc numero, sed non, quorum substantia generatur, ens tale quale contingit non esse.

Motus sequitur mobile.

E

LECTIO DVODECIMA.

GENERATIONEM NON ESSE infinitam in rectum, sed in circuitu, probatur.

IN isto loco Philosophus ostendit ex prædictis quomodo generatio sit infinita, quia scilicet in circuitu, & non secundùm rectum. Et primò hoc facit: Secundò mouet quasdam quæstiones, ibi, *Quare ergo hæc quidem*. Circa primum duo facit: Primò probat, quòd generatio sit infinita, non secundùm rectum, sed in circuitu: Primò per diuisionem: Secundò per causam, ibi, *Et aliter apparuit*. Circa primum duo facit: Primò probat, quòd generatio non potest esse infinita secundùm rectum: Secundò recolligit rationem, & ordinat eam ibi, *Necesse autem*. Circa primum intendit Philosophus talem rationem: Si generatio est secundùm rectum, non erit necessitate & sem-

Ratio quam Philosoph. intendit.

per: Sed generatio est ex necessitate, vt ostensum est: Ergo non est secundùm rectum. In ista ratione sic procedit: Primò ponit Maiorem; Secundò Minorem, ibi, *Sed oportet semper generationem.* Tertiò conclusionem, ibi, *Si igitur alicuius.* Circa primum duo facit: Primò probat, quòd generatio non est necessaria in infinitis secundùm rectum: Secundò in habentibus finem, ibi, *At verò neque in finem habentibus.* Circa primum duo facit: Primò proponit: Secundo probat, ibi, *Semper enim alterum anterius.* Ad euidentiam primæ partis sciendum est, quòd (sicut suprà dictum est) in his, quæ generantur adinuicem, semper vnum est prius, & alterum posterius, & necesse est generato priori generari posterius, & è conuerso in his, in quibus est necessitas absoluta. In his verò, in quibus est necessitas ex suppositione, oportet aliquid esse prius, & aliquid posterius. Dicit ergo primò quòd si generatio tendit in infinitum, siue superius ad generata, siue inferius ad generanda, non est necesse, nec necessitate absolutâ, nec necessitate ex suppositione, generari eorumquæ postea, idest aliquid quod sit de numero eorum quæ sunt post. Quod est contra id quod suprà est probatum, vbi dictum est, quòd generato priori necesse est generari posterius.

A

B

DEINDE cùm dicit *Nam semper aliud &c.* Probat propositum, dicens quòd in his, quorum primo genito necesse est aliud, scilicet posterius generari quacunque necessitate, semper alterum est antè, & aliud post. Sicut antè est terra madefacta quàm vaporatio, licèt etiam in conuersione antè sit vaporatio quàm terra madefacta. Quia vtrunque se habet ad vtrumque vt prius ad posterius. Similiter est prius fundamentum quàm sit domus. Sed in infinitis nullum est primum, & per consequens nec postremum. Ergo non est necesse generari, & ita non est necessaria generatio.

C

DEINDE cùm dicit *At verò nec in hisce &c.* Ostendit quòd generatio non possit esse infinita in habentibus finem, dicens quòd neque est verum dicere in habentibus finem, quòd necesse sit simpliciter generari. Et est intelligendum quòd si non fiat reiteratio. Quia si in talibus generatio reiteretur, tunc erit circularis, & non solùm recta, verbi gratiâ non est necesse generari domum fundamento generato: Si enim quãdo fundamẽtũ est generatũ, necesse est sẽper generari hoc, id est domum, sequeretur quòd illud quod contingit non semper esse, semper esset. Cùm autem videamus ad sensum, quòd non semper generatur domus generato fundamento, sequitur quòd non sit necesse generato fundamento generari domum.

D

DEINDE cùm dicit *At generatio semper &c.* Ponit Minorem, & probat eam, quia manifesta est per prædicta. Vnde dicit quòd generatio est semper, quia generatio eius, scilicet posterioris ex necessitate absoluta est generatio prioris. Quod autem est ex necessitate, & quod est semper, simul sunt. Quia si vnum est reliquum. Et hoc sic probat; quia illud quod necesse est esse, impossibile est non esse, & quod impossibile est non esse, necesse est semper esse. Quocirca, si aliquid est ex necessitate est sempiternum, & è conuerso, si est sempiternum, est ex necessitate.

E

DEINDE cùm dicit *Si igitur generatio &c.* Concludit quòd alicuius generatio est ex necessitate simpliciter, & non ex suppositione. Quoniam cùm non possit esse secundùm rectum (vt ostensum est) necesse est, quòd sit circularis & perreiterationem.

DEINDE cùm dicit *Nam generationem &c.* Recolligit ratione & ordinat, dicens quòd necesse est, quòd generatio, aut habeat finem, aut non. Sed quòd non habeat finem, suprà probatum est, tam ex parte motûs in primo Libro, quàm ex parte motûs & ex parte finis in Secundo. Si ergo non habet finem, aut est infinita secundùm rectum, aut in circuitu. Sed (sicut suprà ostensum est) non est possibile, quòd sit infinita secundùm rectum, quia in infinitis non est principium, neque ad inferius, idest ad futura generanda, neque ad superius, idest ad præterita generata. Cùm autem generatio, nec habeat principium, nec sit finita, necesse est quòd sit sempiterna, & per consequens sit in circuitu. Et si est in circuitu, necesse est eam conuerti ab vltimo in primum, verbi gratiâ si hoc est ex necessitate generatum ab hoc, sicut terra compluta à pluuia, necesse est quòd generatum illud quod fit, est priùs, scilicet pluuia, generatum, & si pluuia est generata, necesse est quòd priùs fuerit aliquid generatum, scilicet nubes, & si nubes, oportet priùs quòd fuerit vapor, & si vapor, oportet priùs quòd fuerit terra madefacta, & sic aliquando reuertitur in primum, & sic fit continua, quia nihil differt dicere quòd conuersio fiat per medium vnum, vel per duo vel per plura, dummodo ab vltimo redeat in primum. Necessarium ergo simpliciter est, quòd vnum generetur ab altero in motu & generatione, quæ est in circuitu. Et si aliqua necesse est in circuitu generari, necesse est ista simpliciter generari. Et è conuerso, si necesse est ista simpliciter generata esse, ista necesse est in circuitu generari. Hoc ergo, scilicet quòd generatio sit perpetua, non in rectum, sed circulariter, rationabiliter apparuit.

Quæ in circuitu generantur necessariò & simpliciter generantur & è contra.

DEINDE cùm dicit *Nam hac necessariò &c.* Ostendit hoc idem per causam, dicens quòd aliter potest etiam hoc idem demonstrari, scilicet per motum cœli. Quia enim ipse est in circuitu, ideo ex necessitate elementa, adinuicem generantur. Si enim motus cœli est in circuitu, oportet quòd quæcunque sunt passiones huius motûs, & quæcunque sunt per hunc motum solum, sicut per causam efficientem, etiam illa sint. Si enim quod in circuitu mouetur, mouet elementa, necesse est etiam quòd motus horum, quæ sunt passiones eius, & quòd motus eorum, quæ sufficienter generantur ab hoc, sint etiam ex necessitate; verbi gratiâ cùm allatio superioris, hoc est circuli decliuis, sit in circuitu, necesse est quòd moueantur etiam alij planetæ. Quia verò, hoc (idest Sol) mouetur in circuitu, necesse est etiam horas in circuitu generari & iterari. Horis autem in circuitu generatis, necesse est quòd omnia quæ sunt à causa efficiente (sicut à motu Solis, & motu horarum) sint etiam generata ex necessitate & in circuitu, & hæ sunt generationes elementorum. Quia ex istorum generatione omnia alia generantur, maximè omnia temporalia.

DEINDE cùm dicit *Curnam igitur quadam &c.* Mouet duas quæstiones. Secundam, ibi, *Principium autem intentionis.* Circa primum duo facit: Primò mouet quæstionem: Secundò soluit, ibi, *In rectum itaque.* Quærit ergo primò quare in quibusdam esse videtur, quòd in cir-

cuitu generantur, verbi gratiâ aër & aqua, & A cætera elementa. Quia si nubes erit, oportet pluere, & si pluet, oportet nubes esse. Et iteratur. In quibusdam verò non est ita. Nam homines & animalia non reiterantur. Non enim est necesse te generari, si pater tuus est generatus, sed si tu es generatus, necesse est patrem tuum generatum fuisse.

Solutio. DEINDE cùm dicit *Hæc autem generatio, &c.* Soluit dictam quæstionem, dicens quòd quare animalia non reiterantur, est quia eorum generatio, est secundùm rectum, & non secundùm circulum. Nam (sicut suprà dictum est) vbi vterque terminorum non est tota materia ad alterum, vt vno motore diuersimodè se habente educatur vtrumque de vtroque, in his non est generatio B circularis, sicut in te, & patre tuo, quia pater tuus non est tota materia tua. In elementis verò vnum est tota materia ad aliud, & vno motu decliuis circuli potest educi vnumquodque ab altero. Et ideo in eis est generatio circularis.

In quibus circularis generatio sit.

Quæstio secunda. DEINDE cùm dicit *Rursum autem hoc &c.* Ponit aliam quæstionem. Et primò ponit: Secundò soluit, ibi, *Quorum quidem igitur.* Quia enim probatũ est quòd generatio per reiterationẽ, posset aliquis credere quòd omnia eadẽ reiterantur. Et ideo dicit, quòd principiũ intẽtionis in hac vltima parte, est quærere. Vtrùm omnia similiter reiterantur, aut non, sed hæc quidem reiterantur eadem numero, alia verò solùm eadem specie. Ex quo enim omnium est generatio secundùm materiam, videtur quòd omnia eadem secundùm C numerum debeant iterari.

Vnde quæstio oriatur.

Solutio. DEINDE cùm dicit *Quorum igitur &c.* Soluit hanc quæstionem, dicens quòd ea, quorum substantia non corrumpitur in mutatione, manifestum est quòd iterantur eadem numero, sicut Sol reiteratur in obliquo circulo. Quia motus sequitur id quod mouetur, quia non est motus, nisi existentis in actu, vt ostensum est in 5. Physicorum. Ea verò, quorum substantia non est incorruptibilis, sed est corruptibilis, necesse est iterari eadem specie & non eadem numero. Et ideo aqua, quæ est ex aëre, & aër ex aqua, sunt specie eadem, non eadem numero. Corrumpitur enim eorum substantia in tali transmutatione. Sed tamen cùm aër sit tota materia aquæ, & D è conuerso, talia reiterata magis accedunt ad identitatem materialem quàm animalia, & homines reiterati. Vnum enim animal generans, puta bos, non est tota materia generati alterius bouis, & ideo minus accedunt ad identitatem numeralem, quàm elementa in circulari generatione elementorum. Vnde & si propter hoc conceditur, quòd elementa aliquo modo reiterentur eadem numero, non tamen conceditur, quòd propter hoc simpliciter reiterentur eadem numero, quia eorum substantia est talis corruptibilis, qualem non contingit esse eadem in generato, & in eo ex quo generatur. Sed videtur in solutionibus istarum duarum quæstionem esse contradictio. Nam in prima dicit Philosophus, quòd animalia non reiterantur, in secunda verò E quòd reiterantur eadem specie. Sed dicendum quòd prima dicit, quòd animalia non reiterantur eadem numero, & sic concordat cum secunda. Vel quòd non ex necessitate est in eis reiteratio in generatione, siue secundùm numerum, siue secundùm speciem. Et ideo patre tuo generato non est necesse te generari, sed te generato, necesse est patrem tuum generatum fuisse. Et in hoc non contradicit secundæ solutioni, quæ dicit quòd si iterantur, iterantur eadem specie, non eadem numero.

Quæ corruptibilia quomodo, eadem numero reiterentur.

Dubitatio.

Solutio prima.

Secunda.

Commentariorum S. Thomæ super Libros de Generatione & Corruptione finis.

SANCTI THOMÆ AQVINATIS DE ELEMENTORVM MISTIONE OPVSCVLVM.

SVMMA.

Quomodo in misto non actu sed virtute remaneant elementorum formæ, quibusdam allatis ac confutatis opinionibus, declaratur.

DVbium apud multos esse solet, quando elementa sint in misto. Videtur autem quibusdam, quòd qualitatib⁹ actiuis & passiuis elementorum ad medium aliqualiter deductis per alterationem, formæ substantiales elementorum maneant. Si enim non remaneant, videtur esse corruptio quædam elementorum & non mistio.

Rursum si forma substantialis corporis misti sit actus materiæ, non præsuppositis formis simplicium corporum, tunc simplicia corpora elementorum amittent rationem. Est enim elementum, ex quo componitur aliquid primò, & est indiuisibile secundùm speciem. Sublatis enim formis substantialibus, non sic ex simplicibus corporibus corpus mistum componetur, quòd in eo remaneant. Est autem impossibile sic se habere. Impossibile est enim materiam secundùm idem diuersas formas suscipere elementorum. Si igitur in corpore misto formæ substantiales elementorum saluentur, oportebit diuersis materiæ partibus eas inesse. Materiæ autem diuersas partes accipere est impossibile, nisi præintellectâ quantitate in materia. Sublatâ enim quantitate substantia remanet indiuisibilis, vt patet 1. Physicorum. Ex materia autem sub quantitate existente, & forma substantiali adueniente, corpus Physicum constituitur. Diuersæ igitur partes materiæ formis elementoum subsistentes, plurium corporum rationem suscipiunt. Multa autem corpora impossibile est simul esse. Non igitur in qualibet parte corporis misti erunt quatuor elementa, & sic non erit vera mistio, sed secundùm sensum, sicut accidit in congregatione inuisibilium, siue insensibilium corporum propter paruitatem. Amplius, omnis forma substantialis propriam requirit dispositionem in materia, sine qua esse non potest. Vnde alteratio est via ad generationem & corruptionem. Impossibile est autem in idem

conuenire propriam dispositionem, quæ requiritur ad formam ignis, & quæ requiritur ad formam aquæ. Quia secundùm tales dispositiones ignis & aqua sunt contraria. Contraria autem impossibile est simul esse in eodem adæquatè. Impossibile est igitur, quòd in eadem parte misti sint formæ substantiales ignis & aquæ, Si igitur mistum fiat remanentibus formis substantialibus simplicium corporum, sequitur quòd non sit vera mistio, sed ad sensum solum, quasi iuxta se positis partibus insensibilibus propter paruitatem. Quidam autem volentes vtrasque rationes euitare; in maius inconueniens inciderunt. Vt enim mistiones elementorum ab eorum corruptione distinguerent, dixerunt formas quidem substantiales elementorum remanere in misto aliqualiter. Sed ne cogerentur dicere esse mistionem ad sensum, & non secundùm veritatem, posuerunt quòd formæ elementorum non remanent in misto secundùm suum complementum, sed quòd in quoddam medium reducuntur. Dicunt enim quòd formæ elementorum suscipiunt *magis & minus*, & habent contrarietatem adinuicem. Sed quia hoc palam repugnat opinioni & dictis Philosophi, dicentis in Prædicamentis, quòd substantiæ nihil est contrarium, & quòd non suscipit *magis & minus*, vlteriùs procedunt, & dicunt quòd formæ elementorum sunt imperfectissimæ vtpote materiæ primæ propinquiores. Vnde sunt mediæ inter formas substantiales & accidentales. Et sic, inquantum accedunt ad naturam formarum accidentalium, *magis & minus* suscipere possunt, licèt habeant contrarietatem adinuicem. Hæc autem positio multipliciter est improbabilis. Primò, quia esse aliquid medium inter substantiam & accidens, est omnino impossibile. Esset enim medium inter affirmationem & negationem. Proprium accidentis est esse in subiecto, substantiæ verò in subiecto non esse. Formæ autem substantiales sunt quidem in materia, non autem in subiecto. Nam subiectum est hoc aliquid, forma autem substantialis est, quæ facit subiectum hoc aliquid, non autem præsupponit illud. Item ridiculum est dicere medium esse inter ea, quæ non sunt vnius generis, quia medium & extrema oportet eiusdem generis esse, vt probatur in 10. Metaphys. Nihil ergo potest esse medium inter substantiam & accidens. Deinde impossibile est formas substantiales elementorum suscipere *magis & minus*. Omnis enim forma suscipiens *magis & minus*, est diuisibilis per accidens inquantum scilicet potest eam subiectum participare *magis & minus*. Secundùm id autem quod est diuisibile per se vel per accidens, contingit esse motum continuum, vt patet in 6. Physicorum. Est enim loci mutatio & augmentum & decre-

Quo sensu substantiæ aliquid cõtrarietur.

Substantiæ & accidentis nullum est medium.

A mentum secundùm locum & quantitatem, quæ sunt per se diuisibilia. Alteratio autem est secundùm qualitates, quæ suscipiunt *magis & minus*, vt calidum & album. Si igitur formæ elementorum suscipiunt *magis & minus*, tam generatio quàm corruptio elementorum erit motus continuus. Quod est impossibile. Nam motus continuus non est nisi in tribus generibus scilicet *quantitate*, *qualitate* & *vbi*, vt probatur in 5. Physic. Ampliùs, omnis differentia secundùm formam substantialem variat speciem. In eo autem, quod suscipit *magis & minus*, differt id quod est magis ab eo quod est minus, & quodammodo est ei contrarium, vt magis album, & minus album. Si B igitur forma substantialis ignis suscipit *magis & minus*, magis facta vel minus facta speciē variabit, nec erit eadem forma, sed alia. Hinc est quòd dicit Philosophus in 8. Metaph. quòd sicut in numeris variatur species per additionem & subtractionem, ita in substantijs. Oportet ergo alium modum inuenire, quo veritas saluetur mistionis, & elementa non totaliter corrumpantur, sed aliqualiter in misto permaneant. Considerandum est igitur, quòd qualitates actiuæ & passiuę elementorum, sunt adinuicem contrariæ, & suscipiunt *magis & minus*. Ex contrarijs autem qualitatibus suscipientibus *magis & minus*, constitui potest media qualitas, quæ vtriusque sapiat extremi naturam, sicut pallidum inter album & nigrum, & tepidum inter calidum & frigidum. C Sic igitur remissis excellentijs qualitatum elementarium, constituitur ex eis quædam qualitas media, quæ est propria qualitas corporis misti, differens tamen in diuersis secundùm diuersam mistionis proportionem. Et hæc quidē qualitas est propria dispositio ad formam corporis misti, sicut qualitas simplex ad formam corporis simplicis. Sicut igitur extrema inueniuntur in medio, quod participat vtriusque naturam, sic qualitates simplicium corporum inueniuntur in propria qualitate corporis misti. Qualitas autem corporis simplicis, est quidem aliud à forma substantiali ipsius, agit tamen in virtute formæ substantialis, alioqui calor calefaceret tantùm, non autem per eius virtutem forma substantialis educeretur D in actum, cùm nihil agat extra suam speciem. Sic igitur virtutes formarum substantialium simplicum corporum saluantur in corporibus mistis. Sunt igitur formæ elementorum in mistis, non actu, sed virtute. Et hoc est, quod dicit Philosophus in 1. de Generatione. *Non igitur manent elementa in misto actu, vt corpus & album, nec corrumpuntur, nec alterantur ambo, nec alterum. Saluatur enim virtus eorum.*

Opusculi de Mistione Elementorum finis.

Commentariorum S. Thomæ super duos Libros Aristotelis de Generatione & Corruptione, & Opusculi eiusdem de Elementorum Mistione finis.

INDEX

OMNIVM, QVÆ TAM IN Commentariis S. Thomæ ſuper Primum & Secundum Librum de Generatione, quàm eiuſdem de Miſtione, nuper additi libelli continentur, paginarum, ac literarum ſerie quàm diligentiſsimè congeſtus.

IN QVO PRIMVS NVMERVS PAGINAM; ſecundus columnam, littera lineam deſignat.

A

Actionis & paſſionis debitæ conditiones. pag. 60. c. 2. a b c
Actio per formam, paſſio per materiam eſt. 50. c. 2. e
Actiua & paſſiua ab inuicem vnam habent materiam. 45. c. 1. a & 50. c. 1. d e
Actus & Potentia non conſtituunt diuerſas ſpecies. 58. c. 1. b c
Aër cur modicum ſenſibilis dicatur. 28. c. 2. d
Aër humidus eſt magis quàm calidus. 77. c. 2. d e
Aëris quædam partes igneæ eſſe probantur, præter hoc quòd ibi ſunt etiam aliquæ terreæ & aqueæ, 63. c. 2. a b
Aër & aqua in quolibet miſto reperiri certum eſt. 62. c. 1. b
Aër cùm fit ex aqua, non eſt augmentum, ſed generationem conſequitur rarefactio. 36. c. 2 b
Aëre & terrâ fumus fieri dicitur. 79. c. 2. e
Ætas hominum ſeptuaginta, aut octoginta annis terminatur. 102. c. 2. b
Agens & patiens genere eadem eſſe debent, ſpecie verò diuerſa. 47. c. 2. a
Agens ſeu faciens ſumitur dupliciter. 45. c. 2. e
Agenti quandonam affectus in forma aſſimilatur. 34. c. 1. b
Agens & patiens loco & ſubiecto diſtincta ſunt. 60. c. 1. c
Agere & *pati*, *mouere* & *moueri*, dupliciter ſumuntur. 46. c. 2. b 47. c. 1. e 49. c. 1. a & 50. c. 1. a
Alteratio & Augmentum quomodo ordinantur ad generationem ſicuti ad finem, augmentum verò conſequenter ſe habet. 1. col. 1. e
Alteratio quando & quomodo fiat. 28. c. 1. d & 29. c. 2. a
Alteratio primò & per ſe eſt in tertia ſpecie qualitatis, in aliis verò ſpeciebus per accidens & ſecundariò. ibid. c. 2. b
Alterationis idem ſecundùm ſubſtantiam ſubiectum manet. 2. col. 2. a b
Alterationis & Generationis natura ex verè Sapientibus deſumpta. ibid.
Alteratio & Generatio quomodo ſint. 15. c. 2. a & 16. c. 2. c d
Alteratio eſt tranſmutatio ſecundùm accidentia. 16. c. 2 d.
Anaxagoras propriam vocem ignoraſſe videtur circa generationis principia. 2. col. 2. b c & 3. c. 2. d
Anima rationalis & ſenſitiua, in homine non realiter, ſed ſecundùm rationem tantùm diuerſa ſunt. 29. c. 2. c d
Anima à corpore ſeparata, non ſtatim ipſum reſoluitur in elementa. 23. c. 2. c
Animal deſtruitur virtute nutritiuâ deficiente. 42. c. 2. d
Animatis & inanimatis nutriendi & augendi virtus diuerſimodè inſita eſt. Nam animatis propriè, inanimatis verò ſecundùm ſimilitudinem. ibid. c. 2. a b c
Animal deſtruitur, & quæcunque miſcentur, vt vinum & aqua. ibid.
Aquæ pluuiales calidæ & vaporoſæ ſunt 63. c. 2. b
Aquam omnium materiam voluit Thales. 97. c. 2. e
Aqua ſecundùm ſubſtantiam, ſed alterata glacies dicitur. 60. c. 2. c d
Aquam fieri oportet guttam vini in mille millibus amphoris aquæ, non autem miſceri. 65. c. 2. c
Aqua apta nata eſt moueri ab ipſa ſphæra Lunæ 63. c. 1. d
Aqua terræ admiſta plantæ nutriuntur. 94. c. 2. a b c
Aqua ſubiicitur Lunæ motui. 63. c. 1. d

Aqua humidior eſt aëre. 77. c. 2. e
Ariſtoteles quanti faciat exempla, & quomodo ſuſcipienda ſint in ſua Doctrina. 23. c. 1. d e & 85. c. 2. d e
Arſio calidi & ſicci, ignis eſt. 77. c. 1. e
Artes & ſcientiæ potentiæ denominationem conuenienter ſuſcipiunt. 97. c. 2. c d
Artificialium generatio & corruptio ad Naturalem minimè ſpectat. 3. c. 1. c d
Atomorum concurſus & motus deſcriptio ſecundùm Leucippum. 54. c. 1. c d
Augmentum aliquo extrinſecus adueniente fit. 36. c. 1. c d.
Augmentatum dū augmentatur, localiter moueri neceſſarium eſt. 31. c. 1. a
Augmentabile, cùm augetur, ſecundùm quamlibet partem augeri oportet. 36. c. 1. b c
Augmentationis motus tria neceſſariò exigit. ibid. c. 2. c
Augmentum quodammodo eſt à ſimili, quodammodo à diſſimili. 40. c. 2. a
Augmentatio, ex eo quòd multa paucis, multiſque pauca adiunguntur, conſurgit. 65. c. 2. b c
Accidens idem numero, an poſſit eſſe in genito & corrupto. 29. c. 1. c d
Accidens vni in alio non eſt ſubſtantia. 24. col. 1. b c
Accidentalibus differentiis, ſubſtantiales patefiunt. ibid. d
Allatio facit generationem actualiter, quia adducit & abducit generans, ideſt ſolem. 98. c. 2. c d
Allatio circa obliquum circulum zodiaci generationis & corruptionis eſt cauſa. 98. c. 2. e

B

Bonum & optimum cuiuslibet rei eſt natura, quæ forma dicitur. 87. c. 2. c d

C

Calor & frigus ſubſtantiales formæ nequaquam ſunt, ſed accidentia. 24. c. 1. b
Calidum minus quàm humidus eſt aër. 77. c. 2. d e
Calidum ſeparatum aliquid pati eſt impoſſibile. 49. c. 2. e
Calidum, vt frigido magis permiſtum, à calidiori patitur. 57. c. 2. c d
Calidum quomodo definiatur. 71. c. 2. e & 74. c. 1. a
Calidi natura eſt ſegregare, frigidi verò congregare. 98. c. 1. b c
Calidum & frigidum actiua, humidum & ſiccum paſſiua ſunt. 71. c. 2. e & 74. c. 1. a
Calido deficiens qualitas priuationis modum habere conſpicitur, quamuis priuatio pura non ſit, ſicut ipſum frigidum. 23. c. 2. e
Calidi ac ſicci arſio ignis dicitur. 77. c. 1. e
Calidum quomodo homogenea congregare dicatur. 71. c. 1. a
Calidiſſimum omnium calidorum eſt ignis. 77. c. 2. d e.
Caliditas forma ſubſtantialis ignis nequaquam eſt. 24. c. 1. b
Caliditatis ſuperabundantia ignis eſt, ſicut frigiditatis exceſſus glacies dicitur. 76. c. 2. a & 77. c. 1. e
Caro & os duplex eſt. 37. c. 2. e & 38. c. 2. c d
Caſualia vel fortuita ſunt, quæcunque non ſemper vel vt in pluribus fiunt. 87. c. 2 b
Cauſa materialis & efficiens nunquam in idem numero coincidunt. 97. c. 2. e
Cœlum ex elementis compoſuit Empedocles. 89. c. 2. e
Cœlum non eſt ſenſibile ſenſu tactus, quia caret qualitatibus ſenſibilibus. 73. c. 1. c d
Cœlum Deum dixit Empedocles, teſte Ariſtotele. 87. c. 2 d
Cœli circularem motum ipſa rerum generatio ex elementis imitatur. 101. c. 2. e
Cœlum mouet materiam generabilium & corruptibilium ad omnem formam per ipſum lumen. 73. c. 2. a
Cœli Motus ex mobilis continuitate continuus eſt. 100. c. 2. c
Cœlum appellatur prima cauſa. 63. c. 1. c
Cœli Spheræ ſpeciales effectus habet in hæc inferiora. ibid. d
Circularis generatio quibuſnam conueniat & quibus non. 108. c. 1. a b
Circularis medietatis motus, non eſt contrarius ei, qui eſt alterius medietatis. 101. c. 2. c
Coagulatio frigidi & humidi glacies dicitur. 77. col. 1. e
Complexio hominis maximè vicina eſt temperamento. 93. c. 2. c d
Compoſiti vnius plures eſſe ſubſtantiales formas, quòd ſit impoſſibile, perpulchrè declaratur à D. Thoma. 29. c. 2. b
Compoſita quomodo ex elementis generentur, digna conſideratio. 90. c. 2. e
Compoſiti omnia ſimplicia ſunt. 93. c. 2. e
Continuitas motûs. 103. c. 1. c d
Congregatione ac ſegregatione facilius vel difficilius aliqua corrumpuntur. 15. c. 2. b
Contradictoria aſſerere coguntur qui ex Philoſophis omne apparens, verum videtur. 9. c. 2. c d & 88. c. 1. e
Contrarietates tactus ſeptem ſunt. 73. c. 1. b
Contrarietates primò inexiſtunt quatuor elementis. 15. c. 2. e
Contrariorum contrariæ ſunt cauſæ. 101. c. 2. c
Contraria duo ſunt ad quæ Empedocles elementa reduxit. 77. c. 1. c d
Contrarium vnum ſine reliquo ponere in rerum natura inconueniens eſt. 57. c. 1. b c
Contraria omnia ab inuicem paſſibilia ſunt. 48. c. 2. a b
Contrariorum eſt vna potentia, quæ eſt ipſa materia prima, quæ ſecundùm ſe eſt in potentia, & ipſa eſt ſua potentia. 58. c. 1. c
Corpus cùm ex punctis non componatur, in ea reſolui minimè poteſt, 15. c. 1. a
Corpora cœleſtia eandem numero materiam habere cum his inferioribus eſt impoſſibile. 48. col. 2. c
Corpora viuentia ſeipſa mouent ſecundùm omnes motus. 42. c. 1. d
Corpus ſenſibile eſt diuiſibile ſecundùm potentiam, non autem ſecundùm actum. 15. c. 2. e
Corpus quanquam omnino diuiſibile ſit, non tamen ſequitur, ipſum omnino eſſe actu diuiſum. 15. c. 1. d
Corpora duo ſimul eſſe in eodem loco, eſt impoſſibile. 36. c. 1. e
Corpora indiuiſibilia nequaquam poſuit Empedocles. Sed hoc eius ſequitur dicta. 54. c. 2. a
Contrarietatem corporibus ſenſibilibus non ineſſe eſt impoſſibile. 69. c. 2. a & 70. c. 1. e
Corporum ſimplicium ſolus ignis nutritur. 94. c. 2. b

Corrupti, ac Geniti, an eadem possint esse accidentia. 29.c.1.c d
Corruptio ac Generatio ex allatione quæ circa zodiacum est, fieri conspicitur. 98.c.2.e
Corruptio vnius Generatio est alterius, & è contra. 20.c.2.a & 21.c.2.a b
Corruptionis & Generationis eorum quæ secundùm naturam sunt, æquale est tempus. 29. c. 2. c d
Corruptio & generatio artificialium ad Naturalem minimè spectat. 2. col. 1.c d
Corruptio & generatio omnibus natura subsistentibus non est sine sensibilibus corporibus. 68. c. 2. b
Corruptionis & Generationis effectrices causas Plato Idæas dicebat in Phædone. 97.c.1.d

D

Democritus curam de omnibus habere videtur. 7. c.2. c
Democriti consequentia nulla est, qua sic arguebat, corpus est omnino diuisibile, ergo est omnino actu diuisum. 14. c.1. a & 15. c.1.d
Democriti rationes duæ, quibus cogebatur imaginari, quòd principia sint corpora indiuisibilia. 15. c. 1.d
Democritus rationabilius opinatur indiuisibilia corpora principia ponere, quàm Plato, qui superficies. 10. c. 1.e
Democritus quâ ratione imaginatus est per corporum indiuisibilium congregationem ipsam generationem fieri. 15. c.2.d
Densum & rarum, non sunt Physicæ qualitates. 75. c. 2. c d
Deum id est Cœlum teste Aristotele dixit Empedocles. 87. c. 2.d
Differentiæ substantiales per accidentales manifestantur. 24. c. 1. d
Dissimili quandoque aliquid augeri conspicitur. 40. c. 2.a
Diuidi in infinitum corporibus sensibilibus in potentia tantùm conuenit, non autem in actu. 13. c. 2. e & 15. c. 1. d
Diuisibile omnino quanquam aliquid sit actu, tamen diuisum esse est impossibile. 15. c. 1. d
Diuisibilitas vel indiuisibilitas ex magnitudine seu paruitate prouenire necessarium non est. 57. col. 2. c d
Diuersorum diuersæ mensuræ sunt. 102. c. 1. e
Domus vitæ vel mortis, quomodo sumitur secundùm Astrologos. 102. c. 2. a
Duo tantùm omnium principia asseruit Parmenides, ens videlicet & non ens. 23. c. 1. d
Duo corpora simul esse in eodem loco est impossibile. 36. c. 1. e

E

Efficiens & Materialis causa nunquam in idem numero coincidunt. 97.c.2.e
Effectus quandonam in forma agenti assimilatur. 34. c. 1. b
Elementis quatuor mista omnia constant. 70. c. 1. a
Elementum vnum ex alio fieri, quomodo, & quanam ratione, quidam Philosophorum opinati fuerint. 4. c. 2. d & 6. c. 2. b
Elementarium qualitatum possibiles coniugationes quatuor tantùm sunt, impossibiles autem duæ. 75. c. 2. b
Elementorum comparatio secundùm similitudinem ac proportionem. 88. c. 2. e
Elementis quatuor contrarietates primo inexistunt. 25. c. 2. e
Elementa cur non distent ab inuicem. 103. c. 2. b
Elementa sunt in mixto præter naturam. 63. c. 1. a b
Elementa quomodo concurrant ad ipsam mistionem, naturaliter, vel violenter. ibid. b c
Elementa quomodo diuersimodè sunt in misto secundùm Auicennam, Auerroem, & S. Thomam. 63. c. 1. b
Elementa, cur antonomasticè sensibilia dicantur. 70. c. 1. a b
Elementa, quæ à nobis sentiuntur plura minimè sunt. 77. c. 1. c d
Elementa mutuam contrarietatem habent. 78. c. 2. b
Elementum quodlibet ex quolibet generatur. ibid.
Elementa duo, summè contraria, tertium generare sufficienter possunt. 79. c. 2. b & 81. c. 1. a
Elementa in ipsa rerum generatione circularem motum cœli imitantur. 102. c. 2. e
Elementa vbique pura non sunt, quia in partibus, in quibus se contingunt, permista sunt. 103. col. 1. b
Elementum elemento contrariatur, & substantiæ substantia. 94. c. 1. e
Elementa quomodo veniant in compositorum mistionem, seu generationem. 90. c. 2. e
Elementa à quibus Cœlorum sphæris mouentur. 63. c. 1. e
Elementorum transmutatio, non procedit in infinitum, nec vltra quartum elementum. 85. col. 2. e
Elementorum omnium quomodo est vna materia. 92. c. 1. c
Elementum omne quam sibi qualitatem in summo determinet. 76. c. 2. b c
Elementorum generatio cur in hoc libro peculiariùs tractetur à Philosopho. 1. col. 2. d
Empedocles ex elementis componi ipsum cœlum voluit. 89. c. 2. e
Empedocles, Deum, id est cœlum, dixit teste Aristotele. 87. c. 2. d & 89. c. 2. e
Empedocles quomodo elementa reduxit in duo contraria. 77. c. 1 c d
Empedocles expresè non posuit indiuisibilia corpora, sed hoc sequitur ad eius dicta. 54. c. 2. a
Empedocles igni omnia contra ponit. 75. c. 2. c
Ens & non ens esse duo rerum principia, opinabatur Parmenides. 23. c. 1. d
Ens sicut quandoque omnibus prædicamentis commune quoddam significat, ita ipsum nihil è contrario, seu non ens. 18. c. 2. b
Ens & non ens est, quod sentitur, vel non sentitur secundùm quosdam, quorum narratur sententia, ac reprobatur. 24. c. 2. b
Ex non ente in actu est ipsa generatio simpliciter, & ex ente in potentia, 17 c. 2. d
Ens non enti rationabilius generationis est causa quàm non ens enti. 101. c. 1. c
Esse in potentia sic quorundam successiuorum ac permanentium rationem concomitatur, quòd ea sublata, ipsorum ratio tollitur. 15. c. 2. e
Esse melius est quàm *non esse* 99. c. 1. e 102. c. 2. c d
Esse est quoddam diuinum & optimum, quòd omnia naturaliter vt optimum finem appetere videntur, ibid.
Esse posse, & posse non esse, ex materia sumen-

dum est. *Esse* verò ex forma in generabilibus, & corruptibilibus. 95. c. 2. c & 97. c. 1. c
Euentu & fortunâ esse dicuntur quæcunque præter, semper, & eo quod est, vt in pluribus eueniunt. 87. c. 2. a b
Exempla cur in Doctrinis adducantur, & quomodo suscipienda sint in doctrina Aristotelis, ac Peritorum sermonibus. 23. c. 1. d e & 85. c. 2. d e
Experientia sensibilium Philosophiæ hominem adducit. 10. c. 2. c
Existentium, idest sensibilium, pauca exercitatio Platonem fecit facilè enuntiare, quod ad pauca respiciens, ex errore opinatus est. 8, c. 2. e

F

F*Acere* ac *pati* natura. 46. c. 2. b & 47. c. 1. e
Facere & *mouere*, vnius est potentiæ, *pati* & *mouere* est alterius potentiæ, scilicet materiæ. 96. c. 1. & 2. b
Faciens à mouente distinguitur, eo quòd mouere vniuersalius est quam facere. 45. c. 2. d e
Faciens & agens sumuntur dupliciter. ibid.
Factum quandonam assimilatur agenti in forma. 34. c. 1. b
Facilè enunciant, qui ad pauca respiciunt, sicut quidam ex Platonicis. 8. c. 2. e & 57. c. 2. b
Flamma non est ignis sed ignea. 77. c. 1. d e
Flamma quid sit, & quomodo fiat. ibid.
Flamma est quidem fumus ardens. 79. c. 2. c d
Formas plures non esse in vno composito, quomodo suadet D. Thomas. 29. c. 2. b
Forma duplex est, quædam completa, quædam autem incompleta. 23. c. 2. b
Forma substantialis sensu perceptibilis non est. 24. c. 1. c
Forma rationalis & sensitiua in homine non realiter, sed solùm ratione differunt. 29. c. 2. c d
Formarum diuersitate diuersa sumitur materiæ ratio & *esse*. 27. c. 2. a
Forma est id, è quo tantum sumitur ratio ipsius *esse*. Materia autem, è quo sumitur ratio, quod possint esse, & non esse, in ipsis generabilibus & corruptibilibus. 95. c. 2. c
Forma est bonum, & optimum cuiuscunque rei. 87. c. 2. c d
Forma ipsa actio, Materia Passio, prouenit. 50. col. 2. e
Formarum contrariarum non est vna numero materia, sed diuersa. 58. c. 1. c
Formas substantiales proprietates sequuntur, vt illarum proprij effectus. 24. c. 1. d
Formalius est ignis inter simplicia corpora. 94. c. 2. e
Fortuna, & euentu, euenire dicuntur quæcunque non, semper, vel vt in pluribus, eueniunt. 58. c. 1. b c
Frigus non intenditur quibusdam hyemis temporibus, niue scilicet descendente. 63. c. 2. b c
Frigido magis esse permistum causa est, quam calidum, vt sic à calidiori patiatur. 57. c. 1. c d
Frigus & calor accidentales & non substantiales formæ sunt. 24. c. 1. b
Frigidum congregare, calidum disgregare apta nata natura sunt. 98. c. 1. b c
Frigidum & calidum actiua; humidum verò & siccum passiua. 74. c. 1. a b
Frigidi descriptione supposita, quomodo sibi esse actiuum conueniat. ibid. b
Frigidi & humidi coagulatio glacies dicitur. 77. c. 1. e
Frigiditas, non pura priuatio dicitur, sed quoniam deficiens à caliditate est, modum priuationis potius habere dicitur. 23. c. 2. e
Frigiditatis excessus sicut glacies dicitur, ita caliditatis exuperantia ignis est. 76. c. 2. a & 77. c. 1. e
Frumentum frumentum generat, non autem oliuam. 87. c. 2. b & 89. c. 2. c d
Fumus est ex aëre & terra. 79. c. 2. c d
Fumus cur quæcunque tangit, nigra reddit. 81. col. 1. c
Futurus incedere quis non incedet, & aliqua necessariò consequuntur. 103. c. 2. e

G

GEnus aliquod considerans, omnes illius generis causas vt contempletur oportet. 1. c. 1. c d
Generationem actualiter ipsa facit allatio, quia adducit, & abducit generans, idest solem. 78. c. 2. c d
Generatio quomodo fit diuersimodè alterationis & augmenti finis. 2. col. 1. & 2. c
Generationis, & corruptionis, est causa allatio, quæ circa circulum obliquum fit, idest zodiacum. 101. c. 1. d
Generationis principia non rectè Anaxagoras posuisse videtur. 3. col. 2. d
Generationem ipsa Philosophorum, quidam alterationem, quidam aliud esse dixerunt. 2. col. 2. a b
Generationis & alterationis natura ex veris Sapientibus desumpta. ibid. c d
Generationis continuæ causa ex ipsa materia & subiecto sumenda est. 25. c. 2. c d
Generatio vnius ex corruptione alterius est, & è conuerso. 2 . c. 2. a & 21. c. 2. a b
Generationis & alterationis discrimen. 27. c. 2. b
Generatio rerum ex elementis multo similis apparet circulari motui cœli. 101. c. 2. e
Generationis, & Corruptionis eorum, quæ secundum naturam sunt, æquale est tempus. 99. c. 2. c
Generatio & corruptio artificialium ad Naturalem minimè spectat. 3. col. 1. c d
Generatio & alteratio quomodo sint. 15. c. 2. a & 16. c. 2. c d
Generatio simpliciter est ex non ente in actu, ente verò in potentia. 17. c. 2. d
Generari simpliciter illis minimè conuenit, quæ substantiam non significant. 25. c. 2. b c
Generatio, & maximè generatio, quomodo fiat. 23. c. 1. b & 26. c. 2. c d e
Generatio, & corruptio, omnibus natura subsistentibus substantiis non est sine sensibilibus corporibus. 68. c. 2. b
Generationem mutuam habent ea, quorum vna est materia. 27. c. 1. a
Generantur semper, & vt in pluribus, quæ secundùm naturam fiunt. 87. c. 2. a b
Generatio circularis quibusnam conueniat, & quibus non. 55. c. 2. b & 57. c. 1. b c
Generationis compositorum ex elementis digna consideratio. 90. c. 2. e
Generatio quomodo est ex ente in actu per accidens, & ex ente in potentia per se. 17. c. 2. d & 21. c. 2. a b
Generatio qualiter fiat per sigillum materiæ secundùm Platonem. 97. c. 1. e
Generationis & corruptionis, effectrices causas ideas Plato esse dicebat in Phœdone. 97. c. 1. d

Generationum quædam habent circulum, quædam verò non. 108. c. 1. a b
Generationis simpliciter an substantia sit terminus. 18. c. 1. b c
Generatio cur semper sit. 19. c. 1. c & 20. c d
Generationem fieri per corporum indiuisibilium positionem, qua ratione imaginatus est Democritus. 15. c. 2. d
Generationem infinitam, non secundùm rectum, sed in circuitu, quâ ratione imaginatus est Philosophus. 107. c. 2 c
Generatio, vel corruptio, est transmutatio secundùm substantiam. Alteratio verò secundùm accidentia. 14. c. 1. e & 6. c. 2. d
Geniti ac corrupti, an possint esse eadem numero accidentia. 29. c. 1. c d & 80. c. 2. d e
Generatı quare est ex corruptis. 26. c. 2. b c
Generantur semper, & vt in pluribus. quæ secundùm naturam fiunt. 87. c. 2. a b
Generata non semper, vel vt in pluribus, ab euentu & à fortuna esse dicuntur. ibid.
Generato vno quando nam alterius generatio sequitur, & quando non. 105. c. 2. b
Generatur ex frumento frumentum, non autem oliua. 87. c. 2. b & 89. c. 2. c d
Generabilium corporum tam intrinseca quam extrinseca principia. 96. c. 2. d e
Geniti ac corrupti eadem secundùm numerum qualitas non manet, sed secundùm speciem. 80. c. 2. d e
Glacies est aqua secundùm substantiam, sed alterata, 60. c. 2. c d
Glacies est frigidi & humidi coagulatio. 77. c. 1. e
Glacie aut igne, quæ apud nos sunt, & si mistum vtrumque fit, aliquid generari est impossibile. ibid.
Glacies est frigidi superabundantia quemadmodum caliditatis exuperantia ignis dicitur. 76. c. 2. a & 77. c. 1. e
Gutta vini in mille millibus amphoris aquæ posita non miscetur, sed in totam aquam corrumpitur. 65. c. 2. c

H

Habitibus præsentibus in materia cessat motus. 49. c. 2. e
Hiemis temporibus quibusdam non est aliqua frigoris intensio, velut in aliis hiemis temporibus. 63. c. 2. b c
Homo rationalem & sensitiuam animam non realiter, sed secundùm rationem tantùm differentes participat, 29. c. 2. c d
Hominum diuersi status vitæ sunt, videlicet à profectu vsque ad terminum, seu vitæ statum & alij. 102. c. 2. a
Hominis complexio maximè vicina est temperamento. 93. c. 2. c d
Hominis ætas septuaginta, seu octoginta annis terminatur. 102. c. 2. b
Homo cur vt in pluribus vel semper hominem generet, & triticum triticum, non autem oliuam. 87. c. 2. b & 89. c. 2. c d
Humiditas intensius aquæ quam aëri inest. 77. col. 2. e
Humidior magis quàm calidus est aër. 79. c. 2. d
Humidum & siccum passiua sunt, calidum autem & frigidum actiua. 74. c. 1. a b
Humidi ac frigidi coagulatio glacies dicitur. 77. c. 1. e
Humidum, quando coagulatur, substantiam non mutat, sed quædam fit alteratio. 60. c. 2. c d
Humida mistioni aptiora sunt, si viscosa non sunt aut lubrica. 65. c. 2. d e
Humidum, vnde habeat, quod viscosum sit. 67. c. 2. b
Humidum quomodo describatur. 71. c. 2. e & 74. c. 1. a b
Humidum quomodo repletiuum dicatur. 74. c. 1. d
Humidum & siccum multifariè dicuntur. ibid.
Humidum aëreum, quod est benè inflammabile, est ad quod magis lubricum reducitur. 74. c. 2. a
Humidum molle ipsum non dicitur, sed humidi effectus. ibid. b c
Humidum in superficie vdum est; quod *irroratum* Auerroës appellat. ibid. c d

I

IDem semper similiter se habens facit idem, & non contraria. 98. c. 2. e
Idem numero redire certum est, cuius substantia est incorruptibilis, quorum autem substantia est corruptibilis, non numero sed specie eadem redeunt. 108. c. 1. d e
Idæas sensibilium mathematicarumque figurarum, quomodo posuerit Plato. 10. c. 2. d
Idæas dixit Plato in Phædone generationis & corruptionis effectrices causas. 67. c. 1. d
Ignis caliditas eius forma substantialis nequaquam est. 24. c. 1. b
Ignita potius quàm ignis flàmma ipsa dicitur. 77. c. 1. d e
Igne seu glacie, quæ apud nos sunt, & si mistum vtrumque fit, aliquid generari non potest. ibid. e
Igni omnia contraponit Empedocles. 75. c. 2. e
Ignis est superbundantia caliditatis, quemadmodum glacies frigiditatis. 76. c. 2. a & 77. c. 1. e
Ignis est arsio calidi & sicci. 77. c. 1. e
Ignis est calidissimus omnium calidorum. ibid.
Ignis siccior est quàm terra. 77. c. 2. d e
Ignis deterius mouet quàm organum, nisi fuerit organum. 98. c. 2. b
Igneas quasdam partes esse in aëre probatur. 22. c. 1. a b
Ignis inter simplicia corpora formalior est. 94. c. 2. e
Ignis solus inter simplicia corpora nutritur. ibid.
Ignis mouetur à Sphæra solis. 63. c. 1. d
Ignis quomodo ex terra & aëre fiat. 81. c. 1. b
Igni aqua contraria est, terræ verò aër. 93. c. 2. e
Incedet non quis futurus incedere & quædam necessario consequuntur. 103. c. 2. e
Indiuisibilium principiorum diuersa Platonis ac Leucippi sententia. 54. c. 2. e
Indiuisibilia corpora principia ponere duabus rationibus imaginabatur Democritus. 8. c. 2. c & 10. c. 1. c
Indiuisibilia corpora Empedocles expressè non posuit, sed ad eius opinionem sequebatur. 54. c. 2. a
Indiuisibiles magnitudines Logicè probantur à Platonicis. 10. c. 2. d e
Inferiorum & superiorum eandem esse materiam est impossibile. 48. c. 2. c
Inferiora à superioribus sicut à forma respiciuntur. 95. c. 2. a
Infiniti rationem principiis attribuere nonnulli Antiquorum & quinam fuerint. 20. c. 2. d e

Infinitam generationem, non in rectum sed in circuitu, Aristoteles opinatus est. 107. c. 2. c
Inanimatis virtus augendi ac nutriendi secundùm similitudinem communicata est, animatis autem verè, 42. c. 2. a b c
Irroratum appellauit Auerroës humidum in superficie. 74. c. 2. c d

L

Leucippus quomodo ad motum & quâ ratione atomis vtebatur. 54. c. 1. c d
Leucippi ac Platonis discrimen in principiorum indiuisibilium positione. 54. c. 2. e
Leucippus vacuum ponit; quod Parmenides negat. 54. c. 1. b
Liber de Cœlo est secundus scientiæ Naturalis liber, quem Tertius eiusdem sequitur de Generatione & Corruptione liber. 1. c. 1. b
Lineam componi ex punctis dupliciter exponitur. 15. c. 2. a
Linea est omnino diuisibilis in potentia, non tamen omnino potest esse actu diuisa; quia tota esset solùm vnus punctus. 16. c. 1. c
Localis motus, motui augmenti præsupponitur. 31. c. 1. a
Locum eundem duo corpora simul continere est impossibile. 36. c. 1. e
Localis motus primus est omnium motuum. 101. c. 2. d e
Lubrica seu viscosa si qua humida sint, minus apta esse mistioni, certum est. 65. c. 2. d e & 67. c. 1. e
Lubricum quomodo sit ac fiat. 74. c. 2. a
Lubricum reducitur ad humidum non aqueum, sed aëreum, quod est benè inflammabile. ibid.
Lumine cœlum ipsum mouet materiam generabilium & corruptibilium, ad omnem formam. 73. c. 2. a
Lunæ Sphæra nata est mouere aquam. 63. c. 1. d
Leucippus vacuum ponit sicut priuationem. 54. c. 1. c
Lucis ratione obiectum visus prius est obiectis aliorum sensuum. 73. c. 1. e
Luce ac motu hæc inferiora à superioribus reguntur. 101. c. 2. d e

M

Magnitudo vel paruitas non est diuisibilitatis, vel indiuisibilitatis ratio. 57. c. 2. c d
Magnitudines indiuisibiles logicè probantur à Platonicis. 10. c. 2. d e
Materiam vnam habent actiua & passiua ab inuicem, 45. c. 1. a & 50. c. 1. d e
Materia passionis, forma actionis, causa est. 50. c. 2. e
Materiam vnam semper contrariis supponere oportet, quæ est etiam vna contrariatum. 5. c. 2. a
Materia & subiectum continuæ generationis est causa. 25. c. 2. c d
Materiam vnius & eiusdem rationis superioribus & inferioribus attribuere inconueniens est. 48. c. 2. c
Materiæ sigillo qualiter fiat ipsa rerum generatio. 97. c. 1. e
Materia omnium generabilium & corruptibilium, mouetur ad formas ab ipso cœlo mediante lumine. 73. c. 2. a
Materia dicitur non ens non per se sed per accidens; ratione scilicet priuationis adiunctæ 26. c. 2. e
Materia vna causa est, quòd aliqua inter se mutuam generationem habeant. 27. c. 1. a
Materia aliud *esse* & aliam rationem suscipit ex ordine ad diuersas formas. ibid. c. 2. a
Materiam præter magnitudinem per se existere est impossibile. 32. c. 1. e
Materia non est quid mathematicum. 33. c. 1. d e
Materia, vna numero est omnium, differens tantùm secundùm rationem. 32. c. 2. e
Materia inseparabilis est à passionibus & à forma. 33. c. 2. e
Materia prima secundùm se est in potentia & ipsa est sua potentia. 58. c. 1. c
Materia prima est sicut mater. 69. c. 2. c
ex Materia & forma, seu mouente, potest ipsa motu perpetuitas sumi. 20. c. 1. d
Materia in generabilibus & corruptibilibus causa est, quòd ipsa possint esse & non esse. Forma verò est, à qua tantùm sumitur ratio ipsius *esse*. 95. c. 2. c
Materiæ est *moueri & pati*. *Facere* autem & *mouere*, alterius est potentiæ. 96. c. 1. a b & 97. c. 1. e
Materialis & efficiens causa non coincidunt in idem numero. ibid.
Mathematicarum figurarum ac sensibilium, quomodo Plato idæas posuit. 10. c. 2. e
Mensuras diuersas diuersis attribuere necessarium est. 102. c. 1. e
Mistum quodlibet aërem & aquam habet. 62. col. 1. b
Mistum quomodo elementa contineat, diuersi modè loquuntur Auicenna, Auerroës, ac sanctus Thomas. 63. & seq.
Mistum elementa præter naturam continet. ibid. c. 1. b
Mista omnia ex quatuor elementis constant. 70. c. 1. a b
Mistum omiomerum esse oportet. 66. c. 2. c
Mista intentiones ad inuicem corrumpunt 91. c. 2. d e
Mistio est miscibilium alteratorum vnio. 67. c. 2. e
Mistionis definitio quomodo suscipienda, seu intelligenda sit quoad omnes suas partes. 66. c. 1. a & 67. c. 2. e
Mistionem ipsam quomodo elementa conficiant, naturaliter scilicet, an violenter. 63. c. 1. b c
Miscibilia quomodo sint in misto post ipsam mistionem. 62. c. 2. e
Miscibilia actiua & passiua adinuicem sunt. 67. c. 1. e
Miscibilium quænam faciliùs ac difficiliùs miscibilia sint. 67. c. 1. e
Miscibilia sunt, quæcunque humida, non lubrica, aut viscosa sunt. 65. c. 2. d e
Molle dicitur subactiuum, & quare. 57. c. 1. d e
Mistionis digna consideratio, 62. c. 1. b
Mistionis à cæteris motibus discrimen. 62. c. 2. c
Motum & mobilia Naturalis considerare debet. 3. c. 1. c
Motus continuitas probatur. 103. c. 1. c d
Motum Cœli ipsa rerum constitutio ex elementis imitatur. 102. c. 2. e
Motus cessat habitibus præsentibus in materia. 49. c. 2. e
Motum semper concomitatur tempus, quemadmodum ipsa passio subiectum. 103. c. 2. d
Motus Localis primus est omnium motuum. 101. c. 1. d e
Motus vnius medietatis circuli non est contra-

rius motui alterius medietatis. 101. c. 2. c
Motus Cœli continuus est ex mobilis continuitate. 100. c. 2. c
Motus sẽper ipsum mobile assequitur. 106. c. 2. d e
Mouere & *Moueri*, *Agere* & *Pati*, dupliciter sumuntur. 46. c. 2. b 47. c. 1. e 49. c. 1. a & 50. c. 1. a
Mouere seipsa secundùm omnes motus corporibus viuentibus conuenit. 42. c. 1. d
Mouens vniuersalius est quàm faciens. 45. c. 2. de
Mouens primum & vltimum, quomodo differunt. 50. c. 1. c d
Mouentis à Faciente diuersitas. 45. c. 2. d e
Molle non humidum, sed eius effectus dicitur. 74. c. 2. b c
Mortis vel vitæ signa secundùm Astrologos per domorum diuersam designationem. 102. c. 2. a
Multa paucis & multis pauca adiuncta, non mistionem, sed augmentationem faciunt. 65. c. 2. b c

N

NAtura semper, vel vt in pluribus generat ea quæ facit. 87. c. 2. a b
Natura desiderat semper quod melius est. 99. c. 2. e & 102. c. 2. c d
Natura quæ forma est, bonum & optimum est cuiuscunque rei. 87. c. 2. c d
Naturalia omnia ipsum *esse* appetunt naturaliter, vt quoddam diuinum, & sibi proprium finem. 102. c. 2. d
Naturalis non est rerum artificialium generationem & corruptionem contemplari. 3. c. 1. c
Naturalis est motum & mobilia considerare ibid.
Naturalia solùm in loco sunt verè & propriè. 45. c. 1. e
Necessarium, ac sempiternum, sese sequuntur, ac conuertuntur. 105. c. 2. e
Necessaria esse, & possibilia esse, quæ sint. 97. c. 1. b
Nihil, siue non ens, quomodo sumatur è diuerso ad ipsam entis impositionem. 18. c. 2. b
Niue descendente hyemis tempore, frigoris intensio non est, vt in cæteris hyemis temporibus. 63. c. 2. b c
Nigrescunt cuncta quæ à fumo tanguntur. 81. c. 1. c
Non ens simpliciter, quando dicatur, & quid sit. 23. c. 2. b
Nutriendi & augendi virtus animatis & inanimatis diuersimodè communicata est. Nam animatis propriè, inanimatis secundùm similitudinem communicata est. 42. c. 2. a b
Nutriendi virtute speciei deficiente, ipsum animal destruitur. ibid. d
Nutriuntur omnia, ex quibus sunt. 94. c. 2. a

O

OBiectum sensus visus ipsa Lucis ratione prius est obiectis aliorum sensuum. 73. c. 1. e
Oliua non generatur ex frumento, nam semper ex frumento frumentum generatur. 87. c. 2. b & 89. c. 2. c d
Omne omni miscibile non est. 61. c. 1. d e
Optimum cuiuscunque rei est ipsa natura, quæ forma dicitur. 87. c. 2. c d
Os & caro duplex est. 37. c. 2. e & 38. c. 2. c d

P

PArmenides duo rerum tantùm principia posuit, ens & non ens. 23. c. 1. d
Parmenides negare videtur vacuum, quod Leucippus asserit. 54. c. 1. b c
Paruitas vel magnitudo non est diuisibilitatis vel indiuisibilitatis ratio. 57. c. 2. c d
Passionis, & actionis, conditiones duæ, necessariò requisitæ. 60. c. 1. a b c
Passio, sicut nunquam est sine suo proprio subiecto, ita tempus sine Motu esse est impossibile. 103. c. 2. b
Passio quæcunque per materiam, actio per formam, contingit. 50. c. 2. e
Passiones per se separari à substantia est impossibile. 18. c. 2. d
Passiuorum & actiuorum ad inuicem vna est materia. 45. c. 1. a 50. c. 1. d e
Pati & *agere*, *moueri* & *mouere* dupliciter sumuntur. 46. c. 2. b 47. c. 1. e 49. c. 1. a & 50. c. 1. a
Pati separatis conuenire impossibile est, sicut calido separato pati minimè congruit. 49. c. 2. e
Pati & ipsius *facere* natura. 46. c. 2. b & 47. c. 1. e & quorum sint. 96. c. 2. b
Patiens & agens genere eadem esse debent, specie autem diuersa. 47. c. 2. a
Patiens & agens loco & subiecto rationabiliter distincta sunt. 60. c. 1. c
Patiuntur ab inuicem quæcunque contraria. 48. c. 2. a b
Pauca respicientes facilè enunciant, & in errores frequentiùs elabuntur, sicut fecerunt Platonicorum nonnulli. 8. c. 2. e & 57. c. 2. b
Periodus quidnam sit. 101. c. 2. e
Periodus per accidens impediri potest. 102. c. 2. b
Periodo quodam tempus ac omnium vita mensuratur, sed non eodem. 99. c. 2. b c
Permanentium ac successiuorum quædam sic *esse* in potentia perficiuntur, quòd ea sublata tollitur eorum ratio. 15. c. 2. e
Philosophus quanti faciat exempla, & quomodo suscipienda sint. 23. c. 1. d e & 85. c. 2. d e
Philosophia hominem conducit ipsa rerum sensibilium experientia. 10. c. 2. c
Plantæ nutriuntur terra illa, cui aqua est admista. 94. c. 2. a b c
Planetæ cum ipso sole generantium nomina sortiuntur. 102. c. 2. 1. d
Plato diminutus fuisse videtur in rerum naturalium consideratione, dum de rerum generatione & corruptione meminit, de aliis autem non. 7. c. 2. & 9. c. 1. d
Platonis opinio, quâ superficies principia dicebat, irrationabilior est, quàm Democriti, qui corpora indiuisibilia imaginatus est. 10. c. 1. e
Plato præter materiam & formam tertium principium posuit scilicet Idæas. 97. c. 1. d
Platonis ac Leucippi in principiorum indiuisibilium positione differentia. 54. c. 2. e
Plato posuit rem generari per sigillum materiæ. 97. c. 1. e
Platonem facile enuntiare fecit, quia ad pauca respexit parua sensibilium exercitatio. 10. c. 2. d
Plato rerum sensibilium, mathematicarumque figurarum idæas posuit. ibid.
Plato in Phædone Generationis & corruptionis effectrices causas idæas posuit. 97. c. 1. d
Platonici Logicè procedebant ad probandum magnitudines indiuisibiles. 10. c. 2. d

Pluuiales aquæ calidę ac vaporofæ funt. 63. c. 2. b c
Pori an paſſionis cauſa ſint. 60. c. 1. b c
Potentia proxima ad formas contrarias, non eſt vna numero, ſed diuerſa. 58. c. 1. c
Potentia remota contrariorum eſt vna & eadem, & hæc eſt materia prima, quæ ſecundùm ſe eſt potentia, & ipſa eſt ſua potentia. ibid.
Potentiæ nomen ſcientiis & artibus rationabiliter conuenit. 97. c. 2. c d
Potentia & actus non diuerſificant ſpeciem. 58. c. 1. b c
Potentia materiæ quædam conſideratione non indigna. ibid.
Poſſibili poſito in *eſſe*, nullum aliquod ſequitur impoſſibile. ibid.
Poſſibilia & neceſſaria eſſe, quænam ſint. 97. c. 1. b
Priuatio eſt alterum contrariorum. 82. c. 2. a
Priuationis ratione materia non ens per accidens dicitur. 26. c. 2. e
Prima materia ſecundùm ſe eſt in potentia, & ipſa eſt ſua potentia. 58. c. 2. c
Prima materia matri aſſimilatur. 69. c. 2. c
Prima cauſa Cœlum appellatur. 63. c. 1. c
Primum & vltimum mouens quomodo differant. 50. c. 1. c d
Principia, tam intrinſeca, quam extrinſeca, ipſorum generabilium. 96. c. 2. e
Principium vnum ponentes, contrarias qualitates ponere oportet. 77. c. 1. a
Principia generationis ſecus eſſe videntur, quàm opinatus fuerit Anaxagoras. 2. c. 1. c & 4. c. 1. a
Principia infiniti rationem ſuſcipere quidam voluere ex antiquis, & quinam illi fuerint. 20. c. 2. d e
Principia indiuiſibilia diuerſimodè aſſignabantur à Leucippo & à Platone. 54. c. 2. e
Principia ponere indiuiſibilia corpora, duabus rationibus accedebat Democrito. 15. c. 1. d
Principia duo ipſarum rerum, ens ſcilicet & non ens, poſuit Parmenides. 23. c. 1. d
Proprietates fluunt à ſubſtantialibus formis vti proprij illarum effectus. 24. c. 1. d
Punctus in actu eſt actu lineæ diuiſio. 16. c. 1. c d
Punctalineam componere, duobus modis exponi poteſt. ibid.
Pura non ſunt ſimplicia elementa, cum in partibus, quibus ſe contingunt, permiſta ſint. 103. c. 2. b c

Q

QVæſtio an aliquid ſimpliciter generetur, vel corrumpatur. 17. c. 2. a
Quæſtio, An tantùm ſubſtantia generetur ſimplici generatione. ibid. d & 19. c. 1 a
Quæſtio cur generatio ſemper ſit. 19. c. 1. c & 20. c d
Quæſtio, An non ens ſit aliquorum contrariorum. 26. c. 2. e
Qualitatis tertiæ tantùm ſpecies terminus eſt per ſe motus alterationis. Aliæ verò ſpecies per accidens & ſecundariò. 28. c. 1. e
Qualitates elementariæ, quatuor tantùm poſſibilibus coniugationibus exprimuntur, impoſſibilibus autem duabus. 75. c. 2. b
Qualitates ſenſibiles quoniam in cœli compoſitionem non veniunt, ipſum ſentiri ſenſu tactus eſt impoſſibile. 73. c. 1. c d
Qualitas eadem ſecundùm ſpeciem, non autem numerum, eadem manet in genito, & corrupto. 80. c. 2. d e
Qualitates tangibiles omnes ad primas quatuor reducuntur. 74. c. 2. e
Qualitates primæ, elementa dicuntur, & primæ propoſitiones. 76. c. 1. d e
Qualitatum, quam quodlibet elementum ſibi in ſummo determinet. ibid. c. 2. c
Quantum vniuerſale non generatur, ſed particulare. 4. c. 1. e

R

RAreſactio non eſt augmentum, ſed alteratio. 36. c. 2. b
Rarum, & denſum, non ſunt Phyſicæ qualitates. 75. c. 2. c d
Rationalis & ſenſitiua in homine non realiter, ſed ſecundùm rationem diuerſæ ſunt. 29. c. 2. c d
Repletiuum quâ ratione de humido dicatur. 74. c. 1. d

S

SCientiæ & artes quàm conuenienter potentiæ dicantur. 97. c. 2. c d
Segregatio & congregatio faciunt rem eſſe velocioris aut tardioris corruptionis. 15. c. 2. b
Semper, aut in pluribus, generantur, quæ ſecundùm naturam ſiunt. 87. c. 2. a b
Sempiternum *eſſe*, & ex neceſſitate, conuertibiliter dicuntur. 105. c. 2. e
Senſus ſuper ſenſibilia per media effundi nonnulli voluerunt. 53. c. 1. c d
Senſibile apparens ſuſcipitur vt principium in ſcientia naturali 32. c. 2. e
Senſibilia corpora diuiſibilia, ſecundùm potentiam ſunt, non autem ſecundùm actum. 13. c. 2. e & 15. c. 1. d
Senſibilia antonomaſticè dicuntur ipſa elementa, & cur. 70. c. 1. a b
Senſibilium experimenta Philoſophiæ hominem manuducunt. 10. c. 2. c d
Senſibilium pauca exercitatio Platonem errare fecit. ibid.
Senſibilium Mathematicarumque figurarum Idæas quomodo imaginatus eſt Plato. 10. c. 2. d
Senſibilia corpora ſine contrarietate eſſe eſt impoſſibile. 69. c. 2. a b & 70. c. 1. e
Senſitiua & rationalis anima in homine non realiter, ſed ſecundùm rationem differunt. 29. c. 2. c d.
Siccum quomodo deſcribatur. 71. c. 1. e & 74. c. 1. a b
Siccum & Humidum, paſſiua ſunt. Calidum verò & Frigidum actiua. ibid.
Sicci & calidi arſio ignis eſt. 77. c. 1. e
Siccum & humidum dicuntur multifariè. 74. c. 1. a b
Siccitatis duæ cauſæ. 77. c. 2. c d
Sigillo quodam materiæ ipſa rerum generatio fiebat apud Platonem. 97. c. 1. e
Signum ſeptimum in Aſtrologia dicitur *domus mortis*, & aſcendens *domus vitæ*. 102. c. 2. a
Simile ne dum ſimili aliquo modo augetur, ſed quandoque diſſimili. 40. c. 2. a
Simile à ſimili impaſſibile eſt. 46. c. 2. b
Simplicia ſunt omnia in compoſito. 93. c. 2. e
Simpliciũ corporum ignis formalior eſt. 94. c. 2. e
Simplicium corporum ſolus ignis nutritur. ibid.
Symbolum habentium facilior eſt tranſitus, quàm non habentium. 78. c. 2. c d & 80. c. 2. e
Symbolum habere, vel non habere, quid ſit. 80. c. 1. e
Singularia facilius inſpiciemus, quando de vniuerſalibus cognitionem ſumpſerimus prius. 95. c. 2. b
Sol, ideſt generans, quia adducitur, & abducitur,

actualiter generatio ex ipsa rerum allatione. 101. c. 1. c
Solem igneæ naturæ putauit Empedocles. 6.c.1.b
Sphæræ Cœli speciales effectus habent in hæc inferiora. 63. c. 1. d
Sphæra Solis mouet ignem, Lunæ aquam, aliæ quinque aërem, & Stellarum fixarum Sphæra terram. ibid.
Sphæra Lunæ apta nata est mouere aquam. ibid.
Species non diuersificantur per potentiam & actum. 58. c. 1. bc
Specie, non autem numero eadem reuertuntur, quorum corruptibilis est substantia. Quæ verò incorruptibilis substantiæ sunt, eadem numero redeunt. 108. c. 1. de
Subiectum siue materia continuæ generationis est causa. 25.c.2.cd
Subactiuum cur ipsum molle dicatur. 57. c. 1. de
Subsistentia non generantur sine sensibilibus corporibus. 65. c. 2. b
Subtile qua ratione repletiuum dicatur. 74.c.1.de
Substantia nulli esse potest, quod in alio est accidens. 24. c. 1. bc
Substantia an tantùm simpliciter generetur. 19. c. 1. a
Substantiæ substantia contrariatur, & elementum elemento. 74.c.1.e
Substantia quomodo dicatur suscipere *magis* & *minus*. 24. c. 1. e
Substantiales differentiæ per accidentales manifestantur. 24. c. 1. e
Substantiales formas non plures esse in composito, ratiocinatur S. Thomas. 29. c. 2. b
Substantialis forma sensu perceptibilis non est. 24. c.1.c
Substantiales formas sequuntur proprietates, vt illarum effectus. ibid.d
Successiua quædam sic ex *esse* in potentia perficiuntur, quod ea sublata tollitur eorum ratio. 15. c. 2. e
Successiua de sui ratione habent, quòd sint in potentia, & qui tollit ab eis esse in potentia, ipsorum destruit rationem. ibid.
Superficies principia asserere, vt Plato voluit, irrationabilius est, quã ponere corpora indiuisibilia, vt Democritus voluisse videtur. 18.c.2.b
Superiora agunt in hæc inferiora per motum & lucem. 101. c. 1. e
Superiora & inferiora non eandem materiam habent. 48.c.2.c

T

TActûs contrarietates septem sunt. 73. c. 2. b
Tactu sentiri nequit id, cui non insunt sensibiles qualitates, vt Cœlum. 73. c.2. ab
Tactus propriè & transumptiuè sumptus quid sit. 45. c. 1. e
Tactus quomodo describatur. 46. c. 1. a
Tactus conditiones quomodo inuestigantur à Philosopho. 45. c. 1. cd
Tactus subiecto prior est aliis sensibus, nam omnibus aliis sensibus substernitur. 73. c. 1. & 2.
Tangibiles qualitates ad primas quatuor reducuntur. 73. c.1. bcd
Thales Milesius omnium materiam aquam esse dixit. 97. c. 2. e
Temperamẽto maximè vicina est hominis complexio. 93. c. 2. cd
Tempus sine motu esse non potest, sicut impossibile est, quòd passio sit sine suo proprio subiecto. 103. c. 2. b
Tempus & vita omnium periodo mensurantur, sed non eodem. 99. c. 2. c
Tempus æquale est generationis & corruptionis eorum, quæ secundùm naturam sunt. ibid. c.1.c
Terrâ & aëre fumus fieri dicitur. 79. c. 1. cd
Terra minus sicca est, quàm ignis. 77. c. 2. de
Terræ aëreæ ac aqueæ igneæque, partes nonnulla esse probantur in aëre. 63. c. 2. ab
Terrâ, cui aqua admista est, plantæ nutriuntur. 94. c. 2. abc
Terra & ignis calido & frigido distinguntur. 24. c. 1. ab
Terra frigidior est aqua elementisque cæteris. 77. c. 2. e
ex Terra & Aëre fit ignis. 81. c. 1. b
Terra aëri, igni aqua, contraria est. 93.c.2.e
Tertium elementum ex duobus, summè contrariis generari potest. 79. c. 2. b & 81. c.
Tertium elementum ex quibusnam fieri non possit. 81. c. 1. c
S. Thomæ aptissima persuasio ad vnitatem substantialis formæ in composito. 29. c. 2. b
S. Thomas quàm dissimiliter ab Auicenna, & Auerroë, elementa mistis attribuit. 63. c. 1. b
Transmutatio secundùm substantiam, generatio vel corruptio dicitur, secundùm verò accidentia alteratio. 14. c. 1. e & 16. c. 2. d
Transmutatio elementorum, in infinitum minimè procedit, nec vltra quartum elementum 85. c. 2. e
Transitus facilior est symbolum habentium, tardior autem non habentium. 78. c. 2. cd & 80. col. 2. e

V

VAcuum asserit Leucippus, quod Parmenides negat. 54. c. 1. be
Vacuum secundùm Leucippum quomodo fit sicut priuatio. ibid.
Vdum est humidum in superficie, quod *irroratum* Auerroës appellauit. 74. c.2.cd
Vini gutta in mille millibus amphoris aquæ non miscetur, sed in totam aquam conuertitur, seu corrumpitur. 65. c. 2. c
Vinum & aqua per mistionem corrumpuntur. 42. c. 2. d
Viscosa seu lubrica, si qua humida sint, minus benè miscibilia esse certum est. 65. c. 2. de
Viscositas quonam humido insit. 67. c. 2. b
Violæ & huiusmodi facilis corruptionis sunt. 102. c. 1. a
Vita omnium periodo, sed non eodem mensuratur. 99. c. 2. c
Vitæ hominum status diuersi sunt profectus videlicet vsque ad finem, & alij. 102. c. 2. a
Viuentia corpora seipsa mouent secundùm omnes motus. 42. c. 1. d
Visus obiectum cæteris aliorum sensuum prius est ipsa lucis ratione. 73. c. 2. a
Vltimum & primum mouens quomodo distinguantur. 50. c. 1. cd
Vniuersalia si priùs sumpserimus, faciliùs singularia capiemus. 95. c. 2. b
Vniuersale non generatur, sed particulare. 41. col. 1. e
Vna est numero materia omnium, differens secundùm rationem. 32. c. 2. e
Vnum verè, & verè multa, quæ sint. 54. c. 1. e

Z

ZOdiaci motus quinam ipsam generationem & corruptionem causet. 101. c. 1. d

Indicis Commentariorum Finis.

SANCTI THOMAE AQVINATIS DOCTORIS ANGELICI

IN DECEM LIBROS ETHICORVM ARISTOTELIS ad Nicomachum EXPOSITIO.

Vnà cum Translatione antiqua, & noua Ioannis Argiropoli.

LIBER PRIMVS.

ANTIQVA TRANSLATIO.

A

OMNIS ars, & omnis doctrina, similiter autem & actus, & electio, bonum quoddam appetere videntur.

b Ideo bene enunciauerunt bonum, quod omnia appetunt.

c Differentia vero finium quædam videtur. Hi quidem enim sunt operationes. Hi vero præter has opera quædam.

B

d Quorum autem sunt fines quidam præter operationes, in his meliora existunt operationibus opera.

e Multis autem operationibus existentibus & artibus & doctrinis, multi sunt & fines. Medicinalis quidem enim sanitas. Nauifactiuæ vero nauigatio. Militaris vero victoria. Iconomicæ vero diuitiæ.

C

f Quæcunque autem sunt talium sub vna quadam virtute, quemadmodum sub equestri frenifactiua, & quæcunque aliæ equestrium instrumentorum sunt. Hæc autem & omnis bellica operatio sub militari. Secundum eundem itaque modum, aliæ sub alteris.

IO. ARGIROPOLI TRANSLATIO.

OMNIS ars, omnisque doctrina atque actus, itidem, & electio, bonum quoddam appetere videtur.

Quapropter bene veteres bonum ipsum id esse dixerunt, quod omnia appetunt.

Finium autem differentia quædam est. Quidam enim sunt operationes, quidam præter has ipsas, opera quædam.

Atque in quibus præter operationes, alii quidam sunt fines, in iis ipsa opera sunt operationibus præstabiliora.

Cum vero complures sint actus & artes atque scientiæ, fit vt multi sint etiam fines. Medicinæ namque finis est sanitas. Artis extruendarum nauium nauis. Facultatis rei militaris victoria. Et familiaris rei gubernandæ diuitiæ.

Quæ autem sub aliqua vna potentia sunt, vt ars conficiendorum frenorum cæteraque omnes instrumentorum, equestrium effectrices, sese habent ad facultatem equestrem, & hæc cum illis, omnisque actio bellica ad militarem facultatem, & ad alias aliæ simili modo.

g In omnibus itaque architectonicarum fines sunt desiderabiliores his, quæ sunt sub his. Horum enim gratia & illas prosequuntur.

h Differt autem nihil operationes esse fines actuum aut præter has aliud quoddam, quemadmodum in dictis doctrinis.

In iis omnibus fines earum, quæ rationem architecturæ subeunt, magis sunt inexpetibiles, quam omnes fines inferiorum. Illi namque horum gratia expetuntur.

Atque nihil interest siue fines actuum ipsæ sint operationes, siue præter ipsas aliquid aliud vt in his, quæ dictæ sunt facultates.

LECTIO PRIMA.

SICVT dicit Philosophus in principio Metaphysicæ. Sapientis est ordinare, cuius ratio est, quia sapientia est potissima perfectio rationis, & cuius proprium est cognoscere ordinem. Nam & si vires sensitiuæ cognoscant res aliquas absolute, ordinem tamen vnius rei ad aliam cognoscere, est solius intellectus, aut rationis. Inuenitur autem duplex ordo in rebus. Vnus quidem partium alicuius totius seu alicuius multitudinis adinuicem, sicut partes domus adinuicem ordinantur. Alius est ordo rerum in finem. Et hic ordo est principalior, quam primus. Nam vt Philosophus dicit in vndecimo Meta. Ordo partium exercitus adinuicem, est propter ordinem totius exercitus, ad ducem. Ordo autem quadrupliciter ad rationem comparatur. Est enim quidam ordo quem ratio non facit, sed solum considerat, sicut est ordo rerum naturalium. Alius autem est ordo, quem ratio considerando facit in proprio actu, puta cum ordinat conceptus suos adinuicem, & signa conceptuum, quæ sunt voces significatiuæ. Tertius autem est ordo, quem ratio considerando facit in operationibus voluntatis. Quartus autem est ordo, quem ratio considerando facit in exterioribus rebus, quarum ipsa est causa, sicut in arca, & domo. Et quia consideratio rationis per habitum perficitur: secundum hos diuersos ordines quos proprie ratio considerat, sunt diuersæ scientiæ. Nam ad philosophiam naturalem pertinet considerare ordinem rerum, quem ratio humana considerat, sed non facit, ita quod sub naturali philosophia comprehendamus & metaphysicam. Ordo autem quam ratio considerando facit in proprio actu, pertinet ad rationalem philosophiam, cuius est considerare ordinem partium orationis adinuicem, & ordinem principiorum ad inuicem & ad conclusiones. Ordo autem actionum voluntariarum pertinet ad considerationem moralis philosophiæ. Ordo autem quem ratio considerando facit in rebus exterioribus constitutis per rationem humanam, pertinet ad artes mechanicas. Sic ergo moralis philosophiæ, circa quam versatur præsens intentio, proprium est considerare operationes humanas, secundum quod sunt ordinatæ adinuicem, & ad finem. Dico autem operationes humanas, quæ procedunt à voluntate hominis secundum ordinem rationis. Nam si quæ operationes in homine inueniuntur, quæ non subiacent voluntati & rationi, non dicuntur proprie humanæ, sed naturales, sicut patet de operationibus animæ vegetatiuæ, quæ nullo modo cadunt sub cõsideratione moralis philosophiæ. Sicut igitur subiectum philosophiæ naturalis est motus, vel res mobilis, ita subiectum moralis philosophiæ est operatio humana ordinata in finem, vel etiam homo, prout est voluntarie agens, propter finem. Sciendum est autem, quod quia homo naturaliter est animal sociale, vt pote qui indiget ad suam vitam multis, quæ sibi ipse solus præparare non potest, consequens est, quod homo naturaliter sit pars alicuius multitudinis, per quam præstetur sibi auxilium ad bene viuendum, quo quidem auxilio indiget ad duo. Primo quidem ad ea, quæ sunt vitæ necessaria, sine quibus præsens vita transigi non potest, & ad hoc auxiliatur homini domestica multitudo, cuius est pars. Nam quilibet homo à parentibus habet generationem & nutrimentum, & disciplinam. Et similiter singuli, qui sunt partes domesticæ familiæ, se inuicem iuuant ad necessaria vitæ. Alio modo iuuatur homo à multitudine, cuius est pars, ad vitæ sufficientiam perfectam, scilicet, vt homo non solum viuat, sed & bene viuat habens omnia quæ sibi sufficiunt ad vitam, & sic homini auxiliatur multitudo ciuilis, cuius ipse est pars, non solum quantum ad corporalia, prout, scilicet, in ciuitate sunt multa artificia, ad quæ vna domus sufficere non potest, sed etiam quantum ad moralia, inquantum scilicet per publicam potestatem coercentur insolentes iuuenes metu pœnæ, quos paterna monitio corrigere non valet. Sciendum est autem quod hoc totum, quod est ciuilis multitudo, vel domestica familia, habet solum vnitatem ordinis secundum quam non est aliquid simpliciter vnum. Et ideo pars eius totius potest habere operationem, quæ non est operatio totius, sicut miles in exercitu habet operationem, quæ non est totius exercitus. Habet nihilominus & ipsum totum aliquam operationem, quæ non est propria alicuius partium, sed totius puta conflictus totius exercitus & tractus nauis est operatio multitudinis trahentium nauem. Est autem aliquid, totum, quod habet vnitatem non solum ordine, sed compositione, aut colligatione vel etiam continuitate, secundum quam vnitatem est aliquid vnum simpliciter, & ideo nulla est operatio partis, quæ non sit totius. In continuis enim, idem est motus totius, & partis, & similiter in compositis, vel colligatis, operatio partis principaliter est totius, & ideo oportet, quod ad eandem scientiam pertineat talis consideratio & totius & partis eius. Non autem ad eandem scientiam pertinet considerare totum, quod habet solam ordinis vnitatem & partes ipsius. Et inde est, quod moralis philosophia in tres partes diuiditur. Quarum prima considerat operationes vnius hominis ordinatas ad finem, quæ vocatur Monastica: Secunda autem considerat operationes multitudinis domesticæ, quæ vocatur Oeconomica. Tertia autem considerat operationes multitudinis ciuilis, quæ vocatur Politica. Incipiens igitur Aristoteles tradere moralem philosophiam à prima sui parte in hoc Libro, qui dicitur Ethicorum, id est moralium, præmittit procemium, in quo tria facit. Primo enim ostendit de quo est intentio. Secundo modum tractandi, ibi. [Dicetur autem vtique sufficienter, &c.] Tertio, qualis debeat esse auditor

huius

A huius scientiæ ibidem. [Vnusquisque autem bene iudicat & cætera.] Circa primum duo facit. Primo præmittit quædam, quæ sunt necessaria ad propositum ostendendum. Secundo manifestat propositum, ibi. [Si itaque est aliquis finis, & cætera. Circa primum duo facit. Primo enim proponit necessitatem finis. Secundo comparationem habituum, & actuum ad finem, ibi. [Multis autem operationibus, &c.] Circa primum tria facit. Primo proponit quod omnia humana ordinantur ad finem. Secundo, diuersitatem finium, ibi proponit comparationem finium adinuicem ibi. [Quorum autem sunt fines, &c.] Circa primum duo facit. Primo proponit quod intendit. B Secundo, manifestat propositum ibi. [Ideo bene enunciauerunt, &c.] Circa primum considerandum est, quod duo sunt principia humanorum actuum, scilicet intellectus seu ratio, & appetitus, quæ sunt principia mouentia, vt dicitur in tertio de anima. In intellectu autẽ vel ratione consideratur speculatiuum & practicum. In appetitu autem rationali consideratur electio, & executio. Omnia autem ista ordinantur ad aliquod bonum sicut in finem, nam verum est finis speculationis. T. c. 53. Quantum ergo ad intellectum speculatiuum, ponit doctrinam, per quam transfunditur scientia à magistro in discipulum. Quantum vero ad intellectum practicum ponit artem, quæ est recta ratio factibilium, C vt habetur sexto huius; quantum vero ad actum intellectus appetitiui ponitur electio, quantum vero ad executionem, ponitur actus Non facit autem mentionem de prudentia quæ est in ratione sicut & ars quia per prudentiam proprie dirigitur electio. Dicit ergo, quod singulum Lect. 3. horum manifeste appetit quoddam bonum tanquam finem. Deinde cum dicit.

b ¶ Manifestat propositum per effectum boni. Circa quod considerandum est, quod bonum numeratur inter prima, adeo quod secundum Platonicos, bonum est prius ente. Sed secundum rei veritatem bonum cum ente conuertitur. Prima autem non possunt notificari per aliqua priora, sed notificantur per posteriora, sicut causæ per proprios effectus. Cum autem bonum proprie sit motiuum appetitus, D describitur bonũ per motum appetitus, sicut solet manifestari vis motiua per motum Et ideo dicit, quod Philosophi bene enunciauerunt bonum esse id, quod omnia appetunt. Nec est instantia de quibusdam, qui appetunt malum: quia non appetunt malum nisi sub ratione boni, inquantum scilicet, existimant illud bonum, & sic intentio eorum per se fertur ad bonum, sed per accidens cadit supra malum. Quod autem dicit, Quod omnia appetunt, non est intelligendum solum de habentibus cognitionem, quæ apprehendunt bonum: sed etiam de rebus carentibus cognitione, quæ naturali appetitu tendunt in bonum, non quasi cognoscant bonum, sed quia ab aliquo E cognoscente mouentur ad bonum, scilicet ex ordinatione diuini intellectus, ad modum quo sagitta tendit ad signum ex directione sagittantis. Ipsum autem tendere in bonum, est appetere bonum. Vnde & omnia dixit appetere bonum, inquantum tendunt ad bonũ. Non autem est vnum bonum in quod omnia tendunt, vt infra dicetur. Et ideo non describitur hic aliquod bonum, sed bonum communiter sumptum. Quia autem nihil est bonum, nisi inquantum est quædam similitudo & participatio boni summi, ipsum summum bonum quodam modo appetitur in quolibet bono. Et sic potest dici, quod verum bonum est, quod omnia appetunt. Deinde cum dicit.

c ¶ Ostendit differentiam finium. Circa quod considerandum est, quod finale bonum in quod tendit appetitus vniuscuiuslibet, est vltima perfectio: Prima autem perfectio se habet per modum formæ. Secunda autem per modum operationis. Et ideo oportet hanc esse differentiam finium, quod quidam fines sunt ipsæ operationes, quidam vero sunt ipsa opera, id est operata quædam, quæ sunt præter operationes. Ad cuius euidentiam considerandum est, quod duplex est operatio, vt dicitur in nono Metap. Vna quæ manet in ipso operante, sicut videre, velle, & intelligere, & huiusmodi operatio proprie dicitur actio. Alia autem operatio transiens in exteriorem materiam, quæ proprie dicitur factio. Quandoque enim aliquis exteriorem materiam assumit solũ ad vsum, sicut equum ad equitandum, & cytharam ad cytharizandum. Quandoque autem assumit materiam exteriorem, vt mutet eam in aliquam formam, sicut cum artifex facit domum aut lectum. Prima igitur & secunda operationum, non habent aliquid operatum, quod sit finis, sed vtraque earum est finis. Prima tamen nobilior, quam secunda inquantum manet ipso operante. Tertia vero operatio est sicut generatio quædam, cuius finis est res generata. Et ideo in operationibus tertii generis, ipsa opera sunt fines. Deinde cum dicit.

d ¶ Ponit tertium, dicens, quod in quibuscunque operata, quæ sunt præter operationes, sunt fines, oportet quod in his operata sint meliora operationibus sicut res generata est melior generatione. Nam finis est potior his, quæ sunt ad finem. Nam ea, quæ sunt in finem, habent rationem boni ex ordine ad finem. Deinde cum dicit.

e ¶ Agit de comparatione habituum & actuum ad finem. Et circa hoc quatuor facit. Primo manifestat, quod diuersa ordinantur ad diuersos fines: & dicit quod cum multæ sint operationes & artes & doctrinæ, necesse est quod earum sint diuersi fines quia fines & ea quæ ad finem sunt, sunt proportionabilia. Quod quidẽ manifestat per hoc, quod artis medicinalis finis est sanitas, nauifactiuæ vero nauigatio, militaris autem victoria, Oeconomicæ vero, id est dispensatiuæ domus, diuitiæ: quod quidem dicit secundum multorum opinionem. Ipse autem probat in primo Politicæ, quod diuitiæ non sunt finis Oeconomicæ, sed instrumenta. Secundo ibi.

f ¶ Ponit ordinem habituum adinuicem. Contingit enim vnum habitum operatiuum, quem vocat virtutem, sub alio esse. Sicut ars quæ facit frena, est sub arte equitandi, quia ille, qui debet equitare, præcipit artifici qualiter faciat frenum. Et sic est architector, id est principalis artifex respectu ipsius. Et eadem ratio est de aliis artibus, quæ faciunt alia instrumenta necessaria ad equitandum, puta sellas, vel aliquid huiusmodi. Equestris autem vlterius ordinatur sub militari. Milites enim dicebantur antiquitus non solum equites, sed quicunque pugnatores ad vincendum. Vnde sub militari non solum continetur equestris, sed omnis ars vel virtus ordinata ad bellicam operationem, scilicet sagittaria, fundibularia, vel quæcumque alia huiusmodi, & per eundem modum aliæ artes sub aliis. Tertio ibi.

g ¶ Proponit ordinem finium, secundum ordinem habituum. Et dicit quod in omnibus artibus, vel virtutibus, hoc communiter est verum, quod fines architectarum sunt simpliciter quo ad om-

nes magis desiderabiles, quam fines artium vel virtutum, quæ sunt sub principalibus. Quod probat per hoc, quod per homines persequuntur, id est, quærunt illa, id est fines inferiorum artium vel virtutum gratia horum, id est, propter fines superiorum. Litera autem suspensiua est, & sic legenda. Quæcunque sunt talium, & sub vna quadam virtute, in omnibus itaque architectonicarum fines, & cætera, Quarto ibi.

b ¶ Ostendit, non differre quantum ad ordinem fiunt, vtrum finis sit opus vel operatio. Et dicit,

A quod nihil differt quantum ad ordinem pertinet, quod fines earum sint operationes, aut aliquid operatum præter operationes, sicut apparet in prædictis doctrinis. Nam frenefactiuæ finis est operatum frenum, equestris vero, quæ est principalior, finis est operatio, scilicet equitatio. Econtrario autem se habet in medicinali, & in exercitatiua. Nam medicinalis finis est aliquod operatum, id est sanitas. Exercitatiuæ, vero quæ sub ea continetur finis est operatio, id est exercitium.

LECTIO II.

Si vtique est aliquis finis operabilium, quem propter seipsum volumus, alia vero propter illum, & non omnia propter alterum desideramus, procedit enim in infinitum, sicque esset vacuum, & inane desiderium. Manifestum quoniam hic vtique erit bonus & optimus.

b Igitur & ad vitam cognitio eius magnum habet incrementum, & quemadmodum sagittatores signum habentes, magis vtique adipiscemur quod oportet.

c Si autem sic, tentandum est figuraliter accipere illud, quid quidem est, & cuius disciplinarum aut virtutum.

d Videbitur autem vtique principalissime & maxime architectonicæ esse. Talis vtique & ciuilis apparet.

e Quas enim esse debitum est disciplinarum, & ciuitatibus, & quales vnumquemque addiscere, & vsque quo hæc præordinat. Videmus autem, & preciosissimas virtutum sub hac existentes, vt puta Militarem, Oeconomicam, & Rhetoricam.

f Vtente vero hac reliquis practicis disciplinis. Amplius autem legem proponente quid oportet operari, & à quibus abstinere, huiusmodi finis complectitur vtique eos qui aliarum. Quapropter hic vtique erit humanum bonum.

g Si enim idem est bonum vni & ciuitati, maiusque & perfectius, quod ciuitati videtur, & suscipere, & saluare. Amabile quidem enim & vni soli, melius vero & diuinius, genti & ciuitatibus. Methodus quidem igitur hęc appetit, ciuilis quędam existens.

LECTIO II.

B *Igitur, si quispiam rerum agendarum est finis, quem nos propter seipsum, cætera autem propter hunc volumus, neque fit, vt omnia propter aliud expetamus (esset enim hoc modo sine vllo fine progressus, atque hinc noster appetitus inanis esset & vanus.) Constat hunc talem finem summum bonum ipsumque optimum esse.*

Et ad humanam igitur vitam magnam huius cognitio opem affert. Nam vt Sagittarii signum habentes, magis id quod oportet attingere possumus.

Quod si ita sit, enitendum est hunc ipsum figura quidnam sit comprehendere, & cuius sit

C *scientiæ vel facultatis percipere.*

Videbitur autem eius esse, quæ maxime dominatur, maximeque ratione subit architecturæ. Talem autem sese offert ipsa ciuilis facultas.

Hæc enim & quas scientias in ciuitatibus esse, & quales quemque discere, & quousque oportet instituere solet. Eas præterea facultates, quæ summis afficiuntur honoribus vt rei militaris, reique familiaris facultatem, ac oratoriam artem huic subesse videmus.

Cum igitur cæteris actiuis scientiis hæc

D *vtatur, & leges ferat atque instituat, quid quisque agere, & à quibus abstinere debeat, huius finis cæterarum omnium facultatum continet fines. Quo fit, vt hic finis sit bonum ipsum humanum.*

Quanquam enim vnius hominis idem, & ciuitatis est bonum, ciuitatis tamen comparare conseruareque bonum maius atque perfectius & habetur & est. Nam amabile est & si vni soli, maius autem atque diuinius est, si genti ciuitatibusque sit acquisitum partumque conseruetur. Hæc igitur appetit hæc doctrina, cum sit facultas quædam ciuilis.

LECTIO II.

Præmissis his, quæ sunt necessaria ad propositum ostendendum, hic accedit Philosophus ad manifestandum propositum, scilicet ad ostendendum quid principaliter respiciat huius scientiæ intentio. Et circa hoc tria facit. Primo, ostendit ex præmissis esse aliquem finem optimum in rebus humanis. Secundo, ostendit quod necessarium est habere cognitionem de ipso, ibi. [Igitur ad vitam, &c.] Tertio, ostendit ad quam scientiam pertineat eius cognitio, ibi. [Videbitur autem vtique principalissime.] Circa primum vtitur triplici ratione: quarum principalis talis est. Quicun-

E que finis est talis, quod alia volumus propter ipsum, & ipsum volumus propter seipsum, & non propter aliquid aliud, ille finis, non solum est bonus, sed est optimus & hoc apparet ex hoc, quod semper, finis cuius gratia alii fines quæruntur, est principalior, vt ex prædictis patet, sed in rebus humanis necesse est esse aliquem talem finem. Ergo in rebus humanis est aliquis finis bonus, & optimus. Minorem probat ratione ducente ad impossibile, quæ talis est. Manifestum ex præmissis, quod vnus finis propter alium desideratur. Aut ergo est deuenire ad aliquem finem, qui

qui non desideratur propter alium, aut non. Si A sic, habetur propositum. Si autem non est inuenire aliquem talem finem, sequitur quod omnis finis desideretur propter alium finem. Et sic oportet procedere in infinitum. Sed hoc est impossibile, quod procedatur in finibus in infinitum, ergo necesse est aliquem esse finem, qui non sit propter alium finem desideratus. Quod autem sit impossibile in finibus procedere in infinitum, probatur etiam ratione, quæ est ducens ad impossibile, hoc modo. Si procedatur in infinitum in desiderio finium, vt semper vnus finis desideretur propter alium in infinitum, nunquam erit deuenire ad hoc, quod homo consequatur fines desideratos. Sed frustra & vane quis desiderat id B quod non potest assequi, ergo desiderium finis esset frustra & vanum. Sed hoc desiderium est naturale: dictum enim est supra, quod bonum est, quod naturaliter omnia desiderant. Ergo sequitur, quod naturale desiderium sit inane, & vacuum Sed hoc est impossibile. Quia naturale desiderium nihil est aliud quam inclinatio inhærens rebus ex ordinatione primi mouentis, quæ non potest frustrari. Ergo impossibile est, quod in finibus procedatur in infinitum. Et sic necesse est esse aliquem finem vltimum, propter quem alia desiderantur, & ipse non desideratur propter alia. Et ita necesse est esse aliquem optimum finem rerum humanarum. Deinde cum dicit.

b ¶ Ostendit, quod huius finis cognitio, est homini necessaria. C Et circa hoc duo facit. Primo ostendit, quod necessarium est homini cognoscere talem finem. Secundo, ostendit quid de eo cognoscere oporteat ibi. [Si autem sic tentandum est, &c.] Concludit ergo primo ex dictis, quod necessaria est homini, ex quo est aliquis optimus finis rerum humanarum cognitio eius, quia habet magnum incrementum ad vitam, id est multum ad vitam, id est, multum auxilium confert ad totam vitam humanam. Quod quidem apparet, tali ratione. Nihil quod in alterum dirigitur potest homo directe assequi, nisi cognoscat illud, ad quod dirigendum est. Et hoc apparet per exemplum sagittatoris, qui directe emittit sagittam, attendens ad signum ad quod eam dirigit, sed tota humana vita oportet, quod ordinetur in D optimum, & vltimum finem humanæ vitæ. Necesse est ergo habere cognitionem de vltimo & optimo fine humanæ vitæ. Et huius ratio est, quia semper ratio eorum quæ sunt ad finem, sumenda T.c.89. est ab ipso fine, vt etiam in Secundo Physic. probatur. Deinde cum dicit.

c ¶ Ostendit, quid circa illum sit cognoscendum. Et dicit, quod ex quo sic est, quod cognitio optimi finis necessaria est ad vitam humanam, oportet accipere quis sit iste optimus finis, & ad quam speculatiuam scientiam vel practicam pertineat eius consideratio. Per disciplinas enim, intelligit scientias speculatiuas, per virtutes autem, scien- E tias practicas: quia sunt aliquarum operationum principia. Dicit autem, quod tentandum est determinare, ad insinuandum difficultatem, quæ est in accipiendo vltimum finem in humana vita, sicut in considerando omnes causas altissimas. Dicit autem, quod oportet illud accipere C. 10. figuraliter, id est verisimiliter, quia talis modus c 2. accipiendi conuenit rebus humanis, vt infra dicetur. Horum autem duorum, primum quidem pertinet ad tractatum huius scientiæ, quia talis consideratio est circa rem, de qua hæc scientia considerat. Sed secundum pertinet ad proœmium, in quo manifestatur intentio huius doctrinæ. Ideo statim consequenter cum dicit.

d ¶ Ostendit, ad quam scientiam pertineat huius finis consideratio. Et circa hoc duo facit. Primo, ponit rationem ad propositum ostendendum. Secundo, probat quoddam, quod supposuerat ibi. [Quas enim esse est debitum, &c.] Primo ergo ponit rationem ad propositum, quæ talis est: Optimus finis pertinet ad principalissimam scientiam, & maxime architectonicam. Et hoc patet ex his, quæ supra præmissa sunt. Dictum est enim, quod sub scientia vel arte, quæ est de fine continentur illæ, quæ sunt circa ea, quæ sunt ad finem. Et sic oportet, quod vltimus finis pertineat ad scientiam principalissimam, tanquam de fine primo, & principalissimo existentem, & maxime architectonicam, tanquam præcipientem aliis quid oporteat facere. Sed ciuilis scientia videtur esse talis, scilicet principalissima, & maxime architectonica. Ergo ad eam pertinet considerare optimum finem. Deinde cum dicit.

e ¶ Probat quod supposuerat, scilicet quod ciuilis sit talis. Et primo probat, quod sit maxime architectonica. Secundo, quod sit principalissima, ibi. [Si enim idem est vni, &c.] Circa primum duo facit. Primo attribuit Politicæ siue ciuili, ea quæ pertinent ad scientiam architectonicam. Secundo, ex his concludit propositum ibi [Vtente autem hac, &c.] Duo autem pertinent ad architectonicam. Quorum vnum est, quod ipsa præcipit scientiæ vel arti, quæ est sub ipsa, quæ debeat operari; sicut equestris præcipit frenefactiuæ. Aliud autem est, quod vtitur ea ad suum finem. Primum autem horum conuenit Politicæ vel ciuili, tam respectu speculatiuarum scientiarum, quam respectu practicarum, aliter tamen & aliter. Nam practicæ scientiæ præcipit Politica, & quantum ad vsum eius vt operetur vel non operetur, & quantum ad determinationem actus. Præcipit enim fabro non solum quod sua arte vtatur, sed etiam, quod sic vtatur, tales cultellos faciens. Vtrumque enim ordinatum est ad finem humanæ vitæ. Sed scientia speculatiua præcipit, ciuilis solum, quantum ad vsum, non autem quantum ad determinationem sui operis. Ordinat enim Politica, quod aliqui doceant vel addiscant geometriam. Huiusmodi enim actus inquantum sunt voluntarii, pertinent ad materiam moralis, & sunt ordinabiles ad finem humanæ vitæ. Non autem præcipit politicus geometriæ, quæ de triangulo concludat, hoc enim non subiacet humanæ voluntati, nec est ordinabile humanæ vitæ, sed dependet ex ipsa rerum ratione. Et ideo dicit, quod Politica præordinat quas disciplinarum debitum est esse in ciuitatibus, scilicet tam practicarum quam speculatiuarum, & quis quam debeat addiscere, & vsque ad quod tempus. Alia autem proprietas scientiæ architectonicæ, scilicet vti inferioribus scientiis pertinet ad Politicam solum respectu practicarum scientiarum, vnde subdit, quod preciosissimas, id est nobilissimas virtutum, id est artium operatiuarum, videmus esse sub Politica, scilicet militarem, & œconomicam, & rhetoricam, quibus omnibus vtitur politica ad suum finem, id est ad bonum commune ciuitatis. Deinde cum dicit.

f ¶ Ex præmissis duabus concludit propositum. Et dicit. Cum Politica vtatur reliquis practicis disciplinis, sicut supra dictum est: Et cum ipsa legem ponat quid oporteat operari, & à quibus abstinere, vt prius dictum est, consequens est, quod finis huius tanquam architectonicæ complectitur, id est sub se continet fines aliarum scientiarum practicarum. Vnde concludit, quod scilicet finis Politicæ est humanum bonum, id est optimum in rebus humanis. Deinde cum dicit.

g ¶ Ostendit, quod Politica sit principalissima ex ipsa ratione proprii finis. Manifestum est enim, quod vnaquæque causa tanto prior est & potior, quanto ad plura se extendit. Vnde & bonum, quod habet rationem causæ finalis, tanto potius est quanto ad plura se extendit. Et ideo si idem bonum est vni homini & toti ciuitati, multo videtur maius, & perfectius suscipere, id est procurare, & saluare illud, quod est bonum totius ciuitatis, quam id, quod est bonum vnius hominis. Pertinet quidem ad amorem, qui debet esse inter homines, quod homo conseruet bonum etiam vni soli homini. Sed multo melius, & diuinius A est, quod hoc exhibeatur toti genti & ciuitatibus. Vel aliquando amabile quidem est, quod hoc exhibeatur vni soli ciuitati, sed multo diuinius est, quod hoc exhibeatur toti genti, in qua multæ ciuitates continentur. Dicitur autem hoc esse diuinius, eo quod magis pertinet ad Dei similitudinem, qui est vltima causa omnium bonorum. Hoc autem bonum, scilicet quod est commune vni vel pluribus ciuitatibus, intendit methodus, id est quædam ars, quæ vocatur ciuilis. Vnde ad ipsam maxime pertinet considerare finem vltimum humanæ vitæ, tanquam ad principalissimam. Sciendum est autem, quod Politicam dicit esse principalissimam, non simpliciter, sed in B genere actiuarum scientiarum, quæ sunt circa res humanas, quarum vltimum finem Politica considerat. Nam vltimum finem totius vniuersi considerat scientia diuina, quæ est respectu omnium principalissima. Dicit autem ad Politicam pertinere considerationem vltimi finis humanæ vitæ, de quo tamen in hoc libro determinat, quia doctrina huius libri, continet prima elementa scientiæ Politicæ.

LECTIO III.

Dicetur autem vtique sufficienter, si secundum subiectam materiam manifestetur. Certum enim non similiter in omnibus sermonibus quærendum est, quemadmodum neque in conditis. Bona autem, & iusta, de quibus ciuilis intendit, tantam habent differentiam & errorem, vt videantur lege sola esse, natura vero non. Talem autem quendam errorem habent & bona; quia multis contingunt detrimenta ex ipsis. Iam enim quidam perierunt propter diuitias, alii vero propter fortitudinem, amabile igitur de talibus, & ex talibus dicentes grosse & figuraliter veritatem ostendere, & de his, quæ vt frequentius & ex talibus dicentes, talia & concludere.

b Eodem vtique modo & recipere, debitum est vnum quodque dictorum. Disciplinati enim est, in tantum certitudinem quærere secundum vnumquodque genus, inquantum rei natura recipit, proximum enim videtur, & Mathematicum persuadentem acceptare, & Rhetoricum demonstrationes expetere.

c Vnusquisque autem iudicat bene, quæ cognoscit, & eorum est bonus iudex. Secundum ergo vnumquodque in vnoquoque eruditus bene iudicat. Simpliciter autem, qui circa omnia eruditus est.

d Idcirco, politice non est proprius auditor iuuenis. Inexpertus enim est eorum, qui secundum vitam sunt actuum. Rationes autem de his, & ex his sunt.

e Amplius autem passionum secutor existens, inaniter audiet, & inutiliter, quia finis

LECTIO III.

C *Dicetur autem satis, si declarabitur perinde atque subiecta materia postulat. Ipsum enim exactum non est in omnibus simili modo rationibus flagitandum. Sicut nec iis, quæ per artem conficiuntur. Honesta autem & iusta de quibus ciuilis considerat, tantam differentiam erroremque habent, vt lege tantum esse videantur, & non natura. Talem etiam quendam errorem habent & ipsa bona, quia compluribus ex ipsis accidunt detrimenta: quidam enim ob diuitias quidam ob fortitudinem periere: earum igitur fuerit, atque satis de talibus atque ex talibus dicentes pingui minerua figuraque verum ipsum ostendere, & de iis,* D *quæ sunt plerumque atque ex talibus dicentes talia & concludere.*

Eodem modo & vnumquemque auditorem ea, quæ dicuntur accidere oportet. Est enim eruditi exactum ipsum eatenus in vnoquoque genere flagitare, quatenus fert ipsius rei natura. Simile namque videtur esse Mathematicum suadentem probare, & ab Oratore demonstrationes exigere.

E *Atqui bene quisque iudicat ea, quæ cognoscit, & ipsorum bonus est iudex. Is ergo in vnaquaque re bene iudicat, qui in illis est eruditus. Absolute autem, qui est in omnibus eruditus.*

Quapropter iuuenis, ciuilis disciplinæ non est idoneus auditor. Est enim rudis actuum vitæ. Ex his autem, & de his ipsæ rationes efficiuntur.

Præterea, cum perturbationes sequatur, incassum & sine fructu audiet, quippe cum finis

finis est non cognitio, sed actus. Differt autem nihil iuuenis secundum ætatem, aut secundum morem iuuenilis. Non enim à tempore defectio, sed propter secundum passiones viuere, & persequi singula. Talibus enim inutilis cognitio fit, quemadmodum inconuenientibus.

f Secundum rationem autem desideria facientibus & operantibus, multum vtique vtile erit de his scire. Et quidem de auditore: & qualiter demonstrandum sit & quid proponimus: procemialiter dicta sunt tanta.

A *finis non cognitio sit: sed actio. Interest autem nihil iuuenis sit ætate an moribus iuueni similis. Non enim defectus est ob tempus. Sed quia viuit, & persequitur singula cum perturbatione. Talibus enim inutilis fit ipsa cognitio, perinde atque incontinentibus ipsis.*

Iis autem, qui suas rationi subijciunt appetitiones cum rationeque agunt, magnam afferre potest vtilitatem. De auditore igitur, & quonam modo rationes accipi debeant, quidque proponimus, tot exordii loco dicta sunt.

B

LECTIO III.

POstquam Philosophus ostendit quid sit bonum, quod principaliter intenditur in hac scientia, hic determinat modum huic scientiæ conuenientem. Et primo ex parte doctoris. Secundo auditoris ibi [Eodem autem vtique modo, &c.] Circa primum ponit talem rationem. Modus manifestandi veritatem in qualibet scientia debet esse conueniens ei, quod subijcitur sicut materia in illa scientia. Quod quidem manifestat ex hoc, quod certitudo non potest inueniri, nec C est requirenda, similiter in omnibus sermonibus quibus de aliqua re ratiocinamur. Sicut neque etiam in conditis, idest his quæ fiunt per artem, non est similis modus operandi in omnibus sed vnusquisque artifex operatur ex materia secundum modum ei conuenientem, aliter quidem ex terra, aliter ex luto, aliter ex ferro. Materia autem moralis talis est, quod non est ei conueniens perfecta certitudo. Et hoc manifestat per duo genera, quæ videntur ad materiam moralis pertinere. Primo namque & principaliter ad materiam moralem pertinent opera virtuosa, quæ vocat hic iusta, de quibus principaliter intendit ciuilis scientia. Circa quæ, non habetur certa sententia hominum, sed magna differentia est in hoc quod D homines de iis iudicant. Et in hoc multiplex error contingit. Nam quædam, quam à quibusdam reputantur iusta & honesta, à quibusdam reputantur iniusta & inhonesta, secundum differentiam temporum, & locorum, & personarum. Aliquid enim reputatur vitiosum vno tempore, aut in vna regione, quod in alio tempore, aut in alia regione, non reputatur vitiosum. Et ex ista differentia contingit quosdam opinari, quod nihil est naturaliter iustum, vel honestum, sed so-

Lect.1. lum secundum legis positionem. De qua quidem opinione plenius aget in secundo huius. Secundo autem ad materiam moralem pertinent bona E exteriora, quibus homo vtitur ad finem. Et circa etiam ista bona contingit inuenire prædictum errorem, quia non semper eodem modo se habent in omnibus Quidam enim per ea iuuantur, quibusdam vero, ex ipsis proueniunt detrimenta. Multi enim homines occasione suarum diuitiarum perierunt, vt pote à latronibus interfecti. Quidam vero occasione suæ fortitudinis corporalis, ex cuius fiducia incaute se periculis exposuerunt. Et sic manifestum est, quod materia moralis est varia, & difformis, non habens omnimodam certitudinem. Et quia secundum artem demonstratiuæ scientiæ, oportet principia esse conformia conclusionibus, amabile est & optabile, de talibus id est tam variabilibus tractatum facientes, & ex similibus procedentes, ostendere veritatem: primo quidem grosse, id est applicando vniuersalia principia, & simplicia ad singularia, & composita, in quibus est actus. Necessarium est enim in qualibet operatiua scientiâ, vt procedatur modo composito. E conuerso autem, in scientiâ speculatiua, necesse est vt procedatur modo resolutorio, resoluendo composita in principia simplicia. Deinde oportet ostendere veritatem figuraliter, id est verisimiliter, & hoc est procedere ex propriis principiis huius scientiæ. Nam scientia moralis est de actibus voluntariis, voluntatis autem motiuum est, non solum bonum, sed apparens bonum. Tertio oportet vt cum dicturi simus de his, quæ vt frequentius accidunt, id est de actibus voluntariis, quos voluntas non ex necessitate producit, sed forte inclinat magis ad vnum, quam ad aliud, vt etiam ex talibus procedamus, vt principia sint conclusionibus conformia. Deinde cum dicit.

b ¶ Ostendit, quod auditorem oportet acceptare in moralibus prædictum modum determinandi. Et dicit, quod debitum est, quod vnusquisque recipiat vnumquodque, quod sibi ab alio dicitur: Eodem modo, id est secundum quod conuenit materiæ. Quia ad hominem disciplinatum, id est bene instructum pertinet, vt tantum certitudinis quærat in vnaquaque materia, quantum natura rei patitur. Non enim potest esse tanta certitudo in materia variabili, & contingenti, sicut in materia necessaria, semper eodem modo se habente. Et ideo auditor bene disciplinatus, non debet maiorem certitudinem requirere, nec minori esse contentus, quam sit conueniens rei de qua agitur. Propinquum enim peccatum esse videtur, si aliquis acceptet aliquem Mathematicum persuasionibus rhetoricis vtentem, & si expetat à Rhetorico demonstrationes certas, quales debet proferre Mathematicus. Vtrumque enim contingit ex hoc, quod non consideratur modus materiæ conueniens. Nam Mathematica est circa materiam, in qua inuenitur omnimoda certitudo. Rhetorica autem negociatur circa materiam ciuilem, in qua multiplex variatio accidit. Deinde cum dicit.

c ¶ Ostendit, qualis debeat esse auditor huius scientiæ. Et primo ostendit quis sit insufficiens auditor. Secundo, quis sit inutilis, ibi. [Amplius autem passionum, &c.] Tertio, ostendit quis sit auditor conueniens, ibi [Secundum rationem, &c.] Circa primum duo facit. Primo, præmittit quædam quæ sunt necessaria ad propositum ostendendum. Et dicit, quod vnusquisque non potest habere bonum iudicium, nisi de his, quæ co-

gnoscit. Et sic ille, qui est instructus circa vnum A aliquod genus, bene potest iudicare de his, quæ pertinent ad illud genus. Sed ille, qui est bene instructus circa omnia, potest simpliciter bene iudicare de omnibus. Secundo ibi,

d ¶. Concludit propositum, scilicet, quod iuuenis non est conueniens auditor Politicæ, & totius moralis scientiæ, quæ sub Politicam comprehenditur, quia sicut dictum est, nullus potest bene iudicare nisi ea quæ nouit. Omnis autem auditor, oportet, quod bene iudicet de his, quæ audit, vt scilicet bene dicta recipiat, non autem ea, quæ male dicuntur. Ergo oportet, quod nullus sit auditor conueniens nisi habeat aliquam notitiam eorum quæ debet audire. Sed iuuenis B non habet notitiam eorum, quæ pertinent ad scientiam moralem, quæ maxime cognoscuntur per experientiam. Iuuenis autem est inexpertus operationum humanæ vitæ propter temporis breuitatem, & tamen rationes moralis scientiæ procedunt ex his, quæ pertinent ad actus humanæ vitæ, & etiam sunt de his. Sicut si dicatur, quod liberalis minora sibi reseruat, & maiora aliis tribuit, hoc iuuenis propter inexperientiam forte non iudicabit verum esse, & idem est in aliis ciuilibus. Vnde manifestum est, quod iuuenis non est conueniens auditor politicæ. Deinde cum dicit.

e ¶ Ostendit, quis sit inutilis auditor huius scientiæ. Vbi considerandum est, quod scientia moralis, docet homines sequi rationem, & discedere C ab his, ad quæ passiones animæ inclinant, quæ sunt concupiscentia, ira, & similia. In quæ quidem, aliqui tendunt dupliciter. Vno modo ex electione, puta cum aliquis hoc proponit, vt concupiscentiæ suæ satisfaciat, & hoc vocat sectatores passionum. Et alio modo, cum aliquis proponit quidem à noxiis delectationibus abstinere, vincitur tamen interdum impetu passionis, vt contra suum propositum, impetum passionis sequatur, & talis vocatur incontinens. Dicit ergo, quod ille, qui est sectator passionum, inaniter, id est sine aliqua efficacia, audiet hanc scientiam, & inutiliter, id est absque consecutione debiti finis. Finis enim huius scientiæ non est sola cognitio, ad quam forte peruenire possent passionum sectatores. Sed finis huius scientiæ est actus humanus, sicut & omnium scientiarum practicarum. Ad actus autem virtuosos non perueniunt, qui passiones sectantur. Et sic nihil differt quantum ad hoc, an auditor huius scientiæ sit iuuenis ætate, vel iuuenis moribus, id est, passionum sectator. Quia sicut iuuenis ætate, deficit à fine huius scientiæ, qui est cognitio: ita ille qui iuuenis est moribus, deficit à fine, qui est actio, non enim est defectus eius propter tempus: sed propter hoc, quod viuit secundum passiones & sequitur singula, ad quæ passiones inclinant. Talibus autem fit inutilis cognitio huius scientiæ, sicut etiam in continentibus, qui non sequuntur scientiam, quam de moralibus habent. Deinde cum dicit.

f ¶ Ostendit, quis sit conueniens auditor huius scientiæ. Et dicit, quod multum est vtile scire de moralibus illis, qui secundum ordinem rationis implent omnia sua desideria, & exterius operantur. Vltimo autem epilogat ea quæ dicta sunt in hoc procemio, dicens, quod tanta sint dicta procemialiter de auditore, quod fuit vltimum & quis sit modus demonstrandi, quod fuit medium, & quid proponimus, id est, quid sit illud, de quo ista scientia principaliter intendat, quod fuit primum.

LECTIO IIII.

Dicamus autem resumentes, quoniam omnis cognitio & electio, bonum aliquid desiderat, quid est hoc, quod dicimus ciuilem desiderare. Et quid est, omnium operatorum summum bonum. D

b Nomine quidem igitur fere à plurimis confessum est. Fœlicitatem enim & multi & excellentes dicunt. Bene autem viuere & bene operari, idem existimant ei, quod est esse fœlicem.

c De fœlicitate autem, quæ est, altercantur. Et non similiter multi sapientibus crediderunt. Hi quidem enim apertorum quid & manifestorum, vt puta, voluptatem aut diuitias, aut honorem: alii autem aliud, multoties autem & idem ipse alterum: ægrotans enim quidem sanitatem. E Mendicans autem diuitias, conscii autem sibi ipsis ignorantiæ eos qui magnum aliquid & super ipsos dicunt, admirantur. Quidam autem existimauerunt præter hæc multa bona, aliud esse secundum seipsum, quod & omnibus causa est essendi bonum.

d Omnes quidem igitur perscrutari opiniones, inane fortassis est. Sufficiens autem eas maxime, quæ superficie tenus apparent

LECTIO IIII.

Sed nunc repetentes dicamus. Cum omnis cognitio atque electio bonum quoddam affectet, quidnam sit id, quod ciuilem appetere dicimus facultatem. Et quid id quod omnium rerum agendarum supremum est bonum.

Nomine igitur omnes fere de ipso consentiunt. Nam & vulgus & elegantes, fœlicitatem inquiunt esse. Atque bene viuere beneque agere & fœlicem esse, eadem esse putant.

De fœlicitate autem, quænam sit dissentiunt, & non similiter vulgus ac sapientes eam aßignant: quidam enim vnum quid eorum, quæ clara manifestaque sunt, ipsam esse putant, vt voluntatem, aut diuitias, aut honorem: quidam aliquid aliud. Persæpe etiam vnus idemque diuersum, nam cum ægrotat sanitatem, cum pauper est diuitias. Ignorantiæ vero conscii suæ, eos admirantur, qui magnum aliquid & vltra vires ipsorum dicunt. Quidam autem præter hæc plura bona, aliud quoddam per se esse putabant, quod quidem & his vniuersis, vt sint bona, censuere causam esse.

Omnes igitur opiniones scrutari superuacaneum est fortaße. Satis autem erit si eas scrutabimur, quæ maxime extant: aut rationem aliquam

rent vel existimantur habere aliquam rationem.

e Non lateat autem nos quoniam differunt quæ à principiis rationes, & quæ ad principia. Bene enim & Plato dubitauit hoc & quæsiuit: vtrum à principiis, vel ad principia est via, quemadmodum in stadiis ab athletis ad terminum, vel econuerso. Incipiendum quidem igitur à cognitis. Hæc autem dupliciter sunt. Hæc quidem enim nobis. Hæc autem simpliciter. Forte igitur nobis incipiendum est à nobis cognitis.

f Propter quod oportet consuetudinibus duci bene: de bonis & iustis, & totaliter ciuilibus auditurum sufficienter. Principium enim hoc, & si sufficienter nihil opus erit eo, quod propter quid. Talis autem habet, vel suscipit vtique principia faciliter. Cui autem neutrum existit horum, audiat, quæ Hesiodi, Iste quidem optimus, qui omnia intellexerit. Bonus autem rursus & ille, qui bene dicenti obediet. Qui autem neque ipsemet intelligit, neque alium audiens in animo ponit, hic rursus inutilis vir.

A *aliquam habere videntur.*

At enim ne lateat nos eas inter sese rationes differre, quæ à principiis proficiscuntur, & quæ ad principia pergunt. Recte enim & Plato dubitabat atque quærebat: vtrum à principiis, an ad principia sit ipsa via. Vt in stadio ad calcem ex iis, quæ præmia ponunt, an contra. Enimuero semper est à notis incipiendum. Hæc autem duobus modis talia sunt. Alia namque sunt nobis: alia simpliciter nota. Nobis B *igitur forsitan ex iis incipiendum est, quæ nobis sunt nota.*

Quo circa bene institutum moribus eum esse oportet, qui de honestis & iustis & omni ciuili ratione est sufficienter auditurus. Est enim principium esse. Atque si hoc satis constet, non opus erit ipso, cur, & quam ob causam est. Talis autem aut habet principia: aut accipere facile potest. Cui vero neutrum horum inest, is Hesiodi sententiam audiat, hisce carminibus explicatam.

Optimus ille quidem est ex sese, qui omnia
nouit,
C *Perceptis quæ post, & semper sunt meliora.*
Is rursus bonus est, paret qui recta monenti:
At qui ex se nescit, cuiquam nec porrigit
aures
Vt bona percipiat, demens est, inutilis ille est.

LECTIO IIII.

Præmisso procœmio: hic Aristo. accedit ad tractatum huius scientiæ. Et diuiditur in partes tres. In prima determinat de fœlicitate, quæ est summum inter humana bona perducens ad hoc, consideratione fœlicitatis, quod est operatio secundum virtutem. In secunda parte determinat de virtutibus, ibi. [Si autem est fœlicitas operatio quædam secundum virtutem, &c.] In tertia D complet suum tractatum de fœlicitate, ostendens qualis, & quæ virtutis operatio sit fœlicitas. Et hoc in 10. Lib. ibi. [Post hoc autem de delectatione, &c.] Circa primum duo facit. Primo dicit de quo est intentio. Secundo exequitur propositum, ibi. [Nomine quidem, &c.] Dicit ergo primo, resumendo quod supra dictum est, quod cum omnis cognitio & electio desideret aliquod bonum, id est, ordinetur ad aliquod bonum desideratum sicut in finem. Dicendum est, quid sit illud bonum, ad quod ordinatur ciuilis scientia, quod scilicet est summum omnium operatorum, id est inter omnia ad quæ operatio humana peruenire potest. Hæc enim duo, supra dictum est, oportere considerari de vltimo fine humanorum bonorum, scilicet quid sit, quod hic proponitur considerandum, & ad quam scientiam pertineat: quod supra in procœmio tractatum est. Deinde cum dicit.

b ¶ Determinat de fœlicitate. Et circa hoc duo facit. Primo prosequitur opiniones aliorum de fœlicitate. Secundo, determinat de ipsa secundum propriam sententiam, ibi. [Rursus autem redeamus ad quæsitum bonum, &c.] Circa primum duo facit. Primo, ponit opiniones aliorum de fœlicitate. Secundo, inquirit de eis, ibi. [Nos autem dicamus vnde discessimus, &c] Circa primum duo facit. Primo, ponit opiniones de vltimo fine humanorum. Secundo, determinat, qualiter de huiusmodi opinionibus sit inquirendum, ibi. [Omnes igitur perscrutari] Circa primum duo facit. Primò ostendit, in quo omnes conueniant. Secundo, in quo differant, ibi. [De fœlicitate autem, quæ est &c.] Ponit ergo primo duo, in quibus omnes conueniunt secundum vltimum finem. Primo quidem, ibi. [Fœlicitatem enim multi] dicens, quod & multi: id est populares, & excellentes, & sapientes nominauerunt summum humanorum bonum fœlicitatem. Secundo, quantum ad quandam communem nominis rationem: quia omnes existimant bene viuere, & bene operari idem esse, quod esse fœlicem. Deinde cum dicit.

c ¶ Ostendit, in quo differunt opiniones hominum circa fœlicitatem. Et dicit quod circa fœlicitatem quod sit in speciali, altercantur, id est diuersificantur homines. Et hoc triplici differentia. E Quarum prima accipitur secundum quod multitudo popularium non similiter in hoc sentit cum sapientibus. Nam populares existimant fœlicitatem esse aliquid eorum, quæ sunt in aperto manifesto, vt sunt illa, quæ in sensibilibus considerantur, quæ sola manifesta sunt multitudini, & adeo aperta, quod non indigent expositione referante, sicut sunt voluptas, diuitiæ, & honor, & alia huiusmodi. Quid autem sapientes super hoc sentiant, vltimo ponit. Secunda autem differentia est popularium adinuicem. Quorum, alii aliud sensibile bonum existimant esse fœlicitatem, sicut auari diuitias, intemperati voluptates, am-

bitiosi honores. Tertia autem differentia est eiusdem ad seipsum, est enim conditio vltimi finis, vt sit maxime desideratum. Vnde illud quod maxime desideratur, populus existimat esse fœlicitatem. Indigentia autem alicuius boni, auget desiderium. Vnde æger, qui indiget sanitate, iudicat ipsum summum bonum. Et pari ratione, mendicus diuitias. Et similiter illi qui recognoscunt suam ignorantiam, admirantur quasi fœlices eos qui possunt dicere aliquod magnum, & quod eorum intellectum excedat. Et omnia ista pertinent ad opiniones multitudinis. Sed quidam sapientes, scilicet Platonici, præter hæc diuersa bona sensibilia, existimaueruut esse vnum bonum, quod est secundum seipsum, id est, quod est ipsa essentia bonitatis separata, sicut enim formam separatam hominis, dicebant per se hominem, sic bonum separatum per se bonum, quod omnibus bonis est causa, quod sint bona, inquantum scilicet participant illud summum bonum. Deinde cum dicit.

d ¶ Ostendit qualiter oporteat inquirere de prædictis opinionibus. Et circa hoc tria facit. Primo, ostendit de quibus harum opinionum oporteat inquirere. Secundo, quo ordine, ibi. [Non lateat autem nos, &c.] Tertio, qualiter oporteat auditorem dispositum esse, ad hoc quod bene capiat ea, quæ dicentur, ibi. [Propter quod oportet consuetudinibus &c.] Dicit ergo primo, quod perscrutari omnes opiniones quas aliqui habent de fœlicitate, esset magis vanum, quam deceat philosophum. Quia quidam autem omnino sunt irrationabiles: sed sufficit illas opiniones maxime perscrutari, quæ in superficie habent aliquam rationem, vel propter apparentiam aliquam, vel saltem propter opinionem multorum hoc existimantium. Deinde cum dicit.

e ¶ Ostendit, quo ordine ratiocinandum sit de huiusmodi opinionibus, & simpliciter in tota materia morali & assignat differentiam in processu ratiocinandi. Quia quædam rationes sunt, quæ procedunt à principiis, id est, à causis in effectus, sicut demonstrationes propter quid. Quædam autẽ econuerso, ab effectibus ad causas siue principia, quæ non demonstrant propter quid, sed solum quia. Et hoc etiam Plato prius distinxit inquirens, vtrum oporteat procedere à principiis, vel ad principia. Et ponit exemplum de cursu stadiorum Erant enim, quidam Athlothetæ, idest præpositi athletis currentibus in stadio. Qui quidem Athlothetæ, stabant in principio stadiorum, A Quandoque igitur athletæ incipiebant currere ab athlothetis, & procedebant vsque ad terminum: quandoque autem econuerso. Et sic etiam est duplex ordo in processu rationis, vt dictum est. Et vt accipiantur quo ordine oporteat procedere in qualibet materia, considerandum est, quod oporteat incipere à magis cognitis, quia per notiora deuenimus ad ignota. Sunt autem aliqua notiora dupliciter. Quædam quidem quo ad nos, sicut composita, & sensibilia. Et quædam simpliciter, & quo ad naturam, scilicet simplicia, & intelligibilia. Et quia nos ratiocinando notitiam acquirimus, oportet, quod procedamus ab his, quæ sunt magis nota nobis: & siquidem eadem B sunt magis nota nobis, & simpliciter, tunc ratio procedit à principiis: sicut in mathematicis. Si autem alia magis nota sint simpliciter, & alia quo ad nos, tunc oportet econuerso procedere, sicut in naturalibus, & moralibus. Deinde cum dicit.

f ¶ Ostendit, qualiter oportet esse dispositum talium auditorem. Et dicit, quod quia in moralibus oportet incipere ab his, quæ sunt magis nota quo ad nos, id est à quibusdam effectibus consideratis circa actus humanos: oportet illum, qui sufficiens auditor vult esse moralis scientiæ, quod sit manu ductus, & exercitatus in consuetudinibus humanæ vitæ, id est, de bonis exterioribus & iustis, idest C de operibus virtutum, & vniuersaliter de omnibus ciuilibus: sicut sunt leges & ordines politicarum, & si qua alia sunt huiusmodi. Quia oportet in moralibus accipere, vt principium, quia ita est. Quod quidem accipitur per experientiam & consuetudinem, puta, quod concupiscentiæ per abstinentiam superantur. Et si hoc sit manifestum alicui non multum est necessarium ei ad operandum cognoscere propter quid. Sicut medico sufficit ad sanandum scire, quod hæc herba curat talem ægritudinem. Cognoscere autem propter quid, requiritur ad sciendum, quod principaliter intenditur in scientiis speculatiuis. Talis autem, qui, scilicet est expertus in rebus humanis, vel per seipsum habet principia operabilium, quæ D si per se ea considerans, vel de facili suscipit ea ab alio. Ille vero, cui neutrum horum conuenit, audiat sententiam Hesiodi poetæ, qui dixit, quod ille est optimus, qui scilicet, potest per seipsum intelligere. Et ille etiam est bonus, qui recipit quæ ab alio dicuntur. Ille autem, qui neque per seipsum potest intelligere, neque alium audiens, potest in animo reponere, est inutilis quantum ad acquisitionem scientiæ.

LECTIO V.

Nos autem dicamus vnde discessimus: summum bonum enim & fœlicitatem, non irrationabiliter videntur ex his, quæ huius vitæ, sunt existimare.

b Multi quidem & grauissimi voluptatem. Ideo & vitam diligunt voluptuosam.

c Tres enim sunt vitæ maxime excellentes & quæ nunc dicta est, & quæ ciuilis est, & tertia, quæ contemplatiua est.

d Multi quidem igitur omnino bestiales videntur esse, pecudum vitam eligentes.

e Adipiscuntur autem rationem, quia multi eorum, qui in potestate sunt, similia patiuntur

LECTIO V.

E *Sed nos eo redeamus, vnde digressi sumus. Summum enim bonum fœlicitatemque non sine ratione ex viuendi modo videntur existimare.*

Vulgus quidem, & importunissimi voluptatem. Quapropter, & deditam voluptatibus vitam amant.

Tres enim sunt maxime, quæ præcellunt: ea quæ nunc dicta est, & ciuilis, & contemplatiua tertia.

Vulgus igitur mancipii simile penitus esse videtur, pecorum vitam deligendo.

Habet autem rationem, quod complures eorum, qui sunt in potestatibus constituti: perinde

tiuntur Sardanapalo.

f Qui autem excellentes & operatiui, honorem.

g Ciuilis enim vitæ ferè hic finis.

h Videtur autem magis superficie tenus eo, quod quæritur. Videtur enim in honorantibus magis esse quam in honorato. Bonum autem proprium quidem & quod difficile aufertur esse diuinamus.

i Amplius autem videntur honorem quærere, vt credant seipsos bonos esse. Quærunt autem à prudentibus honorari, & apud eos, à quibus cognoscuntur & in virtute. Manifestum igitur, quoniam secundum hos virtus melior est.

k Forsitan autem & magis vtique aliquis finem ciuilis vitæ hanc existimet.

l Videtur autem imperfectior & hæc. Videtur enim contingere, & dormire habentem virtutem, vel non operari per vitam.

m Et cum his mala pati, & infortunatum esse plurimum. Ita autem viuentem nullus vtique fœlicitabit, nisi positionem custodiat. Et de his quidem igitur satis. Sufficienter enim in Enchidiis dictum est de ipsis.

n Tertia autem est contemplatiua, de qua perscrutationem faciemus in sequentibus.

o Pecuniosus autem quis violenter est.

p Et diuitiæ non sunt, quod quæritur bonum. Vtiles enim sunt & alterius gratia. Ideo magis, quæ prius dicta sunt, finem aliquis vtique existimat: Propter se enim diliguntur. Videntur autem neque illa, quamuis multi sermones ad hoc compositi sint. Hic autem relinquantur.

A *rinde atque Sardanapalus viuunt.*

Elegantes autem & ad agendum idonei, honorem.

Honos enim finis fere ciuilis est vitæ.

Videtur autem ab eo distare, quod quærimus bonum. Nam in iis potius, qui afficiunt, quam in iis, qui afficiuntur honoribus est. Summum autem bonum proprium quid: taleque esse vaticinamur, vt auferri facile nequeat.

Præterea, honorem persequuntur homines, vt seipsi bonos esse credant. Itaque à prudentibus B *& apud eos, qui ipsos cognoscunt, & ob virtutem honoribus affici quærunt. Constat igitur secundum hos ipsos honore præstantiorem esse virtutem.*

Atque forsitan, & finem quispiam ciuilis vitæ magis hanc esse putauerit.

Verum & ipsa imperfecta est. Videtur enim posse virtutem habens & dormire, aut non agere quicquam per vitam.

Et insuper maximis malis, atque aduersa fortuna laborare. Eum vero, qui ita se habet, nemo fœlicem dixerit; nisi qui positionem con- C *seruat. Sed hæc hactenus. Satis enim de his est, & in conuersionibus dictum.*

De contemplatrice autem vita, quam tertiam diximus, in sequentibus considerationem faciemus.

Ea vero, quæ pecuniis incumbit violenta quædam est vita.

Ipsæque diuitiæ non sunt, id quod quærimus bonum, vtiles enim sunt, & ob aliud quæri solent. Quapropter ea, quæ prius sunt dicta, potius quispiam fines esse existimauerit, quippe D *cum propter se expetantur. At neque etiam illa sunt, quanquam ad ipsa complures iactæ sunt rationes. Hæc igitur missa faciamus.*

LECTIO V.

Postquam Philosophus recitauit opiniones diuersas de fœlicitate: hic inquirit veritatem de prædictis opinionibus. Et primo inquirit de opinione loquentium de fœlicitate moraliter, qui, scilicet ponebant in aliquo bonorum huius vitæ fœlicitatem. Secundo inquirit de opinione, loquentium de fœlicitate non moraliter, ponentium eam in quodam bono separato, ibidem [Quod autem vniuersale.] Circa primum duo facit. Pri- Lect. 6. mo, ponit illud, quod est omnibus commune huiusmodi opinionibus. Secundo inquirit de diuersitate opinionum, ibi. [Multi quidem & grauissimi.] Quia ergo videbatur Philosophus digressionem fecisse à principali proposito, dum modum procedendi determinauit, redit ad principale propositum, vnde discesserat, id est ad opiniones de fœlicitate. Et dicit, quod non irrationabiliter aliqui videntur existimare finale bonum quod fœlicitas dicitur, esse aliquid ex his, quæ pertinent ad hanc vitam, scilicet humanam. Est enim finis omnium operum vitæ. Ea autem, quæ sunt ad finem, proportionantur fini. Vnde probabile est, quod fœlicitas sit de numero bonorum pertinentium ad hanc vitam. Sed de hoc infra dicetur, quid verum sit. Deinde cum dicit.

b ¶ Inquirit veritatem circa ea in quibus diuersificantur. Et circa hoc duo facit. Primo inquirit de opinionibus, quæ magis videntur accedere ad veritatem. In secunda, de opinione recedente magis à veritate, ibidem. [Pecuniosus autem violenter quis, &c.] Circa primum tria facit. Primo E inquirit de opinione ponente fœlicitatem in his, quæ pertinent ad vitam voluptuosam. Secundo, de opinione, ponente fœlicitatem in his, quæ pertinent ad vitam ciuilem, ibidem. [Qui autem excellentes & operatiui, &c.] In tertia facit mentionem de vita contemplatiua, ibi. [Tertia autem est, &c.] Circa primum tria facit. Primo, proponit opinionem. Secundo, ex incidenti distinguit vitas, ibi. [Tres enim sunt, &c.] Tertio inquirit de veritate propositæ opinionis, ibidem. [Multi quidem: ergo &c.] Dicit ergo primo, quod inter bona huius vitæ, quidam eligunt voluptatem, in ea fœlicitatem ponentes. Et hi qui-

A dem sunt non multi id est populares homines, qui fere omnes ad voluptates declinant: sed etiam quidam qui sunt grauissimi, vel propter auctoritatem scientiæ & doctrinæ, vel propter vitæ honestatem suam etiam Epicurei, qui voluptatem summum bonum existimabant, diligenter colebant virtutes. Sed tamen propter voluptatem, ne scilicet per contraria vitia eorum voluptas impediretur. Gula enim per immoderantiam cibi, dolores corporis generat. Propter furtum aliquis carceri mancipatur. Et ita diuersa vitia diuersimode voluptatem impediunt. Et quia vltimus finis est maxime diligibilis, ideo illi qui ponunt voluptatem summum bonum, maxime diligunt vitam voluptuosam. Deinde cum dicit.

c ¶ Distinguit triplicem vitam, scilicet voluptuosam, quæ dicta est, nunc ciuilem, & contemplatiuam. Et has dicit maxime excellentes. Ad cuius euidentiam sciendum est, quod sicut infra in

Lect. 14. 9. Libro dicetur, vnusquisque, id ad quod maxime afficitur reputat vitā suam: sicut Philosophus philosophari, venator venari, & sic de aliis. Et quia homo maxime afficitur ad vltimum finem, necesse est, quod vitæ diuersificentur secundum diuersitatem vltimi finis. Finis autem habet rationem boni. Bonum autem in tria diuiditur, in vtile, delectabile, & honestum. Quorum duo, scilicet delectabile & honestum, habent rationem finis: quia vtrumque est appetibile propter seipsum. Honestum autem dicitur, quod est bonum secundum rationem, quod quidem habet delectationem annexam. Vnde delectabile, quod contra honestum diuiditur, est delectabile secundum sensum. Ratio autem est speculatiua & practica. Vita ergo voluptuosa dicitur, quæ finem constituit in voluptate sensibili. Vita vero ciuilis dicitur, quæ finem constituit in bono practicæ rationis, puta in exercitio virtuosorum operum, vita autem contemplatiua, quæ constituit finem in bono rationis speculatiuæ, vel in contemplatione veritatis. Deinde cum dicit.

d ¶ Inquirit de prædicta opinione. Et circa hoc duo facit. Primo improbat eam. Secundo inducit rationem inducentem ad ipsam, ibi. [Adipiscuntur autem, &c.] Circa primum considerandum est, quod vita voluptuosa, quæ ponit finem circa delectationem sensus, necesse habet ponere finem circa maximas delectationes, quæ sequuntur naturales operationes, quibus, scilicet natura conseruatur secundum indiuiduum per cibum, & potum, & secundum speciem per mistionem sexuum. Huiusmodi autem delectationes sunt communes hominibus & bestiis vnde multitudo hominum ponentium finem in huiusmodi voluptatibus videntur omnino bestiales quasi eligentes talem vitam, in qua pecudes simul nobiscum communicant. Si enim in hoc fœlicitas hominis consisteret, pari ratione bestiæ fœlices essent, fruentes delectatione cibi, & potus. Si igitur fœlicitas est proprium bonum hominis, impossibile est, quod in his consistat fœlicitas. Deinde cum dicit.

e ¶ Ponit rationem inducentem ad hanc opinionem. Et dicit, quod illi qui ponunt hanc opinionem, recipiunt pro ratione, quod multi illorum, qui sunt in maximis potestatibus constituti, sicut Reges, & principes, qui fœlicissimi apud vulgus reputantur, similia patiuntur, cuidam Regi Assyriorum nomine Sardanapalo, qui fuit voluptatibus deditus. Et ex hoc reputant voluptatem esse optimum vt pote, quæ ab optimatibus maxime diligitur. Deinde cum dicit.

f ¶ Inquirit de opinionibus ad vitam actiuam siue ciuilem. Et primo quantum ad honorem. Secundo quantum ad virtutem, ibidem [Forsitan autem, & magis, &c.] Et hoc rationabiliter. Nam vita ciuilis siue actiua, intendit bonum honestum, quasi honoris status. Vnde ad hoc pertinere videtur & ipse honor, & virtus, quæ est honoris causa. Circa primum tria facit. Primo ponit opinionem. Et dicit, quod illi qui sunt excellentes, id est virtuosi, & operatiui, id est dediti vitæ actiuæ, ponunt fœlicitatem in honore. Secundo ibidem.

B *g* ¶ Inducit ad hoc rationem. Quia fere totius ciuilis vitæ finis videtur esse honor, qui redditur bene operantibus in vita ciuili quasi præmium. Et ideo colentibus ciuilem vitam, probabile videtur fœlicitas in honore consistere. Tertio ibi.

h ¶ Improbat hanc opinionem duabus rationibus. Quarum primam ponit dicens, quod ante assignatam rationem fœlicitatis diuinamus, id est coniicimus fœlicitatem esse quoddam bonum: quod est proprium ipsi fœlici, vt pote ad ipsum maxime pertinens, & quod difficile ab eo aufertur. Hoc autem non conuenit honori, quia honor videtur magis consistere in actu quodam honorantis, & in eius potestate, quam ipsius etiam qui C honoratur. Ergo honor est quoddam magis extrinsecum, & superficiale, quam bonum, quod quæritur, scilicet fœlicitas. Secundam rationem ponit ibi,

i ¶ Quæ talis est, Fœlicitas est quoddam optimum, quod non quæritur propter aliud. Sed honore est aliquid melius illud videlicet propter quod quæritur. Ad hoc enim homines veniunt honorem quærere, vt & ipsi firmam opinionem accipiant de seipsis, quod sunt boni, & quod ab aliis hoc credatur. Et ideo, quærunt honorari à prudentibus qui sunt recti iudicii, & apud eos, à quibus cognoscuntur, qui melius possunt de eis iudicare. Et quærunt honorari de virtute, per quam aliquis est bonus, vt in secundo dicetur. Et sic virtus est aliquid melius honore propter quam Lect. 4.
D honor quæritur. Non ergo in honore consistit. Deinde cum dicit.

k ¶ Inquirit de opinione ponentium fœlicitatem in virtute. Et circa hoc duo facit. Primo proponit opinionem, & dicit, quod forsitan aliquis existimabit magis esse finem ciuilis vitæ virtutem, quam honorem, ratione prædicta. Secundo ibi.

l ¶ Improbat eam duplici ratione. Quarum prima talis est. Fœlicitas videtur esse quoddam bonum perfectissimum. Sed virtus non est talis. Inuenitur enim quandoque sine operatione, quæ est perfectio: vt patet in his, qui dormiunt, & tamen habitum virtutis habent, & in his, qui habent ha-
E bitum virtutis, & in tota vita sua non occurrit eis facultas operandi secundum illam virtutem: vt maxime patet in magnanimitate, & magnificentia: quia aliquis pauper habet habitum huiusmodi: qui tamen nunquam potest magnifica facere. Non ergo virtus est idem fœlicitati. Secundam rationem ponit ibi.

m ¶ Quæ talis est: contingit aliquem habitum habentem virtutis infortunatum esse. Sed nullus dicet talem fœlicem, nisi aliquis, qui vellet pertinaciter positionem suam defendere contra rationes manifestas. Ergo fœlicitas non est idem virtuti. Et hoc dicit ad propositum satis esse. Sed de

his

his sufficienter dictum est in Enchidiis, id est, in quibusdam circularibus versibus, quos de fœlicitate composuit. Deinde cum dicit.

n ¶ Facit mentionem de vita contemplatiua Et dicit, quod de tertia vita scilicet, contemplatiua perscrutabitur inferius, scilicet in x. Deinde cum dicit.

o ¶ Inquirit de quadam alia opinione minus rationabili, quæ ponit fœlicitatem in aliquo, quod habet rationem boni vtilis, scilicet in pecunia. Et hoc repugnat rationi vltimi finis. Nam vtile dicitur aliquid ex hoc, quod ordinatur ad finem: quia tamen pecunia habet vniuersalem vtilitatem respectu omnium bonorum temporalium, ideo probabilitatem quandam habet hæc opinio, quæ in pecuniis ponit fœlicitatem. Improbat autem eam Aristoteles duplici ratione. Quarum prima talis est. Pecunia per violentiam acquiritur, & per vio- A lentiam perditur. Sed hoc non conuenit fœlicitati, quæ est finis voluntariarum operationum: ergo fœlicitas non consistit in pecuniis. Secundam rationem ponit ibi.

p ¶ Quæ talis est. Nos quærimus fœlicitatem tanquam aliquid bonum, quod non quæritur propter aliud. Sed pecunia quæritur propter aliud, quia habet rationem boni vtilis, vt dictum est, ergo in ipsa non consistit fœlicitas. Concluditur autem vlterius, quod illa, quæ supra dicta sunt, scilicet voluptas, honor, & virtus, possunt existimari vltimi fines, quia propter se requiruntur, vt dictum est: B Et tamen neque in illis est vltimus finis, vt ostensum est, quamuis à diuersis sint multi sermones compositi, ad asserendum fœlicitatem in prædictis bonis consistere. Sed istæ opiniones sunt hic relinquendæ.

LECTIO VI.

QVod autem vniuersale melius forte perscrutari, & quærere qualiter dicitur.

b Et si ardua tali quæstioni facta propter amicos veros introducere Ideas.

C

c Videbitur autem vtique melius esse forsitan, & oportere, & pro salute veritatis, & familiaria destruere: specialiterque & Philosophos existentes. Ambobus enim existentibus amicis, sanctam præhonorare veritatem.

d Ferentes autem opinionem hanc non faciebant ideas, in quibus prius & posterius dicebant. Propter quod, neque numerorum ideam constituebant. Bonum autem dicitur, & in eo quod quid est, & in quali, & in ad aliquid. Quod D est autem, & secundum seipsum, & substantia, prius natura eo, quod est ad aliquid. Propagini enim hæc assimilantur, & accidenti entis. Quare, neque vtique erit communis quædam in his idea.

e Amplius autem, quia bonum æquale dicitur enti, (Etenim in eo quod quid est dicitur: vt puta DEVS & intellectus: & in quali virtutes: & in quanto mensuratum: & in ad aliquid vtile: & in tempore mora: & in loco dieta: & altera talia.) Manifestum, quod non vtique E erit commune, quid vniuersale, & vnum. Non enim vtique diceretur in omnibus prædicamentis, sed in vno solo.

f Amplius autem, quia eorum quæ secundum vnam ideam vna est & scientia, & bonorum omnium, esset vtique vna quædam scientia. Nunc autem sunt multæ, & eorum, quæ sub vno sunt prædicamento: vt puta temporis. In bello

LECTIO VI.

PRæstat fortasse de vniuersali bono considerare, & quonam modo dicitur dubitare.

Quanquam hæc quæstio per ardua nobis est, propterea quod amici sunt, qui formas ipsas introduxerunt.

Verum melius forsitan, & oportere videbitur sua quoque præsertim Philosophos pro veritatis salute refellere. Nam cum ambo sint amici, sanctum est, honori veritatem præferre.

Qui igitur hanc attulerunt opinionem; in his rebus non faciebant ideas, in quibus prius & posterius esse dicebant. Idcirco, neque numerorum ideam ponebant. At bonum, & in substantia dicitur, & in quali, & in eo, quod est ad aliquid. Atque id quod est per se, substantiaue, prius est eo natura, quod est ad aliquid. Est enim hoc appendici, & accidenti eius, quod est simile. Quibus efficitur, vt non sit in omnibus communis quædam idea.

Præterea, cum bonum æque, atque id, quod est, dicatur. (Nam & in substantia dicitur bonum: vt mens & Deus & in quali virtus: & in quanto mediocre, & in relatione vtile & in tempore occasio, & in loco mora, & alia istiusmodi.) Constat non esse commune quicquam vniuersale, ac vnum. Non enim in omnibus prædicamentis, sed in vno tantummodo diceretur.

Præterea, cum eorum, quæ vnam habent ideam, vna sit & scientia bonorum, etiam omnium vna scientia quædam esset. Nunc autem plures sunt, & eorum, quæ sub eodem prædicamento sunt collocata; vt temporis. In bello quidem militaris facultas; in

enim quidem militaris. In ægritudine A autem medicinalis. In laboribus autem exercitatiua.

ægritudine autem ars medendi, & mediocris in alimento quidem medicina; in laboribus autem ars corporis exercendi.

LECTIO VI.

POstquam Philosophus reprobauit opiniones ponentium fœlicitatem in aliquo manifestorum bonorum, hic improbat opinionem ponentium fœlicitatem in quodam bono separato. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit, quod necessarium est inquirere de hac opinione. Secundo incipit eam improbare ibi. [Ferentes autem opinionem hanc, &c.] Circa primum tria facit. Primo proponit vtilitatem B huius inquisitionis. Secundo, ostendit, quid videatur huic inquisitioni repugnare, ibi. [Et si ardua tali quæstione facta, &c.] Tertio ostendit, quod illud non debeat retrahere ab inquisitione huius veritatis, ibi. [Videtur autem vtique melius, &c.] Circa primum considerandum est, quod illud bonum separatum, in quo Platonici ponebant hominis fœlicitatem consistere, dicebant vniuersale bonum: per cuius participationē omnia bona dicuntur. Dicit ergo, quod perscrutari de hoc vniuersali bono an sit, & inquirere, qualiter esse ponatur, forsitan est melius, quam inquirere de C præmissis opinionibus: eius enim inquisitio est magis Philosophica: vt pote magis pertinens ad considerationem veri boni, & vltimi finis, quam præmissæ, si ipsæ opiniones secundum se considerentur. Si autem considerentur secundum, quod pertinet ad propositum inquirere de præmissis opinionibus, magis videtur fuisse conueniens proposito. Et ideo dixit forsitan, quod est aduerbium dubitandi. Deinde cum dixit.

b ¶ Ponit, quid possit eum retrahere ab inquisitione talis opinionis, & dicit, quod huius inquisitio est contraria suæ voluntati, propter hoc quod erat introducta à suis amicis, scili- D cet à Platonicis. Nam ipse fuit Platonis discipulus. Improbando autem eius opinionem, videbatur eius honori derogare. Ideo autem potius hic, hoc dicit quam in aliis libris, in quibus opinionem Platonis improbat, quia improbare opinionem amici non est contra veritatem, quæ quæritur principaliter in aliis speculatiuis. Est autem contra bonos mores: de quibus principaliter agitur in hoc libro. Deinde cum dicit.

c ¶ Ostendit, quod hoc eum non debet retrahere. Quia videbitur melius esse, id est, magis honestum, & ad bonos mores pertinens & omnino oportet: vt homo non vereatur oppugnare familiares suos pro salute veritatis. Est enim E hoc adeo necessarium ad bonos mores, vt sine hoc virtus conseruari non possit. Nisi enim homo veritatem familiaribus præferret, consequens esset, quod homo falsa iudicia, & falsa testimonia proferret pro defensione amicorum: quod est contra virtutem. Et quamuis vniuersaliter ratione pertinente ad omnes homines veritas sit præferenda amicis specialiter: tamen hoc oportet facere Philosopho, qui sunt professores sapientiæ, quæ est cognitio veritatis. Quod autem oporteat veritatem præferre amicis, ostendit hac ratione. Quia ei, qui est magis amicus, magis est deferendum. Cum autem habeamus amicitiam ad ambo, scilicet, ad veritatem & hominem: magis debemus amare veritatem, quam hominem, quia hominem præcipue debemus amare propter veritatem, & virtutem, vt in viij. huius dicetur. Veritas autem est amicus huiusmodi superexcellens, cui debetur reuerentia honoris. Lect. 5. Etiam veritas est quoddam diuinum. In Deo enim, primo & principaliter inuenitur: & ideo concludit, quod sanctum est præhonorare veritatem omnibus amicis. Dicit enim Andronicus peripateticus, quod sanctitas est, quæ facit fideles & seruantes ea, quæ ad Deum. Iuxta hoc etiam est sententia Platonis, qui reprobans opinionem Socratis magistri sui dicit, quod oportet magis de veritate curare, quam de aliquo alio: Et alibi dicit. Amicus quidem Socrates: sed magis amica veritas. Et in alio loco. De Socrate quidem parum est curandum, de veritate multum. Deinde cum dicit.

d ¶ Improbat Platonis positionem dicentem, quod fœlicitas hominis consistit in quadam communi idea boni. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit, quod non est vna communis idea boni. Secundo ostendit, quod etiam si esset, non consisteret in ea humana fœlicitas, ibi. [Sed forte hoc quidem relinquendum est Lect. 10. nunc, &c.] Circa primum duo facit. Primo ostendit, quod non sit vna communis idea boni. Secundo inquirit de modo loquendi, quo Platonici hanc ideam nominabant, ibi. [Quæreret autem quis vtique &c.] Lect. 7. Circa primum considerandum est, quod Aristoteles non intendit improbare opinionem Platonis quantum ad hoc, quod ponebat vnum bonum separatum, à quo dependerent omnia bona. Nam T.c. 52. ipse Aristoteles in 12. Metaphysicorum ponit quoddam bonum separatum à toto vniuerso: ad quod totum vniuersum ordinatur: sicut exercitus ad bonum ducis. Improbat autem opinionem Platonis quantum ad hoc, quod ponebat bonum separatum esse quandam ideam communem omnium bonorum, ad quod quidem improbandum, vtitur triplici ratione. Quarum prima sumitur, ex ipsa positione Platonicorum, qui non faciebant aliquam ideam in illis generibus, in quibus inuenitur prius & posterius, sicut patet in numeris. Nam binarius naturaliter prior est ternario, & ideo non dicebant Platonici, quod numerus communis, esset quædam idea separata: ponebant autem singulos numeros ideales separatos, puta binarium, ternarium, & similia. Et huius ratio est, quia ea in quibus inuenitur prius & posterius, non videntur esse vnius ordinis, & per consequens, nec æqualiter vnam ideam participare, sed in bonis inuenitur prius & posterius: quod manifestat ex hoc, quod bonum inuenitur in eo, quod quid est, id est, substantia, & similiter in qualitate, & etiam in aliis generibus. Manifestum est autem, quod illud,

quod

quod est ens per seipsum, scilicet, substantia, est naturaliter prius omnibus his, quæ non habent esse, nisi in comparatione ad substantiam: sicut est quantitas, quæ est mensura substantiæ: & qualitas quæ est dispositio substantiæ: & ad aliquid, quod est habitudo substantiæ. Et idem est in aliis generibus, quæ omnia assimilantur propagini entis, id est, substantiæ, quæ est principaliter ens, à qua propagantur, & deriuantur omnia alia genera. Quæ etiam in tantum dicuntur entia, inquantum accidunt substantiæ. Et ex hoc concludit, quod non potest esse quædam communis idea boni. Secundam rationem ponit, ibi.

e ¶ Ad cuius euidentiam sciendum est, quod Plato ponebat ideam esse rationem, & essentiam omnium eorum, quæ ideam participant: Ex quo sequitur, quod eorum, quorum non est vna ratio communis, non possit esse vna idea: Sed diuersorum prædicamentorum non est vna ratio communis: nihil enim vniuoce de his prædicatur. Bonum autem sicut & ens, cum conuertatur cum eo, inuenitur in quolibet prædicamento: Sicut id quidquid est, id est, substantia, bonum dicitur Deus, in quo non cadit malitia: & intellectus, qui semper est rectus. In qualitate autem virtus, quæ bonum facit habentem. In quantitate autem commensuratum, quod est bonum in quolibet, quod subditur mensuræ. In ad aliquid autem bonum, quod est vtile, quod est bonum relatum in debitum finem. In quando autem tempus, scilicet, opportunum, & in vbi locus congruus ad ambulandum, sicut dieta. Et idem patet in aliis generibus. Manifestum est ergo, quod non est aliquid vnum bonum, quod scilicet sit idea, vel ratio communis omnium bonorum, alioquin oportet, quod bonum non inueniretur in omnibus prædicamentis, sed in vno solo. Tertiam rationem ponit, ibi.

f ¶ Ad cuius euidentiam sciendum est, quod sicut Plato ponebat, quod res extra animam existentes, assequuntur formam generis, vel speciei per hoc, quod participant ideam, ita quod anima non cognoscit lapidem nisi per hoc, quod participat ideam lapidis, ita anima illarum, scientiam & cognitionem participat per hoc, quod ipsarum formæ, siue ideæ in ipsa imprimuntur. Ex quo sequitur, quod omnium eorum, quæ habent vnam ideam, est vna scientia. Si ergo omnium bonorum esset vna idea, sequeretur, quod omnia bona pertinerent ad considerationem vnius scientiæ. Hoc autem videmus esse falsum, etiam quantum ad bona, quæ sunt in vno prædicamento. Quod addit, ne aliquis diuersificationes scientiarum attribuat diuersitati prædicamentorum. Videmus autem, quod tempus congruum considerat quidem in rebus bellicis militaris. In ægritudinibus autem medicinalis. In laboribus autem exercitatiua. Relinquitur igitur, quod non est vna communis idea bonorum.

LECTIO VII.

QVæret autem vtique aliquis quid, & volunt dicere per se vnumquodque: si & in per se homine & in homine, vna & eadem est ratio, quæ hominis. Secundum enim quod homo differt. Si autem sic neque secundum quod bonum.

b Sed neque quidem perpetuum esse magis bonum erit. Sed neque magis, quod diuturnius est eo, quod vnius diei.

c Probabilius autem videntur Pythagorici dicere de ipso ponentes in bonorum coordinatione vnum. Quos vtique & Speusippus sequi videtur. Sed de his quidem igitur alius fiet sermo.

d His autem, quæ dicta sunt, dubitatio quædam subapparet: propter non de omni bono sermones dici & fieri. Dici autem secundum vnam speciem, quæ secundum seipsa prosecuta sunt & dilecta. Factiua autem horum, vel conseruatiua aliqualiter: vel contrariorum prohibitiua propter hæc dici: & secundum modum alium. Manifestum igitur, quoniam dupliciter dicitur bonum. Et hæc quidem propter seipsa. Hæc autem propter hæc.

LECTIO VII.

DVbitauerit autem quispiam, quidnam & velint dicere ipsum quodque, si vna & eadem hominis est ratio, & in ipso homine, & in homine. Nam quo vterque est homo, hoc differentiam inter sese nullam habebunt. Quod si ita est, neque quo vtrumque est bonum.

At vero, neque quia perpetuum est, ideo magis erit bonum. Siquidem neque diuturnum album, magis est album, quam vnius album diei.

Probabilius autem de ipso videntur dicere Pythagorici: ipsum vnum in bonorum serie collocantes. Quos secutus videtur & Speusippus. Sed de his quidem alius erit sermo.

In iis autem, quæ dicta sunt, controuersia quædam est, quod rationes non de omni bono sunt dictæ. Dicuntur autem vna specie bona ea, quæ amantur per se. Ea vero, quæ hæc efficiunt, aut aliquo modo conseruant, aut contraria prohibent, propter hæc ipsa: modoque alia bona dicuntur. Constat igitur bona bifariam dici, alia per se, alia propter illa.

e Diuidentes igitur ab vtilibus quæ secundum seipsa, intueamur si dicuntur secundum vnam ideam. A

Seiunctis igitur per se bonis à bonis vtilibus, consideremus si ea quæ sunt per se, vna idea boni dicantur.

f Secundum seipsa autem qualia ponet quis vtique, vel quæcunque & solitaria prosequuntur, vt puta scire & videre, & voluptates quædam & honores. Hæc enim & si propter aliud quidem persequimur, tamen secundum se bonorum ponet vtique aliquis. Vel neque aliud aliquid præter ideam.

At quænam quispiam posuerit per se bona? an ea quæ & sine aliis persequimur, quale est sapere & videre, & voluptates, nonnulli atque honores? Hæc enim, tametsi propter aliud quippiam persequimur, tamen ex iis esse posuerit quispiam, quæ sunt per se bona. An nihil aliud præter ideam ponendum est.

g Quare inanis erit idea. B

Quare forma res quædam erit inanis.

h Si autem & hæc sunt eorum quæ secundum seipsa, boni rationem in omnibus ipsis eandem apparere oportebit, quemadmodum in niue & in cerusa eam, quæ albedinis. Honoris autem & prudentiæ & voluptatis aliæ & differentes sunt rationes, ita secundum quod bona. Non igitur est bonum commune quid secundum vnam ideam.

Quod si hæc quoque per se sunt bona, eandem in iis omnibus ipsius boni rationem inesse oportebit: perinde atque albedinis ratio eadem est in niue, atque cerusa. At honoris, prudentiæ, voluptatis hoc ipso quo bona sunt, diuersæ sunt rationes ac differentes. Ipsum ergo bonum non est quid commune vna idea.

i Sed qualiter vtique dicuntur? Non enim assimilantur à casu æquiuocis. An certe ei quod est ab vno esse, vel ad vnum omnia contendere, vel magis secundum analogiam. Sicut enim in corpore visus, in anima intellectus, & aliud vtique in alio. C

At quonam modo dicuntur? Non enim hisce similia sunt, quæ nomine eodem fortuito nuncupantur. Dicuntur ne igitur, quia sunt ab vno, aut ad vnum omnia conferunt? An comparatione potius rationum? Etenim vt est in corpore visus, sic est in anima mens, & aliud item in alio.

LECTIO VII.

OStendit supra Philosophus, quod non est idea communis omnium bonorum: sed quia Platonici illud bonum separatum non solum vocabant ideam boni, sed etiam per se bonum, hic intendit inquirere, Aristoteles vtrum conuenienter dicatur. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit, quod illud bonum separatum non conuenienter nominatur per se bonum. Secundo ostendit, quod ponere bonum separatum esse per se bonum, repugnat ei, quod dicitur esse communem ideam omnium bonorum, ibi. [His autem quæ dicta sunt, &c.] Circa primum tria facit. Primo ostendit, quod illud bonum separatum non conuenienter dicitur per se bonum. Secundo excludit quandam responsionem, ibi. [Sed neque quidem perpetuum esse, &c.] Tertio comparat hoc dictum opinioni Pythagoricorum, ibi. [Probabilius autem videntur &c.] Circa primum considerandum est, quod illud bonum separatum, quod est causa omnium bonorum, oportet ponere in altiori gradu bonitatis, quam ea, quæ apud nos sunt: eo quod est vltimus finis omnium. Per hoc autem dictum videtur, quod non sit altioris gradus in bonitate, quam alia bona. Et hoc manifestat per hoc, quod vnumquodque separatorum vocabant per se: vt per se hominem, & etiam per se equum. Manifestum est autem, quod vna & eadem ratio est hominis, qui est apud nos, & per se hominis idest separati. Et hoc manifestat propter hoc, quod homo separatus & homo, qui est in materia, non differunt in hoc, quod homo: differunt autem quantum ad quædam alia, puta quod ille homo est in materia. D Sicut animal commune, & homo non differunt in ratione animalis. Sed differunt in hoc, quod homo addit rationale super animal. Ita etiam videtur, quod in ratione hominis non differat homo separatus ab hoc homine. Sed in hoc, quod hic homo addit materiam supra hominem. Eadem ratione bonum, quod nominauit per se bonum, non erit alterius rationis in bonitate, quam hoc particulare: poterit autem esse differentia quantum ad aliqua alia, quæ sunt præter rationem boni. Deinde cum dicit.

E *b* ¶ Excludit quandam responsionem. Posset enim aliquis respondere, quod illud per se bonum est melius: quia est perpetuum. Hæc autem bona sunt corruptibilia. Quod autem est diuturnius, videtur esse melius, & magis eligendum. Sed ad hoc excludendum dicit, quod neque hoc, quod est perpetuum esse, facit illud per se bonum esse magis bonum. Perpetuum enim à non perpetuo differt duratione. Differentia autem durationis alicuius rei est præter rationem speciei: sicut vita, quæ est vnius diei, & vita, quæ est diuturna, non differunt in ratione vitæ: sed solum differunt in duratione. Sic ergo, si accipiatur bonum quasi vna species, duratio erit præter rationem boni. Et ita ex hoc, quod est aliquid diuturnius, non

non differt secundum rationem boni quasi existens melius, quam si esset vnius diei tantum. Sed si ponamus non esse vnam speciem, vel ideam boni, vt Platonici posuerunt, sed quod bonum dicitur sicut ens in omnibus generibus, hoc ipsum quod est diuturnitas, erit bonum in tempore: vnde adderet ad bonitatem. Et sic, quod est diuturnius, erit melius. Sed hoc non potest dici, si bonum sit vna species per se, & ita sequitur, quod neque sit melius ex hoc, quod est perpetuum. Deinde cum dicit.

c ¶ Comparat prædictam positionem positioni Pythagoricorum. Circa quod considerandum est quod secundum Platonicos eadem erat ratio boni & vnius. Et ideo ponebant idem esse per se vnum, & per se bonum. Vnde necesse erat, quod ponerent vnum primum bonum: quod quidem Pythagorici non faciebant. Sed vnum ponebant aliquid eorum, quæ continentur sub coordinatione boni: sub quo ponebant.

Lumen	Masculinum
Vnum	Dextrum
Intellectum	Finitum
Quietem	Par
	Rectum
	Quadratum

Econtrario autem sub malo ponebant.

Tenebras	Fœmininum Curuum
Multitudinem	Sinistrum Altera parte
Opinionem	Infinitum (Longius
Motum	Impar.

Dicit ergo, quod quantum ad hoc, probabilius dixerunt Pythagorici, quam Platonici: quia non cogebantur ponere vnam rationem boni. Vnde & Speusippus, qui fuit nepos Platonis, filius sororis eius, & successor eius in scholis, in hoc non fuit secutus Platonem: sed magis Pythagoram. Dicit autem, quod de his habet fieri alius sermo, scilicet in metaphysica. Deinde cum dicit.

d ¶ Ostendit, quod dicere illud bonum separatum esse per se bonum, repugnat ei, quod est vnam esse ideam omnium bonorum. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit, quod per se bonum non potest esse communis idea omnium bonorum. Secundo, quod non potest esse communis idea esse omnium, quæ dicuntur per se bona, ibi. [Diuidentes igitur, &c.] Tertio respondet cuidam quæstioni, ibi. [Sed qualiter vtique.] Dicit ergo primo, quod contra ea, quæ dicta sunt à Platonicis occulte, apparet quædam dubitatio propter hoc quia cum loquitur de illo per se bono, non videntur de omni bono sermones dici quantum ad ipsam apparentiam verborum: & fieri quantum ad conuenientiam rerum. Et hoc ideo, quia diuersæ sunt species, vel rationes bonorum. Dicuntur enim secundum vnam speciem, vel rationem boni, illa quæ secundum seipsa sunt prosecuta, id est, quæsita, vel desiderata, vel dilecta, id est, amata. Et secundum aliam rationem dicuntur bona illa, quæ sunt aliqualiter gratia illorum, quæ sunt secundum se bona. Tertio vero modo dicuntur aliqua bona, quæ sunt prohibitiua contrariorum. Sic igitur manifestum est, quod bonum dupliciter dicitur. Quædam enim sunt bona secundum seipsa, scilicet prima, de quibus dictum est, quod propter se quærun-

A tur, vtraque vero alia, scilicet factiua, vel conseruatiua, & etiam prohibitiua contrariorum dicuntur bona propter illa, quæ sunt secundum se bona. Et sic manifestum est, quod ratio per se boni, non potest aptari omnibus bonis. Deinde cum dicit.

e ¶ Ostendit, quod ratio per se boni non potest competere omnibus per se bonis. Et primo dicit de quo est intentio. Circa quod considerandum est, quod factiua, vel conseruatiua secundum se bonorum, vel prohibitiua contrariorum dicuntur bona, sicut vtilia, & talibus non aptatur ratio per se boni. Separemus ergo inquit, ab eis illa, quæ sunt secundum se bona, & videamus B si possint dici bona secundum vnam ideam, quam dicunt per se bonum. Secundo ibi.

f ¶ Ad hoc inuestigandum, proponit quandam quæstionem, qualia, scilicet sint ponenda secundum se bona. Et hanc quæstionem determinat per duo membra. Quorum primum est, vtrum dicenda sint secundum se bona quæcunque quæruntur solitaria, scilicet etiam si sola essent, vt, scilicet nulla alia vtilitas ex eis sequeretur: sicut scire, videre, & voluptates quædam & honores. Huiusmodi enim, quamuis quandoque quærantur propter aliquid aliud, ad quod sunt vtilia: tamen si ad nihil aliud vale- C rent, secundum se essent bona & desiderabilia. Secundum autem membrum quæstionis est, vtrum nihil aliud sit per se bonum nisi sola idea. Tertio ibi.

g ¶ Deducit hoc secundum membrum immediate præmissum. Et concludit, quod si nihil aliud sit per se bonum nisi idea, erit idea quasi exemplum quoddam: cuius similitudo sit aliis impressa. Exemplar autem est superuacuum, si nulli assimiletur. Vnde sequitur, quod idea sit inanis, si nihil aliud sit secundum se bonum. Quarto ibi.

h ¶ Deducit primum. Et dicit, quod si omnia prædicta sint secundum se bona participando ideam, quæ est per se bonum, oportebit, quod D in omnibus appareat eadem ratio bonitatis, sicut in niue & cerusa est eadem ratio albedinis, eo quod participant vnam formam. Sed hoc non apparet esse verum in prædictis. Honor enim & prudentia, & voluptas, habent diuersas rationes non solum proprias, prout scilicet ratio honoris inquantum est honor, differt à ratione prudentiæ inquantum est prudentia, sed inquantum est bona. Non enim est vna ratio bonitatis in omnibus his, nec secundum eandem rationem sunt appetibilia. Vnde relinquitur, quod id quod dicunt per se bonum, non est aliquid commune, velut vna idea communis omnium bonorum. E Deinde cum dicit.

i ¶ Respondet cuidam quæstioni. Et hæc quidem quæstio locum habet. Quia aliquid dici de multis secundum diuersas rationes, contingit dupliciter. Vno modo, secundum rationes omnino diuersas, non habentes respectum ad vnum. Et ista dicuntur æquiuoca à casu, quia, scilicet casu accidit, quod vnum nomen vnus homo imposuit vni rei, & alii rei, vt præcipue patet in diuersis hominibus vno nomine nominatis. Alio modo, vnum nomen dicitur de multis secundum rationes diuersas, non totaliter, sed in aliquo vno conuenientes. Quandoquidem in hoc, quod referuntur ad vnum principium, sicut res

aliqua dicitur militaris, vel quia est instrumentum militis, sicut gladius, vel quia est tegmentum eius sicut lorica, vel quia est vehiculum eius, sicut equus. Quandoque vero in hoc, quod referuntur ad vnum finem, sicut medicina dicitur sana, eo quod est factiua sanitatis, dieta vero, eo quod est conseruatiua sanitatis, vrina vero, eo quod est sanitatis significatiua. Quandoque secundum proportiones diuersas ad idem subiectum, sicut qualitas dicitur esse ens, quia est dispositio per se entis, idest substantiæ: quantitas vero eo quod est mensura eiusdem, & sic de aliis, vel secundum vnam proportionem ad diuersa subiecta. Eandem enim habent proportionem, visus quo ad corpus, & intellectus quo ad animam. Vnde sicut visus est potentia organi corporalis, ita etiam intellectus est potentia animæ absque participatio- A B

ne corporis. Sic ergo dicit, quod bonum dicitur de multis, non secundum rationes penitus differentes, sicut accidit in his, quæ sunt à casu æquiuoca, sed magis secundum analogiam idest proportionem eandem, inquantum omnia bona dependent ab vno primo bonitatis principio, vel inquantum ordinantur ad vnum finem. Non enim voluit Aristoteles quod illud bonum separatum sit idea, & ratio omnium bonorum, sed principium & finis. Vel etiam dicuntur omnia bona magis secundum analogiam, id est proportionem eandem, sicut visus est bonum corporis, & intellectus est bonum animæ. Ideo hunc tertium modum præfert, quia accipitur secundum bonitatem inhærentem rebus. Primi autem duo modi secundum bonitatem separatam, à qua non ita proprie aliquid denominatur.

LECTIO VIII.

SEd forte hoc quidem est nunc. Certificare enim de ipsis, alterius vtique philosophiæ erit magis proprium. Similiter autem & de idea. Si enim est vnum quid communiter prædicatum bonum, vel separabile quidem ipsum secundum seipsum manifestum quod non vtique erit operatum, neque possessum bonum. Nunc autem tale aliquid quæritur.

C *b* Forte autem alicui videbitur, vtique melius esse cognoscere ipsum ad possessa & operata bonorum. Velut enim exemplum hoc habentes magis sciemus, & quæ nobis sunt bona. Et si sciamus, adipiscemur ipsa.

c Probabilitatem quidem igitur quandam habet sermo. Videtur autem scientiis dissonare. Omnes enim bonum quoddam appetentes, & quo indigent inquirentes derelinquunt cognitionem ipsius. Tantum autem auxilium omnes artifices ignorare, & neque inquirere, non est bene rationabile. D

d Inutile autem. Et quid iuuabitur textor & faber ad suam artem sciens ipsum bonum? Vel qualiter magis medicus? vel magis miles erit, qui ideam ipsam contemplatus est? Videtur quidem enim, neque sanitatem ita intendere medicus, sed eam, quæ hominis, magis autem forte eam quæ huius. Secundum vnumquemque enim medicabitur. Et de his quidem igitur, intantum dictum sit.

LECTIO VIII.

SEd hæc in præsenti forsitan omittenda sunt. Nam exacte ipsa discutere, ad aliam magis spectat philosophiam. Et de idea similiter. Constat enim etsi est aliquod vnum bonum, quod communiter dicatur, aut separatum quid ipsum per se, non tamen, aut agi, aut acquiri ab homine posse. Nunc autem tale quæritur.

Fortasse autem cuipiam melius esse videbitur cognoscere ipsum ad ea bona, quæ possideri ac agi possunt. Nam velut exemplar id habentes, magis ea, quæ nobis sint bona sciemus, & si sciremus, assequemur.

Hæc igitur ratio habet quidem quandam probabilitatem, à scientiis autem discrepat. Vniuersæ namque bonum affectantes quoddam, idque quod deest perquirentes, huius prætermittunt cognitionem. Tantam tamen opem omnes artifices ignorare, & non perquirere, non est consentaneum rationi.

Dubium autem est. Et quidnam ad suam artem, aut textori confert, aut fabro, si ipsum scierit bonum? Aut quonam modo, vel medicus, vel dux euadet peritior, qui ideam ipsam aspexerit? Neque enim valetudinem hoc modo medicus, sed hominis, imo vero huius fortasse considerat, quippe cum singulis hominibus medeatur. Sed de his hactenus.

LECTIO VIII.

POstquam Philosophus ostendit, quod non est vna communis idea boni, nunc ostendit, quod etiam si esset, non pertineret ad propositum, vt secundum ipsam esset quærenda fœlicitas. Et circa hoc tria facit. Primo probat propositum. Secundo ponit quandam responsionem, ibi [Forte alicui videtur, &c.] Tertio excludit eam, ibi. [Probabilitatem quidem igitur, &c.] Dicit ergo primo hoc, scilicet qualiter bonum dicatur secun-

E dum vnam, vel diuersas rationes de bonis, oportet nunc relinquere, quia per certitudinem determinare de hoc, pertinet magis ad aliam Philosophiam, scilicet ad metaphysicam. Et similiter etiam consideratio de idea boni, non est propria præsenti intentioni. Et horum rationem assignat: quia si esset vnum bonum vniuoce de omnibus prædicatum, vel etiam si esset per seipsum separatum existens, manifestum est, quod non erit tale aliquid quod sit vel operatum vel possessum ab homine. Nunc autem tale aliquid quærimus. Quærimus enim fœlicitatem, quæ est finis humanorum

humanorum actuum. Finis autem hominis, vel A est ipsa eius operatio, vel est aliqua res exterior. Quæ quidem potest esse finis hominis, vel quia est operata, sicut domus est finis ædificationis, vel quia est possessa sicut res quæ venit in vsum. Manifestum est autem, quod illud bonum commune, vel separatum, non potest esse ipsa hominis operatio, nec etiam est aliquid per hominem factum. Nec etiam videtur aliquid ab homine possessum, sicut possidentur res quæ veniunt in vsum huius vitæ. Vnde manifestum est, quod illud bonum commune, vel separatum non est bonum humanum, quod nunc quærimus. Deinde cum dicit. B

b ¶ Ponit quandam responsionem. Posset enim aliquis dicere, quod illud bonum separatum, quamuis non sit operatum, vel possessum ab homine, est tamen exemplar omnium operatorum, & possessorum bonorum. Expedit autem intueri exemplar ei, qui vult peruenire ad exemplar. Et ideo videtur expedire, quod aliquis ipsum bonum separatum cognoscat propter bona possessa & operata. Quia habentes illud bonum separatum, sicut quoddam exemplum, magis poterimus cognoscere, & per consequens melius adipisci ea, quæ sunt nobis bona, sicut inspicientes ad hominem aliquem, magis possunt proprie depingere eius effigiem. Deinde cum dicit.

c ¶ Excludit præmissam responsionem duabus rationibus. C Quarum prima sumitur ex eo, quod communiter obseruatur. Et dicit, quod sermo prædictæ rationis videtur esse probabilis. Sed tamen videtur dissonare ab eo, quod obseruatur in omnibus scientiis. Omnes enim scientiæ & artes appetunt quoddam bonum, vt supra habitum est. Et vnaquæque vtitur eo, quod est necessarium sibi ad consequendum finem intentum. Nulla autem vtitur cognitione illius boni separati. Quod non esset rationabile, si ex eo aliquod auxilium præberetur. Non ergo aliquid confert ad operata & possessa bona, cognitio illius boni separati. Secundam rationem ponit ibi.

d ¶ Quæ sumitur ab ipsa natura rei. Et dicit, quod illud bonum considerandum est omnino inutile ad scientias & artes, & quantum ad earum exercitium, quia textor, vel faber in nullo iuuatur ad operationem suæ artis ex cognitione illius boni separati. Et etiam quantum ad acquisitionem scientiæ, vel artis. Nullus enim magis efficitur medicus, vel magis miles per hoc, quod contemplatur ideam separatam boni. Cuius rationem assignat, quia oportet exemplar, ad quod necesse est inspicere, esse conforme operato. Ars autem non operatur aliquod bonum commune, aut abstractum, sed concretum in singulari. Medicus enim non intendit sanitatem in abstracto, sed in concreto, eam, scilicet quæ est hominis, quia medicatur, non hominem vniuersalem, sed singularem. Vnde relinquitur, quod cognitio vniuersalis boni & separati non sit necessaria, neque ad acquisitionem scientiarum, neque ad exercitium earum. Vltimo autem concludit, dictum esse de opinionibus fœlicitatis.

LECTIO IX.

RVrsus autem redeamus ad quæsitum bonum, quid vtique sit. Videtur quidem enim aliud in alia operatione, & arte. Aliud enim in medicinali, & militari, & reliquis similiter. Quoniam igitur vnicuique bonum, gratia cuius reliqua operata sunt. Hoc quidem in medicinali sanitas: in D militari vero, victoria: in ædificatiua autem domus, in alio vero aliud. In omni autem operatione & electione, finis. Huius enim gratia reliqua operantur omnes. Quare si quis operatorum omnium est finis, hic vtique erit operatum bonum. Si vero plures, plura hæc, transcendens vtique sermo ad hoc ipsum perueniet.

b Hoc autem adhuc magis explanare tentandum. Quoniam autem plures videntur & fines, horum autem eligimus quosdam propter alterum, vt puta, diuitias, fistulas, & omnia organa. E Manifestum igitur, quoniam non sunt omnes perfecti: at optimus autem perfectus quis videtur: quapropter, siquidem est aliquod vnum solum perfectum, hoc vtique erit, quod quæritur: si vero plura, perfectissimum horum. Perfectius autem dicimus, quod secundum seipsum est prosequibile eo, quod propter alterum. Et quod nunquam propter aliud eligibile his, quæ secundum seipsa, & propter aliud eligibilius. Et simpli-

LECTIO IX.

NVnc rursus redeamus ad id, quod quærimus bonum, & quid tandem sit ipsum, inuestigemus. Esse enim aliud in alia actione constat & arte. Aliud est enim in medicina, & in re militari, & in cæteris simili modo. Quid igitur vnicuique bonum est? An id gratia cuius cætera aguntur? Hoc autem in medicina quidem est sanitas: in rei vero militaris facultate victoria, & in extruendarum ædium arte, domus, & in alia aliud. In actione etiam omni, electione ve, id quod est finis. Huius enim gratia omnes agunt. Quare, si quis omnium rerum agendarum sit finis, is ipsum bonum agendum erit. Sin vero plures, hi ipsi. Oratio igitur migrando ad idem accessit.

Enitendum autem est magis hoc declarare. Cum itaque plures sint fines, & horum quosdam ob alios expetamus, vt diuitias, fistulas, instrumentaque, omnino perspicuum est, non omnes fines esse perfectos. At finem optimum perfectum quis esse constat. Quare si tantum vnus perfectus sit finis, is hic erit, qui quæritur. Sin plures, is qui horum est perfectissimus. Eum autem, qui per se est expetibilis, perfectiorem eo dicimus esse, qui est propter alium expetendus, & eum qui numquam ob alium expetitur iis vniuersis qui per se & propter illum etiam expetuntur. Et eum igitur perfectum simpliciter, qui per se semper est, & nunquam ob alium expetendus. Talis

citer vtique perfectum, quod secundum seipsum eligibile semper & numquã propter aliud. Tale itaque fœlicitas maxime vtique esse videtur, hanc enim eligimus semper propter seipsam, & nunquã propter aliud. Honorem vero & voluptatem & intellectum & omnem virtutem eligimus quidem & propter ipsam, nullo enim adueniente eligeremus vnumquodque ipsorum. Eligimus autem hæc & fœlicitatis gratia, propter hoc suspicantes & fœlices fore. Fœlicitatem autem nullus eligit horum gratia, nec omnino propter aliud.

A *Talis autem finis ipsa fœlicitas maxime esse videtur. Hanc enim propter seipsam semper, & nunquam ob aliud quicquam expetimus, honorem autem voluptatem, mentem, virtutem denique omnem & propter se expetimus. Quippe cum ipsorum vnumquodque expeteremus si nihil inde etiam proueniret, & fœlicitatis etiam gratia, per hæc ipsa fœlices fore nos arbitrantes. Sed illorum gratia fœlicitatem, aut ob aliud prorsus expetit nemo.*

c Videtur autẽ & ex per se sufficientia idem accidere. Perfectum enim bonum per se sufficiens esse videtur. Per se sufficiens autem dicimus, non ipsi soli viuenti vitã solitariam, sed & parentibus, & filiis, & vxori, & vniuersaliter amicis, & ciuibus, quia natura ciuile homo. Horum autem assumendus terminus quis. Extendenti enim ad parentes, & propinquos, & amicos amicorum, in infinitum procedit. Sed hoc quidem rursus perscrutandum. Per se sufficiens autem ponimus, quod sufficientem solitariam, & eligibilem facit vitam, & nullo exteriori indigentem. Talem autem fœlicitatem existimamus esse.

B *Idem & ex sufficientia videtur accidere. Perfectum namque bonum sufficiens est. Sufficiens autem dicimus non ipsi soli, qui vitam solitariam agit, sed & parentibus, & natis, & vxori, & amicis omnino, ac ciuibus. Quandoquidem homo natura ciuilis est, atque sumendus est in his terminis quidam, nam si ad parentes hoc ipsum, & natorum natos, & amicorum amicos extenderis, in infinitum fiet progressio. Sed de hoc considerandum est postea.* C *Id autem sufficiens esse ponimus, quod solum à cæteris segregatum expetibilem vitam facit, reique nullius indigentem. Talem autem fœlicitatem ipsam esse existimamus.*

d Amplius autem omnium maxime eligilem non connumeratam. Connumerata autem manifestum, quod eligibilior cum omnino esse putemus bonorum. Superabundantia enim bonorum fit, eo quod appositum est. Bonorum autem maius eligibilius semper. Perfectum vtique quidem videtur & per se sufficiens fœlicitas, omnium operatorum existens finis.

Et insuper cum non numeratur, cum cæteris maxime omnium expetibilem, cum numeratur magis, vt par est expetibilem, cum minimo bonorum esse putamus. Augmentum enim bonorum fit id, quod adiungitur. Id autem semper magis est expetibile, quod maius est bonum. Perfectum igitur quid, & sufficiens est fœlicitas, cum sit rerum agendarum omnium finis.

LECTIO IX.

POstquam Philosophus pertractauit opiniones aliorum de fœlicitate, hic determinat de ea secundum propriam opinionem. Et diuiditur in partes duas. In prima ostendit, quid sit fœlicitas. In secunda determinat de quadam proprietate fœlicitatis, ibi. [Determinatis autem his, scrutemur de fœlicitate, &c.] Prima pars diuiditur in duas partes. In prima ostendit, quid sit fœlicitas. In secunda remouet quandam dubitationem, ibi. [Multæ autem transmutationes fiunt, &c.] Circa primum duo facit. Primo ostendit, quid sit fœlicitas. Secundo ostendit, quod præ- E missæ sententiæ concordant omnia, quæ dicuntur de fœlicitate, ibi [Scrutandum ergo de ipsis, &c.] Circa primum duo facit. Primo proponit quasdam rationes communes, & conditiones fœlicitatis, quæ quasi omnibus sunt manifestæ. Secundo inquirit fœlicitatis essentiam, ibi. [Sed forte fœlicitatem quidem, &c.] Circa primum duo facit. Primo ponit fœlicitatem esse vltimum finem. Secundo ponit conditiones, quæ competunt vltimo fini, ibidem. [Hoc autem ad hoc magis explanare, &c.] Dicit ergo primo, quod expeditis his, quæ pertinent ad opiniones aliorum,

D rursus oportet redire ad bonum, circa quod nostra versatur inquisitio scilicet ad fœlicitatem, vt inuestigemus quid sit. Circa quod primum considerandum est, quod in diuersis operationibus & artibus videtur, aliud & aliud esse bonum intentum. Sicut in medicinali arte, bonum intentum est sanitas & in militari arte, bonum intentum est victoria, & in aliis artibus, aliquod aliud bonum. Et si quæratur, quid sit bonum intentum in vnaquaque arte, vel in vnoquoque negotio. Sciendum est, quod hoc est illud, cuius gratia omnia alia fiunt. In medicina enim omnia fiunt propter sanitatem. In militari omnia fiunt propter victoriam. Et in ædificatiua omnia fiunt propter domum construendam. Et similiter in quolibet alio negotio, aliquod aliud est bonum intentum, cuius gratia omnia alia fiunt. Hoc autem bonum intentum in vnaquaque operatione, vel electione dicitur finis. Quia finis nihil aliud est, quam illud cuius gratia alia fiunt. Si ergo occurrat statim aliquis finis, ad quem ordinentur omnia, quæ operantur omnes artes, & operationes humanæ, talis finis erit operatum bonum simpliciter, id est, quod intenditur ex omnibus operibus humanis. Si autem ad hoc concurrant plura bona, ad quæ ordinentur diuersi fines diuersarum artium, oportebit,

oportebit, quod inquisitio rationis nostræ transcendat ista plura, quousque perueniat ad hoc ipsum, id est, ad aliud vnum. Necesse est enim vnum esse vltimum finem hominis inquantum est homo, propter vnitatem humanæ naturæ, sicut vnus est finis medici inquantum est medicus, propter vnitatem medicinalis artis. Et iste vltimus finis hominis dicitur humanum bonum, quod est fœlicitas. Deinde cum dicit.

b ¶ Ponit duas conditiones vltimi finis: Prima quidem, quod sit perfectum. Secunda, quod sit per se sufficiens, ibidem. [Videtur autem & per se sufficientia, &c.] Vltimus enim finis est vltimus terminus motus naturalis desiderii. Ad hoc autem, quod aliquid sit vltimus terminus motus naturalis, duo requiruntur. Primo quidem, quod sit habens speciem, non autem in via ad speciem habendam. Sicut generatio ignis non determinatur ad dispositionem formæ, sed ad ipsam formam. Quod autem formam habet, est perfectum. Quod autem est dispositum ad formam, est aliquid imperfectum. Et ideo oportet, quod bonum quod est vltimum finis, sit bonum perfectum. Secundo requiritur, quod id quod est terminus motus naturalis sit integrum, quia natura non deficit in necessariis. Vnde finis generationis humanæ, non est homo diminutus membro, sed homo integer. Et similiter finis vltimus, qui est terminus desiderii, necesse est, quod sit per se sufficiens, quasi integrum bonum. Circa autem perfectionem finalis boni considerandum est, quod sicut agens ad finem mouet, ita finis mouet desiderium agentis. Vnde oportet gradus finium proportionari gradibus agentis. Est autem triplex agens. Vnum imperfectissimum, quod non agit per propriam formam, sed solum inquantum est motum ab alio, sicut martellus agit cultellum. Vnde effectus secundum formam adeptam, non assimilatur huic agenti, sed ei à quo mouetur: Aliud autem est agens perfectum, quod agit quidem secundum suam formam, vnde assimilatur ei affectus, sicut ignis calefacit: sed tamen indiget moueri ab aliquo principali priori agente, Et quantum ad hoc habet aliquid imperfectionis, quasi participans cum instrumento. Tertium autem est agens perfectissimum, quod agit quidem secundum formam propriam, & ab alio non mouetur. Et similiter est in finibus. Est enim aliquid quod appetitur, non propter aliquam formalem bonitatem in ipso existentem, sed solum inquantum est vtile ad aliquid, sicut medicina amara. Est autem aliquid quod est quidem appetibile propter aliquid quod in se habet, & tamen appetitur propter aliud, sicut medicina valida sapida. Et hoc est bonum perfectius. Bonum autem perfectissimum est, quod ita appetitur propter se, quod nunquam appetitur propter aliud. Hos igitur tres gradus bonorum distinguit hic Philosophus. Et dicit, quod hoc quod dictum est de vltimo fine, oportet adhuc magis explanare inquirendo conditiones, quæ requiruntur ad vltimum finem. Videntur autem esse plures gradus finium, quorum quosdam eligimus propter aliud solum, sicut diuitias, quæ non appetuntur nisi inquantum sunt vtiles ad vitam hominis, & fistulas, quibus canitur, & vniuersaliter omnia organa, quæ non quæruntur nisi propter vsum eorum. Vnde manifestum est, quod omnes sunt imperfecti. Optimus autem finis, qui est

A vltimus, oportet quod sit perfectus. Vnde si vnum solum tale, oportet hoc esse vltimum finem quem quærimus. Si autem sint multi perfecti fines, oportet quod perfectissimus horum sit optimus, & vltimus. Manifestum est autem, quod sicut id quod est secundum se appetibile, est magis perfectum eo, quod est appetibile propter alterum ita illud quod nunquam appetitur propter aliud est perfectius his, quæ licet secundum se appetantur, tamen appetuntur etiam propter aliud. Et ita simpliciter perfectum est, quod est semper secundum se eligibile, & nunquam propter aliud. Talis autem videtur esse fœlicitas, quam nequaquam eligimus propter aliud, sed semper propter

B seipsam. Honorem vero & voluptates & intelligentiam & virtutem eligimus quidem propter seipsa. Eligeremus enim ea vel appeteremus, etiam si nihil aliud ex eis nobis proueniret. Et tamen eligimus ea propter fœlicitatem, inquantum per ea credimus nos futuros fœlices. Fœlicitatem autem nullus eligit propter hoc, nec propter aliquid aliud. Vnde relinquitur, quod fœlicitas sit perfectissimum bonorum, & per consequens vltimus & optimus finis. Deinde cum dicit.

c ¶ Agit de per se sufficientia fœlicitatis. Et primo quantum ad id quod pertinet ad rationem sufficientiæ. Secundo inquantum ad id quod additur per se, ibi. [Amplius autem omnium, &c.]

C Dicit ergo primo, quod idem videtur sequi ex per se sufficientia, sicut & ex perfectione, scilicet quod fœlicitas sit optimus & vltimus finis. Hæc enim duo se consequuntur. Nam bonum perfectum videtur esse per se sufficiens. Si enim quantum ad aliquid non sufficit, iam non videtur perfecte desiderium quietare, & ita non erit perfectum bonum. Dicitur autem esse propter se sufficiens bonum, non quia sit sufficiens vni soli homini, viuenti vitam solitariam, sed parentibus, & filiis, & vxori, & amicis, & ciuibus, vt scilicet sufficiat eis in temporalibus prouidere necessaria auxilia ministrando, & in spiritualibus instruendo,

D vel consiliando. Et hoc ideo, quia homo naturaliter est animal ciuile. Et ideo non sufficit suo desiderio, quod sibi prouideat, sed etiam quod possit aliis prouidere. Sed hoc oportet intelligere vsque ad aliquem terminum. Si enim aliquis velit hoc extendere, non solum ad consanguineos, & amicos proprios, sed etiam ad amicos amicorum, procederet hæc in infinitum, & sic nulli poterit sufficientia prouenire, & ita nullus posset esse fœlix, si fœlicitas hanc infinitam sufficientiam requireret. Loquitur enim in hoc Libro Philosophus de fœlicitate, qualis in hac vita potest haberi. Nam fœlicitas alterius vitæ omnem inuestigationem rationis excedit. Quis autem sit terminus, vsque ad quem oporteat fœlicem esse sufficientem,

E rursus perscrutandum alibi erit scilicet in Oeconomica, vel Politica: et quia exposuerat cui debeat esse sufficiens bonum perfectum, quod fœlicitas dicitur, quia scilicet non soli vni homini, sed sibi & omnibus quorum cura ad ipsum spectat, consequenter exponit quid sit quod dicitur per se sufficiens. Et dicit, quod per se sufficiens dicitur illud, quod etiam si solum habeatur, facit vitam eligibilem, & nullo exteriori indigentem. Et hoc maxime conuenit fœlicitati, alioquin non terminaret motum desiderii, si extra ipsam remaneret aliquid, quo homo indigeret. Omnis enim indigens, desiderat adipisci id quo indiget. Vnde manifestũ

est, quod fœlicitas est bonum per se sufficiens. A Deinde cum dicit.

d ¶ Exponit rationem per se sufficientiæ, quantum ad hoc, quod dicit per se. Dicitur autem aliquid per se sufficiens ex eo quod seorsum ab aliis acceptum, est sufficiens. Quod quidem potest dupliciter contingere. Vno modo sic, quod illud bonum perfectum, quod dicitur per se sufficiens, non possit recipere augmentum bonitatis ex alio bono addito. Et hoc quidem est conditio eius, quod est totale bonum, scilicet Dei. Sicut enim pars connumerata non est aliquid maius, quam totum, quia ipsa pars in toto includitur, ita etiam quodcunque bonum connumeratum, Deo non facit aliquod augmentum bonitatis, quia non est B bonum, nisi per hoc, quod participat bonitatem diuinam. Aliquid autem dicitur etiam solitarium, vel nullo alio connumerato esse sufficiens inquantum continet omne illud, quod indiget homo ex necessitate. Et sic fœlicitas de qua nunc loquitur, habet de se sufficientiam, quia in se continet omne illud quod est in se necessarium, non autem omne illud quod potest homini aduenire. Vnde potest melior fieri aliquo alio addito. Non tamen remanet desiderium hominis inquietum, quia desiderium ratione regulatum, quale oportet esse fœlicis, non habet inquietudinem de his, quæ non sint necessaria, licet sunt possibilia adipisci. Hoc est ergo quod dicit, maxime inter omnia conuenire fœlicitati, quod etiam ipsa non connumerata aliis, sit eligibilis. Tamen, si connumeretur alicui alteri in minimo bonorum, manifestum est, quod erit eligibilior. Cuius ratio est quia per appositionem fit superabundantia, vel, augmentum boni. Quanto autem aliquid est magis eligibile. Vltimo autem concludit epilogando quod dictum est, scilicet quod fœlicitas cum sit omnium operatorum vltimus finis, est perfectum bonum, & per se sufficiens.

LECTIO X.

SEd forte fœlicitatem quidem & optimum dicere confessum quidem videtur. Desideratur autem manifestius quid est adhuc dici.

b Forte vtique fiet hoc, si sumatur opus C hominis. Quemadmodum enim tibicini, & statuifico, & omni artifici, & omnino quorum est opus aliquod & actus in opere, videtur bonum esse, & bene, ita videtur vtique & homini. Siquidem est opus aliquod ipsi.

c Vtrum igitur textoris quidem, & coriarii sunt opera quædam, & actus, hominis vero nullum est, sed ociosum naturaliter est.

d Vel quemadmodum oculi, & manus, & pedis, & omnino vniuscuiusque particularum videtur aliquod opus, ita & hominis: propter hæc omnia ponet aliquis vtique D opus aliquod.

e Quid igitur vtique inquam? Viuere quidem videtur commune, & plantis. Quæritur autem proprium. Separandum ergo nutritiuam & augmentatiuam vitam. Sequens autem sensitiua quædam vtique erit. Videtur vero & hæc communis, & equo & boui. & omni animali. Relinquitur operatiua vtique quædam rationem habentis. Hoc autem quidem, vt persuasibile ratione. Hæc vero, vt habens & intelligens. Dupliciter autem, & hæc dicta, eam quæ secundum rationem ponendum. Principalius enim videtur dici.

f Si autem est opus hominis animæ operatio secundum rationem, vel non sine ratione, idem autem dicimus opus esse genere huius, & huius studiosi, quemadmodum citharistæ, & studiosi citharistæ, & simpliciter vtique hæc in omnibus apposita secundum virtutem abundantia ad opus. Citharistæ quidem enim citharizare, studiosi autem bene. Si autem sic, hominis ponimus

LECTIO X.

SEd forsitan fœlicitatem quidem summum esse dicere bonum ab vniuersis conceditur. Desideratur autem, vt dilucidius quidnam sit ipsa dicatur.

Hoc igitur fortasse fuerit si opus hominis caperetur. Vt enim modulatoris, statuarii, cæterorumque artificum, & eorum omnino quorum est opus aliquod actione. Bonum, & id quod bene sese habet in ipso opere videtur consistere, sic & hominis bonum in opere ipsius esse constabit, si sit ipsius aliquod opus.

Fabri ne igitur, & sutoris opera sunt quædam, actionesve, hominis autem nullum est opus, sed est ociosus homo natura.

An vt oculi, manus, pedis, & cuiusque omnino partis aliquod opus est, sic & hominis: præter hæc omnia quispiam aliquod posuerit opus.

Quid igitur id fuerint tandem? Viuere enim cum plantis commune est. Opus autem proprium ipsius hominis quæritur. Segreganda est ergo nutriendi augendique vita. Hanc sentiendi sequitur vita. At ipsam etiam homini cum equo, ac boue omnique animali constat esse communem. Restat igitur actiua quædam vita rationem habentis. Huius autem aliud est, vt obediens ratione, aliud, vt eam habens E *atque intelligens. Sed cum hæc etiam bifariam dicatur, ea ponenda est, quæ est actu. Hæc enim magis proprie dicitur vita.*

Est igitur opus hominis, operatio animæ per rationem, aut non sine ratione. At vero opus huius, ac studiosi huius idem esse genere dicimus, vt Citharœdi, studiosique Citharœdi. Et hoc in omnibus absolute operi adiuncta perfectione, quæ est à propria virtute. Citharœdi namque opus est, citharam pulsare, studiosi vero, bene pulsare. Eodem modo cum hominis opus vitam quandam esse ponamus, & hanc ipsam

mus opus vitam quandam, hanc autem animæ operationem, & actum cum ratione. Studiosi autem viri bene hoc & optime. Vnumquodque autem bene secundum propriam virtutem perficitur. Si autem hoc humanũ bonum animæ operatio sit secundũ virtutem. Si autem plures virtutes secundũ perfectissimam & optimam.
g Amplius autem in vita perfecta. Vna enim hirundo non facit ver, nec vna dies. Ita vtique nec beatum & fœlicem vna dies neque paruum tempus.

A *ipsam operationem animæ, atque actus cum ratione. Studiosi profecto viri hæc ipsa sunt, cum bene, recteque fiunt. Singula autem bene per propriam virtutem efficiuntur. Quæ cum ita sint, fit vt bonum humanum animæ sit operatio per virtutem. Et si plures sint virtutes, per optimam nimirum & perfectißimam.*

Et insuper in vita perfecta. Ver enim, nec vna facit hirundo, nec vnus dies, & beatum hominem eodem modo fœlicemue, nec vnus dies, nec breue vllum efficit tempus.
B

LECTIO X.

POstquam Philosophus posuit quasdam conditiones fœlicitatis, hic inuestigat diffinitionem eius. Et circa hoc tria facit. Primo, ostendit necessitatem huius inquisitionis. Secundo venatur diffinitionem fœlicitatis, ibi. [Forte vtique fiet hoc &c.] Tertio ostendit, quod præmissa definitio non est sufficiens, sed adhuc oportet amplius dicere, ibi. [Circumscribatur quidem, &c.] Dicit ergo primo, quod omnes confitentur fœlicitatem esse aliquid optimum, ad quod pertinet, quod fœlicitas sit vltimus finis, & perfectum bonum per se sufficiens. Sed adhuc manifestius oportet dici aliquid de fœlicitate, vt sciatur quid ipsa sit in speciali. Deinde cum dicit.

b ¶ Inuestigat diffinitionem fœlicitatis. Et circa hoc facit. Primo inquirit genus eius. Secundo differentias eius, ibi. [Si autem opus hominis.] Circa primum tria facit. Primo ostendit, quod fœlicitas est operatio hominis. Secundo ostendit quod hominis sit aliqua propria operatio, ibi.] Vtrum igitur textoris, &c. Tertio ostendit, quæ sit propria operatio hominis, ibi. [Quid igitur, &c.] Dicit ergo primo, quod quid sit fœlicitas poterit manifestum esse, si sumatur operatio hominis. Cuiuslibet enim rei habentis propriam operationem, illa est bonum suum, & hoc quod bene est ei consistit in eius operatione. Sicut tibicinis bonum consistit in eius operatione. Et similiter eius, qui facit statuam, & cuiuslibet artificis. Et huius ratio est, quia bonum finale cuiuslibet rei est eius vltima perfectio. Forma autem est perfectio prima, sed operatio est perfectio secunda. Si autem aliqua res exterior dicatur esse finis, hoc non erit nisi mediante operatione, per quam scilicet, homo ad rem illam attingat, vel faciendo, sicut ædificator domum, aut quia vtitur, seu fruitur ea. Et sic relinquitur, quod finale bonum cuiuslibet rei in eius operatione sit requirendum. Si igitur hominis est aliqua operatio propria, necesse est, quod in eius operatione propria, consistat finale bonum ipsius, quod est fœlicitas. Et ita fœlicitas est propria operatio hominis. Si autem dicitur in aliquo alio fœlicitas consistere, aut hoc erit aliquid, quo homo redditur idoneus ad huiusmodi operationem, aut erit aliquid, ad quod per suam operationem attingit, sicut Deus dicitur esse beatitudo hominis. Deinde cum dicit.

c ¶ Probat, quod sit aliqua propria operatio hominis. Et hoc dupliciter. Et primo quidem per ea, quæ accidunt homini. Accidit enim homini, quod sit textor, vel coriarius, aut grammaticus, vel musicus, siue aliquid aliud huiusmodi. Sed nihil istorum est, quod non habeat propriam operationem. Alioquin sequeretur, quod huiusmodi ociose, & frustra homini aduenirent. Multo autem magis inconueniens est, quod sit ociosum & frustra id quod est secundum naturam, quod est ordinatum ratione diuina, quam id quod est ordinatum ratione humana. Cum igitur homo sit aliquid existens secundum naturam, impossibile est, quod sit naturaliter ociosus, quasi non habens propriam operationem. Est igitur aliqua operatio hominis propria, sicut eorum, quæ ei accidunt. Cuius causa est, quia vnumquodque, vel naturale, vel artificiale, est per aliquam formam, quod est alicuius operationis principium. Vnde sicut vnaquæque res habet, proprium esse per suam formam, ita etiam habet propriam operationem. Secundo ibi.

C

d ¶ Ostendit idem per hominis partes. Eandem enim operationem oportet existimare in toto, & in partibus, quia sicut anima est actus totius corporis, ita quædam partes animæ sunt actus quarumdam partium corporis, vt visus oculi. Sed quælibet pars hominis habet propriam operationem, sicut oculi operatio est videre, & manus palpare, & pedum ambulare, & sic de aliis particulis, relinquitur ergo, quod totius hominis sit aliqua propria operatio. Deinde cum dicit.

e ¶ Inquirit, quid sit propria operatio hominis. Manifestum est autem, quod ipsa operatio est vniuscuiusque rei, quæ competit ei secundum suam formam. Forma autem hominis est anima, cuius actus dicitur viuere, non quidem secundum quod viuere est esse viuentis, sed secundum quod viuere dicitur aliquod opus vitæ, puta intelligere & sentire. Vnde manifestum est, quod in aliquo opere vitæ consistit hominis fœlicitas. Non autem potest dici, quod secundum quodcunque viuere, attendatur hominis fœlicitas, quia viuere est commune plantis. Sed fœlicitas quæritur sicut quoddam proprium hominis bonum, dicitur enim bonum humanum. Pari autem ratione species vitæ, quæ dicitur nutritiua, vel augmentatiua, separanda est à fœlicitate, quia etiam hæc communia sunt plantis. Et ex hoc accipi potest, quod fœlicitas non consistit, neque in sanitate, neque in pulchritudine, neque, in fortitudine, neque in proceritate corporis. Omnia enim hæc acquiruntur per operationes huius vitæ. Post vitam autem nutritiuã & augmentatiuã, sequitur vita sensitiua, quæ etiam non est propria homini, sed conuenit equo, & boui, & cuilibet animali. Vnde nec in hac vita consistit fœlicitas. Et ex hoc accipi potest quod humana fœlicitas non consistit in aliqua sensibili cognitione, seu delectatione. Post vitam autem nutritiuam & sensitiuam, non relinquitur, nisi vita, quæ est operatiua secundum rationem. Quæ quidem vita propria est homini. Nam ho-

D

E

mo speciem sortitur ab hoc, quod est rationale. A Sed rationale est duplex. Vnum quidem participatiue, inquantum scilicet, persuadetur & regulatur à ratione. Aliud vero est rationale essentialiter, quod scilicet, habet ex seipso ratiocinari, & intelligere. Et hæc quidem pars principalius rationalis dicitur. Quia quod est per se, semper est principalius eo, quod est per aliud. Quia igitur fœlicitas est principalissimum bonum hominis, consequens est, vt magis consistat in eo, quod est rationale essentialiter, quam in eo, quod est rationale propter participationem. Ex quo potest accipi, quod fœlicitas principalius consistat in vita contemplatiua, quam in actiua, & in actu rationis B vel intellectus, quam in actu appetitus ratione regulari. Deinde cum dicit.

f ¶ Inuestigat differentias fœlicitatis. Et diuiditur in partes duas, secundum duas differentias quas inuestigat. Secunda pars incipit, ibi. [Amplius autem, &c.] Primo igitur accipitur ex præmissis, quod proprium opus hominis sit operatio animæ, quæ est secundum ipsam rationē, vel non sine ratione. Quod dicit propter operationem appetitus regulari ratione. Hoc autem in omnibus communiter inuenitur, quod idem est opus alicuius rei in genere acceptæ, & opus illius rei sit bona, nisi quod oportet apponere ex parte operationis id quod pertinet ad virtutem, sicut opus citharistæ est citharizare. Opus autem boni citharistæ C est bene citharizare. Et similiter est in omnibus aliis. Si igitur opus hominis consistit in quadam vita, prout scilicet homo operatur secundum rationem, sequitur, quod boni hominis sit bene operari cum ratione, & optimi hominis, scilicet fœlicis optime hoc facere. Sed hoc pertinet ad rationem virtutis, quod vnusquisque habens virtutem secundum eam bene operetur, sicut virtus equi est secundum quam bene currit. Si ergo operatio optimi hominis, scilicet fœlicis est, vt bene & optime operetur secundum rationem, sequitur quod humanum bonum, scilicet fœlicitas sit operatio secundum virtutem, ita scilicet, quod si est vna tantum virtus hominis, operatio quæ est secundum illam virtutem, erit fœlicitas. Si autem sunt plures virtutes hominis, erit fœlicitas operatio, quæ est secundum illarum optimam. Quia fœlicitas non solum est bonum hominis, sed optimum. Deinde cum dicit.

g ¶ Inuestigat aliam differentiam fœlicitatis. Requiritur enim etiam ad fœlicitatem continuitas & perpetuitas quantum possibile est. Hoc enim naturaliter appetitus habentis intellectum desiderat, vt pote apprehendens non solum esse, vt nunc sicut sensus, sed etiam esse simpliciter. Cum autem esse sit secundum seipsum appetibile, consequens est, quod sicut animal per sensum apprehendens esse, vt nunc, appetit nunc esse, ita etiam homo per intellectum apprehendens esse simpliciter, appetit esse simpliciter & semper & non solum, vt nunc. Et ideo de ratione perfectæ fœlicitatis est continuitas & perpetuitas, quam tamen præsens vita non patitur. Vnde in præsenti vita non potest esse perfecta fœlicitas. Oportet tamen, quod fœlicitas qualis possibilis est esse præsentis vitæ, sit in vitam perfectam, id est per totam hominis vitam. Sicut enim vna hirundo veniens non demonstrat ver, nec vna dies tēperata, ita nec etiam vna operatio solum facta, facit hominem fœlicem, sed quando homo per totam vitam continuat operationem bonam. Sic ergo patet, quod fœlicitas, est operatio propria hominis secundum virtutem in vitam perfectam.

LECTIO XI.

Circumscribitur quidem igitur bonum ita. Oportet enim fore figuraliter dicere primum, deinde posterius describere.

b Videbitur autem vtique hominis esse perducere & particulatim disponere, quæ bene habentia circumscriptionem.

c Et tēpus taliū inuētor, vel cooperator bonus esse. Vnde & artiū facta sūt additamenta. Omnis enim est apponere, quod deficit.

d Meminisse autem & prædictorum oportet, & certitudinem non in omnibus similiter exquirere, sed in singulis secundum subiectam materiam, & in tantum, quantum proprium est doctrinæ.

e Etenim tector, & geometra differenter quidem inquirunt rectam. Hic quidem enim inquantum est vtile ad opus. Hic autem, quid est, vel quale quid. Speculator enim est veri. Secundum eundem itaque modum, & in aliis est faciendum, vt non extra opera operibus plura fiant.

f Non expetendum autem, neque causam in omnibus similiter. Sed sufficiens, & in quibusdam hoc si determinantur bene vtputa, sicut circa principia. Hoc autem primum est & principium. Principiorum

LECTIO XI.

Summum igitur bonum hoc circumscriptum sit modo. Primum namque forsitan, vt figuram quandam describere, postea depingere ipsum oportet.

D *Videtur autem cuiuslibet esse ea, quæ bene sunt circumscripta producere, & explicare atque exponere.*

Tempusque talium inuentor est, aut adiutor bonus. Vnde & artiū facta sunt incremēta. Est enim cuiusuis, id quod deest supplere, ac addere.

Oportet autem & ea, quæ supra diximus in memoria habere, & ipsum exactum non in omnibus eodem modo, sed in singulis, & vt patitur subiecta materia, & quousque ad doctrinam attinet flagitare.

E *Nam faber & geometra, diuerso modo angulum rectum inquirunt. Alter enim quoad vtilis est, ad opus. Alter quidnam sit, & quale quid ipsum inquirit. Contemplator enim est veritatis. Idem modus, & in cæteris est seruandus, ne his, quæ instituimus agere, plura fiant ea, quæ fines illorum egrediuntur.*

Nec in omnibus simili modo causa postulanda est. Sed sat est in quibusdam si bene demonstrata fuerint esse. Quod quidem, & in ipsis principiis sit, atque hic modus primus est, & principium. Principium autem alia inductione

Principiorum autem hæc quidem inductione contemplata sunt hæc vero sensu, hæc autem consuetudine quadam: & alia autem aliter.

A *inductione, alia sensu, alia assuetudine quadam, alia alio modo perspiciuntur.*

g Pertransire autem, vt oportet tentandum singula secundum quod innata sunt, & studendum qualiter terminentur bene. Magnum enim habent auxilium ad sequentia. Videtur igitur enim, plusquam dimidium totius esse principium, & multa manifesta fieri per ipsum eorum, quæ quæruntur.

Enitendum est autem singula pertractare, & suapte natura percipi possunt, & adhibēda est diligentia, vt bene definiantur. Nam magnam ad ea quæ sequuntur, afferunt opem. Principium enim plusquam dimidium totius esse videtur, & eorum, quæ quæruntur complura per ipsum manifesta fieri solent.

LECTIO XI.

B

POstquam Philosophus inuestigauit diffinitionem ipsius fœlicitatis, nunc ostendit, quid post hoc agendum relinquatur. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit, quid restat agendum. Secundo quomodo id agere oporteat, ibi. [Meminisse autem & prædictorum, &c.] Circa primum tria facit. Primo proponit quid sit factum, & quid restat agendum. Et dicit, quod ita sicut supra habitum est, circumscribitur bonum finale hominis, quod est fœlicitas. Et vocat circumscriptionem notificationem alicuius per aliqua communia, quæ ambiunt quidem ipsam rem, non tamen adhuc per ea in speciali declaratur natura illius rei. Quia vt ipse dicit, oportet quod aliquid prius figuraliter dicatur, id est secundum quandam similitudinariam & extrinsecam quodammodo descriptionem, & deinde oportet, vt manifestatis quibusdam aliis, resumatur illud quod fuit prius figuraliter determinatum, & sic iterato plenius describatur. Vnde & ipse postmodum in fine libri de fœlicitate tractatum complebit. Secundo ibi.

b ¶ Assignat rationem eius, quod dictum est, dicens, quod ad naturam cuiuslibet hominis pertinere videtur, vt ea, quæ bene continent, descriptionem alicuius rei, perducat de imperfectio ad perfectum particulatim disponendo. Primo, scilicet vnam partem, & postea aliam inuestigando. Ad hominis enim naturam pertinet ratione vti ad veritatis cognitionem. Rationis autem proprium est, non statim apprehendere veritatem. Et ideo ad hominem pertinet paulatim in cognitione veritatis proficere. Substantiæ vero separatæ, quæ intellectuales dicuntur, statim absque inquisitione notitiam veritatis habent. Tertio ibi.

c ¶ Ostendit, per quid homo ad prædicta iuuetur. Et dicit, quod eorum, quæ bene se habēt ad aliquid circumscribendum, videtur tempus esse quasi adinuentor, vel bonus cooperator, non quidem, quod tempus per se ad hoc aliquid operetur, sed secundum ea, quæ in tempore aguntur. Si enim aliquis tempore procedente det operam inuestigandæ veritati, iuuatur ex tempore ad veritatem inueniendam, & quātum ad vnum & eundem hominem, qui postea videbit, quod prius non viderat, & etiam quantum ad diuersos, vtpote cum aliquis intuetur ea quæ sunt à prædecessoribus inuenta, & aliquid superaddit. Et per hunc modum facta sunt additamenta in artibus, quarum à principio aliquod modicum fuit adinuentu, & postmodum per diuersos paulatim profecit in magna quantitate, quia ad quamlibet pertinet superaddere id quod deficit in consideratione prædecessorum, Si autem econtrario, exercitium studii prætermittatur, tempus est magis causa obliuionis, vt dicitur in 4. Physic. & quantum ad vnum hominem, qui si se negligentiæ dederit, obliuiscetur quod sciuit, & quantum ad diuersos. Vnde videmus multas scientias quæ apud antiquos viguerunt, paulatim cessantibus studiis in obliuionem abiisse. Deinde cum dicit. T.c. 128.

d ¶ Ostendit, quomodo sit prosequendum id quod restat. Et primo hoc proponitur in generali reducens ad memoriam ea, quæ supra in procemio dicta sunt, quod scilicet non oportet similiter exquirere certitudinem in omnibus, sed in singulis secundum subiectam materiam, prout scilicet proprium est illi doctrinæ, quæ circa illam materiam versatur. Secundo ibi.

C

e ¶ Manifestat, quod dixerat in speciali. Et primo, quantum ad id, quod diuersimode in diuersis obseruari oportet. Secundo, quantum ad id, quod communiter in omnibus obseruandum est, ibi. [Pertransire autem oportet, &c.] Circa primum tradit triplicem diuersitatem. Quarum prima est secundum differentiam scientiæ practicæ & speculatiuæ. Vnde dicit quod tector, enim artifex operatiuus, & geometra, qui est speculatiuus, differenter inquirunt de linea recta. Artifex quidem operatiuus vtpote carpentarius inquirit de linea, inquantum est vtile ad opus vtpote ad secundum lignum vel aliquid aliud huiusmodi faciendum: sed Geometra inquirit quid est linea, & quale, & quid sit, considerando proprietates & passiones ipsius, quia Geometra intendit solam speculationem veritatis. Et secundum hunc modum faciendum est in aliis scientiis operatiuis, vt non sequatur hoc inconueniens, vt in scientia operatiua fiant sermones plures, ad opera non pertinentes: puta, si in hac scientia morali aliquis vellet pertractare omnia, quæ pertinent ad rationem & alias partes animæ, oporteret de hoc plura dicere, quam de ipsis operibus. Est enim in vnaquaque scientia vitiosum, vt homo moretur in his quæ sunt extra scientiam. Aliam autem diuersitatem tangit, ibi.

D

E

f ¶ Quæ attenditur secundum differentiam principiorum, & eorum quæ sunt ex principiis. Et dicit quod non est in omnibus eodem modo causa inquirenda. Alioquin procederetur in infinitum in demonstrationibus. Sed in quibusdam sufficit, quod bene demonstretur, id est manifestetur, quod hoc ita est sicut in his, quæ accipiuntur in aliqua scientia, vt principia, quia principium oportet esse primum. Vnde non

potest resolui in aliquid prius. Ipsa autem principia non eodem modo manifestantur. Sed quædam considerantur inductione, quæ est ex particularibus imaginariis, vtputa quod omnis numerus est par aut impar. Quædam vero accipiuntur sensu, sicut in naturalibus puta quod omne quod viuit indiget nutrimento. Quædã vero consuetudine, sicut in moralibus, vtpote quod concupiscentiæ diminuuntur si eis non obediamus. Et alia etiam principia aliter manifestantur, sicut in artibus operatiuis accipiuntur principia per experientiam quandam. Deinde cum dicit.

g ¶ Determinat modum quantum ad id quod A est communiter obseruandum in omnibus. Et dicit, quod homo debet insistere ad hoc, quod singula principia pertranseant, scilicet eorũ notitiã accipiendo, & eis vtendo, secundum quod nata sunt cognosci, & studendũ qualiter determinẽtur in hominis cognitione, vt scilicet sciat distinguere principia abinuicem, & ab aliis. Cognitio enim principiorum multum adiuuat ad sequentia cognoscenda: principium enim videtur plus esse, quam dimidiũ totius, quia, scilicet omnia alia quę restant, cõtinentur in principiis. Et hoc est quod subdit, quod per vnũ principium bene intellectum & consideratũ, multa fiunt manifesta eorũ quæ quæruntur in scientia. B

LECTIO XII.

SCrutandum vtique de ipso non solum ex conclusione, & ex quibus sermo, sed ex dictis de ipso. Vero quidem enim omnia consonant existentia. Falso autem cito dissonat verum.

h. Diuisis itaque bonis tripliciter, & his quidem exterius dictis. His autem circa animam & corpora. Circa animam principalissime dicimus & maxime bona. C Actus autem & operationes animales circa animam ponimus. Quare bene vtique dicetur secundum hanc opinionẽ antiquam existentem & confessam à Philosophis.

c Recte autem, quoniam & actus quidam dicuntur, & operationes finis. Ita enim & eorum, quæ circa animam sunt bonorum fiet, & non eorum, quæ exterius.

d Consonat autẽ rationi, & bene viuere, & bene operari fœlicem. Fere enim bona vita quædam dicta est bona operatio. D

e Videntur autem & quæsita circa fœlicitatem omnia existere dicto.

f His quidem enim virtus, his vero prudentia, aliis autem sapientia quædam esse videtur. His autem hæc, vel horum aliquid cum voluptate, vel non sine voluptate. Alii autem & eam, quæ exterius est abundantiam comprehendunt.

g Horum autem hoc & quidem multi & veteres dicunt. Hoc autem pauci & gloriosi viri. Neutros autem horum rationabile peccare in vniuersis, sed & vnum aliquid, vel plura dirigere. E

h Dicentibus quidem igitur omnem virtutem, vel virtutem quandam concors est ratio nostra. Huius enim secundum ipsam operatio.

i Differt autem forte non parum in possessione vel vsum optimum consistere: vt in habitu, vel operatione. Habitum enim contingit nullum bonum perficere existentem,

LECTIO XII.

COnsiderandum est igitur de ipsa, non ex conclusione solum, & iis ex quibus est ipsa ratio, sed ex iis etiam quæ de ipsa dicuntur. Vero namque omnia quæ competunt, consona sunt à falso autem cito ipsum discrepat verum.

Cum igitur bona in tria sunt diuisa, & alia externa, alia circa animam, alia circa corpus bona dicantur, ea quæ sunt circa animam propriissime maxime dicimus bona. At actus & operationes animæ circa animam esse ponimus, quare hac opinione cum antiqua tum à Philosophantibus concessa bene dicitur.

Finem ipsum actus quosdam & operationes esse, sic enim fit, vt sit ex ipsis animæ bonis, & non ex bonis externis.

Consonum est etiam ipsi rationi, & id quod dicitur fœlicem, inquam, bene viuere, beneque agere. Fere enim bona quædam vita, bonaque actio dictum est.

Cuncta præterea, quæ circa fœlicitatem quæruntur ei, quod dictum est, inesse videntur.

Aliis namque virtus, aliis prudentia, aliis sapientia quædam, aliis hæc, aut horum aliquid cum voluptate, aut non sine voluptate fœlicitas esse videtur. Sunt & qui externam etiam affluentiam simul accipiunt.

Atque hæc partim multi & antiqui, partim pauci verique dicunt præclari, quorum neutros tota via aberrare, sed aliqua ex parte, & in pluribus vera attingere consentaneum est rationi.

Eorum igitur sententiæ qui omnem vel aliquam virtutem fœlicitatem asserunt esse, ipsa ratio consona est. Huius est enim ea operatio, quæ per ipsam efficitur.

Interest autem fortasse non parum in possessione, an in vsu & in habitu, an in operatione summum consistere bonum putare. Fieri enim potest, vt habitus quidem & si inest,

stentem, vtputa dormienti, aut taliter qualiter ocioso. Operationem autem non possibile est. Operabitur enim ex necessitate, & bene operabitur.

A *inest, nullum efficiat bonum, vt in dormiente, vel etiam alio modo quodam ocioso facto, vt operatio autem nihil efficiat boni fieri nequit, qui namque operatur: aget vtique necessario, & bene etiam aget.*

k Quemadmodum autem in Olympia non optimi & fortissimi coronantur, sed agonizantes. Horum enim quidam vincunt, ita & eorũ, qui in vita bonorum & optimorũ operantes recte, illustres fiunt.

Atque vt in Olympia non hi, qui sunt elegantissimi forma, præstantissimique robore, sed ii qui decertant coronis afficiuntur, ipsorum enim aliqui vincunt, sic & qui bene agunt eorum, quæ sunt in vita pulchra bonaque compotes fiunt.

LECTIO XII.

POstquam Philosophus ostendit in generali quid sit fœlicitas, hic intendit confirmare sententiam suam, quam de fœlicitate præmisit per ea quæ de fœlicitate dicuntur. Et circa hoc duo facit. Primo dicit de quo est intentio. Secundo exequitur propositum, ibi. [Diuisis itaque, &c.] Dicit ergo primo, quod principium, maxime oportet bene determinare. Principium autem in operatiuis est vltimus finis. Ad hoc autem, quod diligentior de eo consideratio habeatur, scrutandum est non solum per conclusiones & principia ex quibus ratiocinantis sermo procedit, sed etiam ex his, quæ dicuntur de ipso, id est, de vltimo fine, siue de fœlicitate.
Lect. 8. Et huius rationem assignat: quia omnia consonant vero. Et huius ratio est, quia vt dicetur in sexto huius, verum est bonum intellectus. Bonum autem, vt dicitur in hoc libro contingit
Lect. 7. vno modo, scilicet concurrentibus omnibus quæ pertinent ad perfectionem rei. Econuerso autem malum contingit multipliciter, scilicet per cuiuscunque debitæ conditionis defectum. Non autem inuenitur aliquod, malum in quo totaliter sit bonum corruptum, vt dicetur
Lect. 12. in fi. in quarto huius, & ideo omnia, concordant bono, non solum bona, sed etiam mala, secundum hoc, quod aliquid retinent de bono. Et similiter omnia falsa concordant vero, inquantum aliquid retinent de similitudine veritatis. Non enim est possibile, quod intellectus opinantis aliquod falsum, totaliter priuetur cognitione veritatis. Sed per verum statim diiudicatur falsum, vtpote ab eo deficiens. Et hoc est quod subdit, quod falso dissonat verum, sicut ab obliquo dissonat rectum. Deinde cum dicit.

b ¶ Prosequitur intentum, Et primo quantum ad ea quæ ab aliis de fœlicititate dicuntur. Circa primum duo facit. Primo ostendit, quod prædictæ sententiæ (quantum ad ea, quæ ab ipso supra de fœlicitate sunt dicta, ibi. Confessa autem de fœlicitate) conueniunt ea, quæ concorditer ab aliis dicuntur. Secundo, quod conueniunt ei ea in quibus alii discordãt, ibi. [Videntur autem & quæsita, &c.] Circa primum duo facit. Primo ostendit, quod dictæ descriptioni fœlicitatis concordant ea, quæ communiter à sapientibus dicuntur. Secundo ostendit idem de his, quæ dicuntur communiter ab omnibus, ibi. [Consonat autem rationi, &c.] Primum ostendit dupliciter: Primo quidem diuidendo bona humana in tria. Quorum quædam sunt exteriora, sicut diuitiæ, honores, amici, & alia huiusmodi: quædam vero interiora, & hæc

B rursus diuiduntur in duo genera. Quia quædam eorum pertinent ad corpora, sicut robur corporis, pulchritudo & sanitas: quædam vero pertinent ad animam sicut scientia, & virtus & alia huiusmodi, inter quæ bona, principalissima sunt ea, quæ pertinent ad animam: nam res exteriores sunt propter corpus: corpus autem propter animam, sicut materia propter formam, & instrumẽtum propter agens principale. Et hæc est communis sententia omnium Philosophorum, scilicet quod bona animæ sunt principalissima. Sed circa alia bona diuersimode senserunt Stoici, & Peripatetici, nam Stoici posuerunt alia bona non esse hominis bona, eo
C quod eis non sit homo bonus. Peripatetici autem, id est, sectatores Aristo. posuerunt bona quidem exteriora esse minima bona, bona autem corporis quasi media, sed bona principalissima ponebant bona animæ, quibus homo est bonus. Alia vero secundum eos dicuntur bona, inquantum instrumentaliter ipsis principalibus deseruiunt. Et sic fœlicitas cum sit principalissimum bonum, in bonis animæ est ponendum. Vnde manifestum est, quod ponere fœlicitatem in operatione animæ rationalis, vt supra diximus, conueniens est secundum hanc opinionem antiquam, & communem omnibus Philosophis, quod scilicet principalissima bonorum sint ea, quæ sunt secundum animam.
D Secundo ibi.

c ¶ Ostendit idem alio modo. Est enim duplex genus operationum animæ. Quarum quædam transeant in exteriorem materiam, sicut texere & ædificare. Et huiusmodi operationes non sunt fines, sed operata ipsorum, scilicet pannus contextus, & domus ædificata. Quædam vero operationes animæ sunt in ipso operante manentes, sicut intelligere & velle. Et huiusmodi operationes sunt fines. Recte ergo dictum est, quod ipsi actus, & operationes sunt fines, dum scilicet posuimus fœlicitatem esse operationem, & nõ aliquod operatum. Sic enim fœlicitas ponitur aliquid bonorum quam sunt circa animã, &
E non aliquid eorum, quæ sunt exterius: Operatio enim manens in agente, ipsamet est perfectio & bonum agentis. In operibus autem, quæ procedunt exterius, perfectio & bonum in exterioribus effectibus inuenitur. Vnde nõ solum præmissa sententia conuenit positioni Philosophorum ponentium bona animæ esse principalissima, per hoc, quod fœlicitatem posuimus circa operationem animæ, sed etiam per hoc quod ipsam operationẽ posuimus fœlicitatem. Deinde cum dicit,

Lect. 4. d ¶ Ostendit, quod præmissæ sententiæ conuenit illud etiam in quo omnes de fœlicitate conueniunt. Dictum est enim supra, quod bene viuere, & bene operari, idem existimant omnes, quod fœlicem esse. Et huic rationi, idest notificationi fœlicitatis conuenit prædicta assignatio, quia fere nihil aliud videtur esse bona vita, quã bona operatio, qualis videtur esse fœlicitas. Viuere enim illa dicuntur, quæ ex se mouentur ad operandum. Deinde cum dicit,

e ¶ Ostendit, quod præmissæ sententiæ conueniunt etiam ea in quibus alii differunt. Et circa hoc tria facit. Primo proponit ea, in quibus homines differunt circa fœlicitatem. Secundo ostendit quod singulæ eorum præmissæ sententiæ conueniunt. ibi. [Dicentibus quidem, &c. Tertio, mouet ex præmissis quandã quæstionẽ, & soluit ibi. [Vnde & quæritur, &c. Circa primum tria facit. Primo proponit quod intendit, scilicet quod omnia, quæ sunt à diuersis diuersimode circa fœlicitatem quæsita, videntur existere dicto, idest saluari cum prædicta opinione. Secundo ibi.

f ¶ Ponit diuersas opiniones de fœlicitate. Quarum prima est, quod fœlicitas sit virtus. Et hæc subdiuiditur in tres. Quidam enim posuerunt, quod vniuersaliter qualibet virtus sit fœlicitas, vel specialiter virtus moralis, quæ est perfectio appetitus rectificati per rationem. Quibusdam vero videtur, quod prudentia fœlicitas sit, quæ est perfectio practicæ rationis. Aliis autem videtur, quod fœlicitas sit sapientia, quæ est perfectio summa rationis speculatiuæ. Secunda opinio est, quod omnia, vel aliquod horum sit fœlicitas, sed oporteat adiungi voluptatem,& hæc subdiuiditur in partes duas. Nam quidam posuerunt virtutem cum voluptate, quasi ex æquo esse fœlicitatem. Alii vero posuerunt, quod fœlicitas est virtus non sine voluptate, quasi secundario se habente ad fœlicitatem. Tertia opinio est, quod quidam cum his comprehendunt ad complementum fœlicitatis abundantiam exteriorum bonorum, puta diuitiarum, & aliorum huiusmodi. Tertio ibi.

g ¶ Assignat differentiam opinantium prædicta. Et dicit, quod quædam dicta prædictorum, scilicet quod voluptas & diuitiæ requirantur ad fœlicitatem, dixerunt multi, idest vulgares homines & antiqui viri, qui scilicet erant in talibus minus exercitati. Alii vero, scilicet quod in bonis animæ esset fœlicitas, dixerunt pauci & gloriosi viri, idest in scientia famosi. Non est autem probabile, quod aliqui eorum in omnibus errauerint, sed quilibet eorum in vno, vel in pluribus recte sensit. Deinde cum dicit.

h ¶ Ostendit, quod prædictæ opiniones conueniunt cum præmissa assignatione fœlicitatis. Et primo ostendit de prima opinione, quæ posuit virtutem esse fœlicitatem. Secundo de secunda, quę addit voluptatẽ, ibi. [Est autem & vita ipsorum, &c. Tertio de tertia, quæ addit exteriora bona, ibidem ibi. [Differunt autem]. Videtur tamen eorum, &c. Circa primum duo facit. Primo ostendit, quod prima opinio conueniat cum sua sententia. Secundo ostendit in quo sua sententia melior sit. Dicit ergo quod illis qui dicunt fœlicitatem esse virtutem omnem, vel aliquam, concordat ratio fœlicitatis superius posita, quod scilicet sit operatio secũdum virtutem. Manifestum est enim, quod operatio secundum virtutem, est aliquid virtutis. Deinde cum dicit.

i ¶ Ostendit, quod suum dictum melius sit. Et primo per rationem. Secundo per humanam consuetudinem, ibi. [Quemadmodum.] Dicit ergo primo, quod sicut non parum differt in exterioribus rebus, quod quis optimum, ponat in possessione alicuius rei, vel in vsu eius, qui est manifeste melior, quam sit possessio, ita etiam se habet circa habitum virtutis & operationem, quæ est vsus eius qui est melior. Potest enim esse habitus in eo, qui nullum bonum facit, sicut in dormiente, vel in eo, qui qualitercunque est ociosus. Sed de operatione non est hoc possibile. Ex necessitate enim sequitur, quod ille operetur, cui inest operatio, & quod bonum operetur si insit ei operatio secundum virtutem. Vnde operatio secundum virtutem est perfectior quam ipsa virtus. Deinde cum dicit.

K ¶ Manifestat idem per consuetudines humanas. Circa quod sciendum est, quod in Macedonia est quidam mons altissimus, qui vocatur Olympus, in quo fiebant quidam ludi ad exercitium pugnæ, qui vocabantur Olympiades, in quibus non coronabantur aliqui ex hoc, quod fortissimi essent pugnatores & optimi, sed solum illi qui agonizabant, quorum aliqui vincebant. Qui autem non pugnabant non poterant vincere. Ita etiam de numero ipsorum, qui sunt boni & optimi in vita virtuosa, illi soli fiunt illustres & fœlices qui recte operantur. Vnde melius dicitur, quod operatio secundum virtutem sit fœlicitas, quam ipsa virtus.

LECTIO XIII.

EST autem vita ipsorum secundum seipsam delectabilis.

b Delectari quidem enim animalium est. Vnicuique autem est delectabile ad quod dicitur amicus, vtputa equus quidem amanti equum: spectaculum autem amanti spectaculum. Eodem autem modo & iusta amanti iustum, & omnino, quæ secundum virtutem amanti virtutem.

c Multis quidem igitur delectabilia aduersantur adinuicem, quia non naturalia sunt

LECTIO XIII.

E *EST autem vita ipsorum per se iucunda.*

Nam voluptate quidem affici ex his est, quæ ad animam pertinẽt. Id autem est cuique voluptati, cuius amator dicitur vnusquisque, vt equus equorum amatori, & spectaculum spectaculorum identidem amatori. Eodem modo, & amatori iustorum iusta, & omnino virtutum amatori ea, quæ per virtutem efficiuntur.

Quæ igitur voluptati sunt vulgo, eo repugnantia sunt, propterea quod non natura talia

sunt. Amantibus autem bonum sunt delectabilia, quæ natura sunt delectabilia. Tales autem secundum virtutem operationes. Quare de his delectabiles & secundum seipsas.

d Nihil autem indiget voluptate vita eorum quasi adiuncto aliquo. Sed habet voluptatem in seipsa.

e Cum dictis enim nullus est bonus, qui non gaudet bonis operationibus. Neque enim iustum vtique aliquis diceret, non gaudentem iusta operatione, neque liberalem non gaudentem liberalibus operationibus. Similiter autem & in aliis. Si autem sic, secundum seipsas vtique erunt secundum virtutem operationes delectabiles.

f Quinimo, & pulchræ & bonæ. Et maxime horum vnumquodque si bene iudicat de his studiosus. Iudicat autem vt diximus. Optimum ergo & pulcherrimum & delectabilissimum fœlicitas.

g Et non diuisa sunt hæc secundum Deliacam superscriptionem. Optimum iustum. Desideratissimum autem sanum esse, Delectabilissimum vero quo quis optat frui. Omnia enim existunt hæc optimis operationibus. Has autem vel vnam harum optimam dicimus esse fœlicitatem.

h Videtur tamen & eorum quæ exterius sunt bonorum indigens quemadmodum diximus.

i Impossibile enim vel non facile bona operari impotentem tribuere existentem. Multa quidem enim oper ata sunt, quemadmodum diximus per organa, per amicos, per diuitias, & per ciuilem potentiam. Quibusdam autem denudati coinquinant beatitudinem, vt puta nobilitate, bona prole, pulchritudine. Non omnino enim fœlix, qui specie turpissimus, vel ignobilis, vel solitarius, & sine prole. Amplius autem forte fœlix minus, si cui pessimi filii sunt, vel amici, vel boni existentes mortui sunt. Quemadmodum igitur diximus videtur indigere & tali prosperitate.

k Vnde in idem ordinant quidam bonam fortunam fœlicitati. Quidam vero virtutem.

A *talia sunt, sed amatoribus honestatis, ea sunt voluptati, quæ sunt natura iucunda. Tales autem hæ sunt actiones, quæ à virtute emanant. Quare & his ipsæ sunt voluptati, atque per seipsas iucundæ.*

Ipsorum igitur vita non indiget voluptate tanquam aliqua foris adiungenda, sed habet in seipsa voluptatem.

Præter enim ea, quæ dicta sunt, neque bonus is est, qui bonis & honestis actionibus B *non delectatur. Nam neque iustum eum quisquam dixerit, qui iustis non gaudet, neque liberalem eum qui liberalibus actionibus non delectatur, & in cæteris eodem modo. Quod si hæc ita sunt, actiones esse, quæ à virtute proficiscuntur, per seipsas sunt voluptati, atque iucundæ.*

At vero bonæ quoque sunt & etiam pulchræ, atque horum vnumquodque maxime ipsis competit, si recte de his ipse iudicat studiosus, iudicat autem vt est dictum. Optimum ergo C *& pulcherrimum, & iucundissimum est ipsa fœlicitas.*

Et non se iungunt hæc perinde atque in illo Deliaco carmine separantur.

,, *Summe est pulchrum ex Astræa, quod gignitur alma.*

,, *Optima si valeas, res est, quod quilibet optat-*

,, *Summe est iucundum si re potiaris amata.*

Hæc enim operationibus omnia competunt. Has autem ipsas, aut vnam ipsarum, quæ sit optima fœlicitatem ipsam dicimus esse.

D *Videtur tamen & externis indigere bonis, vt diximus.*

Fieri enim non potest, aut non facile, vt is res agat præclaras, cui facultates desunt. Multa namque per amicos, per diuitias, per ciuilem potentiam, tanquam per instrumenta aguntur, quibusdam autem carentes vt nobilitate, bona prole, pulchritudine beatitudinem maculant. Non enim satis ad fœlicitatem idoneus est, qui penitus est deformis, aut ignobilis, aut solitarius sine prole, & minus etiam fortasse si cui perpraui sint filii, vel amici, aut boni mortui sint. Vt igitur diximus, videtur E *fœlicitas, & talis indigere prosperitatis.*

Vnde quidam prosperitatem fortunæ, quidam virtutem fœlicitatem.

LECTIO XIII.

POstquam Philosophus ostendit de prima opinione, quæ ponit fœlicitatem esse virtutem, in quo conueniat cum diffinitione supra posita, & in quo ab ea deficiat, ostendit nunc idem circa secundam opinionem, quæ posuit fœlicitatem esse virtutem cum delectatione. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit in quo conueniat hæc positio cum sua sententia. Secundo ostendit in quo deficiat, ibidem. [Nihil

autem indiget voluptate. &c.] Circa primum duo facit. Primo proponit quod intendit. Secundo manifestat propositum, ibi. [Delectari quidem enim, &c] Dicit ergo primo, quod vita eorum, qui operantur secundum virtutem, est secundum se delectabilis. Et ita fœlicitati quam ponimus in operatione virtutis, non deest delectatio, quam secundum istos fœlicitas requirit. Deinde cum dicit.

b ¶ Probat propositum. Et primo ostendit, quod in operatione virtutis sit delectatio. Secundo ostendit, quod hæc delectatio est potior aliis, ibi. [Multis quidem igitur, &c.] Dicit ergo primo, quod delectari est proprium animalium. Quamuis enim appetitum aliquem naturalem attribuamus rebus inanimatis, delectationem tamen non attribuimus nisi cognitionem habenti. Ex quo datur intelligi, quod delectatio propriè pertinet ad operationes animæ, in quibus ponitur fœlicitas. In huiusmodi enim operationibus, vnicuique est delectabile id, cuius dicitur esse amicus. Sicut enim amans desiderat rem si absens fuerit, ita delectatur in ea si fuerit præsens. Sicut equus est delectabilis amanti equum, & spectaculum amanti spectaculum. Vnde manifestum est, quod vnusquisque virtuosus, amat operationem propriæ virtutis, vtpote sibi conuenientem. Vnde iusto inquantum amat iustitiam, delectabile est operari iusta. Et vniuersaliter operationes, quæ sunt secundum virtutem sunt delectabiles virtuosis virtutem amantibus. Deinde cum dicit.

c ¶ Ostendit hanc delectationem esse potiorem aliis. Et proponit quod ea, quæ sunt delectabilia multitudini vulgarium hominum, sunt contraria ad inuicem. Sicut prodigus delectatur in effusione. Illiberalis in superflua retentione. Et hoc ideo est, quia delectationes tales non sunt secundum naturam hominis, quæ est omnibus communis. Non enim sunt secundum rationem, sed secundum corruptionem appetitus à ratione deficientis. Sed illis, qui amant bonum virtutis, sunt delectabilia ea, quæ sunt secundum naturam delectabilia, quæ, scilicet conueniunt homini secundũ rationem, quæ est perfectio naturæ ipsius. Et propter hoc, omnes virtuosi in eisdem delectantur. Tales autẽ sunt operationes secundum virtutem, scilicet naturaliter delectabiles homini eo quod secundum rationẽ rectam. Et ideo non solum sunt delectabiles quo ad ipsos homines, sed etiam sunt delectabiles secundum seipsas. Operationes autem vitiosæ, sunt delectabiles quo ad ipsos homines, quibus sunt conformes, secundum habitus, corruptos quos habent. Cum igitur id quod est secundum se & naturaliter tale sit potius, delectatio secundum operationem virtutis erit delectabilior aliis. Deinde cum dicit.

d ¶ Ostendit quod prædicta positio deficiat à veritate. Et circa hoc duo facit. Primo proponit quod intendit. Secundo manifestat propositum, ibi. [Cum dictis enim, &c.] Est ergo considerandum circa primum, quod dicentes virtutem cum voluptate esse fœlicitatem, videbantur innuere, quod virtus ad complementum fœlicitatis indigeat extrinseca voluptate. Sed ipse hoc excludit dicens, quod vita eorum qui operantur secundum virtutem, non indiget voluptate, quasi aliquo extrinseco adiuncto, sed habet voluptatem in seipsa. Deinde cum dicit.

e ¶ Manifestat quod dixerat. Et circa hoc tria facit. Primo probat, quod vita virtuosa habet de-

A lectationem in seipsa. Secundo ostendit, quod insuper habet pulchritudinem & bonitatem secundum excellentiam, ibi. [Quinto & pulchre, &c.] Tertio excludit quandam sententiam falsam, ibi. [Et non diuisa sunt, &c.] Dicit ergo primo, quod dictis rationibus quibus ostensum est operationes secundum virtutem esse naturaliter delectabiles, etiam addendum est hoc, quod delectatio est de necessitate virtutis, & pertinet ad rationem ipsius. Nullus enim est virtuosus qui non gaudet bonis operibus. Et hoc manifestat per inductionem, quia nullus dicet eum esse iustum, qui non gaudet de hoc quod operatur iusta. Et idem est in liberalitate, & in qualibet alia virtute. Cuius ra-

B tio est quod vnicuique virtuoso, operatio propriæ virtutis est ei conueniens secundum proprium habitum, & per consequens fit ei delectabilis. Ex quo patet quod operationes secundum virtutes, sunt secundum seipsas delectabiles. Et sic non requirunt delectationem extrinsecam. Deinde cum dicit.

f ¶ Ostendit, quod operationes secundum virtutem non solum sunt delectabiles, sed etiam pulchræ & bonæ. Delectabiles quidem sunt in ordine ad operantem cui conueniunt: secundum proprium habitum. Pulchræ autem secundum ordinem debitum circumstantiarum quasi quarun-

C dam partium. Nam in debita commensuratione partium pulchritudo consistit. Bonæ autem sunt, secundum ordinem ad finem. Addit autem, quod vnumquodque horum trium maxime conuenit eis. Et hoc probat per iudicium studiosi. Qui cum habeat rectum sensum circa operabilia humana, verum habet iudicium circa ea. Sicut ille qui habet gustum sanum, verum habet iudicium circa sapores. Sed studiosus iudicat operationes secundum virtutem esse maxime delectabiles & pulchras & bonas, vt pote pro quibus omnia delectabilia & pulchra, & bona præmittit. Cum igitur in operationibus virtutum consistat fœlicitas, consequens est quod fœlicitas sit optimum & pulcherrimum & delectabilissimum. Deinde cum

D dicit.

g ¶ Excludit à proposito quandam opinionem. Ad cuius euidentiam considerandum est, quod apud Delos in templo Apollinis erat suprascriptum quod optimum est, id quod est iustissimum Desideratissimum est, sanum esse. Delectabilissimum autem est id quo quis optat frui. Sed Philosophus dicit, quod ista tria non conueniunt operationibus, quæ sunt secundum virtutem, in quibus vel quorum optima consistit fœlicitas. Vnde vnum est, scilicet fœlicitas, quod est optimum & pulcherrimum desideratissimum, siue delectabilissimum. Deinde cum dicit.

E *h* ¶ Accedit ad tertiam opinionem, quæ ponebat, quod ad fœlicitatem requiruntur exteriora bona. Et circa hoc tria facit. Primo proponit in quo hæc opinio veritati conueniat. Secundo, manifestat propositum, ibi. [Impossibile enim, &c.] Tertio inducit conclusionem ex dictis, ibi [Vnde in idem, &c.] Dicit ergo primo quod tertia opinio suprapposita, quantum ad hoc, vera videtur esse, quod fœlicitas indiget exterioribus bonis, vt supra dictum est. Deinde cum dicit.

i ¶ Manifestat propositum. Circa quod considerandum est, quod exteriorum bonorum quibusdam indiget fœlicitas, sicut instrumentis quibus indigemus ad exercendum opera virtutis, in

quibus consistit fœlicitas. Et quantum ad hoc dicit, quod est impossibile vel difficile, quod homo qui non habet diuitias de quibus possit donare & expendere, operetur quædam virtuosa opera. Multa enim opera virtuosa facimus per amicos, & per diuitias, & per ciuilem potentiam, puta per hoc quod aliquis est Rex vel Proconsul. Quædam vero exteriorum bonorum sunt, quæ faciunt quandam pulchritudinem fœlicitatis, inquantum scilicet, reddunt hominem placitum in oculis aliorum, quod pertinet ad rationem pulchritudinis. Et quantum ad hoc subdit, quod denudari quibusdam exteriorum bonorum coinquinat beatitudinem, inquantum, scilicet reddit hominem aliqualiter contemptibilem in oculis aliorum, sicut patet de eo qui caret nobilitate, vel bona prole, aut etiam pulchritudine corporali. Non enim est omnino fœlix, quod est turpis specie, A quia ex hoc redditur in oculis aliorum contemptibilis & despectus. Et eadem ratio est de eo, qui est ignobilis, vel qui caret bona prole. Et multo minus est fœlix, si habeat pessimos filios vel amicos, quia impeditur ab operatione virtutis. Et similiter etiam repugnat fœlicitati, si amici quos bonos habebat, mortui sunt, quia ex hoc aliqua causa tristitiæ remanet in corde eius. Sic igitur videtur, quod fœlicitas exteriori prosperitate indigeat. Deinde cum dicit.

k ¶ Infert conclusionem. Quia enim fœlicitas consistit in operatione virtutis, Indiget tamen aliqualiter exterioribus bonis, quæ dicuntur bona fortunæ, quia multoties fortuito adueniunt B homini vel recedunt. Inde est, quod quidam idem posuerunt esse bonam fortunam & fœlicitatem. Quidam vero dixerunt idem esse fœlicitatem & virtutem, vt supra dictum est.

LECTIO XIIII.

VNde, & quæritur vtrum est discibile, vel assuescibile vel aliter qualiter exercitabile, vel secundum quandam diuinam prouidentiam, vel propter fortunam aduenit.

Vnde & dubitatur, vtrum disciplina: an assuetudine, an alio quodammodo per exercitium acquiri possit, an aliqua diuina sorte, an & ob fortunam proueniat.

b Siquidem igitur, & aliud aliquod Deorum est donum hominibus, rationabile & fœlicitatem Dei datum esse & maxime humanorum quando optimum. Sed hoc quidem forte alterius erit vtique perscrutationis magis proprium.

C *Si igitur, & aliquid aliud Deorum est munus hominibus, consentaneum est rationi & fœlicitatem à Diis ipsis dari, & eo magis, quo cæteris humanis bonis est præstabilius. Verum hoc ad aliam magis considerationem forsitan pertinet.*

c Videtur autem, & si non à Deo immissum est, sed propter virtutem, & quandam disciplinam & exercitationem hæc aduenit diuinissimorum esse. Virtutis enim præmium & finis optimum videtur, & diuinum quid, & beatum.

Videtur tamen, & si non à Diis immortalibus mittitur, sed virtute disciplinaue quadam vel exercitatione comparatur, diuinissimum esse. Præmium enim finisque virtutis optimum & diuinum quoddam, atque beatum esse constat.

d Erit autem vtique & multum commune. Possibile enim existere omnibus non orbatis ad virtutem per quandam disciplinam & studium.

D *Est præterea multum commune. Fieri namque potest vt disciplina quadam, ac diligentia ab vniuersis iis comparetur, qui nullo principio labefactato, idonei sunt ad consequendum virtutem.*

e Si autem est ita, melius quam propter fortunam beati, & rationabile habere sic. Si quidem, quæ secundum naturam, vt possibile optime habere sic nata sunt. Similiter autem & quæ secundum artem, & omnem causam, & maxime secundum optimam.

Quod si melius est hoc modo, quam ob fortunam fœlicem esse rem, ita se habere consentaneum est rationi. Siquidem ea quæ sunt secundum naturam, vt quam optime sese habere possunt, sic se habent suapte natura & ea similiter, quæ per artem conficiuntur, atque ab omni proueniunt causa, & ea maxime, quæ à præstabilissima proficiscuntur.

f Maximum autem, & optimum concedere fortunæ, valde perniciosum vtique erit.

E *Id autem quod maximum atque pulcherrimum est, fortunæ ascribere, absurdum videtur in primis.*

g Manifestum autem est ex ratione, quod quæritur. Dictum est enim animæ operatio secundum virtutem qualis quædam. Reliquorum autem bonorum, hoc quidem existere necessarium. Hæc autem cooperatiua, & vtilia nata sunt organice.

Patet etiam ex ipsa ratione, quod quæritur. Dicta est enim operatio animæ per virtutem. Cæterorum autem bonorum, alia insunt necessario, alia adiuuant, suntque vtilia, vt instrumenta.

h Confessa autem hæc vtique erunt, &c, A his, quæ à principio. Politicæ enim finem optimum posuimus. Hæc autem plurimum studium facit huiusmodi quales quosdam, & bonos ciues facere, & operatores bonorum.

Hæc & his consona sunt, quæ in principio diximus. Ipsum enim finem facultatis ciuilis optimum ponebamus. Hæc autem magnam adhibet diligentiam: vt ciues ipsos disponat bonosque faciat, & ad honestas res agendas idoneos reddat.

i Decenter igitur neque bouem, neque equum, neque aliquod aliud animantium fœlix esse dicimus. Nullum enim ipsorum possibile est communicare tali operatione.

Merito igitur, nec bouem, nec equum, nec aliud quicquam animantium dicimus fœlix. Quippe cum fieri nequeat vt ipsorum quicquam talis sit particeps operationis.

k Propter hanc autem causam, neque puer fœlix est. Nondum enim operator talium propter ætatem. Dicti autem propter B spem beatificantur. Indigent enim quemadmodum diximus, virtute perfecta, & vita perfecta.

Hanc autem ob causam, neque puer est fœlix; nondum enim est idoneus ad res tales agendas propter ætatem. Qui dicuntur fœlices, ob spem dicuntur. Est enim opus, vt diximus, & perfecta virtute, & perfecta etiam vita.

LECTIO XIIII.

POstquam Philosophus ostendit, quomodo diuersæ opiniones concordant diffinitioni fœlicitatis suprapositæ, hic inquirit, ex consequenti de causa fœlicitatis. Et primo mouet quæstionem. Secundo determinat eam, ibi. [Si quidem igitur, &c.] Circa primum considerandum est, quod necesse est fœlicitatem procedere, vel à causa per se & determinata, vel à causa per accidens & indeterminata, quæ est fortuna. Si autem à causa determinata, & per se, aut hoc erit à causa humana, aut à causa diuina. A causa autem humana fit aliquid in nobis tripliciter. Vno modo addiscendo, sicut scientia. Alio modo assuescendo, sicut virtus moralis. Tertio modo exercitando, sicut militaris industria & alia, huiusmodi. Proponit igitur quæstionem trium membrorum, quorum primum pertinet ad causam humanam. Et hoc est, quod quærit vtrum fœlicitas sit aliquid disciplinabile, sicut scientia, vel assuescibile, sicut virtus moralis, vel aliqualiter exercitabile, sicut industria artificialium operationum. Secundum membrum pertinet ad causam diuinam, & hoc est quod quærit, vtrum fœlicitas sit in nobis, secundum quandam diuinam particulam, & secundum qualemcunque participationem alicuius diuinorum super hominem existentium. Tertium autem membrum ad causam pertinet per accidens & indeterminatam. Et hoc est quod quærit, vtrum fœlicitas adueniat homini propter fortunam. Deinde cum dicit.

b ¶ Determinat prædictam quæstionem. Et primo quasi per modum diuisiuum considerando singula membra quæstionis. Secundo, per rationem communem sumptam ex diffinitione fœlicitatis, ibi. [Manifestum est autem ex ratione, &c. Circa primum tria facit. Primo ostendit, quod maxime rationabile est, quod fœlicitas sit ex causa diuina. Secundo ostendit, quod tolerabile est quod fœlicitas sit ex causa humana, ibi. [Videtur autem, &c.] Tertio ostendit, quod inconueniens est, quod sit ex causa fortuita, ibi. [Si autem est ita, &c.] Dicit ergo primo, quod si aliquid aliud ex dono Deorum, id est substantiarum separatarum, quas antiqui Deos vocabant, datur hominibus, rationabile est, quod fœlicitas sit donum Dei supremi, quia ipsa est optimum inter bona humana. Manifestum est enim quod ad altiorem finem aliquid perducitur ab altiori virtute, sicut ad altiorem finē perducit ars militaris, quā frenefactiua. Vnde rationabile est, quod vltimus finis, scilicet fœlicitas proueniat homini ex suprema omnium virtute scilicet. Dei summi. Quod autem à substantiis separatis aliquid detur hominibus euidens fit ex ipsa conuenientia hominum ad substantias separatas, secundum intellectualem virtutem. Sicut enim corpora inferiora recipiunt suas perfectiones à corporibus superioribus, ita intellectus inferiores ab intellectibus superioribus. Circa hoc autem non diutius moratur, sed hoc dicit magis proprium alterius perscrutationis, scilicet Metaphysicæ. Deinde cum dicit.

c ¶ Ostendit, tolerabiliter dici, quod fœlicitas sit à causa humana. Quamuis enim sit à Deo principaliter, tamen ad hoc homo aliquid cooperatur. Hoc autem ostendit dupliciter. Primo quidem per hoc quod si est à causa humana, non remouetur id, quod est proprium scilicet quod sit aliquid optimum & diuinum. Et dicit, quod si fœlicitas non sit aliquod donum missum immediate à Deo, sed adueniat homini propter virtutem, sicut aliquid assuescibile, vel propter aliquam disciplinam, sicut aliquid discibile, vel propter aliquam exercitationem sicut aliquid exercitabile, nihilominus fœlicitas esse videtur aliquid diuinissimum, quia cum sit præmium & finis virtutis, sequitur quod sit optimum & diuinum aliquid & beatum. Non enim dicitur aliquid diuinum propter hoc solum, quia est à Deo, sed & quia nos Deo assimilat propter excellentiam bonitatis. Secundo ibi.

d ¶ Ostendit idem per hoc, quod hæc positio conueniat fœlicitati, id quod pertinet ad finem alicuius naturæ, vt scilicet sit commune aliquod his, quæ habent naturam illam. Non enim natura deficit ab eo quod intendit nisi in paucioribus. Et ita si fœlicitas est finis humanæ naturæ, oportet quod possit esse communis omnibus vel pluribus habentibus humanam naturam. Et illud saluatur si sit ex causa humana. Quia si fit per quandam disciplinam & studium, poterit prouenire omnibus non habentibus aliquod impedimentum ad operandum opera virtutis, vel per defectū naturæ, sicut qui sunt naturaliter stulti, aut per malam consuetudinem, quæ imitatur naturam.

Ex quo

Ex quo patet, quod fœlicitas de qua Philosophus loquitur, non consistit in illa continuitate ad intelligentiam separatam, per quem homo intelligat omnia, vt quidam posuerunt. Hoc enim non prouenit multis, imo nulli in hac vita. Deinde cum dicit.

e ¶ Ostendit intolerabile esse, quod fœlicitatis causa sit fortuna. Et hoc duabus rationibus. Quarum prima talis est. Ea quæ sunt secundum naturam optime se habent, sicut apta nata sunt. Et idem est etiam de omnibus, quæ fiunt secundum artem, vel secundũ quamcunque causam; & maxime secundum optimam causam, à qua videtur fœlicitas dependere, cum sit quoddam optimum. Huius autem ratio est, quia & ars & omnis causa agens agit propter bonum. Vnde consequēs est, quod vnũquodque agens optime disponat id quod agit quanto melius potest. Et hoc præcipue videtur de Deo, qui est totius naturæ causa: & ideo ea, quæ sunt secundũ naturam, videntur se habere quanto melius nata sunt esse. Sed melius est, quod fœlicitas sit ex aliqua causa per se, vel diuina, vel humana quã à fortuna, quæ est causa per accidens. Quia semper quod est per se, potius est eo, quod est per accidens, Ergo fœlicitas non est à fortuna. Secundam rationem ponit ibi.

f ¶ Quæ talis est Fœlicitas est maximum omnium bonorum humanorum, quia omnia alia ad ipsam ordinantur, sicut ad finem. Esset autem maxime pernitiosum, si hoc à fortuna dependeret: quia multo magis alia humana bona essent fortuita, & ita cessaret humanum studium circa humana bona exequenda, quod esset periculosissimum. Sic ergo fœlicitas non est fortuita. Deinde cum dicit.

g ¶ Soluit prædictam quæstionem. Et dicit manifestum esse ex diffinitione fœlicitatis suprapofita, quid sit verum circa id, quod quæritur in præmissa quæstione. Dictũ est enim supra, quod fœlicitas est operatio animæ rationalis secundum virtutem. Id autem quod est secundum virtutem, est secundum rationem motam ab aliqua causa diuina. Quod autem est secundum fortunam, est præter rationem. Fœlicitas igitur non est à fortuna: sed ab aliqua alia causa humana proxima, à causa autem diuina principaliter & primo. Concurrunt autem ad fœlicitatem quæ- A dam alia bona, in quibus fortuna aliquid operatur. In eis tamen non principaliter consistit fœlicitas. Sed eorum quædam necessaria sunt ad decorem quendam fœlicitatis. Quædam vero instrumentaliter cooperantur ad fœlicitatem, vt supra dictum est. Vnde propter ista bona secundaria, non oportet fœlicitatem fortunæ attribuere. Deinde cum dicit.

h ¶ Ostendit, quod prædicta fœlicitatis diffinitio non solum consonat opinionibus aliorum de fœlicitate, sed etiam his quæ sunt secundum suam opinionem. Et circa hoc duo facit, Primo ostendit, quod consonat his, quæ ab eo supra de fœlicitate sunt dicta. Secundo concludit, quid B secundum hanc sententiam recte dicendum sit, ibi. [Decenter igitur neque bouem, &c.] Dicit ergo primo hoc, scilicet fœlicitatē esse operationem secundum virtutem confessa sunt, id est consona his, qæ in prooemio diximus. Posuimus enim ibi, quod optimum humanorum bonorum, scilicet fœlicitatis sit finis Politicæ, cuius finis manifeste est operatio secundum virtutem. Politica enim ad hoc præcipuum studium adhibet ferendo leges, & præmia, & pœnas adhibendo, vt faciat ciues bonos, & operatores bonorum. Quod est operari secundum virtutem. Deinde cum dicit.

i ¶ Concludit ex præmissa ratione à quibus fœ- C licitas sit substrahenda secundum ea, quæ conuenienter dicuntur. Et primo dicit, quod nullum animal irrationale dicitur esse fœlix. Et hoc conuenienter, quia nullum eorum potest communicare in operatione virtutis, quæ est secundum rationem, quam diximus esse fœlicitatem. Secundo ibi.

k ¶ Excludit à fœlicitate etiam pueros. Et dicit, quod propter eandem causam, etiam puer non potest dici fœlix. Quia propter defectum ætatis nondum plenum habet vsum rationis, vt possit esse operator virtuosarum operationum. Et si aliquando dicuntur beati, hoc est propter spem futuræ perfectionis, quæ ex aliquibus in- D diciis de eis concipitur. Ideo autem in præsenti non sunt fœlices, quia fœlicitas, vt supra dictum est, indiget virtute perfecta, ad hoc quod sit, non solum bona, sed optima operatio & vita perfecta, ad hoc, quod sit bona operatio, continua, & diuturna.

LECTIO XV.

Mvltæ autem transmutationes vitæ fiunt, & omnimode fortunæ secundum vitam. Et contingit maxime abundantem magnis calamitatibus incidere in senectute, quemadmodum in Heroicis de Priamo narratur. Talibus autem vsum fortunis, & finientem miserabiliter nullus vtique fœlicitat.

b Vtrum igitur nullum alium hominem beatificandum vsque quo vtique viuit? sed secundum Solonem debitum est finem respicere.

c Si autem vtique & ponendum ita. Ergo est fœlix tunc cum vtique morietur. Vel hoc omnino inconueniens, specialiterque & dicentibus nobis operationem quandam fœlicitatem.

LECTIO XV.

Mvltæ namque mutationes in vita fiunt variæque fortunæ. Atque fieri potest, vt is, qui maxime bonis abundat, in magnas incidat in senectute calamitates, vt in Heroicis de Priamo dicitur. Eum autem, qui tali fortuna est vsus, & miserabiliter obiit: nemo fœlicem dicet. E

Nullus ne igitur homo fœlix quandiu viuit dicendus est? sed Solonis sententia finem spectare oportet.

Quod si & ita ponendum est, tum ne fœlix est, cum è vita decesserit? An absurdum est penitus nobis: præsertim, qui fœlicitatem operationem quandam dicimus esse.

d Si autem non dicimus mortuum fœlicem, neque Solon hoc vult, sed quoniam tunc vtique quis firmiter beatificauit hominem, vt iam extra mala existentem, & infortunia. Habet quidem & hoc quæstionem quandam. Videtur enim esse, & mortuo malum aliquod & bonum siquidem viuenti non sentienti autem, puta honores, & inhonorationes, & filiorum, & omnino pronepotum prosperitates & infortunia.

A *Quod si mortuum fœlicem non dicimus, neque Solon id vult sed tunc dici beatum hominem tuto posse, quod iam est extra omnia mala calamitatesque habet quidem, & hoc controuersiam quandam: mortuo namque, bonum, & malum videtur aliquod esse siquidem, & viuenti non autem sentienti, vt honores, infamiæ, & filiorum posterorumque omnino prosperitates atque aduersitates.*

e Quæstionem autẽ, & hæc tribuunt. Etenim qui bene vixerit, vsque ad senectutẽ, & mortuus est secundũ rationem, contingit multas transmutationes fieri circa filios. Et hos quidem ipsorum bonos esse, & potiri vita, quæ est secundum dignitatem, hos autem econuerso. Manifestum autem quoniam dissentionibus ad partes omnifariam habere ipsos contingit. Inconueniens autẽ fiet vtique si simul transmutetur & mortuus & fiet aliquando quidem fœlix, rursus autem miser. Inconueniens autem & in hoc nihil, neque in quodam tempore superuenire, quæ sunt filiorum patribus.

B *Dubitationem autem, & hæc afferunt, ei namque, qui ad senectutem vsque beate vixerit secundumque rationem decessit multas circa posteros accidere mutationes contingit, & alios ipsorum esse bonos vitamque consecutos esse pro dignitate, alios contra. Constat autem & distantiis ad parentes multis variisque modis ipsos sese habere posse: absurdum igitur est, si defunctus simul etiam mutaretur, & nunc felix fieret, nunc miser. Absurdum est etiam, & minime, nec aliquod ad tempus posterorum ad parentes res pertinere.*

C

f Sed reuertendum ad prius quæsitum. Forsitan enim vtique inspicietur, & quod nunc quæsitum est ex illo. Si enim vtique finem videre oportet, & tunc beatificare vnumquemque, non vt existentem beatum; sed quoniam prius erat, qualiter nõ inconueniens, si quando est fœlix, non vere dicetur de eo existere. Propter non velle viuentes fœlicitate propter transmutationes, & propter permanens quid fœlicitatem existimare, & nequaquam facile transmutabile. Fortunas autem recirculari multoties circa eosdem. Manifestum enim, quod si sequamur fortunas, eundem fœlicem, & rursus miserum dicemus multoties. Camaleonta quendam, fœlicẽ nunciantes, & debiliter firmatum.

Sed redeundum est ad id, quod prius est dubitatum. Ex illo namque, & id quod nunc quæritur, fortasse perspicietur. Si igitur finem spectare oportet & tunc beatum dicere quemque non qua beatus tunc est: sed quod prius erat. Quomodo non est absurdum, si cum est fœlix non vere de ipso dicetur, quod inest, quia viuentes dicere beatos ob mutationes nolumus. Et quia fœlicitatem quidem stabile quoddam, nulloque modo facile mutabile esse putamus. D *Fortunam autem in eiusdem sæpe reuolui, nam si fortunam sequamur, sæpenumero fœlicem ac miserum eundem dicemus. Camaleontem quendam ostendentes ipsum fœlicem esse, ac debiliter collocatum.*

LECTIO XV.

POstquam Philosophus ostendit, quid est fœlicitas, Hic mouet quandam dubitationem de fœlicitate. Vtrum scilicet in hac vita possit aliquis dici fœlix. Et circa hoc tria facit. Primo ponit dubitationis motiuum. Secundo ponit dubitationem, ibi. [Vtrum igitur nullum aliud bonum &c.] Tertio ponit solutionem, ibi. [Vel fortunas quidem sequi, &c.] Dicit ergo primo, quod multæ transmutationes vitæ fiunt, raro enim esse puta omnibus modis in paucis stabilis est, & huiusmodi transmutationes fiunt de bono in malum, & de malo in bonum. Quandoque quidem, secundum aliquid paruum, quandoque autem secundum aliquid magnum, quandoque secundum aliquid mediocriter se habens. Huiusmodi autem mutationes fieri contingit secundum totam hominis vitam, puta in adolescentia, iuuentute vel senectute. Contingit enim quandoque, quod aliquis, per totam vitam suam habuit maximam E abundantiam exteriorum bonorum, in senectute incidit in maximas calamitates, sicut, de Priamo narrat Homerus in versibus heroicis. Nullus autem dicet eum fœlicem esse, qui talibus vsus est bonis fortuitis, & postea finit miserabiliter, quia hoc ad augmentum miseriæ pertinere videtur, quod aliquis de magna prosperitate in magnam miseriam deueniat. Deinde cum dicit.

b ¶ Mouet dubitationem intentam. Et primo proponit quæstionem. Secundo obiicit ad eam, ibi. [autem vtique, &c.] Tertio excludit quãdã responsionem, ibi. [Si autem nõ dicimus&c.]

Proponit ergo primo quæstionem, de opinione Solonis, qui fuit vnus de 7. sapientibus & condidit Athenienſium leges. Qui conſiderans humanam vitam fortunæ mutationibus eſſe obnoxiam dixit, quod nullus debet dici fœlix quamdiu viuit, ſed ſolum in fine vitæ ſuæ. Eſt ergo quæſtio, vtrum propter id quod accidit circa Priamum, nullus alius homo ſit dicendus beatus quamdiu viuit, ſed ſecundum ſententiam Solonis optimum eſt conſiderare finem vitæ, ſi fœlicitas perſeueret vſque in finem, vt ſic aliquis fœlix dicatur, vel non oporteat hic obſeruare. Deinde cum dicit.

c ¶ Obiicit ad quæſtionem prædictam, improbando dictum Solonis. Si enim aliquis ita ponat ſicut Solon dixit, ſequitur quod homo ſit fœlix tantum quando moritur. Sed hoc videtur inconueniens, & propter alias rationes, vt puta, quod mors eſt maximus defectus, cum fœlicitas ſit ſumma perfectio. Et etiam propter hoc, quod ſupra diximus, quod fœlicitas eſt operatio quædam. Mortuus autem non videtur habere operationem aliquam. Non ergo mortui poſſunt dici fœlices. Eſt notandum, quod Philoſophus non loquitur hic de fœlicitate futuræ vitæ, ſed de fœlicitate præſentis vitæ, vtrū attribui poſſit homini dum viuit vel ſolum in morte. Deinde cum dicit.

d ¶ Excludit reſponſionem. Et Hoc duabus rationibus. Quarum ſecundam ponit, ibi. [Sed reuertendo ad prius quæſitum, &c.] Circa primum duo facit. Primo proponit reſponſionem, & improbat eam. Secundo, ex hoc mouet quādam quæſtionē, ibi. [Quæſtionem autē, & hæc tribuunt, &c.] Circa primum conſiderandum eſt, quod præcedens Ariſtotelis ratio oſtendebat, quod aliquis non eſt fœlix in morte. Concedet autem hoc aliquis dicens, mortuum non eſſe felicem, nec Solonem hoc dicere voluiſſe, quod ſcilicet aliquis cum moritur ſit fœlix. Sed voluit dicere, quod aliquis tunc cum moritur poteſt firmam dare de eo ſententiam, quod fuit beatus. Quia iam eſt extra periculum malorum, & infortuniorum, vt de cætero non poſſit dubitari de fœlicitate eius. Sed hanc reſponſionem excludit dicens, quod hoc habet quandam dubitationem. Mortuus enim à viuo differt in hoc quod caret ſenſu. Contingit autē, quod homini viuenti proueniat aliquod bonū, vel malum, ſed illud non ſentiat, puta ſi eo ignorante infametur, vel filii eius occidantur, aut diuitiæ eius diripiantur ergo pari ratione videtur, quod mortuo poſſit bonum, vel malum accidere quamuis non ſentiat. Et loquitur de malo, vel bono vitæ ciuilis, vt patet per exempla, quæ ſubdit, dicens, Honores, & inhonorationes. Quandoque enim mortuis aliqui honores exhibentur, ſicut quod laudantur, & memoria eorum celebratur. Et ſimiliter fiunt eis quædam exhonorationes, puta cum extumulantur, & eorum oſſa comburuntur. Similiter etiam videntur aliqua bona, vel mala eis poſſe acccidere ſecundum proſperitates, & infortunia filiorum, & nepotum. Sic igitur videtur, quod, nec etiam mortui omnino ſunt extra mala, & infortunia. Et ita etiam in morte non poſſet dici, quod eſſent fœlices. Deinde cum dicit.

e ¶ Interponit quandam quæſtionem occaſione præmiſſorum. Et dicit, quod iſta, ſcilicet proſperitates & infortunia filiorum, & nepotum afferunt quæſtionem. Contingit enim quandoque quod aliquis fœliciter viuit, vſque ad ſenectutem, & moritur fœliciter ſecundum rationem fœlicitatis aſſignatam. Et tamen poſtea fiunt multæ tranſmutationes circa filios eius. Quorum quidam ſunt boni ſecundum dignitatem patris. Quidam econtrario ſe habent Manifeſtum eſt enim quod ſecundum omnem modum contingit diuerſificari filios à parentibus vtpote, quod bonorum parentum ſint mali filii, & diuitum pauperes. Hac autem poſitione facta, inconueniens ex vtraque parte ſequi videtur. Nam inconueniens eſt ſi mortuus tranſmutetur propter huiuſmodi infortunia, vt qui aliquando ſit fœlix, rurſus fiat miſer. Et ex alia parte inconueniens videtur ſi ad minus aliquo vicino tempore, illa quæ contingunt filiis in nullo pertineant ad parentes etiam mortuos, vt ex hoc eorum fœlicitas impediatur. Deinde cum dicit.

f ¶ Ponit ſecundam rationem ad excludendum reſponſionem præmiſſam, & dicit, quod prætermiſſa ſecunda quæſtione, reuertendum eſt ad primam quæſtionem, ex cuius ſolutione videri poterit veritas quæſtionis ſecundæ. Videtur autem, quod prædicta reſponſio non ſit conueniens. Si enim oportet reſpicere ad finem humanæ vitæ, & tunc dicere aliquem fœlicem, non quod tunc vere beatus ſit, ſed quod prius beatus erat, hoc videtur eſſe inconueniēs, quod cum aliquis eſt fœlix, non vere dicatur de eo, quod eſt fœlix, cum veritas propoſitionis de præterito fundatur ſuper veritate propoſitionis de præſēti. Ideo enim aliquod verum eſt fuiſſe, quod verum fuit eſſe. Sed aliqui nolebant dicere hominem eſſe fœlicem, propter trāſmutationes præſentis vitæ. Et propter hoc, quod exiſtimabant fœlicitatem eſſe quoddam permanens, & non de facili tranſmutabile, alioquin non quietaret deſiderium naturæ. Deſiderat enim vnuſquiſque naturaliter firmiter permanere in bono, quod habet. Sed fortunæ multoties circulariter reuoluuntur circa eoſdem, vt ſcilicet de bonis veniant in mala, & econuerſo. Et ſic manifeſtum eſt, quod, ſi in iudicando de fœlicitate, ſequamur conſiderationem fortunæ, & dicamus in hac vita de aliquo, quod ſit fœlix, multoties de vno & eodem dicemus, quod ſit fœlix, & rurſus, quod ſit miſer. Et ſic annunciabimus aliquem eſſe fœlicem ad modum Gamaleontis. Qui ſcilicet eſt animal mutans colorem, ſecundum colores diuerſorum corporum appoſitorū. Et annunciabimus fœlices eſſe debiliter firmatos, quod eſt contra rationem fœlicitatis.

LECTIO XVI.

VEl fortunas quidem ſequi nequaquam rectum. Non enim in his bene vel male. Sed indiget his humana vita, quemadmodū diximus. Dominæ autem

LECTIO XVI.

AN fortunam ſequi nullo modo eſt rectū. Non eſt enim in ipſa bene vel male viuere ſitum : ſed indiget humana vita ipſius, vt diximus. Operationes autem hæ

sunt, quæ secundum virtutem operationes fœlicitatis. Contrariæ autem contrarii.

b Testatur autem sermoni, & quod nunc quæsitum est. Circa nihil enim sic existit humanorum operum constantia, vt circa operationes, quæ secundum virtutem sunt. Permanētiores enim disciplinis hæc videntur esse. Earundem autem honorabilissimæ permanētiores propter maxime intendere, & maxime continue viuere in ipsis beatos. Hoc enim assimilatur causæ eius, quod est non fieri circa ipsas obliuionem

c Existet autem vtique, quod quæsitum est fœlici. Et erit per vitam talis. Semper enim vel maxime omnium operabitur & speculabitur, quæ secundum virtutem.

d Et fortunas feret optime, & omnino vbique prudenter, qui & vere bonus, & tetragonus sine vituperio.

e Multis autem factis secundum fortunā, & differentibus magnitudine & paruitudine, parua quidem prosperitatū, similiter autem & oppositorū manifestum quod non faciunt inclinationē vitæ. Magna autem & multa facta quidem bene beatiorem faciunt vitam. Etenim hæc condecorare nata sunt, & vsus eorum bonus & studiosus fit. Econuerso autem accidentia tribulant, & conturbant beatum. Tristitias enim inferunt, & impediunt in multis operationibus. Veruntamen, & in his refulget bonum: cum vtique ferat quis faciliter multa, & magna infortunia, non propter doloris insensibilitatē, sed virilis existens & magnanimus.

f Si autem sunt operationes dominæ vitæ, quemadmodū diximus, nullus vtique beatorum fiet miser. Neque enim aliquādo operabitur odibilia mala. Vt enim vere bonum & sapientem omnes existimamus fortunas decenter ferre, & existentibus semper optima operari, quemadmodum ex datis, & ducem bonum præsente exercitu vti maxime bellicose, & coriorum incisorem ex datis coriis optimum calciamentum facere, eodem modo & alios artifices omnes. Si autem ita miser quidem nequaquam fiet vtique fœlix. Neque vtique beatus, Priami in infortuniis incidet. Neque vtique varius & facile trāsmutabilis. Neque ex fœlicitate mouebitur facile. Neque contingentibus infortuniis, sed à magnis & multis. Et ex talibus non vtique fiet rursus fœlix in paruo tempore: sed siquidē in multo & perfecto magnorum, & bonorum in ipso factus abundans.

A *quidem quæ à virtute proficiscuntur fœlicitates: hæ verò, quæ sunt contrariæ, contrarii dominæ sunt.*

Attestatur huic sententiæ, & id quod nunc dubitauimus. Etenim nullis in operibus humanis tanta est firmitas quanta est in operationibus hisce, quæ à virtute proficiscuntur: hæ namque stabiliores, & scientiis ipsis esse videntur. Harum autem ipsarum hæ, quæ cæteris antecellunt, maxime stabiles sunt, propterea quod in his ipsi beati & maxime & continuatissime viuunt. Hoc enim simile est causæ, vt ipsarum non fiat obliuio. B

Id igitur, quod quæritur, competit ipsi fœlici, & erit talis per viam, nam semper aut maxime ea aget, & contemplabitur, quæ prodeunt à virtute.

Fortunamque feret pucherrime, & omni ex parte concinne ac æquabiliter. Quippe qui vere bonus atque quadratus est sine vituperatione.

C *Cum autem à fortuna multa eueniant, & magnitudine paruitateque differant: parua quidem siue sint secunda, siue aduersa, constat non facere vitæ momentum. Grandia vero ac multa, si secunda sint, beatiorem vitam efficiunt. Quippe cum ad decorandum sint apta, & vsus ipsorum pulcher studiosusque sit. Sin aduersa premunt, læduntque vitam beatam. Afferunt enim dolores & multas operationes impediunt. Attamen & in iis ipsis perlucet ipsa honestas: cum multas quispiam ac magnas aduersitates facile perfert: non ob indolentiam rectius: sed quia generosus est, atque magnanimus.* D

Quod si operationes dominæ sunt: vt diximus vitæ, nemo beatorum fuerit miser. Nunquam enim odiosum quicquam atque improbum aget. Eum enim qui verè bonus est, atque prudens, fortunam omnem decore perferre: pro facultateque rerum semper res pulcherrimas agere, vt & ducem bonum præsentibus vti castris ad optime gerendum bellum, & bonum item sutorem ex sibi datis pellibus pulcherrimum conficere calceum cæterosque omnes identidem artifices arbitramur. E *Quæ cum ita sint, miser quidem nunquam fuerit ipse fœlix, beatus tamen non erit si in Priami calamitates inciderit. Nec igitur varius facileque mutabilis erit. Neque enim ex fœlicitate facile aut à quibusuis, sed ab ingētibus & mnltis aduersitatibus dimouebitur, & ex talibus non in paruo, sed in longo quodam perfectoue tempore rursus fuerit fœlix magnas in eo res præclarasque nactus.*

LECTIO

g Quid igitur prohibet, dicere fœlicem secundum virtutem perfectam operantem, & exterioribus bonis sufficienter ditatum, non contingenti tempore, sed perfecta in vita? Vel apponendum, & victurum, sic & finiturum secundum rationem, quia futurum immanifestum nobis. Fœlicitatem autem finem, & perfectum ponimus omnino, & omnimode. Si ita autem beatos dicemus viuentium, quibus existunt & existent, quæ dicta sunt. Beatos autem vt homines. Et quidem igitur de his intantum dictum sit.

A *Qui igitur obstat, eum fœlicem dicere, qui per virtutem operatur perfectam & bonis externis satis abundat, non quouis in tempore, sed in vita perfecta? an est addendum, & ita est victurus, & secundum rationem moriturus? Quippe cum futurum quidem incertum sit nobis, fœlicitatem autem finem, & omnino perfectam omni ex parte ponamus. Quod si ita sit, eos quibus ea, quæ diximus, & insunt, & inerunt beatos dicemus. Beatos autem, vt homines. Sed de his quidem eo vsque sit definitum.*

LECTIO XVI.

PRæmissa dubitatione, hic dubitationem Philosophus soluit. Et primo soluit principalem dubitationem. Secundo secundariam, ibidem [Pronepotum autem fortunas, &c.] Circa primum duo facit. Primo, præmittit quoddam, quod est necessarium ad quæstionis solutionem. Secundo, applicat ad solutionem præsentis quæstionis, ibi. [Testatur autem sermoni, &c.] Circa primum considerandum est, quod fœlicitas essentialiter consistit in operatione virtutis. Bona autem exteriora, quæ subiacent fortunæ, pertinent, quasi instrumentaliter ad fœlicitatem. Et ideo dicit, quod non debemus sequi fortunas iudicando aliquem esse miserum, vel fœlicem. Quia bonum vel malum hominis, quod attenditur secundum rationem. non consistit principaliter in his. Sed humana vita indiget his instrumentaliter, sicut dictum est. Sed operationes secundum virtutem sunt principales & dominium habentes in hoc, quod est aliquem esse fœlicem, vt scilicet ex hoc dicatur, principaliter aliquis esse fœlix, quod operatur secundum virtutem. Et contrariæ operationes, scilicet vitiosæ, habent principalitatem & dominium in contrario, scilicet in miseria, vt scilicet ille vere sit miser, qui vitiosis operationibus insistit. Deinde cum dicit.

b ¶ Adaptat, quod dictum est ad solutionem quæstionis. Et primo ostendit, quod operationes secundum virtutem, maxime inueniuntur permanentes inter omnes res humanas. Secundo ostendit, quod secundum prædicta poterit fœlicitas permanere per totam vitam, ibi. [Existet autem vtique &c.] Tertio ostendit, quod secundum prædicta euitantur omnia inconuenientia, ibi. [Si autem fiunt operationes dominæ vitæ, &c.] Dicit ergo primo, quod huic sermoni, quo scilicet dicimus operationes secundum virtutes esse principales in fœlicitate, attestatur illud, quod parum supra quæsitum est de permanentia fœlicitatis. Nihil enim humanorum inuenitur esse ita constanter permanens, sicut operationes secundum virtutem. Manifestum est enim, quod exteriora bona, & etiam interiora bona ad corpus pertinentia, cum sint materialia & corporalia, per se subiecta sunt mutationi. Ea vero, quæ ad animam pertinent solum per accidens. Vnde minus subiacent mutationi. Eorum vero, quæ ad animam humanam pertinent, quædam pertinent ad intellectum, sicut scientiæ, quædam vero ad operationes vitæ, sicut virtutes. Quæ quidem permanentiores sunt ipsis disciplinis, id est, scientiis demonstratiuis. Quod quidem intelligendum est, non quantum ad materiam. Nam scientiæ demonstratiuæ sunt circa necessaria, quæ impossibile est aliter se habere. Sed est intelligendum quantum ad exercitium actus. Non enim imminet nobis ita continuum exercitium speculationis scientiarum, sicut operationum secundum virtutem. Continuè enim occurrunt nobis ea, in quibus oportet nos agere secundum virtutem, vel contra virtutem, sicut vsus ciborum, consortia mulierum, collocutiones hominum adinuicem, & alia huiusmodi, in quibus continue versatur vita humana. Vnde oportet, quod habitus virtutis magis per consuetudinem firmetur in homine, quam habitus scientiæ. Et inter ipsas virtutes illæ, quæ sunt honoratissimæ, videntur esse permanentiores, tum quia magis intensæ, tum quia magis continue operantur homines ad hoc, quod secundum eas viuant. Et tales sunt operationes virtutum, in quibus consistit fœlicitas, quia sunt perfectissimæ, vt dictum est, & istud naturaliter est causa, quare homo non obliuiscitur esse virtuosus, quia, scilicet continue in his homo exercitatur. Est & alia causa, quia scilicet virtus consistit principaliter in appetitus inclinatione, quæ per obliuionem non tollitur. Deinde cum dicit.

c ¶ Ostendit, quod secundum prædicta fœlicitas poterit per totam vitam durare. Et dicit, quod cum operationes secundum virtutes sint permanentissimæ, vt dictum est, si in eis principaliter ponatur fœlicitas, vt diximus, sequeretur, quod fœlici inerit id, quod quæsitum est in præterita quæstione, scilicet quod erit talis per totam vitam suam. Et hoc primo probat per ipsas operationes, ibidem. [Semper enim, &c.] Ille enim, qui habet habitum perfectum, semper potest operari secundum illum habitum, vel maxime continue inter omnes. Fœlix habet perfectam virtutem, vt supra habitum est. Ergo ipse semper vel maxime poterit operari in vita actiua, quæ sunt secundum virtutem, & speculari in vita contemplatiua. Secundo ibi.

d ¶ Ostendit idem ex bonis fortunæ, quæ sunt secundaria in fœlicitate. Et dicit, quod fœlix optime feret omnes fortunas, & in omnibus se habebit omnino prudenter, vt pote, qui est verè bonus, non secundum apparentiam solum. Et est tetragonus sine vituperio, id est, perfectus quatuor virtutibus cardinalibus, vt quidam exponunt. Sed hoc non videtur, esse secundum intentionem Aristotelis, qui nunquam inuenitur talem enumerationem facere. Sed tetragonum nominat perfectum in virtute ad similitudinem corporis cubici, habentis sex superficies quadra-

tas, propter quod bene stat in qualibet superficie. A Et similiter virtuosus in qualibet fortuna bene se habet. Quia igitur ad virtutem pertinet omnes fortunas bene ferre, patet, quod propter nullam fortunæ mutationem, desistet fœlix ab operatione virtutis. Et hoc consequenter in speciali ostendit, quasi per modum diuisionis, cum subdit.

e ¶ Et dicit, quod quum multa bona & mala secundum fortunam eueniant, quæ differunt magnitudine & paruitate, manifestum est, quod paruæ prosperitates, & similiter parua infortunia, non inclinant vitam de fœlicitate in miseriam, vel econtrariò. Si autem fuerint multa & magna, aut erunt bona, aut mala. Si bona conferent ad B hoc, quod vita hominis sit beatior. Quia sicut supra dictum est, fœlicitas indiget exterioribus bonis, vel ad decorem, vel inquantum sunt instrumenta operationis secundum virtutem. Et quantum ad primum dicit, quod nata sunt simul decorare vitam fœlicis. Quantum autem ad secundum dicit, quod vsus exteriorum bonorum est bonus, & virtuosus, inquantum, scilicet virtus vtitur eis, vt quibusdam instrumentis ab bene agendum. Si autem accidant econtrario, vt scilicet sint multa & magna mala, inferunt quidem fœlici quandam tribulationem exterius, & conturbationem interius. Quia interius inferunt tristitias, & exterius impediunt à multis bonis operationibus. Non tamen per eas tollitur totaliter operatio vir- C tutis. Quia etiam ipsis infortuniis virtus bene vtitur, & sic refulget in eis bonum virtutis, inquantùm scilicet aliquis faciliter sustinet multa, & magna infortunia, non propter hoc, quod non sentiat dolorem seu tristitiam, sicut Stoici posuerunt: sed quia tanquam virilis & magnanimus huiusmodi tristitiis eius ratio non succumbit. Hæc enim fuit diuersitas inter Stoicos & Peripateticos, quorum princeps fuit Aristoteles, quod Stoici posuerunt tristitiam nullo modo cadere in virtuosum, quia in corporalibus & exterioribus rebus, nullum bonum hominis consistere ponebant. Peripatetici autem ponebant in hominem virtuosum tristitiam ratione moderatam, non au- D tem, quæ rationem subuerteret. Ponebant enim, quod in corporalibus & exterioribus rebus, aliquod hominis bonum consistit, non quidem maximum: sed minimum, inquãtum scilicet adiuuat. Sed aduertendum, quod aliqua transmutatio posset accidere, quæ omnino auferret eius fœlicitatẽ, impediendo totaliter operationem virtutis, puta si per ægritudinẽ, furiam, vel insaniam, vel quamcumque amentiam incurrat. Sed cum fœlicitas non quæratur; nisi in vita humana, quæ est secundum rationem, deficiente vsu rationis, deficit talis vita. Vnde status amentiæ reputandus est, quantum ad vitam humanam, sicut status mortis. Et ideo idem videtur esse dicendum de eo, qui per- E mansit in opere virtutis vsque ad amentiam, sicut si permansisset vsque ad mortem. Deinde cum dicit.

f ¶ Ex præmissis excludit inconuenientia, quæ sequi videbantur. Et dicit, quod si operationes virtuosæ habent dominium in fœlicitate, vt dictum est, non sequitur, quod beatus fiat miser propter infortunia, propter quæ non operabitur aliqua odibilia & mala scilicet, virtuti contraria. Sed possumus existimare de eo probabiliter, quod propter virtutem perfectam, quam habet beatus, tanquam vere bonus & sapiens omnes fortunas feret decenter, quod est secundum virtutem operari in qualibet fortuna. Et si non easdem operationes faciet in qualibet, sed secundum ea, quæ existunt, scilicet, prospera vel aduersa, semper operabitur optime quasi vtens his, quæ affert fortuna, sicut quibusdam datis, prout scilicet, ad bonum ducem pertinet, vt exercitudo maxime vtatur bellico se secundum exercitus conditionem. Alia tamen faciet, si habeat in exercitu milites expertos, & alia, si habeat exercitum tyronum. Et similiter ad incisorem coriorum pertinet, quod ex datis coriis optimum calciamentum faciat. Meliora tamen calciamenta faciet ex vno corio, quam ex alio, & idem etiam est in omnibus aliis artificibus. Et si ita est, nunquam miser per aliqua prospera superuenientia efficietur fœlix. Quia illis prosperis male vtetur & operans vitiose semper miser remanebit. Et similiter ille, qui est fœlix, non incidet in infortunia Priami. Primo quidem, quia prudenter ea præcauebit. Secundò, quia si superueniant ex improuiso optime ea feret, vt dictum est. Et ita non facile transmutabitur à fœlicitate ad miseriam, nec per quæcumque infortunia, sed per multa & magna, per quæ ab operatione rationis abducetur. Et si sit factus infœlix, non rursus de facili fiet fœlix, sed multo tempore abundantiam accipiet bonorum, & magnorum, tum per exercitium virtuosi actus, tum per reparationem exterioris fortunæ. Deinde cum dicit.

g ¶ Concludit suam sententiam de fœlicitate. Et dicit, quod nihil prohibet dicere illum esse fœlicem, qui operatur secundum virtutem quidem perfectam, & habet exteriora bona sufficientia ad operationem virtutis, non quidem in aliquo paruo tempore, sed in vita perfecta, id est, per longum tempus. Et hoc quidem sufficit ad hoc, quod aliquis possit dici fœlix in hac vita. Sed si volumus accipere fœlicitatem secundum optimum, quod esse potest, sic apponendum est ad rationem fœlicitatis, quia sit victurus, sicut dictum est, per suam totam vitam & finiturus, idest, moriturus, secundum quod conuenit rationi. Ratio autem, quare hæc conditio videtur apponenda, est quia futurum ignotum est nobis. Ad rationem autem fœlicitatis, cum sit finis vltimus, videtur pertinere omne id, quod est perfectum & optimum. Et hoc secundo modo loquebatur Solon de fœlicitate. Et si ita est, vt dictum est, illos de numero viuentium beatos dicemus in hac vita, quibus existunt in præsenti, & existent in futuro ea, quæ dicta sunt. Sed quin ista videntur non vsquequaque attingere ad conditiones supra de fœlicitate positas, subdit, quod tales dicimus beatos, sicut homines, qui in hac vita mutabilitati, subiecti, non possunt perfectam beatitudinem habere. Et quia non est inane naturæ desiderium, recte existimari potest, quod reseruatur homini perfecta beatitudo post hanc vitam. Vltimo epilogat, dicens, quod de his in tantum dictum est.

LECTIO

A

LECTIO XVII.

PRonepotum autem fortunas & amicorum omnium nequaquam quidem conferre valde inamicabile videtur, & opinionibus contrarium.

b Multis autem, & omnimodas habentibus differentias accidentibus, & his quidem magis redundantibus, his autem minus secundum vnumquodque quidem diuidere longum, & infinitum videtur. Vniuersaliter autem dictum, & typo forsitan vtique, & sufficienter habebit. Si vtique quemadmodum, & circa ipsum fortunarum, hæ quidem habent aliquod pondus & auxilium ad vitam, hæ autem leuiores videntur, ita & quæ circa amicos, & similiter omnes.

c Differre autem passionum vnamquamque circa viuentes vel mortuos, contingit multo magis, quam iniusta & mala præexistere in tragœdiis, vel etiam fieri. Syllogizandum vtique & ita differenter.

d Magis autem fortassis inquirendum circa eos, qui defecerunt, si aliquo bono communicant, vel oppositis. Videtur enim ex his, si & redundat ad ipsos quodcunque, siue bonum siue contrarium fragile quoddam & parum, vel simpliciter, vel ad ipsos esse. Si autem sic non tantum, & tale, vt faciat fœlices eos, qui non sunt neque his, qui sunt, auferat beatitudinem.

e Conferre quidem igitur aliquid videntur his, qui defecerunt bonæ operationes amicorum. Similiter autem & infortunia. Talis autem & tam magna, vt neque fœlices non fœlices faciant, neque aliud talium aliquod.

LECTIO XVII.

FOrtunam autem posterorum, amicorum omnium nihil conferre longe ab amicitiæ finibus discedere, & opinionibus contrarium esse videtur.

Cum vero multa sint ea, quæ eueniunt, variasque differentias habeant, & alia magis, minus conferant, in singula quidem ipsa diuidere prolixum & infinitum esse constat. Sat autem erit fortasse, si de his ipsis vniuersaliter B *figuraque dicetur. Vt igitur aduersitatum earum, quæ beatis eueniunt, aliæ pondus aliquod momentumque habent ad vitam, aliæ sunt leuiores, sic sese habent ea, quæ circa amicos accidunt omnes.*

Viuentibus autem an mortuis calamitas accidat multo magis refert, quam res nefandæ grauesque, an agantur, an in tragœdiis recitentur. Animaduertenda est igitur differentia hoc etiam modo. C

Immo vero considerandum forsitan est, si cuiuspiam boni vel mali participes fiant defuncti. Videtur igitur etiam, si quippiam ex his ad ipsos perueniat siue bonum, siue contrarium, exile quid ac paruum, aut simpliciter, aut illis esse, si minus tantum ac tale, vt neque beatos eos efficiat, qui beati non sunt, neque beatitudinem auferat à beatis.

Videntur igitur tam prosperitates, quam aduersitates amicorum, aliquid defunctis afferre. Tale autem ac tantum, vt neque fœlices, nec aliud quicquam huiuscemodi faciat. D

LECTIO XVII.

POstquam Philosophus soluit principalem dubitationem, quæ erat de transmutatione fortunæ circa fœlicem, hic determinat dubitationem superinductam, scilicet de mutatione fortunæ circa amicos. Et circa hoc duo facit. Primo comparat fortunia, & infortunia circa amicos, contingentia his, quæ contingunt circa ipsum hominem. Secundo comparat ea, quæ contingunt circa mortuum, his quæ contingunt circa viuum, ibi. [Differre autem passionum. &c.] Circa primum duo facit. Primo proponit, quod ea, quæ circa amicos contingunt, redundant in ipsum hominem. Secundo ostendit, quæ & qualia, ibi. [Multis autem & omnimodas, &c.] Dicit ergo primo, quod si aliquis vellet dicere, quod fortunæ bonæ, vel malæ pronepotum. vel quorumcunque posterorum & omnium amicorum nequaquam conferrent ad fœlicitatem hominis viuentis seu mortui, videtur hoc esse inconueniens duplici ratione. Primo quidem, quia hoc esset contra rationem amicitiæ, quæ est quædam vnio amicorum, ita quod vnus eorum reputat ea, quæ sunt alterius quasi sua. Secundo, quia hoc esset contrarium opinioni communi, quæ non potest totaliter esse falsa. Deinde cum dicit.

b ¶ Ostendit, quæ & qualia amicorum accidentia conferant ad fœlicitatem amici. Et dicit, quod cum ea, quæ accidunt secundum fortunia bona, vel mala sint multa, & omnibus modis differentia, puta secundum speciem, secundum quantitatem, secundum tempus, & secundum alia huiusmodi, quorum quædam magis redundant & E quædam minus, si aliquis vellet omnia singulatim determinare, quid scilicet redundet ex his in hominem, & quid non, esset valde longum, imo penitus infinitum quia huiusmodi diuersitas infinitis modis contingit. Sed sufficit, quod dicatur in vniuersali, & in typo, id est, figuraliter, id est, superficialiter vel similitudinarie: si dicatur, quod fortunarum quæ sunt circa ipsum hominem, quædam scilicet magnæ habet aliquod pondus, idest, vim immutandi conditionẽ vitæ humanæ & conferunt auxilium ad fœlicem vitam: quædam autem sunt leuiores, ex quibus nõ multũ iuuatur vita hominis. Ita etiã cõtingit in his, quæ eueniunt circa

quoscunque amicos, ita tamen, quod magis redundant ea, quæ accidunt circa propinquiores, licet sint minora in quantitate. Deinde cum dicit.

c ¶ Ostendit, ex quo accidentia amicorum redundant ad hominem, & hoc magis manifestum est ad hominem, dum viuit, qualiter etiam hoc se habeat circa mortuum. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit, quomodo differenter se habeat, quantum ad hoc circa viuos & mortuos. Secundo inquirit vtrum accidentia amicorum redundent ad mortuos, cum manifestum sit, quod redundant ad viuos. Et hoc ibi. [Magis autem fortassis.] Circa primum considerandum est, quod mortui positi sunt extra vitam præsentem, cuius fœlicitatem Aristoteles hic inquirere intendit, vt ex præmissis patet. Attingunt autem mortui hanc B vitam solum secundum quod remanet in memoriis hominum viuentium. Et ideo hoc modo se habent mortui ad viuentes secundum considerationem huius vitæ, sicut se habent ea, quæ nunc actu contingunt ad ea, quæ olim fuerunt, & nunc recitantur, puta bella Troiana, vel aliquid huiusmodi. Dicit ergo, quod hoc, quod quæcunque passionum, id est, accidentium fortuitorum contingat circa viuos, vel circa mortuos, multo magis differt, quam quod aliqua iniusta, puta homicidia, vel rapina, & mala, id est, infortunia quæcunque præexistant in tragœdiis, id est, à Poetis recitentur, vt olim existentia, vel C quod nunc fiant. Quia in primo sumitur idem ex parte fortuiti euentus, & differentia ex parte personarum, quarum quædam sunt actu in rebus humanis, quædam autem sunt solum in memoria. In secundo autem econuerso accipitur idem ex parte personarum, quæ sunt in rebus humanis, & differentia ex parte fortuitorum euentuum, quorum quidam sunt actu in rebus humanis, quidam autem solum secundum commemoratiuam recitationem. Et quia fœlicitas ad personas pertinet magis, quam ad res exterius contingentes, ideo Philosophus dicit, quod prima differentia, quantum pertinet ad propositum, scilicet ad mutationem fœlicitatis maior est quam secunda. Et ex D isto simili inducto de differentia euentuum dicit esse syllogizandum differentiam in proposito. Manifestum est enim, quod præterita mala recitata, & si quodam modo pertineant ad audientem, qui aliquo modo ad ea afficitur, non tamen ita, quod immutent conditionem ipsius. Vnde multo minus fortunia immutant conditionem mortui. Et hoc quidem induxit Philosophus quasi soluens rationem supra positam, quæ concludebat, quod si aliquid redundat ad viuos non sentientes, quod redundat etiam ad mortuos. Deinde cum dicit.

d ¶ Inquirit vltimo, vtrum aliquo modo redundet ad mortuos, quæ contingunt circa amicos. Et primo inquirit propositum. Secundo concludit principale intentum ibi. [Conferre quidem, &c.] Dicit ergo primo, quod magis videtur esse inquirendum circa eos, qui mortui sunt, si aliquo modo communicant, vel bonis, vel malis, quæ accidunt in hac vita, quia quod non immutetur aliquis ex eis à fœlicitate in miseriam, vel econuerso, satis videtur manifestum. Quia si aliquid ex his, quæ hic aguntur ad eos redundat, siue bonum, siue malum, erit fragile & paruum vel simpliciter, vel quantum ad ipsos. Si autem hoc ita est, non erit tantum & tale, vt faciat fœlices eos, qui non sunt, neque his qui sunt, auferat beatitudinem. Dictum est enim, quod parua accidentia non faciunt mutationem vitæ. Si ergo ex his, quæ aguntur, parum aliquid redundat ad mortuos, sequitur, quod ex hoc eorum conditio circa fœlicitatem non immutetur. Deinde cum dicit.

e ¶ Concludit suam sententiam. Et dicit, quod bona amicorum, quæ agunt, vel mala, quæ eis accidunt, conferre videntur aliquid mortuis, & similiter infortunia in eos redundare, tamen sub tali modo, & tanta quantitate, vt neque fœlices faciant non fœlices, neque non fœlices faciant fœlices, neque transmutant eos secundum aliquid talium, puta secundum sapientiam & virtutem, vel aliquid huiusmodi. Potest autem esse constructio suspensiua ab illo loco. Si autem non tantum & tale, &c. & tunc conueniens conditionalis erit conferre quidem, &c. & superabundabit illatiua coniunctio. Videtur autem secundum intentionem Aristotelis ea, quæ hic dicuntur, esse intelligenda de mortuis, non secundum quod sunt in seipsis, sed secundum quod viuunt in memoriis hominum. Sic enim videtur redundare in eos, quæ amicis eorum contingunt post mortem, prout ex hoc redditur eorum memoria, & gloria magis obscura. Sed hoc quidem dicit esse fragile quoddam. Quia nihil est fragilius eo, quod in sola opinione hominū consistit. Dicit autem esse paruum quoddam, & maxime quo ad ipsos, quia non pertinet ad eos nisi secundum quod sunt in memoriis hominum. Quærere autem, vtrum homines post mortem aliqualiter viuant secundum animam, & vtrum cognoscant ea, quæ hic aguntur, aut si ex his aliquo modo immutantur, non pertinet ad propositum, cum Philosophus hic agat de fœlicitate præsentis vitæ, sicut ex supra dictis patet. Et ideo huiusmodi quæstiones, quæ longa discussione indigerent, hic prætermittendæ sunt, ne in hac scientia, quæ est operatiua, plures sermones extra opera fiant, quod supra Philosophus reprobauit. Sed alibi hæc plenius disseruimus.

LECTIO XVIII.

DEterminatis autem his, scrutemur de fœlicitate, vtrum laudabilium est vel magis honorabilium. Manifestum enim quoniam potentiarum non est.

b Videtur autem omne laudabile, in quale quid esse, & ad aliquid qualiter habere laudari.

c Iustum enim & virilem, & vniuersaliter bonū, & virtutem, laudamus propter opera & actus, & fortem & cursorem, & aliorum

E

LECTIO XVIII.

HIs determinatis de fœlicitate consideremus, vtrum laudabile sit, an potius honorabile. Constat enim potentiam non esse.

Omne laudabile ex eo laudari videtur, quia est affectum aliqua qualitate, & aliquo modo sese habet aliquid.

Iustum enim & fortem & bonū omnino virū, atque virtutē ob opera laudamus, & actiones. Robustum etiā idoneumque ad cursum hominem.

rum vnumquodque in quale quiddam natum esse, & habere aliqualiter ad bonum aliquod & studiosum. A

d Manifestum autem est hoc, & ex his, quæ circa Deos sunt laudibus. Derisibiles enim videntur ad nos relati. Hoc autem contingit, quia sunt laudes per relationem, vt diximus.

e Si autem laus est talium, manifestum, quoniam optimorum non est laus, sed maius aliquid in eis, & melius.

f Quemadmodum videtur. Deos enim beatificamus, & fœlicitamus, & virorum diuinissimos beatificamus, similiter autem & bonorum. Nullus enim fœlicitatem laudat, quemadmodum iustum: sed vt diuinius aliquid & melius beatificat. B

g Videtur autem, & Eudoxus bene attribuisse de primitiis voluptati: in non laudari enim bonorum existentem nunciare existimat: quoniam melius est laudabilibus. Talem autem esse Deum, & per se bonum. Ad hæc enim & alia referri.

h Laus enim quidem virtutis. Operatores enim bonorum ab hac virtute laudantur. Laus autem operum similiter corporalium, & animalium. Sed quidem forte magis proprium certificare his, qui circa laudes insudauerunt. Nobis autem manifestum ex his, quæ dicta sunt, quoniam est fœlicitas honorabilium & perfectorum. C

i Videtur autem in habere, & propter esse principium. Huius enim gratia reliqua omnia omnes operantur. Principium autem & causam bonorum honorabile quid, & diuinum ponimus. D

minem. & cæterorum quemque similiter laudamus, quod affectus est aliqua qualitate, & ad bonum aliquod studiosumque refertur.

Id ita esse patet, & ex Deorum laudibus. Nam cum ad nos referuntur, ridiculi sane videntur. Quod quidem ex eo fit, quia laudes, vt diximus, per relationem efficiuntur.

Quod si laus talium est, constat optimorum non esse laudem, sed maius aliquod præstabiliusve.

Quemadmodum & videtur. Nam & Deos beatos fœlicesque dicimus, & viros etiam eos, qui maxime sunt diuini & rerum bonarum simili modo Nemo namque fœlicitatem laudat, vt iustitiam, sed vt diuinius quoddam præstabiliusue, rem dicit esse beatam.

Videtur autem, & Eudoxus recte voluptatis primas defendisse partes. Id enim voluptatem, inquam, quæ quidem est bonum, non laudari iudicare, putabat præstabiliorem ipsam esse rebus laudabilibus vniuersis. Talem autem Deum & summum bonum esse dicebat, ad hæc enim cætera vniuersa referri.

Etenim laus quidem virtutis est. Hac enim ad res honestas agendas idonei fiunt. Commendationes autem operum sunt simili modo tam corporis, quam etiam animæ. Verum hæc quidem exacte discutere magis ad eos forsitan pertinet, qui laudandi munere funguntur. Nobis autem perspicuum ex his esse. quæ honorabilia sunt & perfecta.

Videtur autem, & ex eo sic se habere, quia principium est. Cætera enim gratia eius agimus omnes. Principium vero causamque bonorum honorabile quoddam & diuinum dicimus esse.

LECTIO XVIII.

POstquam Philosophus ostendit, quid est fœlicitas, hic inquirit de quadam proprietate fœlicitatis. Et primo mouet quæstionem. Secundo determinat veritatem. [Videtur autem omne laudabile, &c.] Dicit ergo, quod post diffinitionem prædictorum, necesse est perscrutari, vtrum fœlicitas sit de numero bonorum honorabilium, vel laudabilium. Et quod necesse sit fœlicitatem contineri sub altero genere horum bonorum, probet per hoc, quod fœlicitas non est de genere potentiarum. Non enim aliquis laudatur, vel honoratur ex eo quod habet potentiam ad bonum, sed ex eo, quod aliqualiter est ad bonum dispositus. Ad huius autem quæstionis euidentiam considerandum, quod honor & laus dupliciter differunt. Primo quidem, ex parte eius, in quo consistit honor vel laus. Sic enim honor in plus se habet quam laus. Honor enim importat testimonium manifestans excellentiam alicuius, siue hoc fiat per verba siue facta, vt pote cum aliquis genuflectit alteri, vel assurgit ei. Sed laus consistit solum in verbis. Secundo differunt quantum ad id, cui exhibetur laus & honor. Vtrumque E enim exhibetur alicui excellentiæ. Est autem duplex excellentia: vna quidem absoluta, & sic ei debetur honor: alia autem est excellentia in ordine ad aliquem finem, & sic debetur ei laus. Deinde cum dicit.

b ¶ Determinat motam quæstionem. Et primo ostendit fœlicitatem esse de numero bonorum honorabilium ex hoc, quod est quoddam perfectum & optimum. In secunda parte ex hoc, quod habet rationem principii ibi. [Videtur autem ita habere, &c. Circa primum duo facit. Primo ostendit, qualium sit laus. Secundo concludit, quod optimorum non est laus, sed aliquid melius ibi. [Si autem est, &c.] Circa primum duo facit. Primo proponit, quod intendit. Secundo manifestat propositum ibi. [Iustum enim &c.] Dicit ergo primo, quod omne, quod laudatur, videtur esse laudabile ex duobus simul, ex hoc scilicet quod in se habet aliqualem dispositionem, & ex hoc, quod habet aliqualem habitudinem ad aliquod aliud. Deinde cum dicit.

c ¶ Manifestat propositum. Et primo ex laudibus humanis. Secundo ex laudibus diuinis, ibi. [Manifestum autem est hoc, & ex his.] Circa primum considerandum est, quod

homo laudatur, & propter virtutem animi, & propter virtutem corporis. Secundum virtutem autem animi laudatur, & ipse homo habens virtutem animi puta iustus & fortis, & communiter bonus secundum quamcunque virtutem. Et etiam laudatur ipsa virtus, & hoc propter aliquod aliud, scilicet, propter opera, & actus. Ex hoc autem laudatur virtuosus, & ipsa virtus inquantum ordinatur ad exequendum opus virtutis. Secundo vero virtute corporis laudatur aliquis, quia est fortis ad pugnandum & agilis ad currendum & sic de aliis similibus ex hoc, quod homo aliqualiter ordinatur ad aliquid, quod est bonum in se & studiosum, quasi studio dignum. Et est addenda differentia inter virtutes animi, & corporis. Nam ad laudes virtutis animæ sufficit, quod aliquis bene se habeat ad proprium actum virtutis. Quia bonum hominis in ipso actu virtutis est. Sed in virtutibus corporalibus non sufficit, quod aliquis bene se habeat ad actum illius virtutis, puta ad currendum, vel luctandum. In his enim non consistit bonum hominis. Potest enim aliquis currere, vel luctari, vel pugnare, & propter bonum, & propter malum. Et ideo loquens de laude virtutum animæ, dixit, quod laudantur propter opera & actus. Sed loquens de virtutibus corporalibus determinauit, quod laudantur in ordine ad aliud. Deinde cum dicit.

d ¶ Manifestat, quod dixerat per laudes diuinas. Si enim aliquid esset laudabile absolute, & non secundum habitudinem ad aliquid aliud, sequeretur quod idem in omnibus esset laudabile. Hoc autem manifestè apparet falsum, si quis considerat laudes, quibus laudamus substantias separatas, quas Deos nominat. Si quis enim laudes eorum referret ad ea, quæ in hominibus laudantur, derisibile videretur, puta si quis laudaret de hoc, quod non vincatur à concupiscentia vel timore. Et hoc ideo cōtingit, quia laudes sunt per relationem ad aliquid, vt est dictum. Deinde cum dicit.

e ¶ Ex præmissis concludit propositum. Et primo ponit conclusionem in hunc modum. Laus est eorum quorum bonitas consideratur in ordine ad aliquid aliud. Sed optima non ordinantur ad aliquid aliud, quinimmo alia ordinantur in ipsa: ergo optimorum non est laus, sed aliquid melius laude. Sicut etiam in speculatiuis, principiorum non est scientia, sed aliquid scientia altius, scilicet intellectus. Scientia enim est conclusionum, quæ cognoscuntur propter principia. Et similiter laus est eorum, quorum bonitas est propter alia. Honor autem aliquid melius laude est eorum ad quæ alia ordinantur. Secundo ibi.

f ¶ Manifestat conclusionem præmissam per ea, quæ communiter dicuntur. Et primo quantum ad ea, quorum est aliquid melius laude. Secundo quantum ad ea, quorum est laus, ibi. [Laus quidem enim, &c.] Circa primum duo facit. Primo inducit ad propositum manifestandum id, quod communiter videtur. Secundo id, quod visum fuit Eudoxo, ibi. [Videtur autem, & Eudoxus, &c.] Dicit ergo primo, quod optimorum esse aliquid melius laude, videtur communiter omnibus. Quod manifestum est ex hoc, quod diis quasi aliquid melius laude attribuentes, dicimus eos beatos, & fœlices, & similiter optimos virorum, in quibus apparet quædam diuina similitudo propter eorum excellentiam, & sicut optimis personarum attribuimus aliquid melius laude, ita etiam optimis de numero bonorum sicut fœlicitatis. Nullus enim laudat fœlicitatem per modum quo laudat hominem iustum, vel virtuosum, sed attribuit ei aliquid maius, dum dicimus eam esse beatitudinem. Deinde cum dicit.

g ¶ Inducit ad idem dictum Eudoxi. Qui in voluptate constituebat primitias bonorum, ponens scilicet, voluptatem esse summum bonum. Et hoc denunciari existimat, quod cum sit de numero bonorum, non laudatur eo, quod ipsa in se est aliquid melius laudabilibus non enim laudatur aliquis propter voluptatem, & tale est DEVS, & quicquid aliud est per se bonum, quia ad huiusmodi, quæ sunt per se bona, etiam alia referuntur, quorum scilicet bonitas laudatur in hoc, quod se aliqualiter habent ad ea, quæ sunt per se bona. Deinde cum dicit.

h ¶ Manifestat, quod dixerat, quantum ad ea, quorum est laus. Et dicit, quod laus est virtutis, per quam sumus operatores bonorum. Laudatur enim aliquis propter actus corporis, vel animæ, vt supra dictum est. Sed considerare ea, de quibus consueuerunt homines laudari magis proprie pertinet ad Rhetores, quorum studium insudat circa laudes. Pertinet enim ad demonstratiuum genus causarum, quod est vnum de tribus, quæ cadunt sub consideratione Rhetoricæ, vt patet per Philosophum primo Rhetoricæ & per Tullium in Rhetorica sua, sed quantum ad nos manifeste apparet ex prædictis, quod fœlicitas est de numero honorabilium, eo quod est quoddam bonum perfectum. Deinde cum dicit. Cap. 1.

i ¶ Probat propositum ex ratione principii. Id enim quod est principium & causa bonorum ponimus honorabile, quasi quoddam diuinum existens. Nam Deus est primum principium omnis boni. Sed fœlicitas est principium omnium bonorum humanorum. Quia propter ipsam omnes homines operantur omnia, quæ agunt. Finis autem in operabilibus, & appetibilibus habet rationem principii. Quia ex fine sumitur ratio eorum, quæ sunt ad finem. Vnde sequitur, quod fœlicitas sit quoddam bonum honorabile.

LECTIO XIX.

SI autem est fœlicitas operatio quędam secundum virtutem perfectam de virtute scrutandum. Forte enim vtique ita & melius de fœlicitate contemplabimur.

b Videtur autem & secundum veritatem ciuilis circa hanc maxime insudare. Vult enim ciues bonos facere, & legum obauditores. Exemplum autem horum habemus

LECTIO XIX.

CVm autem fœlicitas animæ quædam per virtutem perfectam sit operatio, de virtute consideremus oportet. Hoc enim modo melius fortasse de fœlicitate etiam contemplabimur.

Videtur autem & is, qui vere ciuilis est circa hanc maxime elaborare. Vult enim ipsos ciues bonos efficere legibusque obtemperantes. Atque horum exemplum legumlatores, tum Cretensium,

mus Cretensium & Lacedæmoniorum legislatores, & si qui alii tales facti sunt. Si vero Politicæ est perscrutatio hæc, manifestum quoniam fiet vtique quæstio secundum eam, quæ à principio est electionem.

c De virtute autem perscrutandum, humana videlicet. Etenim bonum humanum quærebamus & fœlicitatem humanam. Virtutem autem dicimus humanam, non eam, quæ corporis, sed eam quæ animæ. Sed & fœlicitatem operationem animæ dicimus. Si autem hæc ita habent, manifestum quoniam oportet Politicum scire aliqualiter, quæ circa animam, quemadmodum & eum, qui oculos curat, & omne corpus & magis, quanto honorabilior, & melior Politica medicinali. Sed & medicorum excellentes multa negociantur circa corporis cognitionem. Contemplandum itaque & ciuili de anima.

d Contemplandum autem horum gratia, & inquantum sufficienter habet ad quæsita. In plus enim certificare, operosius est propositis.

e Dicuntur autem de hac & in exterioribus sermonibus efficienter quædam, & vtendum ipsis. Puta hoc quidem irrationale ipsius esse, hoc vero rationem habens.

f Hæc autem vtrum determinata sunt, quemadmodum corporis particulæ & omne diuisibile, vel ratione duo sunt indiuisibilia nata, quemadmodum peryferia in curuum & concauum, nihil differt ad præsens.

A *Cretensium, tum Lacedæmoniorum habemus, & si qui alii tales fuere. Quod si hæc consideratio ciuilis est facultatis, constat inquisitionem hanc, perinde vt ab initio proposuimus, ac instituimus fore.*

De virtute autem humana considerandum est. Bonum enim humanum fœlicitatemue quærebamus humanam. Virtutem vero humanam diximus, non eam, quæ corporis est, sed eam, quæ animæ. Et fœlicitatem enim operationem animæ dicimus. Quæ cum ita sint patet ipsum ciuilem, aliqua ex parte de anima B *scire oportet, quemadmodum & eum, qui curaturus est oculos, totumque corpus de ipsis scire oportet. Et eo magis, quod facultas ciuilis honorabilior est atque præstabilior medicina. Elegantes etiam medici multa plane circa cognitionem corporis tractant. Et ciuilis igitur ipse de anima contempletur oportet.*

Horum autem gratia, & quoad satis est ad ea, quæ hic quæruntur. Nam vlterius exactiusque considerare maius est opus difficiliusue C *fortasse, quam ea, quæ proponuntur.*

Dicuntur autem & in exterius sermonibus aliqua de ipsa sufficienter. Et vtendum est ipsis. Vt partium eius aliam ratione vacare, aliam rationem habere.

Atque nihil in præsenti refert distinctæ sint hæ perinde atque corporis partes, & omne partibile, an ratione quidem sint duæ, re vero seiungi non possint, vt in circumferentia sese habent concauum & conuexum.

LECTIO XIX.

POstquam Philosophus determinauit de fœlicitate, hic incipit determinare de virtute. Et primo præmittit quædam, quæ exiguntur ad considerationem virtutis. Secundo incipit determinare de virtute in principio secundi Libri ibi. [Duplici autem virtute existente, &c.] Circa primum tria facit. Primo ostendit, quod ad hanc scientiam pertineat de virtute considerare. Secundo assumit quædam, quæ cognoscere oportet de partibus animæ ibi. [De virtute autem &c.] Tertio, secundum diuisionem partium animæ diuidit virtutem, ibi. [Determinatur autem virtus, &c.] Primum ostendit dupliciter. Primo quidem ratione assumpta ex parte fœlicitatis. Dictum est enim supra, quod fœlicitas est operatio quædam secundum virtutem perfectam. Et sic per cognitionem virtutis melius poterimus de fœlicitate considerare. Vnde & in decimo Libro determinando de omnibus virtutibus, complet tractatum de fœlicitate. Cum igitur scientia hæc principaliter quærat bonum humanum, quod est fœlicitas, conueniens est, quod ad hanc scientiam pertineat de virtute scrutari. Secundo ibi.

b ¶ Probat propositum ex propria ratione huius scientiæ. Ciuilis enim scientia secundum rei veritatem maxime videtur studere & laborare circa D virtutem. Intendit enim ciues bonos facere & legibus obedientes, sicut patet per legislatores Cretensium & Lacedæmoniorum, qui habebant ciuitatem optime ordinatam, vel si qui alii sunt similes leges ponentes ad faciendum homines virtuosos. Sed consideratio præsentis scientiæ ad Politicam pertinet. Quia in hac scientia traduntur principia Politicæ. Vnde manifestum est, quod quæstio de virtute fiet conueniens huic scientiæ secundum id, quod in procemio elegimus Politicam præ omnibus aliis disciplinis, inquirentem vltimum finem humanorum. Deinde cum dicit.

E c ¶ Assumit quædam de partibus animæ necessaria ad cognitionem virtutum. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit, quod necessarium est huiusmodi assumi in hac scientia. Secundo assumit ea ibi. [Dicuntur autem de hac, &c. Circa primum duo facit. Primo ostendit, quod est necesse huic scientiæ, quod consideret quædam de partibus animæ. Secundo ostendit, qualiter debeat ea considerare, ibi. [Contemplandum autem, &c.] Dicit ergo primo, quod cum nos intendamus, perscrutari de virtute, intelligimus hoc de virtute humana. Dictum est enim supra, quod quærimus in hac scientia bonum humanum & fœlicitatem humanam. Et ideo, si virtutem quærimus propter fœlicitatem, necesse est, quod virtutem huma-

nam quæramus. Virtus autē, quæ est proprie humana, non est ea, quæ est corporis, in qua communicat cū aliis rebus, sed ea quæ est animæ, quæ est propria sibi. Sed ad hoc etiam cōpetit id, quod supra diximus, quod fœlicitas est operatio animæ. Sic ergo se habet Politicus ad considerandum de anima, cuius virtutē quærit, sicut medicus ad considerandum de corpore, cuius sanitatem quærit. Vnde manifestum est, quod oportet Politicum aliqualiter cognoscere ea, quæ pertinent ad animam, sicut medicus, qui curat oculos, & totum corpus, oportet, quod consideret de oculis, & de corpore toto. Et tanto magis hoc pertinet ad Politicum, vt consideret animam, cuius virtutem inquirit, quanto est melior ipsa, quam scientia medicinæ, vt ex supradictis patet. Et ideo oportet, quod eius consideratio sit magis completa. Videmus autem, quod excellentes medici multa tractant circa cognitionem corporis, & non solum circa medicinales operationes. Vnde Politicus habet aliquam considerationem de anima. Deinde cum dicit.

d ¶ Ostendit, qualiter de his debeat considerare. Et dicit, quod in hac scientia contemplandum est de anima, gratia horum, id est, virtutum & actuum hominis, de quibus est hic principalis intentio. Et ideo intantum considerandum est de anima, quantum sufficit ad ea, quæ principaliter quærimus. Si autem aliquis vellet plus certificare de anima, quam sufficit ad propositum, requireret hoc maius opus quam ea, quæ in proposito quæruntur. Et ita est in omnibus aliis, quæ quæruntur propter finem, quod eorum quantitas est assumenda secundum quod competit fini. Deinde cum dicit.

e ¶ Assumit ea, quæ sunt hic consideranda de partibus animæ. Et primo diuidit partes animæ in rationale & irrationale. Secundo, ibi. [Irrationalis autem, &c.] subdiuidit irrationale. Tertio ibid. Lect. 20. [Si autem oportet hoc &c.] subdiuidit aliud membrum diuisionis primæ, scilicet rationalem animæ partem. Circa primum duo facit. Primo ponit diuisionem. Secundo dicit prætermittendam quandam dubitationem, ibi. [Hæc autem vtrum, &c.] Dicit ergo primo, quod de anima sufficiēter quædam sunt dicta in Libro de anima, quem vocat exteriores sermones, vel quia scripsit Librum illum per modum epistolæ ad aliquos longe existentes. Libri enim, quos solebat docere suos auditores, vocabantur auditus, sicut Libri Physicorum dicuntur de physico auditu. Vel melius, exteriores sermones vocantur, qui sunt extra propositam scientiam. His autem, quæ ibi dicta sunt, hic est vtendum, puta, quod quædam pars animæ est rationalis, quædam irrationalis, vt dicitur in Tertio de anima: Deinde cum dicit. Lect. 41.

f ¶ Mouet quandam dubitationem esse in proposito prætermittendam, vtrum scilicet hæ duæ partes animæ rationalis & irrationalis sint distinctæ adinuicem, subiecto, loco, & situ, sicut particulæ corporis, vel cuiuscunque alterius continui diuisibilis. Sicut Plato posuit rationale esse in cerebro, concupiscibile esse in corde, & nutritiuum in hepate, vel potius hæ duæ partes non diuidantur secundum subiectum, sed solum secundum rationem, sicut in circumferentia circuli, curuum, id est, conuexum, & concauum non diuiduntur subiecto, sed solum ratione. Et dicit, quod quantum pertinet ad propositum, non differt, quid horum dicatur. Et ideo prætermittit hanc quæstionem ad propositum non pertinentem.

LECTIO XX.

IRrationalis autem hæc quidem assimilatur communi & plantatiuo. Plantatiuum autem dico causam eius, quod est nutriri & augeri. Talem enim virtutem animæ in omnibus, quæ nutriuntur, ponet aliquis vtique & in embrionibus eandem vtique hanc & in imperfectis: rationabilius enim quam aliam aliquam.

b Hæc quidem igitur communis quædam virtus & non humana apparet.

c Videtur enim in somnis operari, maxime particula hæc & virtus. Bonus autem & malus nequaquam manifesti sunt secundum somnum. Vnde dicunt nihil differre secundum dimidium vitæ fœlices à miseris. Contingit autem hoc decenter. Somnus enim est quies animæ, secundum quod dicitur studiosa & praua. Veruntamen si quo paulatim pertranseunt quidam motuum. Et ita meliora fiunt phantasmata studiosorum, quam quorumlibet. Sed de his quidem igitur sufficienter. Et nutritiuam igitur relinquendam, quoniam humanæ virtutis expers est.

d Videtur vtique, & alia quædam natura animæ irrationalis esse participans quidem aliqualiter

LECTIO XX.

PArtis autem ratione vacantis alia quidem communis est & vegetatiua. Loquor autem de ea, quæ causa est, vt id, quod ipsam habet, nutriatur, incrementaque suscipiat. Talem enim animæ potentiam in vniuersis, quæ nutriuntur quispiam posuerit, & in fœtibus, & hanc eandem etiam imperfectis. Est enim magis consonum rationi eandem, quam aliquam aliam ponere.

Huiusmodi igitur virtus communis quædam, & non humana videtur.

Nam hæc pars & potentia in somnis maxime operatur. Bonus autem & malus minime in somno discernitur. Quapropter, inquiunt, à miseris fœlices in dimidio vitæ nihil differre. Hoc autem recte accidit, somnus enim ocium est animæ, tam studiosæ, quàm vitiosæ, nisi parum per motus proueniant aliqui, atque ita modestorum meliora, quàm quorumuis visa fiant. Sed de his quidem hactenus. Et nutriendi potentia cum expers sit humanæ virtutis, omittenda est.

Videtur autem, & alia quædam esse natura animæ vacans ratione, aliqua tamen ex parte

aliqualiter ratione.

e Incontinentis enim & continentis rationem habens laudamus. Recte enim & ad optima deprecatur ratio. Videtur autem in ipsis aliud quidem præter rationem innatum, quod aduersatur & obuiat rationi. Similiter enim quemadmodum dissolutæ corporis particulæ in dextram præeligentium mouere, in sinistram praue feruntur, & in anima sic. Ad contraria enim motus incontinentium. Sed in corporibus quidem videmus, quod peruerse motum est, in anima vero non videmus. Fortassis autem nihil minus in anima existimandum esse aliquid præter rationem, contrarians huic & obuians. Qualiter autem alterum nihil differt.

f Ratione autem, & hoc videtur participare, quemadmodum diximus. Obedit igitur rationi, quod continentis est. Amplius autem forsitan subiectus est, quod sobrii & fortis. Omnia enim consonant rationi.

g Videtur vtique & irrationale dupliciter. Plantatiuum quidem enim nequaquam communicat rationi. Concupiscibile vero & vniuersaliter appetibile, participat aliqualiter secundum quod exaudibile est ei, & obedibile. Ita vtique & patris & amicorum dicimus habere rationem, & non quemadmodum mathematicorum.

h Quoniam autem suadetur aliqualiter à ratione irrationale nunciat, & suasio, & omnis increpatio & deprecatio.

i Si autem oportet & hoc dicere rationem habere, dupliciter erit, & rationem habens. Hoc quidem principaliter & in seipso, hoc autem quemadmodum à patre audibile aliquid.

k Determinatur autem virtus secundum differentiam hanc. Dicimus enim harum has quidem intellectuales, has autem morales. Sapientiam quidem & intellectum & prudentiam intellectuales. Liberalitatem autem & sobrietatem, morales. Dicentes enim de moribus, non dicimus quoniam sapiens, vel intelligens, sed quoniam mitis, vel sobrius. Laudamus autem & sapientem secundum habitum. Habituum autem, laudabiles virtutes dicimus.

A *parte particeps rationis.*

Continentis enim & incontinentis rationem, idque animæ, quod rationem habet laudare solemus. Recte namque & ad optimas res inuitat. In ipsis autem, & aliud quid præter rationem in esse constat, quod quidem repugnat resistitque rationi. Nam vt dissolutæ corporis partes si ad dexteram mouere velis, in sinistram feruntur. Sic plane fit, & in anima. Ad contraria enim incontinentium appetitiones feruntur. Verum in corporibus quidem cernimus ea, quæ ad contrariam partem feruntur.

B *In anima vero non cernimus. Fortasse autem non minus, & in anima putandum est esse aliquid præter rationem, quod huic aduersatur, & obstat. Dicere vero, quomodo est diuersum, nihil refert.*

Videtur autem, & hoc rationis vti diximus particeps esse. Patet enim in ipso continente rationem, & in temperante ac forti magis forsitan eidem obtemperat. Omnia enim in illis sunt consona rationi.

C *Pars igitur animæ ratione vacans est duplex. Vegetatiua namque nullo modo rationis est particeps. Sed cupiendi vis, & omnino appetendi rationis est quodammodo particeps ea ratione qua obedit ipsi atque obtemperat. Sic & patris & animorum, & non vt rerum mathematicarum dicimus rationem habere.*

Hanc autem partem ratione vacantem rationi obtemperare admonitiones, & increpationes, & cohortationes etiam indicant.

Quod si oportet hanc quoque partem dicere rationem habere, duplex & ea pars erit, quæ

D *rationem habet. Et vna quidem proprie & in seipsa. Altera vero vt is qui obtemperat patri.*

Diuiditur autem & virtus hac differentia. Virtutum enim, alias intellectiuas, alias morales dicimus esse. Liberalitatem autem & temperantiam morales. Nam cum de moribus cuiuspiam loquimur, non sapientem illum aut sagacem, sed mitem ac temperantem dicimus esse. Laudamus autem & sapientem ob habitum. At habituum, eos, qui laudabiles sunt,

E *virtutes appellare solemus.*

LECTIO XX.

POstquam Philosophus diuisit partes animæ per rationale, & irrationale, hic subdiuidit partem irrationalem. Et primo ponit vnum membrum diuisionis. Secundo ponit aliud ibi. [Videtur vtique, & alia quædam, &c.] Circa primum duo facit. Primo ponit quandam partem animæ irrationalem. Secundo ostendit, quod illa pars animæ non est proprie humana ibi. [Hæc quidem &c.] Dicit ergo primo, quod inter irrationales partes animæ vna est, quæ assimilatur animæ plantarum, quæ est communis omnibus viuentibus hic inferius. Et huiusmodi pars illa est, quæ est causa nutrimenti & augmenti in omnibus. Et talis pars animæ ponitur in omnibus, quæ nutriuntur, non solum iam natis, sed etiam antequam nascantur, id est, in embrionibus, qui manifeste nutriuntur, & crescunt. Similiter inuenitur hæc pars animæ in animalibus non solum perfectis, id est, in habentibus omnes sensus,

& motis motu progressiuo, sed etiam in animalibus imperfectis, quæ habent solum sensum tactus, & manent immobilia in eodem loco, sicut sunt conchilia. Manifestum est enim, quod omnia prædicta viuunt, habent aliquam partem animæ. Rationabilius autem in eis omnibus ponitur hæc pars animæ, quam quæuis alia, quia opera huius partis manifestius in eis apparent. Deinde cum dicit.

b ¶ Ostendit, quod prædicta pars animæ non est humana. Et primo concludit hoc ex prædictis. Humanum enim dicimus, quod est proprium homini. Si ergo pars animæ maxime est communis, consequens est, quod non sit humana. Secunda. ibi.

c ¶ Addit manifestationem ex quodam euidenti signo. Hæc enim pars animæ efficacissime inuenitur operari in somnis, recurrente enim calore naturali ad interiora, dum animal dormit, digestio melius celebratur. Id autem, quod est proprium hominis secundum quod homo dicitur bonus vel malus, non multum operatur in somno. Nec secundum somnum manifestatur, quis sit bonus, vel malus. Vnde prouerbialiter dicunt, quod fœlices non differunt à miseris secundum somnum, qui est dimidium vitæ, quia in somno ligatur iudicium rationis, & non operantur exteriores sensus, operatur autem phantasia, & vis nutritiua. Hoc autem contingit rationabiliter, scilicet, quod secundum somnum non differat bonus & malus, fœlix & miser, quia in somno quiescit à sua operatione illa pars, secundum quam homo dicitur bonus. Et bonus & malus in somno differunt, non propter differentiam, quæ fit in dormiendo, sed propter differentiam, quæ fuit in vigilando, inquantum scilicet motus vigilantium paulatim pertranseunt ad dormientes, prout scilicet ea, quæ homo vidit, vel audiuit, vel cogitauit vigilando, occurrunt phantasiæ dormientis. Et per hunc modum in dormiendo fiunt meliora phantasmata virtuosorum, qui circa honesta se occupant in vigilando, quam quorumcunque aliorum, qui vanis & inhonestis vigilantes se occupant. Et de his sufficiat, quod dictum est. Relinquitur autem ex præmissis, quod pars animæ nutritiua, non est nata esse particeps humanæ virtutis. Deinde cum dicit.

d ¶ Ponit aliud membrum diuisionis. Et primo proponit, quod intendit. Secunda probat propositum, ibi. [Incontinentis enim, &c.] Dicit enim primo, quod præter nutritiuam partem animæ videtur esse quædam alia pars, irrationalis quidem sicut nutritiua, sed aliqualiter participans rationem. In quo differt à nutritiua, quæ omnino est expers humanæ virtutis, vt dictum est. Deinde cum dicit.

e ¶ Probat propositum. Et primo, quod sit alia quædam pars animæ irrationalis. Secundo, quod participat rationem, ibidem. [Ratione autem, & hoc videtur, &c.] Primum autem probat, ratione sumpta ex parte continentis & incontinentis, in quibus laudamus partem animæ, quæ habet rationem, eo quod ratio eorum recte deliberat, & ad optima inducit deprecando, vel persuadendo, vterque enim horum eligit abstinere ab illicitis voluptatibus. Sed in vtroque eorum videtur esse aliquid naturaliter eis inditum præter rationem, quod contrariatur rationi, & obuiat ei, id est, impedit ipsam in executione suæ electionis. Vnde patet, quod est quoddam irrationale, cum sit rationi contrarium. Et hoc est appetitus sensitiuus, qui appetit id, quod est delectabile sensui, quod interdum contrariatur ei, quod ratio iudicat esse simpliciter bonum. Hoc autem in eo, qui est continens, vincitur à ratione, nam continens habet quidem concupiscentias prauas, sed ratio eas non sequitur. In incontinente autem vincit rationem, quæ deducitur à concupiscentiis prauis. Et ideo subdit exemplum, quod sicut corporis membra sunt dissoluta, quia scilicet, non possunt omnino contineri à virtute corporis regitiua, sicut accidit in paralyticis & ebriis, qui mouentur in partem sinistram, quando eligunt in dexteram moueri, ita etiam verum est ex parte animæ in incontinentibus, quod mouentur ad contraria eorum, quæ ratio eligit. Sed hoc non ita apparet in partibus animæ, sicut in partibus corporis. Quia in partibus corporis manifeste videmus, quomodo aliquid inordinate mouetur, sed in partibus animæ non ita manifeste videmus hoc. Nihilominus existimandum est, quod aliquid sit in homine, quod contrariatur, & obuiat rationi. Sed qualiter hoc sit alterum à ratione, vtrum scilicet subiecto, vel solum ratione, hoc non refert ad propositum. Deinde cum dicit.

f ¶ Ostendit, quod huiusmodi irrationale participat rationem. Et primo manifestat hoc ex his, quæ intra hominem aguntur. Secundo ex his, quæ aguntur extra hominem, ibidem. [Quoniam autem suadetur, &c.] Circa primum duo facit. Primo ostendit, quod irrationale participat rationem. Secundo concludit differentiam huiusmodi irrationalis partis ad eam, quæ supra posita est ibidem. [Videtur vtique & irrationale, &c] Dicit ergo primo, quod irrationale, de quo nunc dictum est, videtur aliqualiter participare rationem, sicut supra dictum est. Et hoc manifestum est in homine continente, cuius appetitus sensitiuus obedit rationi. Quamuis enim habeat concupiscentias prauas, non tamen secundum eas operatur, sed secundum rationem. Et multo amplius subiicitur huiusmodi pars animæ rationi in homine sobrio, id est, temperato, qui ita habet appetitum sensitiuum edomitum per rationem, quod non sunt in eo concupiscentiæ prauæ vehementes. Et eadem ratio est de forti & quolibet habente habitum virtutis moralis. Quia in talibus fere omnia consonant rationi, idest, non solum exteriores actus, sed etiam interiores concupiscentiæ. Deinde cum dicit.

g ¶ Concludit ex præmissis differentiam vtriusque irrationalis. Et dicit, quod videtur secundum præmissa dupliciter esse irrationale. Nam nutritiuum, quod inuenitur in plantis, in nullo communicat cum ratione. Non enim obedit imperio rationis. Sed vis concupiscibilis, & omnis vis appetitiua, sicut irascibilis, & voluntas participant aliqualiter rationem, secundum quod exaudiunt rationem mouentem, & obediunt ei, vt imperanti. Et ita rationem dicimus habere se in loco patris imperantis & amicorum admonentium. Et non se habet per modum speculantis tantum, sicut ratio mathematicorum. Tali enim ratione hæc pars animæ rationalis in nullo participat. Deinde cum dicit.

h ¶ Ostendit, quod irrationale participat rationem per ea, quæ exterius aguntur. Signat enim hoc, vt ipse dicit, & suasio, quæ est ab amicis, & increpatio,

increpatio, quæ est à maioribus & deprecatio quæ est à minoribus ad hoc, quod homo suas concupiscentias non sequatur. Hæc autem omnia frustra essent, nisi huiusmodi pars animæ irrationalis participare posset rationem. Et ex hoc apparet, quod ratio non subditur motibus passionum appetitus sensitiui, sed potest eos reprimere. Ideo non subditur motibus cœlestium corporum, ex quibus immutatione corporis humani potest fieri aliqua immutatio circa appetitum animæ sensitiuum. Cum enim intellectus, vel ratio, non sit potentia alicuius organi corporalis, non subditur directe alicuius virtutis corporeæ actioni. Et eadem ratione nec voluntas, quæ est in ratione, vt dicitur in tertio de anima. Deinde cum dicit.

T. c 7. & 10.

i ¶ Subdiuidit aliud membrum diuisionis primæ, scilicet rationalem animæ partem. Et dicit quod si oportet dicere illam partem animæ, quæ participat rationem esse aliqualiter rationalem duplex erit rationale. Vnum quidem sicut principaliter & in seipso rationem habens, quod est essentialiter rationale. Aliud autem est, quod est natum obedire rationi, vt & patri. Et hoc dicimus rationale per participationem. Et secundum hoc vnum membrum continetur & sub rationali & irrationali. Est enim aliquid irrationale tantum sicut pars animæ nutritiua. Quædam vero est rationalis tantum, sicut intellectus & ratio. Quædam vero est secundum se quidem irrationalis, participatiue autem rationalis, vt appetitus sensitiuus, & voluntas. Deinde cum dicit.

k ¶ Diuidit virtutem secundum prædictam differentiam partium animæ. Et dicit quod virtus determinatur, idest diuiditur secundum prædictam differentiam partium animæ. Cum enim virtus humana sit per quam bene perficitur opus hominis, quod est secundum rationem, necesse est, quod virtus humana sit in aliquo rationali. Vnde cum rationale sit duplex, scilicet per essentiam & per participationem, consequens est, quod sit duplex humana virtus. Quarum quædam sit in eo, quod est rationale per seipsum, quæ vocatur intellectualis, quædam vero est in eo quod est rationale per participationem, idest in appetitiua animæ parte & hæc vocatur moralis. Et ideo dicit, quod virtutum quasdam dicimus esse intellectuales, quasdam vero morales, sapientia enim, & intellectus & prudentia dicuntur esse intellectuales virtutes, sed liberalitas & sobrietas morales. Et hoc probat per laudes humanas, quia cum volumus aliquem de moribus suis laudare, non dicimus, quod sit sapiens, & intelligens, sed quod sit sobrius & mitis. Nec solum laudamus de moribus aliquem, sed etiam laudamus aliquem propter habitum sapientiæ. Habitus autem laudabiles dicuntur virtutes, præter ergo virtutes morales, sunt etiam aliquæ intellectuales, vt sapientia, intellectus, & aliquæ huiusmodi. Et sic terminatur primus liber.

ARISTOTELIS MORALIVM AD NICOMACHVM LIBER SECVNDVS.

Cum Sancti Thomæ Aquinatis præclarissimis commentariis.

LECTIO PRIMA.

DVplici autem existente virtute, hac quidem intellectuali, hac autem morali: ea quidem quæ intellectualis, plurimum ex doctrina habet & generationem & augmentum. Ideo experimento indiget & tempore. Moralis vero ex more fit. Vnde & nomen habuit parum declinans à more.

b Ex quo manifestum, quoniam neque vna moralium virtutum natura nobis insit. Nullum enim natura existentium aliter assuescit, puta lapis natura deorsum latus non vtique assuescit sursum ferri, neque si decies millies assuescat quis, eum sursum iaciens. Neque ignis deorsum neque aliud aliquod eorum, quæ aliter innata sunt, aliter vtique assuescet. Neque igitur natura neque præter naturam insunt virtutes, sed innatis quidem nobis suscipere eas perfe-

LECTIO PRIMA.

CVm autem virtus sit duplex intellectiua inquam, atque moralis, intellectiua, quidem plurimum ex doctrina generationem habet & incrementum. Quapropter experientia indiget tempore. Moralis autem assuetudine comparatur. Vnde & nomen habuit tale.

Ex quo patet, nullam fieri virtutem morum in nobis natura. Nihil enim eorum quæ sunt natura, aliter assuescit. Vt lapis, cui quidem natura competit ferri deorsum, nunquam assuescit ferri sursum, neque si millies ipsum assuefaciendi causa quispiam sursum proiiceret. Simili modo, nec ignis ferri deorsum, nec aliud quicquam aliter quam sibi natura competet, assuescet. Neque igitur natura, neque præter naturam virtutes in nobis efficiuntur, sed idonei quidem ad ipsas suscipiendas sumus na-

ctis autem per assuetudinem.

A *tura. Suscipimus autem ipsas atque perficimur per consuetudinem.*

c Adhuc quæcunque nobis natura quidem adueniunt, potentias horum prius ferimus, posterius autem operationes horum reddimus. Quod in sensibus manifestum. Non enim ex multoties videre aut ex multoties audire sensus accipimus, sed econuerso habentes vsi sumus, non vtentes habuimus. Virtutes autem accepimus operantes prius, quemadmodum & in aliis artibus, Quæ enim oportet discentes facere hæc facientes discimus. Puta ædificantes ædificatores fiunt, & citharizantes citharistæ. Sic autem & iusta quidem operantes iusti efficimur. Temperata autem temperati. Fortia vero fortes.

Præterea, eorum quæ in nobis fiunt natura, potentias prius accipimus, deinde reddimus operationes. Quod quidem in ipsis sensibus intueri licet. Non enim ex eo, quia vidimus, vel audiuimus sæpe, sensus accepimus. Sed contra, habentes vsi sumus, non vsi accepimus. At virtutes accepimus operati prius, quemadmodum & in artibus. Quæ namque postea quam didicerimus facere oportet, ea facientes discimus. Ædificatores etenim ædificantes, & citharœdi pulsantes citharam fiunt. B *Pari modo, iusta agentes iusti, & modesta modesti fortiaque fortes efficimur.*

d Testatur autem & quod fit in ciuilitatibus. Legislatorem enim ciues in ciuitatibus faciunt bonos. Et voluntas quidem cuiuslibet legislatoris hæc esse. Quicunque vero hæc non bene faciunt, peccant. Et differt horum ciuilitas à ciuilitate, vt bona à mala.

Testatur hoc & id quod in ciuitatibus fieri solet. Legum namque latores ipsos ciues assuefacientes, bonos efficiunt. Atque omnis quidem legum latoris hæc est voluntas. Qui vero non bene id faciunt peccant, atque hoc ipso, Respublica bona à mala differt.

C

e Adhuc autem ex eisdem, & per eadem, & fit omnis virtus & corrumpitur. Similiter autem, & ars. Ex citharizare enim & boni & mali fiunt citharistæ. Proportionaliter autem & ædificatores & reliqui omnes. Ex bene quidem ædificare boni erunt ædificatores: ex male autem mali. Si enim non sic haberet, nihil vtique opus esset docente, sed omnes vtique fierent boni, vel mali. Sic vtique & in virtutibus habet. Operantes enim in communicationibus, quam sunt ad homines, efficiuntur hi quidem iusti, hi autem iniusti. Operantes autem etiam in periculis & assueti timere, vel confidere: hi quidem fortes, hi autem timidi. Similiter autem & quæ circa concupiscentias habent & iras: hi quidem enim temperati & mites fiunt, hi autem intemperati & iracundi: hi quidem bene ex sic in eis conuersari, hi autem ex sic male. Et omnino & vno vtique sermone, ex similibus operationibus habitus fiunt.

Insuper ex eisdem & per eadem omnis virtus & ars similiter & fit, & corrumpitur, ex eo namque quia pulsant citharam, & boni & mali fiunt citharœdi. Simili ratione & ædificatores & cæteri omnes. Nam ex eo, quia bene ædificant boni. Et ex eo, qui male, mali fiunt ædificatores, & fabri. Quod nisi ita sese haberet, non esset opus docente, sed omnes boni fierent aut mali. Sic igitur & in virtutibus res sese habet. Agentes enim ea, quæ sunt in commerciis hominum: alii iusti, alii iniusti fiunt. Agentes enim ea, quæ sunt in terribilibus rebus, timereque assuescentes, aut considere, alii D *fortes, alii timidi fiunt, alii temperati ac iracundi, ex eo plane, quia hoc in ipsis, aut hoc modo versantur. Atque vt breuiter dicam, omnes habitus ex operationibus similibus fiunt.*

f Propter quod, oportet operationes quales reddere. Secundum harum enim differentias, sequuntur habitus. Non parum ergo differt sic, vel sic ex iuuene confestim assuefieri, sed multum, magis omne.

E *Quapropter tales, quasdam operationes reddere oportet. Ipsarum namque differentias habitus ipsi sequuntur. Non igitur parum, sed plurimum, quin potius totum refert sic, an non sic, homines ad adolescentia consuescant.*

LECTIO PRIMA.

POstquam Philosophus determinauit ea, quæ sunt præambula ad virtutem, hic incipit de virtutibus determinare. Et diuiditur in partes, duas. In prima determinat de ipsis virtutibus. In secunda de quibusdam, quæ consequuntur ad virtutes, vel comitantur eas in septimo libro, ibidem. [Post hæc autem dicendum, aliud facientes principium, &c.] Prima autem pars diuiditur in duas partes. [In prima determinat de virtutibus moralibus. In secunda de intellectualibus in 6. lib. ibidem. [Quia autem extitimus prius dicentes, &c.] Et ratio ordinis est. Quia virtutes morales sunt magis notæ, & per eas disponimur ad intellectuales. Et prima pars diuiditur in partes duas. In prima determinat ea, quæ pertinent ad virtutes morales in communi. In secunda determinat

de

de virtutibus moralibus in speciali. Et hoc ibid. [Quoniam quidem igitur moralis medietas est, &c.] Prima autem diuiditur in duas partes. In prima determinat de virtute morali in communi. In secunda determinat de quibusdam principiis moralium actuum in 3. lib. ibi. [Virtute itaque & circa passiones, &c.] Prima autem pars diuiditur in partes tres. In prima inquirit de causa virtutis moralis. In secunda inquirit quid sit virtus moralis, ibi.] Post hæc autem quid sit virtus, &c.] In tertia parte ostendit quomodo aliquis possit fieri virtuosus, ibi. [Quæ quidem igitur est virtus moralis, &c.] Circa primum tria facit. Primo ostendit, quod virtus moralis causatur in nobis ex operationibus. Secundo ostendit, ex qualibus operationibus causetur in nobis ibid. [Quoniam igitur præsens negocium, &c.] In tertia parte mouet quandam dubitationem circa prædicta ibi. [Quæret autem vtique aliquis, &c.]

Lect. 2. Circa primum duo facit. Primo ostendit, quæ sit causa generationis virtutis. Secundo, quid sit causa corruptionis, ibid. [Adhuc ex eisdem, &c.] Circa primum proponit quod virtus moralis fit in nobis ex consuetudine operum. Secundo ostendit, quod non est in nobis à natura, ibi. [Ex quo & manifestum, &c.] Tertio manifestat quod dixerat per signum, ibi. [Testatur autem quod fit, &c.] Dicit ergo primo quod cum duplex sit virtus, scilicet, intellectualis & moralis. Intellectualis virtus secundum plurimum & generatur & augetur ex doctrina, cuius ratio est, quia virtus intellectualis ordinatur ad cognitionem, quæ quidem acquiritur nobis magis ex doctrina quam ex intentione. Plures enim sunt, qui possunt cognoscere veritatem ab aliis addiscendo quam per se inueniendo. Plura etiam vnusquisque inueniens ab alio discet quam per seipsum inueniat. Sed quia in addiscendo non proceditur in infinitum, oportet quod multa cognoscant homines inueniendo. Et quia omnis cognitio nostra ortum habet à sensu, & multoties sentire aliquid, facit experimentum. Ideo consequens est vt intellectualis virtus indigeat experimento longi temporis. Sed moralis virtus fit ex more, id est, ex consuetudine. Virtus enim moralis est in parte appetitiua. Vnde importat quandam inclinationem in aliquid appetibile. Quæ quidem inclinatio, vel est à natura quæ inclinat in id quod est sibi conueniens, vel ex consuetudine quæ vertitur in naturam. Et inde est, quod hoc nomen morale, sumitur à consuetudine parum inde declinans. Nam in Græco ethos per E breue scriptum signat morem siue moralem virtutem. Ithos autem scriptum per y Græcum, quod est longum, significat consuetudinem. Sicut etiam apud nos nomen moralis significat quandoque consuetudinem, quandoque autem id, quod pertinet ad vitium, vel virtutem. Deinde cum dicit.

b ¶ Probat ex præmissis, quod virtus moralis non fit à natura per duas rationes. Quarum prima talis est. Nam eorum, quæ sunt natura, nullum variatur propter assuetudinem. Et hoc manifestat per exemplum, quia cum lapis naturaliter feratur deorsum, quantumcunque proiiciatur sursum, nullo modo consuescet sursum moueri, & huius ratio est, quia ea quæ naturaliter agunt, aut agunt & patiuntur. Si agunt tantum, ex hoc non immutatur in eis principium actionis. Et manente eadem causa, semper remanet inclinatio ad eundem effectum. Si autem sic agunt, quod etiam patiantur nisi sit talis passio, quæ remoueat principium actionis, non tolletur inclinatio naturalis, quæ inerat. Si vero sit talis passio, quæ auferat principium actionis, iam non erit eiusdem naturæ. Et sic non erit sibi naturale quod fuerat prius: ideo per hoc, quod naturaliter aliquid agit non immutatur circa suam actionem. Et similiter etiam si moueatur contra naturam, nisi forte sit talis motio, quæ naturam corrumpit. Si vero naturale principium actionis maneat, semper erit eadem actio. Et ideo in his quæ sunt secundum naturam, & in iis, quæ sunt contra naturam, consuetudo nihil facit. In his autem quæ pertinent ad virtutes, consuetudo aliquid facit, cuius ratio est, quia virtus moralis pertinet ad appetitum, qui operatur secundum quod mouetur à bono apprehenso. Et ideo simul cum hoc, quod multoties operatur, oportet quod multoties moueatur à subiecto. Et ex hoc consequitur quandam inclinationem ad modum naturæ, sicut etiam multæ guttæ cadentes, lapidem cauant. Sic igitur patet, quod virtutes morales non sunt in nobis à natura, neque sunt nobis contra naturam. Sed inest nobis naturalis aptitudo ad suscipiendum eas, in quantum scilicet appetitiua vis in nobis nata est obedire rationi. Perficiuntur autem in nobis per assuetudinem inquantum scilicet ex eo, quod multoties agimus secundum rationem, imprimitur forma vi rationis in appetitiua. Quæ quidem impressio nihil est aliud quam virtus moralis. Secundam rationem ponit ibi.

c ¶ Quæ talis est. In omnibus illis quæ nobis insunt ex natura, prius inest nobis potentia, quam operatio. Et hoc patet in sensibus. Non enim ex hoc, quod multoties vidimus, vel audiuimus, accepimus sensum visus & auditus. Sed econuerso ex hoc, quod habuimus hos sensus vti eis cœpimus, non autem ex hoc, quod eis vsi sumus factum est, vt eos haberemus. Sed operando secundum virtutem accepimus virtutes, sicut etiam contingit in artibus operatiuis, in quibus homines faciendo addiscunt ea, quæ oportet facere, postquam didicerunt. Sicut ædificando fiunt ædificatores, & citharizando citharistæ. Et similiter operando iusta, aut temperata, aut fortia, fiunt homines, iusti aut temperati, aut fortes. Ergo huiusmodi virtutes non sunt in nobis à natura. Deinde cum dicit.

d ¶ Manifestat quod dixerat per signum. Et dicit, quod ei quod dictum est, quod operando efficimur virtuosi; attestatur hoc, quod fit in ciuitatibus quia legislatores assuefaciendo homines per præcepta, præmia, & pœnas, ad opera virtutum; faciunt eos virtuosos, & ad hoc debet ferri intentio cuiuslibet legislatoris. Qui vero hoc non bene faciunt, peccant in legislatione. Et horum ciuilitas differt à recta ciuilitate secundum differentiam boni & mali. Deinde cum dicit.

e ¶ Ostendit quod ex operibus eisdem fit & corrumpitur virtus. Et primo ostendit propositum. Secundo infert quoddam corro-

latium ex dictis ibi. [Propter quod oportet, &c. A [Dicit ergo primo, quod eadem sunt principia ex quibus diuersimode acceptis, fit & corrumpitur virtus. Similiter est de qualibet arte. Et manifestat hoc primo in actibus quia ex hoc quod citharizant, aliqualiter homines fiunt & boni & mali citharistæ, si proportionaliter accipiatur. Et eadẽ ratio est de ædificatoribus, seu omnibus aliis artificibus. Quia ex hoc, quod frequenter bene ædificant, fiunt boni ædificatores, & ex male ædificando, mali. Et si hoc non esset verum, non indigerent homines ad discendum huiusmodi artes aliquo docente, qui dirigeret eorum actiones, sed omnes qualitercunque operarentur fierent vel boni, vel mali artifices. Et sicut se habet in artibus; B ita se habet in virtutibus. Qui enim in commutationibus, quæ sunt ad homines bene operantur, fiunt iusti: qui autem male, iniusti. Et similiter qui operantur in periculis & assuescunt timere, vel confidere, si hoc bene faciunt, fiunt fortes: si autem male, timidi. Et ita est etiam de temperantia & mansuetudine circa concupiscentias & iras. Et vniuersaliter vt vno sermone dicatur, ex similibus operationibus fiunt similes habitus. Deinde cum dicit.

f ¶ Dicit quod oportet studium adhibere quales operationes aliquis faciat, quia secundum harum differentiam sequuntur differentiæ habituum Et ideo concludit quod non parum differt, quod aliquis statim à iuuentute assuescat vel bene, vel male operari, sed multum differt, quin potius totum ex hoc dependet. Nam ea, quæ nobis à principio imprimuntur, firmius retinemus.

LECTIO II.

QVoniam igitur præsens negotium non cõtemplationis gratia est quemadmodum alia (non enim vt sciamus quid est virtus scrutamur, sed vt boni efficiamur: quia nullum vtique esset proficuum eius) necessarium est perscrutari ea, quę circa operationes qualiter operandum est eas. Hæ enim sunt dominæ huius, quod est, quales fieri habitus, quemadmodum diximus.

d Secundum rectam quidem ergo rationem operari commune, & supponatur. Dicetur enim posterius de hoc: & quid est ratio recta, & qualiter se habet ad alias virtutes

e Istud autem præconfessum sit, quoniam omnis qui de operabilibus est sermo, typo, & non secundum certitudinem debet dici: quemadmodum & in principio diximus: quoniam sermones sunt expetendi secundum materiam. Quę autem in operationibus & quæ conferentia nihil stans habent: quemadmodum neque sana. Tali autem existente vniuersali sermone, adhuc magis, qui de singulis est sermo non habet certitudinem. Neque enim sub arte neque sub enarratione aliqua cadit. Oportet autem ipsos semper operantes ea, quæ ad tempus intendere, quemadmodum in medicinali habet & in gubernatiua. Et quamuis existente tali, præsenti sermone tentandum auxiliari.

d Primum igitur hoc speculandum quoniam talia innata sunt ab indigentia & superabundantia corrumpi. (Oportet enim de immanifestis, manifestis signis & testimoniis vti (quemadmodum in fortitudine & sanitate videmus. Superabundantia enim Gymnasii & deficientia, corrumpunt fortitudinem. Similiter autem & potus & cibi, amplius & minus effecti corrumpunt sanitatem. Quæ autem

LECTIO II.

CVm autem præsens tractatio non contemplationis sit, vt cateræ, gratia. (Non enim vt sciamus quidnam sit virtus, sed vt efficiamur boni consideramus, nam nulla ipsius esset vtilitas) De actibus quonam modo sint C *agendi considerare necesse est. Hi namque sunt auctores, vt tales quidam ipsi habitus fiant, quemadmodum diximus.*

Agere igitur ratione recta commune est, & supponatur. Posterius autem de ipso dicetur, & quid est ista recta ratio, & quomodo ad cæteras sese habet virtutes.

Illud autem antea confiteamur oportet, omnem sermonem, qui est de rebus agendis, figura & non exacte fieri debere, quemadmodum D *& ab initio diximus, rationes inquam vt materia postulat, semper esse efflagitandas. Actiones autem & ea, quæ prosunt, nullam habent stabilitatem, quemadmodum nec salubria ipsa. Atque cum talis sit sermo vniuersalis, multo minus is sermo certitudinis habet, qui de singularibus est Nam neque sub artem, neque sub præceptionem vllam cadunt. Sed oportet ipsos agentes, ea semper considerare, quæ ad tempus accommodãtur, quemadmodum & in medicina fit, & in gubernandi etiam arte. Verum & si præsens sermo talis est, vti* E *diximus, enitendum est tamen, opem & auxilium ferre.*

Primum igitur hoc contemplemur oportet, res istiusmodi tales esse, vt à nimio corrumpantur & pauco, vt in viribus videmus ac valetudine fieri. Nam pro rebus obscuris claris indiciis vtamur oportet. Nimii namque labores paucique, vires corrumpunt. Similiter potus cibique, tam nimii quam pauci, valetudinem auferunt. Moderati vero faciunt, augent & conseruant. Sic igitur & in fortitudine, actem-

autem commensurata sunt, faciunt, & augent, & saluant. Ita igitur & in temperantia & fortitudine habet, & aliis virtutibus. Qui enim omnia timet & fugit & nihil sustinet, timidus efficitur. Et qui nihil omnino timet, sed ad omnia vadit, audax. Similiter autem & qui omni voluptate potitur, & neque ab vna recedit, intemperatus est. Qui autem omnes fugit quemadmodum agrestis, insensibilis Corrumpitur enim temperantia & fortitudo, à superabundantia & defectu, à medietate autem saluatur,

A *ac temperantia cæterisque virtutibus res sese habet. Qui namque cuncta fugit atque formidat, neque quicquam subire perferreque patitur, is timidus fit. Qui nihil omnino timet, sed aggreditur omnia, is audax nimirum efficitur. Simili modo, qui voluptate omni potitur, nec excepit vllam intemperans. Qui cunctas fugit perinde atque agrestes homines, insensatus euadit. Etenim tam temperantia, quam fortitudo, à nimio quidem & pauco corrumpitur, à mediocritate autem conseruatur,*

B

e Sed non solum generationes, & augmentationes, & corruptiones ex eisdem, & ab eisdem fiunt, sed & operationes in eisdem erunt. Etenim in aliis manifestioribus ita se habet, puta in fortitudine. Fit enim ex multum cibum sumere & multos labores sustinere. Et maxime potest hoc facere fortis. Ita autem & in virtutibus. Ex recedere enim à voluptatibus, efficimur temperati. Et effecti maxime possumus recedere ab ipsis. Similiter autem in fortitudine. Assueti enim contemnere terribilia & sustinere ipsa, efficimur fortes. Et effecti maxime possumus sustinere terribilia.

At enim non solum ortus & incrementa corruptionesve ex eisdem & ab eisdem efficiuntur, sed & operationes in eisdem etiam erunt. Nam & in cæteris, quæ sunt manifesta, magis res ita sese habere videtur, vt in viribus. Vires enim non tam copia cibi, quam multorum laborum tolerantia comparantur. Et robustus ipse multum sumere cibum, & multos labores tolerare maxime potest. Sic fit & in virtutibus ipsis. Nam abstinendo à voluptatibus, efficimur temperati. Et facti iam temperati maxime ab ipsis possumus abstinere. Idem & in fortitudine fit. Etenim assuescendo formidolosas res paruipendere subireque ipsas atque perferre, fortes euadimus, factique fortes maxime res formidolosas poterimus ferre. C

LECTIO II.

POstquam Philosophus ostendit, quod virtutes causantur in nobis ex operationibus, inquirit hic, quomodo hoc fiat. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit, quales sint operationes ex quibus virtus causatur in nobis. Secundo, ostendit quid sit signum virtutis iam generatæ in nobis, ibi. [Signum autem oportet facere, &c.] Circa primum tria facit. Primo, ostendit necessitatem præsentis inquisitionis. Secundo, determinat modum inquirendi, ibi. [Illud autem præconfessum sit, &c.] Tertio, ostendit ex quibus operationibus causantur virtutes. Circa primum duo facit. Primo, ostendit necessitatem præsentis inquisitionis. Secundo, ostendit quid oporteat hic supponere, ibi. [Secundum rectam quidem ergo, &c. Circa primum considerandum est, quod in speculatiuis scientiis, in quibus non quæritur nisi cognitio veritatis, sufficit cognoscere, quæ sit causa talis effectus. Sed in scientiis operatiuis, quarum finis est operatio, oportet cognoscere quibus motibus seu operationibus talis effectus à tali causa sequatur. Dicit ergo, quod præsens negocium, scilicet moralis philosophiæ, non est propter contemplationem veritatis, sicut alia negocia scientiarum speculatiuarum, sed est propter operationem. Non enim in hac scientia scrutamur, quid sit virtus ad hoc solum, vt sciamus huius rei veritatem, sed ad hoc, quod acquirentes virtutem, boni efficiamur. Et huius rationem assignat, quia si inquisitio huius scientiæ esset ad solam scientiam veritatis, parum esset vtilis. Non enim magnum quid est, nec multum pertinens ad perfectionem intellectus, quod aliquis cognoscat variabilem veritatem contingentium operabilium, circa quæ est virtus. Et quia ita est, concludit, quod necesse est perscrutari circa operationes nostras, quales sint fiendæ. Quia sicut supra dictum est, operationes habent virtute & dominium super hoc, quod in nobis generentur habitus boni vel mali. Deinde cum dicit.

D *b* ¶ Ostendit, quod hoc debet supponi tanquam quoddam commune circa qualitatem operationum causantium virtutem, quod scilicet sint secundum rationem rectam, cuius ratio est, quia bonum cuiusque rei est in hoc, quod sua operatio sit conueniens suæ formæ. Propria autem forma hominis est secundum quam est animal rationale. Vnde oportet, quod operatio hominis sit bona ex hoc, quod est secundum rationem rectam. Peruersitas enim rationis repugnat naturæ rationis. Posterius autem determinabitur, scilicet in 6. l. quid sit recta ratio, quæ, scilicet pertinet ad virtutes intellectuales, & qualiter se habeat ad alias virtutes, scilicet ad morales. Deinde cum dicit.

E *c* ¶ Determinat modum inquirendi de talibus. Et dicit, quod illud oportet primo supponere, quod omnis sermo, qui est de operabilibus sicut est iste, debet tradi typo, idest exemplariter, vel similitudinarie, & non secundum certitudinem, sicut dictum est in procemio totius libri. Et hoc ideo quia sermones sunt exquirendi secundum conditionem materiæ, vt ibidem dictum est. Videmus autem, quod ea quæ sunt in operationibus moralibus, & alia quæ sunt ad hoc vtilia, scilicet bona exteriora, non habent in seipsis aliquid stans per modum necessitatis, sed omnia sunt contingentia, & variabilia. Sicut etiam accidit in operibus medicinalibus quæ sunt circa sana. Quia ipsa dispositio corporis sanandi & res quæ assu-

muntur ad sanandum multipliciter variantur. Et cum sermo moralium etiam in vniuersalibus sit incertus & variabilis, adhuc magis incertus est, si quis velit vlterius descendere tradendo doctrinam de singulis in speciali. Hoc enim non cadit neque sub arte, neque sub aliqua narratione. Quia causæ singularium operabilium variantur infinitis modis. Vnde iudicium de singulis relinquitur prudentiæ vniuscuiusque. Et hoc est, quod subdit, quod oportet ipsos operantes per suam prudentiam intendere ad considerandum ea, quæ conuenit agere secundum præsens tempus, consideratis omnibus particularibus circumstantiis, sicut oportet medicum facere in medicando, & gubernatorem in regimine nauis. Quamuis autem hic sermo sit talis, idest vniuersaliter incertus in particulari autem inenarrabilis, tamen attentare debemus, vt aliquod auxilium super hoc homini conferamus, per quod scilicet dirigatur in suis operibus. Deinde cum dicit.

d ¶ Ostendit quales operationes sint quæ causent virtutem. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit ex qualibus causatur virtus. Secundo, ostendit, quod virtus causata similes operationes producit ibi. [Sed non solum generationes, &c.] Dicit ergo primo, hoc esse primo considerandum, quod virtutes siue operationes causantes virtutes, natæ sunt corrumpi ex superabundantia & defectu. Et ad hoc manifestandum oportet assumere quædam manifestiora signa & testimonia, scilicet ea, quæ accidunt circa virtutes corporis, quæ sunt manifestiores, quam virtutes animæ. Videmus enim quod fortitudo corporalis corrumpitur ex superabundantibus Gymnasiis, idest exercitiis quibusdam corporalibus quibus aliqui nudi decertabant, eo quod per nimium laborem debilitatur virtus naturalis corporis. Similiter defectus horum exercitiorũ, corrumpit fortitudinẽ corporalẽ, quia ex defectu exercitii membra remanet mollia & debilia ad laborandum. Et similiter etiam est in sanitate. Nam siue aliquis sumat nimis de cibo, vel potu, siue etiam minus quam oporteat, corrumpitur sanitas. Sed si aliquis per debitam mensuram vtatur exercitiis, & cibis, & potibus fiet in eo fortitudo corporalis & sanitas augebitur & conseruabitur. Et ita se habet in virtutibus animæ, puta fortitudine & temperantia & aliis virtutibus. Ille enim qui omnia timet & fugit, & nihil sustinet terribilium, efficitur timidus. Et similiter qui nil timet, & ad omnia pericula præcipitanter vadit, efficitur audax. Et ita etiam est ex parte temperantiæ. Ille enim qui potitur qualibet voluptate, & nullam vitat, efficitur intemperatus. Qui autem omnes vitat, sicut homines agrestes, absque ratione faciunt, iste efficitur insensibilis. Nec tamen ex hoc accipitur, quod virginitas, quæ abstinet ab omni delectatione venerea, sit vitium. Tum quia per hoc non abstinet ab omnibus delectationibus. Tum quia ab his delectationibus abstinet secundum rationem rectam, quemadmodum etiam non est vitiosum, quod aliqui milites abstinent ab omnibus delectationibus venereis, vt liberius vacent rebus bellicis. Hæc autem ideo dicta sunt, quia temperantia & fortitudo corrumpuntur ex superabundantia & defectu, à medietate autem saluantur. Quæ quidem medietas accipitur non secundum quantitatem, sed secundum rationem rectam. Deinde cum dicit.

e ¶ Ostendit quod virtus similes operationes producit eis, ex quibus generatur. Et dicit, quod ex eisdem operibus fiunt generationes virtutum & augmentationes & corruptiones, si contrario modo accipiantur. Et operationes virtutum generatarum in eisdem consistunt. Et hoc patet & in corporalibus, quæ sunt manifestiora. Sicut enim fortitudo corporalis causatur ex hoc, quod potest multum sumere cibum & multos labores sustinere. Et quando factus est fortis potest ista maxime facere, ita etiam habet se in virtutibus animæ, quia ex hoc, quod recedimus à voluptatibus efficimur temperati, & quando facti sumus temperati, maxime possumus recedere à voluptatibus. Et similiter se habet in virtute fortitudinis, quia per hoc, quod sumus assueti contemnere & sustinere terribilia, efficimur fortes. Et facti fortes, maxime hoc possumus facere, sicut etiam ignis generatus ex calefactione, potest maxime calefacere.

LECTIO III.

SIgnum autẽ oportet facere habituum, superuenientem voluptatem vel tristitiam operibus. Qui quidem enim recedit à corporalibus voluptatibus & hoc ipso gaudet temperatus. Qui autem tristatur, intemperatus. Et qui quidem sustinet pericula & gaudet, vel non tristatur, fortis. Qui autem tristatur, timidus. Circa voluptatem enim & tristitias est moralis virtus.

b Propter voluptatem quidem enim mala operamur. Propter tristitiam autem à bonis recedimus. Propter quod oportet duci qualiter confestim ex iuuenibus vt Plato ait. Quare, & gaudere, & tristari in quibus oportet. Recta enim disciplina hæc est.

c Adhuc autẽ, si virtutes sunt circa actus & passiones. Omni autẽ actui & passioni cõsequitur

LECTIO III.

AT qui signum habituum sit oportet ea voluptas, quæ ipsis actionibus aduenit & identidem dolor. Qui namque à corporis abstinet voluptatibus si hoc ipso gaudet temperans est. Sin moleste fert, intemperans. Rursus qui pericula subit & gaudet, aut saltem non dolet fortis: qui vero dolet, timidus est. Moralis namque virtus circa voluptates doloresque versatur.

Ob voluptatem enim res improbas agimus. Ob dolorem vero res posthabemus honestas. Quapropter homines ab ipsa statim adolescentia, vt inquit Plato, ita institutos esse oportet, vt iis gaudeant doleantque, quibus dolere gaudereque oportet. Hæc est enim educatio ac eruditio recta.

Præterea, si virtutes sunt circa actiones atque affectus. Omnẽ vero affectũ & actionẽ omnem voluptas

quitur delectatio & tristitia. Et propter hoc vtique erit virtus circa delectationes & tristitias.

d Demonstrant autem & pœnæ factæ propter hæc. Medicinæ enim quædam sunt. Medicinæ autem per contraria innatæ sunt fieri.

e Adhuc sicut prius diximus. Omnis animæ habitus à quibus innatus est fieri deterior & melior, ad hæc & circa hæc naturam habet. Propter voluptates enim & tristitias praui fiunt in prosequendo has & fugiendo, vel quas non oportet, vel quandò non oportet, vel vt non oportet, vel qualitercunque aliter à ratione determinatur. Ideoque determinant virtutes impassibilitates quasdam & quietes. Non bene autem quoniam simpliciter dicunt. Sed vt non oportet, & quando non oportet, & quæcunque alia apponuntur. Supponitur ergò virtus esse talis circa voluptates & tristitias optimorum operatiua. Multa autem contrariorum.

f Fiet autem nobis manifestum ex his adhuc de eisdem. Tribus enim existentibus, quæ circa electiones, & tribus, quæ in fugis bono conferenti delectabili, & tribus contrariis malo nociuo tristi. Circa hæc quidem omnia, bonus directiuus est, malus autem peccans, maxime autem circa delectationem. Communis enim hæc animalibus & omnibus, quæ sub electione assequuntur. Etenim bonum & conferens & delectabile videtur.

g Adhuc autem ex puero omnibus nobis connutritur. Propter quod difficile est conterere hanc passionem comparatam vitæ.

h Regulant autem operationes hi quidem magis, hi quidem minus delectatione & tristitia. Propter hoc igitur, necessarium est circa hæc esse omne negocium. Non enim parum in operationes bene, vel male gaudere & tristari.

i Adhuc autem difficilius voluptati pugnare, quam iræ, quemadmodum ait Heraclitus. Circa difficilius autem semper & ars fit & virtus. Etenim bene & melius in hoc. Quare & propter hoc circa delectationes, & tristitias omne negocium & virtutis & politicæ. Qui quidem enim bene his vtitur, bonus erit. Qui autem male, malus.

k Quoniam quidem igitur, & virtus circa delectationes & tristitias. Et quoniam ex quibus fit ab his & augetur & corrumpitur, non similiter factis. Et quoniam ex quibus fit circa hæc & operatur, dictum est.

A *voluptas sequitur, aut dolor. Virtus ob idipsum etiam circa voluptates doloresque versatur.*

Indicant id ita esse & pœnæ, quippe cum per ipsos fiant dolores. Sunt enim medicamenta quædam. Medicamenta autem per contraria fiunt.

Præterea, omnis habitus animi, vt & antea diximus, ad eas res & in his suam habet naturam, à quibus deterior, meliorque efficitur. At ob voluptates doloresque praui habitus fiunt, ex eo sane, quia persequuntur homines atque fugiunt, aut quas & quos non oportet aut cum non oportet, aut quemadmodum
B *non oportet, aut quod modis aliis à ratione talia præscribuntur. Quapropter & sunt, qui definientes virtutes affectuum ipsas inquiunt esse vacuitates tranquillitatesve quasdam. Sed non rectè, quia simpliciter dicunt & non addunt, vt oportet, & quando oportet, & cætera quæ adduntur. Virtus ergo talis supponitur esse facultas agendi res optimas circa voluptates atque dolores, vitium autem contrarium,*

Fuerit autem nobis de ipsis, & ex his etiam manifestum, nam cum tria sint ob quæ quis-
C *piam expetit, honestum, vtile, iucundum. Et tria illis contraria ob quæ fugit, turpe, inutile, atque molestum. Bonus quidem vir circa hæc omnia rectè agit. Malus autem peccat. Et maxime circa voluptatem. Hæc enim & communis est animalibus, & omnia quæ in expetitionem cadunt comitatur. Quippe cum & honestum, & vtile videatur esse iucundum,*

Præterea cunctis vna cum hominibus ab ipsis incunabulis est enutrita. Quapropter arduum
D *est hunc affectum insitum vitæ extrudere.*

Iudicamus etiam & actiones ipsas alii magis, alii minus voluptate atque dolore. Idcirco totum ipsum negocium circa hæc esse necesse est. Non enim parum potest ad actus bene, aut male gaudere & dolere.

Difficilius est etiam, vt Heraclito placet, voluptati repugnare, quam iræ. At circa difficilius semper & ars fit & virtus. Id enim, quod in hoc efficit bene, præstabilius est. Quare
E *propter hoc etiam circa voluptates doloresque totum negotium est & ipsius virtutis, & ciuilis etiam facultatis. Qui namque bene his vtitur, bonus erit. Qui vero male, malus.*

Dictum sit igitur, virtutem circa voluptates doloresque versari & ex quibus fit, ab iis ipsis augeri, & cum non eodem modo fiunt corrumpi, & circa illa etiam operari, ex quibus est orta.

LECTIO III.

POstquam philosophus ostendit quales debeant esse operationes, ex quibus causantur virtutes, hic ostendit quid sit signum virtutis iam generatæ. Et circa hoc duo facit. Primo proponit quod intendit. Secundo probat propositum, ibi. [Propter voluptatem quædam, &c.] Circa primum considerandum, quod cum virtus similia operetur his operationibus ex quibus generata est, vt supra dictum est, differt executio huiusmodi operationis post virtutem & ante virtutem. Nam ante virtutem facit homo sibi quandam violentiam ad operandum huiusmodi. Et ideo tales operationes habent aliquam tristitiam admixtam. Sed B post habitum virtutis generatum, huiusmodi operationes fiunt delectabiliter. Quia habitus inest per modum cuiusdam naturæ. Ex hoc autem est aliquid delectabile quod conuenit alicui secundum naturam. Dicit ergo, quod signum habituum iam generatorum, vel bonorum, vel malorum, accipitur ex delectatione, vel tristitia, quæ superuenit operationibus. Et hoc manifestat per exempla. Ille enim, qui in hoc gaudet, quod recedit à voluptatibus corporalibus, est temperatus, quia operatur id quod est conueniens suo habitui. Et similiter ille, qui sustinet pericula delectabiliter, vel ad minus sine tristitia, est fortis. Specialiter C enim in actu fortitudinis sufficit non tristari, vt infra dicetur in tertio. Ille autem qui cum tristitia pericula sustinet, timidus est. Causam autem eius, quod dixit assignat ex hoc, quod omnibus moralis virtus est circa voluptates & tristitias. Quod quidem non est sic intelligendum, quod omnis virtus moralis sit circa voluptates & tristitias, sicut circa propriam materiam. Materia enim vniuscuiusque virtutis moralis est id, circa quod, modum ratio imponit. Sicut iustitia circa operationes, quæ sunt ad alterum. Fortitudo circa timores & audacias. Temperantia circa quasdam delectationes. Sed sicut dicetur in septimo huius delectatio est principalis finis omnium virtutum moralium. D Hoc enim requiritur in omni virtute morali, vt aliquis delectetur & tristetur, in quibus oportet. Et secundum hoc, hic dicit, quod moralis virtus est circa voluptates & tristitias, quia intentio cuiuslibet virtutis moralis est, ad hoc, quod aliquis recte se habeat in delectando & tristando. Deinde cum dicit.

b ¶ Probat propositum Et primo rationibus sumptis ex his, quæ pertinent ad virtutem. Secundo ex parte ipsius hominis virtuosi ibi. [Fiet autem vtique &c.] Circa primum ponit 4. rationes. Quarum prima sumitur ex studio hominum tendentium in virtutem. Ostensum est enim supra, quod ex eisdem contrario modo factis, virtus generatur & corrumpitur. Videmus enim quod propter voluptatem & tristitiam virtus corrumpitur, quia propter concupiscentiam delectationum operamur mala, propter tristitiam, quam timemus in laboribus honestis, recedimus à bonis, idest virtuosis operibus. Vnde sicut Plato dixit, oportet eum, qui tendit ad virtutem, statim à iuuentute aliqualiter manuduci, vt gaudeat & tristetur, de quibus oportet. Hæc est enim recta disciplina iuuenum, vt assuescant, quod delectentur in bonis operibus & tristentur de malis. Et ideo instructores iuuenum cum bene faciunt, increpant eos. Secundam rationem ponit ibi.

A *c* ¶ Quæ quidem sumitur ex materia virtutis moralis in hunc modum. Omnis virtus moralis est circa actus sicut iustitia, quæ est circa emptiones & venditiones & alia huiusmodi vel circa passiones sicut mansuetudo, quæ est circa iras, & sic de aliis. Sed ad omnem passionem sequitur delectatio, vel tristitia. Quia passio animæ nihil aliud est, quam motus appetitiuæ virtutis in persecutione boni vel in fuga mali. Cum ergo peruenit bonum in quod appetitus tendit, vel cum vitat malum, quod refugiebat sequitur delectatio. Quando autem est econuerso, sequitur tristitia. Sicut iratus quoniam consequitur vindictam, lætatur, & similiter timidus, quando euadit pericula. Quando autem econuerso se habet, tristatur. Relinquitur ergo, quod omnis virtus moralis sit circa delectationes & tristitias, sicut circa quædam finalia. Tertiam rationem ponit ibi.

d ¶ Et sumitur ex medicina animæ. Sicut enim medicinæ ad sanitatem restituendam sunt quædam amaræ potiones exhibitæ, & delectabiles subtractæ, ita quædam medicinæ ad reparandam virtutem, quæ quidem fiunt per subtractionem aliquarum delectationum, vel adhibitionem aliquarum tristitiarum, quia medicinæ natæ sunt fieri per contraria, sicut quando superabundat calor, medici adhibent frigida. Ergo etiam virtus moralis est circa aliquas delectationes & tristitias. Quarum rationem ponit ibi.

e ¶ Quæ sumitur ex eo, quod est contrarium & corruptiuum virtutis. Et dicit quod omnis habitus naturam habet ad hæc, & circa hæc operanda, quibus fit deterior & melior, idest à quibus augetur in bonitate si sit habitus bonus, vel in malitia si sit malus, vel potest intelligi, à quibus innatus est fieri deterior, vel melior, idest à quibus natus est generari, vel augeri, quod est fieri meliorem, siue corrumpi, vel diminui, quod est fieri deteriorem. Videmus autem, quod homines fiunt praui per corruptionem virtutis, ex eo, quod sequuntur voluptates & fugiunt tristitias, vel quasi non oportet, vel quando non oportet, vel qualitercunque aliter deuiet aliquis à ratione recta. Et ex hac occasione moti fuerunt Stoici, vt dicerent, quoniam virtutis sunt quædam impassibilitates & quietes. Quia enim videbant quod homines fiunt mali propter delectationes & tristitias, consequens esse putauerunt quod virtus in hoc consistat, quod omnino transmutationes passionum cessent. Sed in hoc male dixerunt, quod totaliter à virtuoso volunt excludere animæ passiones. Pertinet enim ad bonum rationis, vt reguletur per eam appetitus sensitiuus, cuius motus sunt passiones. Vnde ad virtutem non pertinet, quod excludat omnes passiones, sed solum inordinatas, quæ, scilicet sunt vt non oportet, & quando non oportet, & quæcunque alia adduntur E pertinentia ad alias circunstantias. Ex his ergo concludit supponendum esse, quod circa voluptates & tristitias virtus optima operetur. Malitia autem quæ est habitus virtuti contrarius, mala. Deinde cum dicit.

f ¶ Inducit ad propositum alias quatuor rationes sumptas ex parte hominum, ex quibus inest virtus, & delectatio & tristitia. Quarum prima sumitur ex communitate delectationum. Et dicit, quod tria sunt, quæ cadunt sub electione humana, scilicet bonum, id est honestum, conferens, est, vtile & delectabile. Quibus tria contrariantur, scilicet, malum, id est vitium, quod opponitur

A tur honesto, nociuum, quod opponitur vtili, & triste, quod opponitur delectabili, circa omnia autem hæc bonus recte se habet. Malus autem homo peccat, & præcipue circa delectationem, quæ est communior inter prædicta, duplici communitate. Primo quidem, quantum ad ea, quæ delectantur, delectatio enim inuenitur in omnibus animalibus, quia non solum est secundum partem intellectiuam sed est etiam secundum sensitiuam, sed vtile & honestum pertinent ad solam partem intellectiuam. Nam honestum est, quod fit secundum rationem, vtile autem importat ordinem alicuius in alterum. Ordinare autem B proprium est rationis. Alia autem communitas est ex parte ipsarum rerum, de quibus est delectatio, consequitur enim ad omnia, quæ cadunt sub electione. Honestum enim est delectabile homini secundum quod est conueniens rationi, vtile autem est delectabile propter spem finis. Non autem est econuerso, quod omne delectabile sit vtile, vel honestum, vt patet in delectationibus secundum sensum. Secundam autem rationem ponit ibi.

g ¶ Quæ sumitur ex connaturalitate delectationis, simul enim cum omnibus nutritur à pueritia ipsa delectatio, quia puer mox natus, delectatur in lacte. Et ideo difficile est, quod homo possit subiugare hanc passionem, quæ comparatur vitæ, C in hoc scilicet quod incepit cum homine à principio vitæ. Et ideo circa delectationem maxime est virtus moralis. Tertiam rationem ponit ibi.

h ¶ Quæ sumitur ex humano studio. Omnes enim homines regulant operationes suas delectatione & tristitia, vt scilicet, operationibus intendentes, in quibus delectantur, & ab eis abstinentes, de quibus tristantur. Et ideo necesse est, quod circa delectationem & tristitiam sit totum negocium moralis virtutis, quæ scilicet, ordinatur ad bene operandum. Non enim parum pertinet ad operationes, quod aliquis bene, vel male gaudeat, & tristetur. Quia si gaudet de bonis, bene operatur. Si autem de malis, male. Quartam rationem ponit ibi.

i ¶ Quæ sumitur ex comparatione eius ad iram, quia vt dixit Heraclitus, difficilius est pugnare contra voluptatem, quam contra iram, quum tamen pugnare contra iram videatur difficillimum propter eius impetum. Sed concupiscentia delectationis & communior est & naturaliter, & magis durat. Circa difficilius autem semper consistit ars & virtus. Nam in facilibus quilibet potest bene operari. Sed bene operari in difficilibus, est solum habentis virtutem & artem. Et ideo manifestum est ex prædictis, quod totum negocium virtutis & Politicæ, id est ciuilis conuersationis, consistit circa delectationes & tristitias. Quibus qui bene vtitur, bonus erit. Qui male autem vtitur, erit malus. Deinde cum dicit.

k ¶ Epilogat, quæ dicta sunt, scilicet, quod virtus sit circa delectationes & tristitias, & quod eadem sunt ex quibus virtus generatur & augetur, & ex quibus etiam corrumpitur contrario modo factis, & eadem sunt ex quibus generatur virtus, & quæ operatur virtus iam generata.

LECTIO IIII.

QVæret autem vtique aliquis, qualiter dicimus quoniam oportet quidem iusta operantes iustos fieri, temperata autem, temperatos. Si enim operantur iusta & temperata, iam sunt iusti & temperati: quemadmodum si grammatica & musica, grammatici & musici.

D b Vel neque in artibus ita habet. Contingit enim grammaticum, quid facere à casu, & alio supposito. Tunc igitur grammaticus, si grammaticum quid faciat & grammatice, hoc autem est secundum eam quæ in ipso est grammaticam.

c Adhuc autem neque simile est in artibus & in virtutibus. Quæ enim ab artibus fiunt, bene habent in eis. Sufficit igitur hæc qualiter habentia fieri. Quæ autem secundum virtutes fiunt, neque si hæc qualiter habeant iuste, vel temperate operata sunt. E Sed si operans qualiter habens operetur. Primum quidem si sciens, deinde si eligens, & eligens propter hæc. Tertium autem, & si firme & immobiliter habeat & operetur. Hæc autem ad alias quidem artes non connumerantur præter ipsum scire. Ad virtutes autem scire quidem parum, aut nihil potest. Alia autem non parum, sed omnia possunt, quæ ex multotiens operari iusta & temperata adueniunt.

LECTIO IIII.

DVbitauerit autem quispiam quonam modo dicimus iusta agentes, iustos, & temperata temperatos fieri oportere. Nam si iusta temperataque agunt, iam iusti sunt & temperati, perinde atque si grammatica musicaue faciunt, grammatici sunt atque musici.

An nec in artibus res ita se habet? Fieri namque potest, vt grammaticum aliquod quispiam faciat, & fortuna & alio admonente. At tunc erit grammaticus, cum & grammaticum quippiam & grammatice faciet, id est secundum eam, quæ est in ipso grammaticam artem.

Præterea, nec simile in artibus & in virtutibus est. Nam ea quæ ab artibus fiunt, bonum ipsum in seipsis habent. Sufficit igitur, si ipsa aliquo modo sese habentia fiant. At ea quæ à virtutibus prodeunt, non iuste aut temperate aguntur, si sint iusta aut temperata. Sed si & agens sic sese habens agat. Primo quidem si sciens, deinde si eligens, & eligens propter ipsa. Tertio si firmo animo ac immutabili agat. Hæc autem ad habitus quidem cæteros habendos non requiruntur præter ipsum scire. Ad virtutes autem, scire quidem parum, aut nihil potest. Cætera vero non parum, sed totum possunt. Quæ quidem & ex eo, quia persæpe res iustæ temperatæque aguntur, proueniunt.

d Res quidem igitur iustæ & temperatæ dicuntur quando sunt tales, quales vtique iustus & temperatus operabitur. Iustus autem & temperatus est, non qui hæc operatur, sed qui vt iusti & temperati operantur.

e Bene igitur dicitur quoniam ex iusta operari iustus fit, & est temperatus. Ex non operari autem hæc, nullus vtique neque curabit fieri bonus.

f Sed multi hæc quidem non operantur. Ad rationem autem fugientes existimant philosophari, & sic fore studiosos, & simile aliquid facientes laborantibus, qui medicos audiunt quidem studiose faciunt autem nihil horum, quæ præcepta sunt. Quemadmodum igitur neque illi bene habebunt corpus ita curati, neque isti animam ita philosophantes.

A *Res igitur iustæ temperatæque dicuntur, cum sunt tales, quales vir iustus ageret aut temperatus. Iustus autem ac temperatus est, non is, qui hæc agit, sed qui sic etiam agit, vt iusti temperatique agunt.*

Recte igitur dicitur iustum fieri agentem iusta, & temperatum etiam temperata. Qui vero hæc non agit, nunquam euasurus est bonus.

Verum plerique hæc quidem. Ad sermones autem confugientes sese philosophari putant, B *& studiosos hoc fore modo. Atque perinde, vt ægroti faciunt, qui medicos quidem diligenter audiunt, nihil autem eorum agunt, quæ præcipiuntur ab illis. Vt igitur illis corpus non bene sese habebit, si ita curantur, sic nec his animus plane, si ita philosophantur.*

LECTIO IIII.

Postquam philosophus ostendit, quod virtutes causantur ex operibus, hic mouet quandam dubitationem. Et circa hoc tria facit. Primo mouet dubitationem. Secundo soluit eam ibid. [Vel neque in artibus, &c.] Tertio ex determinatione quæstionis inducit conclusionem principaliter intentam ibi. [Bene igitur dicitur, &c.] Est ergo dubitatio, quam primo mouet talis: ita se habet in virtutibus sicut in artibus, sed in artibus ita se habet, quod nullus operatur opus artis nisi habens artem, sicut nullus facit opera grammaticalia nisi grammaticus existens, neque opera musicalia, nisi musicus existens. Ergo ita se habebit in virtutibus, quod quicunque facit opera iusta est iam iustus, & quicunque facit opera temperata, est iam temperatus. Non ergo videtur verum esse, quod dictum est, quod homines faciendo iusta, fiunt iusti, & faciendo temperata, fiunt temperati. Deinde cum dicit.

b ¶ Soluit dubitationem prædictam. Et primo interimendo id quod assumebatur de artibus. Secundo interimendo similitudinem, quæ apponebatur inter virtutes & artes, ibi. [Adhuc autem neque simile, &c.] Dicit ergo primo, quod in artibus non ita se habet, sicut assumebatur, scilicet quod quicunque facit grammaticalia, iam sit grammaticus. Contingit enim quandoque quod aliquis idiota à casu pronunciet congruam locutionem, quandoque etiam hoc contingit alio supposito, ad cuius scilicet exemplar operetur, puta si aliquis minus repræsentet locutionem congruam quam aliquis grammaticus profert. Sed tunc aliquis est iudicandus grammaticus quando facit opus grammaticale & grammaticaliter, id est secundum scientiam grammaticæ, quam habent. Deinde cum dicit.

c ¶ Ponit secundam solutionem. Circa quam duo facit. Primo interimit similitudinem artium ad virtutem. Secundo concludit solutionem ibidem [Res quædam igitur iustæ, &c.] Dicit ergo primo, quod non est simile in artibus & virtutibus. Quia opera quæ fiunt ab artibus habent in seipsis quod pertinet ad bene esse artis. Cuius ratio est, quia ratio est ars recta factibilium, vt dicetur in 6. huius. Facere autem est operatio transiens in exteriorem materiam. Talis autem actio est perfectio facti. Et ideo in huiusmodi actionibus bonum consistit in ipso facto. Et ideo ad bonum artis sufficit, quod ea quæ fiunt bene se habeant. Sed virtutes sunt principia actionum, quod non transeunt in exteriorem materiam, sed manent in C ipsis agentibus. Vnde tales actiones sunt perfectiones agentium. Et ideo bonum harum actionum, in ipsis agentibus consistit. Et ideo dicit, quod ad hoc, quod aliqua fiant iuste vel temperate, non sufficit, quod opera quæ fiunt bene se habeant, sed requiritur quod operans, debito modo operetur. In quo modo tria dicit esse attendenda. Quorum primum pertinet ad intellectum siue ad rationem, vt scilicet quod facit opus virtutis, non operetur ex ignorantia, vel à casu, sed sciat quid faciat. Secundum accipitur ex parte virtutis appetitiuæ. In quo duo attenduntur. Quorum vnum est, vt non operetur ex passione, puta cum facit ex timore aliquod opus virtutis, sed operetur ex electione, ita quod electio operis virtuosi D non sit propter aliquid aliud, sicut cum aliquis operatur opus virtutis propter lucrum, vel propter inanem gloriam. Sed fit, propter hoc, scilicet propter ipsum opus virtutis, quod secundum se placet ei, quam habet habitus virtutis, tanquam ei conueniens. Tertium autem accipitur secundum rationem habitus, vt scilicet aliquis firme idest constanter quantum ad seipsum, immobiliter, idest à nullo exteriori ab hoc remoueatur, quin habeat electionem virtuosam & operetur secundum eam. Ad artes autem non requiritur nisi primum horum, quod est scire. Potest enim aliquis esse bonus artifex, etiam si nunquam E eligat operari secundum artem, vel si non perseueret in suo opere. Sed scientia, paruum, vel nullum habet momentum ad hoc, quod homo sit virtuosus. Sed totum consistit in aliis. Quæ quidem adueniunt homini ex frequenti operatione virtuosa. Et sic immobiliter se habet. Deinde cum dicit.

d ¶ Concludit solutionem prædictæ dubitationis. Et dicit, quod res quæ fiunt, dicuntur iustæ & temperatæ quam sunt similes illis quas iustus & temperatus operatur sed non oportet, quod quicunque hæc operatur, sit iustus & temperatus, sed ille qui sic ea operatur, sicut operantur iusti, & temperati, scilicet secundum tria præmissa, dicitur

citur iustus & temperatus. Sic igitur homines primo operantur iusta & temperata, non eodem modo quo iusti & temperati vtuntur, & ex talibus operationibus causatur habitus. Si quis autem quærat: quomodo est possibile, cum nihil reducat se de potentia in actum? Dicendum est, quod perfectio virtutis moralis, de qua nunc loquimur, consistit in hoc, quod appetitus reguletur secundum rationem. Prima autem rationis principia sunt naturaliter nobis indita, ita in operatiuis, sicut in speculatiuis. Et ideo sicut per principia præcognita facit aliquis inueniendo se scientem in actu, ita agendo secundum principia rationis practicæ, facit aliquis scilicet virtuosum in actu. Deinde cum dicit.

e ¶ Concludit conclusionem principaliter intentam. Et primo concludit propositum. Secundo arguit quorundam errorem, ibi. [Sed iusti quidem, &c.] Concludit ergo primo, quod bene supra dictum est, quod homo sit iustus, ex eo quod iusta operatur, & temperatus, quia temperata. Qui autem non operatur, nec studium apponit, nunquam fiet bonus. Deinde cum dicit.

A

f ¶ Arguit quorundam errorem, qui non operantur opera virtutis, sed confugiendo ad ratiocinandum de virtutibus existimant se fieri bonos philosophando. Quos dicit esse similes infirmis, qui solicite audiunt ea, quæ dicuntur sibi à medicis, sed nihil faciunt eorum quæ sibi præcipiunt. Ita enim se habet philosophia ad curationem animæ sicut medicina ad curationem corporis. Vnde sicut illi, qui audiunt præcepta medicorum & non faciunt, nunquam erunt bene dispositi secundum corpus, ita neque illi, qui audiunt documenta moralium philosophorum, & non faciunt ea, nunquam habebunt animam bene dispositam.

B

LECTIO V.

Post hæc autem quid est virtus scrutandum. Quia igitur quæ in anima fiunt tria sunt, passiones, potentiæ, & habitus, horum aliquod vtique erit virtus.

Post hæc quidnam sit ipsa virtus consideremus oportet. Cum igitur tria sint, quæ sunt in anima. Affectus, Potentia, Habitus. Horum aliquid ipsam virtutem esse necesse est.

b Dico autem passiones quidem concupiscentiam, iram, timorem, audaciam, inuidiam, gaudium, amicitiam, odium, desiderium, zelum, misericordiam, & vniuersaliter quibus sequitur delectatio, vel tristitia.

C

Atque affectus quidem voco, cupiditatem, iram, metum, fiduciam, inuidiam, gaudium, amicitiam, odium, desiderium, æmulationem, misericordiam. Ea omnino, quæ voluptas comitatur aut dolor.

c Potentias autem secundum quas passibiles horum dicimus, puta secundum quas potentes irasci, vel misereri.

Potentias autem eas, quibus ad hos effectus suscipiendos idonei dicimur esse, vt quibus dolere possumus, vel irasci, vel misereri.

d Habitus autem secundum quos ad passiones habemus bene, vel male. Puta, ad irasci, si quidem vehementer, vel remisse male habemus. Si autem medie bene. Similiter autem & ad omnia.

At habitus eos, quibus bene, vel male nos ad affectus ipsos habemus, vt ad irascendum si vehementer, aut remissè simus dispositi, male habemus, si mediocriter, bene & ad cæteros affectus simili modo.

e Passiones quidem igitur non sunt neque virtutes, neque malitiæ. Quoniam neque dicimur secundum passiones studiosi, vel praui. Secundum autem virtutem, vel malitiam dicimur.

D

Virtutes igitur vitiaque non sunt affectus, nam affectibus quidem studiosi, vel vitiosi non dicimur. Virtutibus autem & vitiis dicimur.

f Et quoniam secundum passiones quidem, neque laudamur, neque vituperamur. Non enim laudatur, qui timet, neque qui irascitur. Neque vituperatur, qui simpliciter irascitur, sed qui qualiter. Secundum virtutes autem, vel malitias laudamur, vel vituperamur.

Et ob affectus neque laudamur, neque vituperamur. Non enim, qui metuit, aut irascitur, aut laudatur, neque qui simpliciter, sed qui modo quodam irascitur, vituperatur. At ob virtutes vitiaque laudamur, aut vituperamur.

E

g Adhuc irascimur quidem, & timemus non sponte. Virtutes autem electiones quædam, vel non sine electione.

Præterea irascimur quidem, & timemus sine electione. Virtutes autem electiones sunt quædam, aut non sine electione.

h Adhuc autem secundum passiones quidem moueri dicimur. Secundum virtutes autem, vel malitias non moueri, sed disponi qualiter.

Insuper affectibus quidem moueri dicimur. Virtutibus autem, aut vitiis non moueri, sed aliquo modo disponi.

i Propter hoc autem, neque potentiæ sunt. Neque enim boni dicimur propter posse pati simpliciter, neque mali. Neque laudamur, neque vituperamur.

Propter hæc eadem neque potentiæ sunt. Nam neque boni, vel mali dicimur, neque laudamur, aut vituperamur, quia possumus simpliciter affici.

k Et adhuc potentes sumus natura. Boni

Et insuper potentes quidem sumus natura.

autem, vel male, non efficimur natura. Dicimus autem de hoc prius. A

l Si igitur neque passiones sunt virtutes, neque potentiæ, relinquitur, habitus eas esse. Quid quidem igitur genus est virtutis, dictum est.

Boni vero non efficimur, aut mali natura, quemadmodum antea diximus.

Quod si virtutes, neque affectus sunt, neque potentiæ, restat ipsas habitus esse. Quid igitur sit ipsa virtus genere, diximus.

LECTIO V.

POstquam Philosophus determinauit de causa virtutis. Hic incipit inquirere quid sit virtus. Et diuiditur in partes duas. In prima ostendit quid sit virtus. In secunda determinat de oppositione virtutis ad vitium, ibi. [Tribus autem dispositionibus, &c.] Prima autem pars diuiditur in partes duas. In prima determinat quid est virtus in generali. In secunda manifestat diffinitionem assignatam in singulis virtutibus ibi. [Oportet autem non solum vniuersaliter dici. [Prima autem diuiditur in partes duas. In prima inuestigat diffinitionem virtutis. In secunda concludit diffinitionem, ibi. [Est ergo virtus habitus, &c.] Circa
Lect. 10. primum duo facit. Primo inuestigat genus virtutis. Secundo, differentiam eius, ibi. [Oportet autem non solum, &c.] Inuestigat autem genus virtutis per viam diuisionis. Vnde circa primum tria
Lect. 6. facit. Primo proponit diuisionem. Secundo exponit membra eius, ibi. [Dico autem passiones
Lect. 8. quidem igitur, &c.] Tertio ex diuisione posita argumentatur, ibi. [Passiones. Dicit ergo pri-
Lect. 7. mo, quod ad perscrutandum quid est virtus, oportet assumere, quod tria sunt in anima, scilicet, passiones, potentiæ, & habitus, quorum alterum necesse est esse virtutem. Dixit enim supra, quod virtus est principium quarundam operationum animæ. Nihil autem est in anima, quod sit operationis principium, nisi aliquod horum trium. Videtur enim homo aliquando agere ex passione, puta ex ira. Quandoque vero ex habitu, sicut ille qui operatur ex arte. Quandoque vero ex nuda potentia, sicut quando homo incipit primo operari: Ex quo patet, quod sub hac diuisione, non comprehenduntur absolute omnia, quæ sunt in anima, quia essentia animæ nihil horum est, nec etiam operatio intelligibilis, sed solum hic tanguntur illa, quæ sunt principia alicuius actionis. Deinde cum dicit.

b ¶ Manifestat membra prædictæ diuisionis. Et primo manifestat, quæ sunt passiones. Secundo quæ sunt potentiæ, ibi. [Potentias autem, &c.] Tertio qui sunt habitus, ibi. [Habitus autem secundum quos, &c.] Circa primum considerandum est, quod secundum vegetabilem animam, non dicuntur passiones animæ eo quod vires huius partis animæ, non sunt passiuæ, sed actiuæ tam in parte sensitiua, quam intellectiua. Vires autem apprehensiuæ & appetitiuæ sunt passiuæ præter intellectum agentem. Et quamuis sentire & intelligere sit pati quoddam, non tamen dicuntur passiones animæ secundum apprehensionem sensus, vel intellectus, sed solum secundum appetitum. Quia operatio potentiæ apprehensiuæ, est secundum quod res apprehensa est in apprehendente per modum apprehendentis. Et sic res apprehensa quodammodo trahitur ad comprehendentem. Operatio autem potentiæ appetitiuæ est secundum quod appetens inclinatur ad appetibile. Et quia de ratione patientis est, quod trahatur ab agente, & non econuerso: inde est, quod operationes potentiarum apprehensiuarum, non dicuntur proprie passiones, sed solum operationes potentiarum appetitiuarum. Inter quas etiam operatio appetitus intellectiui non proprie dicitur passio. Tum quia non est secun-
B dum transmutationem organi corporalis, quæ requiritur ad rationem passionis proprie dictæ. Tum quia etiam secundum operationem appetitus intellectiui, qui est voluntas, homo non agitur tanquam patiens, sed potius, seipsum agit tanquam Dominus sui actus existens. Relinquitur ergo, quod passiones proprie dicantur operationes appetitus sensitiui, quæ sunt secundum transmutationem organi corporalis, & quibus homo quodammodo ducitur. Appetitus autem sensitiuus diuiditur in duas vires, scilicet in concupiscibilem, qui respicit absolute bonum sensibile, quod scilicet est delectabile secundum sensum, & malum ei contrarium: & irascibilem, qui respicit bonum sub ratione cuiusdam altitudinis,
C sicut victoria dicitur esse quoddam bonum, quamuis non sit cum delectatione sensus. Sic igitur quæcunque passiones respiciunt bonum vel malum absolute, sunt in concupiscibili. Quarum quædam sunt respectu boni, & sunt tres. Amor qui importat quandam connaturalitatem appetitus ad bonum amatum. Desiderium, quod importat motum appetitus in bonum amatum. Et delectatio quæ importat quietem appetitus in bono amato. Quibus opponuntur in ordine ad malum scilicet, Odium amori. Auersio siue fuga desiderio. Et tristitia delectationi. Illæ vero passiones, quæ respiciunt bonum, vel malum sub ratione
D cuiusdam ardui, pertinent ad irascibilem, sicut timor & audacia respectu mali. Spes & desperatio respectu boni. Quintum est ira, quæ est passio composita, vnde nec contrarium habet. Et ideo enumerando passiones dicit, quod passiones sunt concupiscentia, quam nominamus desiderium, & ira & timor & audacia & inuidia, quæ continetur sub tristitia, & gaudium, quod continetur sub delectatione. Est enim delectatio non corporalis, sed interiori apprehensione consistens, & amicitia & odium & desiderium. Quod differt à concupiscentia, eo quod concupiscentia est delectationis corporalis. Desiderium autem cuiuslibet alterius delectabilis. Addit autem zelum &
E misericordiam, quæ sunt species tristitiæ. Nam misericordia est tristitia de malis alienis, zelus autem est tristitia de hoc, quod homo deficit ab his, quæ alii habent. Addit autem quod vniuersaliter ad omnia prædicta sequitur delectatio & tristitia, quia important motus quosdam in bonum & malum, ex quorum superuentu causatur delectatio, vel tristitia. Vnde omnes aliæ passiones terminantur ad delectationem & tristitiam. Deinde cum dicit.

c ¶ Manifestat, quæ sunt potentiæ non quidem in generali, sed circa materiam moralem secundum differentiam ad passiones. Dicit enim, quod potentiæ dicuntur, secundum quas dicimur passibiles

sibiles prædictarum passionum, id est, potentiæ pati passiones prædictas. Puta potentia irascibilis est secundum quam possumus irasci. Potentia autem concupiscibilis est secundum quam possumus tristari vel misereri. Deinde cum dicit. A

d ¶ Manifestat, qui sint habitus, & hoc etiam non in generali, sed in materia morali per comparationem ad passiones. Et dicit, quod habitus dicuntur secundum quos nos habemus passiones bene, vel male. Habitus est enim dispositio quædam, determinans potentiam per comparationem ad aliquid. Quæ quidem determinatio, si sit secundum, quod conuenit naturæ rei, erit habitus bonus disponens ad hoc, quod aliquid fiat bene. Alioquin est habitus malus, & secundum ipsum aliquid fiet male. Et exemplificat, quod secundum aliquem habitum habemus nos, vt irascamur, vel male, si hoc fiat vehementer, vel remisse id est, secundum superabundantiam, aut defectum, vel bene, si hoc fiat medio modo. Deinde cum dicit. B

e ¶ Argumentatur ex diuisione præmissa. Et primo ostendit, quod virtutes non sint passiones. Secundo quod non sint potentiæ, ibi. [Propter hoc autem neque potentiæ, &c. [Tertio concludit, quod sunt habitus, ibi. [Si igitur neque passiones, &c. [Circa primum ponit quatuor rationes, quarum prima est talis. Secundum virtutes dicimur boni, & secundum malitias oppositas dicimur mali. Sed secundum passiones absolute consideratas non dicimur boni, vel mali. Ergo passiones neque sunt virtutes, neque malitiæ. Secundam rationem ponit ibi. C

f ¶ Quæ accipitur ex laude & vituperio, quæ sunt testimonia quædam bonitatis, vel malitiæ. Dicit ergo, quod secundum virtutes laudamur. Secundum autem malitias oppositas vituperamur. Sed secundum passiones absolute consideratas, neque vituperatur ex hoc, quod aliqualiter timet, vel irascitur, id est, secundum rationem, vel præter rationem. Et idem est intelligendum in aliis passionibus animæ. Ergo passiones animæ, neque sunt virtutes, neque malitiæ Tertiam rationem ponit ibi. D

g ¶ Quæ sumitur ex modo agendi secundum virtutem. Virtutes enim, vel sunt electiones, vel non sunt sine electione. Potest enim virtus dici ipse actus virtutis. Et sic, si accipiamus principales actus virtutum, qui sunt interiores, virtus est electio. Si autem exteriores, virtus non est sine electione, quia exteriores actus virtutis ab interiori electione procedunt. Si autem accipiatur virtus pro habitu ipso virtutis, sic etiam virtus non est sine electione, sicut causa non est sine proprio effectu. Passiones autem adueniunt nobis sine electione, quia interdum præueniunt deliberationem rationis, quæ ad electionem requiritur. Et hoc est, quod dicit, quod irascimur, & timemus non sponte, id est, ex arbitrio rationis. Ergo passiones non sunt virtutes. Quartam rationem ponit ibi.

h ¶ Et sumitur secundum ipsam essentiam virtutis. Passiones enim sunt motus quidam, secundum quos nos moueri dicimur. Virtutes & malitiæ sunt quædam qualitates secundum quas non dicimur moueri, sed aliqualiter, id est, bene, vel male disponi ad hoc, quod moueamur. Ergo passiones non sunt virtutes, neque malitiæ. Deinde cum dicit.

i ¶ Ostendit, quod virtutes non sunt potentiæ, duabus rationibus. Quarum prima sumitur secundum rationem boni & supra probauit de passionibus. Et est ratio talis, nullus bonus, vel malus dicitur, neque laudatur, neque vituperatur ex hoc, quod potest pati secundum aliquam passionem, puta ex hoc, quod potest irasci, vel timere. Sed secundum virtutes, & malitias dicimur boni, vel mali & laudamur, vel vituperamur. Ergo virtutes & malitiæ non sunt potentiæ. Secundam rationem ponit ibi.

k ¶ Quæ sumitur ex causa. Et est talis. Potentiæ insunt nobis à natura, quia sunt naturales proprietates animæ. Sed virtutes & malitiæ secundum quas dicimur boni vel mali, non sunt nobis à natura, vt supra probatum est. Ergo virtutes & malitiæ non sunt potentiæ. Deinde cum dicit.

l ¶ Concludit propositum, quia scilicet, si virtutes non sunt passiones, neque potentiæ, relinquitur, quod sunt habitus secundum diuisionem præmissam. Et sic concludit, quod manifestum est, quid sit virtus, secundum suum genus, quod scilicet, est in genere habitus.

LECTIO VI.

Oportet autem non solum sic dicere, quoniam habitus, sed & qualis quidem.

b Dicendum igitur, quoniam virtus omnis, cuius vtique fuerit virtus, & id bene habens perficit, & opus eius bene reddit. Puta oculi virtus, & oculum studiosum facit & opus eius. Oculi enim virtute, bene videmus. Similiter & equi virtus equũ studiosum facit, & bonum ad currendum, & ferendum ascensorem, & expectandum bellatorem. Si itaque hæc in omnibus ita habet, & hominis virtus erit vtique habitus, ex quo bonus homo fit, & à quo bene opus suum reddit. E

c Qualiter autem hoc erit, iam quidem diximus.

d Adhuc autem & hoc erit manifestum, si

LECTIO VI.

Oportet non solum ita dicere virtutem habitum esse, sed etiam qualisnam habitus sit.

Dicendum est igitur omnem virtutem & idipsum, cuius est virtus bene sese habere facere, & opus ipsius reddere bene. Oculi namque virtus, & oculum, & opus ipsius studiosum efficit equum, & bonum ad currendum portandumque equitem, & expectandum etiam hostem. Quod si idipsum ita sese habet in omnibus, & virtus ipsius etiam hominis habitus is erit, à quo bonus efficitur homo, & qui bene suum opus ipse reddet, efficietque.

Quomodo autem id erit, & antea quidem diximus.

Et nunc etiam magis patebit, si contempla-

speculati fuerimus, qualis quidem est natura ipsius. In omni itaque continuo & diuisibili est accipere, hoc autem plus, hoc quidem minus, hoc vero æquale. Et hoc, vel secundum ipsam rem, vel ad nos. Æquale autem medium quidem est superabundantiæ & defectus.

e Dico vtique rei quidem medium, quod æqualiter distat ab vtroque extremorum, quod est vnum & idem in omnibus. Ad nos autem, quod neque abundat, neque deficit. Hoc autem neque vnum, neque idem omnibus.

f Puta, si decem multa, duo autem pauca, sex media accipiuntur secundum rem. Æqualiter enim excedunt, & exceduntur. Hoc autem medium est secundum Arithmeticam proportionem.

g Quo autem ad nos, non ita sumendum. Non enim alicui si decem minas comedere multum. Duas autem paucum, magister sex minas præcipiet. Est enim forsitan & hoc multum sumenti, vel paucum. Miloni enim quidem paucum, dominatori autem Gymnasiorum multum. Similiter & in cursu & in palæstra. Ita vtique omnis sciens superabundantiam fugit, medium autem quærit, & hoc desiderat. Medium autem, non quod rei, sed quo ad nos.

h Si vtique omnis scientia sic opus bene perficit ad medium respiciens in hoc ducens opera, vnde consueuerunt dicere bene habentibus operibus, quoniam neque auferre est, neque apponere, vt superabundantia quidem & defectu corrumpente, bene autem medietate saluante, boni autem artifices, vt diximus, ad hoc respicientes operantur. Virtus autem omni arte certior & melior est, quemadmodum & natura, medii vtique erit coniectatrix.

i Dico autem moralem. Hæc enim vtique erit circa passiones, & operationes. In his enim est superabundantia, & defectus, & medium. Puta & audere, & timere, & concupiscere, & auerti, & irasci, & misereri, & vniuersaliter delectari, & tristari est, & magis, & minus. Et vtraque non bene. Quando autem oportet, & in quibus, & ad quos, & cuius gratia, & vt oportet, & medium, & optimum, quod est in virtute. Similiter autem circa operationes est superabundantia, & defectus, & medium. Virtus autem circa passiones & operationes est, In quibus quidem superabundantia vitiosa est, & defectus vituperatur. Medium autem laudatur, & dirigitur. Hæc autem ambo virtutis. Medietas quædam ergo est virtus coniectatrix existens medii.

A *bimur, qualisnam sit ipsius virtutis natura. In omni itaque re continua diuisibilique, aliud plus, aliud minus, aliud æquale, vel ex parte ipsius rei, vel respectu nostri accipi potest. Aequale autem medium est quoddam inter exuperationem atque defectum.*

Atque rei quidem ipsius medium id esse dico, quod ab extremorum vtroque distat. Idque est apud omnes vnum & idem. Respectu autem nostri, quod neque exuperat, neque deficit. Idque non est apud omnes vnum & idem.

B *Vt si decem sint multa, & duo pauca, sex ipsius rei media capiuntur, æque namque excedunt, & exceduntur. Atque hoc in Arithmetica comparatione, rationum medium esse constat.*

Ad id, quod est nostra ex parte medium, non eodem sumendum est modo. Non enim sicut decem quidem minas comedere nimium est, duas autem parum, sex ei minas ludimagister præcipiat. Est enim & hoc fortasse nimium ei,

C *qui accepturus est, aut parum. Miloni namque parum. Incipienti vero sese exercere nimium est. Simili modo res sese habet in cursu ac in palæstra. Hoc igitur modo quiuis artifex exuperationem quidem fugit atque defectum, medium autem quærit, & expetit, non quidem rei, sed quo ad nos medium dicitur.*

Quod si omnis scientia suum hoc modo bene conficit opus ad medium ipsum respiciens, & in hoc sua redigens opera. Vnde & dici solet in iis, quæ bene sese habent operibus, nec auferri quicquam, nec addi posse, proptereaque bonum ipsum corrumpunt nimium & parum,

D *mediocritas vero conseruat. At boni artifices ad hoc respicientes, vt diximus, operantur. Virtus autem omni arte exactior est & præstantior, quemadmodum & natura. Ipsa profecto virtus medii ipsius est coniectatrix,*

Loquor autem de morum virtute. Hæc enim circa affectus actusque versatur, in quibus est nimium & parum & medium. Fit enim, vt magis & minus quispiam, & metuat, & confidat, & cupiat, & abhorreat, & irascatur, & misereatur, & omnino delectetur,

E *ac doleat. Et vtroque modo non bene. Et etiam quando oportet & pro quibus, & ad quos, & cuius gratia, & vt oportet. Hoc autem medium est & optimum, quod est ipsius virtutis. Similiter circa actus nimium est, & parum, & medium. Virtus autem circa affectus actusque versatur, in quibus exuperatio quidem peccatum est, & defectus vituperatur, medium autem laudatur, & recte conficitur, quorum vtrumque virtutis ipsius est. Virtus igitur mediocritas est quædam, cum sit ipsius medii coniectatrix.*

LECTIO VI.

Tex. 116. POstquam Philosophus ostendit, quid sit genus virtutis, hic inquirit, quæ sit propria differentia eius. Et primo proponit, quod intendit. Et dicit, quod ad hoc, quod sciatur, quid est virtus, oportet non solum dicere, quod sit habitus, per quem innotescit genus eius, sed etiam qualis habitus sit, per quod manifestatur differentia eius. Secundo.

b ¶ Manifestat propositum. Et circa hoc duo facit. Primo manifestat in communi quandam conditionem virtutis. Secundo ex illa conditione virtutis manifestat propriam differentiam eius, ibi. [Qualiter autem, &c.] Dicit ergo primo, quod omnis virtus subiectum, cuius est, facit bene habere, & opus eius bene se habens. Sicut virtus oculi est, per quam & oculus est bonus, per quam bene videmus, quod est proprium opus oculi. Similiter etiam virtus equi est, quæ facit equum bonum, & per quam bonum, & per quam equus bene operatur opus suum, quod est velociter currere, & suauiter ferre ascensorem, & audacter expectare bellatores. Et huius ratio est, quia virtus alicuius rei attenditur secundum vltimum, quod potest, puta in eo, quod potest ferre centum libras, virtus eius determinatur non ex hoc, quod fert quinquaginta, sed ex hoc, quod centum, vt dicitur primo Cœli. Vltimum autem ad quod potentia alicuius rei se extendit, est bonum opus. Et ideo ad virtutem cuiuslibet rei pertinet, quod reddat bonum opus. Et quia perfecta operatio non procedit, nisi à perfecto agente, consequens est, quod secundum virtutem propriam vnaquæque res & bona sit, & bene operetur. Et si hoc est verum in omnibus aliis, vt per exempla iam patuit, sequitur, quod virtus hominis erit habitus quidam, vt supra dictum est, ex quo homo fit bonus formaliter loquendo, sicut albedine fit aliquis albus, & per quem aliquis bene operatur. Deinde cum dicit.

c ¶ Secundum præmissam conditionem virtutis inquirit differentiam propriam virtutis. Et hoc tripliciter. Primo quidem secundum proprietatem operationum. Secundo secundum naturam virtutis, ibi. [Adhuc autem & hoc erit manife-

Lect 7. stum &c.] Tertio secundum propriam rationem

Lect. 4. boni, vel mali, ibi. [Adhuc peccare quidem &c.] Dicit ergo primo, quod qualiter homo fiat bonus, & qualiter bene operetur, iam supra dictum est. Dictum est enim supra, quod per operationes, quæ sunt in medio, efficimur boni secundum vnamquamque virtutem, Et effecti boni similes operationes operamur. Relinquitur ergo, si virtus est, quæ facit hominem bonum & bene operantem, quod sit in medio. Deinde cum dicit.

d ¶ Probat idem per naturam virtutis, &c. Et circa hoc tria facit. Primo præmittit quædam, quæ sunt necessaria ad propositum ostendendum. Secundo concludit propositum, ibi. [Si itaque omnis scientia, &c.] Tertio, exponit conclusionem, ibi. [Dico autem moralem, &c. Circa primum duo facit. Primo proponit ea, quæ sunt necessaria ad propositum ostendendum. Secundo manifestat, quod dixerat, ibi. [Dico vtique, &c.] Dicit ergo primo, quod adhuc magis manifestum erit, qualiter efficiamur boni, & bene operantes, si consideremus, qualis sit natura virtutis. Ad cuius euidentiam oportet præaccipere, quod

A tria quædam, id est, plus, & minus, & æquale, tam in contingentibus continuis, quàm etiam in quolibet alio diuisibili, contingit accipere, siue diuidatur secundum numerum, sicut omnia discreta, siue per accidens, puta per intensionem, & remissionem qualitatis in subiecto. Hæc autem tria ita se habent, quod æquale est medium inter plus, quod pertinet ad superabundantiam, & minus, quod pertinet ad defectum. Et hoc quidem potest dupliciter accipi. Vno modo secundum absolutam quantitatem rei. Alio modo secundum proportionem eius ad nos. Deinde cum dicit.

B *e* ¶ Manifestat, quod dixerat de differentia secundum rem, & quo ad nos. Et primo per rationem. Secundo per exempla, ibi. [Puta si, &c.] Dicit ergo primo, quod medium secundum rem est, quod æqualiter distat ab vtroque extremorum. Et quia consideratur secundum quantitatem absolutam rei idem est, quo ad omnes. Sed medium quo ad nos est, quia neque superabundat, neque deficit à debita proportione ad nos. Et propter hoc istud medium non est idem, quo ad omnes. Sicut si accipiatur in calceo medium, quo ad nos, quod neque excedit mensuram pedis, neque deficit. Et quia non omnes habent eandem

C quantitatem pedis, &c. Hoc medium non est idem quo ad omnes. Deinde cum dicit.

f ¶ Manifestat, quod dixerat per exempla. Et primo de medio rei, quod æqualiter distat ab extremis, sicut sex media accipiuntur inter decem, quæ sunt multa, & duo, quæ sunt pauca, quia æqualiter sex exceduntur à decem, & excedunt duo, scilicet in quatuor. Medium autem, quod sic accipitur in numeris secundum æquidistantiam à duobus extremis, dicitur esse secundum Arithmeticam proportionem, quæ considerat ipsam numeri quantitatem. Medium autem, quod accipitur secundum æqualitatem proportionis, quod ad nos, dicitur esse secundum Geometricam proportionem, vt infra patebit in Quinto. Secundo, Lect 6.

D ibidem.

g ¶ Exemplificat de medio. Et dicit, quod medium, quod accipitur in comparatione ad nos, non est ita sumendum, scilicet secundum æquidistantiam ab extremis. Et hoc satis apparet in exemplo prius posito de calceo. Non enim si calceus, cuius longitudo est viginti digitorum, superabundans est, ille autem, qui est quatuor diminutus, propter hoc oportet, quod ille, qui est duodecim digitorum, medio modo se habeat, sed forte erit abundans in comparatione ad pedem alicuius alterius. Et hoc etiam ipse exemplificat in cibis. Nam deficies in comparatione ad pedem comedere decem minas, id est, decem mensuras est multum, & comedere duas est paucum. Prop-

E ter hoc magister, qui debet ordinare de cibis alicuius non debet præcipere ei, quod comedat sex, quia hoc etiam est multum in comparatione ad vnum, vel paucum in comparatione ad alterum. Esset enim paucum ad quendam, qui vocabitur Milo, de quo Solinus narrat, quod comedebat vnum bouem in die. Sed hoc esset multum dominatori. Gymnasiorum ei, qui debeat vincere in ludis Gymnasticis, in quibus homines nudi luctabantur, & oportebat eos modicum cibum sumere, vt essent agiliores. Simile est de his, qui ludunt in stadio, & de his, qui ludunt in palæstra, qui erat quidam ludus exercitatorius apud Græcos. Et ita etiam est secundum omnem operatiuam

ſcientiam, & ſciens fugit ſuperabundantiam, & defectum, & deſiderat inquirere id, quod eſt medium, non quidem ſecundum rem, ſed in comparatione ad nos. Deinde cum dicit.

b ¶ Ex præmiſſis argumentatur in hunc modum. Omnis ſcientia operatiua bene perficit opus ſuum ex hoc, quod ſecundum intentionem reſpicit ad medium, & ſecundum executionem opera ſua perducit ad medium. Et huiuſmodi ſigna accipi poſſunt ex hoc, quod homines, quando aliquod opus bene ſe habet, conſueuerunt dicere, quod nihil eſt addendum, vel minuendum, dantes per hoc intelligere, quod ſuperabundantia & defectus corrumpunt bonitatem operis, quæ ſaluatur in medietate. Vnde & boni artifices ſicut dictum eſt, operantur reſpicientes ad medium. Sed virtus eſt certior omni arte, & etiam melior, ſicut & natura. Virtus enim moralis agit inclinando determinate ad vnum, ſicut & natura. Nam conſuetudo in naturam vertitur. Operatio autem artis eſt ſecundum rationem, quæ ſe habet ad diuerſa. Vnde certior eſt virtus, quam ars, ſicut & natura. Similiter etiam virtus eſt melior, quam ars, quia per artem eſt homo potens facere bonum opus, non tamen ex arte eſt ei, quod faciat bonum opus, poteſt enim prauum opus agere, quia ars non inclinat ad bonum vſum artis, ſicut Grammaticus poteſt incongrue loqui. Sed per virtutem aliquis non ſolum poteſt bene operari, ſed etiam bene operans, quia virtus inclinat ad bonam operationem, ſicut & natura. Ars

A autem ſola facit cognitionem ſolam bonæ operationis. Vnde relinquitur à minori, quod virtus, quæ eſt melior arte, ſit coniectatrix medii. Deinde cum dicit.

i ¶ Exponit concluſionem inductam. Et dicit, quod dictum eſt, debet intelligi de virtute morali, quæ eſt circa paſſiones, & operationes, in quibus eſt accipere ſuperabundantiam, & defectum, medium. Et exemplificat primo in paſſionibus. Dicit enim, quod contingit timere, audere, & concupiſcere, & auerti id eſt, fugere aliquid, & iraſci, & miſereri, & vniuerſaliter delectari & triſtari magis, & minus, quam oportet. Quorum vtrumque non bene fit. Sed ſi aliquis timeat & audeat, & ſic de aliis, quæ oportet, & in quibus oportet, & ad quos oportet, & cuius gratia oportet, & eo modo, quo oportet, hoc eſt medium in paſſionibus. Et in hoc conſiſtit optimum virtutis. Et ſimiliter circa operationes eſt ſuperabundantia & defectus & medium. Virtus autem moralis circa paſſiones & operationes eſt, ſicut circa materiam propriam, ita quod in eis ſuperabundantia eſt vitioſa, & defectus vituperabilis, ſed medium laudatur, & recte ſe habet. Hæc autem duo ad virtutem pertinent, ſcilicet rectitudo, quæ opponitur peruerſitati vitioſæ, & laus, quæ opponitur vituperio, quæ conſequuntur ex primis duabus. Et ſic concludit, quod virtus moralis, & in ſe conſiderata eſt quædam medietas, & eſt medii coniectatrix, inquantum, ſcilicet reſpicit medium, & medium operatur.

LECTIO VII.

Adhuc peccare quidem multis modis dicitur. Malum enim eſt infiniti, vt Pythagorici exiſtimauerunt, Bonum autem finiti. Dirigere autem vno modo. Ideoque hoc quidem facile, hoc autem difficile. Facile quidem non contingere ſignum, difficile autem contingere. Et propter hoc igitur malitiæ quidem & ſuperabundantiæ defectus. Virtutis autem medietas. Boni enim quidem ſimpliciter, multifarie autem mali.

b Eſt igitur virtus habitus electiuus in medietate exiſtens, quo ad nos, determinata ratione, & vt vtique ſapiens determinabit.

c Medietas autem duarum malitiarum. Huius quidem, ſecundum ſuperabundantiam; huius autem, ſecundum defectum.

d Et adhuc, huic has quidem deficere, has autem ſuperabundare ab eo, quod oportet, & in paſſionibus, & in operationibus. Virtutem autem medium inuenire & eligere.

e Propter quod ſecundum ſubſtantiam quidem & rationem, quod quid eſt eſſe dicentem, medietas eſt virtus. Secundum optimum autem, & bene extremitas.

f Non ſuſcipit autẽ omnis operatio, neque omnis animæ paſſio medietatem. Quædam enim confeſtim nominata conuoluta ſunt

LECTIO VII.

Præterea peccare quidem multis modis contingit. Malum enim eſt infiniti, vt Pythagorici putant, bonum vero finiti. Atrecti agere vnice. Quapropter & alterum facile, alterum difficile eſt. Facile quidem non attingere ſignum, difficile autem illud attingere. Et ob hoc igitur nimium quidem atque parum vitio aſcribuntur, mediocritas vero virtuti. D *Vno namque modo bonus eſt, multiſque nefandus.*

Eſt igitur virtus habitus electiuus in mediocritate conſiſtens ea, quæ eſt ad nos definita ratione, & vt definierit ipſe prudens.

Mediocritas autem duorum eſt vitiorum: vnius per exuperationem, alterius per defectum.

E *Et ex eo etiam, quia illa quidem partim deficiunt, partim exuperant id, quod oportet & in affectibus, & in actibus. Virtus autem medium ipſum & inuenit, & expetit.*

Quapropter ipſa virtus eſſentia quidem & ratione quid eſt dicente, mediocritas eſt. At optimi reſpectu & bene ſeſe habentis extremitas.

Non autem omnis actus, nec omnis affectus ſuſcipit mediocritatẽ. Sunt enim affectus nonnulli, qui cõtinuo nomine ſuo ſunt cũ prauitate connexi,

sunt cum malitia, puta gaudium de malo, & inuerecundia, & inuidia, & in operationibus, adulterium, furtum, homicidium. Hæc enim omnia, & quæ talia dicuntur secundum seipsa mala esse, sed non superabundantiæ ipsorum, neque defectus. Non igitur est vnquam circa hæc dirigere, sed semper peccare. Neque est bene, vel non bene circa talia in eo, quod oportet, vt oportet, & quando, & quomodo, puta adulterari. Sed simpliciter facere quodcunque horum, peccatum est.

A *connexi, vt maleuolentia, vt imprudentia, vt inuidentia. Et actus identidem, vt adulterium, furtum, homicidium. Hæc enim vniuersa, & talia ita dicuntur, quia ipsa sunt praua, sed non exuperationes ipsorum atque defectus. Circa igitur talia nullum est tempus agendi, sed semper delinquitur. Neque fit, vt quisquam bene, vel male talium quicquam agat, qui cum oportet, & quando, & vt oportet adulterium committendo. Sed simpliciter quicquid istorum efficiatur, delinquitur.*

g Simile igitur attribuenti, & circa iniusta facere, & timere, & incontinentem esse, esse medietatem, & superabundantiam, & defectum. Erit enim sic superabundantiæ, & defectus medietas. Et superabundantiæ superabundantia, & defectus defectionis.

B *Simile igitur est, & circa iniustitiam, timiditatem, & luxuriam mediocritatem ponendam esse censere, & id quod nimium dicitur & parum. Hoc enim modo exuperationis, & defectus erit vtique mediocritas, & exuperationis exuperatio, & defectus item defectus.*

h Quemadmodum autem temperantiæ, & fortitudinis non est superabundantia & defectus, propter medium non esse aliqualiter extremum, ita neque illorum medietas, neque superabundantia & defectus, sed vt vtique operatum est, vitiosum est. Vniuersaliter ergo, neque superabundantiæ, neque defectus medietas est, neque medietatis superabundantia, & defectus.

Sed vt temperantiæ fortitudinisue non est exuperatio atque defectus, quia medium ipsum est modo quodam extremum, sic nec illorum est mediocritas; nec exuperatio & defectus, sed vtcunque agantur semper delinquitur. C *Omnino namque nec exuperationis, nec defectus est mediocritas nec mediocritatis exuperatio & defectus.*

LECTIO VII.

PRæmissis duabus rationibus, hic ponit Philosophus tertiam, quæ sumitur ex ratione boni & mali. Et dicit, quod multipliciter contingit peccare, quia malum, quod includitur in ratione peccati, pertinet ad infinitum secundum Pythagoricos, & bonum secundum eos pertinet ad finitum, per oppositum est intelligendum, quod D recte agere contingit solum vno modo. Huiusmodi autem ratio accipi potest ex eo, quod Dionysius dicit in libro de Diuinitate nominum, quia bonum contingit ex vna & integra causa, malum autem ex singularibus defectibus, sicut patet in bono & malo corporali. Turpitudo enim, quæ est malum corporalis formæ, contingit, quodcunque membrum indecenter se habeat. Sed pulchritudo non contingit, nisi omnia membra sint bene proportionata & colorata. Et similiter ægritudo, quæ est malum complexionis corporalis; prouenit ex singulari deordinatione E cuiuslibet humoris. Sed sanitas esse non potest, nisi ex debita proportione omnium humorum. Et similiter peccatum in actione humana contingit, quæcunque circumstantiarum inordinatè se habeat qualitercunque, vel secundum superabundantiam, vel secundum defectum. Sed rectitudo eius non erit nisi in omnibus circumstantiis debito modo ordinatis. Et ideo sicut sanitas, vel pulchritudo contingit vno modo, ægritudo autem & turpitudo multis, imo infinitis modis, ita etiam rectitudo operationis vno solo modo contingit, peccatum autem in actione contingit infinitis modis. Et inde est, quod peccare est facile, quia multipliciter hoc contingit. Sed recte agere est difficile, quia non contingit nisi vno modo. Et ponitur exemplum, quia facile est, & recedere à contactu signi, id est, puncti siue in centro circuli, siue in quacunque alia superficie determinate signati, quia hoc contingit infinitis modis. Sed tangere signum est difficile, quia contingit vno solo modo. Manifestum est autem, quod superabundantia & defectus multipliciter contingunt, sed medietas vno modo. Vnde manifestum est, quod superabundantia & defectus ad malitiam, medietas autem ad virtutem pertinent, quia boni sunt aliqui simpliciter, id est, vno modo, sed mali sunt multifarie id est, multipliciter, vt dictum est. Deinde cum dicit.

b ¶ Concludit ex præmissis diffinitionem virtutis. Et primo ponit ipsam diffinitionem. Secundo manifestat eam, ibi. [Medietas autem duarum, &c.] Tertio excludit errorem, ibi. [Non autem suscipit omnis, &c.] In diffinitione autem virtutis ponit quatuor. Quorum primum est genus, quod tangit, cum dicit, quod virtus est habitus, vt supra habitum est. Secundum est actus virtutis moralis. Oportet enim habitum diffiniri per actum. Et hoc tangit, cum dicit electiuus, id est, secundum electionem operans. Principale enim virtutis est electio, vt infra dicetur. Et quia oportet actum determinari per obiectum. Ideo tertio ponit obiectum siue terminum actionis in hoc, quod dicit existens in medietate quo ad nos. Ostensum est enim supra, quod virtus inquirit, & operatur medium non rei, sed quo ad nos. Dictum est autem similiter, quod virtus moralis est in appetitu, qui participat rationem. Et ideo oportuit quartam particulam apponi, quæ tangit causam bonitatis in virtute, cum

dicit. Determinata ratione. Non enim inquirere A medium est bonum, nisi inquantum est secundum rationem determinatam, verum quia contingit rationem esse, & rectam, & erroneam, oportet virtutem secundum rationem rectam operari, vt supra suppositum est. Et ad hoc explicandum subdit. Vt vtique sapiens determinabit, &c. scilicet medium. Sapiens autem hic dicitur non ille, qui est sapiens simpliciter, quasi cognoscens altissimam causam totius vniuersi, sed prudens, qui est sapiens rerum humanarum, vt infra in sexto dicetur. Nam & in arte ædificatoria determinatur, quod bonum sit fieri secundum iudicium sapientis in arte illa. Et idem est in omnibus aliis artibus. Deinde cum dicit. B

c ¶ Manifestat præmissam diffinitionem quantum ad hoc, quod dixit virtutem in medietate consistere. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit, quorum sit medietas. Secundo respectu cuius attendatur medietas ista, ibi. [Et adhuc, &c.] Tertio concludit quoddam corrolarium ibi. [Propter quod secundum substantiam, &c.] Dicit ergo primo, quod virtus ipsa est quædam medietas inter duas malitias, & inter duos habitus vitiosos, eius scilicet, qui est secundum superabundantiam & eius, qui est secundum defectum. Sicut liberalitas est medietas inter prodigalitatem, quæ vergit in superabundantiam, & illiberalitatem, quæ vergit in auaritiam. Deinde cum dicit. C

d ¶ Ostendit respectu, cuius attenditur superabundantia & defectus & medium. Et dicit adhuc esse considerandum, quod quædam malitiæ per comparationem ad aliquid deficiunt, aliæ vero superabundant, tam in passionibus, quam in operationibus ab eo, scilicet quod oportet, à quo quidem deficiunt & quidam superabundant. Sed virtus inquantum seruat id, quod oportet, dicitur medium inuenire per rationem, & eligere per voluntatem, & sic patet, quod virtus ipsa est medietas, & iterum medium operatur, medietas quidem, est inter duos habitus, sed medium operatur in actionibus & passionibus. Deinde cum dicit. D

e ¶ Infert quoddam corollarium ex dictis, scilicet quod virtus secundum suam substantiam, & secundum rationem diffinitiuam est medietas. Sed inquantum habet rationem optimi in tali genere & bene operantis siue disponentis est extremitas. Ad cuius euidentiam considerandum est, quod sicut dictum est, tota bonitas virtutis moralis dependet ex rectitudine rationis. Vnde bonum conuenit virtuti morali, secundum quod sequitur rationem rectam: malum autem vtrique vitio, scilicet superabundantiæ, & inquantum recedit à ratione recta. Et ideo secundum rationem bonitatis & malitiæ, ambo vitia sunt in vno extremo, scilicet in malo, quod attenditur secundum recessum à ratione. Virtus autem est in altero extremo, scilicet in bono, quod attenditur secundum sequelam rationis. E Non tamen ex hoc virtus & opposita vitia consequuntur speciem, quam diffinitio signat. Quia ratio recta se habet ad appetitum rectum, sicut motiuum & regula extrinseca. Appetitus autem peruersus per vitium, non intendit à ratione recta deficere, sed præter intentionem hoc ei accidit: per se autem intendit id, in quo superabundat, vel deficit. Quod autem est præter intentionem, est per accidens: id autem, quod est extrinsecum, & per accidens non constituit speciem, sed species habitus sumitur, secundum obiectum in quod per se tendit. Secundum obiecta autem medium competit virtuti, extrema autem vitiis. Et ideo dixit, quod secundum rationem boni, virtus est in extremo: sed secundum speciem substantialem est in medio. Deinde cum dicit.

f ¶ Excludit quendam errorem. Posset enim aliquis credere, quod in operationibus, & passionibus virtus teneret medium, vitia autem tenerent extrema, quod hoc contingeret in omnibus operationibus, & passionibus. Sed hoc ipse excludit, dicens, quod non omnis operatio, vel passio animæ, suscipit medietatem, quæ scilicet ad virtutem pertineat. Et hoc manifestat, ibi. [Quædam enim &c.] Et primo per rationem, quia quædam actiones, & passiones in ipso suo nomine implicant malitiam, sicut gaudium de malo & inuerecundia, & inuidia. In operationibus autem adulterium, furtum, homicidium. Omnia enim ista & similia, secundum se sunt mala, & non solum superabundantia ipsorum, vel defectus. Vnde & circa hoc, non contingit aliquem recte se habere, qualitercunque hoc operetur, sed semper hoc faciens, peccat. Et ad hoc exponendum subdit, quod bene, vel non bene non contingit in talibus, ex eo quod aliquis faciat aliquod eorum, puta adulterium sicut oportet, vel quando oportet, vt sic fiat bene; male autem, quando secundum quod non oportet. Sed simpliciter, qualitercunque aliquod horum fiat, est peccatum. In se enim quodlibet horum importat aliquid repugnans ad id, quod oportet. Secundo ibi.

g ¶ Manifestat idem per exempla in vitiis. Et dicit, quod quia ista secundum se malitiam important, simile est quærere in istis medium, & extrema, sicut si aliquis attribueret medietatem superabundantiæ & defectum circa hoc, quod est iniusta facere, & timidum, vel incontinentem esse inconueniens. Cum enim ista important superabundantiam, & defectum, sequeretur, quod superabundantia, & defectus essent medietas, quod est oppositum in adiecto. Et quod superabundantia, & defectus esset defectus quærendus, quod in infinitum abiret. Tertio ibi.

h ¶ Manifestat idem per simile in virtutibus. Manifestum est enim, quod quia temperantia, & fortitudo de se important medium, non est in eis accipere superabundantiam, & defectum, quasi aliquis sit superabundanter, vel deficienter temperatus aut fortis. Medium enim non potest esse extremum. Et similiter quia illa de se important extrema, non potest esse illorum medietas, neque superabundantia & defectus. Sed qualitercunque operatum est vnumquodque eorum vitiosum est. Vltimo autem concludit, quod nullius superabundantiæ, vel defectus potest esse medietas, aut superabundantia, aut defectus medietatis.

LECTIO VIII.

OPortet autem non solum vniuersaliter dici, sed & de his, quæ sunt secundum singula aptare. In his, qui circa operationes sermonibus vniuersales quidem inaniores sunt, particulares autem veriores. Circa singularia enim operationes, opportunum autem in his concordare. Sumendum igitur hoc ex descriptione.

b Circa quidem igitur timores & audacias, fortitudo est medietas. Superabundantium autem, qui in timiditate quidem innominatus. Multa enim sunt innominata. Qui autem in audere superabundat, audax. Qui autem in timere superabundat, in audere vero deficit, timidus.

c Circa delectationes autem & tristitias non omnes. Minus autem & circa tristitias, medietas quidem temperantia. Superabundantia autem intemperantia. Deficientes autem circa delectationes non multum fiunt, propter quod isti nomina non sunt sortiti. Sunt autem insensibiles.

d Circa dationem autem pecuniarum, & circa acceptionem, medietas quidem liberalitas. Superbundantia autem & defectus prodigalitas & illiberalitas. Contrariæ autem, & hæ superabundant & deficiunt. Prodigus enim quidem in tributione superabundat, in acceptione autem deficit. Illiberalis autem in acceptione quidem superabundat, in tributione vero deficit. Nunc quidem igitur typo, & in capitulo dicimus contenti hoc ipso, posterius autem certius de his determinabitur.

e Circa pecunias autem & aliæ dispositiones sunt. Medietas quidem magnificentia. Magnificus enim differt à liberali. Hic quidem enim circa magna, hic autem circa parua. Superabundantia autem apyrocalia & banausia. Defectus vero paruificentia. Differunt autem hæc ab his, quæ circa liberalitatem. Quomodo autem differunt, posterius dicetur.

A

LECTIO VIII.

AT enim idipsum non solum vniuersaliter dicere, sed ad ipsa singula etiam accommodare oportet. Sermonum enim eorum, qui circa actus versantur, vniuersales quidem magis communes, particulares vero magis sunt veri. Actus namque circa singula sunt, quibus sermones, rationesque consentaneas esse oportet. Hæc igitur ex descriptione sumenda sunt.

B

Circa timores itaque fiduciasue mediocritas quidem est fortitudo. At exuperantium, is quidem, qui non timendo exuperat, nomine caret. Sunt autem complura, quæ nominibus vacant. Is autem, qui confidendo exuperat, audax est. At is, qui timendo quidem exuperat, confidendo autem deficit, timidus.

Circa voluptates atque dolores non omnes quidem, & minus circa dolores, mediocritas quidem est temperantia, exuperantia autem intemperantia. At deficientes circa voluptates perpauci fiunt. Quapropter, nec his est positum nomen: sed insensati vocantur.

C

Circa dandas capiendasque pecunias, mediocritas quidem est liberalitas. Nimium atque parum prodigalitas, & illiberalitas, quibus contrario modo exuperant, & deficiunt homines. Prodigus enim in erogando exuperat, in capiendo deficit. At illiberalis atque auarus in capiendo exuperat, in erogando deficit. Atque de hisce nunc quidem figura loquimur, & in summa hoc ipso contenti. Postea vero exactius de ipsis determinabimus.

D

Sunt & aliæ circa pecunias dispositiones, & mediocritas quædam est magnificentia. Differt enim hoc à liberali magnificus, quod hic circa magna, ille circa parua versatur. Exuperatio autem ruditas circa decorum, atque sorditas, & defectus circa decorum pusillitas. Atque hæc differunt ab iis, quæ circa liberalitatem diximus esse, & differentiam posterius explicabimus.

LECTIO VIII.

POstquam Philosophus ostendit, quid est virtus in generali, hic manifestat diffinitionem positam in speciali per singulas virtutes. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit, hoc esse necessarium. Secundo prosequitur intentum ibi. [Circa timores quidem igitur, &c.] Dicit ergo primo, quod oportet non solum dici vniuersaliter quid est virtus, sed etiam adaptare in speciali ad singula. Et rationem huius assignat, quia in sermonibus qui sunt circa operationes vniuersales, sunt magis inanes, & particulares sunt magis veri. Et huius rationem assignat, eo quod operationes sunt circa singularia. Et ita opportunum est, quod sermones, qui sunt de operabilibus, concordent cum particularibus. Si ergo dicantur sermones operationum solum in vniuersali, erunt in va-

E

nium. Tum quia non consequuntur finem suum, qui est directio particularium operationum. Tum etiam, quia non possunt vniuersales sermones in talibus sumi, qui non deficiant in aliquo particularium propter varietatem materiæ, vt supra dictum est. Sed particulares sermones sunt efficaciores, vt pote apti ad dirigendum operationes, & sunt etiam veriores, quia accipiuntur secundum id, in quo vniuersales sermones verificantur. Et ideo, quod dictum est in vniuersali de virtute, sumendum est ex descriptione circa singulas virtutes. Deinde cum dicit. Libro 1. Lect. 3.

b ¶ Exequitur intentum, ostendens per singula, quod medium est bonum & laudabile. Extremum autem malum & vituperabile. Et primo ostendit in virtutibus. Secundo in passionibus, ibi

[Sunt autem & in passionibus, &c.] Et primo ostendit in virtutibus. Circa primum considerandum est, quod virtutes dupliciter aliqui distinxerunt. Quidam enim attendunt distinctionem earum, secundum quosdam generales modos virtutum, qui quidem sunt quatuor. Nam radix virtutis consistit in ipsa rectitudine rationis, & secundum eam oportet quascunque actiones & passiones dirigere. Aliter tamen sunt dirigibiles actiones, quam passiones. Nam actiones quantum est de se, non habent aliquam resistentiam ad rationem, sicut emptio & venditio, & alia huiusmodi. Et ideo circa eas non requiritur nisi quod ratio, quandam æqualitatem rectitudinis statuat. Sed passiones important inclinationem quandam quæ potest repugnare rationi dupliciter. Vno modo ex eo, quod rationem trahit ad aliud, sicut patet de omnibus passionibus, quæ pertinent ad prosecutionem appetitus, sicut concupiscentia, spes, ira, & alia huiusmodi. Et circa has passiones oportet quod ratio rectitudinem statuat reprimendo, & refrenando eas. Alio modo ex eo, quod passio retrahit ab eo, quod est secundum rationem, vt in omnibus passionibus, quæ important fugam appetitus, sicut timor, odium, & similia. Et in huiusmodi passionibus, oportet quod ratio rectitudinem statuat, firmando animum in eo, quod est secundum rationem. Et secundum hoc, quatuor nominamus virtutes, quæ à quibusdam principales dicuntur. Nam ad prudentiam pertinet ipsa rectitudo rationis. Ad iustitiam vero, æqualitas in operationibus constituta. Ad fortidinem autem, firmitas animi. Ad temperantiam, repressio passionum, sicut ipsa nomina sonant. Quidam igitur istas virtutes generaliter acceperunt, putantes omnem cognitionem veritatis ad prudentiam pertinere, omnium æqualitatem actionum ad iustitiam, omnem firmitatem animi ad fortitudinem, & omnem refrenationem vel repressionem ad temperantiam. Et sic locuti sunt de his virtutibus Tullius, & Seneca, & alii quidam. Vnde posuerunt has virtutes esse quasi generales, & dixerunt omnes virtutes esse earum species. Sed ista virtutum distinctio non videtur esse conueniens. Primo quidem, quia prædicta quatuor sunt talia, sine quibus nulla virtus potest esse. Vnde per hoc non possunt species virtutis diuersificari. Secundo, species virtutum & vitiorum non accipiuntur ex parte rationis, sed ex parte obiecti, vt supra dictum est. Et ideo conuenien-
Lect. 7. tius Aristoteles virtutes distinxit secundum obiecta, siue secundum materias. Et sic prædictæ virtutes quatuor, non dicuntur principales, quia sunt generales, sed quia species earum accipiuntur secundum quædam principalia, sicut prudentia, quæ non est circa omnem cognitionem veri, sed specialiter circa actum rationis, qui est præcipere. Iustitia autem non est circa omnem æqualitatem actionum, sed solum in his, quæ sunt ad alterum, vbi melius est æqualitatem constituere. Fortitudo non est circa quamlibet firmitatem, sed solum in timoribus periculorum mortis. Temperantia non est circa omnium refrenationem, sed solum in concupiscentiis & delectationibus tactus. Aliæ vero virtutes sunt quædam secundariæ. Et ideo possunt reduci ad prædictas, non sicut species ad genera, sed vt secundariæ ad principales. His igitur præsuppositis, sciendum est, quod de iustitia, & prudentia hic Philosophus non agit, sed infra in quinto & sexto. Agit

A autem de temperantia, & fortitudine, & quibusdam aliis secundariis virtutibus. Quæ omnes sunt circa aliquas passiones. Sed omnes passiones animæ respiciunt aliquod obiectum, quod quidem pertinet, vel ad ipsam hominis corporalem vitã, vel ad exteriora, vel ad humanos actus. Primo ergo facit mentionem de virtutibus, quæ sunt circa passiones, quarum obiecta pertinent ad corporalem vitam. Secundo de illis, quæ pertinent ad exteriora bona, ibi. [Circa dationem autem pecuniarum & circa acceptionem, &c.] Tertio de illis, quæ respiciunt exteriores actus, ibi. [Sunt autem & aliæ tres medietates, &c.] Circa primum duo facit. Primo loquitur de fortitudine, Lect. 9.
B quæ respicit pericula interimentia vitam. Secundo, de temperantia, quæ respicit ea, quæ sunt vtilia ad conseruandam vitam, scilicet cibos, quibus conseruatur vita in indiuiduo, & venerea, quibus conseruatur in specie, ibi. [Circa delectationes autem & tristitias, &c.] Dicit ergo primo, quod fortitudo est medietas circa timores & audacias inquantum, scilicet respiciunt pericula mortis. Sed eorum, qui superabundanter, ille, qui superabundat in hoc, quod est esse intimidum, qui etiam deficit in timendo, est innominatus, quia raro hoc accidit. Et multa similiter sunt innominata propter hoc, quod homines ea non aduer-
C tunt communiter, vt sic ipsius nomina imponerent. Ille vero, qui superabundat in audendo, vocatur audax. Et differt ab intimido. Nam ille dicitur secundum defectum timoris, audax autem secundum excessum audaciæ. Ille vero, qui superabundat in timendo, & deficit in audendo, vocatur timidus. Deinde cum dicit.

c ¶ Inducit de temperantia. Et dicit, quod temperantia est medietas, non circa omnes delectationes & tristitias, sed circa eas, quæ sunt tactus pertinentes ad cibos & venerea. Minus est autem circa tristitias, quam circa delectationes. Nam huiusmodi tristitiæ causantur ex sola absentia delectationum. Superabundantia autem in talibus
D vocatur intemperantia. Sed defectus non multum fit propter hoc, quod omnes naturaliter appetunt delectationem. Et inde est, quod iste defectus est innominatus. Sed ipse imponit nomen, & vocat tales insensibiles, eo quod huiusmodi delectationes sensu percipiuntur. Et ideo ille, qui refugit has delectationes præter rationem rectam conuenienter vocatur insensibilis. Deinde cum dicit.

d ¶ Introducit de virtutibus, quæ respiciunt exteriora. Et primo de his, quæ sunt circa concupiscentias exteriorum bonorum. Secundo de virtute, Lect 9.
quæ respicit exteriora mala, ibi. [Est autem & circa iram, &c.] Exteriora autem bona sunt diuitiæ & honores. Primo igitur introducit de vir-
E tutibus, quæ respiciunt diuitias. Secundo de his, quæ respiciunt honores, ibi. [Circa autem, &c.] Circa primum duo facit. Primo introducit de liberalitate, quæ est circa mediocres diuitias. Secundo de magnificentia, quæ est circa magnas, &c.] Dicit ergo primo, quod liberalitas est medietas circa dationem & acceptionem pecuniarum. Sed prodigalitas & illiberalitas se habent secundum superabundantiam, & defectum contrario modo. Nam prodigus superabundat in datione, & deficit in acceptione. Illiberalis autem econtrario superabundat in acceptione, & deficit in datione: hæc autem hic dicuntur typo, id est, exemplariter, & in capitulo, id est, summarie,

rie, sed postea & de his, & de aliis determinabitur certius. Deinde cum dicit.

c ¶ Introducit de magnificentia. Et dicit, quod præter prædictas dispositiones, vt liberalitatem & opposita vitia, sunt etiam quædam aliæ circa pecunias, circa quas etiam magnificentia est medietas quædam. Sed differt magnificus à liberali, in hoc quod magnificus est circa magna, sed liberalis est circa parua. Sed superabundantia respectu magnificentiæ vocatur apyrocalia, ab à quod est

A sine & pyros, quod est experientia & calos bonum, quasi sine experientia boni, quia scilicet multum expendentes, non curant qualiter bene expendant: vocatur etiam hæc superabundantia banausia, à banos, quod est fornax, quia scilicet ad modum fornacis omnia consumunt. Sed defectus vocatur paruificentia. Et hæ etiam extremitates differunt ab his, quæ contrariantur liberalitati. Quomodo autem differant, dicetur posterius in quarto. Lect. 1.

LECTIO IX.

Circa honorem autem & inhonorationem, medietas quidem magnanimitas. Superabundantia autem chapnotes quædam dicta. Defectio autem pusillanimitas.

b Sicut autem dicimus habere ad magnificentiam liberalitatem circa parua differentem, ita & habet quædam, & ad magnanimitatem circa honorem existentem magnum, hæc autem circa paruum existentem. Est enim, vt oportet appetere honorem, & magis quam oportet & minus. Dicitur autem, qui superabundat quidem desideriis philotimus, qui autem deficit, aphilotimus. Medius autem innominatus. Innominatæ autem & dispositiones. Veruntamen philotimi & philotimia. Vnde contendunt extremi de media regione. Et nos autem quandoque medium philotimum vocamus, est autem, quando aphilotimum. Propter autem causam hoc facimus in his, quæ deinceps dicentur. Nunc autem de reliquis dicamus secundum enarratum modum.

d Est autem & circa iram superabundantia, & defectus, & medietas. Fere autem in nominatis existentibus ipsis, medium mansuetum dicentes, & medietatem mansuetudinem vocamus. Extremorum autem, qui quidem superabundat, iracundus sit. Malitia autem iracundia. Qui autem deficit inirascibilis quidem, defectio autem inirascibilis.

e Sunt autem & aliæ tres medietates, habentes quidem quandam similitudinem adinuicem, differentes vero abinuicem. Omnes enim quidem sunt circa verborum & operationum communionem. Differunt autem, quoniam hæc quidem est circa verum, quod est in ipsis. Hæc autem circa delectabile. Huius autem hæc quidem in lusu, hæc autem in omnibus, quæ secundum vitam. Dicendum igitur de his, vt magis cognoscamus, quoniam in omnibus medietas est laudanda. Extrema autem non recta, nec laudabilia, sed vituperabilia sunt. Sunt quidem igitur, & horum plura innominata. Tentandum autem,

LECTIO IX.

Circa honorem & eius appositum mediocritas quidem est magnanimitas. Exuperatio vero lentitudo quædam, & defectus pusillanimitas dicitur. B

Vt autem ad magnificentiam sese habere diximus liberalitatem, hoc differentem ab illa, quod circa parua versatur, sic sese habet, & ad magnanimitatem, quæ quidem circa honorem magnum, alia quædam dispositio, quæ circa paruum versatur. Fit enim, vt appetatur honor, vt oportet, & magis quam oportet & minus. Atque is quidem, qui in honorum exuperat appetitione ambitiosus vocatur. Is autem, qui deficit appetitione, vacans honoris. Et medius nomine caret. Dispositiones etiam ipsæ præter vnam nomine carent. Ambitiosi namque ambitio vocitatur. Quo circa fit, vt extremi de medio loco decertent. Nos quoque medium hunc, modo ambitiosum, modo vacantem honoris appetitione vocamus. Et nunc ipsum ambitiosum, nunc alterum laudamus. Cur autem id fiat, in sequentibus explanabitur. Nunc de ceteris eundem seruantes modum dicamus. C

D *Est igitur & circa iram mediocritas, & nimium atque parum. Atque cum fere nominibus careat, medium mansuetum dicentes, mediocritatem mansuetudinē appellabimus. Extremorum autem is quidem, qui exuperati racundus, & vitium iracundia vocitetur. Is vero, qui deficit ira vacans, quidam & defectus iræ vacuitas nuncupetur.*

Sunt & aliæ tres mediocritates, quæ tametsi similitudinem quandam & conuenientiam inter sese habent, differunt tamen. Omnes enim sunt circa verborum actuumue communem vsum. Sed differunt, quod earum vna circa verum quod est in ipsis, cæteræ circa iucundum versantur. Quod quidem partim est in loco, partim in cæteris congressionibus vniuersis. Et de his igitur est dicendum, vt magis cernamus in vniuersis mediocritatem quidem laudabilem esse, extrema vero neque recta, neque laudabilia, sed vituperabilia esse. Atque horum etiam pleraque nominibus carent. Verum enitendum est, & his perinde atque cæteris ponere nomina diluciditatis gratia, & E

quod & in aliis ipsis nomina fingere manifestationis gratia & boni, quod consequitur. A *Vt facile sequi possimus.*

f Circa verum quidem igitur, medius quidem verus quis, & medietas veritas dicatur. Fictio autem, quæ quidem ad maius, iactantia, & qui habet eam, iactator. Quæ autem ad minus, yronia, & yron.

Circa verum igitur medius quidem verax quidam, mediocritas veritas appelletur. Fictio vero, si ad maiora pergat arrogantia, & arrogans, qui ipsam habet, dicatur. Sin ad minora dissimulatio nuncupetur, & qui habet ipsam dissimulator.

g Circa delectabile autem, quod quidem in ludo medius quidem, eutrapelus, & dispositio, eutrapelia. Superabundantia autem, bomolochia, & qui habet eam, bomolochus. Qui autem deficit, agroicus B quis, & habitus agroichia.

Circa iucundum, quod in ioco consistit, medius quidem comis & vrbanus, & dispositio comitas, atque vrbanitas appelletur. Exuperatio autem scurrilitas, & qui ipsam habet, scurra. Et qui deficit rusticus quidam, & habitus rusticitas nuncupetur.

h Circa reliquum autem delectabile, quod in vita qui quidem vt oportet, delectabilis est amicus, & medietas amicitia. Qui autem superabundat, si quidem nullius gratia placidus. Si autem vtilitatis alicuius sui blanditor. Qui autem deficit, & in omnibus indelectabilis litigiosus quis, discolus.

Circa vero reliquum iucundum quod est in vita, is quidem, qui est, vt oportet, iucundus amicus dicatur, & mediocritas amicitia. Is autem, qui exuperat, si nullius gratia rei, placidus. Sin sui emolumenti causa, adulator est appellandus. At is, qui deficit, & in cunctis est iniucundus contentiosus quidam difficilisque dicatur.

i Sunt autem, & in passionibus & in his, quæ circa passiones medietates. Verecun- C dia enim virtus quidem non est, laudatur autem verecundus. In his enim hic quidem dicitur medius. Qui autem superabundat, vt cataplex, qui omnes verecundatur. Qui autem deficit, vel nequaquam verecundatur, inuerecundus. Medius autem verecundus.

Sunt, & in affectibus, & in iis, quæ sunt circa affectus mediocritates. Verecundia namque virtus quidem non est, laudatur tamen & ipse etiam verecundus. Nam, & hic dicitur esse medius, & exuperans atque deficiens & exuperat quidem is, qui vniuersis verecundatur, qualis est ipse pauidus. Qui vero deficit, aut nulla in re verecundatur, appellatur impudens. Medius vero dicitur verecundus.

k Nemesis autem medietas inuidiæ, & epicacotharchiæ. Sunt autem circa tristitiam, & delectationem in his, quæ accidunt proximis factas. Nemeseticus quidem enim tristatur de indigne bene operantibus. In- D uidus autem superexcedens hunc in omnibus tristatur. Epicacotharchia autem tantum deficit à tristando, vt & gaudeat. Sed de his quidem igitur, & alias tempus erit. De iustitia autem, quia non simpliciter dicitur post hoc diuidentes de vtraque dicemus qualiter medietates sunt. Similiter, & de rationalibus virtutibus.

Indignatio autem mediocritas est inuidiæ, & maleuolentiæ. Versantur autem circa dolorem, & voluptatem, quæ oriuntur ex iis, quæ proximis accidunt. Indignans enim dolet cum ali qui prosperitate fortunæ indigne fruuntur. Inuidus autem hunc exuperans de omnibus dolet. Sed maleuolus adeo deficit in dolendo, vt gaudeat. Verum de his erit & alio loco tempus dicendi. De iustitia vero postea pertractabimus. Atque cum non dicatur simpliciter, distinguemus ipsam, & de vtraque dicimus quomodo mediocritas est. Et similiter de rationis virtutibus.

LECTIO IX.

POsitis virtutibus, quæ respiciunt diuitias, hic ponit virtutes, quæ respiciunt honores. Et E primo ponit virtutem, quæ respicit magnos honores. Secundo virtutem quæ respicit mediocres, ibi. [Sicut autem dicimus, &c.] Dicit ergo primo, quod magnanimitas est medietas circa honorem, & inhonorationem. Superabundantia autem in prosequendo ea, quæ pertinent ad magnum honorem, est quædam dispositio, quæ dicitur chaumotes, ex eo quod ardet in iis, quæ pertinent ad appetitum honoris. Nam cauma, incendium dicitur: sed capnos in Græco idem est, quod fumus. Porest etiam, si sic scribatur chapnotes dici, quasi fumositas. Consueuimus enim eos, qui nimis anhelant ad ascendendum aliqua alta vel magna, vocare ventosos vel fumosos. Sed defectio opposita magnanimitati vocatur pusillanimitas. Deinde cum dicit.

b ¶ Ponit aliam virtutem, quæ est circa mediocres honores. Et dicit, quod sicut dictum est, quod liberalitas differt à magnificentia in eo, quod liberalitas est circa parua, cum magnificentia sit circa magna, ita etiam ad magnanimitatem, quæ est circa magnum honorem, se habet quædam virtus, quæ est circa honorem paruum. Et quod circa hoc oporteat esse aliquam virtutem in medio existentem, manifestat per hoc, quod subdit, quod contingit etiam mediocrem honorem appetere, sicut oportet, quod pertinet ad medium virtutis, & magis quam oportet, quod pertinet ad supe-

ad superabundantiam, & minus quam oportet, quod pertinet ad defectum. Ille autem, qui superabundat in desiderio honoris, vocatur philotimus, id est, amator honoris. Ille vero, qui deficit in desiderio honoris, vocatur aphilotimus, id est, sine amore honoris. Ille autem, qui medio modo se habet, est innominatus. Et similiter dispositiones, id est, habitus vitiorum, aut virtutis mediæ, sunt innominatæ. Possumus tamen fingere nomina, vocantes dispositionem, qua quis est philotimus, philotimiam & dispositionem, qua quis dicitur aphilotimus, aphilotimiam. Sed quia medium non est nominatum, ideo illi, qui sunt in extremo, contendunt de media regione & vterque se dicit esse in medio existentem. Quod manifestat, & loquitur ad similitudinem duarum ciuitatum, inter quas solet esse contentio de mediis finibus, quando non est certus limes præfixus, dum vtraque dixit territorium medium ad se pertinere. Sed quia hoc fere commune est in omnibus vitiis, quod vterque extremorum reputat se esse in medio, & virtuosum in altero extremo, sicut timidus reputat fortem audacem, quem audax reputat timidum consequenter ponit, quod est proprium in hac materia, quia non solum vitiosi ascribunt sibi nomen virtutis, Sed etiam virtuosi propter hoc, quod medium virtutis est innominatum, vtuntur nomine vitii, quasi nomine virtutis. Et hoc est, quod subdit, quod etiam nos rationabiliter loquentes, quandoque illum, qui est in medio vocamus philotimum, & quandoque vocamus illum aphilotimum. Quandoque enim laudamus hominem ex eo, quod est philotimus. Consueuimus enim dicere aliquem laudantes, quod est homo curans de honore suo, & sic virtuosum ipsum vocamus philotimum. Quandoque etiam laudamus aphilotimum, sicut cum in laudem alicuius dicimus, quod non curat de honoribus hominum, sed de veritate. Et sic aphilotimum vocamus virtuosum. Quare autem hoc accidit, dicetur in sequentibus, scilicet in Quarto. Sed nunc oportet nos prosequi de reliquis medietatibus secundum prædictum modum, scilicet exemplariter. Deinde cum dicit.

d ¶ Ponit virtutem, quæ respicit exteriora mala, ex quibus homo prouocatur ad iram. Et dicit, quod circa iram est superabundantia defectus, & medium. Et quamuis omnia ista sint, vt plurimum innominata, medium tamen consueuimus nominare mansuetum, & medietatem mansuetudinem. Illum autem, qui superabundat in hoc, vocamus iracundum, & dispositionem eius iracundiam. Illum autem, qui deficit, vocamus inirascibilem, & defectum inirascibilitatem. Deinde cum dicit.

e ¶ Ponit virtutes, quæ respiciunt humanos actus. Et primo ostendit earum distinctionem. Secundo exemplificat de ipsis, ibi. [Circa verum quidem igitur, &c.] Dicit ergo primo, quod sunt tres medietates, quæ quantum ad aliquid differunt, & quantum ad aliquid conueniunt. Conueniunt quidem quantum ad hoc, quod omnes sunt circa verba, & opera, quibus homines adinuicem communicant. Differunt autem quantum ad hoc, quod vna earum est circa veritatem talium verborum & factorum. Aliæ autem circa delectationem ipsorum, ita tamen quod vna earum respicit delectationem eorum, quæ dicuntur, vel fiunt ludo, alia vero in his, quæ pertinent ad communem vitam, scilicet in seriosis. De his A etiam dicendum est, vt magis appareat, quod in omnibus medietas est laudabilis, extrema autem non sunt laudabilia, sed vituperabilia. Plura autem horum sunt innominata. Sed sicut in aliis fecimus, tentabimus ponere nomina, vt fiat manifestum, quod dicitur, & propter bonum, quod inde consequitur, quia finis huius scientiæ non est manifestatio veritatis, sed bonum operis. Deinde cum dicit.

f ¶ Exemplificat de præmissis virtutibus, & primo de ea, quæ est circa verum. Et dicit, quod circa verum medius est ille, qui dicitur verus, & medietas dicitur veritas, sed fictio falsi, quæ est B in plus, quando scilicet aliquis fingit maiora de se, quam sunt, vocatur iactantia, & talis fictor vocatur iactator. Sed fictio, quæ est ad minus, scilicet, quando aliquis fingit de se quædam vilia, vocatur yronia, id est, irrisio, & talis fictio vocatur yron, scilicet irrisor. Secundo ibi.

g ¶ Exemplificat de virtute, quæ est circa ludos. Et dicit, quod circa delectationem, quæ est in ludis, ille, qui medium tenet, vocatur eutrapelus, quasi bene se vertens ad omnia, & dispositio vocatur eutrapelia. Ille autem, qui superabundat, vocatur bomolochus, à bomos, quod est altare, & lochos, quod est raptus. Et dicitur ad similitudinem milui, qui semper volabat circa aras idolo- C rum, in quibus volabant, vt aliquid raperent. Et similiter ille, qui excedit in ludo, semper insistit ad hoc, quod rapiat verbum, vel factum alicuius, vt in ludum conuertat. Dispositio autem vocatur bomolochia. Ille autem, qui deficit, vocatur agroicus, id est, agrestis, & dispositio vocatur agroichia. Tertio ibi.

h ¶ Exemplificat de tertia dictarum virtutum. Et dicit circa reliquum delectabile, quod est in vita, quantum ad ea, quæ serio aguntur, medius vocatur amicus, non ab effectu amandi, sed à decenti conuersatione, quem possumus affabilem dicere. Et ipsa medietas vocatur amicitia vel affabilitas. Ille autem, qui superabundat in hoc, si D non faciat hoc nisi causa delectandi, vocatur placidus: si autem hoc propter aliquam propriam vtilitatem, puta propter lucrum, vocatur blanditor, vel adulator, qui autem in hoc deficit, & non veretur contristare eos cum quibus viuit, vocatur litigiosus, & discolus. Deinde cum dicit.

i ¶ Ponit exemplum de quibusdam passionibus laudabilibus. Et primo de verecundia. Et dicit, quod etiam in passionibus, & adiunctis sunt quædam medietates. Verecundia enim non est virtus, vt in quarto ostendetur. Sed tamen verecundus laudatur, eo quod in talibus est medium accipere. Ille autem, qui superabundat, vt de omnibus verecundetur vocatur cataplex, id est, stupidus: Ille E autem, qui deficit, vel nihil verecundatur, vocatur inuerecundus, medius vero verecundus. Tertio ibi.

k ¶ Agit de alia passione, quæ vocatur nemesis, id est reprehensio, quæ est medietas inuidiæ epicacotarchiæ, tarchus enim dicitur gaudens, chachos malum, epi, super, ac si dicatur gaudium de malo. Sunt autem hæ dispositiones circa delectationem, & tristitiam, de his, quæ eueniunt proximis. Nemesiticus enim, id est reprehensor, tristatur, si aliqui mali prosperantur in sua malitia: inuidus autem superabundat vt tristetur de omnibus, qui prosperantur, siue bonis, siue malis. Sed ille, qui dicitur epicacotharcos, tanquam deficit à tristando, vt etiam gaudeat de malis, qui

in sua malitia prosperantur. Sed de his alibi dicitur, scilicet in 2. Rheto. Vltimo autem, quia iustitia habet diuersas species, in quibus non similiter accipitur medium, de iustitia post dicetur in Quinto, & qualiter partes eius sint in medio, & similiter postea dicetur in 6. de virtutibus rationalibus, id est, intellectualibus.

LECTIO X.

A Tribus autem dispositionibus duabus quidem malitiis, hac autem secundum superabundantiam, hac autem secũdum defectum, vna autem virtutes medietate omnis omnibus opponitur aliqualiter. Extremæ quidem enim & mediæ, & adinuicem contrariæ sunt. Media autem extremis.

B *b* Quemadmodum æquale ad minus quidem maius, ad maius autem minus, ita medii habitus ad defectum quidem superabundant, ad superabundantiam autem deficiunt, & in passionibus autem, & in operationibus. Fortis enim ad timidum quidem audax videtur, ad audacem quidem timidus. Similiter autem, & temperatus ad insensibilem quidem intemperatus, ad intemperatum autem insensibilis. Liberalis autem ad illiberalem quidem prodigus, ad prodigum autem illiberalis.

C *c* Propter quod, & proiiciunt medium extremi alter ad alterum. Et vocat fortem quidem timidus audacem, audax autem timidum. Et in aliis proportionaliter.

d Sic autem oppositis adinuicem his, maior contrarietas est extremis adinuicem, quam ad medium. Longius enim hæc distant ab inuicem, quàm à medio, quemadmodum magnum à paruo & paruum à magno, quam ab æquali.

D *e* Adhuc ad medium quidem quibusdam extremis similitudo quædam videtur, vt audaciæ ad fortitudinem, & prodigalitatis ad liberalitatem. Extremis autem adinuicem plurima dissimilitudo. Quæ autem plurimum distant abinuicem, contraria determinantur. Quare, & magis contraria, quæ plurimum distant.

f Adhuc autem medio opponitur in his quidem magis defectio, in his autem superabundantia. Puta fortitudini quidem non audacia superabundantia existens, sed timiditas defectus existens. Temperantiæ autem non insensibilitas indigentia existens, sed intemperantia superabundantia existens.

E *g* Propter duas autem causas hoc contingit. Vnam quidem, quæ ex ipsa re. In essendo enim proximius, & similius alterum extremorum medio, non hoc, sed contrarium opponimus medio magis. Puta, quia similius esse videtur fortitudini audacia, & proximius, & dissimilius timiditas, hanc magis opponimus. Distantia enim plus à medio, contraria magis esse videntur.

LECTIO X.

Cum autem tres sint dispositiones, & duæ quidem sint vitia, quorum alterum in exuperatione, alterum in defectu consistit. Vna autem virtus, quæ quidem est mediocritas omnes inter se, & si non æque suscipiunt oppositionem. Extremæ namque cum mediæ, tum inter sese contrariæ sunt, media vero extremis.

Nam vt æquale maius quidem est, cum comparatur ad minus, minus autem cum comparatur ad maius, sic & habitus medii respectu quidem defectuum exuperant, respectu autem exuperationum deficiunt, tam in affectibus, quam etiam actibus. Fortis enim cum ad timidum comparatur audax, cum ad audacem, timidus esse videtur. Pari modo temperans respectu quidem insensati intemperans, respectu autem intemperantis insensatus. Liberalis etiam prodigus si ad illiberalem, illiberalis si cum prodigo conferatur.

Quapropter & extremorum vterque medium ipsum à se compelli ad alterum. Atque fortem audax quidem timidum, timidus autem audacem appellat. Et in cæteris simili modo.

Hæc cum hoc modo inter sese opponantur, maior est vtique contrarietas extremorum inter sese, quam ad medium. Longius enim hæc inter sese, quam à medio distant. Et perinde atque magnum magis à paruo, paruumque à magno, quam ab æquali vtrumque distat.

Extremis insuper nonnullis ad medium similitudo quædam esse videtur, vt audaciæ ad fortitudinem, & prodigalitati ad liberalitatem. At extremorum inter sese maxima est dissimilitudo. Atque ea quæ plurimum inter se dictant diffinientes contraria dicunt. Quo fit, vt ea quæ magis distant, magis contraria sint.

At vero medio in quibusdam exuperatio, in quibusdam defectus magis opponitur. Fortitudini namque, non audacia, quæ est exuperatio, sed timiditas, quæ est defectus magis opponitur. Temperantia vero non insensibilitas, quæ quidem est defectus, sed intemperantia, quæ est exuperatio magis contraria est.

Id autem ob duas accidit causas. Atque vna quidem est ex ipsius rei natura. Nam quia propinquius atque similius est extremorum alterum medio, ideo non hoc ipsi, sed contrarium oppositum esse magis asserimus. Vt cum audacia quidem similius fortitudini videatur atque propinquius esse: timiditas autem dissimilius, hãc illi magis oppositã esse censemus. Etenim ea, quæ plus à medio distant, eidem contraria

tur. Vna quidem igitur causa hæc est ex ipsa re.

h Alia autem ex nobis ipsis. Ad quæ enim ipsi magis nati sumus aliqualiter hæc magis contraria medio videntur. Puta ipsi magis nati sumus ad delectationes, ideo facilius mobiles sumus ad intemperantiam. Igitur hæc magis contraria dicimus ad quæ augmentum magis fit. Et propter hoc intemperantia superabundantia existens, magis contraria est temperantiæ.

A *traria magis esse constat. Hæc igitur vna est causa, quæ quidem est ex ipsius rei natura.*

Altera autem in nobis sumitur ipsis. Ea namque medio contraria magis esse videntur, ad quæ nos ipsi quodammodo natura sumus propensiores. Non enim ipsi quia magis ad voluptates sumus procliues, idcirco facilius ad intemperantiam, quam ad modestiam inclinamur. Hæc igitur magis contraria dicimus virtuti, quæ in nobis augentur magis. Et propterea intemperantia, quæ est exuperatio, magis est contraria temperantiæ.

LECTIO X.

B

POstquam Philosophus in communi ostendit, quid est virtus, & diffinitionem applicauit ad speciales virtutes. Hic determinat de oppositione virtutum, & vitiorum. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit in his esse duplicem contrarietatem, vnam quidem vitiorum adinuicem, aliam autem vitiorum ad vritutem. Secundo ostendit, quod maior est contrarietas vitiorum adinuicem ibi. [Sic autem oppositas adinuicem, &c.] Tertio ostendit, quomodo vnum vitiorum magis opponitur virtuti quam reliquum, ibi. [Ad medium autem, &c.] Circa primum tria facit. Primo pro-C ponit quod intendit. Secundo probat propositum, ibi. [Quemadmodum enim æquale, &c.] Tertio infert quoddam corrolarium ex dictis, ibi. [Propter quod, & proiiciunt.] Dicit primo, quod cum sint tres dispositiones, quarum duæ sunt vitiosæ, vna scilicet secundum superabundantiam, alia vero secundum defectum, vna vero est secundum virtutem, quæ est in medio, quælibet harum aliqualiter opponitur cuilibet, quia extremæ dispositiones, & adinuicem sunt contrariæ, & etiam eis contrariatur media dispositio. Deinde cum dicit.

b ❡ Probat, quod dixerat. Non fuit autem necessarium probare, quod duo vitia, quæ se habent secundum superabundantiam, & defectum sint D contraria, eo quod sint maxime distantia: sed hoc videbatur esse dubium, quod dictum est, virtutem contrariari vitiis, quia cum virtus sit in medio vitiorum, non distat maxime ab vtroque eorum, cum tamen contrarietas sit maxima distantia, vt dicitur in 10. Meteo. Et ideo hoc specialiter hic Philosophus ostendit, quod virtus contrarietur vtrique vitiorum. Circa quod considerandum est, quod cum medium participet aliqualiter vtrumque extremum, inquantum participat vnum eorum, contrariatur alteri, sicut æquale quod est medium inter magnum, & paruum, est quidem in comparatione ad magnum paruum, & in comparatione ad paruum est magnum. Et ideo æquale, & magno opponitur secundum rationem E parui, & paruo secundum rationem magni. Et propter hoc est motus à contrario in medium, sicut & in contrarium, vt dicitur in 5. Phys. Sic igitur medii habitus, constituti tam in passionibus quam in operationibus se habent, vt superabundantes ad eum, qui est in defectu, & vt deficientes ad eum, qui superabundat. Sicut fortis in comparatione ad timidum, est audax. In comparatione autem ad audacem, est timidus. Et similiter temperatus in comparatione ad insensibilem, est intemperatus. In comparatione autem ad intemperatum, est insensibilis. Ita etiam de liberali, qui est prodigus in comparatione ad liberalem. Liberalis autem in comparatione ad prodigum. Et sic patet, quod virtus contrariatur vtrique extremorum. Deinde cum dicit.

c ❡ Infert quoddam corrolarium ex dictis. Quia enim habitus medius se habet in comparatione ad vnum extremum secundum rationem alterius, inde est quod extremi proiiciunt medium alter ad alterum, idest vterque in extremitate existens, existimat medium quasi alterum extremum sibi oppositum. Sicut timidus fortem vocat audacem, & audax vocat eum timidum. Quod etiam signum est eius, quod dictum est, scilicet quod virtus contrarietur vtrique extremorum. Deinde cum dicit.

d ❡ Ostendit, quod maior est oppositio vitiorum adinuicem, quam ad virtutem, & hoc duabus rationibus. Quarum prima est, quod quanto magis aliqua à se distant, tanto magis sunt contraria, quia contrarietas est quædam distantia. Magis autem distant extrema abinuicem, quam à medio sicut magnum, & paruum magis distant abinuicem, quam ab æquali, quod est medium inter ea. Ergo vitia magis opponuntur adinuicem, quam ad virtutem. Est autem hoc considerandum, quod loquitur hic de oppositione virtutis ad vitia, non secundum rationem boni, & mali, quia secundum hoc ambo vitia continentur sub vno extremo, sed loquitur prout virtus secundum propriam speciem est in medio duorum vitiorum. Secundam rationem ponit ibi.

e ❡ Quæ talis est. Virtutis ad vnum extremorum est aliqua similitudo sicut inter fortitudinem & audaciam, & inter prodigalitatem, & liberalitatem. Sed inter duo vitia & extrema, est omnimoda dissimilitudo. Ergo maxime contrariantur adinuicem, quia contrarietas importat maximam distantiam, vt dictum est. Deinde cum dicit.

f ❡ Ostendit, quod virtuti vnum extremorum magis contrariatur quam aliud. Et circa duo facit. Primo proponit quod intendit. Secundo rationem assignat, ibi. [Propter duas autem, &c.] Dicit ergo primo, quod in quibusdam magis contrariatur medio virtutis vitium, quod est in defectu, in quibusdam autem magis vitium, quod est in excessu. Sicut fortitudini non maxime contrariatur audacia, quæ maxime pertinet ad superabundantiam, sed timiditas, quæ pertinet ad defectum. E contrario autem temperantiæ non maxime contrariatur insensibilitas ad quam pertinet indigentia, & defectus, sed intemperantia ad quam pertinet superabundantia. Deinde cum dicit.

g Assignat duas rationes eius quod dixerat. Qua-

rum vna sumitur ex parte ipsius rei idest ex ipsa natura virtutum & vitiorum. Dictum est enim supra, quod est quædam similitudo alterius extremi ad medium virtutis. Et ex hoc ipso quod vnum extremorum est propinquius & similius medio virtutis quam illud, sequitur quod non ipsum, quid est similius, sit magis contrarium virtuti, sed illud quod ei opponitur. Sicut si audacia est similior fortitudini, & proximior, sequitur quod timiditas sit dissimilior, & per consequens magis contraria. Quia illa, quæ magis sunt distantia à medio, videntur ei esse magis contraria. Horum autem rationem oportet accipere ab ipsa natura passionum. Contingit enim hoc, quod hic dicit, in virtutibus moralibus, quæ sunt circa passiones, ad quas pertinet conseruare bonum rationis contra motum passionum. Passio autem dupliciter corrumpere potest bonum rationis, vno modo vehementia sui, impellendo ad plus faciendum, quod ratio dictat, præcipue in concupiscentiis delectationum, & aliis passionibus, quæ pertinent ad prosecutionem appetitus. Vnde virtus, quæ est circa huiusmodi passiones, maxime intendit passiones tales reprimere. Et propter hoc vitium, quod est in defectu, magis ei assimilatur: & quod est in superabundantia, magis ei contrariatur, sicut patet de temperantia. Quædam vero passiones corrumpunt bonum, retrahendo in minus ab eo, quod est secundum rationem, sicut patet de timore, & aliis passionibus ad fugam pertinentibus. Vnde virtus, quæ est circa huiusmodi passiones, maxime intendit firmare aliquem in bono rationis contra defectum. Et propter hoc vitium, quod est in defectu, magis ei contrariatur. Deinde cum dicit.

b ¶ Aliam rationem assignat ex parte nostra. Cum enim ad virtutem pertineat vitia repellere, intentio virtutis est ad illa vitia potius repellenda, ad quæ maiorem etiam inclinationem habemus. Et ideo illa vitia ad quæ sumus qualitercunque magis nati, ipsa sunt magis contraria virtuti. Sicut magis sumus nati ad persequendum delectationes, quam ad fugiendum eas: propter hoc facillime mouentur ad intemperantiam, quæ importat excessum delectationum. Sic igitur illa vitia magis dicimus esse contraria virtuti, quæ magis nata sunt crescere in nobis, propter hoc, quod naturaliter inclinamur ad ipsa. Et ideo intemperantia ad quam pertinet superabundantia delectationis, magis est contraria temperantiæ, quam insensibilitas, vt dictum est.

LECTIO XI.

QVoniam quidem igitur est virtus moralis medietas, & qualiter, & quoniam est medietas duarum malitiarum huius quidem secundum superabundantiam, huius autem secundum defectum, & quoniam talis est, quia coniectatrix medii, quod est in passionibus & operationibus sufficienter dictum est.

b Ideo, & difficile studiosum esse. In vnoquoque enim medium accipere difficile, puta circuli medium non cuiuslibet, sed scientis. Sic autem, & irasci quidem cuiuslibet, & facile, & dare argentum & consumere: cui autem, & quantum, & quando & cuius gratia oportet, & qualiter, non adhuc cuiuslibet neque facile, quod est bene, & rarum, & laudabile, & bonum.

c Propter quod oportebit coniectantem medium quidem primum recedere à magis contrario quemadmodum & Circe monebat hic, extra fumum quidem, & vndam custodi nauem. Extremorum enim hoc quidem est peccatum magis, hoc autem minus. Quia igitur medium attingere summe difficile secundum secundam aiunt nauigationem, minima sumendum malorum. Hoc autem erit maxime hoc modo quo dicimus.

d Intendere autem oportet, & ad quæ ipsi facile mobiles sumus. Alii enim ad alia apti nati sumus. Hoc autem erit notum ex delectatione, & tristitia facta circa nos. In contrarium autem nos ipsos trahere oportet. Multum enim abducentes à peccato in medium veniemus. Quod tortuosa lignorum

LECTIO XI.

VIrtutem igitur moris mediocritatem esse & quomodo, & vitiorum duorum mediocritatem esse vnius per exuperationem, alterius per defectum, & talem esse propterea, quod coniectatrix est eius medii, quod in affectibus est atque actibus, satis iam diximus.

Quapropter difficile est studiosum. Est enim facile in vnoquoque medium capere, vt circuli medium inuenire non cuiuslibet, sed scientis est tantum. Pari modo irasci quidem & dare argentum sumptusve facere cuiuslibet est, & facilem. Sed cui & quantum, & quando, & quomodo, & gratia cuius oportet, non cuiuslibet est, neque facile, quod quidem est ipsum rectum, & est perrarum, & laudabile, & perpulchrum.

Idcirco, eum qui medium ipsum coniectat, primum quidem à magis contrario discedere oportet, & perinde atque Circe monebat.

Extra vndam, & fumum longe compelle carinam.

Extremorum enim altero magis, altero minus delinquitur. Cum igitur consequi medium summe sit difficile, secunda, vt inquiunt nauigatione minima malorum sunt capienda. Idque erit hoc maxime modo quem diximus.

Considerare autem oportet, & ad quæ nos sumus propensiores. Nã alij ad alia, natura sumus procliues. Quod quidem ex voluptate doloreue inde prouenientе percipietur. Atque nosipsos ad contrarium oportet retrahere. Longe namque à delinquendo secedentes, ad ipsum tandem medium accedemus, vt solent ii facere, qui ligna

lignorum dirigentes faciunt.

ligna obliqua ad rectitudinem redigunt.

A

e In omni autem maxime obseruandum delectabile, & delectationem. Non enim non accipientes iudicamus eam. Quod igitur plebis senes patiebantur ad Helenam, hoc oportet pati & nos ad delectationem, & in omnibus illorum dicere vocem. Sic igitur abiicientes ipsam minus peccabimus. Hoc igitur facientes, vt in capitulo dicamus, maxime poterimus medium adipisci.

In vniuersis autem cauendum est maxime à voluptate. Non enim incorrupte iudicamus de ipsa. Vt ergo Troianorum senes erga Helenam sese habuerunt, sic & nos ad voluptatem ipsam esse affectos, in omnibusque illorum dicere vocem oportet. Hoc enim modo remouentes à nobis ipsam minus peccabimus. Hæc igitur facientes (vt in summa dicam,) maxime medium attingere consequi ne poterimus.

f Difficile autem forsitan hoc, & maxime in singularibus. Non enim facile determinare, qualiter, & quibus, & in qualibus, & quantum tempus sit irascendum. Etenim nos quandoque quidem deficientes laudamus, & mansuetos dicimus, quandoque autem grauantes viriles vocamus.

B

Id autem ipsum difficile est fortasse, & in singulis maxime. Non enim facile determinari potest quomodo, & quibus, & pro quibus, & quanto in tempore irascendum est. Etenim nos interdum eos, qui deficiunt laudamus, & mites dicimus esse. Interdum ipsos infensos appellamus viriles.

g Sed qui quidem parum bene transgreditur, non vituperatur, neque ad maius, neque ad minus. Sed qui ad plus. Iste enim non latet.

Verum qui parum à recto exorbitat, non carpitur siue ad defectum, siue ad exuperationem se flectat. Qui vero multum, vituperatur. Non enim latet egressus.

h Hic autem vsquequo, & inquantum vituperabilis non facile sermone determinare, neque enim aliud aliquid sensibilium. Talia autem in singularibus & in sensu iudicium. Hoc quidem igitur tantum ostenditur, quoniam medius habitus in omnibus laudabilis. Declinare autem oportet quandoque quidem ad superabundantiam, quandoque autem ad defectum. Sic enim facile medium, & quod bene adipiscemur.

C

Facile autem non est excipere ratione, quousque, & quantum à recto quispiam egressus carpendus est. Neque enim aliud quicquam sensibilium determinari facile potest. Talia vero in singulis sunt & iudicium est in sensu. Verum illud est manifestum, medium habitum in vniuersis laudabilem esse. Oportet autem nunc ad exuperationem, nunc ad defectum declinare. Hoc enim modo facillime medium ipsum, & rectum attingemus ac assequemur.

LECTIO XI.

POstquam Philosophus determinauit de virtute quid sit, hic ostendit quomodo aliquis possit virtutem acquirere, quia sicut supra dictum est, finis huius doctrinæ non est cognitio veritatis, sed vt boni efficiamur. Circa hoc autem duo facit. Primo ostendit, quod difficile est hominem fieri virtuosum. Secundo ostendit, qualiter ad hoc possit perueniri, ibi. [Propter quod oportet coniectantem, &c.] Circa primum duo facit. Primo resumit ea quæ dicta sunt. Et dicit, quod sufficienter supra dictum est, quod virtus moralis sit medietas, & qualiter sit medietas, quia, scilicet non secundum rem, sed quo ad nos, & quorum sit medietas, quia, scilicet est medietas duarum, quarum vna se habet secundum superabundantiam, alia vero secundum defectum. Dictum est etiam, quare virtus sit medietas, quia scilicet est coniectatrix medii, medium inquirendo, scilicet & eligendo, scilicet tam in passionibus quam in actionib. Secundo, ibi.

D

E

b ¶ Concludit ex præostensis, quod difficile est esse studiosum, idest virtuosum. Quia in omnibus hoc videmus, quod accipere medium difficile est, declinare autem à medio est facile. Sicut accipere medium in circulo non est cuiuslibet, sed scientis, id est, Geometræ. Declinare autem à centro quilibet potest, & faciliter. Et similiter dare pecuniam, & consumere eam. Sed quod aliquis aliquid det, cui oportet dare, & quantum oportet, & quando oportet, & cuius gratia oportet, & qualiter oportet, per quod intelligitur bene dare, non est cuiuslibet, nec est facile, sed propter suam difficultatem est rarum, & est difficile, laudabile, & virtuosum, inquantum est secundum rationem. Deinde cum dicit.

c ¶ Ostendit modos, quibus aliquid potest pertingere ad hoc, quod fiat virtuosus. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit, qualiter aliquis possit ad medium inuentum peruenire. Secundo agit de ipsa inuentione medii, ibi. [Difficile autem forsitan, &c.] Circa primum ponit tria documenta. Quorum vnum ponitur quod sumitur ex ipsa natura rei. Et dicit, quia virtuosum fieri, & accipere medium est difficile. Propter hoc oportet eum, qui coniectat medium, qui scilicet intendit ad medium peruenire, principaliter ad hoc intendere, vt recedat ab extremo quod magis contrariatur virtuti. Sicut si aliquis vult peruenire ad medium fortitudinis, debet principale studium adhibere ad hoc, quod recedat à timiditate, quæ magis opponitur fortitudini, quam audacia, vt dictum est. Et ponit exemplum cuiusdam Circes, quæ admonebat nauigantes, vt principaliter caueret maxima pericula maris, quæ sunt vndæ subuertentes naue, fumositates nebularum impedientes aspectũ nautarũ. Et hoc est, quod dicit extra fumũ, & vndã custodi nauem, quasi dicat, ita nauem cu-

ſtodias, vt fugias fumoſitates, & vndas. Ratio- A nem prædicti documenti aſſignat dicens, quod vnum extremorum vitiorum, illud ſcilicet quod eſt magis contrarium virtuti eſt maius peccatum, illud autem extremorum, quod eſt minus contrarium virtuti eſt minus peccatum. Et ideo quia valde difficile eſt contingere medium virtutis, ideo debet homo niti vt ſaltem maiora pericula vitet, quæ ſcilicet ſunt virtuti magis contraria, ſicut nauigantes dicunt, quod poſt primam nauigationem in qua homo nihil periculi ſuſtinet, ſecunda nauigatio eſt, vt homo ſumat minima periculorum. Et ſimile accidit circa vitam humanam, eo modo quo dictum eſt, vt ſcilicet homo principaliter vitet vitia, quæ maxime contrariantur virtuti. Secundum documentum ponit ibi.

d ¶ Et ſumitur ex parte noſtra, quantum ſcilicet ea, quæ ſunt propria vnicuique. Et dicit, quod oportet eum, qui vult fieri virtuoſus, attendere quid ſit illud ad quod magis appetitus eius natus eſt moueri, diuerſi enim ad diuerſa naturaliter magis inclinantur, ad quid autem vnuſquiſque naturaliter inclinetur, cognoſcere poteſt, ex delectatione, & triſtitia, quæ circa ipſum ſit, quia vnicuique eſt delectabile id quod eſt ſibi conueniens, ſecundum naturam. Vnde ſi aliquis in aliqua actione, vel paſſione multum delectetur, ſignum eſt quod naturaliter inclinetur in illud. Homines autem vehementer tendunt ad ea, ad quæ naturaliter inclinantur. Et ideo de facili circa hoc homo tranſcendit medium. Et propter hoc oportet, quod in contrarium nos attrahamus quantum poſſumus. Quia quando damus ſtudium ad hoc quod multum recedamus à peccato, ad quod proni ſumus, ſic tandem vix perueniemus ad medium. Et ponit ſimilitudinem de illis qui dirigunt ligna diſtorta, qui dum volunt ea dirigere, torquent in aliam partem: & ſic reducuntur ad medium. Et eſt hic conſiderandum, quod hæc via acquirendi virtutes eſt efficaciſſima, vt, ſcilicet homo nitatur ad contrarium eius, ad quod inclinatur, vel ex natura, vel conſuetudine. Via tamen quam Stoici poſuerunt eſt facilior, vt, ſcilicet homo paulatim recedat ab his in quæ inclinatur, vt Tullius narrat in libro de Tuſculanis quæſtionibus. Via etiam quam hic Ariſtoteles ponit, competit his, qui vehementer deſirant recedere à vitiis; & ad virtutem peruenire. Sed via Stoicorum magis competit his, qui habent debilem, & tepidam voluntatem. Tertium modum ponit ibi.

e ¶ Et hoc etiam documentum ſumitur ex parte noſtri, non quidem ſecundum id quod eſt proprium vnicuique vt dictum eſt de ſecundo documento, ſed ſecundum id quod eſt commune omnibus. Omnes enim naturaliter inclinantur ad delectationes. Et ideo dicit, quod vniuerſaliter maxime debent tendentes in virtutem cauere ſibi à delectationibus: propter hoc enim quod homines maxime inclinantur in delectationem, delectabilia apprehenſa de facili mouent appetitum. Et ideo dicit, quod non poſſumus de facili diiudicare delectationem immorando, ſcilicet circa conſiderationem eius, quin appetitus accipiat ipſam proſiliendo, ſcilicet in concupiſcentiam eius. Et ideo, quod ſeniores plebis Troianæ patiebantur ad Helenam, iudicantes eam eſſe abiiciendam, hoc oportet nos pati ad delectationem, & in omnibus reſpectu delectationis dicere vocem illorum, vt, ſcilicet abiiciamus à nobis corporales delectationes. Et ſic abiicientes delectationem minus peccabimus, quia concupiſcentia delectationum ducit homines in plurima peccata. Concludit ergo, quod facientes ea, quæ in capitulo, ſcilicet ſummarie dicta ſunt, maxime poterunt adipiſci medium virtutis. Deinde cum dicit.

B *f* ¶ Oſtendit, qualiter ſit determinandum medium virtutis. Et circa hoc tria facit. Primo oſtendit eius difficultatem. Secundo oſtendit, quid ſufficiat ad medium determinandum, ibi. [Sed qui quidem parum, &c.] Tertio reſpondet tacitæ quæſtioni, ibi. [Hic autem vſquequo, &c.] Dicit ergo primo, quod hoc, ſcilicet inuenire medium eſt difficile, maxime conſiderando ſingulas circumſtantias in ſingularibus operabilium. Quia non eſt facile determinandum qualiter ſit faciendum, & reſpectu quorum, & in qualibus rebus, & quantum tempus ſit iraſcendum. Et huiuſmodi difficultatis ſignum C oſtendit quia illos, qui deficiunt, puta in iraſcendo, quandoque laudamus, & dicimus manſuetos. Et quandoque laudamus illos, qui magis aggrauant puniendo, vel reſiſtendo, & vocamus illos viriles. Deinde cum dicit.

g ¶ Oſtendit, quid ſufficiat ad medium virtutis. Et dicit, quod ille, qui parum tranſgreditur ab eo, quod bene fit ſecundum virtutem, non vituperatur, neque ſi declinet ad maius, neque ad minus, quia modicus receſſus à medio virtutis latet propter difficultatem medii, ſed ille, qui multum recedit, vituperatur, quia non latet. Deinde cum dicit.

h ¶ Reſpondet cuidam tacitæ quæſtioni: Poſſet enim aliquis quærere, quantus receſſus à me- D dio vituperetur, & quantus non. Sed ipſe reſpondens dicit, quod non poteſt de facili determinari aliquo ſermone vſque ad quantum terminum, & quantum aliquis recedens à medio vituperetur. Sicut nec aliquid aliud ſenſibilium, quæ magis ſenſu decernuntur, quam ratione determinari poſſint. Huiuſmodi autem, quæ ad operationes virtutum pertinent in ſingularibus conſiſtunt. Et propter hoc eorum iudicium conſiſtit in ſenſu, & ſi non in exteriori, ſaltem in interiori, per quem aliquis bene exiſtimat de ſingularibus, ad quem pertinet iudicium prudentiæ, vt infra dicitur in Sexto. Sed hoc tantum hic ſufficit, vt oſtendatur, quod medius habitus in omnibus ſit laudabilior. Sed quandoque oportet de- E clinare ad ſuperabundantiam, quandoque autem ad defectum, vel propter ipſam naturam virtutis, vel propter inclinationem noſtram, vt ex ſupradictis patet. Et per hunc modum facile deprehendetur medium ſecundum quod aliquid bene fit. Et in hoc terminatur ſecundus liber.

ARISTOTELIS MORALIVM

AD NICOMACHVM

LIBER TERTIVS.

Cum Sancti Thomæ Aquinatis præclariſsimis commentariis.

A

LECTIO PRIMA.

VIrtute vtique, & circa paſſiones, & operationes exiſtente, & in voluntariis quidem laudibus, & vituperiis factis, in inuoluntariis autem venia, quandoque autem, & miſericordia, voluntarium, & inuoluntarium neceſſarium forſan determinare de virtute intendentibus.

b Vtile autem, & legislatoribus, & ad honores, & ad pœnas.

c Videntur autem inuoluntaria eſſe, quæ violenta, vel propter ignorantiam facta.

d Violentum autem eſt, cuius principium extra tale exiſtens in quo nihil confert operans, vel patiens. Puta ſi ſpiritus tulerit aliquo, vel homines domini exiſtentes.

e Quæcunque autem propter timorem maiorum malorum operata ſunt, vel propter bonum aliquod, puta ſi tyrannus præcipiat turpe aliquod operari, dominus exiſtens parentum, & filiorum, & operante quidem ſaluentur, non operante autem moriantur, dubitationem habet: vtrum inuoluntaria ſint, vel voluntaria. Tale autem aliquid accidit, & circa eas, quæ in tempeſtatibus electiones. Simpliciter autem nullus eiicit voluntarius, in ſalute autem ſui & aliorum omnium intellectum habentes.

f Mixtæ quidem igitur ſunt tales operationes. Aſſimilantur autem magis voluntariis, voluntariæ enim ſunt cum operatæ ſunt, finis autem operationis ſecundum tempus eſt, & voluntarium autem, & inuoluntarium quando operatur dicendum operatur autem volens, etenim principium mouendi organicas partes in talibus operationibus in ipſo eſt. Quorum autem in ipſo principium, in ipſo, & operari, & non, voluntaria itaque talia, ſimpliciter autem forſitan inuoluntaria. Nullus enim vtique eligeret ſecundum ſeipſum talium aliquid.

LECTIO PRIMA.

CVm virtus circa affectus actus verſetur, & in iis, quidem, quæ ſua ſponte quis agit laudes, & vituperationes, in iis autem, quæ inuitus facit venia nonnunquam & miſericordia locum habeat. Eos forſitan, qui de virtute conſiderant, de eo quod ſua ſponte quis facit, atque inuitus determinare neceſſe eſt.

B *Vtilis etiam eſt legumlatoribus hæc ſane conſideratio ad præmia pœnaſque inſtituendas.*

Videtur itaque ea inuitus facere quiſpiam; quæ violentia vel per ignorationem facit.

Id autem eſt violentum, cuius principium eſt foris, in quod nihil is, qui agit, aut patitur confert, vt ſi ventus aliquo tulerit, aut homines poteſtatem habentes.

At ea, quæ maiorum metu malorum, aut ob aliquod bonum aguntur, vt ſi tyrannus quempiam aliquid agere turpe iuberet, habens in poteſtate, & parentes, & liberos, hac lege, vt ſi C *illud agat illi ſint incolumes: ſi non agat, diſpereant: controuerſiam habere videntur, vtrum hæc inuiti, an ſponte faciant homines. Tale etiam quid accidit, circa iactus eos, qui in tempeſtatibus fiunt. Simpliciter enim nemo ſuas fortunas eiicit ſponte. Sed omnes propter ſuam cæterorumque ſalutem eiiciunt modo ſint mentis ſanæ.*

Tales igitur actus mixti quidem ſunt, iis autem magis ſunt ſimiles quos ſponte homines D *agunt, expetuntur enim cum aguntur. Atque finis actionis in temporis conditione conſiſtit, & ſponte igitur, & inuitum vnumquemque dicendum eſt agere cum agit, agit autem ſua ſponte. Eſt enim in ipſo principium mouendi partes eas, quæ ſunt in huiuſcemodi actibus inſtrumenta. At quorum principium eſt in ipſo, ea agere, vel non agere in ipſo eſt ſitum. Talia igitur ſua ſponte quiſque agit, at ſimpliciter fortaſsis inuitus, nemo namque talium quicquam per ſe expeteret vnquam.*

LECTIO PRIMA.

POstquam Philosophus determinauit de virtute in communi: hic determinat de quibusdam principiis actuum virtutis. Dixerat enim diffiniens virtutem, quod virtus est habitus electiuus, eo scilicet quod virtus per electionem operatur, & ideo nunc consequenter de electione determinat, & de voluntario, & voluntate. Horum trium voluntarium commune est. Nam voluntarium dicitur omne quod sponte fit. Electio autem est eorum, quæ sunt ad finem. Sed voluntas respicit ipsum finem. Diuiditur ergo pars ista in partes duas. In prima determinat de tribus prædictis principiis virtuosorum actuum. In secunda parte comparat huiusmodi principia ad actus virtutum,
Lect. 4. ibi. [Existente vtique inuoluntario, &c.] Circa primum tria facit. Primo determinat de voluntario, & inuoluntario. Secundo determinat de
Lect. 5. electione, ibi. [Determinatis autem, &c.] Tertio determinat de voluntate, ibi. [Voluntas au-
Lect. 10. tem, quæ quidem finis, &c.] Circa primum duo facit. Primo ostendit, quod ad præsentem doctrinam considerare pertinet de voluntario, & inuoluntario. Secundo de eis, ibi. [Videntur autem non voluntaria, &c.] Circa primum ponit duas rationes. Quarum prima sumitur, ex eo quod est proprium præsenti considerationi, quæ est de virtutibus. Et concludit ex præmissis, quod virtus moralis, de qua nunc agitur, est circa passiones, & operationes, ita, scilicet quod in his, quæ sunt voluntaria circa operationes, & passiones, fiunt laudes, cum aliquis operatur secundum virtutem, & vituperia quando aliquis operatur secundum vitium. Quando autem aliquis inuoluntarie operatur, siquidem id quod est secundum virtutem, non meretur laudem: si autem contra virtutem, meretur veniam ex eo quod inuoluntarie agit, vt scilicet minus vituperetur. Quandoque autem meretur misericordiam, vt, scilicet tota litera vituperio reddatur immunis. Vel potest distingui venia à misericordia, vt dicatur venia, quando diminuitur, seu totaliter dimittitur vituperium, seu pœna ex iudicio rationis. Misericordia autem ex hoc, quod fit ex passione. Laus autem & vituperium proprie debentur virtuti, & vitio. Et ideo voluntarium, & inuoluntarium secundum quæ diuersificatur ratio laudis, & vituperii, debet determinari ab his, qui intendunt de virtute considerare. Secundam rationem ponit ibi.

b ❡ Quæ sumitur ex consideratione Politica, ad quam præsens consideratio ordinatur. Et dicit, quod vtile est legislatoribus, quod considerent voluntarium, & inuoluntarium ad hoc, quod statuant honores bene agentibus, vel pœnas peccantibus, in quibus diuersitatem facit voluntarii, & inuoluntarii differentia. Deinde cum dicit.

Lect. 4. *c* ❡ Determinat de voluntario, & inuoluntario. Et primo de inuoluntario. Secundo de voluntario, ibi. [Existente autem inuoluntario, &c.] Et ratio ordinis est, quia inuoluntarium ex simplici causa procedit, puta ex sola ignorantia, vel ex sola violentia sed ad voluntarium oportet plura concurrere. Circa primum tria facit. Primo diuidit inuoluntarium. Secundo determinat de vno membro diuisionis, ibi. [Violentum autem, &c.] Tertio determinat de alio ibi. [Quod propter ignorantiam, &c.] Dicit ergo primo, quod inuo-

A luntaria videntur esse aliqua dupliciter, scilicet vel illa, quæ fiunt per violentiam, vel illa quæ fiunt propter ignorantiam. Et ratio huius diuisionis est, quia inuoluntarium est priuatio voluntarii. Voluntarium autem importat motum appetitiuæ virtutis, quæ præsupponit cognitionem apprehensiuæ virtutis, eo, quod bonum apprehensum mouet virtutem appetitiuam. Dupliciter autem aliquid est inuoluntarium Vno modo per hoc, quod excluditur ipse motus appetitiuæ virtutis. Et hoc est inuoluntarium per violentiam. Alio modo, quia excluditur cognitio virtutis apprehensiuæ. Et hoc est inuoluntarium per ignorantiam. Deinde cum dicit.

B *d* ❡ Determinat de voluntario per violentiam. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit quid sit violentum. Secundo excludit circa hoc errorem, Lect. 2.
ibi. [Si quis autem delectabilia, &c.] Circa primum tria facit. Primo ostendit quid sit simpliciter violentum. Secundo quid sit violentum secundum quid, ibi. [Quæcunque autem propter timorem.] Tertio epilogat, ibi. [Qualia vtique & eodem, &c.] Dicit ergo primo, quod violentum est cuius est principium extra. Dictum est Lect. 2.
enim, quod violentia excludit motum appetitiuum. Vnde cum appetitus sit principium extrinsecum conueniens est, quod violentum sit à principio extrinseco. Non omne tamen cuius principium est extra, est violentum, sed solum, quod ita
C est à principio extrinseco, quod appetitus interior non concurrit in idem. Et hoc est, quod dicit, quod oportet tale violentum esse in quo nihil conferat, scilicet per proprium appetitum. Homo etiam dicitur operans inquantum facit aliquid per violentiam, & dicitur patiens inquantum violentiam patitur. Et ponit exemplum, puta si spiritus, id est, ventus per suam violentiam impellat rem aliquam ad aliquem locum, vel si homines dominium, & potestatem habentes, expulerunt aliquem contra suam voluntatem. Deinde cum dicit.

e ❡ Ostendit quid sit violentum secundum quid.
D Et circa hoc tria facit. Primo mouet dubitationem Secundo soluit, ibi. [Mixtæ quidem igitur sunt, &c.] Tertio solutionem manifestat, ibi. [In operationibus autem, &c.] Dicit ergo primo, quod Lect. seq.
quædam sunt quæ aliquis operatur propter timorem maiorum malorum, quæ scilicet timet incurrere, vel propter bonum aliquod, quod scilicet timet amittere, puta si aliquis tyrannus habens in suo dominio, & potestate parentes, & filios alicuius, & præcipiat ei, quod aliquid turpe operetur tali conditione, vt si operetur, non occidantur: si non operetur, occidantur. Est ergo dubitatio: vtrum illa quæ ex tali timore fiunt, sint di-
E cenda voluntaria, vel potius inuoluntaria. Et ponit aliud exemplum, de his, qui in tempestatibus maritimis existentes, eiiciunt res in mare. Quod quidem simpliciter loquendo nullus facit voluntarius. Sed ad hoc, quod ipse, & illi qui cum eo sunt, saluentur, faciunt hoc omnes, qui habent intellectum bene dispositum. Deinde cum dicit.

f ❡ Soluit præmissam dubitationem concludens ex eo, quod dictum est, quod prædictæ operationes, quæ ex timore fiunt, sunt mixtæ, scilicet habentes de vtroque: de inuoluntario quidem, inquantũ nullus vult simpliciter res suas in mare proiicere: de voluntario autem, inquantum quidem sapiens, vult hoc pro salute suæ personæ & aliorum.

& aliorum. Sed tamen magis accedunt ad voluntarias operationes, quam ad inuoluntarias. Cuius ratio est, quia hoc, quod est proiicere res in mare, vel quicquid est huiusmodi, potest dupliciter considerari. Vno modo absolute, & in vniuersali, & sic est inuoluntarium. Alio modo secundum particulares circumstantias, quæ occurrunt in tempore in quo est hoc agendum. Et secundum hoc est voluntarium. Quia vero actus sunt circa singularia, magis est iudicanda conditio actus secundum considerationes singularium, quam secundũ considerationem vniuersalium. Et hoc est, quod dicit, quod prædictæ operationes factæ sunt voluntariæ tunc, quando sunt operatæ, id est consideratis omnibus singularibus circumstantiis, quæ pro tempore illo occurrunt, & secundum hoc singulare tempus est finis, & complementum operationis. Et ideo dicendum est proprie aliquid

A voluntarium, & inuoluntarium secundum considerationem temporis, quando aliquis operatur. Manifestum est autem, quod tunc operatur volens. Quod patet ex hoc, quod in talibus operationibus principium mouendi organicas partes, id est applicandi membra corporis ad operandum, est in ipso homine. Aliter tamen esset, si ipse non moueret membra sed ab aliquo potentiori mouerentur. Ea autem quæ fiunt ex principio intrinseco, sunt in potestate hominis, vt ea operetur vel non operetur, quod pertinet ad rationem voluntarii. Vnde manifestum est, quod tales operationes proprie & vere sunt voluntariæ. Sed tamen simpliciter, idest in vniuersali considerando eas, sunt inuoluntariæ, quia nullus quan-
B tum est in se, eligeret operari aliquid talium nisi propter timorem, vt dictum est.

LECTIO II.

IN operationibus autem talibus quandoque & laudantur, quando turpe aliquid vel triste sustinent pro magnis, & bonis: cum autem econuerso, vituperantur. Turpissima enim sufferre pro nullo bono, vel modico parui.

b In aliquibus autem laus non fit quidem, venia autem quando propter hæc operatur aliquis, quæ non oportet, quæ humanam naturam excedunt, & nullus vtique sustineret.

c Quædam autem fortassis non est cogi, sed magis moriendum patientem durissima. Etenim Euripidis Alcmeona derisoria videntur, cogentia matrem occidere.

d Est autem difficile quandoque iudicare, quale pro quali eligendum & quid pro quo sustinendum.

e Adhuc autem difficilius immorari cognitis. Vt enim in multum est, quæ quidem expectantur tristia, quæ autem coguntur turpia. Vnde laudes & vituperia fiunt circa coactos, vel non.

f Qualia vtique dicendum violenta? Vel simpliciter quidem quando causa in his exterius, & qui operatur nihil confert. Quæ autem secundum seipsa quidem inuoluntaria sunt, nunc autem pro his voluntaria. Quorum autem & principium in operante secundum seipsa quidem inuoluntaria sunt, nunc autem & pro his voluntaria. Magis autem assimilatur voluntariis. Operationes enim in singularibus. Hæc autem voluntaria. Qualia autem pro qualibus eligendum, non facile tradere. Multæ enim differentiæ sunt in singularibus.

g Si quis autem delectabilia, & bona dicat violenta esse. Cogunt enim exterius existentia, omnia vtique sic erunt violen-

LECTIO II.

IN actibus autem huiuscemodi, nonnunquam homines, & laudantur, cum magnis & honestis rebus aliquid turpe ferunt, aut molestum. Si vero contra faciunt, vituperantur. Est enim improbi pro nulla re honesta vel mediocri, res turpissimas ferre.

C *In quibusdam autem laus quidem non fit, sed venia locum habet, cum ea, quæ non agere oportet quispiam egerit ob huiuscemodi res, quæ naturam humanam superant nemoque perferret.*

Sunt autem quædam ad quæ forsitan non licet quemquam esse compulsum, sed potius oportet summa perpessum tormenta, mortem obire. Ridicula namque videntur ea, quæ ad necem matris Alcmeonem Euripidis compulerunt.

Est autem interdum difficile, quale pro quali sit expetendum, & quid pro quo sustinendum
D *discernere.*

Difficilius etiam est postea quam cognoueris in sententia permanere. Fit enim plerumque, vt ea quidem, quæ expectantur molesta, ea vero ad quæ coguntur turpia sint, vnde laudantur, atque vituperantur ii qui fuerunt, aut non fuerunt compulsi.

Quænam igitur dicenda sunt violenta? An ea quidem simpliciter inuitus quispiam agit, quorum externa est causa, & ipse agens nihil omnino confert? Quæ vero per se quidem inuitus facit sed nunc & pro his expetuntur, prin-
E *cipiumque est in ipso agente, ea per se quidem inuitus, nunc autem, & pro his sponte agit. Magis autem his similia sunt, quæ sua sponte quis agit. Actus enim sunt circa ipsa singula, quæ quidem sponte facit. Qualia vero pro qualibus expetenda sint, non facile assignare possumus. Quippe cum in ipsis singulis, complures sint differentiæ.*

Quod si quispiam ideo iucunda, violenta dixerit esse, quia & extra sunt, & compellunt, omnia erunt eius sententia violenta. Horum

ta. Horum enim gratia omnes omnia operantur.

A enim gratia omnes omnia agunt.

h Et qui quidem vi, & nolentes cum tristitia. Qui autem propter bonum, cum delectatione.

Atque qui violentia inuitique agunt ii cum dolore. Qui ob iucundum, hi cum voluptate,

i Ridiculum enim causari, quæ exterius, sed non ipsum bene venabilem existentem à talibus.

Est autem ridiculum externa quempiam, sed non seipsum, qui quidem ab huiusmodi rebus facile capitur.

k Et bonorum quidem seipsum. Turpium autem delectabilia.

Et honestorum quidem se, turpium autem ea, quæ afferunt voluptatem censere causam esse.

l Videtur vtique violentum esse, cuius extrinsecum principium nihil conferente vim passo.

B *Id igitur violentum est, cuius principium est foris, nihil prorsus eo conferente cui vis est illata.*

LECTIO II.

POstquam Philosophus soluit dubitationem motam circa ea quæ fiunt propter metum, ostendens huiusmodi operationes esse voluntarias, hic solutionem manifestat per hoc, quod laus & vituperium, honor & pœna, debentur huiusmodi operationibus voluntariis. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit, qualiter huiusmodi operationibus debeatur laus & vituperium, honor, & pœna. Secundo manifestat difficultates circa hoc imminentes, ibid. [Est autem difficile, &c.] Circa primum ponit tres gradus operationum talium, quæ fiunt per metum quantum ad hoc, quod mereantur laudem vel vituperium. Et quantum ad primum ostendit, quod in talibus operationibus quas dixit esse mistas ex voluntario, & inuoluntario, quandoque aliqui laudantur, ex eo, quod sustinent aliquod turpe, non quidem peccatum sed ignominiam aliquam vel etiam aliquod triste, id est aliquod contristatiuum, propter hoc, quod perseuerant in aliquibus magnis, & bonis, puta in aliquibus virtuosis actibus. Quando autem accidit econuerso, vituperantur, quia proprium praui hominis esse videtur, vt sustineat turpissima, id est aliquas magnas confusiones pro nullo vel modico bono. Nullus enim sustinet aliquod malum pro conseruatione alicuius boni, nisi illud bonum præponderet in corde suo aliis bonis, quibus quæ mala opponuntur sustinet. Pertinet autem ad inordinationem appetitus, quod aliquis parua bona præeligat magnis, quæ tolluntur per magna mala. Et ideo hoc esse dicit praui hominis, id est qui habet appetitum inordinatum. Secundum gradum ponit ibi.

b ¶ Dicit, quod in quibusdam operationibus propter metum factis non meretur aliquis laudem, sed solum veniam, vt (supple) aliquis inde non multum vituperetur, quod, scilicet operatur quædam, quæ non oportet, non aliqua, puta decentia ad statum suum, cum tamen non sint multum grauia, propter timorem aliorum malorum, quorum sustinentia excedit humanam naturam, & quæ nullus posset sustinere, præcipue propter hanc causam, puta si alicui immineret sustinere ignis adustionem, nisi diceret aliquod iocosum mendacium. Vel nisi aliqua vilia abiecta opera faceret, quæ non decerent eius dignitatem. Tertium gradum ibi.

c ¶ Dicit, quod quædam operationes sunt adeo malæ, quod ad eas faciendas nulla coactio adhiberi potest, sed magis debet homo sustinere mortem patiendo durissima tormenta, quam talia operari, sicut B. Laurentius sustinuit adustionem craticulæ, ne idolis immolaret. Et hoc ideo Philosophus dicit, vel quia morienti propter virtutem remanet post mortem gloria, vel quia fortiter persistere in bono virtutis, est tantum bonum, vt ei æquiparari non possit diuturnitas vitæ, quam homo moriendo perdit. Et ideo dicit, quod Alcmeona, id est carmina de Alcmeone, facta ab Euripide poeta, videtur esse derisoria, in quibus narratur, quod Alcmeon coactus fuit matrem occidere ex præcepto patris sui, qui hoc sibi præceperat in bello Thebano moriens, ad quod ierat ex vxoris consilio. Deinde cum dicit.

C

d ¶ Ponit duas difficultates, quæ imminent circa prædictas operationes. Quarum prima pertinet ad iudicium rationis. Et dicit, quod quandoque difficile est iudicare quid sit eligendum, propter hoc, quod aliquis euitet malum, & quid mali sit sustinendum propter hoc quod non deficiat ab aliquo bono. Secunda difficultas pertinet ad immutabilitatem affectus. Quam ponit ibi.

e ¶ Et dicit, quod adhuc difficilius est morari perseueranter in his, quem homo cognoscit per iudicium rationis quam recte iudicare. Et assignat rationem difficultatis dicens, quod vt plurimum contingit, quod ea, quæ expectantur tristia, idest afflictiua, vel dolorosa, illa autem ad quæ homines coguntur per timorem sunt turpia. Difficile est autem, quod affectus hominis ex timore doloris non moueatur. Et cum illa ad quæ aliquis per huiusmodi cogitur, sunt turpia, conueniens est, quod circa eos, qui coguntur ad huiusmodi agenda per timores tristium fiant vituperia: circa eos autem qui ad hoc cogi non possunt, fiant laudes. Deinde cum dicit.

D

f ¶ Epilogat, quæ dicta sunt & quorundam rationem assignat. Et primo resumit quæstionem principalem, scilicet qualia sunt dicenda violenta. Secundo resumit responsionem quantum ad ea quæ absolute violenta sunt, quorum causa est exterius, ita quod ille qui operatur propter violentiam, nihil conferat. Tertio resumit de operationibus mixtis. Et dicit, quod illa quæ secundum seipsa, id est absolute, & vniuersaliter considerata sunt inuoluntaria, efficiuntur voluntaria secundum certum tempus, & propter certos euentus. Horum autem quamuis secundum se sint inuoluntaria, principio est in operatione, & ideo dicenda voluntaria secundum hoc tempus, & pro istis causis. Et sic patet, quod assimilatur magis voluntariis quam inuoluntariis, quæ sunt voluntaria consideratis singularibus in quibus operationes

E

tiones consistunt. Quarto resumit, quod dixerat de difficultate in talibus contingente. Et dicit, quod non est facile tradere qualia oporteat pro qualibus eligere. Et rationem assignat, ex hoc, quod multæ differentiæ sunt in singularibus. Et ideo iudicium de his: non potest sub certa regula comprehendi, sed relinquuntur existimationi prudentis. Deinde cum dicit.

g ¶ Excludit errorem quorundam de his, quæ per violentiam fiunt, quia enim homo est id, quod est secundum rationem, visum est quibusdam quod illud solum homo per se, & quasi voluntarie faciat, quod facit secundum rationem. Quando autem contingit, quod homo contra rationem vel propter concupiscentiam alicuius delectationis facit, vel propter cupiditatem alicuius exterioris boni, violenter facit. Et ideo dicebant, quod delectabilia, & exteriora bona, puta diuitiæ, sunt violenta effectiue, inquantum scilicet cum sint quædam extrinseca, cogunt hominem ad agendum contra rationem. Sed hoc improbat quinque rationibus. Quarum prima talis est. Si exteriora inquantum sunt delectabilia, & videntur bona, violentiam inferunt, sequitur, quod omnia quæ agimus, sint violenta in rebus humanis, & nihil sit voluntarium, quia omnes homines quæcunque operantur, gratia horum operantur, id est propter aliquod delectabile, vel propter aliquod quocunque modo bonum. Hoc autem est inconueniens, ergo & primum. Secundam rationem ponit ibi.

T. c. 6. h ¶ Quæ talis est. Omnes qui operantur ex violentia, & inuoluntario, operantur cum tristitia. Vnde & 5. Metaph. bene dicitur, quod necessitas est contristans, quia contrariatur voluntati. Sed illi qui operantur propter aliquod bonum, seu propter aliquod delectabile adipiscendum, operantur cum delectatione. Non ergo operantur per violentiam, & nolentes. Tertiam rationem ponit ibi.

i ¶ Et dicit, quod ridiculum est causari, id est causare exteriora bona, & non incusare seipsum ex eo, quod reddit se venabilem, id est permittit se superari à talibus delectabilibus: non enim voluntas nostra ex necessitate mouetur à talibus appetibilibus sed potest eis inhærere, & non inhærere, eo quod nihil eorum habet rationem vniuersalis, & perfecti boni, sicut fœlicitas, quam omnes ex necessitate volumus. Quartam rationem ponit ibi.

k ¶ Et dicit, quod ridiculum est quod aliquis dicat seipsum esse causam bonarum & virtuosarum operationum, & quod delectabilia sint causæ turpium operationum, inquantum alliciunt concupiscentiam. Ideo autem hoc dicit esse ridiculum, quia contrariæ operationes reducuntur in eandem potentiam rationalem, sicut in causam. Et ideo oportet, quod sicut ratio secundum seipsam agens, est causa virtuosæ operationis, ita etiam sit causa vitiosæ operationis sequendo passiones. Quintam rationem ponit ibi.

l ¶ Et dicit, quod violentum est cuius principium est extra, ita quòd ille, qui patitur, inde nihil conferat ad actionem. Sed ille, qui agit propter bona exteriora confert aliquid actioni. Ergo quamuis principium inclinans eius voluntatem sit extra, non tamen eius operatio est violenta, neque simpliciter, quia aliquid confert ad operationem neque per aliquam mixtionem, quia in operationibus mixtis, non redditur aliquid simpliciter voluntarium, sicut accidit hic. Et ideo homo operatur ibi cum tristitia, hic autem cum delectatione vt dictum est.

LECTIO III.

QVod autem propter ignorantiam, non inuoluntarium quidem omne est. Inuoluntarium autem, quod triste, & in pœnitudine. Qui enim propter ignorantiam operatur quodcunque nihil tristatus in operatione, volens quidem non operatus est, quod non sciuit, neque sursum nolens non tristatus de eo, quod propter ignorantiam, qui quidem in pœnitudine nolens videtur: qui autem non pœnitet, quia aliter sit non volens quia enim differt, melius est habere nomen proprium.

b Alterum autem videtur, & propter ignorantiam operari ab eo, quod est ignorantiam facere. Ebrius enim, vel qui irascitur, non videtur propter ignorantiam operari, sed propter aliquid eorum, quæ dicta sunt, non sciens autem, sed ignorans. Ignorat quidem igitur omnis malus quæ oportet operari, & à quibus fugiendum. Et propter tale peccatum, iniusti, & vniuersaliter mali fiunt.

c Inuoluntarium autem vult dici non si quis ignorat, quod confert.

LECTIO III.

OMne autem, quod ob ignorationem est actum, non sponte quidem est actum. Ab inuito tamen id effectum est omne, pro quo dolet, qui egit, ipsamque pœnitentiam subdit, qui namque ob ignorationem aliquid egit, & non fert moleste se illud egisse, sponte quidem sua non egit, quod nesciebat, non tamen egit inuitus, quippe cum non doleat ob idipsum. Qui igitur ob ignorationem quippiam egit, si ipsum pœniteat, inuitus fecisse videtur, si non pœniteat, cum is alius sit, non sponte dicatur egisse, cum enim differat, melius est, vt proprium habeat nomen.

At enim hæc etiam ipsa ob ignorationem (inquam) agere, & ignorantem agere diuersæ sunt. Nam ebrius aut iratus, non videtur ob ignorationem agere, sed ob aliquid eorum, quæ dicta sunt, non sciens, sed ignorans. Omnis igitur prauus ignorat, quæ agere oportet & à quibus est abstinendum. Et ob huiuscemodi errorem, iniusti homines, malique omnino fiunt.

Inuitus autem dicitur quispiam agere, non si ignorat id quod conducit.

Non enim, quæ in electione ignorantia, causa inuoluntarii, sed malitiæ, neque quæ vniuersalis. Vituperatur enim propter hanc. Sed quæ in singularibus, in quibus, & circa quæ operatio. In his enim misericordia & venia. Horum enim aliquod ignorans inuoluntarie operatur. A

Non enim ea ignoratio, quæ facta est electione, causa est, vt aliquid inuitus quispiam faciat, sed prauitatis. Nec etiam ea, quæ est vniuersalis. Homines enim propter hancipsam reprehenduntur. Sed ea, quæ est singulorum, in quibus, & circa quæ est ipsa actio. In his enim & commiseratio locum habet & venia, qui namque aliquid eorum ignorat, inuitus agit.

d Forsitan igitur non malum determinare hæc & quæ, & quot sint, & quis vtique & quid, & circa quid, vel in quo operatur: quandoque autem, & quo puta instrumento, & gratia cuius, puta salutis, & qualiter, puta quiete, vel vehementer. B

Forsitan igitur non abs re fuerit, si qua & quot sunt ipsa determinabimus. Quis itaque, quid, & circa quid, vel in quo agit. Nonnunquam & quo, vt instrumento. Et cuius gratia, vt salutis. Et quomodo vt sensim, vel vehementer.

e Omnia quidem igitur hæc, nullus vtique ignorabit non insanus. Manifestum autem, quod neque operantem, qualiter enim seipsum. Quod autem operatur, ignorabit vtique aliquis, puta dicentes aiunt excidere ipsos, vel non scire, quoniam ineffabilia erant, quemadmodum Æschylo sunt mystica, vel monstrare volens dimittere, vt qui telum. Existimat vtique aliquis & filium oppugnatorem esse, quemadmodum Meropen, & rotundari lanceatam hastam, vel lapidem pumicem esse. Et in salutem percutiens occidere vtique. Et ostendere volens, quemadmodum pugiles, percutiens vtique. C

Omnia igitur hæc nemo ignorauerit, modo non sit insanus. Patet autem neque ipsum agentem quo namque modo se ignorabit. Ignorauerit autem quispiam id, quod agit, vt dicentes inquiunt excidisse sibi aut nescisse reticenda esse, quemadmodum Aeschylus ipsa arcana Cereris, aut ostendere volens immisisse, vt qui telum iecit, putauerit autem quispiam & filium hostem esse, vt Merope putauit. Et hastam cuspidem habentem, ea vacare. Et lapidem pumicem esse. Et interfecerit quispiam salutis percussum causa. Et monstrare volentes, vt faciunt, qui manibus extremis luctantur, percusserit.

f Circa omnia vtique hac ignorantia existente, in quibus operatio, qui horum aliquid ignorat nolens videtur operari. Et maxime in principalissimis.

Cum igitur circa hæc omnia, in quibus est ipse actus sit ignoratio, qui horum aliquid ignorauit, si inuitus egisse videtur, & maxime in præcipuis.

g Principalissima autem esse videntur, in quibus operatio & cuius gratia. D

Hæc autem ea videntur esse, in quibus est ipse actus, & id cuius agitur gratia.

h Secundum talem vtique ignorantiam inuoluntario dicto, & adhuc oportet operatorem tristem esse, & in pœnitudine.

Eius igitur, quod ab inuito ob ignorationem talem dicitur esse factum, oportet actionem dolorem insuper pœnitentiamque afferre.

LECTIO III.

POstquam Philosophus determinauit de inuoluntario per violentiam, hic determinat de inuoluntario per ignorantiam. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit, quomodo sit aliquid inuoluntarium per ignorantiam. Secundo manifestat quædam quæ dixerat, ibi. [Forte igitur non malum, &c.] Circa primum ponit tres differentias circa ignorantiam. Quarum prima attenditur secundum quod aliquid quod fit propter ignorantiam, diuersimode se habet ad voluntatem. Quandoque enim est voluntati contrarium, & tunc proprie dicitur inuoluntarium. Quandoque autem non est contrarium voluntati, sed est præter voluntatem inquantum ignoratur. Et hoc non dicitur inuoluntarium, sed non voluntarium. Dicit ergo, quod hoc, quod fit propter ignorantiam, ita scilicet, quod ignorantia sit causa eius vniuersaliter est non voluntarium, ex hoc, quod actus voluntatis non fertur in illud. Non enim potest actus voluntatis ferri in id, quod est penitus ignoratum, cum obiectum voluntatis sit bonum cognitum. Sed tunc solum id quod ex ignorantia causatur, dicitur inuoluntarium quasi voluntati contrarium, quando postquam cognoscitur inducit tristitiam, & pœnitudinem, quæ est tristitia circa ea, quæ quis fecit. Ex hoc enim est aliquid contristans, quod est voluntati contrarium, vt dicitur 5. Metaphysicæ Ille enim, qui propter ignorantiam operatur aliquid, & non tristatur de hoc, quod operatus est, postquam illud cognoscit, puta si accipiat argentum existimans se accipere stannum non poterit dici, quod volens acceperit argentum, cum non cognouerit illud esse argentum, nec potest dici, quod nolens, id est contra suam voluntatem acceperit argentum, cum non tristetur de eo, quod propter ignorantiam argentum accepit. Ille enim videtur esse nolens, qui habet tristitiam, & pœnitudinem de eo, quod propter ignorantiam fecit. Sicut si aliquis accepisset econuerso stannum putans accipere argentum. Sed quia ille, qui non pœnitet aliter est ab illo, qui pœnitet, qui dicitur nolens, E

vocetur ille non volens. Quia enim differt à nolente secundum rem melius est, quòd habeat nomen proprium, & distinctum. Secundam differentiam ponit ibi.

b ¶ Quæ quidem accipitur secundum differentiam eius, quod fit ad ignorantiam, quæ quandoque est causa eius quod fit, quandoque vero procedit ex alia causa. Dicit ergo, quod alterum videtur esse, quod aliquis operatur propter ignorantiam ab eo, quod aliquis operetur ignorans. Quandoque enim aliquis operatur ignorans, sed non propter ignorantiam. Sicut ebrius, vel iratus, non operatur propter ignorantiam, sed propter ebrietatem, vel iram. Et tamen neuter eorum operatur sciens, quia ex ebrietate, & ira, causatur ignorantia, simul cum tali operatione, & ita ignorantia se habet, vt concomitans operationem, & non sicut causa eius. Et ex hoc concludit, quod sicut qui irascitur, operatur ignorans, non autem propter ignorantiam, sed propter iram ita omnis malus operatur non quidem propter ignorantiam, sed ignorans in particulari, quæ bona oportet facere, & à quibus malis oporteat fugere, inquantum scilicet existimat hoc malum sibi nunc esse faciendum, & ab hoc bono sibi nunc esse cessandum. Et propter hoc peccat, quia scilicet operatur, quæ non oportet. Ignorantes autem vniuersaliter fiunt iniusti, quoad alios, & mali quoad seipsos. Ex quo patet, quod ex hoc, quod aliquis operatur ignorans, & non propter ignorantiam, non causatur inuoluntarium, quia nullus propter id, quod inuoluntarius facit, est iniustus, vel malus. Tertiam differentiam ponit ibidem.

c ¶ Quæ quidem sumitur ex parte eius, quod ignoratur: vbi considerandum est, quod duplex potest esse ignorantia. Vno modo, secundum quod aliquis ignorat quid oporteat facere, vel vitare. Et hanc ignorantiam, dicit esse eius quod confert, id est quod operari oportet. Talis autem ignorantia non causat inuoluntarium, quia ignorantia huiusmodi non potest homini habenti vsum rationis prouenire, nisi ex negligentia, quia quilibet tenetur adhibere solicitudinem ad sciendum quid oporteat eum facere, vel vitare. Vnde si ipsa ignorantia reputatur voluntaria, dum homo eam non vult vitare, sicut tenetur, consequens est, quod nec illud, quod per huiusmodi ignorantiam fit, inuoluntarium iudicetur. Et hoc est, quod dicit, quod inuoluntarium vult, id est, natum est dici, non si quis ignorat, quod confert, id est, quod est expediens ad operandum. Hoc autem potest aliquis ignorare dupliciter. Vno modo in aliquo particulari eligibili, puta cum aliquis propter concupiscentiam existimat sibi nunc esse fornicandum. Alio modo in vniuersali, vt patet in illo, qui opinatur omnem fornicationem esse licitam. Vtraque autem ignorantia est eius, quod confert. Vnde neutra inuoluntarium causat. Et hoc est, quod est, quod dicit, quod illa ignorantia, quæ est in electione, per quam scilicet, existimat hoc malum sibi nunc esse faciendum, non est causa inuoluntarii, sed est magis causa malitiæ, id est, peccati. Neque etiam ignorantia, quæ est in vniuersali est causa inuoluntarii, quia propter ignorantiam huiusmodi aliquis vituperatur. Non autem vituperatur aliquis propter inuoluntarium, vt supra habitum est. Alia autem est ignorantia singularium

A conditionum, puta quod ista mulier sit vxor, vel quod iste vir sit pater, vel quod iste locus sit sacer. Et ista sunt, circa quæ, & in quibus est operatio humana, per quorum iustam ignorantiam aliquis meretur misericordiam, & veniam, eo quod ille, qui ignorat aliquod horum, operatur inuoluntarie. Vnde patet, quod ignorantia talium singularium circumstantiarum, causat inuoluntarium, non autem ignorantia eius, quod confert. Deinde cum dicit.

d ¶ Manifestat, quod dixerat, scilicet quæ sunt istæ circumstantiæ, quarum ignorantia causat inuoluntarium. Et circa hoc tria facit. Primo proponit, quæ sunt istæ circunstantiæ. Secundo, qualiter ignorentur, ibi. [Omnia quidem igitur, &c.] Tertio qualiter earum ignorantia inuoluntarium causat, ibi. [Sunt omnia vtique, &c.] Circa primum considerandum est, quod circumstantiæ, nihil aliud sunt, quam quædam singulares conditiones humani actus, quæ quidem possunt accipi, vel ex parte causarum actus, vel ex parte ipsius actus. Causa autem actus est efficiens, vel finis. Efficiens est autem, vel agens principale, vel instrumentale. Ex parte autem actus, tria accipi possunt, scilicet ipsum genus actus. Materia siue obiectum ipsum. Et modus agendi. Et secundum hoc ponit Philosophus hic sex circumstantias. Et dicit, quod non est malum, immo optimum determinare, quæ & quot sint ista singularia, quorum ignorantia inuoluntarium facit, & vtitur aduerbio dubitandi, sicut in multis aliis locis in hoc Libro, propter incertitudinem moralis materiæ. Enumerans ergo hæc singularia, dicit, Quis, quod pertinet ad personam principalis agentis. Et quid, scilicet agat, quod pertinet ad genus actus. Et circa quid, quod pertinet ad materiam, vel obiectum. Apponit autem & circa hoc id, quod pertinet ad mensuram actus, vt agentis, id est, locum, vel tempus, cum dicit. Vel in quo operatur, quia omnes res exteriores videntur habitudinem habere ad actum humanum. Tullius autem hoc, quod dicitur circa quid, comprehendit sub hoc, quod dicitur quid. Quod autem dicitur, in quo diuidit in duas circunstantias, scilicet in quando & vbi. Quantum autem ad agens instrumentale subdit. Quandoque autem, & quo puta instrumento. Non enim omnis actio fit per instrumentum, puta intelligere, & velle. Loco autem huius ponitur à quibusdam, quibus auxiliis. Nam ille, cui præbetur auxilium vtitur auxiliis sicut instrumentis. Quantum ad finem dicit, & cuius gratia, puta cum Medicus vulnerat, causa salutis. Quantum autem ad modum agendi, dicit, & qualiter, puta quiete, id est, leuiter, vel vehementer, id est, fortiter. Deinde cum dicit.

e ¶ Ostendit, qualiter prædictæ circumstantiæ ignorentur. Et dicit, quod nullus est, qui omnes prædictas circumstantias ignoret, nisi sit totaliter insanus. Et inter cæteras circumstantias, manifestum est, quod non potest ignorare, quid sit operans, quia sic ignoraret seipsum, quod est impossibile. Potest autem ignorare illud, quod quis operatur, sicut illi, qui dicunt aliqua, quæ non erant dicenda, dic, vt excusando seipsos, quod excidit à memoria eorum, vel quod nunquam sciuerunt, quod talia erant ineffabilia, id est quod talia non erant dicenda, sicut reuelata sunt mystica, id est, secreta Æschyli, id est, cuiusdam Poetæ.

Ille vero, qui talia loquitur, ignorat, quid faciat, A quia nescit hoc esse reuelationem secretorum. Et ponit aliud exemplum quantum ad facta, sicut sagittator, qui vult monstrare discipulo suo, qualiter sit sagittandum, & mittit in aliquid, scilicet telum. Talis enim nescit, quid facit, quia nescit se dimittere telum. Deinde ponit exemplum de ignorantia eius, quod est circa quid, sicut si aliquis filium suum credat esse hostem, qui impugnet domum eius, & interficiat eum. Sicut quædam mulier Meropes, interfecit filium suum. Et sic patet, quod in tali facto scit homo, quid facit, quia scit se interficere, sed nō scit circa quid facit, quia non scit se interficere filium. Præterea ponit exemplum de ignorantia instrumenti, sicut si B aliquis in hastiludio vtatur hasta lanceata, quam putat esse rotundatam, scilicet per amotionem ferri, vel si quis existimat lapidem, quo vtitur esse pumicem. Vlterius autem ponit exemplum de ignorantia finis. Et dicit, quod si aliquis Medicus, vel minutor, percutiens hominem propter salutem corporalem, vel Magister propter salutem occidat. Iste habet ignorantiam finis, non quidem eius quem intendebat, sed eius, qui ex opere consequitur. Ignorabat enim, quod opus eius ad talem finem perueniret. Vltimo autem ponit exemplum de ignorantia modi actionis, puta cum aliquis existimat se leuiter ducere manum ad ostendendum, qualiter sit percutiendum, sicut faciunt pugiles, & percutiat fortiter. Talis enim, ignoranter fortiter percutiet. Deinde cum dicit.

f ¶ Ostendit, quomodo prædictorum ignorantia inuoluntarium causat. Et primo dicit, quod cum ignorantia possit esse circa quodlibet prædictorum quinque, quæ concurrunt ad operationem, ille videtur nolens siue inuoluntarius operari, qui ignorat aliquod prædictorum. Non autem æqualiter quantum ad omnia, sed præcipue si sit ignorantia in principalissimis circumstantiis. Secundo ibidem.

g ¶ Manifestat, quæ sunt principalissimæ circumstantiæ. Et dicit, quod principalissimæ circumstantiæ esse videntur, in quibus est operatio, id est obiectum, siue materia actus. Et cuius gratia, id est, finis. Quia actus specificantur secundum obiecta. Sicut autem materia est obiectum exterioris actus, ita finis est obiectum interioris actus voluntatis. Tertio, ibi.

h ¶ Dicit, quod ignorantia ipsorum non sufficit ad inuoluntarium. Et dicit, quod cum inuoluntarium esse dicatur secundum prædictam ignorantiam, adhuc requirit inuoluntarium, quod operatio sit cum tristitia & pœnitudine, vt supra dictum est.

LECTIO IIII. C

EXistente autem inuoluntario, quod vi & propter ignorantiam, voluntarium videbitur vtique esse, cuius principium in ipso sciente singularia, in quibus est operatio.

b Forsitan enim non bene dicitur inuoluntaria esse, quæ propter iram, vel propter concupiscentiam.

c Primum quidem enim nullum adhuc animalium aliorum voluntarie operabitur, neque pueri.

D

d Deinde, vtrum nihil voluntarie operatur eorum, quæ propter concupiscentiam, vel iram, vel bona quidem voluntarie, mala autem non voluntarie. Sed ridiculum vna causa existente. Inconueniens autem forte inuoluntaria dicere, quæ oportet appetere. Oportet autem & irasci, in quibusdam & concupiscere, quædam, puta sanitatem & disciplinam.

e Videntur autem & inuoluntaria quidem tristia esse. Quæ autem secundum concupiscentiam delectabilia.

f Adhuc autem, qui differunt in essendo inuoluntaria, quæ secundum cogitationem, vel iram peccantur, fugienda quidem enim ambo. E

g Videntur autem non minus humanæ esse irrationabiles passiones. Quare & operationes hominis ab ira & concupiscentia. Inconueniens itaque ponere inuoluntaria hæc.

LECTIO IIII.

CVm autem id inuitus quispiam agat, quod vi & ob ignorationem agitur, id sua profecto sponte quispiam videbitur agere, cuius principium est in ipso agente, sciente singula, in quibus est ipse actus.

Forsitan enim non recte dicitur ea fieri ab inuitis, quæ per iram aut cupiditatem aguntur.

Primo namque nulla bellua sponte aget, neque pueri.

Deinde, vtrum nihil eorum sponte agamus, quæ cupiditate vel ira agimus. An honesta quidem sponte, turpia vero inuiti, an ridiculum est, cum vna sit causa. Absurdum est etiam forsitan ea ab inuitis agi censere, quæ oportet appetere. Oportet autem & irasci pro quibusdam & cupere nonnullas res, vt sanitatem atque disciplinam.

Videtur etiam ea quidem, quæ ab inuitis fiunt dolorem, ea vero, quæ cupiditate aguntur, voluptatem afferre.

¶ *Præterea, quid interest inter ea, quæ per rationem, & quæ per iram peccantur hoc ipso, quod ab inuitis agantur? Etenim fugienda quidem sunt ambo.*

Affectus autem rationis expertes, non minus humani esse videntur, & actus ipsius hominis ab ira cupiditateque fiunt. Absurdum est igitur hæc ab inuitis agi censere.

LECTIO IIII.

POstquam Philosophus determinauit de inuoluntario, hic determinat de voluntario. Et primo ostendit, quid sit voluntarium. Secundo excludit circa hoc quendam errorem, ibi. [Forsitan enim non bene dicitur, &c.] Circa primum considerandum quod quamuis inuoluntarium videtur dici secundum remotionem voluntarii, tamen si respiciamus ad causas, dicitur aliquid voluntarium per remotionem eorum, quæ causant inuoluntarium, vt violentiæ & ignorantiæ. Et quia vnum quodque cognoscitur per suam causam, ideo diffinitionem voluntarii tradit remouendo causas inuoluntarii. Et dicit, quod cum inuoluntarium fiat propter vim illatam, & propter ignorantiam, vt supra dictum est, voluntarium videtur esse, cuius principium est in ipso operante. Et sic excluditur violentia, ita tamen, quod ipse operans sciat singulas circumstantias, quæ concurrunt ad operationem. Et per hoc excluditur ignorantia, quæ causat inuoluntarium. Deinde cum dicit.

b ¶ Excludit quendam errorem. Et primo ponit ipsum. Quidam enim putabant non omne id esse voluntarium, cuius principium est intra, cum scientia circumstantiarum. Potest enim contingere, quod illud principium, quod est intra, non sit appetitus rationalis, qui dicitur voluntas, à qua determinatur voluntarium, sed aliqua passio appetitus sensitiui, puta ira, vel concupiscentia, vel aliquid aliud huiusmodi, quod Philosophus dicit, non esse bene dictum. Et notandum, quod quia passiones appetitus sensitiui excitantur à rebus exterioribus apprehensis per sensum, hic error eiusdem rationis esse videtur cum eo, quem supra remouit, secundum quem dicebatur, quod res exteriores inferunt violentiam, sed illud fuit ibi dicendum, vbi agebatur de violento, cuius principium est extra. Hoc autem est hic agendum vbi agitur de voluntario, cuius principium est intra, nam passiones intra nos sunt. Secundo ibi.

c ¶ Improbat prædictam opinionem quinque rationibus. Quarum prima talis est. Quæcunque operantur bruta animalia & pueri operantur secundum passionem appetitus sensitiui, non autem secundum appetitum intellectiuum, quia carent vsu rationis. Si ergo, quæ per iram & concupiscentiam, & alias passiones appetitus sensitiui fiunt, essent inuoluntaria, sequeretur, quod neque bruta animalia, nec pueri voluntarie operarentur. Dicuntur autem voluntarie operari, non quia operentur ex voluntate, sed quia proprio motu sponte agunt, ita quod à nullo exteriori mouentur. Hoc enim dicimus voluntarium, quod

A quis sponte & proprio motu operatur. Ea ergo, quæ propter iram, vel concupiscentiam fiunt, sunt voluntaria. Secundam rationem ponit ibi.

d ¶ Quæ talis est. Si ea, quæ fiunt propter iram vel concupiscentiam, non sunt voluntaria, aut hoc est vniuersaliter verum, aut hoc est verum in malis, non in bonis, vt scilicet bona, quæ quis facit ex passione, voluntarie faciat, mala autem, non voluntarie. Quod forte ita dicebant, quia bona concordant rationi, cui mala contrariantur. Voluntas autem in ratione est. Sed hoc secundum videtur esse ridiculosum cum sit vna causa omnium, quæ homo facit, siue sint bona, siue mala, scilicet voluntas. Non enim quantumcunque ira, vel concupiscentia increscat, homo prorumpit ad agendum, nisi adueniat consensus rationalis appetitus. Similiter etiam inconueniens videtur primum, scilicet quod aliquis dicat non voluntaria bona, quæ oportet appetere, & secundum passionem. Nam ad ea, quæ oportet appetere, ratio per voluntatem inducit. Oportet autem in quibusdam irasci, puta ad coercendum peccata. Et similiter oportet concupiscere quædam, puta sanitatem, vel disciplinam. Relinquitur ergo falsum esse, quod ea, quæ propter passionem fiunt, non sint voluntaria. Tertiam rationem ponit ibid.

e ¶ Quæ talis est. Violenta sint cum tristitia. Sed illa, quæ fiunt secundum concupiscentiam, fiunt cum delectatione. Non ergo sunt inuoluntaria. Quartam rationem ponit ibi.

f ¶ Quæ talis est. Sicut supra habitum est, peccata, quæ sunt voluntaria, sunt vituperanda & fugienda. Quod non potest dici de inuoluntariis, quia neque potest ea homo fugere, neque propter ea vituperatur. Sed sicut peccata, quæ fiunt secundum cogitationem, id est, per deliberationem sunt fugienda & vituperabilia, ita etiam peccata, quæ fiunt propter iram, vel aliam passionem. Potest enim homo per voluntatem passioni resistere. Vnde si propter passionem aliquid turpe operetur, vituperatur. Non ergo differunt ea, quæ fiunt ex deliberatione quantum ad hoc, quod sunt voluntaria. Quintam rationem ponit.

g ¶ Quæ talis est, Passiones irrationales, id est, appetitus sensitiui, videntur esse humanæ, inquantum, scilicet appetitus sensitiuus potest obedire rationi, vt supra dictum est. Ergo & operationes, quæ sunt ab ira & concupiscentia, & aliis passionibus sunt humanæ. Sed nulla operatio inuoluntaria est humana. Non enim attribuuntur homini, qui operatur inuoluntarius, neque ad laudem, neque ad vituperium. Inconueniens est ergo dicere, quod ea, quæ fiunt ex passione, sint inuoluntaria.

LECTIO V.

E

DEterminatis autem voluntario & inuoluntario de electione sequitur pertransire. Maxime proprium enim videtur esse virtuti & magis mores iudicare operationibus.

b Electio vtique voluntarium esse videtur. Non idem autem, sed in plus voluntarium. Voluntaria enim quidem & pueri & omnia animalia communicant, ele-

LECTIO V.

DEterminatis his eo (inquam) quod sponte, & eo quod inuitus quispiam agit, consequens est, vt de electione dicamus. Ipsa namque virtuti est familiarissima & magis quam ipsi actus diiudicat, mores atque expendit.

Electio itaque sponte quidem nostra videtur fieri. Non tamen est idem, quod illud, quod sponte fit. Sed quod fit sponte ad plura sese extendit. Est enim cum pueris & animalibus

ctione autem non. Et repentina voluntaria quidem dicimus, secundum electionem autem non. A

c Dicentes autem ipsam concupiscentiam, vel iram, vel voluntatem, vel quandam opinionem, non videntur recte dicere.

d Non enim commune electio & irrationabilium, concupiscentia autem & ira.

e Et incontinens concupiscens quidem operatur, eligens autem non. Continens autem econuerso, eligens quidem, concupiscens autem non est. B

f Et electioni quidem concupiscentia contrariatur. Concupiscentia autem concupiscentiæ non.

g Et concupiscentia quidem & delectabilis & tristis. Electio autem neque tristis, neque delectabilis.

h Ira autem adhuc minus. Nequaquam enim, quæ propter iram secundum electionem esse videntur.

i Sed nec voluntas, quamuis propinqua esse videatur.

k Electio quidem enim non est impossibilium. Et si quis dicat eligi, videbitur vtique insipiens esse. Voluntas autem est impossibilium, puta immortalitatis. C

l Et voluntas quidem est circa ea, quæ nequaquam per ipsum sunt operata vtique, puta hypocritam aliquem vincere, vel athletam. Eligit autem talia nullus. Sed quæcunque existimat fieri vtique per ipsum.

m Adhuc autem voluntas quidem finis est magis. Electio eorum, quæ sunt ad finem, puta sanitatem volumus. Eligimus autem, per quæ sani erimus. Et fœlices esse volumus quidem, & dicimus. Eligimus autem dicere non congruit. D

n Vniuersaliter autem videtur electio circa ea, quæ in nobis sunt.

cæteris nobis commune. Electio vero non est communis. Et ea, quæ à nobis repente fiunt, sponte quidem nostra fieri dicimus, electione vero non dicimus.

Qui vero dicunt, ipsam esse cupiditatem, vel iram, vel voluntatem, vel opinionem quandam, non recte dicunt.

Etenim electio non est commune homini cum rationis expertibus, at cupiditas est & ira.

Et incontinens cupiens quidem, non tamen eligens agit. Continens autem contra eligens quidem, at non cupiens agit.

Et cupiditas quidem aduersatur electioni, cupiditati vero cupiditas non repugnat.

Cupiditas præterea iucundi est, & molesti. Electio vero neque molesti neque iucundi.

Ira etiam minus esse videtur, quippe cum ea, quæ fiunt ira, minime per electionem fieri videantur.

At vero neque voluntas est, tametsi finitima hæc esse apparent.

Electio namque non est eorum, quæ fieri nequeunt. Quod si quis eligere dixerit ea, amens esse videbitur. Voluntas autem est, vt immortalitatis.

Et voluntas quidem est & circa ea, quæ per ipsum, qui vult nequaquam agerentur. Volumus enim histrionem aliquem vincere, vel certantem. At eligit talia nemo: sed ea, quæ per seipsum existimat fore posse.

Præterea, voluntas quidem magis est ipsius finis: electio autem eorum, quæ ferunt ad finem, vt sunt quidem esse volumus: eligimus autem ea, quibus erimus sani, & fœlices quidem esse volumus, atque dicimus: eligimus autem non conuenit dicere.

Atque omnino in his versatur electio, quæ in nostra sunt potestate.

LECTIO V.

POstquam Philosophus determinauit de voluntario & inuoluntario, hic determinat de electione. Et primo determinat de ipsa electione. Secundo de cõsilio, quod in diffinitione electionis ponitur, ibi. [Consiliatur autem vtrum de omnibus, &c.] Circa primum duo facit. Primo ostendit, quod ad præsentem doctrinam pertinet considerare de electione. Secundo inquirit, quid sit electio, ibi. [Electio vtique voluntarium.] Dicit ergo primo, quod postquam determinatum est de voluntario & inuoluntario, consequens est pertranseunter de electione determinare, quia scilicet breuiter proponit ea, quæ sunt necessaria ad considerandum de electione: quod autem ad hanc doctrinam pertineat de electione determinare, probat hic, quia electio maxime videtur esse propria virtuti, de qua ad præsens E principaliter intenditur, & huiusmodi ratio manifestatur ex eo, quod cum ex habitu virtutis procedat, & interior electio, & exterior operatio, mores virtuosi, vel vitiosi magis diiudicantur ex electione, quam ex operibus exterioribus. Omnis enim virtuosus eligit bonum, sed quandoque non operatur propter aliquod exterius impedimentum. Et vitiosus quandoque operatur opus virtutis, non tamen ex electione virtuosa, sed ex timore, vel propter aliquem inconuenientem finem, puta propter inanem gloriam, vel propter aliquid aliud huiusmodi, vnde patet, quod ad præsentem intentionem pertinet considerare de electione. Deinde cum dicit.

Lect. 7.

b ¶ Ostendit, quid sit electio. Et primo inquirit genus eius. Secundo differentias ipsius, ibi. [Dicentes autem ipsam, &c.] Tertio concludit diffinitionem eius, ibi. [Quid igitur, vel quale, &c.] Genus autem electionis est voluntarium, quia prædicatur

prædicatur vniuersaliter de electione, & est in plus. Vnde dicit primo quod omnis electio est quoddam voluntarium, non autem omnino sunt idem electio & voluntarium, sed voluntarium est in plus. Quod probat duplici ratione. Quarum primam ponit ibi. (Voluntaria quidē enim, &c.) Quæ talis est. Pueri & alia animalia communicant ipso voluntario, inquantum, scilicet proprio motu aliquid sponte operantur, vt supra dictum est. Non autem communicant electione, quia non operantur ex deliberatione, quod requiritur ad electionem: ergo volūtarium est in plus, quam electio. Secundam rationem, ponit, ibi. (Et repente, &c.) Quæ talis est. Ea quæ repente facimus, dicimus esse voluntaria, quia scilicet principium in nobis est, non autem dicuntur esse secundum electionem, quia scilicet non fiunt ex deliberatione. Ergo voluntarium est in plus, quam electio. Deinde cum dicit.

c ¶ Inuestigat differentias electionis probando, sc. eam differre ab his, cum quibus videtur conuenire. Et circa hoc duo facit. Primo proponit, quod intendit. Secundo probat propositum, ibi. (Non enim commune, &c.) Dicit ergo primo, quod quidam dixerunt electionem esse concupiscentiam, quia scilicet vtrumque importat motum appetitus in bonum. Quidam autem posuerunt electionem esse iram forte propter hoc, quod in vtraque est quidam vsus rationis. Iratus enim vtitur ratione, inquantum iudicat iniuriam illatam esse dignam vindicta. Quidam vero considerantes, quod electio est sine passione, attribuunt electionem parti rationali, vel quantum ad appetitum, dicentes eam esse voluntatem, vel quantū ad apprehensionem, dicentes eam esse quandam opinionem. Et simpliciter in his quatuor comprehenduntur omnia principia humanorum actuum, quæ sunt ratio, ad quam pertinet opinio appetitus rationalis, qui est voluntas: appetitus sensitiuus, qui diuiditur in irascibilem, ad quem pertinet ira, & concupiscibilem, ad quem pertinet concupiscentia. Dicit autem Philosophus, quod videntur recte dicere, qui dicunt electionem esse aliquid eorum. Deinde cum dicit.

d ¶ Probat propositum. Et primo ostendit, quod electio non sit concupiscentia. Secundo quod non sit ira, ibi. (Ira autem, &c.) Tertio, quod non sit voluntas, ibi. (Sed neque voluntas, &c. Quarto, quod non sit opinio, ibi. (Neque iam opinio, &c.) Circa primum ponit quatuor rationes. Quarum prima est communis concupiscentiæ & iræ, & est talis. Concupiscentia & ira communiter inueniuntur in hominibus, & in animalibus irrationalibus. Sed in animalibus irrationalibus non inuenitur electio, vt dictum est. Ergo electio non est concupiscentia, neque ira. Secundam rationem ponit ibi.

e ¶ Quæ talis est. Si electio esset concupiscētia, quicunque operatur eligens, operaretur concupiscens, & è conuerso. Hoc autem est falsum, quia incontinens operatur secundum concupiscentiam, non autem secundum electionem, quia non immanet proprie electioni, propter concupiscentiam. Continens autem è conuerso operatur ex electione, non autem ex concupiscentia, cui per electionem resistit, vt infra septimo patebit. Ergo electio non est idem concupiscentię. Tertiam rationem ponit ibi.

f ¶ Quæ talis est. Cōcupiscentia cōtrariatur electioni, in eo, sc. qui est continens vel incōtinens. Contrarium enim eligit vterq; secundū rationē ei, quod cōcupiscit secundū appetitū sensitiuū. neutro autem concupiscentia contrariatur concupiscentiæ. Quia tota concupiscentia vtriusq; ad idem tēdit, scilicet ad delectabile sensus. Non est autem intelligendum quod nulla concupiscentia contrarietur alteri concupiscentiæ. Inueniuntur enim concupiscentiæ contrariorum, puta cum vnus concupiscit moueri, & alius quiescere. Ergo patet, quod electio non sit idem concupiscentiæ. Quartam rationem ponit ibi.

g ¶ Quæ talis est. Concupiscentia semper est cum delectatione, scilicet propter præsentiam rei concupitæ, vel cum tristitia propter eius carentiam. Ad omnem enim passionē sequitur delectatio & tristitia, vt in secundo habitum est. Sed electio non est ex necessitate cum delectatione, vel tristitia. Potest enim esse absque omni passione, ex solo iudicio rationis. Ergo electio non est concupiscentia. Deinde cum dicit.

h ¶ Ostendit, quod electio non sit idem iræ. Et dicit, quo ad hoc, quod electio minus est ira, quam concupiscentia, quia etiam secundum apparentiam, ea, quæ facta sunt propter iram, non videntur esse facta secundum electionem, eo quod propter velocitatem motus iræ, ea, quæ fiunt ex ira maxime, sunt repentina. Quamuis enim in ira sit aliquis vsus rationis, inquantum, sc. iratus incipit audire rationem iudicantem, quod iniuria debet vindicari, non tamen perfecte audit eam determinantem modum & ordinem vindictæ. Vnde maxime excludit deliberationem, quæ requiritur ad electionem. Concupiscentia autem non ita repente operatur. Vnde ea, quæ fiunt secundum concupiscentiam, non videntur esse remota ab electione, sicut ea, quæ fiunt per iram. Deinde cum dicit.

i ¶ Ostendit differentiam electionis ad voluptatem. Et primo proponit, quod intendit. Secundo probat propositum, ibi. (Electio quidem enim, &c.) Tertio concludit radicem differentiæ voluntatis, & electionis, ibi. (Vniuersaliter autem.) Dicit ergo primo, quod neque etiam electio est voluntas, quamuis videatur esse propinqua voluntati. Vtrumque enim pertinet ad vnam potentiam, scil. ad appetitum rationalem, qui voluntas dicitur. Sed voluntas nominat huiusmodi potentiæ actum relatum in bonum absolute. Electio autem nominat actum eiusdem potentiæ relatum in bonum, secundum quod pertinet ad nostram operationem, per quam in aliquod bonum ordinamur. Deinde cum dicit.

k ¶ Probat propositum tribus rationibus. Quarum prima talis est. Electio enim quia refertur ad nostram operationem, non dicitur esse impossibilium. Et si quis dicat se eligere aliquid impossibilium, videbitur esse stultus. Sed voluntas quia respicit bonum absolute, potest esse cuiuscunque boni, licet sit impossibile. Sicut aliquis potest velle esse immortalis, quod est impossibile secundum statum huius corruptibilis vitæ: ergo electio & voluntas non sunt idem. Secundam rationem ponit ibi.

l ¶ Voluntas alicuius potest esse circa ea, quæ non fiunt per ipsum, sicut ille, qui circumspicit duellum potest velle, quod vincat aliquis hypocrita, scil. simulatam gerens personam, puta qui ingreditur campum, quasi pugil, cum non sit pugil, vel etiam, vt vincat ille, qui vere est

athleta. Sed nullus eligit talia, quæ fiunt per alium, sed solum illa, quæ existimat posse fieri per ipsum. Ergo electio differt à voluntate. Tertiam rationem ponit ibi.

m ¶ Dicit, quod voluntas magis est finis, quā eius quod est ad finem, quia ea, quæ sunt ad finem volumus propter finem. Propter quod autem vnumquodque illud magis. Sed electio est solum eorum, quæ sunt ad finem, non autem ipsius finis, quia finis præsupponitur, vt iam prædeterminatus. Ea vero quæ sunt ad finem, inquiruntur à nobis disponenda in finem. Sicut sanitatem, quæ est finis medicationis volumus

A principaliter: sed eligimus medicinalia, per quæ sanemur. Et similiter volumus esse fœlices, quod est vltimus finis, & hoc dicimus nos velle. Sed non conuenit dicere, quod eligamus nos esse fœlices. Ergo electio non est idem voluntati. Deinde cum dicit.

n ¶ Ponit radicem totius differentiæ, ad quam vniuersaliter omnes prædictæ differentiæ reducuntur. Et dicit, quod electio videtur esse circa ea, quæ sunt in potestate nostra. Et hæc est causa, quare nec est impossibilium, neque eorum, quæ per alios fiunt, neque finis, qui vt plurimum præconstituitur nobis à natura.

B

LECTIO VI.

NEque iam opinio vtique erit. Opinio quidem enim videtur circa omnia esse, & nihil minus circa æterna & impossibilia, & ea quæ in nobis. Et falso & vero diuiditur, non autem malo & bono, Electio autem his magis. Vniuersaliter quidem igitur opinioni non idem. Forsitan neque dicit aliquis.

b Sed neque cuidam. In eligendo quidem enim bona, vel mala, quales quidem sumus. In opinando autem non.

C

c Et eligimus quidem accipere, vel fugere, vel aliquid talium. Opinamur autem, quid est, vel cui confert, vel qualiter. Accipere autem, vel fugere non multum opinamur.

d Et electio quidem laudatur in essendo, cuius oportet magis vel recte. Opinio autem in essendo, vt vere.

D

e Et eligimus quidem, quæ maxime scimus bona existentia. Opinamur autem, quando non multum scimus.

f Et videntur non idem & eligere optima & opinari. Sed quidam opinari quidem melius, propter malitiam autem eligere, quæ non oportet.

g Si autem præsit opinio electioni, vel subsequatur, nihil differt. Non enim hoc intendimus, sed si idem est opinioni cuidam.

h Quid igitur, vel quale quid est, quoniam dictorum nihil? voluntarium quidem videtur. Voluntarium autem non omne eligibile, sed certe, quod præconsiliatum. Electio enim cum ratione & intellectu. Subsignare autem videtur & nomen, vt ens præ aliis eligibile.

E

LECTIO VI.

Opinio quoque non est. Opinatio namque circa vniuersa videtur esse, nec minus circa æterna, & ea, quæ fieri nequeunt, quam circa, quæ nostra in potestate sunt collocata. Et falso veroque diuiditur, non malo bonoque. Electio autem hisce magis. Electionem igitur idem esse & opinationem omnino nemo forsitan dicit.

At nec etiam est idem, quod opinatio quædam. Eligendo namque bona, vel mala, quales quidem sumus. Opinando autem non sumus.

Et eligimus quidem capere aliquid aut fugere, aut aliquid talium. Opinamur autem, quidnam sit, vel cui conferat, vel quo pacto conducat, sed capere, aut fugere, non nimium opinamur.

Et electio quidem laudatur ex eo, quia est eius, quod oportet magis, vel quia est recta. Opinio vero ex eo, quia est vera.

Et eligimus quidem, quæ maxime scimus esse bona. Opinamur autem ea quæ non minimum scimus.

Videntur præterea idem homines non eligere optima atque etiam opinari. Sed quidam opinari quidem melius, ob vitium autem non ea, quæ oportet eligere.

Nihil autem refert, si antecedat electionem, aut comitetur opinio, non enim idipsum nunc perscrutamur, sed si idem sit electio, quod opinatio quædam.

Quid igitur aut quale quid est electio, cum nihil sit eorum, quæ diximus? Videtur itaque sponte quidem à nobis fieri. Attamen, non omne quod sponte agimus, est eligibile, sed id, cuius consultatio antecessit. Electio namque cum ratione est atque mente. Subsignificare autem id, & nomen videtur, inueniens ipsum ex aliis eligibile esse.

LECTIO VI.

POstquam Philosophus ostendit, quod electio non est idem, neque concupiscentiæ, neque iræ, quæ pertinent ad appetitum sensitiuum, neque etiam voluntati, quæ pertinet ad appetitum rationalem, hic ostendit, quod non est idem opinioni, quæ pertinet ad ipsam rationem.

rationem. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit, quod electio non est idem cuilibet opinioni. Secundo, quod non est idem specialiter opinioni, quæ est de operandis à nobis, ibi. (Sed neque cuidam, &c.) Tertio mouet quandam dubitationem, quam insolutam relinquit, ibi. Si autem præsit. Dicit ergo primo, quod secundum prædicta apparet, quod electio non est idem, quod opinio vniuersaliter sumpta, & hoc probat duabus rationibus. Quarum prima talis est, Opinio potest esse circa omnia, & nihil minus circa æterna & impossibilia quam circa ea, quæ sunt in potestate nostra. Sed electio est solum circa ea, quæ sunt in in nobis, vt dictum est. Ergo electio non est idem opinioni. Secundam rationem ponit, ibi. (Et falso & vero, &c.) Quæ talis est. Ea, quæ diuersis differentiis diuiduntur, differunt, nec sunt idem. Sed opinio diuiditur vero & falso, quia pertinet ad vim cognitiuam, cuius obiectum est verum, non autem diuiditur bono & malo, quibus diuiditur electio quæ pertinet ad vim appetitiuam, cuius obiectum est bonum. Et ex hoc concludit, quod electio non est idem opinioni vniuersaliter acceptæ: Et hoc est adeo manifestum, quod nullus contrarium dicit. Deinde cum dicit.

b ¶ Ostendit, quod electio non est idem cuidam opinioni, quæ scilicet est de his, quæ cadunt sub nostra operatione. Et hoc ostendit duabus rationibus. Quarum prima talis est. Ex hoc, quod eligimus bona, vel mala, dicimur quales quidem, id est, boni vel mali. Non autem ex hoc, quod opinamur bona, vel mala, aut vera, vel falsa dicimur boni, vel mali. Ergo electio non est idem opinioni, quæ est de eligibilibus. Huius differentiæ autem ratio est, quia bonus vel malus dicitur aliquis, non secundum potentiam, sed secundum actum, vt habetur in nono Metaphysicæ, id est, non ex hoc, quod est potens bene operari, sed ex hoc, quod bene operatur: ex hoc autem, quod homo est perfectus secundum intellectum fit homo potens bene operari, non autem bene operatur, sicut ille, qui habet habitum grammaticæ ex hoc ipso est potens bene loqui congrue. Sed ad hoc, quod congrue loquatur, requiritur, quod hoc velit, quia habitus est, quo quis agit, cum voluerit, vt dicit Comm. in 3. de Anima. Vnde patet, quod bona voluntas facit hominem bene operari, secundum quamcumque potentiam, vel habitum rationi obedientem. Et ideo aliquis dicitur simpliciter bonus homo ex hoc, quod habet bonam voluntatem. Ex hoc autem, quod habet bonum intellectum, non dicitur bonus homo simpliciter, sed secundum quid, puta bonus Grammaticus, vel bonus Musicus. Et ideo, quia electio pertinet ad voluntatem, opinio autem ad intellectum, ex electione dicimur boni, vel mali, non autem ex opinione. Secundam rationem ponit ibi.

c ¶ Electio præcipue respicit actiones nostras. Eligimus enim, quod accipiamus hoc, vel fugiamus, vel quicquid est aliud, quod ad actiones A nostras pertinet, sed opinio principaliter respicit res. Opinamur enim, quid est hoc, puta quod est panis, vel ad quod conferat, vel qualiter sit eo vtendum. Non est autem opinio principaliter, circa operationes nostras, puta, quod opinemur nos accipere aliquid vel fugere, quia actiones nostræ sunt quædam singularia contingentia & cito transeuntia. Vnde earum cognitio vel opinio, non multum quæritur propter veritatem, quæ sit in eis, sed solum propter opus. Ergo electio nō est idē opinioni. Tertiā rationē ponit ibi.

d ¶ Quæ talis est. Bonum electionis in quadam rectitudine consistit, puta prout scilicet appetitus recte ordinat aliquid in finem. Et hoc est, B quod dicit, quod electio magis laudatur in hoc. quod est eius, cuius oportet quasi recte. Sed opinio laudatur in hoc, quod vere est alicuius. Et sic bonū & perfectio opinionis est veritas. Quorum autem sunt diuersæ perfectiones, & ipsa sunt diuersa. Ergo electio non est idem opinioni, Quartam rationem ponit ibi.

e ¶ Quæ talis est. Electio est cū quadam certitudine. Illa enim eligimus, quæ maxime scimus esse bona. Sed opinio est sine certitudine. Opinamur enim illa, quæ non multum scimus esse vera. Ergo non sunt idem. Quintam rationem ponit ibi.

f ¶ Si enim opinio & electio essent idem, opor- C teret, quod idem essent illi, qui eligunt optima, & qui habent veram opinionem de eis. Sed hoc patet esse falsum. Quidam enim vere opinantur in vniuersali, quid sit melius, sed propter malitiam non eligunt, quod melius est, sed quod est deterius. Ergo electio & opinio non sunt idem. Deinde cum dicit.

g ¶ Mouet quandam dubitationem, vtrum sc. opinio præcedat electionem, vel sequatur ad ipsam. Et dicit, quod hoc nihil differt ad propositum, quia nunc non intendimus determinare ordinem eorum, sed solum vtrum electio sit idē alicui opinioni. Sciendum tamen, quod opinio, quum pertineat ad vim cognoscitiuam, per se lo- D quendo, præcedit electionem, quæ pertinet ad vim appetitiuam, quæ mouetur à cognoscitiua. Per accidens tamen contingit quandoque, quod opinio sequitur electionem. Puta, cum aliquis ex affectu eorum, quæ diligit, mutat opinionem, quam prius habebat. Deinde cum dicit.

h ¶ Ostendit, quid sit electio, & dicit, quod cū non sit aliquod quatuor prædictorum, oportet considerare quid sit secundum genus, vel quale quid est secundum differentiam. Et quantum ad genus videtur, quod sit voluntarium. Non tamen omne voluntarium est eligibile, vt supra dictum est, sed voluntarium præconsiliatum. Et quod hæc doctrina sit attendenda, manifestat per E hoc, quod consiliū est actus rationis, & ipsa electio oportet, quod sit cū actu rationis & intellectus. Et hoc videtur subsignare, i. occulte signare ipsum nomen eius, quod signat, vt aliquid præ aliis accipiatur. Hoc autem pertinet ad rationem conferentem, vt aliis præferatur.

LECTIO VII.

CONsiliantur autem, vtrū de omnib. & omne consiliabile est, aut de quibusdam non est consilium.

b Dicendum autem forsitan cōsiliabile non proꝗ quo consiliaretur vtiq; aliquis

LECTIO VII.

AT est ne de omnibus consultatio, & omne quoduis est consultabile, an de quibusdam non est consultatio.

Atque dicendum est forsitan consultabile, non id esse, de quo quispiam insipiens, vel

insipiens, vel insanus, sed pro quibus intellectum habens.

c De æternis autem nullus consiliatur, puta de mundo, vel diametro, vel costa, quoniam incommensurabiles.

d Sed neque de his, quæ in motu, semper autem secundum eadem factis, siue ex necessitate, siue natura, vel propter aliquam aliam causam, puta Solis versionibus & ortibus.

e Neque de his, quæ alias aliter puta siccitatibus & imbribus.

f Neque de his, quæ à fortuna, puta thesauri inuentione.

g Sed neque humanis omnibus, puta qualiter vtique Scythæ optime conuersentur, nullus Lacedemoniorum consiliatur. Non enim, & fiet vtique horum per nos aliquid.

h Consiliamur autem de his, quæ in nobis, & operabilibus.

i Hæc autem & sunt reliqua. Causæ enim videntur esse natura & necessitas & fortuna. Adhuc autem & intellectus, & omne, quod per hominem. Hominum autem singuli consiliantur de his quæ per ipsos operabilibus.

k Et quidem igitur circa certas & per se sufficientes disciplinarum non est consilium, puta de literis. Non enim dubitamus, qualiter scribendum, sed quæcunque fiunt per nos.

l Non similiter autem semper de his consiliamur, puta de his, quæ secundum medicinalem, & negociatiuam, & circa gubernatiuam magis quam gymnasticam quanto minus certificata est, & adhuc de reliquis similiter.

m Magis autē, & circa artes, quā disciplinas, magis enim circa ipsas dubitamus.

n Consiliari autem oportet, & in his, quæ vt sæpius.

o Incertis autem qualiter euenient, & in quibus indeterminatum.

p Consiliatores autem assumimus in magna discredentes velut nobisipsis insufficientibus dignoscere.

A *mente captus, sed id, de quo sanæ mentis vir consultauerit.*

De æternis autem nemo consulat, vt de mundo, vel de communis mensuræ diametri laterisque vacuitate.

Sed neque de iis, quæ consistunt quidem in motu, semperque fiunt eodem modo, siue necessitate, siue natura, siue propter aliquam aliam causam, vt de Solstitiis atque exortu.

Neque de iis, quæ alias aliter sese habent, vt de siccitatibus, imbribusve.

B *Nec item de iis, quæ eueniunt à fortuna, vt de thesauri inuentione.*

Sed neque de humanis omnibus rebus. Nam quonam modo Resp. Scytharum optime gubernaretur, Lacedæmoniorum consultat nemo. Nihil enim horum per nosipsos fieri potest.

Consultamus autem de iis rebus agendis, quæ in nostra sunt potestate.

Hæ enim & restant. Causæ namque videntur esse, natura, necessitas, fortuna, & mens insuper, ac omne, quod per hominem efficit

C *Quisque autem de iis consultat, quæ agi per ipsum possunt.*

Atque circa exactas quidem scientias, & insufficientes non est consultatio, vt de literis. Non enim ambigimus, quomodo literæ scribendæ sint, Sed de iis consultamus, quæ fiunt quidem à nobis.

Non tamen semper eodem modo, vt de agendis per medicinam, vel pecuniariam artem, & eo magis in gubernandi facultate quam in exercendi arte deliberamus, quo minus exacta

D *est, & de cæteris simili modo.*

Atque magis etiam in artibus, quam in ipsis scientiis, nam circa ipsas magis ambigimus.

Consultatio autem in iis versatur, quæ plerumque quidem fieri possunt.

Incerta tamen sunt, quonam euenient modo, & in quibus est indeterminatio.

Atque cum magnis de rebus deliberare volumus, assumimus & alios ad consilium, diffidentes nobisipsis tanquam non sufficientibus ad id discernendum.

LECTIO VII.

POstquam Philosophus determinauit de electione, hic determinat de consilio. Et primo de consilio secundum se. Secundo per comparationem ibi. (Consolabile autem, &c.) Circa primum duo facit. Primo ostendit, de quib. debeat esse consilium. Secundo determinat de modo & ordine consiliandi, ibi. (Consiliatur autem non de finibus, &c.) Circa primum duo facit. Primo ostendit, de quo est intentio. Secundo exequitur propositum, ibi. (De æternis autem, &c.) Circa primum duo facit. Primo proponit quæstionem, quam tractare intēdit. Et est quæstio, vtrum homines consilientur de omnibus rebus, ita quod vnumquodque sit consilia-

E bile, aut quædam sint, de quib. non est consilium. Secundo ibi.

b ¶ Exponit propositā quæstionem. Et, inquit, quod non dicitur illud consiliabile, de quo quandoque consiliatur aliquis insipiens, qui sc. habet vsum rationis, sed peruersum, vel insanus, qui totaliter vsu rationis caret. Sed illud vere dicitur consiliabile, quo consiliantur homines habentes intellectū recte dispositum. Tales enim nō consiliantur nisi de rebus, quæ in natura sua talia sūt, vt de eis consiliū haberi debeat, quæ proprie dicuntur consiliabilia. Insipientes enim quandoq; cōsiliantur etiā de his quæ in natura sua sunt talia vt de eis cōsiliū haberi nō debeat. Dein. cū dicit.

c ¶ Ostendit, de quibus sit consilium. Et

primo distinguendo res secundum causas suas. Secundo distinguendo eas secundum causas quascumque, &c.) Tertio distinguendo eas secundum ipsarum rerum conditiones, ibi. (Consiliari autem oportet, &c.) Circa primum duo facit. Primo, ostendit, de quibus non sit consilium. Secundo, concludit, de quibus sit consilium, ibi. (Consiliamur autem, &c. Tertio ostendit conclusionem sequi ex præmissis, ibi. (Hæc autem & sunt reliqua, &c.) Circa primum quinque facit. Primo dicit, quod nullus consiliatur de æternis, id est, de his, quæ semper sunt, & sine motu. Huiusmodi autem sunt, vel illa, quorum substantiæ motui non subduntur, sicut substantiæ separatæ, & ipsa mundi vniuersitas. Vel etiam ea, quæ, & si secundum esse sint in materia mobili, tamen secundum rationem ab huiusmodi materia abstrahuntur, sicut sunt Mathematica. Vnde ponit exemplum de diametro quadrati & costa, id est, latere eius, de quibus nullus consiliatur, an sint commensurabiles. Secundo ibi.

c ¶ Dicit, quod nullus etiam consiliatur de his, quæ etsi moueantur, motus tamen eorum semper est vniformis, siue vniformitas motus eorum sit ex necessitate non propter aliquam aliam causam, sicut ea, quæ necessaria per seipsa, siue hoc sit per naturam corporum mobilium, siue hoc sit propter aliquam causam separatam, prout ponuntur substantiæ immateriales, mouentes orbes cœlestes, de quibus hic loquitur. Vnde exemplificat de versionibus, id est, de circularibus motibus Solis & ortibus eius, &c. Tertio ibi.

e ¶ Dicit, quod neque etiam est consilium de his, quæ in motu consistunt, & vt in pluribus eodem modo fiunt: aliquando tamen licet in paucioribus aliter accidunt, sicut sunt siccitates quæ vt frequentius accidunt in æstate, & imbres, qui vt plurimum accidunt in Hyeme; licet quandoque aliter accidat. Quarto ibi.

f ¶ Dicit, quod neque consilium est in his, quæ fiunt à fortuna, sicut de inuentione thesauri. sicut enim ea; de quibus supra habitum est, non sunt ex operatione nostra, itaque à fortuna non possunt esse ex nostra præmeditatione, quia sunt improuisa & præter intentionem. Quinto ibi.

g ¶ Dicit, quod non solum homines non consiliantur de necessariis, & naturalibus, & fortuitis, sed nec etiam de omnibus rebus humanis, sicut Lacedæmonii non consiliantur qualiter Scythæ, qui sunt ab eis valde remoti, optime debeant conuersari. Et subiungit rationem communem respondentem omnibus prædictis, cum dicit. Non enim fiet, &c. Quia, scilicet nihil eorum, quæ, scilicet vel sunt necessaria, vel naturalia, vel fortuita, vel per alios homines facta, fit per nos. Deinde cum dicit.

h ¶ Dicit, quasi concludens ex præmissis, de quibus sit consilium. Et dicit, quod consiliamur de operabilibus, quæ in nobis, id est, in nostra potestate existunt, Consilium enim ad operationem ordinatur. Deinde cum dicit.

i ¶ Ostendit hoc sequi ex præmissis, quia scil. præter præmissa de quibus dictum est, quod non est consilium, ista sola sunt reliqua, id est, ea, quę sunt in nobis, de quibus dicimus esse consilium. Et hoc probat diuidendo causas. Videntur enim causæ quatuor rerũ, scilicet natura, quæ est prin-

A cipium motus, siue eorum, quæ semper eodem modo mouentur siue eorum, quæ vt in pluribus vniformiter motus seruant. Et necessitas, quæ est causa eorum, quæ semper eodem modo sunt sine motu. Et fortuna, quæ est causa per accidens præter intentionem agentis, sub qua etiam comprehenditur casus. Et præter has causas adhuc est causa intellectus, & quicquid est aliud, quod producit id, quod per hominem fit, sicut voluntas, & sensus, & alia huiusmodi principia. Et hæc causa diuersificatur secundum diuersos homines, ita quod singuli homines consiliantur de his operabilibus, quæ possunt fieri per ipsos, ex quo de his, quæ per alias causas fiunt, consilium non est, vt B dictum est. Deinde cum dicit.

k ¶ Ostendit, de quibus potest esse consilium secundum diuersas artes operatiuas secundum quas operamur ea, quæ in nobis sunt. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit, circa quas artes sit consilium, & circa quas non. Et dicit, quod circa illas operatiuas disciplinas, quæ habent certos modos operandi, & sunt per se sufficientes, ita scilicet quod effectus operis eorum, non dependet ex euentu alicuius extrinseci: circa has, inquam, artes non est consilium, sicut de literis conscribendis. Et huius ratio est, quia non consiliamur, nisi in dubiis. Non est autem du- C bium, qualiter debeat scribi, quia certus est modus scribendi, & non est dubius, & non dependet effectus scripturæ nisi ex arte, & manu scribentis. Sed de his est consilium, quæcunque fiunt per nos, id est, in quibus oportet nos prædeterminari, qualiter fiant, quia non sunt in se certa, & determinata. Secundo ibi.

l ¶ Ostendit, quod de his non est eodem modo consilium, sed de quibusdam magis, & de quibusdam minus. Et primo ostendit hanc differentiam inter artes operatiuas adinuicem. Et dicit, quod non semper de his, quæ per nos determinantur, similiter, id est, æquali dubitatione con- D siliantur, sed de quibusdam magis quæ sunt minus determinata, & in quibus plus exteriora oportet considerare, sicut in arte medicinali, in qua oportet attendere ad virtutem naturæ eius, qui infirmatur, & in negociatiua, in qua oportet attendere ad necessitates hominum, & abundantiam rerum venalium, & in gubernatiua, in qua oportet attendere ad flatus ventorum. In his magis consiliamur, quam in arte gymnastica, id est, luctatiua & exercitatiua, quæ magis habet certos, & determinatos modos. Et quando prædictæ artes sunt minus certæ, tanto magis in ipsis est consiliandum. Et idem intelligendum est in aliis artibus. Tertio ibi.

m ¶ Ostendit differentiam, quantum ad ne- E cessitatem consilij in artes operatiuas, & scientias speculatiuas. Et dicit, quod magis necesse habemus consiliari circa artes, scilicet operatiuas, quam circa disciplinas, scilicet speculatiuas, in quibus non est consilium, quantum ad ea, de quibus sunt, quia huiusmodi sunt ex necessitate, vel ex natura. Sed quantum ad vsum earum, vt puta, quomodo, vel quo ordine sit in eis procedendum. In quo tamen minus est necesse consiliari, quam in scientiis practicis, circa quas magis dubitemus propter magnam varietatem, quæ in istis artibus accidit. Deinde cum dicit.

n ¶ Ostendit, de quibus debeat esse consilium considerando conditiones ipsarum rerum. Et

circa hoc ponit tres conditiones rerum, de quibus est consilium. Et primo dicit, quod oportet consiliari de his, quæ sæpius accidunt. Tamen quia possunt aliter euenire, incertum est, qualiter contingant. Si quis enim vellet in consilium deducere ea, quæ rarissime accidunt, puta si Pons lapideus, per quem transeundum est, cadat, nunquam homo aliquid operaretur. Secundo ibi.

o ¶ Dicit, quod oportet consiliari de illis, in quibus non est determinatum, qualiter oporteat A agere. Iudex enim non consiliatur, qualiter debeat sententiare in his, quæ sunt lege statuta. Sed forte in casibus, in quibus non est aliquid lege determinatum. Tertio ibi.

p ¶ Dicit, quod assumimus nobis alios ad consiliandum in reb. magnis, quasi non credentes nobis ipsis, vt simus sufficientes ad discernendum, quid oporteat nos facere. Et si patet, quod consilium non debet esse de minimis quibuscumque, sed de rebus magnis.

LECTIO VIII.

Consiliamur autem, non de finibus, sed de his quæ ad fines. Neque enim Medicus consiliabitur, si sanabit, neque Rhetor si persuadebit, neque Politicus si pacem faciet, neque reliquorum aliquis de fine. B

b Sed ponentes finem aliquem, qualiter, & per quæ erit intendunt. Et si per plura quidem videatur fieri, per quod facillimè & optimè intendunt. Si autem per vnum procuratur, qualiter hoc erit, & id, per quid, quousque vtique veniant ad primam causam, quæ inuentione vltima est. C

c Qui enim consiliatur, videtur quærere, & resoluere dicto modo, quemadmodum Dyagramma. Videtur autem quæstio quidem non omnis esse consilium, puta Mathematicæ. Consilium autem omne quæstio. Et quod vltimum est in resolutione primum esse in generatione.

d Et si quidem impossibile inueniant, discedunt, puta, si pecuniis indigent, has autem non possibile est tribui. Si autem possibile videatur, incipiunt operari. Possibilia autem, quæ per nos fiunt vtique. Quæ enim per amicos, per nos aliqualiter fiunt. Principium enim in nobis. D

e Quæruntur autem quandoque instrumenta, quandoque autem necessitas eorum. Similiter autem & in reliquis. Quandoque quidem per quid, quandoq; autem qualiter vel propter quid.

f Videtur autem, quemadmodum dictum est, homo esse principium operationum. Consilium autem de operabilibus ab ipso. E

g Operationes autem aliorum gratia. Non vtique igitur erit consiliabilis finis, sed quæ ad fines.

h Neque vtique singularia, puta, si panis hoc, vel digestum est, vt oportet, vel factum est, vt oportet. Sensus enim hæc certificat. Si autem semper consiliabitur in infinitum veniet.

LECTIO VIII.

Consultamus autem non de finib. sed de iis, quæ ad fines ipsos perducunt. Nec enim Medicus si sanabit, nec Orator si persuadebit, nec Reipublicæ gubernator si bene recteque legibus ciuitatem instituet, nec denique cæterorum quisquam de fine deliberat.

Sed omnes posito quodam fine, quemadmodum, & per quæ fiet ille, considerant. Atque si per plura posse fieri videretur, per quod illorum facillime optimeque fiet, perquirunt. Sin per vnum, quonam modo per illud fiet, & illud item per quid efficietur, considerant, idque faciunt, donec ad primam perueniant causam, quæ quidem in inuentione est vltimum.

Qui namque consultat, is quærere videtur, dictoque modo perinde atque designationem linearum resoluere. Non autem omnis perquisitio consultatio est: Mathematicæ namque perquisitiones, consultationes non sunt. Omnis autem consultatio est continua perquisitio. Idque quod vltimum est in resolutione, primum esse constat in generatione.

Atque si consultantes in aliquid inciderint, quod quidem fieri nequeat, desistunt, vt si sit pecuniis opus, has autem habere non possit. Quod si videatur fieri posset, tūc agere aggrediuntur. Ea vero dicimus fieri posse, quæ per nosipsos fieri possunt. Nam ea, quæ per amicos fiunt per nosipsos quodammodo fiunt, quippe cum principium sit in nobis.

Quæruntur autem quandoque quidem instrumenta, quandoque autem vsus ipsorum, & in reliquis simili modo. Interdum per quod, interdum quonam modo, aut per quem solet quæri.

Videtur igitur (vt dictum est) homo principium actuum esse, & de iis esse consilium, quæ agi ab ipso possunt.

Et actus aliorum esse gratia. Finis igitur non erit consultabilis, sed ea, quæ deducunt ad fines.

Nec etiam singula, vt si panis sit hoc vel confectum sit, vt oportet. Hæc enim sensus ipsius sunt. Quod si semper quispiam consultauerit, in infinitum abibit.

LECTIO VIII.

POstquam Philosophus ostendit, de quibus sit consilium hic determinat de modo & ordine consiliandi. Et quia consilium est quædam inquisitio. Circa hoc tria facit. Primo ostendit modum consiliatiuæ inquisitionis. Secundo effectum eius, ibi. (Et equidem impossibile enim, &c.) Tertio ostendit huius inquisitionis terminum, ibi. (Videtur autem, quemadmodum, &c.) Circa primum duo facit. Primo ponit modum consiliandi. Secundo manifestat, quæ dixerat ibi. (Qui enim consiliatur, &c.) Cum autem consilium sit quædam inquisitio practica de operabilibus necesse est, quod sicut in inquisitione speculatiua supponuntur principia, & quædam alia inquiruntur, ita etiam in consilio fiat. Vnde primo ostendit, quid supponitur in consilio. Secundo, quid in consilio quæratur, ibi. (Sed ponentes finem, &c.) Est autem considerandum, quod in operabilibus finis est sicut principium, quia ex fine dependet necessitas operabilium. Vt dicitur in 2. Physic. Et ideo oportet finem supponere. Et hoc est, quod dicit, quod non consiliamur de finibus, sed de his, quæ sunt ad fines, sicut in speculatiuis non inquiritur de principiis, sed de conclusionibus. Hoc autem, quod dixerat, manifestat per exempla, quia sc. Medicus non consiliatur, an debeat sanare infirmum, sed hoc supponit quasi finem. Nec Rhetoricus consiliatur, si debeat persuadere, sed hoc intendit quasi finem, Nec etiam Politicus, id est, rector ciuitatis consiliatur, an debeat facere pacem, quæ se habet ad ciuitatem, sicut sanitas ad corpus hominis, quæ consistit in conuenientia humorum, vt pax in conuenientia voluntatum. Et sic nullus aliorum operantium consiliatur de fine. Deinde cum dicit.

b ¶ Ostendit de quib. & quomodo fit inquisitio consilij. Circa quod tria ponit. Quorum primum est, quod supposito aliquo fine. Prima intentio consiliantium est, qualiter, id est, quo motu, vel actione possit perueniri ad illum finem, & per quæ instrumenta oportet moueri, vel agere ad finem, puta per equum, vel nauem. Secunda autem intentio est, quando ad finem aliquem per plura potest veniri, siue instrumenta, siue actiones, per quid eorum facilius, & melius perueniatur. Et hoc pertinet ad iudicium, in quo quandoque aliqui deficiunt bene se habentes in inuentione viarum ad finem. Tertia autem intentio est, si contingat, quod per vnum solum instrumentum, vel motum, vel per vnum optime perueniatur ad finem, vt procuretur qualiter per hoc ad finem perueniatur. Ad quod requiritur constantia & solicitudo. Et si id, per quod deueniendum ad finem, non habeatur in promptu, oportet inquirere vlterius, propter quid haberi possit. Et similiter de illo quousque perueniatur, ad causam, quæ occurrit primo in operando, quæ est vltima in inuentione consilij. Deinde cum dicit.

c ¶ Manifestat, quod dixerat per similitudinem inquisitionis speculatiuæ. Et dicit, quod ideo causa, quæ prima est in operatione, est vltima in inuentione, quia ille, qui consiliatur, videtur inquirere, sicut dictum est per modum resolutionis cuiusdam. Qemadmodum Dyagramma, quæ est descriptio Geometrica, in qua, qui vult probare aliquam conclusionē oportet, quod resoluat conclu- A sionē in principia, quousque peruenit ad principia prima indemonstrabilia. Omne autem consilium est quæstio, id est inquisitio quædam, & si non omnis quæstio, id est, inquisitio sit consilium sicut inquisitio Mathematica. Sola enim inquisitio de operabilibus est consilium. Et quia consilians resolutiue inquirit, necesse est, quod eius inquisitio perducatur vsque ad id, quod est principium in operatione, quia id, quod est vltimum in resolutione, est primum in generatione, siue in operatione. Deinde cum dicit.

d ¶ Ostendit effectum consilij. Et primo ostendit propositum. Secundo manifestat quædam, quæ dicta sunt, ibi. (Quæruntur autem quandoque, &c.) B Dicit ergo primo, quod postquam inquisitio consilij peruenerit ad id, quod oportet primum operari, si inueniant consiliantes illud esse impossibile, discedunt, id est, dimittunt totum illud negocium quasi desperantes. Puta, si ad negocium aliquod prosequendum, quidem indiget homo pecuniis ad dandum aliquibus, & non possit eas dare, oportet dimittere negocium. Si autem appareat, quod sit possibile illud, quod inuentum est per consilium, statim incipiunt operari, quia vt dictum est, oportet esse primum in operatione id, ad quod terminatur resolutiua inquisitio consilij. Possibile autem dicitur aliquid C operanti non solum secundum propriam potentiam, sed etiam secundum potentiam aliorum. Vnde dicit quod possibilia sunt, quæ fiunt per amicos, quia ea, quæ fiunt per amicos, aliqualiter fiunt per nos, inquantum, sc. principium horum est in nobis, prout ipsi intuitu nostro hoc faciunt. Deinde cum dicit.

e ¶ Manifestat, quod dixerat. videl. quæ sunt illa inquisita, quæ quandoque inueniuntur possibilia, quandoque non. Et dicit, quod quandoque inquiruntur per consilium instrumenta, puta equus aut gladius. Quandoque autem necessitas, id est, opportunitas eorum, i. qualiter oporteat D vti. Et ita etiam est in reliquis artib. quod quandoque quæritur per quid aliquid fiat, quandoque autem qualiter, vel propter quid, quæ pertinent ad necessitatem prædictam. Deinde cum dicit.

f ¶ Concludit, quod sit terminus siue status in inquisitione consilij. Et hoc quidem secundum tria. Primo quidem ex parte ipsius operantis. Vnde dicit, quod sicut supra dictum est. Homo est principium suarum operationum. Consilium autem vniuscuiusque hominis est de his, quæ sunt operabilia ab ipso. Et ideo quando inquisitio consilij peruenit ad id, quod homo habet in sua potestate, vt faciat, ibi terminatur consilium. Secundo ibi.

g ¶ Ostendit, quod consilium habet termi- E num, vel statum ex parte finis. Et dicit, quod operationes omnes sunt aliorum gratia. i. finium. Vnde de ipso fine non est consilium, sed de his, quæ sunt ad finem. Et sic patet, quod finis est in inquisitione consilii, & ex parte finis, & ex parte agentis, sicut in demonstrationibus & in sursum, & in deorsum, quasi ex parte vtriusque extremi. Tertio ibi.

h ¶ Ostendit, quod est status in inquisitione consilij ex parte singularium instrumentorum, quibus vtimur in operibus, sicut quibusdam mediis ad perueniendum in finem. Et dicit quod neque etiam consilium est de rebus singularibus, qualia sunt, puta si hoc quod proponitur, sit panis, vel si est digestus, id est, coctus vel confectu s

sicut oportet. Hic enim discernit sensus. Quod autem secundum hæc tria in consiliis sit status, sicut & in demonstrationibus, probat per impossibile: quia si aliquis semper consiliaretur, deue- A niret hoc in infinitum, quod sub ratione non cadit, & per consequens neque sub consilio, quod est quædam ratiocinatiua inquisitio, sicut dictum est.

LECTIO IX.

Consiliabile autem & eligibile idem. Veruntamen determinatum est iam eligibile.

b Quod enim ex consilio præiudicatum est, eligibile est: quiescit enim vnusquisque quærens qualiter operabitur, quando in seipsum reducet principium & ipsum in antecedens, hoc enim est quod eligitur.

c Manifestum autem hoc ex antiquis vrbanitatibus, quas Homerus imitatus est. Reges enim, quæ eligebant, annunciabant plebi,

d Existente autem eligibili consiliabili desiderabili eorum, quæ in nobis. Et electio vtique erit consiliabile desiderium eorum, quæ in nobis. Ex consiliari enim iudicantes desideramus secundum consilium.

e Electio quidem igitur typo: nunc non vt consuetum est dicere secundum conscriptionem: sed vniuersaliter dicta sit & circa qualia est, & quoniam eorum quæ ad fines.

LECTIO IX.

Consultabile autem & elegibile idem est Ipsum tamen eligibile definitum iam est.

Quod enim cæteris ex consultatione prætulimus id eligibile est. Desinet enim tunc demum vnusquisque perquirere quonam aget modo, cum B *in seipsum principium redegerit, & in idipsum, quod antecedit, hoc est enim quod eligit.*

Patet hoc ita esse & ex vetustissimis Rebuspubl. quas imitabatur Homerus: quæ namque Reges eligerent, ea populo renunciabant,

Cum igitur ipsum eligibile sit consultabile appetibile ex iis, quæ in nostra sunt potestate, & ipsa electio deliberatiua appetitio rerum erit earum, quæ in nostra sunt potestate. Nam simulatque diiudicauimus ex consultatione affectamus deliberationem.

C *Quid est igitur electio figura sit dictum, & circa quæ versatur, & eorum esse, quibus ad ipsos fines acceditur*

LECTIO IX.

Postquam Philosophus determinuit de consilio absolute, hic determinat de consilio per comparationem ad electionem. Et circa hoc duo facit. Primo comparat consilium ad electionem. Secundo ex hoc concludit quid sit electio, ibi. (Et existente autem eligibili.' Circa primum duo facit. Primo proponit quod intendit. Secundo probat propositum ibi. (Quod enim ex consilio, &c. Comparat ergo primum consilium ad electionem dupliciter. Vno quidem modo quantum ad obiectum siue materiam vtriusque in quo conueniunt. Et quantum ad hoc dicit, quod idem est consiliabile, & eligibile, quia videlicet, tam consilium, quam electio est de his, quæ operantur propter finem. Alio autem modo quantum ad ordinem vtriusque. Et quantum ad hoc dicit, quod quando iam determinatum est aliquid per consilium, tum primo eligitur quasi consilio præcedente electionem. Deinde cum dicit.

b ¶ Manifestat quod dixerat. Et primo quidem per rationem sumptam ex his, quæ supra dicta sunt de consilio. Et dicit, quod ideo determinatio consilij præcedit electionem, quia oportet, quod post inquisitionem consilij sequatur iudicium de inuentis per consilium. Et tunc primo eligitur id quod prius est iudicatum. Et quod iudicium rationis consequatur inquisitionem consilij, manifestat per hoc, quod vnusquisque qui inquirit consiliando qualiter debeat operari, desistit à consiliando, quando inquisitionem suam resoluendo perducit ad id, quod ipse potest operari. Et si plura potest operari, quando reduxit in antecedens, id est, in id quod ei primo operandum occurrit. Et hoc est quod eligitur, scilicet quod primo operandum occurrit. Vnde relinquitur quod electio præsupponit determinationem consilij. Secundo ibi.

c ¶ Probat quod dixerat per exemplum. Et dicit, quod hoc, scilicet quod electio debeat sequi determinationem consilij, patet ex antiquis vrbanitatib. id est consuetudine antiquarum ciuilitatum, secundum quam Reges non habebant domi- D natiuam potestatem in multitudinem, vt facerent omnia prout eis videretur, sed erant rectores multitudinis ad quam pertinebat eligere ea, quæ à principibus consilio determinata erant. Et ideo dicit, quod antiquitus Reges aununciabant plebi ea, quæ ipsi elegerant per determinationem sui consilij, vt sic plebs eligeret, quod ab eis determinatum erat. Et hoc secutus fuit Homerus, inducens principes Græcorum, ea quæ in consilio determinauerant plebi annunciantes. Deinde cum dicit.

d ¶ Ostendit ex præmissis quid sit electio. Et dicit, quod cum eligibile nihil aliud sit, quam qui- E dam de numero eorum quæ sunt in nostra potestate, quod ex consilio consideratur, consequens est, quod electio nihil aliud sit, quam desiderium eorum, quæ sunt in nostra potestate ex consilio proueniens. Est enim electio actus appetitus rationalis, qui dicitur voluntas. Ideo autem dixit electionem esse desiderium consiliabile: quia ex hoc, quod homo consiliatur, peruenit ad iudicandum ea, quæ sunt per consilium inuenta. Quod quidem desiderium est electio. Vltimo autem.

e ¶ Ostendit, qualis sit prædicta diffinitio de electione data. Et dicit, quod nunc est diffinita electio, typo, id est figulariter non secundum quod est consuetum sibi determinare id, quod

est secundum subscriptionem, i. secundum diffinitionem, cuius singulæ partes inuestigantur. Sed vniuersaliter tradita est diffinitio electionis. Et dictum est circa qualia sit, scilicet circa ea, A quæ sunt in nobis. Et supra etiam dictum est, quod est eorum, quæ sunt ad fines de quibus etiam est consilium.

LECTIO X.

VOluntas autem quoniam quidem finis est, dictum est.

b Videtur autem his quidem per se boni esse, his autem apparentis boni.

c Contigit autem per se bonum voluntabile dicentibus, non esse voluntabile, quod non vult qui non recte vult. Si enim erit voluntabile & bonum erit: si sic autem, contingit malum.

d Rursus autem apparens bonum voluntabile dicentibus non esse natura per se bonum voluntabile, sed vnicuique quod videtur: alij autem aliud videtur, & sic contingit contraria.

e Si autem vtique hæc non placent, ergo dicendum simpliciter quidem & secundum veritatem voluntabile esse per se bonum. Vnicuique autem, quod videtur.

f Studioso quidem igitur, quod secundum veritatem esse, prauo autem, quod contingit. Quemadmodum & in corporibus bene dispositis, sana sunt secundum veritatem talia existentia, infirmis autem altera. Similiter autem & amara, & dulcia, & calida, & grauia, & aliorum talia singula.

g Studiosus enim singula iudicat recte, & in singulis verum ei apparet. Secundum vnumquemque enim habitum propria sunt, & bona & delectabilia. Et differt plurimum forsitan studiosus hoc: verum in singulis videre quemadmodum regula & mensura existens ipsorum.

h Multis autem deceptio propter delectationem videtur fieri: non enim existens bonum videtur; desiderant igitur delectabile vt bonum, tristitiam autem male fugiunt.

LECTIO X.

VOluntatem finis quidem ipsius esse, iam paulo ante diximus.

Sed videtur aliis quidem esse veri boni, aliis, apparentis boni.

Atque fit sententia quidem eorum qui verum bonum id censent, quod est affectabile voluntate, B *vt id non sit affectabile voluntate, quod is qui non recte expetit vult. Nam si sit, erit & continuo bonum, at erat forte malum.*

Sententia autem eorum, qui bonum apparens inquiunt esse quod est affectabile voluntate, vt nihil sit prorsus, quod suapte natura sit affectabile voluntate, sed id quod vnicuique videtur. At aliud alij videtur, & repugnantia forte

Quod si hæc non placent, dicendum est simpliciter quidem & re vera, vere bonum esse affectabile voluntate. Vnicuique vero id quod C *vnicuique videtur.*

Studioso igitur, id est affectabile voluntate, quod vere est bonum. Vitioso vero quicquid contigerit. Fitque hoc perinde atque in corporibus ipsis. His enim, quorum corpora bene sese habent, salubria sunt, ea quæ vere talia sunt. Iis autem, quorum corpora sunt ægrota, non hæc ipsa, sed alia. Similiter & amara ac dulcia, & calida, atque grauia, & cætera id genus.

Studiosus enim homo recte singula iudicat & singulis in rebus id ipsi videtur, quod vere D *est tale. In vnoquoque enim habitu sunt propria quædam honesta atque iucunda. Atque in singulis plurimum fortasse præstat vir studiosus in dignoscendis iis, quæ vere talia sunt, proptereaque, est vt norma quædam atque mensura ipsorum.*

Multitudo vero decipitur ob voluptatem Ipsa namque bonum quidem non est bonum tamen esse apparet. Persequuntur igitur ipsam tanquam bonum, dolorem autem fugiunt tanquam malum.

LECTIO X.

POstquam Philosophus determinauit de voluntario & electione, hic determinat de voluntate. Et circa hoc tria facit. Primo proponit, quod manifestum est, de voluntate. Secundo inducit quandam dubitationem, ibi. Videtur autem his, &c.) Tertio soluit ibi. (Si autem vtrique, &c.) Dicit ergo primo quod dictum est supra, quod voluntas sit ipsius finis. Et loquitur hic de voluntate secundum quod nominat actum potentiæ voluntatis. Cuiuslibet enim potentiæ actus, denominatur ab ipsa potentia, & respicit id in quod potentia primo & per se E tendit, sicut visio dicitur actus potentiæ visiuæ in ordine ad visibilia. Et per hunc modum intellectus dicitur respectu primorum principiorum, quæ per se & primo comparantur ad intellectiuam potentiam. Vnde & voluntas dicitur proprie ipsorum finium, quos sicut principia quædam primo & per se respicit principia voluntatis. Deinde cum dicit.

b ¶ Inducit quandam dubitationem. Et circa hoc tria facit. Primo enim proponit contrarias opiniones circa voluntatem. Et dicit, quod quibusdam videtur, quod voluntas sit eius, quod est per se bonum. Aliis autem videtur, quod sit eius, quod est apparens bonum. Secundo ibi,

c ¶ Improbat primam positionem. Et dicit quod illis qui dicunt, quod nihil est voluntabile, id est, in quod feratur voluntas, nisi id quod est per se bonum, sequitur quod non sit voluntabile quod quis non recte vult, quia secundum eorum positionem sequeretur si non esset voluntabile, quod esset bonum. Contingit autem quandoque quod est malum. Non ergo semper voluntas est per se boni. Tertio ibi.

d ¶ Improbat secundam positionem. & dicit quod illis, qui dicunt, quod voluntabile sit apparens bonum, sequitur, quod nihil sit secundum naturam voluntabile, sed vnicuique sit voluntabile id quod sibi videtur. Diuersis autem diuersa videntur voluntabilia, & quandoque contraria. Sicut si non esset visibile color, sed id quod videtur esse color, sequeretur quod nihil esset naturaliter visibile, hoc autem est inconueniens, quia cuiuslibet potentiæ naturalis est aliquod obiectum naturaliter determinatum. non ergo verum est, quod voluntas sit apparentis boni. Deinde cum dicit.

e ¶ Soluit prædictam dubitationem. Et primo ponit solutionem secundum quandam distinctionem. Et dicit, si dicta inconuenientia, quæ consequuntur ad ambas prædictas opiniones non acceptantur. Dicendum est distinguendo, quod simpliciter & secundum veritatem voluntabile est per se bonum. Sed secundum quid, id est per respectum ad hunc, vel ad illum, est voluntabile id quod ei videtur bonum. Secundo ibi.

f ¶ Ostendit cui conueniat vtrumque membrum distinctionis præmissæ. Et dicit, quod studioso illud est voluntabile, quod est voluntabile secundum veritatem, id est simpliciter bonum, sed prauo, id est vitioso homini, id est voluntabile quod contingit, id est, quicquid sit illud indeterminate, quod sibi videtur bonum. Et adhibet exemplum in corporalibus, videmus enim

A quod hominibus quorum corpora sunt bene disposita, sunt sana illa, quæ secundum veritatem sunt talia. Sed infirmis sunt sana quædam alia, quæ, scilicet sunt temperatiua malitiæ complexionis eorum. Similiter etiam amara & dulcia secundum veritatem videntur illis, qui habent gustum bene dispositum & calida iis, qui habent tactum bene dispositum, & grauia bene diiudicant illi, qui habent virtutem corporalem bene dispositam. His enim qui sunt debiles, leuia videntur grauia. Tertio ibi.

g ¶ Manifestat quod dixerat. Et primo quantum ad virtuosos. Et dicit, quod virtuosus singula, quæ pertinent ad operationes humanas recte

B diiudicat. In singulis enim videtur ei esse bonum illud quod vere est bonum. & hoc ideo, quia vnicuique habituum naturaliter videntur delectabilia ea, quæ sunt ei propria, id est ea, quæ ei conueniunt. Habitui autem virtutis conueniunt ea, quæ sunt secundum veritatem bona, quia habitus virtutis moralis diffinitur ex hoc, quod est secundum rationem rectam. Ideo ea, quæ sunt secundum rationem, quæ sunt simpliciter bona, videntur ei bona. Et in hoc plurimum differt studiosus ab aliis, quod in singulis operabilibus videt quid vere sit bonum quasi existens regula & mensura omnium operabi-

C lium, quia, scilicet, in eis iudicandum est aliquid bonum, vel malum, secundum quod ei videtur. Secundo ibi.

h ¶ Manifestat quod dixerat quantum ad prauos. Et dicit, quod multis, scilicet, prauis deceptio in discretione boni, vel mali accidit præcipue propter delectationem, ex qua contingit, quod delectabile, quod non est bonum, desiderent tanquam bonum, & aliquid tristabile ipsis, quod in se est bonum, fugiant tanquam malum. Quia scilicet non sequuntur rationem, sed sensum.

D

LECTIO XI.

Existente vtique voluntabili quidem finis. Consiliabilibus autem & eligibilibus eorum, quæ ad finem. Quæ circa hæc operationes secundum electionem erunt vtique & voluntariæ. Virtutum autem operationes circa hæc. In nobis autem & virtus.

b Similiter autem & malitia. In quibus enim in nobis operari & non operari & in quibus non & etiam. Quare, si operari bonum existens in nobis est & non operari in nobis erit malum existens. Etsi non operari bonum existens in nobis, & operari malum existens in nobis.

c Si autem in nobis bona operari & mala, similiter autem & non operari, per hoc autem erat bonos & malos esse, in nobis erit decentes & prauos esse.

d Dicere autem, quod nullus volens est malus, neque nolens beatus, assimilatur hoc quidem mendaci, hoc autem veraci.

LECTIO XI.

Cvm igitur finis sit affectabilis voluntate. Ea vero quibus itur ad finem consultabilia sint atque eligibilia, fit vt actus ij qui circa hæc versantur, ab electione proficiscantur, nostraque sponte fiant: at operationes virtutum circa hæc ipsa versantur. Nostra igitur in potestate ipsæ virtutes.

Et identidem vitia collocantur quibus enim in rebus nostra in potestate situm est agere in ijs & non agere. Et in quibus non agere, in iis

E *est & agere. Quare, si agere bonum, quod honestum est in nobis est situm, & non agere, quod est turpe in nobis est collocatum. Et si non agere malum, quod est honestum in nostra est potestate, & agere, quod est turpe in nobis est situm.*

Quod si in nobis est situm tam honesta, quam turpia agere, & simili modo non agere. Hoc autem erat bonos & malos esse. In nobis ergo est situm nos probos & improbos esse,

Dicere autem sua sponte neminem prauum nec inuitum quemquam beatum esse, alterum falso est simile, alterum vero. Nam beatus quidem

veraci. Beatus quidem enim nullus erit nolens. Malitia autem voluntarium.

e Vel in nunc dictis dubitandum, & hominem non dicendum principium esse, neq; genitorem operationum, quemadmodum & natorum.

f Si autem hæc videntur, & non habemus in alia principia reducere præter ea, quæ in nobis, quorum & principia in nobis, & hæc in nobis & voluntaria.

g His autem videntur testificari & propria, quæ à singulis, & ab ipsis legislatoribus. Puniunt enim & cruciant facientes mala quotquot non vi, aut propter ignorantiam, cuius non ipsi causa. Bona autem operantes honorant, velut hos quidem prouocantes, hos autem prohibentes. Et quæcunque neque in nobis sunt, neque voluntaria, nullus prouocat operari, vt nihil ante opus existens suadere, puta non calefieri, vel dolere, vel esurire, vel aliquid quodcunque talium. Nihil enim minus patiemur hæc.

h Etenim ipso ignorante puniunt, si causa videatur esse ignorantiæ. Puta ebrius duplices increpationes, principium enim in ipso. Dominus enim est eius, quod est non inebriari: hoc autem ignorantiæ causa. Et ignorantes aliquid eorum, quæ in legibus, quæ oportet scire, & non difficilia sunt puniuntur. Similiter & in aliis quæcunque propter negligentiam ignorare videntur, vt in ipsis existente non ignorare. Eius enim, quod est diligentes esse, Domini sumus.

A *quidem nemo est inuitus. Sponte autem nostra prauitas comparatur.*

Vel obstandum est iis, quæ modo sunt dicta, & hominem non esse principium est dicendum, neque procreatorem actuum perinde ac liberorum.

Quod si hæc vera videntur, nec in alia vlla principia nostros actus, qui in ea, quæ sunt in nobis reducere possumus, quorum principia sunt in nobis, ea quoque in nobis sunt sita, sponteque à nobis fiunt.

B *Hæc ita esse testes sunt, & priuatim singuli homines & ipsi legumlatores. Nam eos quidem qui praua faciunt, si modo non vi, nec ob ignorationem eam cuius ipsi non fuerunt causa illa agant, castigant, ac puniunt. Iis autem, qui honesta agunt, honores instituunt, vt homines partim hortentur, partim prohibeant. Ad ea agenda, quæ nec in nostra sunt potestate, nec nostra sponte efficiuntur, nemo prorsus hortatur, quippe cum vanum sit persuasum esse cupiam non calere, aut non dolere, aut non esurire, aut quiduis aliud tale, nam nihilominus hæc ipsa patietur.*

C *Etenim pro ignoratione etiam ipsa pœnas instituūt si quispiam ignorationis esse sibi causa videretur. Ebrios namque duplici pœna afficiendos esse putarunt, principium enim in ipsis est, quippe cum in ipsorum sit potestate ebrietatem vitare, quæ quidem ignorationis est causa. Puniunt etiam eos, qui aliquid eorum ignorant, quæ legibus continentur, quæ quidem scire oportet, nec sunt difficilia cognitu. Similiter & in aliis quæcunque per negligentiam homines ignorare videntur, ex eo*

D *plane quia in ipsis est non ignorare, est enim in ipsorum potestate diligentiam adhibere.*

LECTIO XI.

POstquam Philosophus determinauit de voluntario, electione, & consilio, & voluntate, quæ sunt principia humanorum actuum, hic applicat ea, quæ dicta sunt ad vitia & virtutes. Et circa hoc tria facit. Primo determinat veritatem. Secundo excludit errorem, ibi. (Differentia autem, quod nullus volens, &c.) Tertio epilogat quæ dicta sunt de virtutibus, ibi. (Conuenienter vt quidem igitur, &c.) Circa primum tria facit. Primo secundum ea quæ dicta sunt, ostendit esse virtutem in nobis, id est in potestate nostra. Secundo ostendit idem de malitia, ibi. (Similiter autem, &c.) Tertio ostendit consequentiæ rationem, ibi.) Si autem in nobis, &c.) Dicit ergo primo, quod cum voluntas sit de fine, consilium autem & electio de his, quæ sunt ad finem, consequens est, quod operationes quæ sunt circa hoc, scilicet, circa ea quæ sunt ad finem, sint secundum electionem, & per consequens sint voluntariæ, quia electio voluntarium est, vt supra dictum est. Sed operationes virtutum sunt circa prædicta. Ergo sunt voluntariæ. Et per consequens oportet, quod etiam ipsa virtus sit voluntaria, & in nobis, i. in potestate nostra existens. Deinde cum dicit.

b ¶ Ostendit idem de malitia, id est de vitio virtuti opposito. Et dicit, quod simili ratione malitia est voluntaria, & in nobis existens, quia operationes eius sunt tales. Et hoc sic probat, quia si operari est in potestate nostra, oportet etiam, quod non operari non sit in potestate nostra: si enim non operari non esset in potestate nostra, impossibile esset nos non operari, ergo necesse esset nos operari, & sic operari non esset ex nobis, sed ex necessitate. Et similiter dicit, quod in quibus rebus non operari est in po-

E testate nostra, per consequens, quod etiam operari sit in potestate nostra. Si enim operari non esset in potestate nostra, impossibile esset nos operari. Ergo necesse esset nos non operari: & sic non operari non esset ex nobis, sed ex necessitate. Sic ergo dicendum est, quod in quibuscunque rebus affirmatio est in nobis, & negatio. Et è conuerso. Operationes autem virtutum, & vitiorum differunt secundum affirmationem, & negationem: puta, si honorare parentes est bonum, & actus virtutis, non honorare parentes est malum, & ad vitium pertinens. Et si non furari pertinet ad virtutem, furari pertinet ad vitium. Vnde consequens est, quod si operatio virtutum est in nobis, vt probatum est, quod

etiam operatio vitii sit in nobis. Et ita per consequens ipsum vitium erit in nobis, id est in potestate nostra. Deinde cum dicit.

c ¶ Assignat rationem prædictæ consequentiæ, scilicet, quod si operationes sunt in nobis, quod & habitus sint in nobis. Et dicit, quod si in potestate nostra est operari, vel non operari bona vel mala, vt nunc ostensum est, quum per hoc, quod homo operatur, vel non operatur bonum, vel malum, fiat bonus vel malus, vt in Secundo ostensum est, consequens est, quod in potestate nostra sit esse dicentes, id est, bonos secundum habitum virtutis, & prauos secundum habitum vitij. Deinde cum dicit.

d ¶ Excludit errorem circa prædicta. Et primo excludit ipsum errorem. Secundo radices eius, ibi. (Sed forsitan talis, &c.) Circa primum tria facit. Primo ponit erroris exclusionem. Secundo mouet super hoc dubitationem, ibi. (Vel in nunc dictis, &c.) Tertio determinat veritatem, ibi. (Si autem hæc videntur, &c.) Circa primum considerandum est, quod quidam dixerunt, quod nullus est malus volens, neque aliquis est beatus, vel bonus nolens. Quod ideo dicebant, quia voluntas per se tendit in bonum, nam bonum est, quod omnia appetunt. & per consequens, voluntas per se refugit malum. Dicit ergo, quod vnum horum verisimiliter apparet esse mendacium, scilicet quod nullus sit malus volens, quia malitia est quoddam voluntarium: alterum autem videtur esse verum, scilicet, quod nullus sit bonus ac beatus nolens. Deinde cum dicit.

e ¶ Mouet dubitationem circa prædicta. Si enim verum est, quod actiones virtutum, & vitiorum sint voluntariæ, & per consequens virtus & malitia, planum est verum esse, quod nunc dictum est. Sed numquid est aliquis, qui credat esse dubitandum de prædictis, ita quod dicat hominem non esse principium suarum operationum, neque genitorem, sicut pater est principium filiorum? quasi dicat, mirum est si aliquis hoc dicat. Deinde cum dicit.

f ¶ Confirmat veritatem. Et primo per rationem. Secundo per signa, ibi. (His autem verum, &c.) Dicit ergo primo, quod si hoc, scilicet consilium, & electio & voluntas, quæ sunt in potestate nostra, videntur esse principia operationum nostrarum, & non possumus reducere operationes nostras in alia principia, nisi in ea, quæ sunt in potestate nostra, scilicet, consilium, & electionem, consequens est, quod operationes nostræ bonæ, vel malæ sint in potestate nostra; quia illa quorum principia sunt in potestate nostra, & ipsa sunt in potestate nostra & sunt voluntaria. Deinde cum dicit.

g ¶ Manifestat propositum per signa. Et primo in his, quæ manifeste sunt voluntaria. Secundo in his, quæ videntur aliquid de inuoluntario habere, ibi. (Etenim in ipso ignorare,

A &c.) Dicit ergo primo, quod his, quæ dicta sunt, scilicet quod operationes virtutum & vitiorum sint in nobis, videntur attestari propria, quæ fiunt à singulis priuatis personis. Quilibet enim paterfamilias punit filium, vel seruum male agentem. Et similiter attestantur ea, quæ fiunt à legislatoribus, qui habent curam Reip. Ipsi enim puniunt leuius, vel cruciant grauius eos, qui operantur mala, dum tamen non faciunt hoc, per violentiam, vel propter ignorantiam, cuius, scilicet ignorantiæ ipsi non sunt causa. Si enim per vim aut ignorantiam operarentur, non essent eorum opera voluntaria, vt ex supradictis patet. Vnde manifestum est, quod puniunt eos tanquam voluntarie operantes. B Et similiter honorant operantes bona voluntarie, quasi per honores, prouocantes bonos ad bona, & per pœnas prohibentes malos à malis. Nullus autem prouocat aliquem ad operandum ea, quæ non sunt in potestate nostra, neque voluntaria, quia in talibus suasio ante opus, est omnino inutilis. Sicut si aliquis suadeat alicui, vt in Æstate non calefiat, vel in infirmitate non doleat, vel subtractis cibis non esuriat, vel si aliquid aliud tale est, quid non sit in potestate nostra, quia nihil minus per persuasionem pateremur hæc. Si ergo non prouocamur ad ea, quæ non sunt in nobis, prouocamur autem ad C faciendum bona, & vitandum mala, consequens est quod ista insunt nobis. Deinde cum dicit.

h ¶ Manifestat idem in his, quæ videntur habere aliquid de inuoluntario. Ignorantia autem inuoluntarium causat, vt supra dictum est, si tamen nos sumus ignorantiæ causa, erit ignorantia voluntaria, & pro ea puniemur, potest autem homo esse causa suæ ignorantiæ dupliciter. Vno modo directe aliquid agendo, sicut patet de his, qui se inebriant, & ex hoc redduntur ignorantes, qui dupliciter sunt increpandi. Primo quidem, quia se inebriauerunt. Secundo, quia ex ebrietate aliquod peccatum fecerunt. D Principium enim ebrietatis est in potestate ipsius hominis, quia homo est dominus eius, quod non inebrietur, id est in sua potestate hoc habet, ebrietas autem est causa ignorantiæ. Et sic per consequens est homo ignorantiæ causa Alio modo, homo est causa ignorantiæ indirecte, quod non agit id quod agere debet, propter hoc ignorantia eorum, quæ scire tenetur & potest, reputatur voluntaria. & propterea homines puniuntur, & hoc est quod dicit, quod legislatores puniunt ignorantes ea, quæ sunt lege statuta, quæ omnes scire oportet, sicut quod non est furandum, & non difficilia iuris, quæ non tenentur omnes scire, quia nec possent. Et E idem etiam in aliis quicunque homines videntur ignorare propter negligentiam, quia in potestate eorum erat, vt non ignorarent. Domini enim sunt sui, & in potestate sua habent, vt sint diligentes, & non negligentes.

A

LECTIO XII.

SEd forsitan talis aliquis est, vt non diligens sit.

b Sed eius quod est tales fieri ipsi sunt causa viuentes remisse, & eius quod est iniustos vel incontinentes esse. Hi quidem mala facientes: hi autem in potationibus, & in talibus degentes.

c Quæ enim circa singula operationes tales faciunt. Hoc autem manifestum ex meditantibus, ad quamcumque agoniam vel operationem. Perficiunt enim operantes. Ignorare quidem igitur, quoniam ex operari circa singula habitus fiunt pene insensibiles.

d Adhuc autem irrationabile iniuste facientem, non velle iniustum esse aut stuprantem incontinentem. Si autem non ignorans aliquis operatur ex quibus erit iniustus, volens iniustus vtique erit.

e Non tamen si velit iniustus existens requiescet & erit iustus non enim qui ægrotat sanus. Et sic contingit, volens ægrotat, incontinenter viuens & inobediens medicis, tunc quidem igitur inerat ei non ægrotare, emisso autem non adhuc, quemadmodum deque dimittenti lapidem adhuc ipsum possibile resumere, sed tamen in ipso mittere & proiicere. Principium enim in ipso, sic autem & iniusto & incontinenti, ex principio quidem inerat tales non fieri, propter quod volentes sunt. Factis autem non adhuc inest non esse.

f Non solum animæ malitiæ voluntariæ sunt, sed quibusdam & quæ corporis, quos & increpamus. Propter naturam enim quidem turpes nullus increpat, sed eos qui propter desidiam, & negligentiam. Similiter autem & circa imbecillitatem, & turpitudinem & orbitatem. Nullus enim vtique improperabit cœco natura, vel ex infirmitate, vel ex plaga, sed magis miserebitur. Eum autem qui ex vini potatione, vel alia incontinentia omnis vtique increpabit. Earum autem quæ circa corpus malitiarum, quæ in nobis, increpantur, quæ autem non in nobis, non: si autem sic & in aliis, quæ increpantur malitiæ, in nobis vtique erunt.

LECTIO XII.

AT fortasse tales sunt quidam, vt diligentiam non adhibeant.

At vt tales fierent & iniusti, aut intemperantes, ipsi sunt sane causa dissolute viuentes, & res iniustas agentes, & potui & rebus talibus indulgentes.

B

Operationes enim, quæ sunt circa singula tales efficiunt. Quod quidem ex iis patet, qui cuiuis ludo vel actui student, perseuerant enim in operando. Ignorare igitur ex operationibus, quæ fiunt circa res singulas, habitus ipsos emergere nimium hebetis hominis est.

Præterea, metas rationis egreditur. Iniurias facientem hominem aut intemperate agentem nolle se iniustum, aut intemperatum esse. Quod si quis non ignorans agit ea, ex quibus erit iniustus. is sua sponte erit iniustus.

C

Non tamen si vult cum est iniustus, desinet esse talis ac iustus erit. Nec enim qui ægrotat si vult, erit sanus. Et forte sua sponte ægrotat, si incontinenter viuebat, & præcepta medicorum negligebat: tunc igitur licebat ipsi non ægrotare: sed postea quam valetudinem perdidit suam, non licet, sicut neque fit vt quisque resumat lapidem quem proiecit, erat tamen in ipso situm sumere ipsum atque proiicere: principium enim erat in ipso: modo eodem & iniusto & intemperanti licebat quidem ab initio talem non fore, quapropter sua sponte est talis. Sed postea quam talis est factus non licet ipsi non esse talem.

D

Non solum autem animi vitia nostra sponte fiunt, sed corporis etiam interdum à nonnullis identidem comparantur. Quos quidem & increpamus. Eos enim qui natura sunt turpes, reprehendit profecto nemo, sed eos qui per inertiam, tales atque ocium euaserunt. Idem & circa imbecillitatem euenire constat, & cum quispiam membris est captus. Nemo namque exprobrabit cuiquam idipsum, si sit aut natura, aut ægritudine aut vulnere cœcus, sed potius miserebitur. Quod si ebrietate vel aliquo alio flagitio captus sit oculis, omnes vtique carpent ac increpabunt. Vitia igitur corporis ea quidem, quæ in nostra sunt potestate reprehenduntur. Ea vero, quæ non sunt, non increpantur. Hæc cum ita sint & in cæteris ea vitia, quæ increpantur nostra in potestate sunt collocata.

E

LECTIO XII.

POstquam Philosophus exclusit errorem dicentium, quod nullus est voluntarie malus, hic excludit huiusmodi erroris radices. Et primo quidem, quantum ad interiorem dispositionem, ex qua posset aliquis inclinari ad malum praeter suam voluntatem. Secundo, quantum ad vim apprehensiuam, qua aliquid iudicatur bonum vel malum, ibi. [Si autem quis dicat.] Circa primum duo facit. Primo proponit id cui posset aliquis inniti ad sustinendum errorem praedictum. Secundo hoc improbat, ibi. [Sed eius, quod est tales.] Dixerat autem Philosophus, quod in hominis potestate est, quod quis sit diligens vel negligens circa aliquid. Sed hoc posset aliquis negare dicens, quod aliquis naturaliter talis est, vt non sit diligens. Sicut videmus phlegmaticos naturaliter esse pigros, cholericos autem iracundos, melancholicos tristes, & sanguineos iucundos. Et secundum hoc sequitur, quod non sit in potestate hominis, quod sit diligens. Deinde cum dicit.

b ¶ Excludit quod dictum est. Ad cuius euidentiam considerandum est, quod aliquis potest dici aliqualis dupliciter. Vno modo secundum dispositionem corporalem, siue consequentem corporis complexionem, siue consequentem impressionem coelestium corporum, & ex huiusmodi dispositione non potest immediate immutari intellectus vel voluntas, quae sunt penitus incorporeae potentiae, non vtentes organo corporeo, vt patet per Philosophum in 3. de anima. Potest autem per huiusmodi dispositionem sequi aliqua mutatio ex parte appetitus sensitiui, qui vtitur corporeo organo, cuius motus sunt animae passiones. Et secundum hoc ex eius dispositione nihil amplius mouetur ratio & voluntas, quae sunt principia humanorum actuum, quam ex passionibus animae de quibus similiter in Primo dictum est, quod sint suasibiles ratione. Alia autem est dispositio ex parte animae, quae quidem est habitus, ex quo inclinatur voluntas vel ratio in operatione. Et ideo Philosophus praetermissis dispositionibus vel qualitatibus corporalibus, agit de sola dispositione habituum. Et circa hoc duo facit. Primo enim ostendit, quod habitus animae secundum quos aliquis est negligens vel iniustus, sunt voluntarii ex hoc, quod propter eos aliquis vituperatur. Secundo ostendit, quod etiam defectus corporales qui sunt increpabiles, sunt voluntarii, ibi. [Non solum autem animae malitiae, &c.] Circa primum duo facit. Primo ostendit quod habitus animae sunt voluntarii, quantum ad eorum generationem. Secundo ostendit quod non sunt voluntarii, postquam iam eorum generatio est completa. Circa primum duo facit. Primo proponit quod intendit. Secundo probat propositum, ibi. [Quae enim circa singula, &c.] Est autem considerandum, quod habitus mali differunt, sicut & actus mali. Quidam enim sunt mali habitus, ex eo quod retrahunt à bene agendo, & quantum ad huiusmodi habitus dicit, quod ipsi homines sibi ipsis sunt causa, vt fiant tales, idest non diligentes ad bene operandum, per hoc quod viuunt remisse idest absque conatu ad bonas operationes. Alii autem habitus mali sunt, per quos aliquis inclinatur ad male agendum, siue hoc fit in nocumentum aliorum, siue in propriam

A deordinationem. Et quantum ad hoc dicit, quod homines sibi ipsis sunt causa quod sunt iniusti, inquantum mala faciunt aliis, & incontinentes, inquantum vitam suam ducunt in superfluis potibus, & in aliis huiusmodi, quae ad delectabilia tactus pertinent. Deinde cum dicit.

c ¶ Probat propositum. Et primo per simile in aliis, videmus enim quod in singulis operationes faciunt tales, idest dispositiones ad similia operanda, & istud manifestum est ex illis, qui student, & operam dant ad quodcunque exercitium, puta luctae vel militiae, aut quamcunque operationem. Omnes enim ex hoc, quod operentur, multoties fiunt tales, vt possint similia perfecte

B facere, cum ergo hoc videmus contingere in omnibus, hoc videtur esse hominis quasi sensu carentis, quod ignoraret ex operationibus habitus generari. Secundo ibi.

d ¶ Ostendit idem ratione sumpta ex ordine actus ad habitum. Si enim aliquis vult aliquam causam ex qua scit sequi talem effectum, consequens est quod velit illum effectum, & quamuis forte non velit illum effectum secundum se, potius tamen vult illum effectum esse, quam causa non sit. Sicut si quis vult ambulare in aestu praesciens se sudaturum, consequens est, quod velit sudare. Quamuis enim hoc secundum se non ve-

C lit, vult tamen potius sudorem pati quam ab itinere. Nihil enim prohibet aliquid non esse secundum se voluntarium, quod tamen est voluntarium propter aliud, sicut potio amara propter sanitatem. Aliter autem esset, si homo nesciret quod talis effectus sequeretur ex tali causa. Puta si aliquis ambulans in via, incidit in latrones, non efficitur hoc voluntarium, quia non fuit praescitum. Manifestum est autem, quod homines iniusta facientes, fiunt iniusti, & stupra committentes, fiunt incontinentes. Ergo irrationabile est, quod quis velit iniusta facere: & tamen non velit esse iniustus aut velit stupra facere & non velit esse incontinens. Et manifestum est, quod si non ignorans operatur voluntarie illa, ex quibus se-

D quitur quod sit iniustus, voluntarie erit iniustus. Deinde cum dicit.

e ¶ Ostendit quod habitus mali non subiacent voluntati, postquam sunt generati & dicit. Non ideo, quia voluntarie fit aliquis iniustus, quandocumque volet desinet esse iniustus & fiet iustus. Et hoc probat per simile in dispositionibus corporalibus. Si enim sit aliquis qui quum sanus esset volens in aegritudinem incidat per hoc, quod viuit incontinenter, vtendo, scilicet immoderato cibo & potu, & non obediendo medicis, à principio erat in potestate non aegrotare. Sed post-

E quam emisit actionem sumpto iam superfluo aut nociuo cibo, non adhuc est in potestate eius vt non aegrotet. Sicut ille qui proiicit lapidem, potest non proiicere, non tamen in potestate eius est, quod resumat quando proiecit. Et tamen dicimus quod emittere vel proiicere lapidem sit in hominis potestate, quia à principio in potestate hominis erat. Sic est & de habitibus vitiorum, quia à principio in potestate hominis est, quod non fiat iniustus vel incontinens. Vnde dicimus, quod homines volentes sunt iniusti & incontinentes, quamuis postquam facti sunt tales non adhuc sit in eorum potestate, vt scilicet statim desinant esse iniusti vel incontinentes, sed ad hoc requiritur magnum studium & exercitium. Deinde cum dicit.

f ¶ Ostendit per similitudinem corporalium defectuum quod habitus vitiosi sint voluntarii. Et dicit quod non solum malitiæ animæ sunt voluntariæ, sed in quibusdam defectus corporales. Et tales homines iuste increpamus. Nullus enim iuste increpat eos qui sunt turpes naturales, sed solum eos, qui sunt turpes propter aliquam negligentiam debiti cultus. Similiter se habent debilitates aut cæcitates. Nullus enim iuste improperaA bit ei qui est cæcus à natiuitate, vel ex infirmitate, vel ex aliqua plaga, quod non est voluntarium sed propter hoc homines magis miserentur eorum. Et sic patet quod malitiarum & defectuum corporalium illi increpantur; qui sunt in potestate nostra. Vnde manifestum est quod in aliis, id est in his quæ pertinent ad animum malitiæ, id est, habitus vitiosi, in nostra potestate existunt.

LECTIO XIII.

SI autem quis dicat quoniam omnes desiderant apparens bonum, phantasiæ autem non domini sed qualiscunque vnusquisque est talis & finis videtur ei.

b Si quidem igitur sibi vnusquisque habitus qualiter est causa, & phantasiæ erit qualiter causa ipse.

c Si autem nullus sibi causa eius quod est male facere: sed propter ignorantiam finis hæc operatur, per hæc existimans sibi optimum fore: finis autem desiderium non spontaneum, sed innasci oportet quemadmodum visum habentem quo iudicat bene, & quod secundum veritatem bonum desiderabit, & est bene natus cui hoc bonum innatum est. Quod enim maximum & optimum & quod ab alio non possibile accipere neque discere: sed quale innatum est, tale habebit, & quidem bene & optime hoc innatum esse: perfecta & vera erit vtique bona natiuitas.

d Si vtique hæc sunt vera, quid magis virtus, quam malitia erit voluntarium? Ambobus enim similiter & bono & malo finis natura vel qualitercunque videtur & iacet. Reliqua autem ad hoc referentes, operantur qualitercunque. Siue finis vtique non natura vnicuique videtur qualitercunque: sed qui & apud ipsum est siue finis naturalis. In reliqua autem bonum operando voluntarie studiosum, virtus voluntarium est nihilominus, & malitia voluntarium vtique erit. Similiter enim & malo existit quod propter ipsum in operationibus & in fine. Si igitur quemadmodum dicitur voluntariæ sunt virtutes, etenim habituum concausæ qualiter ipsi sumus, & in quales quosdam quidem existendo finem talem ponimus, voluntariæ & malitiæ vtique erunt. Similiter enim.

e Communiter quidem igitur de virtutibus dictum est nobis, & genus typo, quoniam medietates sunt & quoniam habitus & à quibus fiunt, quoniam harum opera-

LECTIO XIII.

B *SEd fortasse quispiam dicet vniuersos quidem homines id affectare semper quod bonum apparet, ipsius tamen apparentiæ dominos ipsos non esse. Sed qualis tandem vnusquisque est, talem & finem ipsi videri.*

At si habitus ipsius aliquo modo sibi quisque est causa: erit & apparentia ipse sibi quodammodo causa.

Sin vero nemo est sibi mala agendi causa: sed hæc ob ignorationem finis ipsius agit, putans per ea se summum bonum consecuturum. C *Affectatioque finis non in nostra est potestate, sed ita natum esse oportet vt habeat quasi visum: quo quidem recte discernet & id expetet, quod vere est bonum. Atque is est ingenio bono cui idipsum bene sese habet natura: id enim quod maximum est atque pulcherrimum, & quod fieri non potest vt ab alio accipiat atque discat, habebit, qualem dicimus naturalem aptitudinem & ingenitum acumen. Atque hoc recte natura beneque ortum esse: ipsa est habilitas perfecta veraque natura.*

D *Si igitur hæc vera sunt; cur magis virtus sponte nostra quam vitium comparabitur? Ambobus enim similiter tam bono quam malo finis ipse natura aut quouis modo videtur ac ponitur. Cætera autem agunt quouis modo; ea ipsa referentes ad illum. Siue igitur finis non natura tale vnicuique videatur; sed sit aliquid etiam apud ipsum; siue quidem finis sit naturalis cum sua sponte vir studiosus cætera agat, & virtus sponte comparetur atque acquiratur, vitium quoque non minus comparabitur sponte. Est enim similiter & malo facultas in actibus, etiam si nulla sit in fine potestas, Si igitur, vt dicitur nostra sponte comparantur virtutes* E *(ipsorum enim habituum nosipsi causæ quodammodo sumus, finemque talem ex eo ponimus, quia nos tales sumus) vitia quoque ab hominibus acquirentur. Similes enim subeunt modos.*

Communiter igitur dictum est de virtutibus: & genus ipsum figura, mediocritates, inquam ipsas esse ac habitus: & à quibus fiunt, & principia esse illa per se agendi, nostraque in

tiuæ & ſecundum ſeipſas, & quoniam in nobis & voluntariæ ſint vtique, vt recta ratio præcipiet. Non ſimiliter autem operationes voluntariæ ſunt & habitus. Operationum quidem enim à principio vſque ad finem domini ſumus ſcientes quæ ſecundum ſingula, habituum autem principii eorum. Quæ ſecundum ſingula autem adiectio non cognita: quemadmodum in ægrotationibus. Sed quoniam in nobis erat ſic vel non ſic vti, propter hoc voluntarii.

A *poteſtate collocatas eſſe, & noſtra fieri ſponte, atque ita vt ipſa recta ratio iubet. Vtrum non ſimiliter noſtra ſponte actus ac habitus fiunt. Actuum enim à principio vſque ad finem domini ſumus ipſi ſingula cognoſcentes, habituum vero principii. Singulorum autem additio non eſt nota, quemadmodum & in aduerſa fit valetudine. Sed noſtra ſponte ideo fiunt: quia noſtra erat in poteſtate ſic, aut non ſic agere atque vti.*

f Reſumentes itaque de vnaquaque dicemus, quæ ſunt, & circa qualia, & qualiter. Simul autem erit manifeſtum & quot ſunt, & primum de fortitudine.

B *At nunc repetentes de ſingulis dicamus virtutibus, quænam ſint & circa quæ verſentur, & quo etiam modo. Ex quibus & illud ſimul emerget quot ſunt ipſæ virtutes, atque de fortitudine primum dicamus.*

LECTIO XIII.

Poſtquam Philoſophus excluſit radicem ponentium malitiam non eſſe voluntarium ex parte diſpoſitionis, inclinantis appetitum, hic excludit aliam radicem ex parte virtutis cognoſcitiuæ. Et circa hoc duo facit. Primo proponit dictam radicem. Secundo excludit eam, ibi. [Siquidem igitur, &c.] Circa primum conſiderandum eſt, quod bonum mouet appetitum, inquantum eſt apprehenſum. Sicut enim appetitus, ſeu inclinatio naturalis, ſequitur formam naturaliter inhærentem, ita appetitus animalis ſequitur formam apprehenſam. Ad hoc igitur quod aliquid appetatur, præexigitur quod apprehendatur vt bonum. Et inde eſt, quod vnuſquiſque deſiderat id quod apparet ſibi eſſe bonum. Poteſt ergo aliquis dicere quod hoc non eſt in poteſtate noſtra, quod hoc videatur vel appareat nobis bonum Quia non ſumus domini phãtaſiæ, id eſt apparitionis vel viſionis. Sed qualis eſt vnuſquiſque, talis finis videtur ei, id eſt tale aliquid videtur ei appetẽdum qua & finis. Secundũ bonũ ſi enim propriam formam eſt aliquid vnicuique conueniens, ſicut igni ferri ſurſum, & terræ ferri ad medium. Et ſic etiam videmus in animalibus, quod vnumquodque animal appetit aliquid tanquam bonum & finem, ſecundum diſpoſitionem ſuæ naturæ. Vnde diuerſa animalia habent diuerſos actus & operationes, quamuis omnia animalia vnius ſpeciei habeant ſimiles motus & operationes. In ſpecie autem humana inueniuntur diuerſi, habentes diuerſos motus & operationes. Vnde æſtimauerunt aliqui, hoc eſſe propter naturalem diſpoſitionem, propter quam videtur huic, hoc bonum, alii vero illud, ita quod non ſubiaceat hominum dominio ſiue poteſtati. Deinde cum dicit.

b ¶ Excludit radicem prædictam. Et circa hoc tria facit. Primo ponit rationem remouentem quod dictum eſt. Secundo in contrarium ſubdit ſolutionem interimentem, ibi. [Si autem nullus, &c.] Tertio improbat eam, ibi. [Si vtique hæc ſunt vera.] Circa primum conſiderandum eſt, quod aliquid poteſt alicui bonum apparere dupliciter. Vno modo in vniuerſali, quaſi ſpeculatiua quadam conſideratione. Et huiuſmodi iudicium de bono conſequitur aliquam particularem diſpoſitionem, ſed vniuerſalem vim rationis ſyllogizantis in operationibus, ſicut & in his, quæ ſunt à natura. Sed quia operabilia ſunt contingentia, non cogitur ratio ad aſſentiendum huic vel illi, ſicut accidit in demonſtratiuis, ſed in poteſtate habet homo, quod aſſentiat vni vel alii parti contradictionis, ſicut accidit in omnibus operabilibus

C & maxime circa operabilia in quibus plurima attenduntur, ſecundum quorum quodlibet aliquid poteſt iudicari bonum. Alio modo poteſt aliquid apparere bonum alicui quaſi practica cognitione per comparationem ad opus. Et de huiuſmodi iudicio nunc Philoſophus loquitur quod quidem poteſt ſuper aliquo ferri, quod ſit bonum dupliciter & ſecundum ſe bonum, & hoc videtur bonum ſecundum rationem finis. Alio autem modo, vt videatur aliquid alicui bonum non ſimpliciter & ſecundum ſe, ſed prout nunc. Cum autem appetitus inclinetur in aliquid dupliciter. Vno modo ſecundum animæ paſſionem. Alio modo ſecundum habitum. Ex paſſione contingit quod aliquid iudicet bonum prout nunc. Sicut illi, qui timet ſubmerſionem propter paſſionem timoris videtur bonum, vt nunc, quod merces in mare

D proiiciantur: & concupiſcenti, quod fornicetur. Sed iudicium quo homo iudicat aliquid eſſe bonum ſecundum ſe & ſimpliciter, prouenit ex inclinatione habitus, & de hoc nunc agitur. Et ideo dicit, cum homo aliqualiter ſit cauſa ſui habitus mali propter conſuetudinem peccandi, vt oſtenſum eſt, conſequens eſt, quod ipſe etiam ſit ſibi cauſa phantaſiæ conſequentis talem habitum, id eſt apparitionis qua ſibi videtur hoc eſſe ſecundum ſe bonum. Deinde cum dicit.

E *c* ¶ Ponit reſponſionem aduerſarii interimentis, quod dictum eſt. Et dicit, quod forte aliquis ponet quod nullus eſt ſibi cauſa quod male faciat. Sed hoc facit vnuſquiſque propter ignorantiam finis, inquantum, ſcilicet æſtimat optimum aliquid conſequi per id quod male operatur. Quod autem aliquis deſiderat debitum finem, non prouenit homini propria ſponte, ſed oportet quod ex ſua natiuitate ei conueniat, vt ſcilicet ſicut homo viſum exteriorem, quo homo bene iudicat colores, habet ex ſua natiuitate, ita etiam ex ſua natiuitate habeat bonam diſpoſitionẽ intentionis viſus quo bene iudicet, & deſideret id quod eſt ſecundũ veritatem bonum. Et ſic ille dicendus erit bonam natiuitatẽ habens, cui prædictum iudiciũ inditum eſt ex ſua natiuitate. Illa enim videtur eſſe perfecta,

fecta, & vere bona natiuitas per quam homini bene & optime innascitur illud quod est maximum, & optimum, & quod non potest homo alterius auxilio, vel disciplina accipere, sed oportet quod tale id habeat, quale inditum est sibi à natura. Ergo, quod homo hoc bene habeat ex sua natiuitate, duplici de causa, reddit natiuitatem laudabilem. Vno modo propter excellentiam huius boni. Alio modo propter impossibilitatem aliter acquirendi. Considerandum est autem quod hæc videtur esse positio quorundam mathematicorum ponentium, quod homo in sua natiuitate disponitur ex virtute cœlestium corporum, vt hoc vel illud agat. Quam quidem positionem Aristoteles in Libro de anima attribuit his, qui non ponebant differentiam inter sensum & intellectum. Si enim aliquis dicat, sicut ibi dicitur. Talis est voluntas hominibus qualem inducit pater virorum deorumque idest Cœlum, vel Sol, consequens erit quod voluntas, & ratio in qua est voluntas, sit aliquid corporeum, sicut est sensus. Non enim est possibile, quod id quod in se est incorporeum, à corpore moueatur. Et sic intellectus, & voluntas habebunt organum corporale, & in nullo differunt à sensu & appetitu sensitiuo. Vnde & hic similitudinem ponit visus sensitiui, & visus quo rem iudicat. Est ergo dicendum, quod ex cœlestibus corporibus potest aliqua dispositio causari in humano corpore, ex qua inclinatur appetitus sensitiuus, cuius motus est passio animæ. Vnde ex inclinatione corporum cœlestium non habet inclinationem, ad hoc quod iudicet aliquid esse bonū simpliciter & secundū se, sicut per habitum electiuum virtutis & malitiæ sed ad iudicandum aliquid esse bonum, vt nunc, sicut per passionem. Et idem dicendum est de inclinatione, quæ accidit ex complexione corporis. Nunc vero non agitur de iudicio quo iudicatur aliquid bonum ex passione, quia voluntas potest hoc non consequi, vt dictum est sed de iudicio quo iudicatur aliquid esse bonum per habitum. Vnde ista responsio non

Lect. 5. excludit Aristotelis rationem. Deinde cum dicit.

d ¶ Excludit prædictam responsionem ex suppositione eorum, quæ aduersarius supponebat. Supponebat enim quod virtus est quoddam voluntarium, quod de malitia negabant. Et ideo resumens ea, quæ dicta sunt, quæ vsque huc suspenduntur, dicit, quod si ista sunt vera, scilicet quod desiderium finis insit homini à natura, dicit quod non est maior ratio, quare magis virtus, quæ malitia sit voluntarium. Similis, enim ratio est quod ambobus scilicet virtuoso & vitioso insit finis à

A natura, vel qualitercunque aliter ei videatur quantum ad apprehensionem, & adiaceat quantum ad appetitum. Et quamuis operatio virtutis & vitii non solum sit circa finem, sed etiam circa ea, quæ sunt ad finem, sed tamen reliqua, id est ea, quæ sunt ad finem homines operando referendo ad finem non à natura, sed qualitercunque eis videtur. Siue ergo dicatur, quod finis non videtur vnicuique esse talis à natura, sed apud ipsum est, id est in potestate eius vt inhæreat tali vel tali fini; siue etiam finis naturalis sit, & in reliqua operando homo fiat voluntarie virtuosus, virtus tamen erit voluntaria. Et similiter malitia, quia similiter & vitioso competit id quod est propter finem

B in operationibus, sicut & virtuoso quemadmodum & similiter se habent in fine, sicut supra ostensum est. Ergo si virtutes sunt voluntariæ, ex eo quod nos sumus causæ habituum, ex quibus disponimur ad hoc quod talem finem ponamus, sequitur quod etiam malitiæ sunt voluntariæ, quia similis ratio est de vtrisque. Deinde cum dicit.

e ¶ Epilogat ea quæ supra dicta sunt. Et primo ostendit quid iam dictum sit de virtutibus. Secundo quid restat dicendum. Dicit ergo primo, quod dictum est de virtutibus in communi & earum genus typo, id est figuraliter, manifestum

C est. Deinde dictum est quod sunt medietates, quod pertinet ad genus propinquum, & quod sunt habitus, quod pertinet ad genus remotum sub quo & continentur vitia. Dictum est etiam, quod easdem operationes generant ex quibus causantur, dictum est etiam quod sunt in potestate nostra, & quod sequuntur rectam rationem, & quod aliter sunt voluntariæ operationes quam habitus quia nos sumus domini operationum à principio vsque ad finem, dummodo sciamus circunstantias singulares. Sed domini habituum non sumus à principio. Postmodum autem nobis ignorantibus per singulas operationes adiicitur aliquid in generatione habituum. Sicut etiam accidit in ægritudinibus creatis ex voluntariis acti-

D bus, vt supra dictum est, Sed quia à principio erat in potestate nostra, vt sic vel non sic ageremus, propter hoc ipsi habitus dicuntur voluntarii. Deinde cum dicit.

f ¶ Ostendit quid restat dicendum. Et dicit, quod oportet iterato resumere considerationem de virtutibus, vt dicamus de vnaquaque quid sit, & circa qualem materiam, & qualiter operetur. Et sic manifestum erit quot sunt virtutes. Et primo dicetur de fortitudine.

LECTIO XIIII.

QVoniam quidem igitur medietas est circa timores & audacias, iam & prius dictum est.

b Timemus autem, scilicet terribilia, hæc autem sunt, vt simpliciter dicere mala. Propter quod & timorem determinant expectationem mali. Timemus igitur omnes mala, puta malam opinionem, inopiam, ægritudinem, inimicitiam, mortem.

LECTIO XIIII.

E *Fortitudinem itaque circa metus mediocritatem esse fiduciasue, perspicuum iam euasit.*

Metuimus autem ea, quæ terribilia sunt atque hæc simpliciter dicendo sunt mala. Quapropter & veteres metum definientes, expectationem inquiunt esse mali. Metuimus igitur omnia mala, vt infamiam, paupertatem, morbos, inimicitias, mortem.

c Sed neque circa omnia videtur fortis esse. A

At non circa omnia vir fortis esse videtur.

d Quædam enim & oportet timere & bonum, quod autem non, & malum. Puta malam opinionem, qui quidem enim timet, decens dicitur & verecundus, qui autem non timet, inuerecundus. Dicitur autem à quibusdam fortis, secundum metaphoram. Habet enim aliquid simile forti. Impauidus enim quis est fortis.

Sunt enim nonnulla mala, quæ quidem metuere oportet, & honestum est, & non metuere turpe. Infamiam namque qui timet, est probus & verecundus, qui non timet impudens. Fortis tamen translatione dicitur à quibusdam, quippe cum aliquid simile videatur habere. Est enim & ipse fortis interritus quidam.

e Inopiam autem forsitan non oportet timere neque ægritudinem, neque vniuersaliter quæcunque non à malitia neque propter seipsum. Sed neque qui circa hæc impauidus, fortis. Dicimus autem & hunc secundum similitudinem. Quidam enim in bellicis periculis timidi existentes liberales sunt, & ad pecuniarum emissionem bene audenter habent. B

Paupertatem autem metuere forsitan non oportet, nec morbum, nec omnino quicquam eorum, quæ nec à vitio, nec à nobis ipsis proueniunt. Nec tamen is est fortis, qui hæc non metuit, sed hunc etiam fortem similitudine quadam vocamus. Nonnulli enim homines in bellicis quidem periculis meticulosi sunt, liberales autem sunt, & ad erogandas pecunias animose se habent.

f Neque vtique si quis iniuriam circa pueros, vel vxorem timet vel inuidiam vel aliquid talium, timidus est. Neque si audet flagello, fortis. C

At neque si quis pro filiorum atque vxoris pudicitia timet, aut inuidiam metuit, aut aliquid tale, timidus est. Neque etiam fortis, si cum est verberibus cædendus, confidit.

g Circa qualia igitur terribilium fortis? vel circa maxima? Nullus enim magis sustinet pericula, terribilissimum autem mors. Terminus enim & nihil adhuc mortuis videtur, neque bonum neque malum esse.

Circa quæ igitur terribilia vir fortis versatur? An circa ea, quæ sunt maxima? Etenim nemo tolerantior est malorum homine forti. Mors autem maxime omnium est terribile Est enim vltimum vitæ, & nihil post homini mortuo, aut bonum, aut malum esse videtur.

h Videbitur autem vtique neque circa mortem quæ in omni fortis esse, puta in mari vel in ægritudinibus. In quibus igitur? vel in opportunis: Tales autem qui in bello. D

At enim neque circa omne genus mortis vir fortis est & habetur. Non enim circa mortem eam, quæ fit in mari, aut euenit morbis. Circa quam ergo mortem vir fortis erit? An circa eam quæ est pulcherrima. Talis autem est ea quæ fit in bello.

i In maximo enim, & optimo periculo.

In maximo namque fit, & pulcherrimo certe periculo.

k Concordes autem his sunt & honores in ciuitatibus, & apud monarchias.

Eodem accidunt, & ipsi honores, qui tum à ciuitatibus, tum à regibus sunt instituti.

l Principaliter autem dicetur vtique fortis, qui circa bonam mortem impauidus, & quæcunque mortem inferunt repentina existentia. Talia autem maxime, quæ secundum bellum.

Is igitur homo fortis proprie dicitur, qui circa honestam mortem, & ea omnia, quæ repente eueniunt atque afferunt ipsam interritus est, huiusmodi vero sunt ea, quæ in bello contingunt.

m Sed adhuc & in mari, & in ægritudinibus impauidus quidem fortis, non sic autem vt marinarii. Hi quidem enim desperant salutem, & mortem talem aspernantur. Hi autem bene sperantes sunt propter experientiam. E

Quin etiam & in mari, & in ipsis morbis vir fortis timore vacat. Non tamen ita vt nautæ, Fortes enim & de salute sua desperant, & genus tale mortis moleste ferunt. Illi vero spe propter experientiam sunt freti.

n Simul autem & viriliter agunt, in quibus est fortitudo & bonum mori. In talibus autem corruptionibus neutrum existit.

Simul autem & viriliter fortiterque agunt, in quibus vires habent locum, aut honestum est mori, quorum neutrum est in tali genere mortis.

LECTIO XIIII.

Postquam determinauit de virtutibus moralibus in communi, hic incipit determinare de singulis in speciali. Et primo determinat de virtutibus quæ sunt circa passiones interiores. Secundo de iustitia, & iniustitia, quæ est circa operationes exteriores in 5. lib. ibi. [De iustitia autem &

tem & iniustitia, &c.] Prima autem pars diuiditur in duas partes. In prima determinat de virtutibus moralibus, quæ sunt circa principales passiones, respicientes ipsam hominis vitam. Secundo determinat de virtutibus moralibus, quæ sunt circa quasdam secundarias passiones, respicientes exteriora hominis bona, in 4. lib. ibi. [Dicemus autem deinceps, &c.] Circa primum duo facit. Primo determinat de fortitudine quæ est circa passiones respicientes corruptiua humanæ vitæ. Secundo de temperantia quæ est circa passiones respicientes ea, quibus humana vita conseruatur, scilicet cibos & venerea ibi. [Post hoc de

tẽt 19. temperantia, &c.] Circa primum tria facit. Primo inuestigat materiam fortitudinis. Secundo determinat modum operationis ipsius ibi. [Ter-

tẽt. 15. ribile autem non in omnibus quidem, &c.] Tertio determinat quasdam virtutis proprietates, ibi. Circa audacias autem & timores &c.] Circa primum duo facit. Primo resumit quod manifestum est ex præmissis de materia fortitudinis, scilicet circa quas passiones sit. Secundo inquirit obiecta illarum passionum prout circa eas est fortitudo

tẽt. 8. ibi. [Timemus autem &c.] Dicit ergo, quod iam supra dictum est in secundo, quod fortitudo est quædam medietas circa timores & audacias. Importat enim fortitudo quandam animi firmitatem, per quam animus consistit immobilis contra periculorum timores. Deinde cum dicit.

b ¶ Inuestigat obiecta passionum prædictarum secundum quod circa eas est fortitudo, ibi. [Videtur autem vtique, &c.] Dicit ergo primo, quod terribilia sunt quæ timemus, quasi timoris obiecta. Huiusmodi autem sunt vniuersaliter quæcunque mala. Vnde & Philosophi diffiniunt timorem dicentes, quod est expectatio mali. Et sumitur hic expectatio communiter pro quolibet motu appetitus in aliquod futurum, cum tamen expectatio proprie loquendo, non sit nisi boni sicut nec spes. Manifestum est igitur, quod omnes timemus aliqua mala, vt malam opinionem, idest infamiam, quæ contrariatur honestati, inopiam & paupertatem, quæ contrariantur bonis fortunæ exterioris, ægritudinem, & inimicitiam, & mortem, quæ contrariantur bonis personalibus. Deinde cum dicit.

c ¶ Ostendit circa quorum malorum timorem sit fortitudo. Et primo ostendit circa quæ non sit, Secundo, concludit circa quid sit ibi. [Circa qualia vtique terribilium, &c.] Circa primum, duo facit, primo proponit quod intendit, scilicet quod fortitudo non videtur esse circa timorem omnium malorum. Secundo ibi.

d ¶ Probat propositum. Et primo quod fortitudo non sit circa timorem infamiæ. Fortis enim laudatur ex eo quod non timet. Sed quædam sunt quæ oportet timere ad bene viuendum. Et bonum est ea timere, inquantum, scilicet ipse timor non solum necessarius est ad honestatem conseruandam, sed etiam ipse timor est quoddam honestum. Quod autem aliquis non timeat huiusmodi mala, est quoddam malum inhonestum. Vt patet de infamia. Quam qui timet, laudatur quasi decens, id est compositus in moribus, & verecundiis. Ille autem qui huiusmodi malum non timet, vituperatur quasi inuerecundus. Ergo patet, quod fortitudo non est circa timorem talium malorum. Quandoque tamen ille qui non timet infamiam à quibusdam metaphorice nominatur fortis: quia assimilatur forti inquantum est impauidus.

A *e* ¶ Ostendit quod fortitudo non est circa timorem paupertatis. Et dicit, quod paupertatem non oportet timere prout dicebatur de infamia, sed neque ægritudinem, sicut neque aliquid eorum quæ non pertinent ad malitiam hominis, cuius ipse est causa. Frustra enim homo timet illa quæ vitare non potest. Hoc igitur debet homo circa talia timere, ne ex propria malitia in aliquod horum incidat. Quia sic timor vtilis est ad ista vitanda, non autem aliter. Tamen quamuis ista non oporteat timere, qui circa hæc impauidus, non vocatur fortis nisi forte secundum similitudinem. Quia non timere paupertatem, videtur ad aliam virtu-

B tem pertinere, scilicet liberalitatem, ex cuius actu aliqui laudantur: inquantum audacter audent pecunias expendere: qui tamen in maioribus periculis bellicis simpliciter timidi dicuntur. Non ergo circa timorem inopiæ est fortitudo. Tertio ibi.

f ¶ Ostendit, quod fortitudo non est circa quoscunque timores malorum personalium. Et dicit, quod homo non dicitur timidus ex eo quod timet ne iniurietur vel inuideatur sibi aut filiis: aut vxori vel quodcunque aliud huiusmodi, neque aliquis dicitur fortis: quia non timeat flagella, sed audacter flagella sustinet: quia non sunt maxime terribilia. Sed fortis simpliciter est, ex eo, quod est

C fortis circa maxime terribilia. Qui autem in aliquibus aliis est intrepidus, non dicitur fortis simpliciter, sed in genere illo. Deinde cum dicit.

g ¶ Ostendit circa quorum malorum timorem sit fortitudo, dicens, quod aliquis dicitur simpliciter fortis ex eo, quod est intrepidus circa ea, quæ sunt maxime terribilia. Virtus enim determinatur secundum vltimum in potentia, vt dicitur in primo de Cœlo, ideo oportet quod virtus fortitudinis sit circa ea quæ sunt maxime terribilia ita quod nullus magis sustineat pericula, quam fortis. Inter omnia autem maxime terribile est mors. Et huius ratio est, quia mors est terminus totius præsentis vitæ, & nihil post mortem vide-

D tur esse homini bonum aut malum, de his quæ pertinent ad præsentem vitam, quæ nobis inferunt mortem. Ea enim quæ pertinent ad statum animarum post mortem, non sunt visibilia nobis, valde autem terribile est id per quod homo perdit omnia bona. Vnde videtur, quod fortitudo proprie sit circa timorem periculorum mortis. Deinde cum dicit.

h ¶ Ostendit circa cuius mortis timorem sit fortitudo. Et circa hoc duo facit, Primo ostendit circa quod genus mortis sit fortitudo. Secundo quo ordine se habeat circa omnia genera mortis ibi. [Principaliter autem, &c.] Circa primum duo facit. Primo proponit quod intendit. Secundo probat propositum, ibi. [Maxime autem,

E &c.] Dicit ergo primo, quod neque etiam fortitudo est circa mortem, quam aliquis sustinet in quocunque casu vel negocio, sicut in mari, vel in ægritudine, sed circa mortem quam quis sustinet pro optimis rebus, sicut contingit cum aliquis moritur in bello propter patriæ defensionem Et eadem ratio est de quacunque alia morte, quam quis sustinet propter bonum virtutis. Sed specialiter facit mentionem de morte in bello, quia in tali negocio vt frequentius homines sustinent mortem propter bonum. Deinde cum dicit.

i ¶ Probat dupliciter propositum. Primo quidem, quia mors quæ est in bello, est in maximo peri-

culo, quia de facili ibi moritur. Homo etiam eſt in periculo optimo, quia homo pericula ſuſtinet hic propter bonum commune, quod eſt optimum, vt in principio dictum eſt. Virtus autem eſt circa maximum, & optimum. Ergo virtus fortitudinis maxime eſt circa mortem quæ eſt in bello. Secundo ibi.

k ¶ Probat idem ex hoc quod morientibus tali morte, vel qui fortiter ſe exponunt periculo huiuſmodi mortis, exhibentur honores tam in ciuitatibus quæ viuunt in communitate, quam etiam apud monarchias, ideſt apud Reges qui ſoli dominantur. Quia fortiter in bello dimicantibus, & in vita & poſt mortem honores exhibebantur. Honor autem eſt præmium virtutis. Ergo circa huius mortem conſideratur virtus fortitudinis. B Deinde cum dicit.

l ¶ Oſtendit, quo ordine ſe habeat fortitudo circa omnia genera mortis. Et primo quomodo ſe habeat in timendo mortem. Secundo, quomodo ſe habeat in audacia, quæ fit circa huiuſmodi pericula, ibi. [Similiter autem viriliter, &c.] Circa primum duo facit. Primo oſtendit, circa quam mortem principaliter ſit fortitudo. Et dicit, quod principaliter dicitur aliquis fortis ex eo, quod impauide ſe habet circa bonam mortem, ſicut & omnis virtus ordinatur ad bonum & circa pericula illatiua mortis, præcipue ſi ſint repentina. In his enim, quæ repente oportet operari maxime oſtenditur, quod aliquis ex habitu operetur. In A aliis autem poteſt aliquis ex præmeditatione operari ſimilia iis, quæ fiunt ex habitu. Maxime talia autem ſunt ad bonum pertinentia; & repentina pericula bellica. Vnde circa iſta principaliter eſt intimidus fortis. Deinde cum dicit.

m ¶ Oſtendit, quomodo ſe habeat impauide fortis circa alias mortes. Et dicit, quod conſequenter & in mari, & ægritudinibus, fortis eſt intimidus, quia videlicet non ſtupeſcit, & non turbatur propter timorem talium. Aliter tamen ſunt intimidi fortes in mari, quam marinarii. Nam fortes etiam, ſi non ſperent ſaluari, tamen non timent contemnentes hanc mortem. Non enim tantum de ea curant, vt inordinate commoueantur. Sed marinarii ſunt intimidi in periculo maris, inquantum ſperant ſe bene poſſe euadere propter experientiam. Deinde cum dicit.

n ¶ Oſtendit, quod non ſolum fortitudo eſt principaliter circa timorem mortis, ſed etiam circa talium periculorum. Et dicit, quod ſimiliter fortes viriliter agunt aggrediendo pericula in illis rebus in quibus laudabilis eſt fortitudo, vel in quibus bonum eſt mori, ſicut eſt in rebus bellicis. Bonum eſt enim, quod homo vitam ſuam exponat pro bono communi. Sed in prædictis corruptionibus, ſcilicet morte, quæ eſt in mari, vel in ægritudine, nec eſt fortitudo laudabilis, neque ex morte aliquod bonum ſequitur. Vnde audacter C aggredi talia pericula, non pertinet ad virtutem fortitudinis.

LECTIO XV.

TErribile autem non omnibus quidem idem. Dicimus autem quid & ſuper hominem. Hoc quidem igitur omni terribile intellectum habenti. Quod autem ſecundum hominem differt magnitudine, & in eo, quod magis & minus. Similiter autem & auſibilia.

b Fortis autem inſtupefactibilis vt homo. D Timebit quidem igitur & talia, vt oportet autem, & vt ratio ſuſtinebit boni gratia, hic enim finis virtutis. Eſt autem magis & minus hæc timere, & adhuc non terribilia, vt talia timere, fit autem peccatorum, hoc quidem quoniam non oportet, hoc autem quoniam non vt oportet, hoc vero quoniam non quando, vel aliquid talium. Similiter autem & circa auſibilia.

c Qui quidem igitur, quæ oportet, & talis gratia ſuſtinet, & timet, vt oportet, & E quando. Similiter autem, & audet fortis. Secundum dignitatem enim, & vt ratio patitur, & operatur fortis.

d Finis autem omnis operationis eſt, qui ſecundum habitum & fortitudo bonum, talis autem & finis. Determinatur enim vnumquodque fine. Boni vtique gratia fortis ſuſtinet, & operatur, quæ ſecundum fortitudinem.

e Superabundantiam

LECTIO XV.

NOn eſt idem vniuerſis terribile. Et dicimus etiam aliquid eſſe, non facultatem ſuperat hominis. Id igitur vnicuique terribile eſt homini ſanæ mentis. At ea, quæ metas facultatis, non egrediuntur humanæ, magnitudine differunt & intenſione remiſſioneque. Similiter autem & ea, in quibus confidimus.

Fortis itaque impauidus eſt vt homo, atque timebit quidem & huiuſcemodi res formidoloſas. Verum vt oportet, & vt dictat ratio tolerabit honeſtatis cauſa. Hæc enim ipſius virtutis eſt finis. Fit autem, vt hæc & magis, & timeant homines, & etiam vt ea, quæ non terribilia ſunt, vt terribilia metuant. Atque delinquitur, cum metuunt, aut ea, quæ non oportet metuere, aut non quemadmodum oportet, aut non quando oportet aut aliquid tale. Similiter peccatur, & circa ea, in quibus confidimus.

Qui igitur, & ea, quæ oportet, & gratia, cuius oportet, & vt oportet, & quando oportet, fert & metuit, & identidem confidit, is homo eſt fortis. Fortis enim per habitum, & vt ipſa ratio iubet, tam patitur, quam etiam agit.

Finis autem operationis omnis is eſt, qui accommodatur habitui, & viro etiam forti honeſtum eſt ipſa fortitudo. Talis igitur & ipſius eſt finis, ſingula namque ſuo fine definiuntur, fortis igitur honeſtatis cauſa ſubit, & agit ea, quæ ad ipſam fortitudinem pertinent.

Exuperantium

e Superabundantiam autem, qui quidem in pauiditate innominatus. Dictum est autem nobis in prioribus, quoniam multa sunt innominata. Erit autem vtique aliquis insanus, vel sine sensu doloris, si nihil timeat, neque terræ motum, neque inundationes, quemadmodum aiunt Celtæ.

A *Exuperantium autem is quidem, qui in non metuendo exuperat nomine caret. Atque dictum est antea nominibus complura vacare. At vocari potest insanus quidem vel stupidus, si nihil omnino neque motus terræ, neque fluctus, vt de Celtis dicitur, metuat.*

f Qui autem in audendo superabundat, circa terribilia audax. Videtur autem, & superbus esse audax, & fictor fortitudinis. Vt igitur ille circa terribilia habet, sic iste vult videri. In quibus igitur potest, imitatur, propter quod sunt, & multi ipsorum audaces timidi. In his enim audentes terribilia non sustinent.

Sed is, qui circa res formidolosas exuperat confidendo, audax est. Videtur autem ipse audax & arrogans esse, & fortitudinis simulator. B *Qualis igitur est fortis circa res ipsas formidolosas, talis & ipse videri vult. Itaque imitatur illum, in quibus potest. Quapropter & complures ipsorum audaces simul & timidi. In his enim audentes res formidolosas non sustinent.*

g Qui autem in timendo superabundat timidus, etenim quæ non oportet, & vt non oportet, & omnia talia sequuntur ipsum. Deficit autem & in audendo, sed in tristitiis superabundans magis manifestus est.

Is autem, qui metuendo exuperat, timidus est. Nam timet ea, quæ non oportet, & vt non oportet, & omnia talia ipsum sequuntur. Deficit autem & in confidendo. Sed in doloribus exuperans, magis est manifestus.

h Desperans autem vtique quis timidus, omnia enim timet. Fortis autem contrarius, in audendo enim bonæ spei est.

C *Meticulosus igitur male sese habet circa spem, quippe cum vniuersa metuat. Fortis vero contra sese habet, confidere namque sperantis hominis est,*

i Circa hæc quidem igitur est, & timidus & audax, & fortis, differenter autem habent ad hæc. Hi quidem enim superabundant & deficiunt, hic autem medio modo habet, & vt oportet.

Circa igitur hæc versatur, & audax & meticulosus, & fortis, sed diuerso modo sese habent ad ipsa. Illa namque exuperant, & deficiunt. At hic mediocriter sese habet, & vt oportet.

k Et audaces quidem præuolantes volantes ante pericula, in ipsis autem descendunt. Fortes autem in operibus acuti prius autem quieti.

Et audaces quidem præcipites sunt ante ipsa pericula, & volunt ea, sed cum in ipsis sunt, tergiuersantur. Fortes autem in ipsis quidem operibus feruidi sunt, antea vero quieti. D

l Quemadmodum dictum est, fortitudo medietas est circa ausibilia & terribilia, in quibus dictum est, quoniam bonum desiderat, & sustinet, vel quoniam turpe non. Mori autem fugientem inopiam vel cupidinem, vel aliquid triste non fortis, sed magis timidi. Mollities enim fugere laboriosa. Et non quoniam bonum sustinet, sed fugiens malum. Est quidem igitur fortitudo tale quid.

Vt igitur dictum est, fortitudo mediocritas est circa ea, quibus confidimus, & ea quæ terribilia sunt in iis, quæ diximus, & eligit, atque fert ipsa, quia est honestum, & quia est turpe non subire atque perferre. Mortem autem sibi consciscere ob fugiendam paupertatem aut amorem, aut molestum aliquid, non fortis est hominis, sed potius timidi. Est enim mollities laboriosa fugere. Atque non quia res est honesta, appetit mortem, sed quia malum fugit.

LECTIO XV.

E

POstquam Philosophus inquisiuit materiam fortitudinis, hic determinat de actu ipsius. Et primo distinguit actum eius ab actibus vitiorum oppositorum. Secundo determinat de quibusdam, quæ habent actum similem fortitudini, ibi. [Dupliciter autem aliæ, &c.] Circa primum duo facit. Primo determinat, quomodo actus diuersificari possunt circa materiam supra inquisitam. Secundo ostendit, quis sit proprius actus fortitudinis per comparationem ad actus oppositorum vitiorum, ibi.] Qui quidem igitur oportet, &c.] Circa primum duo facit. Primo assignat rationem diuersificandi actus circa prædictam materiam] Secundo ostendit, quomodo diuersificantur, ibi. [Fortis autem instupefactibilis, &c.] Dicit ergo primo, quod non est idem terribile quo ad omnes. Cum enim timor sit in irascibili, cuius obiectum est arduum, non est timor, nisi alicuius mali, quod est aliqualiter eleuatum supra facultatem timentis. Vnde aliquid est terribile puero, quod non est terribile viro perfecto. Est autem aliquod malum, quod excedit facultatem humanam, per quam ei resisti non potest, sicut terræ motus, inundationes maris, & alia huiusmodi mala, vnde huiusmodi mala sunt terribilia,

cuilibet homini sapienti qui habet rectum iudicium intellectus. Illud autem terribile, quod est secundum hominem, quasi non excedens facultatem ad resistendum, differt dupliciter. Vno modo secundum diuersam rei magnitudinem. Puta maius terribile est, si conueniant multi hostes, quam si pauci. Alio modo secundum magis, & minus, puta quod magis, vel minus odiunt, vel magis & minus appropinquant. Et quod dictum est de terribilibus, est similiter dicendum de ausibilibus, quia circa idem sunt timor & audacia, vt supra dictum est. Deinde cum dicit. A

b ¶ Ostendit secundum prædictam rationem, quomodo diuersificantur actus circa materiam prædictam. Et dicit, quod cum dicitur, quod fortis non obstupescit propter timorem, intelligendum est, secundum quod conuenit homini, qui si habeat suum intellectum, timebit ea, quæ sunt supra hominem. Vnde & fortis talia timebit. Sed tamen in casu necessitatis, vel vtilitatis, sustinebit talia, sicut oportet, & sicut iudicabit recta ratio, quæ propria est homini. Ita scilicet quod propter timorem talium non discedet à iudicio rationis, sed sustinebit huiusmodi terribilia, quantumcunque magna propter bonum, quod est finis virtutis. Contingit autem quandoque, quod aliquis magis vel minus timet terribilia, quæ sunt supra hominem, vel secundum hominem magis vel minus quam ratio iudicat, & adhuc quod est plus, contingit, quod ea, quæ non sunt terribilia, timet quasi terribilia & in hoc consistit peccatum hominis, quod est principaliter contra rationem rectam. Et sicut ægritudo contingit in corpore per inordinationem cuiuscumque humoris, ita etiam peccatum contra rationem contingit in anima ex inordinatione cuiuscunque circumstantiæ. Vnde circa timorem quandoque peccatur ex hoc quod aliquis timet, quod non oportet timere, quandoque vero ex hoc, quod non oportet timere. Et idem dicendum est de terribilibus, intelligendum est etiam de ausibilibus, de quibus est etiam eadem ratio, sicut dictum est. Deinde cum dicit. B C

c ¶ Ostendit, quis sit actus fortitudinis per comparationem ad vitia opposita. Et circa hoc duo facit. Primo ponit actum virtutis & vitiorum. Secundo comparat virtutem ad quædam, quæ ei similia videntur, ibi. [Et audaces quædam, &c.] Circa primum tria facit. Primo determinat actus virtutis, & vitiorum quantum ad timorem, & audaciam. Secundo, quantum ad spem & desperationem, ibi. [Desperans vtique, &c.] Tertio epilogat, ibi. [Circa hoc quidem igitur, &c.] Circa primum duo facit. Primo determinat actum virtuosi. Secundo actus vitiosorum, ibi. [Superabundantiam autem, &c.] Circa primum duo facit. Primo proponit, quod intendit. Secundo, manifestat quoddam, quod dixerat, ibi. [Finis autem omnis, &c.] Dicit ergo primo, quod ille, qui sustinet, quæ oportet sustinere, & fugit per timorem, ea, quæ oportet vitare, & facit hoc eius gratia, cuius oportet, & eo modo, quo oportet, & quando oportet, vocatur fortis. Qui etiam similiter audet, quæ oportet, & cuius gratia, &c. Et huius rationem assignat dicens, quia fortis & virtuosus patitur per timorem, & operatur per audaciam secundum quod dignum est, & secundum quod recta ratio dictat. Omnis enim virtus moralis est secundum rationem rectam, vt supra habitum est. Deinde cum dicit. D

d ¶ Manifestat quoddam, quod dixerat scilicet cuius gratia oportet operari. Et inquit, quod finis cuiuslibet operationis virtuosæ est secundum conuenientiam proprii habitus. Mouet enim habitus ex consuetudine causatus per modum naturæ, eo quod consuetudo est sicut quædam natura, sicut dicitur in libro de Memoria & remin. Finis autem vltimus agentis naturalis operantis est bonum vniuersi, quod est bonum perfectum: sed finis proximus est, vt similitudinem suam in aliud imprimat, sicut finis calidi est, vt per suam actionem calidum faciat. Similiter autem & finis virtutis operantis, vltimus quidem est fœlicitas, quæ est bonum perfectum, vt in primo habitum est. Sed finis proximus, & proprius est, quod similitudo habitus existat in actu. Et hoc est, quod dicit, quod bonum, quod intendit fortis, est fortitudo. Non quidem habitus fortitudinis, qui iam præexistit, sed similitudo ipsius in actu. Et hoc etiam est finis, quia vnumquodque, quod est propter finem, determinatur secundum proprium finem, quia ex fine sumitur ratio eorum, quæ sunt ad finem. Et ideo finis fortitudinis est aliquid ad rationem fortitudinis pertinens. Sic igitur fortis sustinet, & operatur gratia boni. Et hoc est, inquantum intendit operari ea, quæ sunt secundum fortitudinem. Deinde cum dicit. Libr. 2. Lect. 2.

e ¶ Determinat actus vitiosorum. Et primo eius, qui deficit in timendo. Secundo eius, qui superabundat in augendo, ibi. [Qui autem in audendo, &c.] Tertio eius, qui abundat in timendo, ibi. [Qui autem in timendo, &c.] Dicit ergo primo, quod inter vitia ad superabundantiam pertinentia, ille est innominatus, qui superabundat in impauiditate, qui scilicet nil timet. Supra autem dictum est, quod multa sunt innominata. Et hoc præcipue contingit in his quæ raro accidunt. Talis autem impauiditas raro accidit. Non enim contingit, nisi in aliquo insano, vel in aliquo, qui non habet sensum doloris, quod scilicet nihil timeat, puta neque terræ motum, nec inundationes, nec aliquid talium, sicut dicitur accidere quibusdam, qui vocantur Celtæ, quod est nomen gentis. Hic autem dicit esse sine sensu doloris, quia eadem sunt, quæ timemus futura, & de quibus cum fuerint præsentia dolemus. Deinde cum dicit.

f ¶ Agitur de his, qui superabundant in audendo, & dicit, quod ille, qui circa terribilia superabundat in audendo, vt scilicet audacter terribilia aggrediatur, vltra quam ratio dictat, vocatur audax. Est autem aliquis, qui non est vere audax, sed videtur scilicet superbus, quoniam fingit se esse fortem, Vnde sicut fortis, vel audax se habet circa terribilia, ita superbus quærit apparere. Et propter hoc, quando potest, sine periculo imitatur opera fortis, vel audacis. Vnde multi eorum qui videntur fortes, vel audaces, sunt timidi. Qui cum se habeant, vt audax in his, quæ habent parum periculi, quando ea, quæ sunt multum terribilia superueniunt, non sustinent. Deinde cum dicit. E

g ¶ Determinat de eo, qui superabundat in timendo. Et dicit, quod talis vocatur timidus, qui timet, quæ non oportet timere, & eo modo quo non oportet, & similiter secundum alias circumstantias. Et iste quidem, qui superabundat in timendo, deficit in audendo. Nulla est enim ratio, quare aliquis non aggrediatur aliqua terribilia ad destruenda ipsa, nisi propter timorem: sed defectus timoris potest esse absque audacia aggredien-

endi. Non enim ſequitur, quod quicumque non fugit ſicut oportet, inuadat plus quam oportet. Sed quicunque deficit ab inuadendo, quæ oportet, non facit hoc niſi propter timorem, & ideo defectum timoris ſeparauit à ſuperabundantia audaciæ, ſed ſuperabundantiam timoris coniungit defectui audaciæ. Et quamuis timidus ſuperabundet in timendo, & deficiat in audendo, magis tamen manifeſtatur ex hoc, quod ſuperabundat in timore triſtitiarum, quam ex hoc, quod deficit in audendo, quia defectus, non ita percipitur ſicut abundantia. Deinde cum dicit.

h ¶ Oſtendit, quomodo prædicta ſe habeant ad ſpem & deſperationem. Ad cuius euidentiam conſiderandum eſt, quod audaciæ & timoris obiectum, eſt malum. Spei autem & deſperationis obiectum, eſt bonum. In bonum autem per ſe appetitus tendit, ſed per accidens refugit ipſum ratione alicuius mali adiuncti. Similiter etiam malum per ſe fugit appetitus. Quod autem eſt per ſe, eſt cauſa eius, quod eſt per accidens: & ideo ſpes, cuius eſt tendere in bonum, eſt cauſa audaciæ, quæ tendit in malum, quod aggreditur. Et eadem ratione timor, qui refugit malum, eſt cauſa deſperationis, quæ recedit à bono. Et ideo dicit, quod timidus eſt deſperans inquantum timet circa omnia deficere. Fortis autem econtrario, inquantum audet, eſt bonæ ſpei. Deinde cum dicit.

i ¶ Epilogat, quæ dicta ſunt concludens ex prædictis, quod circa prædictas paſſiones ſunt, & timidus, & audax, & fortis: ſed differenter ſe habent ad eas. Nam audax & timidus ſuperabundant, & deficiunt in audendo & timendo. Sed fortis medio modo ſe habet in his, ſicut oportet, & ſecundum rationem rectam. Deinde cum dicit.

k ¶ Comparat fortitudinem ad quædam ſibi ſimilia. Et primo oſtendit differentiam fortis & audacis. Secundo ad eum, qui mortem ſuſtinet

A propter vitandas aliquas moleſtias ibi. [Quemadmodum igitur dictum eſt, &c.] Timidi autem in nullo videntur cum fortibus conuenire, & ideo non curat inter eos differentiam aſſignare. Dicit ergo, quod audaces ante pericula ſunt præuolantes & volantes, id eſt, velociter & ardenter ad ipſa currentes, quia mouentur ex impetu paſſionis præter rationem. Quando autem ſunt in ipſis periculis, diſcedunt, quia motus paſſionis præcedentis vincitur à difficultate imminente. Sed forte quando ſunt in ipſis operibus difficilibus ſunt acuti, quia iudicium rationis, ex quo agunt, non vincitur ab aliqua difficultate. Sed priuſquam ad

B pericula veniant, ſunt quieti, quia non agunt ex impetu paſſionis, ſed ex deliberatione rationis. Deinde cum dicit.

l ¶ Oſtendit differentiam fortis ad eum, qui ſuſtinet mortem, vt vitet moleſtias. Et dicit, quod ſupra dictum eſt, quod fortitudo eſt medietas circa terribilia, quæ ſunt mala, & in quibus dictum eſt, ſcilicet in periculis mortis, & deſiderat operari virtuoſe & ſuſtinet talia pericula, vt eueniat aliquod bonum, ſcilicet honeſtum, vel vt fugiat aliquod turpe ſcilicet inhoneſtum. Sed quod aliquis moriatur ſibi ipſi manus inijciens, vel ab alio mortem illatam libenter patiens ad fugiendum

C inopiam, vel cupiditatem alicuius rei, quam non poteſt habere, vel quicquid eſt aliud, quod ingerit triſtitiam, non pertinet ad fortem, ſed magis timidum. Duplici ratione. Primo quidem, quia videtur eſſe quædam mollities animi contraria fortitudini, quod aliquis non poſſit ſuſtinere laborioſa & triſtia. Secundo, quia non ſuſtinet mortem propter bonum honeſtum ſicut fortis, ſed fugiendo malum triſtabile. Vltimo autem concludit, quod ex prædictis poteſt ſciri, quid ſit fortitudo.

LECTIO XVI.

D Icuntur autem, & aliæ ſecundum quinque modos. Primum quidem Politica, maxime enim aſſimilatur. Videntur autem ſuſtinere pericula ciues, propter eas, quæ ex legibus increpationes, & opprobria, & propter honores. Et propter hoc fortiſſimi videntur eſſe apud quos timidi inhonorati, fortes honorati.

b Tales autem & Homerus, facit, puta Diomedem & Hectora Polydamas mihi primum redargutiones reponet, & Diomedes. Hector enim aliquando dicet in

E Troianis concionans. Thytides autem à me.

c Aſſimilatur autem hæc maxime eis, quæ prius dicta eſt, quoniam propter virtutem fit. Propter verecundiam enim & boni deſiderium. Honoris enim gratia & fugæ opprobrii turpis exiſtentes.

d Ponet autem vtique aliquis, & à principibus coactos in idem. Deteriores autem, quando non propter timorem id operantur, & fugientes non turpe, ſed triſte. Cogunt enim domini, quemadmodum Hector.

LECTIO XVI.

DIcuntur & aliæ fortitudines quinque modis. Atque prima eſt ipſa ciuilis. Maxime autem ſimilis eſt, ciues enim ob increpationes, quæ ſunt ex legibus & probra honoreſue, pericula ſubeunt, propterea fortiſſimi quidem videntur eſſe. Apud quos timidi quidem infames ſunt, fortes autem afficiuntur honore.

Tales & Homerus affert, vt Diomedem ac Hectorem, Dicit enim Hector, nam me Polydamas ante omnis ipſe reprehendet, & Diomedes, inter enim dicet Troianos optimus Hector. Thytides me metuens puppes confugit ad altas.

Hæc autem ex eo maxime ſimilis eſt ei, de qua ſupra dixit, quia fit ob virtutem. Ob pudorem enim & appetitionem honeſtæ rei, honoris inquam, & ob fugiendam reprehenſionem, quæ quidem eſt turpis.

In eodem poſuerit quiſpiam, & eos, qui compelluntur à magiſtratibus, verum deteriores eo ſunt, quod non ob pudorem, ſed ob metum id faciunt, Et fugiunt non rem turpem, ſed moleſtam.

ctor. Quem autem ego sine bello timente intelligam, non sibi sufficiens erit fugere canes.

A *Cogunt enim ii, qui potestatem habent. Vt Hector.*

Quem procul à pugna trepidantem forte videbo.

Is canibus fiet, fiet quoque vulturis esca.

e Et qui percipiunt, & si recedant percutientes id operantur, & qui ante muros & foueas, & talia præordinant. Omnes enim cogunt. Oportet autem non propter necessitatem fortem esse, sed quoniam bonum.

Idem faciunt, & qui imperant, & si recedunt verberibus afficiunt. Et qui ante fossas, & huiusmodi loca construunt aciem. Omnes enim cogunt. At non necessitate, sed quia res est honesta, fortem esse oportet.

f Videtur autem & experientia circa singularia fortitudo esse. Vnde & Socrates existimauit scientiam esse fortitudinem. Tales autem alii quidem in aliis, in bellicis autem milites. Videntur autem multa esse inania belli, quæ maxime conspexerunt isti. Videntur vtique fortes, quoniam non sciunt alii qualia sunt. Deinde facere, sed non pati maxime possunt experientia, & custodire, & percutere potentes vti armis. Et talia habentes qualia vtique erunt, & ad facere, & ad non pati fortissima. Quemadmodum igitur inermibus armati pugnant & athletæ idiotis. Etenim in talibus agonibus non fortissimi pugnacissimi sunt, sed maxime potentes & corpora optima habentes.

Videtur etiam, & ipsa singularium rerum perita fortitudo esse. Qua propter & Socrates B *fortitudinem scientiam esse putauit. Tales autem alii quidem in aliis sunt. In rebus autem bellicis milites. Sunt enim in bello complures res vanæ, quæ quidem maximæ ipsis sunt notæ. At que ideo fortes videntur, quia quales sunt illa, alii nesciunt. Deinde & aduersarios offendere, & seipsos tueri maxime experientia possunt, & euitare hostis conatus, & illum percutere, cum armis vti poßint, & talia habeant, vt & adfaciendum sint, & non patiendum aptißimi. Quibus efficitur, vt ipsi* C *tanquam aduersus inermes armati, & tanquam aduersus rudes ludimagistri decertent. Et enim in huiuscemodi certaminibus, non ii sunt pugnacißimi, qui fortißimi sunt, sed ii, qui vires amplißimas habent, & optime sese habent corporibus.*

g Milites autem timidi sunt, quando superextenditur periculum, & deficiunt multitudinibus & præparationibus. Primi enim fugiunt. Ciuilia autem permanentia moriuntur. Quod in Hermeo contingit: his quidem enim turpe fugere, & mors tali salute eligibilior. Hi autem & ex principio periclitabantur, vt meliores existentes. Cognoscentes autem fugiunt mortem magis turpi timentes, fortis autem non talis.

At vero milites tunc timidi fiunt, cum excrescit periculum, & inferiores sunt copiis ac apparatu. Primi namque fugam accipiunt, vrbanæ vero copiæ manent atque intereunt. Quod quidem & in Hermeo accidit. Hæ namque turpe fugere, & mortem tali saluti præferendam esse censent. D *Illi vero, vt superiores ab initio sese obiectant periculis. Re autem intellecta, fugam arripiunt, mortem magis, quam dedecus formidantes: sed vir fortis non est talis.*

LECTIO XVI.

POstquam Philosophus determinauit qualis sit actus veræ fortitudinis & oppositorum vitiorum, hic determinat de quibusdam, qui habent actum similem fortitudini, sed deficiunt à vera fortitudine. Quod quinque modis contingit: cum enim vera fortitudo sit virtus moralis, ad E quam requiritur scire, & propter hoc eligere, potest quidem aliquis exercens actum fortitudinis tripliciter à vera fortitudine deficere. Vno modo, quia non operatur sciens, & sic est quintus modus non veræ fortitudinis, secundum quam dicitur aliquis fortis per ignorantiam. Alio modo, quia aliquis non operatur ex electione, sed ex passione, siue sit passio impellens ad pericula subeunda, sicut est ira, siue passio quietans animum à timore, sicut est spes, & secundum hoc sumuntur duo modi non veræ fortitudinis. Tertio modo, deficit aliquis à vera fortitudine ex eo, quod aliquis ex electione quidem operatur, sed non eligit id, quod eligit fortis, scilicet pericula sustinendo propter armorum peritiam, reputat sibi non esse periculosum in bello confligere, sicut apparet in militibus: aut quia eligit aliquis pericula sustinere, sed non propter illum finem, propter quem eligit fortis, sed propter honores vel pœnas, quæ à rectoribus ciuitatum proponuntur. Secundum hoc ergo diuiditur pars ista in quinque partes. In prima parte determinat de fortitudine Politica siue ciuili. In secunda de fortitudine militari, ibi. [Videtur autem experientia, &c.] In tertia parte de fortitudine, quæ est per iram, ibi. [In furorem autem, &c.] In quarta parte de fortitudine, quæ est per spem, ibi. [Neque vtique bonæ spei, &c.] In quinta de fortitudine, quæ est per ignorantiam, ibi. [Fortes autem videntur, & ignorantes, &c.] Circa primum ponit tres gradus Politicæ fortitudinis. Quorum primus est eorum, qui sustinent pericula propter honorem. Secundo eorum, qui sustinent propter timorem pœnarum, ibi.] Ponet autem vtique, &c.] Tertio

eorum,

eorum, qui aggrediuntur, & sustinent periculosa propter præsentem coactionem, ibi. [Et qui præcipiunt, &c.] Circa primum tria facit. Primo proponit hunc gradum fortitudinis, & dicit, cum præter fortitudinem veram dicantur quædam aliæ fortitudines secundum quinque modos. Primum locum inter eas tenet fortitudo Politica, id est, ciuilis, eo quod talis fortitudo maxime assimilatur veræ fortitudini, sustinent enim ciuiles pericula, vt vitent increpationes & opprobria, quæ secundum statuta legum ciuilium inferuntur timidis, & vt adipiscantur honores, qui secundum easdem leges fortibus exhibentur. Et inde est, quod apud illas ciuitates in quibus timidis adhibentur vituperia, fortibus autem honores, viri inueniuntur inde fortissimi secundum hanc fortitudinem, & forcassis etiam secundum veram, propter assuetudinem. Secundo ibi.

A

B

b ¶ Inducit exempla ex Homero, qui describens Troianum bellum, inducit taliter fortes, scilicet propter honores vel vituperia, puta Diomedem ex parte Græcorum, & Hectorem ex parte Troianorum. Inducit enim Hectorem dicentem hæc verba. Polidamas, id est, quidam Dux Troianorum, primum redargutionem reponit mihi, id est, primo redarguet me, si non fortiter egero. Et Diomedes dicebat seipsum exhortans ad fortiter agendum, Hector concionando apud Troianos dicet, vt laudet se, & me vituperet. Thytides, id est, Diomedes, qui sic nominatus est à patre, à me scilicet fugit, & victus est. Tertio ibi.

C

c ¶ Manifestat, quod dixerat, scilicet, quod ista fortitudo maxime assimilatur veræ. Et dicit, quod Politica fortitudo maxime assimilatur ei, de qua supra dictum est, quod fit propter virtutem: hæc enim Politica fortitudo fit propter verecundiam, quæ est timor de turpi, inquantum scilicet aliquis fugit opprobria: & sic propter boni, id est, honesti desiderium, inquantum ista fortitudo quærit honorem, qui est testimonium honestatis: & ideo hoc exponens subdit, quod huiusmodi fortitudo fit propter honorem, & propter fugam opprobrii, quod turpe existit. Quia honor igitur propinquum aliquid est bono honesto, & vituperium turpi inhonesto, inde est, quod fortitudo ista propinqua est veræ fortitudini, quæ intendit honestum, & fugit inhonestum. Deinde cum dicit.

D

d ¶ Ponit secundum gradum fortitudinis Politicæ, quæ est propter timorem pœnæ. Et dicit, quod ad eundem etiam modum Politicæ fortitudinis possunt reduci illi, qui sunt fortes propter hoc, quod timore pœnarum coguntur à principibus ciuitatis. Sunt tamen deteriores præmissis, inquantum non agunt fortiter propter verecundiam turpitudinis, sed propter timorem pœnæ. Et hoc est, quod subdit, quod non fugiunt turpe, id est, inhonestum, sed triste aliquid, id est, dolorosum, vel damnosum, ex quo aliquis tristatur. Per hoc enim domini cogunt suos subditos fortiter pugnare. Sicut secundum Homerum, Hector Troianis comminabatur dicens. Ille quem intelligam fugientem sine bello, id est, sine hoc, quod fortiter pugnet, ita male tractabo eum, quod non erit sufficiens ad fugiendum canes. Deinde cum dicit.

E

e ¶ Ponit tertium gradum Politicæ fortitudinis, prout scilicet aliqui coguntur à principibus præsentialiter, & non solum timore futurarum pœnarum. Et hoc est, quod dicit, quod idem operantur suas actiones principes, qui præcipiunt subditis, vt non fugiant à prælio, & eos, qui recedunt à prælio, percutiunt. Et similiter illi, qui ante pugnam, ne fugere possint, constituunt muros, & foueas, & alia huiusmodi impedimenta fugere. Omnes enim principes talia facientes, cogunt subditos ad pugnandum. Sed illi, qui sic coguntur, non sunt vere fortes, quia oportet virtuosum esse fortem non propter necessitatem, quam patitur, sed propter bonum virtutis. Deinde cum dicit.

f ¶ Determinat de fortitudine militari. Et circa hoc duo facit. Primo enim ostendit, quid inducat milites ad fortiter agendum. Secundo comparat militarem fortitudinem ad Politicam, ibi. [Milites autem timidi sunt.] Dicit ergo primo, quod in singulis experientia videtur esse quædam fortitudo. In quolibet enim negocio audacter, & sine timore operatur ille, qui est expertus, sicut Vegetius dicit in libro de re militari. Nemo facere dubitat, quod se bene didicisse confidit. Et propter hoc Socrates æstimauit, quod fortitudo esset scientia, quæ etiam per experientiam acquiritur, æstimauit etiam omnes alias virtutes esse scientias. Sed de hoc infra in 6. agetur. Sic ergo cum quidam alii sint fortes per experientiam in quibusdam, in rebus bellicis milites sunt fortes per experientiam. Ex qua quidem duo consequuntur. Quorum primum est, quod in bellis multa sunt maiora, qui scilicet in expertis timorem incutiunt, quamuis parum, vel nihil periculi habeant, sicut fragor armorum, concursus equorum, & alia huiusmodi. Quæ quidem maxime aspexerunt per experientiam non esse terribilia. Vnde videntur fortes cum talibus sine timore se ingerũt, quæ aliis scilicet inexpertis, periculosa videntur, quia nesciunt qualia sint. Secundo consequuntur ex experientia, quod possunt facere, id est, grauare aduersarios, & non pati, id est, grauari ab eis custodiendo, scilicet se ab ictibus, & percutiendo alios inquantum habent potestatem ad bene vtendum armis, & alia huiusmodi habent, quæ sunt efficacia ad hoc, quod ipsi possint lædere alios, ita quod ipsi non lædantur. Vnde manifestum est, quod ipsi pugnant cum inermibus. Quasi enim inermis videtur, qui armis non potest vti, aut nescit, & simile est de athletis, id est, pugilibus fortibus, & instructis cum idiotis, id est, rusticis inexpertis, quia in talibus agonibus, scilicet athletarum, non illi, qui maxime possunt pugnare, sunt fortissimi, sed illi, qui sunt potentes secundum virtutem corporalem, vt habentes corpora bene disposita. Deinde cum dicit. Lect. IX.

g ¶ Comparat militarem fortitudinem ad politicam. Et dicit, quod milites tamdiu fortiter agunt, quamdiu non vident pericula imminere. Sed quando periculum excedit peritiam, quam habent in armis, & quando non habent multitudinem secum, vel alias præparationes bellicas, tunc efficiuntur timidi. Et tunc primi fugiunt, non enim propter aliud erant audaces, nisi quia existimabant sibi periculum non imminere. Et ideo quando vident periculum, primi fugantur. Sed illi, qui sunt ciuiliter fortes, permanentes in periculis moriuntur. Sicut accidit in quodam loco vbi militibus fugientibus ciues remanserunt, quia ciues turpe reputabant fugere & magis eligebant mortem quam saluari

per fugam. Sed milites à principio exponunt se periculis existimantes se potentiores. Sed postquam cognouerunt aduersarios esse potentiores,

A fugiunt magis timentes mortem quam turpem fugam. Non est autem ita de forti, qui magis timet turpitudinem, quam mortem.

LECTIO XVII.

ET furorem autem super fortitudinem inferunt. Fortes enim esse videntur,& qui propter furorem, quemadmodum feræ in vulnerantes feruntur, quoniam & fortes furoris speciem habent. Impetuosissimus enim furor ad pericula. Vnde & Homerus. Virtutem immitte furori, & Virtutem & furorem erige, & austeram autem per singulas nares virtutem emittebat, & ebulliuit sanguis. Omnia enim talia videntur significare furoris erectionem & impetum.

b Fortes quidem igitur propter bonum operantur. Furor autem cooperatur eis.

c Feræ autem propter tristitiam. Propter vulnerari enim vel propter timere. Quia si in sylua vel in palude essent, non aduenirent, Non vtique sunt fortes à dolore & furore impulsi ad periculum nihil periculorum præuidentes, quia sic & asini fortes essent esurientes: percussi enim non desistunt à pascuis. Sed & adulteri propter concupiscentiam & audaciam multa operantur. Non vtique sunt fortia per dolorem, vel furorem impulsa ad periculum. Naturalissima autem videtur, quæ propter furorem esse, & præaccipiens electionem, & cuius gratia, fortitudo esse.

d Et homines vtique irati quidem dolent, punientes autem delectantur. Qui autem propter hæc pugnantes quidem, non fortes autem. Non enim propter bonum, neque vt ratio, sed propter passionem. Simile autem habent aliquid.

e Neque enim bonæ spei differentes existentes fortes. Propter multoties enim & multos vicisse confidunt in periculis.

f Consimiles autem, quoniam ambo audaces. Sed fortes quidem propter prædicta audaces. Hi autem propter extimare meliores esse, & nihil contra pati: tale autem faciunt & inebriati, bene sperantes enim fiunt, quando autem ipsis non accidunt, talia fugiunt. Fortis autem erit terribilia homini existentia, & non apparentia sustinere, quoniam bonum, & turpe non.

g Propter quod fortior is videtur esse in repentinis timoribus, & impauidum, & inturbatum esse quam in præmanifestis. Ab habitu enim magis vel quoniam minus ex præparatione. Præmanifesta quidem enim,

LECTIO XIIV.

AT qui iram etiam ad fortitudinem referunt. Fortes enim & ii videntur, qui ob iram feruntur perinde atque feræ in eos, qui ipsos vulnere affecerunt, quia & fortes concitantur ira. Est enim ira res impetuosissima ad aggrediendα pericula. Quapropter Homerus dixit. Vires iniecit ira. Et animum ira concitauit. Et acuta per nares vis, & efferbuit sanguis. Hæc enim vniuersa iræ concitationem impetumue significare videntur.

B

Fortes igitur ob honestatem agunt, & ipsa ira subministrat.

Feræ autem ob dolorem. Quia namque vulnus acceperunt, vel quia timent. Nam si suis in lustris sint, non inuadunt. Non igitur sunt

C *fortes propterea, quod à dolore concitatæ, ac ira ad periculum irruunt, nihil prouidentes malorum. Nam hoc modo & ipsi asini, cum esuriunt, fortes essent, non enim à pabulo verberibus dimouentur. Adulteri quoque propter libidinem multa audent. Non igitur fortes sunt, quæ ob dolorem, ac iram ad pericula compelluntur. Maxime autem naturalis ea esse videtur, quæ est ob iram, & esse fortitudo electione sumpta fineque.*

D *Et ipsi etiam homines, cum irascuntur, dolent, cum vlciscuntur, capiunt voluptatem. Qui autem propter hæc agunt, pugnaces quidem sunt, at non fortes. Non enim ob honestatem agunt, nec vt ratio præcipit, sed ob ipsum affectum. Aliqua tamen ex parte sunt similes fortibus.*

Nec etiam ii, qui sunt spe freti, sunt fortes. Nam ex eo, quia sæpe multosque vicerunt, fiduciam in periculis habent.

Sunt autem similes fortibus, quia vtrique confidunt. Sed fortes quidem ob eas res, quas paulo antea diximus. Illi vero, quia se supe-

E *riores esse putant, & nihil vicissim suscepturos mali. Tale & ipsi ebrii faciunt. Sperant enim omnia sibi prospere euenire. Cum vero non eueniunt ipsis talia, fugam arripiunt. At viri fortis erat, res eas, quæ sunt hominibus, & videntur formidolose ferre, quia honestum est turpe non ferre.*

Quamobrem & magis fortis esse videtur subitis potius in terroribus interitum esse ac sine turbatione, quam in prouisis. Est enim ab habitu magis, aut minus ex apparatu. Nam antea visa cogitatione & ratione quispiam eliget.

enim, si ex ratione & cogitatione aliquis praeligat. Repentina autem secundum habitum.

h Fortes autem videntur & ignorantes. Et sunt non longe ab his, qui bonae spei. Deteriores autem quanto dignitatem nullam habent. Illi autem propter quod & permanent per aliquod tempus. Hi autem decepti, quoniam si cognouerint aliud, quam suspicantur, fugiunt. Quod Argi patiebantur incidentes Laconibus, & Sycioniis. Et fortes vtique dicti sunt, quales quidam, & existimati fortes.

A *get. At ea quae repente eueniunt, habitu.*

Fortes etiam esse videntur, & qui ignorant. Et sunt non longe ab iis, qui spe freti confidunt. Deteriores autem sunt, quantum dignitatis nihil habent, illi autem habent. Quapropter & aliquo tempore manet. His vero decepti, si cognouerint, vel suspicati fuerint aliud esse quam putabant, fugiunt. Quod quidem Argiuis contigit, cum in Lacedaemonios tanquam in Sycionios incidissent. Dictum igitur, quales nam sint ipsi fortes, & ii quoque qui fortes B *esse videntur.*

LECTIO XVII.

POsitis duobus modis fortitudinis non verae, hic ponit tertium modum, scilicet qui est per iram impellentem ad actum fortitudinis. Et circa hoc duo facit. Primo enim ostendit, quomodo furor inclinet ad actum fortitudinis. Secundo ostendit differentiam ad veram fortitudinem, ibi. [Fortes quidem igitur, &c.] Dicit ergo primo, quod homines in communi vsu loquendi, inferunt furorem supra fortitudinem, cum scilicet fortitudini attribuunt ea, quae per furorem furentes vel C irati faciunt. Nam furentes vel irati videntur esse fortes. Sicut & bestiae, quae in furorem concitatae irruunt in homines, qui eas verberant. Habet enim fortitudo quandam furoris similitudinem, inquantum scilicet furor cum maximo impetu, inducit in pericula. Fortis autem cum magna virtute animi in pericula tendit. Et inducit ad hoc versus Homeri, qui admonendo quendam dicit. Virtutem immitte furori, vt scilicet furor per virtutem animi reguletur. Et virtutem erige, & furorem, vt scilicet per iram virtus animi promptior ad actum reddatur. Et alibi dicit de quibusdam, quod per singulas nares emittebant austeram virtutem, scilicet furorem, qui propter calefactio- D nem cordis facit cum magno impetu respirare, intantum quod aliquando ex impetu irae bullit sanguis per nares. Et dicit Philosophus, quod praedicta verba Homeri videntur significare, quod furor exigatur, & impetum faciat ad actus fortitudinis. Deinde cum dicit.

b ¶ Ostendit differentiam huius fortitudinis ad veram fortitudinem. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit, quid conueniat verae fortitudini. Secundo, quid conueniat furori bestiarum, ibi. [Ferae autem propter tristitiam, &c.] Tertio, quid conueniat furori humano, ibi. [Et homines vtique.] Dicit ergo, quod fortes non impelluntur ad opera fortitudinis peragenda ex impetu furoris, sed ex intentione boni, sed furor secundario se habet in actu eorum ad modum cooperantis. E Deinde cum dicit.

c ¶ Ostendit, quomodo ira bestiarum se habeat ad actum fortitudinis. Et dicit, quod ferae aggrediuntur pericula propter tristitiam, id est, malorum, quae actu patiuntur. Puta cum vulnerantur, vel propter timorem eorum, quae timent se passuras. Puta, si timent se vulnerandas, ex hoc incitatae ad iram homines inuadunt. Quia si essent in sylua vel in palude, non vulnerarentur, nec timerent vulnerari, & ita non venirent ad inuadendos homines. Vnde patet, quod in eis no est vera fortitudo, quia impelluntur ad pericula solum dolore & furore, cum tamen nihil periculorum praeuideant. Sicut illi, qui ex electione fortiter operantur. Si enim bestiae, quae ex passione agunt, fortes essent, pari ratione & asini essent fortes, qui propter concupiscentiam cibi non desistunt à pascuis, quando esuriunt, licet percutiantur. Et similiter etiam propter concupiscentiam venereorum, multa ausibilia aggrediuntur, nec tamen in his est vera fortitudo, quia non operantur ex electione boni, sed propter passionem. Et sic patet, quod nec etiam animalia, quae propter dolorem impelluntur ad pericula, habent veram fortitudinem. Et quamuis posita sit similitudo de concupiscentia & furore, inter omnes tamen passiones illa fortitudo videtur esse connaturalior verae fortitudini, quae est propter furorem, ita, quod si praeaccipiat electionem & debitum finem, cuius gratia operetur, erit vera fortitudo. Et signanter dicit praeaccipiens, quia in vera fortitudine furor debet sequi electionem, non praeire. Deinde cum dicit.

d ¶ Ostendit, quid conueniat forditudini quae est ex ira in hominibus, qui quidem videntur ex electione operari & aliquem finem intendere, scilicet punitionem eius, contra quem irascitur. Vnde dicit, quod homines irati dolent propter iniuriam illatam, & nondum vindicatam. Sed quando iam puniunt, delectantur, vt pote suum desiderium implentes. Qui autem propter hoc fortiter operantur, possunt quidem dici pugnantes, sed non fortes, quia non operantur bonum, neque ductu rationis, sed propter passionem propter quam vindictam appetunt. Habent tamen aliquid simile verae fortitudini, vt ex praedictis patet. Deinde cum dicit.

e ¶ Ponit quartum modum fortitudinis, secundum quod aliqui fortes dicuntur propter spem. Et circa hoc tria facit. Primo ponit hunc modum fortitudinis. Secundo comparat hunc modum ad veram fortitudinem, ibi. [Consimiles autem, &c.] Tertio infert quoddam corrolarium ex dictis, ibi. [Propter quod fortioris, &c.] Dicit ergo primo, quod sicut illi, qui propter iram fortiter agunt, non sunt vere fortes, ita neque illi, qui propter solam spem victoriae vere fortes dicuntur. Est enim in eis aliqua praeeminentia, per quam differunt ab aliis, quia propter hoc, quod multoties vicerunt in periculis existentes, confidunt etiam nunc victoriam obtinere, non propter aliquã peritiam quam per experientiã sint adepti. Hoc enim

pertinet ad secundum modum fortitudinis, sed propter solam fiduciam, quam ex frequentibus victoriis acceperunt. Deinde cum dicit.

f ¶ Comparat hanc fortitudinem veræ fortitudini. Et dicit, quod isti, qui sic sunt bene sperantes, sunt consimiles vere fortibus, qui ambo sunt audaces, id est, pericula audacter aggredientes, non autem secundum quod audax dicitur aliquis vitiose. Sed differunt, quia fortes audacter aggrediuntur propter prædicta scilicet ex electione, & propter bonum. Sed isti, qui sunt bonæ spei, aggrediuntur audacter propter hoc, quod æstimant se esse meliores in pugna, & nihil se passuros contrarium ab aliis. Et est simile de inebriatis, qui etiam B multiplicatis spiritibus propter vinum efficiuntur bonæ spei. Quando talibus non accidunt ea, quæ sperant, non persistunt, sed fugiunt. Sed proprium fortis est, vt sustineat propter bonum, vel ad euitandam turpitudinem inhonesti ea, quæ sunt homini terribilia secundum rei veritatem, & non solum secundum apparentiam. Deinde cum dicit.

g ¶ Infert quoddam corrolarium ex dictis. Quia enim ad fortem pertinet secundum inclinationem proprii habitus terribilia sustinere, magis videtur esse fortis, qui in repentinis timoribus non timet neque perturbatur, quam si hoc accidat in his, quæ sunt prius manifesta. Magis enim videtur, esse ab habitu, inquantum minus videtur se præparasse ad talia sustinenda. Illa enim, quæ sunt prius manifesta, potest aliquis eligere per rationem, & deliberationem etiam contra inclinationem habitus vel passionis. Nulla enim causa est, A tam vehemens inclinatio habitus vel passionis, cui ratio non possit resistere, dummodo remaneat homini rationis vsus, per quem per se, se habet ad opposita. Sed in repentinis homo non potest deliberare. Vnde videtur operari ex interiori inclinatione, quæ secundum habitum. Deinde cum dicit.

h ¶ Ponit quintum modum fortitudinis non veræ. Et dicit, quod illi, qui ignorant pericula, videntur esse fortes, dum scilicet audacter aggrediuntur ea, quæ sunt periculosa, licet eis non videantur. Et non longe differunt ab his, qui sunt fortes propter bonam spem. Vtrique enim æstimant ea, quæ aggrediuntur esse simpliciter, & in seipsis periculosa. Et illi, qui sunt bonæ spei cognoscunt, qualia sint in se ea, quæ aggrediuntur. Sed tamen non reputant, ea esse sibi periculosa. Vnde illi, qui sunt ignorantes, tanto sunt deteriores illis, qui sunt bonæ spei, quanto nullam dignitatem habent, sed ex solo defectu scientiæ ad pericula currunt. Illi autem, qui sunt bonæ spei, etiam postquam cognoscunt pericula, permanent per aliquod tempus, donec scilicet magnitudo periculi superet eorum spem. Sed illi, qui per ignorantiam sunt fortes, statim vt cognoscunt aliud esse, quam suspicabantur, fugiunt. Quod C passi sunt Argiui, qui erant quidam ciues Græciæ, qui dum putarent contra Sycionios pugnare, qui erant alii ciues eis infirmiores, inciderunt in quosdam alios fortiores. Vltimo autem concludit, quod hi, de quibus dictum est, dicuntur fortes inquantum æstimantur fortes, propter similitudinem, non quod vere sint fortes.

LECTIO XVIII.

Circa audacias autem, & timores fortitudo existens non similiter circa ambo est, sed magis circa terribilia. In his D enim imperturbatus, & circa hæc vt oportet habens fortis magis quam qui circa audacias.

b In sustinendo vtique tristia, vt dictum est, fortes dicuntur propter quod & triste fortitudo, & iuste laudatur. Difficilius enim tristia, vt dictum est, sustinere, quam à delectabilibus abstinere.

c Sed & adhuc videbitur vtique esse, qui E secundum fortitudinem finis delectabilis. Ab his autem quæ circa finem euanescere, quale & in gymnasticis agonibus fit. Pugilibus enim finis delectabilis, cuius gratia corona, & honores. Percuti autem dolorosum, si carnales, & triste omnis labor. Propter multa autem hæc esse, paruum existens cuius gratia nihil delectabile videtur habere. Si vtique tale est, & quod circa fortitudinem mors quidem & vulnera

LECTIO XVIII.

Sed quanquam circa fiducias metusve fortitudo versatur, tamen non simili modo circa vtrumque, sed magis circa res formidolosas cernitur. Qui namque non turbatur in hisce, atque se habet circa has vt oportet, magis est fortis, quam is qui circa eas, in quibus confiditur, se habet, vt oportet.

Fortes igitur ex eo dicuntur, quia res vt dictum est, inferentes dolores tolerant. Idcirco fortitudo dolores affert, & non iniuria laudatur. Difficilius enim est dolores ferre, quam à voluptatibus abstinere.

Enimuero fortitudinis finis iocundus est, verum ab euenientibus doloribus obfuscatur, vt & in certaminibus fieri solet. Nam pugilibus finis quidem ipse iocundus est, gratia cuius certant, coronæ, inquam, atque honores. Sed cædi, molestum est, cum sint è carne doloresque affert, & omnis omnino labor. Atque quia hæc sunt multa, ideo id gratia cuius certant, cum sit res parua, nihil iocundi videtur habere. Quod si tale & circa fortitudinem est mors atque quidem vulnera forti viro molesta erunt atque

nera tristia forti & volenti erunt. Sustinet autem hæc quoniam bonum, vel quoniam turpe non.

A *atque inuito. Feret tamen, quod honestum est ea ferre, vel turpe non ferre.*

d Et quanto vtique virtutem habeat omnem, & fœlicior sit, magis in morte tristior erit, tali enim maxime viuere dignum. Et iste maximis bonis priuatur sciens.

Atque quo magis omnis virtute pollet, & fœlicior est, eo magis ob mortem sane dolebit. Vir enim talis maxime dignus est vita, maximisque bonis priuatur idipsum sciens, quod quidem dolorem affert.

e Triste autem hoc. Sed nihil minus fortis. Forsitan autem & magis, quoniam in bello bonum præ illis eligit.

Verum nihilominus est fortis, & eo magis fortasse, quod honestatem quæ est in bello his anteponit.

f Non vtique autem in omnibus virtutibus delectabiliter operari existit, præter quam inquantum finem attingit.

B *Nec fit, vt omnibus in virtutibus cum voluptate operemur, nisi quoad attingitur finis.*

g Milites autem nihil forsitan prohibet non tales esse optimos, sed eos, qui minus quidem fortes, aliud autem bonum nullum habentes. Parati quidem enim isti ad pericula, & vitam ad parua lucra permutant.

Nihil autem fortasse vetat non eos, qui tales sunt præstantissimos milites esse, sed eos, qui minus quidem sunt fortes, nullum autem aliud bonum habent. Hi namque parati sunt sese periculis obiectare, vitamque pro paruo emolumento produnt.

h De fortitudine quidem igitur intantum dictum sit. Quid autem est, non difficile typo accipere ex his, quæ dicta sunt.

De fortitudine igitur hactenus dixisse sufficiat. Quid autem est ex iis, quæ diximus, non est difficile comprehendere, ac assignare, figura.

C

LECTIO XVIII.

POstquam Philosophus determinauit materiam, & actum fortitudinis, hic determinat quasdam proprietates fortitudinis secundum quod fortitudo se habet ad delectationem, vel tristitiam. Et circa hoc duo facit. Primo ponit fortitudinis proprietates. Secundo excludit eas à militari fortitudine. [Milites autem vel forsitan, &c.] Circa primum tria facit. Primo ostendit, quomodo se habet fortitudo ad timorem, & audaciam. Secundo, quomodo fortitudo se habeat ad tristitiam ibi. [Sustinendo vtique &c.] Tertio, quomodo se habeat ad delectationem, ibi. D [Sed & adhuc videtur, &c.] Dicit ergo primo, quod cum fortitudo sit circa audacias, & timores, non æqualiter est circa vtrumque. Sed magis laus huius virtutis est in hoc, quod aliquis bene se habet circa terribilia. Ille enim, qui in terribilibus non perturbatur, sed circa ea se habet sicut oportet, magis commendatur, quod sit fortis, quam ille, qui bene se habet circa audacias. Et hoc ideo, quia timor imminet homini ab aliquo fortiori contra ipsum insurgente. Audacia autem consurgit ex hoc, quod aliquis æstimat eum, quem inuadit, suam non excedere potestatem. Difficilius autem est stare contra fortiorem, quam insurgere in æqualem, vel minorem. Deinde cum dicit.

b ¶ Ostendit, qualiter fortitudo se habeat circa tristitiam. Ad cuius euidentiam considerandum E est, quod idem est obiectum timoris & tristitiæ, scilicet malum. Sed differunt secundum differentiam præteriti & futuri. Nam malum futurum est terribile, malum autem præsentialiter imminens est contristans. Ad fortem autem pertinet non solum stare contra timores futurorum periculorum, sed etiam in ipsis periculis persistere, sicut prius dictum est. Et ideo dicit, quod præcipue dicuntur fortes ex eo, quod bene sustinet tristia, id est, præsentialiter imminentia, puta percussiones & vulnera. Et inde est, quod fortitudo habet tristitiam adiunctam. Et ex hoc iuste laudatur, quod non recedit à bono virtutis ad hoc, quod fugiat tristitiam. Rationabiliter autem ex hoc fortitudo est maxime laudabilis, quia laus virtutis maxime consistit in hoc, quod aliquis bene operetur circa difficilia. Difficilius autem est, quod aliquis sustineat tristia, quod pertinet ad fortitudinem, quam quod abstineat à delectabilibus, quod pertinet ad temperantiam. Vnde laudabilior est fortitudo quam temperantia. Deinde cum dicit.

c ¶ Ostendit, quomodo fortitudo se habeat circa hoc tria facit. Primo ostendit propositum. Secundo excludit errorem, ibi. [Et quanto vtique &c.] Tertio infert quoddam corrolarium ex dictis, ibi. [Non vtique in omnibus, &c.] Dicit ergo primo, quod cum fortitudo sit in sustinendo tristia, videtur quidem fortis habere aliquam delectationem in assequutione finis propter quem fortiter agit, sed ista delectatio euanescit, id est, debiliter sentitur propter circumstantes tristitias sicut accidit in agonibus gymnasticis, in quibus scilicet pugiles nudi pugnant. Delectantur enim pugiles in fine, cuius gratia pugnant, scilicet quia coronantur, & honorantur. Sed sustinere percussiones est eis dolorosum. Et hoc negare, est negare eos esse carnales. Quia si habent carnem sensibilem, necesse est, quod læsiua inferant eis dolorem. Et similiter omnis labor, quem sustinent in pugnando, est eis tristabilis. Et quia eis sunt multa tristabilia & dolorosa, quæ sustinent, & bonū quod habent pro fine est aliquid paruum, non videntur aliquam delectationem sentire, quia delectatio absorbetur à maiori tristitia. Et ita etiam accidit in actu fortitudinis, quia mors & vulnera sunt dolorosa forti, quamuis fortis ea sustineat propter assequendum bonum virtutis, & propter vitandam turpitudinem vitiosam, qui quidem finis est potior quam pugilum. Vnde magis remanet aliquid de delectatione finis. Deinde cum dicit.

d ¶ Excludit errorem Stoicorum, qui ponebant quod virtuosi nullam tristitiam habent. Circa hoc duo facit. Primo ostendit, quod forti imminet maxima tristitia. Secundo quod per hoc non minuitur eius fortitudo, sed augetur, ibi. [Triste autem, &c.] Arguit autem in prima parte, ex eo, quod supponebant Stoici, scilicet quod nihil esset bonum hominis nisi virtus. Et ideo dicebant virtuosum non tristari, quia in proprio bono non patitur aliquod detrimentum. Sed econuerso Philosophus dicit, quod quanto aliquis est magis perfectus in virtute, & magis fœlix secundum fœlicitatem præsentis vitæ, tanto magis imminet ei tristari in morte secundum considerationem bonorum præsentis vitæ. Duo enim sunt, quæ augent tristitiam alicuius hominis in amissione alicuius boni. Primo quidem quando priuatur bono, quo dignus erat. Secundo propter magnitudinem boni quo priuatur. Et vtrumque accidit in proposito, quia virtuoso maxime dignum est, quod viuat. Priuatur etiam virtuosus scienter maximis bonis, scilicet optima vita & virtutibus, quas amittit, quantum ad vsum præsentis vitæ. Et hoc infert ei tristitiam, etiam dato, quod non immineat ei tristitia respectu quorumcunque aliorum malorum, quæ tolerantur salua vita. Considerandum tamen, quod aliquibus virtuosis propter spem futuræ vitæ sit mors desiderabilis. Sed neque Stoici sic loquebantur. Neque ad Philosophum pertinebat de his, quæ ad statum alterius vitæ pertinent in præsenti opere loqui. Deinde

A cum dicit.

e ¶ Dicit, quod prædicta tristitia non minuit fortitudinem. Sed ex hoc dicitur aliquis magis fortis, ex eo quod bonum fortitudinis, quod quæritur in bello, eligit præ illis bonis, quæ moriendo amittit magis appetens vnum magnum bonum facere, quam multa minora bona seruare, sicut infra nono huius dicetur. Deinde cum dicit. Lect. 13.

f ¶ Concludit ex præmissis, quod licet in Primo & Secundo dictum sit, quod operationes virtutum sunt delectabiles, non tamen in omnibus virtutibus existit operatio delectabilis, nisi secundum quod attingit finem. Et hoc dicitur propter

B fortitudinem, vt ex dictis patet, Deinde cum dicit.

g ¶ Excludit prædictas proprietates à militari fortitudine. Et dicit, quod nihil prohibet aliquos esse optimos milites, qui non sunt tales, quales descripsimus esse fortes. Sed forte illi, qui sunt milites meliores, & nullum aliud bonum attendunt sicut nec fortitudinis. Sunt enim parati ad pericula, non propter aliquod bonum virtuti, sed vitam suam quam exponunt discrimini, quodammodo commutant ad parua lucra, puta stipendiorum & prædarum. Deinde cum dicit.

h ¶ Epilogat, quæ dicta sunt. Et dicit, quod potest

C figuraliter accipi quidem fortitudo. Vt dicamus, quod fortitudo est virtus medio modo se habens secundum rationem rectam circa timores & audacias propter bonum.

LECTIO XIX.

POst hæc de temperantia dicamus, videntur enim irrationabilium partium hæc esse virtutes.

b Quoniam quidem igitur medietas circa delectationes temperantia dictum est nobis. Minus enim & non similiter est circa tristitias. In his autem & intemperantia videtur.

c Circa quales igitur delectationes nunc determinemus.

d Determinantur autem animales & corporales, puta amor honoris, amor disciplinæ: vtroque enim horum gaudet cuius amatiuus est nihil patiente corpore, sed magis mente.

e Qui autem circa tales delectationes, neque temperati, neque intemperati dicuntur.

f Similiter autem neque qui circa alias quæcunque non corporales sunt. Amatores enim fabularum & narratores, & de contingentibus contrahentes dies, garrulos, intemperatos autem non dicimus.

g Neque contristatos in pecuniis vel amicis. Circa corporales autem vtique erit intemperantia.

h Non omnes autem neque has. Qui enim gaudent his quæ per visum, puta coloribus

LECTIO XIX.

POst hanc de temperantia dicamus. Hæ namque virtutes partium earum esse videntur, quæ sunt rationis expertes.

Atque temperantiam circa voluptates mediocritatem esse iam antea diximus. Minus

D *tamen & non similiter circa dolores versatur. In eisdem autem & intemperantia est.*

Sed nunc circa quas est voluptates determinemus oportet.

Diuidantur igitur animæ, atque corporis voluptates, vt honoris cupiditas & auiditas disciplinæ. Nam tam ambitiosus quam auidus disciplinæ eo gaudet, cuius est auidus, & corpus nihil, sed mens potius patitur.

Atque ii qui voluptatibus huiuscemodi alliciuntur, nec temperantes, nec intemperantes dicuntur.

E *Pari modo, neque qui circa cæteras voluptates quæ non attribuuntur corpori occupantur. Eos enim qui fabulis & narrationibus delectantur, & circa talia dies consumunt, verbosos quidem atque deliros, intemperantes autem non consueuimus appellare.*

Nec eos etiam qui pecuniarum vel amicorum causa dolent. Temperantia igitur non circa animæ, sed circa corporis voluptates versatur.

Non tamen & circa has ipsas omnes. Qui namque rebus iis gaudent, quæ visu percipiuntur,

loribus & figuris & scriptura, neque temperati, neque intemperati dicuntur, quamuis videantur vtique esse, & vt oportet gaudere, & his & secundum superabundantiam & defectum.

A *tur, vt coloribus, figuris, pictura, nec temperantes dicuntur. Et si videntur & his homines & vt oportet, & magis quam oportet, & minus etiam gaudere.*

i Similiter autem in his & quæ circa auditum. Superabundanter enim gaudentes melodiis, vel hypocrisi, nullus intemperatos dicit. Neque enim eos qui vt oportet intemperatos.

Simili modo neque qui rebus iis gaudent, quæ auditu percipiuntur. Nemo enim aut eos qui in cantu vel histrionis gaudent voce plus quam oportet, intemperantes, aut eos qui vt oportet eisdem gaudent, temperantes appellat.

k Neque eos qui circa odorem præter secundum accidens. Gaudentes enim malorum, vel rosarum, vel thimiamatum odoribus, non dicimus intemperatos; sed magis eos, qui vnguentorum vel pulmentorum. Gaudent enim his intemperati, quoniam per hoc rememoratio fit eis concupiscibilium. Videbit autem vtique aliquis & alios quando esuriunt gaudentes ciborum & odoribus. Talibus autem gaudere intemperati. Huic enim concupiscibile hoc.

Nec etiam ii, qui circa odores gaudent, nisi per accidens. B *Non enim eos, qui malorum, aut rosarum, aut vaporum? sed eos potius, qui vnguentorum aut epularum odoribus delectantur intemperantes dicimus esse. His enim intemperantes ex eo gaudent, quia per hos ipsis rerum quas cupiunt recordatio fit. Videre etiam licet & cæteros cum esuriunt epularum gaudentes odore. At his delectari intemperantis est. Quippe cum eius hæc obiiciantur cupiditati.*

l Non est autem hoc neque in aliis animalibus secundum hos sensus delectatio propter secundum accidens: neque enim odoribus leporum canes gaudent, sed cibatione. Sensum autem odor fecit, neque leo voce bouis, sed comestione, quoniam autem prope est per vocem sentit, & gaudere vtique hac videtur. Similiter autem, neque videns vel inueniens ceruum vel agrestem capram, sed quoniam cibum habebit.

Atqui neque cætera animalia voluptatem nisi per accidens per hosce capiunt sensus. C *Neque enim odore leporum, sed esu gaudent canes. Odor autem sensum fecit, neque voce bouis leo, sed esu. Per vocem autem sentit illum esse propinquum, atque hoc ipso gaudet. Pari modo neque si vidit, aut inuenit ceruum, aut feram capram, hoc ipso gaudet, sed quia cibum habebit.*

Circa tales vtique temperantia & intemperantia est, quibus reliqua animalia communicant, vnde seruiles & bestiales videntur. Hæ autem sunt tactus, & gustus.

D *Circa voluptates igitur tales temperantia intemperantiaque versatur, quæ quidem & cæteris animalibus sunt communes, quo circa seruiles & ferinæ videntur. Hæ autem sunt, quæ tactu gustuque suscipiuntur.*

LECTIO XIX.

POstquam Philosophus determinauit de fortitudine, quæ respicit terribilia, quæ sunt corruptiua humanæ vitæ, hic agit de temperantia, quæ respicit delectabilia, quibus humana vita conseruatur, scilicet cibos & venerea. Et circa hoc duo facit. Primo dicit, de quo est intentio. Secundo exequitur propositum, ibidem. [Quoniam quidem, &c.] Dicit ergo primo, quod post hæc, quæ dicta sunt de fortitudine, dicendum est de temperantia. Et rationem continuationis assignat ex hoc, quod istæ duæ virtutes conueniunt in subiecto. Vtraque enim est irrationabilium partium, prout scilicet irrationalis pars animæ dicitur, quæ nata est & conuenire, & obedire rationi, vt supra in principio habitum est. Huiusmodi autem est appetitus sensitiuus, ad quem pertinent animæ passiones. Vnde oportet, quod in appetitu sensitiuo sint omnes virtutes, quæ sunt circa passiones. Est autem fortitudo circa passiones timoris & audaciæ, quæ sunt in irascibili: temperantia vero est circa delectationes & tristitias, quæ sunt in concupiscibili. Vnde fortitudo est in irascibili, sed temperantia est in concupiscibili. Considerandum tamen est quod delectationes circa quas est temperantia, sunt communes nobis & brutis, scilicet delectationes ciborum & venereorum. Et similiter timores circa quos est fortitudo sunt communes nobis, & brutis, scilicet timores mortis. Et ideo specialiter dixit, quod hæ duæ virtutes sunt irrationabilium partiū, quia ad irrationales partes animæ pertinent, non solum propter ipsas passiones, sed etiam propter passionum obiecta. Sunt enim quædam passiones ex quarum obiectis bruta animalia non patiuntur sicut diuitiæ, & honores, & alia huiusmodi. Deinde cum dicit.

E b ¶ Incipit determinare de temperantia. Et primo inquirit, quæ sit materia temperantiæ. Secundo determinat actum ipsius, & oppositorum vitiorum, ibi. [Concupiscentiarum autem.] Circa primum duo facit. Primo proponit in generali materiam temperantiæ. Secundo inquirit materiam specialem, ibi. [Circa quales igitur, &c.] Lect. 20. Circa primum resumit tria, quæ supra in secundo dicta sunt. Quorum primum est, quod temperantia medium tenet circa delectationes. Lect. 8. Secundum est, quod ipsa etiam est circa tristitias, quæ scilicet proueniunt ex absentia delectabilium. Minus

tamen temperantia est circa tristitias, quam circa delectationes, quia efficacius aliquid agit per suam præsentiam, quam per suam absentiam. Tertium autem, quod intemperantia similiter est circa delectationes & tristitias, eo quod contraria fiunt circa idem. Deinde cum dicit.

c ¶ Inquirit specialem materiam temperantiæ. Et circa hoc tria facit. Primo dicit, de quo est intentio. Secundo distinguit delectationes, ibi. [Determinantur autem, &c.] Tertio ostendit circa quales delectationes sit temperantia, ibid. [Quia circa tales, &c.] Dicit ergo primo, quod cum temperantia sit circa delectationes, oportet nunc determinare circa quales delectationes sit, vt in speciali ratio temperantiæ cognoscatur. Deinde cum dicit.

d ¶ Distinguit delectationes. Et dicit, quod earum, quædam sunt animales quædam corporales. Corporales quidem delectationes sunt, quæ consumuntur in quadam corporali passione exterioris sensus. Animales autem delectationes sunt quæ consumuntur ex sola apprehensione interiori. Et exemplificat de delectationibus animalibus, incipiens à causa delectationis, quæ est amor. Vnusquisque enim delectatur ex hoc quod habet id quod amat. Inuenitur autem in quibusdam amor honoris, & in quibusdam amor disciplinæ, quæ non apprehenduntur exteriori sensu, sed interiori apprehensione animæ. Vnde vterque eorum, scilicet & ille qui est amator honoris, & ille qui est amator disciplinæ, gaudet per id quod amat, dum scilicet habet ipsum. Et hoc gaudium non fit per aliquam corporis passionem, sed per solam apprehensionem mentis. Deinde cum dicit.

e ¶ Ostendit quod circa animales delectationes non est temperantia. Et designat tria genera harum delectationum. Quædam enim sunt animaliter delectabilia, quæ habent quandam speciem honestatis, sicut honor & disciplina, sicut præmissum est. Et ideo dicit circa huiusmodi delectationes non dicuntur aliqui neque temperati, neque imtenperati, quia temperantia & intemperantia videntur respicere aliquas delectationes turpitudinem habentes. Sunt tamen & circa delectationes honoris, & disciplinæ, quædam alia media & extrema pertinentia ad alias virtutes, vt patebit in Quarto. Secundo ibi.

f ¶ Ponit quasdam alias delectationes animales, quæ consistunt in dictis vel factis hominum. Et dicit, quod sicut temperantia non est circa delectationes honoris & disciplinæ, ita etiam non est circa alias delectationes, quæ non sunt corporales, Illos enim qui amant audire fabulas & narrare, & totum diem terunt vel expendunt in quibuscunque contingentibus dictis vel factis, scilicet non necessariis, neque vtilibus dicimus esse garrulos, sed non dicimus eos esse intemperatos. Quia intemperantia non solum habet vanitatem, sed etiam turpitudinem quandam. Tertio ibi.

g ¶ Ponit tertium genus animalium delectationum, quæ sunt respectu externarum rerum, sicut sunt pecuniæ & amici. Vnde dicit quod illi, qui inordinate contristantur in subtractione pecuniarum & amicorum, non dicuntur intemperati. Sed possunt dici, secundum aliquid vitiosi, quia tales tristitiæ non habent turpitudinem, sed solam inordinationem appetitus. Et ex his concludit, quod ex quo temperantia non est circa aliquod genus animalium delectationum, quod sit circa corporales delectationes. Deinde cum dicit.

h ¶ Ostendit quod temperantia non sit circa omnes delectationes corporales, sed circa aliquas. Et primo ostendit, quod temperantia non sit circa delectationes trium sensuum, qui per extraneum medium sentiunt. Secundo ostendit, quomodo sit circa delectationes duorum sensuum, qui sentiunt per medium coniunctum, ibi. [Videntur autem vtique & gustu, &c.] Circa primum tria facit. Primo ostendit, quod temperantia non sit circa delectationes trium sensuum prædictorum, Lect. 19 Secundo ostendit, quod huiusmodi delectationes non conueniunt animalibus brutis, ibi. [Non est autem, neque in aliis, &c.] Tertio infert quandam conclusionem ex dictis, ibi. [Circa tales igitur, &c.] Circa primum tria facit. Primo manifestat: quod temperantia non sit circa delectationes visus. Et dicit, quod temperantia non est circa omnes delectationes corporales, quæ fiunt per exteriores sensus. Illi enim qui delectantur in visibilibus, non dicuntur ex hoc temperati, neque intemperati. Et exemplificat de tribus generibus visibilium. Quorum quædam sunt sensibilia propria visus, sicut colores. Quædam autem sensibilia communia, quæ tamen per visum maxime cognoscuntur, sicut figuræ. Quædam autem sunt sensibilia per accidens, sicut scriptura, ratione eius quod per scripturam significatur. Nec hic dicitur quin in his possit virtus esse & vitium. Contingit enim quod in talibus aliquis delectetur, sicut oportet id est medio modo secundum superabundantiam & defectum, quæ pertinent ad curiositatem, non autem ad intemperantiam, quæ est circa delectationes vehementiores. Secundo ibidem.

i ¶ Ostendit, quod temperantia non est circa delectationes proprias auditus. Et dicit quod similiter se habet in delectationibus, quæ sunt circa auditum, quod scilicet circa eas non est temperantia vel intemparantia. Si enim aliquis in melodiis, id est in consonantiis humanarum vocum, & hypocrisi, idest simulatione humanæ vocis, quæ fit per instrumenta, aliquis gaudeat, vel superabundanter, vel secundum quod oportet, non ex hoc dicetur temperatus, vel intemperatus. Quia nec etiam hæ sunt multum vehementes delectationes. Potest autem pertinere ad aliam virtutem vel vitium. Tertio ibi.

k ¶ Ostendit quod temperantia non sit circa delectationes olfactus. Circa quod considerandum est, quob sicut in lib. de Sensu & sensato dicitur, species odorum dupliciter distinguuntur. Vno modo secundum se: alio modo per comparationem ad species saporum. Dicit ergo, quod neque illi dicuntur temperati vel intemperati, qui delectantur in odoribus in se consideratis, secundum quod oportet vel plusquam oportet, sed solum si delectentur secundum accidens, idest secundum quod coinciduntodores cum delectabilibus gustus & tactus. Illos enim qui gaudent odoribus pomorum vel rosarum, vel thimiamatum, quæ sunt species odoris secundum se, non dicimus intemperatos, sed illos qui delectantur in odoribus pulmentorum vel vnguentorum, quibus mulieres vnguntur. In his enim delectantur intemperati propter memoriam quorundam aliorum, quæ concupiscunt. Et hoc manifestat per exemplum eorum, qui esuriunt qui gaudent odoribus, in quibus non delectantur cum sunt repleti. Et sic patet quod non delectantur in odoribus secundum se, per

sed per accidens. Sic enim gaudere odoribus pertinet ad intemperatum, cui sunt concupiscibilia ea, quæ per odores repræsentantur. Deinde cum dicit.

l ¶ Ostendit quod delectationes prædictorum sensuum non conueniunt aliis animalibus per se, sed solum per accidens. Et dicit quod in aliis animalibus non fit delectatio secundum prædictos tres sensus nisi per accidens, idest in ordine ad gustum & tactum. Et hoc manifestat primo in sensu olfactus, quia canes non delectantur in odore leporum propter ipsum odorem, sed propter cibum quem sperant cuius sensum per odorem accipiunt. Secundo ostendit idem in sensu auditus. Et dicit, quod leo delectatur in voce bouis; propter comestionem quam appropinquare cognoscit per vocem; vnde videtur gaudere voce bouis, sed hoc est per accidens. Tertio manifestat idem in visu. Et dicit, quod etiam leo non delectatur in aspectu cerui & capræ, quam vocat agrestem capram, quando inuenit aliquid huiusmodi, sed delectatur in spe habendi cibum. Ho- A rum autem ratio est, quia appetitus animalium aliorum mouetur solo instinctu naturæ. Et ideo non delectantur nisi in his, quæ pertinent ad sustentationem naturæ, propter quam dantur eiusmodi sensus animalibus. Sed hominibus dantur propter cognitionem sensibilium, ex quibus proceditur ad cognitionem rationis, quæ mouet hominis appetitum. Et inde est, quod homo delectatur in ipsa sensibilium conuenientia secundum se consideratorum, & si non ordinentur ad sustentationem naturæ. Deinde cum dicit.

m ¶ Concludit ergo ex præmissis, quod temperantia est circa tales operationes, seu delectationes, in quibus & reliqua animalia communicant B cum homine. Et similiter intemperantia. Vnde huiusmodi delectationes videntur esse seruiles & bestiales, quia id, in quo communicamus cum bestiis, in nobis est seruile & naturaliter rationi subiectum. Huiusmodi autem sunt delectationes, tactus & gustus, quæ sunt duo sensus præter tres prædictos.

LECTIO XX.

Videntur autem vtique & gustu in parum vel in nihil vti. Gustus enim est iudicium saporum, quod faciunt qui vina probant, & pulmenta condunt. Non multum autem gaudent his vel non intemperati, sed vsu qui fit omnis per tactum & in cibis, & potibus, & venereis dictis. C

b Propter quod & orauit quidam Phyloxenus Erichius pultivorax existens, guttur ipsius longius Gruis fieri, vt delectatus tactu.

c Communissimus autem sensuum tactus, secundum quem intemperantia. Et videtur vtique iuste exprobabilis esse quoniam D non secundum quod homines sumus existit, sed secundum quod animalia. Talibus vtique gaudere & maxime diligere bestiale. Etenim liberalissimæ earum, quæ per tactum delectationum ablatæ sunt; puta quæ in gymnasiis per vnctionem & calefactionem factæ. Non enim circa omne corpus intemperati tactus, sed circa quasdam partes.

d Concupiscentiarum autem hæ quidem communes videntur esse, hæ autem propriæ & appositæ. E

e Puta quæ cibi quidem naturalis. Omnis enim concupiscit quando indigens fuerit siccum vel humidum cibum, quandoque autem ambos. Et lectum (inquit Homerus) iuuenis & crescens.

f Talem autem vel talem, non adhuc omnes, neque eosdem. Propter quod videntur nostra esse. Sed adhuc habet aliquid & naturale, alia enim aliis sunt delectabilia. Et quædam quibusdam delectabiliora contingentibus.

LECTIO XX.

At enim & gustus parum intemperantes vel minime vti videntur. Gustu enim officium saporum iudicium est. Quod quidem ii faciunt, qui vina probant & epulas condiunt. Non nimium autem hisce gaudent intemperantes, sed voluptate, quæ fit omnis per tactum, & in esculentis, ac poculentis, & in hisce quæ venerea nuncupantur.

Quapropter & quidem voluptatibus deditus epularum, Phyloxenus in quam Erichius precatus est, vt longius sibi guttur quam grus fieret, propterea quod tactu delectabatur.

Sensuum igitur maxime communis est is circa quem intemperantia versatur, atque propterea iure vituperanda est, quod hominibus non ratione, quia homines sunt accidit, sed animalia. Talibus igitur gaudere maximeque talia consectari ferinum est. Etenim liberabilissimæ voluptates, quæ per tactum proueniunt exceptæ sunt vt eæ, quæ in ludis ac certaminibus per frictionem caloremque fiunt. Non enim intemperantis tactus circa vniuersum est corpus, sed circa quasdam corporis partes.

Cupiditatum aliæ communes sunt, aliæ propriæ atque adiunctæ.

Alimenti namque cupiditas naturalis est; omnes enim cum indigent nutrimento, siccum, aut humidum alimentum, & nonnunquam vtrumque cupiunt. Cubile etiam cupit (vt inquit Homerus) iuuenis atque vigens.

Non autem omnes tale, vel tale, vel eadem cupiunt. Quo circa, nostrum idipsum esse videtur. Habet tamen & aliquid naturale, alios enim alia delectant. Et quædam quibusdam magis quam alia quæcunque sunt voluptati.

g In naturalibus quidem igitur concupiscentiis pauci peccant, & vnum in plus. Comedere quidem enim quę contingunt, vel bibere vsquequo vtique superimpleantur, superabundantiæ est, quæ secundum naturam multitudine repletio, eius indigentiæ naturalis concupiscentia, propter quod dicuntur isti castrimargii, vt præter indigentiam replentes eam. Tales autem fiunt qui multum bestiales.

h Circa proprias autem delectationes multi, & multipliciter peccant. Eorum enim qui amatores talium dicuntur vel in gaudēdo quibus non oportet, vel vt magis, vel vt multi, vel vt non oportet. Secundum omnia autem intemperati superabundant, etenim gaudent quibusdam, quibus non oportet gaudere talium magis quam oportet, & vt multi gaudent. Circa delectationes quidem igitur superabundantia, quoniam intemperantia & vituperabile manifestum.

A *Hæc cum ita sint, in naturalibus quidem cupiditatibus pauci peccant, & ad vnum ipsum (inquam) plus. Cum enim quispiam quævis comedit, aut bibit donec impleatur superfluo, fit tum rei naturalis exuperatio multitudine. Ipsa namque naturalis cupiditas indigentiæ est repletio. Quapropter, hi furentes circa ventrem dicuntur, quia vltra quam oportet, ipsum implent atque farciunt. Tales autem ii fiunt qui mancipiis sunt persimiles.*

At circa proprias cupiditates complures homines multisque modis delinquunt, nam cum B *talium amatores ex eo dicantur, quia vel gaudent quibus non oportet, vel magis quam oportet, vt ipsi multi, vel non vt oportet in vniuersis intemperantes excedunt. Gaudet enim quibusdam, quibus non oportet gaudere, quippe cum sint odio digna. Et quamuis talibus quibusdam oportet gaudere, magis illis gaudent quam oportet, & quam vt ipsa gaudet multitudo. Eam igitur exuperationem quæ est circa voluptates intemperantiam esse vituperabilem constat.*

LECTIO XX.

POstquam Philosophus ostendit, quod temperantia & intemperantia non sunt circa delectationes trium sensuum, sed circa delectationes duorum, scilicet gustus, & tactus, hic ostendit qualiter sit circa delectationes vtriusque. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit, quod directe temperantia non est circa delectationes gustus, sed circa delectationes tactus. Secundo manifestat, quod dixerat per exemplum, ibi. [Propter quod & orauit, &c.] Tertio, infert conclusionem ex ergo dictis, ibi. [Communissimus autem, &c.] Dicit primo, quod temperantia & intēperantia parū, vel nihil videntur vti eo quod proprie pertinet ad gu- D stum prout scilicet ad gustū pertinet iudicare de saporibus. Sic autem vtuntur gustu illi qui probant vina, vel condiunt pulmenta, & experiuntur vtrū conuenientē saporem pulmentis dederint. In hoc autem non multum delectantur intemperati, vel etiam non subtrahitur eis multum de delectatione si ciborum sapores non bene discernant, sed tota eorum delectatio consistit in vsu quarundam rerum delectabilium, puta in sumptione ciborum & potuum, & vsu venereorum, qui quidem vsus fit per tactum. Vnde manifestum est, quod delectatio intemperati, directe est circa tactum. Circa gustum autem, non est nisi secundum quod sapores faciunt delectabiliorum vsum ciborum. Et ideo dixit supra, quod parum vtitur intemperantia gustu, scilicet secundum illud, quod ordinatur ad tactum, vel nihil quantum ad id quod secundum se conuenit gustui. Deinde cum dicit.

b ¶ Manifestat quod dixerat per exemplum. Quidam enim Phyloxenus nomine, Erichius patria, cum voraciter comederet pulmentum, desiderauit vt guttur eius fieret longius gutture Gruis, vt, scilicet cibus in eius gutture remaneret. Ex quo patet, quod non delectabatur gustu, qui non viget in gutture, sed in lingua, sed delectabatur solo tactu. Deinde cum dicit.

c ¶ Infert quoddam corrollarium ex dictis. Sen- C sus enim tactus, circa quem est temperantia, communissimus est inter omnes sensus, quia in hoc sensu communicant omnia animalia. Et ideo intemperantia videtur esse iuste exprobabilis, quia non inest hominibus quantum ad id, quod est proprium hominis, sed quantum ad id in quo communicat cum aliis animalibus. Delectari autem in talibus, & huiusmodi diligere tanquam maxima bona, videtur esse maxime bestiale. Et inde est quod vitia intemperantiæ maximam turpitudinem habent, quia per ea homo bestiis assimilatur. Et inde est, quod ex huiusmodi vitiis redditur homo maxime infamis, & vituperabilis. Et quia posset aliquis dicere, quod etiam in his, quæ ad tactum pertinent, est aliquod proprium bonum, quod non est bestiale, ideo ad hanc obuiationem excludendam subdit, quod temperantiæ subtrahuntur illæ delectationes tactus, quæ sunt maximæ liberales, vt pote hominibus appropriatæ, & secundum rationem factæ, sicut delectationes, quæ fiunt in gymnasiis, id est in exercitiis ludorum per vnctionem & calefactionem, dum aliqui qui adinuicem luctantur, aut aliter exercentur, non per ordinem ad concupiscentias ciborum, vel venereorum. Delectatio enim tactus quam intemperatus quærit, non est circa totum corpus, sed circa quasdam corporis partes. Deinde cum E dicit.

d ¶ Ostendit qualis sit actus temperantiæ circa prædictam materiam & oppositorum vitiorum. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit propositum Secundo comparat vitia intemperantiæ ad quædam alia vitia, ibi. [Voluntario autem magis assimilatur, &c.] Circa primum tria facit. Primo determinat de intemperantia, ostendens qualiter operetur circa præinquisitam materiam. Secundo determinat de insensibilitate, ibi. [Deficiente autem, &c.] Tertio de temperantia, ibi. [Temperatus autem medie, &c.] Circa primum duo facit. Primo ostendit, quomodo temperantia se habet circa delectationes. Secundo, quomodo se habeat circa tristitias, ibi. [Circa tristitias autem,

Lect. 21.

Lect. 22.

tem, &c.] Sicut autem supra dictum est, quod ad idem ordinantur timor & tristitia, quia tristitia est præsentium malorum, sicut timor futurorum, ita etiam in idem ordinantur concupiscentia, quæ est futurorum bonorũ, & delectatio, quæ est præsentium. Temperantia enim est in ratione circa concupiscentias & delectationes. Primo ergo ponit quandam diuisionem concupiscentiarum. Secundo manifestat eam, ibi. [Puta quæ, &c.] Tertio, ostendit qualiter intemperantia sit circa vtrasque concupiscentias, ibi. [In naturalibus quibus igitur &c.] Dicit ergo primo, quod quædam concupiscentiæ sunt communes, & quædam sunt propriæ, quæ se habent per appositionem quandam ad communes. Deinde cum dicit.

e ¶ Manifestat diuisionem præmissam. Et primo manifestat, quæ sunt concupiscentiæ communes. Et dicit, quod concupiscentia cibi in communi est naturalis, vt pote consequens totam naturam speciei atque generis. Et inde est, quod omnis homo ad subueniendum indigentiæ naturæ concupiscit siccum alimentum, quod dicitur cibus, vel humidum quod dicitur potus. Et quandoque vtrumque, sicut Homerus dicit, quod omnis homo tam iuuenis, quam crescens idest est adolescens, concupiscit lectum in quo requiescat. Secundo etiam ibi.

f ¶ Ostendit quæ sint propriæ delectationes. Et dicit, quod non homines concupiscunt talem, vel talem lectum puta stratum plumis, aut preciosis tegumentis. Similiter etiam non omnes desiderant talem, vel talem cibum, puta preciosum, aut delicate paratum. Neque omnes idem concupiscunt, sed quidam in talibus concupiscunt hoc, quidam aliud. Vnde huiusmodi concupiscibilia videntur esse nostra, quia scilicet ad ea non inclinamur ex natura, sed potius ex nostra adinuentione. Nihil etiam prohibet in his esse aliquod naturale, quod pertinet ad naturam indiuidui licet non pertinet ad naturam generis vel speciei. Videmus enim quod diuersa sunt delectabilia diuersis, secundum diuersas complexiones eorum. Et quibusdam sunt quædam delectabiliora quam alia indifferenter, propter naturalem com-

A plexionem eorum. Deinde cum dicit.

g ¶ Ostendit qualiter sit intemperantia circa concupiscentias prædictas. Et dicit, quod in concupiscentiis naturalibus quæ sunt communes, pauci peccant. Et non est peccatum in hoc nisi vno modo, scilicet secundum quod plus sumit aliquis quam natura requirit. Contingit enim quod aliquis comedit vel bibit quicquid ei detur, si tamen hoc faciat vsque ad superfluam repletionem, in quo est superabundantia respectu multitudinis cibi quam natura requirit, natura enim non concupiscit nisi quod suppleatur indigentia. Vnde quod aliquis assumat vltra indigentiam, est excessus supra naturam: & ideo tales dicuntur gastri- B margii, à gastir quod est venter, & marges quod est furor vel insania, quasi furor, vel insania ventris, quia scilicet impleant naturam præter indigentiam. Et tales sunt aliqui, qui sunt multum bestiales, quia videlicet ad hoc solum adhibent curam, vt ventrem impleant absque discretione, sicut & bestiæ. Secundo ibi.

h ¶ Ostendit qualiter se habet intemperantia circa proprias concupiscentias siue delectationes. Et dicit, quod circa eas multi multipliciter peccant, scilicet secundum omnes circumstantias. Illi enim qui sunt amatores talium delectationum peccant in eo, quod gaudent in his, in quibus non oportet, puta in sumendo cibos non conuenientes eis, vel etiam peccant, quasi magis gau- C dentes eis quibus oportet, puta si quis nimis delectetur in sumptione conuenientium ciborum, vel etiam, quia in his delectantur absque discretione, sicut stultorum multitudo, vel etiam non seruant debitum modum in delectatione, sicut oportet. In omnibus in his superabundant intemperati, quia gaudent de quibusdam, de quibus non oportet gaudere, quia sunt indecentia, & secundum suam naturam odibilia. Et si in quibusdam talium oporteat gaudere, gaudent magis quam oportet absque discretione, sicut multi gaudent. Et sic vltimo concludit, quod cum intem- D perantia sit superabundantia circa huiusmodi delectationes, quod est vituperalis, sicut & aliæ superabundantiæ, vt supra in 2. lib. dictum est. Lect. 21.

LECTIO XXI.

Circa tristitias autem, non quemadmodum in fortitudine, in sustinendo dicitur temperatus, neque intemperatus in non. Sed intemperatus quidem in tristando, magis quam oportet, quoniam delectabilia non adipiscitur. Et tristitiam autem facit ei delectatio. Temperatus autem in non tristari absentia & in abstinere à delectabili.

b Intemperatus quidem igitur concupiscit delectabilia omnia vel quæ maxime, & ducitur à concupiscentia vt præ aliis hæc eligat, propter quod & tristatur concupiscens, & non adipiscens, cum tristitia enim concupiscentia. Incontinenti autem assimilatur propter delectationem tristari.

c Deficientes autem circa delectationes & minus quam oportet, gaudentes non mul-

LECTIO XXI.

Circa vero dolores, non vt in fortitudine, sic in ipsa temperantia fit vt temperans quidem dicatur quispiam ferendo dolores, intemperans autem non ferendo. Sed intemperans quidem ex eo dicitur, quia dolet magis quam oportet cum voluptate non potitur, at- E *que ipsum dolorem affert ei ipsa voluptas. Temperans autem ex eo, quia absentia rerum earum quæ efficiunt voluptatem, non dolet.*

Intemperans igitur ea omnia quæ afferunt voluptatem, vel ea quæ maxime concupiscit, & à cupiditate, adeo ducitur, vt illa cæteris omnibus anteponat. Quapropter & non adipiscens & cupiens, dolet, cupiditas enim est cum dolore. Absurdo autem est persimile ob voluptatem dolere.

At qui deficientes in voluptatibus, & minus gaudentes homines quam oportet, non vi-

tum fiunt, non enim humana est talis insensibilitas. Etenim reliqua animalia discernunt cibos, & his quidem gaudent, his autem non, si autem huic nihil est delectabile neque differt alterum ab altero, longe vtique erit ab hominum esse. Non sortitus est autem talis nomen, propter non multum fieri.

d Temperatus autem medie circa hæc habet. Neque enim delectatur, quibus intemperatus maxime, sed magis tristatur, neque vniuersaliter quibus non oportet, neque vehementer tali modo nullo, neque absentibus tristatur, neque concupiscit vel mensurate, neque magis quam oportet nullo, neque quando non oportet, neque vniuersaliter talium nullo.

e Quæque autem ad sanitatem sunt, vel ad bonam habitudinem delectabilia existentia, hæc appetet mensurate, & vt oportet, & alia delectabilia non impedimenta his existentia, vel præter bonum, vel super substantiam. Sic enim habens magis diligit tales delectationes, quam dignum sit. Temperatus autem non talis, sed vt recta ratio.

A *mium fiunt, non est enim insensibilitas talis humana. Etenim animalia cætera cibos discernunt, & quibusdam quidem gaudent, a quibusdam vero abhorrent. Quod si quis sit cui nullus prorsus est voluptati, nec vllus ab illo differt, is longe ab homine distat. Nomen autem non habuit, talis, quia non facile fit.*

Vir autem temperans in his mediocriter sese habet. Nec enim iis gaudet quibus intemperans maxime delectatur, sed potius moleste fert, nec iis omnino quibus delectari non de- B *cet, nec vehementer vllis huiusmodi delectatur, neque si absint dolet, neque cupit, nisi mediocriter semper, nec magis quam oportet, nec quando non oportet vlla res omnino talis ipsum delectat.*

Mediocriter autem & vt oportet eas res appetit quæ voluptate quidem afficiunt, ad sanitatem autem & bonam corporis habitudinem conferunt. Et res cæteras voluptatis effectrices identidem si nec impedimento sint dictis habitibus corporis, nec honestatis cancellos, C *nec facultatum metas egrediantur. Nam qui ita se habet, magis quam dignum est eiusmodi voluptates amare videntur. At temperans non est talis, sed ita sese habet vt ipsa ratio recta præscribit.*

LECTIO XXI.

POstquam Philosophus determinauit qualiter temperantia sit circa delectationes, hic ostendit quomodo sit circa tristitias. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit, quod diuersimode se habeat circa tristitiam fortis, temperatus, & intemperatus. Secundo manifestat quod dixerat, ibi. [Intemperatus quidem igitur, &c.] Dicit ergo primo quod non similiter se habent circa tristitiam fortis, temperatus, & intemperatus. Fortis enim patitur quidem magnas tristitias, sed laudatur in hoc quod bene sustinet eas, vt supra dictum est, sed temperatus non laudatur, ex eo quod sustinet tristitias. Neque intemperatus vituperatur in hoc, quod non sustineat eas, sicut vituperatur timidus, sed vituperatur intemperatus de hoc, quod magis tristatur quam oportet. Et est eius tristitia non ex aliquo læsiuo imminenti, sicut est tristitia timidi, sed tristatur de hoc, quod non adipiscitur delectabilia quæ concupiscit. Et sic delectatio per suam absentiam causat in eo tristitiam. Econtrario autem, temperatus laudatur in hoc, quod non tristatur, & in hoc quod sustinet à delectationibus abstinere, quod non multum concupiscit. Est autem potior effectus qui consequitur ex præsentia causæ alicuius, quam qui consequitur ex absentia. Et ideo fortitudo principalius est circa tristitias quæ consequuntur ex præsentia nociuorum. Temperantia autem secundario est circa tristitias, quæ consequuntur ex absentia delectationum, principaliter autem circa delectationes, quæ ex delectabilium præsentia consequuntur. Deinde cum dicit.

b ¶ Manifestat quod dixerat, scilicet quod intemperato delectatio tristitiam faciat. Hoc enim accidit quia intemperatus concupiscit delectabilia omnia, appetit enim delectationem propter seipsam, & ideo appetit omnia, quæ delectationem faciunt, vel appetit ea quæ maxime sunt delectabilia, in comparatione quorum, alia delectabilia minus curat. Et inde est, quod eius delectatio non regitur ratione, sed ducitur à concupiscentia vt eligat delectabilia, & præcipue quæ maxime sunt talia supra alia bona, quæ sunt D vtilia, vel honesta. Postponunt enim intemperati vtile & honestum, vt delectationem assequantur. Et ideo intemperatus tristatur, quando non adipiscitur delectationem quæ concupiscit. Concupiscentia enim quoniam non adipiscitur rem concupitam, est cum tristitia. Et licet hoc videatur esse inconueniens secundum superficialem verisimilitudinem, quod aliquis, propter delectationem tristetur, tamen verum est, intemperatum propter delectationem tristari. Non enim tristatur nisi propter eius absentiam, sicut & nauis perit propter gubernatoris absentiam. Deinde cum dicit.

E c ¶ Determinat de vitio temperantiæ opposito, quod deficit circa delectationes. Et inquit, quod non multum contingit, quod aliqui deficiant circa delectationes, ita vt minus gaudeant quam oportet, id est quæ requiratur ad sanitatem, & bonam habitudinem corporis & ad decentem conuersationem cum aliis: in quo consistit vitiosus defectus, quam supra in Secundo nominauit insensibilitatem, quæ non conuenit humanæ naturæ, quia etiam reliqua animalia discernunt cibos, in quorum quibusdam delectantur, in aliis autem non. Et sic acceptare aliquas delectationes videtur pertinere ad communem naturam generis. Vnde si aliquis sit, cui nihil sit delectabile, iste videtur longe ab humana natura. Et quia raro Lect. 11.

hoc contingit, ille qui sic deficit, non habet aliquod nomen, nisi quod eum supra vocauit insensibilem. Non autem ad hanc insensibilitatem pertinet quod aliqui à delectationibus abstinent propter lucra, & milites propter victoriam. Hoc enim non fit præter id quod oportet, quod pertinet ad vitium defectus. Deinde cum dicit.

d ¶ Ostendit qualiter temperatus se habeat circa prædictam materiam. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit, à quibus temperatus abstineat. Secundo, quibus & qualiter vtatur, ibi. [Quæcunque ad sanitatem, &c.] Dicit ergo primo, quod temperatus medio modo se habet circa prædicta. Circa delectationem, tristitiam, & concupiscentiam. Nam primo quidem quantum ad delectationes non delectatur in illis turpibus in quibus maxime delectatur intemperatus, sed magis tristatur, scilicet quando aliquid tale occurrat. Et vniuersaliter non delectatur, in quibus non oportet. Neque etiam vehementius delectatur quam oportet. Et similiter secundum nullam aliam circumstantiam superabundat. Secundo, quantum ad tristitias non superflue tristatur in absentia delectabilium. Tertio autem quantum ad concupiscentiam non concupiscit delectabilia absentia, quia non multum curat de eis, vel concupiscit ea

A cum debita mensura quam non excedit, neque concupiscit magis, quam oportet, neque concupiscit, quando non oportet, neque secundum aliquam aliam circumstantiam quæ mensuram rationis excedit. Deinde cum dicit.

e ¶ Ostendit quibus & qualiter vtatur temperatus. Et dicit, quod quæcunque delectabilia expediunt ad sanitatem corporis, vel ad bonam habitudinem vt, scilicet sit promptus & expeditus ad ea quæ habet facere huiusmodi temperatus appetit. Et tamen secundum debitam mensuram, & secundum quod oportet. Si qua autem sunt talia delectabilia quæ non sunt necessaria ad duo prædicta appetit ea temperatus triplici tamen conditione B obseruata. Primo quidem vt non sint impedimenta sanitatis & bonæ habitudinis, sicut est superfluus cibus, vel potus. Secundo, vt non sint præter bonum, id est præter honestatem, sicut est delectatio adulterii. Tertio, vt non sint super substantiam, id est vt non excedat facultatē hominis, sicut si pauper velit vti cibariis nimis sumptuosis. Ille enim qui sic se habet vt appetat delectationes impeditiuas sanitatis & bonæ habitudinis, atque contrarias honestati, vel excedentes diuitias suas, magis delectatur, quā dignū sit. Quod non conuenit temperato, qui amat eas secundū rationē rectā.

LECTIO XXII.

VOluntario autem magis assimilatur intemperantia, quam timor. Hęc quidam enim propter delectationem, hic autem propter tristitiam. Quorum hoc quidem desiderabile, hoc autem fugibile.

b Et tristitia quidem stupefacit & corrumpit naturam habentis. Delectatio autem nihil tale facit. Magis autem voluntarium.

c Propter quod & exprobabilius, etenim assueti facile ad hoc. Multa enim in vita talia & assuetudines sine periculo. In terroribus autem econuerso.

d Videbitur autem vtique non similiter voluntarium timor esse his, quæ secundum singula. Hoc quidem enim sine tristitia. Hæc autē propter tristitiā stupefaciunt: & vt arma proiiciant, & alia deformiter faciant. Propter quod & videtur violēta esse.

e Intemperantia autem econuerso. Quæ quidem secundum singula voluntaria, cōcupiscenti enim & appetenti totum aut minus. Nullus enim concupiscit intemperatus esse.

f Nomen autē intemperantiæ & ad puerilia peccata ferimus. Habent enim quandā similitudinē. Vtrum autem ab vtro vocatur, nihil ad ea, quæ nunc differt. Manifestum autem quoniam posterius à priori.

h Non male autem videtur translatum esse. Puniri enim oportet turpia appetentem, & multam augmentationem habentem. Tale autem maxime concupiscentia, & puer. Secundum concupiscentiam enim viuunt, & pueri, & maxime in his delectabilis appetitus. Si igitur non

LECTIO XXII.

C *NOstra autem sponte magis intemperantia, quam timiditas comparatur. Hæc enim ob voluptatem. Timiditas fit ob dolorem. Quorum alterum expetimus, alterum fugimus.*

Et dolor quidem distrahit atque corrumpit naturam eius, qui habet ipsum. Voluptas autem nihil tale facit. Magis igitur intemperantia nostra sponte, quam timiditas acquiritur.

Quapropter & reprehensione magis est digna. Nam ad res afficientes voluptate facilius est assuescere. Sunt enim complexiones tales D *in vita. Et assuetudo fit sine periculo. In rebus autem formidolosis contra.*

Videbitur etiam timiditas non perinde atque singula sponte agendi principio subiici. Hæc enim dolore vacat, sed illa adeo dolore distrahunt, vt & arma proiicere, & cætera contra decus agere compellant. Quapropter & violenta esse videntur.

At intemperantia fit contra. Singula namque sponte agendi principio magis subiiciuntur. Quippe cum intemperans ea percupiat atque affectet. Totum autem minus. Nemo enim E *cupit intemperans esse.*

Nomen autem intemperantiæ, & ad puerilia delicta transferimus: habet enim similitudinem quandam. Vtrum autem ab vtro dicatur, nihil ad præsentem refert sermonem. Constat tamen à priore posterius dici.

Atque non absurde videtur esse translatum. Est enim castigandum, & temperandum id omne quod turpia concupiscit, & incrementum suscipit magnum atque luxuriat. Tale autem est ipsa cupiditas maxime atque puer. Nam & pueri cupiditate viuunt, & in his ipsis maxime viget appetitio rerum earum, quæ

erit bene perſuaſibilis, & ad dominans, & ad multum veniet. Inſatiabilis delectabilis appetitus, & vndique inſipienti, & concupiſcentiæ operator auget conatum, & ſi magnæ & vehementes ſunt, & cogitationem percutiant.

g Propter quod oportet menſuras eſſe ipſas, & paucas, & rationi nihil contrariari. Tale autem bene ſuaſibile dicimus, & punitum. Quemadmodum enim puerum oportet ſecundum præceptum pædagogi viuere, ſic & concupiſcibilem conſonare rationi, intentio enim ambobus bonum. Et concupiſcit temperatus, quæ oportet, & vt oportet, & quando: ita autem ordinat & ratio. Hæc igitur nobis dicta ſunt de temperantia.

A *voluptate afficiunt. Si igitur non obtemperet, neque ſubiici patiatur, nimium efferetur. Eſt enim voluptatum appetitio inſatiabilis, & vndique adeſt imprudenti. Et ipſe cupiditatis actus id quod eiuſdem generis eſt, auget. Quod ſi magnæ ſint vehementeſque cupiditates, rationem quoque extrudunt atque eiiciunt.*

Quamobrem mediocres ſint ipſæ, & perpaucæ, & rationi non aduerſentur oportet. Atque id quod eſt tale, obediens, & temperatum caſtigatumque vocamus. Sed vt viuere puerum ſub pædagogi præceptis oportet: ſic & cupidini vis B *cupere debet, perinde atque ratio iubet. Idcirco temperantis cupiditatem concordem eſſe cum ratione oportet, non vtriuſque propoſitum eſt honeſtas. Atque vir temperans ea cupit, quæ cupere oportet, & vt oportet, & quando oportet, hoc autem modo & ipſa ratio dictat. Hæc igitur ſunt de temperantia dicta.*

LECTIO XXII.

Poſtquam Philoſophus determinauit de actu temperantiæ & oppoſitorum vitiorum, hic comparat peccatum intemperantiæ ad alia peccata. Et circa hoc duo facit. Primò comparat intemperantiam ad vitium timiditatis. Secundo ad vitia puerorum, ibi. [Nomen autem intemperantiæ, &c.] Circa primum duo facit. Primo oſtendit, quod intemperantia plus habeat de voluntario, quam timiditas. Secundo oſtendit, quod alio ordine inuenitur voluntarium in vtroque vitio, ibi. [Videbitur autem vtique &c.] Circa primum duo facit. Primò oſtendit, quod intemperantia plus habeat de voluntario, quam timiditas. Secundo infert quoddam corrolarium ex dictis, ibi. [Propter quod exprobrabilibus, &c.] Dicit ergo primo, quod intemperantia magis aſſimilatur voluntario quam timor, quia, ſcilicet plus habet de voluntario. Et hoc probat duabus rationibus: quarum prima ſumitur ex eo, quod proprie conſequitur ad voluntarium & inuoluntarium. Vnuſquiſque enim delectatur in eo, quod voluntarie agit, triſtatur autem in eo, quod eſt inuoluntarium. Manifeſtum eſt autem quod intemperatus agit propter delectationem quam concupiſcit. Timidus autem agit propter triſtitiam quam fugit. Horum autem duorum delectatio eſt delectabilis, quia non ſolum delectatur ille, qui delectatione actualiter fruitur, ſed eſt ille, qui delectationem quærit propter ſpem delectationis conſequendæ. Triſtitia autem eſt fugienda, & per conſequens inuoluntaria, Et ſic manifeſtum eſt, quod intemperantia mouet ab eo quod eſt per ſe voluntarium. Timiditas autem mouetur ab eo, quod eſt fugiendum & inuoluntarium. Plus igitur accedit ad voluntarium intemperantia, quam timiditas. Secundam rationem ponit ibi.

b ¶ Quæ ſumitur ex ignorantia, quæ cauſat inuoluntarium. Quia enim triſtitia conſequitur ex præſentia alicuius principii contrarii & nociui, ſequitur quod triſtitia ſtupefaciat & corrumpat naturã eius qui habet triſtitiã. Et inde eſt quod ſenſus hominis ex triſtitia impeditur à propria cognitione. Sed delectatio cauſatur ex præſentia cõuenientis quod non corrumpit naturam. Vnde delectatio non ſtupefacit, neque corrumpit ſenſum eius, qui delectatur. Ex quo ſequitur quod intemperantia, quæ operatur propter delectationem, plus habeat de voluntario, quam timor qui mouetur propter triſtitiam. Deinde cum dicit.

C c ¶ Concludit, quod quia voluntariis debetur laus in bonis, & vituperium in malis, quod vitium intemperantiæ ſit exprobrabilius quam vitium timiditatis, quod habet minus de voluntario. Ad quod addit etiam aliam rationem, ex eo quod tanto aliquod vitium eſt magis exprobrabile, quanto facilius vitari poteſt. Vitari autem poteſt vnumquoque vitium per aſſuetudinem ad contrarium. Facile autem eſt aſſueſcere bene operari in his, circa quæ eſt temperantia duplici ratione. Primo quidem, quia delectabilia ciborum & potuum, & aliorum huiuſmodi, multoties occurrunt in vita humana. Vnde non deeſt homini occaſio aſſueſcendi bene operari circa talia. Secundo, quia aſſueſcere bene operari circa talia D non habet periculum. Non enim eſt magnum periculum, ſi aliquis abſtineat aliquando ab aliquo delectabilium tactus. Sed in vitio timiditatis eſt econuerſo, quia etiam raro occurrunt bellica. Et huiuſmodi aggredi periculoſum eſt. Vnde conſequens eſt, quod exprobrabilius eſt vitium intemperantiæ quam timiditatis. Deinde cum dicit.

d ¶ Oſtendit, quod non eodem ordine voluntarium inuenitur in vtroque vitio. Et primo oſtenditur quo ordine inueniatur in timiditate. Secundo quo ordine inueniatur in intemperantia, ibi. E [Intemperato, &c.] Dicit ergo primo, quod timor non videtur ſimiliter voluntarium habere in vniuerſali & in ſingularibus. Vniuerſalia enim videntur eſſe ſine triſtitia, puta quod aliquis vadat ad pugnam & inuadat hoſtes. Sed ſingularia quæ occurrunt, puta quod aliquis vulneretur, depellatur & alia huiuſmodi patiatur, tantam triſtitiam ingerunt, vt homines propter eiuſmodi ſtupefiant, & tantum quod proiiciant arma & alia huiuſmodi turpiter faciant. Vnde quia in vniuerſali ſunt voluntaria & in ſingulari inuoluntaria redduntur eſſe violenta, inquantum ſcilicet ab exteriori principio homo inducitur, quod deſerat hoc quod prius volebat. Deinde cum dicit.

e Oſtendit

e ¶ Ostendit quis sit ordo circa intemperantiam. Et dicit, quod ibi est ordo conuersus, quia singularia sunt maxime voluntaria, quia proueniunt secundum quod homo concupiscit & appetit. Sed totum in vniuersali consideratum est minus voluntarium, puta quod aliquis adulterium faciat, nullus enim concupiscit esse intemperatus in vniuersali. Sed singularia quibus homo fit intemperatus sunt delectabilia, huiusmodi autem differentiæ ratio sumenda est ex hoc, quod tristitia, quæ mouet timorem, pertinet ad inuoluntarium, sicut delectatio, quæ mouet intemperantiam pertinet ad voluntarium. Omnis autem affectio animæ circa singularia vehementior est. Et ideo circa singularia timiditas plus habet de inuoluntario, intemperantia vero plus de voluntario. Et ideo in vitiis intemperantiæ maximæ nociuum est immorari in cogitatione, per quam homo ad singularia descendat, quæ alliciunt voluntatem. Deinde cum dicit.

A

f ¶ Comparat vitium intemperantiæ ad peccata puerorum. Et primo conuenientiam ponit quantum ad nomen. Secundo rationem conuenientiæ assignat, ibi. [Non male autem videtur &c.] Dicit ergo primo, quod nomen intemperantiæ transfertur ad peccata puerorum, quod quidem in lingua nostra magis apparet ex parte virtutis quam ex parte vitij. Dicimus enim castitatem temperantiæ speciem, sicut pueros disciplinatos dicimus castigatos, eos autem qui sunt indisciplinati, possumus dicere incastigatos: sicut & ille qui non est castus, dicitur incestuosus. Et huiusmodi translationis ratio est, quia habent quandam similitudinem eiusmodi peccata, vt postea ostendetur. Sed qui horum nominetur ab alio, non refert ad propositum. Manifestum est tamen, quod id cui est positum nomen, posterius nominatur ab eo, cui fuit impositum prius. Deinde cum dicit.

B

g ¶ Assignat rationem prædictæ translationis nominis secundum similitudinem peccati temperantiæ ad peccata puerorum. Et primo quantum ad necessitatem castigationis, siue refrænationis. Secundo quantum ad modum castigandi, & refrænandi, ibi. [Propter quod oportet, &c.] Dicit ergo primo, quod non male videtur esse facta translatio huius nominis ab vno peccato ad aliud & hoc propter similitudinem, secundum quam translationes fiunt. Oportet enim puniri, id est, castigari, & refrænari eum qui praua appetit, & cuius malus appetitus multum augetur. In quo conueniunt concupiscentia, & puer. Et hæc conuenientia videtur esse rationabilis, quia pueri maxime viuunt secundum concupiscentiam, quia ipsi appetunt maxime delectationem, quod pertinet ad rationem concupiscentiæ: causa autem quare appetant delectationem, dicetur in septimo. Et ideo si pueri & concupiscentia non bene ratione persuadeantur, ad quoddam dominium, & multum augmentum perueniunt, ita scilicet, quod dominabitur delectationis appetitus, qui est concupiscentia. Et huius ratio est, quia appetitus delectationis est insatiabilis, quinimo, quanto plus gustatur, plus concupiscitur, eo quod est secundum se appetibilis. Et inde est, quod sicut puero & insipienti, ita etiam concupiscentiæ propria operatio auget conatum, idest, hoc quod est eis simile. Nam si puer, & insipiens dimittatur operari secundum suam insipientiam, magis in eo insipientia crescit. Et si homo concupiscentiæ satisfaciat, magis concupiscentia crescit in homine, & dominatur. Et præcipue si concupiscentiæ, vel delectationes sint magnæ, ex parte obiecti, id est de rebus multum delectabilibus, & vehementes ex parte eius, qui concupiscit, & delectatur qui multum ex eis afficitur intantum quod impediat hominis cognitionem siue ratiocinationem, quæ quanto magis remanet, tanto minus concupiscentia potest dominari. Deinde cum dicit.

C

h ¶ Ostendit similitudinem vtrorumque peccatorum, quantum ad modum castigandi, siue refrænandi. Et dicit, quod quia concupiscentia, & delectatio sit vehemens, facit sui augmentum, ideo oportet quod sint mensuratæ, id est non excedentes in magnitudine, siue in vehementia affectionis, & paucæ secundum numerum, & quod nihil contrarientur rationi quantum ad speciem concupiscentiæ, seu delectationis, quæ sumitur ex parte obiecti. Et illud quod ita se habet in concupiscentiis, & delectationibus dicimus esse bene persuasum, & punitum, id est castigatum à ratione. Sicut enim oportet, quod puer viuat secundum præcepta pædagogi, sic oportet, quod vis concupiscibilis consonet rationi. Intentio enim vtriusque, scilicet rationis, & pædagogi est ad bonum. Et ita se habet concupiscibile in homine temperato, quod concupiscit, quæ oportet, sicut oportet, & quando oportet prout ordinat ratio. Vltimo autem concludit, quod ista sunt, quæ dicta sunt à nobis de intemperantia. Et in hoc terminatur Tertius Liber.

D

E

ARISTOTELIS MORALIVM AD NICOMACHVM LIBER QVARTVS.

Cum Sancti Thomæ Aquinatis præclarissimis commentariis.

LECTIO PRIMA

A

Dicamus autem deinceps de liberalitate.

b Videtur autem esse circa pecunias medietas. Laudatur enim liberalis non in bellicis, neque in quibus temperatus rursus neque in iudiciis: sed circa dationem pecuniarum, & sumptionem, magis autem in donationem. Pecunias autem dicimus omnia quorumcunque dignitas nummismate mensuratur.

B

c Est autem prodigalitas, & illiberalitas circa pecunias superabundantia & defectus.

d Et illiberalitatem quidem copulamus semper magis quam oportet circa pecunias studentibus.

e Prodigalitatem autem inferimus, quandoque complectentes intemperatis hominibus. Incontinentes enim, & intemperatos consumptores prodigos notamus. Propter quod, & prauissimi videntur esse;

C

multas enim simul malitias habent, non autem proprie appellantur: vult enim prodigus esse, qui vnum aliquod malum habet corrumpere substantiam. Prodigus enim qui propter seipsum perditus, videtur autem perditio quædam ipsius esse, & substantiæ corruptio, vt viuere per has existente. Sic vtique prodigalitatem accipimus.

f Quorum autem est aliqua vtilitas, his est bene vti, & male, diuitiæ autem sunt vtilium.

D

Vnoquoque autem optime vtitur, qui habet circa singula virtutem. Et diuitiis autem vtetur optime, qui habet circa pecunias virtutem. Iste autem est liberalis.

g Vsus autem videtur esse pecuniarum consumptio, & datio. Acceptio autem, & custodia possessio magis.

h Propter quod magis est liberalitas dare; quibus oportet; quam accipere vnde oportet, & non accipere vnde non oportet.

i Virtus enim magis benefacere quam bene

LECTIO PRIMA.

Nunc dicamus de liberalitate.

Videtur itaque mediocritas circa pecunias esse. Non enim bellicis in rebus ipse vir liberalis, nec in quibus laudatur vir temperans, nec etiam in iudiciis, sed in dandis capiendisue, & magis in dandis pecuniis laudatur. Atque pecunias ea dicimus vniuersa, quorum æstimatio mensuratur nummo.

Est autem & circa pecunias exuperatio quidem prodigalitas, defectus autem illiberalitas.

Et illiberalitatem quidem ac auaritiam iis semper accommodamus, qui magis quam oportet pecuniis student.

Prodigalitatem vero nectentes nonnunquam efferimus. Nam eos homines, qui sunt incontinentes, & ob intemperantiam pecunias profligant, prodigos vocitamus. Quapropter tales homines sunt flagitiosissimi, multa namque vitia simul habent. At non proprie tali nomine nuncupantur. Est enim prodigus, qui multum vnum aliquod habet, corrumpere inquam patrimonium. Prodigus enim est qui ob seipsum perditur. Videtur autem, & patrimonii dissipatio interitus quidam ipsius esse, propterea quod patrimonio ac facultatibus viuitur. Hoc igitur modo prodigalitatem accipimus.

Rebus autem his quarum est aliquis vsus, & bene vti, & male etiam possumus. At diuitiæ res sunt tales. Is autem optime re quauis vtitur qui eam virtutem habet, quæ ad rem illam accommodatur. Et diuitiis igitur optime is vtetur, qui virtutem eam habet, quæ ad pecunias attinet. Hic autem est ipse vir liberalis.

At qui sumptus quidem datioque pecuniarum est vsus earum. Acceptio vero conseruatioque possesio potius esse videtur.

Quo circa, viri liberalis est potius dare quibus oportet, quam capere vnde oportet, & non capere vnde non oportet.

Est enim ipsius virtutis beneficia potius conferre,

bene pati, & bene operari magis, quam A turpia non operari. Non immanifestum autem, quoniam dationes quidem sequitur benefacere, & bona operari.

ferre, quam suscipere, & honesta potius agere, quam non agere turpia. Non est autem obscurum cum das quidem sequi, vt beneficia conferas honestaque agas, cum capis vero, vt suscipias, aut non turpia agas.

k Et gratia danti non accipienti, sed laus magis.

Gratia praeterea sequitur eum, qui dat, non eum, qui non capit, & laus etiam magis.

l Et facilius autem accipere quam dare. Proprium autem minus, emittunt magis, quam non accipiunt alienum.

Facilius est etiam non accipere, quam dare. Homines enim multo minus erogant sua, quam non accipiunt aliena.

m Sed liberales dicuntur, qui dant: qui vero accipiunt non liberalitate laudantur, sed non minus iniustitia. Qui autem accipiunt, neque laudantur multum.

Hi quoque quidem, liberales dicuntur. Sed qui non accipiunt, non ob liberalitatem, sed ob B iustitiam potius laudantur, qui vero capiunt, nec laudantur valde.

n Amantur autem maxime liberales eorum, qui in virtute, vtiles enim. Hoc autem in datione.

Liberales insuper homines maxime omnium fere studiosorum amantur, prosunt enim. At id consistit in dando.

LECTIO PRIMA.

Postquam Philosophus determinauit de fortitudine, & intemperantia, quae respiciunt ea, quibus conseruatur ipsa hominis vita. Hic incipit agere de aliis medietatibus, quae respiciunt quaedam secundaria bona, vel mala. Et primo determinat de medietatibus laudabilibus, quae sunt C
Lect. 17. virtutes. Secundo de his quae virtutes non sunt, sed passiones, ibi. [De verecundia autem, &c.] Circa primum duo facit. Primo determinat de virtutibus respicientibus res exteriores. Secundo.
Lect. 14. de virtutibus pertinentibus ad actus humanos ibi. [In colloquiis autem, &c.] Circa primum duo facit. Primo determinat de virtutibus, quae respiciunt exteriora bona. Secundo de virtute mansue-
Lect. 13. tudinis, quae respicit exteriora mala, ibi. [Mansuetudo autem est, quaedam medietas, &c.] Circa primum duo facit. Primo determinat de virtutibus respicientibus diuitias. Secundo de his quae
Lect. 8. respiciunt honores, ibi. [Magnanimitas autem, D &c.] Circa primum duo facit. Primo determinat de liberalitate. Secundo de magnificentia, ibi.
Lect. 6. [Videtur enim esse, &c.] Circa primum duo facit. Primo inquirit materiam liberalitatis, & oppositorum vitiorum. Secundo, determinat actus eorum circa propriam materiam ibi. [Quorum autem est aliqua vtilitas &c.] Circa primum duo facit. Primo ostendit, quod liberalitas est circa pecunias. Secundo ostendit, quod circa istam materiam sunt opposita vitia. ibi. [Est autem prodigalitas, &c.] Circa primum tria facit. Primo ostendit, de quo est intentio. Secundo, ostendit materiam liberalitatis. ibi. [Videtur autem esse, E &c.] Tertio exponit quod dixerat, ibi. [Pecunias autem, &c.] Dicit ergo primo, quod post temperantiam dicendum est de liberalitate, & hoc propter conuenientiam liberalitatis ad temperantiam. Sicut enim temperantia moderatur concupiscentias delectationum tactus, ita liberalitas moderatur cupiditatem acquirendi, vel possidendi res exteriores. Deinde cum dicit.

b ¶ Ostendit, quae sit materia liberalitatis, & dicit, quod est medietas quaedam circa pecunias, sicut manifeste apparet ex hoc, quia liberalis non laudatur in rebus bellicis, circa quas est fortitudo, neque in delectationibus tactus, circa quas est temperantia, neque etiam in iudiciis, circa quae est iustitia. Sed laudatur in datione, & sumptione, id est acceptione pecuniarum, magis tamen in datione, quam in sumptione, vt infra ostendetur. Est autem considerandum, quod aliquid potest dici materia virtutis moralis dupliciter. Vno modo sicut materia propinqua, & hoc modo passiones sunt materia plurimarum virtutum moralium. Alio modo sicut remota, & hoc modo obiecta passionum ponuntur materiae. Sicut fortitudinis materia proxima est timor, & audacia: materia autem remota pericula mortis. Temperantiae autem materia proxima sunt concupiscentiae, & delectationes, materia autem remota cibi, & potus, & actus venerei. Sic igitur liberalitatis materia quidem propinqua est cupiditas, vel amor pecuniarum: materia autem remota ipsa pecunia. Deinde cum dicit. [Pecunias autem.] Exponit quid nomine pecuniae intelligatur, & dicit, quod nomine pecuniae significantur omnia illa, quorum dignum pretium potest numismate mensurari, sicut equus, vestis, domus, & quaecunque denariis appreciari possunt, quia idem est dare, vel accipere ista & dare vel accipere pecunias. Deinde cum dicit.

c ¶ Ostendit quomodo circa praedictam materiam, sunt etiam vitia liberalitati opposita. Et circa hoc tria facit. Primo proponit in communi, quod intendit. Et dicit, quod etiam circa pecunias se habent secundum superabundantiam, & defectum prodigalitas, & illiberalitas. Medium enim & extrema circa idem sunt. Vnde cum prodigalitas & illiberalitas sint extrema liberalitatis, consequens est, quod etiam ipsa sint circa pecunias. Secundo ibi.

d ¶ Ostendit specialiter de illiberalitate, quod semper copulamus eam, idest, attribuimus illis, qui student, idest, sollicitantur circa acquirendas, vel conseruandas pecunias magis quam oportet. Tertio ibi.

e ¶ Ostendit, quomodo prodigalitas se habeat circa pecuniam. Et dicit, quod nomen prodigalitatis, quandoque extendimus attribuentes ipsum intemperatis hominibus. Vocamus enim quandoque prodigos illos, qui incontinenter viuunt, & consumunt diuitias suas intemperantia siue ciborum, siue venereorum. Vnde tales videntur prauissimi in hoc genere, quod similiter ha-

bent multa vitia, id est intemperantiam, & prodigalitatem. Et quamuis, quandoque tales vocentur prodigi, non tamen nomen prodigalitatis proprie competit eis, quia nomen prodigi impositum est ad significandum vnum vitium, quod consistit in indebita corruptione, vel consumptione substantiæ, id est propriarum diuitiarum. Et hoc probat ex ipso nomine prodigalitatis. Nam prodigus dicitur quasi perditus, inquantum, scilicet homo corrumpendo proprias diuitias, per quas viuere debet videtur suum esse destruere, quod per diuitias conseruatur. Sed oportet, quod hoc conueniat ei propter seipsum, quia vnumquodque habet speciem, & denominationem ab eo quod conuenit ei per se. Idem ergo vere dicitur prodigus, cui per se hoc conuenit, quod consumat suas diuitias, quasi non habens curam debitam de eis. Ille vero, qui consumit suam substantiam propter aliquid aliud, puta propter intemperantiam, non per se est consumptor diuitiarum, sed per se est intemperatus. Contingit enim quandoque, quod homines cupidi, & tenaces propter vim concupiscentiæ bona sua consumunt. Si ergo nunc de prodigalitate loquimur, prout scilicet, aliqui consumunt proprias diuitias secundum se, & non propter aliud. Deinde cum dicit.

f ¶ Ostendit qualiter liberalitas, & opposita vitia circa prædictam materiam operantur. Et circa hoc duo facit. Primo determinat de liberali. Secundo de prodigo, ibi. [Qui autem superabundat, &c.] Tertio de illiberali, ibi. [Illiberalitas autem, &c.] Circa primum duo facit, primo determinat de actu liberalitatis. Secundo ponit quasdam proprietates ipsius, ibi. [Liberalitas autem est, &c.] Circa primum duo facit. Primo ostendit quid sit præcipuus actus liberalitatis. Secundo, ostendit qualis esse debeat ibi.] Quæ autem secundum virtutem, &c.] Circa primum duo facit. Primo ostendit, quod actus liberalitatis est bonus vsus pecuniæ tali ratione. Quæcunque sunt ad aliquid vtilia contingit eis vti bene, vel male. Sed diuitiæ quæruntur tanquam ad aliquid vtiles. Ergo contingit eis vti bene, vel male. Sed si aliquid rebus contingit vti, bonus vsus illarum rerum pertinet ad virtutem, quæ est circa illas res. Ergo bene vti pecuniis pertinet ad liberalitatem, quæ est circa pecunias, vt supra ostensum est. Secundo ibi.

g ¶ Ostendit quis sit vsus pecuniæ, & dicit, quod vsus consistit in emissione eius, quæ quidem fit per sumptus expensarum, & per dationes. Et accipere, vel custodire pecunias non est vti pecuniis, sed est possidere eas, nam per acceptionem pecuniæ acquiritur eius possessio, per custodiam autem conseruatur: acceptio enim est sicut quædam pecuniæ generatio, custodia autem est sicut quædam habitualis retentio. Vsus autem non nominat generationem, vel habitum, sed actum. Tertio ibi.

h ¶ Infert quandam conclusionem ex dictis. Et primo ponit eam concludens ex præmissis, quod magis pertinet ad liberalem dare pecuniam, quibus oportet, quod est bene vti eis, quam accipere vnde non oportet, quod pertinet ad pecuniæ generationem debitam, & non accipere vnde non oportet, quod pertinet ad remotionem contrarii. Secundo ibi.

i ¶ Confirmat inductam conclusionem quinque rationibus. Quarum prima talis est. Magis pertinet ad virtutem benefacere, quam bene pati, quia benefacere est melius, & difficilius. Sic etiam magis pertinet ad virtutem bene operari, quam abstinere à turpi operatione. Quia recessio à termino est principium motus, cui assimilatur vitatio turpis operationis. Sed operatio boni assimilatur peruentioni ad terminum quæ perficit motum. Manifestum est autem, quoniam ex eo, quod aliquis dat, benefacit, & bene operatur. Ad assumptionem autem id est receptionem pertinet bene pati, inquantum, scilicet aliquis recipit vnde oportet, vel non turpe operari, inquantum, scilicet non recipit vnde non oportet. Ergo consequens est, quod ad virtutem liberalitatis magis pertinet bene dare, quam bene accipere, vel abstinere à mala acceptione. Secundam rationem ponit ibi.

k ¶ Quæ talis est. Operationi virtutis debetur laus, & gratiarum actio: sed vtrumque horum magis debetur danti, quam bene, vel male accipienti. Ergo virtus liberalitatis magis consistit in dando, quam in accipiendo. Tertiam rationem ponit ibi.

l ¶ Quæ talis est. Virtus est circa difficile: sed facilius est, quod aliquis non accipiat aliena, quam, quod det proprium, quia cum aliquis dat id, quod est sibi proprium, quasi abscindit à se id, quod est sibi incorporatum. Ergo virtus liberalitatis magis est circa dationem, quam circa acceptionem. Quartam rationem ponit ibi.

m ¶ Quæ sumitur ex communi modo loquendi. Dicuntur enim, maxime liberales illi, qui dant. Illi vero, qui non accipiunt inordinate, non multum laudatur de liberalitate, sed magis de iustitia, illi vero, qui accipiunt, non multum laudantur. Ergo liberalitas maxime videtur esse circa dationes. Quintam rationem ponit ibi.

n ¶ Quæ talis est. Inter omnes virtuosos maxime amantur liberales, non quidem amicitia honesti, quasi liberalitas sit maxima virtus: sed amicitia vtilis, inquantum, scilicet sunt aliis vtiles. Sunt autem vtiles per hoc quod dant. Ergo liberalitas maxime consistit circa dationes.

LECTIO II.

QVæ autem secundum virtutem operationes bonæ & boni gratia. Et liberalis dabit boni gratia & recte. Quibus enim oportet, & quando, & quæcumque oportet, & alia quæcumque sequuntur, & recte dationem.

b Et hoc delectabiliter, vel sine tristitia. Quod enim secundum virtutem delectabile,

LECTIO II.

Omnes autem actus virtutum honesti sunt, & honestatis causa fiunt. Et liberalis igitur honestatis causa dabit, & recte. Dabit enim, quibus oportet, & quot oportet, & cum oportet, cæteraque omnia obseruabit, quæ dandi actum rectum sequuntur.

Et etiam cum voluptate, vel sine vllo dolore. Id enim, quod per virtutem efficitur, afficit voluptatem

bile, vel non triste, vel minime triste.

A *voluptatem, aut fit cum indolentia sane, minime vero affert dolorem.*

c Qui autem dat, quibus non oportet, vel non boni gratia, sed propter quandam aliam causam non liberalis, sed alius quis dicetur.

At is, qui dat, quibus non oportet, aut non honestatis gratia, sed ob aliquam aliam causam non liberalis, sed alius quidem dicetur.

d Neque qui triste. Magis enim vtique eligere pecunias bona operatione. Hic autem non liberalis.

Et itidem is, qui dando dolet, honestis enim actibus talis pecunias anteponet, quod quidem non est liberalis.

e Neque accipiet, vnde non oportet, neque enim est non honorantis pecunias proprium talis acceptio, non vtique erit petitiuus, non enim est benefacientis aliis vt sibi bene fiat faciliter.

At vero neque capiet, vnde non oportet. Talis enim acceptio non est eius, qui pecunias non magnifacit. Nec etiam ad postulandum propensus erit, facile namque suscipere beneficia non est hominis beneficia conferentis. B

f Vnde autem oportet, accipiet puta à propriis possessionibus non vt bonum, sed vt necessarium, vt habeat dare. Neque non curabit propria volens per hoc quibusdam sufficere. Neque quibuslibet dabit, vt habeat dare quibus oportet, & quando, & vbi bonum.

Verum vnde oportet, accipiet ex propriis inquam rebus, non quia idipsum honestum sit, sed quod necessarium vt donare possit. At neque res suas negliget quippe cum per illas quibusdã affectet opem afferre. Neque quibusuis dabit, vt quibus oportet, & quando, & vbi honestum donare possit.

g Liberalis autem est vehementer, & superabundare in datione vt derelinquat sibi ipsi minora. Non respicere enim ad seipsum liberalis.

Ad hominem praeterea liberalem pertinet in primis, vt in dando adeo exuperet, vt sibi ipsi pauciora relinquat. Est enim liberalis non ad seipsum respicere. C

h Secundum substantiam vtique liberalitas dicitur. Non enim in multitudine datorum, quod liberale, sed in dantis habitu. Hic autem secundum substantiam dat. Nihil autem prohibet liberaliorem esse minora dantem, si à minoribus det.

At enim pro facultatibus ipsa liberalitas dicitur. Liberalis enim actio non in multitudine rerum, quae dantur sed in habitu dantis consistit. Hic autem pro facultatibus erogat. Nihil igitur prohibet eum magis esse liberalem, qui pauciora donat, si modo minores ei sint facultates.

i Liberaliores autem esse videntur non possidentes, sed accipientes substantiam. Inexperti enim indigẽtiae. Et omnes diligunt magis sua opera, vt parẽtes, & Poetę.

Magis autem liberales sunt, qui non compararunt sibi facultates, sed ab aliis acceperunt. Nec enim experti sunt indigentiam. Et opera omnes sua amant, vt parentes atque Poetae.

k Ditari autem non facile est liberalem, neque acceptiuum existentem, neque custoditiuum, emissiuum autem, & non honorantem propter ipsas diuitias, sed gratia dationis.

D *At vero facile non est, liberalem diuitem esse quippe cum non sit ad capiendum, & conseruandum, sed ad erogandum procliuis, neque magni per se faciat ipsas pecunias, sed causa dandi.*

l Propter quod & accusant fortunam, quoniam maxime digni existentes, nequaquam ditantur. Contingit autem non irrationabiliter hoc. Non enim possibile pecunias habere non curantem vt habeat, quemadmodum neque in aliis.

Quapropter, & accusatur fortuna, quod homines ii, qui maxime sunt digni, minime sunt locupletes. Accidit autem idipsum non sine ratione. Fieri enim non potest, vt is pecunias habeat, qui non adhibet diligentiã, vt paret ipsas quemadmodum & caeteris in rebus fieri solet.

[Non tamen dabit, quibus non oportet, neque quando non oportet, neque quaecunque alia talia. Non enim vtique ad haec comparabitur secundum liberalitatem. Et in hoc consumens non vtique habebit, in quae oportet consumere. Quemadmodum enim dictum est liberalis est, qui secundum substantiam expendit & in quae oportet.

E *At tamen non dabit, quibus non oportet, neque quando non oportet, & de caeteris talibus simili modo. Non enim ageret liberalitatis ipsius lege. Et consumptis ad haec ipsa fortunis ad ea, quae oportet, & cum oportet sumptus facere, dareque non posset. Et enim is est, vt paulo ante diximus liberalis, qui pro facultatibus erogat, & in quibus oportet.*

LECTIO II.

POstquam Philosophus ostendit, quid sit praecipuus actus liberalitatis, hic ostendit, qualis debeat esse. Et primo ostendit, qualis sit praecipuus actus eius. Secundo, quales sint actus eius secundarii, ibi. [Neque accipiet.] Circa primum duo facit. Primo ostendit, qualis debeat esse liberalitatis datio, quae est praecipuus actus eius. Se-

cundo ostendit, quod aliæ donationes non pertinent ad liberalitatem, ibi. [Qui dat quibus non oportet, &c.] Circa primum duo facit. Primo ostendit, quod datio liberalis debeat circumstantiis esse vestita, quia, scilicet omnes operationes, quæ sunt secundum virtutem debent esse bonæ, rectificatæ à ratione secundum debitas circumstantias, & vlterius ordinatæ per intentionem ad bonum finem. Cum igitur datio sit præcipuus actus liberalitatis, consequens est, quod liberalis det propter bonum finem, & quod recte, id est, secundum regulam rationis, inquantum, scilicet dat, quibus oportet, & quomodo oportet, & quæcumque aliæ debitæ circumstantiæ, quæ pertinent ad rectam rationem. Secundo ibi.

b ¶ Ostendit, quod datio liberalis debet esse delectabilis. Et hoc est, quod dicit, quod liberalis dat delectabiliter, vel saltem sine tristitia. Ita enim est in omni virtute, vt ex supradictis patet, quod actus virtuosus, vel est delectabilis, vel saltem est sine tristitia, vel si oporteat aliquam tristitiam admisceri minimum habebit per comparationem ad alios homines, sicut supra dictum est de forti, qui, si non multum delectetur in suo
Lect. 18. actu, tamen non tristatur, vel saltem, minus tristatur inter omnes, qui huiusmodi pericula subeunt in aliquo actu suo. Deinde cum dicit.

c ¶ Ostendit, quod aliæ dationes non pertinent ad liberalem. Et primo de dationibus, quibus desunt debitæ circumstantiæ. Et Dicit, quod ille, qui dat, quibus non oportet, vel non propter honestatem, sed propter aliquam aliam causam licitam, vel illicitam, non dicitur liberalis, sed alio nomine nominatur secundum differentiam finis propter quem dat, ex quo moralia speciem, & nomen sortiuntur. Secundo ibi.

d ¶ Ostendit, quod ille, qui dat cum tristitia, non est liberalis, quia ex hoc ipso, quod tristatur in dando, videtur, quod magis eligeret pecunias quam operationem virtuosam honestæ dationis. Quod non pertinet ad liberalẽ. Deinde cũ dicit.

e ¶ Ostendit, quales sint operationes liberalitatis secundariæ, sicut acceptio, & alia huiusmodi. Et circa hoc duo facit. Primo, ostendit quid vitet liberalis in accipiendo. Secundo ostendit quid obseruet, ibi. [Vnde autem oportet, &c.] Circa primum duo ponit quorum primum est, quod liberalis non accipit, vnde non oportet. Sic enim accipere non videtur competere homini, qui non appreciatur pecunias. Secundum est, quod liberalis non est promptus ad petendum. Sicut enim in naturalibus, quod est multum actiuum est parum passiuum, vt ignis, ita etiam in moralibus, liberalis, qui est promptus ad benefaciendum donando non de facili vult beneficia ab alio recipere, quod est bene pati. Deinde cum dicit.

f ¶ Ostendit quid obseruet liberalis in accipiendo vel retinendo, & ponit tria. Quorum primum est, quod liberalis accipit vnde oportet, scilicet à propriis possessionibus, & non ab aliis, quia non quærit pecuniam quasi per se bonum, sed quasi necessarium ad dandum. Secundum est, quod liberalis non negligit procurationem bonorum propriorum, quia vult habere vnde sufficiat ad

A dandum aliis. Tertium est, quod liberalis non dat quibuscunque, sed retinet ad hoc, quod possit dare quibus oportet & loco, & tempore debito. Deinde cum dicit.

g ¶ Ponit quatuor proprietates liberalitatis, quarum prima est, quod ad liberalem pertinet, vt vehementer superabundet in datione. Non quidem sine ratione recta, sed ita, quod datio in ipsa superabundet retentioni, quia minus sibi relinquit, quam aliis det. Paucis enim in seipso contentus est, sed dum vult multis prouidere, oportet quod pluribus largiatur. Non enim pertinet ad liberalem, quod sibi soli attendat. Secundam proprietatem ponit ibi.

B *h* ¶ Et dicit, quod liberalitas commodatur secundum proportionem substantiæ, id est diuitiarum. Non enim datio iudicatur liberalis ex multitudine donorum, sed ex habitu, id est ex facultate, & voluntate dantis, qui scilicet dat secundum modum suarum diuitiarum. Vnde nihil prohibet, quod aliquis, qui minora dat, liberalior iudicetur, si à minoribus diuitiis det. Tertiam proprietatem ponit ibi.

i ¶ Et dicit, quod, qui suscipiunt diuitias à parentibus, sunt magis liberales, quam illi, qui proprio labore eas acquirunt. Et huius assignat duas rationes. Quarum prima est, quod illi, qui
C suscipiunt diuitias à parentibus, nunquam fuerunt experti indigentiam. Vnde non timent expendere, sicut illi, qui aliquando experti sunt paupertatem. Secunda ratio est, quia naturale est, quod omnes diligunt sua opera sicut parentes diligunt suos filios, & Poetæ sua poëmata. Illi autem, qui acquirunt proprio labore diuitias, reputant eas quasi sua opera. Vnde magis volunt eas conseruare. Quartam proprietatem ponit ibi.

k ¶ Circa hoc tria facit. Primo ponit proprietatem. Et dicit, quod non est facile, quod dicatur homo liberalis, quum non de facili accipiat, nec multum custodiat diuitias, sed magis à se emittit eas dando, vel expendendo. Et non appreciatur diuitias propter ipsas, sed solum propter dationem. Secundo ibi.

D *l* ¶ Manifestat, quod dixerat per quoddam signum quia enim liberales de facili non fiunt diuites. Homines vulgares accusant fortunam, cui attribuunt diuitias, quia non sunt diuites illi, qui maxime essent digni, scilicet liberales, qui aliis largiuntur. Sed ipse dicit, quod hoc non irrationabiliter accidit, quia non est possibile, quod homo habeat pecunias, qui non multum curat habere, sicut etiam non est possibile, quod aliquid aliud habeatur, de quo homo non curat. Tertio ibi.

m ¶ Excludit falsam opinionem. Non enim propter hoc dictum est, quod non curet diuitias, quia
E det quibus non oportet, vel quando non oportet, vel indebitæ secundum quamcunque aliã circumstantiam. Tum quia talis operatio non esset liberalis, tum quia per hoc impediretur ab operatione liberali, dum inutiliter consumens non haberet, quod optime consumeret. Sicut enim dictum est, liberalis dicitur, qui expendit secundum proportionem propriæ substantiæ, & in ea, quæ oportet.

LECTIO III.

QVi autem superabundat prodigus. Propter quod tyrannos non dicimus prodigos. Multitudine enim possessionis non

non

LECTIO III.

QVi vero exuperat, prodigus est. Quo circa tyrannos prodigos non dicimus, non enim facile videtur esse dando ac erogando,

tantam

non videtur facile esse dationibus, & expensis superabundare.

b Liberalitate vtique medietate existente circa pecuniarum dationem, & acceptionem liberalis & dabit, & expendit, in quæ oportet, & quæcunque oportet. Similiter in paruis, & magnis. Et hoc delectabiliter.

c Et accipiet magnis & paruis similiter, vnde oportet, & quæcunque oportet. Virtute enim circa ambo existente medietate faciet vtraque, vt oportet. Sequitur enim decenti dationi talis accceptio, non talis autem contraria est, sequentes quidem igitur fiunt simul in ipso. Contrariæ autem manifestum, quod non.

d Si autem præter opportunum & bene habens contingit ipsum consumere, tristabitur. Moderate autem, & vt oportet. Virtutis enim & delectari, & tristari, quibus oportet, & vt oportet.

e Sed & bene communicatiuus est liberalis in pecuniis. Potest enim iniusta pati, non honorans pecunias.

f Et magis grauatus si quidem, quod oportet, non consumpsit, quam tristatus si non opportunum aliquid consumpsit, & Simonidi non placens.

g Prodigus autem & in his peccat. Neque enim delectatur, in quibus oportet, neque tristatur, vt oportet. Erit autem procedentibus manifestius.

h Dictum autem est nobis, quoniam superabundantiæ, & defectus sunt prodigalitas & illiberalitas & in duobus, in datione, & acceptione. Et expensas in datione ponimus. Prodigalitas quidem igitur in dando, & non accipiendo superabundat, in accipiendo autem deficit. Illiberalitas autem quidem igitur in dando deficit, in accipiendo autem superabundat, nisi in paruis.

A *tantam rerum, quas habent, copiam exuperare.*

Cum igitur liberalitas mediocritas sit circa dandas capiendasque pecunias, liberalis dabit, in quibus oportet, & quod oportet, tam in paruis, quam etiam in magnis, atque cum voluptate.

Et accipiet, vnde oportet, & quod oportet. Nam cum virtus circa vtrumque sit mediocritas, vtrumque faciet, vt oportet. Sequitur enim dationem bonam talis acceptio. Ea vero, quæ non est talis, contraria est. Hæ igitur, B *quæ consequuntur, fiunt in eodem simul: contrariæ vero non fiunt.*

Quod si præter id, quod oportet, & bene sese habet, contigerit ipsum pecunias erogare: dolebit sane, moderate tamen, & vt oportet. Ad virtutem enim pertinet, vt pro quibus oportet, &, vt oportet, voluptas fiat ac dolor.

Est etiam in rebus pecuniariis lenis socius ipse vir liberalis: potest enim iniuriam pati, quandoquidem pecunias non multi facit.

Magisque moleste fert, si quid cum oportet, C *non erogauerit, quam dolet si quid oporteret, erogauerit, Simonidisque sententia non probat.*

Prodigus autem, & in his ipsis delinquit. Nec enim lætatur, nec dolet pro quibus oportet, & vt oportet: atque hoc magis patebit per ea, quæ deinceps dicemus.

Diximus autem exuperationem quidem esse prodigalitatem. Defectum autem liberalitatem, & in his duobus, in datione atque acceptione. Et sumptum enim in datione ponimus. Prodigalitas igitur in dando quidem, & non D *in capiendo exuperat. In capiendo autem deficit: ac illiberalitas ac auaritia deficit quidem in dando. Exuperat autem in capiendo, in paruis tamen.*

LECTIO III.

POstquam Philosophus determinauit de liberali, hic determinat de prodigo. Et primo determinat de eo, qui est totaliter prodigus. Secundo de eo, qui est partim prodigus, & partim liberalis, ibi. [Sed multi prodigorum, &c.] Circa primum duo facit. Primo determinat de prodigo absolute. Secundo comparat prodigum illiberali, ibi. [Dictum est autem à nobis &c.] Circa primum duo facit. Primo ostendit, respectu cuius prodigus superabundet, Secundo ostendit, qualis sit prodigi actus, ibi. [Liberalitate vtique, &c.] Dicit ergo primo, quod cum dicatur quis liberalis ex hoc, quod expendit secundum proportionem suæ substantiæ, prodigus dicitur, qui superabundat proportionem suæ substantiæ expendendo, vel dando. Et ex hoc concludit, quod Tyranni qui habent indeficientem diuitiarum abundantiam, vt pote omnia, quæ sunt communia sibi vsurpantes non dicuntur prodigi. Quia propter multitudinem eorum, quæ possident, non videtur facile, quod in dando, & expendendo superabundent proportionem ipsarum diuitiarum Deinde cum dicit.

E

b ¶ Manifestat, qualis sit actus prodigi. Et quia opposita ex inuicem manifestantur, Primo resumit ea, quæ dicta sunt de actu liberali. Secundo ostendit, qualis sit actus prodigi, ibi. [Prodigus autem, &c.] Circa primum duo facit. Primo resumit, qualiter liberalis se habeat circa ea, quæ principaliter ad eum pertinent, scilicet circa dationem, & delectationem dationis. Secundo, qualiter se habeat in his, circa quæ secundario dicitur liberalis, ibi. [Et accipiet, vnde oportet &c.] Dicit ergo primo, quod cum liberalitatis sit quædam medietas circa dationem, & acceptionem pecuniarum, liberalis emittit pecunias dando, & expendendo, & hoc secundum rationem rectam, in qua oportet, & quæcunque oportet & alia huiusmodi, quæ obseruare oportet, per quod differt liberalis à prodigo. Et hoc facit tam in paruis quam in magnis per quod differt liberalis à magnifico, qui est tantummodo circa magna, vt in-

fra dicetur. Et hoc facit delectabiliter, per quod A differt ab illiberali, qui amissione pecuniarum contristatur. Deinde cum dicit.

c ¶ Resumit, quomodo liberalis se habeat circa ea, quæ secundario ad liberalitatem pertinent. Et primo, quomodo se habeat circa acceptionem. Secundo, quomodo se habeat circa tristitiam, ibi. [Si autem præter opportunum, &c. bene, &c.] Dicit ergo primo, quod liberalis accipit, vnde oportet, & obseruat quæcunque oportet in accipiendo obseruari. Cum liberalitatis virtus medium teneat circa vtrumque scilicet, acceptionem & dationem, liberalis vtrumque facit sicut oportet, quia ad decentem dationem sequitur, quod sit decens acceptio. Sed si acceptio non sit decens, contraria est decenti dationi, quia ex contrariis B causis procedunt. Decens enim datio procedit ex hoc quod homo præfert bonum rationis, cupiditati pecuniæ. Sed indecens acceptio prouenit ex, hoc, quod cupiditatem pecuniæ præponit bono rationis. Et quia ea, quæ se inuicem consequuntur simul fiunt in eodem: quæ vero sunt contraria, simul esse non possunt: inde est quod decens datio, & decens acceptio, quæ seinuicem consequuntur, simul adunantur in liberali. Sed indecens acceptio non simul inuenitur in eo cum decenti acceptione, cui contrariatur. Deinde cum dicit.

d ¶ Ostendit, quomodo se habeat liberalis circa C tristitiam, quæ est de amissione pecuniæ. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit, quomodo tristetur de inordinata datione. Et dicit, quod si contingat ipsum aliquid de suis diuitiis consumere præter ordinem ad finem optimum, & præter hoc, quod bene se habeat dando secundum debitas circumstantias, de hoc tristatur, sicut & quilibet virtuosus tristatur, cum facit aliquid contra virtutem. Et tamen circa ipsam tristitiam modum rationis obseruat, vt scilicet tristitia sit moderata, & secundum quod oportet, quia ad virtutem pertinet, vt aliquis delectetur & tristetur, & in quibus oportet, & secundum quod oportet. Secundo ibi.

e ¶ Ostendit, quomodo tristetur circa ablationem pecuniarum. Et dicit, quod liberalis est bene communicatiuus in pecuniis, id est, promptus ad hoc, quod pecunias suas quasi communes cum aliis habeat. Potest enim absque tristitia sustinere, quod aliquis ei in pecuniis iniurietur, eo quod non multum pecunias appreciatur. Tertio ibidem.

f ¶ Ostendit, qualiter circa indebitam retentionem pecuniæ grauatur. Et dicit, quod magis grauatur, id est, tristatur, si non consumit dando, vel expendendo, quam tristetur, si consumat aliquid, quod non oportebat consumere: & hoc ideo quia magis ad ipsum pertinet dare, quam accipere, & conseruare, quamuis hoc non placeret Simonidi, id est, cuidam Poetæ, qui contrarium fieri oportere dicebat. Deinde cum dicit.

g ¶ Ostendit ex præmissis, quales sint actus prodigi. Et dicit, quod in omnibus prædictis prodigus peccat, id est non solum in dando, & accipiendo, sed etiam in delectando, & tristando, quia neque delectatur, neque tristatur, in quibus oportet, & secundum quod oportet. Et hoc erit magis manifestum in sequentibus. Deinde cum dicit.

h ¶ Comparat prodigalitatem illiberalitati. Et primo quantum ad oppositionem. Secundo quantum ad quantitatem peccati, ibi. [Quæ quidem igitur, &c.] Dicitur ergo primo, quod dictum est supra, quod prodigalitas, & illiberalitas se habent secundum superabundantiam, & defectum in duobus, scilicet in acceptione, & datione. Et hoc ideo, quia expensæ, quæ ad liberalitatem pertinent, sub datione comprehenduntur. Contrarie autem in his superabundat, & deficit prodigus, & illiberalis. Prodigus enim superabundat in dando, & in hoc, quod non accipiat. Illiberalis autem econtrario deficit in dando, & superabundat in accipiendo nisi forte in paruis, quæ illiberalis dat, & non curat accipere.

LECTIO IIII. D

Quæ autem quidem igitur prodigalitatis non multum coaugetur. Non enim facile ex nulla parte accipientem omnibus dare. Velociter enim derelinquit substantia dantes idiotas, qui & videntur prodigi esse. Quare talis videbitur vtique, non parum melior esse, & ab ætate, & ab egestate.

b Et ad medium potest venire. Habet enim quæ liberalis, etenim dat, & non accipit. Neutrum autem, vt oportet, neque bene. E Si vtique hoc assuescat, vel qualiter aliter transmutet, erit vtique liberalis. Dabit enim, quibus oportet, & accipiet, vnde oportet, & non accipiet, vnde non oportet. Propter quod & videtur esse non omnino prauus secundum morem. Non enim mali, neque inutilis superabundare dantem, & non accipientem. Insipientis autem.

c Secundum hunc autem modum prodigus multum, videtur melior illiberali esse, &

LECTIO IIII.

Prodigalitatis igitur illa duo non nimium simul persistunt. Non est enim facile nulla ex parte capientem cunctis donare, cito namque deficiunt patrimonia priuatorum hominum erogantium, qui quidem & prodigi sunt. Atque talis non parum melior videbitur esse illiberali. Et ab ætate enim, & ab egestate facile curari.

Et ad mediocritatem accedere potest, nam habet ea, quæ sunt hominis liberalis. Dat enim, & non accipit, quanquam neutrum facit, vt oportet ac recte, quia si ad hoc assuescat, vel aliquo alio modo mutetur, fiet vtique liberalis. Etenim dabit, quibus oportet, & capiet, vnde oportet. Quapropter, & videtur non esse moribus prauus, non est enim improbi nec ingenerosi, tam in dando, quam in non capiendo exuperare stolidi tamen.

Qui vero hoc modo est prodigus, multo melior est illiberali atque auaro, cum ob ea, quæ dicta

se, & propter ea, quę dicta sunt, & quoniam hic quidem prodest multis. Hic autem nulli, sed neque sibi ipsi.

A *dicta sunt, tum etiam, quia prodigus quidem compluribus prodest. Illiberalis autem nemini, ne sibi ipsi quidem.*

d Sed multi prodigorum, quemadmodum dictum est, & accipiunt, vnde non oportet, & sunt secundum hoc illiberales.

Sed plerique prodigorum, vt dictum est, & accipiunt, vnde non oportet, & sunt hoc ipso illiberales.

e Acceptiui autem sunt, propter velle quidem consumere, facile autem hoc facere non possunt. Velociter enim derelinquit eos existentia. Coguntur enim aliunde acquirere. Similiter autem, & propter nihil boni curare indifferenter, & vndique accipiunt. Dare enim concupiscunt, qualiter autem, vel vnde, nihil confestim eis differt.

Ad capiendum autem proni fiunt, quia cupiunt quidem erogare, hoc autem facile nequeunt facere: cum cito facultates ipsis deficiant. Itaque ex alienis dare coguntur, & simul B *quia nulla est eis honestatis cura, sine vllo discrimine, & vndique capiunt, dare namque percupiunt, quonam autem modo, aut vnde, nullum est apud ipsos discrimen.*

f Propter quod, neque liberales dationes ipsorum sunt. Neque enim bonæ, neque huius ipsius gratia, neque vt oportet. Sed quoniam, quos oportet indigere, hoc diuites faciunt. Et moderatis quidem secundum mores, nihil vtique darent. Adulatoribus autem, vel secundum aliquam aliam voluptatem tribuunt multa.

Quapropter, nec dationes ipsorum sunt liberales. Non enim sunt honestæ, nec honestatis gratia, nec vt oportet efficiuntur, sed interdum, quos oportet esse pauperes, eos diuites faciunt. Et iis quidem, qui moderati sunt moribus, nihil darent. Adulatoribus autem multa, aut quampiam aliam afferentibus voluptatem.

C

g Propter quod intemperati ipsorum sunt multi. Facile enim consumentes, & in intemperantias consumptiui sunt, & propter non ad bonum viuere, & ad voluptates declinant.

Quamobrem & plerique ipsorum intemperantes sunt. Nam cum facile erogent, proni sunt, & ad sumptus in flagitiis faciendos. Atque, quia non ad honestatem viuunt, ad voluptates declinant.

h Prodigus quidem igitur inducibilis effectus transit. Potius autem studio, in medium, & ad quod oportet adueniet vtique.

Prodigus igitur, si nullam prorsus habeat emendationem ad hæc transgreditur, cura vero diligentiaque adhibita, ad medium, & ad id, quod oportet tandem deuenerit.

LECTIO IIII.

POstquam Philosophus ostendit oppositionem prodigalitatis ad illiberalitatem, hic ostendit, quod illiberalitas excedit in grauitate peccati. Et hoc tribus rationibus. Quarum prima sumitur ex mutabilitate prodigalitatis, quia non de facili augetur, sed de facili mouetur. Vnde dicit, quod ea, quæ pertinent ad prodigalitatem, non multum possunt simul augeri, vt scilicet aliquis nullo modo accipiat, & superflue omnibus det, eo quod substantia, id est, diuitiæ velociter deserit eos, qui dant indiscrete, quasi quidam idiotæ, & irrationales. Et tales videntur esse prodigi. Et quia vitium, quod non multum augetur, sed de facili curatur, est minus graue. Inde est, quod prodigus non modicum est melior, id est, minus malus illiberali. Prodigus enim de facili sanabilis est à suo vitio ex duobus. Vno quidem modo ab ætate, quia quanto aliquis magis accedit ad senectutem, fit magis pronus ad retinendum, & ad non dandum. Quia enim diuitiæ appetuntur, vt per eas humanis defectibus subueniatur, consequens est, vt quanto alicuius maiores fuerint defectus, tanto pronior fit ad retinendum, & ad non dandum. Secundo propter paupertatem, quæ consequitur ex superflua prodigi datione. Paupertas autem impedit prodigalitatem dandi, cum propter impossibilitatem dandi, tum propter experientiam defectus. Secundam rationem ponit ibi.

b ¶ Quæ sumitur ex similitudine eius ad liberalitatem. Vnde dicit, quod prodigus de facili potest reduci ad medium virtutis propter conuenientiam, quam habet cum liberali. Habet enim prodigus, quæ habet liberalis, quia scilicet libenter dat, & non de facili accipit. Differt autem à liberali, quia neutrum horum facit, secundum quod oportet, & bene, id est, secundum rationem rectam. Et ideo si perducatur ad hoc, quod faciat prædicta, secundum quod oportet, siue per assuetudinem, siue per quamcunque aliam transmutationem ætatis, vel fortunæ erit liberalis, vt scilicet det quibus oportet, & non accipiat, vnde non oportet. Et ex hoc concludit, quod prodigus non videtur esse prauus secundum id, quod pertinet proprie ad virtutem moralem, quæ respicit directe appetitiuam potentiam. Non enim pertinet ad malum, siue corruptum appetitum, neque ad defectum virilis animi, quod aliquis superabundat in dando, & in non accipiendo. Sed videtur pertinere ad insipientiam quandam. Et sic videtur, quod prodigalitas, non tam pertineat ad malitiam moralem, quæ respicit pronitatem appetitus ad malum, quam rationis defectum. Tertio ibi.

c ¶ Ponit tertiam rationem, quæ sumitur ex defectu prodigalitatis. Vnde dicit, quod prodigum esse multo meliorem illiberali non solum apparet propter prædictas duas rationes, sed etiam propter hanc tertiam, quoniam prodigus multis pro-

dest per suam dationem, licet sibi noceat inordinate dando. Sed illiberalis nulli prodest, inquantum deficit in dando, nec etiam prodest sibi ipsi, inquantum deficit in dando, nec etiam prodest sibi ipsi, inquantum deficit in expendendo. Deinde cum dicit.

d ¶ Determinat de eo, qui est commixtus ex prodigo, & illiberali. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit, quomodo aliqui prodigi aliquid illiberalitatis habent. Secundo, infert quasdam conclusiones ex dictis, ibi. [Propter quod intemperati, &c.] Circa primum duo facit. Primo ostendit, quomodo quidam prodigi male se habent in accipiendo. Secundo, quomodo se habent in dando, ibi. [Propter quod neque liberalis, &c.] B Circa primum duo facit. Primo proponit, quod intendit, & dicit, quod multi sunt prodigi secundum superfluam dationem, sunt etiam secundum aliquid illiberales, inquantum accipiunt, vnde non oportet. Secundo ibi.

e ¶ Assignat duas rationes. Quarum prima talis est, quia tales proni sunt ad accipiendum propter hoc quod volunt consumere sua superflue dando, & expendendo, & de facili consumunt, quia ea, quæ habent, cito eos deserunt. Vnde ad hoc, quod implere possint voluntatem suam circa superfluas dationes, & expensas, coguntur aliunde inordinate acquirere, quæ non habent. Secunda C ratio est, quia magis dant ex quadam concupiscentia dandi, quam ex ratione recta, quasi intendentes ad aliquod bonum: vnde volunt quidem dare, sed qualiter, aut vnde, nihil apud eos differt, & ideo nullam curam habent de bono, & sic indifferenter vndecumque accipiunt. Deinde cum dicit.

A *f* ¶ Ostendit, quomodo deficiant circa dationes. Et dicit, quod quia nullam curam habent de bono, ideo dationes eorum non sunt liberales, nec bonæ, neque propter bonum, neque modum debitum habent sed quandoque diuites faciunt malos homines, quos oporteret pauperes esse, quia cum diuitiis male vtuntur, & sibi, & aliis sunt nociui, & tamen hominibus, qui habent mentes moderatas secundum virtutem, non darent aliquid, in quo deficiunt in dando. Sed multa dant adulatoribus, vel aliis hominibus, qui eos qualitercumque delectant, puta hystrionibus, vel lenonibus, in quo superabundant in dando. Deinde cum dicit.

g ¶ Inducit duas conclusiones ex præmissis. Quarum prima est, quod propter præmissa multi prodigorum sunt intemperati. Et hoc apparet ex duobus. Primo quidem, quia cum sint faciles ad consumendum sua, de facili consumunt in intemperantias, puta in cibos, & in venerea, à quibus multi retrahuntur timore expensarum. Secundo, quia cum non ordinent vitam suam ad bonum honestum, consequens est, quod declinent ad voluptatem. Hæc enim duo, sunt propter se appetibilia. Honestum quidem, secundum appetitum rationalem. Delectabile, secundum appetitum sensitiuum. Vtile autem refertur ad vtrumque horum. Secundam conclusionem ponit, ibi.

h ¶ Et dicit, quod ex præmissis patet, quod prodigus, si non potest induci ad virtutem, transit ad prædicta vitia. Si autem potiatur studio, scilicet, virtutis, perueniet de facili ad medium, scilicet, vt det, & abstineat ab accipiendo secundum, quod oportet, vt supra dictum est.

LECTIO V.

ILliberalitas autem insanabilis est. Videtur enim senectus, & omnis impotentia illiberales facere. Et magis connaturale hominibus prodigalitate. Multi enim amatores pecuniarũ magis quam datores.

D *b* Extenditur autem in multum & multiforme est. Multi enim modi videntur illiberalitatis esse. In duobus enim existens, & defectu dationis, & superabundantia acceptionis. Non omnibus integra aduenit, sed quandoque diuiditur. Et hi quidem adeptione superabundant. Hi autem datione deficiunt.

E *c* Qui quidem igitur in talibus appellationibus, puta parci, tenaces, cimibiles omnes datione deficiunt. Aliena autem non appetunt, neque volunt accipere. Hi quidem propter quandam moderantiam, & reuerentiam turpium. Videntur enim quidam, vel dicunt propter hoc custodire, vt non aliquando cogantur turpe aliquid operari. Horum autem, & cimini venditor, & omnis talis nominatus est ante à suparabundantia eius, quod est nulli vtique dare. Hi autem rursus propter timorem abstinent ab alienis, vt nõ facile ipsumque aliorũ accipere, quæ autẽ ipsius alios non. Placet igitur eis, neque dare, neque accipere.

d Hi

LECTIO V.

AT illiberalitas ac auaritia incurabilis est. Etenim & senectus, & imbecillitas omnis auaros efficit. Estque hominibus insita magis quam prodigalitas. Plerique namque cupidi sunt magis pecuniarum, quam ad dandum procliues.

Extenditur præterea longe, & plures species subit. Complures enim sunt illiberalitatis, ac auaritiæ modi. Nam cum in duobus hisce consistat, in defectu, inquam dandi, & exuperatione accipiendi, non in omnibus inest tota, sed interdum seiungitur, & quidam in capiendo exuperant, quidam in dando deficiunt.

Qui namque talibus appellationibus nuncupantur parui, tenaces, aridi, omnes in dando deficiunt, aliena vero non appetunt, neque accipere volunt. Quidam enim in dando deficiunt propter modestiam quandam, turpiumque rerum cautionem. Videntur enim nonnulli vel saltem aiunt, ob eam rem sua conseruare, ne compellerentur aliquando turpe aliquid agere. Ex iis est, & ipse cimini sector, & quiuis talis, qui quidem ab exuperatione non dandi cuiquam nomen habuit tale. Quidam vero ob metum abstinent alienis, quippe cum non facile sit ipsos aliena, & non alios res ipsorum accipere. Itaque nec accipere ipsis, nec dare placet.

Quidam

d Hi autem rursus secundum acceptionem superabundant in vndique accipiendo,& omne, puta illiberales operationes operantes, & de meretricio pasti,& omnes tales,& vsurarii,&in paruo,&in multo. Omnes enim isti vnde non oportet, accipiunt,& quantum nō oportet. Commune autem in ipsis turpis lucratio apparet. Omnes enim gratia lucri, & huius parui opprobria sustinent. Eos enim, qui magna, nō vnde oportet, accipiunt, neque quæ oportet, non dicimus illiberales puta tyrannos ciuitates desolantes,& sacra prædantes, sed pernitiosos magis & impios, & iniustos.

e Aleator quidem & mortuorum spoliator, & latro illiberalium sunt turpes lucratores. Lucri enim gratia vtrique negociantur, & opprobria sustinent. Et hi quidem pericula maxima gratia lucri: hi autem ab amicis lucrantur, quibus oportet dare. Vtrique vtique vnde nō oportet lucrari volētes turpes lucratores, Et omnes vtique tales sumptiones illiberales.

f Congrue itaque liberalitati illiberalitas cōtrarium dicitur: maius enim est malum prodigalitate, & magis in hanc peccant quam secūdum dictam prodigalitatem. De liberalitate quidem igitur,& oppositis malitiis tanta dicta sunt.

A *Quidam autem in capiendo exuperant vndique, & quoduis capientes, quales sunt ii, qui operationes illiberales exercent, vt lenones omnes, & omnes tales fœneratores, & qui dant parua pro magnis, hi namque omnes vnde non oportet, & quantum non oportet, accipiunt. Communis autem ipsis omnibus esse videtur turpis cōparatio lucri. Vniuersi namque gratia lucri & huiusce quidem parui probra sustinent. Eos enim qui grandia, vnde non oportet, & quæ non oportet, accipiunt, vt tyrannos ciuitates expugnantes, &* B *templa spoliantes, non illiberales, sed pernitiosos, sed impios, sed iniustos potius appellamus.*

Aleatores tamen, & fures, atque latrones, illiberales sunt, turpi enim versantur in lucro, omnia namque causa quæstus agunt, & sustinēt probra. Atque fures quidem capiēdi gratia maxima pericula subeunt. Aleatores autem ab amicis, quibus dare oportet, lucrantur. Vtrique igitur, vnde non oportet lucrari volentes, turpi in lucro versantur, & omnes tales accipiēdi actus illiberales sunt.

C *Merito autē illiberalitas liberalitati contraria dicitur. Nam & maius est malum, quam prodigalitas. Et homines magis ac ipsa peccant, quam ea, quam diximus prodigalitate. De liberalitate igitur, & vitiis ipsi contrariis, hæc dicta sufficiant.*

LECTIO V.

POstquam Philosophus determinauit de prodigalitate, hic determinat de illiberalitate. Et circa hoc tria facit. Primo proponit quandam conditionem illiberalitatis. Secūdo distinguit illiberalitatis modos, seu species, ibi. [Extenditur autem in multis &c.] Tertio comparat illiberalitatem ad suum oppositum, ibi. D [Congrue vtique illiberalitati, &c.] Dicit ergo primo, quod illiberalitas est insanabilis, & huius assignat duas rationes. Quarum prima est, quod vita humana, & etiam res mundanæ, vt plurimum tendunt in defectū. Manifestum est autem experimento, quod senectus, & quælibet alia impotentia, vel defectus, faciunt homines illiberales, quia videtur homini, quod pluribus indigeat. Et ideo magis cupit res exteriores, quibus humanæ indigentiæ subueniutur. Secunda ratio est, quia illud, ad quod homo naturaliter inclinatur, non de facili remouetur ab eo: magis autem inclinatur E homo ad illiberalitatem, quam ad prodigalitatem. Cuius signū est, quod plures inueniuntur amatores, & conseruatores pecuniarum, quam datores. Id autem, quod naturale est, in pluribus inuenitur. In tantum autem natura inclinat ad amorem diuitiarum, inquantum per eas vita homines conseruatur. Deinde cum dicit.

b ¶ Distinguit modos, seu species illiberalitatis. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit quod illiberalitas attenditur secundū duo, scilicet secundum superfluum in accipiendo, & defectum in dando. Secūdo ponit species, quæ accipiuntur secundum defectum in dando, ibi. [Qui quidem enim in talibus, &c.] Tertio ponit species, quæ accipiuntur secundum superfluam acceptionem, ibi. [Hi sunt rursus secūdum acceptionem &c.] Dicit ergo primo, quod illiberalitas in multum augetur, ad multa etiam se extendit, & multiformis est, inquantum scilicet sunt multi modi illiberalitatis. Cum enim illiberalitas in duobus existat, scilicet in defectu dationis, & in superabundantia acceptionis, nō omnes illiberales peccant in vtroque quasi totam rationem illiberalitatis habentes. Sed diuiditur aliquando in diuersis, ita quod quidam superabundāt in acceptione, qui tamē in datione non deficiunt, sicut de prodigo supra dictum est. Alii vero deficiunt in datione, & tamen non superabundant in acceptione. Deinde cum dicit.

c ¶ Determinat modos eorum, qui in datione deficiunt & dicit quod tales appellantur parci, eo quod parum expendunt, tenaces, à defectu dationis quasi multum retinentes dicuntur, etiā cimibiles, quasi venditores ciminii à quodam superexcessu tenacitatis, quia scilicet, nec minimū aliquod darent absque recompensatione. Et tamen isti non superabundant in accipiendo, quia nec aliena appetunt, nec oblata multum curant accipere. Et hoc propter duas rationes. Quarum prima est, quia scilicet, hoc dimittunt propter morum moderantiam, & propter timorem turpitudinis. Videntur enim custodire sua. Et hoc etiam dicunt verbo, ne si sua dent, cogantur aliquando propter penuriam turpe aliquid operari. Et inde est etiam, quod nolunt recipere aliena, turpe hoc existimantes, vel etiam dubitant, ne ab his, qui eis darent, inducerentur ad aliquid indecens. Et de eorum

numero videntur esse cimibiles, id est, Cimini A venditor, qui sic nominatur propter hoc, quod superabundat in hoc, quod nulli dare vult. Et eadem ratio est de omnibus similibus. Secunda ratio est, quia aliqui abstinent ab accipiendo aliena propter hoc, quod timent, ne oporteat eos dare, quasi non sit facile, vt ipse ea, quæ sunt aliorum accipiat, & alii non accipiunt ea, quæ sunt eius, & ideo placet eis, quod neque dent, neque accipiant. Deinde cum dicit.

d ¶ Ponit modos illiberalitatis. Et primo quātum ad eos qui turpiter accipiunt. Secundo. quantum ad eos, qui iniuste, ibi. [Aleator quidem, &c.] Dicit ergo primo, quod quidam illiberales superabundant in acceptione non curantes, quid vel vnde accipiant, seu lucrantur. Quorum quidam lucrantur de vilibus, & seruilibus operationibus. Quidam vero lucrantur de turpibus, & illicitis, puta de meretricio, vel de aliquo simili, sicut lenones. Quidam vero lucrantur per improbam exactionem, sicut vsurarii, & qui saltem aliquid paruum volunt lucrari in aliquo multo, quod dant, vel mutuant. Omnes enim prædicti accipiunt, vnde non oportet, scilicet de seruilibus, vel turpibus operibus, vel quātū non oportet, sicut vsurarii qui accipiunt vltra sortem. Quibus omnibus cōmune est & lucrum, & hoc paruum, quia illi, qui magna lucrantur, & quod turpiter lucrantur, inquantum scilicet sustinent, vt opprobrio habeantur propter aliquod accipiunt, vnde non oportet, vel quæ non oportet, sicut tyranni qui deprædantur ciuitates, & templa, non dicuntur illiberales sed magis pernitiosi, & iniusti homines, & impii in Deum, quasi legis transgressores. Deinde cum dicit.

e ¶ Ponit illiberales, qui accipiunt iniuste sicut aleator, qui lucratur ex ludo taxillorum, & ille, qui spoliat mortuos, qui antiquitus cum magno apparatu sepeliebantur & latro, qui spoliat viuos. Omnes enim isti turpiter lucrantur inquantum propter lucrum negotia quædam faciunt, vnde sunt opprobria, secundum quod etiam de superioribus dictum est. Sed in istis est aliqua specialis ratio turpitudinis. Quidā enim horum scilicet spoliator mortuorum, & latro, exponunt se magnis periculis, propter lucrum agentes ea, quæ legibus puniuntur: alii vero, scilicet aleatores volunt lucrari ab amicis, cum quibus ludunt, cum tamen magis conueniat B secundum liberalitatem amicis aliquid dare. Et sic patet, quod vtrique, dum volūt lucrari, vnde non oportet, sunt turpes lucratores. Et sic oportet, quod omnes prædictæ sumptiones, idest, acceptiones sint illiberales. Deinde cum dicit.

f ¶ Determinat de illiberalitate per comparationem ad oppositum vitium Et dicit quod illiberalitas congrue denominatur ab oppositione liberalitatis. Semper enim peius vitium magis opponitur virtuti. Illiberalitas autem est peior prodigalitate, vt supra ostensum est, vnde relinquitur, quod magis opponatur illiberalitati. Secunda ratio est, quia homines magis peccant C secundum vitium, quod dicitur illiberalitas, quam secūdum vitiū, quod dicitur prodigalitas. Et propter hoc nominatur à priuatione liberalitatis, quia pluries per hoc vitium corrūpitur liberalitas. Vltimo autem epilogat, quæ dicta sunt dicens, tanta dicta esse de liberalitate, & de oppositis vitiis.

LECTIO VI.

Videbitur autem vtique consequens esse, & de magnificentia pertrāsire. Videtur etenim hæc ipsa circa pecunias, quædam virtus esse.

b Non quemadmodum liberalitas extēditur circa omnes quæ in pecuniis operationes, sed circa sumptuosas solum. In his autem superexcellit liberalitatem magnitudine, quemadmodum nomē ipsum significat. In magnitudine enim decens sumptuosus est.

c Magnitudo autē ad aliquid. Non enim idem sumptus triarcham, & architheorum decens, vtique ad ipsum, & in quo & circa quæ.

d Qui autem in paruis, vel in moderatis secundum dignitatem expendit, nō dicitur magnificus. Puta hoc multotiens dare & tanti: sed qui in magnis iste, Magnificus quidem enim liberalis. Liberalis autem nihil magis magnificus.

e Talis autem habitus defectus quidem paruificentia vocatur: superabundantia autem est bānausia, & apirocalia, & quæcunque tales non superabūdantes magnitudine, circa quæ oportet, sed in quibus non oportet, & vt non oportet, præclare. Posterius autem de ipsis dicemus.

f Magnificus

LECTIO VI.

Sequitur iam de magnificentia disseramus. Est enim, & ipsa virtus quædam circa pecunias.

D *Non tamen sese extendit, vt liberalitas ad omnes pecuniarios actus, sed ad sumptus tantū. Atque in his ipsis liberalitatem exuperat magnitudine, nam vt ipsum nomen significat, dicens fit per ipsam in magnitudine sumptus.*

Magnitudo autem est ad aliquid. Non enim idem sumptus triremis, & spectaculorum præfectum decet. Decens igitur est & ad ipsum & in quo, & circa quæ fit.

E *Qui vero paruis in rebus ac mediocribus pro dignitate sūptus facit, qualis est ille, qui dicit. Atque ego sæpe peregre dedi venientibus vltro, non dicitur magnificus, sed is, qui in magnis. Nam magnificus quidē liberalis est, at liberalis non continuo magnificus est.*

Talis autem habitus defectus quidem circa decorum pusillitas nuncupatur, exuperatio vero sorditas, & circa decorum ruditas appellatur, & quod sunt tales, non circa quæ oportet exuperātes magnitudine, sed in quibus non oportet, & quemadmodum non oportet, quærentes sibi splendorem, de quibus posterius dicemus.

Magnificus

f Magnificus autem scienti assimilatur. Decens enim potest speculari, & expendere magna prudenter. Quemadmodum enim in principio diximus, habitus operationibus determinatur, & quorum est. Magnifici vtique sumptus magni, & decētes: talia vtique, & opera: sic enim erit magnus sumptus, & decens operi. Quare opus quidem sumptū dignū oportet esse, sumptum opere autē, vel superabūdare.

A *Magnificus autem scienti similis est nam decorum ipsum contemplari potest, & magnos concinne facere sumptus. Vt enim in principio diximus, habitus operationibus & iis, quorum est, definitur. Sumptus igitur magnifici magni sunt, & decentes. Talia autem, & opera sūt, sic enim magnus erit sumptus, & decens ad opus, vt sumptu quidem opus, opere vero dignus sit, vel etiam exuperet sumptus.*

g Consumet autem talia magnificus boni gratiá. Commune enim hoc virtutibus.

At qui magnificus honestatis causa tales faciet sumptus. Hoc enim omnibus est commune virtutibus.

h Et adhuc delectabiliter, & emissiue. Ratiocinii diligentia paruifica.

B *Et etiam cum voluptate, & sine parsimonia erogando. Exacta namque ratio ad pusillitatem nimirum attinet.*

i Et qualiter optimum, & decentissimum intendet vtique, magis quanto, & qualiter minimo.

Atque potius quonam modo pulcherrimum maximeque decens fuerit ipsum, opus considerabit, quam quanti constiterit & quonam modo confectum per quam minimos fuerit sumptus.

k Necessarium autem, & liberalem magnificum esse. Etenim liberalis expendet quæ oportet, & vt oportet. In his enim magnum magnifici velut magnitudo circa hæc liberalitate existente.

Necesse est igitur ipsum magnificum liberalem etiam esse. Etenim liberalis sumptus faciet quos oportet, & vt oportet. In his autem est magnum ipsi magnifici, vt magnitudo circa hæc liberalitatis.

l Et ab æquali sumptu opus faciet magis magnificū. Non enim eadem virtus possessionis & operis. Possessionis enim quidē virtus quod plurimo dignū & honoratissimum, puta aurum: operis enim magnum & bonum, talis enim speculatio admirabilis. Magnificum autem admirabile, & est operis virtus magnificentia in magnitudine.

C *Et ab æquali sumptu magnificentius faciet opus, non enim eadem est virtus rei, quæ possidetur, & operis. Etenim illa quidem est ea, quæ quā plurimo pretio digna est, & pretiosissima, vt aurum, & opus quod magnum est atque pulchrum. Talis enim operis aspectus est admirabilis. At quod est magnificum, est admirabile atque virtus operis est magnificentia in magnitudine.*

LECTIO VI.

Postquam Philosophus determinauit de liberalitate, hic determinat de magnificentia. Et diuiditur pars ista in duas partes. In prima inquirit materiam magnificentiæ, & oppositorum vitiorum. In secunda ostendit, qualiter magnificentiæ, & opposita vitia, circa propriam materiam operantur, ibi. [Magnificus autem sciētiæ assimilatur, &c.] Circa primum, duo facit. Primo ostendit, quæ sit materia magnificentiæ. Secundo ostendit, quæ sint vitia ei opposita, ibi. Tales autem habitus, &c. Circa primum tria facit. Primo proponit materiam communem magnificentiæ, & liberalitati. Secundo ostendit differētiam inter vtrumque, ibi. [Non quemadmodum autem liberalitas, &c.] Tertio probat propositum, ibi. Qui autem in paruis, &c. Dicit ergo primo, quod post liberalitatem videtur esse cōueniens, quod sequatur tractatus de magnificentia videtur esse quædam virtus circa pecunias, sicut & liberalitas. Deinde cum dicit.

D *b* ¶ Ostendit differentiam, quantum ad materiam inter magnificentiam & liberalitatem. Et circa hoc duo facit. Primo proponit differētiam. Secundo manifestat quod dixerat, ibi. [Magnitudo autem, &c.] Circa primū ponit duas differentias. Quarum prima est, quod liberalitas se extendit ad omnes operationes, quæ sunt circa pecunias, id est, ad expensas, acceptiones, & dationes. Sed magnificentia est solum circa sumptus, id est, expensas. Secunda differentia est, quod etiam in sumptibus siue in expensis, magnificentia excedit liberalitatem magnitudine expensarum. Magnificentia enim est solum circa magnas expensas, sicut ipsum nomen demōstrat. Sed liberalitas potest esse etiam circa moderatas, vel immoderatas, nec tamen intelligēdum est, quod quia magnitudo importat excessum quemdam, quod magnificus ita magnos sumptus faciat, quod excedat id, quod debet fieri secundum rationē, sed sumptus magnifici ita sunt cum magnitudine, quod cum hoc etiam seruatur decens. Decet enim & personam facientis, & opus, in quo fiunt expensæ, vt infra dicetur. Deinde cum dicit.

E *c* ¶ Exponit, quod dixerat, scilicet, qualiter magnitudo sumptus conueniat magnifico. Et quia magnum dicitur relatiue, vt habetur in prædicamentis, ideo & hic dicitur, quod magnitudo sumptus accipitur per respectū ad aliud, puta ad illud, in quo fiunt expensæ, vel ad personam expendentis, quia non idem sumptus dicitur esse magnus per comparationem ad Triarcham, id est, principem galearum, quæ habent tres ordines remorum, vnde & trieres, vocantur, & Architheorum, id est, principem speculationis. Puta si aliquis fuerit præfectus

templi, vel etiam studii. Oportet enim sumptum esse decentem per comparationem ad ipsum, qui expendit, & per comparationem ad id inquo expendit. Circa quod etiam oportet considerare, circa quæ illud fiat. Puta, si fiunt expensæ in ædificatione domus, oportet vltracōsiderare, cui domus illa ædificetur vtrum, scilicet principi, vel priuatæ personæ, quia scilicet secundum hoc diuersi sumptus requiruntur. Deinde cum dicit.

A

d ¶ Probat, quod dixerat, scilicet, quod ad magnificentiam pertinet magnitudo sumptus, quia ille, qui expendit in paruis, vel etiam moderatis, secundum quod dignum est, non dicitur magnificus, puta, si multotiens diuisim expenderet multa in paruis rebus, ita quod omnes illæ expensæ congregatæ faceret quid tantum quantum illud quod expendit magnificus, nihilominus tamē magnificus non diceretur, & si prompte & liberaliter illa parua expenderet, quia omnis magnificus est liberalis non tamē sequitur quod omnis liberalis sit magnificus. Deinde cum dicit.

B

e ¶ Ostendit, quæ sint vitia opposita magnificentiæ. Et dicit quod vitium oppositum habitui magnificētiæ per modum defectus vocatur paruificentia. Sed vitium, quod opponitur ei per modum superabundantiæ vocatur bannausia, à bannos, quod est fornax, quia tales sicut in fornace omnia sua consumunt. Vocantur apirocalia, quasi sine experientia boni, quia scilicet inexperti sunt, qualiter oporteat bonum operari, & si quæ etiā sunt aliæ tales nominationes. Quæ quidem important superabundantiam, non quia excedant magnificum in magnitudine expensarum, circa quæ oportet expendere. Sed superabundant in hoc, quod excedunt rationem rectam in hoc, quod faciunt magnos sumptus cum quadam præclaritate, in quibus non oportet. Ex quo patet quod mediū, & extrema in virtutibus moralibus non accipiuntur secundum quantitatem absolutam, sed per respectum ad rationem rectam. Subdit autē, quod de istis vitiis, posterius dicetur in hoc eodem capitulo. Deinde cū dicit.

C

f ¶ Ostendit, quod quomodo magnificentia, & opposita vitia circa prædictam materiam se habeant. Et primo determinat de magnificentia Secundo de vitiis oppositis. ibi. [Superabundās autem, &c.] Circa primum duo facit. Primo ponit quasdam proprietates magnifici pertinentes ad modum expendendi. Secundo ostendit in quibus magnificus expendat, ibi. [Est autem sumptuum, &c.] Circa primū ponit sex proprietates magnifici: quarum prima est, quod magnificus assimilatur scienti, quia scilicet sicut ad scientem artificem pertinet cognoscere proportionem vnius ad aliud, ita etiam ad magnificum pertinet cognoscere proportionē expensarū ad id, in quo fiunt expensæ. Potest enim magnificus ex virtute sui habitus, considerare quid deceat expendere, & sic faciet magnas expensas prudenter, quod requiritur ad omnem virtutem moralem, vt scilicet prudenter operetur. Hoc autem, quod dictum est, manifestat Philosophus per hoc, quod supra dictum est in Secūdo, quod

D

Lect. 7.

Libr. 6.

quilibet habitus determinatur per operationes, & per obiecta quorum est habitus; quia scilicet determinati habitus sunt determinatarum operationum, & obiectorum. Et quia operationes magnificentiæ sunt expensæ, & obiecta operationum sunt ea, in quibus expensæ fiunt magnæ, consequens est, quod ad magnificum pertinet considerare, & facere magnos sumptus, & conuenientes, quod non potest fieri sine prudentia. Per hunc enim modum expensæ erunt magnæ & conuenientes operationi, puta domui ædificandæ, vel alicui huiusmodi. Sic igitur oportet, quod opus, in quo fiunt expensæ, sit tale, quod sit dignum eiusmodi sumptu, scilicet expensa: sumptum autem, id est, expensam oportet esse, vt proportionetur operi, vel quod superabūdet. Quia enim difficilimum est medium attingere, si cōtingat à medio declinare semper virtus declinat in id, quod minus habet de malo, sicut dicitur fortis in minus timendo, & liberalis in dando & sic magnificus in plus expendendo. Secundam proprietatem ponit, ibi.

g ¶ Quæ sumitur ex parte finis. Et dicit, quod magnificus consumet in expendendo talia magna, & decentia propter bonum honestum sicut propter finem. Operari autem propter bonum est commune omnibus virtutibus. Tertiam rationem ponit ibi.

h ¶ Et dicit, quod ad magnificum pertinet delectabiliter magna expendere, & emissiue, id est, prompte & sine difficultate emittendo, quia quod aliquis sit multum diligens in ratiocinio; id est computatione expensarū pertinet ad paruificentiam. Quartam proprietatem ponit ibi.

i ¶ Et dicit, quod magnificus magis intendit, quomodo faciat opus optimum, & decentissimū, quam quomodo minimum possit expendere ad opus intentum faciendum. Quintam proprietatem ponit ibi.

K ¶ Et dicit, quod necessarium est, quod magnificus sit liberalis. Quia ad liberalem pertinet expēdere ea quæ oportet, & sicut oportet. In hoc etiam magnificus: expendit enim circa magna & decentia opera, vt dictum est. Et hoc facit delectabiliter & emissiue, & propter bonum. Sed ad magnificum proprie pertinet, quod aliquid magnum circa hoc faciat, ac magnificentia nihil aliud sit, quā quædam magnitudo liberalitatis circa prædicta. Sextam proprietatem ponit ibi.

l ¶ Et dicit, quod dum magnificus in aliquo magno opere facit magnas expēsas constituit opus magis magnificum ex æqualitate expensarum, quia non ad idem pertinet virtus id est, vltimū, & optimum in possessione diuitiarum, & in opere quo diuitiæ expenduntur. Quia virtus, id est, maximū, & optimum in possessionibus est illud, quod est plurimo pretio dignū, & hoc est aurū, & quod homines maxime honorant, id est, appreciantur. Sed virtus operis est, quod sit magnū & bonum, quia consideratio talis operis inducit admirationē. Et tale est opus magnificentiæ, vt scilicet sit admirabile. Et sic patet, quod virtus operis, id est, optima excellētia eius, est secundū magnificentiam cum magnitudine expensarum.

E

LECTIO VII.

Est autem sumptum, qualia dicimus honorabilissima. Puta circa Deos dona reposita, & præparationes & sacrificia. Similiter

LECTIO VII.

Impensæ vero sunt hæ, quas dicimus honorabiles, vt ea, quæ Deorum Heroumque causa fiunt, dedicationes inquam, & extructiones

Similiter autem, & quæcunque circa omne diuinum. Et quæcunque ad cõmune magnifica sunt. Puta si alicubi largiri, quale oportet præclare, vt trieris esse principium, vel etiam conuiuare ciuitatem.

b In omnibus autem, quemadmodum dictum est, & ad operantẽ refertur, quis est, & quarum possessionum. Digna enim oportet his esse, & non solum operi, sed facienti decere.

c Propter quod inops quidem nõ vtique erit magnificus, non enim sunt à quibus multa consumet decenter. Tentans autem & incipiens. Præter dignitatem enim & opportunum. Secundum virtutem autem recte.

d Decet autem, & eos quibus talia præexistunt per seipsos, vel per genitores, vel per quos ad ipsos transeunt, & nobiles & gloriosos, & quæcũque talia, omnia enim hæc magnitudinem habent dignitatem.

e Maxime quidem igitur talis magnificus & in talibus sumptibus magnificentia. Quemadmodum diximus: maxima enim & honorabilissima.

f Propriorum autem quæcumque semel fiunt, puta nuptiæ & si quid aliud tale.

g Et si circa aliquid tota ciuitas studet, vel qui in dignitatibus. Et circa peregrinorum autẽ susceptiones, & emissiones, & dationes, & retributiones, non enim in seipsum sumptuosus magnificus, sed in communi dona, aut Deo sacratis habent aliquid simile.

h Magnifici autem, & habitationem præparare decenter diuitiis, ornatus quidem etenim & hæc. Et circa hæc magis sumptus facere quæcunque diuturna operum Optima enim hæc.

i Et in singulis decens. Non enim idem congruit diis & hominibus neque in templo & sepulchro. Etenim in sumptibus vnumquodque magnum in genere. Magnificẽtissimum quidem quod in magno magnum. Hoc autem quod in his magnũ. Et differt in opere magnum ab eo, quod est in sumptu. Sphæra quidem enim vel lechitus pulcherrima, magnificentiam habet puerilis doni. Huius autem pretiũ paruũ & illiberale, propter quod est magnifici, in quo vtique faciat genere magnifice facere. Tale enim non facile superabile & est habẽs secundum dignitatem sumptus. Talis quidem igitur magnificus.

k Superabundans autem, & hanausus

A *tructiones ac sacrificia. Et ea, quæ ad Rempublicam liberaliter fiunt. Vt si aliquo in loco ludos splendide facere oportere putant, aut præfecturas subire nauium, aut etiam epulum publicum exhibere.*

Atque in vniuersis, vt diximus, & ad agentem habetur respectus quisnam sit, & quas habeat facultates. Digna enim his esse oportet, & non solum opus, verum & ipsum facientem decere.

Quo circa pauper non erit magnificus, quippe cum ei non sint ea è quibus multos decenter faciat sumptus. Qui vero aggreditur B *fatuus est. Nam præter dignitatem facit, & id quod oportet. Id vero quod recte sese habet, à virtute emergit.*

Decent autem & eos quibus talia antecedunt, aut per seipsos, aut per maiores, aut per eos recta, ad quos ipsi se referunt propinquitatis aliqua ratione. Et nobiles etiam, & gloriosos, & quotquot sunt huiuscemodi. Hæc enim vniuersa amplitudinem habent, & dignitatem.

Maxime igitur talis est ipse magnificus, & in talibus impensis versatur ipsa magni- C *ficentia quemadmodum diximus, & maximæ enim, & honorabilissimæ sunt.*

E priuatis vero hæ pertinent ad magnificum quæ semel fiunt, vt nuptiæ, & si quid aliud tale.

Et si circa aliquid tota ciuitas, aut qui sunt in dignitatibus studeant, & circa hospitum susceptiones, & missiones, & munera. Non enim ad seipsum, sed ad publica sumptus facere magnificus solet. Ipsa autem munera simile qui habent iis, quæ Diis dedicantur.

D *Ad magnificum etiam pertinet & domũ à se extructam, vt diuitias decet habere. Est enim quoddam, & hæc ornamentum. Et item in iis magis operibus sumptus facere, quæ diuturno tempore persistere possunt. Hæc enim sunt maxime pulchra.*

Atque in singulis decorum ipsum seruare Non enim eadem Diis, & hominibus ad templum atque sepulchrum accommodantur. Est autem vnusquisque sumptus magnifici suo in genere magnus. Et magnificentissimus quidem is est, qui est magnus in magno. Hic autem, qui est in his magnus. Et differt ma- E *gnum quod est in opere à magno, quod est in sumptus. Pila namque pulcherrima aut pulcherrimus vrceus puerilis quidem muneris magnificentiam habet, pretium autem eius pusillũ est atque illiberale. Quapropter magnifici est quocũque in genere faciat, magnifice facere. Tale nãque neque, facile superari potest, & sese habet vt sumptus dignitas postulat. Talis est igitur ipse magnificus.*

Is autem qui exuperat atque sordidus est

in præter quod oportet consumendo superabundat, quemadmodum dictum est. In paruis enim sumptuum multa cõsumit, & resplendet præter melodiam & est parabola quędã puta histriones nuptialiter cibans, & comœdis tribuens, in transitu purpuram inferens, quemadmodum Megares, & omnia talia non boni faciet gratia sed diuitias ostẽtans, & propter hoc existimans admirari, & vbi quidem oportet multa consumere pauca consumens, vbi autem pauca, multa.

A

sumptus faciendo vltra id quod oportet, exuperat, vt est dictũ. Nam paruis in rebus multa consumit, & splendorem in concione captat, nunc his qui pecunias cõferunt ad conuiuia sibi paranda nuptiali apparatu epulum præbens, nunc subministrans comœdis exhibens in eorum transitu purpuram, vt facere Megarenses consueuerunt, & omnia talia non honestatis, sed ostentationis diuitiarum causa facit, & vt admiratione propter hæc vtputa afficiatur. Atque vbi quidem multos facere sumptus oportet, paruos facit: vbi vero opus est paruis, magnos.

B

l Paruificus autem circa omnia deficiet, & maxima consumens in paruo bonum perdit. Et quodcunque facit tardans, intendens qualiter minimum cõsumat vtique. Et hoc tristatur. Et omnia existimans maiora facere quam oportet.

Pusillus autem in decoro circa vniuersa deficit, & maximis factis sumptibus, in paruo perdit decorum. Et quicquid facit, tarde differendoque facit. Considerat quonam modo quam minimos faciat sumptus, & etiã quæritur, cunctaque maiora quam oportet se facere putat.

m Sunt quidem hi igitur habitus malitiæ. Non tamen opprobria quidem inferunt, propter quod neque nociuos proximo esse, neque valde turpes.

Sunt igitur hi duo habitus, vitia quidem, non tamen afferunt probra, propterea quod neque detrimento sunt aliis, neque nimium sunt deformes.

LECTIO VII.

C

POstquam Philosophus ostẽdit qualiter magnificus se habeat in expendendo, hic ostẽdit, in quibus magnificus principaliter expẽdat. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit, in quibus magnificus expendat. Secũdo ostendit, quomodo seruat proportionẽ sumptus ad ea, in quibus expẽdit, ibi. [Et in singulis decens, &c.] Circa primum duo facit. Primo proponit, in quibus principaliter magnificus expendat. Secundo in quibus expendat secũdario, ibi. [Propriorum autem &c.] Circa primum tria facit. Primo ostendit, quæ sunt principalia, in quibus magnificus expendat. Secundo ostendit, ad quos pertineat in talibus expendere, ibi. [In omnibus autem, quemadmodum dictũ est, &c.] Tertio epilogat, quod dictum est ibi. [Maxime quidem igitur, &c.] Dicit ergo primo, quod magnificus facit sumptus circa ea, quæ sunt maxime honorabilia. Horum autem sunt duo genera. Primum est eorum, quæ pertinent ad res diuinas puta cum aliqua donaria reponuntur in templis Deorum, & præparationes puta templorum ædificia, vel aliquid aliud huiusmodi. Et etiam sacrificia ad idem pertinent. Gentiles autem non solum colebant Deos, id est, quasdam substãtias separatas, sed etiam colebant dæmones, quos dicebant esse medios inter Deos & homines. Et ideo subdit, quod ad idẽ genus pertinet quicquid expenditur circa cultum cuiuscunque dæmonis. Et loquitur hic Philosophus, secundum consuetudinem Gentilium, quæ manifestata veritate est abrogata. Vnde si aliquis nunc circa cultum dæmonis aliquid expẽderet, non esset magnificus sed sacrilegus. Secundum autẽ genus honorabilium sumptuũ sunt ea quæ magnifice fiunt per respectum ad bonum publicum, puta vt si aliquis aliquid vtile communitati præclare & magnifice largiatur, quod oportet. Vel si aliquod officium committitur alicui à ciuitate, puta quod sit princeps trieris, id est exercitus nauium, vel galearum, quod circa executionem officii faciat magnos sumptus. Vel etiam, qui conuiuium facit toti communitati, sicut solitum erat, vt habetur, secundo Politicæ. Deinde cum dicit.

b ¶ Ostendit, quibus competit tales sumptus facere. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit in generali, quibus competit tales sumptus facere. Secundo concludit in speciali, quibus non competat, ibi. [Propter quod inops quidem.] Tertio, ostendit in speciali, quibus competunt, ibi. [Decet autem & eos, &c.] Dicit ergo primo, quod in omnibus, quæ expenduntur, sicut supra dictum est, oportet haberi respectum, non solum ad ea, in quibus expendit,

D

vt scilicet consideretur, quis est, qui expendit, vtrum scilicet sit princeps, vel priuata persona, nobilis aut ignobilis, & etiam cõsideretur, quas possessiones habeat, vtrum scilicet magnas, vel paruas. Oportet enim expensas esse dignas, id est bene proportionatas his, scilicet conditioni personæ, & diuitiis, ita quod expensæ non solum deceant tale opus, in quo expenditur, sed etiam deceant facientem. Deinde cum dicit.

c ¶ Concludit quos non deceant tales sumptus. Et dicit, quod propter prædicta inops, id est qui habet paruas diuitias, non potest esse magnificus, quia nõ habet tot ex quibus possit conuenienter multa consumere. Et si tentet vltra

E

expendere, esset insipiens, quia hoc esset contra dignitatem, & præter id quod oportet fieri. Et ita non pertinet ad virtutem magnificentiæ, quia secundum virtutem omnia fiunt recte, id est secundum quod oportet. Deinde cum dicit.

d ¶ Ostendit quos deceat facere prædictos sumptus. Et accipit hoc secundum duo. Primo quidẽ secundum quantitatem diuitiarum. Vnde dicit, quod prędictos sũptus facere debẽt illi homines quibus talia præexistũt, id est, qui habent diuitias magnas ex quibus possũt multa consumere decenter, siue habeãt huiusmodi diuitias abundãtes per

per seipsos, puta acquirendo eas per propriam A industriam, siue etiam habeant eas per progenitores, quibus succedunt siue etiam per quoscunque alios, per quos ad eos transeunt diuitiæ, puta cum relinquuntur hæredes extraneorũ, Secundo accipit propositum per conditionem personarũ. Decet enim quod faciant magnos sũptus nobiles genere, & gloriosos, puta in honoribus cõstitutos, & quæcunque similia sint. Omnia enim huiusmodi habent in se quãdam magnitudinem, & quandam dignitatem, vt deceat tales magnos sumptus facere. Deinde cum dicit.

e ¶ Epilogat, quæ dicta sunt. Et dicit, quod talis est magnificus, qualis supradictus est. Et in talibus sũptibus est magnificentia sicut dictum est, scilicet in rebus diuinis, & communibus, huiusmodi enim inter alia humana sunt maxima, B & honorabilissima. Deinde cum dicit.

f ¶ Ostendit in quibus secundario magnificus expendit. Et ponit tres gradus. Quorũ primus est quod magnificus magnos sũptus facit in his, quæ proprie ad ipsum pertinent, quæ semel tantum fiunt, puta nuptiæ, militia & si aliquid tale est. Secundum gradum ponit ibi.

g ¶ Et dicit, quod si tota ciuitas, vel principes ciuitatis student ad aliquid faciendum, & circa hoc faciet magnos sumptus, erit magnificus. Sicut si oportet honorifice suscipere aliquos extraneos, puta principes, vel reges, si oporteat C eis mittere magna opsonia, vel etiam si oporteat eis præsentialiter dona magna offerre. Vel si oporteat eis retribuere pro aliquibus beneficiis impensis, in omnibus his magnos sumptus faciet magnificus. Non est enim sumptuosus in se ipsum, vt scilicet multum expendat in proprium vsum. Sed facit magnos sumptus in communia. Dona autem, quæ magnifice aliquibus dantur, habent aliquid simile cum his quæ dantur Deo quia scilicet sicut Deo dona consecrantur, non quia Deus eis indigeat sed propter reuerentiam, & honorem, ita etiam & magnis viris dona offeruntur magis propter honorẽ, quam propter indigentiam. Tertium gradum ponit ibi. D

h ¶ Et dicit quod ad magnificentiam pertinet præparare domum conuenienter propriis diuitiis, quia habere decentem domum pertinet ad hominis ornatum. Et in ædificiis faciendis magis intendit magnificus facere sumptus circa opera diuturna, & permanentia, quam circa aliquos fragiles ornatus, puta circa columnas marmoreas, in domo, quam circa fenestras vitreas. Ista enim quæ sunt magis permanentia sunt optima. Sic igitur ex prædictis patet quod magnificus principaliter expendit circa res diuinas, & publicas. Sed circa ea, quæ pertinent ad priuatas personas, expendit secundario propter tres E conditiones. Primo, quia semel fiunt. Secundo, quia communiter ad hoc insistitur. Tertio quia sunt diuturna. Hæc enim sunt quæ afferũt in rebus priuatis magnitudinem. Deinde cum dicit.

i ¶ Ostendit quomodo magnificus conseruat debitam proportionem sumptuum ad ea, in quibus expendit. Et dicit, quod magnificus in singulis expendit illud, quod decet, & secundum speciem, & secundum quantitatem. Manifestum est enim quod nõ idem secundum speciem, aut quantitatem congruit exhibere Diis & hominibus neque in templo, & sepulchro construendo. Hoc tamen obseruabit quod semper faciet magnum sumptum in genere illo. Vnde magnificentissimus erit, quando in magno facto magnum sumptum faciet. Sed hic, id est in hoc facto faciet id quod est magnum in tali genere. Et ita quandoque differt magnum respectu operis ab eo quod est simpliciter magnum in expensa, puta, quod aliquis faciat pulcherrimã sphæram, id est pilam, vel lechitum, id est aliquod vasculum ad dandum alicui puero, habet magnificentiam in genere puerilis doni, & tamen pretium, pulcherrimæ sphæræ secũdum se consideratum est paruum, & non pertinens ad liberalem donationem. Et propter hoc manifestum est, quod ad magnificum pertinet quod in quolibet genere, magnum aliquid opus faciat. In quo etiam facit sumptus secundum operis dignitatem. Tale autem factum, scilicet quod est in genere suo magnum, habens sumptus conuenientes, non est de facili superabile. Vltimo autem epilogando concludit, quod magnificus est talis, qualis dictus est. Deinde cum dicit.

k ¶ Determinat de oppositis vitiis. Et primo de superabundantia. Secundo. de defectu, ibi. [Paruificus autem, &c.] Tertio determinat communiter de vtroque, ibi. [Sunt quidã, &c.] Dicit ergo primo, quod ille qui superabundat in sumptibus magni, qui vocatur banausus, quasi in fornace sua consumens, excedit magnificum, non quidem in absoluta sumptuum quantitate, sed in expendendo præter id quod oportet, quia in superfluis sumptibus multa consumit & vult splendidos sumptus facere præter id quod oportet, quia in superfluis sumptibus multa consumit, & vult splendidos sumptus facere præter melodiam, id est præter debitam proportionem, quod est parabolice, vel metaphorice dictum, puta, quia facit nuptialia conuiuia histrionibus, & comœdis; id est repræsentatoribus multa tribuit, & viam cooperit purpura, sicut faciunt Megares, qui erant quidam ciues Græciæ. Et omnia hæc, & similia facit, nõ propter aliquod bonum, sed solum ad ostendendum diuitias: per hoc existimans quod in admiratione habeatur. Nec tamen vbique superflue expendit, sed quãdoque deficit, quia vbi oportet multa expendere, ibi expendit pauca, vbi vero pauca, expendit multa, quia non attendit ad bonum, sed ad vanitatem. Deinde cum dicit.

l ¶ Determinat de vitio defectus. Et dicit, quod paruificus est qui circa omnia deficit. Et ponit quinque proprietates. Quarũ prima est, quod cum faciat magnas expensas pro modico, perdit, quia non benefacit. Secunda proprietas est, quod quicquid facit in sumptibus, facit cum quadam tarditate. Tertia est, quod semper intendit qualiter possit minimum expendere. Quarta est, quod expendit cum tristitia. Quinta est, quod quando expendit, omnia reputat se maiora facere quam oporteat. Videtur enim ei quod oportet eum minus expendere. Deinde cum dicit.

m ¶ Determinat communiter de vtroque vitio. Et concludit, quod prædicti duo habitus, sunt quædam malitiæ propter hoc quod contrariantur virtuti propter recessum à medio. Non tamen sunt opprobriosi, quia neque inferunt aliquod nocumentum proximo, & non sunt multum turpes, eo quod difficile est in magnis sumptibus non recedere à medio.

LECTIO VIII.

MAgnanimitas autẽ circa magna quidem, ex nomine videtur esse. Circa qualia autem est, primum accipiamus. Differt autem nihil habitum, vel eum qui secundum habitum intendere.

b Videtur autem magnanimus esse, qui magnis seipsum dignificat dignus existẽs.

c Qui enim non secundum dignitatẽ id facit, insipiens. Eorum autem, qui secũdum virtutẽ nullus insipiens, neque stultus. Magnanimus quidem igitur qui dictus est.

d Qui enim paruis dignus, & his dignificat seipsum, temperatus, Magnanimus autem nõ. In magnitudine enim magnanimitas, quemadmodũ,& pulchritudo in corpore magno. Parui autẽ,& formosi,& commensurati, pulchri autem non.

e Qui autem magnis seipsum dignum fac tindignus existens, chaymus. Qui autem maioribus quam dignus nõ est, omnis chaymus.

f Qui autẽ minoribus quam dignus, pusillanimus siue magnis siue moderatis,siue paruis dignus existẽs adhuc minoribus seipsum dignificet. Et maxime vtique videbitur si videatur magnis dignus. Quid enim faceret nisi talibus esset dignus.

g Est autem magnanimus magnitudine quidem extremus, eo autem quod vt oportet medius. Eo enim quod secũdum dignitatem seipsum dignificat. Hi autem superabundant & deficiunt.

h Si autem vtique magnis seipsum dignificat dignus existẽs, & maxime maximis, circa vnum vtique erit maxime. Dignitas autem dicitur ad ea quæ exterius bona. Maximum hoc autem vtique ponemus quod diis attribuimus,& quod etiam maxime desiderãt, qui in dignitate, quod in optimis præmium. Tale autem honor. Maximum enim hoc eorum vtique; quæ exterius bonorum. Circa honores vtique & inhonorationes magnanimus est, vt oportet.

i Et sine ratione, Videtur autem magnanimi circa honores esse, honore autem magni maxime magnificant seipsos secundum dignitatem.

k Pusillanimus autem deficit, & ad seipsum, & ad magnanimi dignitatẽ. Chaymus vero, & ad seipsum quidem superabundat, non tamen ad magnanimum.

l Magnanimus autem siquidem maximis dignus, optimus vtique erit. Maiori enim semper melior dignus, & maxime optimus vt vere. Ergo magnanimum oportet bonum esse.

Videbitur

LECTIO VIII.

A *MAgnanimitas circa magna quidem, vel ex ipso nomine versari videtur. Circa quæ vero versatur, primum accipiamus oportet. Atque nihil refert siue habitum ipsum, siue eum consideremus, qui habitum habet.*

Itaque magnanimus is est, qui magnis est dignus, & dignum sese magnis censet.

Qui namque non pro dignitate hoc facit, stolidus est. At eorum, qui prædici sunt virtute, nemo demens, nemo stolidus est. Is igitur quem diximus, magnanimus est.

B *Qui namque parua meretur, & hisce dignum sese censet, modestus quidem at non magnanimus est. Magnanimitas enim in magnitudine, sicut & pulchritudo corpore in magno consistit. Parui vero, formosi quidem sunt, & membris apti, sed non pulchri.*

Is autem qui est indignus, & magnis dignm seipsum censet, lentus est. Non est autem omnis lentus, qui maioribus quam meretur dignum seipsum censet.

C *At is qui se dignum minoribus quã dignus sit opinatur, pusillanimus est, siue magna, siue mediocria mereatur, siue parua quidem, minoribus vere se dignum esse existimet. Et maxime videbitur is, qui magnis est dignus. Quid enim fecerat si tantis nõ esset dignus.*

Est igitur ipse magnanimus magnitudine quidem extremus, ratione autem eius quod oportet medius. Dignũ enim eo seipsum censet quod ad dignitatem suam accommodatur. Illi vero exuperant, & deficiunt.

D *Quod si magnitudine animi præditus magni se dignum censeat, & sit dignus & maxime maximis, circa vnum genus maxime versabitur ipse. Dignitas autem ad externa dicitur bona. Maximum vero id asseruerint omnes esse quod diis ipsis tribuimus, & quod maxime homines, qui sunt in dignitate affectãt, quodque dari præmium ob res pulcherrimas solet. Talis autem est ipse honor, hoc est enim bonorum maximum externorum. Circa igitur honores, & oppositum eorundem versatur, vt oportet ipse magnanimus.*

E *Et sine etiam ratione. Magnanimi circa honores esse videntur. Viri namque magni, maxime se dignos esse honore pro dignitate censent.*

Sed pusillanimus deficit tam ad seipsum, quam ipsius magnanimi dignitatem. Lentus autem respectu quidem sui exuperat, non tamen ipsum magnanimum.

Atqui magnanimus ipse cum sit maximis dignus, fuerit optimus sane. Melior enim maiora semper meretur, & optimus maxime. Eum ergo qui vere magni est animi, bonum esse oportet.

Atque

m Videbitur autē esse magnanimi, quod in vnaquaque virtute magnum.

n ¶ Et nequaquam vtique congruit magnanimo fugere cōmouentem, neque iniusta facere. Cuius enim gratia operabitur turpia, cui nihil magnum?

o Secundum singula autem intendenti, omnino derisibilis vtique videbitur magnanimus non bonus existens. Non erit autem vtique neque honore dignus prauus existens. Virtutis enim præmium honor, & attribuitur bono.

p Videtur quidem igitur magnanimitas quidam ornatus esse virtutum. Maiores enim ipsas facit & non fit sine illis. Propter hoc difficile est secundum veritatem magnanimum esse. Non enim possibile sine bonitate.

A *Atque magnanimi videbitur id esse quod est in vnaquaque virtute magnum.*

Nulloque modo cōuenit magnanimo pericula fugere ob timorem, aut iniuriam facere. Gratia namque cuius is aget turpia, cui nihil est magnum.

Singula vero consideranti magnanimus si non sit bonus, ridiculus omnino videbitur. Nec etiam dignus erit honore si prauus sit, quippe cum honor præmium sit virtutis ac bonis nominibus tribuatur.

B *Videtur igitur ipsa magnitudo animi, tanquam ornamentum quoddam esse virtutum. Nam maiores efficit ipsas, & sine illis ipsa non fit. Quamobrem difficile est vere magnanimum esse; non enim esse potest, si non omnis probitas adsit.*

LECTIO VIII.

POstquam Philosophus determinauit de virtutibus, quæ sunt circa pecunias, hic determinat de virtutibus, quæ sunt circa honores. Et primo de magnanimitate, quæ est circa magnos honores. Secundo de quadam virtute innominata, quæ est circa moderatos honores, ibi. [Videtur autem, & circa hanc esse virtus quædam, &c.] Circa primum duo facit. Primo inuestigat materiam magnanimitatis, & oppositorum vitiorum. Secundo determinat actus, & proprietates eorum, ibi. [Maxime quidem igitur, &c.] Circa primum duo facit. Primo proponit quod intendit. Secundo manifestat propositum ibi. [Videtur magnanimus. &c.] Dicit ergo primo, ex ipso nomine magnanimitatis apparet, quod magnanimitas est circa magna. Oportet autem primo accipere circa qualia magna sit. Et determinat de modo considerationis, quod nihil differt, vtrum loquamur de ipso habitu magnanimitatis, vel de eo, qui disponitur secūdum habitum, id est magnanimo. Deinde cum dicit.

Lect. 2.

Lect. 9.

C

b ¶ Manifestat propositum. Et circa hoc duo facit. Primo manifestat materiam magnanimitatis in generali. Secundo in speciali, ibi. [Si autem vtique magnis, &c.] Circa primum duo facit. Primo ostendit, quod magnanimitas est circa magna. Secundo ostendit, quomodo circa eadem fiunt vitia opposita, ibi [Qui autem magnis seipsum dignum facit, &c.] Tertio, quomodo virtus consistit in medio ibi. [Est autem, &c.] Circa primum tria facit. Primo proponit, quod intendit dicens, quod ille videtur esse magnanimus, qui dignum seipsum æstimat magnis, id est vt magna faciat, & magna ei fiant, cum tamen sit dignus. Secundo ibi.

D

c ¶ Ostendit, quod ad magnanimum requiratur, quod sit dignus magnis. Ille enim qui magnis se dignificat non secundum dignitatem, id est quorum non est dignus, est insipiens. Sapientis enim est in omnibus debitum ordinem seruare. Non autem virtuosus est insipiens vel stultus, quia virtus operatur secundum rationē rectam, vt in Secundo habitum est. Sic igitur patet, quod magnanimus est ille, qui dictus est, qui scilicet dignus est magnis quibus seipsum dignificat. Tertio ibi.

Lect. 2.

d ¶ Ostendit, quod magnanimus dignificet seipsum magnis. Ille enim, qui est dignus paruis, & his seipsum dignificat potest dici temperatus, prout temperantia sumitur pro quacunque moderatione. Non tamen potest dici magnanimus, quia magnanimitas consistit in quadam magnitudine, sicut pulchritudo proprie consistit in corpore magno. Vnde illi qui sunt parui, possunt dici formosi propter decentiam coloris, & propter debitam commensurationem membrorum, non tamen possunt dici pulchri propter magnitudinis defectum. Deinde cum dicit.

e ¶ Ostendit, quomodo circa magna se habeāt opposita vitia. Et primo quomodo se habeat circa magna vitium quod est in excessu. Secūdo quomodo se habeat circa magna vitium quod est in defectu, ibi. [Qui autem minoribus quam dignus, &c.] Dicit ergo primo, quod ille qui æstimat seipsum dignum magnis, cum sit indignus, vocatur chaymus, id est fumosus quem possumus dicere vētosum, vel præsumptuosum. Sed ille qui est dignus magnis, & adhuc maioribus se dignum æstimat, non semper vocatur chaymus, eo quod difficile est mensuram rectā attingere, vt aliquis non maioribus seipsum dignum æstimet. Deinde cum dicit.

f ¶ Ostendit, quomodo se habeat ad magna vitium quod est in defectu. Et dicit quod ille, qui æstimat seipsum dignum minoribus, quam sit dignus, vocatur pusillanimus. Et hoc siue sit dignus magnis siue mediocribus siue paruis dum tamen adhuc minoribus seipsum dignificet. Maxime tamen vocatur pusillanimus ille, qui est dignus magnis, si illis magnis intendere recuset & intendit aliquibus minoribus. Multo enim magis ad parua se deiiceret nisi esset magnis dignus. Deinde cum dicit.

E

g ¶ Ostendit, quomodo magnanimitas sit in medio. Videtur enim si est circa magna, quod sit in extremo. Nam cum æquale medium sit inter magnum, & paruum, magnum habet rationem extremi. Vnde dicit quod magnanimus quidem quantum ad magna quibus seipsum dignificat, in extremo consistit. Sed inquantum hoc facit secundum quod oportet, consistit in medio, quia scilicet seipsū dignificat magnis secundū suum dignitatem. Medium enim virtutis non attenditur secundū quantitatem rei, sed secundū rationem rectam. Vnde quantumque sit

opus quod homo faciat, dũmodo à ratione recta A non recedat, non propter hoc est extra medium virtutis. Sed vitia opposita superabundant & deficiunt ab eo, quod oportet. Deinde cum dicit.

h ¶ Manifestam materiam magnanimitatis in speciali. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit, quod magnanimitas est circa honorem. Secundo ostendit, quomodo circa hoc se habeant vitia opposita, ibi. [Pusillanimitas autem &c.] Tertio, ostendit quomodo magnanimitas se habeat ad alias virtutes. ibi. [Magnanimitas autem siquidem, &c.] Primum autem ostendit dupliciter. Primo quidem per rationem dicens quod si magnanimus dignificet seipsum magnis, tanquã B eis dignus existens, consequens est quod maxime dignificet seipsum maximis. Et vlterius, quod magnanimitas sit præcipue circa vnum, quia id quod per excellentiam dicitur, vni attribuitur. Cum autem dicitur esse aliquibus dignus, talis dignitas refertur ad bona exteriora, quæ homini pro præmio dantur. Illud autem oportet ponere maximum quod Deo attribuitur, & quod maxime desideratur ab his, qui sunt in dignitate, & quod est præmium optimorum actuum. Huiusmodi autem est honor, honorem enim Deo exhibemus, honor etiam est quem requirunt hi, qui sunt in dignitate, honore etiam præmiantur virtuosi actus. Vnde manifestũ est: C quod honor est optimum inter omnia exteriora bona. Et ita sequitur, quod magnanimitas maxime attendatur circa honores, & opposita inquantum, scilicet magnanimus se habet circa talia secundum quod oportet. Secundo ibi.

i ¶ Manifestat propositum per experimentum dicens: quod etiam sine ratione apparet quod magnanimitas sit maxime circa honorẽ ex hoc quod per experimentum videmus, quod magnanimi maxime dignificant seipsos honore: sed non supra dignitatem. Deinde cum dicit.

k ¶ Ostendit quomodo opposita vitia se habeant circa prædictam materiam. Et dicit quod D pusillanimus deficit per respectum ad seipsum, quia scilicet dignificat se minoribus quam dignus sit, & etiam per respectum ad dignitatem magnanimi, quia, scilicet dignificat seipsũ minoribus quam magnanimus sit dignus. Sed Chaymus, id est præsumptuosus superabundat quidem per respectum ad seipsum, quia scilicet magnificat seipsum maioribus, quam sit dignus, non autem superabundat magnanimum, quia scilicet non dignificat seipsum maioribus, quã magnanimus sit dignus. Deinde cum dicit.

l ¶ Determinat de magnanimitate per cõparationem ad alias virtutes. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit quod magnanimitas non est sine aliis virtutibus. Secũdo manifestat quasdam conclusiones ex dictis, ibi. [Videtur quidem igitur, &c.] Circa primum duo facit. Primo ostendit per rationem communem quod magnanimitas non est sine aliis virtutibus. Secundo ostendit idem per ea, quæ in singulis apparent, ibi. [Secundum singula autem &c.] Circa primum duo facit. Primo ostendit, quid facit magnanimitatẽ esse specialiter virtutem, ibi. [Videtur autẽ esse &c.] Secundo excludit quendam errorem, ibi. [Et nequaquam vtique &c.] Dicit ergo primo, quod cum magnanimus dignificet seipsum maximis bonis, & ei dignus existit, consequens est vt sit optimus. Majori enim bono semper melior est dignus: & per consequens ille qui maximis est dignus, oportet quod sit optimus. Oportet ergo, quod magnanimus vere sit bonus, alioquin non esset dignus maximis honoribus. Deinde cum dicit.

m ¶ Ostẽdit per quid magnanimitas sit specialis virtus cum comitetur alias virtutes. Et dicit, quod ad magnanimitatem videtur pertinere id quod est magnum in vnaquaque virtute propter hoc quod nõ est dignus magno honore, qui non operatur magnum virtutis actum. Sic igitur circa actum alicuius alterius virtutis operatur illa virtus, attendens id quod est proprium sibi. Puta fortitudo intendit fortiter agere: magnanimitas attendit magna operari in fortiter agendo. Et quia moralia speciem habent ex fine quem intendunt: manifestum est quod magnanimitas, & fortitudo specie differunt, licet circa idem operentur quia scilicet non ad eandem rationem motiui attendit vtraque virtus. Deinde cum dicit.

n ¶ Excludit quendam errorem. Videtur enim quibusdam quod ad magnanimum pertineat, vt suo sensui semper innitatur, & nullius admonitionem sequatur, & quod non dubitet cuicumque iniustitiam facere. Sed Philisophus dicit hoc esse falsũ. Quia nullus operatur aliquid indecens, nisi propter appetitum alicuius. Sed magnanimus non tantum appreciatur quãcunque rem exteriorem: vt propter eam aliquid turpe operari velit. Deinde cum dicit,

o ¶ Manifestat quod dictum est per ea, quæ in singulis apparent, Et dicit quod si quis velit ad singularia intẽdere, omnino videbitur derisibilis ille qui reputat se magnanimum nisi sit bonus: quia si sit malus, non erit dignus honore, nam honor est præmium virtutis vnde magnanimus dignificat seipsum magnis honoribus, vnde non potest esse quod aliquis malus sit magnanimus. Deinde cum dicit.

p ¶ Infert duas conclusiones ex præmissis. Quarum prima est quod magnanimitas videtur esse ornatus quidam omnium virtutum, quia per magnanimitatẽ omnes virtutes efficiuntur maiores: eo quod ad magnanimitatem pertinet operari magnum in omnibus virtutibus & ex hoc crescunt virtutes, & iterum non fit magnanimitas sine aliis virtutibus, & sic E videtur superaddi aliis tanquam ornatus earum. Secunda conclusio est quod difficile est esse vere magnanimum, quia magnanimitas non potest esse sine bonitate virtutis: & etiam sine magna virtute, cui debeatur magnus honor. Hoc autem consequi est difficile, vnde difficile est hominem magnanimum esse.

LECTIO IX.

MAxime quidem igitur circa honores, & inhonorationes magnanimus est.

Et

LECTIO IX.

MAgnitudo igitur animi, maxime circa honores, & oppositum versatur.

Atque

b Et in magnis, & studiosis moderate delectabitur vt propria adipiscens, vel minora. Virtuti enim perfectæ non vtique fiet dignus honor. Sed tamen, & adhuc recipiet in non habendo ipsos maiora ipsi tribuere. A

c Eum autem quia contingentibus, & in paruis omnino paruipendet, non enim his dignus.

d Similiter autem, & inhonoratione. Non enim erit iuste circa ipsum. Maxime quidem igitur est quemadmodum dictum est, magnanimus circa honores. B

e Sed adhuc circa diuitias, & potentatū, & omnem bonam fortunam & infortunium moderate habebit quomodocūque fiant. Et neque bene fortunatus vtique gaudiosus erit, neque infortunatus tristis neque enim circa honorem, ita habet, vt maximum ens. Potentatus enim & diuitiæ, propter honorem fient delectabilia. Habentes igitur ipsa, honorari per ipsa volunt Cui autem & honor paruum est huic & alia. Propter quod despectores videntur esse.

f Videntur autem & bonæ fortunæ conferre ad magnanimitatem. Nobiles enim dignificantur honore, & potentes, & ditantes. In superexcellentia enim. Bono autem superexcellens omne honorabilius. Propter quod, & talia magnanimiorem faciunt. Honorantur enim à quibusdam. Secundum veritatem autem bonus solus honorandus. Cui autem ambo existunt, magis dignus fit honore. C

g Qui autem sine virtute talia bona habent, neque iuste magis seipsos dignificant, neque recte magnanimi dicuntur, sine virtute enim perfecta non sunt hæc. Despectores autem, & iniuriatores, & talia habentes efficiuntur mali. Sine virtute enim non facile ferre moderate bonas fortunas. Non potentes autem ferre, & existimantes alios superexcellere, illos quidem contemnunt, ipsi autem quodcūque vtique continget operantur. Imitantur enim magnanimum non similes existentes. Hæc autem operantur in quibus possunt. Quæ quidem igitur secundum virtutem non operantur, contemnunt autem alios. Magnanimus autem iuste contemnit. Glorificat enim vere, multi autem contingenrer. D E

Atque magnanimus pro iis quidem honoribus, qui & magni sunt, & à studiosis hominibus offeruntur moderate lætabitur, tanquam accommodatos sibi, vel minores etiam adipiscens. Virtuti enim cumulatæ nullus dignus honor fieri potest. Accipiet tamen, quia maiora nequeunt exhiberi.

Sed eos honores quos quiuis homines, & paruis tribuunt paruipendet omnino. Non est enim his dignus.

Similiter, & id quod est honori contrariū. Non enim iure fuerit circa ipsum. Vt igitur dictum est, vir magnanimus maxime circa honores versatur.

Et circa tamen diuitias, & potestates, & omnem prosperitatem aduersitatemque fortunæ quocunque euenerit modo, moderate sese habebit. Et neque vehementer in prosperitate lætabitur, neque nimium in aduersitate dolebit, neque enim circa honorem ita sese habet qui quidem maximum bonum est: potestates enim diuitiæque propter honorem expetuntur, itaque qui hæc habent per ipsa honoribus affici volunt, cui igitur, & honor est paruum, huic, & cætera parua sunt. Qua propter ipsi magnanimi contemptores sunt.

Videntur autem, prosperitates fortunæ ad magnanimitatem conducere. Nobiles enim & ii qui sunt in potestatibus constituti, vel diuites, digni censentur honore, in excellētia namque consistunt. Atque omme bonum quod excellit, dignū est magis honore. Quapropter, & talia magis magnanimos faciūt. A quibusdam enim honorantur. Re autem vera solus bonus est honorabilis. Atque ii quidem quibus insunt, ambo digni magis honore censentur.

Qui vero sine virtute talia bona habent, immerito se dignos magnis honoribus existimant; neque magnanimi recte dicuntur. Non enim sunt hæc sine cumulata virtute, contemptores autem petulantesque fiunt, non est enim facile sine virtute res moderate ferre secundas. Atque cum æqualiter ferre non possunt, putentque se cæteris antecellere, illos quidem despiciunt, ipsi vero quicquid contigerit, agunt. Imitantur enim magnanimum, & si similes ei non sunt, idque faciunt in quibus possunt. Ea igitur quæ à virtute proficiscuntur non agunt, despiciunt autem cæteros. Sed magnanimus iure despicit: opinatur enim vere, vulgus autem vt contingit.

LECTIO IX.

POstquam Philosophus inquisiuit materiam magnanimitatis & oppositorū vitiorum, hic determinat de actibus, & proprietatibus eorum. Et primo determinat de magnanimitate. Secundo de oppositis vitiis, ibi. [Deficiens autem pusillanimus, &c.] Circa primum duo facit. Primo ostendit qualiter magnanimus operetur circa propriam materiam. Secundo determinat proprietates magnanimi, ibi.

[Non est autem, &c.] Circa primum duo facit. Primo ostendit quomodo se habeat circa honores, qui sunt materia propria magnanimitatis. Secundo quomodo se habeat circa alia, ibi. [Sed adhuc, & circa diuitias, &c.] Circa primum duo facit. Primo resumit quod supra dictum est de materia magnanimitatis. Et dicit, quod ex supradictis patet quod maxime, & principaliter dicitur esse aliquis magnanimus: eo quod bene se habet circa honores, & opposita, scilicet inhonorationes. Eadem enim virtus est circa opposita: sicut fortitudo circa timores, & audacias. Secundo ibi.

A

b ¶ Ostendit qualiter se habeat circa huiusmodi materiam. Et primo, ostendit qualiter, & quomodo se habeat circa magnos honores dicens: quod si magnanimis exhibeantur magni, & boni honores: & pro bonis actibus. moderate de eis delectentur. Contingit enim quod aliquis immoderate delectatur de aliquibus adeptis: ex eo quod ex insperato sibi adueniunt, & admiratur ea, quasi quædam maxima supra seipsum existentia. Sed cum magnanimus adipiscitur, existimat quasi quædam bona proprie sibi conuenientia, & adhuc minora quam ei debeantur. Considerat enim quod nullus honor exterius ab hominibus exhibitus, est condignum præmium virtutis, quia bonum rationis ex quo laudatur virtus, excedit omnia exteriora bona. Nec tamen propter hoc indignatur, quod sibi minora exhibentur, quam debeantur. Sed recipit æquanimiter considerans, quod homines non habent aliqua maiora, quæ ei retribuantur. Secundo ibi.

B

c ¶ Ostendit quomodo se habeat circa paruos honores. Et dicit, quod si exhibeantur sibi honores à contingentibus, & si honoretur pro quibuscunque aliis rebus præter virtutem, puta si honoretur propter diuitias, vel propter aliquid huiusmodi, vel si honoretur aliquibus paruis honoribus tales honores contemnet: quia reputat se non esse talibus honoribus dignum. Non enim sufficit virtuoso, vt honoretur tanquam diues, Tertio ibi.

C

d ¶ Ostendit quomodo se habeat circa inhonorationes. Et dicit, quod in hoc se habet moderate. Sicut enim non extollitur magnis honoribus, ita animus eius non deiicitur per contumelias, quia considerat iniuste eas sibi inferri. Sic igitur manifestū est quod magnanimus maxime laudatur circa honores. Deinde cum dicit.

D

e ¶ Ostendit quomodo se habeat magnanimus circa quasdam secundarias materias, putà circa diuitias, & circa alia huiusmodi. Et circa hoc duo facit. Primo ostēdit quomodo magnanimus circa talia operetur. Secūdo, ostendit quomodo talia conferant ad magnanimitatem, ibi. [Videtur autem & bonæ fortunæ, &c.]. Dicit ergo primo, quod quāuis magnanimus principaliter sit circa honores, est tamen adhuc secundario circa diuitias, & potentatus, & omnia, quæ pertinent ad bonam fortunam, inquantum scilicet propter hoc aliquis honoratur. Et iterum tam circa ista quam circa infortunia magnanimus moderate se habebit qualitercumque sibi accidat, ita scilicet quod neque si sit bene fortunatus superflue gaudebit: neque si sit infortunatus superflue tristabitur. Quod probat per hoc, quod supradictum est, quod moderate se habet circa honores: qui tamen sunt maximum quid inter omnia exteriora bona. Quod patet ex hoc, quod tam potentatus, quam diuitiæ desiderantur propter honorem; prout scilicet homines habentes talia volunt honorari per ipsa. Si ergo magnanimus ipsum honorem paruum existimat, vt non superflue pro ipso gaudeat, multo magis, & alia reputabit parua: ita quod non superflue gaudebit pro eis. Et inde est, quod à quibusdam iudicantur esse despectores, pro eo quod exteriora bona contemnunt, & sola interiora bona virtutis appreciantur. Deinde cum dicit.

f ¶ Ostendit quomodo exteriora bona fortunæ conferant ad magnanimitatem Et primo ostendit, quod conferunt ad magnanimitatem augendo eam, quando sunt cum virtute. Secundo ostendit, quod sine virtute non possunt magnanimum facere ib. [Quæ autē sine virtute.] Dicit ergo, quod omnia exteriora bona fortunæ videtur aliquid conferre ad magnanimitatem: inquantum scilicet propter ea aliqui reputantur digni honore, putà nobiles, & potentes, vel diuites. Omnia enim ista cōstant in quadam superexcellentia prout nobiles excedunt ignobiles & sic de aliis. Omne autem illud quod superexcedit in bono, est magis honorabile. Honor enim est quædam reuerentia, quæ debetur superexcellēti bono. Et quia magnanimus est dignus honore, inde est quod talia faciunt homines magis magnanimos: prout, scilicet honorantur à quibusdam vulgaribus hominibus, quia sola hæc bona cognoscunt. Sed secundum rei veritatem solus bonus, id est, virtuosus est honorandus, quia scilicet honor est proprium præmium virtutis. Si aliquis habeat ambo simul, scilicet virtutem, & bona fortunæ, fiet magis dignus honore, inquantum scilicet vtraque materia est honorabilis. Et secundum veritatē, & opinionē ipsa etiam bona fortunæ organice deseruiunt ad operationes virtutum. Deinde cum dicit.

g ¶ Ostendit quod bona fortunæ sine virtute non possunt facere magnanimum. Et dicit quod illi, qui habent talia bona sine virtute, non possunt reputare se dignos magnis honoribus. Vnde nec recte magnanimi dicuntur, quia quod sit dignus magis, & quod sit magnanimus, non potest contingere sine virtute perfecta, vt supra dictum est. Sed qui virtute carent, propter excellentiam exteriorum despiciunt alios, & iniuriantur eis, & in similia mala incidunt eò quod non est facile, quod quis moderate ferat bona fortunæ sine virtute. Hoc enim est magnum opus virtutis, vt aliquis moderate se habeat in bonis fortunæ. Vnde cum illi qui carēt virtute, non possunt bene ferre fortunas, dum existimant quod simpliciter excellant aliquos quos diuitiis excellunt, contemnunt eos. Et quia non reputant aliquam excellentiam operari secundū virtutem, ideo non curant operari aliquid boni, sed operantur quicquid venit ad cor. Volunt enim imitari magnanimum, cum tamen non sint ei similes. Imitantur autem eum in quibus possunt, non quidem in hoc quod operentur secundum virtutem, quod maxime facit magnanimus: sed in hoc, quod contemnunt alios, nō tamen eodem modo sicut magnanimus. Nam magnanimus iuste contemnit, scilicet malos, & vere glorificat, scilicet bonos. Sed multi, qui carent virtute contemnunt, & glorificant indifferenter qualitercumque, contemnendo scilicet interdum bonos, & glorificando malos.

E

A

LECTIO X.

NOn est autem microchindinos, neque philochindinos propter pauca honorare. Megalochindinos autem.

b Et cum periclitetur non parcens vitæ, vt non dignum existens omnino viuere.

c Et potens benefacere, beneficiatus autem verecundatur. Hoc quidem enim superexcellentis, hoc autem superexcelsi.

d Et retributiuus plurimum. Ita enim erit debitor, qui incipit, & erit bene passus. B

e Videntur enim & in memoria habere eos, quibus vtique faciant bene. Eos autem à quibus vtique vel passi fuerint bene, aut patiantur bene, non. Minor enim qui patitur bene, eo qui facit. Vult autem superexcellere.

f Et hoc quidem delectabiliter audit, hoc autem indelectabiliter. Propter quod Thetim non dicere beneficia Ioui, neque Lacones ad Athenienses, sed quæ passi sunt bene. C

g Magnanimi autem, & nullo indigere, vel vix, ministrare autem prompte.

h Et ad eos quidem, qui in dignitate, & bonis fortunis magnum esse. Ad medios autem moderatim.

i Hos quidem enim superexcellere difficile, & venerabile, hos autem facile. Et in illis quidem venerari non inuirile, in humilibus autem onerosum.

k Quemadmodum ad imbecilles fortem esse, & ad honorabilia non ire, vel vbi præcellunt alij. D

l Et ociosum esse, & pigrum, sed vel vbi honor magnus, vel opus, & paucarum quidem operationum: magnorum autem nominabilium.

m Necessarium autem, & manifestum oditorem esse, & manifestum amatorem. Latere enim timidi.

n Et curare veritatem magis quam opinionem.

o Et dicere, & operari manifeste. Liber enim propalator, quia contemptiuus est. Contemptiuus autem, propter quod & libere: propalatiuus autem propter quod contemptiuus. E

p Et veridicus. Veruntamen quæcunque non propter ironiam. Ironia autem ad multos.

q Et ad alium non posse viuere, sed vel ad amicum: seruile enim propter quod, & omnes blanditores obsequiosi seruiles, & humiles blanditores.

LECTIO X.

NOn autem parua pericula subit, nec periculorum est cupidus, propterea quod res paucas multifacit, sed subit magna.

Atque cum periculo versatur vitæque non parcens, quasi non sit dignum omnino viuere.

Est etiam talis, vt beneficia conferat, & pudeat ipsum si suscipiat beneficia. Illud enim superioris est, hoc inferioris.

Et in retribuendo maiora beneficia conferat, hoc enim modo debitor insuper fiet is, qui primus contulit, atque suscipiet beneficium.

Videtur etiam, & eorum quidem meminisse in quos beneficia contulit, eorum autem non meminisse à quibus ipse suscepit. Est enim is qui suscepit, inferior eo, qui contulit beneficium, ipse vero vult superior esse.

Et cum voluptate quidem audit ea, quæ contulit, sine autem voluptate ea quæ ipse accepit. Quapropter & Thetis non enarrat beneficia Ioui, nec Atheniensibus Lacedæmonij, quæ contulerunt in illos, sed quæ susceperunt ab illis.

Est etiam magnanimi, nemine, aut vix indigere, ministrare autem prompte.

Et ad eos quidem homines, qui in dignitate sunt constituti prosperitatibusque vtuntur fortunæ magnum esse, ad medios autem mediocrem.

Illos enim superare difficile est, & gloriosum, hos autem facile. Et inter illos quidem gloriari non est ingenerosum inter humiles autem est importunum.

Quemadmodum viribus contra imbecillos contendere. Est etiam magnanimi non adire ea, quæ afficiuntur honore, & vbi alij primas occupant partes.

Et ociosum esse, ac tardum, nisi vbi magnus est honos, vel opus, & paucas quidem agendas res aggredi, magnas autem, & præclaras.

Necesse est etiam palam ipsum tam odisse, quam etiam amare, quippe cum metuentis sit occultare.

Et magis ipsi curæ veritatem, quam opinionem esse.

Et aperte loqui, ac agere. Est enim hoc contemptoris. Quapropter vtitur libertate. Est enim, & libertate vtentis. Idcirco contemptor est.

Et etiam verax, nisi dissimulatione vtatur, qua quidem ad multitudinem vtitur.

Et non posse ad alium viuere, nisi ad solum amicum: seruile. Quapropter, & omnes adulatores seruiles sunt, & omnes humiles adulatores.

r Neque admiratiuus. Nihil enim magnum ipsi est. A

ſ Neque memor mali, non enim magnanimi recordari mala aliqualiter, ſed magis deſpicere.

t Neque humaniloquus, neque enim de ſeipſo loquitur neque de alio, neque enim vt laudetur cura eſt ipſi, neque vt alij vituperentur. Neque rurſus laudatiuus eſt. Propter quod neque maliloquus neque de inimicis, niſi propter iniuriam.

u Et de neceſſariis, vel paruis planctiuus & deprecatiuus. Studentis enim ſic haberi circa hoc. B

x Et potens poſſediſſe magis bona infructuoſa fructuoſis, & vtilibus. Sufficienter enim magis.

y Sed & motus grauis magnanimi videtur eſſe, & vox grauis, & locutio ſtabilis. Non enim feſtinus, qui circa pauca ſtudet, neque contentioſus, qui nihil magnum exiſtimat. Acumen autem vocis & velocitas propter hæc. Talis quidem igitur magnanimus.

Nec eſt procliuis ad admirandum, nihil enim apud ipſum eſt magnum.

Nec eſt ſibi mali memor illati, non eſt enim magnanimi meminiſſe, præſertim mala, ſed potius deſpicere.

Nec de hominibus loquitur. Etenim neque de ſeipſo, neque de alio dicet. Nec enim vt laudetur ipſe, nec vt alij reprehendatur eſt ipſi curæ, nec rurſus eſt laudator. Idcirco, nec maledictis, nec in inimicos quidem niſi ob contumeliam.

De neceſſariis præterea rebus, vel paruis minime eſt querulus, nec ad precandum procliuis. Eſt enim ſtudentis circa hæc ita ſe habere.

Eſt etiam talis, vt res magis pulchras ſineque fructu, quam fructuoſas vtileſque poſſideat. Eſt enim magis ſufficientis.

Inſuper ipſius magnanimi motus tardus eſſe debet, & vox grauis, & locutio tarda. Non enim properat is, qui circa pauca ſtudet, nec eſt vehemens, qui nihil exiſtimat magnum. Acumen autem vocis, & celeritas propter hæc ipſa fieri ſolent. Talis eſt igitur ipſe magnanimus.

LECTIO X.

C

POſtquam Philoſophus oſtendit, qualiter magnanimus operetur circa propriam materiam, hic determinat proprietates magnanimi. Et circa hoc duo facit. Primo proponit proprietates magnanimi, quæ accipiuntur per comparationem ad materias virtutum. Secundo ponit proprietates, quæ accipiuntur ſecundum diſpoſitionem ipſius magnanimi, ibi. (Neque admiratiuus, &c.) Circa primum duo facit. Primo proponit proprietates magnanimi, quæ accipiuntur per comparationem ad res exteriores. Secundo D per comparationem ad humanos actus, ibi. (Et ocioſum eſſe, & tarde, &c.) Circa primum tria facit. Primo ponit proprietates magnanimi per comparationem ad exteriora pericula, quæ ſunt materia fortitudinis. Secundo per comparationem ad exteriora beneficia, quæ proprie pertinent ad liberalitatem, ibi. (Et potens beneface-re, &c.) Tertio per comparationem ad honores, qui proprie pertinent ad magnanimitatem, ibi. (Et ad eos autem, qui in dignitate. Prætermittit autem dicere de materia temperantiæ, quia non habet de ſe aliquam magnitudinem, ſed eſt circa ea, quæ ſunt nobis & brutis communia, vt in tertio habitum eſt. Magnanimitatis autem eſt E operari magnum in omnibus virtutibus, vt ſupra habitum eſt. Circa primum ponit duas proprietates, quarum prima eſt, quod magnanimus non eſt microchindinos, id eſt pro paruis periclitans, neque eſt philochindinos, id eſt amator periculorum, quaſi prompte & de facili ſe ad pericula exponens. Et hoc ideo, quia nullus exponit ſe periculo, niſi propter aliquid quod multum appreciatur. Ad magnanimum autem pertinet pauca tantum appreciari, quod pro eis ſe velit periculis exponere. Vnde non de facili, neque pro paruis rebus pericula ſubit. Eſt autem magnanimus megalochindinos, id eſt pro magnis periclitans, quia ſe exponit quibuſcunque periculis pro magnis rebus, puta pro ſalute communi, pro iuſtitia, pro cultu diuino, & aliis huiuſmodi. Secundam proprietatem ponit ibi.

b ¶ Et dicit, quod magnanimus quando periculis ſe exponit, hoc facit vehementer, ita vt non parcat vitæ quaſi non ſit dignum, quod magis velit viuere, quam magna bona per mortem conſequi. Deinde cum dicit.

c ¶ Ponit quinque proprietates magnanimi, quæ accipiuntur per comparationem ad beneficia, quæ ſunt propria liberalitati. Quarum prima eſt, quod magnanimus eſt potens benefacere, id eſt promptus ad beneficia largienda, ſed verecundatur ab aliis beneficia accipere: nam beneficia dare eſt excellentis, beneficia autem recipere eſt eius, qui exceditur. Magnanimus autem ſemper intendit ad hoc, quod ſuperexcedat in bono. Secundam proprietatem ponit ibi.

d ¶ Dicit quod ſi magnanimus beneficia accipiat ſemper ſtudet, vt retribuat maiora. Sic enim ille qui incepit beneficia conferre, erit magis bene patiens, id eſt beneficia recipiens in quantum plura accepit, quam dederit. Tertiam proprietatem ponit ibi.

e ¶ Et hæc quidem proprietas non eſt ex electione magnanimi, ſed conſequitur ex diſpoſitione ipſius. Ita enim eſt diſpoſitus magnanimus, vt delectetur beneficia dare, inuitus autem beneficia recipiat. Ea vero, quæ nos delectant, frequenter cogitamus, & per conſequens in memoria habemus. Ea vero, quæ non ſunt nobis delectabilia raro cogitamus, & per conſequens non multum in memoria retinemus. Et inde eſt quod magnanimi videntur in memoria habere eos, quibus dant beneficia, non autem eos à quibus recipiunt. Hoc enim eſt contrarium voluntati eius, ſecundum quod vult ſuperexcellere in bono. Ille autem, qui bene

patitur accipiendo, scilicet beneficia, est minor eo, qui beneficia confert. Secundum electionem autem, magnanimus non obliuiscitur beneficiorum, sed studet ad hoc, quod maiora recompenset sicut dictum est. Quartam rationem ponit ibi.

A

f ¶ Et dicit, quod magnanimus delectabiliter audit beneficia, quæ ipse contulit, non autem delectabiliter audit beneficia, quæ recipit. Delectari siquidem potest in amore eius cui beneficia contulit. Sed de hoc, quod ipse beneficia recepit non delectatur. Et circa hoc ponit duo exempla. Quorum primum sumitur ex dictis Homeri, qui introducit Thetim, quam dicebant esse Deam aquarum, accedentem ad Iouem, quem dicebant esse regem omnium deorum. Et quod Thetis non dixit Ioui beneficia, quæ ipsa Ioui contulerat, quasi hoc non esset ei acceptum sed potius beneficia, quæ ipsa à Ioue acceperat, quod Iupiter libentius audiebat. Aliud autem exemplum sumit ex historia Græcorum in qua narratur, quod quidam ciues Lacones, Athenienſium auxilium implorantes, non dixerunt eis beneficia quæ fecerant, sed quæ receperant. Quintam proprietatem ponit ibi.

B

g ¶ Et dicit, quod ad magnanimum pertinet, quod exhibeat se tanquam nullo indigentem, vel non de facili, inquantum scilicet non petit aliquid, neque accipit, sed quod sit promptus ad hoc quod aliis beneficium ministret. Deinde cum dicit.

C

h ¶ Ponit proprietatem magnanimi per comparationem ad honores. Et circa hoc tria facit. Primo ponit proprietatem. Et dicit, quod ad magnanimum pertinet, vt se magnum, & honorabilem exhibeat ad illos, qui sunt in dignitate, & excellentia bonorum fortunæ. Sed ad mediocres moderationem quandam exhibet, non vtendo magnitudine sua ad eos. Secundo ibi.

i ¶ Inducit duas rationes eius quod dixerat. Quarum prima est, quod omnis virtus nititur ad id quod est difficile, & honorabile. Quod autem aliquis excellat in bono magnos viros est difficile, & venerabile. Sed quod aliquis excellat mediocres viros facile est. Secunda ratio est, nam quod aliquis inter magnos viros exhibeat se venerandum, pertinet ad quandam animi virilitatem. Sed quod aliquis velit magnam reuerentiam sibi exhiberi ab infimis personis, est eorum, qui sunt alijs onerosi. Tertio ibi.

D

k ¶ Ponit exemplum. Et dicit, quod simili modo hoc quod dictum est, est vitiosum, sicut quod aliquis exhibeat se fortem contra imbecilles, & quod non aggrediatur difficilia, quæ sunt honorabilium, & in quibus alii præcellunt. Deinde cum dicit.

l ¶ Ponit proprietates magnanimi secundum actus humanos. Et primo quantum ad seipsum. Secundo per respectum ad alios, ibi. (Necessarium, &c.) Dicit ergo primo quod ad magnanimum pertinet, quod sit ociosus, ex eo scilicet, quod non multis negociis se ingerit, & quod sit tardus, id est, non de facili se ingerat negociis. Sed solum illis actibus insistit, qui pertinent ad aliquem magnum honorem, vel ad aliquod magnum opus faciendum. Et sic magnanimus est operatiuus paucorum. Sed operatur magna & quæ sunt digna nomine magno. Deinde cum dicit.

E

m ¶ Ponit proprietatem magnanimi circa actus humanos, qui sunt per comparationem ad alium. Et primo quantum ad veritatem. Secundo quantum ad delectationem. (hæ enim præcipue requiruntur in conuictu ad alios, vt infra dicetur,) ibi. (Et ad alium non posse viuere) Circa primum ponit quatuor proprietates. Quarum prima respicit interiorem affectum. Et dicit quod necessarium est, quod magnanimus manifestus sit amicus, & manifestus inimicus, quia quod aliquis latenter amet, vel odiat, prouenit ex aliquo timore. Timor autem magnanimo repugnat. Secundam proprietatem ponit ibi.

n ¶ Et dicit, quod ad magnanimum pertinet, quod magis curet de veritate, quam de opinione hominum. Non enim propter humanam opinionem recedit ab eo, quod facere debet secundum virtutem. Tertiam proprietatem ponit ibi.

o ¶ Et dicit, quod ad magnanimum pertinet, quod manifeste loquatur & operetur, eo quod ipse est contemptiuus aliorum. Et inde est, quod ipse propalat sua dicta & facta. Quod enim aliquis occultet ea, quæ facit, vel dicit, prouenit ex hoc quod timet alios. Nullus autem timet eos quos contemnit. Vnde ista duo ad inuicem conuertuntur, vt scilicet aliquis sit libere propalatiuus, & contemptiuus. Non autem dicitur magnanimus esse contemptiuus, eo quod despiciat aliquos, quasi priuans eos debita reuerentia, sed quia non appreciatur eos vltra quam debeat. Quartam proprietatem ponit ibi.

p ¶ Et dicit, quod magnanimus in verbis suis non falsum, sed verum dicit, nisi forte aliqua ironice loquatur ex ludo. Vtitur autem ironia in societate multorum. Deinde cum dicit.

q ¶ Ponit proprietatem magnanimi circa delectationem, quæ est in conuictu. Et dicit quod ad magnanimum pertinet, vt non sit promptus ad conuiuendum cum aliis nisi cum amicis. Quod enim aliquis ingerat se familiaritatibus omnium, est seruilis animi. Vnde & omnes blanditores, qui volunt omnibus indifferenter placere, sunt obsequiosi, i. ad seruiendum parati. Et è conuerso, omnes humiles qui sc. sunt abiecti animi, sunt blanditores. Deinde cum dicit.

r ¶ Ponit proprietates magnanimi, quæ accipiuntur secundum dispositionem ipsius. Et primo ponit quasdam, quæ consistunt in corde. Secundo quasdam, quæ consistunt in locutione, ibi. (Neque humaniloquus, &c.) Tertio ponit illas, quæ consistunt in exteriori conuersatione, ibi. (Et potens possedisse, &c.) Circa primum ponit duas proprietates. Quarum prima est, quod magnanimus non est promptus ad admirandum, quia admiratio est de rebus magnis. Sed magnanimo non est aliquid magnum eorum quæ exterius occurrere possunt, quia tota sua vita versatur circa interiora bona quæ sunt vere magna. Secundam proprietatem ponit ibi.

s ¶ Dicit, quod magnanimus non multum recordatur malorum, quæ passus est. Et ad hoc inducit duas rationes. Quarum vna est, quia non conuenit magnanimo multa recordari, sicut neque admirari. Eorum enim solemus recordari, quæ tanquam magna admiramur. Alia ratio est, quia ad magnanimum specialiter pertinet obliuisci malorum, quæ passus est, inquantum, scil. ea despicit, vtpote à quibus mino-

rari non potuit. Vnde de Iulio Cæsare Tullius dicit, quod nullius obliuisci solitus erat nisi iniuriarum. Deinde cum dicit.

t ¶ Ponit duas proprietates magnanimi circa locutionem eius. Quarum prima est, quod non multum loquitur de hominibus, quia particulares res hominum non multum appreciatur, sed tota eius intentio est circa bona communia, & diuina. Vnde nec de seipso multum loquitur, neque de aliis. Non enim est sibi curæ, quod ipse laudetur, neque quod alij vituperentur. Vnde neque ipse multum laudat alios, neque male loquitur de aliis, nec etiam de inimicis, nisi propter iniuriam sibi ab eis illatam repellendam. Tertiam proprietatem ponit ibi

u ¶ Et dicit, quod de necessariis ad vitam humanam, vel quibuscumque aliis rebus, neque est planctiuus, scil. conquerendo, vel murmurando si ei desint, neque deprecatiuus, vt ei exhibeantur. Hoc enim pertinet ad illum, qui studet circa necessaria vitæ; quasi circa aliqua magna, quæ sunt contraria magnanimitati. Deinde cum dicit.

x ¶ Ponit proprietates per comparationem ad exteriora. Et primo quantum ad exteriores possessiones. Et dicit quod magnanimus est promptus magis ad possidendum quædam, bona scilicet honorabilia, & infructuosa, id est quæ non

A sunt lucrosa, quam aliqua, quæ sunt lucrosa, & vtilia, quia magis pertinent ad hominem sibi sufficientem, quod non indiget, aliunde lucrari. Secundo ibi.

y ¶ Ponit proprietatem magnanimi quantum ad motus corporales. Et dicit, quod motus magnanimi videtur esse grauis, & vox videtur esse grauis, & locutio eius esse stabilis, & tarda. Et horum rationem assignans; dicit, quod non potest motus magnanimi esse festiuus: cum ipse ad pauca operanda intendat. Similiter etiam magnanimus non est contentiosus: quia nihil exteriorum magnum existimat. Nullus autem contendit nisi pro aliquo magno. Acuitas autem vocis,

B & velocitas locutionis accidit propter contentionem. Patet ergo quod ipsa affectio magnanimi requirit grauitatem vocis, & tarditatem locutionis, & motus. Et dicit Philosophus in Prædicamentis, quod si aliquis naturaliter inclinatur ad aliquam passionem puta ad verecundiam, oportet eum naturaliter habere talem colorem, qui competat verecundiæ. Vnde si aliquis habet naturalem aptitudinem ad magnanimitatem, consequens est etiam, quod naturalem habeat dispositionem ad huiusmodi accidentia. Vltimo vero concludit epilogando, quod magnanimus talis est, qualis dictus est.

C

LECTIO XI.

DEficiens autem pusillanimus, superabundans autem chaymus, non mali quidem igitur videntur esse isti. Non enim malefactores sunt peccantes autem.

b Pusillanimus enim quidem dignus existens, bonis seipsum priuat, quibus dignus est.

c Et videtur malum habere aliquod ex non dignificare seipsum bonis, sed & ignorare seipsum, appeteret enim vtique quibus dignus erat bona existentia. Sed non tamen insipientes tales videntur esse, sed magis pigri.

d Talis autem opinio videtur, & deteriores facere. Singuli enim appetunt quæ secundum dignitatem. Discedunt autem ab operationibus, & ab inuentionibus, vt indigni existentes. Similiter autem, & ab exterioribus bonis.

e Chaymi autem insipientes, & seipsos ignorantes. Et hoc manifeste, vt enim digni existentes ad honorabiliora conantur, deinde redarguuntur.

f Et veste ornantur, & figura, & talibus, & volunt bonas fortunas manifestas esse ipsorum, & dicunt de seipsis, vt per hæc honorandi.

g Opponitur autem magnanimitati pusillanimitas magis, quam chaymotes, & sic magis, & deterius est. Magnanimitas quidem igitur circa honorem est magnum, quemadmodum dictum est.

LECTIO XI.

EST autem qui deficit pusillanimus qui vero exuperat lentus. Nec igitur hi mali homines sunt, quippe cum mala non faciant: sed aberrant.

Pusillanimus enim meretur quidem bona. His tamen se ipse priuat, quibus est dignus.

D *Atque malum quoddam habet, quia bonis se dignum non censet, & seipse ignorat. Appeteret enim ea quibus est dignus, cum sint bona. Non tamen stolidi tales homines, sed pigri potius, & sunt, & dicuntur.*

Talis autem opinatio deteriores ipsos efficit. Singulis namque appetunt ea quibus sunt digni. Dimouent sese, & à præclaris actibus, & officiis quasi sint indigni, & à bonis externis simili modo.

E *At lenti stolidi sunt, & seipsos ignorant, & etiam clare. Nam quasi sint digni res eas aggrediuntur, quæ honorantur, deinde redarguuntur.*

Vestiuntque se, & gestis, & similibus ornant, & prosperitates suas manifestas esse volunt. De ipsis etiam dicunt, vt ob ipsas afficiantur honore.

Magnitudini autem animi pusillanimitas opponitur magis quam lentitudo. Fit enim magnis, & peior est. Magnitudo igitur animi circa honorem, vt diximus versatur.

LECTIO XI.

POstquam Philosophus determinauit de magnanimitate, hic determinat de vitiis oppositis. Et circa hoc duo facit. Primo determinat illud, quod est commune vtrique vitio. Secundo determinat de vtroque secundum se, ibi. (Pusillanimus quidem enim, &c.) Tertio comparat vnum alteri, ibi. (Opponitur autem magnanimitati,&c.) Dicit ergo primo, quod ille qui deficit à medio magnanimitatis, vocatur pusillanimus. Ille autem, qui superabundat, vocatur chaymus, i. fumosus, quod nos dicimus inflatum , vel praesumptuosum. Non autem dicuntur esse mali quantum ad hoc, quod sint malefactores. Non enim alicui nocumentum inferunt, nec faciunt aliquid turpe : sed tamen peccant in hoc, quod recedunt à medio rationis. Deinde cum dicit.

b ¶ Determinat de vtroque vitio. Et primo de eo quod est secundum defectum. Secundo de eo, quod est secundum excessum, ibi. (Chaymi autem,&c.) Circa primum tria facit. Primo proponit propriũ actum pusillanimi. Et, dicit quod pusillanimus cum sit dignus bonis, priuat seipsum illis quib. dignus est, dum scil. non conatur ad operandum, vel consequendum ea , quae sibi competerent. Secundo ibi.

c ¶ Ostendit causam pusillanimitatis. In qua quidem causa tria consideranda sunt per ordinem, Quod enim aliquis se priuet bonis quibus dignus est. Primo quidem contingit ex hoc quod non reputat se dignum talibus bonis, cum tamen sit dignus, hoc autem secundum cõtingit ex hoc, quod ignorat suam conditionem. Cum enim proprium bonum sit cuilibet appetibile, si seipsum cognosceret pusillanimus, appeteret ea quibus dignus est, cum sint quaedam bona, & appetibilia. Huiusmodi autem ignorantia non contingit ex insipientia, quia insipientes non sunt digni magnis, sed magis contingit ex quadam pigritia , per quam contingit, quod nolunt magnis se ingerere secundum suam dignitatem. Et hoc est tertium ex quo alia duo oriuntur. Tertio ibi.

d ¶ Ponit effectum pusillanimitatis. Et dicit, quod talis opinio per quam alicui videtur, quod homo non sit dignus bonis quibus est dignus, videtur homines facere deteriores. Singuli.n. homines appetunt illa, quae conueniunt eis secundum propriam dignitatem. Et ideo quando nesciunt suam dignitatem ; duplex detrimentum patiuntur suae bonitatis. Primo quidem , quia recedunt ab ipsis operationibus virtutum ; & adinuentionibus speculabilium veritatum , quasi indigni, & insufficientes ad talia existentes, ex hoc autem, quod magna bona praetermittunt efficiuntur peiores, quia magnorum bonorum exercitatio facit homines meliores. Secundo, quia per praedictam opinionem recedit ab aliquibus exterioribus bonis quibus sunt digni, quae instrumentaliter ad operationes virtutum deseruiunt. Deinde cum dicit.

e ¶ Determinat de vitio quod est per excessum. Et circa hoc duo facit. Primo enim proponit causam huius vitij. Et dicit, quod chaymi, id est, praesumptuosi, & sunt insipientes, & ignorant suam conditionem, non quidem propter pigritiã, sicut pusillanimes, sed propter insipientiam. Et hoc apparet manifeste, quia conantur ad agendum, vel consequendum aliqua honorabilia , ad quae eorum dignitas non se extendit, vt quando in eorum operatione , vel consecutione deficiunt , manifeste redarguendi apparent. Secundo ibi.

f ¶ Ponit actum huius vitij, quod consistit in quadam exteriori magnificatione, inquantũ scil. magnificant seipsos. Primo quidem quibusdam exterioribus signis, dum scilicet, ornatis vtuntur vestibus, & etiam figura ornantur, pompose incedentes, & alia huiusmodi faciunt ad manifestandum excellentiam suam in exterioribus bonis fortunae. Secundo , quia huiusmodi verbis manifestant , quasi per hoc volentes assequi honorem. Deinde cum dicit.

g ¶ Comparat praedicta vitia adinuicem. Et dicit, quod pusillanimitas magis opponitur magnanimitati, quam chaymotes, id est, praesumptio. Et de huiusmodi assignat duas rationes. Quarum prima est , quia sicut in secundo habitum est , vitium quod magis accidit propter maiorem inclinationem naturae humanae in ipsum , magis opponitur virtuti, quae est ad hoc praecipue, vt reprimantur humanae inclinationes ad malum. Manifestum est autem , quod magis accidit , aliquos esse pusillanimos, qui scilicet omittunt facere bona, quae possent, quam quod se extendant ad faciendum bona, quae non possunt. Vnde pusillanimitas magis opponitur virtuti. Alia ratio est, quia pusillanimitas deterior est , vt pote faciens homines deteriores, vt supra habitum est. Quod autem est peius , magis virtuti opponitur. Et sic patet, pusillanimitatem magis opponi virtuti. Vltimo autem concludit epilogando, quod magnanimitas est circa magnum honorem, vt dictum est.

LECTIO XII.

VIdetur autem, & circa hunc esse virtus quaedam, quemadmodum in primis dictum est quae videbitur vtique similiter habere ad magnanimitatem , quemadmodum & liberalitas ad magnificentiam. Ambae enim quidem istae à magno distant. Circa moderata autem , & parua disponunt nos, vt oportet.

b Quemadmodum autem in acceptione, & datione pecuniarum medietas est, & superabundantia & defectus: ita & in honoris appetitu magis quam oportet, & minus , & vnde oportet, & vt oportet.

c Philotimum

LECTIO XII.

ESt etiam circa honores, vt antea diximus, & alia quaedam virtus, quae quidem perinde sese habet ad animi magnitudinem, atque se se habet ad magnificentiam liberalitas. Hae namque virtutes ambae à magnitudine quidem discedunt, circa vero mediocria paruaque nos vt oportet disponunt.

Atque vt in capiendis dandisque pecuniis mediocritas est, & nimium, atque parum, sic & in honorum appetitione fit , vt magis quam oportet, & minus, & vnde oportet, & vt oportet appetantur honores.

c Philotimum enim vituperamus, vt magis quam oportet, & vnde non oportet, honorem appetentem. Et non amatorem honoris, vt neque in bonis eligentem honorari. Est autem, quoniam amatorem honoris laudamus, vt virilem, & amatorem boni, non amatorem autem honoris, & moderatum, & temperatum. Quemadmodum in primis diximus.

A *Reprehendimus enim ambitiosum hominem, atque honoris appetitione vacantem. Illum quia plus quam oportet honorem appetit, hunc, quia ne ob res quidem honestas honoribus affici vult. Interdum autem illum tanquam virilem, & reicupidum pulchre. Interdum hunc tanquam moderatum modestumque laudamus, quemadmodum & antea diximus.*

d Manifestum autem, quoniam multipliciter amatorem talium dicto, non in idipsum semper ferimus amatorem honoris. Sed laudantes quidem magis quam multitudo. Vituperantur autem magis quam oportet.

B *Constat autem, cum pluribus modis quispiam alicuius cupidus rei dicatur non ad idem nos semper ambitiosum referre. Sed cum laudamus ad plerosque, quia magis quam plerique honores cupit. Cum reprehendimus ad id quod oportet, quia magis quam oportet honores affectat.*

e Innominata autem existente medietate, vt deserta, videntur dubia esse extrema.

Cum autem nomine mediocritas vacet contendere de ipsa tanquam regione vacua videntur extrema.

f In quibus autem superabundantia, & defectus, & medium. Appetunt autem honorem, & magis quam oportet, & minus, etiam, & vt oportet.

In quibus vero nimium, atque parum in iis est, & medium. At honores magis quam oportet affectantur, & minus. Ergo, vt affectentur, & vt oportet.

g Laudatur igitur habitus hic medietas existens circa honorem innominatus. Videtur autem ad amorem honoris quidem non amor honoris, ad non amorem honoris autem, amor honoris, ad vtraque autem vtraque qualiter, videtur autem hoc esse circa alias virtutes.

C *Laudatur igitur hic habitus, quo vt oportet affectantur honores, cum sit mediocritas circa honorem nomine vacans. Atque ad ambitionem quidem vacuitas appetitionis honoris, ad vacuitatem autem appetitionis honoris ambitio; ad vtrunque quodam modo esse videtur, quod quidem, & in cæteris esse virtutibus constat.*

h Opponi autem hic extrema videntur, propter non esse nominatum medium.

Extremi autem hic opponuntur, quia medio nullum est positum nomen.

LECTIO XII.

POstquam Philosoph. determinauit de magnanimitate, quæ est circa honorem magnum. Hic determinat de quadam alia virtute innominata, quæ est circa mediocres honores. Et circa hoc tria facit. Primo proponit esse aliquam talem virtutem. Secundo, probat quod dixerat, ibi. (Quemadmodum autem in acceptione, &c.) Tertio ostendit quomodo considerentur medium, & extremum in hac virtute, ibi. (Innominata autem existente, &c.) Dicit ergo primo, sicut prædictum est in Secundo huius, quædam virtus videtur esse circa hunc sc. honorem, quæ ita se habet ad magnanimitatem, sicut liberalitas ad magnificentiam. Ambæ n. istæ virtutes, sc. liberalitas, & illa de qua nunc agimus distant ab illis, duabus sc. magnificentia, & magnanimitate, sicut à quodam magno, quia scilicet magnanimitas est circa magnos honores, sed magnificentia circa magnos sumptus. Sed duæ virtutes, scilicet liberalitas, & illa de qua nunc agimus, disponunt nos circa parua, & moderata, vel honores, vel diuitias. Deinde cum dicit.

b ¶ Probat quod dixerat. Et primo per rationem, à simili sumptam. Secundo per communem vsum loquendi, ibi. (philotimum n. &c.) Dicit ergo, quod sicut in acceptione, & datione pecuniarum paruarum sc. mediocrium est medietas, & superabundantia & defectus, vt supra habitum est ita etiam in appetitu honoris parui, vel mediocris

D contingit aliquem se habere plus quam oportet, & minus quam oportet quantum ad intentionem appetitus. Et etiam ex causa vnde non oportet, inquantum, s. vnus ex pluribus vel maioribus cupit honorari quam oporteat, & alius ex paucioribus, vel minoribus. Contingit etiam, quod aliquis appetat honorari secundum quod oportet quantum ad omnia. Et sic patet, quod circa paruos, vel moderatos honores est accipere medium virtuosum, & extrema vitiosa, sicut & circa moderatas pecunias. Deinde cum dicit.

c ¶ Manifestat propositum per communem vsum loquendi. Et circa hoc duo facit. Primo proponit communem vsum loquendi. Secundo ex eo argumentatur ad propositum, ibi.) Manifestum autem, &c.) Dicit ergo primo, quod

E quandoque vituperamus Philotimum, id est, amatorem honoris, quasi appetat honorem, magis quam oportet, & vnde non oportet. Et similiter quandoque vituperamus eum, qui non est amator honoris, quasi non velit bona operari ex quibus honoretur. E contrario autem, quandoque laudamus eum, qui est amator honoris, quasi existentem virilem, id est, magnum animum habentem, & quasi amatorem boni, scilicet virtuosi actus, cui debetur honor. Et similiter quandoque laudamus eum, qui non est amator honoris, quasi moderantem & temperantem seipsum, vt non excedat suam conditionem, sicut dictum est in Secundo. Deinde cum dicit.

d ¶ Argumentatur ex prædicto vsu loquendi. Et

Et dicit, quod quandoque laudamus amatorem honoris, quandoque vituperamus. Manifestum est autem quod multipliciter dicitur amator honoris, & ideo non ad idem referimus laudem, & vituperium. Sed laudamus amatorem honoris, prout magis studet ad ea, quæ sunt honoris, quam vulgaris multitudo. Vituperamus autem inquantum magis cupit honores, quam oporteat. Et eadem ratio est de non amatore honoris, vnde sequitur, quod medium circa hoc est laudabile, prout scilicet honor, & appetitus contemnitur secundum quod oportet. Extrema autem sunt vituperabilia, inquantum scilicet appetitus plus, vel minus, quam oportet. Deinde cum dicit.

e ¶ Determinat de medio, & extremo circa hanc virtutem. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit dubietatem, quæ circa hoc contingit. Secundo ostendit, quid ex illa dubietate sequatur, ibi. (Opponi autem, &c.) Circa primum tria facit. Primo proponit dubietatem. Et dicit, quod quia medietas circa appetitus honoris est innominata, & sic videtur esse quasi deserta, quia non designatur aliquo nomine, inde est, quod extrema videntur esse dubia, inquantum quandoque laudantur, quandoque vituperantur. Secundo ibi.

f ¶ Ostendit qualiter in hac materia se habet veritas circa medium, & extrema. Et dicit, quod

A in quibuscunque inuenitur superabundantia, & defectus, ibi etiam oportet esse medium. Et ideo cum aliqui appetant honorem, & magis, & minus quam oporteat, consequens est, quod & aliqui appetant secundum quod oportet, quod pertinet ad rationem medij. Tertio ibi.

g ¶ Ostendit rationem prædictæ dubietatis. Quia enim est medium accipere circa honores, habitus medius laudatur. Et quia est innominatus, nominatur nominibus extremorum, inquantum per comparationem ad vnum extremum videtur habere similitudinem cum altero extremo. Habitus enim medius per comparationem ad superfluum amorem honoris videtur esse contemptus B honoris, per comparationem autem ad contemptum honoris videtur esse amor honoris: per comparationem ad vtrunque videtur esse vtrunque aliqualiter. Et hoc etiam apparet in aliis virtutibus, nam fortis per comparationem ad timidum videtur esse audax, per comparationem autem ad audacem videtur timidus. Sic ergo in proposita extrema vituperantur secundum se considerata, laudantur autem secundum quod attribuuntur medio. Deinde cum dicit.

h ¶ Ostendit, quod ex prædicta dubietate sequitur, quod extrema vitia solum ad inuicem videantur opposita, non autem ad medium virtutis, propter hoc quod est innominatum.

C

LECTIO XIII.

Mansuetudo autem est quædam medietas circa iras. Innominata autem existente medio, fere autem, & extremis. Ad medium mansuetudinem ferimus ad defectum declinantem innominatum existentem. Superabundantia autem iracundia quædam dicetur vtique.

b Passio quidem enim est ira. Facientia autem multa, & differentia. Qui quidem igitur in quibus oportet irascitur, adhuc D autem, & vt oportet, & quando & quanto tempore, laudatur. Mansuetus autem iste vtique erit. Siquidem mansuetudo laudatur, vt mansuetus imperturbatus esse, & non duci à passione, sed secundum quod vtique ratio ordinabit, ita & in his, & in tantum tempus irasci.

c Peccare autem videtur magis ad defectum, non n. punitiuus mansuetus, sed magis condonatiuus.

d Defectus autem siue inirascibilitas quædam est, siue quodcunque vituperatur. E Non irasci n. in quibus oportet, insipientis esse videtur, & qui non vt oportet, neque quando, neque quibus oportet. Videtur autem non sentire, neque tristari.

e Et non iratus non esse vindicatiuus.

f Iniuriantem autem sustinere, & familiares despicere, seruile.

g Superabundantia autem secundum omnia quidem fit. Etenim quibus non oportet, & in quibus non oportet, & magis quam

LECTIO XIII.

Mansuetudo est quidem mediocritas circa iram. At cum medium, & extrema fere nomine vacent, ad medium quidem mansuetudinem ipsam adducimus, cum ei quod est parum, & nomine vacat proprior sit quam nimio, quod iracundia quædam dici potest.

Etenim affectus quidam & ira. Ea vero, quæ ipsam efficiunt, multa sunt & diuersa. Is igitur pro quibus, & quibus oportet, & vt oportet, & cum oportet, & quanto in tempore oportet, irascitur, laudatur. Estque hic mansuetus, siquidem laudatur ipsa mansuetudo. Mansuetus enim ac mitis perturbatione vacare, & non ab affectu duci, sed pro his, & tanto in tempore irasci solet, perinde atque ratio iubet.

Peccare autem circa defectum magis videtur. Non est enim vindex ipse mansuetus, sed potius clemens, & ad veniam propensior dandam.

Defectus vero siue sit, quædam iræ vacuitas, siue aliquid aliud, vituperatur. Qui namque non irascitur pro quibus oportet, & cum oportet, & quibus oportet, fatui sunt. Nam neque sentire, neque dolere videntur.

At qui non irascitur, non est aptus ad vlciscendum.

Perferre autem contumelias, & suos negligere, seruile est sane.

Exuperatio vero per omnia quidem fit. Nam fit, & in quibus non oportet, & pro quibus non oportet, & magis, & velocius, & maiore in

quam oportet, & velocius, & pluri tempore. Non tamen omnia eiusdem existunt, non. n. vtique possit esse. Malum. n. & seipsum destruit, & si integrum sit, importabile fit.

h Hi quidem igitur iracundi, velociter quidem irascuntur, & quibus non oportet, & in quibus non oportet, & magis quam oportet. Quiescunt enim velociter, quod & optimum habent. Accidit autem ipsis hoc, quoniam non retinent iram, sed reddunt secundum quod manifesti sunt propter velocitatem, deinde requiescunt. In superabundantia autem sunt atocholi acuti, & ad omne iracundi, & in omni. Vnde & nomen.

i Amari autem difficile solubiles, & multo tempore irascuntur: retinent enim iram, quies autem fit cum retribuerint. Punitio enim quietat impetum iræ delectationem pro tristitia faciens, hoc autem non effecto graue habent. Propter non manifestum enim esse neque suadebit ipsis aliquis. In ipso autem digeri iram, tempore indiget. Sunt autem tales sibiipsis molestissimi, & maxime amicis.

k Difficiles autem dicimus in quibus non oportet irascentes, & magis quam oportet, & pluri tempore, & non commutatos sine cruciatu, vel punitione.

l Mansuetudini autem magis superabundantiam opponimus, etenim magis fit. Humanius enim magis punire, & ad conuiuere difficiles deteriores.

m Quod autem in prioribus dictum est, & ex dictis manifestum, non enim facile determinare qualiter, & in quibus, & qualibus, & quanto tempore irascendum, & vsquequo recte facit, vel peccat. Qui quidem enim parum transgreditur non vituperatur, neque in maius, neq; in minus. Quandoque enim deficientes laudamus & mansuetos dicimus, & irascentes viriles, & vt potentes principare. Quantum autem aliter, & qualiter transgrediens vituperabilis, non facile rationem reddere. In singularibus enim, & sensu iudicium.

n Sed quod quidem tale manifestum, quoniam quidem medius habitus laudabilis secundum quem quibus oportet irascimur, & in quibus oportet, & vt oportet. Et omnia talia superabundantia, & defectus vituperabiles. Et in paruum quidem facta quiescibiliter, in plus autem magis, & in multum vera valde. Manifestum autem quoniam medio habitui adhærendum, qui quidem circa iram habitus dicti sunt.

LECTIO

A *tempore quam oportet. Non tamen vniuersa eidem insunt, quippe cum esse non poßit. Malum enim, & seipsum perdit, etsi integrum sit, intollerabile fit.*

Iracundi igitur cito quidem irascuntur, & quibus non oportet, & pro quibus non oportet, & magis quam oportet. At cito desistunt, quod quidem & optimum habent. Hoc autem ideo fit, quia non detinent iram, sed reddunt, idcirco, & manifesti sunt ob celeritatem, deinde cessant. Exuperatione autem sunt celeres, & ad quid-

B *uis, & pro quouis iracundi, qui summæ sunt bilis. Vnde & summæ bilis homines appellantur.*

Amari autem cum difficultate placantur, & longo tempore sunt sub ira. Detinent enim ipsam, sed vbi reddiderint cessant. Vltio namque ponit iræ modum, pro dolore voluptatem efficiens. Quod si hoc non fiat, habent ipsum pondus. Etenim quia non est manifestum, nemo persuadet ipsis, vt in se autem concoctio fiat iræ, tempore opus est. Sunt autem tales homines, &

C *sibiipsis, & amicißimis permolesti.*

Infensos autem eos dicimus, qui pro quibus non oportet, & magis quam oportet, & longiore tempore irascuntur, sineque vltione, vel pœna non reconciliantur.

Mansuetudini autem magis exuperationem opponimus. Fit enim magis quippe cum humanius sit punire. Et ipsi infensi difficiliores sunt ad vitam simul agendam.

At enim, quod & antea dictum est & ex iis quæ dicuntur emergit, non est facile determinare quonam modo, & quibus, & pro quibus, &

D *quanto tempore irascendum sit, & quousque iratus recte faciat quis aut peccet. Qui namque parum transgreditur non reprehenditur, siue ad id quod est nimium declinet, siue parum. Nonnunquam enim deficientes laudamus, mansuetosque vocamus. Et ipsos infensos tamquam aptos ad dominandum viriles dicimus esse. Facile igitur non est aßignare ratione quantum, & quomodo quispiam egressus vituperandus est. In singulis enim & sensu iudicium est.*

Illud tamen est manifestum, medium quidem habitum quo quibus oportet, & vt oportet

E *irascimur, & simul modo de cæteris, laudabilem esse, extrema vero vituperantur. Atque si parum distent à medio leuiter, si plus, magis: si nimium vehementer carpenda sunt. Constat igitur habitum medium comparandum esse ac amplectendum. Sed de habitibus, qui sunt circa iram, satis iam diximus.*

LECTIO

LECTIO XIII.

POstquam Philosophus determinauit de virtutibus respicientibus bona exteriora, scilicet diuitias, & honores, hic determinat de mansuetudine, quæ respicit exteriora mala, ex quibus aliquis prouocatur ad iram. Et circa hoc duo facit. Primo determinat de mansuetudine, & vitiis oppositis. Secundo respondet tacitæ quæstioni, ibi. (Quod autem in prioribus dictum est.) Circa primum duo facit. Primo ostendit, quomoda circa iram inuenitur medium, & extremum. Secundo de eis determinat, ibi. (Passio quidem enim, &c.) Dicit ergo primo, quod mansuetudo est quædam medietas circa iras. In qua tamen materia medium proprie acceptum est innominatum, fere etiam extrema, quia non expressis nominibus disiungitur. Nomen autem mansuetudinis assumitur ad signandum medium, cum tamen ex vi nominis magis declinet ad defectum iræ. Dicitur enim aliquis mansuetus ex eo, quod non irascitur, quasi manu assuetus ad similitudinem bestiarum, quæ iracundiam deponunt manibus hominum assuetæ. Ipse etiam defectus inordinatus iræ est innominatus. Dicitur enim aliquis mansuetus qualitercumque non irascatur, siue bene, siue male. Sed superabundantia vocatur iracundia. Deinde cum dicit.

b ¶ Determinat de mansuetudine & vitiis oppositis. Et primo de mansuetudine. Secundo de vitiis oppositis. Circa primum duo facit. Primo, ostendit quid conueniat mansuetudini, secundum quod ponitur virtus. Secundo, quid conueniat ei secundum nominis proprietatem, ibi. (Peccare autem videtur, &c.) Dicit ergo primo, quod iracundia ponitur vitium extremum, quia importat superexcessum iræ, quæ est passio quædam, quæ ex multis, & differentibus rebus fit. Et ita secundum eorum diuersitatem contingit in ira accipere medium, & extremum. Ille igitur, qui irascitur in quibus rebus oportet, & quibus personis oportet, & insuper medio modo irascendi, quia irascitur, sicut oportet, & quando oportet, & quanto tempore oportet, talis homo laudatur, si tamen nomen mansuetudinis in laude accipiatur. Videtur enim ad hoc disponi mansuetus, vt primo quidem interius iudicium rationis non turbetur ab ira. Secundo, in exteriori electione non ducatur ab ira, sed secundum ordinationem rationis in his rebus, & in tanto tempore irascatur. Deinde cum dicit.

c ¶ Ostendit quid pertineat ad mansuetum secundum nominis proprietates, & dicit, quod secundum hoc videtur magis peccare in hoc quod accedit ad defectum. Cum enim dicitur aliquis mansuetus, signatur quod non sit punitiuus, sed magis remittat, & condonet pœnas, quod pertinet ad defectum iræ. Nam ira est appetitus vindictæ, quæ fit per pœnam. Deinde cum dicit.

d ¶ Determinat de vitiis oppositis. Et primo de vitio defectus. Secundo de vitio superabundantiæ ibi. (Superabundantia autem, &c.) Tertio comparat hæc duo vitia adinuicem, ibi. (Mansuetudini autem magis, &c.) Dicit ergo primo, quod defectus à medio in ira, siue vocetur inirascibilitas per oppositionem ad iracundiam, siue qualitercunque aliter vituperatur. Et quia Stoici dicebant omnem iram vituperabilem, ideo A consequenter ostendit, quod defectus iræ quandoque est vituperabilis triplici ratione quarum primam ponit ibi. (Non irasci enim, &c.) Et est talis. Omne quod pertinet ad insipientiam est vituperabile, quia laus virtutis est in hoc quod operatur secundum rectam rationem prudentiæ, sed ad insipientiam videtur pertinere, quod aliquis non irascatur in quibus oportet irasci, & eo modo, & tempore quo oportet irasci, & quibus personis irasci oportet. Manifestum est enim quod ira causatur ex tristitia. Tristitia autem est sensus nocumenti. Si igitur aliquis non irascitur in quibus oportet irasci, consequens est, quod non doleat de eis, & ita quod non sentiat ea esse mala, quod pertinet ad insipientiam. B Patet ergo quod defectus iræ est vituperabilis. Secundo rationem ponit ibi.

e ¶ Et est talis. Ira est appetitus vindictæ. Qui igitur non irascitur in quibus debet irasci, sequitur quod non vindicet ea, quæ oportet vindicare, quod est vituperabile. Non est autem hæc ratio sic intelligenda, quasi non possit alia vindicta fieri ex iudicio rationis sine ira, sed quia motus iræ exercitatus ex iudicio rationis facit promptiorem ad recte iudicandum. Nisi enim appetitus sensitiuus adiuuaret ad exequendum iudicium rationis frustra esset in humana natura. Tertiam rationem ponit ibi.

f ¶ Et dicit, quod ad seruilem animum pertinet, C quod aliquis despiciat familiares suos & quod sustineat iniuriantes sibi, ita scilicet quod non repellat iniurias debito modo. Hoc enim consequitur ex defectu iræ, quia per hoc redditur homo piger, & remissus ad repellendum iniurias. Vnde patet, quod defectus iræ est vituperabilis.

Deinde cum dicit.

g ¶ Determinat de superabundantia iræ. Et primo ostendit, quod hoc vitium multipliciter contingit. Secundo determinat de speciebus ipsius, ibi. (Hi quidem iracundi, &c.) Dicit ergo primo, quod superabundantia iræ potest fieri secundum omnes circunstantias, inquantum scilicet, D contingit quod aliquis irascatur quibus personis non oportet, & in quibus rebus non oportet, & magis quam oportet, & velocius etiam prouocetur ad iram, & pluri tempore duret ira, quam oportet. Non isti tamen omnes excessus inueniuntur in vno homine, tum propter molestiam, quam ipse ex sua ira pateretur. Tum etiam quia aliis molestus existens inter homines viuere non posset. Et ita etiam est vniuersaliter loquendo de malo, quia si esset integrum seipsum destrueret. Fieret enim importabile tollendo subiectum à quo portari debet si sit. Quod enim nihil est, non dicitur malum, cum malum priuatio boni sit. Quodlibet autem ens, inquantum huiusmodi, est bonum. E Vnde patet, quod malum non aufert totum bonum, sed aliquod particulare bonum, cuius est priuatio. Sicut cæcitas aufert visum, non autem aufert animal, quo sublato, iam non esset cœcitas. Ex quo patet, quod malum non potest esse integrum, quia sic auferendo totum bonum, auferet seipsum. Deinde cum dicit.

h ¶ Ponit triplicem speciem superabundantiæ in ira. Circa quarum primam dicit, quod illi, qui dicuntur iracundi, id est, prompti ad iram, velociter irascuntur, & etiam personis, quibus non oportet, & in quibus rebus non oportet, & vehementius, quam oportet, non tamen multo tem-

pore durat eorum ira, sed velociter ab ea requiescunt. A Et hoc est optimum quod in eis accidit, quia non retinent iram interius in corde, sed statim prorumpit exterius, quia vel retribuunt statim vindictam, vel qualitercumque manifestant iram suam per aliqua signa propter velocitatem motus iræ, & sic ira exterius exhalante requiescunt, sicut etiam calor inclusus magis conseruatur, euaporans autem citius euanescit. Ad hanc autem speciem iræ maxime videntur disponi colerici propter subtilitatem, vel velocitatem coleræ. In hac autem velocitate superabundantiam obtinent atocholi, id est, extremi in ira, ab athos quod est extremum, & colos quod est ira, quia sunt acuti, & prompti, vt irascantur. Secundam speciem ponit ibi.

i ¶ Et dicit, quod amari secundum iram dicuntur, quorum ira difficile dissoluitur, & diu irascuntur, quia retinent iram in corde. Tunc autem eorum ira quiescit, quando retribuunt vindictam pro iniuria illata, punitio enim facit quiescere impetum iræ, dum loco tristitiæ præcedētis, inducitur delectatio, inquantum, scilicet, aliquis delectatur de vindicta: sed si hoc non fiat, scilicet quod non puniant grauiter, affliguntur interius, quia non manifestant iram suam. Et nullus potest persuadendo eorum iram mitigare, quæ ignoratur. Sed ad hoc, quod eorum ira digeratur, est necessarium longum tempus, per quod paulatim tepescat, & extinguatur accensio iræ. C Tales qui sic iram retinent diuturnam, sunt sibiipsis molestissimi, & præcipue amicis, cum quibus delectabiliter non possunt conuiuere, & propter hoc vocantur amari. Ad hanc autem speciem superabundantiæ maxime videntur dispositi esse melancholici, in quibus impressiones susceptæ diu propter humoris grossitiem perseuerant. Tertiam speciem ponit ibi.

k ¶ Et dicit, quod illos dicimus difficiles siue graues, qui irascuntur in quibus non oportet, & magis quam oportet, & pluri tempore quam oportet, & non commutantur ab ira sine hoc, D quod cruciant, vel puniant eos quibus irascuntur. Non enim est in eis diuturnitas iræ ex sola retentione, vt possit tempore digeri, sed ex proposito firmato ad puniendum. Deinde cum dicit.

l ¶ Comparat prædicta adinuicem. Et dicit, quod superabundantia iræ magis opponitur mansuetudini, quam defectus quod probat duplici ratione. Primo quidem, quia in pluribus accidit. Homo enim magis inclinatur naturaliter ad puniendum post iniuriam sibi illatam, licet quando non est iniuriam passus, naturaliter inclinetur homo ad mansuetudinem. Secundo, quia illi qui superabundant in ira, magis sunt difficiles ad conuiuendum. Et in hoc sunt deteriores, vnde magis contrariantur bono virtutis. Deinde cum dicit.

m ¶ Respondet tacitæ quæstioni, scilicet, in quibus, & qualiter homo debeat irasci. Et circa B hoc duo facit. Primo ponit, quod hoc non possit determinari per certitudinem. Secundo, quid sit in hoc manifestum ibi. (Sed quod quidem tale, &c.) Dicit ergo primo, quod sicut dictum est in Secundo, & ibidem manifestatur, non est facile terminare qualiter sit irascendum, & in quibus, vel qualibus rebus, & quanto tempore, & vsque ad quem terminum recte facit, qui irascitur, vel peccat. Ille enim qui parum recedit à medio, vel in maius vel in minus, non vituperatur, sed potius quandoque eos qui deficiunt in ira, laudamus, & vocamus eos mansuetos: illos autem qui parum excedunt vocamus viriles, quasi potentes, & aptos ad principandum propter promptitudinem ad vindictam, quæ competit principibus: sed per quantum & qualem recessum à medio aliquis vituperetur, vel non vituperetur, non de facili potest ratione determinari. Quia huius rei consistit iudicium in singularibus, & in sensu, non tam exteriori, quam interiori extimatione. Deinde cum dicit.

n ¶ Ostendit quid sit in talibus manifestum. Et dicit manifestum esse, quod laudabilis est medius habitus, secundum quem irascimur quibus oportet, & in quibus rebus oportet, & similiter de aliis cricunstantiis, & quod superabundantia, & defectus sunt vituperabiles, ita tamen, quod si parum fiant, tolerabile est, si autem plus fiant, magis vituperabile est, si autem multum fiant, valde vituperabile est, vnde semper se debet aliquis ad medium trahere. Vltimo autem epilogat quod dictum est de habitibus, qui sunt circa iram.

LECTIO XIV.

IN colloquiis autem, & conuiuere, & sermonibus, & rebus communicare. Hi quidem placidi videntur esse, omnia ad delectationem laudantes, & nihil contra tendentes, sed existimantes oportere sine tristitia esse.

b Qui autem è contrario his ad omnia contrariantes, eius quod est contristare, neque quodcunque curantes, discoli, & litigiosi vocantur.

c Quoniam quidem igitur dicti habitus vituperabiles sunt: non immanifestum, & quoniam medius horum laudabilis secundum quem recipiet, quæ oportet, & vt oportet, similiter autem, & spernet.

d Nomen autem redditur ipsi aliquod.

LECTIO XVI.

IN congreßionibus, & conuictu, & vsu communi verborum, ac rerum quidam placidi sunt, qui quidem pro voluptate afferenda laudant omnia, & nihil aduersantur, putantes haudquaquam sese molestos cuiquam esse E *oportet.*

Quidam contra in omnibus aduersus, neque curam vllam habentes si dolorem afferant, difficiles contentiosique vocantur.

Patet igitur hos duos habitus esse vituperandos, medium autem inter hos laudandum, quo quidem quispiam ea, quæ oportet, & vt oportet accipiet, & similiter ægre feret.

Verum ipsi nomen nullum est positum.

e Aſſimilabatur autem maxime amicitiæ. Talis enim eſt, qui ſecundum medium habitum, puta qualem volumus dicere moderatum amicum diligere aſſumentem.

f Differt autem ab amicitia, quoniam ſine paſſione eſt, & diligendi affectu quibus colloquitur. Non enim in amãdo, vel inimicando recipit ſingula, vt oportet, ſed in eo quod talis eſt. Similiter autem ad ignotos, & notos, & conſuetos, & inconſuetos id faciet.

g Veruntamen, & in ſingulis, vt congruit: non enim ſimiliter conuenit conſuetos, & extraneos curare, neque rurſus contriſtari.

h Vniuerſaliter quidem igitur dictum eſt, quoniam vt oportet, colloquitur.

i Referens autem ad bonum, & conferens cõiiciet non contriſtare, vel delectare. Videtur enim circa delectationes, & triſtitias eſſe in colloquiis factas.

k Horum autem quicumque quidem ipſi eſt non bonum nociuum delectare aſpernabitur, & eliget contriſtare, & ſi facienti autem deformitatem ferat, & hanc non paruam, vel nocumentum, contrarietas autem paruam triſtitiam non recipiet, ſed aſpernabitur.

l Differenter autem colloquitur his, qui ſunt in dignitatibus, & quibuſcumque, & magis, vel minus notis. Similiter autem, & ſecundum alias differentias ſingulis tribuens quod decet.

m Et per ſe quidem deſiderans condelectare, contriſtare autem renuens, conſiderans euentura ſi ſint maiora. Dico autem bono & conferente. Et delectationis autem gratia eius, quæ eſt in poſterum maxime parum contriſtabit. Medius quidem igitur talis eſt, non nominatus autem eſt.

n Condelectantis autem, qui quidem eſt quod eſt delectabile eſſe coniectatiuus non propter aliquid aliud placidus. Qui autem vt vtilitas aliqua ipſi fiat in pecuniis, & quæcunque per pecunias, blãditor.

o Qui autem omnes contriſtat dictum eſt, quoniam litigioſus, & diſcolus eſt.

p Opponi autem videntur extrema ſibiipſis, propter innominatum eſſe mediũ.

A *Perſimilis autem eſt amicitiæ. Talis eſt enim is, qui medium hunc habet habitum, qualem probum hominem amicum dicere ſolemus ſumpta dilectione.*

Sed differt ab amicitia, quod eſt ſine affectu dilectioneque eorum quibus cum is congreditur, qui hunc habitum habet. Non enim amore, vel odio, ſed quia talis eſt, ipſe probat ſingula, vt oportet. Nam ſimiliter tam ad notos, quam ad ignotos, tam ad familiares, quam ad non familiares idipſum aget.

B *In ſingulis tamen, vt conuenit. Non enim æque familiarium, & externorum curam habere, neque dolore ſimiliter eos afficere oportet.*

Vniuerſaliter igitur dictum eſt ipſum congredi, vt oportet.

Reſpiciens autem ad honeſtatem vtilitatemve, coniectabit dolorem non afferre, vel delectare. Videtur enim circa voluptates doloreſque eos verſari, qui in congreſſionibus fiunt.

C *Atque quibus voluptatibus non eſt honeſtum ipſi, vel affert damnum delectare eas moleſte feret, & eliget dolorem inferre, & ſi facienti deformitatem non paruam afferat aut damnum, oppoſitio vero paruum dolorem non probabit, ſed ægre feret.*

Diuerſo autem modo cum iis, qui ſunt in dignitatibus, & cum priuatis, & cum magis minuſve notis, & cum aliarum identidem differentiarum hominibus congredietur, ſingulis tribuens id quod decet.

D *Et per ſe quidem expetens delectare. Cauens autem dolorem afferre, & ſequens ea quæ eueniunt ſi ſint maiora, honeſtum inquam, & id quod conducit. At voluptatis gratia magnæ, quę eueniet, dolorem affert paruum. Talis eſt igitur ipſe medius, ſed nomen non habet.*

Is autem, qui delectat ſi id ſtudens eſſe iucundus non ob aliud quicquam, placidus vocatur. Si vero emolumenti cauſa ſui, vt inde ſibi proueniat in pecuniis, & in iis, quæ pecuniis comparantur vtilitas, adulator.

E *Eum vero, qui moleſte fert omnia, difficilem contentioſumque quendam dicimus eſſe.*

Videntur autem extrema inter ſeſe oppoſitionem ſuſcipere, quia medium nomine vacat.

LECTIO XIV.

POſtquam Philoſophus determinauit de virtutibus, quæ reſpiciunt res exteriores, hic determinat de virtutibus, quæ reſpiciunt actus humanos. Et primo in ſeriis. Secundo in ludicris, ibi. (Exiſtente autem requie, &c.) In actibus autem ſerioſis eſt conſiderare duo, ſcilicet delectationem, & veritatem. Primo ergo determinat de virtute, quæ eſt circa delectationes, & triſtitias, ex ſerioſis actibus hominum. Secundo de virtute, quæ eſt circa veritatem, ibi. (Circa eadem autem fere eſt, &c.) Circa primum duo facit. Primo oſtendit circa delectationes, & triſtitias humanorum actuum eſſe medium, & extrema. Secundo determinat de eis, ibi. (Nomen autem redditur &c.) Circa primum tria facit. Primo proponit vitium pertinens ad ſuperabundantiam delectationis. Et dicit, quod circa colloquia humana, per quæ maxime homines adinuicem

conuiuunt secundum proprietatem suæ naturæ, & vniuersaliter circa totum conuictum humanum, qui fit per hoc, quod homines sibi inuicem communicantur in sermonibus, & in rebus, quidam videntur esse placidi, quasi hominibus placere intendentes. Vnde omnia laudant, quæ ab aliis dicuntur, & fiunt ad hoc, quod delectabiles se eis exhibeant. Et in nullo contradicunt eis, quibus conuiuunt, ne eos contristent æstimantes, quod oportet omnibus conuiuere sine tristitia. Secundo ibi.

b ¶ Ponit, vitium quod pertinet ad defectum in talibus. Et dicit, quod illi, qui contrario modo se habent ad placidos, volunt contrariari omnibus, quæ dicuntur, vel fiunt, quasi intendentes B alios contristare, & nihil curantes præmittere ne alios contristent, & isti vocantur discoli, vel litigiosi. Tertio ibi.

c ¶ Concludit, quod medius habitus sit laudabilis. Et dicit, quia prædicti habitus, qui sunt in extremo, sunt illaudabiles, manifestum est, quod medius habitus est laudabilis, secundum quod aliquis acceptat ea, quæ ab aliis dicuntur, vel fiunt, etiam despicit, & contradicit secundum quod oportet. Deinde cum dicit.

d ¶ Determinat de prædictis. Primo de medio. Secundo de extremis, ibi. (Condelectatis autem, &c.) Circa primum duo facit. Primo determinat de nomine medii habitus. Secundo, de C eius proprietate, ibi. (Vniuersaliter quidem igitur, &c.) Circa primum tria facit. Primo, proponit medium habitum esse innominatum. Secundo ibi.

e ¶ Nominat ipsum per similitudinem amicitiæ. Et dicit, quod ista virtus maxime assimilatur amicitiæ, quia conuenit cum ea in actu exteriori, maxime proprio ei, qui est delectabiliter conuiuere ad amicos. Ille enim, qui est dispositus secundum medium habitum huius virtutis, taliter se habet in delectabili conuictu ad alios, sicut dicimus competere amico, cuius scilicet amicitia moderatur ratione, quod pertinet ad amici- D tiam honesti. Non enim omnis amicitia est secundum virtutem, vt infra dicetur. Et si ita esset, quod ille qui habet istam virtutem, assumeret affectum dilectionis, ad eos quibus conuiuit, esset omnino talis, qualis est omnino virtuosus. Tertio ibi.

f ¶ Ostendit differentiam huius virtutis ad veram amicitiam. Et circa hoc duo facit. Primo ponit differentiam. Secundo excludit falsum intellectum ibi. (Veruntamen, & in singulis, &c.) Dicit ergo primo, quod hæc virtus differt à vera amicitia, quia est sine amore, qui est passio appetitus sensitiui, & sine dilectione ad eos, quibus colloquitur, quæ pertinent ad appetitum intelle- E ctiuum. Non enim acceptat singula ab aliis dicta, vel facta, sicut oportet, quia afficiatur ad eos odio, vel amore, sed quia est ita dispositus secundum habitum, & huius signum est quod obseruat hoc non solum ad amicos, sed communiter ad omnes ignotos, & notos, consuetos, & inconsuetos, & est simile de liberalitate. Amicus enim dona confert amicis propter amorem. Liberalis autem non ex eo, quod amat sed ex eo, quod est talis, vt facile emittat pecuniam. Deinde cum dicit.

g ¶ Excludit falsum intellectum prædictorum quia dixerat, quod similiter se habet hæc virtus ad ignotos, & notos. Posset autem aliquis

A intelligere similitudinem istam, quantum ad omnia. Est autem intelligenda prædicta similitudo quantum ad hoc commune, quod est delectabiliter omnibus conuiuere. Et est differentia quantum ad speciales modos conuiuendi, quia in singulis facit secundum quod congruit, non autem contingit, quod similiter aliquis delectetur, aut contristet consuetos, & extraneos. Deinde cum dicit.

h ¶ Ponit proprietates quinque huius virtutis. Quarum prima sumitur ex modo colloquendi. Et dicit, quod sicut dictum est, in vniuersali omnibus colloquitur, sicut oportet. Secundam proprietatem ponit ibi.

i ¶ Quæ sumitur ex parte finis. Et dicit, quod tendit ad hoc, quod sine tristitia, vel etiam cum delectatione aliis conuiuat. Et hoc refert ad bonum honestum, & ad conferens, id est vtile, quia est circa delectationes, & tristitias, quæ fiunt in colloquiis, in quibus principaliter, & proprie consistit conuictus humanus. Hoc enim est proprium hominum respectu aliorum animalium, quæ sibi in cibis, vel in aliis huiusmodi communicant. Tertiam proprietatem ponit ibi.

k ¶ Quæ sumitur per comparationem ad tristitiam. Et dicit, quod quandoque habens hanc virtutem refugit delectare alium, imo quandoque eligit contristare ipsum. Et hoc dupliciter. Vno quidem modo ex parte suiipsius, puta si non sit ei honestum, vt cum alius loquatur verba turpia, aut & si sit sibi nociuum, vt cum alius loquitur in detrimentum eius. Alio modo ex parte illius, qui viuit, puta si dicat, vel faciat aliquid quod ad propriam suiipsius magnam inhonestatem pertineat vel etiam sit ei multum nociuum. Et per hoc, quod ei contradicitur, ingeritur ei parua tristitia. Sic enim non acceptabit virtuosus, quod ab aliis dicitur, vel sic, sed magis reprehendet. Quartam proprietatem ponit ibi.

l ¶ Quæ sumitur per comparationem ad diuersas personas, & dicit, quod virtuosus diuersimode colloquitur, & conuersatur cum his, qui sunt in dignitatibus constituti, & quibuscunque priuatis personis. Et similter diuersimode cum magis, vel minus notis, & secundum alias diuersitates personarum. Singulis enim attribuit, quod est conueniens. Quintam proprietatem ponit ibi.

m ¶ Quæ sumitur per comparationem delectationis ad tristitiam. Et dicit, quod per se quidem intendit delectare, & renuit contristare, tamen aliquando parum contristat, considerans futura, si præponderent præsenti contristationi, quantum ad honestatem, & vtilitatem, vel etiam quantum ad futuram considerationem magnam, cui locus paratur per præsentem contristationem. Concludit autem, quod talis est medius habitus, cum tamen sit innominatus, licet apud nos posset affabilitas nominari.

Deinde cum dicit.

n ¶ Determinat de oppositis vitiis. Et circa hoc tria facit. Primo determinat de vitio, quod pertinet ad superabundantiam delectationis. Et dicit, quod ille, qui superabundat in delectando, si hoc non faciat, propter aliud, vocatur placidus: si autem hoc faciat, vel propter adipiscendam pecuniam, vel quicquid aliud pecunia æstimari potest, vocatur blanditor, siue adulator. Secundo ibi.

o ¶ Determinat de opposito vitio. Et dicit, quod ille qui omnes contristat vocatur litigiosus, & discolus, vt supra dictum est. Tertio ibi.

p ¶ Comparat prædicta duo vitia adinuicem. Et A dicit, quod extrema videntur opponi sibi inuicem, non autem virtuti, quia medium virtutis est innominatum.

LECTIO XV.

CIrca eadem fere est, & iactantiæ medietas. Innominata autem, & ipsa.

b Non malum autem, & tales pertransire. Magis enim vtique sciemus, quæ circa mores singulos pertranseuntes.

c Et medietates esse virtutes credemus vtique, in omnibus sic habere conspicientes.

d In conuiuere vtique cui quidem ad delectationem, vel tristitiam colloquuntur, dicti sunt. De veridicis autem, & falsidicis dicemus similiter in sermonibus, & operationibus, & fictione.

e Videtur vtique iactator simulatiuus gloriosorum esse, & non existentium, & maiorum quam existant. Iron autem econuerso, negare quæ existunt, vel minora facere. Medius autem antherocastos quis existens verax, & vita sermone existentia confitens esse circa ipsum, & neque maiora neque minora.

f Est autem eorum singula, & gratia alicuius facere, & nullius. Vnusquisque autem qualis est, talia dicit, & operatur, & sic viuit, si non alicuius gratia operetur.

g Per seipsum autem mendacium prauum, & fugiendum. Verum autem, & bonum, & laudabile. Sic autem, & verax quidem medius existens laudabilis. Qui autem mendaces, ambo quidem vituperabiles. Magis autem iactator,

h De vtrisque autem dicemus, Prius autem de veraci. Non enim de veridico in confessionibus dicemus, neque quæcumque ad iustitiam, vel iniustitiā contendunt, alterius enim erunt hæc virtutis. Sed in quibus nullo tali differente, & in sermone, & in vita verum dicit, eo quod talis est secundum habitum.

i Videbitur vtique talis moderatus esse. Amator enim veri. Et in quibus non differt verum dicens, verum dicet, & in quibus differt adhuc magis. Vt enim turpe mendacium verebitur, quod secundum se verebatur, talis laudabilis.

k In minus autem magis à vero declinans. Prudentius enim videtur propter onerosas superabundantias esse.

l Maiora autem existentibus fingens nullius gratia, prauo quidem assimilatur. Non

LECTIO XV.

CIrca eadem fere versatur, & arrogantiæ mediocritas. Quæ quidem, & ipsa nomine caret.

Atque non inutile fuerit de his etiam pertractare. Nam & ea magis, quæ ad morem B *pertinent, percipiens, si de singulis fuerit pertractatum.*

Et virtutes etiam ipsas modiocritates esse credemus, si id in omnibus fuerit, ita sese habere perspectum.

De iis igitur, qui in conuictu ad voluptatem congrediuntur, atque dolorem, iam diximus. Sed nunc de veracibus mendacibusque similiter & in verbis, & in actibus, & in fictione dicamus.

Arrogans itaque præclara, & ea quæ non insunt, & maiora quam insunt sibi inesse fin- C *git. Dissimulator autem contra, negare, quæ sibi insunt, aut imminuere solet. At medius cum sit talis, vt vnumquodque quale est ipsum dicat, atque ostendat tam vita, quam verbis, est verax, ea sibi inesse confitendo, quæ insunt & neque maiora, neque minora.*

Fit autem, vt horum vnumquodque quispiam, & alicuius, & nullius rei causa faciat. Atque qualis est vnusquisque talia tam dicit, quam agit, & ita viuit, nisi alicuius gratia agat.

D *Per se autem mendacium quidem improbum est, & vituperabile, verum autem probum, ac laudabile. Itaque verax quidem cum sit medius, est laudabilis, mendaces autem ambo vituperabiles sunt, sed arrogans magis.*

At enim de vtroque dicamus oportet, prius autem de veraci. Atque non de illo nunc diximus, qui in stipulationibus verum dicit, & in iis, quæ ad iustitiam, & iniustitiam pertinent, hæc ad aliam virtutem accommodantur, sed de E *eo qui in quibus hoc nihil refert, & in verbis, & in vita ex eo vera dicit, quia habitu talis est.*

Atque talis æquus, & bonus esse videbitur. Quia namque verum amat, & in quibus nil refert, vera dicit, is multo magis vera dicet, in quibus refert. Vt turpe enim mendacium fugiet, quod & per se fugiebat.

Talis vero laudabilis est. Magis autem ad defectum veritatis declinat. Hoc enim æquabilius est, propterea quod exuperationes sunt permolestæ.

Sed qui res sibi maiores, quam insunt, fingit, si nullius causa rei, prauo quidem est si-

vtique gaudere & mendacio. Vanus autem videtur magis quam malus. Si autem gratia alicuius, qui quidem gloriæ, vel honoris non valde vituperabilis, vt iactator. Qui autem argenti, vel quæcunque in argentum, deformior. A

milis, non enim mendacio gauderet. Vanus tamen magis quam malus est. Sin alicuius gratia, si gloriæ, vel honoris non nimium est vituperandus, vt arrogans. Sin argenti, & eorum, quæ ad argentum rediguntur, deformior est.

m Non autem in potentia est iactator, sed in electione. Secundum habitum enim, & in eo quod talis est, iactator est, quemadmodum & mendax. Hic quidem mendacio ipso gaudet, hic autem gloriam appetens, vel lucrum. B

¶ Arrogans autem non in potentia, sed in electione consistit. Habitu namque, quia talis est arrogans est, sicut & mendax, quidam ipso mendacio gaudens, quidam gloriam, aut lucrum affectans.

n Qui quidem igitur gloriæ gratia iactant, talia fingunt, in quibus laus, vel fœlicitas. Qui autem lucri, quorum & lucrum est propinquius, & quæ pertransire est, non existentia, puta medicum; vel diuinatorem, vel sapientem, & propter hoc plures fingunt talia, & iactant. Sunt enim in ipsis, quæ dicta sunt.

Qui igitur gloriæ causa sunt arrogantes, ea simulant, pro quibus homines laudantur, aut beati esse dicuntur. Qui vero gratia lucri, ea quorum vsus ad proximos transit, & quæ non in esse latere possunt. Fingunt enim se medicos vel vates egregios. Quapropter, plerique talia simulant, ac arroganter sibi assumunt. Sunt enim in ipsis ea, quæ dicta sunt.

o Hytones autem minus dicentes, gratiosiores quidem secundum mores videntur, non enim lucri gratia videntur dicere, sed fugientes molestum, & tumidum. C

At dissimulatores extenuantes sua, elegantiores sunt moribus, non enim id lucri causa facere videntur, sed fugientes tumiditatem.

p Sed & maxime autem isti gloriosa negant, vt Socrates facit. Qui autem parua, & manifesta fingunt. Blathopanurgi dicuntur, & facile contemptibiles sunt. Et quandoque iactantia videtur, puta Laconiorum vestis. Etenim superabundantiam & valde defectus iactantium. Qui autem moderate vtuntur ironia, & circa quæ non valde prompta, & manifesta ironizant, gratiosi videntur.

Maxime autem hi negant ea, quæ sunt præclara, vt & Socrates faciebat, sed qui parua manifestaque dissimulant, ii delicati simul malitiosique dicuntur, & facile sperni possunt. Atque id ipsum arrogantia videtur interdum qualis est. Lacedæmoniorum vestitus. Nam, & nimium & parum ad arrogantiam pertinent, sed qui moderate dissimulatione vtuntur, nec ea dissimulant, quæ nimis ante oculos sunt, & extant, & gratiosi sunt.

q Opponi autem videtur iactator veridico. Deterior enim est. D

Arrogans veraci opponitur, est enim dissimulatore deterior.

LECTIO XV.

Postquam Philosophus determinauit de virtute, quæ tenet medium in humanis actibus quantum ad delectationem, hic determinat de virtute, quæ tenet medium, quantum ad virtutem in eisdem humanis actibus, quæ dicitur veritas. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit, de quo est intentio. Secundo determinat propositum ibi. [Videtur vtique iactator, &c.] Circa primum tria facit. Primo proponit quandam virtutem mediam esse oppositam iactantiæ. Secundo ostendit, quod de hac virtute est tractandum, ibi. [Non malum autem, &c.] Tertio, ostendit differentiam huius virtutis ad præcedentem, ibi. [Conuiuere vtique, &c.] Dicit ergo primo; quod medietas opposita iactantiæ est fere circa eadem cum prædicta virtute, quia est circa actus humanos. Sed non secundum idem, quia non secundum delectationem, sed secundum aliquid aliud, vt postea dicetur. Et etiam ipsa medietas est innominata, sicut, & prædicta virtus. Deinde cum dicit.

b ¶ Ostendit quare necessarium sit determinare de hac virtute. Et ponit ad hoc duas rationes. Circa quarum primam dicit, quod non est malum, immo vtile ad scientias Morales pertranseunter tractare de virtutibus, quia per hoc magis sciemus ea, quæ pertinent ad mores, si pertranseamus tractando ea, quæ pertinent ad singulos habitus. Quia cognitio rerum Moralium perficitur per hoc, quod particularia cognoscunt. Secundam rationem ponit ibi. E

c ¶ Et dicit, quod considerando in singulis ita se habere, magis certificabimur, quod virtutes sint medietates quædam. Deinde cum dicit.

d ¶ Determinat differentiam huius virtutis ad præcedentem. Et dicit, quod illis, qui aliqualiter se habent ad delectationem, vel tristitiam in conuictu, & collocutione, dictum est. Restat autem dicendum de illis, qui secundum veritatem & falsitatem se habent in sermonibus, & operationibus, vel secundum fictionem factis. Deinde cum dicit.

e ¶ Determinat de virtutibus, & vitiis. Et primo ponit virtutem, & vitia contraria. Secundo determinat de eis, ibi. [De vtrisque dicemus, &c.]

Circa primum tria facit. Primo ostendit, quid pertineat ad medium, & extrema in hac materia
A Secundo ostendit, qualiter ea, quæ dicta sunt, pertineant ad medium habitum, & extremos, ibi. [Est autem horum singula, &c.] Tertio medium habitum, esse laudabilem, extremos autem esse vitiosos, ibi. [Per se autem &c.] Dicit ergo primo, quod iactator, qui peccat per superabundantiam simulat aliqua gloriosa. Et hoc dupliciter. Vno modo, quia simulat sibi inesse aliqua gloriosa, quæ non sunt. Alio modo, quia dicit ea esse maiora, quam sint. Ille autem qui peccat per defectum, yron dicitur. Ille vero, qui medium tenet, dicitur antherocastos, id est, per se admirabilis, quia non quærit magis in admiratione esse, quam sibi conueniat secundum se. Vel dicitur ancophastos, id est, per se manifestus, quia tale se manifestat qualis est. Est enim verax, inquantum de se confitetur ea quæ sunt, & hoc non solum sermone, sed etiam vita, inquantum scilicet exterior sua conuersatio, conformis est suæ conditioni, sicut & sua locutio. Deinde cum dicit.

f ¶ Ostendit qualiter prædicta pertineat ad tres habitus dictos. Et dicit, quod vnunquemque prædictorum actuum contingit dupliciter facere. Vno modo propter aliquid aliud, puta cum aliquis negat se esse talem, qualis est propter timorem. Alio modo, non propter aliquid aliud, sed propter hoc, quod in tali actu delectatur. Et hoc proprie pertinet ad habitum. Quia vnusquisque secundum qualitatem sui habitus loquitur, & operatur, & vitam ducit, nisi aliquando aliter operetur propter aliquid aliud emergens. Deinde cum dicit.

g ¶ Ostendit, quid in dictis habitibus sit laudabile, & vituperabile. Et dicit, quod mendacium, secundum se est prauum, & fugiendum, verum autem, bonum, & laudabile. Ad hoc enim signa sunt instituta, quod repræsentent res secundum quod sunt. Et ideo, si aliquis repræsentat rem aliter, quam sit mentiendo, inordinate agit, & vitiose. Qui autem verum dicit ordinate agit, & virtuose. Manifestum est autem, quod ille, qui verum dicit, medium tenet, quia signat rem secundũ quod est. Veritas enim in æqualitate consistit, quæ est medium inter magnum, & paruum. Qui autem mentitur est in extremo, quia vel secundum superabundantiam, quia plus dicit quam sit, vel secundum defectum, quia minus quam sit. Vnde patet, quod ambo sunt vituperabiles, sed magis iactator qui excedit ad plus, quia plus recedit à vero, in æquali enim inuenitur minus, non autem maius. Deinde cum dicit.

h ¶ Determinat de prædictis habitibus. Et primo de virtute. Secundo de vitiis oppositis, ibi. [Maiora enim existentibus, &c. Circa primum tria facit. Primo determinat de quo veraci sit agendum. Secundo ostendit, quid ad eum principaliter pertineat, ibi. [Videbitur vtique talis, &c.] Tertio ostendit, ad quod extremum magis declinet, ibi. [In minus autem, &c.] Dicit ergo primo, quod de prædictis habitibus dicendum est, sed prius de veraci. Non autem intendimus nunc de eo, qui in veritate loquitur in confessionibus iudiciorum, puta cum aliquis interrogatur à iudice, confitetur, quod verum est, neque etiam de eo, qui verum dicit in quibuscunque pertinentibus ad iustitiam. Hoc enim pertinet ad aliam virtutem scilicet ad iustitiam. Sed de illo veridico intendimus, qui verum dicit in vita, & sermone in talibus, qui non habent differentiam iustitiæ, & iniustitiæ. Sed verum dicit solum propter dispositionem habitus, sicut etiam supra dictum est de virtute præmissa, quod delectabiliter vult aliis conuiuere, non propter amorem, sed propter dispositionem habitus sui. Ita etiam, & hæc virtus verum ostendit, non propter obseruandam iustitiam, sed propter aptitudinem, quam habet ad verum dicendum. Deinde cum dicit. Lect. 14.

i ¶ Ostendit, quid maxime pertineat ad veracem, de quo intendit. Et dicit, quod talis videtur in suis factis moderationem habere vitando excessum, & defectum. Amat enim veritatem, & verum dicit etiam in illis, in quibus non multum
B refert ad nocumentum, vel perfectum, & multo magis in illis, in quibus dicere verum, vel falsum facit aliquam differentiam ad nocumentum, vel iuuamentum alterius. Et hoc ideo quia abhorret mendacium secundum se tanquam quoddam turpe, & non solum secundum quod cedit in nocumentum alterius, talem autem dicit esse laudabilem. Deinde cum dicit.

k ¶ Ostendit, ad quod extremum magis declinat. Et dicit, quod, si aliquando difficile sit omnino ad punctum dicere veritatem, magis vult declinare ad minus quam ad maius. Hoc enim videtur
C magis ad prudentiam pertinere, eo quod homines superabundant, & de seipsis loquentes, efficiuntur aliis onerosi, quia per hoc videntur aliis se velle præferre. Deinde cum dicit.

l ¶ Determinat de vitiis oppositis. Et circa hoc tria facit. Primo determinat de vitio, quod pertinet ad superabundantiam. Secundo de vitio, quod pertinet ad defectum ibi. [Irones autem &c.] Tertio determinat oppositionem vitiorum adinuicem, ibi. [Opponi autem videtur.] Circa primum tria facit. Primo ostendit, quot modis committatur vitium iactantiæ, quod excedit in plus. Secundo ostendit, secundum quid præcipue
D vitium iactantiæ attendatur, ibi. [Non impossibile autem, &c.] Tertio ostendit, in quibus vitium iactantiæ præcipue committatur, ibi. [Qui quidem gloriæ gratia iactant, &c.] Dicit ergo primo, quod quandoque aliquis iactat de se, quæ non sunt, vel maiora, quam sint non propter aliquem alium finem. Sed quia in hoc delectatur. Et talis dicitur habere quandam mali similitudinem, alioquin non gauderet de mendacio. Hoc enim ex inordinatione animi prouenit. Non tamen talis est omnino malus, quia non intendit aliquam malitiam. Sed est vanus, inquantum delectatur in re, quæ secundum se, nec est bona, nec vtilis. Secundo modo dicit, quod aliquis se
E iactat propter appetitum gloriæ vel honoris. Et talis dicitur non esse multum vituperabilis, inquantum scilicet gloria, & honor habent quandam affinitatem cum rebus honestis, propter quas aliqui laudantur & honorantur. Tertio modo aliquis se iactat causa argenti, vel cuiuscunque alterius, quod argento æstimari potest. Et talem dicit esse magis deformem, quia propter minus bonum mentitur. Deinde cum dicit.

m ¶ Ostendit, secundum quid præcipue attenditur iactantia. Et dicit, quod non iudicatur aliquis iactator ex eo, quod habet, vel non habet, vnde se potest sic iactare, sed ex eo, quia eligit. Dicitur enim aliquis iactator secundum habitum, quem consequitur talis ele-

ctio, sicut etiam de quocunque mendaci, qui dicitur mendax, eo quod elegit mentiri, vel quia gaudet de ipso mendacio, vel quia mentitur propter appetitum gloriæ vel lucri. Deinde cum dicit.

n ¶ Ostendit, de quibus præcipue aliqui se iactent. Manifestum est autem, quod illi, qui de ipsa iactantia gaudent, indifferenter de quibuscunque se iactant. Illi vero, qui iactant se causa gloriæ, fingunt talia, quæ videntur esse laudabilia, sicut sunt virtuosa opera, vel quæ pertinent ad fœlicitatem, sicut nobilitas, diuitiæ, & alia huiusmodi. Illi vero, qui iactant se causa lucri, fingunt talia, in quibus alii delectantur, alioquin nihil lucrarentur. Et iterum obseruant, quod B sint talia, de quibus se iactant, quæ si non sint vera, possit hoc latere, ita quod eorum mendacium non deprehendatur. Et ponit exemplum de duobus scilicet de his, quæ pertinent ad medicinam, quia omnes desiderant sanitatem, nec potest à quibuscunque deprehendi, vtrum aliquis in medicando erret. Alia autem sunt, quæ pertinent ad diuinationes futurorum, de quibus naturaliter homines sollicitantur, & circa quæ non de facili mendacium deprehenditur. Et ideo illi, qui iactant se propter lucrum, præcipue fingunt se esse medicos, vel sapientes in diuinando, vel potest hoc, quod dicit sapientem referri ad hoc, C quod tales se iactant de cognitione diuinorum, quæ desiderabilis est, & latens. Deinde cum dicit

o ¶ Determinat de vitio, quod pertinet ad defectum. Et circa hoc duo facit. Primo comparat hoc vitium iactantiæ. Secundo, ostendit diuersitatem vitii, ibi. [Maxime autem, &c.] Dicit ergo primo, quod irones, qui minus de seipsis dicunt quam sit, videntur habere mores gratiosiores quam iactatores, quia non videntur talia dicere gratia lucri, sed quasi fugientes tumorem superbiæ. Deinde cum dicit.

p ¶ Ostendit quomodo diuersimode hoc vitium contingit. Et dicit, quod quidam sunt, qui maxime de se negant ea, quæ videntur ad magnam gloriam pertinere, sicut Socrates, qui negabat se esse scientem. Quidam vero sunt, qui & in quibusdam paruis, & manifestis volunt ostendere, quod non fingant de se maiora, quam sint. Et isti vocantur Blathopanurgi, quasi in quadam astutia simulationis suas delitias habentes. Panurgi enim Græce dicuntur astuti: Blathon autem idem est, quod delitiose. Ios autem dicit esse de facili contemptibiles, quia nimis manifesta est eorum simulatio. Et talis defectus in exterioribus, quandoque ad iactantiam pertinere videtur, dum per hoc volunt ostendere se meliores, & magis moderatos. Sicut Laconii, qui deferebant vestimenta magis despecta, quam decebat statum eorum, quia tam superabundantia exteriorum, quam immoderatus defectus videtur ad iactantiam pertinere, inquantum per vtrumque ostenditur quædam hominis excellentia. Quidam vero sunt, qui moderate vtuntur hoc vitio, quia neque omnino negant de se gloriosa, neque etiam assumunt aliqua nimis parua, & vtuntur hoc vitio in his, quæ non sunt prompta, & manifesta, & tales videntur esse gratiosi, vt supra dictum est. Deinde cum dicit.

b ¶ Determinat de oppositione vitii ad virtutem. Et dicit, quod magis videtur opponi veridico iactator, inquantum est deterior, sicut dictum est. Semper enim peius vitium magis virtuti opponitur.

LECTIO XVI.

Existente autem requie in vita, & in hac conuersatione cum ludo, videtur, & hoc esse collocutio quædam consona, & qualia oportet dicere, & vt oportet, similiter autem, & audire. Differt autem in dicendo in talibus, vel talia audire. Manifestum autem quoniam circa hoc est, & superabundantia quædam & defectus medii.

Cum vero sit, & requies in vita, atque in hac ipsa ludo se se recreent homines, videtur & hic esse quædam æquabilis congressio, & dicendo, & audiendo ea quæ oportet, & vt oportet. Differt autem, & dicendo inter tales, & audiendo tales. Atque patet etiam in his esse nimium atque parum.

D

b Qui quidem in derisione superabundant homolochi videntur esse, & onerosi desiderantes omnino risum, & magis conicctantes risum facere, quam dicere decora, & non contristare derisum conuitiatum.

Qui igitur in ridiculis exuperant, scurræ sunt ac importuni, affectantes omnino ridiculum, & magis coniectantes facere risum, quam honeste loqui, & non afficere eum dolore in quem facere dicunt.

E

c Qui autem neque vtique ipsi dicunt aliquid ridiculum, & dicentibus molesti sunt agrii, & duri videntur esse.

Qui vero neque dicerent quicquam ridiculi, neque alios dicere paterentur, rustici sunt, & duri.

d Moderate autem ludentes eutrapeli appellantur, puta bene vertentes.

At is, qui cum moderatione iocatur comis atque vrbanus vocatur, talem sane moris iam habitum assecutus, vt ad bene recteque iocandum sese flectere possit.

e Mores enim videntur tales motus esse: quemadmodum autem corpora ex motibus iudicantur, ita & mores.

Huiuscemodi namque motiones, mores ipsius esse videntur. Atque vti corpora, sic & ipsi mores motionibus discernuntur.

f Redundante autem risu, & pluribus gaudentibus ludo, & ipso conuitiari magis quam oportet, & homolochi eutrapeli appellantur,

Cum autem exundet ipsum ridiculum, plurimique ioco salibusque magis quam oportet gaudeant, scurræ quoque eodem nomine nuncupantur,

pellantur, & gratiosi. Quoniam autem adhuc differunt non parum ex his, quæ dicta sunt manifestum.

A *cupantur, vt gratiosi elegantes, sed eos differre, atque non parum ex iis, quæ diximus constat.*

g Medium autem habitui proprium ephidexiotis est. Ephidexii autem est talia dicere, & audire, qualia & modesto, & liberali congruunt.

Accomodatur autem huic habitui medio, & ipsa dexteritas, atque ipsius est dextri ea dicere, & audire, quæ ad modestum virum liberalemque accommodantur.

h Est enim quædam decentia talem dicere in ludi parte, & audire. Et liberalis ludus differt ab eo, qui seruilis, & disciplinati, & indisciplinati.

Sunt enim quædam, quæ ioco dicere, & audire talem hominem decet. Atque ipsius liberalis iocus, & eruditi, à seruilis ioco rudisque differt.

i Videbit autem vtique aliquis, & ex comœdiis veterum, & modernorum, his quidem enim erat derisio turpiloquium, his autem magis suspicio. Differunt autem non parum hæc ad honestatem.

B *Licet hoc, tam in antiquis, quam in nouis comœdiis intueri. Quibusdam enim verborum obscenitas, quibusdam potius subintellectio ridiculum erat, atque hæc non parum honestatis differunt ratione.*

k Vtrum igitur bene conuitiantem determinandum in dicendo, quæ decent liberalem, vel in non tristando audientem, vel etiam in delectando.

Is re igitur dicendus est recte facetiis vti, qui dicit ea, quæ liberum hominem decet, an is, qui eum audit dolore non afficit, vel etiam delectat?

l Et tale quid indeterminatum. Aliud enim alii odibile est, & delectabile. Talia autem audiet. Quæ enim sustinet audiens, hæc & facere videtur.

An & hoc indefinitum esse constat? Est enim aliud alii odio, & iocundum. Talia autem, & audiet, quæ namque fert audiendo, ea videtur & facere.

m Non vtique omne faciet. Conuitium enim contumelia quædam est. Legum positores autem quædam contumeliosa dicere prohibent. Oportebat autem forte, & conuitiari. Gratiosus vtique & liberalis sic habebit puta lex existens sibi ipsi. Talis quidem igitur medius siue ephidexus, siue eutrapelus dicitur.

C *At non quiduis faciet. Etenim facetiæ conuitia quædam sunt, & legumlatores nonnulla conuitia dicere vetant. Fortasse autem illos, & nonnulla prohibere facere dicere oportet. Vir itaque gratiosus, ac liber ita sese habebit quasi ipsi lex sit in ioco. Talis est igitur ipse medius siue dexter, siue vrbanus, siue comis dicatur.*

n Homolochus autem minor est derisore, & neque à seipso, neque ab aliis recedens, si risum faciat, & talia dicens, quorum nullum diceret vtique gratiosus, quædam autem neque audiret.

D *Scurra autem à ridiculo superatur, & neque sibi, neque aliis parcit, modo moueat risum, eaque dicit quorum nihil prorsus gratiosus ipse diceret, & aliqua ne audiret quidem.*

o Agryos autem ad tales collocutiones inutilis, nihil enim conferens in omnibus tristatur. Videtur autem requies, & ludus in vita esse necessarium.

Sed rusticus ad tales congressiones inutilis est, quippe cum nec ipse quicquam afferat salis, & cum afferunt alii ægre molesteque ferat. Requies autem, & iocus in vita necessaria sunt.

p Tres autem, quæ dictæ sunt in vita medietates. Sunt autem omnes circa sermonum quorundam & operum communicationem. Differunt autem, quoniam hæc quidem circa veritatem est, hæc autem circa delectabile. Earum autem, quæ circa delectationem, hæc quidem in ludis, hæc autem in his, quæ secundum aliam vitam colloquiis.

E *Tres igitur hæ sunt quas diximus mediocritates in vita. Sunt autem omnes circa verborum quorundam actuumue communem vsum. Sed differunt quod vna circa veritatem, cæteræ circa voluptatem versantur. Atque harum altera quidem est in ioco, altera autem in congreßionibus reliquæ vitæ consistit.*

LECTIO XVI.

POstquam Philosophus determinauit de virtutibus, quæ sunt circa humanos actus seriosos, hic determinat de quadam virtute, quæ est circa ludos. Et circa hoc tria facit. primo ostendit, quod circa ludos potest esse virtus, & vitium. Secundo determinauit de virtute, quæ circa ludos existit, & de vitiis oppositis, ibi. [Qui quidem in derisione, &c.] Tertio, ostendit differentiam huius virtutis ad supradictas, ibi.] Tres igitur, quæ dictæ sunt, &c.] Circa primum considerandum est, quod circa id quod est secundum se malum, & non potest habere rationem boni, non est virtus, & vitium secundum quæ ostensum est. Si ergo ludus nullam rationem boni posset habere, non esset circa ludum aliqua virtus. Habet autem ludus aliquam rationem boni, inquantum est vtilis humanæ vitæ. Sicut enim homo indiget à corporalibus laboribus, interdũ desistendo quiescere, ita etiam

indiget ab intentione animi. qua rebus ſeriis homo intendit, interdum vt anima hominis requieſcat, quod quidem fit per ludum. Et ideo dicit, quod cum ſit quædam requies hominis ab anxietate ſolicitudinum in hac vita, & in conuerſatione humana per ludum, & ſic ludus habet rationem boni vtilis, conſequens eſt, quod in ludis poſſit eſſe quædam conueniens collocutio hominum adinuicem, vt ſcilicet homo dicat, & audiat, qualia oportet, & ſicut oportet. Et tamen in talibus multum differt dicere, & audire. Multa enim aliquis homo decenter audit quæ non decenter diceret. Vbicumque autem eſt differentia eorum, quæ oportet fieri, & eorum, quæ non oportet fieri, ibi non ſolum eſt medium, ſed etiam ſuperabundantia, & defectus à medio. Vnde circa ludum contingit eſſe medium virtutis, & extrema. Deinde cum dicit.

b ¶ Determinat de medio, & extremis. Et primo dicit, quid ſit circa vnumquodque eorum. Secundo oſtendit, quid vnicuique eorum conueniat, ibi. [Medio autem habitui, &c.] Circa primum tria facit. Primo oſtendit quid ſit medium, & extremum in ludo. Secundo oſtendit, quod hoc pertineat ad diuerſitatem horum, ibi. [Moris enim, &c.] Tertio oſtendit, quod quandoque extremum accipitur pro medio, ibi. [Redundante autem riſu, &c.] Circa primum tria facit. Primo oſtendit, quid pertineat ad ſuperabundantiam, & dicit quod illi, qui ſuperabundant in deriſione ludi, dicuntur homolochi, id eſt raptores templi ad ſimilitudinem Miluorum, qui volabant circa templum vt raperent inteſtina animalium immolatorum: ita & iſti inſidiantur ad hoc quod poſſint aliquid rapere, quod conuertant in deriſionem. Et ideo tales ſunt oneroſi, quia deſiderant vndecunque facere riſum, ad quod magis ſtudent, quam ad hoc, quod dicant aliqua decora, id eſt honeſta, & quod non turbent illum, cui ingerunt conuitium ex ludo. Magis enim volunt dicere aliqua turpia, vel ex quibus alii turbentur, quam quod inducant homines ad riſum. Secundo ibi.

c ¶ Oſtendit, quid ſit vitium per defectum. Et dicit, quod illi, qui neque volunt dicere aliquod ridiculum, & moleſti ſunt his qui dicunt, dum ex hoc rationabiliter turbantur, videntur eſſe agri, id eſt agreſtes, & duri quaſi, qui non molliuntur delectatione ludi. Tertio ibi.

d ¶ Oſtendit, quod ſit medium in ludo. Et dicit, quod illi, qui moderate ſe habent in ludis vocantur eutrapeli, quaſi bene vertentes, quia ſcilicet ea, quæ dicuntur ac fiunt conuenienter, in riſum conuertunt. Deinde cum dicit.

e ¶ Oſtendit, quod prædicta pertinent ad diuerſitatem morum. Et dicit, quod prædicti motus, ſcilicet quod aliquis velit facere riſum, vel ſuperabundanter, vel diminute vel moderate, eſt quoddam indicium interioris moralis diſpoſitionis. Sicut enim per motus corporales exteriores diſcernuntur interiores corporum diſpoſitiones, ſic ex operationibus exterioribus cognoſcuntur interiores mores. Deinde cum dicit.

f ¶ Oſtendit quomodo extremum quandoque ſumitur pro medio. Et dicit, quod quia riſus ad multos redundat, & multi ſunt, qui magis quam oportet delectantur in ludo, & in hoc quod dicant aliis conuitia iocoſa, inde eſt, quod apud eos homolochi vocantur eutrapeli, quia ſunt eis gratioſi. Superabundant enim in ludo quem plures homines ſuperabundanter diligunt. Differunt A tamen non parum homolochi ab eutrapelis, vt ex ſupra dictis patet. Deinde cum dicit.

g ¶ Oſtendit quid proprie pertineat ad prædictos habitus. Et primo oſtendit, quid proprie pertineat ad medium virtutis. Secundo, quid ad extremum ſuperabundantiæ, ibi. [Homolochus autem, &c.] Tertio oſtendit, quid pertineat ad extremum defectus, ibi. [Agryos autem, &c.] Circa primum duo facit. Primo oſtendit, qualiter ſe habeat eutrapelus vniuerſaliter circa ludum. Secundo, qualiter ſe habeat ſpititualiter circa conuitia iocoſa, ibi. [Et vtrum igitur, &c.] Circa primum tria facit. Primo proponit, quod ad medium habitum pertinet conuenientibus ludis vti. Et dicit quod ad medium habitum huius virtutis pertinet B id quod eſt proprium ephydexiotis, ideſt bene aptati, & diſpoſiti ad hoc, quod cum hominibus conuerſetur. Ad tales enim pertinet, quod dicant, & audiant talia ludicra, quæ congruant viro modeſto, & liberali, qui, ſcilicet liberum animum habet à ſeruilibus paſſionibus. Secundo ibi.

h ¶ Probat, & inducit rationem ad hoc, quod dixerat: Quia, ſcilicet vbicunque eſt inuenire aliquid quod decenter fieri poteſt, hoc pertinet ad virtutem. Sed contingit aliquem ludentem dicere, & audire quædam conuenientia. Et hoc patet ex differentia ludorum. Ludus enim liberalis hominis, qui ſcilicet intendit propria ſponte bonum C agere, differt à ludo hominis ſeruilis, qui circa, ſeruilia occupatur. Et ludus hominis diſciplinati qui ſcilicet inſtructus eſt qualiter debeat ludere, differt à ludo hominis indiſciplinati, qui nulla diſciplina in ludo refrænari poteſt. Vnde manifeſtũ eſt, quod ad medium habitum virtutis pertinet decentia in ludo dicere, & audire. Tertio ibi.

i ¶ Inducit quoddam ſignum ad ſupradicta quod ſcilicet differat ludus diſciplinati, & indiſciplinati. Et dicit, quod hoc maxime apparet conſiſtendo tam in veteribus quam in nouis comœdiis, ideſt, repræſentationibus collocutionum hominum ad inuicem, quia ſi alicubi in talibus narrationibus occurreret aliquod turpiloquium, ex hoc D quibuſdam generabatur deriſio, dum talia turpia in riſum vertebantur. Quibuſdam vero generabatur ſuſpicio, dnm ſcilicet ſuſpicabantur eos, qui turpia loquebantur habere aliquod malum in corde. Manifeſtum eſt autem, quod non parum refert ad honeſtatem hominis, vtrum dicat in ludendo turpia, vel honeſta. Deinde cum dicit.

k ¶ Oſtendit qualiter ſe habeat virtuoſus circa conuitia iocoſa. Et circa hoc tria facit. Primo mouet quæſtionem, vtrum ſcilicet determinandum ſit, quod aliquis bene conuiciatur in ludo ex parte eorum, quæ dicit, quia ſcilicet dicit ea, quæ decet dicere liberalem hominem virtuoſum, & modeſtum, vel non determinatur penes hoc bene E conuitians, ſed potius ex parte finis, vel effectus, quia ſcilicet intendit non contriſtare audientem, vel etiam, quod plus eſt, intendit eum delectare. Secundo ibi.

l ¶ Reſpondet quæſtioni, quantum ad ſecundum membrum. Et dicit, quod eſt indeterminatum, quid ſcilicet contriſtet, vel delectet audientem, quia ſcilicet diuerſis diuerſa ſunt odibilia, & delectabilia. Talia enim vnuſquiſque libenter audiet, quæ ſunt ſibi delectabilia. Illa enim, quæ aliquis patienter ſuſtinet audire, hæc facere videtur, ſcilicet ingerendo ea aliis, dummodo non intendat eos contriſtare. Tertio.

m ¶ Oſtendit aliquid eſſe determinatum quantum

tum ad primum membrum, scilicet quantum ad conuitia, quæ dicuntur. Manifestum est enim, quod virtuosus nõ facit, id est non proponit omne conuitiũ, quia conuitium est quædam contumelia dum tale quid in conuitio dicitur, ex quo homo infamatur, & hoc prohibent dicere legis positores. Sunt autem quædam conuitia, quæ non prohibent, quæ oportet dicere propter delectationem, vel propter hominum emendationem, quæ fit dummodo fiat absque infamia. Ille enim qui se habet in conuitiando sicut gratiosus, & liberalis, videtur esse sibi ipsi lex, dum scilicet per propriam electionem vitat ea quæ lex prohibet, & vtitur his, quæ lex concedit. Vltimo autem concludit, quod talis qualis est dictus medius, sine nomine ephidexus, idest aptus, seu eutrapelus, idest bene vertens. Deinde cum dicit.

n ¶ Determinat de malo superabundantiæ. Et dicit, quod homolochus est minor derisore, quia scilicet derisor intendit aliquem confundere, quod non intendit homolochus, sed solum intendit risum facere, & non recedit à seipso, vel ab aliis, quando intendit risum facere, quia scilicet

A exempla sua, & aliorum dicta & facta, conuertit in risum, & talia dicit, quorum nullum diceret homo gratiosus, & virtuosus, & quædam eorum non solum non diceret virtuosus, sed nec etiam audiret. Deinde cum dicit.

o ¶ Determinat de vitio defectus. Et dicit, quod ille, qui est agryos, id est agrestis est inutilis ad tales collocutiones ludicras. Nihil enim confert ad eas, sed in omnibus contristatur. Et in hoc est vitiosus, dum totaliter abominatur ludum, qui est necessarius ad vitam humanam sicut requies quædam. Deinde secundo ibi.

p ¶ Infert differentiam huius virtutis ad prædictas duas. Et dicit, quod tres sunt medietates prædictæ in humana vita quæ omnes sunt circa communicationes sermonum, & operum. Differunt B autem ab inuicem, quia vna earum consistit circa veritatem in dictis, vel factis. Aliæ vero circa delectabile. Quarum vna consistit circa delectationem, quæ est in ludis, alia vero circa delectationem, quæ est in colloquiis, quæ est secundum vitam existentem, scilicet in seriis.

LECTIO XVII.

VErecundiam autem, vt quandam virtutem non conuenit dicere. Passioni enim magis assimilatur, quam habitui.

b Determinatur igitur timor quidem ingloriationis.

c Perficitur autem verecundia circa pericula timori consimiliter, erubescunt enim verecundati, Mortem autem timentes pallescunt. Corporalia vtique videntur aliqualiter esse vtraque, quod videtur passionis magis quam habitus esse.

d Non omni vtique ætati hæc passio congruit, sed iuuenili.

e Existimamus enim oportere tales verecundos esse eo quod secundum passiones viuentes multi peccant, à verecundia autem prohibentur. Et laudamus quidem iuuenes verecundos.

f Senem autem nullus vtique laudabit, quoniam verecundabilis. Nihil enim existimamus oportere ipsum operari, in quibus est verecundia.

g Neque enim studiosi est verecundia, si quidem fit in prauis. Non enim operandum talia.

h Si enim sunt hæc quidem secundum veritatem turpia, hoc autem secundum opinionem, nihil differt. Neutra enim operanda. Quare neque verecundandũ. Praui autem & tale, puta, operari aliquid turpium.

i Sic autem habere, vt etsi operetur aliquid talium verecundari, & propter hoc existimari studiosum esse inconueniens. In voluntariis enim verecundia: volens autem studiosus nunquam operabitur praua.

LECTIO XVII.

C *DE verecundia, vt de aliqua virtute dicere non oportet. Etenim affectui magis quam habitui similis.*

Itaque definitur timore, timorque dicitur dedecoris quidem.

Et fit perinde, atque circa res formidolosas timor fieri solet. Nam qui verecundantur erubescunt, qui timent mortem pallescunt. Vtrumque igitur ad corpus quodammodo accommodatum est quod quidem magis ad affectum videtur, quam ad habitum pertinere.

Non autem ad quamuis ætatem is affectus, sed ad iuuenilem accommodatur.

D *Censemus enim eos, qui huius ætatis sunt, verecundos esse oportere, vt cum non sine perturbatione viuant, multumque ob hoc peccent à verecundia prohibeantur delinquere. Atque laudamus quidem eos iuuenes, qui sunt verecundi.*

Sed nemo ex eo seniorem hominem laudabit, quia est verecundus. Nihil enim eorum ipsum oportere censemus agere, pro quibus emergere verecundia solet.

Neque enim homini probo verecundia competit, quippe cum pro rebus improbis fiat. Non E *enim sunt res tales agendæ.*

Quod si quædam re vera, quædam opinatione sunt turpes, nihil differt, neutræ namque sunt agendæ. Quare non est erubescendum. Sed improbi est, & talem esse, vt aliquid turpe agat.

Probum autem ideo quempiam esse putare, quia ita se habet, vt si turpe quid egerit verecundetur, absurdum est sane. Verecundia namque fit pro iis, quæ sua sponte quispiam facit. Sed nunquam sua sponte vir bonus res aget turpes.

k Erit autem vtique verecundia ex suppositione studiosum. Si enim operetur, verecundabitur vtique. Non est autem hoc circa virtutes. A

Erit autem verecundia probum ex suppositione. Nam si egerit, verecundabitur. Hoc autem in ipsis virtutibus non est.

l Si autem in verecundia prauum, & non verecundari turpia operari nihil magis talia operantem verecundari studiosum.

Quod si impudentia, & quempiam non pudere res turpes agentem improbum est, nihilo magis ob idipsum probum erit, quempiam res turpes agentem erubescere.

m Non autem neque continentia virtus, sed quædam mixta. Ostendetur autem de hac in his quæ posterius. Nunc autem de iustitia dicemus.

At vero neque continentia virtus est, sed est quædam permixta. Ostendetur autem de ipsa post paulo. Nunc de iustitia dicamus, oportet.

B

LECTIO XVII.

POstquam Philosophus determinauit de medietatibus, quæ sunt virtutes, hic determinat de quadam medietate, quæ non est virtus, idest, de verecundia. Et primo ostendit verecundiam non esse virtutem. Secundo ostendit simile de continentia, quæ cum sit laudabilis, non est virtus, ibi. [Non est autem, neque incontinentia, &c.] Circa primum duo facit. Primo inquirit genus verecundiæ. Secundo ostendit, subiectum ipsum, ibi. [Non est vtique ætati, &c.] Circa primum duo facit. Primo proponit quod intendit. Et dicit, quod de verecundia non conuenit loqui sicut de quadam virtute. Sed magis assimilatur passioni, quam habitui, qui est genus virtutis. Secundo ibi.

b ¶ Probat propositum dupliciter. Primo quidem per diffinitionem verecundiæ. Dicitur enim verecundia esse timor ingloriationis, idest confusionis, quæ opponitur gloriæ. Sed timor est passio quædam. Ergo verecundia est in genere passionis Secundo ibi.

c ¶ Probat idem per effectum verecundiæ. Circa quod considerandum est, quod passiones sunt motus appetitus sensitiui, qui vtitur organo corporali. Vnde passiones omnes cum aliqua corporali transmutatione fiunt. Et similiter se habent in generali verecundia, & timor, qui est circa pericula mortis, quantum ad hoc, scilicet quod vtraque passio iudicatur per transmutationem coloris corporalis. Sed in speciali differunt, quia illi, qui verecundantur, erubescunt, illi autem, qui timent mortem, pallescunt. Cuius differentiæ ratio est, quod natura spiritus & humores transmittit ad locum vbi sentit defectum, sedes autem vitæ est in corde, & ideo quando periculum vitæ timetur, spiritus & humores concurrunt ad cor, & ideo exteriora quasi deserta pallescunt. Honor autem, & confusio in exterioribus est. Et ideo quando homo timet per verecundiam priuationem honoris, recurrentibus humoribus, & spiritibus ad exteriora homo erubescit. Sic ergo patet, quod & verecundia, & timor mortis sunt quædam corporalia, inquantum, scilicet, habent transmutationem annexam, quod videtur magis ad passionem, quam ad habitum pertinere. Et ita patet, quod verecundia non est virtus. Deinde cum dicit.

d ¶ Ostendit quid sit subiectum conueniens verecundiæ. Et primo, ostendit cui ætati conueniat. Secundo ostendit cui conditioni, ibi. [Neque isti studiosi, &c.] Circa primum tria facit. Primo proponit quod intendit, scilicet, quod non conuenit omni ætati, sed iuuenili. Secundo ibi.

e ¶ Probat quod iuuenili ætati congruat verecundia. Et hoc dupliciter. Vno modo per proprietatem iuuentutis. Quia scilicet iuuenes propter feruorem ætatis viuunt secundum passiones, Et ideo proni sunt ad multipliciter peccandum. Et ab hoc prohibentur per verecundiam, per quam turpitudinem timent. Et ideo iuuenes decet verecundia. Alio modo probat idem per humanam consuetudinem: Iuuenes enim verecundos laudare consueuimus. Tertio ibi.

f ¶ Ostendit, quod aliæ ætati, scilicet senili non congruit verecundia. Et dicit quod nullus laudat senem de hoc, quod est verecundus, quia existimamus, quod non oporteat eum aliquid turpe operari, pro quibus consueuit esse verecundia. C Tum, quia propter longitudinem temporis reputamus eos esse expertos. Tum cessante feruore ætatis reputamus, quod propter passionem non debeant aliquid turpe operari. Deinde cum dicit.

g ¶ Ostendit, cui conditioni competit verecundia, vel non competit. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit, quod non competat virtuoso. Secundo excludit quasdam cauillationes contra propositum, ibi. [Si enim sunt hæc quidem, &c.] Dicit ergo primo, quod neque ad virtuosum pertinet verecundia. Verecundia enim est respectu prauorum. Sed virtuosus non operatur praua, quia virtus est, quæ bonum facit habentem, & opus eius bonum reddit. Ergo verecundia non competit virtuoso. Deinde cum dicit. D

h ¶ Excludit tres obiectiones circa prædicta. Quarum prima est. Quia posset aliquis dicere, quod verecundia non solum est de his, quæ secundum veritatem sunt turpia, quæ contrariantur virtuti, sed etiam de his, quæ sunt turpia secundum opinionem: sed ipse dicit, quod nihil differt ad propositum; quia virtuoso neutra sunt operanda, scilicet neque turpia secundum veritatem, nec turpia secundum opinionem. Et ideo non imminet virtuoso, quod de aliquo verecundetur, sed hoc pertinet ad prauum, vt sit talis, quod operetur aliquid turpe, vel secundum veritatem, vel secundum opinionem. Secundam obuiationem ponit ibi. E

i ¶ Posset enim aliquis dicere, quod licet virtuosus non habeat aliquid de quo verecundetur, est tamen ita dispositus, vt si aliquid talium operaretur, de hoc verecundaretur. Si quis ergo propter hoc existimaret, quod verecundia competeret studioso, probat hoc esse inconueniens dupliciter. Primo quidem, quia verecundia proprie loquendo, non respicit nisi voluntarios defectus, quibus debetur vituperium. Sed hoc repugnat virtuti, quod aliquis voluntarie operetur malum. Ergo non competit ei verecundia propter rationem prædictam. Secus autem esset si verecundia

esset

esset eorum, quæ inuoluntarie possunt accidere, sicut ægritudo inuoluntarie accidit homini. Vnde virtuoso etiam sano potest competere curare de medico propter infirmitatem, quæ posset accidere. Secundo excludit prædictam obuiationem ibi.

k ¶ Dicit, quod si secundum prædictam obuiationem verecundia esset quoddam virtuosum ex suppositione, quia scilicet verecundaretur virtuosus si turpia operaretur. Hoc autem non est de his, quæ proprie conueniunt virtuosis. Imo absolute eis conueniunt, sicut patet circa omnes virtutes. Vnde relinquitur, quod verecundia non proprie conueniat virtuoso. Tertiam obuiationem ponit ibi.

l ¶ Posset enim aliquis concludere, quod quia verecundia, & non verecundari de turpi operatione est quoddam prauum, quod propter hoc verecundari sit virtuosum. Sed ipse dicit hoc non esse necessarium, quia vtrumque scilicet tam verecundia, quam inuerecundia supponit turpem operationem, quæ non competit virtuoso. Quia tamen supposita conuenientius est, quod ea aliquis aspernetur per verecundiam, quam de ea A non curet per inuerecundiam. Ex his etiam apparet, quod verecundia non sit virtus, nam si esset virtus, inesset virtuoso. Est autem attendendum, quod supra posuit passionem laudabilem, Nemesim, de qua & hic mentionem non facit, quia non est intentionis suæ de his passionibus hic determinare, hoc enim magis pertinet ad Rhetoricam, vt patet in secundo Rhetoricorum, vnde nec hic de verecundia determinauit, nisi ostendens eam non esse virtutem. Et relinquit idem intelligendum de Nemesi. Deinde cum dicit.

B m ¶ Inducit simile de continentia, quæ cum sit laudabilis, non est virtus, sed habet aliquid virtutis immixtum. Continens enim sequitur rationem rectam, quod pertinet ad virtutem. Patitur tamen concupiscentias prauas vehementes, quod pertinet ad defectum virtutis. Et de his dicetur infra Septimo. Satis autem conuenienter inducit similitudinem de continentia, quia verecundia maxime requiritur, vbi abundant passiones prauæ, quod conuenit continentibus, vt dictum est. Vltimo autem continuat se ad sequentia dicens, quod dicendum est deinceps de iustitia. Et in hoc terminatur sententia quarti libri.

ARISTOTELIS MORALIVM AD NICOMACHVM LIBER QVINTVS.

Cum Sancti Thomæ Aquinatis præclarissimis commentariis.

A

LECTIO PRIMA

De iustitia autem, & iniustitia intendendum, & circa quales sunt existentes operationes, & qualis est medietas iustitia, & iustum quorum medium.

b Intentio autem nobis sit secundum eandem methodum his, quæ dicta sunt.

c Videmus vtique omnes talem habitum volentes dicere iustitiam à quo operatiui iustorum sunt, & à quo iusta operantur. & volunt iusta. Eodem autem modo, & de iniustitia à quo operatiui iniustorũ sunt, & à quo iniusta. Propter quod & nobis primum, vt in typo supponantur hæc.

d Neque enim eundem habet modum, & in scientiis, & in potentiis, & in habitibus. Potentia quidem enim, & in scientia videntur contrariorum eadem esse. Habitus autem contrarius contrariorum non. Vt puta à sanitate non fiunt contraria, sed sana solum Dicimus enim sane ambulare, quando ambulat vt vtique sanus existens.

LECTIO PRIMA.

De iustitia iam, & iniustitia considere mus oportet circa quales actus versentur, & qualisnam mediocritas sit ipsa iustitia, & inter quæ iustum ipsum medium est.

Atque hæc consideratio eundem seruet modum doctrinæ, quo antea dicta considerauimus.

B *Videmus itaque omnes talem habitum dicere iustitiam velle, quo homines apti sunt ad res iustas agendas, & quouis agunt, & volunt iusta. Eodem modo talem habitum, & ipsum iniustitiam dicere quo iniurias agunt homines resque volunt iniustas. Quapropter, & nobis hæc optimum, vt in figura subiiciuntur.*

C *Non enim in scientiis, & potentiis, atque habitibus res sese habet eodem modo. Eadem namque potentia scientiaque contrariorum est, sed contrarius habitus non est contrariorum. Nempe à sanitate sana duntaxat, & non contraria fiunt. Dicimus enim quempiam ambulare sane, cum perinde ambulat, atque sanus.*

e Multotiens quidem igitur cognoſcitur contrarius habitus à contrario: multotiens autem habitus à ſubiectis. Si enim eſt manifeſta euexia, & cachexia manifeſta fit. Et ex bene habentibus eſt euexia, & ex hac bene habentia. Si enim eſt euexia denſitas carnis, neceſſarium, & cachexiam eſſe raritatem carnis, & bene habens factiuum denſitatis in carne. A

Sæpe igitur contrarius habitus ex contrario cognoſcitur, ſæpe etiam habitus ex ſubiectis. Nam ſi bona corporis habitudo ſit nota, & ipſa mala corporis habitudo ſit manifeſta. Et ex iis, quæ bonam habitudinem efficiunt corporis ipſa bona habitudo fit nota, & ex ipſa rurſus ea, quæ faciunt ipſam. Si enim habitudo bona ſit ſpiſsitas carnis, & malam habitudinem raritatem eſſe carnis, & id quod efficit habitudinem bonam efficere ſpiſsitatem in carne, neceſſe eſt.

f Conſequitur autem, vt in multum, ſi alterum multipliciter dicitur, & reliquum multipliciter dici, puta ſi iuſtum, & iniuſtum. B

At vero plerumque ſequitur, ſi alterum pluribus modis dicatur, & alterum pluribus dici, vt ſi iuſtum, & ipſum iniuſtum.

g Videtur autem multipliciter dici iuſtitia, & iniuſtitia. Sed propter propinquam eſſe æquiuocationem ipſarum latet. Et non quemadmodum in his, quæ de longe manifeſta magis. Differentia enim multa, quæ ſecundum ideam, puta quoniam vocatur clauis æquiuoce, & quæ ſub collo animalium, & qua hoſtia clauduntur.

Videtur autem tam iuſtitia, quam iniuſtitia pluribus modis dici. Sed quia propinqua eſt ipſarum æquiuocatio latet, & non ita vitiis, quæ longe diſtant, eſt manifeſta, multum enim talia differunt forma. Patet enim clauem æquiuoce dici, & eam quæ ſub collo eſt, animalium, & eam qua oſtia clauduntur.

h Sumatur autem iniuſtus quotiens dicitur. Videtur autem illegalis iniuſtus eſſe, & auarus, & inæqualis. Quare manifeſtum quoniam & iuſtus erit, & legalis, & æqualis. Iuſtum quidem igitur & legale, & æquale. Iniuſtum autem illegale, & inæquale. C

Sumatur igitur quot iniuſtus dicitur modis. Atque videtur iniuſtus eſſe, & qui à legibus exorbitat, & qui plus capit, atque iniquus. Quare patet, & iuſtum eſſe eum, qui legitime facit, & eum qui æquus eſt. Iuſtum ergo eſt quod eſt legitimum, & quod eſt æquum, iniuſtum vero quod eſt contra leges, & quod eſt iniquum.

i Quia autem auarus iniuſtus circa bona erit, non omnia, ſed circa quæcunque bona fortunæ, & infortunium. Quæ ſunt autem ſimpliciter bona ſemper, alicui autem non ſemper. Homines autem hæc orant, & perſequuntur. Oportet autem non: ſed orare quidem bona ſimpliciter, & ipſis bona eſſe, eligere autem, quæ ſibi ipſis bona. D

Cum autem iniuſtus, & pluris ſit auidus, non erit ipſe circa omnia bona, ſed circa ea duntaxat, in quibus conſiſtit proſpera fortuna, atque aduerſa, quæ ſimpliciter quidem ſemper ſunt bona, alicui vero non ſemper. Homines autem illa ſibi optant, atque perſequuntur. At non oportet, ſed optare quidem ea, quæ ſunt ſimpliciter bona, & ſibi ipſis eſſe bona, expetere autem ea, quæ ſibi ipſis ſunt bona oportet.

k Iniuſtus autem ſemper non plus eligit, ſed minus in ſimpliciter malis. Sed quoniam videtur, & minus malum bonum aliqualiter eſſe, boni autem eſt auaritia, propter hoc videtur auarus eſſe. Eſt autem inæqualis. Hoc enim continet, & commune.

Iniuſtus autem non ſemper plus, ſed minus etiam expetit in iis, quæ ſunt ſimpliciter mala. Sed quia videtur, & minus malum quodammodo bonum eſſe, & plus habendi cupiditas ipſius eſt boni, fit vt pluris ob idipſum videatur auidius eſſe. Eſt autem iniquus, hoc enim continet, & eſt commune,

l Et illegalis, hæc autem illegalitas, aut inæqualitas continet omnem iniuſtitiam, & commune eſt omni iniuſtitiæ. E

Et legum tranſgreſſor, hæc enim legum tranſgreſsio, id eſt iniquitas, omnem iniuſtitiam continet, & eſt ad iniuſtitiam omnem commune.

LECTIO PRIMA.

POſtquam Philoſophus determinauit de virtutibus moralibus, quæ ſunt circa paſſiones, hic determinat de virtute iuſtitiæ, quæ eſt circa operationes, & diuiditur in partes duas. In quarum prima determinat de iuſtitia proprie dicta. In ſecunda determinat de iuſtitia metaphorica, ibi. [Vtrum autem contingit ſibi ipſi iniuſtum facere, &c.] Circa primum duo facit. Primo determinat de virtute iuſtitiæ. Secundo determinat de quadam virtute, ſcilicet epyichia, quæ eſt communis iuſtitiæ directiua ibi. [De epyichia in illud, &c.] Circa primum duo facit. Primo dicit de quo eſt intentio. Secundo, exequitur propoſitum, ibi. [Videmus vtique, &c.] Circa primum duo facit. Primo oſtendit, de quo intendat, quia iuſtitia, & iniuſtitia. Et proponit tria circa iuſtitiam conſideranda

ſideranda, in quibus differt iuſtitia à ſupradictis virtutibus. Quorũ primum tangit, cum dicit, quod intendendum eſt circa quales operationes fiunt iuſtitia, & iniuſtitia. Virtutes enim & vitia de quibus ſupra dictũ eſt, ſunt circa paſſiones, quia ſcilicet in eis principaliter conſideratur, qualiter homo interius afficiatur ſecundum paſſiones: ſed quid exterius operetur non conſideratur niſi ex conſequenti, inquantum ſcilicet operationes exteriores ex interioribus paſſionibus proueniunt. Sed circa iuſtitiam, & iniuſtitiam præcipue attenditur, quid homo exterius operatur. Qualiter autem afficiatur interius non conſideratur, niſi ex conſequenti, prout ſcilicet aliquis iuuatur, vel impeditur circa operationem. Secundum autem tangit, cum dicit. Et qualis medietas eſt iuſtitia, & iuſtum, quod ſcilicet eſt obiectum iuſtitiæ. In præhabitis enim virtutibus accipitur medium rationis, & non rei. Sed in iuſtitia accipitur medium rei, vt infra dicetur. Tertium autem tangit, cum dicit. Et quorum eſt medium. Quælibet enim ſupradictarum virtutum eſt medium duorum vitiorum, iuſtitia autem non eſt medium duarum malitiarum, vt infra patebit. Secundo ibi.

b ¶ Oſtendit, ſecundum quem modum tractanda ſunt prædicta. Et dicit, quod intendendum eſt tractare de iuſtitia ſecundum eandem artem, ſecundũ quam tractatum eſt de prædictis virtutibus, ſcilicet figuraliter, & aliis huiuſmodi modis. Deinde cum dicit.

c ¶ Incipit determinare de iuſtitia. Et primo diſtinguit iuſtitiam particularem à iuſtitia legali. Secundo determinat de iuſtitia particulari, de qua intendit principaliter, ibi. [Eius autem, quæ ſecundum partem, &c.] Circa primum tria facit. Primo diuidit iuſtitiam in legalem, & particularem. Secundo oſtendit, quæ, & qualis ſit iuſtitia legalis, ibi. [Quia autem illegalis, &c.] Tertio oſtendit, quod præter iuſtitiam legalem eſt quædam particularis iuſtitia, ibi. [Inquirimus autem eam, &c.] Circa primum duo facit. Primo oſtendit, quid ſignificetur nomine iuſtitiæ, vel iniuſtitiæ. Secundo, diſtinguit vtrumque, ibi. [Conſequitur.] Circa primum tria facit. Primo notificat iuſtitiam, & iniuſtitiam. Secundo oſtendit notificationem eſſe conuenientem, ibi. [Neque eundem habet, &c.] Tertio infert corrolarium ex dictis ibi. [Multotiens quidem igitur.] Dicit ergo primo, quod omnes videntur velle, quod iuſtitia ſit talis habitus per quem cauſantur tria in homine. Primo quidem, inclinatio ad opus iuſtitiæ ſecundum quam dicitur homo operatiuus iuſtorum. Secundum eſt, operatio iuſta. Tertium autem eſt, quod homo velit iuſta operari. Et idem dicendum eſt de iniuſtitia, quod eſt habitus à quo homines ſunt operatiui iniuſtorum: & faciunt, & volunt iniuſta, & ideo hoc nobis præſupponendum eſt de iuſtitia ſicut id quod figuraliter apparet in his. Et eſt conſiderandum, quod conuenienter notificat iuſtitiam per voluntatem, in qua non fiunt paſſiones. Et tamen eſt exteriorum actuum principium, vnde eſt proprium ſubiectum iuſtitiæ quæ non eſt circa paſſiones. Deinde cum dicit.

d ¶ Oſtendit prædictas notificationes eſſe conuenientes quantum ad hoc, ſcilicet quod iuſtitia notificata eſt per hoc, quod habet ſe ad volendum, & operandum iuſta: & iniuſta ad volendum, & operandum iniuſta. Non enim eodem modo ſe habet in habitibus, ſicut in ſcientiis, & potentiis. Contraria enim pertinent ad eandem potentiam, ſicut album & nigrum ad viſum, & eandem ſcientiam, ſicut ſanum & ægrum ad medicinam. Sed habitus contrarius non ſe habet ad contraria ſibi. Et ponit exemplum de habitibus corporalibus. Nam à ſanitate non procedunt ea, quæ ſunt contraria ſanitati, ſed ſolum ea, quæ ſanitati congruunt. Sicut dicimus, quod aliquis ſane ambulat quando ambulat, ſicut ille qui ſanus exiſtit. Vnde ipſa ſcientia licet ſecundum, quod eſt cognitio quædam, ad contraria ſe habeat, inquantũ vnum contrariorum eſt ratio cognoſcendi aliud, tamen inquantum eſt habitus quidam, ſe habet, tantum ad vnum actum, qui eſt cognoſcere veritatem, non autem ſe habet ad errorem contrarium. Sic igitur conuenienter dictũ eſt, quod per iuſtitiam operamur iuſta, per iniuſtitiã iniuſta. Deinde cum dicit.

e ¶ Infert corrolarium ex dictis. Quia enim contrarii habitus ſunt contrariorum, & vnus actus eſt determinate vnius obiecti, inde eſt, quod multotiens vnus habitus contrarius cognoſcitur per alium, & multotiens cognoſcitur ex ſuo obiecto, quod eſt quaſi materia ſubiecta operationi habitus. Et hoc manifeſtat per exemplum. Si euexia ſit manifeſta, id eſt bona diſpoſitio, & cachexia eſt manifeſta, id eſt mala diſpoſitio. Et ſic habitus cognoſcitur à ſuo contrario. Cognoſcitur autem ex obiecto, quia ex his quæ faciunt hominem bene ſe habere, fit manifeſte euexia. Et hoc vlterius manifeſtat ſpecialius, quia ſi ad euexiam pertinet, quod homo habeat carnes bene denſatas, neceſſarium eſt, quod ad cachexiam pertineat, quod homo habeat carnes raras quaſi incompactas propter indigeſtos humores. Et iterum neceſſarium eſt, quod illud, quod facit hominem bene ſe habere, ſit illud quod faciat eum habere carnes bene denſas. Deinde cum dicit.

f ¶ Diſtinguit iuſtitiam, & iniuſtitiam. Et primo ponit diuiſionem, ibi. [Quia autem auarus, &c.] Circa primum tria facit. Primo oſtendit, quod multiplicitas iniuſtitiæ manifeſtat multiplicitatem iuſtitiæ. Quia vt in pluribus conſequens eſt, vt ſi vnum oppoſitorum dicatur multipliciter & reliquum. Et ita etiam ſe habet de iuſto, & iniuſto. Secundo ibi.

g ¶ Oſtendit qualis ſit horum multiplicitas. Et dicit, quod tam iuſtitia, quã iniuſtitia poteſt multipliciter dici: ſed multiplicitas eorum eſt latens, propter hoc, quod ea, quæ faciunt æquiuocationem ſunt propinqua adinuicem ſecundum conuenientiam ipſorum. In his autem, quæ multum diſtant, magis manifeſtatur æquiuocatio, ſi idem nomen eis imponatur, eo quod in promptu apparet multa differentia ipſorum, quæ eſt ſecundum ideam, id eſt ſecundum propriam rationem propriæ ſpeciei. Sicut nomen clauis æquiuoce dicitur de inſtrumento quo clauduntur oſtia, & de quodam cooperculo, quod cooperit arteriam, quæ eſt in collo animalium. Tertio ibi.

h ¶ Oſtendit, quot modis prædicta dicantur, & dicit, quod primo conſiderandum eſt, quotiens dicatur iniuſtus. Dicitur enim tripliciter, vno modo illegalis, qui ſcilicet facit contra legem. Alio modo dicitur iniuſtus auarus, qui vult plus habere de bonis. Tertio modo dicitur iniuſtus inæqualis, qui ſcilicet vult minus habere de malis, vnde manifeſtum eſt, quod iuſtus dicetur dupliciter. Vno modo dicitur iuſtus legalis, id eſt ille, qui eſt obſeruator legis. Alio modo dicitur iuſtus æqualis, qui ſcilicet vult æqualiter habere de bonis, & malis. Æquale enim opponitur vtri-

que, scilicet & ei quod est in plus, & ei quod est A in minus. Et ex hoc concludit vlterius, quod iustum dicitur legale, & æquale, & iniustum illegale, & inæquale, inquantum obiecta notificantur per habitus, vt supra dictum est. Deinde cum dicit.

i ¶ Manifestat membra præmissæ diuisionis. Et primo ostendit qualiter auarus dicatur iniustus. Et dicit, quod quia auarus qui vult plus habere est iniustus, consequens est, quod sit circa bona, quorum abundantiam homines appetunt. Non tamen circa omnia bona, sed solum circa ea, circa quæ est fortunium, & infortunium. Huiusmodi autem simpliciter, id est absolute & in se considerata sunt bona, & non semper sunt bona alicui, quia non semper sunt proportionata homini, & B non semper ei expediunt. Homines autem appetunt hæc à Deo, & in oratione, & suo desiderio hoc inquirunt, quasi semper eis essent bona. Et ex hoc efficiuntur auari, & iniusti. Non autem ita fieri oportet, sed oportet, orando à Deo petere, vt ea quæ sunt secundum se bona, efficiantur homini bona, ita quod vnusquisque eligat id quod est sibi bonum, scilicet operari recte secundum virtutem. Secundo ibi.

k ¶ Manifestat quomodo inæqualis dicatur iniustus. Et dicit, quod iniustus non semper dicitur aliquis, ex eo quod plus eligit, sed ex eo quod minus eligit in his, quæ simpliciter, & absolute considerata sunt mala sicut sunt labores, inopia, & alia huiusmodi; sed quia etiam minus malum videtur aliqualiter esse bonum inquantum est eligibile, cum auaritia sit boni, sicut dictum est, videtur propter hoc, quod ille, qui appetit minus habere de malo, sit quodammodo auarus. Sed verius dicitur, quod sit inæqualis, quia hoc continet vtrumque, & est commune ad plus, & ad minus. Tertio ibi.

l ¶ Manifestat quomodo iniustus dicitur illegalis. Et dicit quod etiam illegalis dicitur iniustus, hæc enim illegalitas secundum quam dicitur aliquis illegalis, quæ etiam est inæqualitas, inquantum homo non adæquatur regulæ regis, continet vniuersaliter omnem iniustitiam, & est quoddam commune respectu omnis iniustitiæ, vt infra patebit.

LECTIO II.

QVia autem illegalis iniustus erat, legalis autem iustus, manifestum quoniam omnia legalia sunt æqualiter iusta. C Determinata autem à lege positiua, legalia sunt æqualiter iusta. Determinata autem à lege positiua, legalia sunt. Et vnumquodque horum legalium iustum esse dicimus.

b Leges autem dicuntur de omnibus coniectantes, vel communiter conferentes omnibus vel optimis, vel dominis, vel secundum virtutem, vel secundum aliquem alium. Quare secundum vnum quidem modum iusta dicimus factiua, & conseruatiua fœlicitatis, & particularum ipsius politica communicatione. D

c Præcipit autem lex & fortis opera facere, puta non derelinquere aciem, neque abiicere arma & quæ temperati, puta non mœchari, neque conuitiari: & quæ mansueti, puta non percutere, neque contendere. Similiter autem, & secundum alias virtutes, & malitias. Hæc autem quidem iubens, hæc autem prohibens. Recta quidem est posita recte. Deterior autem aposchediasmenos.

d Ipsa quidem igitur iustitia virtus quidem est perfecta, sed non simpliciter, sed ad E alterum. Et propter hoc multotiens præclarissima virtutum esse videtur iustitia, & neque hesperus, neque lucifer ita admirabilis. Et propter hoc prouerbium dicentes, aimus.

e In iustitia autem simul omnis virtus est, & perfecta maxime virtus, quoniam perfectæ virtutis vsus est.

f Perfecta autem est, quoniam habens ipsam ad alterum potest virtute vti, sed non solum ad seipsum. Multi enim in propriis quidem

LECTIO II.

CVm autem legum transgressor sit iniustus, qui vero legitime facit iustus, constat omnia legitima esse quodam modo iusta. Ea namque, quæ à facultate ferendarum legum sunt diffinita, legitima sunt, & horum vnumquodque iustum dicimus esse.

Ipsæ autem leges de omnibus dictant coniectantes, aut communem omnium vtilitatem, aut optimorum, aut principum, vel virtute, vel aliquo alio tali modo. Quare, vno modo dicimus iusta ea, quæ fœlicitatem eiusdemque partes societati ciuili efficiunt & conseruant.

Præcipit autem lex, & ea agere, quæ ad virum pertinent fortem, vt non deserere locum in acie, non fugere, non abiicere arma. Et item ea, quæ sunt temperantis, vt non committere adulterium, non libidine vti. Et etiam ea, quæ sunt mansueti, vt non pulsare, non conuitia dicere. Et in cæteris identidem virtutibus, atque vitiis alia iubens, alia vetans. Recte quidem ea, quæ recte posita est, deterius autem ea, quæ inconsulte est exarata.

Hæc igitur iustitia perfecta quidem est virtus, at non absolute, sed ad alium, atque ob idipsum iustitia præclarissima persæpe virtutum esse videtur, & neque est Hesperus, ita neque lucifer admirabilis. Et prouerbio dicere consueuimus.

Iustitia in sese virtutes continet omnes. Atque perfecta maxime virtus est, quia perfectæ virtutis est vsus.

Idque est ex eo, quia non ad se solum sed ad alium etiam is, qui ipsam habet vti virtute potest. Complures enim in propriis quidem vti virtute

quidem virtute possunt vti. In his autem, quæ ad alterum non possunt. Et propter hoc bene videtur habere hoc Biantis, quoniam Principatus virum ostendit. Ad alterum enim, & in communicatione iam princeps. Propter hoc autem ipsum, & alienum bonum videtur esse iustitia sola virtutum quoniam ad alterum est. Alii autem conferentia operatur, vel principi, vel cõmuni. Pessimus quidem igitur, qui ad seipsum, & ad amicos vtitur malitia. Optimus autem, non qui ad seipsum virtute, sed qui ad alterum. Hoc enim opus difficile.

A *virtute possunt, sed in iis, quæ sunt ad alium nequeunt. Et propterea sententia Biantis illa bene sese habet. Magistratus virum ostendet. Ad alium enim est, & in societate iam ipse magistratus consistit. Ob id autem ipsum, & alienum bonum ipsa iustitia sola ex omnibus virtutibus, & habetur, & est, cum sit ad alium. Agit enim ea quæ alii, vel principi, vel reipublicæ conferunt, Pessimus est qui ad seipsum, & ad amicos vtitur prauitate. Optimus autem non qui ad seipsum, sed qui ad alium vtitur ipsa virtute, hoc enim est opus difficile.*

g Hæc quidem igitur iustitia, non pars virtutis, sed tota virtus est, neque contraria, iniustitia, pars malitiæ, sed tota malitia.

h Quid autem differt virtus, & iustitia hoc manifestum ex his, quæ dicta sunt. Est quidem enim eadem esse subiecto, ratione autem non idem, sed secundum quod ad alterum quidem iustitia, secundũ autem quod talis habitus, simpliciter virtus.

B *Hæc igitur iustitia non pars virtutis, sed tota est virtus. Similiter, & iniustitia huic contraria non vitii pars, totum vitium est.*

Quid autem interest inter hanc iustitiam, & virtutem, ex iis quæ diximus innotescit, sunt enim idem, esse autem non est idem. Sed quo quidem est ad alium est iustitia, quo vero talis est habitus, simpliciter virtus.

LECTIO II.

Postquam Philosophus distinxit iustitiam hic determinat de iustitia legali. Et primo determinat de ipso iusto legali, quod est obiectum legalis iustitiæ. Secundo de ipsa legali iustitia determinat, ibi. [Ipsa quidem igitur, &c.] Circa primum duo facit. Primo ostendit, quod iustum legale determinatur secundum legem. Secundo ostendit qualia sunt illa, quæ lege determinantur, ibi. [Legis autem dicunt, &c.] Dicit ergo primo, quod quia supra dictum est, quod illegalis est iniustus, & legalis est iustus, manifeste consequitur, quod omnia legalia sunt aliqualiter iusta. Dicit autem aliqualiter, quia omnis lex datur in ordine ad aliquam politiam, non autem in omni politia est simpliciter iustum, sed in quibusdam est iustum solum secundum quid; vt patet in 3. Politicæ. Nam in politia Democratica, in qua populus totus vult dominari, attenditur iustum secundum quid, sed non simpliciter, vt scilicet quia omnes ciues sunt æquales secundum quid, scilicet secundum libertatem, ideo habeantur æquales simpliciter. Vnde ea quæ secundum legem Democraticam statuuntur, non sunt simpliciter iusta, sed aliqualiter. Dicit autem illa esse legalia, quæ sunt statuta, & determinata per legem positiuam, quæ competit legislatoribus. Et vnumquodque eorum sic determinatorum dicitur aliqualiter iustum. Deinde cum dicit.

b ¶ Ostendit qualia sint, quæ lege statuuntur. Et circa hoc duo facit. Primo, ostendit cuius finis gratia aliquid lege statuatur. Secundo, ostendit de quibus aliquid statuatur lege, ibi. [Præcipit autem lex.] Dicit ergo primo, quod leges de omnibus loquuntur, secundum quod potest conuinci, quod pertineat ad aliquid vtile communitati. Sicut est in rectis politiis, in quibus intenditur bonum commune, vel ad aliquid quod sit vtile optimis, idest aliquibus maioribus de ciuitate, per quos ciuitas regitur, qui & optimates dicuntur, vel ad aliquid vtile dominis, sicut contingit in politiis, quæ reguntur regibus, vel tyrannis. Semper enim in legibus ferendis attenditur id quod est vtile ei, quod est principale in ciuitate. Quod autem aliqui habeantur, vt optimi, vel vt dominantes, contingit quidem vel secundum virtutem sicut in Aristocratica politia, in qua aliqui propter virtutem principantur, vel secundum aliquem alium modum, puta in politia Oligarchica, in qua aliqui pauci principantur propter diuitias, vel potentiam. Et quia omnis vtilitas humana finaliter ordinatur ad fœlicitatem, manifestum est, quod secundum vnum modum iusta legalia dicuntur ea, quæ sunt factiua fœlicitatis, & particularium ipsius, id est eorum quæ ad fœlicitatem ordinantur, vel principaliter sicut virtutes, vel instrumentaliter sicut diuitiæ, & alia huiusmodi exteriora bona, & hoc per comparationem ad communitatem politicam, ad quam respicit legis positio. Deinde cum dicit.

c ¶ Ostendit de quibus aliquid lege statuatur. Et dicit, quod lex præcipit ea, quæ pertinent ad singulas virtutes: præcipit enim facere opera fortitudinis, puta cum præcipit, quod miles non derelinquat aciem, & quod non fugiat, neque proiiciat arma. Similiter etiam præcipit ea, quæ pertinent ad temperantiam, puta cum præcipit, quod nullus mœchetur, & quod nullus faciat mulieri aliquod conuitium in propria persona. Et similiter præcipit ea, quæ pertinent ad mansuetudinem sicut cum præcipit, quod vnus non percutiat alium ex ira, & quod non contendat cum eo, opprobria inferendo. Et similiter est de aliis virtutibus quarum actus lex iubet, & de aliis malitiis, quarum actus prohibet. Et si quidem lex recte ponatur ad hoc dicetur lex recta, alias vero dicitur lex aposchediasmenos, ab a, quod est sine, & poschedias, quod est scientia, & menos, quod est perscrutatio quasi lex posita sine perscrutatione scientiæ, vel schedos, quod dicitur dictamen ex improuiso editum, inde schediazo, id est, ex improuiso aliquid facio, vnde potest dici lex aposchediasmenos, id est quæ caret debita prouidentia. Deinde cum dicit.

d ¶ Determinat qualis sit iustitia legalis. Et circa hoc duo facit. Primo, ostendit conditionem legalis iustitiæ. Secundo ostendit, qualiter legalis iustitia se habeat ad virtutes, ibi. [Iniustitia.] Dicit ergo primo, quod ipsa iustitia est quædam virtus perfecta non simpliciter, sed in comparatione ad alterum. Et quia esse perfectum non solum secundum se, sed in comparatione ad alterum potius est, propter hoc multotiens dicitur, quod hæc iustitia sit præclarissima inter omnes virtutes, & prouerbium inde sumitur, quod neque hesperus, id est stella præclarissima vespertina, neque lucifer, id est stella præclarissima matutina ita fulget sicut iustitia. Deinde cum dicit.

e ¶ Ostendit ex hoc quod dictum est, qualiter iustitia legalis se habeat ad virtutes. Et circa hoc tria facit. Primo proponit, quod intendit. Secundo manifestat propositum, ibi. [Perfecta autem est, &c.] Tertio, determinat quoddam quod poterat esse dubium ex dictis, ibi.] Quid autem differt virtus, &c.] Dicit ergo primo, quod quia iustitia legalis consistit in vsu virtutis, quæ est ad alterum, & secundum omnem virtutem de qua lex præcipit, inde est, quod in ipsa iustitia simul comprehenditur omnis virtus, & ipsa etiam est virtus maxime perfecta. Deinde cum dicit.

f ¶ Ostendit, quod propositũ est. Et primo, quod iustitia legalis sit virtus maxime perfecta. Secundo quod comprehendat omnem virtutem, ibi. [Hæc quidem igitur iustitia, &c.] Dicit ergo primo, quod ideo iustitia legalis est perfecta virtus, quia ille, qui habet hanc virtutem, potest vti virtute, ad alterum, & non solum ad seipsum, quod quidem non conuenit omnibus virtuosis. Multi enim possunt vti virtute in propriis, qui non possunt ea vti in his, quæ sunt ad alterum. Et ad præmissorũ manifestationem inducit duo, quæ cõmuniter dicuntur prouerbialiter. Bias enim qui fuit vnus de septem sapientibus dixit, quod principatus ostendit virum, vtrum, scilicet sit perfectus, vel insufficiens. Ille enim, qui est princeps iam se habet in communicatione ad alterum, quia ad eum pertinet disponere ea quæ ordinantur ad bonum cõmune. Et ita ex hoc habetur, quod perfectio virtutis ostenditur ex hoc, quod vnus se habet ad alterum. Aliud autem probabiliter dictum, inducit ad ostendendum, quod iustitia legalis sit ad alterum. Propter hoc enim sola iustitia videtur esse alienum bonum, quod est alterum, inquantum operari intendit ea, quæ sunt vtilia alteri, scilicet vt ipsi communitati, vel principi communitatis, aliæ vero virtutes intendunt, operari bonum proprium, puta Temperantia intendit quietare animum à turpibus concupiscentiis. Et idem est in aliis virtutibus, concludit ergo, quod sicut pessimus est ille, qui vtitur malitia, non solum ad seipsum, sed etiam ad amicos, ita optimus dicitur ille, qui vtitur virtute, non solum ad seipsum, sed etiam in comparatione ad alterum. Hoc enim maxime est difficile. Sic igitur patet, quod iustus legalis est optimus, & iustitia legalis est perfectissima virtutis. Deinde cum dicit.

g ¶ Concludit, quod iustitia legalis includit omnem virtutem. Ad eam enim pertinet vti virtute ad alium. Qualibet autem virtute potest aliquis vti ad alterum. Vnde manifestum est, quod iustitia legalis non est quædam particularis virtus, sed ad eam pertinet tota virtus. Neque contraria malitia est pars malitiæ, sed tota malitia quia similiter qualibet malitia potest homo vti ad alterum. Deinde cum dicit.

h ¶ Manifestat quoddam quod posset esse dubium circa præmissa. Et dicit, quod ex dictis manifestum est, in quo differunt virtus, & iustitia legalis, quia secundum substantiam est eadem, sed secundum rationem non est idem, sed per comparationem ad alterum dicitur iustitiæ: inquantum autem est habitus operatiuus talis boni, est simpliciter virtus. Hoc autem intelligendum est quantũ ad ipsum actum iustitiæ & virtutis. Actus enim idem subiecto producitur à iustitia legali, & à virtute simpliciter dicta, puta non mœchari, tamen secundum aliam, & aliam rationem. Verum, quia vbi est specialis ratio obiecti etiam in materia generali, oportet esse specialem habitum, inde est, quod ipsa iustitia legalis est determinata virtus, habens speciem ex hoc, quod intendit ad bonum commune.

LECTIO III.

QVærimus autem eam, quæ in parte virtutis iustitiam. Est enim quædam vt dicimus. Similiter autem, & de iustitia, quæ secundum partem.

b Signum autem, quoniam est secundum alias quidem enim malitias, qui operatur iniuste quidem facit auare, facit autem nihil, puta qui abiecit clypeum propter timorem, vel qui male dixit, propter iram vel qui non adiuuit pecuniis propter illiberalitatem. Quando autem auare facit multotiens, neque secundum vnam talium, sed tamen neque secundum omnes, secundum malitiam autem quandam. Vituperamus enim, & secundum iustitiam. Est ergo alia quædam iniustitia, vt pars quædam totius, & iniustum quoddam in parte totius iniusti eius quod est præter legem.

c Adhuc

LECTIO III.

QVærimus eam iustitiam, quæ virtutis est pars. Est enim quædam vt diximus. Et item iniustitiam eam, quæ pars vitii quædam est.

E *Esse autem hanc iniustitiam hoc indicat signum. Qui namque cæteris vitiis operatur iniuriam quidem facit, at non plus capit, vt qui clypeum timiditate proiecit, aut qui conuitia ob iracundiam dixit, aut qui non attulit ob illiberalitatem per pecunias opem. At cum quispiam sæpe plus capit, nullo tum eiusmodi vitio is operatur, nec etiam vniuersis, aliqua autem prauitate. Vituperamus enim illum atque ob iniustitiam. Est ergo alia quædam, & iniustitia, vt pars totius iniustitia quædam, & iniustum itidem quoddam vt pars totius iniusti, quod quidem est præter legem.*

Præter

c Adhuc si hic quidem lucrãdi gratia mœchatur & accipiat. Hic autem apponens, & iacturam patiens propter concupiscentiam: Iste quidem luxuriosus videtur vtique esse magis quam auarus. Ille autem iniustus, luxuriosus autem non. Manifestum enim ergo, quoniam propter lucrari.

d Adhuc circa alias quidem omnes iustificationes fit relatio ad quandam malitiam semper. Puta si mœchatus est ad luxuriam. Si derelinquit ducem exercitus ad timiditatem. Si percussit ad iram. Si autem lucratus est, neque ad vnam malitiam, sed vel ad iniustitiam. Quare manifestum, quod iustitia præter totam alia in parte.

e Vniuoca autem quoniam diffinitio in eodem genere. Ambæ enim in eo quod ad alterum habent potentiam.

f Sed hæc quidem circa honorem, vel pecunias vel salutem, vel si quodam habeamus vno nomine comprehendere hæc omnia, vel propter delectationem, quæ à lucro. Hæc autem circa omnia circa quæcunque studiosus.

g Quoniam quidẽ igitur sunt iustitiæ plures, & quoniam est, quædam altera præter totam virtutem manifestum est. Quæ autem & qualis quædam, sumendum.

h Determinatum est vtique iniustum & illegale, & æquale. Iniustum autem, & legale, & æquale.

i Secundum quidem igitur illegale prius dicta iniustitia est. Quia autem inæquale, & plus non idem, sed alterum, vt pars ad totum. Inæquale enim omne illegale, illegale autem non omne inæquale, plus quidem igitur omne inæquale. Inæquale autem non omne plus, & iniustum & iniustitia nõ eadem, sed altera ab illis hæc quidem vt partes, hæc vt tota. Pars enim hæc iniustitia totius iniustitiæ. Similiter autem & iustitia iustitiæ.

k Quare de ea, quæ in parte iustitia, & de ea quæ in parte iniustitia dicendum, & de iusto, & de iniusto similiter.

l Secundum quidem igitur totam virtutem ordinata iustitia & iniustitia, hæc quidem totius virtutis exiitens vsus ad alium, hæc autem malitiæ dimittatur, & iustum, & iniustum. Secundum has enim manifestum quomodo determinandum. Fere enim multa legalium tota virtute præcepta sunt. Secundum vnamquamque enim virtutem præcipit viuere, & secundum vnamquamque malitiam prohibet lex.

m Factiua autem totius virtutis sunt legalium quæcumque lege posita sunt circa disciplinam, quæ ad commune. De ea autem, quæ secundũ vnamquamque disciplinam

A *Præterea si quidam lucrandi caussa facit adulterium, atque pecunias accipit, quidam erogat damnumque patitur ob cupiditatem. Hic quidem intemperans potius quam pluris auidus, ille autem iniustus, sed non intemperans esse videbitur. Patet ergo talem illum videri, quia lucratur.*

Insuper aliæ quidem omnes iniuriæ ad aliquod semper vitium rediguntur, vt si commiserit quispiam adulterium ad intemperantiã. Si deseruerit in acie socium ad timiditatem. Si B *pulsauerit quempiam ad iracundiam. Sed si lucratus fuerit ad nullam aliam prauitatem, quam ad iniustitiam ipsam refertur. Quare perspicuum est præter totam, aliam esse quandam iniustitiam, vt partem.*

Vniuocam, quia definitio genere est in eodem. Ambæ namque id possunt, vt sint ad aliũ.

Verum hæc quidem circa honorem versatur, vel pecunias, vel salutem, vel si quo vno nomine complecti hæc vniuersa possumus, & circa voluptatem, quæ fit à lucro. Illa vero circa omnia ea, in quibus studiosus versatur.

C

Iustitias igitur esse plures, & aliam quandam esse præter ipsam totam virtutem perspicuum iam euasit. Sed quænam sit, & qualis, sumamus deinceps oportet.

Determinatum est itaq; iniustum quidẽ esse, quod est contra leges, & quod est iniquũ. Iustũ autem, quod est legitimum, & quod est æquum.

Iniustitia igitur antea dicta est, à qua proficiscitur id iniustum, quod contra leges dicimus esse. At cum iniquum & plus non eadem sunt, sed alterum sese habeat ad alterum, vt pars se D *habet ad totum. Omne namque plus est iniquũ, sed non omne iniquum est plus. Iniustum etiã, & iniustitia non eadem sunt, sed diuersa ab illis, & hæc sunt vt partes, illa vt tota. Hæc enim iniustitia totius est iniustitiæ pars, & iustitia iustitiæ simili modo.*

Quare de iustitia, quæ quidem est pars, & de iniustitia similiter est dicendum, & de iusto etiam, & de iniusto.

Ea igitur iustitia, quæ perinde atque tota virtus est ordinata, & ea iniustitia, quæ aduersatur illi, quarum altera virtutis altera vi- E *tij totius ad alium vsus est, omittatur & iustum id, & iniustum quod ad has attinet, patet quonam sit modo definiendum. Etenim pleraque legitima ea fere sunt, quæ à tota virtute aguntur. Lex enim iubet vniuscuiusque virtutis viuere ratione, & vetat vitij cuiusuis viuere modo.*

Nec non legitima, quæ ad publicam pertinent disciplinam ea sunt, quæ virtutem totam efficere possunt. Sed de singulorum disciplina, qua quidem vir bonus est absolute, vtrũ

ſecundum quam ſimpliciter vir bonus eſt, A vtrum politicæ eſt, vel alterius, poſterius determinandum. Non enim forte idem, & viro bono eſſe, & ciui omni.

ſit ciuilis, an ad aliam facultatem pertineat, determinabitur poſtea. Non eſt enim idem fortaſſe virum eſſe bonum & ciuem bonum.

LECTIO III.

POſtquam Phoſophus oſtendit qualis ſit iuſtitia legalis, quæ eſt communis virtus, hic oſtẽdit, quod præter eam eſt quædam particularis iuſtitia. Et circa hoc tria facit. Primo proponit quod intendit. Secundo oſtendit propoſitum, ibi. [Signum autem, &c.] Tertio epilogat, quæ dicta ſunt, & oſtendit, quæ reſtant dicenda, ibi. B [Quod quidem igitur ſunt iuſtitiæ, &c.] Dicit ergo primo, quod cum iuſtitia legalis ſit communis virtus, non eam nunc principaliter quærimus, ſed illam, quæ eſt pars totius virtutis, ſicut quædam particularis virtus. Eſt enim quædam talis iuſtitia ſicut communiter dicitur. Et ſimiliter etiam intendimus de iniuſtitia particulari. Deinde cum dicit.

b ¶ Oſtendit propoſitum. Et circa hoc duo facit. Primo oſtendit, quod præter iuſtitiam legalem, quæ eſt omnis virtus, eſt quædam iuſtitia quæ eſt particularis virtus. Secundo aſſignat rationem quare communicat in nomine cum iuſtitia legali, ibi. [Vniuoca quoniam diffinitio, &c.] Circa C quod conſiderandum eſt, quod ad oſtendẽdũ eſſe quandam iuſtitiam, quæ eſt particularis virtus, aſſumit probandum quod eſt quædam iniuſtitia, quæ eſt particularis virtus, aſſumit probandum quod eſt quædam iniuſtitia, quæ eſt particularis malitia. Nam ſupra dictum eſt, quod habitus ex contrariis manifeſtantur. Inducit autem ad hoc tres rationes. Quarum prima ſumitur ſecundum ſeparationem iniuſtitiæ ab aliis malitiis, quantum ſcilicet, iniuſtitia inuenitur ſine aliis malitiis, & econuerſo. Ex quo patet, quod iniuſtitia eſt quædam particularis malitia ab aliis diſtincta. Dicit ergo, quod hoc ſignum habemus, quod ſit quædam particularis iuſtitia, & iniuſtitia, quia ille D qui operatur ſecundum alias particulares malitias facit quidem iniuſte ſecundum iniuſtitiam legalem, non tamen facit auare, vt ſcilicet aliquid accipiat de alieno, ſicut cum aliquis miles abiiciat clypeum in bello propter timiditatem, vel qui alicui dicit opprobrium propter iram, vel qui non præſtitit auxilium amico ſuo in pecuniis propter vitium illiberalitatis. Et ſic aliæ malitiæ poſſunt eſſe ſine auaritia, quæ eſt ſpecialis iniuſtitia. Quandoque autem eſt econuerſo, quod aliquis peccat per auaritiam tollendo aliena, & tamen non peccat, ſecundum vnam aliquam aliarum malitiarum, neque ſecundum omnes, & tamen peccat ſecundum quandam malitiam. Quod patet, quia propter hoc vituperatur, quaſi iniuſtus. Vnde patet, quod eſt quædam alia iuſtitia, quæ eſt pars virtutis, ſicut quædam ſpecialis virtus. Et ſic etiam patet, quod eſt quoddam iniuſtum, quod eſt pars iniuſti legalis, quod eſt commune iniuſtum. Secundam rationem ponit ibi.

c ¶ Quæ ſumitur ex ordine ad finem. Manifeſtum eſt enim, quod ſi actus vitii, vel malitiæ ordinetur ad alium finem indebitum, ex hoc ipſo ſortitur quandam nouam ſpeciem malitiæ. Sit ergo aliquis, qui adulterium committit cauſa lucri, vt ſcilicet ſpoliet mulierem, vel qualitercumque ab ea accipiat. Contingit etiam quandoque, quod aliquis abſolute adulterium committit propter concupiſcentiam, non quidem vt lucretur, ſed magis apponit de ſuo, & in rebus ſuis patitur iacturam, talis proprie videtur eſſe luxurioſus per ſe loquendo, quia vitium luxuriæ, proprie ordinatur ad ſatisfactionem concupiſcentiæ. Ille autem, qui mœchatur vt accipiat aliena, non videtur eſſe luxurioſus per ſe loquendo, quia non intendit luxuriæ finem, ſed magis videtur eſſe iniuſtus, quia propter lucrum contra iuſtitiam fecit. Sic ergo patet, quod iniuſtitia eſt quædam ſpecialis malitia. Tertiam rationem ponit ibi.

d ¶ Et ſumitur per comparationem ad iuſtitiam legalem. Sicut enim nihil eſt in genere, quod non ſit in aliqua ſpecie, ita omne, quod fit ſecundum iuſtitiam legalem, reducitur ad quandam particularem malitiam. Si aliquis fecit contra iuſtitiam legalem mœchando, hoc refertur ad vitium luxuriæ. Si autem aliquis miles in bello dereliquit ducem exercitus, inducit hoc ad malitiam timiditatis. Si autem inordinate percuſſit proximum, hoc reducitur ad malitiam iræ. Si vero aliquis inordinate lucratus eſt ſurripiens aliena, hoc non reducitur ad aliquam aliam malitiam, ſed ad ſolam iniuſtitiam. Vnde relinquitur, quod ſit quædam iniuſtitia particularis, præter aliã iniuſtitiam quæ eſt tota malitia. Et eadem ratione eſt alia iuſtitia particularis præter iuſtitiam legalem, quæ eſt tota virtus. Deinde cum dicit.

e ¶ Oſtendit, quare huiuſmodi particularis virtus etiam iuſtitiam nominetur. Et circa hoc duo facit. Primo enim aſſignat rationem huius ex conuenientia particularis iuſtitiæ cum legali. Secundo, oſtendit differentiam inter ea, ibi. [Si hoc quidem, &c.] Dicit ergo primo, quod iniuſtitia particularis eſt vniuoca, id eſt, conueniens in nomine cum legali. Et hoc quidem, quia conueniunt in diffinitione, ſecundum idem genus, inquantum vtraque eſt in eo, quod eſt ad alterum, licet iuſtitia legalis attendatur in ordine ad aliquid, quod eſt bonum commune, iuſtitia autem particularis ordinatur ad alterum, quod pertinet ad aliquam perſonam priuatam. Deinde cum dicit.

f ¶ Oſtendit differentiam vtriuſque iuſtitiæ, & iniuſtitiæ ex parte materiæ. Et dicit, quod iuſtitia particularis eſt circa illa, ſecundum quæ attenditur communicatio inter homines, ſicut honor, & pecunia, & ea quæ pertinent ad ſalutem, vel diſpendium E corporis, & circa alia huiuſmodi. Eſt etiam particularis iuſtitia non ſolum circa res exteriores, ſed propter delectationem, quæ conſequitur ex lucro, per quod ſcilicet aliquis accipit aliena vltra quam debeat. Sed iuſtitia legalis, & iniuſtitia eſt vniuerſaliter circa totam materiam moralem, qualitercumque poteſt dici aliquis circa aliquid ſtudioſus, vel virtuoſus. Deinde cum dicit.

g ¶ Epilogat, quæ dicta ſunt, & oſtendit quid reſtat dicendum. Et primo, proponit hoc in generali. Secundo reſumit in ſpeciali, ibidem. [Determinatum eſt vtrique, &c.] Dicitur ergo primo, quod manifeſtum eſt ex præmiſſis, quod ſunt plures iu-

res iustitiæ, scilicet legalis, & æqualis, & quod A præter iustitiam legalem, quæ est tota virtus, est quædam alia particularis iustitia. Sed quæ, & qualis sit, posterius determinandum est. Deinde cum dicit.

h ¶ Ostendit in particulari, quid sit dictum, & quid restat dicendum. Et primo resumit hoc, quod dictum est de diuisione iustitiæ, & iniustitiæ. Et dicit, quod determinatum est, quod iniustum dicitur illegale, & inæquale, siue in plus, siue in minus. Sed iustum econtrario dicitur legale, & æquale. Secundo ibi.

i ¶ Resumit, quod dixit scilicet, quod sicut duplex est iustitia. Et dicit, quod secundum iniustum legale est quædam iniustitia, de qua supra dictum est, quæ est omnis malitia. Et similiter secundum iustum legale est quædam iustitia legalis, quæ est omnis virtus: sed quia iniustum inæquale, & iniustum illegale non sunt penitus idem sed alterum se habet ad alterum, vt pars ad totum, ita scilicet quod omne iniustum inæquale est illegale, sed non conuertitur: & iterum omne quod se habet in plus est inæquale, sed non conuertitur, quia est etiam quædam iniustitia illegalis, in hoc quod est habere minus de malo. Quia (inquam) vnum iniustum est pars alterius iniusti, & non sunt penitus idem, ideo similiter iustitia, quæ dicitur inæqualitas, non est penitus idem cum iniustitia illegali, sed comparatur ad ipsam, vt pars ad totum: & similiter iustitia æqualitatis comparatur ad iustitiam legalem. Tertio ibi.

k ¶ Ostendit de qua harum sit agendum. Et circa hoc tria facit. Primo dicit, quod agendum est infra de iustitia particulari, similiter de iusto, & iniusto particulariter dicto. Secundo ibi.

l ¶ Ostendit, quod non est hic agendum de iustitia legali. Et dicit, quod dimittenda est ad præsens iustitia legalis, quæ ordinatur secundum totam virtutem, inquantum ad eam pertinet vsus totius virtutis ad alium. Et similiter dimittenda est iustitia ei opposita, inquantum ad eam pertinet vsus totius malitiæ. Manifestum est enim, quomodo debeat determinari id, quod dicitur iustum, vel iniustum, secundum huiusmodi iustitiam, vel iniustitiam, quia ea sunt, quæ determinantur lege. Maior enim pars legalium præceptorum præcipiuntur, secundum quod conueniunt toti virtuti, inquantum scilicet lex præcipit viuere, secundum quamcunque virtutem, & prohibet viuere, secundum quamcumque malitiam. B Sunt vero quædam lege determinata, quæ non pertinent directe ad vsus alicuius virtutis, sed ad aliquam dispositionem exteriorum bonorum. Tertio ibi.

m ¶ Mouet quandam dubitationem. Est enim manifestum, quod illa, quæ sunt lege posita, sunt factiua totius virtutis, secundum suam disciplinam qua instruitur homo in ordine ad bonum commune. Est autem quædam alia disciplina secundum quam instruitur homo ad actus virtutis, secundum quod competit singulariter sibi, scilicet ad proprium bonum, inquantum per hoc homo efficitur bonus in seipso. Potest ergo esse dubitatio, vtrum huiusmodi disciplina pertineat ad Politicam, vel ad aliquam aliam scientiam. C Et hoc dicit, posterius esse determinandum, scilicet in lib. Politicæ: in tertio enim lib. Politicæ ostenditur, quod non est idem simpliciter esse virum bonum, esse ciuem bonum, secundum quamcumque Politicam. Sunt enim quædam Politiæ, non rectæ, secundum quas aliquis potest esse ciuis bonus, qui non est vir bonus, sed secundum optimam Politiam non est aliquis ciuis bonus, qui non est vir bonus.

LECTIO IV.

Eius autem, quæ secundum partem iustitiæ, & secundum ipsam iusti, vna D quidem est species, quæ in distributionibus honoris, vel pecuniarum, vel aliorum quæcumque communium partibilia communicantibus vrbanitate. In his enim est, & inæquale habere, & æquale alterum ab altero.

b Vna autem, quæ in commutationibus directiua.

c Huius autem partes duæ. Commutationum enim, hæ quidem voluntariæ sunt, hæ autem inuoluntariæ. Voluntariæ quidem tales, puta venditio, emptio, mutatio, E fideiussio, vsus, depositio, conductio. Voluntariæ autem dicuntur, quoniam principium commutationum harum voluntarium.

d Inuoluntarium autem, hæ quidem occultæ, puta furtum, mœchia, veneficium, proagogia, serui seductio, dolo occisio, falsum testimonium. Hæ autem violentæ, puta verberatio, vinculum, mors, rapina, orbatio, accusatio, iniuriatio.

LECTIO IV.

Iustitiæ autem eius, quæ est pars, & eius quod ad ipsam attinet iusti, vna quidem species est ea, quæ in distributione consistit, aut honoris, aut pecuniarum, aut cæterarum rerum, quæ inter eos diuidi possunt, qui in eadem ciuili societate versantur. In his enim fit, vt quispiam non vt æquum habeat ad alium, & etiam æquum.

Alia autem ea, quæ in commerciis est hominum emendandis.

Cuius sunt duæ partes. Commercia namque quædam sua sponte faciunt homines, quædam inuitus ipsis efficiuntur. Et ea quidem, quæ sponte faciunt, talia sunt venditio, emptio, mutatio, vadimonium, locatio, depositio, mercede conductio. Atque propterea sponte hæc fieri dicuntur, quod principium ipsorum sponte procedit ac agitur.

Ea vero quæ inuitis hominibus fiunt aut clandestina sunt vt furtum, adulteriũ, veneficium, lenocinium, seruorum seductio, cædes cum dolo, falsum testimonium. Aut violenta, vt verberatio, vincula, mors, rapinæ, membrorum captio, conuitium, contumelia.

e Quia autem, & iniustus inæqualis & iniustum inæquale, manifestum est, quoniam & medium aliquod est iniusti, hoc autem est æquale. In quali enim operatione plus & minus est, & æquale. Si igitur iniustum est inæquale. Iustum æquale, quod & sine ratione videtur omnibus. Quia autem æquale medium, iustum medium quoddam vtique erit.

f Est autem æquale vt in minus duobus. Necessarium igitur iustum, & medium, & æquale esse & ad aliquid, & quibusdam. Et secundum quod quidem medium aliquorum, hæc autem sunt plus, & minus. Secundum quod autem æquale est duobus, secundum autem quod iustum aliquibus, & ad aliquos. Ad alios enim est necessarium, ergo iustum in minimis esse quatuor. Quibus enim iustum contingit esse, duo sunt, & in quibus res duæ. Et eadem erit æqualitas quibus, & in quibus. Vt enim illa habent, quæ in quibus sic, & illa quæ quibus. Si enim non æquales non æqualia habebunt. Sed hinc pugnæ, & accusationes, quando, vel æquales non æqualia habebunt, vel non æquales æqualia habent, & in distributione suscipiunt.

g Adhuc ex eo, quod secundum dignitatem hoc manifestum. Iustum enim in distributionibus confitentur omnes secundum dignitatem quandam oportere esse. Dignitatem quidem non eandem dicunt omnes existere, sed Democratici quidem libertatem, Oligarchici quidem diuitias. Quidam autem generis nobilitatem, Aristocratici autem virtutem.

A *Cum iniustus sit iniquus, & iniustum iniquum, constat, & aliquod medium esse iniqui. Atque hoc est ipsum æquum. Quo enim in actu plus est, & minus, in eodem est etiam æquum. Si igitur iniustum est iniquum, iustum est æquum. Quod quidem, & absque ratione patet omnibus. At cum æquum sit medium, iustum medium quoddam erit.*

Ipsum autem æquum in minimis est duobus. Necesse est igitur ipsum iustum, & medium B *esse, & æquum & ad aliquid, & quibusdam. Atque quo medium quidem ad hoc aliquorum est, quæ quidam plus sunt, & minus. Quo autem æquum est, duobus est. At quo iustum est, quibusdam est. Ipsum ergo iustum in minimis quatuor consistat, necesse est. Homines enim quibus est iustum, duo sunt, & res in quibus, & ipsæ duæ sunt. Atque eadem est æquitas, quibus atque in quibus. Nam vt sese habet ea in quibus, sic sese habent & illa. Si enim non sunt æqui, non æqua habebunt. Sed hinc pugnæ nascuntur, & incusationes, atque querelæ cum* C *æqui non æqua, aut æqua non æqui habent ac potiuntur.*

Id ita esse ex eo, quod pro dignitate fit, constat. Iustum enim, quod in distributionibus est, omnes vno ore pro dignitate quadam oportere esse dicunt: Ipsam tamen dignitatem non eandem omnes inquiunt esse, sed populares quidem libertatem, Pauci vero potentes opulentiam, nonnulli nobilitatem, Optimates vero virtutem.

D

LECTIO IV.

POstquam Philosophus distinxit Iustitiam particularem à iustitia legali, hic incipit de iustitia particulari determinare prætermissa legali. Et diuiditur in partes duas. In prima determinat de iustitia particulari in cōmuni per comparationem ad proprium obiectum. In secunda ad subiectum applicando, ibi. [Quia autem iniustum facientem, &c.] Circa primum duo facit. Primo diuidit iustitiam particularem. Secundo ostendit qualiter in ea accipiatur medium, ibi. [Quia autem, & iniustus inæqualiter, &c.] Circa primum tria facit. Primo ponit vnam speciem particularis iustitiæ. Et dicit, quod vna species eius, & similiter iusti, quod secundum ipsam dicitur, est illa, quæ consistit in distributionibus aliquorum communium, quæ sunt diuidenda inter eos, qui communicant ciuili communicatione, siue sit honor, siue sit pecunia, vel quicquid aliud ad bona exteriora pertinens, vel etiam ad mala, sicut labor, expensæ, & similia. Et quod hoc pertineat ad particularem iustitiam, probat, quia in talibus contingit accipere vnius ad alterum æqualitatem, vel inæqualitatem, quæ pertinent ad iustitiam, vel iniustitiam particularem vt supra dictum est. Secundo ibi.

b ¶ Ponit secundam speciem particularis iustitiæ. Et dicit, quod vna alia species particularis iustitiæ est, quæ constituit rectitudinem iustitiæ in commutationibus, secundum quas transfertur aliquid ab vno in alterum, sicut prima species iustitiæ attendebatur, secundum quod transfertur aliquid à communi ad singulos. Tertio ibi.

c ¶ Subdiuidit iustitiam commutatiuam, secundum differentiam commutationum. Et hoc dupliciter. Primo enim dicit, quod iustitiæ commutatiuæ sunt duæ partes, eo quod duo sunt genera commutationum. Quædam enim sunt volunta- E riæ, quædam inuoluntariæ. Dicuntur autem voluntariæ, propter hoc, quod principium commutationis est voluntarium ex vtraque parte, sicut patet in venditione, & emptione, quibus vnus transfert dominium rei suæ in alterum propter pretium inde acceptum. Et in permutatione secundum quam aliquis tradit rem suam alteri, vt æquale recipiat. Et in fideiussione, per quam aliquis voluntarie se constituit debitorem pro alio. Et in vsu, quo aliquis vsum rei suæ alteri gratis concedit, reseruato sibi dominio rei. Et in depositione per quam, scilicet aliquis deponit rem suam apud alium in custodiam. Et in conductione per quam aliquis vsum rei alienæ accepit pro pretio. Secundo ibi.

d ¶ Subdiuidit alterum membrum commutationum. Et dicit, quod inuoluntariarum commutationum quædam sunt occultæ sicut furtum, quo accipit aliquis rem alterius eo inuito. Mœchia, id est, adulterium, quo aliquis occulte accedit ad vxorem alterius. Veneficium, quando scilicet aliquis occulte alteri venenum procurat, vel ad occidendum, vel ad lædendum qualitercumque. Vnde & magis venefici dicuntur, inquantum per aliqua maleficia occulte homicidium siue nocumenta procurant. Proagogia, id est, deriuatio, vel deductio, puta cum aliquis occulte dirigit aquam alterius ad alium locum. Serui seductio cum aliquis scilicet seruum alterius seducit, vt à domino suo fugiat. Dolosa occisio, quæ scilicet fit per vulnera fraudulenter illata. Falsum testimonium quo scilicet aliquis veritatem occultat mendacio. Quædam vero sunt inuoluntariæ commutationes, quæ fiunt per violentiam manifestam, siue aliquis inferat violentiam in personam verberando, vel occidendo, siue etiam in res, puta rapiendo bona, vel orbando parentes per occisionem filiorum; siue etiã inferatur violẽtia per infamiam, quod fit accusando, & iniurias siue contumelias irrogando. Est enim considerandum, quod voluntarium, & inuoluntarium, in commutationibus diuersificat iustitiæ speciem, quia in commutationibus voluntariis fit subtractio solius rei, quam oporteat recompensari secundum æqualitatem iustitiæ. In commutationibus autem inuoluntariis fit etiam quædam iniuria. Vnde raptor non solum compellitur reddere quam rem rapuit, sed etiam vltra puniri, propter iniuriam quam intulit. Et quia inuoluntarium est duplex, scilicet per violentiam, & per ignorantiam, vt in Tertio dictum est, ideo inuoluntarias commutationes diuidit in occultas, quasi per ignorantiam factas, & in eas, quæ manifeste per violentiam fiunt. Deinde cum dicit.

e ¶ Ostendit qualiter medium in prædictis accipitur. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit quomodo iustum sit medium. Secundo quomodo iustitia sit medium, ibi.] Determinatis autem his, &c.] Circa primum duo facit. Primo ostendit quomodo determinetur iustum in medio existens secundum vtramque iustitiam. Secundo excludit errorem, ibi. [Videtur autem aliquibus. &c.] Circa primum duo facit. Primo ostendit, quomodo accipitur iustum in medio, secundum iustitiam distributiuam. Secundo, secundum iustitiam commutatiuam, ibi. [Reliqua autem vna, &c.] Circa primum duo facit. Primo probat, quod medium iustitiæ distributiuæ accipiatur secundum quandam proportionalitatem. Secundo ostendit qualis sit illa proportionalitas, ibi. [Inest ergo iustum proportionale.] Circa primum duo facit. Primo ostendit propositum ex ipsa ratione iustitiæ. Secundo ex ratione dignitatis, ibi. [Adhuc ex eo, &c.] Circa primum duo facit. Primo ostendit ex ipsa ratione iniustitiæ, quod iustum sit quoddam medium. Secundo ostendit, quod sit medium, secundum aliquam proportionalitatem, ibi. [Est autem æquale, &c.] Dicit ergo primo, quod sicut supra dictum est, iniustus est inæqualis, & iniustum est inæquale, & secundum plus, & secundum minus. In quibuscumque autem est plus, & minus ibi oportet accipere æquale. Æquale enim est medium inter plus, & minus. Vnde in quibuscunque est inuenire æqualitatem,

A ibi est inuenire medium. Patet ergo, quod si iniustum est quoddam inæquale, & iustum est quoddam æquale. Et hoc etiam absque vlla ratione probante, est omnibus manifestum, quod scilicet iustum est quoddam æquale. Quia ergo æquale est medium inter plus & minus, vt dictum est, consequens est, quod iustum sit quoddam medium. Deinde cum dicit.

f ¶ Ostendit, quod iustum sit medium, secundum aliquam proportionalitatem. Et ad hoc probandum assumit, quod æquale ad minus consistit in duobus, inter quæ consideratur æqualitas. Cum ergo iustum sit & medium, & æquale, oportet quidem, quod inquantum est iustum sit ad aliquid

B id est, per respectum ad alterum, vt patet ex supra dictis, inquantum autem est æquale sit in quibusdam rebus, secundum quas, scilicet attenditur æqualitas inter duas personas: & sic patet, quod si consideremus iustum, inquantum est medium, sic est medium inter duo, quæ sunt plus & minus: inquantum autem est æquale, oportet quod sit duarum rerum: sed inquantum est iustum oportet quod sit aliquorum, ad aliquos alios, quia iustitia ad alterum est. Plus autem & minus respicit iustitia secundum quod est medium, velut quædam extrinseca, sed duas res & duas personas respicit, quasi intrinseca, in quibus scilicet constituitur iustitia. Sic ergo patet, quod necesse est iu-

C stum ad minus in quatuor consistere, duo enim sunt homines, in quibus obseruatur iustitia, duæ sunt res, in quibus eis iustitia fit. Et oportet ad rationem iustitiæ, quod sit eadem æqualitas personarum quibus fit iustitia, & rerum in quibus fit vt scilicet sicut se habent res adinuicem, ita & personæ, alioquin non habebunt æqualia sibi, sed ex hoc fiunt pugnæ, & accusationes, quasi sit iustitia prætermissa, quia vel æquales non recipiunt æqualia in distributione bonorum communium, vel non æqualibus dantur æqua puta si inæqualiter laborantibus dantur æqualia stipendia, vel

D æqualiter laborantibus dantur inæqualia. Sic igitur patet, quod medium distributiuæ iustitiæ accipitur secundum proportionalitatem. Deinde cum dicit.

g ¶ Ostendit idem secundum rationem dignitatis & dicit, quod etiam ex ratione dignitatis manifestum est, quod iustum consistit in quadam proportionalitate. Sic enim aliquid dicitur esse iustum in distributionibus, inquantũ vnicuique datur secundum dignitatem, prout cuique dignum est dari, in quo designatur proportionalitas quædam, vt scilicet, ita hoc sit dignum vni, sicut aliud est dignum alteri. Non tamen dignitatem distri-

E butionis omnes secundum idem attendunt, sed in Democratica Politia scilicet, in qua omnes dominantur, attenditur dignitas secundum libertatem. Quia enim Plebeii sunt aliis æquales in libertate, ideo reputant dignum esse, vt æqualiter eis distribuatur. Sed in Oligarchica politia, in qua aliqui pauci principantur, mensuratur dignitas secundum diuitias, vel secundum nobilitatem generis, vt scilicet illi qui sunt excellentiores genere, vel diuitiis, plus habeant de bonis communibus. Sed in Politia Aristocratica, in qua aliqui principantur propter virtutem, mensuratur dignitas secundum virtutem, vt scilicet ille plus habeat, qui plus abundat in virtute. Et sic patet, quod medium iustitiæ distributiuæ accipitur secundum proportionalitatem.

A

LECTIO V.

Est ergo iustum proportionale quidem. Proportionale enim non solum est monadici numeri proprium, sed totaliter numeri. Proportionalitas enim æqualitas est proportionis.

b Et in quatuor minimis. Disiuncta quidem igitur, quoniam in quatuor manifestum est. Sed & continua. Vno enim, vt duobus vtitur, & bis dicit, puta quæ A, ad eam, quæ B, ita quæ B, ad eam quæ G. Bis igitur, quæ B, dicta est. Qua re si quæ B, ponatur bis quatuor erunt proportionata.

B

c Est autem & iustum in quatuor minimis, & proportio eadem. Diuisa enim sunt similiter & quibus, & quæ. Erit ergo vt A, terminus ad B, ita G, ad D. Et permutatim, ergo vt A, ad G. B, ad D. Qua re, & totum ad totum quod distributio coniungit. Et si sic componat, iuste coniungit. Ergo A, termini cum G, & B, cum D, coniunctio in distributione iustum est, & medium. Iniustum vero est præter proportionale. Proportionale enim medium. Iustum autem proportionale.

C

d Vocant autem talem proportionalitatem geometricam Mathematici. In geometria enim accidit totum partium ad totum, quod quidem comparari alterum ad alterum.

D

e Est autem non continua hæc proportionalitas. Non enim fit vnus numero terminus cui, & quod.

f Iustum quidam igitur hoc proportionale iniustum autem quod præter proportionale. Fit ergo hoc quidem plus: hoc autem minus. Quod & in operationibus accidit. Qui quidem enim iniustum facit, plus habet: qui autem iniusta passus, minus boni. In malo autem econuerso. In boni enim ratione fit minus malum ad maius malum. Est enim minus malum magis eligibile maiori. Eligibile autem bonum, & magis maius. Species quidem igitur vna iusti hæc est.

E

LECTIO V.

Iustum ergo rationum quandam comparationem subit. Comparationem namque rationem subire, non absoluti numeri solum, sed numeralis etiam omnino proprium est. Etenim comparatio rationum æqualitas est rationum

Et in quatuor minus est. Et seiunctam quidem in quatuor esse constat. At vero continua in quatuor est. Vno namque termino vtitur, vt duobus, & bis illum sumit, hoc modo.

xij.	vi.	iij.
A.	*B.*	*C.*

vt A, sese habet ad B, sic B, sese habet ad C. Bis igitur dictum est ipsum B, Quare si B, bis positum fuerit, quatuor erunt ea, quæ comparationem subeunt rationum.

Est autem & ipsum iustum in quatuor minimis. Et ideo eadem est. Sunt enim seiuncta similiter, & quibus, & quæ. Erit ergo vt est A, terminus ad B, terminum, sic C, terminus ad terminum D. Et mutato ergo ordine, vt A, sese habet ad C, ita B, sese habebit ad D. Quare & totum ad totum, quod quidem distributio ipsa coniungit. Et si ita compositum fuerit, iuste coniungit. Coniunctio igitur A, termini cum C, & B, cum D, iustum est id quod ad distributionem accommodatur, & est medium eius quod comparationem rationum non subit. Quod enim subit ipsam medium est. Iustum autem subit.

Talem autem rationum comparationem. Mathematici Geometricam vocant. In Geometria namque fit, vt & totum ad totum perinde sese habeat, atque ad vtrumque sese habet vtrumque.

Non est autem continua hæc comparatio rationum. Non enim fit terminus vnus numero, cui, & quod.

Iustum igitur hoc in comparatione rationum consistit. Iniustum autem est id quod à comparatione rationum exorbitat. Fit igitur aliud minus, quod quidem & in ipsis actionibus accidit. In bonis enim qui iniuriam facit plus habet, qui iniuriam patitur minus. In malis autem contra: Bonis namque rationem subit minus malum ad maius malum. Minus enim malum magis quam maius est expetibile. Ad quod expeditur bonum est: & quod magis maius. Hæc est igitur vna species iusti.

LECTIO V.

Postquam Philosophus ostendit, quod medium iustitiæ distributiuæ accipitur secundum proportionalitatem, hic ostendit secundum quam proportionalitatem accipitur, & quomodo. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit, quomodo iustum accipiatur secundum quandam proportionalitatem. Secundo ostendit quomodo iniustum præter illam proportionalitatem accipiatur, ibi. [Iustum quidem igitur, &c.] Circa primum tria facit. Primo præmittit quædam de proportionalitate in communi. Secundo ostendit, quomodo iustum in proportionalitate quadam consistit, ibi. [Est autem, & iustum in quatuor, &c.] Tertio ostendit, qualis sit proportionalitas, secundum quam attenditur iustum in distributiua iustitia, ib. [Vocauit autem talem, &c.] Circa primum præmittit

mittit duo: quorum primum est, quod non inconuenienter iniustum dicitur esse secundum proportionalitatem, quia proportionalitas non solum inuenitur in numero vnitatum, qui est numerus simpliciter, & hic vocatur numerus monadicus, sed vniuersaliter inuenitur proportionabilitas in quibuscunque inuenitur numerus. Et hoc ideo, quia proportionalitas nihil aliud est quam æqualitas proportionis, cum scilicet, æqualem proportionem habet hoc ad hoc, & illud ad illud. Proportio autem nihil est aliud quam habitudo vnius quantitatis ad aliam. Quantitas autem habet rationem mensuræ, quæ primo quidem inuenitur in vnitate numerali, & exinde deriuatur ad omne genus quantitatis, vt patet decimo Meth. Et ideo numerus, primo quidem inuenitur in numero vnitatum, & exinde deriuatur ad omne aliud quantitatis genus, quod secundum rationem numeri mensuratur. Secundum ponit ibi.

b ¶ Et dicit, quod omnis proportionalitas ad minus consistit in quatuor. Est enim duplex proportionalitas: vna quidem disiuncta, & alia continua. Disiuncta quidem proportionalitas est æqualitas duarum proportionum, non conuenientium in aliquo termino. Cum ergo omnis proportio sit inter duo, manifestum est, quod proportionabilitas, disiuncta in quatuor terminis consistit: vt si dicam. Sicut se habet sex ad tria, ita se habet decem ad quinque, vtrobique enim est dupla proportio. Continua autem proportionalitas est æqualitas duarum proportionum conuenientium in vno termino, puta si dicam. Sicut se habent octo ad quatuor: ita se habent quatuor ad duo, vtrobique enim est dupla proportio. In hac igitur continua proportionaliter, sunt quodammodo quatuor termini: inquantum scilicet vtimur vno termino, vt duobus: vnum terminum bis dicendo, scilicet, in vtraque proportione, vt si dicamus. Quæ est proportio A, ad B, id est, octo ad quatuor: eadem est proportio B, ad C, id est, quatuor ad duo. Vtrobique enim est dupla. Sic ergo B, dicitur bis. Vnde, quamuis B, sit vnum subiecto, quia tamen accipitur vt duo, erunt quatuor proportionata. Deinde cum dicit.

c ¶ Ostendit, quomodo secundum proportionalitatem medium distributiuæ iustitiæ accipiatur. Et dicit, quod sicut proportionalitas, ita & iustum ad minus in quatuor inuenitur, in quibus

A attenditur eadem proportio, quia scilicet secundum eandem proportionem diuiduntur res quæ distribuuntur, & personæ quibus distribuuntur. Sit ergo A, vnus terminus, puta duæ libræ B, autem sit vna libra, G, autem sit vna persona, puta Sortis, qui duobus diebus laborauit, D, autem sit Plato, qui vno die laborauit. Sicut ergo se habet A, ad B, ita se habet, G, ad, D, quia vtrobique inuenitur dupla proportio, ergo permutatim sicut se habet, A ad G, ita B, ad D. Quæcunque autem sunt adinuicem proportionabilia, & permutatim proportionabilia sunt, sicut patet in prædicto exemplo. Sicut se habet decem ad quinque, ita

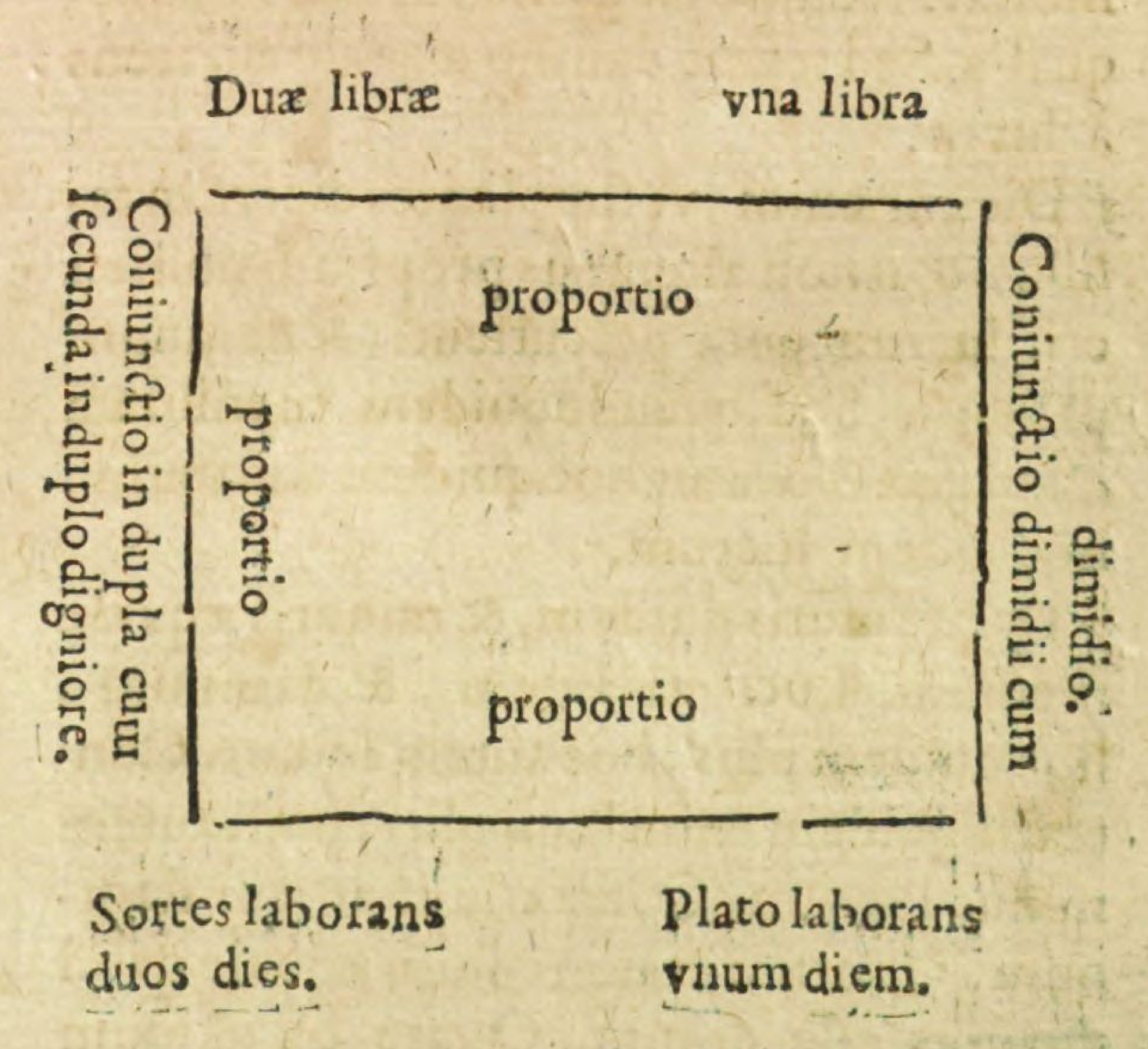
B octo ad quatuor. Ergo commutatim sicut se habet decem ad octo, ita se habent quinque ad quatuor, vtrobique est sexquiquarta proportio. Sic ergo, & permutatim erit verum dicere, quod sicut se habet A, ad G, id est, duæ libræ ad eum, qui duobus diebus laborauit, ita B, ad D, id est, vna libra ad eum, qui vno die laborauit. Etiam est in talibus considerandum, quod in his, quæ sic sunt proportionalia, quod quæ est proportio vnius ad alterum eadem est, proportio totius ad totum. Puta, si qua est proportio decem ad octo, eadem est proportio quinque ad quatuor, sequitur vlterius, quod quæ est proportio decem ad octo, & quinque ad

C quatuor, eadem sit proportio decem, & quinque simul acceptorum, quæ sunt quindecim ad octo, & quatuor simul accepta, quæ sunt duodecim, quia hic etiam est sexquinquarta proportio. Et vnde? quia quindecim continet duodecim, & quartam eius partem, scilicet ternarium in proposito sequitur, quod si sicut se habet ista res ad istam personam, ita se habet illa ad illam personam, ita etiam se habet totum ad totum, id est, vtraque res simul accepta ad vtramque personam simul acceptam, & hoc est, quod distributio coniungit. Et si ita aliquis distribuendo res hominibus coniungat, iuste facit. Patet ergo quod con-

D iunctio A, cum G, id est, rei duplæ cum persona duplo digniore, & B, cum D, id est, dimidii cum dimidio est iustum distributiuum, & tale iustum est medium. Iniustum autem est præter hanc proportionalitatem. Proportionale enim est medium inter excessum, & defectum, quia proportionalitas est æqualitas proportionis, vt dictum est. Et sic iustum cum sit quoddam proportionale, est medium. Deinde cum dicit.

xij. Achilles B.	vj. Aiax B.	viij. Munus Achillis C.	iiij. Munus Aiacis D.

xij. Achilles A.	viij. Munus Achillis C.
vj. Axax. B.	iiij. Munus Aiacis D.

d ¶ Ostendit qualis sit proportionalitas secundum quam hoc iustum accipiatur. Et circa hoc duo facit. Primo dicit, quod prædicta proportionalitas, quæ attenditur secundum æqualitatem proportionis à Mathematicis vocatur geometrica, in qua scilicet accidit, quod ita se habet totum, sicut altera partium ad aliam, vt in præmissis dictum est. Non autem hoc accidit in proportionalitate Arithmetica, de qua infra dicetur. Secundo.

e ¶ Et dicit, quod ista proportionalitas, quæ attenditur in iustitia distributiua, non potest esse continua, quia ex vna parte sunt res, & ex alia parte sunt personæ. Et ita non potest accipi aliquid, quasi terminus communis, quæ sit persona, cui datur, & res quæ datur. Deinde cum A dicit.

f ¶ Agit de iniusto in distributionibus. Et dicit, quod quia iustum est proportionabile. Sequitur, quod iniustũ sit præter proportionale, quod quidē fit vel in plus, vel in minus, quam exigat æqualitas proportionis, vt patet in ipsis operibus iustæ, vel iniustæ distributionis. Ille enim qui iniustum facit circa bona plus accipit sibi: qui autem iniusta patitur habet minus. In malis autem est econuerso, quia minus malum habet rationem boni per comparationem ad maius malum, minus enim malum est magis eligibile, quam maius malum. Vnumquodque autem eligitur sub ratione boni. Et ideo illud quod magis eligitur, habet rationem maioris boni. Sic igitur vna est species iustitiæ, quæ dicta est. B

LECTIO VI.

Reliqua autem vna directiuum eius quod fit, & in voluntariis commutationibus, & inuoluntariis.

b Hoc autem iustum aliam speciem habet à priori.

c Distributiuum quidem enim iustum communium semper secundum proportionalitatem est dictum. Etenim à pecuniis communibus si fiat distributio, erit secundum proportionem eandem quam habet adinuicem illatam. Et iniustum oppositum iusto huic præter proportionale est. C

d In commutationibus autem iustum est quidem æquale, & iniustum inæquale: sed non secundum proportionalitatem illam, sed secundum arithmeticam. Nihil enim differt si studiosus prauum priuabit, vel prauus studiosum. Nec si mœchatus est studiosus, vel prauus. Sed ad nocumenti differentiam solum respicit lex, & vtitur, D vt æqualibus. Siquidem hic iniustum facit, hic autem iniustum patitur, & si hic quidem læsit, hic autem læsus erit. Quare iniustum hoc inæquale existens, æquare tentat iudex.

e Etenim cum hic quidem vulneretur, hic autem percutiat, vel occidat, hic autem moriatur, diuisa est passio, & actio in inæqualia. Sed tentat damno æquale auferens à lucro.

f Dicitur enim, vt simpliciter dicere in talibus, & si non aliquibus proprium nomen E erit lucrum puta percutienti, & damnum patienti. Sed quandoquidem mensurata est passio. Vocatur hoc quidem damnum, hoc autem lucrum.

g Quare pluris quidem, & minoris æquale medium. Lucrum autem, & damnum, hoc quidem plus, hoc autem minus. Contraria quidem enim boni plus, mali autem minus lucrum. Contrarium autem damnum. Quorum erat medium æquale quod dicimus esse iustum. Quare directiuum vtique

LECTIO VI.

Restat id iustum, quod fit in emendandis commerciis: tam iis, quæ sua sponte faciunt homines, quam iis, quæ inuitis ipsis efficiuntur.

Hoc autem aliam habet speciem à priore.

Iustum enim distributiuum eorum quæ communia sunt in dicta semper comparatione rationum consistit. Nam si pecuniis publicis distributio fiat, eadem erit ratione quam habent inter sese ea, quæ in Rempublicam sunt collocata, & iniustum quod huic opponitur, id est, quod à comparatione rationum exorbitat.

Iustum autem, quod est in commerciis est quidem æquum quoddam, & iniustum iniquum: sed non illa comparatione rationum, sed arithmetica. Nihil enim refert si probus prauo detraxerit: an prauus probo, neque si adulterium probus an prauus commiserit. Sed ad differentiam nocumenti lex respicit tantum & vtitur vt æqualibus, si hic iniuriam facit, ille patitur, & si hic nocuit, ille est læsus. Quare iniustum hoc cum sit iniquum, iudex æquare conatur.

Nam cum hic quidem percussus est, aut occisus, ille vero percussit, aut occidit, passio atque actio diuisa est in partes non æquas, sed ad æqualitatem auferendo lucro damni respectu, nititur.

Dicuntur enim hæc in talibus absolute dicendo. Atque quanquam hæc nomina quibusdam accommodata non esse videntur, vt ei, qui percussit, lucrum, & ei qui passus est, damnum, cum mensurata tamen fuerit passio, hoc damnum, illud lucrum vocatur.

Quare æquum quidem inter plus, & minus medium est, lucrum autem atque damnum plus sunt, & minus, contrario modo plus boni, & minus mali lucrum, contrarium autem damnum, quorum medium est ipsum æquum, quod quidem dicimus esse iustum. Quare iustum emendatiuum, medium est inter damnum, & lucrum.

vtique erit medium damni, & lucri.

b Propter quod, & quando dubitant ad iudicem refugiunt. Ad iudicem autem ire est ad iustum. Iudex enim vult esse velut iustum animatum. Et quærunt iudicem medium. Et vocant quidem medios tanquam si medium attingant iustum adipiscentes. Medium ergo iustum si quidem, & iudex. Iudex autem adæquat.

A *lucrum.*

Quapropter, & controuersiam habentes ad iudicem ipsum confugiunt. Ire autem ad iudicem est ire ad ipsum iustum. Iudex enim vt iustum, est animatum suapte natura, & quærunt iudicem medium. Et vocant nonnulli mediatores, vt ipsum iustum assecuturi, si medium iustum consequantur. Medium ergo quoddam est ipsum iustum, siquidem, & iudex medium est. Iudex autem ad æqualitatem redigit.

LECTIO VI.

POstquam Philosophus ostendit quomodo accipiatur medium in iustitia distributiua, hic ostendit quomodo accipiatur medium in iustitia commutatiua. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit esse quandam speciem iustitiæ præter distributiuam. Secundo, ostendit differentiam huius ad illam, ibi. [Hoc autem iustum, &c.] Tertio ostendit quomodo accipiatur medium in hac iustitiæ specie, ibi. [Quemadmodum linea, &c.] Dicit ergo primo, quod præter prædictam speciem iustitiæ, quæ consistit in distributionibus, relinquitur vna, quæ est directiua in commutationibus tam voluntariis, quam inuoluntariis. Deinde cum dicit.

b Ostendit differentiam huius speciei ad præmissa. Et circa hoc duo facit. Primo proponit quod intendit, dicens, quod illud iustum quod consistit in commutationibus, est alterius speciei à supradicto iusto quod consistit in distributionibus. Secundo ibi.

c ¶ Assignat differentiam. Et primo resumit quid pertineat ad distributiuam iustitiam. Secundo, ostendit quid pertineat ad iustitiam commutatiuam, ibi. [In commutationibus autem, &c.] Dicit ergo primo, quod iustum supradictum semper est distributiuum communium bonorum secundum supradictam proportionalitatē scilicet Geometricam, quæ attenditur circa æqualitatem proportionis. Et hoc manifestat, quia si communes pecuniæ ciuitatis, vel aliquorum hominum debeant distribui in singulis, hoc erit ita faciendo, vt singulis detur aliquid de communi, secundum illam proportionem, secundum quam ipsi intulerint in communi. Puta in negociationibus, quanto aliquis plus posuit in societatem, tanto maiorem partem accipit. Et in ciuitatibus, quanto aliquis plus seruiuit communitati, tanto plus accipit de bonis communibus. Et sicut iustum distributiuum consistit in hac proportionalitate, ita iniustum oppositum consistit in hoc, quod prætermittitur huiusmodi proportionalitas. Deinde cum dicit.

d ¶ Ostendit quid pertineat ad iustitiam commutatiuam. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit quid pertineat ad iustitiam commutatiuam. Secundo manifestat per exemplum, ibi. [Etenim cum hic quidem vulneretur, &c.] Tertio infert quædam corrolaria ex dictis, ibi. [Quare quidem pluris, & minoris, &c. Dicit ergo primo, quod iustum quod consistit in commutationibus in aliquo quidem conuenit cum iusto distributiuo, quod scilicet iustum est æquale, & iniustum inæquale. Sed in hoc differunt, quod æquale in iustitia commutatiua non attenditur secundum proportionalitatē illam, scilicet, Geometricam, quæ attendebatur in distributiuo iusto, sed magis secundum Arithmeticam, quæ scilicet, attenditur

B secundum æqualitatem quantitatis, & non secundum æqualitatem proportionis, sicut Geometrica. Sex enim secundum arithmeticam proportionalitatem, medium est inter octo & quatuor. Exceditur enim ab vno, & excedit alterum in duobus, sed non est proportio eadem vtrobique. Nam sex se habet ad quatuor in sesquialtera proportione. Octo autem ad sex, in sesqui tertia. Econtrario vero secundum Geometricam proportionalitatem medium exceditur, & excedit secundum eandem proportionem, sed non secundum eandem quantitatem: sic enim sex est medium inter nouem, & quatuor. Vtrobique enim inuenitur sesqui altera proportio, sed non eadem quantitas.

C Nouem enim excedunt sex in tribus, Sex vero quatuor in duobus. Quod ergo in commutatiua iustitia attendatur æquale secundum arithmeticam proportionem manifestat per hoc, quod non consideratur ibi diuersa proportio personarum. Nihil enim differt quantum ad iustitiam commutatiuam, si aliquis bonus priuauit per furtum, vel rapinam aliquem malum re sua, vel econuerso. Neque etiam differt si bonus, vel malus commisit adulterium. Sed lex attendit solum ad differentiam nocumenti, vt scilicet qui plus nocuit, plus recompenset, cuiuscunque conditionis sit. Et sic patet, quod si vnus duorum iniustum faciat, & alter iniustum patiatur, & vnus lædat, & alius

D lædatur, lex vtitur his quasi æqualibus, quantumcunque sint inæquales. Vnde, & iudex, qui est minister legis, hoc attentat, vt illud iniustum quo vnus læsit alium, quod habet quandam inæqualitatem, reducat ad æqualitatem constituendo scilicet æqualitatem in ipsa quantitate rerum, non secundum proportionem diuersarum personarum. Deinde cum dicit.

e ¶ Manifestat per exemplum, quod dixerat. Et primo proponit exemplum. Secundo remouet quoddam dubium, ibi. [Dicitur enim vt simpliciter, &c.] Primo enim ponit exemplum de læsione personali, in qua minus est manifestum. Et

E dicit, quod si duorum vnus vulneretur, & alius percutiat, vel etiam alius occidat, & alius moriatur, diuisa est hæc actio, & passio in inæqualia, quia scilicet percutiens, vel occidens habet plus de æstimato bono, inquantum, scilicet impleuit voluntatem suam, & ita videtur esse quasi in lucro. Ille autem qui vulneratur, vel occiditur, habet plus de malo, inquantum scilicet priuatur incolumitate, vel vita contra suam voluntatem, & ita videtur esse quasi in damno. Sed iudex tentat hoc adæquare, detrahens à lucro, & apponens damno, inquantum scilicet aufert aliquid percutienti, vel occidenti contra suam voluntatem, & exhibet in commodum, vel honorem vulnerati, vel occisi. Deinde cum dicit.

f ¶ Remouet quoddam dubium, quod posset oriri circa nomina lucri, & damni. Et dicit, quod vt simpliciter loquamur, lucrum, & damnum dicuntur in talibus. Quando scilicet habet plus, vel minus. Et proprie accipiuntur hæc nomina in bonis possessis, sed in aliquibus ista nomina non videntur proprie competere, puta in iniuriis personalibus, vt cum vnum percutit, & alius percutitur & in hoc quoddam damnum patitur, eo quod non potest certa mensura accipi actionis & passionis in huiusmodi iniuriis personalibus, vt sic id quod est plus, possit dici lucrum, & quod est minus possit dici damnum. Sed quando passio est mensurata scilicet secundum mensuram iustitiæ, tunc id quod est plus, vocatur lucrum, & id quod est minus, vocatur damnum. Deinde cum dicit.

A

B

g ¶ Infert duas conclusiones. Primam quidem ex parte ipsius iusti. Secundam ex parte iudicis, ibi. [Propter quod, &c.] Dicit ergo primo, quod quia iustum commutatiuum est quoddam æquale, sic quod sit medium inter plus, & minus, ita quod lucrum, & damnum se habeant sicut plus, & minus. Diuersimode tamen in bonis, & malis. Nam habere plus de bono, & minus de malo, pertinet ad rationem lucri. Contrarium autem pertinet ad rationem damni, inter quæ duo scilicet lucrum, & damnum, medium est illud æquale, quod dicimus iustum. Vnde sequitur, quod iustum, quod est directiuum in commutationibus, sit medium inter damnum, & lucrum communiter accipiendo vtrumque. Deinde cum dicit.

h ¶ Infert conclusionem ex parte iudicis, de quo supra dixit, quod tentat adæquare. Et dicit, quod quia iustum est medium inter damnum, & lucrum inde est, quod quando homines, dubitant de hoc medio, refugiunt ad iudicem, quod idem est, ac si refugerent ad id quod est iustum, nam iudex debet esse quasi quoddam iustum animatum vt scilicet mens eius totaliter à iustitia possideatur. Illi autem qui refugiunt ad iudicem videntur quærere medium inter partes, quæ litigant, & inde est, quod iudices vocant medios, vel mediatores, ac si ipsi attingant medium & in hoc, quod perducunt ad hoc quod est iustum. Sic ergo patet, quod iustum, de quo nunc loquimur, est quoddam medium, quia iudex, qui determinat hoc iustum, medius est, inquantum scilicet constituit id, quod est æquale inter partes: æquale autem medium est inter plus & minus, vt supra dictum est.

LECTIO VII.

C

ET quemadmodum etiam linea ad inæqualia secta, quo maior sectio medietatem superexcedit, hoc abstulit & minori sectioni apposuit. Cum autem dicha diuidatur totum, tunc aiunt habere, quod ipsius est, cum accipiant æquale. Æquale autem medium est maioris & minoris secundum arithmeticam proportionalitatẽ.

b Propter quod, & nominatur dicheon quoniam dicha est, quemadmodum si quis dicat dicheon & dichastes, & dichaste.

c Si enim duobus æqualibus auferatur ab altero, ad alterum autem apponatur, duobus his superexcedit alterum. Si autem ablatum quidem sit, non sit autem appositum, vno vtique solum superexcellit medium. Medium ergo vno, & medium à quo ablatum est vno. Hoc ergo cognoscimus, & quod auferre oportet à plus habente, & quid apponere minus habenti. Quo quidem enim medium superexcedit, hoc apponere oportet minus habenti: quo autem superexceditur, auferre à maximo.

D

d Æquales in quibus aa, bb gg, adinuicem, ab aa, auferatur ae, & apponatur gg, quod in quibus gd, quare tota dgg, eam quæ est ae, superexcedit eo quod est gd, & eo quod est gb. Eam ergo quæ est bb, eo quod est gd.

E

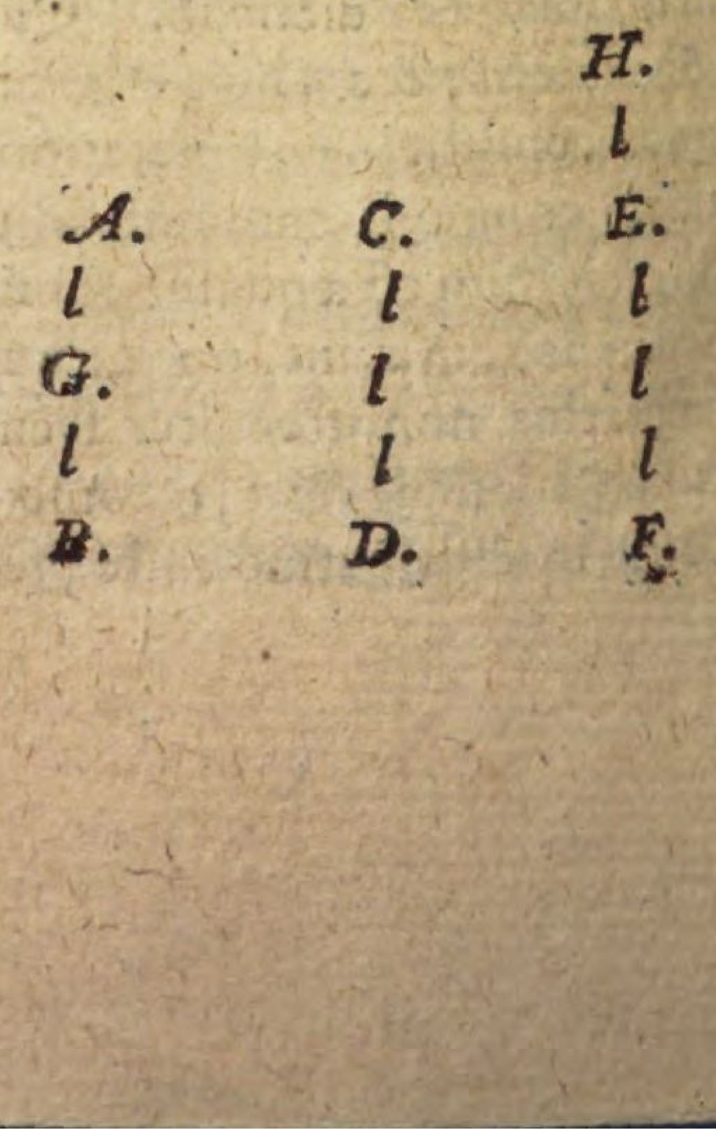
LECTIO VII.

ET perinde atque si linea duas in inæquales partes diuisa, id quod maior pars dimidium excedit, abstulerit, minorique addiderit parti, cumque totum diuisum fuerit duas in partes æquales, tum suum aiunt habere cum æquum acceperint. Æquum autem medium est inter maius, & minus in Arithmetica comparatione rationum.

Propter quod & nominatur dicheon, quoniam dicha est, quemadmodum si quis dicat, & dichastes, & dichaste.

Nam si sint duo æqualia, & ablatam ab altero quantumuis partem addideris alteri, talibus duabus excedit partibus alterum. Si enim ablata fuisset, & non addita, vna sola parte excederet. Excedit ergo medium in vna, & ipsum medium excedit id, à quo est ablatio facta vna. Hoc ergo cognoscemus, & quidnam auferendum ab eo sit, qui plus habet, & quid addendum sit ei, qui minus habet. Id enim quo medium excedit, addendum est ei, qui minus habet. Id autem auferendum à maximo, ex quo exceditur medium.

Sint æquales lineæ tres a, b, c, d, e, f, atque ab ab, pars auferatur ag, & addatur ipsi lineæ ef. Sitque illa be. Quare tota linea bef, excedit gb, lineam parte be, & parte e, excedit ergo mediam cd, lineam be, parte.

e Eſt autem in aliis artibus hoc. Deſtruerentur n. vtique, ſi non facit faciens, & quantum, & æquale, & patiens pateretur hoc & tantum, & tale.

f Venerunt autem nomina hæc, & damnum, & lucrum ex voluntaria commutatione. Plus quidem enim habere, quam quæ ſui ipſius lucrari dicitur. Minus autem his quæ à principio damnificari. Puta in vendere, & emere, & in quantis aliis licentiam dedit lex. Quando autem neque plus neque minus, ſed ipſa per ſeipſa fiunt, quæ ipſorum aiunt ipſos habere, & neque damnificari, neque lucrari. Quare lucri cuiuſdam, & damni medium iuſtum eſt eorum, in præter voluntarium æquale habere, & prius, & poſterius.

A *Eſt autem hoc, & in cæteris artibus, etenim è medio tollerentur niſi agens ageret, & quantum, & quale, & patiens pateretur hoc, & tantum, & tale.*

Nomina autem hæc, damnum inquam, & lucrum, ex iis contractibus quos ſua ſponte faciunt homines tracta ſunt. Qui enim emendo, vendendo cæteraque agendo, quæ lege conceſſa ſunt, plus habent quam ſuum, ii lucrari, qui minus quam in principio, ii damnum pati dicuntur. Sed quid neque plus, neque minus habent, ſed ſua per ſeipſa ſunt facta, ii ſe ſua inquiunt habere, & neque damnum pati, neque
B *lucrari. Quare iuſtum medium eſt inter lucrum quoddam, & damnum, quæ fiunt inuitis hominibus. Æquale inquam, & prius, & poſterius habere.*

LECTIO VII.

POſtquam Philoſophus oſtendit differentiam inter iuſtum quod eſt directiuum commutationum, & iuſtum diſtributiuum, hic oſtendit qualiter accipiatur medium in hoc iuſto, quod eſt iuſtum directiuum commutationum. Et circa hoc duo facit. Primo oſtendit propoſitum. Secundo manifeſtat originem horum nominum damnum, & lucrum, quibus vſus fuerat, ibi. (Venerunt autem, & nomina, &c.) Circa primum duo facit. Primo oſtendit, quomodo inueniatur medium commutatiuæ iuſtitiæ circa eaſdem res. Secundo quomodo inueniatur circa res diuerſarum artiũ, ibi. (Eſt autem, & in aliis artibus, &c.) Circa primum duo facit. Primo inducit exemplum ad oſtẽdendum qualiter accipiatur medium in commutatiua iuſtitia. Secundo, manifeſtat quod dixerat, ibi. (Si enim duobus æqualibus, &c.) Circa primum duo facit. Primo proponit exemplum ad propoſitum oſtendendum. Secundo oſtendit conuenientiam exempli ex ipſo modo loquendi, ibi. (Propter quod, & nominatur, &c.) Dicit ergo, quod ita iudex ad æqualitatem reducit, ſicut ſi eſſet vna linea diuiſa in partes inæquales, ille qui vellet ad æqualitatem reducere, auferret à maiori parte id, in quo excedit medietatem totius lineæ, & apponeret id minori parti, ita quod medietas totius lineæ, eſſet quædam dicha, id eſt, regula, vel menſura, per quam inæqualia reduceret ad æqualitatem, & ſic quum totum quod eſt duorum hominum diuiditur in tali dicha, id eſt, menſura, tunc dicunt, quod vnuſquiſque habet quod ſuum eſt, inquantum ſcilicet accipiunt æquale quod eſt medium inter maius, & minus, ſecũdum arithmeticam proportionalitatem, quia ſcilicet quantum medium iniuſtitiæ exceditur ab eo, qui habebat plus, tantum excedit illam qui habet minus, quod pertinet ad proportionalitatem arithmeticam, vt prius dictũ eſt. Deinde cũ dicit.

b ¶ Manifeſtat exemplum pręmiſſum eſſe conueniẽs per modum loquendi apud Græcos. Et dicit, quod quia medium huius iuſtitiæ eſt, ſicut quædam dicha, inde eſt, quod iuſtum apud Græcos vocatur dicheon, ſicut ſi aliquis volens huiuſmodi nomina variare, dicat quod dicheon eſt iuſtum, & dicaſtes eſt iuſtus, & dicaſte iuſtitia. Deinde cum dicit.

c ¶ Manifeſtat quod dixerat ſc. quod oporteat ſubtrahere ab eo, qui habet plus, vel in quo excedit medietatẽ, & apponere ei, qui habet minus. Et primo manifeſtat quod dictũ eſt. Secundo exponit in terminis, ibi. (Æqualia in quib. &c.) Dicit ergo primo, quod ſi ſint duo æqualia, quorũ vtrũque habet duas menſuras, puta duas palmas, aut duos pedes, & medietas aufertur ab vno, & apponatur alteri. Manifeſtũ eſt, quod illud quidem cui apponit ſuperexcedit alterũ in duob. quia ei cui ſubtrahitur, nõ remanet niſi vnũ, illud autẽ cui ſuperadditur, habet tres. Sed ſi id quod ſubtrahitur
C ab vno nõ apponatur alteri, manifeſtũ eſt, quod nõ erit exceſſus niſi in vno: per id autem cui nihil additur, nec ſubtrahitur, intelligitur ipſum mediũ iuſtitiæ, quia habet quod ſuũ eſt, nec plus nec minus. Per id autẽ cui additur, intelligitur ille, qui plus habet. Per id autem cui ſubtrahit, intelligitur ille, qui minus habet. Sic ergo patet, quod ille qui plus excedit mediũ in vno, quod ſc. eſt ſibi ſuperadditũ, mediũ autẽ excedit id, à quo ablatũ eſt in vno, quod, ſc. eſt ſibi ſubtractũ. Hoc ergo medio cognoſcemus, & quid debet auferre ab eo, qui plus habet, & quod oportet apponere ei, qui minus habet, & quod oportet auferre à maximo, i. ab eo, qui pl⁹ habet, in quo mediũ ſuperexceditur ab eo.
D Et quia oportet apponere minus habenti, in quo medium excedit ipſum. Deinde cum dicit.

d ¶ Ponit, quæ dicta ſunt in terminis. Sint n. tres lineæ æquales, in quarũ vna ſcribatur in terminis aa, in alia bb, in tertia gg, linea ergo bb, maneat indiuiſa, linea vero aa diuidatur per mediũ in pũcto e, linea vero gg, diuidatur per mediũ in pũcto ʒ, auferatur ergo à linea quæ eſt aa, vna pars, quę eſt a e, & apponatur lineę quæ eſt gg, & vocetur hoc appoſitũ g d, ſic ergo patet, quod tota linea dg, excedit eã quæ eſt a e, in duob. ſc. in eo quod eſt gg, & in eo quod eſt gd, ſed lineã quæ eſt bb, excedit
E in vno ſolo, quod eſt gd, ſic ergo patet, quod id quod eſt maximũ excedit mediũ in vno minimum autẽ in duobus ad modũ arithmeticæ proportionalitatis. Deinde cum dicit.

a e a

b b

g ʒ g d

e ¶ Oſtendit, quod illud quod dictũ eſt, obſeruari oportet in cõmutatione diuerſarũ artiũ. Deſtruerẽtur n. artes, ſi ille, qui facit aliquod artificiũ nõ pateretur, i. non reciperet pro illo artificio tantũ & tale, quantũ & quale fecit. Ideo oportet cõmenſurari opera vnius artificis operib. alterius ad hoc quod ſit iuſta cõmutatio. Deinde cũ dicit.

f ¶ Oſtẽdit originẽ horũ nominũ, damnũ & lucrũ. Et dicit, quod iſta nomina proueniũt ex com-

Vide reliquam margine quæ ſequuntur ad *

* mutationib. voluntariis, in quib. in primo vſus fuit taliũ nominũ. Cũ n. aliquis plus haberet, quã prius habuerat, dicebatur lucrari: quãdo autẽ min⁹ dicebatur dãnificari, ſicut in emptionib. & vẽditionib. & in omnib. aliis cõmutatiõib. quæ ſũt licitæ ſecundũ legẽ. Sed quãdo aliqui nõ pl⁹, neq; min⁹ habebãt eo, quod à principio habuerãt, ſed ipſa reportabãt in ęquali quãtitate per cõmutationẽ eorũ, quæ attulerãt, tunc dicebãtur habere ea, quæ eorũ ſũt, & nihil lucrari, neque amittere. Cõcludit autẽ vltimã cõcluſionẽ principaliter intẽtã. Ex præmiſſis n. patet, quod iuſtũ, de quo nũc agitur, eſt medium dãni, & lucri, quod quidem iuſtũ nihil eſt aliud, quam habere æquale ante cõmutationẽ, & poſt etiam præter voluntatem, vt patet in eo, qui iudice cogente reſtituit alteri, quod plus habebat.

A

LECTIO VIII.

VIdebitur autem aliquibus, & contrapassum esse simpliciter iustum, vt Pythagorici dixerunt. Determinabant enim simpliciter iustum cōtrapassum alii.

b Contrapassum autem non congruit neque in distributiuum iustum.

c Neque in directiuum, quamuis voluerit hoc dicere, & Rhadamanti iustum. Si patiatur, quæ fecit vindicta recte sit.

d Multis enim in locis dissonat. Puta si principatum habens percussit, non oportet repercuti. Et si principem percussit, non percuti solum oportet, sed & puniri.

e Adhuc inuoluntarium, & voluntarium differt multum.

f Sed in commutationibus quidem commutatiuis continet tale iustum contrapassum secundum proportionalitatem, & non secundum æqualitatem.

g In contrafacere enim proportionale manet ciuitas. Non enim hoc male quærunt. Si autem non seruitus videtur esse si non contra facit, vel quod bene. Si autem non, retributio non fit. Retributione autem commanent. Propter quod, & Gratiarum sacrum prompte faciunt, vt retributio sit, hoc enim proprium gratiæ. Refamulari enim oportet ei, qui gratiam fecit, & rursus incipere ipsum gratiam facientem.

h Facit enim retributionem eam, quæ secundum proportionalitatem secundum diametrum coniugatio. Puta ædificator, in quo A, coriarius, in quo B, domus enim, in quo C, calciamentum, in quo D. Oportet autem accipere ædificatorem à coriario illius opus, & ipsum illi retribuere, quod ipsius. Si igitur primum sit secundum proportionalitatem æquale, deinde contrapassum fiat, erit quod dicitur. Si autem non, non æquale est, neque manet. Nihil enim prohibet melius esse alterius opus, quam alterius. Oportet igitur hæc vtique æquari.

i Est autem hoc, & in aliis artibus. Destruerentur enim si non fecerit faciens, &

LECTIO VIII.

VIdetur nonnullis, & ipsa repaßio simpliciter esse iustum, Pythagorici censuerunt, qui quidem absolute definientes iustum, repaßionem esse dicebant.

Verum repaßione, nec ad distributiuum iustum.

Nec ad emendatiuum accommodatur. Quā-
B quam eam ipsam, & Rhadamanti ipsum iustum asserunt esse.

Si quæ fecerat, hæc etiam patietur, & ipse. Iudicium fuerit per rectum atq; exitus æquus.

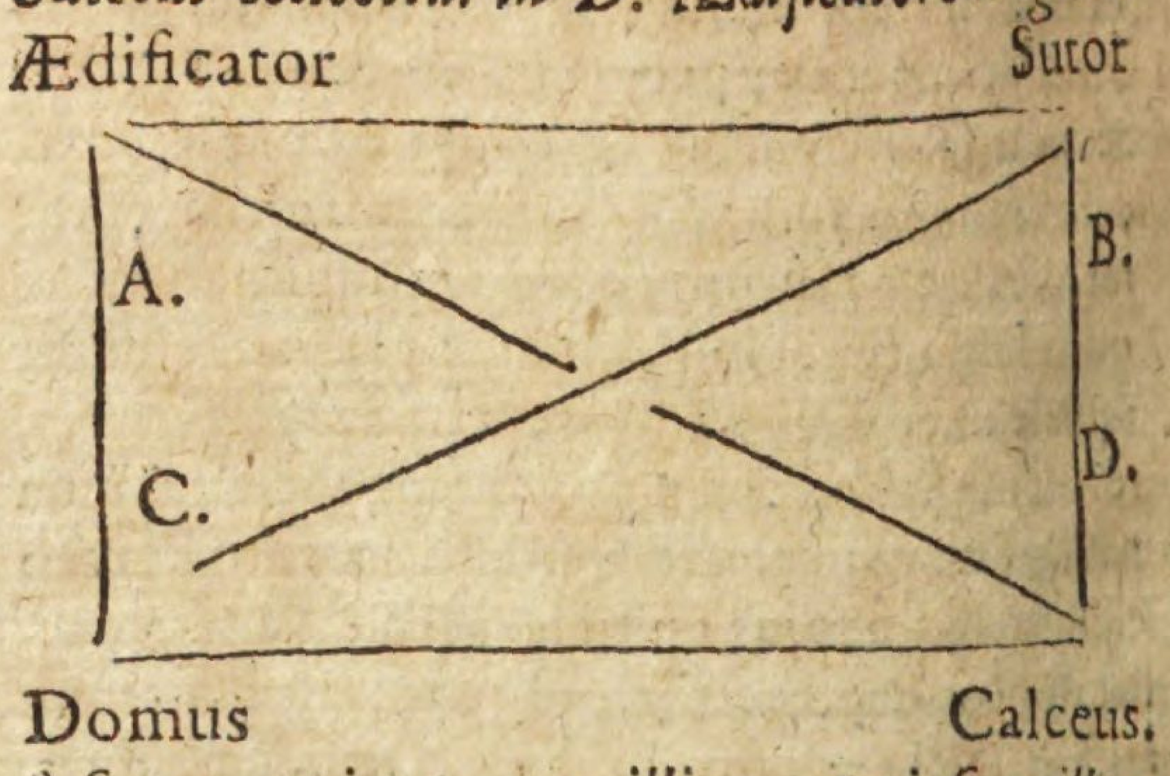
b Persæpe enim discrepat. Nam si quis magistratum gerens percusserit quempiam, non decet eum repercuti. Et si quispiam eum, qui magistratum gerit percusserit, is non solum repercutiendus est, verum etiam supplicio afficiendus.

Præterea multum inter se differunt, id quod sponte, & id quod inuitus quispiam fecit.

Sed in societatibus commerciorum tale iustum, repaßio inquam, per comparationem rationum, & non per æqualitatem continet ciui-
C tatem.

Ciuitas enim tum conseruatur cum retributio fit, vt comparatio flagitat rationum. Nam homines aut reddere malum quærunt, quod ni faciant seruitus esse videtur: aut retribui sibi bonum, quod nisi fiat actus dandi beneficiumque non sit. Ac ciuitates his conseruantur. Quamobrem, & Gratiarum templum in ciuitate media condunt, vt retributio sit, hoc enim gratiæ proprium est. Nam is qui suscepit subministret vicißim ei, qui munus contulit, & ipse rursus incipiat conferre oportet.

Coniunctio autem, quæ per diametrum est
D facit eam retributionem, quæ per comparationem rationum efficitur hoc modo: sit ædificator quidem A, sutor autem B. Domus in C. Et Calceus collocetur in D. Ædificatorem igitur

E

à sutore accipere opus illius, & ipsum illum suum dare oportet. Si igitur primum sit id iustum, quod comparatione rationum est æquum, deinde repaßio fuerit, erit quod dicitur, sin minus, non erit æquum, neque constabit societas. Nihil enim prohibet, vnius opus alterius opere præstabilius esse. Hæc igitur ad æqualitatem redigantur oportet.

Est autem hoc, & in cæteris artibus. Etenim è medio tollerentur, nisi agens ageret, & quan-

quantum & quale, & patiens passus est, & hoc,& tantum, & tale. Non enim ex duobus medicis fit commutatio sed ex medico,& agricola , & omnino alteris, & non æqualibus. Sed hos oportet æquari.

A *tum & quale patiens pateretur hoc,& tantum, & tale. Non enim duobus ex medicis fit societas, sed ex medico atque agricola , & ex diversis omnino ac inæqualibus, Verum hi redigantur ad æqualitatem oportet.*

LECTIO VIII.

POstquam Philosophus ostendit qualiter accipiatur medium in vtraque iustitiæ specie, hic excludit quandam falsam sententiam circa acceptionem medii iustitiæ. Et circa hoc tria facit. Primo proponit sententiam erroneam. Secundo improbat eam,ibi. (Et contrapassum autem,&c.) Tertio ostendit, in quibus & qualibus habeat veritatem,ibi. (Sed in commutationibus,&c.) Dicit ergo primo,quod quibusdam visum est,quod vniuersaliter loquendo , nihil aliud esset iustum, quam contrapassum, vt scilicet aliquis pateretur secundum quod fecerat. Et hæc fuit sententia Pythagoricorum , qui determinabant, quod simpliciter iustum est idem quod contrapassum. Deinde cum dicit.

b ❡ Improbat prædictam positionem , & hoc dupliciter. Primo quidem quantum ad distributiuam iustitiam dicens, quod contrapassum non congruit circa iustum distributiuum , & huius ratio manifesta est. Iustum enim distributiuum non attenditur secundum quod vnus duorum , quos oportet per iustitiam æquari,agit in alium vel patitur ab alio, quod requiritur ad rationem contrapassi sed quod aliquid communium bonorum distribuatur,vtrique secundum æqualitatem proportionis. Secundo ibi.

c ❡ Improbat prædictam positionem quandam ad iustitiam commutatiuam. Et proponit primo, quod de hac iustitia intendebat & dicit, quod contrapassum non congruit etiam omnibus modis circa iustum,quod est directiuum commutationum , quamuis illi, qui protulerunt prædictam sententiam hoc voluerunt dicere, quod in commutationibus sit idem iustum, quod contrapassum,quod patet per hoc,quod quidam legislator nomine Rhadamantus , introduxit tale iustum, quod si aliquis patiatur illa quæ fecit, recta vindicta sit. Secundo.

d ❡ Improbat quod dictum est duabus rationibus. Circa quarum primam dicit, quod in multis locis talis vindicta inuenitur dissonare veræ iustitiæ, vt si aliquis in principatu constitutus percusserit aliquam priuatam personam , non requirit hoc iustitia, quod princeps repercutiatur. Sed si aliquis percutiat principem oportet, quod non solum repercutiatur, sed quod grauius puniatur. Videtur autem hoc esse contra id quod Philosophus supradixerat, quod in iustitia commutatiua non attenditur diuersa conditio personarum , sed lex vtitur omnibus quasi æqualibus. Sed attendendum est quod ibidem Philosophus dixerat,quod in commutatiua iustitia , lex attenditur solum ad differentiam nocumenti. Manifestum est autem,quod quando nocumentum attēditur circa subtractionem rei exterioris, puta pecuniæ,non variatur quantitas nocumenti secundum diuersam conditionem personæ: sed quando est nocumentū personale, tunc necesse est quod quantitas nocumenti diuersificetur secundū conditionem personæ. Manifestum est enim quod maius est nocumentum quando aliquis percutit Principem, per quod non solum personam ipsius, sed totam Remp. lædit quam si percutit aliquam priuatam personam. Et ideo non competit iustitiæ in talib. simpliciter contrapassum. Secundam rationem ponit ibi.

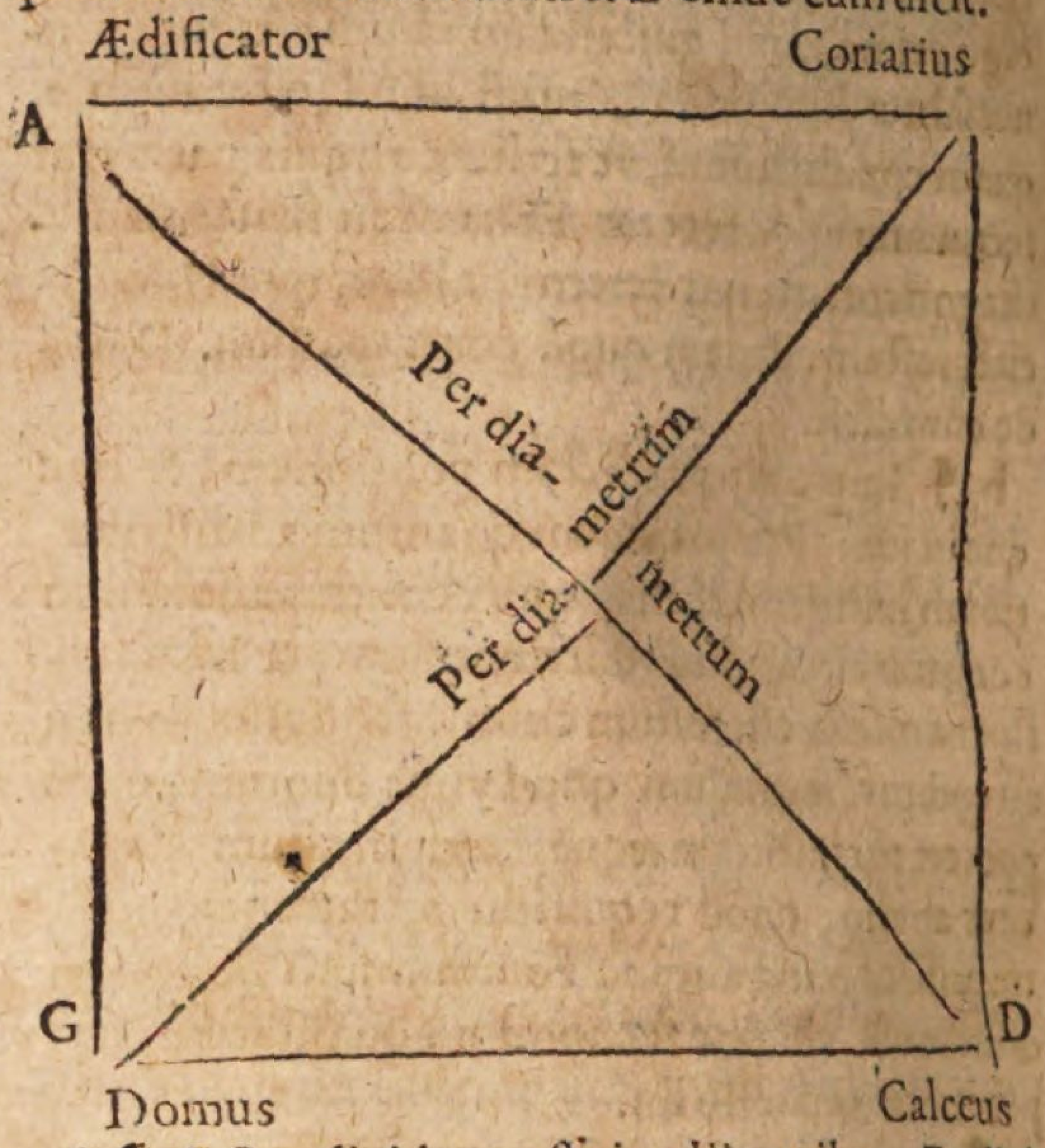
B e ❡ Et dicit quod circa vindictas inferendas multum differt vtrum iniuriam intulerit voluntarius, aut inuoluntarius, sc. propter ignorantiam,vel vim, aut metum. Grauius n. debet vindicari si voluntarius peccauerit, quam si inuoluntarius,& hoc duplici ratione. Primo quidem,quia in vindictis non solum attenditur, quod æqualitas iustitiæ reparetur, per hoc, quod aliquis restituat alteri , quod ei subtraxit, sed etiam,quod pro peccato commisso pœnam sustineat : & propter hoc lege aliqui puniuntur etiam pro peccatis,pro quibus nulla iniuria , vel damnum alij irrogatur: & fur compellitur non solum restituere quod accepit, per quod æqualis iustitiæ reintegratur, sed etiam vlterius punitur pro culpa commissa. C Culpa autem aggrauatur vel diminuitur ex hoc,quod aliquis peccat voluntarius , vel inuoluntarius, vnde grauius punitur voluntarius , quam inuoluntarius. Secundo,quia maior est iniuria voluntarie peccantis, additur enim exteriori nocumento interior contemptus. Deinde cum dicit.

f ❡ Ostendit in quibus , & qualiter sit verum, quod dictum est, sc. quod contrapassum iustum sit. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit , quod contrapassum oportet fieri in commutationibus secundum proportionalitatem. Secundo manifestat formam huius proportionalitatis, ibi. (Facit enim retributionem , &c.) Tertio ostendit D quomodo forma talis obseruari possit, ibi. propter quod omnia comparabilia , &c.) Circa primum duo facit. Primo proponit,quod intendit. Secundo probat propositū, ibi. (Per contrafacere n.&c.) Dicit ergo,quod in communicationibus commutatiuis verum est,quod tale est iustum, quod continet in se contrapassum , non quidem secundum æqualitatem , sed secundum proportionalitatem. Videtur autem hoc esse contra id , quod supradictum est, quod scilicet in commutatiua iustitia medium accipitur non quidem secundum Geometricam proportionalitatem , quæ consistit in æqualitate proportionis, sed secundum arithmeticam , quæ consistit in æqualitate quantitatis. E Dicendum est autem, quod circa iustitiam commutatiuam , semper quidem oportet esse æqualitatem rei ad rem , non tamen actionis, & passionis,quod importat cōtrapassum. Sed in hoc oportet adhiberi proportionalitatem ad hoc, quod fiat æqualitas rerum eo quod actio vnius artificis maior est quam actio alterius , sicut ædificatio domus , quam fabricatio cultelli , vnde , si ædificator commutaret actionem suam pro actione fabricationis, non esset qualitas rei datæ , & acceptæ : puta domus, & cultelli. Deinde cum dicit.

g ❡ Probat propositum, dicens, quod per hoc manifestum esse potest , quod commuta-

tiuum contineat contrapassum secundum pro- A portionalitatem, quia per hoc commanent ciues sibiinuicem in ciuitate: quod sibi inuicem proportionaliter compatiuntur, prout; sc. si vnus pro alio facit aliquid, alius studet proportionaliter facere pro eodem. Et manifestum est, quod omnes ciues hoc quærunt, vt eis proportionaliter contra fiat. Per hoc enim commanent homines adinuicem, quod sibiinuicem faciunt, quod quærunt, nunquam ergo male quærunt, quod scilicet eis proportionaliter contra fiat. Si autem non quærunt hoc male, videtur esse seruitus, si vni facienti, alius non contrafaciat proportionaliter. Seruile enim est, quod aliquis non adipiscatur ex B suo opere aliquid, quod non male quærit, vel dicemus, quod non solum non male quærunt homines sibi proportionaliter contra fieri, sed etiam bene, & sic si non contrafiat eis proportionaliter non fiet retributio debita: per hoc autem homines commanent adinuicem, quod vnus retribuat alteri pro his, quæ ab eo acceperit. Et inde est, quod boni homines prompte exhibent suis benefactoribus gratiarum actionem, quasi quoddam sacrum, vt per hoc eis retribuant, retribuere enim proprie pertinet ad gratiarum actionem. Oportet enim, quod homo iterum seruiat ei, qui sibi fecit gratiam, id est gratuitum beneficium impendit, & C quod non sit contentus tantum facere, quantum accepit: sed quod rursus ipse incipiat amplius exhibendo, quam accepit, vt sic ipse gratiam faciat. Deinde cum dicit.

h ¶ Manifestat formam proportionalitatis, secundum quam debet fieri contrapassum. Et primo ponit exemplum in coriario, & ædificatore. Secundo ostendit idem esse in aliis artibus, ibi. (Est autem, &c.) Dicit ergo primo, quod coniugatio, quæ est secundum diametrum facit in commutationibus retributionem, vel contrapassum secundum proportionalitatem. Ad cuius intellectum describatur quadratum A, B, C, D, & ducantur duo diametri se intersecantes, scil. A, D D, & B, C, sit ergo ædificator A, coriarius B, domus quæ est opus ædificatoris C, calciamentum quod est opus coriarii D, oportet igitur quod quandoque ædificator accipiat à coriario opus eius, scil. calciamentum. Debet autem & ipse pro retributione dare ei opus suum. Si ergo primo adinueniatur secundum proportionalitatem æqualitas, vt s. constituantur ex vna parte tot calciamenta contra vnam domum: nam plures expensas facit ædificator in vna domo, quam coriarius in vno calciamento. Deinde fiat contrapassum, vt s. ædificator accipiat multa calciamenta adæquata vni domui, & coriarius vnam domum erit quod dicitur, s. retributio secundum proportionem facta per diametralem coniunctionem, quia s. calciamenta proportionata dantur ædificatori, cui secundum diametrum opponitur, & domus coriario: si autem non sic fiat retributio, non erit æqualitas rerum commutatarum; & sic homines non poterunt adinuicem commanere, eo quod, nihil prohibet opus vnius artificis esse melius quam opus alterius, sicut domus, quam calciamentum, & ideo oportet hæc adinuicem adæquari, secundum dictam proportionalitatem ad hoc, quod fiat iusta commutatio. Deinde cum dicit.

i ¶ Ostendit idem esse in aliis artibus. Et dicit quod hoc quod dictum est de ædificatore, & coriario, est etiam obseruandum in aliis artibus, vt scilicet fiat contrapassum, & commutatio, secundum proportionalitatem diametralem. Destruerentur enim artes, si non tantum, & tale reciperet aliquis, quantum & quale faceret. Et hoc oportet adinuenire, secundum modum prædictum. Non enim semper communicant sibi mutuo sua opera duo homines vnius artis, puta duo medici, sed plerumque homines diuersarum artium, puta medicus, & Agricola, & omnino diuersi, & inæquales, quos tamen oportet æquari, secundum modum prædictum.

LECTIO IX.

PRopter quod omnia cōparata oportet aliqualiter esse quorum est cōmutatio. Ad quod nummisma venit, & fit aliqualiter medium. Omnia enim mensurat. E Quare & superabundantiā, & defectum.

b Quanta quædā vtiq; calciamēta æquale domui, vel cibo. Oportet igitur, quod ædificator ad coriarium tanta calciamenta ad domum, vel cibum. Si enim nō hoc, non erit commutatio. Hoc autem si non æqualia sunt aliqualiter non erit.

c Oportet igitur vno aliquo omnia mensurari quemadmodum dictum est prius. Hoc enim secundum veritatem quidem opus, quod omnia continet. Si enim nihil indigerent, vel non similiter, vel

LECTIO IX.

QVapropter ei vniuersa, quorum est permutatio inter sese comparabilia quodāmodo esse oportet, pro quo nummus in vsum hominum venit, & fit quodammodo medium. Metitur enim cuncta. Quare & nimiū atq; parum. | *Quotnā calcei domui, vel victui sunt æquales. Oportet igitur, quod est ædificator ad sutorem, tot pro domo, vel alimento calceos esse. Quod si hoc non fuerit, non erit permutatio, neque societas, hoc autem non erit, si non æqua quodammodo fuerint.*

Oportet ergo aliquo vno mensurari cuncta, sicut & antea diximus. Hoc autem est reuera quidem indigentia ipsa, quæ omnia continet, nam si non indigeant, aut non similiter non erit permutatio, aut non eadem erit. Nummus

non erit commutatio, vel non eadem indigentia. Puta propter commutationem necessitatis nummisma factum est secundum compositionem. Et propter hoc, nomen habet nummisma quoniam non natura, sed nomen est, & in nobis est transmutare, & facere inutile,

A *autem ex instituto factum est, vt pro indigentia sit. Et propter nomen hoc habet, quod non natura constat, sed lege, & in nobis est suum ipsum mutare, atque inutilem facere.*

d Erit vtique contrapassum, quando æquata sunt. Quare, quod Agricola ad coriarium, hoc opus coriarij, ad quod Agricolæ. In figuram autem proportionalitatis oportet ducere quando commutabuntur. Si autem non vtrasque habebit superabundantias alterum extremum, sed cum habent, quæ ipsorum, sic æquales, & communicantes, quoniam hæc æqualitas potest in ipsis fieri.

Erit igitur tunc repassio cum redacta fuerint ad æqualitatem, vt quod est ad sutorem Agricola, id sit opus sutoris ad Agricolæ opus. Oportet autem in figuram comparationis rationum ducere cum permutare voluerint, si minus alterum B *extremum plus in se habebit, & minus quidem. Sed cum habent sua sic æquales, & socij sunt, quia hæc æqualitas, in ipsis fieri potest.*

e Agricola A, cibus, C, coriarius B, opus ipsi adæquatum D. Si autem sic non erat contrapati, non vtique erat communicatio.

Atque sit Agricola quidem A, & alimentum C, sutor autem B, & opus ipsius, quod ad inæqualitatem iam est redactum D. Quod si hoc pacto non esset repassio, non esset sane societas.

C

Agricola ——— Sutor.
A. B.
C. D.
Alimentum ——— Calcei.

f Quoniam autem indigentia continet quemadmodum vnum quid ens ostenditur, quoniam cum non necessitate sunt adinuicem, vel vterque vel aliter non communicant quemadmodum cum quo habet ipse indiget quis, puta vino, dantes frumenti eductionem. Oportet ergo hæc æquari.

Ipsam autem indigentiam continere, vt quid vnum hoc sane declarat. Cum enim aut ambo sese non indigent mutuo, aut aliter, non fit permutatio, sicut fit cum eius quispiam indiget hoc habet ipse, vt vini pro quo dat ille triticum exportandum. Oportet igitur hæc redigi ad æqualitatem.

g Pro futura autem commutatione, si non nihil indiget, quoniam erit nummisma, puta fideiussor est nobis. Oportet enim hoc ferenti omne accipere. Patitur quidem igitur, & hoc idem. Non enim semper æquale potest, verum tamen vult manere magis.

D *Quod si nunc non indigeat, nummus intercedit pro permutatione futura, ipsam si indiguerit fore. Liceat enim oportet hunc afferenti accipere. Patitur igitur idem, & ipse, non enim semper æquale potest, attamen magis ipse persistere solet.*

h Propter quod oportet omnia appretiari, sic enim erit semper commutatio. Si autem hoc communicatio, nummisma vtique quemadmodum mensura commensurata faciens æquat. Neque enim vtiq; non existente commutatione communicatio erit, neque commutatio æqualitate non existente, neque æqualitas non existente commensuratione.

Idcirco definitæ sint pretio res omnes oportet, sic enim erit permutatio semper quæ si erit, societas erit. Nummus igitur vt mensura res ipsas metiendo redigit ad æqualitatem. Etenim neque societas fuerit sine permutatione, neque permutatio sine æqualitate, neque æqualitas sine communi mensura. E

i Secundum veritatem quidem impossibile tantum differentia commensurata fieri. Ad opus autem conuenit sufficienter, vnum vtique oportet esse, hoc autem ex suppositione. Propter quod & nummisma vocatur. Hæc enim omnia facit commensurata. Mensurantur enim omnia nummismate.

Atque re quidem vera fieri nequit, vt ea quæ adeo differunt, conueniant communi mensura, attamen indigentiæ ratione satisfieri potest. Vnum quid igitur esse oportet, atque hoc expositione, quapropter nummus vocatur. Hoc enim facit vt omnia mensura conueniant, mensurantur enim omnia nummo.

k Domus in quo A, mnarum quinque A B. Lectus in quo C, mna dignus. Lectus autem quinta pars domus vtique erit: manifestum igitur quanti lecti æquales domui, quoniam quinque. Quoniam autem sic commutatio erat antequam nummisma erat manifestum est. Differt enim nihil vel lecti quinque pro domo, vel quanti quinque lecti. Quod quidem igitur iustum, & quod iniustum est, dictum est.

Sit domus quidem A, Vnciæ autem decem B, & lectica collocetur in C. Atque A, quidem dimidium sit ipsius B, si precium domus quinque Vnciæ sint aut æquale B, ipsi C, autem id est lectica sit pars decima ipsius B. Patet igitur quot lecticæ domui sunt æquales, sunt enim quinque.

Hoc autem modo permutatio erat antequam esset nummus, nihil enim interest siue lecticæ quinque, siue precium quinque lecticarum detur pro domo. Dictum est igitur, quidnam sit iustum atque iniustum.

Domus--Minæ decem--Lectica.
A.___B.___C.

B

Domus--Vnciæ decem--Lectica.
A.___B.___C.
V.______I.

LECTIO IX.

POstquam Philosophus proposuit formam proportionalitatis, secundum quam contrapassum est idem in commutationibus, hic ostendit qualiter prædicta forma proportionalitatis possit obseruari. Et primo ostendit propositum. Secundo manifestat quædam, quæ dicta sunt, ibi. (Quoniam autem indigentia, &c.) Circa primum duo facit. Primo ostendit, quod ad perfectam formam proportionalitatis obseruandum necesse est omnia commensurare. Secundo ostendit quomodo per huiusmodi commensurationem fiat iuste contrapassum in commutationibus, ibi. (Erit vtique contrapassum, &c.) Circa primum tria facit. Primo proponit quid sit illud per quod omnia commensurantur. Secundo ostendit quomodo talis commensuratio in commutationibus fiat, ibi. (Quanta quidem vtique, &c. Tertio assignat rationem prædictæ commensurationis, ibi. (Oportet enim vno, &c.) Dicit ergo primo, quod ad hoc, quod opera diuersorum artificum adæquentur, & sic commutari possint, oportet, quod omnia illa quorum potest esse commutatio, sint aliqualiter adinuicem comparabilia, vt scilicet sciatur, quid eorum plus valeat, & quod minus. Et ad hoc inuenta est moneta, id est denarius per quam mensurantur pretia talium rerum. Et sic denarius fit quoddam medium, inquantum, scilicet omnia mensurat, & superabundantiam, scilicet & defectum, inquantum vna res superexcedit aliam, sicut supra dictum est, quod medium iustitiæ est, quasi dicat, quæ mensurat superabundantiam, & defectum. Deinde cum dicit.

b ¶ Ostendit quomodo secundum commensurationem prædictam fit commutatio. Licet ergo domus sit magis in pretio, quam calciamentum, tamen aliquanta calciamenta adæquant in pretio vnam domum, vel cibum vnius hominis per aliquod longum tempus. Oportet igitur ad hoc, quod sit iustitia commutatio, vt tanta calciamenta dentur pro vna domo, vel pro cibo vnius hominis, quantum ædificator, vel agricola excedit coriarium in labore, & in expensis, quia si hoc non obseruetur non erit commutatio: verum, neque homines sibiinuicem sua bona communicabunt, illud autem quod dictum, scil. quod aliqua calciamenta dentur pro vna domo, non poterit esse nisi aliqualiter sint æqualia calciamenta domui. Deinde cum dicit,

¶ c Assignat rationem prædictæ commensurationis, quæ fit per nummisma. Et dicit, quod ideo possunt omnia adæquari, quia omnia possunt commensurari per aliquid vnum, vt dictum est: hoc autem vnum, quod omnia mensurat, secundum rei veritatem est indigentia, quæ continet omnia commutabilia, inquantum omnia referuntur ad humanam indigentiam, non enim appretiantur secundum dignitatem naturæ ipsorum, alioquin vnus Mus, quod est animal sensibile,

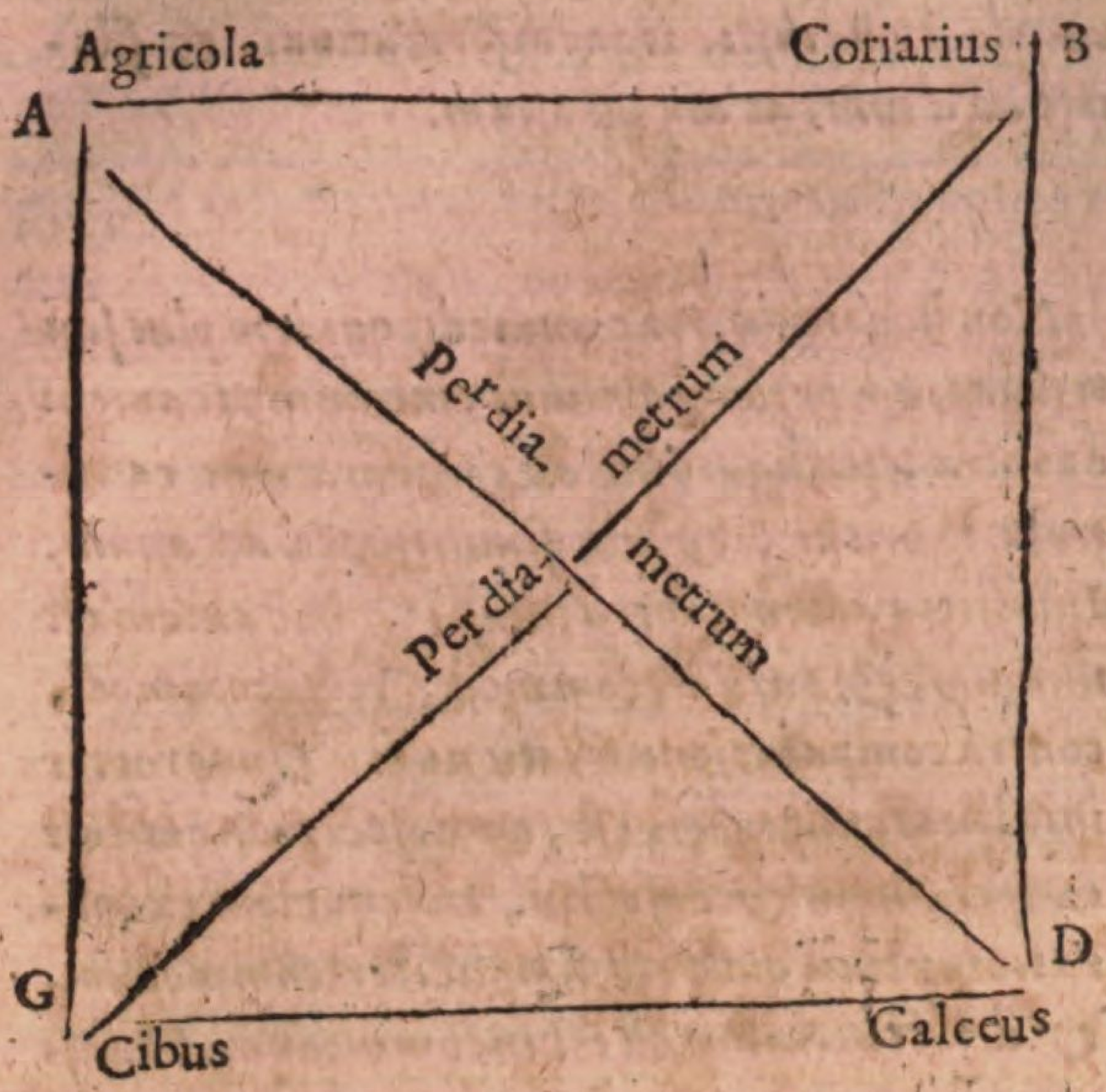
C maioris pretii esset, quam vna Margarita, quæ est res inanimata, sed rebus pretia imponuntur, secundum quod homines indigent eis ad suum vsum. Et huius signum est, quod si homines nullo indigerent, nulla esset commutatio, vel si non similiter indigerent, id est non his rebus non esset eadem commutatio, quia non darent id quod habent pro eo, quo non indigerent. Et quod secundum rei veritatem indigentia omnia mensuret, manifestum est per hoc, quod nummisma factum est secundum compositionem, id est secundum conuentionem quandam inter homines, propter commutationem necessitatis, id est rerum

D necessariarum. Est enim condictũ inter homines, quod afferenti denarium detur id quod indiget. Et inde est, quod denarius vocatur numisma, nomos enim lex est, quia sc. denarius non est mensura per naturam, sed nomo, id est à lege: est enim in potestate nostra transmutare denarios, & reddere eos inutiles. Deinde cum dicit.

d ¶ Ostendit quomodo secundum prædictam mensurationem contrapassum iuste in commutationibus fiat. Et primo manifestat propositum. Secundo ponit in terminis, ibi. (Agricola autem, &c.) Dicit ergo primo, quod ex quo omnia mensurantur per indigentiam naturaliter, & per denarium, secundum condictum hominum, tunc

E iuste fiet contrapassum, quando omnia secundum prædictum modum adæquabuntur, ita scilicet quod quantum agricola, cuius opus est cibus hominis excedit Coriarium, cuius opus est calciamentum, in tanta proportione excedit, secundum numerum opus Coriarii opus agricolæ, vt scilicet calciamenta multa dentur pro vno modio tritici, & ita quando fit commutatio rerum, oportet ducere res commutandas in diametralem figuram proportionalitatis, vt supra dictum est, & si hoc non fieret alterum extremum haberet vtrasque superabundantias. Puta, si agricola daret modiũ tritici pro calciamento, haberet superabundantiã laboris in opere & haberet superabũdantiam

dantiam etiam damni, quia, sc. plus vellet dare quã accipere. Sed quando omnes habent, quæ sua sunt, sic sunt æqualia, & sibi inuicem communicant, quia prædicta æqualitas potest fieri in ipsis. Deinde cum dicit.

e ¶ Ponit in terminis, quod dictum est de figura proportionalitatis. Describatur ergo sic, & prius quadratum A, B, G, D, & duo diametri se intersecantes A, D, B, G, & sit ergo agricola A, cibus quod est opus eius G, puta modius tritici, coriarius sit B. D, sit opus coriarij adæquatum, id est tot calciamenta, quæ valent modium tritici. Erit ergo iuste contrapassum, si coniungatur A, cum D, & B, cum G, & si non fit talis contrapassio, homines non communicabunt res suas inuicem. Deinde cum dicit.

f ¶ Manifestat plenius, quod supra dictum est. Et primo, manifestat, quomodo res mensurantur. Secundo, quomodo commensuratæ commutentur ibi. (Propter quod oportet.) Circa primum duo facit. Primo ostendit. quod necessitas sit mensura, secundum rei veritatem. Secundo, quomodo denarius sit mensura, secundum legis positionem, ibi. (Pro futura autem, &c.) Dicit ergo primo, quod hoc quod dictum est, quod indigentia humana continet omnia, sicut vna quædam mensura ostenditur per hoc, quod quando homines hoc modo se habent adinuicem, quod vel vterque vel saltem alter non indigeat re, quam alius habet, non commutant ad inuicem, sicut commutant, cum aliquis qui habet frumentum, indiget vino, quod habet alius, & ita dat frumentum pro vino, vt sc. tantum de frumento detur, quantum valet vinum. Deinde cum dicit.

g ¶ Manifestat quomodo denarius mensurat. Circa quod considerandum est, quod si semper homines in præsenti indigerent rebus quas inuicem habent, non oportet fieri commutationem nisi rei ad rem, puta frumenti ad vinum, sed quandoque contingit, quod ille, cui superabundat vinum, ad præsens non indiget frumento, quod habet ille, qui indiget vino, sed forte postea indigebit, vel aliqua alia re. Sic ergo pro necessitate futuræ commutationis nummisma, id est denarius est nobis quasi fideiussor, quod si in præsenti homo nullo indiget, sed indigeat in futuro, aderit sibi afferenti denarium illud quo indigebit. Oportet enim esse istam virtutem denarij, vt quando aliquis ipsum affert, statim contingat accipere illud, quo homo indiget. Verum est autem, quod etiam denarius patitur hoc idem, quod aliæ res, quod scilicet non semper pro eo accipit homo, quod vult, quia non semper est eiusdem valoris, sed tamen taliter debet esse institutus, vt magis permaneat in eodem valore, quam aliæ res. Deinde cum dicit.

h ¶ Manifestat quomodo secundum mensurationem denariorum fit commutatio rerum, quæ denariis commensurantur, & circa hoc tria facit. primo ostendit qualiter fit commutatio rerum, quæ denariis mensurantur. Secundo ostendit, secundum quam rationem denarij mensurent, ibi. (Secundum veritatem quidem, &c.) Tertio ponit, quod dictum est in terminis, ibi. (Domus in quo autem, &c.) Dicit ergo primo, quod sicut quædam mensura mensurans propter hoc denarius diutius manet in suo valore, oportet omnia appretiari denariis. Per hunc enim modum poterit esse commutatio rerum, & per consequens communicatio inter homines. Nummisma quidem adæquat res commutabiles, sicut quædam mensura faciens res commensuratas. Manifestat autem quæ dicta sunt, per hoc, quod communicatio esse non poterit, si non sit commutatio, quæ non erit si non constituatur æqualitas in rebus, quæ non erit, si non sit commensuratio. Deinde cum dicit.

i ¶ Ostendit per quem modum denarij mensurent. Et dicit, quod res tantum differentes impossibile est commensurari secundum veritatem, id est secundum proprietatem ipsarum rerum, sed per comparationem ad indigentiam hominum, sufficienter possunt contineri sub vna mensura. Vnde oportet esse vnum aliquid, quo huiusmodi omnia mensurantur, quod quidem non mensurat, ex sui natura, sed quia ita positum est inter homines. Vnde & vocatur nummisma, quod quidem omnia facit commensurata, inquantum omnia mensurantur nummismate. Deinde cum dicit.

k ¶ Manifestat quod dictum est in terminis, dicens sit A, domus quæ valet quinque libras, B, sit lectus, qui valeat vnam libram, & sic lectus erit in valore quinta pars domus. Vnde manifestum est quot lecti sint æquales in valore vni domui, scilicet quinque. Et manifestum est quod sic fiebat commutatio antequam essent denarij, dabantur enim quinque lecti pro vna domo. Nihil autem differt vtrum dentur quinque, vel quantum valent quinque. Vltimo autem epilogando concludit, quod dictum est, quid est iustum, & quid est iniustum.

LECTIO X.

DEterminatis autem his, manifestum, quod iusta operatio medium est eius quod est iniustum facere, & iniustum pati. Hoc quidem enim plus habere, hoc autem minus est.

LECTIO X.

HIs autem determinatis constat iuris actionem medium inter hæc esse, agere inquam ac pati iniustitiam. Alterum enim est plus habere, alterum minus.

b Iustitia autem medietas est, non secundum eundem prædictum modum prædictis virtutibus, sed medij est. Iniustitia autem extremorum. A

c Et quidem iustitia est habitus secundum quem iustus dicitur operatiuus secundum electionem iusti, & distributiuus, & ipsi ad alium, & alteri ad alterum.

d Non sic, quoniam eligibilis quidem plus ipsi, minus autem proximo, nociui autem è conuerso sed æqualis eius, quod secundum proportionalitatem. Similiter B autem alij ad alium. Iniustitia autem contrarium iniusti. Hoc autem est superabũdantia, & defectus vtilis, vel nociui præter proportionale, propter quod superabundantia & defectus iniustitia est, quoniam superabundantiæ, & defectus est in seipso quidem superabũdantiæ simpliciter vtilis, defectus autẽ nociui. In aliis autem totum quidẽ similiter. Quod præter autẽ proportionale qualitercunque contingit.

e Iniustificationis autem quod quidem C minus, iniustum pati est, quod autem maius, iniustum facere.

f De iustitia quidem igitur & iniustitia, quæ vtriusque est natura, dictum sit secundum hunc modum. Similiter & de iusto & iniusto vniuersaliter.

Iustitia autem non eodem modo quo priores virtutes mediocritas est. Sed quia medij est, iniustitia vero extremorum.

Et iustitia quidem est, qua iustus dicitur actiuus electione iusti, atque distributiuus, & sibiipsi ad alium, ac alij ad alium.

Non hoc modo, vt commodi, quidem plus sibi tribuat, & proximo minus, incommodi autem è contra, sed æqui quod ex comparatione rationum exoritur, & alij simili modo ad alium. Iniustitia autem contra iniusti, hoc autem est nimium, & parum, commodi, vel incommodi, contra comparationem rationum. Quapropter iniustitia exuperatio est, & defectus, quia est exuperationis & defectus. In se quidem exuperationis eius, quod est simpliciter commodum, & defectus eius quod est incommodum. In alijs autem totius quidem similiter, eius vero, quod à comparatione rationum exorbitari, vt contigerit.

Iniuria autem minor quidem est iniuriam pati, maior autem iniuriam facere.

De iustitia igitur, ac iniustitia, quænam sit vtriusque natura, sit dictum hoc modo, similiter & de iusto vniuersaliter atque iniusto.

LECTIO X.

POstquam Philosophus ostendit quomodo iustum sit medium, hic ostendit quomodo iustitia sit medium. Et circa hoc tria facit. Primo proponit quod intendit. Secundo probat propositum, ibi. (Hæc quidem iustitia.) Tertio epilogat, quæ dicta sunt ibi. (De iustitia quidem igitur.) Quia vero habitus cognoscuntur per actus. Circa primum duo facit. Primo proponit, quod operatio iustitiæ sit medium. Secundo quomodo ipsa iustitia sit medium, ibi. (Iustitia autem medietas &c.) Dicit ergo primo quod ex præmissis, quæ determinata sunt manifestum est, quod operatio iusta, quæ est operatio iustitiæ sit medium inter iniustum facere, & inter iniustum pati, quorum alterum est plus habere, quam sit sibi debitum scilicet iniustum facere: alterum autem id est iniustum pati est minus habere propter hoc, quod priuatur aliquis eo, quod sibi debetur: actus autem iustitiæ est facere æquale, quod est medium inter plus, & minus, vnde manifeste sequitur ex præmissis, quod iusta operatio medium est inter iniustum facere, & iniustum pati. Deinde cum dicit.

b ¶ Ostendit qualiter iustitia sit medium. Et dicit quod iustitia non est medietas eodem modo, quo aliæ virtutes morales, quarum vnaquæque medietas est inter duas malitias, sicut liberalitas, quæ est media inter illiberalitatem, & prodigalitatem, sed iustitia non est media inter duas malitias. Potest autem dici medietas effectiue, inquantum, scilicet est constitutiua medij, quia sc. actus eius est iusta operatio quæ est medium inter iniustum facere, & iniustum pati, quorum duorum alterum tantum scil. iniustum facere pertinet ad malitiam scilicet iniustitiam, quæ est extremorum, inquantum accipit sibi plus de bonis & minus de malis: sed iniustum pati, non pertinet D ad aliquam malitiam, sed magis est pœna. Deinde cum dicit.

c ¶ Probat quod dictum est, sc. quod iustitia non sit medietas, duarum malitiarum, sicut aliæ virtutes morales. Et circa hoc duo facit. Primo assumit quid sit iustitia. Secundo adiungit quædam ad concludendum propositum, ibi. (Iniustificationis autem, &c.) Circa primum duo facit. Primo proponit quid sit iustitia. Secundo quid sit iniustitia, ibi. (Iniustitia autem, &c.) Dicit ergo primo quod iustitia est habitus, secundum quem ille qui est iustus, dicitur esse operatiuus iusti, & hoc secundum electionem, quia sicut supra in Secundo dictum est, virtus moralis est habitus E electiuus. Hoc autem, quod dicitur operatiuus iusti, potest referri ad iustitiam directiuam commutationum, in qua apparet magis ratio iustitiæ propter æqualitatem rei, vnde addit, & distributiuus vt comprehendat etiam iustitiam distributiuam quæ consistit in æqualitate proportionis. Potest autem aliquis secundum electionem operari iustum tam in commutationibus, quam in distributionibus dupliciter. Vno modo inter se, & alterum, & quantum ad hoc dicit, & ipsi sibi ad alium. Alio modo inter duos alios, quod pertinet ad iudicem, vel arbitrum. Vnde subdit, & alteri ad alterũ. Quomodo autem iustus operetur iustum, manifestat per exclusionem contrarij subdens, quod non sic facit, quod de rebus eligibilibus

puta

puta diuitiis, & honoribus, plus confert sibi, & minus proximo, & de rebus nociuis, id est laboriosis, & pœnalibus è contrario plus proximo, quam sibi, sed æqualiter secundum proportionem & hoc obseruat non solum inter se, & alium, sed etiam inter duos alios. Deinde cum dicit.

d ¶ Proponit quid sit iniustitia, & dicit, quod iniustitia è contrario est habitus secundum electionem operatiuus iniusti, quod quidem contingit in superabundantia, vel defectu rerum vtilium, vel nociuarum, quas accipit præter debitam proportionem, propter quod sicut iustitia dicitur medietas, quia est operatiua medij, ita etiam iniustitia dicitur superabundantia, & defectus, quia est factiua superabundantiæ & defectus, ita quidem, quod iniustus attribuit sibiipsi superabundantiam rerum, quæ sunt simpliciter vtiles, defectum autem rerum nociuarum, sed aliis quidem similiter attribuunt totum, id est superabundantiam, & defectum, sed non in eisdem, sed defectum quidem vltimum, superabundantiam vero nociuorum. Non tamen est determinatum qualiter iniustitia debitam proportionem relinquat, id est quantum plus vel quantum minus de-

A bito accipiat, sed hoc facit qualitercunque contingit, id est prout sibi occurrit. Deinde cum dicit.

e ¶ Adiungit quædam necessaria ad concludendum propositum. Et dicit, quod duplex est iustificatio, vna quidem, quæ consistit in minus habere de bonis, ad quam refertur plus habere de malis, quod est eiusdem rationis, & hoc est iniustum pati. Alia autem iniustificatio est habere magis de bonis, & minus de malis, & est iustum facere: ex his sic potest argumentari. Ad iniustitiā pertinet iniustum facere: sed habere minus B in bonis, vel plus in malis, non est iniustum facere, sed iniustum pati: ergo hoc non pertinet ad malitiam iniustitiæ: iustitia vero est medium inter plus habere & minus habere, vt supra habitum est: ergo iniustitia non est medium inter duas malitias. Deinde cum dicit.

f ¶ Epilogat, quæ dicta sunt, & dicit, quod dictum est de iustitia & iniustitia, quæ sit natura vtriusque, & similiter de iusto & iniusto in vniuersali, nam quosdam particulares modos iusti & iniusti postea determinabit

LECTIO XI.

C QVia autem est iniustum facientem nondum iniustum esse, quales autem iniustificationes faciens iam iniustus est secundum vnamquamque iniustitiam puta fur, vel mœchus, vel latro, vel sic quidem nihil differt. Etenim si commiscebitur mulieri sciens hoc cui, sed non propter electionis principium, sed propter passionem, iniustum quidem facit igitur, iniustus autem non est, puta neque fur, furatus est autem neque mœchus, mœchus est autem. Similiter autem & in aliis.

D b Qualiter quidem igitur habet contrapassum ad iustum, dictum est prius.

c Oportet autem non latere, quoniam quidem est & simpliciter iustum, & politicum iustum.

d Hoc autem est communicatio vitæ adesse per se sufficientiam liberis & æqualibus, vel secundum proportionalitatem, vel secundum numerum.

Quare quantis non est hoc, non est his adinuicem politicum iustum, sed quoddam iustum, & secundum similitudinem. E

f Est enim iustum, quibus & lex ad ipsos. Lex autem in quibus iniustitia. Vindicta enim iudicium iusti, & iniusti. In quibus autem iniustum facere, non omnibus iniustitia. Et hoc autem est plus ipsi tribuere simpliciter bonorum, minus autem simpliciter malorum.

g Propter quod non sinimus principari hominem, sed rationem, quoniam sibiipsi

hoc

LECTIO XI.

CVm vero fieri possit, vt iniuriam quispiam faciat, & nondum sit ipse iniustus, qualesnam iniurias quispiam faciens vnaquaque iniustitia iam est iniustus, fur inquam vel adulter, vel latro, an hoc modo, nihil intererit. Etenim fieri potest vt quispiam coeat cum muliere sciens cum qua coit, sed non ob electionis principium, sed ob affectum. Atque iniuriam quidem agit, sed iniustus non est, veluti, neque fur, furatus est tamen, neque adulter, adulterium tamen fecit, & eodem de cæteris modo.

Quomodo igitur sese habet ad ipsum iustum repassio, dictum est antea.

Oportet autem non latere iustum quod nunc quæritur, id esse, quod est simpliciter iustum, ipsum inquam iustum ciuile.

Hoc autem est inter socios vitæ, vt sit sufficientia liberorum atque æqualium, aut in comparatione rationum consistens, aut in numero.

Quare in quibus hoc non est, inter eos ciuile iustum non est, sed quoddam iustum & per similitudinem quandam.

In iis enim est iustum quibus inter se ponitur lex. Lex autem iis poni solet, in quibus est iniustitia. Iudicium enim diiudicatio est iusti, atque iniusti. In quibus vero est iniustitia in iis est etiam iniuriam facere, sed non in omnibus est iniustitia, in quibus est iniuriam facere. Hoc autem est plus quidem ex simpliciter bonis, minus autem ex simpliciter malis, sibi tribuere.

Idcirco non sinimus hominem dominari, sed rationem, quia sibiipsi id facit, & fit tyrannus.

Magistratus

hoc facit, & fit tyrannus. Est autem princeps custos iusti, & si iusti, & æqualis.

Magistratus autem custos est iusti, quod si iusti & æqui.

h Quia autem nihil ipsi plus esse videtur siquidem iustus. Non enim tribuit plus simpliciter bono ipsi, si non ad ipsum proportionale est, ideo alteri laborat. Et propter hoc alienum aiunt esse bonam iustitiam, quemadmodum dictum est prius.

Atque quia nihil sibiipsi plus tribuendum esse censet, si est iustus. Ex simpliciter enim bono plus sibi non tribuit, nisi comparatione rationum sit ad ipsum accommodatum, ideo alij, non sibiipsi laborat. Atque ob idipsum alienum bonum inquiunt iustitiam esse, sicut & antea diximus.

i Merces autem ergo quædam danda, hæc autem honor, & gloria. Quibus autem non sufficientia hæc, isti sunt tyranni.

Merces ergo quædam tribuenda est ipsi, honos inquam & præmium, sed quibus hæc non sufficiunt, ij fiunt tyranni.

k Dominatiuum autem iustum & paternum, non idem his, sed simile.

Herile autem paternumque iustum non idem, sed his est simile.

l Non enim est iniustitia ad quæ ipsius simpliciter. Possessio autem & filius vsquequo vtique fit pelicon, & separetur, quemadmodum pars ipsius. Seipsum autem nullus eligit nocere. Propter quod non est iniustitia ad seipsum. Non ergo iniustum.

Non est enim iniustitia ad sua simpliciter. Id autem, quod possidetur, & filius quamdiu sit paruus, & non separatus, vt pars ipsius est patris. Se vero nemo vult lædere. Quapropter non est ad seipsum iniustitia.

m Neque iustum politicum. Secundum legem enim erat, & in quibus natum erat esse lex. Isti autem erant quibus existit æqualitas, quod est principari, & subiici.

Neque ergo iustum, neque iniustum, ciuile, est enim lege, atque in his est in quibus lex esse potest. Qui quidem ij sunt, quibus inest æqualitas imperandi, atque patiendi.

n Propter quod ad vxorem magis est iustum, quam ad natos & possessiones. Hoc enim iconomicum iustum. Alterum autem est & hoc à politico.

Idcirco magis ad vxorem iustum esse videtur, quam ad filios, & ea quæ possidentur. Hoc enim est rei familiaris iustum. Verum & hoc, aliud est à ciuili.

LECTIO XI.

POstquam Philosophus determinauit de iustitia & iusto & oppositis horum absolute, hic determinat de eis per comparationem ad subiectum, ostendendo scilicet, qualiter aliquis faciendo iniustum, fiat iniustus. Et circa hoc duo facit. Primo determinat veritatem. Secundo mouet quasdam dubitationes circa prædeterminata, ibi. (Dubitabit autem vtique aliquis, &c.) Circa primum tria facit. Primo mouet quæstionem. Secundo interponit quædam, quæ sunt necessaria ad quæstionis solutionem, ibi. (Oportet autem non latere, &c.) Tertio soluit quæstionem, ibi. (Existentibus autem iustis, &c.) Circa primum duo facit. Primo mouet quæstionem intentam. Secundo ostendit quandam aliam quæstionem prius esse determinatam, ibi. (Qualiter quidem igitur habent, &c.) Dicit ergo primo, quod contingit aliquem qui facit aliquam rem iniustam, nondum esse iniustum. Et ideo quærendum est, quales iniustificationes, id est operationes iniustorum oportet esse ad hoc, quod ille, qui facit iniusta, iam sit iniustus in vnaquaque specie iniustitiæ, puta furti, vel adulterii, vel latrocinii. Vel potest dici remouendo prædicta, quod sic quidem nihil differt ad hoc, quod homo sit iniustus, secundum quas operationes iniusta faciat. Ideo autem quæsitum est secundum quales iustificationes contingit, quia multipliciter contingit aliquid facere iniustum, quia contingit, quod aliquis commiscetur mulieri, quæ est vxor alterius, non ignorans personam, quod faceret inuoluntarium, sed sciens, cui commiscetur, non tamen hoc facit ex electione sed ex passione. Talis igitur facit quidem rem iniustam non tamen videtur esse iniustus, quia non operatur ex electione, sicut etiam in speciali possumus dicere, quod aliquis non est fur, licet sit furatus quia non est furatus ex electione, & similiter non est mœchus, licet sit mœchatus, & similis ratio est in aliis. Deinde cum dicit.

b ¶ Ostendit quandam dubitationem iam esse solutam, scilicet qualiter se habeat contrapassum iustum, de quo prius dictum est. Deinde cum dicit.

c ¶ Interponit quædam, quæ sunt necessaria ad solutionem propositæ quæstionis. Et primo quid sit simpliciter iustum. Secundo quid sit iustificatio, ibi. (Differt autem iustificatio, &c.) Circa primum duo facit. Primo dicit de quo est intentio. Secundo exequitur propositum, ibi. (Hoc autem est, &c.) Dicit ergo primo, quod ad euidentiam quæstionis, qua quæritur, quali operatione aliquis faciens iustum vel iniustum dicitur iustus vel iniustus, oportet non latere, quod iustum de quo quæritur, est iustum simpliciter, quod est iustum politicum. Deinde cum dicit.

d ¶ Exequitur propositum. Et primo ostendit quid sit iustum politicum. Secundo diuidit ipsum, ibi. (Politici autem iusti, &c.) Circa primum duo facit. Primo proponit, quod intendit, scilicet quid sit iustum politicum. Secundo manifestat propositum, ibi. (Est enim quibus iustum, &c.) Circa primum duo facit. Primo ostendit quid sit

iustum politicum. Secundo concludit, quod sunt quædam alia iusta ab hac differentia, ibi. (Quare quantis, &c.) Dicit ergo primo, quod iustum politicum consistit in quadam communitate vitæ, quæ ordinatur ad hoc, quod sit per se sufficientia eorum, quæ ad vitam humanam pertinent. Et talis est communitas ciuitatis, in qua debent omnia inueniri, quæ sufficiant humanæ vitæ. Hoc autem iustum consistit in liberis, non autem in seruis, quia dominorum ad seruos non est politicum iustum, sed dominatiuum, vt infra dicetur. Consistit autem iustum politicum in personis æqualibus, scilicet quarum vna non subditur alteri naturali ordine, vel ciuili, sicut filius patri, inter quos, vt infra dicetur, non est politicum iustum, sed paternum. Hoc autem iustum politicum, vel est secundum proportionalitatem, id est secundum æqualitatem proportionis quantum ad iustitiam distributiuam, vel secundum numerum, id est æqualitatem numeralis quantitatis, quantum ad iustitiam commutatiuam. Deinde cum dicit.

e ¶ Concludit quædam alia iusta à prædicta differentia dicens quod ex quo iustum politicum consistit in liberis, & æqualibus, quibus non inest hoc sc. quod sint liberi, & æquales, his non est adinuicem politicum iustum, quod est iustum simpliciter, sed quoddam iustum, i. dominatiuum, vel paternum, quod est secundum quid inquantū habet similitudinem aliquam politici iusti. Deinde cum dicit.

f ¶ Manifestat, quod dictum est. Et primo quantum ad iustum politicum, quod est iustum simpliciter. Secundo quantum ad iustum dominatiuum vel paternum, quod est iustū secundum quid, ibi. (Dominatiuum autem iustum, &c.) Circa primum duo facit. Primo manifestat quod dictum est, scilicet quod iustum politicum sit in liberis; & æqualibus. Secundo infert quædam corrollaria ex dictis, ibi: (Propter quid non sinimus.) Dicit ergo primo, quod ideo dictum est, quod iustum politicum est in liberis, & æqualibus, quia cum iustum politicum determinetur lege, necesse est, quod in illis sit ad quos datur lex. Lex autem non datur principaliter pro seruis, qui cohibentur à dominis, neque pro filiis qui cohibentur à patribus, sed pro liberis, & æqualibus. Quod autem in talibus sit politicum iustum, ad quos datur lex, manifestum est per hoc, quod iustitia & iniustitia in eis sunt, lex autem ad illos se extendit, in quibus potest esse iniustitia, quod patet ex hoc quod vindicta, quæ fit secundum legem, nihil aliud est quam iudicium de iusto & iniusto. Et ex quo lex est, in quibus est iustitia, sequitur, quod sit in quib. est iniustū, & per consequens, in quibus iustum, quia in quibuscunque est iniustitia in his inuenitur iniustum facere, sed non conuertitur. Dictum est enim in secundo, quod contingit aliquid facere virtuosum absque virtute, & similiter vitiosū absque habitu vitii, hoc autem iniustum nihil aliud est quam quod aliquis attribuat sibiipsi plus de his, quæ sunt simpliciter, & absolute bona, sicut sunt diuitiæ & honores, minus de his quæ sunt simpliciter, absolute mala, sicut sunt contraria prædictorum. Deinde cum dicit.

g ¶ Infert tria corollaria ex dictis. Et primo dicit, quod quia iniustum est, quod aliquis sibi plus attribuat de bonis, & minus de malis, inde est, quod in recta gubernatione multitudinis non permittimus, quod homines principentur, scil. secundum voluntatem, & passiones humanas, sed quod principetur homini lex, quæ est dictamen rationis, vel homo, qui secundum rationem agat, quia si princeps sequitur passiones humanas, faciet hoc sibi, s. quod plus accipiet de bonis, & minus de malis, & ita fiet tyrannus, quum hoc sit contra rationem principis. Ad hoc enim princeps institutus est, vt custodiat iustitiam, & per consequens æqualitatem, quam præterit dum sibi vsurpat plus de bonis, & minus de malis. Secundum corollarium ponit ibi.

h ¶ Et dicit, quod quia princeps si sit iustus, nihil plus attribuit sibi de bonis quam aliis nisi forte, secundum debitam proportionem distributiuæ iustitiæ: inde est, quod princeps non laborat ad vtilitatem suam, sed aliorum. Et propter hoc supradictum est, quod iustitia legalis, secundum quam princeps gubernat multitudinem, est alienum bonum. Tertium corollarium ponit ibi.

i ¶ Manifestum est enim, quod quilibet debet dare mercedem ei, qui pro se laborat. Quia ergo princeps laborat pro multitudine, danda est merces à multitudine, sc. honor, & gloria quæ sunt maxima bonorum, quæ ab hominibus dari possunt. Si autem sunt aliqui principes, quibus ista non sufficiant pro mercede, sed quærunt lucra, isti sunt iniusti, & tyranni. Et super hanc mercedem ab hominibus exhibitam boni principes expectant mercedem à Deo. Deinde cum dicit.

k ¶ Manifestat quod supradictum est de eo, quod non est iustum simpliciter, sed secundum similitudinem. Et primum quantum ad iustum dominatiuum, & paternum. Secundo quantum ad iustum quod est viri ad vxorem, ibi. (Propter quod magis, &c.) Circa primum tria facit. Primo proponit quod intendit. Et dicit, quod dominatiuum iustum quod sc. est domini ad seruum, & paternum, quod, sc. est patris ad filium, non est idem his iustis, quæ sunt politica, sed habent aliquam similitudinem cum eis, secundum quod aliqualiter est ad alterum. Secundo ibi.

l ¶ Ostendit quod dictum est, quantum ad hoc, quod dominatiuum, vel paternum iustum non est simpliciter iustum, manifestum est enim, quod non potest esse simpliciter iniustitia hominis ad ea, quæ sunt ipsius, sicut neque iustitia, quia vtrumque est ad alterum. Sed seruus est Domini sicut possessio, & filius quousque est pelicon, i. magnus, & separetur à patre per emancipationem, est quasi quædam pars patris. Et quod non sit iniustitia ad seipsum patet per hoc, quod nullus eligit nocere sibiipsi. Vnde patet, quod simpliciter loquendo non est iustitia, vel iniustitia ad filium, vel seruum. Tertio ibi.

m ¶ Ostendit, quod dominatiuum, & paternum iustum, etiam si esset simpliciter iustum, non esset politicum iustum, quia iustum politicum est secundum legem, & in quibus nata eum esse lex. Et huiusmodi sunt illi quibus competit æqualitas quantum ad hoc, quod est principari, & subiici, ita scilicet, quod vnus eorum subiicitur alteri, sicut seruus subiicitur domino, & filius patri. Vnde in his non est politicum iustum. Deinde cum dicit.

n ¶ Determinat de iusto vxorio, & dicit, quod quia vxor minus est subiecta viro, quam seruus domino, vel filius patri, ideo plus habet de ratione iusti illud quod est viri ad vxorem, quam illud quod est patris ad natos, id est filios, & domini ad

possessiones, id est seruos. Iustum enim quod est viri ad vxorem est iconomicum, quia vir præest in domo sicut princeps in ciuitate. Hoc tamen iustum iconomicum est alterum à politico, sicut domus est aliud à ciuitate.

LECTIO XII.

POlitici autem iusti hoc quidem naturale est: hæc autem legale.

b Naturale quidem est, quod vbique habet eandē potentiā, & nō inuideri, vel nō.

c Legale autem quod ex principio quidem nihil differt sic, vel aliter. Quando autem ponitur differt, puta mina redimi, vel capram sacrificare, sed non duas oues. Adhuc, quæ in singularibus lege ponunt: puta sacrificare Brasidæ, & sententialia.

d Videtur autem quibusdam omnia esse talia: quia quod quidem natura, immobile & vbicunque eandem habet potentiam, quemadmodum ignis, & hic, & in Persis ardet. Iusta autem mota conspiciūt.

e Hoc autem non sic habens, sed vt quāuis apud Deos nequaquam fit aliter habens. Apud nos autem est quidem aliquid natura mobile, quia quidem omne, sed est tamen hoc quidem natura, hoc autem non natura.

f Quale autem natura contingentium & aliter habere, & quale non, sed legale, & compositione, si ambo mobilia similiter.

g Manifestum, & in aliis eadem congruit determinatio. Natura enim dextera melior, quamuis contingit ambidextros fieri.

h Quæ autem secundum compositionem, & conferens iustorum, similia sunt mensuris. Non enim sunt vbique æquales vini, & frumenti mensuræ. Sed vbi quidem emuntur maiores, vbi autem venduntur minores. Similiter autem, & non naturalia, sed humana iusta non eadem vbique, quod neque vrbanitas, sed vna solum vbiq; secundum naturam optima.

i Iustorum autem, & legalium vnumquodque vt vniuersalia ad singularia habet. Operata quidem enim multa. Illorum autem vnumquodque vnum, vniuersale enim.

k Differt autem iniustificatio, & iniustum, & iustificatio, & iustum. Iniustum quidem est natura, vel ordine. Idem autē hoc quando operatū est, iniustificatio est, ante quidem, quam operatum est, nequaquem, sed iniustum.

l Similiter autem, & iustificatio. Vocatur autem commune magis diceopragma. Iustificatio autem directio iniustificationis. Secundum vnumquodque autem ipsorum, & quales species, & quot, & circa quæ existunt, posterius videndum.

LECTIO XII.

CIuilis iusti aliud est naturale, aliud legitimum.

Et naturale quidem est, quod vbique vim habet eandē: & nō quia videtur, vel nō videtur.

Legitimum autem quod à principio quidem nihil refert, sic an aliter habeat, quum vero positum fuerit refert: quale est, mina captiuos redimi, vel capram Diis, sed non duas oues mactare, & etiam ea, quæ de singulis lege iubentur, vt sacra Brasidæ facere, & quæ publicis decretis instituuntur.

Videntur autem quibusdam omnia talia esse, propterea quod omne quod natura constat, immobile est, & vim eandem habet vtique, sicut ignis hic, & apud Persas vrit. Iusta autem moueri vident.

Verum hoc non ita sese habet, sed aliquo modo. Atque apud Deos quidem nihil vllo modo forsitan est, quod ita sese habet. Apud nos autem est quidem aliquid etiam natura constans mutabile, verum non omne. Attamen aliud C *est natura, aliud non natura.*

Patet autem quidnam eorum, quæ possunt & aliter se habere, natura constet, & quid non, sed lege, ac instituto, si ambo mutari similiter possunt.

Et ad cætera eadem accommodabitur definitio. Dextera namque manus validior est læua natura, & tamen fieri potest, vt omnes euadant apti ad vtendum manu sinistra perinde, ac dextra.

Ista autem ea, quæ ex instituto sunt, & ob D *vtilitatem, similia sunt mensuris. Non enim omnibus in locis æquales sunt vini triticique mensuræ, sed vbi quidem emuntur maiores sunt, vbi autem venduntur, minores. Simili modo, & ea, quæ non naturalia sunt, sed humana iusta non eadem sunt vbique, nam neque respublica, sed vna tantum vbique secundum naturam est ipsa optima.*

Vnumquodque autem iustum, & legitimum vniuersale sese habet ad singula. Etenim ea quæ aguntur sunt multa. Vnumquodque autem illorum est vnum, est enim vniuersale

Interest autem inter iniuriam, & iniustum, & inter ius & iustum. Iniustum enim est natura, vel institutio. Id autem ipsum cum actum fuerit, iniuria est, antea vero quam sit actum, nullo modo est iniuria, sed iniustum.

Pari modo, & ius. Vocatur autem magis iuris actio ipsum commune, ius autem iniuriæ emendatio. Quæ vero, & quot species vniuscuiusq; ipsorum sint, & circa quæ versantur, considerandum est postea.

LECTIO XII.

POstquam Philosophus ostendit quale sit politicum iustum quod est simpliciter iustum, hic ponit diuisionem huius iusti politici. Et primo diuidit iustum politicum in species. Secundo tangit diuisionem huius iusti in indiuidua, ibi. [Iustorum autem, & legalium, &c.] Circa primum tria facit. Primo proponit diuisionem. Secundo exponit eã, ibi. [Naturale quidem &c.] Tertio excludit errorem contra diuisionem, ibi. [Videtur autem quibusdam, &c.] Dicit ergo primo; quod politicum iustum diuiditur in duo, quorum vnum est iustum naturale, aliud est iustum legale. Est autem B hæc eadem diuisio cum diuisione quam Iuristæ ponunt, scilicet quod iuris aliud est naturale, aliud est positiuũ. Idem enim nominant ius, quod Aristoteles iustum nominat. Nam & Isidorus dicit in libro Ætimologiarum, quod ius dicitur quasi iustum. Videtur autem esse contrarietas, quantum ad hoc, quod politicum idem est, quod ciuile, & sic id quod apud Philosophum ponitur vt diuisum, apud Iuristas videtur poni vt diuidens, nam ius ciuile ponunt partem iuris positiui. Sed attendendum est, quod aliter sumitur politicum, vel ciuile hic apud Philosophum, & aliter apud Iuristas. Nam Philosophus hic nominat politicum iustum vel ciuile ex vsu, quo ciues vtuntur. Iuristæ autem nominant ius politicum, vel ciuile ex causa, quod scilicet ciuitas aliqua sibi constituit. Et ideo hoc conuenienter à Philosopho nominatur legale; id est lege positum, quod & illi dicunt positiuum. Conuenienter autem per hæc duo diuiditur iustum politicum. Vtuntur enim ciues & iusto eo quod natura menti humanæ indidit, & eo quod est positum lege. Deinde cum dicit.

b ¶ Manifestat membra diuisionis præmissæ. Et primo manifestat iustum naturale dupliciter. Vno modo secundum effectum vel virtutem dicens. Iustum naturale est, quod habet vbique eandem potentiam, & virtutem ad inducendum ad bonum, & ad arcendum à malo, quod quidem contingit, eo D quod natura quæ est huius iusti causa, eadem est vbique apud omnes; iustum vero ex positione alicuius ciuitatis, vel principis apud illos tantum est virtuosum, qui subduntur iurisdictioni illius ciuitatis, vel principis. Alio modo manifestat hoc iustum, secundum causam cum dicit, quod iustum naturale non consistit in videri, vel non videri; idest non oritur ex aliqua opinione humana, sed natura. Sicut enim in speculatiuis sunt quædam naturaliter cognita, vt principia indemonstrabilia, & quæ sunt propinqua his, quædam vero studio hominum adinuenta, & quæ sunt propinqua, ita etiam in operatiuis sunt quædam principia naturaliter cognita quasi indemonstrabilia principia, & propinqua his, vt malum esse vitandum, nulli esse iniuste nocendum, non furandum, & similia. Alia vero sunt per industriam hominum excogitata, quæ dicuntur hic iusta legalia. Est autem considerandum, quod iustum naturale est, ad quod hominem natura inclinat. Attenditur autem in homine duplex natura. Vna quidem, secundum quod est animal quæ sibi, & aliis animalibus est communis, alia autem natura est hominis, quæ est proprie sibi inquantum est homo, prout idest secundum rationem discernit turpe, & honestum. Iuristæ autem illud tantum dicunt ius naturale,

A quod consequitur inclinationem naturæ communis homini, & aliis animalibus, sicut coniunctio maris & fœminæ, educatio natorum, & alia huiusmodi. Illud autem ius, quod consequitur propriam inclinationem naturæ humanæ inquantum scilicet homo est rationale animal, vocant Iuristæ ius gentium, quia eo omnes gentes vtuntur, sicut quod pacta sint seruanda, & quod legati apud hostes sint tuti, & alia huiusmodi. Vtrumque autem horum comprehenditur sub iusto naturali, prout hic à Philosopho accipitur. Secundo ibi.

c ¶ Manifestat iustum legale. Et videtur ponere tres differentias huiusmodi iusti. Quarum prima est, cum vniuersaliter, vel communiter aliquid lege imponitur illud est legale. Et quantum ad hoc dicit, quod legale iustum ponitur, quod ex principio quidem, scilicet antequam lege statuatur, nihil differt vtrum sic, vel aliter fiat, sed quando iam ponitur, idest statuitur lege tunc differt, quia hoc seruare est iustum, præterire iniustum. Sicut in aliqua ciuitate statutum est, quod captiuus redimatur certo pretio, & quod sacrificetur capra, non autem, quod sacrificentur duæ oues. Alia vero differentia iusti legalis est, secundum quod aliquid lege statuitur in aliquo singulari, puta cum ciuitas, vel princeps, alicui personæ concedit aliquod priuilegium, quod dicitur lex priuata. Et quantum ad hoc dicit, quod adhuc sunt iusta legalia non solum illa, quæ communiter statuuntur, sed quæcunque homines ponunt pro lege in aliquibus singularibus, sicut in quadam ciuitate statutum fuit, quod sacrificetur cuidam viro nomine Brasidas, qui magnam vtilitatẽ ciuitati attulerat. Tertia differentia iusti legalis est, prout sententiæ à iudicibus datæ dicuntur quædam iusta legalia. Et quantum ad hoc subdit, quod etiam sententialia sunt iusta legalia. Est autem hic considerandum, quod iustum legale siue positiuum oritur semper à naturali, vt Tullius dicit in sua Rhetorica. Dupliciter tamen aliquid potest oriri à iure naturali. Vno modo sicut conclusio ex principiis, & sic ius positiuum, vel legale, non potest oriri à iure naturali: præmissis enim existentib. necesse est conclusionem esse, sed cum iustum naturale sit semper, & vbique, vt dictum est, hoc non competit iusto legali, vel positiuo. Et ideo necesse est, quod quicquid ex iusto naturali sequitur quasi conclusio, sit iustum naturale, sicut ex hoc, quod est, nulli est iniuste nocendum, sequitur non esse furandũ, quod quidem ad naturale pertinet. Alio modo oritur aliquid ex iusto naturali per modum determinatione; & sic omnia iusta positiua vel legalia ex iusto naturali oriuntur. Sicut furem esse puniendum est iustum naturale, sed quod sit etiam puniendus tali, vel tali pœna hoc est legale E positiuum. Attendendum est etiam, quod iustum legale dupliciter oritur à naturali, secundum modum prædictum. Vno modo cum permixtione: alio modo sine permixtione alicuius humani erroris, & hoc per exempla Arist. demonstratur. Naturale enim iustum est, quod ciui non ob culpam suam oppresso subueniatur, & per consequens, quod captiuus redimatur: taxatio autem pretii pertinet ad iustum legale, quod procedit ex prædicto iusto naturali absque omni errore. Est etiam naturale iustum, quod benefactori honor exhibeatur, sed quod honor diuinus exhibeatur homini, & tale est, quod sacrificetur hoc est ex errore humano. Sententialia vero iusta, sunt applicationes iusto-

rum legalium ad particularia facta. Deinde cum dicit.

d ¶ Excludit errorem contra prædictam diuisionem. Et circa hoc tria facit. Primo, proponit errorem cum sua ratione. Secundo soluit, ibi. [Hoc autem non est, &c.] Tertio, mouet quandam quæstionem ex solutione ortam. Dicit ergo primo, quod quibusdam est visum, quod omnia iusta sint talia, scilicet lege posita, ita quod nihil sit iustum naturale. Quæ quidem fuit opinio sectatorum Aristippi Socratici. Et mouebantur tali ratione quia illud, quod est secundum naturam, est immobile & vbicunque sit, habet eandem virtutem, sicut patet de igne, & in Græcia, & in Perside, quod non videtur esse verum circa iusta, quia omnia iusta videntur aliquãdo esse mota. Nihil enim videtur esse magis iustum, quam quod deponenti depositũ reddatur, & tamen non est reddẽdum depositum furioso reposcenti gladium, vel proditori patriæ reposcenti pecunias ad arma: sic ergo videtur, quod nulla sint naturaliter iusta. Deinde cum dicit.

e ¶ Ponit solutionem. Et dicit, quod id quod dictum est, quod naturalia sint immobilia, non ita se habet vniuersaliter, sed in aliquo est verum, quia natura rerum diuinarum nequaquam aliter se habet, puta substantiarum separatarum, & cælestium corporum, quam antiqui Deos vocabant, sed apud nos homines, qui sumus in terris corruptibiles, est aliquid quidem secundum naturam, & tamen quicquid est in nobis est mutabile, vel per se, vel per accidens. Nihilominus tamen est in nobis aliquid naturale, sicut habere duos pedes, & aliquid non naturale, sicut habere tunicam. Et licet omnia quæ sunt apud nos iusta aliqualiter moueantur, nihilominus tamen quædam eorum sunt naturaliter iusta. Deinde cum dicit.

f ¶ Mouet quandam dubitationem ex præcedenti solutione ortam. Et circa hoc duo facit. Primo ponit quæstionem. Secundo eam soluit, ibi. [Manifestum, & in aliis.] Primo igitur proponit talem quæstionem. Si omnia iusta humana mobilia sunt, restat quæstio inter ea, quæ contingit aliter se habere, quale sit iustum secundum naturam, & quale non sit iustum secundum naturam, sed secundum legis positionem & ad placitum hominum, ex quo ambo sunt similiter mobilia. Deinde cum dicit.

g ¶ Soluit prædictam quæstionem. Et circa hoc duo facit. Primo, ostendit qualiter iusta naturalia sint mobilia: Secundo, qualiter iusta legalia, ibi. [Quæ autem secundum compositionem, &c.] Dicit ergo manifestum esse, quod in aliis naturalibus, quæ sunt apud nos eadem determinatio cõgruit, sicut & in naturaliter iustis. Ea enim quæ sunt naturalia apud nos, sunt quidem eodem modo, vt in pluribus, sed vt in paucioribus deficiunt, sicut naturale est, quod pars dextra sit vigorosior, quam sinistra, & hoc in pluribus habet veritatem & tamen contingit, vt in paucioribus aliquos fieri ambidextros; quia sinistram manum habent

A ita valentem, vt dextram, ita etiam, & ea, quæ sunt naturaliter iusta, vt puta depositum esse reddendum, vt in pluribus est obseruandum, sed vt in paucioribus mutatur. Est tamen attendendum, quod quia rationes rerum mutabilium sunt immutabiles, sic quicquid est nobis naturale quasi pertinens ad ipsam hominis rationem, nullo modo mutatur, puta hominem esse animal. Quæ autem consequuntur naturam, puta dispositiones, actiones, & motus, mutantur vt in paucioribus. Et similiter etiam illa, quæ pertinent ad ipsam iustitiæ rationem, nullomodo possunt mutari, puta non esse furandum, quod est iniustum facere. Illa vero quæ consequuntur, mutantur, vt in

B minori parte. Deinde cum dicit.

h ¶ Ostendit qualiter iusta legalia sunt mutabilia indifferenter. Et dicit, quod illa quæ sunt iusta secundum compositionem, & conferens, id est, secundum, quod est condictum inter homines propter aliquam vtilitatem, sunt similia mensuris rerum venalium, puta vini, & frumenti, quæ vbi emuntur propter maiorem copiam, sunt maiores: vbi autẽ venduntur propter minorem copiam, sunt minores. Ita etiam iusta, quæ naturalia non sunt, sed per homines posita, non sunt eadem vbique, sicut non vbique eadem pœna imponitur furi, & huius ratio est, quia non est eadem vbique

C vrbanitas siue Politia. Omnes enim leges ponuntur, secundum quod congruit fini Politicæ, sed tamen sola vna est optima Politia, secundum naturam vbicumque sit. Deinde cum dicit.

i ¶ Agit de diuisione iusti in particularia, & dicit, quod vnumquodque iustorum particularium, & legalium se habet ad res humanas, vt vniuersale ad singularia, quia ea quæ operantur secundum iustitiam sunt multa, sed vnumquodque iustorum est vnum quasi quoddam vniuersale, sicut depositum esse reddendum est vnum, quod se habet ad multas res. Deinde cum dicit.

D k ¶ Ostendit quid sit iustificatio, & iniustificatio. Et primo quid sit iniustificatio. Secundo quid sit iustificatio, ibi. [Similiter autem, & iustificatio, &c.] Dicit ergo primo, quod iniustificatio, & iniustum differunt, quia iniustum est aliqua res, quæ est contra iustitiam, vel secundum naturam, vel secundum ordinationem humanam, sicut furtum: sed hoc quando aliquis operatur, puta furando, vocatur iniustificatio quasi executio iniustitiæ, sed antequam quis hoc operetur, non vocatur iniustificatio, sed iniustum. Deinde cum dicit.

l ¶ Ostendit quid sit iustificatio. Et dicit, quod similiter iustificatio est quando quis operatur iustum, quod est naturale, vel ordine legis. Sed apud

E Græcos operatio iusti in communi magis vocatur dicheopragma, id est, operatio iusti, iustificatio autem non videtur dici qualibet operatio iusti, sed solum quando aliquis dirigitur in iustificatione, scilicet reducendo id, quod est iniustum ad iustitiam. Vltimo autem dicit, quod qualis, & quot, & quæ sint species iusti, secundum vnumquodque iustorum, scilicet naturalis, & legalis, posterius est videndum, scilicet in Politica.

LECTIO XIII.

EXistentibus autem iustis, & iniustis dictis, iniustum facit quidem, & iustum operatur,

LECTIO XIII.

CVm autem iusta sint, & iniusta ea quæ diximus, iniuriam quidem quispiam facit,

operatur, quando volens quis ita operatur. Quando autem nolens, neque iniustum facit, neque iustum operatur, sed vel secundum accidens. Quibus enim accidit iustis esse, vel iniustis operantur. Iustificatio autē & dychapragma determinantur volūtario, & inuoluntario. Cum enim voluntarium sit, vituperatur. Simul autem, & iustificatio tunc est, quare iniustum aliquid erit quidem, iniustificatio autem nequaquam, si non voluntarium adsit.

A *cit, & ius agit cum ea sua sponte egit, sed cum inuitus, non iniuriam facit, neque ius agit. Agit enim ea quibus accidit vt sint iusta, aut iniusta. Iniuria autem atque iuris actio tunc est, cum à sponte agente fit. Tunc enim vituperatur, & simul tunc iniuria est. Quare erit quid iniustum quidem, sed nondum iniuria, si non à sponte agente sit factum.*

b Dico autem voluntarium quidem, quemadmodum prius dictum est, quod vtique aliquis in seipso existentium sciens, & non ignorans operatur, neque quem, neque quo, neque cuius, puta neque quem percutit, & quo, & cuius gratia, & illorum vnumquodque non secundum accidens. Neque vi, quemadmodum si quis accipiens manum ipsius percutit alterum, non volens autem, non enim in ipso, contingit autem percussum patrem esse, hunc autem quoniam quidem homo, vel præsentium aliquis cognoscit, quoniā autem pater ignorat. Similiter autem tale determinetur, & in his cuius gratia, & circa operationem totam, ignoratum vtique, vel non ignoratum, non in ipso autem ens, vel vi inuoluntarium. Multa enim & natura existentium scientes, & operamur, & patimur, quorum nullum, neque voluntarium, neque inuoluntarium est, puta senescere, vel mori.

B *Equidem id à sponte agente fieri dico, quemadmodum & prius est dictum, quod quispiam in se situm sciens agit, & non ignorans, neque quem, neque quo, neque gratia cuius, vt quem pulsat, & quo, & gratia cuius, & vnumquodque illorum, neque per accidens, neque vi, vt si quispiam vi mouens manum ipsius alium pulset. Sponte enim ipse, tum sua non pulsat quippe cum non sit in se situm. Fieri etiam potest, vt qui pulsatur sit pater, ipse autem sciat quidem illum hominem esse, vel aliquem eorum, qui adsunt, ignoret autem esse* C *patrem. Idem dicendum est, & de eo gratia cuius agitur, & circa totum etiam actum. Quod igitur ignoratur, aut non ignoratur quidem, non est autem in ipso situm, sed vi fit, id omne agitur ab inuito. Et eorum enim, quæ nobis natura competunt, complura scientes agimus, atque patimur, quorum nihil, aut nostra sponte, aut inuitis fit nobis, vt senescere, aut mori.*

c Est autem similiter in iniustis, & in iustis, & quod secundum accidens. Etenim si pignus reddat quis nolens, & propter timorē, neque iusta operari, neque dicheopragin dicendum, sed vel secundum accidens. Similiter autem, & coactum contra voluntatem pignus non reddentem, secundum accidens dicendum iniustum facere, & iniusta operari.

Est autem in iniustis, ac iustis similiter id, quod per accidens dicimus. Nam si quispiam D *depositum inuitus, & ob timorem reddiderit, non est dicendum hunc iustum, aut ius agere nisi per accidens. Similiter est dicendum, & eum iniuriam facere, atque iniusta per accidens agere, qui cogitur, atque inuitus non reddit depositum.*

d Voluntariorum quidem hoc autem præeligentes operamur, hoc autem non præconsiliantes. Præeligentes quidem quæcumque præconsiliantes Intelligibilia, autem quæcumque impræconsiliata.

Eorum autem quæ sponte agimus, alia cum electione agimus, alia sine electione. Ea cum electione agimus, quæ antecessit deliberatio. Ea sine electione, quæ non antecessit deliberatio.

e Tribus vtique existentibus nocumentis eorum quæ in communicationibus, quæ quidem cum ignorantia peccata sunt, quæ neque quem, neque quod, neque quo, neque cuius gratia existimauit, sed accidit non cuius gratia existimauit, puta non vt vulneret, sed vt pungat, vel non quem, vel non vt. Quandoquidem igitur paralogice nocumentum, infortunium, quando autem non paralogice, sine malitia autem peccatum, peccat quidem enim cum in seipso principium sit causæ. Infortunat autem cum extra.

E *Cum igitur læsio sit in societatibus triplex, tunc sunt cum ignoratione peccata cum quispiam egerit, aut circa quem, aut quo, aut gratia cuius agere non putauit. Nam aut non percutere, aut non hoc, aut non hunc, aut non gratia huiusce putauit, sed accidit id cuius gratia non putauit, non vt vulneraret, sed vt pungeret, aut non quem, aut non modo hoc. Atque cum extra rationem fit læsio, infortunium est. Cum non extra rationem sine tamen vitio, peccatum. Etenim peccat quidem quispiam, cum in ipso est principium causæ. Aduersa vero fortuna vtitur, cum est foris.*

f Quando autem sciens quidem, non præconsilians autem, iniustificatio. Puta quæcumque propter iram, & alias passiones qualescumque necessarias, vel naturales accidunt hominibus. Hic enim nocentes, & peccantes iniustum faciunt quidem & iniustificationes sunt, non quidem iniusti propter hoc neque mali, neque enim propter malitiam nocumentum.

A *Cum autem sciens quidem, sed non deliberatione præmissa, quispiam lædit, iniuria est. Cuius generis ea sunt vniuersa, quæ per iram efficiuntur aliasque animi perturbationes, quæcumque necessario, vel natura hominibus accidunt. Hæc enim iniuriæ sunt, atque ii, qui ob hæc nocent, ac peccant, iniuriam quidem faciunt, tamen nondum ob hæc ipsa sunt iniusti, vel praui, non enim nocent ob prauitatem.*

g Quando autem ex electione iniustus, & malus.

Sed cum nocet electione, iniustus est atque prauus.

h Propter quod bene, quia ex ira non ex prouidentia iudicantur. Non enim incipit, qui ira aliquid facit, sed qui ad iram prouocat.

B *Quapropter perrecte ea, quæ proficiscuntur ab ira, non diiudicantur ex prouidentia fieri. Non enim incipit, qui facit ira, sed is, qui prouocauit ad iram.*

i Adhuc autem neque de fieri, vel non dubitatur, sed de iusto. Immanifesta enim iniustitia ira est. Non enim, quemadmodum in commutationibus de fieri dubitatur, quorum necessarie alterum est malum, si non propter obliuionem id operentur, sed confitentes de re qualiter iniustum dubitant. Quia autem insidiantur non ignorant. Quare hic quidem existimat iniuste pati, hic autem non.

Præterea non fit in aliquibus controuersia, si factum sit, nec ne, sed si iure sit factum. Ira namque ob apparentem oriri iniustitiam solet. Non enim de facto perinde atque in commerciis contendunt, vbi necesse est alterum improbum esse si non id faciat obliuione. Sed de re conuenientes iure an iniuria sit facta, disceptant. C *Qui autem fecit insidias, non ignorat. Quare alter putat iniuriam pati, alter non putat.*

k Si autem ex electione noceat, iniustum facit. Et secundum has iam iniustificationes iniustum faciens iniustus est, cum præter proportionale sit, vel præter æquale. Similiter autem, & iustus, cum præeligens iustum operetur. Iustum operatur autem si solum volens operetur.

Quod si electione nocuerit iniuriam facit. Atque his iam iniuriis est iniustus qui iniuriam facit, cum comparationem rationum, aut æqualitatem transgreditur. Pari modo iustus etiam est cum ius agit electione. Ius autem agit si solum sua sponte agit.

l Inuoluntarium autem hæc quidem enim venialia sunt, hæc autem non venialia. Quæcumque quidem enim non solum ignorantes, sed propter ignorantiam peccant, venialia. Quæcunque autem non propter ignorantiam, sed ignorantes quidem propter passionem autem, neque naturalem, neque humanam, non venialia.

D *Eorum autem, quæ ab inuitis fiunt alia sunt venia digna, alia non sunt venia digna. Nam ea, quæ non solum ignorantes, sed ob ignorationem etiam faciunt, ignoscenda sunt. Sed ea quæ faciunt non ob ignorationem, sed ignorantes quidem ob affectum non naturalem, neque humanum, non sunt venia digna.*

LECTIO XIII.

Postquam Philosophus ostendit, quid sit iustum simpliciter, & quid sit iustificatio, & iniustificatio, hic iam soluit quæstionem quam prius mouerat, scilicet secundum quales iustificationes, vel iniustificationes aliquis sit iustus, vel iniustus. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit propositum. Secundo inducit quandam diuisionem ad manifestationem prædictorum, ibid. [Inuoluntariorum hæc quidem, &c.] Circa primum duo facit. Primo ostendit, quando sit iustum, vel iniustum, sine hoc, quod sit iustificatio, vel iniustificatio. Secundo ostendit, quod est iustificatio sine hoc, quod ille qui operatur, sit iustus, vel iniustus, ibi. [Voluntariorum autem, &c.] Circa primum duo facit. Primo ostendit propositum. Secundo manifestat, quod dixerat, ibi. [Dico autem voluntarium quidem, &c.] Dicit ergo primo, quod cum iusta, & iniusta sint talia, qualia supra dicta sunt, tunc aliquis facit iniustum, ita quod sit iniustificatio, vel dychapragma, quando aliquis operatur ipsa, scilicet iustum, & iniustum volens. Sed quando aliquis E operatur ipsa nolens, non est ibi facere iniustum, vel operari iniustum, nisi forte per accidens, inquantum scilicet accidit præter intentionem operantis, quod illa, quæ quis facit sint iusta, vel iniusta. Illa enim dicimur per se facere, & non per accidens, quæ intendimus facere. Nihil autem specificatur per illud, quod est per accidens, sed solum per illud, quod est per se, & ideo iustificatio, & dichapragma, id est, operatio iusta, & similiter iniustificatio determinatur per voluntarium, & inuoluntarium, ita scilicet quod cum aliquid sit voluntarium laudatur quis, vel vituperatur. Vnde manifestum est, quod erit ex parte ipsius operari quid iniustum, sed non erit iniustificatio quantum ad speciem operationis, si non sit voluntarium ex parte operantis. Et eadem ratio est de iustificatione. Deinde cum dicit.

b ¶ Manifestat

b ¶ Manifestat quædam, quæ dicta sunt, quid sit voluntarium, & inuoluntarium. Et circa hoc duo facit. Primo manifestat propositum. Secundo ostendit, quod prædicta manifestatio competit tam circa iusta, quam circa iniusta, ibi. [Est autem similiter, &c.] Dicit ergo primo, quod voluntarium, sicut dictum est in Tertio, dicitur esse, quando aliquis operatur aliquid eorum, quæ sunt in sua potestate sciens, & non ignorans, neque circa quod operetur, neque quo instrumento, neque cuius gratia hoc faciat, puta, quod sciat quem percutit, & quo percutiat, sicut instrumento, & cuius gratia, & horum vnumquodque sciat per se, & non per accidens. Et ad hoc, quod sit voluntarium, requiritur, quod non sit per violentiam, puta si aliquis accipiat manum alicuius per violentiam, & tamen percutiat alium, hoc quidem ille, cuius est manus non facit voluntarius, quia non erat in eius potestate hoc vitare, sed cogitur. Exponit autem consequenter, quomodo cognoscatur aliquid, secundum accidens. Contingit enim, quod ille, qui est percussus ab aliquo sit pater eius. Ille autem qui percutit cognoscit quidem, quod percussus est homo, vel aliquis de præsentibus, sed ignorat, quod ipse sit pater suus, & sic cognouit patrem per accidens, inquantum cognoscit eum cui accidit esse patrem. Et sicut dictum est, ex parte eius qui percutit, similiter est determinandum, & ex parte eius, cuius gratia est circa totam operationem, id est, circa omnes circunstantias operationis. Et ex hoc quod sit voluntarium, potest sciri quid sit inuoluntarium, quia si aliquid sit ignoratum, vel cessante ignorantia non sit in potestate eius qui operatur, vel magis fiat per violentiam, hoc erit inuoluntarium. Ideo autem additum est per violentiam, quia multa quæ sunt in nobis, non sunt inuoluntaria, multa enim sunt naturalia, quæ & operamur, & patimur scientes, puta senescere, vel mori, quorum tamen nullum est voluntarium, vel inuoluntarium, quia vtrumque eorum est circa ea quæ sunt nata in nobis esse: si autem accidat per violentiam, quod aliquid eorum non sit in nobis, tunc dicitur inuoluntarium. Deinde cum dicit.

c ¶ Manifestat id quod dictum est circa iusta & iniusta. Circa iusta quidem, puta si aliquis reddat pignus ei cuius est, non quidem voluntate, sed propter timorem, non dicitur, quod ibi sit operatio iusti, nisi per accidens. Et similiter si aliquis coactus, & nolens desistat reddere pignus, per accidens dicitur facere iniusta, vel operari iniusta. Deinde cum dicit.

d ¶ Ostendit quando est iustificatio, vel iniustificatio, & tamen ille qui operatur, non est iustus, vel iniustus. Et circa hoc tria facit. Primo, præmittit quandam diuisionem necessariam ad propositum ostendendum. Secundo, ostendit propositum, ibi. [Tribus vtique existentibus.] Tertio manifestat quædam quæ dicta sunt, ibi. [Propter quod bene, &c.] Dicit ergo primo, quod voluntariorum, quædam operamur præeligentes, & quædam non præeligentes. Ex electione, operamur illa quæcumque ex præcedenti consilio, vel deliberatione facimus, sed illa sunt ineligibilia, id est, sine electione facta, quæcunque fiunt impræconsiliato, id est, absque præcedenti deliberatione. Deinde cum dicit.

e ¶ Ostendit propositum. Et primo resumit, quando sit iniustum absque iniustificatione. Secundo, A quando est iniustificatio sine hoc, quod ille qui operatur, sit iniustus, ibi. [Quando autem sciens quidem, &c.] Tertio ostendit, quando est iniustus cum iniustitia, & malitia eius, qui operatur, ibi. [Quando autem ex electione, &c.] Dicit ergo primo, quod sicut ex supra dictis apparet, tripliciter contingit aliquod nocumentum inferri circa communicationes hominum adinuicem. Vno modo per ignorantiam, & inuoluntarie. Alio modo, voluntarie quidem, sed sine electione. Tertio modo, voluntarie & cum electione. Illa igitur peccata fiunt per ignorantiam, quando aliquis nescit quid faciat. neque circa quem, neque B quo instrumento, neque cuius gratia etiam existimauit se aliquid facturum, operatus est, puta si non existimauit se percutere hoc instrumento, puta lancea ferrata, sed rotunda. Vel existimauit se percutere non hunc, puta non patrem, sed hostem. Vel non existimauit se huius gratia percussurum, sed accidit illud cuius gratia non existimauerit. Puta cum existimauerit percutere non ad vulnerandum, sed ad pungendum. Et simile est cum est ignorantia quantum ad quomodo percutiat, puta lente, vel fortiter. Sed circa hoc considerandum est, quod quando nocumentum infertur paralogice, id est, præter rationem, siue intentionem, tunc est omnino infortunium. Puta C cum quis putat vibrare telum, & iacit. Sed quando aliquis infert nocumentum non paralogice, id est, non absque intentione nocendi, sed sine malitia, quia scilicet non putat multum nocere, vel non putat tali personæ nocere, tunc est aliquod peccatum licet non tantum. Peccat enim aliquis cum principium inordinati actus sit in ipso per hoc, quod intendit aliquid operari, sed quando principium operationis est totaliter ab extra quia præter intentionem operatur, tunc est infortunium, cum fortuna sit causa intellectiua agens præter rationem, vt dicitur in Secundo Physicorum. Deinde cum dicit.

D f ¶ Ostendit quando sit iniustificatio sine malitia, siue iniustitia operantis. Et dicit, quod quando aliquis sciens quidem nocumentum inferre, sed non præconsilians, id est, absque deliberatione, tunc est quædam iniustitia, sicut quæcumque aliquis committit per iram, & alias passiones, si tamen non sunt naturales, & necessariæ hominibus sicut concupiscentia cibi, & potus in extrema necessitate, quæ excusat à subtractione rei alienæ. Illi igitur, qui propter prædictas passiones aliis nocent, peccant, & faciunt quidem iniustum, & actus eorum sunt iniustificationes, non tamen propter hoc ipsi sunt iniusti, & mali, quia non inferunt nocumentum propter malitiam, sed prop- E ter passionem. Et tales sunt, qui dicuntur propter infirmitatem peccare. Deinde cum dicit.

g ¶ Ostendit quando sit iniustificatio cum iniustitia operantis. Et dicit, quod quando aliquis ex electione inducit alteri nocumentum, est iniustus; & malus. Et talis dicitur ex certa malitia peccare. Deinde cum dicit.

h ¶ Manifestat, quæ dicta sunt, & quia primum trium prædictorum, scilicet de his, quæ fiunt ex ignorantia, supra manifestum est, manifestat primo secundum, scilicet de his, quæ fiunt ex infirmitate, vel passione. Secundo tertium scilicet de his, quæ fiunt ex electione, ibi. [Si autem ex electione, &c.] Dicit ergo primo quod quia

cum aliqui peccant ex ira, non propter hoc sunt mali, vel iniusti: propter hoc bene possumus hoc signum accipere prædictorum quia ea, quæ fiunt ex ira non iudicantur esse facta ex prouidentia. Et hoc consequenter, ibidem. [Non enim, &c.] Probat duplici ratione. Quarum prima talis est, quia ille, qui facit aliquid per iram non incipit ipse nocere, sed ille qui eum ad iram prouocauit. Et ita non videtur ex prouidentia nocumentum processisse. Secundam rationem ponit ibi.

i ¶ Et dicit, quod quando aliquis infert nocumentum ex ira, non versatur tunc in dubium, vtrum faciat vel non faciat, sed vtrum iuste faciat. Ira enim est quædam iniustitia manifesta, id est, manifeste operans. Vult enim iratus vindictam esse manifestam, sed videtur sibi, quod iuste moueatur. Non enim ita est apud iratos sicut in commutationibus iniustis, puta in furto, & in similibus, in quibus dubitatur an factum sit: oportet enim alterum eorum esse malum, puta dare, vel non dare: peccatur enim quandoque per omissionem, quandoque per transgressionem, nisi forte excusetur per obliuionem, sicut cum aliquis obliuiscitur reddere debitum creditori tempore statuto, sed operantes ex ira confitentur de re, id est, de facto, sed dubitat, an sit iniustum id, quod fecerit, quod non contingit illis, qui ex electione insidiose operantur, qui non ignorant se iniuste agere. Quare hic, id est, insidiosus existimat iniuste pati illum, cui nocet, sed hic, id est, iratus non existimat hoc. Et ita patet, quod ille, qui ex ira iniustum facit, non agit ex prouidentia. Deinde cum dicit.

k ¶ Manifestat tertium de his, quæ fiunt ex electione. Et dicit, quod si aliquis ex electione noceat, manifestum est, quod facit iniustum per se loquendo, quia voluntarie operatur. Et secundum huiusmodi iniustificationem iam dicitur ille, qui facit, iniustus, quum hoc sit præter proportionabile, id est, contra iustitiam distributiuam vel præter æquale, id est, contra iustitiam commutatiuam. Et similiter aliquis dicitur iustus cum ex electione operatur iustum. Si autem volens operetur & non eligens, dicetur iustus operans, vel iustificans. Deinde cum dicit.

l ¶ Ponit quandam diuisionem ad manifestationem prædictorum. Et dicit, quod inuoluntariorum quædam sunt venialia, id est, venia digna, & quædam non. Illa peccata sunt venia digna, quæ homines faciunt non solum ignorantes, id est, habentes ignorantiam concomitantem, sed propter ignorantiam, quasi habentes ignorantiam causantem, quod accidit illis, qui quando cognoscunt dolent. Sed illa non sunt venia digna, quæ aliqui peccant non propter causantem ignorantiam, sed peccant ignorantes propter passionem, quæ non est naturalis, neque humana, neque ratione recta. In talibus enim passio causat ignorantiam, & peccatum, & de his supra in Tertio plenius dictum est.

LECTIO XIV.

DVbitabit autem vtique aliquis si sufficienter determinatum est de iniustum pati, & iniustum facere. Primum quidem igitur si, est, quemadmodum Euripides dixit dicens, inconuenienter matrem occidi meam, breuis sermo volens volentem, vel volentem non volens.

b Vtrum enim vere est volentem iniustum pati, vel non. Sed inuoluntarium esse, quemadmodum & iniustum facere omne voluntarium.

c Et vtrum est sic, vel illo modo, quemadmodum & iniustum facere omne voluntarium, vel hoc quidem voluntarium, hoc autem inuoluntarium. Similiter autem, & iniustum pati.

d Iustum operari enim omne voluntarium. Quare rationabile quidem opponi similiter secundum vtrumque, & iniustum pati, & iustum pati, & voluntarium, & inuoluntarium esse.

e Inconueniens autem vtique videbitur & iniustum pati, si omne voluntarium. Quidam enim iniustum patiuntur non volentes.

f Quare & hoc dubitabit vtique aliquis, vtrum iniustum passus, iniustum patitur omnis.

g Vel quemadmodum in operari, & in pati est secundum accidens. Contingit enim in

LECTIO XIV.

AMbiget autem quispiam si determinatum sit satis de faciendo patiendoque iniuriam, atque si ita sit, vt Euripides inquit absurde dicens.

Quæris parentem, quomodo occidi meam?
Sermo est breuis, non exitus longos habet.
Volens volentem, vel volentem non volens.

Vtrum enim reuera sua sponte, quispiam iniuriam patiatur an nemo, sed omnes inuiti, quemadmodum & omnes qui iniuriam agunt, sua faciunt sponte.

Et vtrum omnes hoc modo, an quidam sponte, quidam inuiti similiter & cum patiuntur homines ius.

Nam omnes, cum ius agunt, sua faciunt sponte. Quare consentaneum est rationi similiter opponi eos, qui iniuriam, & qui ius patiuntur, vt aut sponte patiantur, aut inuiti.

At absurdum videbitur, si omnes etiam ius pati sua sponte dixerimus. Nonnulli namque non sua sponte ius patiuntur.

Enimuero de hoc quoque quispiam dubitauerit, si omnis qui passus est iniustum, iniuriam patiatur.

An vt in agendo, sic & in patiendo res sese habet. Et enim fit, vt ad vtrumque per accidens

in vtrisque transumere iustis, similiter autem manifestum quoniam & iniustis. Non enim idem iniusta operari ei, quod est iniustum pati. Similiter autem & iniustum operari & iniustum pati. Impossibile enim iniustum pati non iniustum faciente aliquo vel iustum pati non iustum operante aliquo.

dens ipsa iusta accomodentur, & eodem modo iniusta. Non enim est idem iniusta agere, & iniurias agere, neque iniusta pati, & iniurias pati. Similiter & in agendo patiendoque ius. Fieri enim non potest, vt patiatur quispiam iniuriam, nisi quis iniuriam faciat, an ius patiatur, nisi ius quispiam agat.

A

h Si autem est simpliciter iniustum facere, nocere volentem aliquem, volentem autem scientem, & quem, & quod, & vt.

Quod si simpliciter iniuriam facere sit sua sponte quempiam lædere, & idipsum sponte, inquam lædere, sit lædere scientem, & quod, atque quomodo.

i Inconueniens autem volens nocet ipse sibi, volens vtique iniustum patitur. Et contingit ipse sibi iniustum facere.

B

Incontinens autem ipse sibi sua noceat sponte ipse nimirum iniuriam patitur sua sponte, fierique potest, vt sibi ipsi iniuriam faciat.

k Est autem, & hoc vnum aliquod dubitatorum, si contingit ipsum sibi ipsis iniustum facere.

Atque hoc etiam ipsum vnum quid est eorum, quæ dubitantur, si fieri inquam possit, vt sibi ipsi quispiam iniuriam faciat.

l Adhuc volens si quis propter incontinentiam ab alio lædatur volente. Quare vtique erit volentem iniustum pati.

Præterea fit vt sua sponte quispiam ob incontinentiam ab alio sponte nocente lædatur. Quare fit vt sua sponte aliquis iniuriam patiatur.

m Vel non recta diffinitio. Sed apponendum, ei quod est nocere scientem, & quem, & quo, & vt, præter illius voluntatem. Læditur quidem igitur aliquis volens, & iniusta patitur. Iniustum autem patitur nullus volens.

C

An definitio dicta non recte sese habet, sed huic lædere inquam scientem, & quem, & quo atque quomodo, hoc est addendum, præter illius voluntatem. Læditur igitur aliquis sua sponte, patitur atque iniusta, sed iniuriam sua sponte, patitur nemo.

n Nullus enim vult neque incontinens, sed præter voluntatem operatur. Neque enim vult nullus, quod non existimat esse studiosum. Incontinens autem, quod non existimat oportere operari, operatur.

Nemo namque vult, neque incontinens ipse, sed præter voluntatem agit. Neque enim vllus id vult, quod non extimat esse bonum. Incontinens autem id agit, quod non putat esse agendum.

o Qui autem quæ ipsius dat quemadmodum Homerus ait. Dare Glaucum Diomedi aurea pro æreis, centum boues pro nouem bobus, non iniustum patitur. In ipso enim est dare. Iniustum autem pati, non in ipso, sed iniustum facientem oportet existere. De iniustum pati autem quidem igitur quoniam non voluntarium, manifestum.

D

Qui vero dat sua, quemadmodum arma Diomedi Glaucus dedit, vt dicit Homerus. Proque nouem centum pro ferro tradidit aurum. Is iniuriam non patitur. Dare namque est collocatum in ipso, sed vt iniuriam patiatur non est in potestate ipsius situm, sed is sit qui iniuriam agat oportet. Patet igitur sua sponte neminem iniuriam pati.

LECTIO XIV.

POstquam Philosophus ostendit, secundum quales iustificationes dicatur aliquis iustus, vel iniustus, hic mouet quasdam dubitationes circa prædicta. Et circa hoc duo facit. Primo mouet quasdam dubitationes, & soluit eas. Secundo, excludit quorundam errores circa prædicta, ibidem. [Homines autem in seipso, &c.] Prima pars diuiditur in duas, secundum duas quæstiones quas determinat. Secunda pars incipit, ibi. [Adhuc autem, &c.] Circa primum duo facit. Primo proponit quæstionem. Secundo prosequitur eam, ibi. Iustum enim operari.] Circa primum duo facit. Primo proponit materiam quæstionis. Secundo format quæstionem, ibid. [Vtrum enim vt vere est, &c.] Materia autem quæstionis. Primo quidem sumitur ex his, quæ supra determinata sunt. Vnde dicit, quod aliquis potest dubitare, vtrum per præmissa sit sufficienter determinatum de iniustum pati, & de iniustum facere. Dictum est enim, quod iustum facere est voluntarium, vnde potest dubitari, vtrum hoc referendum sit ad iniustum pati. Secundo materia dubitationis sumitur ex verbo Euripidis poetæ, qui inconuenienter videtur introducere quendam dicentem. Matrem occidi meam, & vt breuiter dicam, vel volens occidi, volentem occidi: vel ego non volens, occidi volentem occidi. In quorum vtroque intelligitur, quod mater occidi voluerit. Deinde cum dicit.

E

b ¶ Format quæstiones. Et circa hoc duo facit. Primo proponit vnam quæstionem, vtrum scilicet vere conueniat dicere, quod aliquis volens patiatur iniustum, vel hoc non sit verum: sed omne pati iniustum, sit inuoluntarium, sicut & omne facere iniustum est voluntarium. Secundo ibi.

c ¶ Mouet aliam quæstionem. Et est quæstio, vtrum omne iniustum pati sit sic, vel illo modo,

ita scilicet quod vel omne iniustum pati sit volun- A tarium. Sicut enim hæc quæstio potest moueri de hoc, quod est iniustum facere, vtrum omne sit voluntarium, aut quoddã sit voluntarium, & quoddam inuoluntarium, similiter etiam potest moueri eadẽ quæstio de pati iniustum. Deinde cum dicit.

d ¶ Prosequitur prius motam quæstionem. Et circa hoc tria facit. Primo argumentatur ad hoc, quod omne iustum pati sit voluutarium, vel omne sit inuoluntarium. Secundo argumentatur ad hoc, quod non omne iniustum pati sit voluntarium, ibi. [Inconueniens autem vtique videbitur, &c.] Tertio argumentatur ad hoc, quod non omne iniustum pati sit inuoluntarinm, ibi. [Si autem simpliciter, &c.] Ad primum ergo argumen- B tatur sic: Omne quod est operari iustum, est voluntarium, vt ex supradictis patet: sed operari iustum est oppositum ei, quod est pati iustum, rationabile igitur videtur, quod iustum vel iniustum pati simili modo opponantur secundum vtrumque, scilicet voluntarium, & inuoluntarium, ita vt omne hoc sit voluntarium, vel omne hoc sit inuoluntarium. Deinde cum dicit.

e ¶ Argumentatur ad hoc, quod non omne iniustum pati sit voluntarium. Et circa hoc tria facit. Primo argumentatur ad propositum, & dicit, quod inconueniens videtur si ponatur, quod omne iniustum pati sit voluntarium. Manifeste enim quidam patiuntur non volentes iniustum, sicut illi C qui verberantur, vel quibus alii sua furantur. Secundo ibi.

f ¶ Mouet circa hoc quandam quæstionem, vtrũ scilicet omnis qui patitur id, quod est iniustum materialiter, & per accidens possit dici, quod sit iniustum patiens formaliter, & per se. Sic enim posset aliquis obuiare prædictæ rationi, dicendo, quod ille qui nolens patitur rapinas vel verbera, patitur quidem id, cui accidit esse iniustũ, non tamẽ se habet quasi per se patiens iniustũ. Tertio ibi

g ¶ Soluit motam quæstionem. Et dicit, quod sicut se habet circa facere, ita se habet & circa pati, quia in vtroque contingit transumere, id est, accipere id quod est secundum accidens circa iusta, D similiter circa iniusta. Et hoc manifestat quia operari ea quibus accidit esse iniusta, non est idem ei, quod est per se facere iniustum. Dictum est enim, quod quandoque aliquis ignorans facit per accidens scilicet quod est iniustum, non tamen per se loquendo iniustificat. Et similiter pati ea quibus accidit esse iniusta, non est idem ei, quod iniusta pati per se. Similiter impossibile est, quod ista sint eadem in eo, quod est iustum operari, & in eo, quod est iustum pati, & quod sit eadem ratio circa facere, & pati, tam circa iusta, quam circa iniusta. Quod manifestat consequenter per hoc, quod non contingit aliquid pati iustum, vel iniu- E stum per se loquendo, quia passio est affectus actionis, si ergo aliquis facit iustum id quod est per accidens, & non iniustificetur per se, consequens est, quod nec ille, qui patitur, per se iniustum patiatur, & eadem ratio est de iusto. Deinde cum dicit.

h ¶ Argumenratur contra hoc, quod omne iniustum pati sit inuoluntarium. Et primo argumentatur ad propositum. Secundo soluit, ibi. [Vel non recta diffinitio, &c.] Circa primum ponit duas rationes. Circa quarum primam tria facit. Primo ponit quandam diffinitionem eius, quod est iniustum facere, quæ supra posita est, scilicet quod simpliciter & per se iniustum facere non est aliud, quam quod aliquis volens noceat, & in hoc quod sit volens, intelligitur, quod sciat, & quid lædat, & quod nocumentum inferat, & vt, id est, qualiter, & alias huiusmodi circunstantias. Secundo ibi.

i ¶ Argumentatur ex præmissa definitione: manifestum est enim, quod incontinens volens nocet sibi ipsi, inquantum scilicet volens operatur id, quod scit sibi esse nociuum. Si ergo ad iniustũ facere sequitur iniustum pati, sequitur quod ipse volens iniustum patiatur à seipso, ita quod contingat aliquem sibi iniustum facere, & sic sequitur, quod non omne iniustum pati sit inuoluntarium. Tertio ibi.

k ¶ Mouet quandam quæstionem incidentem, vtrum scilicet contingat, quod aliquis sibi ipsi faciat iniustum. Sed hanc quæstionem postea prosequetur. Secundam rationem ponit ibi.

l ¶ Et dicit, quod si contingit de aliquo, quod propter incontinentiam sciens, & volens lædatur ab aliquo, puta cum aliquis captus amore meretricis permittit se ab ea spoliari. Contingit igitur, quod aliquis volens patiatur iniustum. Et sic non omne iniustum pati est inuoluntarium. Deinde cum dicit.

m ¶ Ponit solutionem. Et circa hoc tria facit. Primo corrigit definitionem supra positam eius, quod est iniustum facere. Et ex hoc concludit veritatem quæstionis. Et dicit, quod definitio simpliciter posita eius, quod est iniustum facere, non est recta. Sed debet apponi, vt dicatur, quod iniustum facere est nocere aliquem scientem circunstantias alicui præter illius voluntatem. Et secundum hoc sequetur, quod licet aliquis volens lædatur, & patiatur per accidens ea, quæ sunt iniusta, tamen nullus volens patitur iniustum, per se loquendo, ex quo per se iniustum facere, est inferre nocumentum alicui præter eius voluntatem. Secundo ibi.

n ¶ Soluit primam rationem, & dicit, quod nullus vult completa voluntate pati iniustum, neque etiam incontinens, sed incontinens operatur sibi nociua præter voluntatem. Habet enim per se voluntatem boni, sed per concupiscentiam trahitur ad malum. Et hoc quod dictum est, probat per hoc, quod cum voluntas apparentis sit boni, nullus vult, id quod non existimat esse bonum. Incontinens autem extra passionem existens non reputat bonum illud, quod facit, vnde absolute non vult illud, sed tamen operatur illud, quod existimat non oportere operari propter concupiscentiam, quæ est in appetitu sensitiuo, voluntas autem est in ratione. Tertio ibi.

o ¶ Soluit secundam rationem de eo, qui volens ab alio læditur. Et dicit, quod non patitur, per se loquendo, iniustum ille qui volens dat sua, sicut Homerus narrat de quodam Glauco nomine, quod dedit Diomedi aurea arma pro æreis, & centum boues pro nouem bobus. Ideo autem talis non patitur iniustum, quia in potestate hominis est, quod ipse det sua, sed iniustum pati non est in potestate eius, qui iniustum patitur, sed oportet existere aliquem, qui faciat iniustum. Ideo ergo iniustum pati est inuoluntarium, iniustum autem facere voluntarium, quia principium actionis est in agente, quod pertinet ad rationem voluntarii: principium autem passionis non est in patiente, sed in alio, & hoc pertinet ad rationem inuoluntarii. Vltimo autẽ epylogando concludit manifestum esse, quod iniustum pati est inuoluntarium.

LECTIO XV.

LECTIO XV.

ADhuc autem, quæ prælegimus duo est dicere. Vtrum quidem iniustum facit, qui tribuit prçter dignitatem plus, vel qui habet. Et si est ipsum sibi iniustum facere.

b Si enim contingit prius dictum, & distribuens iniustum facit, sed non habens plus, si quis plus alteri, quam sibi ipsi tribuit sciens, & volens, ita ipse sibi iniustum facit, quod videntur moderati facere. Modestus enim minoratiuus est.

c Vel neque hoc simpliciter. Altero enim bono, si contingat, superabundat, puta gloria, vel simpliciter bono.

d Adhuc soluitur secundum definitionem eius, quod est iniustum facere. Nihil enim patitur præter ipsius voluntatem. Quare non iniustum patitur propter hoc, sed quidem nocumentum patitur solum.

e Manifestum autem, & quoniam distribuens iniustum facit, sed non plus habens semper.

f Non enim cui iniustum inest iniustum facit, sed cui volente hoc facere. Hic autem vnde principium actionis, quod est in distribuente, sed non in accipiente.

g Adhuc multipliciter facere dicitur. Et est vt inanimata occidunt, & manus, & famulus præcipientis non iniustum facit, facit autem iniusta.

h Adhuc siquidem ignorans iudicauit non iniustum facit secundum legale iustum, neque iniustum iudicium est. Est autem vt iniustum. Alterum enim legale iustum & primum. Si autem cognoscens iudicauit iniuste, & auare fecit ipse, vel gratia, vel pœna. Quemadmodum igitur, & si quis patiatur iniustificationem, & qui propter hoc iudicauit iniuste plus habet. Etenim in illis, qui agrum iudicauit, non agrum, sed argentum accepit.

i Homines autem in seipsis existimant esse iniustum facere, propter quod & iniustum esse facile, hoc autem non. Commisceri quidem enim ei, quæ vicini, & percutere proximum, & dare manu argentum facile & in ipsis. Sed sic habentes hoc facere, neque in ipsis.

k Similiter autem & cognoscere iusta, & iniusta nihil existimat sapiens esse, quoniam de quibus leges dicunt, non difficile intelligere. Sed non hæc sunt iusta, sed secundum accidens, sed aliqualiter operata, & aliqualiter distributa iusta, hoc autem plus opus, quam sana scire. Quia & illic

A

LECTIO XV.

INsuper ex iis, quæ proposuimus hæc duo restant deinceps dicenda, vter iniuriam faciat, is ne qui plus præter dignitatem tribuit, an is qui illud habet. Et si fieri possit, vt sibi ipsi quispiam iniuriam faciat.

Etenim si sit illud, quod prius est dictum, vt qui distribuit, non qui plus habet, iniuriam faciat, si quispiam plus alii quam sibi tribuat sciens sponteque, quod quidem moderati homines faciunt, bonus enim, & æquus minore sibi tribuere solet, is profecto sibi ipsi iniuriam facit.

B *An neque hoc simplex est. Ex alio namque bono plus forte consequitur, vt gloriam, aut absolute honestum.*

Soluitur præterea, & per diffinitionem agendi iniuriam. Nihil enim ipse præter suam patitur voluntatem, quare non iniuriam patitur ob idipsum: sed si minus capit, læditur tantum.

Patet autem, & distribuentem iniuriam agere, sed non eum semper, qui plus habet.

C *Non enim is iniuriam facit, cui inest iniustum, sed is, cui potestas inest id faciendi sponte. Hæc autem est vnde est principium actus, quod quidem in ipso est distribuente, non in accipiente.*

Præterea cum facere multis dicatur modis, & modo quodam expertia animæ, & manus, & seruus occidat hero iubente, iniuriam quidem non agit, iniusta autem facit.

Insuper si iudicauit ignorans, non iniuriam facit legitimo iusto, nec est iniustum iudicium. D *Est tamen aliquo modo iniustum. Aliud enim est legitimum iustum, aliud primum, & naturale. Sin vero cognoscens iudicauit iniuste, plus habet, & ipse vel gratiam, vel vindictam. Perinde igitur, & his qui ob hæc iudicauit iniuste plus habet, atque si quispiam acceperit iniuriæ partem, nam in illis, qui fundum peruerso iudicio tribuit, non fundum cepit, sed argentum.*

At qui putant homines in seipsis esse situm iniurias facere; quapropter & iniustum esse facile arbitrantur, hoc autem non ita sese habet. E *Coire namque cum vxore vicini, & pulsare proximum dareque argentum manu facile est, & collocatur in ipsis. Sed hæc agere sic se habentes, neque facile est, neque in ipsis est situm.*

Simili modo cognoscere iusta, atque iniusta nullam sapientiam esse putant, propterea quod, non est difficile ea de quibus leges dictitant intelligere. At non hæc sunt ipsa iusta, nisi per accidens. Sed tunc sunt iusta, cum quodam aguntur modo, & quodam distribuuntur modo. Id autem difficilius est quam ea, quæ sani-

mel, & vinum, elleborum, & vstionem, A & incisionẽ scire facile, sed qualiter oportet distribuere ad sanitatem, & cui, & quando tantum opus quantum medicum posse.

tatem efficiunt scire. Et ibi namque mel, vinum, veratrum, adustionem, incisionemue scire perfacile sane est. Sed quonam modo ad sanitatem efficiendam, & cui & quando sint tribuenda, tanta est difficultas scire, quanta est medicum esse.

l Propter ipsum autem, hoc & iusti existimant esse, nihil minus iniustum facere, quoniam nihil minus iustus, & magis potest vtique vnumquodque operari horum. Etenim commisceri mulieri, & percutere, & fortis clypeum dimittere, & conuersus in qualemcumque currere. Sed timere, & B iniustum facere, non hoc facere est, nisi secundum accidens, sed sic habentem hoc facere, quemadmodum, & medicari, & sanare, & incidere, vel non incidere, vel pharmacum dare est, sed sic.

Ob id autem ipsum & iusti non minus esse putant iniuriam facere, quia vir iustus non minus, sed etiam magis horum singula facere potest; vitiare inquam vxorem cuiuspiam, & pulsare aliquem, & vir fortis in acie proiicere clypeum, tergisque versis fugam surripere. At timide agere, & iniuriam facere non est hæc facere nisi per accidens, sed sic se habentem hæc facere. Quemadmodum & mederi, atque curare non est incidere, vel non incidere, aut medicamenta dare, aut non dare, sed hoc modo sese habentem hæc agere.

m Sunt autem iusta in his quibus insunt simpliciter bona. Habent autem superabundantiam in his, & defectum. His quidem enim non est superabundantia ipsorum, puta forte diis. His autem nulla particula vtilis insanabilibus, & malis, sed om- C nia nocent. His autem vsque adhuc, hoc autem humanum est.

Iusta autem in iis sunt qui participes sunt eorum, quæ sunt simpliciter bona. Habent autem & exuperationem in his, & defectum. Nam quibusdam non est ipsorum exuperatio, vt diis fortasse. Quibusdam vero nulla pars est vtilis, incurabilibus (inquam) & malis, sed omnia nocent. Quibusdam autem vsque ad aliquem terminum, atque hoc est humanum.

LECTIO XV.

POstquam Philosophus soluit vnam dubitationem, hic accedit ad aliam. Et primo ponit ipsam. Secundo prosequitur eam, ibi. [Si enim contingit, &c.] Dicit ergo primo, quod circa ea, quæ ad iustitiam & iniustitiam pertinent, adhuc sunt duo, quæ præ aliis eligit dicere. Quorum primum est, quis duorum faciat iniustitiam circa distributiones, vtrum iste, qui dat aliquid alicui præter dignitatem, vel ille qui recipit. Secundum est, vtrum contingat, quod aliquis faciat sibi ipsi in- D iustum, quam etiam supra mouit, & inferius prosequitur. Deinde cum dicit.

b ¶ Prosequitur prius motam quæstionem. Et primo obiicit ad partem falsam. Secundo soluit, ibi. [Vel neque hoc etiam &c.] Tertio determinat veritatem, ibi. [Manifestum est autem, &c.] Dicit ergo primo, quod si contingat illud, quod prius dictum est, scilicet quod male distribuens facit iniustum, & non ille, qui plus accipit, videtur sequi inconueniens. Potest enim esse, quod aliquis alteri plus quam sibi tribuat sciens, & volens, & sic videtur, quod iste faciat iniustum sibi, quod est inconueniens, quia moderati homines hoc videntur facere vt sibi ipsi minora retineant. Pertinet enim ad virum modestum, quod sit minoratiuus, idest minora sibi accipiens. Deinde cum dicit.

c ¶ Soluit duabus solutionibus. Quarum prima est, quod hoc quando non videtur simpliciter verum esse, quod distributor minora, sibi retineat. Quamuis enim retineat sibi minora de bonis exterioribus, tamen superabundat in altero bono, id est, gloria vel simpliciter bono, id est, honesto. Secundam solutionem ponit ibi.

d ¶ Quæ procedit secundum definitionem supra positam eius, quod est iniustum facere. In qua additum est, quod hoc sit præter voluntatem patientis. Iste autem distributo nihil patitur propter suam voluntatem. Et ideo sequitur, quod non patitur iniustum, sed solum patitur quoddam nocumentum. Deinde cum dicit.

e ¶ Determinat veritatem dicens manifestum esse, quod ille qui distribuit præter dignitatem, facit iniustum, non tamen semper ille, qui plus accipit, sed quandoque, scilicet quando ad hoc operatur. Secundo ibi.

f ¶ Probat propositum tribus rationibus. Quarum prima est, quod ille non dicitur facere iniustũ, cui inest iniustum quia sic ille, qui læditur, facere iniustũ sed ille facit iniustum, cui accidit, quod volens hoc faciat, id est, in quo est principiũ actionis, quod quidem est in eo, qui distribuit, non autem in accipiente, ergo distribuens facit iniustum, non autẽ accipiens. Secundam rationẽ ponit ibi.

g ¶ Et dicit, quod multipliciter dicitur aliquis facere. Vno modo sicut principale agens facit. Alio modo sicut instrumenta faciunt. Et hoc modo potest dici, quod quædam inanimata, puta lapides, gladij, vel sagittæ occidunt, vel quod manus occidit, & quod famulus præcipientis occidit, quorum nihil per se loquendo facit iniustum, quamuis E fiant ea, quibus accidit esse iniusta, quia iniustum facere cum sit voluntarium, competit ei in quo est principium actionis, vt dictum est. Manifestum est autem quod in distributione distribuens se habet vt principale agens, recipiens autem se habet vt instrumentale per modum obedientis, vnde relinquitur, quod distribuens faciat iniustum. Tertiam rationem ponit ibi.

h ¶ Et dicit, quod si aliquis per ignorantiam legalis iusti male iudicet, per se loquendo, non facit iniustum, neque iudicium secundum quod est actio eius, est iniustum per se, sed tamen est quasi iniustum, quia id, quod iudicatur iniustum est. Ideo autem dictum est de ignorantia legalis iusti, quia alterum est legale iustum, quod ignorari potest,

test, alterum iustum scilicet naturale, quod non potest ignorari, quia naturaliter est menti humanæ impressum: sed si aliquis cognoscens iustum legale iudicet iniuste, tunc ipse facit auare, id est, iniuste, vel propter gratiam alicuius acquirendam, vel propter pœnam euitandam. Si quis enim velit per partes inæquales diuidere iniustificationem, ille qui propter hoc iniuste iudicat, vt acquirit gratiam alicuius, plus habet de bono, quam sibi competat, & ita auare facit, licet non plus habeat de illo bono, in quo alterum damnificat, quia & in illis, quæ manifeste propter auaritiã lucri iniuste adiudicauit alicui aliquem agrum, non accepit ab eo agrum, sed argentum. Ita autem se habet distribuens in distributionibus, sicut iudex in commutationibus, vnde sicut iudex male iudicans scienter iniustum facit, ita & ille qui iuste distribuit. Deinde cum dicit.

i ¶ Excludit quosdam errores. Et circa hoc duo facit. Primo, excludit quasdam falsas opiniones ex parte facientis iustum, vel iniustum. Secundo, ostendit in quibus consistant iusta, vel iniusta, ibi. [Sunt autem iusta.] Circa primum excludit tres falsas opiniones. Quarum prima est circa facilitatem eius, quod est esse iniustum, & dicit, quod multi existimant, quod est statim in promptu quod habeat facere etiam iniustum, vnde reputat, quod facile sit aliquem esse habitualiter iniustum, sed hoc non est ita. Facile enim est, & statim in potestate hominis, quod aliquis faciat ea, quæ sunt iniusta, puta quod commisceatur cum vxore vicini sui, & quod percutiat proximum, & quod tollat argentum de manu alterius, vel quod de manu sua det aliquis argentum ad procurandum homicidium, vel aliquid huiusmodi, sed quod homines huiusmodi faciant sic se habentes, scilicet prompte, & delectabiliter, non est facile, neque statim in potestate hominis, sed ad hoc peruenitur per longam consuetudinem. Secundo ibi.

k ¶ Excludit falsam opinionem circa cognitionẽ iustorum, & iniustorum. Et dicit, quod quidam non existimant esse magnæ sapientiæ, quod aliquis cognoscat iusta, & iniusta propter hoc, quod non est difficile intelligere ea, quæ leges dicunt, quæ sunt iusta legalia. Sed decipiuntur, quia hæc simpliciter considerata non sunt iusta, nisi secundum accidens, inquantum accidit ea esse iusta. Sed vere iusta sunt, si aliqualiter operantur, & distribuuntur, id est, attribuuntur, aliqualiter negociis, & personis, hoc autem, scilicet accomodare conuenienter negociis, & personis est magis operosum, & difficile, quam scire sanatiua, in quo consistit tota ars medicinæ. Maior enim est diuersitas rerum voluntariarũ, in quibus consistit iustitia, quam complexionum, in quibus consistit sanitas, quia & in sanatiuis scire virtutem mellis, & vini, & ellebori, & effectum vstionis, & incisionis facile est: sed distribuere ista ad sanandum, sicut oportet, & cui oportet, & quando oportet, tanti operis est, quanti, & medicum esse, quia hoc sciens medicus est. Tertio ibi.

l ¶ Excludit falsam opinionem circa facilitatem eius, quod est iustum operari & iniusta. Et dicit, quod propter prædicta etiam homines æstimant, quod iustus non minus potest iniustum facere, quam quicumque alius, quia per hoc, quod aliquis est iustus, non nimis minus, sed magis scit, & potest operari vnumquodque horum, quæ dicuntur iniusta, sicut commisceri mulieri alterius, & percutere alium, & dimittere clypeum in bello, & quod aliquis facit insultum in quemcumque. Sed decipiuntur, quia quod aliquis faciat opera timiditatis, & facere iniustum, non est facere prædicta, nisi secundum accidens, inquantum scilicet accidit ista, quæ fiunt esse iniusta: sed facere iniustum per se, est prædicta facere sic se habentem, scilicet quod sit volens, & promptus ad hoc, sicut est circa medicinam medicari, & sanare non consistit in hoc solum quod est incidere, vel non incidere, vel dare pharmacum, id est, medicinam laxatiuam, vel non dare, sed in hoc, quod aliquis det sicut oportet. Deinde cum dicit.

m ¶ Ostendit in quibus competant iusta. Et dicit, quod iusta competunt in illis personis quibus possunt adesse ea, quæ sunt bona simpliciter, & absolute sunt diuitiæ, & alia huiusmodi, & tamen habent quandoque circa superabundantiam, & defectum, sicut sunt communiter homines Quibusdam enim circa talia non est aliqua superabundantia, sed semper vtuntur optime talibus bonis, sicut conuenit hominibus perfectis in virtute, & forte diis, secundum errorem eorum, qui ponebant eos talibus vti. Quibusdam vero, id est, valde malis, & insanabilibus à sua malitia nulla particula talium rerum est vtilis, sed omnia eis nocent. Quibusdam vero nocent, sed vsque ad aliquem determinatum terminum. Vnde patet, quod iustitia est humanum bonum, quia respicit communem statum.

LECTIO XVI.

De epycheia vero, & epyche qualiter habet, proximum est dicere. Epyichia quidem ad iustitiam, epyiches autem ad iustum.

b Neque enim, vt idem simpliciter, neque vt alterum genere videtur intendentibus. Et quandoque enim epyiches laudamus, & virum talem. Quare, & ad talia laudantes transferimus pro bono magis epyiches, quoniam melius ostendentes. Quandoque autem rationem sequentibus videtur incoueniens, si epyiches præter iustum, quid existens laudabile est, vel enim iustum non studiosum, vel epyiches aliud, vel si ambo studiosa idem sunt. Dubitatio qui-

LECTIO XVI.

Deinceps dicendum est de æquitate & bonitate, atque æquo, & bono, quonam modo sese habet, æquitas quidem, & bonitas ad iustitiam, æquum autem, & bonum ad iustum. Nam considerantibus, neque simpliciter idem neque genere diuersum esse videtur. Atque interdum laudamus æquum & bonum vtrumque talem, quare & ad alia laudantes transferimus pro bono, ipsum æquius declarantes melius esse. Interdum rationem sequentibus absurdum videtur, si æquum & bonum (si sit quid præter iustum) laudabile sit, nam aut iustum non est studiosum, aut æquum, & bonum, si aliud sit à iusto, aut idem sunt, si vtrumque est studiosum. Hæc igitur dubitatio ob ea fere quæ dicta

dem igitur fere accidit propter hoc circa epyiches.

e Habent autem omnia secundum modum quendam recte, & nihil subcontrarium sibiipsis. Epyiches enim iusto quoddam ens melius est iustum, & non vt aliud quoddam genus existens melius est iusto. Idem ergo iustum, & epyiches, & ambobus studiosis existentibus melius epyiches.

d Facit autem dubitationem, quoniam epyiches iustum quidem est, non quod secundum legem autem, sed directio iusti legalis.

e Causa autem quoniam lex quidem vniuersaliter omnis. De quibusdam autem nō est possibile recte dicere vniuersaliter. In quibus igitur necessarium quidem dicere vniuersaliter, non possibile autem recte: hoc vt in plus accipit lex non ignorans quod peccatum est.

f Et est nihil minus recta. Peccatum enim non in lege, neque in legis positore, sed in natura rei est. Confestim enim operabiliū materia talis est.

g Cum igitur dicat lex vniuersaliter. Accidit autem in hoc præter ea, quæ vniuersaliter tunc recte habent, vbi reliquit legis positor, & peccauit simpliciter dicens, dirigere quod deficit. Quod & legis positor sic vtique, diceret illic præsens. Et si sciret, legem posuisset.

h Propter quod iustū quidem est, & quoddam melius iusto non eo quod simpliciter aliud, sed eo quod per simpliciter peccatum. Et est hæc natura quæ epyiches directio legis vbi deficit propter vniuersale. Hęc enim causa, & eius quod non omnia secundum legem esse, quoniam de quibusdam impossibile ponere legem, quare sententia indiget. Inde terminati enim indeterminata regula est quemadmodum, & Lesbiæ figurationis plumbea regula est. Ad figuram enim lapidis transmutatur, & non manet regula, & sentētia ad res. Quid quidem est igitur epyiches, & quoniam iustum, & quoniam melius iustum, manifestum est.

i Manifestum autem & ex hoc, quoniam epyiches quis est. Talium enim electiuus, & operatiuus, non atribodykayos ad deterius, sed minoratiuus, quamuis habens legem adiuuantem, epyiches est.

k Et habitus ipse epyichia iustitia quædam existens, & non alter quidem habitus.

A *sunt, nascitur de ipso æquo & bono.*

Recte autem aliquo modo se habent omnia, & nihil prorsus ipsis aduersatur. Nam æquum, & bonum iustum est, & est aliquo iusto melius, & non vt aliquod aliud genus melius est ipso iusto. Idem est ergo iustum, atque æquum, & bonum, & vtrumque quidem est studiosum, præstabilius autem est ipsum æquum, & bonum.

Fit autem hæc dubitatio, quia æquum, & bonum iustum quidem est, non autem lege, sed B *emendatio legitimi iusti.*

Causa autem est, quia lex quidem omnis vniuersalis est. Fieri autem non potest vt de quibusdam vniuersaliter recte dicatur. In quibus igitur vniuersaliter quidem dicere necesse est, fieri autem non potest, vt recte dicatur, in iis lex id accipit quod fit plerumque non ignorans peccatum.

Et est nihilominus recta. Peccatum enim non est in lege, nec in legislatore, sed in ipsa C *rei natura. Continuo namque rerum earum, quæ sub actionem cadunt, materia talis est.*

Cum igitur lex quidem vniuersaliter loquitur, in his autem præter vniuersale quippiam accidit, tum recte sese habet vt ea parte, qua legislator omisit atque peccauit absolute locutus emendetur defectus. Quod & ipse legislator si adesset, hoc modo dixisset, & si sciuisset, iubentem legem tulisset.

Quapropter iustum quidem est, & præstabilius aliquo iusto, non tamen simpliciter iusto, sed eo quod peccat. Propterea quod simpliciter D *dictum est. Atque hæc est natura ipsius æqui, & boni. Emendatio legis ea, ex parte qua deficit ob vniuersale, hoc enim est causa. Et vt non omnia sint lege, quia de quibusdam impossibile est ponere legem. Quare decreto est opus. Indefinitæ namque rei indefinita & regula est, sicut & ædificationis Lesbiæ plumbea norma. Ad lapidis enim figuram mutatur, & non manet, & decretum ad res ipsas simili modo. Patet igitur, quid est æquum, & bonum, & esse iustum, & quo iusto præstabilius.*

E *Ex quo etiam patet, & quidnam sit homo bonus, & æquus. Est enim is qui talia eligit, & agit, & qui non exacte iustum in deteriorem exequitur partem, sed imminuit, tametsi legem adiutricem ad illud habet.*

Et habitus hic æquitas, & bonitas dicitur. Quæ quidem iustitia quædam est, & non alius quisquam habitus.

LECTIO XVI.

POstquam Philosophus determinauit de iustitia communi: Hic determinat de epyichia, quæ est communis iustitiæ directiua. Et primo dicit de quo est intentio. Secundo prosequitur propositum, ibi. [Neque autem, vt communem, &c.] Dicit ergo primo, quod proximum præmissis est, vt dicatur

vt dicatur de epyichia, quæ nominat quendā habitum, & de epyiche, quod est obiectum eius, & dicendum est de eis qualiter quidem epyichia se habeat ad iustitiam, & qualiter eius obiectum, quod dicitur epyiches se habeat ad iustū quod est iustitiæ obiectum, dicitur autem in Græco epyiches, quasi id quod est conueniens, vel decens ab epy, quod est supra, & icos, quod est obediens quia videlicet per epyichiam aliquis excellentiori modo obedit, dum obseruat intentionem legislatoris, vbi dissonant verba legis. Deinde cum dicit.

b ¶ Prosequitur propositum. Et circa hoc tria facit. Primo determinat de obiecto epyichiæ. Secundo de subiecto eius, ibi. [Manifestum autem ex hoc, &c.] Tertio de ipso habitu, ibi. [Et habitus iste, &c.] Circa primum duo facit. Primo mouet dubitationem. Secundo soluit, ibi. [Habent autem omnia, &c.] Dicit ergo primo, quod si aliqui diligenter attendant, non videtur, quod epyiches, & iustum sit simpliciter idem, quia aliquando recedit à iusto legali, neque etiam videtur quod omnino sit differens genere, à iusto. Et horum assignat rationem, quia quandoque laudamus id, quod est epyiches, dicentes hoc esse bene factum: & similiter laudamus talem virum, qui hoc operatur, vel dicimus eum virum, id est virilem & perfectum. Et sic patet, quod cum transferimus laudem ad id quod est epyiches, vel ad hominem, quasi ad aliquid magis bonū in hoc ostendit, quod epyiches sit aliquid melius, quam iustū. Vnde nō videtur esse idem simpliciter cum iusto. Ex alia vero parte, si volumus sequi rationem, videtur esse inconueniens, si id quod est epyiches sit laudabile, & sit aliquid præter iustum. Oportet enim, vt videtur, quod vel iustum non sit studiosum, id est bonum, vel quod id quod est epyiches si sit aliud à iusto non sit bonum, quia bonum conuenit vno modo, vt in Secundo dictum est, vel oportet, quod si ambo sint bona, quod sint idem. Et sic concludit, quod circa id, quod est epyiches accidit dubitatio propter prædicta, quia ex vna parte videtur, quod non sit idem in quantum laudatur, vt melius quam iustum. Ex alia parte videtur, quod sit idem cum iusto, inquantum id quod est præter iustum, non videtur esse bonum, & laudabile. Deinde cum dicit.

c ¶ Soluit motam quæstionem. Et circa hoc duo facit. Primo proponit veritatem. Secundo rationem assignat, ibi. [Facit autem dubitationem, &c. [Dicit ergo primo, quod omnia, quæ dicta sunt pro vtraque parte dubitationis quodammodo recte se habent, & si quis recte intelligat, nulla contrarietas ibi latet. Verum est enim, quod id epyiches, est quoddam iustum, & est melius quodam alio iusto, quia vt supra dictum est, iustum quo ciues vtuntur, diuiditur in naturale, & legale, est autem id quod est epyiches melius iusto legali sed continetur sub iusto naturali. Et sic non dicitur melius quam iustum, quasi sit quoddam aliud genus separatum à genere iusti. Et cum ambo sint bona, scilicet iustum legale, & epyiches, melius est illud quod est epyiches. Deinde cum dicit.

d ¶ Assignat rationem prædictorum. Et circa hoc tria facit. Primo assignat rationem dubitationis. Secundo assignat rationem veritatis propositæ, ibi. [Causa autem, &c.] Tertio concludit veritatem intentam, ibi. [Propter quod iustum quidem,

A &c.] Dicit ergo primo, quod hoc est, quod faciebat dubitationem, quod id quod est epyiches, est quidem aliquod iustum, sed non est legale, sed est quædam directio iusti legalis. Dictum est enim quod continetur sub iusto naturali à quo oritur iustum legale. Deinde cum dicit.

e ¶ Assignat rationem veritatis propositæ, scilicet, quare iustum legale indigeat directione. Et circa hoc tria facit. Primo proponit iusti legalis defectum. Secundo ostendit, quod talis defectus non excludit eius rectitudinem, ibi. [Et est nil minus, &c.] Tertio concludit directionis necessitatem, ibi. [Cum igitur dicat lex, &c.] Dicit ergo primo, quod causa quare iustum legale indiget directione, est ista, quod omnis lex datur vniuersaliter. Quia enim particularia sunt infinita, non possunt comprehendi ab intellectu humano, vt de singulis particularibus lex feratur, & ideo oportet, quod lex in vniuersali feratur, puta quod quicunque fecerit homicidium occidatur. Manifestū est autem, quod de quibusdam intellectus noster potest aliquid verum dicere in vniuersali, sicut in necessariis, in quibus nō potest defectus accidere: sed de quibusdam non est possibile, quod dicatur aliquid verum in vniuersali, sicut de contingentibus, de quibus, & si aliquid sit verum, vt in pluribus, vt in paucioribus tamen deficit. C Et talia sunt facta humana, de quibus dantur leges. Quia igitur in talibus necesse est, quod legislator vniuersaliter loquatur propter impossibilitatem comprehendendi particularia, nec tamen est possibile, quod in omnibus recte se habeat, quod dicitur propter hoc, quod deficit in paucioribus legislator accipit id quod est, vt in pluribus, & tamen non ignorat, quod in paucioribus contingit esse peccatum, sicut etiam naturalis dicit, quod homo quinque digitos habet, & tamen nouit, quod propter errorem naturæ, vt in paucioribus accidit, aliquos habere plures, vel pauciores. Deinde cum dicit.

f ¶ Ostendit, quod prædictus defectus non tollit D rectitudinem legis, vel iusti legalis, dicens, quod licet peccatum accidat in aliquibus ex obseruantia legis, nihilominus lex recta est, quia peccatum illud non est ex parte legis, quia rationabiliter posita est, neque ex parte legislatoris, qui locutus est secundum conditionem materiæ, sed est peccatum ex natura rei. Talis enim est materia operabilium humanorum, quod non sunt vniuersaliter eodem modo, sed vt in paucioribus diuersificantur, sicut reddere depositum secundum se iustum est, & vt in pluribus bonum. In aliquo tamen casu potest esse malum, puta, si reddatur gladius furioso. Deinde cum dicit.

g ¶ Concludit necessitatem directionis iusti legalis. Et dicit, quod cum lex proponit aliquid in vni- E uersali, & in aliquo casu non sit vtile illud obseruari, ratio recte se habet, quod aliquis dirigat illud quod deficit legi, vbi scilicet legislator reliquit casum particularem, in quo lex deficit non determinatum & peccauit, id est rem defectibilem proposuit in hoc, quod simpliciter, id est vniuersaliter dixit. Quia & ipse legislator si præsens esset, vbi talis casus acciderit sic determinaret, & esset dirigendum. Et si à principio præsciuisset, posuisset hoc in lege, sed non potuit comprehendere omnes casus particulares, sicut in quadam ciuitate statutum fuit sub pœna capitis, quod peregrini non ascenderent muros ciuitatis,

ne ſcilicet poſſent dominium ciuitatis vſurpare. Hoſtibus autem inuadentibus peregrini quidam aſcendentes muros ciuitatis defendunt ciuitatem ab hoſtibus quos tamen non eſt dignũ capite puniri. Eſſet enim contra ius naturale, vt benefactoribus pœna rependeretur. Et ideo ſecundum iuſtum naturale oportet hic dirigere iuſtum legale Deinde cum dicit.

b ¶ Concludit veritatem intentam. Et dicit, quod propter prædicta manifeſtum eſt, quod eſt epyiches, eſt quidem iuſtum, & eſt melius quodã iuſto non quidem iuſto naturali quod ſimpliciter, ideſt vniuerſaliter, proponitur. Vnde hæc eſt natura eius quod eſt epyiches vt ſit directiuum legis, vbi lex deficit propter aliquem particularem caſum. Quia enim lex deficit in particularibus iſta eſt causa, quod non omnia poſſunt determinari ſecundum legem, quia de quibuſdam, quæ raro accidunt impoſſibile eſt, quod lex ponatur, eo quod non poſſunt omnia talia ab homine prouideri. Et propter hoc neceſſaria eſt poſt legem latam ſententia iudicum, per quam vniuerſale dictum legis applicatur ad particulare negocium. Quia enim materia humanorum operabilium eſt indeterminata inde eſt quod eorũ regula, quæ eſt lex, oportet quod ſit indeterminata, quaſi non ſemper eodem modo ſe habens. Et ponit exemplum de regula Lesbiæ ædificationis. In Lesbia enim Inſula

A ſunt lapides duri, qui non poſſunt de facili ferro præſcindi vt dirigantur ad omnimodam rectitudinẽ, & ideo ædificatores vtuntur ibi regula plumbea. Et ſicut illa regula complicata adaptatur ad figuras lapidis, & non manet in eadẽ diſpoſitione, ita oportet, quod ſententia iudicis adaptetur ad res ſecundum earum conuenientiã. Sic ergo epilogando concludit, manifeſtum eſſe ex prædictis, quod eſt epyiches, eſt quoddã iuſtũ quod eſt melius quodam iuſto, ſcilicet legali. Deinde cũ dicit.

i ¶ Determinat de ſubiecto epyichiæ, & dicit manifeſtum eſſe ex hoc quod dictum eſt, quis homo ſit epyiches, ille ſcilicet qui eligit, & operatur ea, quæ dicta ſunt. Et ponit quandam proprietatem talis virtuoſi, & dicit, quod talis non eſt atribo-

B dyκayos, id eſt diligenter exequens iuſtitiam ad deterius, id eſt ad puniendum, ſicut illi, qui ſunt rigidi in puniẽdo, ſed diminuunt pœnas quamuis habeant legem adiuuantem ad puniendum. Non enim pœnæ ſunt per ſe intentæ à legislatore ſed quaſi medicina quædam peccatorũ. Et ideo epyiches non plus apponit de pœna, quam ſufficiat ad cohibenda peccata. Deinde cum dicit.

k ¶ Determinat de ipſo habitu virtutis. Et dicit, quod ipſe habitus, qui dicitur epyichia, eſt quædam ſpecies iuſtitiæ, & non eſt alius habitus à iuſtitia legali, ſicut & de eius obiecto dictum eſt, habitus enim per obiecta cognoſcuntur.

C

LECTIO XVII.

VTrum autem contingat ſibiipſi iniuſtum facere, vel manifeſtum ex his, quæ dicta ſunt.

b Quædam enim ſunt iuſtorum ſecundum omnem virtutem à lege ordinata, puta, non iubet ſeipſum interficere lex. Quod autem non iubet, prohibet.

c Adhuc autem, cum præter legem noceat non contra nocens iniuſtum facit. Volens autem, & ſciens, & quæ, & quid, & vt. Qui autem propter iram ſeipſum occidit volens hoc operatur præter rectam legem, quod non ſinit lex. Iniuſtum facit ergo.

d Sed cui? vel ciuitati, ſibi autem non.

e Volens enim patitur iniuſtum. Patitur autem nullus volens.

f Propter quod & ciuitas damnificat, & quædã inhonoratio adeſt ſeipſum corrumpenti, vt ciuitati iniuſtum facienti.

g Adhuc autem ſecundũ quod iniuſtus ſolum quidem iniuſtum faciens, & non totaliter prauus non eſt iniuſtum facere ſibiipſi Hoc enim aliud ab illo. Eſt enim aliqualiter iniuſtus ſic malus, quemadmodũ timidus non vt totam habens malitiam. Quare neque ſecundum hanc iniuſtum facit.

h Simul enim eidem vtique erit auferri, & adiicere eidem. Hoc autem impoſſibile, ſed ſemper in pluribus neceſſarium iuſtum eſſe, & iniuſtum.

i Adhuc autem voluntariũ, & in electione & prius. Cui enim primo paſſus eſt, & contra facit, non videtur iniuſtum facere. Ipſe autem à ſeipſo eadem ſimul, & patitur, & facit.

LCTIO XVII.

PAtet ex iis, quæ diximus ſi fieri poſsit, vt ſibi ipſi quiſpiam iniuriam faciat, necne.

Iuſta enim quædam ex omni virtute à lege ſunt ordinata, & lex non iubet ſeipſum quemquam occidere, quæ vero non iubet, vetat.

Præterea, cum quiſpiam contra legem lædit non laceſsitus, tum is iniuriam ſponte facit. Sponte autem is iniuriam facit, qui ſcit, & cũ qui facit & modũ quo facit. At qui ſeipſum ob

D *iram occidit ſpõte id quod lex non permitit, cõtra legem efficit rectam iniuriam ergo facit.*

Sed cuinam quæſo? an ciuitati, non ſibi ipſi,

Nam ſua patitur ſponte, nemo vero ſponte iniuriam patitur.

Quapropter & ciuitas mulctat, & inſtituta eſt ignominia quædã aduerſus eum qui ſibi mortem conſciuit, vt ciuitati iniuriam facientem.

Præterea fieri non poteſt, vt ſibi ipſi quiſpiam iniuriam faciat ea ratione qua iniuſtus eſt, qui ſolum iniuriam facit, & non omnino eſt vitioſus. Hic enim differt ab illo. Homo namque

E *iniuſtus eſt modo quodã ſic prauus, vt ipſe timidus, non vt totam habens prauitatẽ. Quare nec hac iniuſtitia ſibiipſi quiſpiam iniuriam facit.*

Nam idem ſimul ablatum ab aliquo, ac idem additum eſſet, quod fieri nequit, ſed ſemper inter plures iuſtum, atque iniuſtum eſſe neceſſe eſt.

Præterea qui iniuriam facit ſponte agit, & electione, & prior. Qui namque læſus idem viciſsim fecit iniuriam facere non videtur. Ipſe autem ſimul eadem patitur ſibique facit.

k Adhuc erit volentem iniustum pati. A

Præterea sua sponte quispiam iniuriam patetur.

l Cum in his autem siue secundum partem in iustificationibus nullus iniustum facit. Mœchatur enim eam vxorem, quæ sui ipsius, neque suffodit suiipsius murum, neque furatur, quæ suiipsius.

Insuper sine singulis iniuriis iniuriam facit nemo. At nemo adulterium sua cum vxore cõmittit, nemo parietem confodit suum, nemo res suas furatur.

m Totaliter autem hoc soluitur sibiipsi iniustum facere secundum definitionem eam quæ præter voluntarie iniustum pati.

Omnino autem hoc sibi inquam iniuriam facere, soluitur definitione iniuriam patiendi. Sua namque sponte patitur iniuriam nemo.

n Manifestum autem, & quoniam ambo quidem praua, & iniustum pati, & iniustũ facere. Hoc quidem enim minus, hoc autem plus est habere medii. Et quemadmodum sanum quidem in medicinali, bene habitum autem in exercitatiua. B

At vero constat vtrumque prauum esse, facere, inquam iniuriam atque pati. Alterum enim est plus, alterum minus habere medio. Quod quidem perinde sese habet, atque in medicina quidem quod ad sanitatem, in exercendi autem arte, quod ad habitudinem corporis bonam conducit.

o Sed tamen deterius iniustum facere. Iniustum facere enim cum malitia quidem, & vituperabile erit. Et malitia, vel perfecta, & simpliciter, vel proxime. Non enim voluntariũ omne cum iniustitia. Iniustum pati autem sine malitia, & iniustitia. Secundum se quidem igitur ipsum iniustum pati, minus prauum.

Peius tamen est iniuriam facere. Hoc enim cum vitio est, atque vituperatur, & vitio, vel perfecto, & simpliciter, vel prope. Non enim omne, quod sponte fit cum iniustitia est, sed pati iniuriam sine vitio, & iniustitia est. Pati igitur iniuriam per se quidem minus est malum.

C

p Secundum accidens autem, nihil prohibet maius malum, sed nihil cura est arti, sed pleuresim dicit maiorem ægritudinem esse offensione pedis, quamuis fiat vtique aliquando alterũ secundum accidens maius, si offendentem propter cadere accidat ab aduersariis capi, & mori.

Per accidens autem, nihil prohibet maius esse malum. At non curæ est artis, sed dolorem lateris maiorẽ morbum quam pedis offensionem esse dicit. Quanquam fieri potest nonnumquam contra per accidens, si euenerit vt quispiam offenso pede, caperetur ab hoste, vt trucidaretur.

q Secundum metaphoram autem & similitudinem est non ipsius ad ipsum iustum, sed eorum, quæ ipsius aliquibus. Non omne autem iustum, sed dominatiuum, vel dispensatiuum. In his autem sermonibus diuisa est pars animæ ad irrationalem, in quæ vtique respiciunt. Et videtur esse iniustum ad seipsum, quoniam in his est pati aliquid præter sui ipsius appetitum. Quemadmodum igitur imperanti, & imperato esse adinuicem iniustum aliquod & his. De iustitia quidem igitur, & aliis moralibus virtutibus determinatum sit secundum hunc modum.

At qui per translationem, atque similitudinem est iustum non sibi ad seipsum, sed suorum quibusdam. Non omne autem iustum, sed herile, vel rei familiaris. His enim rationibus distat ea pars animæ, quæ rationem habet ab ea parte, quæ est rationis expers. Ad quas inspicientibus, ad seipsum iniustitia esse videtur, propterea quod in his est pati aliquid, contra suas appetitiones. Vt igitur est quid iustum magistratum est gerenti, & quibus ipse præest, sic & his etiam esse videtur. Sed de iustitia quidem cæterisque morum virtutibus, hoc sit modo determinatum. D

LECTIO XVII.

Postquam Philosophus determinauit de iustitia proprie dicta, hic intendit determinare de iustitia metaphorice dicta, & quia huiusmodi dicta iustitia, consistit in his, quæ sunt ad seipsum, ideo primo ostendit, quod nullus potest proprie loquendo sibi ipsi facere iniustum. Secundo ostendit, quomodo hoc contingit, secundum metaphoram, ibi. [Secundum metaphoram autem.] Circa hoc duo facit. Primo ostendit, quod nullus potest facere sibi ipsi iniustum, vel pati iniustum. Secundo ostendit, quid sit peius, vtrum facere iniustum, an pati iniustum, ibi. [Manifestum autem, & qui ambo, &c.] Circa primum tria facit. Primo proponit, quod huiusmodi quæstio ex supradictis determinari potest. Secundo proponit quædam, per quæ videtur, quod aliquis sibiipsi possit facere iniustum, ibi. [Quædam quidem enim, &c.] Tertio determinat veritatem, ibi. [Sed cui, &c.] Dicit ergo primo, quod ex dictis potest esse manifestum, vtrum contingat, quod aliquis sibi ipsi iniustum faciat. Hanc quæstionem supra mouit: sed hic eam prosequitur propter proximitatem quam habet ad cognitionem metaphoricæ iustitiæ. Deinde cum dicit. E L. 8. & 7.

b ¶ Ponit duas rationes, ex quibus videtur, quod aliquis possit sibi ipsi iniustum facere. Quarum prima talis est. Manifestum est secundum supradicta quod illa quæ sunt iusta secundum quamcumque, virtutẽ ordinãtur à lege. Vnde illud quod in nullo casu ordinatur à lege, non videtur esse iustũ secundum aliquã virtutem, & ita videtur esse iniustũ, ra.

In nullo enim casu lex iubet, quod aliquis se interficiat. Illa autem quæ lex non iubet tanquam iusta, prohibet tanquam iniusta. Quod non est sic intelligendum, quasi nihil sit medium inter præceptum, & prohibitionem legis, cum multa sint à lege, quæ non præcipiuntur, nec prohibentur, sed permittuntur hominum voluntati, sicut emere rem aliquam, vel non emere, sed est sic intelligendum, quod illa sola lex in nullo casu iubet, quæ sunt prohibita quasi per se iniusta, & ita videtur, quod occidere seipsum sit per se iniustum, cum hoc lex nunquam præcipiat. Secundam rationem ponit ibi.

c ¶ Et dicit, quod ille, qui nocet alteri præter legis præceptum, vt cum lex præcipit aliquid puniri, dummodo non sit contra nocens, idest resistens nocumento sibi ab altero illato, puta cum repercutit percutientem, talis inquam facit volens iniustum. Et in hoc quod dico volens, intelligitur, quod sciat quod, & quomodo faciat, & alias circunstantias. Sed ille, qui occidit seipsum propter iram operatur præter rectam legem, volens hoc quod non permittit lex, ergo facit iniusta. Ergo videtur, quod aliquis possit sibi ipsi iniustum facere. Deinde cum dicit.

d ¶ Soluit prædictam dubitationem. Et primo ponit solutionem, & confirmat. Secundo ponit radicem solutionis, ibi. [Totaliter autem soluitur, &c.] Circa primum duo facit. Primo soluit dubitationem supra motam, quantum ad iustitiam legalem. Secundo quantum ad iustitiam particularem, ibi. [Adhuc secundum quod iniustus &c.] Circa primum duo facit. Primo proponit solutionem. Et dicit, quod ille qui interficit seipsum, facit quoddam iniustum. Sed considerandum est cui iniustum faciat. Facit enim iniustum ciuitati, quã priuat vno ciue, sed non facit iniustum sibi ipsi. Secundo ibi.

e ¶ Confirmat solutionem positam. Et primo quantum ad hoc, quod non facit iniustum sibi, si enim volens patitur occisionem, nullus autem patitur iniustum volens vt supra habitum est, ergo iste non patitur iniustum. Non ergo facit sibi iniustum. Tertio ibi.

f ¶ Confirmat solutionem quantum ad id hoc facit iniustum ciuitati. Et hoc per quoddam signũ. Videmus enim, quod ciuitas infert damnum quale possibile est, scilicet inhonorationem siue vituperium ei qui occidit seipsum puta quod faciat trahi cadauer eius, vel dimittit ipsum insepultum vt per hoc detur intelligi, quod ille fecit iniuriam ciuitati. Deinde cum dicit.

g ¶ Ostendit, quod nullus facit sibi ipsi iniustum, secundum iniustitiam particularem. Et primo proponit quod intendit. Et dicit, quod secundum quod aliquis dicitur iniustus, non quasi totaliter prauus secundum omnem malitiam, sed solum quasi faciens iniustum particulare. Secundum inquam hoc iniustum non contingit, quod aliquis sibi ipsi faciat iniustum. Hoc enim iniustum particulare est aliud ab iniusto legali, de quo supra loquebamur. Contingit enim, quod aliquis dicatur iniustus, secundum aliquem modum, non quasi habens totam malitiam, sed quasi habens aliquam particularem malitiam. Sicut aliquis dicitur timidus secundum particularem malitiam. Vnde nec secundum istam iniustitiam particularem contingit, quod aliquis sibi ipsi faciat iniustum. Secundo ibi.

h ¶ Probat propositum quatuor rationibus. Quarum prima est, quod ille qui facit iniustum secundum iniustitiam particularem, habet plus quam sibi debeatur: ille autem qui patitur, habet minus. Si ergo sibi ipsi aliquis faciat iniustum sequeretur, quod vni & eidem auferretur aliquid de suo, & adiiceret sibi, quæ sunt opposita. Ergo impossibile est, quod idem sit iustum faciens, & iniustum patiens à seipso, sed tam iustum quam iniustum necesse est in pluribus personis inueniri. Secundam rationem ponit ibi.

i ¶ Et dicit, quod iniustum facere oportet esse voluntarium, & cum electione, & oportet, quod sit prius, quam iniustum pati. Ille enim qui primo passus est iniustum, & idem contra facit secundum quod lex permittit, non videtur facere iniustum, puta si reaccipit rem sibi ablatam. Sed si aliquis sibi ipsi noceat, eadem simul & patitur, & facit. Non ergo videtur sibi ipsi facere iniustum. Tertiam rationem ponit ibi.

k ¶ Voluntarie enim aliquis sibi ipsi nocet. Si igitur talis iniustum patitur à seipso, sequitur, quod iniustum pati sit voluntarium, quod supra improbatum est. Quartam rationem ponit ibi.

l ¶ Quia si quis consideret in particularibus iustificationibus idest in speciebus particularis iniustitiæ maxime apparet, quod nullus sibi ipsi facit iniustum. Est enim vna species particularis iustitiæ mœchia, idest adulterium. Nullus autem mœchatur, idest adulterat vxorem suam: neque aliquis dicitur suffossor murorum, quod pertinet ad aliam iniustitiæ speciem propter hoc, quod suffodit proprium murum, neque dicitur aliquis fur si accipiat clam bona sua. Vnde patet, quod non contingit sibi ipsi iniustum facere. Deinde cum dicit.

m ¶ Ponit principalem radicem prædictæ solutionis. Et dicit, quod totaliter soluitur prædicta quæstio de eo, quod est iniustum facere sibi ipsi secundum hoc quod supra determinatũ est de hoc quod impossibile est voluntarie aliquid iniustum pati. Ex hoc enim maxime sequitur quod nullus iniustum nolens facit, cum iniustum facere sit voluntarium, vt supra dictum est. Deinde cum dicit.

n ¶ Comparat ad inuicem ista duo. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit, quod vtrumque eorum est malum. Secundo, quod iniustum facere per se est peius, ibi. [Sed tamen deterius, &c.] Tertio ostendit, quod per accidens potest esse econtra, ibi. [Secundum accidens autem, &c.] Dicit ergo primo, quod ambo scilicet iniustum facere, & iniustum pati, sunt praua. Quod quidem probat per hoc, scilicet quod iniustum pati est minus habere, quam medium iustitiæ requirat. Hoc autem scilicet iniustum facere, est plus habere quam sit mensura iustitiæ. Medium autem iustitiæ, quod dicitur iustum, ita se habet in commutationibus, & distributionibus, sicut sanum in medicinali, & bene habitum in arte exercitatiua. Vnum sicut in medicinali & exercitatiua illud quod est plus, vel minus est malum ita etiam circa iustitiam. Deinde cum dicit.

o ¶ Ostendit, quod peius sit iniustum facere, quam iniustũ pati. Quod quidem probat per hoc, quod iniustum facere est vituperabile, & cum malitia, quod quidem intelligendum est, vel de malitia perfecta, & simpliciter, puta cum aliquis iniustum facit non solũ voluntarie, sed ex electione vel se habet proxime ad perfectã malitiam, vt patet de eo qui iniustum facit non ex electione, sed ex ira, vel alia passione. Ostensum est enim supra, quod nõ omne voluntariũ est cũ iniustitia. Quandoque

doq; enim aliquis iniustum facit, & tamen non est iniustus, nihilominus tamen vituperatur. Sed iniustum pati est omnino sine malitia, & iniustitia. Ille enim, qui iniustum patitur, nullo modo potest haberi iniustus, vel malus. Manifestum autem est, illud esse magis malum, à quo denominatur aliquis malus, quam à quo non denominatur malus, sicut albedo in actu qua denominatur aliquis albus, magis est albedo, quam albedo in potentia, à quo non denominatur aliquis albus. Sequitur igitur, quod iniustum pati, secundum B se sit minus malum, quam iniustum facere. Deinde cum dicit.

p ¶ Ostendit, quod secundum accidens potest esse è contrario. Et dicit, quod nihil prohibet, quin iniustum pati per accidens sit malum magis, quam iniustum facere, puta cum aliquis ex hoc, quod iniustum patitur prouocatur ad maiores iniustitias faciendas, sed hoc est per accidens; sed quod est per accidens, non curat ars, sed solum iudicat C secundum id quod est per se, sicut ars medicinæ, dicit pleuresim, quæ est apostema sub costis periculosum, & mortale, maiorem esse ægritudinem, quam sit offensio pedis, licet per accidens possit esse peior, puta cum aliquis propter hoc, quod habet pedem læsum cadit, & sic accidit, quod ab aduersario capiatur, & moriatur. Deinde cum dicit.

A *q* ¶ Ostendit qualis sit metaphorica iustitia. Et dicit, quod secundum quandam metaphoram, & similitudinem contingit, non quidem, quod sit iustum, vel iniustum totius hominis ad seipsum, sed quod sit quædam species iusti inter aliquas partes hominis adinuicem. Non tamen inter eas est omne iustum, sed solum iustum dominatiuum, vel dispensatiuum, scilicet iconomicum, quia secundum has rationes dominii, vel dispensationis videtur distare rationalis pars animæ ab irrationali, quæ diuiditur in irascibilem, & concupiscibilem. Nam ratio dominatur irascibili & concupiscibili, & gubernat eas. Et ad ista respiciunt aliqui, quibus videtur quod sit iustitia hominis ad seipsum propter hoc, quod in talibus contingit aliquem pati propter proprios appetitus, puta cum ex ira, vel concupiscentia aliquis facit contra rationem. Si igitur in his est quoddam iustum, & iniustum, sicut inter imperantem & eum cui imperatur. Non autem est verum iustum, quia non est inter duos, sed est similitudinarium iustum, inquantum diuersitas animæ assimilatur diuersitati personarum. Vltimo autem epilogando concludit, quod determinatum est de iustitia, & aliis virtutibus moralibus, secundum modum prædictum. Et in hoc terminatur sententia Quinti libri.

ARISTOTELIS MORALIVM AD NICOMACHVM LIBER SEXTVS.

Cum Sancti Thomæ Aquinatis præclarissimis commentariis.

A

LECTIO PRIMA

QVia autem extitimus prius, dicentes, quoniam oportet medium eligere, neque superabundantiam, neque defectum, medium autem est, vt recta ratio dicit, hoc diuidamus.

b In omnibus enim dictis habitibus, quemadmodum & in aliis est quoddam signum ad quod inspiciens rationem habens intendit, & remittit, & qui est terminus medietatum, quas inter medium dicimus esse superabundantiæ, & defectus, existentes secundum rectam rationem.

c Est autem dicere siquidem verum, nihil autem manifestum. Etenim in aliis studiis circa quæcunque est scientia, hoc verum quidem dicere, quoniam, neque plura, neque minora oportet laborare neque negligere, sed media, & vt recta ratio. Hoc autẽ solum habens vtique aliquis, nihil vtique

LECTIO PRIMA.

CVm ante dictum sit medium expetendum esse, non id quod nimium est, atque parum & medium perinde sese habeat, atque recta ratio dictat, hoc ipsum deinceps diuidamus oportet.

B *In omnibus enim dictis habitibus, quemadmodum & in cæteris est quoddam signum, ad quod is inspiciens, qui rationem habet, intendit atque remittit. Estque quidam terminus mediocritatum, quas inter exuperationem defectumque dicimus esse, ita sese habentes, vt recta ratio statuit.*

C *Atque sermo talis est quidem verus, non tamen dilucidus. Nam & in quauis opera atque cura circa quam versatur scientia verum est dicere, neque nimium neque parum esse elaborandum, vel quiescendum, sed mediocriter, & vt ratio recta præscribit. Atqui hoc tantum habet nihil plus scierit, vt si*

sciet amplius, puta qualia, oportet afferri A ad corpus. Si quis dicat quæcunque medicinalis iubet, & vt qui hanc habet.

quispiam dixerit ea esse corpori afferenda quæ medicina, & vt is qui hanc habet scientiam iubet.

d Propter quod & oportet, & circa animæ habitus non solum vere esse hoc dictum, sed & determinatum, & quæ est recta ratio, & huius quis terminus.

Quapropter, & circa habitus animi non modo vere hoc dictum esse oportet, sed etiam determinatum quænam sit ipsa ratio recta, & quæ eius sit definitio.

e Animæ autem virtutes diuisimus. Et has quidem esse moris diximus, has autem intellectus. De moralibus quidem igitur pertransiuimus. De reliquis autem de anima primum dicentes, dicimus sic.

Virtutes itaque animæ superioribus in locis diuisimus. Et alias moris, alias mentis diximus esse. Atque de moris quidem virtutibus iam transegimus, de reliquis vero dicamus oportet, prius hisce de anima declaratis.

f Prius quidem igitur dictum est duas esse B partes animæ, & rationem habens, & irrationalem.

Duas igitur esse animæ partes antea diximus. Eam quæ rationis est particeps, & eam, quæ eiusdem est expers.

g Nunc autem de rationem habente secundum eundem modum dicendum. Et supponantur duo ratione habentia. Vnum quidem quo speculamur talia entium, quorum principia non contingit aliter se habere. Vnum autem quo contingentia.

Nunc autem identidem pars, ea quæ rationem habet, est diuidenda. Atque sit suppositum duas esse partes, quæ sunt participes rationis. Vnam qua contemplantur ea, quorum principia, vt aliter sese habeant, minime fieri potest. Alteram, qua perspicimus ea, quæ aliter sese habere possunt.

h Ad ea enim quæ genere altera, & animæ particularum alterum genere ad vtrumque aptum natum. C

Eæ namque animæ partes diuersæ sunt genere, quæ sunt aptæ ad res eas cognoscendas, quæ genere differunt.

i Siquidem secundum similitudinẽ quandam, & proprietatem cognitio existit ipsius.

Si quidem ipsis inest rerum cognitio similitudine quadam, atque accommodatione.

k Dicatur autem horum hoc quidem scientificum, hoc autem ratiocinatiuum. Et consiliari enim & ratiocinari idem. Nullus autem consiliatur de non contingentibus aliter habere. Quare ratiocinatiuum est vna quædam pars rationem habentis.

Atque harum altera vis sciendi, altera vis subducendi rationem vocetur. Consultare namque rationemque subducere eadem possunt. Nemo autem de iis rebus consultat, quæ aliter se habere non possunt. Quare vis subducendi rationem vna pars eius partis est animæ, quæ rationis est particeps.

LECTIO PRIMA.

POstquam Philosophus determinauit de virtutibus moralibus, in hoc Sexto libro determinat de intellectualibus. Et primo procemialiter dicit de quo est intentio. Secundo determiuat propositum, ibi. [Prius quidem igitur dictum est, &c.] Circa primum tria facit. Primo dicit, quod dicendum est de ratione recta. Secundo ostendit, quid de eadẽ dicendum est, ibi. [In omnibus enim dictis habitibus.] Tertio continuat se ad præcedentia, ibi. [Animæ autem virtutes, &c.] Dicit ergo primo, quod quia superius, in Secundo dictum est, quod in virtutibus moralibus, de quibus supra dictum est, oportet eligere medium, & prætermittere superabundantiam, & defectum. Medium autem determinatur secundum rationem rectam, vt in Secundo habitum est, consequens est, vt rationem rectam, id est virtutem intellectualem, quæ est rectitudo rationis, diuidamus in suas species, sicut & similiter diuisimus virtutes morales. Deinde cum dicit.

b ¶ Ostendit quid dicendum sit de ratione recta. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit, quid de ratione recta haberi possit, per ea quæ dicta sunt supra. Secundo ostendit, quod hoc non sufficit, ibi. [Est autem dicere quidem, &c.] Tertio concludit quid oporteat amplius dicere, ibi. [Propter

D quod oportet, &c.] Dicit ergo primo, quod in omnibus prædictis habitibus id est virtutibus moralibus, sicut in aliis rebus, puta in artificialibus est aliquid quasi signum, ad quod respicit ille, qui habet rectam rationem, & si intendit, & remittit id est addit, vel minuit, vel considerat per hoc signum quis est terminus medietatum, id est quomodo debeat determinari medietas in vnaquaque virtute, quam quidem medietatem dicimus esse, quoddam medium inter superabundantiam, & defectum, & hoc secundum rationem rectam. Hoc autem signum, quod est virtuoso, sicut regula artifici, est id quod decet, & conuenit, à quo non E oportet deficere, nec vltra addere. Et hoc est medium virtutis, quæ quidem supra in Secundo manifestata sunt. Deinde cum dicit.

c ¶ Ostendit, quod hoc non sufficit cognoscere circa rationem rectā. Et dicit, quod id quod dictũ est, est quidẽ verum, sed non est sufficiẽter manifestum prout requiritur ad vsum rationis rectæ. Est enim id quod dictum est, quoddam commune, quod verificatur in omnibus humanis studiis, in quibus homines secundum scientiam practicam operantur, puta in militia, & medicina, & in quibuscumque negociis. In quibus omnibus verum est dicere, quod neque plura, neque pauciora oportet, aut facere, aut negligere, sed ea, quæ medio modo se habent, & secundum quod ratio

recta

recta determinat. Sed ille, qui hoc ſolum commune habet, non propter hoc ſciet amplius procedere ad operandum. Puta ſi quærenti qualia oportet dare ad ſanandum corpus, aliquis reſponderet, quod illa debent dari, quæ præcipit ars medicinæ, & ille, qui habet hanc artem, ſcilicet medicus, non propter hoc interrogans ſciret quid deberet dare infirmo. Sic autem ſe habet ratio recta prudentiæ in moralibus, ſicut recta ratio artis in artificialibus, vnde patet, quod non ſufficit id quod dictum eſt. Deinde cum dicit. A

d ¶ Concludit, quod ſimili ratione circa animæ habitus non ſufficit, quod ſolum aliquid vere dicatur in communi, ſed quod diſtincte determinetur, quæ ſit ratio recta, & quis ſit terminus, id eſt definitio rationis rectæ, vel etiam ſecundum quid ratio recta determinari poſſit. Deinde cum dicit.

e ¶ Continuat ſe ad præcedentia. Et dicit, quod cũ ſupra diuiſerimus in fine primi, virtutes animæ, hoc modo quod quaſdam diximus eſſe morales, quaſdam intellectuales. Ex quo de moralibus dictum eſt, reſtat, quod determinemus de intellectualibus, ſecundum quas ipſa ratio rectificatur, ita tamen, quod prius aliqua dicenda ſunt de ipſa anima, ſine cuius cognitione non poſſunt cognoſci animæ virtutes, vt ſupra in fine primi dictum eſt. Deinde cum dicit.

f ¶ Incipit proſequi propoſitum. Et primo determinat, quæ dicenda ſunt de anima. Secundo proſequitur de virtutibus intellectualibus, ibi. [Sumendum ergo vnuſquiſque horum, &c.] Circa primum tria facit. Primo reſumit diuiſionem partium animæ, ſupra poſitam in fine primi. Secundo ſubdiuidit alterum membrum ibi. [Nunc autem de rationem habente, &c.] Dicit ergo primo, quod prius dictum eſt, quod duæ ſunt partes animæ. Vna quæ eſt habens rationem, alia quæ eſt irrationalis. Dictum autem eſt ſupra, quod id quod eſt rationem habens per eſſentiam, perficitur per virtutes intellectuales: id autem, quod eſt irrationale, participans tamen ratione, perficitur per virtutes morales. Deinde cum dicit.

t. 2.

g ¶ Subdiuidit alterum membrum prædictæ diuiſionis. Et circa hoc tria facit. Primo proponit diuiſionem. Secundo probat membra diuiſionis, ibi [Ad ea enim quæ genere altera, &c.] Tertio imponit nomina membris diuiſionis, ibi. [Dicatur autem, &c.] Dicit ergo primo, quod quia intendimus de virtutibus intellectualibus, quæ perficiunt partem animæ rationem, ideo ad diſtinguendum virtutes intellectuales, oportet diuidere rationem habens eodem modo quo ſupra diuiſimus partes animæ, non quaſi ex principali intentione, ſed ſecundum quod ſufficit ad propoſitum. Supponatur ergo, quod pars rationalis diuiditur in duas. Vna quidem eſt per quam ſpeculamur illa entia, ſcilicet neceſſaria, quorum principia non poſſunt aliter ſe habere. Alia autem pars per quam ſpeculamur contingentia. Deinde cum dicit.

T. c. 26.

h ¶ Probat præmiſſam diuiſionem tali ratione ad obiecta, quæ differunt genere neceſſe eſt, quod diuerſa genera partium animæ adaptentur. Manifeſtum eſt autem, quod contingens, & neceſſarium differunt genere, ſicut habetur de corruptibili, & incorruptibili, 10. Metaph. Relinquitur ergo, quod ſit diuerſum genus partium animæ rationalis, quo cognoſcit neceſſaria, & contingentia. Maiorem autem propoſitionem probat ibi.

i ¶ Et hoc ſic Partibus animæ ineſt cognitio, ſecundum quod habent ſimilitudinem quandam ad res cognitas, non quidem ita, quod res cognita actu ſit in natura potentiæ cognoſcentis. Sicut Empedocles poſuit, quod terra, terram cognoſcimus, igne, ignem, & ſic de aliis, ſed inquantum quælibet potentia animæ, ſecundum ſuam proprietatem eſt proportionata ad talia cognoſcenda, ſicut viſus ad cognoſcendos colores, & auditus ad cognoſcendos ſonos, ſed eorum, quæ ſunt inuicem ſimilia, & proportionata eſt eadem ratio diſtinctionis. Ergo ſicut cognita per rationem differunt genere, ita & partes animæ rationalis. Deinde cum dicit.

k ¶ Imponit nomina prædictis partibus. Et dicit, quod prædictarum partium animæ rationalis, vna quidem, quæ ſpeculatur neceſſaria, poteſt dici B ſcientificum genus animæ, quia de neceſſariis eſt ſcientia. Alia autem pars poteſt dici ratiocinatiua ſecundum quod ratiocinari, & conſiliari pro eodem ſumitur. Nominat enim conſilium quandam inquiſitionem nondum determinatam ſicut & ratiocinatio. Quæ quidem indeterminatio maxime accidit circa contingentia, de quibus ſolis eſt conſilium. Nullus enim conſiliatur de his, quæ non contingunt aliter ſe habere. Sic ergo ſequitur, quod ratiocinatiuum ſit vna pars animæ rationem habentis. Videntur autem quod hic Philoſophus determinat dubitationem habere. Ipſe enim in Tertio de Anima, diſtinguit intellectum C in duo, ſcilicet in agens, & poſſibile, & dicit, quod agens eſt quo eſt omnia facere, poſſibilis autem eſt quo eſt omnia fieri. Sic ergo tam intellectus agens, quam poſſibilis, ſecundum ſuam rationem ad omnia ſe habet. Eſſet ergo contra rationem vtriuſque intellectus, ſi alia pars animæ eſſet, quæ intelligit neceſſaria, & quæ intelligit contingentia. Rurſum, verum neceſſarium, & verum contingens videntur ſe habere, ſicut perfectum, & imperfectum in genere veri: eadem autem potentia animæ cognoſcimus perfecta, quæ imperfecta in eodem genere, ſicut viſus lucida, & tenebroſa: multo igitur magis eadem potentia intellectiua cognoſcit neceſſaria, & contingentia. Item vniuerſalius ſe habet intellectus ad in- D telligibilia, quam ſenſus ad ſenſibilia. Quanto enim aliqua virtus eſt altior, tanto eſt magis vnita: ſenſus autem viſus participat, ſcilicet cœleſtia corpora, & corruptibilia, ſcilicet inferiora, quibus proportionaliter reſpondere videntur neceſſarium, & contingens: multo igitur magis eadem intellectiua potentia cognoſcit neceſſaria, & contingentia. Videtur autem probatio, quam inducit efficax non eſſe. Non enim quælibet diuerſitas generis obiecti requirit diuerſas potentias; alioquin non eadẽ potentia viſiua videremus plantas, & alia animalia, ſed ſola illa diuerſitas, quæ reſpicit formalem rationem obiecti, puta ſi eſſet diuerſum genus coloris, vel luminis, opor- E tet eſſe diuerſas potentias viſiuas. Obiectum autem intellectus proprium eſt, quod quid eſt commune omnibus ſubſtantiis, & accidentibus licet non eodem modo, vna & eadem intellectiua potentia cognoſcimus ſubſtantias, & accidentia. Pari ergo ratione diuerſitas generis neceſſariorum, & contingentium non requirit diuerſas potentias intellectiuas. Hæc autem dubitatio de facili ſoluitur, ſi quis conſideret, quod contingentia dupliciter cognoſci poſſunt. Vno modo ſecundum rationes vniuerſales, alio modo ſecundum quod in particulari. Vniuerſales quidem igitur rationes contingentium immutabiles ſunt,

& secundum hoc de his demonstrationes dantur, & ad scientias demonstratiuas pertinet eorum cognitio. Non enim scientia naturalis solum est de rebus necessariis, & incorruptibilibus, sed etiam de rebus corruptibilibus & contingentibus. Vnde patet, quod contingentia sic considerata ad eandem partem animæ intellectiuæ pertinent, ad quam necessaria, quam Philosophus vocat hic scientificum, & sic procedunt rationes inductæ. Alio modo possunt accipi contingentia, secundum quod sunt in particulari, & sic variabilia A sunt, nec cadit supra ea intellectus, nisi mediantibus potentiis sensitiuis. Vnde & inter partes animæ sensitiuas ponitur vna potentia, quæ dicitur ratio particularis, siue vis cogitatiua, quæ est collatiua intentionum particularium. Sic autem hic accipit Philosophus contingentia, ita enim cadunt sub consilio, & operatione, & propter hoc ad diuersas partes animæ rationalis pertinere dicit necessaria, & contingentia, sicut vniuersalia speculabilia & particularia operabilia.

LECTIO II.

B SVmendum ergo vtriusque horum quis optimus habitus. Hæc enim vtriusque. Virtus autem ad opus proprium.

b Tria autem sunt in anima dominatiua actus, & veritatis, sensus, intellectus, appetitus.

c Horum autem sensus, neque vnius principium actus. Manifestum autem, eo quod bestiæ quidem sensum habent, actum autem non communicant.

d Est autem quod in mente affirmatio, & negatio, hoc in appetitu, & prosecutio, & fuga.

C *e* Quare, quia moralis virtus habitus electiuus. Electio autem appetitus consiliatiuus. Oportet quidem propter hoc rationem veram esse, & appetitum rectum, siquidem electio studiosa. Et eandem hanc quidem dicere, hunc autem prosequi. Hæc quidem igitur mens, & veritas practica.

f Speculatiuæ autem mentis, & non factiuæ, neque practicæ bene & male, verum & falsum. Hoc enim est omni intellectui opus. Practici autem & intellectui, veritas confesse habens appetitui recto.

D *g* Actus quidem igitur principium electio, vnde motus, sed non cuius gratia. Electionis autem appetitus, & ratio, quę gratia alicuius. Propter quod neque sine intellectu, & mente, neque sine morali habitu est electio. Bona actio enim & contrarium in actione sine intellectu, & mente, & more non est.

h Mens autem ipsa nihil mouet; sed quæ gratia huius, & practica, hæc enim & factiuæ principatur. Gratia enim huius facit omnis faciens, & non finis simpliciter, sed ad aliquid, & alicuius factum sed non actũ. Bona actio enim finis, appetitus autem huius.

E *i* Propter quod, vel appetitiuus intellectus electio, vel appetitus intellectiuus, & tale principium homo.

k Non est autem eligibile, neque factum, puta nullus eligit Ilion captam fuisse, neq; enim consilientur de facto, sed de futuro contingenti. Factum autem non contingit non fieri. Propter quod recte Agathon. Solo

LECTIO II.

SVmendum est igitur quisnam vtriusque sit optimus habitus, hic enim vtriusque est virtus. Virtus autem est ad proprium opus.

Tria sunt in anima, quæ habentur agendi principia, veritatisque. Sensus, Intellectus, Appetitus.

Atque sensus nullius est principium actus: quod quidem ex eo patet, quia belluæ sensum quidem habent, actionis autem sunt expertes.

Est autem id in appetitu persecutio atque fuga, quod est affirmatio negatioque in mente.

Quare cum moris quidem virtus habitus sit electiuus. Electio vero appetitus deliberatiuus ob hæc ipsa, & rationem veram, & appetitum rectum esse oportet, si electio sit studiosa atque eadem, illam quidem dicere, hunc autem persequi. Hæc igitur mens, atque veritas actiua est.

Mentis autem eius, quæ contemplandi, non agendi, neque faciendi principium est bonum ac malum verum est, atque falsum. Hoc enim mentis est omnis opus. Sed actiuæ mentis veritas est consentanea appetitui recto.

Electio igitur actus principium est vnde est motus, sed non id gratia cuius. Appetitus autem eaque ratio, quæ alicuius est gratia electionis principium est. Idcirco neque sine intellectu menteque, neque sine habitu moris, est ipsa electio. Sine namque mente, atque more, non est actio bona, nec item contraria.

Mens autem ipsa nihil mouet, sed ea, quæ alicuius est gratia, & actiua, hæc enim, & effectrici menti præest, nam omnis qui facit, gratia huius facit. Et non est simpliciter finis, sed ad aliquid, & alicuius id quod efficitur, sed non id quod agitur. Ipsa namque bona actio finis est, & huius est appetitus.

Quapropter electio, vel intellectus est appetitiuus, vel appetitus intellectiuus. Et tale principium est homo.

Nulla autem res facta est eligibilis. Nemo enim eligit Ilium expugnasse. Neque enim de eo quisquam consultat quod factum est, sed de futuro, ac contingente. Factum autem non contingit non factum esse. Quapropter recte Agatho

A Solo enim ipso Deus priuatur ingenita facere, quæ sunt facta.

Agatho dixit.
Hoc etiam ipse Deus soloque carere videtur. Infectum vt faciat, quod factum est, atque peractum.

l Vtrarumque vtique intellectiuarum particularum veritas opus.

Opus igitur vtriusque partis intellectiuæ veritas est.

m Secundum quos igitur maxime habitus dicit, verum vtraque ipsi virtutes ambabus.

Quare quibus habitibus maxime pars vtraque verum dicit, ij sunt ambarum virtutes.

LECTIO II.

POstquam Philosophus distinxit partes animæ rationem habentis, secundum quod est necessarium ad propositum, hic incipit agere de ipsis virtutibus intellectualibus, quibus vtraque pars animæ rationalis perficitur. Et primo determinat de singulis intellectualium virtutum. Secundo, mouet quandam dubitationem de vtilitate ipsarum, ibi. [Dubitabit autem vtique aliquis, &c.] Lect. 10.
Circa primum duo facit. Primo, inuestigat rationes accipiendi virtutes intellectuales. Secundo incipit de eis agere, ibi. [Incipientes igitur superius, &c.] Lect. 3.
Circa primum tria facit. Primo proponit communem rationem virtutis prout in primo dictum est, quod virtus alicuius est, quæ opus eius bonum reddit. Secundo inquirit quid sit bonum opus animæ rationem habentis, quantum ad vtramque, ibi. [Tria sunt in anima, &c.] Tertio concludit, quæ vel quales sunt virtutes vtriusque partis, ibi. [Secũdum quos igitur, &c.] Dicit ergo primo, quod ex quo positæ sunt duæ partes animæ rationem habentis, cui attribuuntur virtutes intellectuales, sumendum est, quis est optimus habitus duarum vtriusque prædictarum partium, quia talis habitus necesse est, quod sit virtus vtriusque. Dictum est autem supra, quod virtus vniuscuiusque rei determinatur ad proprium opus quod scilicet perficitur secundum virtutem. Hic autem dicitur optimus habitus, quo optime perficitur aliquod opus. Deinde cum dicit.

b ¶ Inquirit quid sit proprium opus vtriusque prædictarum partium. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit, quæ sint principia humanorum actuum. Secundo inquirit quid sit proprium opus rationis, ibi. [Speculatiuæ autem mentis, &c.] Tertio infert conclusionem intentam, ibi. [Vtrarumque itaque, &c.] Circa primum tria facit. Primo proponit tria, quæ dicuntur esse principia humanorum actuum. Secundo excludit vnum eorum, ibi. [Horum autem sensus, &c.] Tertio ostendit, quoniam duo reliqua adinuicem concordare possunt, ibi. [Est autem, quod in mente, &c.] Circa primum considerandum est, quod duo opera dicuntur esse propria homini, scilicet cognitio veritatis, & actus inquantum, scilicet homo agit tanquam dominus proprii actus, & non sicut actus, vel ductus ab aliquo, super hæc igitur duo videntur habere dominium & potestatem, tria quæ sunt in anima, scilicet sensus, intellectus, & appetitus. His enim tribus mouentur animalia, vt dicitur in Tertio de Anima. Deinde cum dicit. T. c. 48. & c. 56.

c ¶ Excludit ab eo, quod dictum est vnum eorum, scilicet sensum. Et de veritate quidem manifestum est, quod non pertinet, neque ad sensum, neque ad appetitum. Apponit autem vlterius, quod inter prædicta tria, sensus nullius actus principium est, eo scilicet modo, vt per sensum haberi possit dominium actus. Quod quidem manifestum est per hoc, quod bestiæ habent quidem sensum, non tamen communicant actum, quia non habent dominium sui actus. Non enim à seipsis agunt, sed mouentur instinctæ naturæ. Deinde cum dicit.

B *d* ¶ Ostendit, quomodo opera duorum reliquorum, scilicet intellectus, & appetitus, possunt adinuicem concordare. Et primo ostendit, quomodo eorum actus sunt sibi proportionales. Intellectus enim in iudicando habet duos actus, scilicet affirmationem, qua assentit vero, & negationem qua dissentit à falso. Quibus duobus respondent duo proportionabiliter in vi appetitiua, scilicet prosecutio qua appetitus tendit in bonum, & inhæret ei, & fuga qua recedit à malo, & dissentit ei. Et secundum hoc intellectus, & appetitus possunt conformari, inquantum id quod intellectus affirmat bonum, appetitus prosequitur, & id quod intellectus negat esse bonum appetitus fugit. Deinde cum dicit.

C *e* ¶ Concludit quomodo in moralibus virtutibus prædicti actus intellectus, & appetitus sibi concordant. Virtus enim moralis est habitus electiuus, vt dictum est in Secundo. Electio autem appetitus est consiliatiuus, inquantum scilicet appetitus accipit, vt præconsiliatum est, vt dictum est in Tertio. Lect. 7. Consiliari autem est actus vnius partis rationis, vt supra habitum est. Quia igitur ad electionem concurrit, & ratio, & appetitus, si Lect. 10. electio debeat esse bona, quod requiritur ad rationem virtutis moralis, oportet, quod & ratio sit vera, & appetitus sit rectus, ita, scilicet quod eadem quæ ratio dicit, id est affirmat, appetitus prosequatur. Ad hoc enim quod sit perfectio in actu, oportet quod nullum principiorum eius sit imperfectum. Sed hæc mens, siue ratio, quæ sic concordat appetitui recto, & veritas eius est practica. Deinde cum dicit.

D *f* ¶ Ostendit quid sit opus rationem habentis, secundum vtranque partem. Et primo ostendit, quomodo vtraque pars se habeat ad veritatem. Secundo quomodo se habeat ad actum, ibi. [Actus quidem igitur, &c.] Dicit ergo primo, quod bonæ & malæ mentis, idest intellectus, vel rationis, quæ est speculatiua, & non practica, consistit simpliciter in vero & falso, ita scilicet quod verum absolutum est bonum eius, & falsum absolutum est malum ipsius. Dicere enim verum & falsum, est opus pertinens ad quemlibet intellectum. Sed bonum practici intellectus non est veritas absoluta, sed veritas confesse se habens, idest concorditer ad appetitum rectum, sicut ostensum est, quod sic virtutes morales concordant. Videtur autem hic esse quoddam dubium: nam si veritas intellectus practici determinatur in comparatione ad appetitum rectum, appetitus autem rectitudo determinatur per hoc, quod consonat rationi veræ, vt prius dictum est, sequitur quædam circulatio in dictis determinationibus. Et ideo dicendũ est, quod appetitus est finis, & eorum quæ sunt ad finem, finis autem determinatus est homini à natura, vt Lect. 2.

E

scilicet in Tertio habitum est. Ea autem quæ sunt A ad finem, non sunt nobis determinata à natura, sed per rationem inuestiganda. Sic ergo manifestum est, quod rectitudo appetitus per respectum ad finem est mensura veritatis, in ratione practicæ. Et secundum hoc determinatur veritas rationis practicæ secundum concordiam ad appetitum rectum. Ipsa autem veritas rationis prædictæ est regula rectitudinis appetitus, circa ea, quæ sunt ad finem. Et ideo secundum hoc dicitur appetitus rectus, qui prosequitur, quæ vera ratio dicit. Videtur hic etiam esse dubium de hoc, quod prosequitur de speculatiuo & practico intellectu, quasi de duabus partibus supra positis, scilicet scientifico, & ratiocinatiuo, cum tamen supra dixerit esse di- B uersas partes scientificum, & ratiocinatiuum,
T. c. 49. quod de intellectu speculatiuo, & practico in Tertio de anima negat. Dicendum est ergo, quod intellectus practicus principium quidem habet in vniuersali consideratione & secundum hoc est idem subiecto cum speculatiuo, sed terminatur
T. c. 58. eius consideratio in particulari operabili. Vnde Philosophus dicit in Tertio de anima, quod ratio vniuersalis non mouet sine particulari. Et secundum hoc, ratiocinatiuum ponitur diuersa pars à scientifico. Deinde cum dicit.

g ¶ Ostendit, quod vtraque ratio se habet ad actum. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit, C quod mens est principium actus. Secundo ostendit, quæ mens est principium actus, ibi. [Mens autem ipsa, &c.] Tertiò ostendit circa qualia obiecta mens est principium actus, ibi. [Non est autem eligibile] Concludit ergo primo ex his, quæ supradicta sunt, quod ex quo electio est appetitus consiliatiuus, sequitur, quod sit actus principium, vnde motus, idest per modum causæ efficientis, sed non cuius gratia, idest per modum
T. c. 49. causæ finalis. Dictum est enim in Tertio de Anima, quod appetitus est mouens in animalibus, sed ipsius electionis sunt principia appetitus, & ratio, quæ est gratia alicuius, idest quæ ordinantur ad aliquid operabile sicut ad finem. Est enim electio appetitus eorum, quæ sunt ad finem. Vnde ratio D proponens finem, & ex eo procedens ad ratiocinandum, & appetitus tendens in finem comparatur ad electionem per modum causæ. Et inde est, quod electio dependet ab intellectu siue mente, & ab habitu morali, qui perficit vim appetitiuam, ita quod non est sine vtroque eorum. Et hoc probat per signum. Effectus enim electionis est actio vt dictum est. Actio autem bona, & contrarium in actione, id est mala actio non potest esse sine mente, & more, id est sine morali, idest quacunque dispositione ad appetitum pertinente. Vnde nec electio bona vel mala, est sine more, & mente Deinde cum dicit.

h ¶ Ostendit, quæ mens, vel ratio sit principium actus. Et primo ostendit propositum. Secundo infert quoddam corollarium, ibi. [Ex dictis propter quod, vel appetitus, &c.] Dicit ergo primo, quod quamuis mens sit principium actus, tamen mens ipsa, secundum se absolute considerata, id
Vti suprà. est ratio speculatiua, nihil mouet, quia nihil dicit de prosequendo, vel fugiendo, vt dicitur in Tertio de Anima, & sic non est principium alicuius actus, sed solum illa quæ est gratia huius, id est quæ ordinatur ad aliquod particulare operabile sicut ad finem, & hæc est ratio, vel mens prædicta, quæ quidem non solum principatur actiuæ operationi, quæ non transit in exteriorem materiam, sed manet in agente, vt concupiscere, & irasci, sed etiam factiuæ, quæ transit in exteriorem materiam, sicut vrere, & secare. Et hoc probat per hoc quod omnis faciens, puta faber, aut ædificator, facit suum opus gratia huius, id est propter finem, & non propter finem vniuersalem sed ad aliquod particulare, quod est factum, id est constitutum in exteriori materia, puta cultellus, aut domus, & non est finis aliquid actum, id est aliquid agibile, in agente existens, puta recte concupiscere, aut irasci. Facit enim omnis faciens propter aliquid, quod est alicuius, idest quod habet aliquem vsum, sicut vsus domus est habitatio, B & talis quidem est finis facientis, scilicet factum, & non actum. Ideo autem non actum, quia in agibilibus ipsa bona actio est finis, puta bene concupiscere, vel bene irasci. Et sicut mens practica est gratia huius finis, vel facti, vel actionis, ita etiam appetitus est alicuius particularis finis. Deinde cum dicit.

i ¶ Infert quoddam corollarium ex præmissis. Quia enim electio principium actus & electionis principia sunt appetitus & ratio siue intellectus, aut mens, quæ mediante electione principia sunt actus, consequens est, quod electio sit intellectus appetitiuus, ita scilicet quod electio sit es- C sentialiter actus intellectus, secundum quod ordinat appetitum, vel sit appetitus intellectiuus, ita quod electio sit essentialiter actus appetitus, secundum quod dirigitur ab intellectu. Et hoc verius est, quod patet ex obiectis. Obiectum enim electionis est bonum & malum, sicut & appetitus, non autem verum, & falsum, quæ pertinent ad intellectum. Et tale principium est homo, scilicet agens eligendo propter intellectum, & appetitum. Deinde cum dicit.

k ¶ Ostendit circa qualia mens sit principium actus per electionem. Et dicit, quod nullum factum, id est nullum præteritum est eligibile, sicut nullus eligit Ilion, id est Troiam fuisse captam. Cuius ratio est, quia electio est appetitus præ- D consiliati, vt dictum est. Nullus autem consiliatur de facto, id est de præterito, sed de futuro, & contingenti, & hoc probat, quia consilium non est nisi de aliquo contingenti, vt supra habitum est: factum autem, quod est præteritum, non est contingens, quia non contingit ipsum non fieri, id est quod non sit factum, & ad hoc inducit verbum Agathonis, qui recte dixit, quod solo isto posse priuatur Deus, vt scilicet faciat ingenita, id est non facta, quæ sunt facta. Et hoc recte dixit. Necesse est enim, quod potestati cuiuslibet causæ subsit omne illud, quod potest contineri sub proprio obiecto virtutis eius, si- E cut ignis potest calefacere omne calefactibile. Virtus autem Dei, qui est vniuersalis causa entium, extendit se ad totum ens, vnde solum illud subtrahitur diuinæ potestati, quod repugnat rationi entis, vt hoc, quod implicat contradictionem. Et tale est, quod factum est, non fuisse. Eiusdem enim rationis est aliquid esse dum est, & fuisse dum fuit, & non esse quod est, & non fuisse quod fuit. Deinde cum dicit.

l ¶ Concludit ex præmissis, quod cognitio veritatis est proprium opus vtriusque particulæ intellectus, scilicet practici, & speculatiui, vel scientifici, & ratiocinatiui. Deinde cum dicit.

m ¶ Concludit vltimum, quod illi habitus sunt

virtutes

virtutes ambabus partibus intellectus, per quos contingit verum dicere, quod est bonum intelle-

LECTIO III.

INcipientes igitur superius rursum de ipsis dicamus. Sunt vtique quibus verum dicit anima affirmando, vel negando, quinque secundum numerum. Hæc autem sunt ars, scientia, prudentia, sapientia, & intellectus. Suspicione vero, & opinione contingit falsum dicere.

b Scientia quidem igitur quid est, hinc manifestum si oportet certificare, & non sequi similitudines. Omnes enim suspicamur quod scimus non contingere aliter se habere. Contingentia autem aliter, cum extra speculari fiant latent, vel si sunt, vel non sunt. Ex necessitate ergo scibile, æternum ergo. Ex necessitate enim entia simpliciter omnia æterna. Æterna autem ingenita, & incorruptibilia.

c Adhuc docibilis omnis scientia videtur esse, & scibile discibile. Ex præcognitis autem omnis doctrina quemadmodum in Analyticis diximus. Hęc enim quidem per inductionem, hæc autem syllogismo. Inductio quidem igitur principium est, & credulitas vniuersalis, syllogismus autem ex vniuersalibus. Sunt igitur principia ex quibus syllogismus, quorum non est syllogismus. Inductio ergo. Scientia quidem ergo est habitus demonstratiuus, & quæcunque alia determinauimus in Analyticis. Cum enim aliqualiter credita, & cognita ipsi sint principia, scit. Si enim non magis conclusione, secundum accidens habet scientiam. De scientia quidem igitur determinatum sit per hunc modum.

d Contingentis autem aliter se habere est aliquid & factibile, & agibile. Alterum autem est factio & actio. Credimus autem de ipsis, & exterioribus rationibus. Quare, & cum ratione habitus actiuus alterum est ab eo, qui cum ratione factiuo habitu. Et neque continentur subinuicem actio, & factio. Neque enim actio est factio, neque factio actio est.

e Quia autem ædificatiua ars quædam est, & etiam habitus quidam cum ratione factiuus. Et nulla, neque ars est, quæ non cum ratione factiuus habitus est. Neque talis, quæ non ars, idem vtique erit & ars, & habitus cum ratione vera factiuus.

f Est autem ars omnis circa generationem & artificiare, & speculari. Qualiter vtique fiat aliquid contingentium & esse, & non esse, & quorum principium in faciente, sed non in facto.

g Neque enim de his, quæ ex necessitate sunt, vel fiunt ars est.

A *ctiuæ partis.*

LECTIO III.

DE ipsis igitur rursus dicamus oportet, altius initio sumpto. Sint itaque ea quibus verum anima dicit affirmando, aut negando numero quinque. Hæc autem sunt, ars, scientia, prudentia, sapientia, intellectus. Fieri enim potest vt falsum existimatione, opinioneque dicat.

B *Scientia igitur quidnam sit, hinc perspicuum est, si exacte dicere oportet, & non similitudines sequi. Omnes enim putamus, id quod scimus aliter sese habere non posse. Quæ vero possunt aliter se habere post contemplationem latent si sint, an non sint. Ipsum ergo scibile necessario est. Ergo est æternum, Quæ enim necessario simpliciter sunt, æterna sunt omnia. At æterna, ingenita, & incorruptibilia sunt.*

Præterea, omnis scientia doceri, & scibile
C *disci posse videtur. At ex antea notis, vt in resolutiuis etiam diximus, fit omnis doctrina. Nam alia per inductionem, alia per ratiocinationem efficitur. Atque inductio quidem principium est ipsius vniuersalis. Ratiocinatio autem est ex vniuersalibus. Sunt enim principia ex quibus ipsa ratiocinatio constat, quorum non est ratiocinatio, ergo inductio. Scientia ergo demonstratiuus est habitus, & cætera, quæ in resolutiuis determinauimus. Tum enim quispiam scit, cum aliquo modo credit, & sunt ipsi principia nota. Si enim non sint magis quā*
D *conclusio nota, per accidens habebit scientiam. De scientia igitur sit hoc modo determinatum.*

Eorum, quæ aliter sese habere possunt est, & aliquid, quod sub effectionem, & aliquid quod sub actionem cadit. Diuersa vero sunt effectio, atque actus. De his autem ipsis, & exterioribus sermonibus credimus. Quare & habitus, qui cum ratione actiuus est, diuersum est ab eo habitu, qui cum ratione est effectiuus, neque al-
E *tero continetur. Neque enim effectio actus est. neque actus effectio.*

Atqui cum extruendarum ædium facultas ars quædam sit, ac habitus quidam faciendi cum ratione, nullaque sit ars, quæ non sit habitus faciendi cum ratione, nec vllus habitus talis, qui non sit ars, fit vt idem sit ars, atque habitus faciendi vera cum ratione.

At vero circa generationem ars omnis versatur, & inuentionem contemplationemue quonammodo fiat eorum aliquid, quæ esse, & non esse possunt, & quorum principium non in eo quod efficitur, sed in ipso est faciente.

Nam neque eorum, quæ necessario sunt, vel fiunt est ars.

h Neque de his, quæ secundum naturam. In seipsis enim habent hæc principia. A *Neque eorum, quæ sunt secundum naturam. Hæc enim in seipsis habent principium ipsum.*

i Quia autem factio, & actio alterum, necessarium artem factionis, sed non actionis esse. *Cum autem effectio, atque actus diuersa sint, artem effectionis esse non actus necesse est.* lect. 8. & c.34.

k Et secundum modum aliquem circa eadem est fortuna, & ars, quemadmodum & Agathon ait. *Atque circa eadem quodammodo versatur ars, & fortuna, quemadmodum & Agatho dicit.*

Ars fortunam dilexit, & fortuna artem. *Quippe ars fortunam, fortunaque diligit artem.*

l Ars quidem igitur vt dictum est habitus quidam cum ratione vera factiuus est. Atechnia autem econtrario, cum ratione falsa factiuus habitus circa contingens aliter se habere. B *Ars igitur, vt diximus, habitus est quidam faciendi vera cum ratione. Contrarium autem artis habitus est faciendi falsa cum ratione circa id, quod sese aliter habere potest.*

LECTIO III.

POstquam Philosophus inuestigauit rationem secundum quam accipiendæ sunt intellectuales virtutes, hic iam incipit de ipsis intellectualibus virtutibus determinare. Et primo determinat
Lect. 1. de virtutibus intellectualibus principalibus. Secundo de virtutibus quibusdam adiunctis vni earum, scilicet prudentiæ, ibi. [Oportet autem assumere, &c.] Circa primum duo facit. Primo enumerat intellectuales virtutes. Secundo determinat de singulis earum, ibi. [Scientia quidem igitur quid est, &c.] Dicit ergo primo, quod ex quo posita est ratio accipiendi virtutes intellectuales, debemus rursum incipere ab eo, quod superius determinatum est, vt sic tractemus de ipsis intellectualibus virtutibus. Dictum est enim prius, quod virtutes intellectuales sunt habitus, quibus anima dicit verum. Sunt autem quinque numero, quibus anima semper dicit verum, vel affirmando vel negando, scilicet ars, scientia, prudentia, sapientia, & intellectus. Vnde patet, quod ista sunt quinque virtutes intellectuales. Ab horum autem numero excludit suspicionem, quæ per aliquas coniecturas habetur de aliquibus particularibus factis. Et opinionem, quæ per aliquas coniecturas habetur de aliquibus vniuersalibus. Quamuis enim per ista duo quandoque verum dicatur, tamen contingit, quod eis quandoque dicitur falsum, quod est malum intellectus, sicut verum est bonum intellectus: est autem contra rationem virtutis, vt sit principium mali actus. Et sic patet, quod suspicio & opinio, non possunt dici intellectuales virtutes. Deinde cum dicit.

b ¶ Determinat de virtutibus intellectualibus enumeratis. Et primo determinat de singulis earum: secundo ostendit, quæ sit principalior inter
Lect. 6. eas, ibi. [Quemadmodum caput habens, &c.] Circa primum duo facit. Primo determinat de virtutibus intellectualibus perficientibus intellectũ circa ea, quæ sunt ex principiis. Secundo determinat de habitibus intellectualibus perficienti-
Lect. 5. bus intellectum, circa prima principia, ibi. [Quia scientia de vniuersalibus, &c.] Circa primum duo facit. Primo determinat de scientia, quæ perficit intellectum circa necessaria. Secundo determinat de habitibus perficientibus intellectum circa contingentia, ibi. [Contingentis enim aliter habere, &c.] Circa primum duo facit. Primo notificat scientiam ex parte materiæ. Secundo ex parte causæ, ibi. [Adhuc docibilis omnis, &c.] Dicit ergo primo, quod manifestum potest esse quid sit scientia ex his, quæ dicuntur, si oportet per certitudinem scientiam cognoscere, & non sequi similitudines, secundum quas quandoque dicimur scire sensibilia de quibus certi sumus: sed certa ratio scientiæ hinc accipitur, quod omnes suspicamur C de eo, quod scimus, quod non contingat illud aliter se habere, alioquin non esset certitudo scientia, sed dubitatio opinantis. Huiusmodi autem certitudo, quod scilicet non possit aliter se habere, non potest haberi circa contingentia aliter se habere. Tunc enim solum potest de eis certitudo haberi, cum cadunt sub sensu. Sed quando fiunt extra speculari, id est, quando desinunt videri, vel sentiri, tunc latet vtrum sint, vel non sint. Sicut patet circa hoc, quod est Sortem sedere. Sic ergo patet, quod omne scibile est ex necessitate. Ex quo concludit, quod sit æternum, quia omnia quæ sunt simpliciter ex necessitate, sunt æterna. Huiusmodi autem non generantur, neque cor-D rumpuntur. Talia ergo sunt de quibus est scientia. Potest autem etiam de generabilibus & corruptibilibus esse aliqua scientia, puta naturalis, non tamen secundum particularia, quæ generationi, & corruptioni subduntur, sed secundum rationes vniuersales, quæ sunt ex necessitate, & semper. Deinde cum dicit.

c ¶ Notificat scientiam per causam. Et dicit, quod omnis scientia videtur esse docibilis, idest, potens doceri, vnde in primo Meth. dicitur, quod signum scientis est posse docere. Per id enim quod est actu reducitur alterum de potentia in actum. Et eadem ratione scibile est discibile, ab eo scilicet qui est E potentia. Oportet autem, quod omnis doctrina, seu disciplina fiat ex aliquibus præcognitis, sicut dictum est in principio Posteriorum analyticorum. Non enim possumus in cognitionem alicuius ignoti venire, nisi per aliquod notum. Est autem duplex doctrina ex cognitis. Vna quidem per inductionem: alia vero per syllogismum. Inductio autem inducitur ad cognoscendum aliquod principium, & aliquod vniuersale, in quod deuenimus per experimenta singularium, vt dicitur in Primo Meth. Sed ex vniuersalibus principiis prædicto modo præcognitis procedit syllogismus. Sic ergo patet, quod sunt quædã principia, ex quibus syllogismus procedit, quæ nõ certificatur per syllogismũ, alioquin procederetur in infinitum in principiis

principiis syllogismorũ, quod est impossibile, vt probatur in Primo posteriorum. Sic ergo relinquitur, quod principium syllogismi sit inductio. Non autem quilibet syllogismus est disciplinalis id est faciens scire, sed solus demonstratiuus qui ex necessariis necessaria cõcludit. Sic ergo manifestum est, quod scientia est habitus demonstratiuus id est, ex demonstratione causatus obseruatis omnibus illis, quæcunque circa scientiam demonstratiuam sunt in posterioribus analyticis. Oportet enim ad hoc quod aliquis sciat quod principia ex quibus scit, per aliquem modum sint credita & cognita, etiam magis quam conclusiones, quæ sciuntur. Alioquin non per se, sed per accidens habebit scientiam, inquantum scilicet potest contingere, quod istam conclusionem scit per quædam alia principia, & non per ista quæ non magis cognoscit, quam conclusionem. Oportet enim quod causa sit potior effectu. Vnde id quod est causa cognoscendi, oportet esse magis notum. Et ita per hunc modum determinatum est de scientia. Deinde cum dicit.

Lect. 8.
T. c. 34.

d ¶ Determinat de habitibus, qui perficiunt intellectum circa contingentia. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit duos esse habitus circa contingentia. Secundo determinat de vno eorum scilicet de arte ibi. [Quia autem ædificatiua, &c.] Tertio determinat de altero, scilicet prudentia, ibi. [Est autem ars, &c.] Dicit ergo primo, quod contingens aliter se habere diuiditur in duo scilicet in aliquid quod est agibile, & aliquid quod est factibile & per hoc cognoscitur, quod alterum est actio & alterum est factio. Et his possumus assentire per rationes exteriores, id est, per ea, quæ determinata sunt extra istam scientiam, scilicet in Nono Meth. Ibi enim ostensa est differentia inter actionem, & factionem, nam actio manens in ipso agente operatio dicitur: vt videre, intelligere, & velle. Sed factio est operatio transiens in exteriorem materiam ad aliquod formandum ex ea, sicut ædificare, & secare, Quia non habitus distinguuntur secundũ obiecta, consequens est, quod habitus qui est actiuus cum ratione, quæ est prudentia, sit alius ab habitu qui est cum ratione, qui est ars, & quod vnus factiuus eorum non contineatur sub alio, sicut neque actio, & factio cõtinentur subinuicem, quia neque actio est factio, neque factio est actio. Distinguũtur enim oppositis differẽtiis, vt ex dictis patet. Est autem considerandum, quod quia contigẽtium cognitio non potest habere certitudinem veritatis repellentem falsitatem, ideo quantum ad solam cognitionem pertinet, contingentia prætermittuntur ab intellectu, qui perficitur per cognitionem veritatis. Est autem vtilis contingentium cognitio, secundum quod est directiua humanæ operationis, quæ circa contingentia est, ideo contingentia diuisit tractans de intellectualibus virtutibus solum, secundum quod subiiciuntur humanæ operationi. Vnde & solum scientiæ practicæ sunt circa contingentia, inquantum contingentia sunt scilicet in particulari. Scientiæ autem speculatiuæ non sunt circa contingentia nisi secundum rationes vniuersales, vt supra dictum est. Deinde cum dicit.

e ¶ Determinat de arte. Et primo de ipsa arte secundum se. Secundo per comparationem ad oppositum. ibi. [Ars quidem igitur, &c.] Circa primum duo facit. Primo ostendit quid sit ars Secundo quæ sit artis materia, ibi [Est autem ars omnis, &c.] Primum manifestat per inductionẽ. Videmus enim quod ædificatiua est ars quædam, & iterum, quod est habitus quidam ad faciendum aliquid cum ratione. Et nulla ars inuenitur cui hoc non conueniat, quia scilicet sit habitus factiuus cum ratione neque etiam inuenitur talis habitus factiuus scilicet cum ratione qui non sit ars vnde manifestum est quod idem est ars quod habitus factiuus cum vera ratione. Deinde cum dicit.

f ¶ Determinat materiam artis. Et circa hoc tria facit. Primo proponit artis materiam. Secundo à quibus differat, secundum suam materiam, ibi. [Neque enim de his] Tertio ostendit cum quo conueniat in materia, ibi. [Et secundum modum quendam, &c.] Circa materiam artis duo est considerare, scilicet ipsam actionem artificis, quæ per artem dirigitur, & opus quod est per artem factum. Est autem triplex operatio artis. Prima quidem est considerare qualiter aliquid sit faciendum. Secunda autem est operari circa materiam exteriorem. Tertia autem est constituere ipsum opus. Et ideo dicit, quod omnis ars est circa generationem, aut circa constitutionem, & complementum operis, quod ponit tanquam finem artis, & est etiam circa artificiale, id est, circa operationem artis, quæ disponit materiam, & est etiã circa speculari qualiter aliquid fiat per artem. Ex parte vero ipsus operis duo est considerare: quorum primum est, quod ea quæ fiunt per artem humanam, sint contingentia esse, & non esse, quod patet ex hoc quod quando fiunt incipiũt esse de nouo. Secundũ est quod principium generationis artificialium operum est in solo faciente quasi extrinsecum, sed non est in facto tanquam intrinsecũ. Deinde cum dicit.

g ¶ Manifestat quod dictum est, ostendens differentiam artis ad tria, Primo quidem ad scientias diuinas, & Mathematicas, quæ sunt de his, quæ ex necessitate sunt, vel fiunt de quibus non est ars. Secundo ibi.

h ¶ Ostendit differentiam ad scientiam naturalem, quæ est de his, quæ sunt secundum naturam. De quibus non est ars. Habent enim ea, quæ sunt secundum naturam in seipsis principium motus, vt dicitur in Secundo Physicorum. Quod non competit operibus artis, vt dictum est. Tertio ibi.

i ¶ Ostendit differentiam artis ad prudentiam. T. c. 3.
Et dicit, quod quia actio & factio sunt altera inuicem, necesse est quod ars sit factionis directiua, & non actionis, cuius directiua est prudentia. Deinde cum dicit.

k ¶ Ostendit cum quo conueniat ars in materia. Et dicit, quod fortuna, & ars sunt circa ea, quæ fiunt per intellectum, sed ars cum ratione, fortuna sine ratione. Et hanc conuenientiam Agathon designauit dicens: quod ars dilexit fortunam, & fortuna artem, inquantum scilicet in materia conueniunt. Deinde cum dicit.

l ¶ Determinat de arte per comparationem ad eius oppositum. Et dicit, quod sicut ars (vt prædictum est) est quidam habitus factiuus cum vera ratione, ita atechnia, id est, inertia econuerso est habitus factiuus cum ratione falsa circa contingens aliter se habere.

LECTIO VI. A

DE prudentia autem ſic vtique aſſumamus ſpeculantes, quos vtique dicimus prudentes.

b Videtur autem prudentis eſſe poſſe bene conſiliari circa ipſa bona & conferentia non ſecundum partem, puta, qualia ad ſanitatem, vel fortitudinem: ſed ad bene viuere totum.

c Signum autem, quoniam circa aliquid prudentes dicimus quando ad finem aliquem ſtudioſum bene ratiocinabuntur, quorum non eſt ars. Quare, & totaliter erit prudens conſiliatiuus.

d Conſiliatur autem nullus de impoſſibilibus aliter ſe habere, neque non contingentibus ipſi agere. Quare ſi ſcientia quidem cum demonſtratione. Quorum autem principia contingit aliter ſe habere, horum non eſt demonſtratio (omnia enim contingunt & aliter habere:) & non eſt conſiliari de his, quæ ex neceſſitate ſunt: non vtique erit prudentia, ſcientia neque ars. Scientia quidem, quoniam contingit agibile aliter habere. Ars autem, quoniam aliud genus actionis, & factionis.

e Relinquitur ergo ipſam eſſe habitum verum cum ratione actiuum circa hominis bona, & mala.

f Factionis quidem enim alterum finis. Actionis autem non ſemper. Eſt enim ipſi eupraxia finis.

g Propter hoc Periclem, & tales prudentes exiſtimamus eſſe quoniam ipſis bona, & aliis poſſunt ſpeculari. Eſſe autem tales exiſtimamus diſpenſatiuos, & politicos.

h Hinc & tẽperantiam hoc appellamus nomine ſophroſynin, velut ſaluantẽ prudentiam, ſaluat autem talem exiſtimationẽ. Non enim omnem exiſtimationẽ corrumpit, neque peruertit delectabile, & triſte, puta quoniam trigonum duobus rectis æquales habet, vel non habet, ſed eas, quæ circa operabile. Principia quidẽ enim operabiliũ quod cuius gratia operabilia, Corruptio autem propter delectationem, vel triſtitiam confeſtim non apparebit principium neque oportere huius gratia, neque propter hoc eligere omnia, & operari. Eſt enim malitia corruptiua principii Quare neceſſe prudentiã habitum eſſe cum ratione vera circa humana bona operatiuum.

i Sed tamen artis quidem eſt virtus, prudentiæ autem non eſt.

k Et

LECTIO VI.

DE prudentia vero quænam ſit, percipiemus: ſi contemplabimur quoſnam ipſos prudentes dicimus eſſe.

Videtur itaque prudentis eſſe bene conſulere poſſe circa ea quæ ſibi ſunt bona, ac proſunt: non aliqua ex parte: vt quænam ad ſanitatem vel vires: ſed quæ ad bene viuendum omnino conducant.

Argumento eſt id ita eſſe eos etiam qui circa aliquid verſantur prudentes dici, cum bene ad finem ſtudioſum aliquem excogitauerint ea quorum nulla eſt ars. B *Quare & omnino prudentis eſt, qui ad conſultandum eſt aptus.*

Conſultat autem de iis nemo, quæ aliter ſeſe habere non poſſunt, aut de iis, quæ ipſe agere nequit. Quare ſi ſcientia quidem eſt cum demonſtratione. Quorum autem principia aliter ſeſe habere poſſunt, eorum non eſt demonſtratio (cuncta enim, & aliter ſeſe habere poſſunt) neque de his, quæ ſunt neceſſario conſultatio fieri poteſt: ipſa prudentia profecto, neque ſcientia, neque ars eſſe poteſt. Scientia quidem, quia quod ſub actionem cadit, aliter ſeſe habere po- C *teſt. Ars autem quod aliud actionis? aliud effectionis eſt genus.*

Reſtat ergo habitum ipſam eſſe agendi vera cum ratione circa ea, quæ ſunt bona homini, atque mala.

Finis enim effectionis eſt quid aliud præter ipſam effectionem. Actionis vero non ſemper. Eſt enim ipſa bona actio finis.

Quo circa Periclem, & viros tales arbitramur eſſe prudentes quia quæ ſibiipſis, & quæ cæteris hominibus ſunt bona perſpicere poſſunt. Eſſe autem eos tales putamus D *vt ad rem familiarem, atque ad rempublicam adminiſtrandam ſunt apti.*

Vnde & temperantiam conſeruatricem prudentiæ appellamus. Conſeruat autem talem exiſtimationem. Voluptas enim & dolor, non omnem exiſtimationem corrumpit. Non enim hunc triangulum tres angulos æquales duobus rectis habere. Sed eas, quæ circa id habentur quod cadit in actionem. Nam principium quidem rerum agendarum, id eſt, gratia cuius ſunt ipſa. Enimuero, qui corruptus eſt ob voluptatem aut E *dolorem, continuo non videbitur principium ipſum, nec huius gratia, ac propter hoc ipſum expetenda eſſe vniuerſa, atque agenda. Vitium enim principii corruptiuũ eſt. Quare prudentiam habitum eſſe agendi circa humana bona, vera cum ratione neceſſe eſt.*

At vero artis quidem eſt virtus, prudentiæ vero non eſt.

Et

k Et in arte quidem volens peccans eligibilior. Circa prudentiam autem minus, quemadmodum & circa virtutes. Manifestum igitur quoniam prudentia virtus quædam est, & non ars.

l Duabus autem entibus partibus animæ rationem habentium, alterius erit vtique virtus scilicet opinatiuæ. Opinio enim circa contingens aliter habere est & prudentia: Sed tamen neque habitus cum ratione solum. Signum autem quoniam, obliuio talis quidem habitus est, prudentiæ autem non est.

A *Et in arte quidem, qui sua sponte peccat, magis est expetendus. Circa vero prudentiam minus, quemadmodum & circa virtutes. Patet igitur prudentiam virtutem quandam esse, non artem.*

Cum autem duæ sint animæ partes rationem habentes, alterius erit ipsa prudentia virtus, ipsius inquam opinatiuæ. Nam & opinatio circa id versatur, quod aliter sese habere potest, & prudentia ipsa. Atqui neque habitus est cum ratione solum. Huius autem indicium est, talis quidem habitus obliuionem esse prudentiæ vero non esse. B

LECTIO IV.

POstquam Philosophus determinauit de arte, hic determinat de prudentia. Et primo ostendit, quid sit prudentia. Secundo ostendit quid sit obiectum eius. ibi. [Duabus autem entibus.] Circa primum duo facit. Primo ostendit, quid sit prudentia. Secundo differentiam eius ab arte, quantum ad rationem virtutis ibi. [Sed tamen artis quidem, &c.] Circa primum duo facit. Primo ostendit quis sit prudens. Secundo quid sit prudentia. ibi. [Consiliatur autem nullus, &c.] Circa primũ tria facit. Primo determinat modum agendi. Et dicit, quod sic oportet assumere de prudentia quid sit considerando, qui dicantur prudentes. Secundo ibi.

b ¶ Ostendit qui sunt prudentes. Et dicit, quod ad prudentem videtur pertinere, quod sit potens ex facultate habitus bene consiliari circa propria bona, & vtilia, non quidem in aliquo particulari negocio: puta qualia sint bona, vel vtilia ad sanitatem, vel fortitudinem corporalem: sed circa ea quæ sunt bona, & vtilia ad hoc, quod tota humana vita sit bona. Tertio ibi.

c ¶ Manifestat quod dictum est per signum, quia scilicet illi quidem dicuntur prudentes nõ simpliciter, sed circa aliquid determinatum, D qui possunt bene ratiocinari, quæ sunt bona vel vtilia ad aliquem finem determinatum: dummodo ille finis sit bonus, quia ratiocinari de his, quæ pertinent ad malum finem, est contrariũ prudentiæ: [illegible]modo hoc sit circa ea, quorum non est ars, quia bene ratiocinari de hoc non pertinet ad prudentiam, sed ad artē. Si ergo ille qui est bene consiliatiuus ad aliquid particulare est prudēs particulariter in aliquo negocio, cõsequēs est, quod ille sit totaliter & simpliciter etiam prudens qui est bene consiliatiuus de his, quæ pertinent ad totam vitam. Deinde cũ dicit.

d ¶ Ostendit quid sit prudentia. Et primo ponit diffinitionem prudentiæ. Secundo manifestat eam per signa, ibi. [Propter quod particula, &c. & talis, &c.] Circa primum tria facit. E Primo ostendit ex prædictis differentiam prudentiæ ad alios habitus supra positos scilicet scientiam, & artem. Secundo concludit diffinitionem prudentiæ, ibi. [Relinquitur ergo, &c.] Tertio assignat rationem cuiusdam, quod dixerat ibi. [Factionis quidem igitur &c.] Dicit ergo primo, quod nullus consiliatur, neque de his quæ sunt simpliciter impossibilia aliter se habere, neque de his, quæ non sunt in potestate eius. Accipiamus ergo ea, quæ supra dicta sunt, scilicet quod scientia est per demonstrationem. Et iterum quod demõstratio non potest esse de his, quorum principia contingit se aliter habere: aliter omnia, quæ ex principiis illis consequuntur, possent aliter se habere. Nõ enim potest esse, quod principia debilius esse habeant, quam ea, quæ sunt ex principiis. Coniungamus autem cum his ea, quæ nunc dicta sunt quod scilicet consilium non sit de his, quæ sunt ex necessitate, & quod prudentia sit circa consiliabilia, quia dictum est supra quod prudentis est bene consiliari: ex quibus omnibus C sequitur, quod prudentia, neque sit scientia, neque ars. Et quod non sit scientia per hoc patet, quod agibilia de quibus est consilium, & circa quæ est prudentia contingit aliter se habere, & circa talia non est scientia. Quod autem prudentia non sit ars, patet per hoc, quod aliud est genus actionis, & factionis. Vnde prudentia, quæ est circa actiones, differt ab arte, quæ est circa factiones. Deinde cum dicit.

e ¶ Concludit ex præmissis diffinitionem prudentiæ. Et dicit, quod ex quo prudentia non est scientia, quæ est habitus demonstratiuus circa necessaria, & non est ars quæ est habitus cum ratione factiuus, relinquitur, quod prudentia sit habitus cum vera ratione actiuus, non quidem circa factibilia, quæ sunt extra hominem, sed circa bona, & mala ipsius hominis. Deinde cum dicit.

f ¶ Assignat rationem eius quod dixerat scilicet quod prudentia sit habitus actiuus circa hominis bona & mala. Manifestum est enim quod semper finis factionis est aliquid alterũ ab ipsa factione. Sicut finis ædificationis est ædificium constructum. Ex quo patet, quod bonum ipsius factionis non est in faciente, sed in facto. Sic igitur ars, quæ est circa factiones non est circa hominis bona vel mala sed circa bona vel mala artificiatorum. Sed finis actionis non semper est aliquid alterum ab actione, quia quandoque eupraxia, id est, bona operatio est finis ipsi, id est sibimet: vel etiam agenti, quod tamen non est semper. Nihil enim prohibet actionem ordinari ad aliam sicut ad finem, sicut consideratio effectuum ordinatur ad considerationem causæ. Finis autem est bonum vniuscuiusque. Et sic patet quod bonum actionis est in ipso agente. Vnde prudentia, quæ est circa actiones, dicitur esse circa hominis bona. Deinde cũ dicit.

g ¶ Manifestat diffinitionē propositam per duo signa. Quorum primũ est, quod quia prudentia est circa hominis bona, & mala propter hoc quidam qui dicebatur Pericles, & alii similes

existimantur prudētes, ex eo, quod possunt considerare, quæ sunt bona non solum sibiipsi, sed etiam aliis. Tales autem scilicet qui sibi, & aliis possunt bona speculari existimamus iconomicos, id est, defensatores bonorum, & politicos, id est, gubernatores ciuitatis. Secundum signū ponit ibi.

h ¶ Et dicit, quod quia prudentia est circa bona, vel mala agibilia inde est, quod temperantia vocatur in græco sophrosynin, quasi saluans mentem, à qua etiam prudētia dicitur fronesis. Temperantia autem inquantum moderatur delectationes, & tristitias tactus, saluat talem existimationem, quæ scilicet est circa agibilia, quæ sunt hominis bona, vel mala. Et hoc patet per cōtrarium, quia delectabile, & triste, quod moderatur temperantia, non corrumpit, scilicet totaliter, neque peruertit contrarium inducendo quamcumque existimationem, puta speculatiuam, scilicet quod triangulus habeat, vel non habeat tres angulos æquales duobus rectis. Sed delectatio, & tristitia corrumpit, & peruertit existimationes, quæ sunt circa operabilia. Qualiter autem fiat talis corruptio ostendit consequenter. Manifestum est enim quod principia operabilium sunt fines, cuius gratia fiunt operabilia, quæ ita se habent in operabilibus, sicut principia in demonstrationibus, vt habetur in secundo Physicorum: quando autem est vehemens delectatio, vel tristitia, apparet homini, quod illud sit optimum, per quod consequitur delectationem, & fugit tristitiam, & ita corruptio iudicio rationis non apparet homini verus finis, qui est principium prudentiæ circa operabilia existentis, nec appetit ipsum neque etiam videtur sibi, quod oporteat omnia eligere, & operari propter verum finem, sed magis propter delectabile. Quælibet enim malitia, id est, habitus vitiosus corrumpit principium, inquātum corrumpit rectam existimationem de fine. Hanc autem corruptionem maxime prohibet temperantia. Et sic cōcludit, ex prædictis signis, quod necesse est prudentiam esse habitū operatiuum circa humana bona cum ratione vera. Deinde cum dicit.

i ¶ Ostendit differētiam duplicem inter artem, & prudentiam secundum rationem virtutis humanæ. Quarum prima est, quod circa artem requiritur virtus moralis, quæ scilicet rectificet vsum eius. Potest enim esse quod aliquis habeat vsum artis, quo potest bonam domū ædificare, tamen non vult propter aliquam aliam malitiam. Sed virtus moralis puta iustitia facit, quod artifex recte vtatur arte sua. Sed circa vsum prudentiæ non requiritur aliqua virtus moralis. Dictum est enim quod principia prudentiæ sunt fines, circa quos cōseruatur rectitudo iudicii per virtutes morales: Vnde prudentia, quæ est circa humana bona, ex necessitate habet secum adiunctas virtutes morales tanquam saluantes sua principia, non autem ars, quæ est circa bona exteriora. Sed postquam iam ars habetur, adhuc requiritur virtus moralis, quæ rectificet vsum eius. Secundam differentiam ponit ibi.

k ¶ Manifestū est enim quod si aliquis peccat in arte ex propria voluntate, reputatur melior artifex, quam si hoc nō faciat sponte, quia tunc videretur ex imperitia artis procedere, sicut patet de his, qui loquuntur incongrue propria spōte. Sed circa prudentiam minus laudatur qui volens peccat, quam qui nolēs, sicut & circa virtutes morales. Et hoc ideo, quia ad prudentiā requiritur rectitudo appetitus circa fines ad hoc quod sint ei salua sua principia, Ex quo patet, quod prudentia nō est ars quasi in sola veritate rationis consistens, sed est virtus ad modum moralium virtutum requirens ad rectitudinem appetitus. Deinde cum dicit.

l ¶ Ostendit quid sit subiectum prudentiæ Et dicit, quod cum duæ sint partes animæ rationalis, quarum vna dicitur scientificum, & alia ratiocinatiuum siue opinatiuum, manifestum est, quod prudentia est virtus alterius scilicet opinatiui. Opinio enim est circa ea quæ contingit aliter se habere, sicut & prudentia. Et tamen quamuis prudentia sit in hac parte rationis sicut in subiecto, ratione cuius dicitur virtus intellectualis, non tamen est cū sola ratione sicut ars, vel scientia, sed requirit rectitudinem appetitus. Et huius signū est quia habitus qui est in sola ratione potest obliuioni tradi, sicut ars, & sciētia, nisi sit habitus naturalis sicut intellectus: prudentia autem nō datur obliuioni per dissuetudinem. Aboletur autem cessante appetitu recto, qui quandiu manet, continue exercetur circa ea, quæ sunt prudentiæ, ita quod obliuio subrepere non potest.

LECTIO V.

CVm autem scientia de vniuersalibus est existimatio, & de necessitate entibus. Sunt autem principia demōstrabilium, & omnis scientiæ. Cum ratione enim scientia principii scibilis. Neque vtique scientia erit, neque ars, neque prudentia. Scibile quibem enim demonstrabile. Hæc autem scilicet ars, & prudentia, sunt existentes circa contingentia aliter se habere. Neque vtique sapientia horū est. Sapientis enim de quibusdā habere demonstrationem est. Si vtique quibus verū dicimus & nequaquā mentimur circa contingentia, vel non contingentia aliter habere scientia, & prudentia est, & sapientia &

LECTIO V.

CVm autem scientia existimatio sit de vniuersalibus, & iis quæ necessario sunt, sintque demonstrabilium scientiaque omnis principia, est enim ipsa scientia cum ratione, principii rei scibilis, nec est scientia, nec ars, nec prudentia. Scientia, quia ipsum scibile demonstrabile est. Ars, & prudentia, quia in iis versatur, quæ sese aliter habere possunt. At neque sapiētia est. Est enim sapientis de quibusdam demōstrationem habere. Quod si ea, quibus verum dicimus, & numquam falsum in iis, quæ possunt, aut non possunt aliter sese habere, hæc sunt scientia, prudentia, sapientia, intellectus. Horum autem trium habituum nullus

& intellectus. Horum autem trium nullum contingit esse. Dico autem tria, prudentiam, scientiam, & sapientiam. Relinquitur ergo, intellectum esse principiorum.

A *nullus esse potest, atque tres dico, prudentiam scientiam, sapientiam. Restat intellectum esse principiorum.*

b Sapientiam autem in artibus certissimis assignamus, puta Phydiam latomium sapientem, Policletum statuificem. Hic quidem igitur nihil aliud significantes sapientiam, quam quoniam virtus artis est.

Sapientiam in artibus his tribuimus, qui in ipsis sunt exactissimi. Phydiam enim sapientem sculptorem lapidum dicimus, & Polycletum statuarium itidem sapientem. Atque hic per sapientiam nil aliud intelligimus, quam ipsius artis virtutem.

c Esse autem quosdam sapientes existimamus totaliter non secundum partem, B nec aliud aliquid sapientes quemadmodum Homerus ait in Margite. Hunc autem neque vti fossorem Dii posuerunt neque aratorem, neque aliter quidem sapientem. Quare manifestum, quoniam certissima vtique scientiarum erit sapientia.

At quosdam etiam esse sapientes omnino, non aliqua ex parte nec aliquid aliud quam sapientes arbitramur vt in Margite dixit Homerus.

Diuum is munere, nec fossor, nec durus arator.
Nec sapiens alia vlla nimirum extitit arte.

Quare constat exactissimam scientiarum ipsam sapientiam esse.

d Oportet ergo sapiētem non solum quæ ex principiis scire, sed & circa principia verum dicere. Quare vtique erit sapientia, intellectus, & scientia. C

Sapientem ergo non solum ea scire quæ ex principiis cognoscuntur sed etiam circa principia dicere vera oportet. Quare sapientia, intellectus est, & scientia.

LECTIO V.

POstquam Philosophus determinauit de virtutibus intellectualibus, quæ perficiūt intellectū circa ea quæ sūt ex principiis, hic determinat de virtutibus intellectualibus perficientibus intellectū circa ipsa principia. Et duo facit. Et primo quidem determinat de intellectu, qui est circa principia demonstrationis. Secundo determinat de sapientia quæ est circa principia entium, ibi. [Sapientiam autem in artibus, &c.] Ostendit ergo primo, quod præter alias virtutes intellectuales, necesse est esse intellectum D circa principia demonstrationis. Est enim scientia, quædam existimatio de vniuersalibus, & de his, quæ sunt de necessitate. Particularia enim & contingentia non possunt attingere ad certitudinem scientiæ, quia non sunt nota, nisi secundum quod cadunt sub sensu. Est autem considerandum circa scientiam eorum quæ demonstrantur, quod ipsius scientiæ quæ est circa demonstrabilia, necesse est quædam esse principia. Quod ex hoc patet quod scientia est cum ratione demonstratiua procedēte ex principiis in cōclusiones. Quia ergo ita se habet circa scientiā, E necesse est, quod principium scientiæ, neque sit scientia, neque ars, neque prudentia, de quibus iam dictum est. Quod autem horum non sit scientia, patet, quia id de quo est scientia, est demonstrabile, principia autem prima demonstrationum sunt indemonstrabilia, alioquin procederetur in infinitum. Quod autem non sit horum principiorum ars, vel prudentia, patet per hoc, quod hæ duæ virtutes sunt circa ea, quæ contingunt aliter se habere, quod non potest dici de principiis demonstrationis. Oportet enim principia esse certiora conclusionibus, quæ sunt ex necessitate. Ex hoc etiam patet, quod horum principiorum non potest esse sapientia, quæ est alia virtus intellectualis, de qua postea dicetur, quia ad sapientem pertinet, quod habeat demonstrationem de aliquibus rebus, id est, de primis causis entium, principia autem sunt indemonstrabilia, vt dictum est. Si ergo virtutes intellectuales de quibus ita verum dicimus, quod eis nunquam subest mendacium siue circa necessaria, quæ non contingit aliter se habere, siue circa contingentia sunt isti habitus, scientia, prudentia sub qua comprehendit artem, quæ est etiam circa contingentia, & iterum sapientia, & intellectus, cum nullum trium, quæ sunt prudentia, sapientia, & scientia, possit esse circa principia indemonstrabilia, vt ex prædictis patet, relinquitur, quod horum principiorum sit intellectus. Accipitur autem hic intellectus non pro ipsa intellectiua potentia, sed pro habitu quodam; quo homo ex virtute luminis intellectus agentis naturaliter cognoscit principia indemonstrabilia. Et satis congruit nomen. Huiusmodi enim principia statim cognoscuntur cognitis terminis, cognito enim quid est totum, & quid pars, statim scitur, quod omne totum est maius sua parte. Dicitur autem intellectus ex eo, quod intus legit intuendo essentiam rei. Vnde, & in Tertio de anima dicitur, quod obiectum proprium intellectus, est quod quid est. Et sic conuenienter cognitio principiorum, quæ statim innotescunt, cognitio quod quid est, intellectus nominatur. Deinde cum dicit.

b ¶ Determinat de sapientia. Et primo ostendit quid sit sapientia. Secundo infert quoddam corollarium ex dictis, ibi. [Oportet ergo sapientem, &c.] Circa primū duo facit. Primo ostendit quid dicatur sapientia particulariter sumpta. Secundo, quid sit sapientia simpliciter, ibi. [Esse autem quosdam, &c.] Dicit ergo primo, quod inter artes nos assignamus nomē sapiētiæ certissimis artibus, quæ scilicet cognoscentes,

A primas causas in genere alicuius artificii dirigunt alias artes, quod sunt circa idem genus, sicut architectonica ars dirigit manualiter operantes. Et secundum hunc modũ dicimus Phydiam fuisse sapientem laterum & lapidum incisorem, & Polycletum sapientem statuificem, id est factorem statuarum, vbi nihil aliud dicimus sapientiam, quam virtutem artis, id est vltimum & perfectissimum in arte, qua scilicet aliquis attingit ad id, quod est vltimum, & perfectissimum in arte. Hoc enim est virtus vniuscuiusque rei, vt dicitur in Primo de Cœlo. Deinde cum dicit.

T.c.16. c ¶ Ostendit quid sit sapientia simpliciter. Et dicit, quod sicut existimamus quosdam esse sapientes in aliquo artificio, ita etiam existimamus quosdam esse sapientes totaliter, id est respectu totius generis entium, & non secundum aliquam partem etiam si non sint sapientes circa aliquod aliud artificium, sicut Homerus dicit de quodam quod Dii eum posuerunt non fossorem neque aratorem, neque secundum aliquod aliud particulare artificium, sed posuerunt eum sapientem simpliciter. Vnde manifestum est, quod sicut ille, qui est sapiens in aliquo artificio, est certissimus in illa arte, ita illa, quæ est sapientia simpliciter, est certissima inter omnes scientias, inquantum scilicet attingit ad prima principia entium, quæ secundum se sunt notissima, quamuis aliqua illarũ, scilicet immaterialia sint minus nota quo ad nos. Vniuersalissima autem principia sunt etiam quo ad nos magis nota sicut ea, quæ pertinẽt ad ens, inquantum est ens, quorum cognitio pertinet ad sapientiam sic dictam vt patet in Quarto Metaphysicæ. Deinde cum dicit. T.c.11.

B d ¶ Infert quoddam corolarium ex dictis. Et dicit, quod quia sapientia est certissima. Principia autem demonstrationũ sunt certiora conclusionibus, oportet quod sapiens non solum sciat ea quæ ex principiis demonstrationũ concluduntur circa ea, de quibus considerat, sed etiam, quod verum dicat circa ipsa principia prima, non quidem quod demonstret ea, sed inquantum ad sapientes pertinet notificare communia puta totum &, partem, æquale & inæquale, & alia huiusmodi quibus cognitis, principia demonstrationum innotescunt. Vnde & ad huiusmodi sapientem pertinet disputare contra negantes principia, vt patet in Quarto Metaphysicæ. T.c.8. Sic ergo vlterius concludit, quod sapientia inquantum dicit verum circa principia, est intellectus; inquantum autem scit ea quæ ex principiis concluduntur, est scientia. Distinguitur tamen à scientia communiter sumpta propter eminentiam quam habet inter alias scientias, C est enim virtus quædam omnium scientiarum.

LECTIO VI.

ET quemadmodum caput habens scientia honorabilissimorum.

b Inconueniens enim si quis scientiam politicam, vel prudentiam studiosissimam existimat esse, si non optimum eorum, quæ in mundo homo est.

D c Si vtique sanum quidem & bonum alterum hominibus, & piscibus, album autẽ & rectum idem semper, & sapiẽs idem omnes de diuinis vtique dicerent, prudens autem alterũ. Circa se ipsum enim singula quidem bene speculans diceretur vtique esse prudens. Et huic concederent ipsa. Propter quod & bestiarum quidem prudentes aiunt esse quæcumque circa ipsarum vitam videntur potentiam habere prouisiuam. Manifestum autem vtique erit: quoniam non vtique erit sapientia, & politica eadem. Si enim ea, E quæ circa vtilia ipsis dicunt sapientiam, multæ erunt sapientiæ. Non enim vna circa omnium bonum animalium, sed altera circa singula. Sed non & medicinalis vna de omnibus entibus.

d Si autem quoniam optimum homo animalium aliorum nihil differt. Etenim homine alia multum diuiniora, secundum naturam. Puta manifestissima ex quibus mundus constat.

e Ex dictis vtique manifestum, quoniam sapientia

LECTIO VI.

ET vt caput habens scientia rerum earum, quæ summis afficiuntur honoribus.

Perabsurdum est enim si quispiam facultatem ciuilem, aut prudentiam studiosissimam esse putet, si non sit homo eorum optimum, quæ sunt in mundo.

Quod si saluare quidem, ac bonum aliud est hominibus aliud piscibus, album autem, & rectum semper est idem, & sapiens omnes idem profecto, prudens vero diuersum dixerint esse, quod enim circa seipsum recte, singula perspicit id prudentiam habere dixerint, & huic ipsa commiserint. Quapropter, & nonnullas belluas prudentiam habere dicunt quæcunque in sua vita prouidendi vim habere videntur. Constat igitur eandem non esse sapientiam, & facultatem ciuilem. Nam si eam facultatem sapientiam esse dicent, quæ circa commoda propria versatur, multæ sane sapientiæ erunt. Non enim vna circa omnium animalium bonum, sed alia atque alia circa vnumquodque versatur, nisi de omnibus, quæ sunt, vna sit & facultas medendi.

Quod si homo præstantissimum esse cæterorum animalium diceretur, nil refert. Etenim homine sunt alia lõge diuiniora natura, vt ea manifestissima ex quibus ipse constitit mundus.

Patet igitur ex his, quæ diximus, sapientiam

sapientia est scientia, & intellectus honorabilissimorum natura

f Propter quod Anaxagoram, & Thaletem, & tales sapiẽtes quidem, prudentes autem non, aiunt esse, cum videant ignorantes cõferentia sibiipsis& superflua quidem,& admirabilia, & difficilia & diuina scire ipsos aiunt, inutilia autem quoniam non humana bona quærunt. Prudentia autem circa humana, vel de quibus est consiliari. Prudentis enim maxime hoc opus esse dicimus bene consiliari. Consiliatur autem nullus de impossibilibus aliter habere neque de quibuscunque nõ finis aliquis est, & hoc operabile, bonum. Simpliciter autem bonus consiliator est optimi boni operabilium coniectatiuus, secundum ratiocinationem.

g Neque est prudentia vniuersalium solum, sed oportet & singularia cognoscere, actiua enim actio autem circa singularia. Ptopter quod & quidam non scientes quibusdã scientibus magis, & in aliis experti. Si enim sciat, quoniam leues bene digestibiles carnes & sanæ, quales autem leues ignorat, non faciet sanitatem. Sed sciens, quoniam quæ volatiliũ leues & sanæ faciet magis, prudentia autem actiua. Quare oportet ambas habere, vel hanc magis.

A *tiam scientiam esse, & intellectum eorum, quæ honorabilissima sunt natura.*

Quapropter Anaxagoram, & Thaletem, & similes sapientes quidem, at non prudentes inquiunt esse cum vident ipsos propria commoda ignorare. Et superflua quidem & admiranda, & difficilia cognitu diuinaque scire ipsos. Sed inutilia dicunt, quia non quærunt bona humana. Prudẽtia autem circa humana versatur, & in quibus habet cõsultatio locũ. Prudentia enim hoc maxime opus dicimus esse bene inquã consulere. Consultat B *autem de his nemo, quæ aliter sese habere non possunt, & quorum non est aliquis finis atque is bonum agendum. Is autem ad bene consulendum est simpliciter aptus, qui coniectura, quod est homini optimum eorum, quæ cadunt in actionem, excogitando mente capere potest.*

Neque prudentia est vniuersalium solum, sed singula etiã oportet cognoscere. Est enim actiua. Et actio circa singula ipsa versatur. Quapropter & nescientes nonnulli magis quam nonnulli scientes idonei sunt ad agendum & cæteris ij qui sunt experti. Nam si C *quispiam sciat leues carnes facile concoqui, ac esse salubres, quæ vero sint leues ignoret, non efficiet sanitatem, sed qui scit auiũ carnes leues esse, atque salubres is efficiet magis. Prudentia autem est actiua. Quare vtraque cognitionem, aut hanc potius habere oportet.*

LECTIO VI.

POstquam Philosophus determinauit de singulis virtutibus intellectualibus, hic ostendit, quæ sit præcipua inter eas. Et primo ostendit, quæ sit præcipua simpliciter. Secundo, quæ sit præcipua in genere agibilium humanorum, ibi. [Erat autem vtique, &c.] Circa primum duo facit. Primo, ostendit, quod sapientia sit simpliciter præcipua inter omnes. Secundo infert quoddam corolarium ex dictis, manifestans per signum quoddam ea quæ dicta sunt, ibi. [Propter quod Anaxagoras. &c.]
ect.19. Circa primum tria facit. Primo proponit quod intendit. Secundo, excludit errorem contrarium, ibi. [Inconueniens enim, &c.] Tertio concludit veritatem, ibi. Ex dictis vtique manifestum, &c.] Dicit ergo primo, quod sapientia non est qualitercumque scientia, sed scientia rerum honorabilissimarum, ac diuinarum, ac si ipsa habeat rationem capitis inter omnes scientias. Sicut enim per sensus, qui sunt in capite diriguntur motus & operationes omnium aliorum membrorum, ita sapientia dirigit omnes alias scientias, dum ab ea omnes aliæ sua principia supponunt. Deinde cum dicit.

b ¶ Excludit quorundam errorem, qui attribuebant principalitatem inter omnes scientias politicæ, per quam gubernatur multitudo, aut prudentiæ per quam aliquis gubernat seipsum, D attendentes ad vtilitatem magis quam ad scientiæ dignitatem. Scientiæ enim speculatiuæ, vt dicitur in principio Metaphysicæ non quæruntur, quasi ad aliquid vtiles, sed sicut per se honorabiles, vnde circa hoc duo facit. Primo excludit hunc errorem. Secundo remouet quandam obiectionem, ibi. [Si autem, quoniam optimum, &c.] Circa primum ponit duas rationes. Circa quarum primam dicit, quod inconueniens est si quis politicam, vel prudentiã existimet esse scientiam studiosissimam, id est, optimam inter scientias. Quod quidem esse non posset nisi homo esset optimũ eorum quæ sunt in mundo. Scientiarum enim vna melior est, & honorabilior altera ex eo quod est meliorum, & honorabilium, vt dicitur in primo de Anima. Hoc autem est falsum, quod homo sit optimum horum quæ sunt in mundo, ergo nec politica, seu prudentia, quæ sunt circa res hu- E manas sunt optimæ inter scientias. Secundum rationem ponit ibi.

c ¶ Quæ quidem procedit ex hoc quod quædam sunt, quorum ratio consistit in proportione, & habitudine ad aliquid. Et ideo huiusmodi non possunt esse eadem quantũ ad omnia. Sicut patet, quod non idem est sanũ, & bonũ hominibus, & piscibus. Quædã vero dicũtur absolute, sicut albũ in coloribus, & rectũ in figuris. Et quia sapiẽtia est de his, quæ in se, & absolute sunt talia, est enĩ de primis entibus, oportet ab omnibus

dici, quod idem sit quod est sapiens in omnibus A & quod sit eadem sapientia simpliciter respectu omniũ. Sed id, quod est prudens, oportet, quod sit alterũ apud diuersos propter hoc quod prudentia dicitur secundum proportionem, & habitudinem ad aliquid. Ille enim qui potest bene speculari singula, quæ pertinent ad seipsum, dicitur esse prudens, & tali conceditur siue attribuitur prudentia. Et inde est, quod per quandã similitudinem, homines quasdam bestias dicunt esse prudentes, quæcunque scilicet videntur habere quandam potentiam prouisiuam circa propriam vitam, non quidem ex ratione, quod proprie ad prudentiam pertinet. Sic igitur manifestum est, quod sapientia, quæ est præcipua, non est idem quod politica. Si non poneremus B quod illa scientia, quæ est circa vtilia, qualis est politica, esset sapientia, quæ est omnium caput, sequeretur, quod essent multæ sapientiæ. Non enim potest esse vna aliqua ratio circa ea, quæ sunt bona omnibus animalibus, sed oportet, quod circa singula animalia sit altera consideratio considerans quid sit bonum vnicuique. Et eadem ratio est de medecina, quæ non potest esse vna omnium. Dictum est enim supra, quod sicut sanum, ita & bonum est alterum hominibus & piscibus. Oportet autem esse vnam solam sapientiam, quia ad eam pertinet considerare, quæ sunt communia omnibus entibus. Vnde relinquitur, quod politica, quæ est gubernatiua humanæ multitudinis, non potest esse sapientia simpliciter, & multo minus prudentia com- C muniter dicta, quæ est gubernatiua vnius. Deinde cum dicit.

d ¶ Excludit quandam obiectionem. Posset enim aliquis dicere, politicam, seu prudentiam, cum sit de rebus humanis, esse præcipuam, quia homo est excellentior inter alia animalia. Sed hoc nihil refert ad propositum, quia quædam alia secũdum suam naturam sunt multum diuiniora propter sui excellentiam, quam homo. Et vt taceamus de Deo, & substãtiis separatis, quæ non subiacent sensibus, etiam ipsa, quæ manifestissima sunt sensui ex quibus constat mundus, scilicet cœlestia corpora, sunt homine potiora, siue comparemus corpus corpori, siue compa- D remus substantias mouentes animæ humanæ. Deinde cum dicit.

e ¶ Concludit veritatem, scilicet quod sapientia sit scientia, & intellectus, vt prius dictum est non circa quæcumque, sed circa honorabilissima. Et hoc est ex dictis manifestum. Quasi aliqua scientia esset honorabilior, hoc præcipue conueniret politicæ, & prudentiæ, quod supra est improbatum. Deinde cum dicit.

f ¶ Infert quoddam corollarium ex præmissis per quod manifestantur quædam quæ prædicta sunt. Et circa hoc duo facit. Primo inducit corollarium. Secundo manifestat quandam ipsius partem, ibi. [Neque prudentiæ, &c.] Dicit E ergo primo, quod quia prudentia est circa bona humana. Sapientia autem circa ea, quæ sunt homine meliora, inde est, quod homines dicunt Anaxagoram, & quendam alium Philosophum qui vocabatur Thales, & alios similes esse quidem sapientes, non autem prudentes, eo quod homines vident eos ignorare ea, quæ sunt sibiipsis vtilia, & dicunt eos scire inutilia, & admirabilia quasi excedentia communem hominum notitiam, & difficilia, quæ indigent diligenti inquisitione, & diuina propter nobilitatem naturæ. Ponit autem specialiter exemplũ de Thalete, & Anaxagora, quia specialiter super hoc reprehensi sunt. Cum enim Thales exiret domum, vt astra consideraret incidit in foueam, eoque lugente, dixit ad eum quædam vetula. Tu quidem ô Thales, quæ ante pedes sunt, nequis videre, & quæ in cœlo sunt putas cognoscere; Anaxagoras autem cum nobilis, & diues esset paterna bona suis dereliquit, & speculationi naturalium se dedit, non curans de politicis, vnde vt negligens reprehendebatur. Et dicenti sibi, non est tibi cura patriæ; Respondit. Mihi patria valde curæ est, ostenso cælo. Ideo autem homines dicunt eos scire inutilia, quia non inquirunt de bonis humanis, propter quod etiam non dicuntur esse prudentes. Nam prudentia est circa bona humana, de quibus contingit consiliari. Prudentis autem maxime videtur esse opus bene consiliari. Nullus autem cõsiliatur de necessariis, quæ impossibile est aliter se habere, cuiusmodi sunt res diuinæ, de quibus Sapientes prædicti considerant. Neque etiam potest esse consilium de quibuscũque rebus non ordinatis ad aliquem finẽ, qui est operabile bonũ, de quibus considerãt scientiæ speculatiuæ, etiam si sint circa corruptibilia. Ille autem est simpliciter bonus consiliator, & per consequens prudẽs qui ratiocinando potest coniicere quid sit optimũ homini ad operandum. Deinde cum dicit.

g ¶ Manifestat quoddam, quod dixerat, assignans scilicet rationem, quare prudẽtia sit circa operabilia. Prudentia enim non solũ considerat vniuersalia, in quibus non est actio, sed oportet quod cognoscat singularia eo quod est actiua. id est principium agendi. Actio autem est circa singularia. Et inde est quod quidã non habentes scientiam vniuersaliũ sunt magis actiui circa aliqua particularia quam illi, qui habent vniuersalem scientiam, eo quod sunt in aliis particularibus experti. Puta si aliquis medicus sciat quod carnes leues sũt bene digestibiles, & sanæ, ignoret autem quales carnes sunt leues, non poterit facere sanitatem. Sed ille, qui scit, quod carnes volatilium sunt leues, & sanæ magis poterit sanare. Quia igitur prudentia est ratio actiua, oportet quod prudens habeat vtramque notitiam, scilicet & vniuersalium, & particularium, vel si alteram contingat ipsum habere, magis debet habere hanc scilicet notitiam particularium, quæ sunt propinquiora operationi.

LECTIO VII.

ERit autem quædam vtique & hæc architectonica.

b Est autem, & politica, & prudentia quidem idem habitus, esse quidem non idem ipsis.

Eius

LECTIO VII.

FVerit autem quædam & hæc architecturæ subiens rationem.

Atqui ciuilis facultas, & prudentia idem est habitus, esse tamen ipsarum non idem est.

Eius

c Eius autem, quæ circa ciuitatem, hæc quidem, vt architectonica prudentia legis positiua, hæc autem, vt singularia cõmune habet nomen politica. Ipsa autem actiua, & consiliatiua. Sententia enim operabilis vt extremi. Propter quod ciuiliter conuersari hos solum dicunt. Soli enim operantur isti, quemadmodum chirotechnæ.

A *Eius autem, quæ in ciuitate versatur, ea quidem, quæ est vt architectura prudentia, legum est ferendarum facultas. Quæ vero in singulis versatur ciuilis nomine communis vocatur. Hæc autem est actiua deliberatiua. Decretum enim in actionem venit, vt vltimum. Idcirco rem ciuilem hos solos gerere dicunt. Hi namque soli agunt, perinde atque ii, qui suis manibus artis conficiunt opus.*

d Videtur autem, & prudentia maxime esse, quæ circa seipsum & vnum, & habet ipsa commune nomen prudentia. Illarũ autẽ hæc quidem œconomia, hæc autem legis positio, hæc autẽ politica. Et huius hæc quidem consiliatiua, hæc autem iudicatiua.

Videtur autem ea maxime prudentia esse, qua sibiipsi quispiam vni quærit, ac prospicit bona. Atque hæc ipso communi nomine prudentia nuncupatur. Illarum autem alia B *gubernandæ rei familiaris, alia ferendarum legum facultas, alia ciuilis vocatur. Atque huius alia est deliberatiua, alia iudicialis.*

e Species quidem vtique igitur quædam erit cognitionis sibiipsi scire, sed habet differentiam multam.

Cognitionis igitur quædam species fuerit ea, quæ bona sunt sibi scire. Sed magnam differentiam habet.

f Et videtur, qui circa seipsum sciens, & exercitans prudens esse. Politici autem polypragmones.

Atque qui sciunt ea, quæ sibiipsis sunt bona in illisque versatur, prudentes esse videntur. Ciuiles autem negociosi.

g Propter quod & Euripides. Qualiter autem vtique prudens esset cui aderam innegociose, & multis numeratus militia æqualiter participare.

Qua propter, & Euripides dixit.
Qui namque prudens sum negocio sine.
C *Licebat inter milites, cui viuere,*
Æquamve partem habere cunctis ex bonis.

h Superfluos enim & aliquid operantes amplius. Quærunt enim & sibiipsis bonũ & existimant oportere operari. Ex hac igitur opinione venit hos prudentes esse.

Quærunt enim quod sibiipsis est bonum, & hoc arbitrantur esse agendum. Ex hac igitur oponione est ortum prudentes hos esse.

i Quamuis forte nõ est hoc ipsius sine œconomia, neque sine vrbanitate. Adhuc autem quæ ipsius qualiter oportet disponere, immanifestum, & intendendum,

Et tamen proprium vniuscuiusque bonum non est fortasse sine rei familiaris gubernatione, atque ciuilis. Præterea quonam modo sua ciuilisque administranda sit res, non D *est manifestum, atque considerandum est.*

K Signum autem est eius, quod dictum est, & quia geometrici quidem iuuenes, & disciplinati fiunt, & sapientes talia: prudentes autem non videntur fieri. Causa autẽ, quoniam & singularium est prudentia, quæ fiunt cognita experientia. Iuuenis autem expertus non est. Multitudo enim temporis faciet experientiam.

Indicatur id, quod dicitur, illo signo, Geometræ enim iuuenes, & mathematici, ac sapientes in talibus fiunt: prudentes autem fieri non videntur. Causa autem est, quod & singularium rerum est ipsa prudentia, quæ quidem per experientiam notæ fiunt. Iuuenis autem non est expertus. Experientiam enim temporis efficit longitudo.

l Quia & hic vtique aliquis intendet, propter quid mathematicus quidem puer fiet vtique sapiens autẽ vel physicus non. Vel quia hæc quidem per abstractionem sunt. Horum autem principia experientia. Et hæc quidem non credunt iuuenes, sed dicunt. Horum autem quod quid est non immanifestum.

Nam & hoc quispiam considerauerit, cur puer mathematicus quidem fieri potest, sapiens autem, aut naturalis non potest. E *An quia mathematica quidem sunt per abstractionem. Horum vero principia experientia innotescunt: quod hæc quidem adolescentes non credunt, sed dicunt. Illorum autem diffinitiones non sunt obscuræ.*

m Adhuc peccatum, vel circa vniuersale in consiliando, vel circa singulare. Vel enim, quoniam omnes ponderosæ aquæ prauæ. Vel quoniam hæc aqua ponderosa.

Præterea peccatum, quod fit in consulendo, aut circa vniuersale, aut circa singulare fieri solet, ignorare namque quispiam potest, aut omnes aquas ponderosas esse prauas, aut hanc ponderosam esse.

n Quoniam autem prudentia non est scientia, manifestum. Extremi enim est, quemadmodum dictum est. Operabile enim tale quidem. A

Prudentiam autem non esse scientiam, patet: est enim, vt dictum est, ipsius extremi. Tale enim id, quod cadit in actionem.

o Attingibiles sunt quidem vtique intellectus quidem est terminorum, quorum non est ratio. Hæc autem extremi, cuius non est scientia, sed sensus, non qui proprium, sed quali sentimus, quoniam in mathematicis extremum trigonum. Stabit enim & illic. Sed iste magis sensus prudentia, ille autem alia species.

Opponitur igitur intellectui. Hic enim est terminorum ratio, quorum non est. Hæc autem est vltimi, cuius non est scientia: sed sensus non proprius quidem. Sed qualis est is, quo sentimus id, quod vltimum in mathematicis est, triangulum esse. Stabitur enim & ibi. Sed prudentia magis est hic sensus, illius autem est alia species.

p Quærere autem, & consiliari differunt. Consiliari enim quærere quoddam est. B

At vero quærere ac consultare differunt. Consultare namque est aliquid quærere.

LECTIO VII.

POstquam Philosophus ostendit, quid sit præcipuum simpliciter inter omnes virtutes intellectuales, hic ostendit, quid sit præcipuum circa res humanas. Et primo ostendit propositum. Secũdo manifestat quoddam quod supra dixerat, ibi. [Signum autem est eius, &c.] Circa primũ tria facit. Primo Proponit quod intendit. Secundo manifestat propositum, ibi. [Est autem politica.] Tertio excludit quendam errorem, ibi. [quæ circa seipsum, &c.] Dicit ergo primo, quod quamuis in cognitione rerũ humanarum non consistat sapientia, quæ est simpliciter principalis inter omnia, tamen est quædam architectonica, id est, principatiua, & dominatiua ratio siue notitia hic, id est, in genere rerum humanarum. Deinde cum dicit. C

b ¶ Manifestat propositum, distinguens ea quæ pertinent ad notitiam rerum humanarum. Et primo distinguit politicam, & prudentiam. Secundo determinat de politica, ibi. [Eius autem, quæ circa ciuitatem, &c.] Tertio determinat de prudentia, ibi. [Videtur autem, & prudentia, &c.] Dicit ergo, quod prudentia, & politica sunt idem habitus, secundum substantiam, quia vtraque est recta ratio rerum agibilium circa humana bona, vel mala, sed differunt, secundum rationem; Nam prudentia est recta ratio agibilium, circa vnius hominis bona, vel mala, id est, suiipsius. Politica autem circa bona, vel mala totius multitudinis ciuilis. Ex quo patet, quod ita se habet politica ad prudentiam, sicut iustitia legalis ad virtutem, vt supra in Quinto habitum est. Positis autem duobus extremis intelligitur medium, scilicet œconomica, quæ medium est inter vnum hominem, & ciuitatem. Deinde cum dicit. D

Lect. 2.

c ¶ Determinat de politica. Et distinguit eam in duas partes dicens, quod eius habitus, qui est circa totam ciuitatem, vna pars est quasi prudentia architectonica, quæ dicitur legis positiua. Dicitur enim pars architectonica, quæ determinat aliis quid sit agendum. Vnde principes imponentes legem suis subditis, ita se habent in ciuilibus sicut architectores in artificialibus. Et propter hoc, ipsa lex positiua, id est, ratio recta, secundum quam principes leges rectas ponunt, dicitur architectonica prudentia. Alia autem pars politicæ communi nomine vocatur politica quæ scilicet consistit circa singula operabilia. Leges enim comparantur ad opera humana sicut vniuersalia ad particularia, vt de iustis legalibus dictum est in Quinto. Et sicut lex positiua est præceptiua, ita & politica est actiua, & conseruatiua eorum, quæ lege ponuntur. Et hoc patet, quod ad eiusmodi politicam executiuam pertinet sententia, quæ nihil aliud est, quam applicatio rationis vniuersalis ad particulare operabile. Non enim dicitur sententia, nisi de aliquo operabili, Et quia omne operabile est singulare, inde est quod sententia est, alicuius extremi id est, singularis, quod dicitur extremum, quia & ab eo incipit nostra cognitio ad vniuersalia procedens, & ad ipsum terminatur in via descensus. Potest etiam & ipsa sententia dici extrema, quia est applicatio legis vniuersaliter positæ ad singulare operabile. Et quia ista executiua legis positiuæ retinet sibi commune nomen politicæ, inde est, quod isti soli, qui exequuntur leges positas, dicuntur conuersari ciuiliter, quia isti soli operantur in ciuilibus, sicut chirotechnæ, id est, manuales artifices in artificialibus, & comparantur ad legis positores sicut ad architectores. Deinde cum dicit.

d ¶ Agit de prudentia. Et primo ostendit, quæ dicatur prudentia. Secundo infert quoddã corollarium ex dictis, ibi. [Species quidem igitur, &c.] Dicit ergo primo, quod quã politica tam legis positiua, quam executiua sit prudentia, tamen maxime videtur esse prudẽtia, quæ est circa vnum tantum, scilicet circa seipsum. Et talis ratio suiipsius gubernatiua retinet sibi cõmune nomen prudentiæ, quia aliæ partes prudẽtiæ habent propria nomina, quibus nominantur. Earũ enim quędam dicitur œconomica, idest prudẽtia dispensatiua domus, quædam vero dicitur legis positio, id est, prudentia ponendi leges, quædã vero est politica, idest prudentia exequẽdi leges. Et quælibet earum diuiditur in consiliatiuam, & iudicatiuã. Oportet enim in agibilibus primo per inquisitionẽ consilii aliquid inuenire, secũdo de inuentis iudicare. Est autem considerandum, quod sicut supradictum est, prudentia non est in ratione solum, sed habet aliquid in appetitu. Omnia ergo de quibus hic fit mentio, in tantum sunt species prudentiæ, inquantum non in ratione sola consistunt, sed habent aliquid in appetitu: inquantum enim sunt in sola ratione, dicuntur quædam scientiæ practicæ, scilicet Ethica, œconomica, & politica. Est E

etiam

etiam considerandū, quod quia totum est prin- A cipalius parte, & per consequens ciuitas quam domus, & domus quam vnus homo, oportet, quod prudentia politica sit principalior, quam œconomica, & hoc quam illa, quæ est suiipsius directiua. Vnde & legis positiua est principalior inter partes politicæ, & simpliciter præcipua circa agibilia humana. Deinde cum dicit.

e ¶ Infert quoddam corollarium ex dictis. Et dicit, quod ex quo prudentia, quæ est circa seipsum, est pars communis prudentiæ, consequens est, quod scire ea quæ sibiipsi bona sunt, quod pertinet ad hanc prudentiam, sit quædam species cognitionis humanæ, quæ habet multā differentiam, vel ab aliis speciebus cognitionis humanæ, vel propter diuersitatem eorum quæ B ad vnum hominem pertinent. Deinde cum dicit.

f ¶ Excludit quendam errorem. Et primo ponit ipsum. Secundo inducit probationem eius, ibi. [Propter quod, & Euripidem, &c.] Tertio soluit improbans errorem, ibi. [Quamuis forte, &c.] Dicit ergo primo, quod quibusdam videtur solus ille prudens, qui habet scientiam, & exercitium circa ea, quæ ad seipsum pertinent. Illi autem, qui sunt politici, non videntur esse prudentes, sed magis poliphragmones, id est, intromittētes se de multis, scilicet quæ ad multitudinem pertinent. Deinde cum dicit. C

g ¶ Inducit probationem prædicti erroris. Et primo quidem per dictum. Euripidis poetæ, qui inducit quendam pro sua ciuitate militantem talia dicentem. Qualiter ego essem prudens quum, scilicet mihi aderam innegociose, id est, cum ego mea negocia non tractarem, sed quum sim numeratus inter multos participo militia æquali mihi, & aliis. Secundo ibi.

h ¶ Inducit ad idem rationem. Et dicit quod quidam dicunt politicos non esse prudentes, tanquam superfluis, id est, superuacaneis rebus intendentes, & tanquam operantes aliquid amplius, quam ad eos spectet. Homines non propter priuatum amorem, quem inordinate ad seipsos habent, quærunt solum id D quod est sibiipsis bonum. Et existimant, quod hoc solum oporteat vnumquodque operari, quod scilicet sibi est bonum. Et ex hac opinione hominum venit, quod illi soli sint prudentes, qui propriis negociis intendunt. Deinde cum dicit.

i ¶ Excludit hunc errorem. Et dicit quod proprium bonum vniuscuiusque singularis personæ non potest esse sine œconomia, id est, sine recta dispensatione domus, neque sine vrbanitate, id est, sine recta dispensatione ciuitatis, sicut nec bonum partis potest esse sine bono E totius. Vnde patet, quod politici & œconomici non intendunt circa aliquid superfluum, sed circa id, quod ad seipsos pertinet. Nec tamen sufficit politica, & œconomica sine prudentia propriorū, quia rectę disposita ciuitate & domo, adhuc est immanifestum, qualiter oportet disponere ea, quæ ad seipsum pertinēt. Et ideo oportet ad hoc intendere per prudentiam, quæ est circa proprium bonum. Deinde cum dicit.

K ¶ Manifestat quoddam, quod supra dictum est, scilicet quod prudentia non sit solum circa vniuersalia, sed etiam circa singularia. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit propositum. Secundo ex hoc comparat prudentiam scientiæ & intellectui, ibi. [quoniam autem prudentia.] Circa primum ponit duas rationes. Circa quarum primam duo facit. Primo ostendit propositum per signum quoddam. Secundo circa hoc quandam, quæstionem inducit, ibi. [Quia & hoc vtique aliquis, &c.] Dicit ergo primo, quod signum eius, quod supra dictum est, scilicet quod prudentia non sit solum circa vniuersalia, sed etiam circa particularia, est, quia iuuenes fiunt geometrici, & disciplinati, id est, in scientiis disciplinalibus, siue mathematicis docti, & fiunt sapientes in talibus, id est, ad perfectionem istarum scientiarum pertingentes, non autem videtur, quod iuuenis fiat prudens. Cuius causa est, quia prudentia est circa singularia, quæ fiunt nobis cognita per experientiam. Iuuenis autem non potest esse expertus, quia ad experientiam requiritur multitudo temporis. Deinde cum dicit.

l ¶ Mouet circa hoc quæstionem, scilicet quare puer potest fieri mathematicus, non autem potest fieri sapiens, id est, metaphysicus, vel physicus, id est naturalis. Ad hoc respōdet Philosophus, quia hæc quidem, scilicet mathematicalia cognoscuntur per abstractionā à sensibilibus, quorum est experientia: & ideo ad cognoscendum talia non requiritur temporis multitudo. Sed principia naturalia, quæ non sunt abstracta à sensibilibus, per experientiam considerantur, ad quam requiritur temporis multitudo. Quantum autem ad sapientiam, subiungit, quod iuuenes sapientialia quidem, scilicet metaphysicalia non credunt, id est, non attingunt mente, licet dicant ore, sed circa mathematica nō est immanifestum eius quod quid est, quia rationes mathematicorum sunt rerū imaginabilium, sapientialia autem sunt pure intelligibilia. Iuuenes autem de facili capere possunt ea, quæ sub imaginatione cadunt. Sed ad illa, quæ excedunt sensum & imaginationem, non attingunt mente, quia nondum habent intellectum exercitatum ad tales considerationes, tum propter paruitatem temporis, tum propter plurimas mutationes naturæ. Erit ergo congruus ordo addiscendi: vt primo quidem pueri logicalibus instruantur, quia logica docet modum totius philosophicæ. Secundo autem instruendi sunt in mathematicis, quæ nec experientia indigent nec imaginationem transcendunt. Tertio autem in naturalibus, quæ etsi non excedunt sensum & imaginationem, requirunt tamen experientiam. Quarto in moralibus, quæ requirunt experientiam & animum à passionibus liberum, vt in Primo habitum est. Quinto autem in sapientialibus & diuinis, quæ transcendunt imaginationem, & requirunt validum intellectum. Secundam rationem ponit ibi.

m ¶ Dictum est enim quod prudentis opus est bene consiliari. In consiliando autem dupliciter contingit peccare. Vno modo circa vniuersale, puta, an hoc sit verum, quod omnes aquæ ponderosæ sint prauæ. Alio modo circa singulare, puta, an hæc aqua sit ponderosa. Ergo oportet, quod prudentia sit directiua & circa vniuersalia, & circa singularia. Deinde cum dicit.

n ¶ Comparat prudentiam secundum prædicta. Primo quidem scientiæ. Secundo

autem intellectui, ibi. [Attingibiles quidem A igitur &c.] Dicit ergo primo, quod ex prædictis est manifestum, quod prudentia non est scientia. Scientia enim est vniuersalium, vt supra habitum est: prudentia autem extremi, id est, singularis, quia est operabilis, quod est singulare. Et sic patet, quod prudentia non est scientia. Deinde cum dicit.

o ¶ Comparat prudentiam intellectui. Et primo ostendit conuenientiam. Secundo differentiam, ibi, [Quærere autem, &c.] Dicit ergo primo, quod tam scientia, quam prudentia sunt susceptibiles, vel attingibiles, secundum aliam literam, intellectui, id est, habent aliquam conuenientiam cum intellectu, qui est habitus B principiorum. Dictum est enim supra, quod intellectus est quorūdam terminorum siue extremorum, id est, principiorum indemonstrabilium, quorum non est ratio, quia non possunt per rationem probari, sed statim per se innotescunt. Hæc autem scilicet prudentia, est extremi, scilicet singularis operabilis: quod oportet accipere vt principium in agendis, cuius quidem extremi non est scientia quia non probatur ratione, sed eius est sensus, quia aliquo sensu percipitur: non quidem, illo, quo sentimus species propriorum sensibilium, puta coloris, soni, & huiusmodi, qui est sensus proprius, sed sensui interiori, quo percipimus imaginabilia, sicut in mathematicis cognoscimus extremum trigonum, id est, singularem triangulum imaginatum, quia etiam illic, id est, in mathematicis statur ad aliquod singulare imaginabile: sicut etiam in naturalibus statur ad aliquod singulare sensibile. Et ad istum sensum, id est, interiorem, magis pertinet prudentia, per quam perficitur ratio particularis ad recte existimandum de singularibus intentionibus operabilium. Vnde & animalia bruta, quæ habent bonam existimatiuam naturalem, dicuntur prudentia. Sed illius sensus, qui est circa propria sensibilia, est quædam alia species perfectiua, puta industria quædam discernendi colores & sapores, & alia huiusmodi. Et sic prudentia conuenit cum intellectu in hoc, quod est alicuius extremi. Deinde cum dicit.

p ¶ Ostendit differentiam inter prudentiam & intellectum. Intellectus enim non est inquisitiuus, prudentia autem est inquisitiua, est enim consiliatiua. Consiliari autem, & quærere differunt, sicut proprium & commune. Nam consiliari est quoddam quærere, vt in Tertio dictum est.

LECTIO VIII. C

a Oportet autem assumere eubulia quid est, vtrum scientia quædam, vel opinio, vel eustochia, vel aliud quoddam genus.

b Scientia quidem vtique non est. Non enim quærunt, de quibus sciunt. Eubulia autem consilium quoddam. Consilians autem quærit, & ratiocinatur.

c Sed tamen neque eustachia. Sine ratione enim & velox quidem eustochia est. Consiliantur autem multo tempore. Et aiunt operari quidem oportere velociter consiliata: consiliari autem tarde. D

d Adhuc solertia alterum, & eubulia. Est autem eustochia quædam solertia.

e Neque vtique opinio eubulia, neque vna.

f Sed quia, qui quidem male consiliatur, peccat: qui autem bene, recte consiliatur, manifestum quoniam rectitudo quædam eubulia est.

g Neque scientiæ, neque opinionis. E

h Scientiæ quidem enim non est rectitudo, neque etiam peccatum.

i Opinionis autem rectitudo, veritas.

k Similiter autem & determinatum est iam omne, cuius opinio est. Sed tamen neque sine ratione eubulia. A mēte ergo deficit, ipsa enim nequaquā enunciatio. Etenim opinio, non quæsitio, sed enunciatio quædam iam. Consilians autē siue bene,

LECTIO VIII.

Oportet autem & de bona consultatione quidnam sit accipere. Vtrum scientia quædam sit an opinio, an coniectatio bona, an aliquod aliud genus.

Scientia igitur non est, non enim de his quærunt, quæ sciunt. At bona consultatio, quædam est consultatio. Qui vero consultat, quærit, rationemque subducit.

Atqui neque bona coniectatio est, ipsa namque sine ratione, & cito fit. Ad consultationem vero longum temporis spacium adhibetur. Atque aiunt celeriter quidem deliberata esse agendo: cum mora autem consulendum.

Præterea diuersa sunt, solertia & consultatio bona. Solertia vero bona quædam est coniectatio.

At neque opinio vlla est.

Sed cum is, qui male deliberat, peccat, is autem, qui bene consultat, recte deliberat, constat bonam consultationem rectitudinem esse quandam.

Non autem scientiæ, neque opinionis.

Scientiæ, namque non est rectitudo, quippe cum neque peccatum sit.

Opinionis vero rectitudo, veritas est.

Et insuper determinatum iam est id omne, cuius est opinatio. At vero neque sine ratione est ipsa consultatio bona. Deficit ergo à mente hæc enim nondum est enunciatio. Etenim opinatio non inquisitio, sed quædam iam enunciatio est. Qui vero

bene, siue male consilietur, quærit aliquid, & ratiocinatur.

l Sed rectitudo quædam est eubulia consilii. Propter quod consilium quærendum primum, quid, & circa quid.

m Quia autem rectitudo multipliciter, manifestum, quoniam non omnis. Incontinens enim, & prauus, quod proponit videre, ex ratiocinatione adipiscetur. Quare recte erit consilians, magnum autem malum assumens, Videtur autem bonum, quædam bene consiliari. Talis enim rectitudo consilij eubulia, quæ boni adeptiua.

n Sed est & hoc falso syllogismo, & quod quidem oportet facere sortiri, per quod autem non, sed falsum medium terminum esse. Quare neque ipsa aliqualiter eubulia, secundum quam quod oportet, adipiscitur, non quidem per quod oportuit.

o Adhuc enim multum tempus consiliantem sortiri, hunc autem velociter. Igitur neque illa aliqualiter eubulia, sed rectitudo, quæ secundum vtile, & cuius oportet, & vt, & quando.

p Adhuc est simpliciter bene consiliari, & ad quendam finem. Ea quidem vtique simpliciter, quæ ad finem quidem simpliciter dirigens. Quædam autem, quæ ad quendem finem. Si vtique prudentium bene consiliari eubulia erit vtique rectitudo quæ secundum conferens ad quendam finem, cuius prudentia vera suspicatio est.

A *Vero consultat, siue bene, siue male consultet, quærit aliquid, rationemque subducit.*

Sed ipsa consultatio bona, consilij quædam est rectitudo. Quapropter quærendum est primum, quidnam sit consilium, & circa quid ipsum versetur.

Cum vero multipliciter rectitudo dicatur, constat, non omnem rectitudinem bonam consultationem esse. Incontinens enim & prauus id, quod videre proponit, attinget cogitando, rationemque subducendo. Quare recte quidem consultabit, malum autem magnum existimauit. B *Bene vero consultasse, bonum quoddam esse constat. Talis enim rectitudo consilij, qua bonum quispiam assequi potest, bona est consultatio.*

At potest quispiam & hoc per ratiocinationem falsam attingere, & id, quod facere oportet assequi. Non autem per quod oportet, sed falsus medius terminus esse potest. Quare nec ipsa bona est consultatio, qua quispiam adipiscitur id, quod oportet, non tamen per quod oporteret.

C *Præterea fieri potest, vt alius longo deliberans tempore id consequatur, alius cito. Igitur nec illa bona est consultatio. Sed ea rectitudo bona est, quum quispiam ratione conducentis assequitur, quod oportet, & vt oportet, & cum oportet.*

Insuper fit, vt & absolute quispiam bene consultet & ad aliquem finem. Atque bona quidem consultatio absolute est ea, qua ad eum finem, qui est absolute finis, peragitur recte. Quædam autem ea, qua ad aliquem finem. Quod si bene consultare prudentium est, D *consultatio bona rectitudo est ea, qua ratione conferentis ad aliquem pergitur finem cuius ipsa prudentia est existimatio vera.*

LECTIO VIII.

a POstquàm Philosophus determinauit de prudentia, & aliis virtutibus intellectualibus principalibus, hic determinat de quibusdam virtutibus adiunctis prudentiæ. Et primo determinat de singulis earum secundum se. Secundo comparat eas adinuicem, & ad prudentiam, ibi. (Sunt omnes habitus, &c.) Circa primum tria facit. Primo inquirit genus eubuliæ. Secundo de synesi, ibi. (Est autem synesis.) Tertio de gnome, ibi. (Vocata autem gnome, &c.) Circa primum tria facit. Primo inquirit genus eubuliæ, ostendens, quod sit quædam rectitudo. Secundo ostendit, cuius sit rectitudo, ibi. (Neque scientiæ autem, &c.) Tertio ostendit, qualis sit rectitudo, ibi. (Quia autem rectitudo, &c.) Circa primum duo facit. Primo ostendit, de quo intentio. Secundo exequitur, ibi. (Scientia quidem, &c.) Dicit ergo primo quod post tractatum de principalibus virtutibus intellectualibus, oportet assumere ad complementum cognitiones prædictarum virtutum de eubulia, quæ dicitur bona consiliatio, quid sit, vtrum scilicet sit scientia quædam, vel saltem opinio, vel etiam eustochia, id est, bona coniecturatio, vel in quo alio genere sit. Deinde cum dicit.

b ¶ Ostendit, quid sit genus eubuliæ. Et primo ponit, in quo genere non sit. Secundo concludit genus eius, ibi. (Sed quia qui quidem, &c.) Circa primum tria facit. Primo ostendit, quod eubulia non sit scientia. Secundo ostendit, quod non sit eustochia, ibi. (Sed tamen neque eustochia, &c.) Tertio ostendit, quod E non sit opinio, ibi. (Neque vtique opinio, &c.) Dicit ergo primo, quod eubulia non sit scientia. Quod quidem patet hoc, quod habentes scientiam, iam non quærunt de illis, de quibus sciunt, sed habent certam notitiam de eis. Eubulia autem, cum sit quoddam consilium, est cum quadam inquisitione. Ille enim, qui consiliatur, quærit & ratiocinatur.

Sed ratio habetur in termino inquisitionis. Ergo eubulia non est scientia. Deinde cum dicit. A

c ¶ Ostendit, quod eubulia non sit eustochia duplici ratione. Quarum prima talis est, eustochia, id est, bona coniecturatio est sine rationis inquisitione, & est velox. Contingit enim aliquibus ex hoc, quod habent promptum iudicium intellectus, vel sensitiuæ partis ad recte existimandum de aliquo propter subtilitatem spirituum, & bonitatem imaginationis, & puritatem sensitiuorum organorum. Cooperatur etiam ad hoc multa experientia. Et hæc duo desunt eubuliæ. Eubulia enim, vt dictum est, est B cum inquisitione rationis, & ex alia parte non est velox, sed magis boni consiliatores consiliantur multo tempore, vt diligenter perquirant omnia, quæ pertingunt negotium. Vnde & prouerbia dicunt, quod oportet ea, quæ sunt determinata in consilio, velociter exequi, sed consiliari tarde. Vnde patet, quod eubulia non est eustochia. Secundam rationem ponit ibi.

d ¶ Quæ talis est, si eubulia esset idem, quod eustochia, oporteret, quod quicquid continetur sub eustochia, contineretur sub eubulia. Sed solertia est quædam eustochiæ species: Est enim coniecturatio circa inuentionem medij. Differt tamen solertia ab eubulia, quia eubulia non est circa finem, C qui se habet in operabilibus, sicut medium in syllogismis, non enim est consilium de fine, vt dictum est in Tertio. Ergo eubulia non est idem, quod eustochia. Deinde cum dicit.

e ¶ Ostendit, quod eubulia non sit opinio, ita scilicet, quod non solum non omnis opinio sit eubulia, sed quod nec vlla opinio sit eubulia. Et hoc patet eadem ratione, quam supra posuit de scientia. Licet enim opinans non sit certus, tamen iam determinauit se ad vnum, quod non contingit consilianti. Deinde cum dicit.

f ¶ Ostendit, quod sit verum genus eubuliæ; per hoc, quod ille, qui male consiliatur, D dicitur peccare in consiliando: qui autem bene consiliatur, dicitur recte consiliari. Et talis est eubuleus. Vnde manifestum est, quod eubulia est quædam rectitudo.

Deinde cum dicit.

g ¶ Ostendit, cuius sit rectitudo. Et primo ostendit, cuius non sit rectitudo. Secundo, cuius sit, ibi. (Sed rectitudo quædam, &c.) Circa hoc duo facit. Primo proponit, quod intendit. Et dicit, quod eubulia non est rectitudo, neque scientiæ, neque opinionis. Secundo ibi. E

h ¶ Ostendit propositum. Et primo, quantum ad scientiam. Illud enim videtur indigere rectitudine, qua rectificetur, in quo contingit esse peccatum. Sed peccatum in scientia non contingit esse, cum sit semper verorum, & necessariorum. Ergo eubulia non est rectitudo scientiæ. Tertio ibi.

i ¶ Ostendit propositum, quantum ad opinionem. Et hoc duplici ratione. Quarum prima talis est: Opinionis quidem, quia in eo contingit peccatum, potest esse aliqua rectitudo. Sed rectitudo eius non dicitur bonitas, sed veritas, sicut & peccatum eius dicitur falsitas. Ergo eubulia, quæ à bonitate denominatur, non est rectitudo opinionis. Secundam rationem ponit ibi.

k ¶ Et dicit, quod omne illud, de quo habetur opinio, iam est determinatum, quantum ad opinantem, licet non sit determinatum, quantum ad rei veritatem. Et in hoc eubulia deficit opinione, quia non est sine ratione inquirente. Eubulia enim non est enunciatio alicuius rei, sed inquisitio. E contrario autem opinio non est inquisitio, sed quædam enunciatio opinantis. Opinans enim dicit verum esse, quod opinatur. Sed ille, qui consiliatur bene vel male, ad hoc quærit aliud, & ratiocinatur, vnde nondum enunciat, ita esse, vel non esse. Ergo eubulia non est rectitudo opinionis. Deinde cum dicit.

l ¶ Ostendit, cuius sit rectitudo eubulia. Et dicit, quod ex quo non est rectitudo scientiæ, neque opinionis, relinquitur, quod sit quædam rectitudo consilij, vt ipsum nomen significat. Et inde est, quod ad perfectam notitiam eubuliæ oportet inquirere, quid sit consilium, & circa quid sit. Et hæc supra determinata sunt in Tertio, vnde non oportuit, quod hic resumerentur. Deinde cum dicit.

m ¶ Ostendit, qualis rectitudo sit eubulia. Et circa hoc determinat quatuor conditiones eubuliæ per ordinem. Dicit ergo primo, quod rectitudo multipliciter dicitur. Vno modo proprie, alio modo metaphorice. Proprie quidem dicitur in bonis. Secundum similitudinem autem dicitur in malis, vt si dicamus, quod aliquis dicitur rectus fur, sicut dicimus, quod est bonus fur. Manifestum est autem, quod non omnis rectitudo consilij est eubulia: non enim est rectitudo consilij in malis, sed in bonis tantum, incontinens enim & prauus quandoque adipiscitur per suam ratiocinationem illud, quod proponit cognoscere, puta, cum inuenit viam, per quam possit peccatum perpetrare. Vnde per similitudinem dicitur recte consilians, in quantum scilicet inuenit viam efficaciter ducentem in malum finem. Sed tamen assumit pro fine quoddam magnum malum, puta furtum, vel adulterium. Sed bene consiliari, quod significat nomen eubuliæ, videtur esse quoddam bonum. Vnde manifestum est, quod talis rectitudo consilij est eubulia, per quam aliquis adipiscitur bonum finem. Secundam conditionem ponit ibi.

n ¶ Vbi considerandum est, quod contingit in syllogisticis aliquando concludi veram conclusionem per falsum syllogismum. Et ita etiam in operabilibus contingit quandoque peruenire ad bonum finem per aliquod malum. Et hoc est, quod dicit, quod contingit aliquando sortiri bonum finem, quasi falso syllogismo, ita scilicet quod aliquis consiliando perueniat ad id, quod oportet facere, sed non per quod oportet, puta, cum aliquis furatur, vt subueniat pauperi. Et hoc est, ac si aliquis in syllogizando, vt veniat ad veram conclusionem, assumeret medium, aliquem falsum terminum. Licet enim in intentione finis sit sicut principium, & medius terminus, tamen in via executionis, quam inquirit consiliator, finis se habet, sicut conclusio, & id quod est ad finem,

finem, sicut medius terminus. Manifestum est autem, quod non dicitur recte syllogizare, qui veram conclusionem per falsum medium concluderet, vnde consequens est, quod non sit vere eubulia, secundum quam aliquis adipiscitur finem, quem oportet, non autem per viam, per quam oportet. Tertiam ponit ibi.

o ¶ Et dicit, quod quandoque contingit, quod aliquis multum tempus ponit in consilio, ita quod forte aliquando elabitur opportunitas exequendi. Contingit etiam, quod aliquis nimis velociter & precipitanter consiliatur. Vnde nec ista est vere eubulia, sed talis rectitudo consilij, quæ attendit id, quod est vtile ad finem, ad quem oportet, & modum, & tempus. Quartam conditionem ponit ibi.

p ¶ Et dicit, quod contingit aliquem esse, qui

A bene consiliatur simpliciter ad finem totius vitæ. Contingit etiam, aliquem esse, qui recte consiliatur ad aliquem finem particularem. Vnde eubulia simpliciter erit, quæ dirigit consilium ad finem communem humanæ vitæ. Illa autem, quæ dirigit ad quendam finem particularem, non est eubulia simpliciter, sed eubulia quædam, quia cum prudentium sit bene consiliari, oportet quod eubulia sit simpliciter rectitudo consilij in ordine ad illum finem, circa quem veram extimationem habet prudentia simpliciter dicta, & hic est finis communis totius humanæ vitæ, vt supra dictum est. Ex omnibus ergo, quæ dicta sunt, accipi potest, quod eubulia est rectitudo consilij ad finem bo-
B num simpliciter per vias congruas, & tempore conuenienti.

LECTIO IX.

a Est autem & synesis, & eusynesia, secundum quas dicimus synetos, & eusynetos, neque totaliter idem scientiæ vel opinioni. Omnes enim erunt syneti.

b Neque aliqua vna earum, quæ secundum partem scientiarum, puta medicinalis, de sanis enim vtique erit. Geometria circa magnitudines. Neque enim de semper entibus, & immobilibus synesis est. Neque de factis cuicunque, sed de quibus dubitabit vtique aliquis, & consiliabitur.

c Propter quod circa eadem quidem prudentia est.

d Non est autem idem synesis, & prudentia. Prudentia quidem enim præceptiua est. Quid enim oportet agere, vel non, finis ipsius est. Synesis autem iudicatiua solum. Idem enim synesis & eusynesia, & etiam syneti, & eusyneti

e Est autem neque habere prudentiam, neque sumere synesis. Sed quemadmodum discenti dicitur syniene, quando vtitur scientia, sic in vti operatione in iudicare de his, de quibus prudentia est, alio dicente, & iudicare bene. Eu enim ei, quod est bene, idem. Et hinc venit nomen synesis, secundum quam eusyneti ex ea, quæ est in discere. Dicimus enim discere syniene multotiens.

f Vocata autem gnome, secundum quã eugnomonas & habere aimus gnomen epiiches est iudicium rectum. Signum autem Epiichia enim maxime aimus esse syngnomonicum, & epiiches habere circa quædam syngnomen. Syngnome autem est iudicatiua epiiche, recta autem veri.

g Sunt autem omnes isti habitus rationabiliter in idem tendentes. Dicimus enim gnomen, & synesim, & prudentiã, & intellectum in eodem inferentes

LECTIO IX.

Est & ipsa sagacitas, cui contrarium est hebetudo. Quibus sagaces dicimus, ac hebetes, nec idem omnino, quod scientia aut opinio. Omnes enim scientes vel opinantes sagaces essent.

Nec vlla quædam scientia, vt aut medicina de sanis, aut geometria circa magnitudines.
C *Neque enim de his est, quæ sunt semper, & non mouentur, neque de quouis eorum, quæ fiunt, sed de quibus dubitauerit quispiam, aut consultauerit.*

Quapropter est quidem de his, circa quæ versatur prudentia.

Non est autem idem sagacitas, & prudentia. Prudentia namque præceptiua est. Finis enim ipsius est, quidnam sit agendum, aut non agendum, præcipere. Sagacitas autem vis
D *iudicandi duntaxat. Idem est enim sagacitas, & bona intelligentia, quippe cum sagaces sint, & boni intelligentes*

Neque autem habere, neque accipere prudentiam est ipsa sagacitas, sed in opinationis vsu ad ea bene iudicanda, de quibus est prudentia, alio dicente consistit. Fitque hic perinde atque cum discipulus ea discit, ac comprehendit, quæ à scientiam tradente præcipiuntnr.

Ea vero, quæ vocatur sententia, qua bene sentientes homines dicimus, sententiamque
E *habere, iudicium est rectum æqui & boni viri cuius hoc iudicium est. Bonum enim & æquũ virũ ad ignoscendũ procliuem dicimus esse, & veniã in aliquibus dare, bonũ & æquũ esse. Et venia sententia est iudicatiua recta æqui & boni viri: recta autẽ est ea, quæ est ipsiᵘ veracis.*

Omnes autem habitus non sine ratione ad idem tendunt. Nam sententiam sagacitatem, prudentiam, & mentem ad eosdem afferentes, prudentes illos atque sagaces

gnomen habere, & intellectum, ideo & A prudentes, & ſynetos. Omnes enim potentiæ hæ extremorum ſunt, & ſingularium.

h Et in eo quidem, quod iudicatiuus eſt, de quibus prudens ſynetus, & eugnomum, vel ſyngnomum. Epiichia enim omnia bonorum omnium ſunt in eo, quod ad alterum. Sunt autem ſingularium, & extremorum omnium operabilia. Etenim prudentem oportet cognoſcere ipſa, & ſyneſis, & gnome circa operabilia, hæc autem extrema.

i Et intellectus extremorum in vtraque. Etenim primorum & extremorum intellectus eſt, & non ratio. Hic quidem ſecundum demonſtrationes immobilium terminorum, & primorum, hic autem in practicis extremi, & contingentis, & alterius propoſitionis, principia enim eius, quod eſt, cuius gratia ipſe, ex ſingularibus enim vniuerſale. Horum igitur oportet habere ſenſum, hic autem eſt intellectus.

k Propter quod & naturalia videntur C eſſe hæc, & natura ſapiens quidem nullus. Gnomen autem habet, & ſyneſim, & intellectum. Signum autem, quoniam & ætatibus exiſtimamus ſequi. Et hæc aliqua ætas intellectum habet, & gnomen, vt natura cauſa exiſtente.

l Propter quod & principium, & finis intellectus. Ex his enim demonſtrationes, & de his.

m Quare oportet attendere expertorum, & ſeniorum, vel prudentium indemonſtrabilibus enunciationibus, & opinionibus non minus demonſtratio- D num. Propter habere enim experientiam viſuum vident principia. Quid quidem igitur eſt prudentia & ſapientia, & circa quæ vtraque eſt exiſtens, & quoniam alterius animæ particulæ virtus vtraque, dictum eſt.

& ſententiam habere mentemque dicimus. Omnes enim hæ potentiæ extremorum ſunt, ac ſingularium.

Atque idem ea ratione, qua eſt idoneus ad ea iudicanda, de quibus eſt prudens, ſagax eſt, beneque ſentiens, ad dandam veniam aptus. Bona enim & æqua omnibus ſunt communia bonis, ea ratione, qua ad alium tendunt, ſunt autem ſingularia & extrema ea omnia, quæ A *agi poſſunt. Et prudentem oportet ipſa cognoſcere. Et ſagacitas, & ſententia circa hæc ipſa verſatur, hæc autem ſunt extrema.*

Et intellectus extremorum eſt ad partem vtramque. Etenim primorum terminorum, & extremorum intellectus eſt, & non ratio. Is quidem, qui ad demonſtrationes attinet immobilium terminorum, atque primorum. Is autem, qui in agendis rebus verſatur extremi, & contingentis, atque alterius propoſitionis. Hæc enim principia ſunt eius, gratia cuius. Ex ſingulis enim oritur ipſum vniuerſale. Horum igitur ſenſum habere oportet, hic autem eſt intellectus.

Quapropter & naturalia hæc eſſe videntur. Atque ſapiens quidem natura eſt nemo, ſententiam autem habet, & ſagacitatem, & intellectum natura. Signum autem eſt, nos hæc ætates etiam ſequi putare, atque hæc ætas intellectum & ſententiam habet, tanquam cauſa ſit ipſa natura.

Quocirca principium & finis eſt intellectus. Ex his enim, & de his ipſæ demonſtrationes efficiuntur.

Quare non minus eorum, qui ſunt experti, & ſeniorum, vel prudentium indemonſtrabilibus ſententiis opinionibuſve, quam ipſis demonſtrationibus mentem adhibere oportet. Quia namque iam experientia viſum habent, principia ipſa cernunt. Quid igitur prudentia & ſapientia eſt, & in quibus vtraque verſatur, & diuerſarum animæ partium vtramque virtutem eſſe, iam diximus.

LECTIO IX.

a POſtquam Philoſophus determinauit de eubulia, hic determinat de ſyneſi. Et circa hoc duo facit. Primo comparat ſyneſim E ſcientiæ & opinioni. Secundo comparat ſyneſim prudentiæ, ibi. (Propter quod, &c.) Circa primum duo facit. Primo oſtendit, quod non omnis ſcientia vel opinio eſt ſyneſis. Secundo oſtendit, quod nulla ſcientia eſt ſyneſis, ibi. (Neque aliqua vna; &c.) Dicit ergo primo, quod ſyneſis per quam dicimus aliquos eſſe ſynetos, id eſt, ſenſatos, & contrariũ eius, quod eſt euſyneſia, ſecundum quam dicimus aliquos eſſe aſynetos, i. inſenſatos, non eſt totaliter idem, quod ſcientia, vel opinio. Nullus enim eſt, qui nõ habeat aliquam ſcientiam, vel opinionẽ. Si ergo omnis ſcientia, vel opinio eſſet ſyneſis, ſequeretur, quod omnes homines eſſent ſenſati, quod patet eſſe falsũ. Dein. cũ dic.

b Oſtendit quod nulla ſcientia ſit ſyneſis. Et dicit, quod ſyneſis nõ eſt aliqua ſciẽtiarum particulariũ, quia ſi eſſet medicina, eſſet de ſano & ægro. Si autem eſſet geometria, eſſet circa magnitudines. Quædam autem aliæ ſcientiæ ſunt de reb. ſempiternis, & immobilibus, ſicut ſcientiæ diuinæ, circa quas non dicitur eſſe ſyneſis. Neque etiam dicitur eſſe de his, quæ fiunt ſiue à natura, ſiue ab homine, de quib. ſunt ſcientiæ naturales, & artificiales, ſed eſt de illis, de quibus aliquis poteſt dubitare, & conſiliari. Et ſic patet, quod ſyneſis nõ eſt aliqua ſciẽtia. Dein. cũ dicit.

c ¶ Comparat ſyneſim prudentiæ. Et primo concludit ex prædictis conuenientiam vtriuſque, quia enim ſyneſis eſt circa conſiliabilia, circa quæ etiam eſt prudentia, vt ſu-

pra ostensum est, sequitur, quod synesis sit circa ea, circa quæ est prudentia. Secundo ibi. A

d ¶ Ostendit differentiam vtriusque. Et primo ostendit, quod synesis non est prudentia. Secundo, quod non sit prudentiæ generatio ibi. (Est autem non habere prudentiam, &c.) Dicit ergo primo, quod quamuis synesis & prudentia sint circa eadem, non tamen sunt omnino idem. Ad cuius euidentiam considerandum, quod in speculatiuis, in quibus non est actio, est solum duplex opus rationis, scilicet inuenire inquirendo, & de inuentis iudicare, & hæc quidem duo opera sunt rationis practicæ, cuius inquisitio est consilium, quod pertinet ad eubuliam, iudicium autem de consiliatis pertinet ad synesim. Illi enim dicuntur sensati, B qui possunt bene iudicare de agendis. Non autem stat hic ratio practica, sed vlterius procedit ad agendum. Et ideo necessarium est tertium opus quasi finale, & completiuum, scilicet præcipere, quod procedatur ad actum, & hoc proprie pertinet ad prudentiam. Vnde dicit, quod prudentia est præceptiua, in quantum scilicet est finis ipsius determinare, quid oporteat agere. Sed synesis est solum iudicatiua. Et pro eodem accipitur synesis, & eusynesis, id est, bonus sensus, sicut & idem dicuntur syneti & eusyneti, id est, sensati, & bene sensati, quorum est bene iudicare. Et sic patet, quod prudentia est eminentior, quam synesis, sicut & synesis, quam eubulia. Inquisitio C enim ordinatur ad iudicium, sicut ad finem, & iudicium ad præceptum. Deinde cum dicit.

e ¶ Ostendit, quod synesis non est generatio prudentiæ. Et dicit, quod sicut synesis non est idem, quod prudentia, ita non est idem cum hoc, quod est habere prudentiam, aut cum hoc, quod est sumere, id est, acquirere eam. Sed sicut in Græco, discere, quod est quidam vsus scientiæ, dicitur synmene, sic & syniene dicitur in hoc, quod aliquis vtitur opinione practica in hoc, quod iudicat de his, in quibus est prudentia. Quod quidem veluti ab alio potest dici iudicare bene. Eu enim in Græco est D idem, quod bene. Vnde nomen synesis, secundum quam dicuntur aliqui eusyneti, quasi bene iudicantes, vel bene sensati, venit ex ea voce syniene, quæ dicitur circa hoc quidem est discere. Multotiens enim discere nominamus syniene. Est ergo sensus, quod syniene in Græco significat aliquem vsum alicuius intellectualis habitus, qui quidem vsus non solum est discere, sed etiam iudicare. Synesis autem dicitur à syniene, ratione illius vsus, qui est iudicare non ratione illius vsus, qui est discere. Vnde synesis non est idem, quod habere vel discere prudentiam, vt quidam putauerunt. Deinde cum dicit.

f ¶ Determinat de tertia virtute, quæ vocatur gnome. Et ad huius virtutis euidentiam sumendum est, quod sup radictum est, de differentia epiichiæ & iustitiæ legalis. Iustum enim legale determinatur, secundum id, quod in pluribus contingit. Sed id, quod est epiiches, est directiuum iusti legalis, ex eo, quod necesse est legem deficere in paucioribus. Sicut ergo synesis importat iudicium rectum circa ea, quæ vt in pluribus contingunt, ita gnome importat iudicium rectum circa directionem iusti legalis. Et E ideo dicit, quod illa virtus, quæ vocatur gnome, secundum quā aliquos dicimus eugnomonas, id est, bene sententiantes, & habere gnomen, id est, attingere ad rectam sententiam, nihil est aliud, quam rectum iudicium eius quod est obiectum epiichiæ. Et huiusmodi signū est, quod hominē, qui est epiiches maxime dicimus esse syngnomonicum, quasi per quandam clementiam contemperantem sententiam. Et id, quod est epiiches, maxime dicitur habere singnomen, id est, quandam contemperantiam veniæ, & ipsa virtus quæ dicitur syngnome, est recte iudicatiua eius, quod est epiiches. Et in hoc est recta, quod verum iudicat. Deinde cum dicit.

g ¶ Comparat prædictas virtutes adinuicem, & ad prudentiam. Et circa hoc tria facit. Primo ponit conuenientiam inter hos habitus. Secundo probat, ibi. (Et in eodem quidem, &c.) Tertio infert quoddam corollarium ex dictis, ibi. (Propter quod & principium, &c.) Dicit ergo primo, quod omnes prædicti habitus tendunt in idem. Et hoc rationabiliter. Et quod in idem tendant, patet, quod eisdem attribuuntur. Nominamus enim gnomin, & synesim, & prudentiam, & intellectum, eisdem attribuentes habere gnomin, & intellectum, quos dicimus prudentes, & synetos. Et quod rationabiliter eis attribuantur, patet per hoc, quod omnia prædicta, quæ vocat potentias, quia sunt actionum principia, sunt circa singularia, quæ in operabilibus sunt sicut extrema, sicut supra dictum est de prudentia. Deinde cum dicit.

h ¶ Probat, quod dixerat. Et primo per rationem. Secundo per signum, ibi. (Propter quod & naturalia.) Circa primum duo facit. Primo ostendit, synesim & gnomen esse circa extrema, & singularia, sicut & prudentia. Secundo ostendit idem de intellectu, ibi. (Intellectus, &c.) Dicit ergo primo: Manifestum est, synesim & signomin esse extremorum singularium, in quantum synetus eugnomen, id est, bene sententians, vel syngnomen, id est, contemperanter sententians est iudicatiuus de illis, de quibus pendens præcepit. Ea enim, quæ sunt epiichia, de quibus est gnomi, possunt communiter se habere ad omnia bona humana, quorum est prudentia, in quantum vnumquodque eorum se habet ad alium, quod est de ratione iustitiæ. Dictum est enim supra, quod epiiches est quoddam iustum. Sic igitur bene dictum est, quod gnomi sit de his, de quibus est prudentia. Quod autem omnia sint circa singularia & extrema, patet per hoc, quod operabilia sunt singularia & extrema, prudentia autem, & synesis, & gnomi circa operabilia sunt. Vnde patet, quod sunt circa extrema. Deinde cum dicit.

i ¶ Ostendit, quod intellectus sit circa extrema. Et dicit, quod intellectus in vtraque cognitione, scilicet tam speculatiua, quam practica est extremorum, quia primorum terminorum, & extremorum, à quibus scilicet ratio incipit, est intellectus, & non ratio. Est autem duplex intellectus: quorum hic quidem est circa immobiles terminos, & primos, qui sunt secundum demonstrationes, quæ procedunt ab immobilibus & primis terminis, id est

à principiis indemonstrabilibus, quæ sunt prima cognita immobilia, quia scilicet eorum cognitio ab homine remoueri non potest. Sed intellectus, qui est in practicis, est alterius modi extremi, scilicet singularis, & contingentis, & est alterius propositionis, id est, non vniuersalis, quæ est quasi maior, sed singularis, quæ est minor in syllogismo operatiuo. Quare autem huiusmodi extremi dicatur intellectus, patet per hoc, quod intellectus est principiorum. Huiusmodi autem singularia, quorum dicimus esse intellectum principia sunt eius, quod est gratia cuius, id est, sunt principia ad modum causæ finalis. Et quod singularia habeant rationem principiorum, patet, quia ex singularibus accipitur vniuersale. Ex hoc enim, quod hæc herba fecit huic sanitatem, acceptum est, quod hoc species herbæ valet ad sanandum. Et quia singularia proprie cognoscuntur per sensum oportet, quod homo horum singularium, quæ dicimus esse principia & extrema, habeat sensum non solum exteriorem, sed etiam interiorem, cuius supra dixit esse prudentiam, scilicet vim cogitatiuam, siue extimatiuam, quæ dicitur ratio particularis. Vnde hic sensus vocatur intellectus, quæ est circa sensibilia, vel singularia. Et hunc Philosophus vocat in Tertio de Anima intellectum passiuum, qui est corruptibilis. Deinde cum dicit.

k ¶ Manifestat, quod dixerat per signum. Quia enim prædicti habitus sunt circa singularia oportet quod aliquo modo attingant virtutes sensitiuas, quæ operantur per organa corporea. Et ideo prædicti habitus videntur esse naturales, non quod totaliter sint à natura, sed quod ex naturali dispositione corporis aliqui sunt prompti ad hos habitus, ita quod per modicam experientiam complentur in eis, quod non accidit circa habitus intellectuales, qui sunt circa naturalia, puta geometriam, vel metaphysicam. Et hoc est, quod subdit: Nullus dicitur sapiens, id est, metaphysicus, nec geometer, secundum naturam, non quin aliqui secundum naturam sint magis apti ad hoc, quam alij. Sed hoc est secundum dispositionem remotam, & non propinquam; secundum quam aliqui dicuntur naturaliter habere gnomen, & synesim, & intellectum, quem dicemus esse circa singularia. Et signum, quod huiusmodi secundum naturam insint aliquibus est, quia existimamus, quod consequuntur ætates hominum secundum quas transmutatur natura cor-

A poralis. Est enim aliqua ætas, scilicet senilis, quæ propter quietationem transmutationum corporalium, & animalium habet intellectum, & gnomen, quasi natura horum sit causa. Deinde cum dicit.

l ¶ Infert duo corollaria ex dictis. Quorum primum est, quod intellectus, qui est bene discretiuus singularium in practicis, non solum se habet circa principia, sicut in speculatiuis, sed etiam sicut finis. In speculatiuis enim demonstrationes procedunt ex principiis, quorum est intellectus: non tamen demonstrationes

B dantur de eis. Sed in operatiuis demonstrationes & procedunt ex his, scilicet singularibus, & dantur de his, scilicet de singularibus. Oportet enim in syllogismo operatiuo, secundum quem ratio mouet ad agendum, esse minorem singularem, & etiam conclusionem, quæ concludit ipsum operabile, quod est singulare. Secundum corollarium ponit ibi.

m ¶ Quia enim dictum est supra, quod intellectus, qui est principiorum operabilium, consequitur per experientiam, & ætates, & perficitur per prudentiam, inde est, quod oportet attendere his, quæ opinantur, & annuntiant circa agibilia homines experti, & senes, & prudentes, quamuis non inducant demonstrationes, non

C minus, quam ipsis demonstrationibus, sed etiam magis. Huiusmodi enim homines propter hoc, quod habent experientiam visuum, id est, rectum iudicium de operabilibus, vident principia operabilium. Principia autem sunt certiora conclusionibus demonstrationum. Est autem considerandum circa ea, quæ hic dicta sunt, quod sicut pertinet ad intellectum in vniuersalibus iudicium absolutum de primis principiis, ad rationem autem pertinet discursus à principiis in conclusiones, ita & circa singularia vis cogitatiua vocatur intellectus, secundum quod habet absolutum iudicium de singularibus. Vnde ad intellectum dicitur pertinere prudentiam, & synesim, & gnomen. Dicitur autem ratio particularis, secun-

D dum quod discurrit ab vno in aliud. Et ad hanc pertinet eubulia, quam Philosophus his non connumerauit. Vnde dixit, eam esse extremiorum. Vltimo autem epilogat, dicens, quod dictum est, quid sit prudentia, quam est principalis in agibilibus. Et sapientia, quæ est principalis in speculatiuis, & circa quæ sunt vtraque earum, & quod non sint in eadem parte animæ rationalis.

LECTIO X.

a DVbitauit autem vtique aliquis de ipsis, ad quid vtiles sunt.

b Sapientia quidem enim nihil speculatur, ex quibus erit felix homo. Neque vnius enim est generationis.

c Prudentia autem hoc idem habet. Sed cuius gratia opus est ipsa? Siquidem prudentia quidem est, quæ circa iusta, & pulchra, & bona homini. Hæc autem sunt, quæ boni est viri operari. Nihil autem magis operatiui in eo, quod est scire ipsa, sumus. Siquidem operatiui habitus virtutes sunt. Quemadmodum neque sana, neque bene habentia quæcunque non

LECTIO X.

E *DVbitauerit autem quispiam, ad quidnam habitus hi sint vtiles.*

Nam sapientia quidem nihil eorum contemplatur, ex quibus fuerit homo felix. Nullius enim est generationis.

Prudentia autem hoc quidem habet. Sed cuiusnam gratia opus est ipsa? Si prudentia quidem est ea, quæ circa iusta & honesta bonaque homini versatur. Hæc autem sunt ea, quæ viri boni est agere, atque ipsa sciendo non magis ad agendum nos sumus idonei, si virtutes sunt habitus, quemadmodum nec ea sana, quæ non efficiunt bonam corporis habitudinem, sed ab ipsa proueniunt, non enim magis apti sumus ad

in eo, quod est facere, sed in eo, quod ab habitu esse dicuntur. Nihil enim magis operatiui in eo, quod est habere medicinalem, & exercitatiuam, sumus.

d Si autem non horum gratia prudentem ponendum, sed eius, quod est fieri existentibus, studiosis, nihil vtique erit vtilis.

e Adhuc autem neque non habentibus. Nihil enim differret ipsos habere, vel aliis habentibus persuaderi sufficienter, quod habeat vtique nobis quemadmodum circa sanitatem. Volentes enim sani esse, tamen non discimus medicinalem.

f Adhuc autem inconueniens esse vtique videbitur, si deterior sapientia existens principalior ipsa erit. Faciens enim principatur, & præcipit circa singulum. De his autem dicendum. Nunc autem dubitatum est de ipsis solum.

g Primum quidem igitur dicimus, quia secundum seipsas necessarium eligibiles ipsas esse virtutes quidem existentes vtrasque vtriusque particulæ, & si non faciunt nihil neutra ipsarum.

h Deinde & faciunt quidem, non vt medicinalis autem sanitatem, sed vt sanitas, sic sapientia felicitatem. Pars enim existens totius virtutis in haberi, facit etiam operari felicem.

i Adhuc opus perficitur & secundum prudentiam, & moralem virtutem. Virtus quidem enim intentionem facit rectam. Prudentia autem, quæ ad hanc. Quartæ autem particulæ animæ non est virtus talis, scilicet nutritiuæ. Nihil enim in ipsa operari, vel non operari.

k De eo autem, quod est nihil esse magis operatiuos propter prudentiam bonorum & iustorum, parum superius incipiendum sumentes principium hoc. Quemadmodum enim iusta dicimus operantes quosdam nequaquam iustos esse, puta à legibus ordinata facientes, vel nolentes, vel propter ignorantiam, vel propter alterum quidem, & non propter ipsa: quamuis operantur quidem, quæ oportet, & quæcunque oportet studiosum: sicut videtur esse, qualiter habentem operari singula, velut sit bonus. Dico autem, puta propter electionem & ipsorum gratia operatorum. Electionem quidem igitur rectam facit virtus. Quæcunque autem illius gratia nata sunt fieri, non sunt virtutis, sed alterius potentiæ.

l Dicendum autem scientibus manifestius de ipsis. Est vtique quædam potentia quam vocant dinotica. Hæc autem est

A *hæc agenda medendi artem, aut exercendorum corporum facultatem habendo.*

Quod si non horum gratia sit ponenda prudentia, sed vt studiosi homines fiant, his non fuerit vtilis sane, qui iam sunt studiosi.

At nec etiam his, qui studiosi non sunt. Nihil enim refert, siue ipsi habeant, siue alijs habentibus pareant. Atque hoc satis est nobis, quemadmodum & in sanitate. Nam & si valere volumus, medicinam tamen non discimus. B

Insuper absurdum sane videbitur, si prudentia, quæ quidem est inferior sapientia, sit magis domina, quam ipsa, magisque princeps. Nam ea, quæ agit, dominator in singulis, atque iubet. De his igitur est dicendum. Nunc enim de ipsis dubitauimus tantum.

Primum itaque dicimus, has expetendas necessario per seipsas esse quippe cum sint partium vtrarumque virtutes, etiamsi neutra ipsarum quicquam efficiat. C

Deinde & faciunt quidem, at non vt medicina, sanitatem, sed vt sanitas, sic sapientia felicitatem. Nam cum sit pars totius virtutis, felicem efficit, ex eo, quia habetur, ac operatur.

Præterea opus ipsum, & per prudentiam, & per virtutem moris efficitur. Etenim virtus quidem propositum ipsum efficit rectum. Prudentia autem ea, quæ in illud perducunt. Quartæ autem partis animæ, quæ quidem est principium vegetandi, nulla est talis virtus, quippe cum in ipsa non sit agere, aut non agere situm. D

De eo vero, quod dictum est, non esse magis aptos ob prudentiam homines ad honesta iustaque agenda, paulo altius incipiendum est, hoc principio sumpto. Nam vt & iusta agentes quosdam nondum iustos esse dicimus, vt eos, qui faciunt ea, quæ legibus sunt instituta, inuiti, vel ob ignorationem, vel ob aliquid aliud, & non ob ipsa, & si agunt ea, quæ oportet agere studiosum, sic (vt videtur) agere singula vnumquemque oportet modo quodam affectum, vt sit homo bonus, ob electionem, i quam, & ipsorum gratia, quæ aguntur. Electionem igitur rectam efficit virtus. Sed ea, quæ illius gratia sunt agenda, non sunt ipsius virtutis, sed ad aliam potentiam spectant. E

Dicendum autem de ipsis dilucidius est. Est igitur quædam potentia, quam habilitatem vocant. Hæc talis est, vt ea possit agere, atque at-

talis, vt ad suppositam intentionem contendentia possit hæc operari, & sortiri ipsis. Siquidem igitur intentio sit bona, laudabilis est si autem praua, astutia. Propter quod & prudentes dinoticos, & astutos animos esse.

m Est autem prudentia non hæc potentia, sed non sine potentia hac. Habitus autem visui huic fit animæ, non sine virtute, vt dictum est, & est manifestum. Syllogismi enim operabilium principium habentes sunt, quia talis finis, & optimus qualiscunque ens. Sit enim sermonis gratia quodcunque. Hoc autem nisi bono non apparet, peruertit enim malitia, & mentiri facit circa practica principia. Quare manifestum, quoniam impossibile prudentem esse non entem bonum.

A *tingere, quæ ad suppositam intentionem conducunt. Si igitur propositum sit honestum, laudabilis est, si improbum, versutia est. Quapropter & ipsos prudentes habiles, & virtuosos dicimus esse.*

Ipsa vero prudentia non est quidem hæc dicta potentia. Non tamen est sine ipsa. Habitus autem ipse huic oculo imprimitur animæ, neque absque virtute, sicut diximus, atque constat. Ratiocinationes enim agendarum rerum principium habent, cum talis sit ipse finis, & ipsum optimum, quicquid tandem sit istud. Sit autem B *verbi gratia quiduis. Hoc autem non nisi bono viro videtur. Prauitas enim peruertit, facitque, vt circa principia rerum agendarum homo fallatur. Quare patet, prudentem neminem esse posse, nisi sit bonus.*

LECTIO X.

a POstquam Philosophus determinauit de virtutibus intellectualibus, mouet quasdam dubitationes de vtilitate ipsarum. Et circa hoc duo facit. Primo proponit dubitationes. Secundo soluit eas, ibi. (Primum quidem dicimus.) Circa primum duo facit. Primo mouet dubitationem de vtilitate sapientiæ & prudentiæ, ad quas aliæ reducuntur, sicut ad principaliores. Secundo de comparatione harum duarum adinuicem, ibi. (Adhuc autem inconueniens, &c.) Circa primum duo facit. Primo proponit dubitationem, & dicit, quod aliquis potest dubitare ad quid, vel quomodo sapientia & prudentia sunt vtiles. Secundo ibi.

b ¶ Prosequitur dubitationem. Et primo, quantum ad sapientiam, quæ videtur inutilis esse. Quicquid enim est vtile in rebus humanis, valet ad felicitatem, quæ est vltimus finis vitæ humanæ, ad quam nihil videtur valere sapientia. Non enim videtur speculari aliquid eorum, per quæ homo fit felix, quia hoc quidem est per operationem virtutis, vt supra in Primo habitum est. Sapientia autem nullius generationis, id est, operationis, consideratiua est, cum sit de primis principiis entium. Sic ergo videtur, quod sapientia non sit vtilis homini. Secundo ibi.

c ¶ Prosequitur dubitationem, quantum ad prudentiam. Et primo inducit rationem, quod prudentia non sit necessaria homini. Secundo excludit quandam responsionem, ibi. (Si autem non horum, &c.) Dicit ergo primo, quod prudentia habet, quod scilicet sit consideratiua operationum humanarum, ex quibus homo fit felix: sed non propter hoc videtur, quod homo habeat opus ipsa. Est enim prudentia circa ea, quę sunt iusta in comparatione ad alios, & pulchra, id est, honesta, & bona, id est, vtilia homini, secundum seipsum, quæ quidem operari pertinet ad bonum virum. Non videtur autem aliquis esse operatiuus eorum, quæ sunt secundum habitum aliquem, ex eo, quod scit ipsa, sed ex eo quod habet habitum ad ea. Sicut patet in corporalibus, quod per hoc, quod homo habet scientiam medicinalem, vel exercitatiuam, non est magis operatiuus eorum, quæ pertinent ad hominem sanum, vel ad bene se habentem, dummodo ea non consistant solum in eo, quod est facere, sed in eo, quod est esse ab aliquo interiori habitu. Contingit enim quandoque, quod aliquis per notitiam artis operatur quædam opera sani, quasi contingens ea, & non secundum quod procedunt ab habitu sanitatis, prout scilicet operatur ea homo sanus. Sic enim non magis procedit ab C homine, eo quod scit medicinam, sed eo solum, quod sit sanus. Cum igitur sint habitus, opera virtutum, secundum quod ab eis procedunt, & ducunt ad felicitatem non magis operatur homo, ex hoc, quod habet eorum notitiam per prudentiam. Et sic prudentia non est bona operatiua. Deinde cum dicit.

d ¶ Excludit quandam responsionem. Posset enim aliquis dicere, quod licet homo, ex quo est virtuosus, non magis est operatiuus operum virtutis, per hoc, quod cognoscit ea secundum prudentiam, est tamen prudentia necessaria ad hoc, quod homo fiat virtuosus, sicut ars medicinæ necessaria est non ad hoc, quod sanus opera sanitatis D exequatur, sed ad hoc, quod fiat sanus. Et sic ponendum est quod homo debet esse prudens non gratia horum scilicet operum virtutis, sed gratia eius, quod est fieri virtuosum. Hanc autem responsionem excludit duabus rationibus. Quarum prima est, quod ex quo homines essent studiosi, scilicet virtuosi, ad nihil esset vtilis prudentia, quod maxime videtur inconueniens. Secundam rationem ponit ibi.

c ¶ Videntur enim, quod secundum responsionem prædictam etiam non habentibus virtutem non esset necessaria prudentia. Videtur enim, quod nihil differat ad hoc, quod aliqui fiant virtuosi, E vtrum ipsi habeant prudentiam, vel persuadeantur ab aliis, qui habent, quum per hoc sufficienter se habet homo ad hoc, quod fiat virtuosus, sicut patet circa sanitatem. Cum enim volumus sani esse, non propter hoc curamus addiscere medicinam, sed sufficit nobis vti consilio medicorum. Ergo pari ratione ad hoc, quod efficiamur virtuosi, non oportet quod nos ipsi habeamus prudentiam, sed sufficit, quod à prudentibus instruamur. Deinde cum dicit.

f ¶ Mouet dubitationem circa comparationem prudentiæ & sapientiæ. Ostensum est enim supra, quod prudentia est deterior, & inferior in dignitate, quam sapientia, & tamen videtur esse

principalior, id est, magis principatiua, quam prudentia, quia operatur, & præcipit circa singula. Continetur etiam sub prudentia enim politica: dictum est enim in procœmio libri, quod politica præordinat, quas disciplinas debitum est esse in ciuitatibus: & quales vnumquemque addiscere, & vsquequo. Et sic videtur prudentia principari sapientiæ: cum præcipere sit opus iudicantis. Hoc autem videtur inconueniens, quod deterior principetur meliori. Subdit autem se continuans ad sequentia, dicens, quod de his, quæ proposita sunt, dicendum est, nunc autem tacta sunt per modum dubitationis. Deinde cum dicit.

B

g ¶ Soluit præmissas dubitationes. Et primo soluit dubitationem de vtilitate sapientiæ & prudentiæ. Secundo de comparatione vtriusque, ibi. (Sed tamen neque principalis.) Circa primum duo facit. Primo soluit dubitationem communiter, quantum ad sapientiam & prudentiam. Secundo specialiter, quantum ad prudentiam, ibi. (Adhuc opus, &c.) Circa primum ponit duas solutiones. Quarum prima ostendit quod rationes, quas inducit, non efficaciter concludunt. Non enim sequitur, si per sapientiam & prudentiam nihil operatur homo ad felicitatem, quod propter hoc sint inutiles, quia etiamsi neutra ipsarum haberet aliquam operationem, tamen essent secundum se eligibiles,

C

cum sint virtutes perficientes vtramque partem animæ rationalis, vt ex dictis patet. Vnicuique autem est eligibilis sua perfectio. Secundo soluit per interemptionem sibi.

h ¶ Et dicit, quod sapientia & prudentia faciunt quidem aliquid ad felicitatem. Sed exemplum, quod inducebatur, non erat conueniens. Non enim hoc modo se habent sapientia vel prudentia ad felicitatem, sicut ars medicinæ ad sanitatem, sed magis sicut sanitas ad opera sana. Ars enim medicinæ facit ad sanitatem, sicut quoddam opus exterius operatum: sed sanitas facit opera sana, quasi quendam vsum habitus

D

sanitatis. Felicitas autem non est opus exterius operatum: sed est operatio procedens ab habitu virtutis. Vnde cum sapientia sit quædam species virtutis communis, sequitur, quidem ex hoc ipso, quod aliquis habet sapientiam, & operatur secundum eam, est felix. Et eadem ratio est de prudentia. Sed specialiter expressit sapientiam, quia in operatione eius consistit potior felicitas, vt scilicet infra in Decimo dicetur. Deinde cum dicit.

i ¶ Soluit ea, quæ specialiter ad prudentiam pertinent. Et primo, quantum ad hoc, quod obiiciebatur, quod prudentia nihil facit ad opera virtutis. Secundo, quantum ad hoc, quod obii-

E

ciebatur, quod prudentia non est necessaria ad hoc, quod homo sit virtuosus, ibi. (De eo autem, quod est, &c. Dicit ergo primo, quod adhuc specialiter, quantum ad prudentiam, fallit, quod obiiciebatur, quod per prudentiam non sumus magis operatiui operationum virtutis. Hoc enim potest esse falsum, quia opus virtutis perficimus secundum vtrumque, scilicet secundum prudentiam, & secundum moralem virtutem. Duo n. sunt necessaria in opere virtutis. Quorum vnum est, vt homo habeat rectam intentionem de fine, quod quidem facit virtus moralis, in quantum inclinat appetitum in debitum finem. Aliud autem est, quod homo bene se habeat

A

circa ea, quæ sunt ad finem; & hoc facit prudentia, quæ est bene consiliatiua, & iudicatiua, & præceptiua eorum, quæ sunt ad finem. Et sic ad opus virtutis concurrit, & prudentia, quæ est perfectiua rationalis per essentiam, & virtus moralis, quæ est perfectiua appetitiuæ, quæ est rationalis per participationem. Sed quare alterius particulæ animæ, quæ est penitus irrationalis, scilicet nutritiuæ non sit talis virtus, quæ concurrat ad operationem humanam, ratio in promptu est, quia in nutritiua potentia non est operari. Et hoc requiritur ad operationem virtutis humanæ, vt ex supradictis patet. Deinde cum dicit.

k ¶ Soluit id, quod ostendebatur, quod si ne prudentia possit aliquis esse, & fieri virtuosus. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit, quod prudentia non possit esse sine virtute morali. Secundo ostendit, quod virtus moralis non possit esse sine prudentia, ibi. (Intendendum vtique rursus, &c.) Circa primum tria facit. Primo ostendit, quod ad hoc, quod aliquis sit virtuosus, requiritur non solum virtus moralis, sed etiam quoddam aliud operatiuum principium. Secundo ostendit, quid sit illud, ibi. (Dicendum autem, &c.) Tertio ostendit, quod prudentia super illud principium addit adiunctionem virtutis moralis, ibi. (Est autem prudentia, &c.) Dicit ergo primo, quod ad soluendum hoc, quod dictum est, quod propter prudentiam non magis homo operabitur bona & iusta, ad hoc, quod fiat virtuosus oportet parum superius incipere, resumentes quædam eorum, quæ dicta sunt. Et incipiemus hinc, quod, sicut supra dictum est, quidam operantur iusta, & tamen non dicimus esse iustos, sicut cum aliqui operantur ea, quæ sunt statuta legibus, vel inuiti, vel propter ignorantiam, aut aliquam aliam causam, puta propter lucrum, & non propter amorem ipsorum operum iustitiæ, & tales, inquam, non dicuntur iusti, quamuis operentur ea, quæ oportet eos facere, & etiam ea, quæ oportet facere bonum virum. Et ita etiam in singulis virtutibus oportet hominem aliqualiter operari, ad hoc, quod sit bonus, vel virtuosus, vt scilicet operetur ex electione, & quia placeant ipsa opera virtutis. Iam autem supra dictum est, quod virtus moralis facit electionem rectam, quantum ad intentionem finis, sed quæ nata sunt fieri propter finem, non pertinent ad virtutem moralem, sed ad quandam aliam potentiam, id est, ad quoddam aliud operatiuum principium, quod inueniat vias ducentes ad fines. Et sic huiusmodi principium est necessarium, ad hoc, quod homo sit virtuosus. Deinde cum dicit.

l ¶ Ostendit, quid sit illud principium. Et dicit, quod de prædictis aliquid est vlterius dicendum, vt manifestius sciantur. Est itaque quædam potentia id est, operatiuum principium, quam vocant dinoticam, quasi ingeniositatem quandam, siue industriam, quæ talis est, vt per eam homo possit operari ea, quæ ordinantur ad intentionem, quam homo præsupposuit, siue bonam, sine malam, & quod per ea, quæ operatur, possit sortiri, id est, consequi finem. Et si quidem intentio sit bona huiusmodi ingeniositas sit laudabilis: si autem sit praua, vocatur astutia, quæ sonat in malum, sicut prudentia sonat in bonum. Et quia dinotica communis est vtrique, inde est, quidem tam prudentes, quam

astutos dicimus esse dinoticos, id est, ingeniosos, siue industrios. Deinde cum dicit.

m ¶ Ostendit, quod prudentia addat supra prædictum principium. Et dicit, quod prudentia non est omnino idem, quod prædicta potentia, scilicet dinotica. Sed tamen non potest esse sine ea, sed in anima huic visui, id est, huic cognoscitiuo principio, scilicet dinoticæ habitus prudentiæ, non fit sine virtute morali, quæ se habet semper ad bonum, vt dictum est. Et ratio huius manifesta est, quia sicut syllogismi speculatiui habent sua principia, ita aliorum operabilium principium est, quod talis finis sit bonum & optimum, qualiscunque finis sit ille, propter quem operatur aliquis, & ponatur quodcunque, exempli gratia: Puta, temperato optimum, & quasi principium, est attin-A gere medium in concupiscentiis tactus: sed quod hoc sit optimum, non apparet, nisi bono, id est, virtuoso, qui habet rectam existimationem de fine, cum virtus moralis faciat rectam intentionem finis. Quod aliis malis non apparet, id quod vere est optimum, patet per hoc, quod malitia opposita virtuti, peruertit iudicium rationis, & facit mentiri circa fines, qui sunt circa practica principia. Sicut intemperato videtur optimum sequi concupiscentias. Non enim recte potest syllogizari, si erretur circa principia. Cum ergo prudentem pertineat recte syllogizare de operabilibus, manifestum est, quod impossibile est esse prudentem illum, qui non est virtuosus, sicut non potest esse sciens, B qui erraret circa principia demonstrationis.

LECTIO XI.

a INtendendum vtique rursus, & de virtute. Etenim virtus similiter habet, vt prudentia ad dinoticam, non idem quidem, simile autem, sic & naturalis virtus ad principalem. Omnibus enim videtur singulos morum existere natura aliqualiter. Etenim iusti & temperati, & fortes, & alia habemus confestim à natiuitate. Sed tamen quærimus alterum quidem principaliter bonum esse, & talia secundum modum alterum existere. Etenim pueris, & bestiis naturales existunt habitus. Sed sine intellectu nociui videntur existentes. Verum tamen tantum videtur videri, quoniam quemadmodum corpori forti sine visione moto, accidit falli fortius propter non habere visum, sic & hic. Si autem accipiat intellectum in operari differt. Habitus autem similis existens tunc erit proprie virtus, quare quemadmodum in opinatiuo, duæ sunt species, dinotes, & prudentia, sic in morali duæ sunt: hæc quidem virtus naturalis, hæc autem principalis, & harum principalis non fit sine prudentia.

b Propter quod aiunt, omnes virtutes prudentias esse.

c Et Socrates sic quidem recte quærebat, sic autem peccabat. Quoniam quidem enim prudentias æstimabat esse omnes virtutes, peccabat, quoniam autem non sine prudentia, bene dicebat.

d Signum autem etenim nunc omnes, quando diffiniunt virtutem, apponunt habitum dicentes, & quæ est secundum rectam rationem. Recta autem, quæ secundum prudentiam. Videntur vtique diuinare aliqualiter omnes, quoniam talis habitus virtus est, quæ secundum prudentiam.

e Oportet autem parum transcendere. Non enim solum, qui secundum rectam rationem

LECTIO XI.

COnsiderandum est iterum & de virtute. Etenim vt prudentia sese habet ad habilitatem quæ non est idem sed simile, sic & proprie virtus sese habet ad naturalem virtutem. Omnibus enim singuli mores inesse quodammodo natura videntur. Etenim & iusti natura fortesque, atque ad temperantiam C *nati apparent, cæteraque continuo habemus ex ipso ortu, sed esse tamen quærimus aliquid aliud, quod est proprie bonum, & talia modo alio nobis inesse. Pueris enim ac belluis naturales habitus insunt. At absque mente nocere videntur. Atque vt robusto fit in corpore sine oculis se mouente (errat enim vehementer ex eo, quia non habet visum,) sic & hic accidit. Si vero mentem acceperint in agendo differt. Atque habitus ille similis tunc erit proprie virtus. Quare vt in opinatiuo duæ sunt species, habilitas, atque prudentia, sic & morali sunt* D *duæ, vna naturalis virtus, altera proprie virtus. Atque harum ea, quæ est proprie virtus, non fit sine prudentia.*

Quapropter inquiunt, virtutes omnes prudentias esse.

Et Socrates partim recte quærebat partim peccabat, peccabat quia virtutes omnes prudentias esse putabat. Bene dicebat, quod non esse E *sine prudentia ipsas aiebat.*

Hoc autem huius iudicium est. Etenim nunc omnes, cum virtutem definiunt dicentes, ipsam habitum esse, & asserentes ea, circa quæ versatur addunt, secundum rectam rationem. At recta est ea, quæ est secundum prudentiam. Videntur igitur omnes vaticinari quodammodo talem habitum esse virtutem, qui est secundum prudentiam.

Oportet autem parumper migrare. Est enim is habitus virtus, qui non solum est secundum

rationem, sed qui cum recta ratione habitus virtus est. Recta autem de talibus ratio prudentia. Socrates quidem igitur rationes virtutes æstimabat esse. Scientias enim esse omnes. Nos autem cum ratione. Manifestum igitur ex dictis, quoniam non possibile bonum esse principaliter sine prudentia, neque prudentem sine morali virtute.

f Sed & ratio sic dissoluetur, qua disputat quis, quoniam separantur ab inuicem virtutes. Non enim idem optime natus ad omnes. Quare hanc quidem sciuit, hanc autem nequaquam assumens erit.

g Hoc enim secundum quidem naturales virtutes contingit. Secundum quas autem simpliciter dicitur bonus, non contingit. Simul enim prudentiæ vni existenti omnes inerunt.

h Manifestum autem quamuis si non esset practica, quonam indigeret vtique ipsa propter particulæ virtutem esse, & quoniam non erit electio recta sine prudentia, neque sine virtute. Hæc quidem enim finem, hæc autem quæ ad finem facit operari.

i Sed tamen neque & principalis est sapientiæ, neque melioris particulæ, quemadmodum neque sanitatis medicinalis. Non vtitur ipsa, sed videt qualiter fiat illa, cuius gratia præcipit, sed non illi. Adhuc simile, & si quis politicam dicat principari diis, quoniam præcipit circa omnia, quæ in ciuitate.

A *cundum rationem rectam, sed cum recta etiam ratione. Recta autem de talibus ratio ipsa est sane prudentia. Socrates igitur virtutes ipsas rationes esse arbitrabatur. Omnes enim scientias esse dicebat. At nos cum ratione esse censemus. Patet igitur ex dictis fieri non posse, vt sine prudentia sit homo proprie bonus, & absque morum virtute prudens.*

At enim, & ea ratio, qua quispiam dissuerit separari virtutes hinc solui potest. Non enim idem ad omnes suscipiendas aptissimus

B *est ingenio, quare aliam iam accepit, aliam nondum accepit.*

Hoc enim in naturalibus quidem virtutibus fieri potest. At in his, quibus absolute dicitur homo bonus, fieri nequit. Etenim cum prudentia, quæ est vna, simul inerunt vniuersæ.

Constat autem, & prudentia opus esse, etiam si non esset actiua, quia partus est virtus. Et sine prudentia, sineque virtute electionem rectam non fore. Altera namque finem,

C *altera ea quæ sunt ad finem agere facit.*

At vero, neque sapientiæ præest, neque præstabilioris est partis, sicut neque ars medendi præsidet sanitati. Non enim vtitur ipsa, sed videt vt fiat. Illius igitur gratia non illi iubet. Præterea simile est, & si quispiam facultatem ciuilem principem esse Deorum dicat, propterea quod præcipit de omnibus, quæ aguntur in ciuitate.

LECTIO XI.

a POstquam Philosophus ostendit, quod prudentia non potest esse sine morali virtute, hic ostendit, quod moralis virtus non potest esse sine prudētia. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit propositum. Secundo ex hoc soluit quandam dubitationem incidentem: ibi. (Sed & ratio sic dissoluetur, &c.) Tertio concludit principale intentum: ibi. (Manifestum autem quamuis, &c.) Circa primum duo facit. Primo ostendit propositum per rationem. Secundo per dicta aliquorum: ibi. (Propter quod autem homines, &c.) Dicit ergo primo, quod ex quo ostēsum est, quod prudentia non potest esse sine virtute morali, rursus intendendum est de virtute morali, vtrum, scilicet possit esse sine prudentia. Ita enim se habet circa virtutem moralem, sicut dictum est de prudentia, & dinotica, quod licet non sint idem penitus, tamen habent aliquam similitudinem adinuicem, inquantum vtraque adinuenit conuenientes vias ad finem propositum. Ita etiam videtur se habere circa virtutem naturalem, & principalem, id est moralem, quæ est perfecta virtus. Quod autem videtur virtus naturalis, quæ præsupponitur morali, patet per hoc, quod singuli mores virtutum, vel vitiorum videntur existere aliquibus hominibus naturaliter, statim enim quidam homines à sua na-

D tiuitate videntur esse iusti, vel temperati, vel fortes propter naturalem dispositionem qua inclinantur ad opera virtutum, quæ quidem naturalis dispositio, quantum ad tria potest attendi. Primo quidem, ex parte rationis, cum naturaliter indita sint prima principia operabilium humanorum, puta nulli esse nocendum, & similia. Secundo, ex parte voluntatis, quæ de se naturaliter mouetur à bono intellecto sicut à proprio obiecto. Tertio, ex parte appetitus sensitiui, secundum quod ex naturali complexione quidam sunt dispositi ad iram, quidam ad concupiscentias, vel ad alias passiones, aut magis, aut minus, aut mediocriter, in quo consistit virtus

E moralis, sed prima duo communia sunt hominibus omnibus. Vnde secundum hoc dicit Philosophus, quosdam esse naturaliter fortes, vel iustos, & tamen requiritur in his, qui naturaliter sunt tales, aliquid, quod sit principaliter bonum, ad hoc quod prædictæ virtutes, secundum perfectiorem modum in nobis existant, quod prædicti naturales habitus, siue inclinationes in pueris, & in bestiis insunt, sicut Leo naturaliter est fortis, & liberalis, sed tamen huiusmodi habitus naturales videntur esse nociui, nisi adsit discretio intellectus. Et videtur, quod sicut in motu corporali si corpus fortiter moueatur absque visu dirigente, accidit, quod id quod mouetur impingat, & fortiter lædatur, ita etiam & hic

A Si enim aliquis habeat fortem inclinationem ad opus alicuius virtutis moralis & non adhibeat discretionem ad opus illud virtutis moralis, accidet grauis læsio, vel corporis proprij, sicut in eo, qui inclinatur ad abstinentiam sine discretione, vel respectu exteriorum si inclinetur ad liberalitatem, & simile est in aliis virtutibus: sed si huiusmodi inclinatio coaccipiat in operando intellectum, vt sc. cum discretione operetur, tunc multum differt secundum excellentiam bonitatis. Et habitus, qui erit similis tali operationi cum discretione factæ, erit proprie & perfecte virtus, quæ est moralis. Sicut igitur in parte animæ operatiuæ duæ species sunt principiorum operatiuorum, scil. dinotica, & prudentia, ita B etiam in parte appetitiua, quæ pertinet ad morales sunt duæ species, sc. virtus naturalis, & moralis, quæ est principalis, & hæc non potest fieri sine prudentia, sicut ostensum est. Deinde cum dicit.

b ¶ Manifestat propositum per dicta aliorum. Et primo per dictum Socratis. Secundo per dictum eorum, qui suo tempore erant: ibi. (Signum autem, &c.) Circa primum duo facit. Primo proponit dictum Socratis. Et dicit, quod propter prædicta affinitatem virtutis moralis ad prudentiam Socrates dixit, omnes virtutes morales esse prudentias. Secundo ibi.

c ¶ Ostendit in quo deficiebant. Et dicit, quod in hoc dicto Socratis, inquisitio quantum ad aliquid erat recta, quantum autem ad aliquid, peccat. In hoc enim, quod æstimabat omnes virtutes morales esse prudentias, peccabat, cum virtus moralis, & prudentia sint in diuersis partibus animæ. Sed quantum ad hoc bene dicebat, quod virtus moralis non potest esse sine prudentia. Deinde cum dicit.

d ¶ Confirmat idem per dicta modernorum. Et primo ponit dictum eorum. Secundo ostendit in quo deficiant: ibi. (Oportet autem, &c.) Dicit ergo primo, quod signum huius, quod virtus moralis non sit sine prudentia, est, quia etiam inter omnes diffinientes virtutem, ponentes eam in genere habitus, dicunt ad quæ se extendat virtus, & quod hoc sit secundum rationem rectam. Manifestum est autem ex præmissis, quod ratio recta in agibilibus est, quæ est secundum prudentiam. Si igitur omnes sic diffinientes, & si non distincte determinent, videntur tamen aliqualiter diuinare, seu coniecturare, quod virtus est talis habitus, qui est secundum prudentiam. Deinde cum dicit.

e ¶ Ostendit in quo deficiant sic dicentes. Et dicit, quod oportet parum transcendere eorum dictum, aliquid addendo. Non enim solum habet hoc virtus moralis, quod sit secundum rationem rectam, quia sic posset aliquis esse virtuosus moraliter sine hoc, quod haberet prudentiam per hoc, quod esset instructus per rationem alterius, sed oportet vlterius dicere, quod virtus moralis est habitus cum ratione recta, quæ quidem est prudentia. Sic igitur patet, quod Socrates plus dixit, quam oporteret, dum existimauit, quod omnes virtutes morales essent rationes, & non cum ratione, quia dicebat eas esse scientias, siue prudentias. Alii vero minus dixerunt, quam oportet ponentes esse solum secundum rationem. Aristoteles vero medium tenet, ponens virtutem moralem esse secundum rationem, & cum ratione. Sic igitur manifestum est ex dictis, quod non est possibile aliquem hominem esse bonum principaliter, id est secundum virtutem moralem sine prudentia, neque etiam prudentem sine morali virtute. Deinde cum dicit.

f ¶ Soluit ex præmissis quandam incidentem quæstionem. Et primo mouet dubitationem. Secundo soluit: ibi. (Hæc enim secundum quidem, &c.) Dicit ergo primo, quod per præmissa potest solui ratio, quam quidam inducunt disputantes ad hoc, quod virtutes abinuicem separentur, ita scil. quod vna virtus absque altera possit haberi. Videmus enim, quod non idem homo est inclinatus ad omnes virtutes, sed alius ad liberalitatem, alius ad temperantiam; & sic de aliis. Facile enim vnusquisque perducitur in id, ad quod naturaliter inclinatur. Est autem difficile aliquid assequi contra naturæ impulsum. Sequitur ergo quod homo, qui est naturaliter dispositus ad vnam virtutem, & non ad aliam sciuit, id est assecutus est hanc virtutem, ad quam naturaliter erat dispositus. Et loquitur secundum Socratem, qui ponebat virtutes esse scientias, hanc autem scilicet virtutem, ad quam non est naturaliter dispositus, nequaquam consequetur. Deinde cum dicit.

g ¶ Quod dictum est, verificatur secundum virtutes naturales, non autem secundum virtutes morales, secundum quas aliquis dicitur simpliciter bonus. Et hoc ideo, quia nulla earum C potest haberi sine prudentia, nec prudentia sine his, vt ostensum est. Et sic quando prudentia, quæ est vna virtus, inest alicui, simul inerunt cum ea omnes, quarum nulla ea erit prudentia non existente. Signanter autem dicit vni existenti, quia si essent diuersæ prudentiæ circa materias diuersarum virtutum moralium, sicut sunt diuersa artificiorum genera, non prohiberet vnam virtutem moralem esse sine alia, vnaquaque earum habente prudentiam sibi correspondentem, sed hoc non potest esse, quia eadem sunt principia prudentiæ ad totam materiam D moralem, vt scil. omnia redigantur ad regulam rationis, & ideo propter prudentiæ vnitatem, omnes virtutes morales sunt sibi connexæ. Potest autem contingere, quod alicui habenti alias morales virtutes, dicetur aliqua virtus deesse propter defectum materiæ, sicut pauperi virtuoso deest magnificentia, quia non habet vnde faciat magnos sumptus. Et ipsa tamen prudentia, quam habet, est taliter constitutus, vt in promptu habeat magnificus fieri, si materia non desit. Deinde cum dicit.

h ¶ Concludit principale intentum epilogans quæ dicta sunt. Et dicit, manifestum esse ex dictis, quod etiam si prudentia non esset ope- E ratiua, quod homo indigeret ipsa propter hoc, quod est virtus perfectiua cuiusdam particulæ animæ. Et iterum manifestum est, quod est operatiua, quia electio recta, quæ requiritur ad operationem virtutis, non est sine prudentia, & virtute morali, quia virtus moralis ordinat ad finem, prudentia autem dirigit circa ea, quæ sunt ad finem. Deinde cum dicit.

i ¶ Soluit dubitationem motam de comparatione prudentiæ, & sapientiæ. Et dicit, quod prudentia non principatur sapientiæ, neque id, quod est deterius principatur meliori. Et inducit ad hoc duo exempla. Quorum primum est, quia ars medicinæ præcipit quidem quid debeat fie-

ri ad sanitatem consequendam, non tamen principatur sanitati, quia non vtitur ipsa sanitate, quod est proprium artis, vel scientiæ principantis, vt scilicet vtatur ea, cui principatur præcipiendo illi, sed ars medicinæ præcipit qualiter fiat sanitas, ita quod præcipit propter sanitatem, sed non sanitati. Et similiter prudentia etiam politica non vtitur sapientia præcipiens illi qualiter debeat iudicare circa res diuinas, sed præcipit propter illam, ordinans scilicet qualiter homines possint ad sapientiam peruenire. Vnde A sicut sanitas est potior quam ars medicinæ, cum sit eius finis, ita sapientia prudentiæ præeminet. Secundum exemplum est, quod cum politica præcipiat de omnibus, quæ sunt in ciuitate, consequens est, quod præcipiat de his, quæ pertinent ad cultum diuinum, sicut præcipit de his, quæ pertinent ad studium sapientiæ. Simile igitur est propter hoc prudentiam, aut politicam præferre sapientiæ, ac si aliquis præferret eam Deo, quod manifestum est inconueniens. Et sic terminatur Sexti libri sententia.

ARISTOTELIS
MORALIVM
AD NICOMACHVM
LIBER SEPTIMVS.

Cum Sancti Thomæ Aquinatis præclarissimis commentariis.

LECTIO I.

a POst hæc autem dicendum, aliud faciẽtes principium, quoniam circa mores fugiendorum tres sunt species, malitia, incontinentia, & bestialitas

b Contraria autem duobus manifesta, hoc quidem enim virtutem, hoc autem continentiam vocamus.

c Ad bestialitatem maxime congruit, dicere supra nos virtutem heroicam quandam, & diuinam.

d Quemadmodum Homerus de Hectore fecit dicentem Priamum, quoniam valde erat bonus, neque videbatur viri mortalis puer existere, sed Dei. Quare si quemadmodum aiunt, ex hominibus fiunt Dij, propter virtutis superexcellentiam, talis quidem vtique erit, videlicet bestialitati oppositus habitus.

e Etenim, quemadmodum neque bestiæ est malitia, neque virtus, sic neque Dei, sed hoc quidem honorabilius virtute, hoc autem quoddam genus malitiæ.

f Quia autem rarum, & diuinum virum esse quemadmodum Lacones consueuerunt appellare, quando admirantur valde aliquem, diuinus vir, aiunt, sic & bestialis in omnibus rarus maxime autem in barbaris est. Fiunt autem quidam, & propter ægritudines, & orbitates, & propter malitiam etiam hominum superexcedentes, sic super infamamus.

A

LECTIO I.

POst hæc dicendum est, alio sumpto principio, tres esse species eorum, quæ circa mores sunt fugienda. Vitium, incontinentiam, feritatem.

Atque contraria quidem duobus manifesta sunt. Aliud enim virtutem, aliud continentiam appellamus.

B *Ad feritatem autem, & immanitatem maxime virtutem eam conuenit dicere, quæ est supra nos, heroicam (inquam) quandam, atque diuinam.*

Vt Homerus de Hectore propterea quod eximia bonitate præstabat dicentem Priamum induxit. Nec iam hominis sane mortalis filius ille, esse videbatur, sed diuo semine natus. Quare si ex hominibus ob virtutis excellentiam Dij fiunt, vt aiunt, talis quidam is habitus C *fuerit, qui feritati opponitur*

Etenim, vt feræ, neque vitium est, neque virtus, sic neque Dei, sed hæc quidem præstabilius est virtute, illa autem diuersum quidã vitio genus.

Atque vt raro fit virum esse diuum, vt appellare Lacones consueuere, cum valde aliquem admirantur (dicunt enim vir diuus hic est, sic & ferus, atque immanis est inter ho- D *mines raro. Maxime vero inter nationes Barbaras est, fiunt autem quidam tales, & ob morbos, læsionesque principij. Et eos etiam homines, qui in vitijs exuperant, hac infami consueuimus appellatione notare.*

g Sed de hac quidem dispositione posterius faciendum quandam recordationem. De malitia autem dictum est prius. De incontinentia autem, & mollitie & delitiis dicendum est, & de continentia, & perseuerantia. Neque enim vt de eisdem habitibus virtuti, & malitiæ vtramque ipsarum suscipiendum, neque vt alterum genus. A

h Oportet autem quemadmodum in aliis ponentes, quæ apparent, & primum dubitantes sic ostendere maxime quidem omnia probabilia circa has passiones. Si autem non, plura tamen, & principalissima. Si enim soluantur difficilia, & assumantur probabilia, ostensum vtique erit sufficienter. B

i Videtur vtique continentia, & perseuerantia studiosorum, & laudabilium esse. Incontinentia autem, & mollities prauorum, & vituperabilium. Et idem continens, & permansiuus in ratione, & incontinens, & egressiuus à ratione & incontinens, quidem sciens, quoniam praua agit propter passionem. Continens autem sciens, quoniam prauæ concupiscentiæ, non sequitur propter rationem. C

k Et temperatum quidem continentem, & perseueratiuum. Talem autem hi quidem omnem temperatum, hi autem non. Et intemperatum incontinentem, & incontinentem intemperatum confuse, hi autem alterum esse aiunt. Prudentem autem, quandoque quidem non aiunt contingere esse incontinentem, Quandoque autem quosdam prudentes existentes, & diuos incontinentes esse. D

l Adhuc incontinentes quidem dicuntur, & iræ, & honoris, & lucri. Quæ quidem igitur dicuntur, hæc sunt.

Sed de tali quidem dispositione mentio aliqua posterius fiet. De vitio vero prius est dictum. Nunc de incontinentia, mollitie, luxuque, & de continentia, atque constantia est dicendum. Neque enim, vt idem quod virtus, & vitium, neque vt diuersum genus hæc sunt putanda.

Atque vt in cæteris egimus afferre ea, quæ videntur oportet, & dubitare primum. Deinde omnia, quæ probabilia sunt, aut saltem plurima maximeque præcipua circa hos affectus ostendere. Nam si soluantur quidem ea quæ difficultatem afferunt, relinquantur autem ea, quæ probabilia sunt, satis sane fuerit demonstratum.

Videtur itaque continentia quidem constantiaque studiosa esse, ac laudabilis. Incontinentia vero, & mollities praua vituperabilis, & idem esse continens, & in ratione persistens, & idem etiam incontinens, & rationem egrediens. Et incontinens quidem improba sciens, improba esse agit ob perturbationem. Continens autem, cupiditates sciens prauas esse, non sequitur ob rationem.

Et temperantem quidem continentem esse aiunt, atque constantem. Talem autem, alij temperantem esse omnem, alij nullum dicunt. Et item intemperantem incontinentem esse, & incontinentem intemperantem confuse, nonnunquam diuersos inquiunt esse. Interdum etiam ipsum prudentem incontinentem esse non posse. Interdum nonnullos homines, qui prudentes, ac habiles sunt incontinentes esse dicunt.

Præterea incontinentes, & iræ, & honoris, & lucri dicuntur. Ea igitur, quæ dicuntur, hæc sunt.

LECTIO I.

a POstquam Philosophus supra determinauit de virtutibus moralibus & intellectualibus, hic incipit determinare de quibusdam, quæ sequuntur ad inuicem. Et primo de incontinentia, quæ est quoddam imperfectum in genere virtutis. Secundo de amicitia, quæ est quidam effectus virtutis in Octauo libro, ibi. (Post hæc autem de amicitia, &c.) Tertio de fine virtutis in Decimo libro, ibi. (Post hæc autem de electione, &c.) Circa primum duo facit. Primo determinat de continentia, & eius opposito. Secundo de delectatione, & tristitia, quæ sunt earum materia, ibi. (De delectatione autem, &c.) Circa primum duo facit. E Primo distinguit continentiam ab aliis, quæ sunt eiusdem generis. Secundo determinat de ea, ibi. (Videtur vtique continentia, &c.) Circa primum duo facit. Primo distinguit continentiam, & eius oppositum ab aliis, quæ sunt eiusdem generis. Secundo ostendit de quibus eorum sit dictum, & de quibus restat dicendum, ibi. (Sed de hac quidem dispositione, &c. Circa primum duo facit. Primo enumerat habitus, seu dispositiones circa moralia vituperabiles. Secundo ponit earum opposita: ibi, (Contraria autem, &c.) Dicit ergo primo, quod postea quæ dicta sunt de virtutibus moralibus, & intellectualibus, ad hoc, quod nihil moralium prætermittatur oportet ab alio principio resumere, vt dicamus, quod co-

rum quæ sunt circa mores fugienda, tres species sunt, scilicet malitia, & incontinentia, & bestialitas. Et horum quidem differentiam oportet sic accipere. Cum enim vt in Sexto dictum est, bona actio non sit sine ratione practica, & appetitu recto per hoc quod aliquid horum duorum peruertitur, contingit, quod aliquid sit in moribus fugiendum. Si quidem igitur sit peruersitas ex parte appetitus, vt ratio practica remaneat, recta erit incontinentia, quæ scilicet est, quando aliquis rectam æstimationem habet de eo, quod est faciendum, vel vitandum, sed propter passionem appetitus in contrarium trahit. Si vero intantum inualescat appetitus peruersitas, vt rationi dominetur, ratio sequitur id, in quo appetitus corruptus inclinat, sicut principium quoddam, extimans illud, vt finem optimum. Vnde electione operabitur peruersa, ex quo aliquis dicitur malus, vt dictum est in Quinto. Vnde talis dispositio dicitur malitia. Est autem considerandum, quod peruersitas in vnaquaque re contingit ex eo quod corrumpitur temperantia debita illius rei. Sicut ægritudo corporalis in homine, peruenit ex eo quod corrumpitur humorum debita proportio huic homini. Et similiter peruersitas appetitus, qui interdum rationem peruertit in hoc consistit, quod corrũpitur commensuratio affectionũ humanarum. Talis autem corruptio non consistit in indiuisibili, sed habet latitudinem quandam, vt patet de temperantia humorum in corpore humano. Saluatur enim natura humana cum maiori vel minori caliditate. Et similiter contemperantia vitæ humanæ saluatur, secundum diuersas materias affectionum. Vno igitur modo potest, contingere peruersitas in tali cõsonantia, ita quod non exeatur extra limites humanæ vitæ, & tunc dicetur simpliciter incontinentia, vel malitia humana, sicut ægritudo humana corporalis, in qua saluari potest natura humana. Alio modo potest corrumpi contemperantia humanarum affectionum, ita quod progrediatur vltra limites humanæ vitæ in similitudinem affectionum alicuius bestiæ, puta leonis, aut porci. Et hoc est quod vocatur bestialitas. Et est simile, sicut si ex parte corporis complexio alicuius mutaretur in complexionem leoninam, vel porcinam. Deinde cum dicit.

b ¶ Ponit contrarias dispositiones prædictis. Et primo proponit duo, de quibus manifestum est. Et dicit, quod contraria duorum prædictorum sunt manifesta, nam malitiæ contrariatur virtus, incontinentia vero continentiæ. Secundo ibi.

c ¶ Ostendit quid opponatur tertio, scilicet bestialitati. Et primo proponit quod intendit. Secundo manifestat propositum, ibi. (Quemadmodum Homerus, &c.) Dicit ergo primo, quod bestialitati conuenienter dicitur opponi virtus, quæ communem modum hominum excedit, & vocari potest heroica, seu diuina. Heroas enim Gentiles vocabant animas defunctorum virorum insignium, quos etiam esse deificatos dicebant. Ad cuius euidentiam considerandum est, quod anima humana media est inter superiores substantias, & diuinas quibus communicat per intellectum, & animalia bruta, quibus communicat in sensitiuis potentiis: sicut ergo affectiones sensitiuæ partis, aliquando

A in homine corrumpuntur, vsque ad similitudinem bestiarum, & hæc vocatur bestialitas supra humanam malitiam, & incontinentiam, ita etiam rationalis pars, quandoque in homine perficitur, & formatur vltra communem modum humanæ perfectionis quasi ad similitudinem substantiarum separatarum, & hæc nominatur virtus diuina supra humanam virtutem, & communem. Ita enim se habet rerum ordo, vt medium ex diuersis partibus attingat vtrumque extremum. Vnde etiam in humana natura est aliquid, quod coniungitur inferiori, aliquid vero, quod medio modo se habet. Deinde cum dicit.

B *d* ¶ Manifestat quod dixerat. Et primo manifestat, quod sit in hominibus quædam virtus heroica, vel diuina. Secundo ostendit, quod talis virtus opponitur bestialitati, ibi. (Etenim quemadmodum, &c.) Primum autem manifestat dupliciter. Vno modo per dictum Homeri, qui introduxit Priamum de filio suo Hectore dicentem, quod erat excellenter bonus, ita quod non videbatur mortalis hominis existere filius, sed Dei, quia quoddam diuinum apparebat in eo vltra communem hominum modum. Secundo manifestat idem per commune dictum Gentilium, qui dicebant quosdam homines deificari, quod Arist. non dicit esse credendum, quantum ad hoc, quod homo vertatur in naturam diuinam, sed propter excellentiam virtutis supra communem modum hominum. Ex quo patet esse in hominibus aliquibus quandam diuinam virtutem, & concludit hanc virtutem esse bestialitati oppositam.

C Deinde cum dicit.

e ¶ Probat propositum duplici ratione. Primo quidem, quia malitiam, vel virtutem dicimus propriam homini. Vnde neque malitia attribuitur bestiæ, quæ est infra hominem, neque virtus Deo, qui est supra hominem, sed virtus diuina est honorabilior virtute humana, quam simpliciter virtutem nominamus. Peruersitas autem bestiæ est quoddam alterum genus malitiæ, à malitia humana; quæ simpliciter malitia dicitur. Secundam rationem ponit ibi.

D *f* ¶ Et dicit, quod homines, in quibus inuenitur tanta bonitas, quę raro inuenitur in hominib. videntur diuini viri. Vnde Lacones, scilicet quidam Græciæ ciues, quando valde admirantur alicuius hominis bonitatem, dicunt: Iste est vir diuinus. Et similiter ex parte malitiæ bestialis raro inuenitur inter homines. Et ponit tres modos, secundum quos aliqui fiunt bestiales, quorum primus est, ex conuersatione gentis, sicut apud barbaros, qui rationalibus legibus non vtuntur propter malam communem consuetudinem, aliqui incidunt in malitiam bestialem. Secundo contingit aliquibus propter ægritudines, & orbitates, id est amissiones charorum, ex quibus in amentiam incidunt, & quasi bestiales fiunt. Tertio propter magnum argumentum malitiæ, ex qua contingit, quod quosdam superexcellenter diffamamus dicentes eos bestiales. Quia igitur sicut virtus diuina raro in bonis inuenitur, ita & bestialitas raro in malis, videntur sibi per oppositum respondere. Deinde cum dicit.

E *g* ¶ Ostendit quid de talibus sit dictum, & quid restat dicendum. Et primo continuat se ad

præcedentia, & sequentia, secundo demonstrat modum agendi: ibi. (Oportet autem,&c.) Dicit ergo primo, quod de hac dispositione, scilicet bestiali, posterius fiet quædam recordatio, scilicet in hoc eodem libro. De malitia autem virtuti opposita dictum est prius, vbi determinatum est de virtutibus moralibus. De incontinentia autem quæ vituperatur circa delectationes, & mollitie, & delitiis, quæ vituperantur circa tristitias, dicendum est nunc. Et similiter de continentia, quæ laudatur circa delectationes. Et perseuerantia, quæ laudatur circa tristitias, ita tamen, quod non æstimemus hos habitus, neque eosdem virtuti, & malitiæ, neque vt genere diuersos. Deinde cum dicit.

b Ostendit modum procedendi. Et dicit, quod oportet hic procedere sicut in aliis rebus, vt scilicet positis his, quæ videntur probabilia circa prædicta, prius inducamus dubitationes, & sic ostendemus omnia, quæ sunt maxime probabilia circa prædicta, & si non omnia quia non est hominis, vt nihil à mente eius excidat, ostendemus plurima, & principalissima: quia si in aliqua materia dissoluatur difficultates, & derelinquantur quasi vera illa, quæ sunt probabilia, sufficienter est determinatum. Deinde cum dicit.

i ¶ Determinat de continentia, & incontinentia, & perseuerantia, & mollitie, & secundum hoc, quod determinatum est: Primo proponit probabilia. Secundo inducit dubitationes: ibi. (Dubitabit autem vtique aliquis.) Tertio soluit: ibi. (Primum quidem igitur.) Circa primum tria facit. Primo proponit probabilia circa ipsam continentiam, & incontinentiam. Secundo circa comparationem eorum ad alia: ibi. (Et temperatum quidem est, &c.) Tertio circa eorum materiam: ibi. (Adhuc incontinentes, &c.) Circa primum ponit tria probabilia quorum primum pertinet ad bonitatem, & malitiam prædictorum, & dicit quod probabiliter

A videtur, quod continentia, & perseuerantia sint studiosa, & laudabilia, incontinentia autem, & mollities sint praua, & vituperabilia. Secundum pertinet ad rationes diffinitiuas ipsorum. Et dicit, quod idem videtur esse continens quod ille, qui permanet in ratione, id est in eo, quod secundum rationem iudicat esse agendum. Incontinens autem videtur qui egreditur à iudicio rationis. Tertium pertinet ad operationes eorum. Et dicit, quod incontinens scit aliqua esse praua, & tamen agit ea propter passionem.

Continens autem patitur quasdam concupiscentias, quas scit esse prauas, & non sequitur eas propter iudicium rationis. Et hæc duo sunt

B etiam extendenda ad perseuerantiam, & ad mollitiem circa tristitias. Deinde cum dicit.

k ¶ Ponit duo probabilia circa comparationem eorum ad alia, quorum primum, accipitur secundum comparationem continentiæ ad temperantiam. Et dicit, quod videtur temperatus esse continens, & perseueratiuus. Sed quidam dicunt, quod omnis continens, & perseueratiuus est temperatus, quidam autem dicunt, quod non. Circa opposita vero eorum quidam dicunt, quod omnis intemperatus est incontinens, & è conuerso, confuse, id est absque aliqua distinctione. Quidam autem dicunt eos esse alteros.

C Secundum accipitur per comparationem ad prudentiam. Et dicit, quandoque dicunt homines, quod non contingit prudentem esse incontinentem, quandoque autem dicunt quod quidam prudentes, & diuini, id est ingeniosi, sunt incontinentes. Deinde cum dicit.

l ¶ Ponit vnum probabile circa materiam prædictorum. Et dicit, quod quandoque dicuntur aliqui incontinentes, non solum concupiscentiarum, sed etiam iræ, honoris & lucri. Ista igitur sunt sex, quæ communiter solent dici circa continentiam, & incontinentiam, & perseuerantiam, & mollitiem.

D

LECTIO II.

a DVbitabit autem vtique aliquis qualiter æstimans recte, incontinens est quis.

b Sciendum quidem igitur non aiunt quidam possibile esse, durum enim scientia existēte, vt existimabat Socrates, aliud quidem imperare, & trahere ipsum quemadmodum seruum. Socrates, quidem enim totaliter pugnabat ad rationem, vt non existente incontinentia. Nullum enim existimantem operari præter optimum, sed propter ignorantiam.

c Iste quidem igitur sermo dubitat de apparentibus manifeste. Et optimum quærere circa passionem, si propter ignorantiam, quis modus sit ignorantiæ. Quoniam enim non existimat quidem incontinens existens ante passionem, fieri manifestum.

d Sunt autem quidem qui hoc quidem concedunt

LECTIO II.

DVbitauerit autem quispiam, qui fit, vt recte aliquis existimans agat incontinenter.

Scientem igitur inquiunt quidam impossibile esse. Nam absurdum est, vt arbitrabatur Socrates, si scientia insit aliud quippiam vincere, & ipsum perinde, atque mancipium trahere. Socrates enim omnino contra orationem

E *ipsam pugnabat, incontinentiamque exterminabat. Neminem enim existimantem præter id quod est optimum agere; sed ob ignorationem dicebat.*

Hæc igitur sententia his aduersatur, quæ manifeste apparent. Atque quærere oportet quisnam in ipsa perturbatione, si ob ignorationem agit, ignorationis sit modus. Constat enim incontinentem non putare illud esse bonum, antequam in perturbatione sit constitutum.

Sunt autem, qui hæc partim concedunt, partim

concedunt, hoc autem non. Scientia quidem enim nihil esse melius confitentur. Nullos autem operari præter opinatum melius non confitentur. Et propter hoc incontinentem aiunt non scientiam habentem imperari à voluptatibus, sed habentem opinionem.

e Sed tamen siquidem opinio, & non scientia, neque fortis suspicatio contratendens, sed quieta, quemadmodum in dubitantibus, venia ei, quod est non manere, in his ad concupiscentias fortes: malitię autem non venia, neque aliorum nulli vituperabilium.

f Prudentia ergo contratendente, hoc enim fortissimum.

g Sed inconueniens, erit enim idem simul prudens & incontinens. Dicet autem vtique nullus, prudentis esse, operari volentem prauissima.

h Cum his autem ostensum est prius, quoniam actiuus quidem extremorum. Prudens enim aliquis, & alias habens virtutes.

i Adhuc siquidem in eo quod est concupiscentias habere fortes & prauas continent, non erit temperatus cōtinens, neque continens temperatus: neque enim quod valde temperati, neque prauas habere. Sed tamen oportet quidem, siquidem enim bonæ concupiscentiæ prauus prohibens habitus non sequi, quare continentia non omnis studiosa. Si autem infirmæ, & non prauæ, nihil venerabile, neque si prauæ, & infirmæ nihil magnum.

k Adhuc si omni opinioni permansiuum facit continentia, praua, pura, & si falsę.

l Et si ab omni opinione incontinentia egressiuum, erit aliqua studiosa incontinentia. Puta Sophoclis Neoptolemus in Philoctete. Laudabilis enim non permanens quibus suasus est ab Vlysse propter tristari mentiens.

m Adhuc sophisticus sermo mentiens dubitatio, propter inopinabilia enim velle arguere, vt sapientes sint cum attingunt, falsus syllogismus dubitatio fit. Ligata est enim mens, cum manere non velit propter non placere conclusum. Procedere autem non possit, propter soluere non habere sermonem.

n Accidit autem ex quodam sermone imprudentia cum incontinentia virtus. Contraria enim operatur, quorum opinatur propter incontinentiam. Opinantur autem bona mala esse, & non opor-

A *partim non concedunt. Etenim scientia quidem nihil validius confitentur. At huic non assentiuntur neminem agere præter id, quod visum est melius. Quapropter, inquiunt, incontinentem à voluptatibus separari non scientiam quidem, sed opinionem habentem.*

At vera, si sit opinio non scientia, neque vehemens existimatio quæ resistit, sed remissa sicut in ambigentibus, venia danda est, si non in his persistit aduersus vehementes cupiditates. At prauitati non est venia danda, nec aliorum cuiquam, quæ vituperabilia sunt.

B *Est ne igitur id quod resistit prudentia? hæc enim est validissimum.*

At est absurdum. Erit enim idem prudens, atque incontinens simul. Nemo autem dixerit, prudentis esse, ea sponte agere, quæ prauissima sunt.

Et insuper demonstratum est antea, prudentem aptum ad agendum esse. Etenim quidam extremorum, & cæteras virtutes habere.

C *Præterea si continens est ex eo, quia vehementes, ac prauas habet cupiditates, neque temperans continens erit neque continens temperans. Etenim, neque vehementes habere cupiditates, neque prauas est temperantis, ac oportet. Nam si cupiditates sint bonę, prauus est habitus ille, qui prohibet non sequi, quare non omnis continentia est studiosa, sint imbecilles, & non prauæ, non est quid egregium, nec etiam magnum quid, si sint prauæ ac imbecilles.*

D *Præterea si continentia in quauis opinione facit persistere, praua est, vt si, & in falsa.*

Et si incontinentia à quauis opinione dimouet, erit aliqua incontinentia studiosa, quale fecit Neoptolemus apud Sophoclem in Philoctete. Est enim laudabilis, quia non persistit in his, quæ suaserat Vlysses ob mentiendi dolorem.

E *Præterea captio mentiens dubitatio est, quia namque admirabilia præterque opinionem sophistæ inferre volunt redarguendo, vt cum attigerint, videantur acuti, ratiocinatio facta dubitatio fit. Ligatur enim mens cum manere quidem non vult, quia conclusio non placet, procedere autem non potest, quia rationem soluere nequit.*

Fit autem aliqua ratione, vt imprudentia cum incontinentia sit virtus, qui namque habet vtrumque, contraria his, quæ existimat ob incontinentiam agit. Existimat autem bona esse mala, & agere non

tere operari, quare bona, & non mala operabitur.

o Adhuc in persuaderi operans, & persequens delectabilia, & eligens melior vtique videbitur eo, qui non propter ratiocinationem, sed propter incontinentiam. Sanabilior enim propter dissuaderi vtique. Incontinens autem reus prouerbio quo aimus. Quando aqua suffocat, quid oportet adhuc bibere? siquidem enim persuasus esset, quæ agit, B dissuasus vtique quiesceret, nunc autem non suasus nihil minus talis agit.

p Adhuc, si circa omnia incontinentia est & continentia, quis simpliciter continens? nullus enim omnes habet incontinentias, agimus autem esse quosdam simpliciter.

q Dubitationes quidem igitur tales quædam accidunt. Horum autem hoc quidem interimere oportet, hoc autem relinquere. Solutio enim dubitationis inuentio est.

A *oportere. Quare bona aget, & non mala.*

Præterea, qui persuasus agit voluptatesque sequitur, atque eligit melior eo videbitur esse, qui non ob rationem, sed ob incontinentiam agit. Nam facilius curari potest, quippe cum possit illi dissuaderi. At incontinens obnoxius est ei prouerbio, quo dicimus. Quid insuper bibere opus est, cum strangulat aqua? Etenim si non persuasum esset ipsi ea non agenda esse, quæ agit, dissuasus tandem cessasset. Nunc vero persuasum est ei, & nihilominus alia agit.

Insuper si circa vniuersa continentia sit atque incontinentia, quisnam sit ille, qui est incontinens absolute? Nemo enim habet incontinentias omnes. Dicimus autem quosdam simpliciter continentes esse.

Tales igitur quædam hac in materia dubitationes emergunt. Horum autem alia tollere, alia relinquere oportet. Dubitationis enim solutio inuentio est.

LECTIO II.

a POstquam Philosophus posuit ea, quæ videntur esse probabilia circa continentiam, & incontinentiam, hic mouet dubitationes circa omnia prædicta, non tamen eodem ordine quo ea proposuit. Proposuit enim ea ordine, quo cadunt in hominis prima consideratione. Considerat autem homo circa aliquid primo, id quod est commune, puta an sit bonum, vel malum. Secundo considerat propriam rationem rei. Tertio operationem eius. Quarto comparationem eius ad alia cum quibus conuenientiam habet. Quinto comparationem eius ad illa, à quibus differt, & vltimo ea, quæ exterius circumstant. In ponendo autem dubitationes prænittit illud, quod est magis dubitabile. Sic ergo contra sex prædicta, ponit sex dubitationes. Primam quidem circa tertium probabile de actu continentis, & incontinentis. Secundo ponit aliam circa quintum, quod erat de comparatione ad prudentiam: ibi. (Prudentia autem contratendentem. Tertia dubitatio est circa quartum dubitabile, quod erat de comparatione ad temperantiam: ibi. (Adhuc si in.) Quarta dubitatio est circa secundum probabile, quod erat de diffinitione continentiæ: ibi. (Adhuc si omni opinioni.) Quinta dubitatio est circa primum probabile, quod erat de bonitate, & malitia continentiæ, & incontinentiæ: ibi.) Adhuc in persuaderi, &c.) Sexta dubitatio est circa sextum probabile de materia continentiæ, & incontinentiæ: ibi. (Adhuc si circa omnia, &c.) Circa primum, primo proponit dubitationem. Et circa hoc dicit, quod aliquis potest dubitare, quomodo aliquis, qui habet rectam æstimationem est incontinens operando contraria. Secundo ibi.

b ¶ Prosequitur dubitationem. Et primo obiicit ad vnam partem. Secundo, obiicit ad aliam: ibi. (Iste quidem igitur, &c.) Tertio excludit quorundam solutionem, ibi. (Sunt autem qui- C dam, &c.) Dicit ergo primo, quod quidam dicunt non esse possibile, quod aliquis existimans recte, ita quod sit sciens, sit incontinens. Non enim fortius vincitur à debiliori. Cum igitur scientia sit quid fortissimum in homine videtur, quod existente scientia in homine, aliquid aliud imperet scientiæ, & trahat ipsam quasi seruam, cum magis ratio, cuius perfectio est, magis dominetur, & imperet sensibili parti sicut seruæ. Et hæc fuit ratio Socratis. Vnde totaliter insistebat huic rationi, quasi incontinentia non sit. Putabat enim quod nullus recte existimans operatur aliquid præter id quod est optimum, sed quod omne peccatum accidat propter ignorantiam. Deinde cum dicit.

D c ¶ Obiicit in contrarium. Et dicit, quod iste sermo Socrati. dubitationem inducit contra ea, quæ sunt apparentia. Manifeste enim videmus aliquos operari illud, quod sciunt esse malum. Et si ita sit, quod peccent propter ignorantiam, quæ adueniat eis dum sunt in passione, puta concupiscentiæ, vel iræ, optimum est quærere, qualis ignorantia sit ista. Manifestum est enim, quod incontinens antequam passio superueniat, non existimat faciendum id, quod per passionem postea facit. Deinde cum dicit.

d ¶ Excludit solutionem quorundam. Et primo ponit eam dicens, quod quidam concedunt quædam dictorum à Socrate, scilicet quod E scientia non trahitur. Quidam autem non concedunt, sc. quod nullus peccet nisi propter ignorantiam confitentur enim, quod nihil est melius, & fortius, quam scientia, quod scilicet possit eam trahere. Non tamen confitentur, quod nullus possit operari præter id quod opinatur esse melius. Et inde est, quod dicunt, quod incontinens, qui superatur à voluptatibus, non habet scientiam, sed opinionem. Secundo ibi.

e ¶ Excludit solutionem prædictam. Et dicit, quod incontinens, aut habet opinionem fortem, aut debilem. Si fortem, eadem ratio videtur de ea, & de scientia, quia non minus inhæret vni quam

quam alii, vt infra dicetur. Si autem non sit fortis opinio tendens contra concupiscentias, sed est qui eta, id est remissa, & debilis, sicut accidit in his, qui dubitant, videtur hoc non esse imputandum, sed venia dignum, quod scilicet homo non immaneat debiliter opinatis contra concupiscentias fortes. Non autem datur venia neque malitiæ, neque alicui aliorum vituperabilium, inter quæ est incontinentia, ita scilicet quod totaliter ei non imputetur. Deinde cum dicit.

f ¶ Mouet dubitationem circa comparationem continentię ad prudentiam, quod erat quintum probabile. Et primo obiicit ad vnam partem concludens ex præmissis, quod aliquis potest esse incontinens licet habeat prudentiam, quæ in contrarium tendat. Si enim incontinens habet opinionem contratendentem concupiscentiis prauis, & non habet debilem, quia sic non esset eis imputandum, relinquitur ergo, quod habeat fortem opinionem contratendentem. Sed inter opiniones prudentia est fortissima. Ergo incontinens maxime habet prudentiam contratendentem. Secundo.

g ¶ Ostendit hoc esse inconueniens duplici ratione, quarum prima est, quod secundum hoc sequetur, quod idem simul sit prudens, & incontinens, quod videtur impossibile. Nullus enim dicit ad prudentiam pertinere, quod volens operetur prauissima. Dictum est enim superius in Sexto, quod circa prudentiam peior est, qui voluntarius peccat. Secundam rationem ponit ibi.

h ¶ Est enim supra ostensum, quod prudens non solum est cognoscitiuus, quia est aliquid extremorum, id est habens æstimationem rectam circa operabilia singularia, quæ supra in Sexto dixit extrema esse; sed est etiam habens alias virtutes, scilicet morales, vt in Sexto ostensum est. Vnde non videtur possibile, quod aliquis prudens contra virtutes operetur. Deinde cum dicit.

i ¶ Mouet dubitationem circa comparationem continentiæ, & temperantiæ, quod erat quartum probabile. Oportet enim alterũ trium dicere, quorum primum est, quod continens dicatur aliquis ex eo, quod habet concupiscentias prauas & fortes, à quibus non deducatur contra rationem. Et si hoc est verum, temperatus non erit continens, neque continens erit temperatus. Ille enim qui est perfecte temperatus, non habet prauas concupiscentias. Et sic habere prauas concupiscentias vehementes repugnat ei, quod est temperatum esse. Oporteret autem quod temperatus haberet prauas concupiscentias, si esset continens, facta priori suppositione, Secundum autem trium est, quod continens habeat concupiscentias non prauas, sed bonas. Et sic sequeretur, quod quicunque habitus prohiberet eas sequi, sit prauus. Talis autem habitus est continentia. Ergo non omnis continentia erit studiosa. Tertium trium est, quod concupiscentiæ quas habet continens, non sint vehementes, sed infirmæ, & debiles. Et tunc si non sunt prauæ, esse continentem, nec erit venerabile, nec laudabile. Et si sint prauæ, & tamen debiles, non erit magnum eis resistere. Et tamen continentia habetur tanquam aliquid magnum, & venerabile. Videtur ergo sequi inconueniens quicquid horum trium dicatur. Deinde cum dicit.

A *k* ¶ Mouet quandam dubitationem circa diffinitionem continentiæ, quod erat secundum probabilium propositorum. Et primo mouet dubitationem circa rationem continentiæ, prout supra dictum est quod idem est continens, & permansiuus in ratione. Et dicit, quod si continentia facit permansiuum omni opinioni, id est si facit homini esse persuasum, quod omni opinioni immoretur non recedens ab ea, sequetur, quod quædam continentia sit praua. Contingit enim aliquam opinionem falsam, à qua discedere est bonum, vnde ab ea detineri est prauum, cum tamen continentia laudetur quasi aliquod bonum. Secundo ibi.

B *l* ¶ Obiicit contra rationem incontinentiæ prout supra dictum est, quod incontinens est egressiuus à ratione, & hoc tribus rationibus, quarum prima est, quod si incontinentia sit egressiua à quacunque opinione siue ratione, sequetur, quod aliqua incontinentia sit bona, cum tamen semper vituperetur, vt mala. Et hoc ideo quia aliqua opinatiua ratio persuadet aliquod malum fieri, quod vitare est bonum. Et ponit exemplum de hoc, quod quidam Poeta nomine Sophocles narrat, quod Neoptolemus, qui fuit in bello Troiano, persuasus fuit ab Vlysse, quod mentiretur Philoctetæ propter quandam

C causam, quæ videbatur honesta, qui tamen postea non permansit in opinione, quæ sibi fuerat persuasa. Propter hoc, quod erat ei triste, & graue mentiri, & in hoc est laudabile. Secundam rationem ponit.

m ¶ Et dicit, quod ratio sophistica mentiens, id est concludens falsum, est dubitatio, id est dubitationis causa, quia enim sophistæ ad hoc, quod appareant sapientes, volunt concludere inopinabilia, cum ad hoc pertingant syllogizando, Syllogismus factus inducit dubitationem: mens enim audientis manet ligata, cum ex vna parte non velit permanere in eo quod ratio

D concludit, propter id quod conclusio ei non placet, & ex alia parte non potest procedere ad contrarium, quia non habet in sua potestate solutionem argumentationis. Non tamen propter hoc, quod iste non permanet in ratione, quam soluere nescit est vituperabilis. Non ergo videtur, quod egredi à quacunque ratione sit incontinentia. Tertiam rationem ponit ibi.

n ¶ Si enim egredi à quacunque ratione sit incontinentia, sequitur secundum quandam rationem, quod imprudentia incontinentiæ iuncta sit virtus. Et sic virtus componetur ex duobus vitiis, quod est impossibile. Et quod sequatur id quod dictum est, videtur. Hoc enim quod aliquis operatur contraria his quæ opinatur, est

E propter incontinentiam. Opinatur autem quod bona sint mala, & quod non oporteat ea operari, quod est imprudentiæ. Vnde sequetur, quod operetur bona, & non mala, quod videtur esse virtutis. Deinde cum dicit.

o ¶ Mouet dubitationem circa bonitatem, & malitiam continentiæ, & incontinentiæ. Videtur enim, quod ille qui operatur mala ex eo quod est sibi persuasum quod sint bona, & inde est, quod prosequitur, eligit delectabilia tanquam per se bona, quod facit intemperatus, sit melior eo, qui operatur mala non propter ratiocinationem, qua sit deceptus, sed propter incontinentiam. Ille enim qui est persuasus, videtur esse sanabilior propter hoc, quod de facili potest

ſibi diſſuaderi quod credit, ſed incontinens non A videtur iuuari ex aliqua bona ſuaſione. Quinimo videtur eſſe reus prouerbii, quod ſi aqua cuius potus reficit ſitientem, ſuffocat bibentem, quid adhuc valet ei bibere? Et ſimiliter ſi aliquis ageret aliqua mala quaſi perſuaſus, id eſt deceptus, deſiſteret agere diſſuaſus, id eſt remota illa ſuaſione. Sicut ſitis ceſſat adhibito potu aquæ. Nunc autem incontinens ſuaſus eſt, & credit ea, quæ recta ſunt, & nihilominus agit alia, vnde aqua bonæ ſuaſionis eum non iuuat, ſed ſuffocat. Deinde cum dicit.

p ¶ Mouet dubitationem circa materiam continentiæ, & incontinentiæ, quod erat ſextum propoſitorum. Et dicit, quod ſi continentia, & B incontinentia non ſolum ſunt circa concupiſcentias, ſed circa iras, & lucrum, & omnia huiuſmodi, non poterit determinari quis ſit ſimpliciter incontinens, nullus enim inuenitur, qui habeat omnes incontinentias. Dicimus autem eſſe quoſdam ſimpliciter incontinentes. Non ergo videtur verum eſſe, quod ſupra dictum eſt, quod continentia, & incontinentia ſit circa omnia. Vltimo autem ibi.

q ¶ Epilogando concludit, quod tales quidem dubitationes accidunt circa prius propoſita. Et quaſdam harum dubitationum oportet interimere, quaſi falſum intendentes, & quaſdam relinquere, quaſi concludentes verum. Hæc eſt enim vera ſolutio dubitationis cum inuenitur quid ſit verum, circa id quod dubitatur.

LECTIO III.

a PRimum quidem igitur intendendum, vtrum ſcientes, vel non, & qualiter ſcientes. Deinde circa qualia continentem, & incontinentem ponendum, dico autem vtrum circa omnem delectationem, & triſtitiam, vel circa quaſdam ſegregatas, & continentem, & perſeueratiuum, vtrum idem, vel alterum eſt, ſimiliter autem, & de his quæcunque cognata ſpeculationis ſunt huius.

b Eſt autem principium intentionis, vtrum continens, vel incontinens ſunt in circa quæ, vel in qualiter habentes differentiam, dico autem vtrum in circa hæc eſſe ſolum incontinens, vel non, ſed in vt, vel non, ſed in ex ambobus, deinde ſi circa omnia ſunt incontinentia & continentia vel non.

c Neque enim circa omnia eſt ſimpliciter incontinens, ſed circa quæ intemperatus.

d Neque enim in aliquid hoc ſimpliciter habere. Idem enim vtique eſſet intemperantiæ, ſed in ſic habere, hic quidem enim ducitur eligens exiſtimans ſemper oportere præſens delectabile proſequi, hic autem non exiſtimat quidem, proſequitur autem.

e De eo quidem igitur, quod eſt opinionem veram, ſed non ſcientiam eſſe præter quam incontinenter agunt, nihil differt ad rationem. Quidam enim opinantium non dubitant, ſed exiſtimant certe ſcire, ſi igitur propter quiete credere, opinantes magis ſcientibus præter opinionem agunt, nihil differt ſcientia ab opinione, quidam enim credunt nihil minus quibus opinantur, quam alteri quibus ſciunt, manifeſtat autem Heraclitus.

f Sed quia dupliciter dicimus ſcire. Etenim habens quidem, non vtens autem ſcientia, & vtens dicitur ſcire differt

LECTIO III.

PRimum itaque conſiderandum eſt, ſi incontinentes ſcientes agunt, necne, & quonam modo ſcientes, deinde circa quæ ſit incontinens ponendus, & continens. Vtrum circa voluptatem omnem atque dolorem, an circa definitas quaſdam voluptates, atque dolores. Et vtrum idem ſit an diuerſus continens, atque conſtans, ſimiliter, & de cæteris, quæ ad C *hanc attinent contemplationem.*

Eſt autem conſiderationis initium, vtrum continens, & incontinens, his circa quæ verſantur, differant, an modo, dico autem ſic, vtrum incontinens ex eo ſolum ſit continens, quia circa hæc verſatur, an non, ſed ipſo modo, an vtriſque, deinde ſi continentia, & incontinentia ſint circa vniuerſa, necne.

Neque enim circa omnia verſaturis, qui D *eſt incontinens abſolute, ſed circa ea, circa quæ eſt intemperans.*

Neque ſimpliciter ſeſe habet ad illa. Eſſet enim continentia, ac intemperantia idem, ſed hoc modo, nam ille quidem eligens ducitur putans ſemper oportere perſequi voluptatẽ præſentem. Incontinens autem non putat quidem, perſequitur tamen.

Si itaque vera ſit opinio: ſed non ſcientia, qua transgredientes incontinenter homines agunt, nihil refert ad rationem. Nonnulli nam- E *que eorum qui opinantur, non ambigunt, ſed arbitrantur exacte ſe ſcire. Si igitur opinantes ex eo, quia remiſſe credunt magis quam ſcientes, contra ſuam agent exiſtimationem, nihil differret ab opinione ſcientia. Sunt enim qui non minus opinioni ſuæ, quam alij ſuæ ſcientiæ credunt, vt ex Heraclito patet.*

Sed cum dupliciter dicatur ſcire, nam & is qui ſcientiam quidem habet, non autem vtitur ipſa, & is, qui vtitur dicitur ſcire, hæc inter

hic habentem quidem non speculantem autem, & hic speculantem agere, quæ non oportet agere ab eo, quod est habentem & speculantem, hoc enim videtur durum, sed non si non speculans.

g Adhuc, quia duo modi propositionum quibus oportet vti, habentem quidem vtrasque nihil prohibet operari, quæ præter scientiam vtentem quidem vniuersali, sed non ea, quæ secundum partem, operabilia enim singularia, differt autem, vniuersale, hoc quidem enim in seipso, hoc autem in re est, puta quoniam omni homini conferunt sicca, & quoniam iste homo, vel siccum quod tale, sed si tale, vel non habet, vel non operatur, secundum vtique hos differt modos. Impossibile tamen, vt videatur sic quidem scire, nihil inconueniens, aliter autem admirabile.

h Adhuc habere scientiam, secundum alium modum à nunc dictis existit hominibus. In habere quidem enim, non in vti autem differentem videmus habitum, quare & habere aliqualiter, & non habere aliqualiter, & non habere, puta dormientem, & vinolentum, sed tamen sic disponuntur in passionibus existentes. Iræ enim & concupiscentiæ venereorum & quædam talium manifeste, & corpus transmutant, quibusdam autem & insanias faciunt. Manifestum igitur, quoniam similiter habere dicendum inconuenientes his.

i Dicere autem sermones eos, quia scientia nullum signum eius, quod est operari secundum scientiam, etenim in passionibus his existentes demonstrationes, & verba dicunt Empedoclis, & primum discentes complectuntur quidem sermones. Sciunt autem nequaquam, oportet enim connasci, hoc autem tempore indiget, quare quemadmodum simulantes sic existimandum dicere, & incontinentes.

k Adhuc autem, & sic naturaliter vtique aliquis respiciet causam, hæc quidem enim vniuersalis opinio, altera autem de singularibus est quorum sensus iam proprius. Cum autem vna fiat ex ipsis, necessarium conclusum hoc quidem dicere animam: in factiuis autem operari confestim. Puta si omne dulce gustare oportet, hoc autem dulce vt vnum, aut aliquod singularium: necessarium potentem, & non prohibitum simul hoc, & operari.

l Quando quidem igitur vniuersalis insit prohibens gustare, hoc autem quoniam omne dulce delectabile, hoc au-

A *sese differant, habentem, inquam, scientiam, ac non contemplantem, & habentem contemplantem, agere ea, quæ agere non oportet, hoc enim videtur absurdum, sed non si agat non contemplando.*

Præterea, cum propositionum duo sint modi, nihil prohibet, vt quispiam agat contrarium eius, quod scit, si habeat quidem vtrasque, vniuersali tamen, & non particulari propositione
B *vtatur, nam ea quæ aguntur, singularia sunt, differt autem, & ipsum vniuersale, nam aliud est in ipso, aliud in re, vt omni homini sicca conducunt, & hic est homo, vel sic eum, est, quod est tale, sed si hoc sit tale, aut non habet, aut non operatur. Magna igitur per hos emerget, vtique differentia modos atque adeo, vt hoc quidem modo non absurdum esse alio vero modo mirabile videatur.*

Præterea fit vt homines scientiam habeant alio modo quam nuper diximus, nam in habendo quidem, sed non in vtendo differentem cernimus habitum, vt quispiam, & habeat
C *quodammodo, & non habeat ipsum, qualis est dormiens, & furens, ac ebrius. At hoc modo disponuntur ij, qui sunt in perturbatione constituti, nam iræ, & cupiditates venereæ cæteraque similia corpus etiam manifeste permutant, atque nonnullos, & in furorem, ac insaniam adigunt. Patet igitur dicendum esse incontinentes perinde sese habere atque hi sunt affecti.*

Dicere autem eas sententias, quæ à scientia proficiscuntur, nullum est signum etenim ij, qui
D *sunt in hisce perturbationibus constituti, demonstrationes, & carmina dicunt Empedoclis, qui primum discunt, nectunt quidem orationes, sed nondum sciunt, oportet enim ipsorum insideant menti ad quod tempore opus est. Quare putandum est, vt histriones poemata recitant: sic & incontinenter agentes scientias dicere.*

Insuper & hoc modo quispiam naturaliter inspexerit causam. Opinionum enim alia est vniuersalis: alia de singularibus, quibus iam ipse præsidet sensus. Atque cum ex ipsis ratio
E *fuerit vna: anima conclusum ipsum in contemplandis quidem dicat, in agendis autem rebus continuo agat necesse est. Nam si omne dulce gustare oportet: & hoc est dulce vt vnum quid singularium is hoc simul, & agat, qui potest nec prohibetur necesse est.*

Cum igitur vna quidem vniuersalis insit opinio gustare vetans. Alia vero dicit omne dulce voluptatem afferre, & hoc esse dulce,

tem dulce, hoc operatur. Si forte autem concupiſcentia inexiſtente, hæc quidem dicit fugere hoc, concupiſcentia autem ducit. Mouere enim vnamquamque poteſt particularum. Quare accidit à ratione aliqualiter, & opinione incontinenter agere.

hæc autem operatur, atque ineſt forte cupiditas, illa quidem hoc fugere dicit. Cupiditas autem ducit. Mouere n. ſingulas partes poteſt. Quare fit, vt à ratione quodammodo, & opinatione incontinenter agatur.

m Non contrariæ autem ſecundum ſeipſam, ſed ſecundum accidens. Concupiſcentia enim contraria: ſed non opinio rectæ rationi. Quare & propter hoc beſtias non incontinentes, quoniam non habent vniuerſalem opinionem, ſed ſingularium phantaſiam & memoriam.

B

Non tamen per ſe contraria, ſed per accidens. Cupiditas enim rectæ rationi, ſed non inopinatio aduerſatur, quare, & propter hoc beſtiæ non ſunt incontinentes, quia non vniuerſalem exiſtimationem, ſed ſingularium imaginationem atque memoriam habent.

n Qualiter autem ſoluitur ignorantia, & rurſus ſit ſciens incontinens, eadem ratio, quæ & de vinolento & dormiente. Et non propria huius perſcrutationis quam oportet à phyſiologis audire.

Quomodo autem ſoluitur ignoratio, ac rurſus fit incontinens ſciens: eadem eſt ratio, & de ebrio, & dormiente. Et non eſt huius propria perſcrutationis, quam quidem à naturalibus audire oportet.

o Quia autem vltima propoſitio, & opinio ſenſibilis, & principalis actionum, hanc non vel habet in paſſione ens, vel ſic habet, vt non erat in habere ſcire, ſed dicere, quemadmodum vinolentus, quæ Empedoclis, & propter non vniuerſale, neque ſcientificum ſimiliter eſſe videri extremum terminum vniuerſalium, & videtur, quod quærebat Socrates accidere, non enim principaliter viſa ſcientia præſente fit paſſio, neque ipſa attrahitur propter paſſionem, ſed ſenſibilis. De eo quidem igitur, quod eſt ſcientem, vel non, & qualiter ſcientem contingit incontinenter operari, tanta dicta ſunt.

C

Cum autem vltima propoſitio rei ſit ſenſibilis opinatio, atque actuum domina, hanc incontinens, aut non habet dum eſt in perturbatione, aut ſic habet vt in habendo non ſcire ſed dicere perinde, atque temulatus Empedoclis carmina profert, & quia terminus extremus non eſt vniuerſalis, nec ad ſcientiam, vt vniuerſalis attinet, atque id accidere videtur, quod Socrates quærebat, non enim ea, quæ proprie ſcientia eſt, præſente fit perturbatio, nec ipſa ob perturbationem diſtrahitur, ſed ſenſitiua. De his igitur ſi ſciens inquam incontinens an non ſciens, & quonam modo ſciens incontinenter agat, tot à nobis ſint dicta.

LECTIO III.

a POſtquam Philoſophus, poſitis quibuſdam probabilibus circa continentiam, & incontinentiam, mouit circa ſingula dubitationes, hic accedit ad ſoluendum. Conſiderandum eſt autem, quod non eodem ordine ſolutiones inducit, neque probabilia præſupponit, neque quod dubitationes induxit, ſed ſecundum quod exigit ratio doctrinæ, prout ſcilicet vnius dubitationis ſolutio ex altera dependet. Primo igitur dicit de quo eſt intentio. Secundo exequitur propoſitum, ibi. (Eſt autem principium, &c.) Dicit ergo primo, quod ad ſoluendum prædictas dubitationes, Primo eſt conſiderandum vtrum aliqui cum hoc, quod ſunt ſcientes, poſſunt eſſe incontinentes, vel non. Et ſi ſic, per quem modum ſciant. Et hæc dubitatio primo ſoluitur, quia eius ſolutio pertinet ad conſiderandum an ſit incontinentia, vel non. Dictum eſt enim ſupra, quod contentio Socratis ad hoc erat quaſi incontinentia non eſſet. Prius autem de vno quoque oportet conſiderare an eſt. Deinde ſecundo oportet conſiderare circa qualia debeamus ponere aliquem eſſe incontinentem, vel continentem, vtrum ſcilicet circa omnem delectationem, & triſtitiam, vel circa quædam determinata. Et hæc dubitatio ſecundo ſoluitur,

D

licet fuerit ſexto loco propoſita, quia principium inquirendi quid ſit aliquis, eſt conſiderare materiam ipſius, ſicut patet ex modo procedendi Ariſt. in præcedentibus, Et quia continens & perſeueratiuus, ſecundum materiam differunt, ſimul cum hoc conſiderandum eſt, vtrum ſecundum rationem differant. Et ſimiliter conſiderandum eſt de omnibus aliis, quæcunque habent coniunctionem, & conuenientiam cum hac conſideratione. Deinde cum dicit.

b ¶ Incipit ſoluere dubitationes ſupra motas. Et primo determinat an ſit continentia, & incontinentia, determinando primam dubitationem, quæ mouebatur circa tertium probabile. Secundo, determinat materiam continentiæ, & incontinentiæ, ſoluendo ſextam dubitationem, quæ mouebatur circa ſextum probabile. Et quia temperantia, & continentia conueniunt in materia, ſimul in hac parte oſtendit differentiam temperantiæ, & continentiæ, ſoluendo tertiam dubitationem, quæ mouebatur circa quartum probabile. Oſtendit etiam quis ſit peior, vtrum intemperatus, vel incontinens, ſoluendo quintam dubitationem, quæ mouebatur circa primum probabile. Et hæc ſecunda pars incipit, ibi. (Vtrum autem aliquis incontinens, &c.) Tertio oſtendit quid ſit continentia & incontinentia, ſoluendo quartam dubitationem, quæ mo-

E

uebatur circa secundum probabile, & cum hoc soluit secundam quæstionem, quæ mouebatur circa quintum probabile, ostendendo, quod prudens non potest esse incontinens. Et hæc tertia pars incipit, ibi. (Vtrum igitur continens est, &c.) Circa primum tria facit. Primo præmittit quædam, quæ sunt necessaria ad soluendum. Secundo excludit falsam solutionem, ibi. (De eo quidem igitur, &c.) Tertio ponit veram, ibi. (Sed quia dupliciter, &c.) Circa primum duo facit. Primo dicit de quo est intentio. Secundo exequitur propositum, ibi. (Est autem principium, &c.) Dicit ergo primo, quod ad determinandum prædicta, oportet primo intendere, vt sciamus hæc duo, quorum primum est: vtrum continens, & incontinens habeant differentiam, scilicet specificam, per quam ab omnibus aliis differant, & circa quæ, id est ex hoc, quod habeant materiam determinatam, circa quam sint, sicut differentia mansuetudinis est ex hoc, quod est circa iras, vel etiam qualiter, id est in modo se habendi circa quamcumque materiam, sicut prudentia est circa omnem materiam moralem, non tamen eodem modo, sicut virtutes morales. Et ad exponendum, quod dixerat, subdit, quod considerandum est, vtrum aliquis dicatur incontinens solum ex hoc, quod est circa aliquam materiam, vel etiam solum, vt id est solum ex hoc, quod aliquo modo se habeat indifferenter circa omnem materiam, vel non solum per hoc, vel per id dicatur aliquis continens, vel incontinens, sed ambobus, id est, ex determinato modo, & ex determinata materia. Secundum quod oportet præconsiderare, est, si continentia, & incontinentia sint circa omnia, vel non, sed circa determinatam materiam. Deinde cum dicit.

c ¶ Determinat, quod dixerat. Et primo secundum dicens, quod continens, & incontinens non dicitur aliquis simpliciter circa omnia, sed circa illam determinatam materiam, circa quam dicitur aliquis temperatus, vel intemperatus, sc. circa concupiscentias, & delectationes tactus. Secundo ibi.

d ¶ Determinat primum, & dicit, quod non dicitur aliquis continens, & incontinens solum in hoc, id est respectu alicuius determinatæ materiæ. Sic enim idem essent temperatus, & intemperatus, cum sint circa eandem materiam, sed dicitur aliquis incontinens in sic habere, id est ex hoc, quod aliqualiter se habet circa determinatam materiam, quia hic, scilicet intemperatus ex electione ducitur ad peccandum, quasi existimans, quod semper aliquid debeat prosequi, id est accipere delectabile sibi præsentialiter oblatum, sed incontinens non hoc existimat, sed tamen prosequitur delectabile quando est sibi præsens. Deinde cum dicit.

e ¶ Excludit falsam solutionem etiam quam supra tetigit. Et dicit, quod nihil differt ad præsentem rationem si dicatur quod illa cognitio præter quam aliqui incontinenter agunt, sit vera scientia, sed non sit scientia. Ex facti enim euidentia constat quod quidam incontinenter operantium, non habent debilem inhæsionem quasi dubitantes, sed æstimant per se certitudinem scire illud, contra quod agunt, si ergo aliquis dicere velit, quod propter hoc magis opinantes præter hanc opinionem agunt quam scientes, quia quiete, id est debiliter inhærent opinatis,

A considerandum est, quod in hoc nihil differt scientia ab opinione. Quidam enim non minus inhærent opinionibus etiam falsis, quam alij scientiæ veræ, & hoc potest videri per Heraclitum, qui adeo firmiter tenebat omnia semper moueri, & non esse veritatem aliquam diu permanendi in rebus, quod in fine vitæ suæ nolebat loqui, ne veritas interim transmutaretur, sed solum mouebat digitum, ad aliquid enunciandum, vt dicitur in Quarto metaphysicæ. Dein. cũ dic.

f ¶ Ponit veram solutionem. Et primo soluit dubitationem per quasdam distinctiones. Secundo per naturam ipsius operatiuæ scientiæ, ibi. (Adhuc autem, & si naturaliter, &c.) Circa

B primum ponit duas distinctiones, quarũ prima est, quod dupliciter dicimus aliquem scire, vno enim modo dicitur scire ille, qui habet habitum, sed non vtitur eo, puta geometer, qui non considerat geometricalia. Alio modo dicitur scire ille, qui vtitur sua scientia, i. considerando ea, quę illius scientiæ. Multũ autem differt vtrũ aliquis agat ea quæ non oportet habens habitum scientiæ, sed non vtens, vel quod aliquis habeat habitũ, & vtatur speculando, hoc n. videtur esse durum, sc. quod aliquis agat contra id quod actu speculatur, non autem videtur esse durum, scilicet quod aliquis agat contra id quod habitualiter

C scit, sed non considerat. Secundam distinctionem ponit ibi.

g ¶ Et dicit, quod quia duo sunt modi propositionum, quibus vtitur ratio practica, scilicet vniuersalis propositio, & singularis, nihil autem prohibere videtur, quod aliquis operetur præter scientiam, qui habitu quidem cognoscit vtramque propositionem, sed in actu considerat tantum vniuersalem, & non particularem. Et hoc ideo, quia operationes sunt circa singularia, vnde si quis non consideret singulare, non est mirum si aliter agat. Sciendum tamen, quod dupliciter potest accipi vniuersale, vno quidem

D modo prout est in seipso, puta si dicamus quod omni homini conferunt sicca, alio modo secundum quod est in singulari, puta si dicamus, quod iste homo, vel talis cibus est siccus. Potest ergo contingere, quod aliquis sciat, & in habitu, & in actu vniuersale, secundum se consideratum, sed vniuersale consideratum in hoc singulari, vel non habet, id est, in habitu non cognoscitur in actu. Secundum igitur hos modos sciendi differentes, intantum differt impossibile, quod Socrati videbatur, vt nullum inconueniens videatur eum, qui incontinenter agit, vno modo scire, sc. in vniuersali tantum, vel etiam in singulari in habitu, sed non in actu: si autem alio modo sciret ille qui incontinenter

E agit, videtur esse inconueniens, sc. si sciret singulare in actu. Tertiam distinctionem ponit ibi.

h ¶ Et primo ponit distinctionem. Secundo excludit obiectionem, ibi. (Dicere autem sermones, &c.) Dicit ergo primo, quod præter dictos modos adhuc inuenitur in hominibus alius modus sciendi: quod enim aliquis sciat habitu, & non actu, differentiam quandam videtur habere: aliquando enim est habitus solutus, vt statim possit exire in actum cum homo voluerit: aliquando autem est habitus ligatus, ita quod non possit exire in actum, vnde quodammodo videtur habere habitum, & quodammodo non habere, sicut patet in dormiẽte, vel in maniaco, aut in ebriato. Et hoc modo sunt dis-

positi homines, dum sunt in passionibus: Videmus enim, quod iræ, & concupiscentiæ venereorum, & quædam huiusmodi passiones, manifeste transmutant corpus exterius, puta cum ex his incalescit corpus, & quandoque tantum increscunt huiusmodi passiones quod quosdam in insanias deducunt. Et sic manifestum est, quod incontinentes similiter disponuntur dormientibus, aut maniacis, aut ebriosis, qui scilicet habent habitum scientiæ practicæ in singularibus ligatum.

Deinde cum dicit.

i ¶ Excludit obiectionem, posset enim aliquis obiicere contra prædicta, quod incontinentes quandoque dicunt verba scientifica, & in singulari, & ita videtur, quod non habeant habitum ligatum, sed ipse hoc remouet dicens, quod hoc, quod dicunt sermones scientiæ non est signum, quod habeant habitum solutum, & hoc probat per duo exempla, quorum primum est, quod etiam illi qui sunt in passionibus prædictis, puta ebrii, & maniaci, proferunt voce demonstrationes, puta geometricas, & dicunt verba Empedoclis, quæ erant difficilia ad intelligendum, quia metrice philosophiam scripsit. Secundum exemplum est de pueris quando primo addiscunt, qui coniungunt sermones, quos ore proferunt, sed nondum eos sciunt, ita scilicet, quod mente intelligant. Ad hoc enim requiritur, quod illa, quæ homo audit, fiant ei quasi connaturalia propter perfectam impressionem ipsorum in intellectum, ad quod homo indiget tempore, in quo intellectus per multiplices meditationes firmetur in eo, quod accepit, & ita est etiam de incontinente: & si enim dicat, non est mihi bonum nunc prosequi tale delectabile, tamen non ita sentit in corde, vnde sic existimandum est, quod incontinentes dicant huiusmodi verba quasi simulantes, quia scilicet aliud sentiunt corde, & aliud proferunt ore.

Deinde cum dicit.

k ¶ Propositam dubitationem soluit secundum naturalem processum practicæ scientiæ, applicando prædictas distinctiones ad propositum. Et primo determinat veritatem quæstionis. Secundo respondet obiectioni Socratis, ibi. (Quia autem vltima.) Circa primum duo facit. Primo proponit naturalem processum scientiæ practicæ in agendo. Secundo ostendit impedimentum, quod accidit in incontinente. (Quandoquidem igitur, &c.) Dicit ergo primo, quod si aliquis velit considerare causam quare incontinentes præter scientiam agant secundum naturalem processum scientiæ practicæ oportet scire, quod in eius processu est duplex opinio, vna quidem vniuersalis, puta, omne inhonestum est fugiendum: alia autem singularis circa ea, quæ proprie secundum sensum cognoscuntur, puta, hoc est inhonestum. Cum autem ex his duabus opinionibus fiat vna ratio, necesse est, quod sequatur conclusio, sed in speculatiuis anima solum dicit conclusionem. In factiuis autem statim operatur ea, vt si opinio vniuersalis sit, quod omne dulce oportet gustare. Opinio autem particularis sit, quod hoc (demonstrato aliquo particulari) sit dulce, necesse est, quod ille qui potest gustare statim gustet, nisi sit aliquid prohibens. Et hoc quidem fit in syllogismo temperati, qui non habet concupi-

A scentiam repugnantem rationi proponenti, quod omne inhonestum est vitandum, & similiter in syllogismo intemperati, cuius ratio concupiscentiæ non repugnat proponenti, quæ inclinat ad hoc, quod omne delectabile sit sumendum. Deinde cum dicit.

l ¶ Ostendit, qualiter accidat defectus in incontinente. Et primo ostendit aliquid esse in eo prohibens. Secundo ostendit causam, ibi. (Non contrariæ autem, &c.) Tertio ostendit qualiter ista prohibitio cesset, ibi. (Qualiter, &c.) Circa primum considerandum est, quod in incontinente ratio non totaliter obruitur à concupiscentia, quin in vniuersali habeat veram scientiam. B Sic ergo ita, quod ex parte rationis proponatur vna vniuersalis, prohibens gustare dulce inordinate, puta si dicatur, nullum dulce est gustandum extra horam, sed ex parte concupiscentiæ ponatur, quod omne dulce est delectabile, quod est per se quæsitum à concupiscentia, & quia in particulari concupiscentia ligat rationem, non assumitur sub vniuersali ratione, vt dicatur, & hoc est præter horam, sed assumitur sub vniuersali concupiscentia, vt dicatur hoc esse dulce, & ita sequitur conclusio operationis: & sunt in hoc syllogismo incontinentis quatuor propositiones, sicut iam dictum est. Et quod hoc modo se habeat quandoque rationis processus practicæ patet per hoc, quod forte insur- C gente concupiscentia, ratio dicit hoc concupiscibile esse fugiendum secundum vniuersalem sententiam, vt dictum est: concupiscentia autem ducit ad hoc, libere proponendo, & assumendo absque prohibitione rationis, quæ est ligata, quia concupiscentia quando est vehemens, potest mouere quamlibet particulam animæ, etiam rationem, si non sit solicita ad resistendum, & sic accidit conclusio operationis, vt scilicet aliquis agat incontinenter contra rationem, & opinionem vniuersalem. Deinde cum dicit.

m ¶ Ostendit causam prædictæ repugnantiæ. Et dicit, quod non est ibi contrarietas ex parte D rationis per se, sicut accidit in dubitantibus, sed solum per accidens, inquantum, sc. concupiscentia contrariatur vniuersali rationi rectæ, non autem aliqua opinio per se contrariatur rectę rationi, sicut quidam dicebant. Et ex hoc inducit quoddam corollarium, quod scil. bestiæ non dicuntur continentes, aut incontinentes, quia non habent vniuersalem opinionem mouentem, cui contrariatur concupiscentia, sed mouentur solum ex phantasia, & memoria singularium. Deinde cum dicit.

n ¶ Ostendit, qualiter cessat talis repugnantia. Et dicit, quod qualiter soluitur ignorantia, quam incontinens habet circa particulare, & E rursus cedit ad rectam scientiam, eadem ratio est de vinolento, & dormiente, quæ quidem passiones soluuntur, facta aliqua transmutatione circa corpora, & similiter, quia per passiones animæ, puta per concupiscentiam, vel iram transmutatur corpus, oportet cessare hanc transmutationem corporalem, ad hoc, quod homo redeat ad sanam mentem, & ideo hæc ratio non est propria huius considerationis, sed magis oportet eam audire à Physiologis, id est naturalibus. Deinde cum dicit.

o ¶ Secundum præmissa soluit rationem Socratis, & dicit, quod propositio, & opinio vltima, scilicet singularis, accipitur per sensum,

&

& principatur in actionibus, quæ sunt circa singularia, huiusmodi autem propositionem, aut opinionem ille, qui est in passione, vel omnino non habet habitum, vel habet habitum ligatum, vt non possit in actu scire, sed hoc modo loquitur de his, sicut ebrius dicit verba Empedoclis, quia ergo ista sunt vera, & quia vniuersale, quod per scientiam comprehenditur non est extremus terminus operabilium, videtur sequi illud, quod A Socrates quærebat Patet enim ex prædictis quod passio non fit in præsentia principalis scientiæ, quæ est circa vniuersale quum passio sit solum in particulari, neque vniuersalis scientia trahitur à passione, sed solum extimatio sensibilis, quæ non est tantæ dignitatis. Vltimo autem epilogat tanta dicta esse de hoc, quod sciens incontinenter agat vel ille, qui non est sciens, vel quomodo incontinens sit sciens.

LETIO IV.

a VTrum autem est aliquis incontinens simpliciter vel omnis secundum partem & si est, circa qualia est dicendum deinceps.

b Quoniam quidem igitur circa delectationes, & tristitias sunt & continētes & perseuerantes, & incontinentes & molles, manifestum.

c Quia autem sunt hæc quidem necessaria facientium delectationem, hæc autem eligibilia, secundum seipsa, habent autem superabūdantiā, necessaria quidē sunt corporalia; dico autem talia, & quæ circa cibum, & venereorū opportunitatem: & talia corporalium, circa quæ intemperātiam posuimus, & temperantiā, necessaria quidem, non eligibilia autem secundum seipsa, dico autem, puta, victoriam, honorem, diuitias, & talia bonorum delectabilium.

d Eos quidem igitur, qui adhuc præter rectam rationē superexcedunt eam, quæ in ipsis: simpliciter quidem non dicimus incontinentes, apponentes autem hoc pecuniarum incontinentes, & lucri, & honoris, & iræ. Simpliciter autem non, vt alteros, & secundum similitudinem dictos, quemadmodum homo, qui Olympia vicit. Illi autem communis ratio à propria parum differebant, sed tamen altera erat: signum autem incontinentia quidem enim vituperatur, non vt peccatum solum sed vt malitia quædam vel simpliciter existens, vel secundum quandam partem, horum autem nullus.

e Eorum autem, circa corporales voluptates. circa quas dicimus temperatum, & intemperatum, vel qui non eligendo in non eligere delectabilium persequens superabundantias, & tristium fugiens esuriei, & sitis, & caloris, & frigoris & omnia quæ circa tactum, & gustum si præter electionem, & intellectum incontinens dicitur non secundum appositionem, quoniam circa hæc queadmodum iræ, sed simpliciter solum, signum autem, etenim molles dicuntur circa has circa illarum autem nullam.

f Et propter hæc in idem incontinentem

LECTIO IV.

VTrum sit aliquis incontinens absolute, an aliqua ex parte sint omnes, & si sit, in quibusnam sit dicendum deinceps est. B

Patet igitur continentes, atque constantes, & incontinentes, ac molles circa voluptatem doloresque versari.

Quoniam eorum, quæ voluptatem efficiunt, alia sunt necessaria, alia per se quidem expetibilia sunt, exuperationē autem habent, atque necessaria quidem dico, quæ ad ipsum pertinent corpus, alimentum inquam, veneris vsum, & huiusmodi cætera, circa quæ temperantiam intemperantiamque posuimus, non necessaria vero, per se autem expetibilia, victoriam, honorem, diuitias, & quæ sunt similis generis, quæ bona sunt, & delectant. C

Eos quidem, qui in his præter rectam rationem, quæ est in ipsis exuperant absolute quidem incontinentes non dicimus, sed hæc addentes pecuniarum incontinentes, & lucri, & honoris, & iræ dicimus, vt diuersos, & similitudine nomen idem habentes, vt homo, qui ludo in Olympico vicit. Communis enim ratio parum ab illius ratione propria differebat, attamen erat diuersa, atque huius signum est illud. Nam incontinentia quidem non solum, vt delictum, sed etiam, vt quoddam, aut simpliciter, aut aliqua ex parte vitium vituperatur, at horum nemo. D

Eorum, autem, qui circa corporis voluptates versantur, in quibus temperantem intemperantemque ponimus, qui non eligēdo, sed præter electionem, ac mentem efficientium quidem voluptatem exuperationes persequitur, dolorem autem inferentium fugit, famis, sitis, æstus, frigoris, & omnium quæ ad tactum, gustumque pertinent, is non additione circa hanc inquam, vt circa iram sed absolute solum incontinens dicitur cuius hoc indicium est, circa namque has voluptates, & non circa vllam illarum intemperantes dicuntur. E

Et propterea in eodem incontinentem poni-

& intemperatum ponimus & continentem, & temperatum, sed non illorum nullum propter easdem aliqualiter voluptates, & tristitias esse, hi sunt quidem circa hæc sed non similiter sunt, sed hi quidem eligunt, hi autem non eligunt.

g Propter quod, magis intemperatum vituperabilem vtique dicimus qui neque concupiscens, vel quieti prosequitur superabundantias, & fugit moderatas tristitias, quam hunc, qui propter concupiscere valde. Quid enim vtique ille faceret, si adesset cõcupiscentia iuuenis, & circa necessariorũ indigẽtias tristitia fortis?

h Quia autem concupiscentiarum, & delectationum, hæc quidem sunt in genere bonorum, & studiosorum. Delectabiliũ enim quædam natura eligibilia, quædam autem contraria horum, quædam autem intermedia, quemadmodum diuisimus prius, puta pecuniæ, & lucrum, & victoria, & honor. Ad omnia autem & talia, & intermedia non in pati & concupiscere, & amare vituperantur, sed in aliqualiter, & superabundare.

i Propter quod, quanti quidem præter rationem, vel detinentur, vel prosequuntur eorum quæ natura aliquid pulchrorũ, & bonorum, puta circa honorem, & magis quàm oportet ostendentes, veluti circa filios, & parentes: etenim hic bonorũ & laudantur, qui circa hæc student, sed tamen est quædam superabundantia, & in his, si quis quemadmodum Niobe rebellet, & ad Deos: vel quamadmodum Satyrus Philopater cognominatus circa patrem, valde enim videbatur desipere.

K Malitia quidem igitur nulla circa hæc est, propter quod dictum est quoniam natura eligibilium vnumquodque est propter seipsum. Prauæ autem, & fugiendæ sunt ipsorum superabundantiæ, similiter autem neque incontinẽtia: incontinentia enim non solum fugienda, sed & vituperabilium est.

l Propter simitudinem autem passionis apponentes ad incontinentiam, circa vnumquodque dicunt, puta malum medicũ, & malum hypocritam, quem simpliciter vtique non dicerent malum. Quẽadmodum igitur neque hic propter non malitiã esse vnamquãque ipsarum sed hic secundum analogum similẽ sic videlicet, & illic existimandum, solam incontinentiam & continentiam esse, quæ est circa eadem temperantiæ, & intemperantiæ. Circa iram autem secundum similitudinem dicimus propter quod & apponentes incontinentem iræ quemadmodum honoris, & lucri animus.

A *mus, & intemperantem, & continentem, ac temperantem, sed illorum neminem, quod circa voluptates easdem quodammodo doloresque versantur, atque sunt quidem hi circa hæc eadem, sed non eodem modo, sed illi quidem eligunt, hi vero non eligunt.*

Quapropter, potius eum intemperantem dixerimus, qui non cupiens, aut remisse exuperationes voluptatum persequitur, ac mediocres fugit dolores quam hunc, qui ob vehementes cupiditates eadem agit, quid enim faceret ille, si cupiditas adueniret ingens, & circa rerum necessariarum indigentiam B *vehemens dolor?*

Cum autem cupiditatum, ac voluptatum, aliæ genere sint honestæ studiosæque, aliæ non sunt, eorum enim quæ voluptatem efficiunt, quædam expetibilia sunt natura, quædam hisce contraria, quædam media quemadmodum prius distinximus, vt pecuniæ lucrum, honor, victoria. In omnibus talibus atque mediis non ex eo vituperantur homines, quia his afficiuntur, cupiũt atque amant, sed ob modum, & quia exupe- C *rant.*

Quapropter qui præter rationem, aut vincuntur, aut sequuntur quippiam eorum, quæ natura sunt honesta, & bona non laudantur, vt ii, qui circa honorẽ magis quam oporteat student aut erga filios, & parentes. Etenim bona sunt hæc, & laudantur, qui circa hæc student. Attamen est & in his exuperatio quædam, si quispiam vt Niobe, & aduersus Deos contenderet, aut sic erga patrem afficeretur, vt Satyrus ille qui patris amator appellabatur, insanire namque nimium vi- D *debatur.*

Circa igitur hæc, nulla est prauitas, propterea quod vnumquodque per se vt diximus natura est expetibile. Exuperationes tamen ipsorum improbæ sunt, ac fugiendæ, similiter nec incontinentia, etenim incontinentia, non solum est fugienda, sed etiam vituperanda.

Ob perturbationis autem similitudinem adiungentes singula ad incontinentiã, circa E *vnumquodque dicunt, vt malum medicum, aut malum hystrionem, quam absolute non dicerent malum. Vt igitur neque hic absolute dicitur malus, quia non est vitium quicquam ipsorum, sed rationum comparatione simile, sic & illic solam existimandum est incontinentiam, & continentiam esse, quæ in his est circa quæ temperantia intemperantiaque versatur. Circa autem iram per similitudinem dicimus. Quapropter, & ipsam addentes incontinentem dicimus iræ, quẽadmodum & honoris, & lucri.*

LECTIO IV.

a POstquam Philosophus ostendit quod præter scientiam potest aliquis praua opera operari, per quod sciri potest, an continentia, & incontinentia sit, hic determinat de materia continentiæ,& incontinentiæ. Et primo ostendit quæ sit materia vtriusque. Secũdo comparat ea aliis habitibus,qui sunt circa eandem materiam, ibi. [Circa eas autem, quæ per tactum &c.] Circa primum duo facit. Primo dicit de quo est intentio. Secundo manifestat propositum, ibi.[Quoniã quidem igitur,&c.] Est autem considerandum, quod supra sextam dubitationem proponens dixit, quod si continentia, & incontinentia essent circa omnia, nullus esset simpliciter incontinens. Et ideo hanc dubitationem soluere intendens,duo proponit tractanda, quorum primum est, vtrum aliquis sit simpliciter incontinens, vel omnes dicantur incontinentes particulariter. Secundum est, si aliquis est simpliciter incontinens circa qualem materiam est. Deinde cum dicit.

b ¶ Exequitur propositum. Et primo ponit materiam generalem. Et dicit, manifestum esse, quod continentes & incõtinentes, perseuerantes & molles dicuntur circa delectationes, & tristitias. Secundo ibi.

c ¶ Inquirit specialem materiam prædictorum. Et primo ostendit quomodo diuersimode dicatur continentia circa diuersas delectationes. Secundo comparat incontinentias diuersarum delectationum adinuicem, ibi. [Quoniam autem est minus turpis, &c.] Circa primum duo facit. Primo ostendit, quomodo dicatur aliquis diuersimode continens, vel incontinens, secundum differentiam humanarum delectationum adinuicem. Secundo, secundum differentiam humanarum delectationum ad bestiales, ibi. [Quia autem sunt quidam, &c.] Circa primum duo facit. Primo ostendit propositum. Secundo manifestat quædam,quæ dixerat,ibi. [Quia autem concupiscentiarũ, &c.] Circa primũ tria facit. Primo distinguit delectationes humanas. Secũdo ostẽdit, quomodo circa eas diuersimode dicitur quis continens vel incontinens, ibi. [Eos quidem igitur, &c.] Tertio infert quædam corollaria ex dictis, ibi. [Et propter hoc idem.] Dicit ergo primo, quod eorum quæ faciunt delectationem homini, quædam sunt necessaria ad vitam humanam, quædam autem non sunt necessaria ,sed secundum se considerata sunt eligibilia homini, quamuis possit in eis esse superabundantia & defectus, quod apponit ad differentiam virtutum, in quibus non potest esse superabundantia & defectus. Et dicit necessaria esse corporalia quædam, puta quæ pertinent ad cibũ, vel potum, & venerea, & alia huiusmodi corporalia, circa quæ supra posuimus temperantiam, & intemperantiam , sed eligibilia, secundum seipsa, non autem necessaria dicit esse sicut victoriam, honorem, diuitias, & alia huiusmodi, bona, & delectabilia. Deinde cum dicit.

d ¶ Ostendit quomodo circa prædicta dicatur aliquis continens, vel incontinens. Et primo quomodo circa non necessaria. Secundo, quomodo circa necessaria, ibi. [Eorum autem,

A quæ circa corporales, &c.] Dicit ergo primo, quod illi, qui circa prædicta bona non necessaria superexcellenter student præter rectam rationem , quæ in ipsis est, non dicuntur simpliciter incontinentes , sed cum aliqua additione, puta incontinentes pecuniarum, vel lucri, vel honoris, aut iræ, quasi alteri sint simpliciter incontinentes, & illi qui secundum similitudinem incontinentes dicuntur, quod signat appositio, sicut cum dicitur homo, qui vicit in Olympia, circa hunc quidem communis ratio hominis parum differt à propria, quam appositio designat, sed tamen aliquo modo est alia. Et inducit signum ad hoc, quod circa prædicta non

B dicatur aliquis simpliciter incontinens , quia incontinentia vituperatur, non solum, vt peccatum quoddam , quod potest contingere etiam cum aliquis prosequitur aliquod bonum, sed inordinate. Vituperatur autem incontinentia sicut malitia quædam , per quam scilicet tenditur in aliquod malum, quæ quidem vel est malitia simpliciter, puta cum ratio & appetitus tendunt in malum. Et hæc est vera malitia, quæ opponitur virtuti, vel secundum quandam partem, quia scilicet appetitus tendit in malum, non autem ratio, sicut contingit in incontinentia, sed nullus prædictorum incontinentium vituperatur vt malus, sed solum vt peccans, quia in bonum tendit, sed vltra

C quam oportet , vnde nullus eorum est incontinens simpliciter. Deinde cum dicit.

e ¶ Ostendit qualiter dicatur aliquis incontinens circa necessaria. Et dicit, quod illi qui male se habent circa corporales voluptates, circa quas est temperantia , & intemperantia non ita , quod ex electione prosequantur superabundantias delectationum, & effugiant tristitias, puta famem, & sitim, & alia huiusmodi, quæ pertinent ad gustum, & tactum sed præter rectam electionem, quam habent, & præter intellectum rectum, qui in eis est prosequuntur & fugiunt prædicta , tales inquam dicuntur incontinentes , non quidem cum aliqua additione, sicut dicebatur incon-

D tinens iræ, sed simpliciter. Et ad hoc inducit, signum, quia molles, qui sunt propinqui incontinentibus, dicuntur aliqui circa huiusmodi tristitias , puta, quia non possunt pati famem , aut sitim , aut aliquid huiusmodi , non autem circa aliquid aliorum, puta, quia non possunt sustinere paupertatem, aut aliquid eiusmodi. Deinde cum dicit.

f ¶ Infert quædam corollaria ex dictis quorum primum est,quod in idem ponuntur incõtinens & intẽperans, & cõtinens & tẽperatus. Non ita , quod vnum eorum sit alterum , sed quia sunt aliqualiter circa eadem , scilicet corporales voluptates , & tristitias, sed non eodem

E modo , sed temperatus & intemperatus cum electione , continens & incontinens sine electione , secundum quod ex hoc sequitur , ponit ibi.

g ¶ Et dicit, quod ex prædictis patet, quod magis peccat & vituperatur intemperatus, eo quod magis peccat prosequendo superfluas delectationes, & fugiendo moderatas tristitias, non quia patitur concupiscentiam, vel patitur quiete, id est remisse, & ideo est peior quam homo, qui peccat in prædictis, propter vehementem concupiscentiam, quæ-

lis est incontinens: qui enim sine concu- A piscentia peccat, quid faceret, si adesset ei fortis concupiscentia, qualis est iuuenum, & fortis tristitia circa indigentiam necessarirum? Deinde cum dicit,

h ¶ Manifestat quod dixerat assignans causam, quare circa non necessaria non sit simpliciter incontinentia. Et primo ostendit, quare circa non necessaria, non sit simpliciter incontinentia. Secundo quare circa ea dicatur incontinentia cum additione, ibi. [Propter similitudinem autem, &c.] Circa primum tria facit. Primo proponit, quales sint huiusmodi delectationes non necessariæ. Secundo concludit, quale sit studium circa B ea, ibi. [Propter quod quanti.] Tertio concludit vlterius, quod circa ea non est malitia, neque incontinentia simpliciter, ibi. [Malitia quidem igitur, &c.] Ostendit ergo primo, quod quædam concupiscentiæ & delectationes sunt eorum, quæ secundum genus suum sunt bona & laudabilia: sunt enim tria genera delectabilium, quædam sunt secundum naturam eligibilia, ad quæ scilicet natura inclinat, quædam autem sunt cōtraria his, sicut ea, quæ sunt contra inclinationem naturæ: quædam vero sunt media inter ista, sicut patet de pecunia, & lucro, & victoria, & honore. Vnde circa huiusmodi omnia intermedia C non vituperantur aliqui ex hoc solum, quia patiuntur eorum concupiscentiam, & amorem, sed ex modo concupiscendi quæ est superabūdans. Deinde cum dicit.

i ¶ Concludit ex præmissis, quale sit studium hominum circa prædicta. Et dicit, quod illi præter rationem vel habent, vel prosequuntur aliquid eorum, quæ sunt naturaliter pulchra & bona, non vituperantur quasi mali, puta illi, qui student circa honorem adipiscendum, vel circa curam filiorum, vel parentum magis quā oportet, hæc enim sunt bona, & laudantur illi, qui circa illud student sicut oportet, sed tamen in talibus potest esse quædam superabundantia D vitiosa, sicut si aliqua mulier propter amorem filiorum superfluum contra Deum rebellet, puta propter filiorum mortem, sicut legitur de quadam muliere, quæ vocatur Niobe, vel si quis propter nimium amorem parentum aliquid insipienter agat, sicut quidam nomine satyrus, qui nominatus est Philopater, id est amator patris valde videbatur desipere propter amorem quem circa patrem habebat. Deinde cum dicit.

k ¶ Concludit quod circa prædicta non est malitia, propter hoc scilicet quod vnumquodque eorum in se consideratum est, naturaliter eligibile, sed solum superabundantiæ eorum sunt prauæ, & fugiendæ, & similiter, nec incontinentia est simpliciter circa prædicta, quia incontinentia non solum est aliquid fugiendum sicut peccatum sed etiam vituperabile sicut turpe. Et ideo circa delectationes corporales, quæ sunt turpes, & seruiles, vt in Tertio dictum est, proprie est incōtinentia, nec sunt huiusmodi delectationes appetēdæ homini nisi propter necessarium. Deinde cum dicit,

l ¶ Ostendit quare dicatur circa non necessaria incontinentia cum additione, & dicit, quod hoc accidit propter similitudinem passionis, quia scilicet, sicut aliquis immoderate concupiscit voluptates corporales, ita pecuniam, & alia prædicta. Et est simile, sicut cum dicimus, aliquem hominem esse malum, medicum, vel hipocrytam, id est repræsentatorem qui tamen non dicitur simpliciter malus, Sic igitur in his, quæ sic dicuntur mala, non dicimus malitiam simpliciter circa vnumquodque eorum, sed secundum proportionalem similitudinem, quia scilicet ita se habet malus medicus ad ea, quæ sunt medici, sicut malus homo ad ea, quæ sunt hominis, ita etiam in genere continentiæ, solam illam dicimus simpliciter continentiam, & incontinentiam, quæ est circa eadem temperantiæ, & intemperantiæ, sed circa iram dicimus incōtinentiam secundum similitudinem & ideo addimus incontinentem iræ, sicut incontinentem honoris, & lucri.

LECTIO V.

a QVia autem sunt quædam quidem delectabilia natura. Et horum, hæc quidem simpliciter. Hæc autem secundum genera, & animalium, & hominum, hæc autem non sunt sed hæc quidem propter passiones siue orbitates, hæc autem propter consuetudines fiunt, hæc autem propter vitiosas naturas est & circa E horum singula, similes videre habitus.

b Dico autem bestiales, puta esse hominem, quem dicunt prægnantes recidentem pueros deuorare, vel qualiter bestialitate gaudere aiunt quosdam syluestriū circa Pontum; hos quidem crudis, hos autem hominum carnibus, hos autem pueros comedere adinuicem in conuiuium, vel circa Phalarem dictum, hi quidem bestiales.

c Hi autem propter ægritudines fiunt & maniam

LECTIO V.

CVm autem quædam, natura voluptatem efficiant, quorum alia simpliciter, alia generibus animalium voluptatem, atque hominum afferunt, quædam non natura, sed partim ob morbos, partim ob consuetudinem partim ob naturas prauas delectent licet & circa horum singula similes habitus cernere.

Dico autem ipsos immanes, vt mulierem illam, quam grauidas rescindentem fœtus deuorarare aiunt, aut qualibus fuerunt nonullos circa Pontum efferatos homines delectari, quorum alios inquiunt crudis alios humanis carnibus gaudere, alios suos filios in conuiuiis comededos mutuo dare, aut id quod de Phalaride dicitur atque hi quidem ferini habitus sunt.

Alii autem quibusdam ob morbos, & ob insaniam

maniam quibusdam, quēadmodum matrem sacrificans, & comedens, & conserui hepar, hi autem ægritudinales.

d Vel consuetudine, puta pilorum euulsores, & vnguium corrosores, ad huc autem carbonum & terræ. Cum his autem quævenereorū masculis, his quidem enim natura: his autem ex consuetudine accidunt, puta assuefactis ex pueris.

e Quantis quidē igitur natura causa, hos vtique nullus diceret incontinentes, quēadmodum neque mulieres, quoniam non ducunt, sed ducuntur, similiter autem, & ægrotatiue habentibus propter consuetudinem.

f Habere quidē igitur singula extra terminos est malitiæ, quemadmodum, & bestialitas.

g Habentem autem superare, vel superari non simpliciter incontinentia, sed quæ secundū similitudinem: quemadmodum & circa iras, habentem hunc modū passionis. Incontinentē autem non simpliciter dicēdum.

h Omnis enim superabundans malitia, & insipientia & timiditas, & intemperantia & crudelitas hæ quidem bestiales hæ autē ægritudinales sunt.

i Hæc quidem enim natura talis qualis timere omnia, & si sonum faciat mus secūdum bestialē timiditatem timidus, hic autem catulū timuit propter ægritudinē.

K Et insipientium, hi quidem ex natura irrationales, & solum sensu viuentes bestiales, quemadmodum quædam genera longe barbarorum, hi autem propter ægritudines, puta epilepticas, vel manias ægritudines.

l Horum autem est quidem habere quædam, quandoque non superari autem. Dico autem, puta si Phalaris tenuit, concupiscens puerū comedere, vel ad venereorum incōuenientem delectationem. Est autem & superari non solum habere.

m Quemadmodum & malitia, quæquidem secundum hominem simpliciter dicitur malitia, quæ autem secundum appositionem, quoniam bestialis, vel ægritudinalis, simpliciter autem non. Secundum eundem modum scilicet & incontientia est hæc quidem bestialis, hæc quidem ægritudinalis, simpliciter autē quæ secundum humanam intēperantiam solū quoniam quidem incontinentia, & continentia est solum, circa quæ intemperantia, & temperantia, quoniam circa alia est illa species continentiæ secundum metaphoram dicta, & non simpliciter manifestum est.

A *insaniam fiunt, vt qui mactauit matrem, atque comedit, quique conserui iecur item comedit.*

Alii sunt ex morbo, vel ex consuetudine, vt euulsiones pilorum, & vnguium esus, & carbonum, & terræ, & insuper venereorum habitus maribus, aliis enim natura aliis ex consuetudine accidunt, vt iis, qui à pueritia consuescunt.

Quibus igitur causa est natura, eos nemo dixerit incontinentes, quemadmodum neque mulieres, quod venerem non agant, sed patiantur. B *Pari modo neque eos, qui ob consuetudinem morbose se habent.*

Igitur singula quidem hæc habere, extra fines est vitii, quemadmodum & ipsa feritas.

Habentem autem vincere, aut vinci, non est ea, qua absolute est continentia, aut incontinentia, sed ea quæ per similitudinem dicitur, quemadmodum & is, qui circa iram sic se habet dicendus est cum affectu, & non incontinens absolute.

C *Omne namque vitium exuperans, & dementia, & timiditas, & intemperantia, & acerbitas, aut est ferinum aut ex morbo.*

Nam qui talis est natura, vt vniuersa formidet, etiam si obstrepuerit sorex, timidus est timiditate ferina. Quidam etiam felem ob morbum pertimescebat.

Et dementium qui natura quidem ratione carent sensuque tantummodo viuunt immanes sunt, quales nonnullæ nationes sunt longe habitantium Barbarorum, qui vero non natura, sed ob morbos, aut comitialem, aut in- D *saniam ii sunt morbosi.*

Fieri autem potest, vt horum aliqua quispiam interdum habeat tantum, sed non superetur, vt si Phalaris puerum percupiens comedere sese detineret, aut ab nefanda libidine abstineret. Fit etiam vt non solum habeat, verum etiam superetur.

Vt igitur, & prauitas ea quidem, quæ est humana absolute dicitur prauitas, alia vero cum additione ferina inquam, aut ex morbo, & non absolute sic & incontinentia alia est ferina alia ex morbo. Absolute autem ea est E *sola, quæ intemperantiæ humanæ non egreditur fines. Perspicuum igitur est incontinentiam, & continentiam in his esse duntaxat, circa quæ intemperantia temperantiaque versatur, & in cæteris speciem aliam incontinentiæ esse, quæ quidem non absolute, sed per translationem incontinentia dici solet.*

LECTIO V.

POstquam Philosophus ostendit, quod diuersimode dicitur aliquis continens & incontinens, secundum diuersas concupiscentias, & delectationes humanas, hic ostendit, quod diuersimode dicitur aliquis continens, & incontinens circa concupiscentias, & delectationes humanas, & bestiales. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit diuersitatem concupiscentiarum, & delectationum humanarũ, & bestialium. Secundo ostendit, quomodo diuersimode circa eas dicatur continentia & incontinentia ibi. [Quantis quidem igitur &c.] Circa primum duo facit. Primo proponit differẽtiam delectationum. Secundo manifestat, quod dixerat per exempla ibi. [Dico autem bestiales &c.] Dicit ergo primo, quod delectabilium quædam sunt delectabilia secundũ naturam, quædam autem non secundum naturam, & vtrumque eorũ subdiuiditur. Eorum enim, quæ sunt delectabilia secundum naturam, quædam sunt delectabilia omni habenti sensum, puta dulce est naturaliter delectabile omni habenti gustum. Quædam vero sunt naturaliter delectabilia quibusdam differentiis, & animalium, & hominum. Alii enim cibi sunt naturaliter delectabiles animalibus comedentibus carnes, & animalibus comedentibus fructus. Similiter etiam inter homines cholericis delectabilia sunt naturaliter frigida, quæ temperant eorum complexionem phlegmaticis vero calida. Eorum vero, quæ sunt delectabilia non naturaliter, quædam fiunt propter aliquas superuenientes ægritudines corporales, aut etiam tristitias animales, ex quibus transmutatur natura ad aliam dispositionem: quædam vero fiunt delectabilia propter malam consuetudinem, quæ fit quasi quædam natura, quædam vero fiunt delectabilia propter vitiosas naturas. Puta cum aliqui homines habent corruptas, & peruersas complexiones corporales, & secundum hoc sequitur, quod in his sint peruersissimæ tam apprehensiones imaginationis, quam affectiones sensibilis appetitus, quæ quidem vires, cum sint organorum corporalium actus, necesse est, quod sint corporali complexioni proportionatæ, Et quia secundum diuersitatem obiectorum diuersificantur habitus, necesse est, quod singulis prædictorum delectabilium respondeant similes habitus. Puta, quod sint quidam habitus naturales, & quidam non naturales. Deinde cum dicit.

b ¶ Manifestat per exempla singulas differentias innaturalium delectabilium. Et primo de his, quæ sunt delectabilia propter pernitiosam naturam hominum, qui sunt quasi bestiales, quia propter corruptelam complexionis assimilantur bestiis, sicut de quodam homine dicebatur, quod scindebat ventres prægnantium mulierum, vt pueros in vtero conceptos deuoraret. Et simile est si quis delectetur in talibus, quibus dicunt delectare quosdam syluestres homines, in syluis scilicet solitarios cõmorantes circa mare Ponticum. Quorũ quidam comedunt carnes crudas, quidam vero carnes humanas, quidam vero sibi inuicem ad celebrandum conuiuia suos filios accommodant, & similia sunt ea, quæ dicuntur circa Phalarim quendam scilicet crudelissimum tyrannum, qui in ipsis cruciatibus hominum delectabatur. Hi igitur qui in talibus delectantur, sunt quasi similes bestiis. Secundo ibi.

c ¶ Exemplificat de his, quæ fiunt delectabilia, & quæ sunt contra naturam propter aliquas ægritudines, puta propter maniam, vel propter furiam, aut aliquid huiusmodi, sicut de quodã legitur, quod factus maniacus sacrificauit matrem, & comedit eam, & occidit conseruum, & comedit hepar eius. Tertio ibi.

d ¶ Exemplificat de his, quæ fiunt contra naturam delectabilia ex consuetudine. Et dicit, quod quibusdam accidunt innaturales delectationes propter interiorem ægritudinem, vel corruptionem prouenientem ex consuetudine, sicut quidam propter consuetudinem delectantur euellere sibi pilos, & corrodere vngues, & comedere carbones, & terram, nec non & vti coitu masculorum. Omnia autem prædicta, quæ sunt contra naturã delectabilia, possunt reduci ad duo: quibusdam enim accidit ex natura corporalis complexionis, quam acceperunt à principio, quibusdam vero accidunt ex consuetudine, puta quia consueuerunt ad huiusmodi à pueritia, & simile est de his, qui in hoc incidunt ex ægritudine corporali. Nam praua consuetudo est quasi quædam ægritudo animalis. Deinde cum dicit.

e ¶ Ostendit, quod circa delectabilia prædicta innaturalia non est incontinentia simpliciter, sed secundum quid. Et hoc dupliciter. Primo quidem ratione accepta ex conditione eorum, qui delectantur. Secundo ratione accepta ex conditione delectabilium, ibi. [Habere quidem igitur, &c.] Dicit ergo primo, quod nullus rationabiliter dicet hos esse simpliciter incontinentes, in quibus natura bestialis est causa talium delectationum. Dictũ est enim supra, quod bestias non dicimus continentes, vel incontinentes, quia non habent vniuersalem opinionem, sed singularium phantasiam, & memoriam. Huiusmodi autem homines qui propter pernitiosam naturã sunt bestiis similes, habent quidẽ aliquid vniuersalis apprehẽsionis sed valde modicam, propter hoc, quod ratio est in eis oppressa ex malitia complexionis, sicut manifeste opprimitur in infirmis propter dispositionem corporalem. Illud autem quod est modicũ, quasi nihil esse videtur, nec contingit de facili, quod modica vis rationis concupiscentiæ fortes repellat. Et ideo tales non dicuntur incontinentes simpliciter, neque continentes, sed solum secundum quid, inquantum remanet in eis aliquid de iudicio rationis. Et ponit exemplum de mulieribus, in quibus, vt in pluribus modicum viget ratio propter imperfectionem corporalis naturæ, & ideo, vt in pluribus non ducunt affectus suos secundum rationem, sed magis ab affectibus suis ducuntur, propter quod raro inueniuntur mulieres sapientes & fortes. Et ideo non simpliciter possunt dici continentes, vel incontinentes, & eadem ratio etiam videtur de his, quæ ægrotatiue se habent, id est qui habent corruptam dispositionem propter malam consuetudinem, quæ etiam opprimit iudicium rationis ad modum peruersæ naturæ. Deinde cum dicit.

f ¶ Ostendit, quod circa innaturalia delectabilia non est simpliciter incontinentia, sed secundum quid ex conditione ipsorum delectabilium. Et primo proponit, quod intendit. Secundo manifestat propositum ibi. [Omnis enim superabundans, &c.] Primo autem duo proponit, quorum primum est, quod habere singula horum, id est pati cõcupiscentias prædictorum delectabilium, excedit terminos malitiæ humanæ, sicut & de bestialitate dictum est supra. Secundum ponit ibi.

g ¶ Et dicit, quod si aliquis habeat concupiscentias, & superet, non dicetur simpliciter cõtinẽs, sed secundum similitudinem, vel si superetur ab eis, non dicetur incontinens simpliciter, sed secundum similitudinem, sicut & supra, de incontinentia iræ dictum est. Deinde cum dicit.

h ¶ Manifestat quod dixerat. Et primo quantum ad malitiam. Secundo quantum ad continentiam & incontinentiã, ibi. [Horum autem, &c.] Circa primum considerandum, quod huiusmodi excessus malitiæ potest esse circa vitia omnibus virtutibus opposita, sicut circa insipiẽtiam, quæ opponitur prudentiæ, circa timiditatem, quæ opponitur fortitudini, circa intemperantiam, quæ opponitur temperantiæ, & circa crudelitatem, quæ opponitur mansuetudini, & circa singula eorum, quædam enim sunt dispositiones bestiales propter pernitiosam naturam, quædam vero ægritudinales, quæ sunt propter ægritudinem corporalem, vel animalem, quæ est ex mala consuetudine. Et quia supra exempla posuit circa intemperantiam, & crudelitatem, hic exemplificat, primo quidem de timiditate Secundo ibi.

i ¶ Et dicit, quod aliquis est naturaliter sic dispositus, vt omnia timeat etiam sonitum muris. Et talis est timidus bestialiter, quidam vero propter ægritudinem incidit in talem timiditatem, quod timebat mustelam. Tertio ibi.

k ¶ Exemplificat circa insipientiam, & dicit, quod quidam naturaliter sunt irrationales, non A quia nihil habeant rationis, sed valde modicam & circa singularia, quæ sensu apprehendunt, ita quod viuunt solum secundum sensum. Et tales sunt quasi secundum naturam bestiales, quod præcipue accidit circa quosdam barbaros in finibus mundi habitantes. Vbi propter intemperiem aeris etiam corpora sunt malæ dispositionis, ex qua impeditur vsus rationis in eis. Quidam vero efficiuntur irrationales propter aliquas ægritudines, puta epilepsiam, vel maniam. Et hi sunt ægritudinaliter insipientes. Deinde cum dicit.

l ¶ Manifestat quod dixerat quantum ad incontinentiam. Et primo quomodo circa prædicta est quædam similitudo continentiæ, & incontinentiæ, & dicit quod contingit, quandoque B quod aliquis homo habeat quasdam prædictarum passionum innaturalium, & non superetur ab eis, quod est simile continentiæ puta si Phalaris tyrannus teneat puerũ, & concupiscit eum, vel ad vsum comestionis, vel ad incongtuam delectationem veneream, & non tamen eo vtatur, quandoque autem contingit, quod homo non solum habeat huiusmodi concupiscentias, sed etiam ab eis superetur, & hoc est simile incontinentiæ. Secundo ibi.

m ¶ Ostendit quod in talibus non est simpliciter continentia, vel incontinentia. Et dicit, C quod sicut malitia, quæ est secundum modum humanum, simpliciter dicitur malitia: quæ autem est non naturalis huiusmodi: dicitur cum additione, malitia bestialis, vel ægritudinalis, & non malitia simpliciter: eodem modo & incontinentia non naturalis dicitur cum additione puta bestialis, vel ægritudinalis, sed simpliciter incontinentia dicitur sola illa, quæ est secundum temperantiã humanam. Vltimo autem epilogando concludit manifestum esse ex prædictis, quod continentia & incontinentia simpliciter solum est circa illa, circa quæ est temperantia & intemperantia. Circa alia vero est quædam species incontinentiæ, quæ dicitur metaphorice, & non simpliciter.

LECTIO VI.

a QVoniam autem & minus turpis incontinentia, quæ iræ quam quæ concupiscentiarum speculabimur.

b Videtur enim ira audire quidem secũdum quid rationem: obaudire autem, quemadmodum veloces ministrorum, puta ante audire omne dictũ excurrunt, deinde peccant in actione, & canes ante intendere si amicus, si solum sonitum faciat latrant, sic ira propter caliditatem & velocitatem naturæ audiens quidem, non præceptũ autem audiens, mouet ad punitionẽ. Ratio quidem enim, vel phantasia, quoniã iniuria, vel cõteptus manifestauit, hæc autẽ quemadmodũ syllogizans, quoniam oportet talem oppugnare irascitur confestim. Cõcupiscẽtia autem si solũ dicat, quoniam delectabile ratio vel sensus

D

LECTIO VI.

POst hæc, minus esse turpem iræ, quam cupiditatem incontinentiam ostendamus.

Ira namque aliqua ex parte, & non perfecte rationem audire videtur, perinde, atque veloces ministri, qui quidem anteaquam totum id audirent, quod dicitur excurrunt, deinde in agendo aberrant. Canes etiam anteaquam considerent si sit amicus si tantum pulsauerit ostium latrant. Sic & ira propter caliditatem celeritatemque naturæ, audita quidem ratione non præcepto autem audito, E *ad ipsam properat vltionem. Ratio namque, vel imaginatio contumeliam, aut paruipensionem esse ostendit. Illa autem ac si ratiocinatione facta concluserit oportere tali bellũ inferre, statim insurgit. At cupiditas si solum dixerit ratio, aut sensus hoc afferre*

mouet ad fruitionem, quare ira quidem A conſequitur rationem aliqualiter, concupiſentia autem non, turpior igitur. Incontinens quidem enim iræ à ratione aliqualiter vincitur, qui autem concupiſcẽtia, & non ratione.

c Adhuc naturalibus magis veniam conſequi appetitibus, quia & concupiſcentiis talibus magis quæ ſunt communes omnibus, & inquantum communes. Ita autem naturalius, & difficilius concupiſcentiis his, quæ ſuperabundantiæ, & non neceſſariis, quemadmodum reſpondens, quoniam patrem percutit. Etenim iſte dixit B eum, qui ſuiipſius, & ille eum, qui ſuperius, & puerum oſtendens, & iſte me dixit cum vir fiat. Cognatum enim nobis & tractus à filio quieſcere iuſſit apud oſtia. Etenim, & ipſe trahere partẽ vſque huc.

d Adhuc iniuſtiores magis inſidiantes. Iracundus quidem igitur non inſidiator neque ira ſed manifeſtus concupiſcentia autem quemadmodum. Venerem aiunt, doloſæ enim Cyprigenæ, & variam corrigiam. Et Homerus. Deceptio, quæ furata eſt intellectum ſpiſſe ſapientis. Quare ſiquidẽ iniuſtior & turpior incontinentia C hæc, ea quæ circa iram eſt, & ſimpliciter incontinentia; & malitia aliqualiter.

e Adhuc nullus iniuriatur triſtatus. Quæ autem ira facit omnis facit triſtatus. Iniurians autem cum delectatione. Si igitur quibus iraſci maxime iuſtum, hæc autem iniuſtiora, & incontinentia, quæ propter concupiſcentiam. Non enim eſt iniuria in ira. Quod quidem igitur turpior, quæ circa concupiſcentias incontinentia ea, quæ D circa iram, & quoniam eſt continentia, & incontinentia circa concupiſcentias, & delectationes corporales: manifeſtum eſt.

f Ipſarum autem harum differentias aſſumendum. Quemadmodum enim dictũ eſt ſecundum principia, hæ quidem humanæ ſunt, & naturales, & genere, & magnitudine hæ autem beſtiales, hæ autem & paſſiones, & ægritudines.

g Harum autem circa primas temperantia & intemperantia eſt ſolum. Propter E quod & beſtias, neque temperatas, neque intemperatas dicimus: ſed vel ſecundum methaphoram; & ſi aliquo taliter alio, ad aliud differt genus animalium contumelia, & ſinamoria & in omni vorax eſſe. Non enim habet electionem, neque ratiocinationem. Sed diſceſſit à natura quẽadmodum inſanientes hominum.

voluptatem pergit adfruendum, quare ira quidem ſequitur quodammodo rationem. Cupiditas autem non ſequitur, turpior igitur eſt. Nam incontinens quidem iræ à ratione quodammodo vincitur, cupiditas autem non eſt à ratione, ſed à cupiditate.

Præterea, magis eſt ignoſcendum ſi quiſpiam naturales appetitiones ſequatur, quippe cum, & cupiditates tales ſequenti, quæ ſunt omnibus communes & quoad communes ſũt, venia magis detur. At ira, atque acerbitas magis eſt naturalis, quam hæ cupiditates quæ exuperant, & quæ non ſunt neceſſariæ vt qui ſe excuſabat, quod patrem pulſaret, & hic enim dixit ſuum patrem pulſabat, & ille ſuum, & hic etiam, oſtenſo puero, cum vir fuerit me pulſabit; eſt enim nobis gentile. Et qui trahebatur à filio ſiſtere iubebat in oſtio, & ſe enim patrem eouſque traxiſſe dicebat.

Præterea iniuſti magis ſunt ii, qui magis occulte procedunt, ac inſidias faciũt. Iracundus igitur non inſidias facit nec ira, ſed eſt manifeſta. Cupiditas, autem contra; quemadmodum Venerem aiunt. Nam ipſam dolos nectere dicunt. Et Homerus balteum ipſi tribuit, in quo fraudem etiam ineſſe dicit. Fraus quoque ineſt, quæ prudentem perſæpe fefellit. Quare ſi cupiditas magis ſit iniuſta, quã ira & incontinentia, quæ eſt circa ipſam turpior erit ea, quæ eſt circa iram, & abſolute incõtinentia, atque quodammodo vitium.

Inſuper, nemo vtitur libidine dolens ſed qui facit per iram, dolens omnis facit. Qui vero exequitur libidinem id facit cum voluptate. Si igitur ea ſunt magis iniuſta quibus iraſci magis eſt iuſtum. Et incontinẽtia profecto, quæ fit ob cupiditatem, magis erit iniuſta. Non eſt enim ira libido. Incontinentiã igitur circa cupiditates turpiorẽ eſſe incontinẽtia circa irã, & continentiam atque incontinentiam circa corporis cupiditates voluptateſque verſari, ex his quæ diximus perſpicuum euaſit.

Harum autem ipſarum differentiæ ſunt ſumendæ. Nam vt ab initio diximus, aliæ ſunt humanæ ac naturales, & genere. & magnitudine, aliæ ferinæ, aliæ ob labefactatum principium, atque morbos emergunt.

Circa autem harum tantummodo primas, temperantia intemperantiaque verſatur. Quapropter, & feras nec temperatas, nec intemperatas niſi per translationem dicimus, & ſi quod omnino aliud genus animalium ab alio differt petulantia, coitu, voracitateque. Non enim habent electionem, nec rationem, ſed dimotæ ſunt à natura. Perinde atque homines ii, qui ſunt mente capti, atque inſani.

b Minus autem bestialitas malitia, terribilius autem. Non enim corruptum est optimum quemadmodũ in homine, sed corruptum est, & non habet. Simile autem igitur quemadmodum inanimatum comparare ad animatum vtrum peius. Innocentior enim prauitas semper, quæ non habentis principium. Simile igitur comparare iniustitiam ad hominem iniustum. Est enim vt vtrumque peius decies millies, pluravtique mala faciet homo malus, bestia.

A *Feritas autem minus est malũ, quam vitium sed terribilius. Non enim corruptum est id, quod est optimum vt in homine, sed non habet. Fit igitur perinde, atque si quispiam inanimatum cum animato compararet vtrum sit peius. Semper enim prauitas eius, quod non habet principium, minus nocere potest. At mens est principium. Perinde est igitur, atque si quispiam iniustitiam ad iniustum hominem compararet. Est enim vtrumque aliquo modo peius. Homo namque malus millies plura mala, quam fera facere potest.*

LECTIO VI.

a POstquam Philosophus ostendit, quomodo est diuersimode incontinentia, circa diuersa, hic comparat diuersas incontinentias adinuicem. Et primo incontinentiam concupiscentiarum tactus, quæ est incontinentia simpliciter, ad continentiam iræ, quæ est incõtinentia secundum quid. Secundo comparat incontinentiam humanam ad incontinentiam bestialem, vel ægritudinalem, ibi. [Ipsarum autem harum, &c.] Circa primum duo facit. Primo proponit quod intendit. Et dicit considerandũ esse, quod incontinentia iræ est minus turpis, quàm incontinentia concupiscentiarum tactus, circa quas est temperantia, & intemperantia. Secundo ibi.

b ❡ Probat propositum quatuor rationibus. Circa quarum primam dicit, quod ira videtur aliqualiter audire rationem, inquantum scilicet iratus quodammodo ratiocinatur, quod propter iniuriam sibi factam deberet inferre vindictam, sed obaudit id est imperfecte audit rationẽ, quia non curat attendere iudicium rationis circa quantitatem, & modum vindictæ. In animalibus autem carentibus ratione, inuenitur quidem ira, sicut & alia opera rationi similia ex naturali instinctu. Inducit autem ad manifestationem propositi duo exempla, quorum primum est de ministris, qui sunt valde veloces, qui antequam audiant totum, quod eis dicitur discurrunt ad exequendum, & sic sequitur, quod peccent in executione mandati, quod non perfecte audierunt. Aliud exemplum est de canibus, qui ad primum sonitum pulsantis ad ostium latrant, antequam attendant si ille qui pulsat ad ostium sit aliquis de familiaribus vel amicis. Et ira est de ira, quod audit quidem in aliquo rationem, sed propter naturalem caliditatem, & velocitatem cholera cõmouentis ad iram, antequam audiat totum præceptum rationis mouet ad puniendum quomodo autem hoc fiat, ostendit subdens. Manifestatur enim homini quod sit sibi facta iniuria vel contemptus, quandoque autem per rationem, sicut quando hoc verum est, quãdoque autem per phantasiam, puta cum homini ita videtur, licet non sit verum. Homo autem iratus quasi syllogizat, quod iniuriantem oportet impugnare, & determinat modũ indebitum, & statim irascitur mouens se ad vindictã, antequã determinetur ei à ratione modus vindictæ, sed cõcupiscentia statim quod denunciatur sibi delectabile per rationem, vel sensum, mouet ad fruendum illud delectabile absque aliquo syl-

B logismo rationis. Et huius differentiæ ratio est, quia delectabile habet rationem finis per se appetibilis, qui est sicut principium insyllogizatum, nocumentum autem inferendum alteri non est per se appetibile, vt finis, qui habet rationem principii, sed sicut vtile ad finem, quod habet rationem conclusionis in agibilibus. Et ideo concupiscentia non mouet syllogizans, sed ira mouet syllogizans, & inde est, quod ira aliqualiter consequitur rationem, non autem concupiscentia, quæ sequitur solum impetum proprium. Per hoc autem est aliquid turpe in rebus humanis, quod est præter rationem. Sic igitur

C patet, quod incontinẽs concupiscentiæ est turpior, quàm incontinens iræ, quia incontinens iræ aliqualiter vincitur à ratione non autem incontinens concupiscentiæ Secundam rationem ponit ibi.

c ❡ Dicit, quod si aliquis peccat circa ea quæ naturaliter appetit, magis meretur veniam. Et huius signum est, quia concupiscentiis communibus, vt puta cibi, & potus magis datur venia, quia sunt naturales, si tamen accipiantur inquantum sunt communes. Nam concupiscentia cibi est communis, & naturalis, non autem concupiscentia cibi præparati. Ira autem naturalior est, & difficilius ei resistitur, quam concupiscẽtiis, non quidem communibus, quæ sunt necessariæ & naturales, circa quas non

D multum peccatur, sed illis concupiscentiis, quibus quædam superflua cõcupiscuntur, quæ non sunt necessariæ circa quas supra in Tertio dixit esse temperantiam, & intemperantiam. Est quidẽ enim naturale homini, vt sit animal mãsuetum, secundum communem naturam speciei inquantum est animal sociale. Omne enim animal gregale est naturaliter tale, sed secundum naturam alicuius indiuidui, quæ in corporis cõplexione consistit, quandoque consequitur magna pronitas ad iram propter caliditatem, & siccitatem humorum facile inflammabilium. Concupiscentia autem superfluorum, puta cibi delicati, magis sequitur imaginationem, & est passio animalis, magis quam naturalem

E complexionem sapiens, vnde pronitas ad irã de facili propagatur à patre in filium, quasi cõsequens naturalẽ complexionẽ vt patet in exemplo, quod subdit. Quidam enim patrẽ percutiẽs reprehensus respondit, quod iste, id est pater suus percusserat etiam patrem suum, & ille etiam percusserat superiorem patrem etiam ostenso filio suo dicit, & iste etiam quando veniet ad virilemætatem, me percutiet. Hoc est enim connaturale generi nostro. Ponit etiam

aliud exemplum de eo qui cum traheretur à filio suo dixit quod quiescere quando peruenerat ad ostium quia ipse vsque ad illum locum traxerat patrem suum. Sic ergo quia ira naturalior est, minus turpis est incontinens iræ. Tertiam rationem ponit ibi.

d ¶ Et dicit, quod illi qui insidiis peccant, sunt iniustiores, quia cum hoc quod lædunt, etiam decipiunt. Iracundus autem non agit tanquam insidiator, sed manifeste vult inferre vindictam, non enim esset contentus, nisi ille, qui ab eo læditur, sciret se propter ea esse læsum, quia eum offenderat. Neque ira etiam insurgit latenter, & insidiose, sed cum quodam impetu. Sed concupiscentia delectabilium insurgit latenter & quasi insidiose. Quia enim delectabile per se natum est mouere appetitum statim cum apprehensum fuerit trahit ad se appetitũ, nisi ratio fuerit diligens ad prohibendum. Vnde quidam de Venere loquentes dicunt. Dolosæ Cyprigenæ: nam Venus fuit Regina Cypri. vnde dicitur Cyprigena, qua si in Cypro genita. Et attribuunt ei aliquid quasi dolosæ. Et eius corrigiam dicunt esse variam, per quam intelligitur concupiscẽtia, quæ mentes ligat. Et dicitur esse varia, quia tendit in aliquid, quod apparet bonum: inquantum est delectabile, & tamen est simpliciter malum: & Homerus dicit, quod deceptio Veneris est furata intellectum spisse, id est multum sapientis, quia ligat iudicium rationis singulari operabili. Vnde hæc incontinentia, quæ est circa concupiscentias, est iniustior, & turpior, quam quæ est circa irã. Et si hoc est verum, sequitur, quod sit simpliciter incontinentia quæ est circa concupiscẽtias, vt supradictum est, & quod sit aliqualiter malitia, inquantum est insidiosa, non quia ex ratio-

Lect. 14. ne agat: sed quia latenter subintrat. Quartam rationem ponit ibi.

e ¶ Et dicit, quod nullus cum tristitia agens iniuriatur. Ostensum est enim supra in Quinto, quod ille qui inuoluntarie aliquid facit, per se loquendo, non facit iniustum, sed per accidens, inquantum accidit, id quod agit esse iniustum. Quod autem cum tristitia facimus, inuoluntarie facere videmur. Omnis autem qui statim per iram facit hoc tristatur, non quia tristetur de vindicta quam infert sed magis de ea gaudet: tristatur autem de iniuria sibi illata, & ex hoc mouetur ad iram, & sic non est simpliciter inuolũtarius, quia nullo modo ei imputaretur, quod facit, sed habet voluntarium mixtum cum inuoluntario. Vnde ei minus imputatur, quod facit inquantum prouocatus facit. Ille autem qui iniuriatur quasi per se iniustũ faciens, operatur voluntarius & cum delectatione. Si ergo illa videntur esse iniustiora, contra quæ iuste maxime irascimur, sequitur, quod incontinẽtia, quæ est propter concupiscentiam sit iniustior, quia contra eam iustius irascimur, vtpote cõtra male agentem totaliter voluntarie, & cum delectatione. In ira autem non est primo iniuria, sed magis in eo, qui ad iram prouocauit. Vnde minus iuste irascimur cõtra iratum, qui prouocatus cum tristitia peccat, & sic minus est iniustus. Sic ergo epilogando concludit manifestum esse, quod incontinentia, quæ est circa concupiscentiam, est turpior ea, quæ est circa iram, & quod incontinentia, & cõtinentia simpliciter est circa concupiscentias, & delecta-

A tiones. Deinde cum dicit.

f ¶ Comparat incontinentiam humanam incõtinentiæ bestiali. Et circa hoc tria facit. Primo resumit differentiam concupiscentiarum, & delectationum. Secundo ostendit circa quas harum sit temperantia, & intemperantia, & per consequens continentia, ibi. [Harum autem circa personas &c.] Tertio comparat humanam malitiam, vel incontinentiam bestiali, ibi. [Minus autem bestialitas, &c.] Dicit ergo primo, quod quia continentia, & incontinentia sunt circa delectationes corporales, oportet assumere earum differentias. Sunt enim quædam earum, vt prius dictum est, humanæ & naturales, id est consonæ humanæ naturæ, &

B quantum ad genus, quod consideratur secundũ ea quæ appetuntur: & quantum ad magnitudinem, quæ attenditur secundum modum appetendi, vel intensum, vel remissum. Aliæ vero non sunt naturales, sed bestiales propter vitiosam naturam. Vel adueniunt propter orbitates & ægritudines, inter quas computantur etiam prauæ consuetudines. Deinde cum dicit.

g ¶ Ostendit circa quas harum concupiscentiarum sit temperantia. Et dicit, quod temperantia & intemperantia est solum circa concupiscentias, scilicet humanas, & naturales. Et inde est, quod bestias non dicimus proprie loquendo, neque temperatas neque intemperatas, sed forte metaphorice loquendo de vno

C animali per comparationem ad aliud: prout scilicet vnum genus animalium differt ab alio in contumelia, hoc est, quod vnum est magis coutumeliosum, id est turpe, & immundam habens vitam, quam aliud, sicut porcus, quam ouis: & sinamoria, id est omnino stultitia, in hoc scilicet quod vnum est stultius alio, sicut asinus equo, & in hoc, quod vnus est vorax in omnibus sicut lupus. Vnde per comparationem horum animalium, quæ superfluunt in talibus, alia genera animalium dicuntur secundum similitudinem temperata, vel prudentia: non autem proprie, quia nullum eorum habet electionem, neque potest ratiocinari, sed est

D separatum à natura rationali, sicut etiam omnes insani amiserunt vsum rationis. Dictum est autem supra, quod temperatus, & intemperatus agit cum electione, & ideo temperantia, & intemperantia non est in bestiis, neque in bestialibus hominibus, neque etiam circa bestiales concupiscentias. Deinde cum dicit.

h ¶ Comparat bestialem malitiam, vel incontinentiam humanæ. Et dicit, quod bestialitas minus habet de ratione malitiæ, si consideretur cõditio bestiæ, vel hominis bestialis. Sed bestialitas est terribilior, quia facit maiora mala. Et quod minus habeat de malitia bestialitas probat per hoc, quod in bestia id quod est o-

E ptimum, scilicet intellectus, non remanet sicut corruptum, & deprauatum, prout remanet in homine malo, sed totaliter ita corruptum est quod nihil habet de illo. Vnde simile est bestiam homini malo comparare, vtrum sit peius sicut comparare inanimatum animato. Inanimata quidem possunt plus lædere sicut cum ignis vrit, aut lapis conterit, sed plus recedit à ratione culpæ. Semper enim prauitas eius qui non habet principium actionũ innocentior est quia minus potest imputari alquid ad culpam, quæ propter hoc homini imputatur quia habet

principium

principium per quod est dominus suorum actuum, quod quidem principiũ est intellectus, qui in bestiis non est. Sicut ergo comparatur bestia ad hominem, ita comparatur iniustitia ad hominem iniustum. Nam habitus iniustitiæ, secundum propriam naturam habet inclinationem ad malum: sed homo iniustus habet in sua potestate in bonum, vel malum inclinari. Et enim quodammodo vtrumque peius, scilicet iniustus homo quam iniustitia, & homo malus A quam bestia, quia vnus homo malus decies millies potest mala facere, quam bestia propter rationem, quam habet ad excogitandum diuersa mala. Sic ergo sicut bestia minus habet de culpa, quam homo malus, sed est terribilior ita etiam bestialis malitia, seu etiam incontinentia terribilior quidem est, sed minoris culpæ, & innocentior quam incõtinentia, seu malitia humana. Vnde si aliqui amentes, vel naturaliter bestiales peccent. minus puniuntur.

LECTIO VII.

a Circa eas autem quæ per tactum & gustũ delectationes, & tristitias, & concupiscentias, & fugas circa quas, & temperãtia, & intemperãtia determinata est prius. Est quidem sic habere vt vinci, & quibus multi meliores. Est autem superare, & quibus multi minores.

b Horum hic quidẽ circa delectationes incontinens, hic autem continens. Hic autem circa tristitias mollis; hic autem perseuerans inter medium & plurium habitus, & si inclinant magis ad deteriores.

c Quia autem quædam delectationum necessariæ sunt, hæ autem non, & vsque ad quid. Superabundantiæ autem non neque defectus. Similiter autem & circa concupiscentias habet & tristitias. Superabundantias quidem persequens delectationum, vel secundum superabundantias, vel propter electionem, & propter ipsas, & nihil propter alterũ adueniens intemperatus. Necessarium enim habens non esse pœnitẽtem quare insanabilis, deficiens autem oppositus: medius autem temperatus. Similiter autem, & fugiens corporales tristitias, non propter vinci, sed propter electionem. Non eligentium autem, hic quidem ducitur propter delectationem, hic autem propter fugere tristitiam, quæ à concupiscentia. Quare differunt adinuicem.

d Omnino autem vtique videbitur deterior esse si quis non concupiscens, vel quiete operatur aliquid turpe, quam si vehementer concupiscens, & si non iratus percutit quam si iratus. Quid enim vtique faceret in passione existens; Propter quod intemperatus deterior incontinente. Horum vtique hæc quidem malitiæ species magis. Intemperatus autem opponitur temperato.

e Opponitur autem incõtinenti quidem cõtinens, molli autẽ perseueratiuus. Perseuerare quidem enim est in eo, quod est cõtinere. Continentia autẽ in eo, quod est superare, quẽadmodum & non vinci eius, quod est vincere propter quod, & eligi-

LECTIO VII.

B *Sit vt circa voluptates doloresque per tactum gustumque, & cupiditates, ac fugas circa quæ versari temperantiam, & intemperantiam prius est definitum, ita sese habeat quispiam, vt aut superetur ab his ipsis, quæ plerique superant homines, aut superet ea ipsa à quibus plerique vincuntur.*

Atque, si circa voluptates ita sese habeat, primo quidem modo incontinens est, secundo autem continens. Sin circa dolores, primo quidem modo mollis est, secundo autem cõstans. In horum autem medio plurimorum hominum habitus collocantur, et si ad deteriores magis declinant.

C *Sed quoniam quædam voluptates sunt necessariæ, quædã non necessariæ, & vsque ad quendã terminũ. Exuperationes vero defectusque non sunt necessarii. Et simili modo res sese habet & in cupiditatibus, atque doloribus. Qui voluptatum exuperationes, aut exuperantes voluptates ob electionem atque ob ipsas, & ob nullam rem aliam inde prouenientem persequitur intemperãs est. Hunc enim non pœnitere necesse est, quare est, incurabilis. Quem enim non pœnitet, is est incurabilis, qui vero deficit, oppositus est. At qui inter hos medius collocatur, tempe-* D *rans est. Similiter intemperans est, & qui non quia vincitur, sed ob electionem dolores corporis fugit. Eorum autem qui non eligũt, alius ob voluptatem, alius ob eius fugam doloris, qui à cupiditate prouenit ducitur. Quare inter sese differunt.*

Cuilibet enim deterior esse videbitur si quis non cupiens aut remisse, quippiam ageret turpe, quam vehementer cupiens, & si non iratus pulsaret, quam concitatus ira. Quid enim ageret, si esset in perturbatione; Quapropter intemperans incontinente deterior est. At eorum quos diximus alter mollitudinis magis subiicitur speciei, alter est in- E *continens.*

Atque incontinenti quidem cõtinens molli vero constans opponitur. Constantiæ namque in resistendo, continentia vero in superando consistit. Suntque diuersa resistere, ac superare, sicut non vinci, & vincere. Quapropter & continentia magis, quam

bilius continentia, perseuerantia est.

f Deficiens autem ad quæ multi, & contra tendunt, & possunt iste mollis, & delicatus. Etenim delitia mollities quædã est. Qui trahit vestimentum, vt non laboret, eam quæ eleuare tristitiam, & imitans laborantem, non existimatur miser esse misero similis existens. Similiter autem habet, & circa continentiam & incontinentiam. Nonenim si quis à fortibus, & superexcellentibus delectationibus vincitur vel tristitiis admirabile. Sed condonabile si contra tendentes, quemadmodum Theodecti Philotetes à vipera percussus, vel à Carcino Alopicercion, & quemadmodum continere tentantes, risum repente effundunt, quale coaccidit Xenophãto. Sed si quis ad quas multi possunt abstinere ab his vincitur, non potest contendere propter naturam generis, vel propter ægritudinem, puta in Scytharum Regibus mollities propter genus. Et vt fœmininum ad masculinũ distat.

A *constantia est expetenda.*

Qui autem in his quibus plerique resistunt deficit, is mollis est, & delicatus. Delitiæ namque sunt mollities quædam, qui quidem vestem trahit, ne subeat laborem tollendi. Et cum imitetur ægrotantem, se non putat miserum esse qui misero similis est. Similiter res sese habet, & circa continentiam & incontinentiam. Non est enim mirum si quis à vehementibus, & exuperantibus, aut voluptatibus, aut doloribus vincitur. Quin ignoscendum est, si resistens vincitur tatum, vt Theodecti poetæ Philoctetes à serpente morsus, aut Carcini Cercyoni Halope, & vt homines ii, qui detinere risum enitentes, accumulatum illum effundunt, vt accidit Xenophãto. Sed si quis his quibus multitudo resistere potest, succumbit, & non aduersari potest non ob generis naturam, aut ob morbum, qualis est mollities, quæ Regibus Scytharum inest ob genus, & vt mulier à viri distat natura principium.

B

g Videtur autem lusiuus intemperatus esse, est autem mollis. Ludus enim remissio est: si quidem igitur quies Ad hanc autem superabundantium est lusiuus.

C *Videtur autẽ & is, qui est ad iocum propensior intemperans esse, est tamen mollis. Nam iocus relatio est, siquidem requies est, qui vero ad iocum procliuis est ex his est qui in hac exuperant.*

h Incontinentiæ autem hæc quidem præuolatio, hæc autem debilitas.

Atqui incontinentiæ alia est temeritas, alia infirmitas.

i Hi quidem enim consiliantes, non immanent quibus consiliati sunt propter passionem hi autem propter non consiliari ducuntur à passione. Quidam enim quemadmodum prætitillantes non titillantur, sic & præsentientes, & præsuscitantes seipsos, & ratiocinationem, non vincuntur à passione, neque si delectabilis sit neque si tristis.

Quidam enim deliberatione facta, non persistunt in his quæ statuerunt ob perturbationem. Quidam ex eo quia non consultarunt à perturbatione ducuntur. Sunt enim qui ante sentientes, & prouidentes, ac seipsos rationemque excitantes non superantur à perturbatione, siue voluptatem id quod mouet siue dolorem efficiat perinde atque prætitillati non titillantur.

D

k Maxime autem acuti, & melancholici secundum affrenatiuam incontinentiam sunt incontinentes. Hi quidẽ enim propter velocitatem, hi autem propter vehementiam non expectant rationem propter sequentes esse phantasiæ.

Maxime autem celeres ac biliosi atrabile temeraria incontinentia sunt incontinentes. Illi enim ob velocitatem, hi ob vehementiam non expectant rationem, ex eo quia ipsius sunt imaginationis sequaces.

LECTIO VII.

a POstquàm Philosophus ostendit quid sit materia, circa quam est continentia, & incontinentia simpliciter dicta, hic comparat ea ad alia, quæ communicant eis in materia. Et circa hoc duo facit, Primo ostendit differentiam incontinentis, & continentis ad perseueratiuum, & mollem, & temperatum, & intemperatum, in quo soluitur tertia dubitatio, quæ proponebatur contra quartum probabile. Secundo ostendit quis sit peior, vtrum incontinens, vel intemperatus, per quod soluitur quinta dubitatio, quæ proponebatur circa primum probabile, & hoc ibi. [Est autem intemperatus &c.] Circa primum duo facit.

E

Primo ostendit differentiam incontinentiæ ad alia. Secundo distinguit diuersas incontinentiæ species, ibi. [Incontinentiæ autem, &c.] Circa primum duo facit. Primo distinguit continentiam, & incontinentiam, à tẽperantia, & intemperantia, à perseuerãtia, & mollitie. Secundo comparat ea, secundum bonitatem, & malitiam, ibi. [Omnino autem vtique videbitur.] Circa primum duo facit. Primo distinguit continentiam, & incontinentiam à perseuerantia, & mollitie. Secundo distinguit vtraque à temperantia, & intemperantia ibi. [Quia autem hæc quidem.] Circa primum duo facit. Primo ponit conuenientiam. Secundo differentiã, ibi. [Horum autem hoc quidem &c.] Circa primũ designat duas conuenientias. Quorum

Quarum prima est secundum materiam, in qua etiam cum temperantia communicant. Sunt. n. circa delectationes, & tristitias, & concupiscentias, & fugas, quæ pertinent ad tactum, & gustum, circa quas etiam est temperantia, & intemperantia, vt supra determinatũ est in Tertio. Secunda conuenientia est quantum ad modum se habendi circa passiones. Contingit. n. quosdã sic se habere circa prædictas passiones, vt vincantur à talibus passionibus, quibus multi sunt meliores, id est fortiores, quasi dicat, quas multi vincunt. Cõtingit etiam, quod aliqui superent tales passiones quibus multi sunt minores, i. debiliores, q.d. à quibus multi superantur. Deinde cum dicit.

b ¶ Ponit differentiam. Et dicit, quod horum, qui superant, & superantur, circa delectationes, & tristitias prædictas. Circa delectationes quidem, sc. superatus à delectationibus tactus quas multi superant, est incontinens. Is autem. s. superans delectationes tactus, à quibus multi superantur, est continens. Sed circa tristitias contrarias, hic. sc. superatus ab his quas multi superant, dicitur mollis, hic autem. s. superans eas, à quibus multi superantur, dicitur perseuerans. Et quia diuersi sunt gradus delectationem, & tristitiarum, & hominum, qui eas superant, & ab eis superantur, manifestum est, quod prædicti habitus possunt esse inter plura medij, sed tamen illi, qui sonant in malum, magis declinant ad deteriores. Magis enim dicuntur incontinentes, vel molles, qui à minoribus delectationibus, vel tristitiis vincuntur, sicut & boni habitus magis declinant ad meliores. Magis enim dicuntur continentes, & perseuerantes, qui maiores delectationes, & tristitias superant. Potest etiam intelligi, quod homines inclinentur ad deteriores habitus, scilicet ad incontinentiam, & mollitiem. Deinde cum dicit.

c ¶ Ostendit differentiam prædictorum ad temperantiam & intemperantiam. Et dicit quod delectationum gustus, & tactus, quædam necessariæ sunt, sicut cibi, & potus. Quædam non necessariæ sicut diuersorũ cõdimétorũ. Et illæque necessariæ sunt, vsque ad aliquẽ terminum necessariæ sunt. Est enim aliqua mensura cibi, & potus homini necessaria. Sed superabundantiæ non sunt necessariæ, neque etiam defectus. Et ita se habet circa concupiscentias, & tristitias. Ille ergo intemperatus dicitur, qui persequitur ex proposito superabundantias, quærit tamen secundum superabundantias id est superabundanter cupiendo eas, vel etiam quærit eas ex electione, propter ipsas, & non propter aliquid aliud: habet enim eas quasi finem. Et quia ei immobiliter homo inhæret, quod propter se ex proposito quærit, necesse est, & intemperatus non pœniteat de delectationibus quas quæsiuit, & ideo non potest sanari à suo vitio à quo nullus sanatur, nisi per displicentiam, quia virtus & vitium in voluntate est. Et sicut intemperatus superabundat inquirendo delectationes: ita insensibilis: qui ei est oppositus, deficit in huiusmodi: vt in Tertio dictum est. Ille autem qui medio modo se habet circa huiusmodi, est temperatus. Et sicut intemperatus quærit ex electione corporales delectationes, ita fugit corporales tristitias non propter hoc, quod vincatur ab eis, sed propter electionem. Sed eorum, qui non ex electione peccant, hic quidem scilicet incontinens ducitur ex vi delectationis: hic autem; scilicet mollis ducitur

A ex horrore tristitiæ, quæ sequitur à concupiscentia, inquantum scilicet, priuatur aliquis re concupita, vnde patet, quod differunt abinuicem incontinens, & mollis, & intemperans. Est autem hic aduertendum, quod supra philosophus determinans materiam continentiæ, & incontinentiæ., ne error subreperet, ex incidenti tetigit differentiam intemperati, & incontinentis, quam hic ex principali intentione prosequitur. Deinde cum dicit.

d ¶ Comparat prædicta secundum bonitatem & malitiam. Et primo comparat incontinentem & mollem intemperato. Secundo incontinentem molli ibi. (Opponitur autem, &c.) B Dicit ergo primo, quod omnino videtur esse deterior si quis operatur aliquid turpe omnino non concupiscens, vel quiete, id est remisse concupiscens, quam si vehementer concupiscens turpe operetur, sicut etiam deterior est, qui non iratus percutit, quam si iratus percutiat. Quid enim faceret passione superueniente, qui absque passione peccat? & inde est, quod intemperatus, qui non vincitur passione, sed ex electione peccat, est deterior incontinente, qui concupiscentia vincitur. Et similiter horum duorum vnum magis pertinet ad speciem mollitiei, scilicet vinci passione, scilicet fuga tristitiæ: aliud autem C pertinet ad intemperatum scilicet ex electione peccare. Vnde etiam deterior est intemperatus, quam mollis. Deinde cum dicit.

e ¶ Comparat mollem incontinenti, & perseuerantem continenti. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit quis eorum sit melior. Secundo manifestat quandam continentiam supra positam, ibi. (Deficiens autem, &c.) Tertio excludit quendam errorem, ibi. (Videtur autem lusiuus, &c.) Dicit ergo primo, quod incontinenti oppponitur continens, & molli opponitur perseueratiuus. Perseuerare autem dicitur aliquis ex eo quod tenet se aliquis contra impellens. Sed continentia dicitur ex eo quod est su- D perare. Illud enim quod continemus, in nostra potestate habemus. Et hoc necessarium est quia delectationes sunt refrenandæ, vel cohibendæ, contra tristitias autem est standum, vnde perseuerans ad continentem comparatur sicut non vinci ad id quod est vincere, quod est manifeste melius, vnde melior est continentia, quam perseuerantia. Mollicies autem videtur peior quam incontinentia, quia vtraque consistit in hoc, quod est vinci, sed incontinens vincitur à fortiori passione. Deinde cum dicit.

f ¶ Manifestat conuenientiam quamdam, quam supra tetigit inter mollem & incontinentem, quia scilicet vincuntur à passionibus, quas multi superant. Et dicit, quod ille dicitur mollis, E & delicatus, qui deficit in his, contra quæ multi etiam contendunt resistendo, & possunt vincendo. Mollis autem, & delicatus in idem ponuntur. Delitia enim est quædam species molliciei. Mollicies enim refugit inordinate omnem tristitiam, sed delitia proprie refugit tristitiam laboris. Ille enim qui trahit vestimentum suum per lutum, vt non laboret se subcingendo, quod pertinet ad delicatum, vincitur secundum illam tristitiam quam reputat sibi imminere si leuaret vestimenta. Et licet imitetur laborantem in hoc, quod vestimenta trahit, & per hoc videtur non esse miser habet tamen similitudinem cum misero, inquantum

ugiens laborem sustinet laborem. Et sicut dictum est de mollitie. Ita etiam se habet circa continentiam, & incontinentiam. Non enim est admirabile, si quis vincitur à fortioribus, & superexcellentibus delectationibus, & tristitiis, vt propter hoc dici debeat incontinens, vel mollis, sed magis ei condonatur si tamen nitatur resistere, & non statim cedat. Et ponit exemplum de Philotete, de quo Theodectus poeta narrat, quod percussus à vipera, grauem dolorem passus, nitebatur continere planctum, sed non potuit. Et simile est de quadam muliere, quæ vocabatur Melopes percussa à quodam, nomine Carcino. Et sicut etiam accidit his qui tentant se continere à risu, & tamen superuincuntur, & repente effundunt, sicut accidit Xenophanto. Sed tunc dicitur aliquis incontinens, & mollis, si quis vincitur à talibus tristitiis, & delectationibus contra quas multi possunt, sic tamen, quod hoc, quod non possit resistere huiusmodi passionibus non sit propter naturam generis, ex qua posset ei esse graue, quod aliis est leue, sed propter ægritudinem animi, quæ prouenit ex mala consuetudine, sicut mollities propter naturam generis] inuenitur in Regibus Scytharum, qui delicate nutriti, non possunt labores, & tristitias ferre, & sic est, etiam de fœminis per comparationem ad masculos propter infirmitatem naturę. Deinde cum dicit.

g Excludit quendam errorem. Posset enim alicui videri, quod lusiuus, id est qui nimis amat ludere, sit intemperatus. Quia in ludo est quædam delectatio, ipse dicit quod magis est mollis. Ludus enim est quædam quies, & remissio animi quam superabundanter quærit lusiuus. Vnde continetur sub molli, cuius est fugere difficultates & labores. Deinde cum dicit.

h ¶ Distinguit species incontinentiæ. Et circa hoc tria facit. Primo ponit diuisionem. Et dicit, quod incontinentia diuiditur in duo. Quorum vnum est præuolatio, & aliud debilitas. Secundo ibi.

A

i ¶ Exponit membra diuisionis. Et dicit, quod quidam incontinentes sunt, qui superueniente concupiscentia, consiliantur quidem, sed non permanent in his, quæ consiliati sunt propter passionem à qua vincuntur. Et talis incontinentia dicitur debilitas. Quidam vero ducuntur à passione propter hoc, quod non consiliantur, sed statim concupiscentia superueniente eam sequuntur. Et hæc incontinentia dicitur præuolatio propter sui velocitatem qua anticipat consilium. Si autem consiliarentur non ducerentur à passione. Sunt enim quidam qui prius titillant seipsos, postea non mouentur cum ab aliis titillantur. Sic & illi qui præsentiunt motum concupiscentiæ, & præsciunt, quid est illud in quod concupiscentia inclinat, & præexcitantes, id est prouocantes seipsos, & ratiocinationem suam ad resistendum concupiscentiæ, ex hoc consequuntur, quod non mutantur à passione, neque delectationis, à qua vincitur incontinens, neque tristitiæ, à qua vincitur mollis. Tertio ibi.

B

K ¶ Ostendit quibus competat hæc secunda species incontinentiæ quæ dicitur præuolatio. Et dicit quod maxime sunt incontinentes secundum incontinentiam, quæ non refrenatur consilio, quæ dicta est præuolatio acuti, id est cholerici, & melancholici. Neutri enim expectant rationem consiliantē, sed sequuntur primam phantasiam concupiscibilis. Cholerici quidem, propter velocitatem choleræ, melācholici autem propter vehementiam motus melancholiæ accensæ, cuius impetum non de facili potest homo ferre. Nam & terra accensa vehementius ardet. E contrario autem est intelligendum quod sanguinei, & phlegmatici habent incontinentiam debilitatis propter humiditatem complexionis, quæ non est fortis ad resistendum impressioni.

C

LECTIO VIII.

D

a Est autem intemperatus quidem quemadmodum dictum est, non pœnitiuus. Immanet enim electioni. Incontinens autem pœnitiuus omnis. Propter quod non quemadmodum dubitauimus sic & habet. Sic igitur hic quidem insanabilis, hic autem sanabilis.

b Assimilatur autem malitia ægritudini velut hydropisi, & pthysi. Incontinentia autem epilepticis. Hæc quidem enim continua, hæc autem non continua malitia.

E

c Et omnino autem alterum genus incontinentiæ, & malitiæ. Malitia quidem enim latet incontinentia autem non latet.

d Ipsorum autem horum meliores excessiui, quam rationem habentes quidem non immanentes autem, à minore enim passione vincuntur, & non impræconsiliati quemadmodum alteri. Similis enim incontinens velociter inebriatis, & à pauco vino, & minori quam vt multi.

LECTIO VIII.

At vero intemperantem quidem non pœnitet, vt dictum est. In electione namque persistit. Incontinens autem facilis est omnis ad pœnitentiam. Quocirca, non ita res sese habet vt dubitauimus, sed ille quidem incurabilis, hic autem est curabilis.

Vitium enim morbis est hisce persimile aquę intercuti, inquam, & tabi. Incontinentia vero morbo comitiali. Etenim illa continua, hæc non continua est improbitas.

Atque omnino diuersum est genus, incontinentiæ, atque vitij. Vitium enim latet, incontinentia vero non latet.

Horum autem ipsorum, ij, qui ante rationem ducuntur meliores his sunt, qui rationem quidem habent, non autem persistunt in ea. A minore namque perturbatione vincuntur, & non absque deliberatione, vt illi. Incontinens enim similis est his, qui cito fiunt ebrij, & pauco vino & pauciore, quam plerique.

e Quoniam quidem igitur malitia incontinentia non est, manifestum, sed quo forte. Hic enim quidem præter electionem, hic autem secūdum electionem est.

f Insuper & simile quidem secundum actiones, quemadmodum quod Demodochi ad Milesios. Milesij n. stulti quidē non sunt, operantur autem qualia quidem stulti. Et incontinentes iniusti quidem non sunt: iniusta autem faciunt.

g Qui autem hic quidem talis qualis nō propter persuasum esse persequi eas, quæ secundum superabundantiam & præter rectam rationē corporales delectationes. Hic autem persuasus est propter talem esse, qualē persequi ipsas. Ille quidem igitur facile transcendibilis, iste autem non. Virtus. n. & malitia principium, hæc quidem corrumpit, hæc autem saluat. In actionibus autem quid cuius gratia principium quemadmodum in mathematicis suppositiones, neque vtique illic ratio edoctiua principiorum, neque hic, sed virtus, vel naturalis, vel assuefactiua, eius quod est recte opinari circa principium. Temperatus quidem igitur talis, intemperatus autem contrarius.

h Et autem aliquis propter passionem excessiuus præter rectam rationem, quem quidem ad non agere secundum rectam rationem superat passio. Vt autem sit talis qualis persuasum habet prosequi improhibite oportere tales delectationes nō superat. Et iste incontinens est melior intemperato, & neque prauus simpliciter. Saluatur enim optimū principium. Alius autem contrarius immansiuus, & non excessiuus propter passionem. Manifestum vtique ex hoc, quoniam hic quidem studiosus habitus, hic autem prauus.

A *Patet igitur incontinentia vitium non esse, nisi aliqua ex parte fortasse. Nam hoc quidem est præter electionem, illud autem cum electione.*

In actionibus tamen est similitudo vt Demodochus in Milesios dixit. Milesij namque insipientes quidem non sunt: ea tamen faciunt, quæ agunt insipientes. Et incontinentes iniusti quidem non sunt iniuriam tamen faciunt.

B *Cum autem alter sit talis, vt non ex eo quia est ipsi persuasum exuperantes corporis voluptates præterque rationem rectam sequatur: illi quidem dissuaderi facile, huic autem haud facile, potest. Principium enim ipsum virtus quidem conseruat, vitium vero corrumpit. Id autem gratia cuius principium est in actibus, perinde vt suppositiones ipsæ in mathematicis, neque igitur ibi docendorum principiorum est ratio, neque hic. Sed virtus, aut naturalis, aut assuetudine parta, causa est opinandi circa principium recte. Talis igitur homo temperans est. At contrarius est intemperans.*

C

Est autem quidam alius ob perturbationem à recta ratione discedens. Quem perturbatio, vt non agat quidem, vt recta ratio iubet, superat. Vt sit autem talis, vt ipsi sit persuasum oportere persequi voluptates, libere tales non vincit. Atque hic est incontinens, qui quidem intemperante melior est. Nec est absolute prauus, conseruatur enim id in ipso, quod est optimum, principium inquam ipsum. Alius autem est huic contrarius, qui persistit, & non ob perturbationem à ratione discedit. Ex his igitur patet, hunc quidem studiosum, illum autem improbum habitum esse. D

LECTIO VIII.

a POstquam Philosophus ostendit differentiam incontinentis ad intemperatum. Hic ostendit, quis eorum sit peior, per quod soluitur dubitatio, supra quinto loco proposita circa primum probabile. Dixit autem hoc supra Aristot. sed breuiter ex incidenti tangendo. Hic autem perfectius determinat ex principali intentione. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit propositum. Secundo manifestat quoddam quod supposuerat, ibi. (Quia autem hic quidem, &c.) Circa primum duo facit. Primo ostendit intemperatum esse peiorem incontinente. Secundo ostendit similitudinem inter eos, ibi. (Quoniam quidem igitur, &c.) Circa primum duo facit. Primo comparat incontinentem intemperato. Secundo comparat duas species incontinentiæ ad inuicem, ibi. (Ipsorum autem, &c.) Circa primum ponit tres rationes, per quas ostenditur intemperatus peior incontinente. Circa quarum primam dicit, quod sicut supra dictum est, intemperatus nō est pœnitiu[9], quia peccat ex electione, in qua permanet, eo quod eligit delectationes corporales tanquam finem. Omnis autem incontinens de facili, pœnitet cessante passione à qua vincebatur. Vnde patet, quod sicut supra dictum est, intemperatus est insanabilis. Hic autem sc. incontinens est sanabilis. Et sic per intemperationem soluitur dubitatio supra posita, quæ procedebat ex hoc, quod incontinens sit insanabilior intemperato. E Quia vero intēperatus est insanabilior, potest cōcludi, quod sit peior, sicut & morbus corporalis deterior est. Secundam rationem ponit ibi.

b ¶ Et dicit, quod malitia, scil. intemperantia, assimilatur illis ægritudinibus, quæ continue insunt homini, sicut hydropisis, & phtysis. Sed incontinentia assimilatur ægritudinibus, quæ non continue hominem inuadunt, sicut epilepsiæ. Et hoc ideo, quia intemperantia, & quælibet malitia est continua. Habet enim habitum permanentem, per quem eligit mala. Sed incontinentia non est continua, quia mouetur ad peccandum, incontinens solum propter passionem quæ cito transit. Et sic incontinentia est quasi quædam malitia non continua. Continuum autē

malum est peius non continuo. Ergo intemperantia peior est quam incontinentia. Tertiam rationem ponit ibi.

c ¶ Et dicit, quod alterum genus est incontinentiæ, & malitiæ sub qua intemperantia continetur. Malitia enim latet ei, cui inest qui est deceptus vt æstimet bonum illud quod facit. Sed incontinentia non latet eum, cui inest: scit enim per rationem malum esse id, in quod à passione ducitur. Malum autem latens est periculosius malo non latente. Ergo intemperantia est peior incontinentia. Deinde cum dicit.

d ¶ Comparat species incontinentiæ ad inuicem. Et dicit, quod inter incontinentes meliores, id est minus mali sunt excessiui, id est præuolantes quam debiles, qui habent quidem rationẽ consiliantem, sed non permanent in ea. Duplici autẽ ratione sunt peiores debiles. Primo quidẽ quia vincuntur à minori passione, nã præuolantes vincuntur à passione excedẽte, vel secundũ velocitatẽ, vel secundũ vehemẽtiam. Et secundũ hanc rationẽ supra probauit, quod intemperatus est peior incõtinente, quæ potest esse quarta ratio, adiuncta tribus prædictis. Secunda ratio est, quia debiles non sunt impræconsiliati, sicut alij, id est præuolantes. Et hæc ratio supra inducebatur de incontinente, & intemperato, quasi incontinens esset præconsiliatus, non autem intemperatus. Et hoc est falsum, quia intemperatus præconsiliatus est. Peccat enim ex electione. Et ideo videtur hoc hic inducere ad ostendendum, quod ibi locum non habet. Ponit autem quoddam exemplum dicens, quod incontinens debilis, est similis illis qui velociter, i. de facili inebriantur, & à pauco vino, & minori, quam multi. Et sicut isti peius sunt dispositi secundum corpus, ita debiles, qui à minori passione vincuntur, sunt peiores secundum animam. Deinde cum dicit.

e ¶ Ostendit conuenientiam incontinentis ad intemperatum quantum ad duo. Primum quidem quantum ad hoc, sc. quod incontinentia, etsi non sit malitia simpliciter, tamen est malitia secundũ quid, sicut supra dictum est, quod est quasi malitia non cõtinua. Et quod non sit malitia simpliciter, patet, quia incontinentia peccat præter electionem, malitia autem cum electione. Secundam conuenientiam ponit ibi.

f ¶ Et dicit, quod incontinentia & malitia habent similitudinem in actione, sicut quidam Demodocus, i. senior populi, qui dixit ad Milesios reprehendens eos. Milesij non sunt stulti, sed operantur similia opera operib. stultorum. Similiter etiam incontinentes non sunt mali, vel iniusti, vel intemperati, sed faciunt opera iniusta & mala. Deinde cum dicit.

g ¶ Assignat rationem eius quod supra dixerat, scilicet quod intemperatum non pœniteat sicut incontinens. Secundo quare incontinens pœnitet, ibi. (Est autem aliquis, &c.) Dicit ergo primo, quod aliquis est, qui prosequitur superabundanter, & præter ordinem rectæ rationis corporales delectationes, non quia sic est dispositus, vt sic ei persuasum, quod tales delectationes

A sint sequendæ sicut bonæ. Et iste est incontinens. Alius autem est scilicet intemperatus cui persuasum est, quod tales delectationes sint eligendæ, quasi per se bonæ, & hoc propter dispositionem, quam habet ex habitu. Vnde ille cui non est persuasum delectationes esse per se bonas, ex habituali dispositione, sed solum ex passione, scilicet incontinens, sed habet falsam æstimationem de eis in particulari, facile recedit à sua credulitate passione cessante. Ille autem qui ex habituali dispositione æstimat delectationes corporales per se esse eligendas, scilicet intemperatus, non de facili recedit à sua credulitate. Et huius rationem assignat con-

B sequenter dicens, quod virtus & malitia respiciunt principium operabilium, quod malitia corrumpit: virtus autem saluat, principium autem in actionibus est finis, cuius gratia aliquid agitur quod ita se habet in agibilibus, sicut suppositiones, id est, prima principia in demonstrationibus mathematicis. Sicut enim in mathematicis principia non docentur per rationem, sic neque in operabilibus finis docetur per rationem. Sed homo per habitum virtutis siue naturalis, siue per assuetudinem acquisitæ, consequitur rectam æstimationem circa principium agibilium quod est finis. Ille igitur, quia habet rectam æstimationem de fine circa delectationes corporales, vt æstimet

C medium in eis bonum, & finem, superabundantias autem malum, est temperatus. Ille autem qui habet contrariam æstimationem propter habitum malitiæ, est intemperatus. Manifestum est autem, quod ille qui errat circa principia non potest de facili reuocari ab errore, quia non datur ratio docenti principia. Et ideo non est transcendibilis, vel pœnitiuus, nisi forte secundũ quod per longam consuetudinem contrariã tollitur habitus causatiuus erroris. Deinde cum dicit.

h ¶ Ostendit qualiter incontinens sit trãscendibilis, & pœnitiuus. Et dicit quod aliquis homo est qui propter passionem excedit quidẽ à ratione recta quantum ad hoc, quod passio eum superat, vt non agat secundum rationem rectam. Non au-

D tem superat eum quãtum ad hoc, vt sit ei persuasum, quod oporteat prosequi delectationes corporales quasi per se bonas absque omni prohibitione. Et ideo talis cessante passione, quæ cito trãsit, remanet in recta æstimatione finis. Et iste est incontinens, qui propter hoc est melior intemperato, & non est prauus simpliciter, quia saluatur in eo optimum principium, sc. recta æstimatio finis. Est autem prauus, secundum quid, in quantũ scilicet, in aliquo particulari æstimat operandum præter rationem rectam. Alius sc. continens, est contrarius incontinenti, qui permanet in ratione recta. Et nullo modo excedit eam propter passionem, & quãtum ad agere. Ex quo manifestum est, quod continentia est bonus habitus, qui perma-

E net in ratione. Incontinentia autem prauus, quia recedit à ratione recta in agendo. Et hoc erat primum probabile, quod nunc cõcludit, soluta quinta dubitatione, quæ circa hoc proponebatur.

LECTIO IX.

a VTrum igitur continens est, qui qualicumque rationi, & qualicũque electioni immanet, vel qui rectæ. Et incontinens autẽ, qui qualicumq; non immanet electioni, & qualicumque rationi vel

LECTIO IX.

QVærendum est vtrum is sit continens, qui quauis in ratione electioneue perstat, an is, qui in recta persistit. Et vtrum is sit incontinẽs qui non permanet in quauis electione rationeue an is, qui non persistit in ratione falsa, & ele-ctione

vel qui falsæ rationi & electioni non recte, quemadmodum dubitatum est prius.

b Vel secundum accidens, qui qualicunque. Secundum seipsum autem, qui veræ rationi, & rectæ electioni, hic quidem immanet, hic autem non immanet. Si. n. quis hoc propter hoc eligit, & prosequitur, secundum seipsum quidem hoc eligit, & prosequitur, secundum accidens autem quid prius. Simpliciter autem dicimus, quod secundum seipsum. Quare est quidem vt qualicumque opinioni, hic quidem immanet, hic autem excedit. Simpliciter autem, qui veræ.

c Sunt autem quidam immansiui opinioni. Sunt autem quos vocant ischyrognomas, puta difficile persuasibiles, & non facile transuasibiles.

d Qui simile quidem aliquid habent continenti, quale prodigus liberali, & audax confidenti.

e Sunt autem alteri secundum multa: Hic quidem enim propter passionem, & concupiscentiam non transmutans continens, quia facile persuasibilis est cum contingat, & erit continens, hic autem non à ratione, quia concupiscentias assumunt, & ducũtur multi à delectationibus.

f Sunt autem ischyrognomones & idiognomones, & indisciplinati, & agrestes. Et hi quidem idiognomones propter delectationem, & tristitiam. Gaudent enim vincentes, si non transuadeantur, & tristantur si infirma quę ipsorum sint quemadmodum sententiæ. Quare magis incontinenti, assimilantur, quã continenti.

g Sunt autem quidam, qui his quæ videntur non immanent, non propter incontinentiam, puta in Philoctete, qui Sophoclis Neoptolemus quamuis propter delectationem non immansit, sed bonam. Verum dicere enim ipsi bonũ erat; persuasus est autem ab Odisseo falsum dicere. Non enim omnis, qui propter delectationem aliquid operatur est intemperatus, siue prauus, siue incontinens, sed qui propter turpem.

h Quia autem aliquis est talis qualis minus quam oportet corporalibus gaudens, & non immanens rationi. Talis huius, & incontinentis medius continens. Incontinens quidem enim non immanet rationi propter maius aliquid, iste autem propter minus aliquid. Continẽs autem immanet, & non propter alterum transmutat.

i Oportet autem siquidem continentia studiosum vtrosque contrarios habitus prauos, quemadmodum, & apparent.

k Sed propter alterum in paucis, & raro esse manifestum, quemadmodum tẽpe-

A *ctione non recta, quemadmodum antea dubitauimus.*

An per accidens quidem in quauis, per se autem in ratione vera rectaque electione alter perstat, alter non perstat. Nam si quispiam hoc ob hoc expetit, aut sequitur, per accidens autem ipsum prius. At quod est per se, id simpliciter esse dicimus. Quare fit vt aliquo quidem modo quauis in opinione, absolute autem in vera alter persistat, alter non persistat.

B

Sunt autem quidam in opinione persistentes, quos pertinaces appellant. Hi non nisi cum difficultate dimoueri à sua sententia possunt.

Et simile quidem quid habent cum continente, sicut & prodigus cum liberali, & audax cum confidente.

Sunt autem in multis ab illo diuersi. Continens enim non mutat sententiam ob perturbationem, atque cupiditattm. Nam cum acciderit facilem sese offert recta persuadenti. C *Illi vero non à ratione mutantur. Nam cupiditates cupiunt, atque voluptatibus plerique ducuntur.*

Sunt autem ij pertinaces, qui suæ sunt sententiæ, & qui sunt indocti, ac rustici. Atque suæ sententię homines ob voluptatem, atque dolorem sunt pertinaces. Gaudent enim vincentes si non è sua sententia dissuasione dimoueantur & dolent si sua sint irrita vt decreta. Quare potius sunt incontinenti similes.

D *Sunt etiam qui non ob incontinentiam in sententia non persistunt, vt Neoptolemus apud Sophoclem in Philoctete, quamquam ob voluptatem non persistit, sed honestatem. Erat enim honestum illi vera loqui. Ab Vlysse autem fuerat illi persuasum mentiri. Etenim non omnis qui propter voluptatem quippiam agit, intemperans est, aut prauus, aut incontinens, sed qui agit ob turpem.*

Cum autem sit & quidam talis, vt minus E *quam oporteat, corporis gaudeat voluptatibus, non persistens in ratione, inter hunc, & incõtinentem medius ipse continens collocatur. Incontinens enim non persistit in ratione, quia magis quam oportet voluptatibus delectatur: hic vero non permanet, quia minus quã oportet eisdem gaudet. At continens perstat, & ob neutrum sententiam mutat.*

Oportet autem si continentia sit studiosum, habitus vtrosque contrarios improbos esse, quemadmodum & videntur.

Sed quia paucis alter hominibus inest, raroque admodum fit, temperantia soli contra-

rantia intemperantiæ videtur contrarium esse solum sic & continentia incontinentiæ.

l Quia autem secundum similitudinem multa dicuntur etiam continentia, quæ temperati secundum similitudinem consecuta est.

m Etenim continens potens nihil præter rationem propter corporales delectationes facere, & temperatus.

n Sed hic quidem habens, hic autem non habens prauas concupiscentias. Et hic quidem talis, qualis non delectari præter rationem, hic autem qualis delectari, sed non duci.

o Similis autem, & incontinens, & intemperatus alteri quidem existentes. Vtrique autem corporalia delectabilia prosequuntur. Sed hic quidem & existimans oportere, hic autem non existimans.

A *rium intemperantiæ esse videtur, sic & continentia soli incontinentiæ aduersari putatur.*

At vero cum ob similitudinem multa dicantur, factum est, vt & temperans per similitudinem continens dicatur.

Continens enim talis est, vt nihil præter rationem ob voluptatem corporis agat, & temperans etiam talis est.

Sed ille quidem habet prauas cupiditates, hic autem non habet. Et hic quidem est talis, vt non delectetur præter rationem, ille vero talis vt delectetur quidem, sed non ducatur. B

Similes etiam sunt incontinens, & intemperans, qui quidem diuersi sunt. Vterque enim corporis semper voluptates prosequitur. Sed alter, & oportere putat, alter non putat.

LECTIO IX.

a POstquam Philosophus determinauit dubitationem per quam scitur an continentia, C & incontinentia sint, ostendit etiam materiam circa quam sint, hic determinat dubitationem per quam scitur quid continentia est. Et circa hoc duo facit. Primo enim ostendit vtrum continens sit immansiuus cuilibet rationi, & incontinens à qualibet egressiuus, per quod soluitur quarta dubitatio proposita sc. contra secundum probabile. Secundo ostendit: vtrum prudēs possit esse incontinens, per quod soluitur secunda dubitatio mota circa quintum probabile, ibi. (Neque simul prudentem, &c.) Circa primum duo facit. Primo, ostendit quomodo continentia se habeat ad propriam rationem, quæ accipitur secundum hoc, quod est immanere rationi. D Secundo, ostendit quomodo se habeat ad cōmunem rationem virtutis, quæ cōsistit in hoc quod est in medio esse, ibi. (Quia autē est aliquis, &c.) Circa primum tria facit. Primo ostendit cui rationi continens laudabiliter immanet, & à qua incontinens vituperabiliter egreditur. Secundo, ostendit quomodo aliqui rationi vituperabiliter immanent, ibi. (Sunt autem quos vocant, &c.) Tertio quomodo aliqui laudabiliter à rationē egrediuntur, ibi. (Sunt autem quidam, &c.) Circa primum duo facit. Primo mouet quæstionem, quæ quidem est: Vtrum continens dicatur, qui immanet qualicunque rationi, id est siue rectæ, siue falsæ: siue qualicunque electioni siue rectæ, siue falsæ, vel solum ille dicitur continēs, E qui immanet rationi rectæ, & electioni. Et similis dubitatio est, vtrum incontinens dicatur, qui non immanet qualicunque rationi, & electioni, vel solum, qui rectæ non immanet. Vel potest sic moueri quæstio. An possit dici incontinens, qui non immanet falsæ rationi, & electioni, sicut supra in dubitationibus positum est. Secūdo ibi.

b ¶ Soluit propositam quæstionem, & dicit, quod potest dici continens & incontinens, qui immanet, vel non immanet qualicunq; rationi, secundum accidens. Sed per se loquendo, qui immanet, vel non immanet veræ rationi, & rectæ electioni. Et hoc quidem sic exponit. Si aliquis eligit, vel prosequitur, id est, quærit hoc propter hoc, id est, hoc loco huius, puta si eligit fel loco mellis, quia scilicet propter similitudinem coloris æstimat illud esse mel, manifestum est, quod per se loquendo eligit, & quærit hoc propter quod alterum eligit, & quærit, puta mel, sed per accidens eligit id, quod prauum est, illud quod eligit loco alterius, puta fel. Et ratio huius est, quia in appetibihbus illud est per se, ad quod refertur intentio appetentis. Bonum enim inquantum est apprehensum, est proprium obiectum appetitus. Illud autem quod est præter intentionem, est per accidens. Vnde ille qui intendit eligere mel, & eligit fel præter intentionem, per se quidem eligit mel, sed per accidens fel. Sit ergo aliquis, qui falsam rationem æstimet veram, puta, si quis æstimet hoc esse verum, quod bonum est fornicari. Si ergo immaneat huic rationi falsæ, putans eam esse veram, per se quidem immanet verę rationi, per accidens autem falsæ. Intendit enim veræ immanere. Et eadem ratio est de incontinēte, qui egreditur à ratione falsa, quám putat esse veram. Sic ergo quod patet, quod continens vel incontinens per se immanet vel non immanet rationi veræ, per accidens autem falsæ. Simpliciter autem dicimus id, quod est per se. Quod autem est per accidens, dicitur secundum quid. Et ideo secundum aliquem modum continens, vel incontinens dicitur, qui immanet qualicumque opinioni etiam falsæ: sed simpliciter, qui immanet, vel non immanet rationi, seu opinioni veræ. Deinde cum dicit.

c ¶ Ostendit, quomodo aliqui vituperabiliter immanent rationi. Et primo ostendit, qui sunt. Secundo quomodo se habeant ad continētem, ibi. (Qui simile quidem, &c.) Tertio ostendit differentiam, ibi. (Sunt autem alteri, &c.) Quarto, quomodo se habeant ad incōtinentem, ibi. (Sunt autem ischyrognomes, &c.) Dicit ergo primo, quod sunt quidam nimis immanentes propriæ opinioni. Et hi sunt illi quos homines vocant ischyrognomonas. i. fortis sententię siue pertinaces, quia scilicet difficile est persuadere eis aliquid. Et si fuerit aliquid persuasum, non de facili transmutantur ab illa suasione.

Quod maxime videtur accidere melancholicis, qui difficile recipiunt, sed recepta fortiter tenent ad modum terræ. Deinde cum dicit.

d ¶ Comparat tales continenti. Et dicit, quod tales videntur aliquid simile habere continenti, quia per excessum habent id, quod est continentis, sicut prodigus habet aliquid simile liberali, & audax confidenti, id est forti. Tales enim immanent rationi plusquam debent: continens autem secundum quod deberet. Secundo ibi.

e ¶ Ostendit differentiam, & dicit, quod prædicti secundum multa differunt à continente. Ad cuius euidentiam considerandum est, quod dupliciter aliquis potest remoueri à sua opinione. Vno modo ex parte ipsius rationis: puta si superueniat aliqua ratio fortior. Alio modo, ex parte passionis, quæ peruertit iudicium rationis in particulari operabili præcipue. Igitur hæc est differentia, quia hic quidem, sc. continens, non transmutatur à ratione propter concupiscentiæ passionem, sed tamen quando oportet bene persuasibilis erit ab alia ratione meliori inducta. Vnde laudabilis est, quia non vincitur concupiscentia, sed ratione. Hic autem scilicet, pertinax, non mutatur à sua opinione propter aliquam rationem inductam, sed recipit concupiscentias. Et multi eorum ducuntur à delectationibus extra rationem. Sic ergo vituperabiles sunt, quia cum non permittant se vinci ratione, vincuntur tamen à passione. Deinde cum dicit.

f ¶ Ostendit, quomodo se habeant tales ad incontinentem. Et dicit, quod isti, quos dicimus ischyrognomonas, dicũtur & idiognomones, id est propriæ sententiæ, siue proprii sensus homines, & sunt indisciplinati, quia nolunt ab aliquo instrui: & sunt etiam agrestes, quia dum semper volunt sequi proprium sensum, non de facili possunt cum aliis commorari. Sunt autem idiognomones, id est proprij sensus propter hoc, quod aliquam delectationem nimis quærunt, & aliquam tristitiam nimis fugiunt. Gaudent enim quando conferendo cum aliis vincunt, si scilicet non transmutentur per aliquam suasionem à sua opinione. Tristantur autem si ea quæ sunt ipsorum, scil. sententiæ, apparent infirmæ ita quod oporteat eas deserere. Hoc autem est proprium incõtinentis, & mollis superabundanter appetere delectationes, & fugere tristitias, vnde patet, quod pertinaces magis assimilantur incontinenti, quam continenti. Deinde cum dicit.

g ¶ Ostendit, quomodo aliqui discedunt laudabiliter à ratione. Et dicit, quod quidam sunt, qui non immanent his quæ eis videntur non propter incontinentiam, sed propter amorem virtutis. Sicut narratur in libro quem de Philoctete Sophocles scripsit, quod Neoptolemus non permansit in his, quæ ei videbantur, non tamen propter incontinentiam, quamuis hoc fecerit propter aliquam delectationem non malam, sed bonam. Appetebat enim quasi quoddam bonum dicere verum, & hoc erat ei delectabile. Sed persuasum fuerat ei ab Vlysse, quod diceret falsum propter vtilitatem patriæ, cui quidem persuasioni ipse non immansit propter delectationem veritatis. Nec tamen propter hoc fuit incontinens. Non enim omnis qui propter delectationem aliquid operatur, est intemperatus, siue prauus, siue incontinens, sed solum ille, qui propter turpem delectationem aliquid operatur. Deinde cum dicit.

h ¶ Ostendit quomodo continentia se habeat

A ad rationem virtutis, ad quam pertinet in medio esse. Et circa hoc duo facit. Primo manifestat continentiam in medio esse, sicut & temperantia. Secundo ostendit, quod quandoque continentia propter similitudinem temperantia nominatur, ibi. (Quia autem secundum similitudinem, &c.) Circa primum tria facit. Primo ostendit, quorum continentia sit medium. Et dicit, quod aliquis homo inuenitur sic dispositus, qui minus gaudet corporalibus delectationibus, quam oporteat. Et hoc est non propter finem boni, sed propter fastidium. Propter quod non permanet in ratione iudicante, quod oportet secundum quod necesse est talibus delectationibus vti. De inconti-

B nente autem iam dictum est quod non immanet rationi propter hoc, quod gaudet talibus delectationibus plus quam oportet. Vnde horum duorum medius est continens. Nam incontinens immanet rationi propter aliquid maius. Ille autem alius propter aliquid minus, quia scilicet, ille vult plus vti delectationibus, quam oportet, & iste minus. Sed continens immanet rationi, & non transmutatur ab ea nec propter alterum prædictorum, id est neque propter maius, neque propter minus. Secundo ibi.

i ¶ Ostendit qualiter se habeant ad bonitatem, & malitiam: manifestum est autem ex dictis

C quod continentia est aliquid bonum. Vnde oportet, quod vtrique habitus, qui ei contrariantur, scilicet & secundum plus & secundum minus sint mali, sicut apparet ex hoc ipso, quod non immanent rationi, sed accipiunt, aut plus, aut minus. Tertio ibi.

k ¶ Respondet tacitæ quæstioni, quare scilicet sola incontinentia videatur esse contraria cõtinentiæ cum habeat duos habitus contrarios. Et dicit, quod hoc contingit propter hoc, quod alterum in paucis accidit, quod scilicet aliquis egrediatur à ratione in minus. Et ideo non est adeo manifestum, sicut alterum extremum. Nam

D in pluribus accidit, quod circa delectationes corporales fiat egressus à recta ratione in plus. Et propter eandem rationem, temperantia videtur esse contraria soli intemperantiæ, quia insensibilitas non est manifesta propter hoc, quod in paucioribus accidit. Est autem hic considerandum, quod continentię assignantur dupliciter extrema. Vno modo ex parte rationis, cui inhæret, & secundum hoc supra dixit, quod pertinax se habet ad continentem, sicut prodigus ad liberalem: alterum autem extremum est ad minus vitium instabilitatis. Alio modo assignantur ei extrema ex parte concupiscentiæ quam vincit. Et sic continentia est medium inter extrema nunc posita. Deinde cum dicit.

E *l* ¶ Ostendit, quod continentia propter similitudinem quandoque dicitur temperantia. Et primo comparat secundum hoc continentiam temperantiæ. Secundo incontinentiam intemperantiæ, ibi. (Similis autem, &c.) Circa primum tria facit. Primo proponit quod intendit. Et dicit, quod quia multa nominantur metaphorice siue secundum similitudinem, inde est, quod etiam incontinentia consequitur quandoque nomen temperantiæ similitudinarie. Secundo ibi.

m ¶ Ostendit in quo sit similitudo. Continens enim habet facultatem, vt nihil præter rationem operetur propter delectationes corporales. Et hoc idem potest facere temperatus, Tertio ibi.

n ¶ Ponit duas differentias. Quarum prima est, quod continens habet prauas concupiscentias, sed temperatus non habet eas, quia eius concupiscibilis est per habitum temperantiæ ordinata. Secunda differentia est quam ponit ibi. (Et hic quidem, &c.) quod scil. temperatus est sic dispositus per habitum temperantiæ, vt non delectetur præter rationem. Continens autem est sic dispositus vt delectetur quidem præter rationem, sed non ducatur à passione. Deinde cum dicit.

o ¶ Comparat incontinentiam intemperantiæ. Et dicit, quod incontinens, & intemperatus sunt similes, cum tamen differant. Vnde eodem modo incontinens dicitur intemperatus per similitudinem. Sunt enim similes in hoc, quod vtrique persequuntur, id est quærunt delectabilia corporalia. Differunt autem in hoc, quod intemperatus existimat oportere huiusmodi delectabilia sequi propter habitum peruertentem iudicium de fine. Incontinens autem non hoc existimat, quia saluatur in eo principium, vt supra dictum est.

LECTIO X.

a NEque simul prudentem, & incontinentem contingit esse eundem.

b Simul enim prudens & studiosus secundum morem, ostensum est ens.

c Adhuc non in scire solum prudens, sed & in eo, quod practicus, incontinens autem non practicus.

d Dynum autem nihil prohibet incontinentem esse. Propter quod, & videntur quandoque prudentes esse quidam incõtinentes autem propter dynoticam differre à prudentia secundum dictum modum in primis sermonibus.

e Et secundum quidẽ rationem prope esse, differre autem secundum electionem.

f Neque vtique vt sciens, & speculans, sed vt dormiens, & vinolentus.

g Et volens quidem. Secundum modum enim quædam sciens, & quid facit, & cuius gratia. Maius autem non. Electio enim est epyiches.

h Quare semimalus, & non iniustus, non enim insidiator. Hic quidem enim ipsorum non immansiuus, quibus vtique consiliabitur. Melancholicus autem neque consiliatiuus totaliter.

i Et assimilatur vtique incontinens ciuitati, cui calculantur omnia necessaria, & leges habet studiosas. Vtitur autem nulla, quemadmodum Anaxandrides conuitiatus est. Ciuitas volebat cui legum nihil est curæ. Malus autem vtenti quidem legibus, malis autem vtenti.

k Est autem incontinentia, & continentia circa superexcellẽtia multorũ habituum. Hæc quidem enim magis immanet, hic autem minus plurimum potentia.

l Sanabilior autem incontinentiarum secundum quam melancholici incontinenter agunt, consiliantium non immanentium autem.

m Et per consuetudinem incontinentes naturalibus. Facilius enim consuetudinem transmutare natura. Propter hoc enim consuetudo difficilis, quoniam naturæ assimilatur, quemadmodum & En-

LECTIO X.

B *AT qui neque fieri potest vt idem sit prudens, atque incontinens simul.*

Est enim demonstratum prudentem simul, & more studiosum eundem esse.

Præterea, non solum ex eo quia scit prudẽs est, sed ex eo etiam quia idoneus est ad agendum. At incontinens non est idoneus ad agendum.

Habilem autem nihil prohibet esse incontinentem. Quapropter, & interdum nonnulli prudentes esse videntur, atque incontinentes, quia differt habilitas à prudentia eo modo, quem supra diximus. C

Et sunt ratione quidem propinqua electione vero diuersa.

Nec incontinens sese habet, vt is qui scit, ac contempiatur, sed vt is qui dormit, aut est vinolentus.

Et sponte sua quidem agit. Scit enim quodammodo, & quod & cuius gratia facit. Malignus tamen non est. Electio namque est bona.

D *Quare semimalignus est, & non iniustus, non est enim insidiator. Nam ipsorum alter quidem non persistit in his, quæ statuit consultando. Biliosus autem atrabili, nec ad consultandum omnino est aptus.*

Et similis est igitur incontinens ciuitati, quæ decernat quidem omnia, quæ sunt agenda, & leges habeat bonas, sed non vtatur, vt Anaxãdrides facere dixit.

Vrbs consultabat, legesque negligit almas.

Malignus autem ciuitati, quæ legibus quidem vtatur, sed prauis.

Est autem continentia, atque incontinentia circa id, quod multitudinis exuperat habitum. Alter enim magis alter minus persistit, quam plurimi possunt.

Facilius autem ea curari potest incontinentia, quia biliosi atrabili incontinenter agunt, quàm eorum, qui deliberant quidem, sed non persistunt.

Et ij facilius curari possunt, qui per assuetudinem, quàm ij, qui natura incontinentes sunt. Est enim facilius consuetudinem, quàm naturam mutare. Ideo enim & consuetudinem mutare difficile est, quia similis est natura, quemad-

nius dicit. Aio diuturnam meditationem immanere amicę. Et vtique oportet hanc hominibus finientem naturam esse. Quid quidem igitur continentia, & quid incontinentia, & perseuerantia, & mollities, & qualiter habent habitus hi inuicem, dictum est. A

modum & Ennius Poeta dixit:

Vsus longus mos est, ac meditatio crebra,
Hunc tadem assero naturam mortalibus esse.

Quid igitur continentia sit & incontinentia, & quid constantia mollitiaque, & quomodo inter sese habeant habitus hi, iam diximus.

LECTIO X.

a ¶ POstquam Philosophus ostendit, quomodo continens immaneat, vel non immaneat rationi. Hic ostendit vtrum contingat, quod prudētia quæ est recta ratio agibilium, sit simul cum incontinentia. Et per hoc soluitur secunda dubitatio, quæ mouebatur circa quintum probabile. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit, quod numquam simul prudentem contingit esse, & incontinentem. Secundo ostendit, quomodo se habeat incontinens ad prudentiam, ibi. (Et secundum quidem rationem, &c.) Circa primum tria facit. Primo proponit quod intendit, & dicit quod non contingit, quod idem homo sit simul prudens, & incontinens. Secundo ibi. B

b ¶ Probat propositum duabus rationibus. Quarum prima est, quod sicut supra in Sexto ostensum est, prudentia simul est cum virtute morali. Et sic simul est aliquis prudens, & studiosus, secundū virtutem moralem. Sed incontinens non est studiosus secundum virtutem moralem, quia non deduceretur à passionibus. Ergo non potest esse, quod aliquis sit simul prudens & incontinens. Secundam rationem ponit ibi. C

c ¶ Non enim dicitur aliquis prudens ex hoc solum, quod est sciens, sed ex hoc etiam, quod est practicus. i. operatiuus. Dictum est. n. supra in Sexto, quod prudentia est præceptiua operum, & non solum consiliatiua, & iudicatiua. Sed incontinens deficit ab eo, quod sit practicus. Non enim operatur secundum rationē rectam. Prudēs ergo non potest esse incontinens. Tertio ibi.

d ¶ Assignat rationem, quare quandoq; videantur prudentes esse incontinentes. Et dicit, quod nihil prohibet dynum. i. ingeniosum, seu industriosum esse incontinentem. Et ex hoc contingit, quod quandoque videtur, quod quidam prudentes sint incontinentes, quia scil. dyni reputantur prudentes propter hoc, quod dynotica differt à prudentia, secundum modum prædictum in Sexto, quasi s. prudentia se habeat ex additione ad dynoticam. Deinde cum dicit. D

e ¶ Comparat incontinentem prudenti. Et circa hoc duo facit. Primo comparat incontinentem prudenti. Secundo comparat incontinentes adinuicem, ibi. (Sanabilior autem, &c.) Circa primū duo facit. Primo comparationem ponit. Secundo adhibet similitudinem, ibi. (Assimilatur vtiq; &c.) Circa primum duo facit. Primo ponit comparationem. Secundo infert corollarium ex dictis, ibi. (Quare semimalus, &c.) Circa primum tria facit. Primo proponit quod intendit. Et dicit, quod incontinens secundum quid propinquus est prudenti sc. secundum rationem, quia vterque habet rationem rectam. Sed differunt secundum electionem, inquantum prudens sequitur, incontinens non sequitur. Secundo ibi. E

f ¶ Manifestat qualiter sint propinqui secundum rationem. Et dicit, quod hoc nō est ita, quod incontinens sit sicut sciens in habitu, & speculās, i. considerans in actu particularia eligibilia. Sed se habet sicut dormiens, & vinolentus, in quibus est habitus rationis ligatus, sicut supra expositum est. Tertio ibi.

g ¶ Manifestat, quod dixerat de differentia secundum electionem. Et dicit, quod incontinens peccat quidem volens. Scit enim quodammodo, sc. in vniuersali, & illud quod facit, & cuius gratia facit, & alias circumstantias. Vnde voluntarie agit. Non tamen est malus, quia non agit ex electione. Sed electio sua est epyiches, id est bona, quando est extra passionem. Sed quando superuenit passio, corrumpitur eius electio & vult malum. Et ideo secundum electionem incontinens differt à prudente, quia prudentis electio nō corrumpitur. Incontinentis autem corrumpitur.

h ¶ Infert corollarium ex dictis, quia enim incontinens ante passionem habet bonam electionem, sed per passionē vult malum, sequitur, quod sit ex media parte malus, inquantum sc. vult malum, & non sit iniustus, vel malus simpliciter, quia non est insidiator quasi ex consilio, & electione agens malum. Incontinentium autem quidam, s. debiles, consiliantur quidem, sed non immanent consiliatis, melancholici autem, & acuti, quos supra dixit præuolantes totaliter non consiliantur. Vnde patet, quod neutri ex consilio & electione agunt malum. Ex his autem quæ dicta sunt, accipere possumus quid sit subiectum continentiæ & incontinentiæ. Nō enim potest dici, quod vtriusque subiectum sit concupiscibilis, quia non differunt secundum concupiscentias, quas vterque, sc. continens & incontinens habet prauas: neque etiam subiectum vtriusque est ratio, quia vterque habet rationem rectam. Relinquitur ergo, quod subiectum vtriusque sit voluntas, quia incontinens volens peccat, vt dictum est. Continens volens immanet rationi. Deinde cum dicit.

i ¶ Adhibet similitudinem ad prædicta. Et circa hoc duo facit. Primo proponit quod incontinens assimilatur ciuitati, cui omnia necessaria calculantur i. dispensantur, & quæ habet bonas leges, sed nulla earum vtitur. Sicut Anaxandrides conuiciando dixit, quod ciuitas quædam volebat leges, cui nihil erat curæ de obseruantia legum. Et similiter incontinens non vtitur recta ratione quam habet. Malus autem, puta intemperatus, assimilatur ciuitati vtenti legibus, sed malis. Vtitur enim malus peruersa ratione. Secundo ibi.

k ¶ Manifestat quod dixerat, qualiter sc. incontinens, sit similis ciuitati non vtenti rectis legibus. Non enim quilibet excessus rationis rectæ facit incontinentem, sed continentia, & incontinentia dicuntur secundum id, quod excellit habitum, i. facultatem multorum. Continens enim immanet rationi rectæ, magis quàm multi possint, quia vincit concupiscentias, à quib. multi superantur. Incontinens autem minus immanet rationi, quàm multi possint, quia vincitur à concupiscentiis, quas multi vincunt, vt supra dictum est. Deinde cum dicit.

l ¶ Comparat incontinentes adinuicem, secundum duplicem differentiam. Primo enim di-

cit, quod inter incontinentias illa est sanabilior, qua melancholici incontinenter agunt, scil. non præconsiliantes incontinentia eorum, qui consiliantur, sed non immanet, quia illi adhibito consilio videntur posse sanari, non autem isti, vt supra dictum est. Secundo ibi.

m ❡ Comparat incontinentes secundum aliam differentiam. Et dicit, quod illi, qui sunt incontinentes per cõsuetudinem, sunt sanabiliores illis, qui sunt incontinentes per naturam, sc. corporalis complexionis ad hoc inclinantis, quia facilius potest transmutari consuetudo, quàm natura, quia

A propter quod vnumquodque, & illud magis. Consuetudo autem propter hoc est difficilis ad immutandum, quia assimilatur naturæ, sicut Ennius poeta dicit. Aio, id est dico diuturnam meditationem. i. consuetum studium, immanere amice. i. amicabiliter seu conformiter. Et dico hanc finientem. i. quando perficitur omnibus esse naturam. Vltimo autem epilogando concludit dictum esse quid sit continentia, & incontinentia, & perseuerantia, & mollities, & qualiter hi habitus se habeant adinuicem.

LECTIO XI.

B

a DE delectatione autem & tristitia speculari, eius qui politicam philosophatur.

b Iste enim architecton ad quem respicientes vnumquodque quidem malum, hoc autem bonum simpliciter dicimus.

c Adhuc autem necessarium intendere de ipsis. Virtutem enim & malitiam moralem circa tristitias, & delectationes posuimus.

d Et felicitatem plures cum delectatione esse aiunt. Propter quod & beatum denominauerunt à gaudere. C

e Hic quidem igitur videtur, neque vna delectatio esse bonum, nec secundum seipsam, neque secundum accidens: non enim esse idem bonum, & delectationem, His autem quidem quædam esse bonæ; multæ autem prauæ. Adhuc horum tertium. Si & omnes bonum, tamen non contingit esse delectationem.

f Totaliter quidem igitur non bonum, quoniam omnis delectatio generatio est in naturam sensibilis. Neque vna autem generatio cognata finibus, puta neque vna ædificatio domus. D

g Adhuc temperatus fugit delectationes.

h Adhuc prudens non triste prosequitur, non delectabile.

i Adhuc impedimentum ei, quod est prudẽtem esse, delectationes. Et quo magis gaudet, eo magis impediunt puta ea, quæ venereorum. Nullum enim vtique posse intelligere aliquid in ipsa.

k Adhuc ars neque vna delectationis, quamuis esse bonum artis opus. E

l Adhuc pueri, & bestiæ prosequuntur delectationes.

m Huiusmodi autem non omnes studiosas, quoniam sunt & turpes, & probrosæ, & quoniam nociuæ. Ægritudinalia enim quædam delectabilium.

n Adhuc autem non optimum delectatio, quoniam non finis, sed generatio. Quæ quidem igitur dicuntur hæc sunt.

LECTIO XI.

AD ipsum autem ciuilem philosophum pertinet de voluptate contemplarique, atque dolere.

Hic enim architectus est finis, ad quem respicientes vnumquodque, aut malum, aut bonum simpliciter dicimus.

Insuper & necessarium est de ipsis considerare. Et virtutem enim morum, & vitium circa dolores voluptatesque posuimus.

Et felicitatem plurimi cum voluptate asserunt esse.

Quibusdam igitur nulla voluptas, aut per se, aut per accidens bonum esse videtur. Non enim idem bonum esse putant, ac voluptatem. Quibusdam nonnulla quidem bonæ pleraque autem prauæ esse videntur. Sunt & qui tertio censent, etsi omnes sunt bonæ summum tamen bonum voluptatem esse non posse.

Non bonum igitur omnino esse putatur, quia omnis voluptas generatio est sensibilis ad naturam. Generatio vero nulla genus idem subit quod fines. Nulla enim ædificatio domus est.

Præterea vir temperans fugit ipsas voluptates.

Præterea prudens persequitur vacuitatem doloris, non id quod afficit voluptate.

Præterea ars voluptates impedimento prudentiæ sunt. Atque quo magis hisce quispiam gaudet, eo magis impeditur, vt in venerea fit voluptate. Nemo namque dum est in illa mente quicquam perspicere potest.

Præterea, ars nulla est voluptatis, & tamen omne bonum artis est opus.

Insuper & pueri, & feræ, ipsas voluptates sequuntur.

Non esse autem omnes studiosas existimatur. Quia sunt & turpes, atque infames, & quia afferunt detrimentum. Eorum enim quæ voluptatem efficiunt, nonnulla pariunt morbos.

Ex eo vero voluptas summum bonum non esse putatur, quia non est finis, sed generatio. Hæc igitur fere sunt quæ de voluptate dicuntur.

LECTIO XI.

a ¶ Postquam Philosophus determinauit de continentia & incontinentia, ostendens quod sunt circa delectationes, & tristitias. Hic intendit determinare de delectationibus, & tristitiis. Et primo dicit, quod hæc consideratio pertinet ad præsentem intentionem. Secundo exequitur propositum, ibi. (Hic quidem igitur, &c.) Circa primum tria facit. Primo proponit quod intendit, & dicit, quod considerare de delectatione, & tristitia, pertinet ad eum qui circa scientiam politicam philosophatur, ad quam tota moralis doctrina reducitur, sicut ad principalem, vt in principio habitum est. Secundo ibi.

b ¶ Probat propositum tribus rationibus. Quarum prima est, quia sicut finis architectonicæ artis est ille ad quem respiciunt, sicut ad quandam mensuram omnia, quæ sub illa arte continentur, ita se habet delectatio in his, quæ pertinent ad moralem doctrinam. Respiciendo enim ad delectationem, dicimus esse aliquid bonum. Illum. n. dicimus esse bonum, qui in bonis delectatur: malum autem eum, qui in malis. Et in his etiam quæ fiunt, idem iudicium obseruatur. Iudicamus enim malum esse id, quod ex delectatione mala procedit. Bonum autem, quod ex bona. In qualibet autem scientia maxime considerandum est id, quod habetur pro regula. Vnde ad Philosophum moralem maxime pertinet considerare de delectatione. Secundam rationem ponit ibi.

c ¶ Ostendit, quod non solum conueniens est morali considerare de delectatione, sed etiam est ei necessarium, quia ad ipsum pertinet considerare virtutes, & malitias. Ostensum est autem supra in Secundo, quod virtus & malitia moralis sunt circa delectationes & tristitias. Ergo necessarium est morali considerare de delectatione & tristitia. Tertiam rationem ponit ibi.

d ¶ Ad Philosophum enim moralem pertinet considerare felicitatem, sicut vltimum finem. Sed plures ponunt esse felicitatem cum delectatione, inter quos etiam est ipse. Vnde etiam apud Græcos nominatur beatus à gaudendo. Ergo ad moralem Philosophum pertinet determinare de delectatione. Deinde cum dicit.

e ¶ Determinat de delectatione, & tristitia. Et primo determinat de eis in communi. Secundo specialiter determinat de corporalibus delectationibus, circa quas posuit esse continentiam & incontinentiam, ibi. (De corporalibus autem vtique, &c.) Circa primum duo facit. Primo prosequitur opiniones impugnantium delectationem. Secundo determinat contrariam varietatem, ibi. (Sed tamen quoniam, & tristitia malum, &c.) Circa primum tria facit. Primo proponit opiniones impugnantium delectationes. Secundo inducit rationes eorum, ibi. (Totaliter quidem igitur, &c.) Tertio soluit, ibi. Qui autem non accidit, &c.) Circa primum ponit tres opiniones. Quibusdam enim videbatur, quod nulla delectatio esset bona, neque per se, neque per accidens. Etsi contingat, quod aliquod delectabile sit bonum, non tamen idem est in eo id, quod est bonum & delectatio. Alij autem dixerunt, quod delectationes quædam sunt bonæ, sed multæ sunt prauæ. Et ita non omnis delectatio est bonum. Tertij autem dixerunt, quod etiamsi omnes delectationes essent bonæ, non tamen contingeret aliquam delectationem esse optimum. Deinde cum dicit.

f ¶ Inducit rationes ad prædictas opiniones. Et primo ad primam. Et secundo ad secundam, ibi. (Huiusmodi autem, &c.) Tertio ad tertiam, ibi. (Quod autem, & non optimum, &c.) Circa primum ponit sex rationes. Quarum prima sumitur ex definitione delectationis quam ponebant dicentes, quod delectatio est quædam sensibilis generatio in naturam. Dum enim aliquid sensibiliter aggeneratur naturæ nostræ, quasi nobis connaturale ex hoc delectamur, sicut patet in sumptione cibi, & potus. Nulla autem generatio est de genere finium, sed potius generatio est via in finem, sicut ædificatio non est domus, sed bonum habet rationem finis, ergo nulla generatio, & per consequens nulla delectatio est bonum. Secundam rationem ponit ibi.

g ¶ Quæ talis est. Nullus virtuosus laudatur ex hoc, quod fugit quod bonum est. Temperatus autem laudatur ex hoc, quod fugit delectationes. Ergo delectatio aliquod bonum non est. Tertiam rationem ponit ibi.

h ¶ Quæ talis est. Sicut prudens persequitur, id est, quærit non tristari, ita etiam quærit non delectari, sed tristitia non est bonum. Ergo neque delectatio. Quartam rationem ponit ibi.

i ¶ Quæ talis est. Nullo bene impeditur prudentia: impeditur autem per delectationes, & tanto magis, quanto sunt maiores, ex quo videtur, quod per se, & non per accidens impediant, sicut patet, quod delectatio venereorum quæ est maxima in tantum impedit rationem, quod nullus in ipsa delectatione actuali potest aliquid actu intelligere, sed tota intentio animæ trahitur ad delectationem, ergo delectatio non est aliquid bonum. Quintam rationem ponit ibi.

k ¶ Quæ talis est. Omne bonum humanum videtur esse opus alicuius artis, quia bonum hominis ex ratione est. Sed delectatio non est opus alicuius artis, quia nulla ars est ad delectandum. Ergo delectatio non est aliquid bonum. Sextam rationem ponit ibi.

l ¶ Quæ talis est. Illud quod est in homine puerile & bestiale, vituperatur. Sed pueri & bestiæ prosequuntur, id est quærunt delectationes. Ergo delectatio non est aliquid bonum. Deinde cum dicit.

m ¶ Ostendit, quod non omnes delectationes sunt bonæ. Et dicit, quod huius quod est non omnes delectationes esse bonas, ostensiuum est, quod sunt quædam delectationes turpes, id est inhonestæ & probrosæ, id est infames, &c. Et cum his etiam quædam delectationes sunt nociuæ. Quod patet ex hoc, quod quædam delectabilia inducunt homini ægritudinem. Et sic patet, quod non omnes delectationes sunt bonæ. Deinde cum dicit.

n ¶ Probat, quod nulla delectatio sit optimum, etsi omnes essent bonæ. Finis enim est id, quod est optimum. Delectatio autem non est finis, sed magis generatio quædam. Ergo delectatio non est optimum. Vltimo autem epilogando concludit, quod ea quæ dicuntur de delectatione fere hæc sunt.

A

LECTIO XII.

a QVoniam autem non accidit propter hoc non esse bonum, nec optimum ex his manifestum.

b Primum quidem quoniam bonum dupliciter, hoc quidem enim simpliciter, hoc autem alicui & natura, & habitus consequenter. Quare, & motiones, & generationes, & prauæ esse in se. Hæ quidem enim simpliciter prauæ, alicui autem non, sed eligibiles huic: quædam autem neque huic, sed aliquando, & secundum paucum tempus, eligibiles autem non. Hæ autem neque delectationes, sed videntur quæcunque cum tristitia & medicinæ gratia, puta quæ laborantium.

B

c Adhuc, quia boni, hoc quidem operatio, hoc quidem habitus est, secundum accidens constituentes in naturalem habitum delectabiles sunt. Est autem operatio in concupiscentiis indigentis, & imperfecti habitus, & naturæ, quia sine tristitia, & concupiscentia sunt delectationes, puta eius, quod est speculari operationes, natura non indigente. Signum autem quoniã non eodem delectabili gaudent, secundũ quod repletur natura, & constituta, sed constituta quidem simpliciter delectabilibus, repleta autem contrariis. Etenim acutis, & amaris gaudent, quorum nihil neque natura delectabile, neque simpliciter delectabile, quare neq; delectationes. Vt enim delectabilia ad inuicem constituta sunt, sic & delectationes ab his.

C

d Adhuc, non est necessarium alterum quid esse melius delectatione, quemadmodum quidam aiunt finem generatione. Non enim generationes sunt, neque cum generatione omnes, sed operationes, & finis. Neque factorum accidunt, sed vtentium. Et finis non omnium alterum quid, sed imperfectionem ducentium naturæ. Propter quod & non bene habet sensibilem generationem dicere esse delectationem. Sed magis dicendum operationem eius, qui secundum naturam habitus. Pro eo autem, quod est sensibilẽ non impeditam. Videtur autem generatio quædam esse, quoniam principaliter bonum. Operationem enim generationem existimant esse est autem posterius.

D

e Esse autem prauas, quoniam ægritudinalia quædam delectabilia idem, quoniam sana quidem praua ad pecuniam. Hæc igitur praua ambo, sed non praua secundum hoc, quia & speculari aliquando nocet ad sanitatem.

E

f Impedit

LECTIO XII.

NOn effici ob ea quæ dicta sunt vt voluptas bonum non sit, nec id, quod est optimum ex hisce sane constabit.

Primum namque cum bonum sit duplex. Est enim aliud absolute, aliud alicui bonum & naturæ ipsi, & habitus, hæc sequenter, quare sequentur & motus, & generationes. Atque earum quæ prauæ videntur esse. Quædam sunt, sed expetibiles huic, quædam nec huic, sed nonnunquam, & tempore paruo, expetibiles vero non sunt. Quædam neque voluptates sunt sed videntur, quæ sunt dolore, & medicaminis gratia, quales sunt ægrotantium.

Praterea cum bonorum aliud sit operatio, aliud habitus, operationes quæ naturalem constituunt habitum, per accidens afficiunt voluptate. Est igitur operatio in cupiditatibus indigentis habitus, atque naturæ. Nam & sine dolore cupiditateue sunt voluptates, vt operationes contemplandi, non deficiente natura. Signum autem est, quod non eisdem gaudent homines, cum replentur, & cum est constituta natura. Sed cum est constituta his, quæ simpliciter afficiunt voluptate, cum repletur, & contrariis. Nam & acribus gaudent, & amaris, quorum nihil prorsus, aut natura, aut simpliciter afficit voluptate, quare nec voluptates, nam vt ea quæ voluptatem efficiunt inter sese distant, sic & voluptates eæ, quæ ab illis proueniunt.

Atqui non necesse est aliquid aliud esse præstabilius voluptate, vt quidam inquiunt generationis ipsius finem. Non enim generationes, neque cum generatione sunt omnes, sed operationes & finis. Nec eueniunt, dum fiunt, sed cum fit vsus, nec omnium est finis aliud quicquam sed earum, quæ ducunt ad perfectionem naturæ. Quapropter & non bene sese habet, voluptatem dicere generationem esse sensibilem. Sed dicendum est potius operationem eius habitus esse, qui est secundum naturam & pro hoc sensibilem, sine impedimento. Videtur autem ex eo generatio quædam esse, quia est proprie bonum. Operationem esse existimant, est autem diuersum.

At si vero voluptates esse prauas ex eo censent, quia nonnullæ rerum afferentium voluptatem morbos efficiunt idem & in salubribus rebus censebunt. Nonnullæ namque obsunt pecuniariæ rei. Hoc igitur modo prauæ sunt ambæ, at non sunt ob idipsum prauæ, nam obest interdum ad sanitatem, & contemplatio.

Impedit

f Impedit autem neque prudentiæ, neque habitui, neque vni quæ ab vnoquoque est delectatio, sed alienæ. Quia, quæ ad speculari, & discere magis faciunt speculari, & discere.

A *Impedit autem neque prudentiam neque habitum vllum voluptas ea, quæ ab vnoquoque prodit, sed aliena. Nam eæ voluptates, quæ à contemplatione emergunt, & disciplina, conferunt potius ad contemplandum, atque discendum.*

g Artis autem non esse opus, neque vnam delectationem rationabiliter accidit. Neque enim alterius operationis, neque vnius ars est, sed potentiæ. Quamuis, & pigmentaria ars, & pulmentaria, videntur delectationis esse.

Id præterea quod dicitur, nullam vllius artis opus voluptatem esse, cum ratione accidit, nec enim vlla alia operatio artis est, sed potentiæ, quamquam & vnguentaria ars, & coquinaria voluptatis esse videntur. B

h Temperatum autem fugere, & prudentem persequi non tristem vitam & pueros, & bestias, & persequi, eodem soluuntur omnia. Quia & dictum est qualiter bonæ simpliciter, & qualiter non bonæ omnes delectationes. Et tales, & pueri, & bestiæ persequuntur. Et harum non contristationem prudens, eas quæ cum concupiscentia & tristitia, & corporales. Tales enim hæ, & harum superabundantias fugit, secundum quas intemperatus, intemperatus est. Propter quod temperatus fugit has, quia sunt delectationes, & temperati.

Temperantem autem fugere voluptatem, & prudentem sequi vacuitatem doloris, pueros denique persequi belluasque afficientes res voluptate, eodem omnia modo soluuntur. Nam cum voluptatum, vt dictum est, aliæ sint absolute bonæ, aliæ non bonæ, tales voluptates tam pueri, quam belluæ persequuntur, & harum indolentiam prudens, quas cupiditas comitatur, & dolor, quæque corporis sunt. Hæ namque tales sunt, & harum exuperationes, quibus C *intemperans, intemperans est. Quapropter has temperans fugit, nam sunt voluptates, & temperantis.*

LECTIO XII.

POstquam Philosophus posuit rationes ad opiniones præmissas. Hic intendit eas soluere. Et primo proponit quid intendit dicere, quod ex sequentibus erit manifestum, quod propter prædictas rationes non sequitur, quod neque delectatio non sit bona, neque quod non sit optima. Prætermittit autem mediam opinionem, quæ ponebat non omnes delectationes esse bonas, quia aliqualiter est vera. Has autem duas simul commemorat, quia habent consimiles rationes. Vnde etiam soluuntur simul. Secundo ibi.

D

b ¶ Soluit prædictas rationes. Et primo præmittit quasdam distinctiones, per quas potest sciri qualiter delectatio sit bona, vel non bona. Secundo soluit rationes inductas, ibi. [Adhuc non necessarium.] Circa primum ponit duas distinctiones. Quarum vtraque sumitur secundum distinctionem boni, quod est delectationis obiectum. Dicit ergo primo, quod bonum dupliciter dicitur. Vno modo id quod est bonum simpliciter. Alio modo id quod est bonum alicui. Et quia animalia in bonum tendunt, consequenter ad hoc se habent, & naturæ, & habitus qui scilicet ordinantur vel ad bonum simpliciter, vel ad id quod est alicui bonum. Et quia motiones & generationes ex quibusdam naturis, & habitibus procedunt, oportet etiam quod consequenter eodem modo se habeant circa eas, vt scilicet quædam earum sint bonæ simpliciter, & quædam sint bonæ alicui. Sic igitur supponendo, quod delectationes sunt motiones & generationes, vt aduersarius dicit, distinguenda sunt quatuor genera delectationum. Quarum quædam sunt bonæ simpliciter, sicut delectationes in operibus virtutum. Quædam autem delectationes simpliciter videntur prauæ, sed quantum ad aliquem modum non sunt prauæ, sed eligibiles alicui propter aliquam necessitatem, sicut infirmanti sumere medicinalia. Tertio autem gradu, quædam neque huic sunt semper eligibiles, sed aliquando, & per paucum tempus: non enim sunt ei eligibiles simpliciter, sicut furari cibum in articulo extremæ necessitatis. Quarto autem gradu sunt quædam delectationes, quæ etiam non sunt veræ delectationes, sed apparenter, propter corruptam dispositionem eius, qui in talibus delectatur, sicut quæcunque delectationes sunt cum tristitia, vel dolore, & assumuntur vt medicinæ illius doloris. Sicut patet de his, in quibus delectantur laborantes, idest infirmantes. Delectabile enim videtur quandoque infirmo vertere se per lectum, & sumere aliqua acerba, vel aliquid simile. Secundam distinctionem ponit ibi.

E

c ¶ Dicit, quod dupliciter est bonum, quoddam quidem quod se habet per modum operationis sicut consideratio, quoddam autem per modum habitus sicut scientia. Horum autem operatio est, sicut bonum perfectum, quia est perfectio secunda. Habitus autem est sicut bonum imperfectum, quia est perfectio prima. Vnde & delectatio vera, & perfecta consistit in bono, quod est in operatione. Illæ vero actiones seu motiones, quæ constituunt hominem in habitum naturalem, quæ sunt naturalis habitus constitutiuæ, sunt quidem delectabiles, sed secundum accidens. Nondum enim habent rationem boni, quia præcedunt etiam ipsum habitum, qui est perfectio prima. Sed secundum ordinem ad hoc bonum habent rationem boni & delectabilis. Manifestum est autem, quod operatio delectabilis, quæ est cū cōcupiscentia, nō est operatio habitus perfecti, quia in perfectione habitus non remanet aliquid ad cōcupis-

ſcendum, quod ad illum habitum pertineat. Vnde A oportet, quod talis operatio procedat ex aliquo principio habituali, ſeu naturali, quod eſt cum triſtitia. Non enim eſt abſque triſtitia, quod aliquis concupiſcat perfectionem naturalem, quam nondum habet. Quod autem non omnes operationes delectabiles ſint tales, patet, quia inueniuntur quædam delectationes, quæ ſunt ſine triſtitia, & concupiſcentia, ſicut patet de delectatione, quæ eſt circa operationes ſpeculationis. Talis enim delectatio non eſt cum aliqua indigentia naturæ, ſed potius procedit ex naturæ perfectione, puta ex ratione perfecta per habitum ſcientiæ. Sic ergo vere, & per ſe delectationes ſunt illæ, quæ ſunt circa operationes procedentes ex habitibus, ſeu B naturis, & formis iam exiſtentibus. Illæ autem delectationes, quæ ſunt conſtitutiuæ habituum, & naturarum, non ſunt veræ, & ſimpliciter delectationes, ſed per accidens. Et huius ſignum eſt, quia ſi eſſent huiuſmodi vere, & ſimpliciter delectabilia, in omni ſtatu delectabilia eſſent, quod patet eſſe falſum, quia non eodem delectabili gaudet natura ſuperimpleta, puta cum homo nimis comedit, & natura conſtituta, id eſt bene diſpoſita. Natura enim bene diſpoſita gaudet his, quæ ſunt ſimpliciter delectabilia, quæ ſcilicet ſunt conuenientia naturæ humanæ. Sed natura ſuperimpleta gaudet in quibuſdam contrariis his, quæ ſunt ſimpliciter delectabilia. Gaudent C enim homines repleti quibuſdam acutis, & amaris, eo quod faciunt digerere cibum, cum tamen nihil eorum ſit naturaliter delectabile, quia non eſt ſimile naturæ humanæ, ſed in exceſſu ſe habens. Ex quo ſequitur, quod neque etiam ſunt delectationes ſimpliciter, quæ ab eis cauſantur. Quia ſicut ſe habent delectabilia ad inuicem, ita etiam ſe habent & delectationes, quæ ab eis cauſantur. Deinde cum dicit.

d ¶ Soluit rationes ſupra inductas. Et primo ſoluit rationem inductam ad tertiam opinionem. Secundo rationem inductam ad ſecundam, ibi. [Eſſe autem prauas, &c.] Tertio rationes quæ ſunt in- D ductæ ad primam, ibi. [Impedit autem, &c.] Dicit ergo primo, quod non eſt neceſſarium, quod delectatio non ſit optimum, ſed aliquid aliud ſit melius delectatione. Quod quidam hac ratione dicunt, quia finis eſt melior generatione. Delectationem vero ponunt generationem. In quo quidem falſum ſupponunt, quia vt ex præmiſſis patet, non omnes delectationes ſunt generationes, aut cum generatione. Tales enim ſunt ſolæ illæ, quæ ſunt cum triſtitia, & concupiſcentia conſtitutiuæ habituum, ſed quædam ſunt operationes. Et ex hoc habent rationem finis, quia operatio eſt perfectio ſecunda, vt dictum eſt. Et E huiuſmodi delectationes non accidunt factorum, ideſt his, quæ fiunt, ſed vtentium, ideſt vtentibus, quaſi dicat non conſiſtunt delectationes huiuſmodi in ipſo fieri habituum, ſed in vſu eorum iam exiſtentium. Et ſecundum hoc patet, quod non oportet quod omnium delectationum alterum quid ſit finis, ſed ſolummodo illarum delectationum, quæ ſequuntur operationes ducentes ad perfectionem naturæ, quæ ſunt cum concupiſcentia. Et ex hoc etiam tollitur diffinitio delectationis, quæ inducebatur in prima ratione primæ opinionis. Non enim bene ſe habet dicere, quod delectatio ſit generatio ſenſibilis, quod conuenit imperfectis delectationibus, ſed magis dicendum ſecundum quod conuenit perfectis delectationibus, quod delectatio ſit operatio habitus connaturalis iam exiſtentis. Et loco eius, quod poſuerũt ſenſibilis, ponamus nos non impeditam, vt ſit ſecundum hoc diffinitio delectationis. Delectatio eſt operatio non impedita habitus, qui eſt ſecundum naturam, ideſt qui naturæ habentis cõgruit. Impedimentum autem operationis difficultatem cauſat in operando, quæ delectationem excludit. Ideo autem quibuſdam viſum eſt quod delectatio ſit generatio quædam, quæ delectatio eſt circa id, quod eſt principaliter bonum, ideſt circa operationem quam exiſtimant eſſe idem generationi, cum tamen non ſit idem, ſed aliquid poſterius. Nam generatio eſt via in naturam. Operatio autem eſt vſus naturalis formæ, aut habitus. Deinde cum dicit.

e ¶ Soluit rationem inductam pro ſecunda opinione. Et dicit, quod hoc, quod probatur eſſe quaſdam delectationes prauas, quia ſunt quædam delectabilia inducentia ægritudinem, idem eſt ac ſi concluderetur, quod quædam ſanatiua ſunt praua, quia nocent pecuniæ, quæ in eis expenditur. Dicendum eſt igitur, quod ambo, ſcilicet delectalia & ſana, ſunt praua ex vna parte, ſcilicet inquantum nocent delectabilia quidem ſanitati. Sanatiua vero pecuniæ, ſed non ſunt praua ſecundum hoc, id eſt inquantum ſunt ſanatiua, vel delectabilia. Quia ſecundum eandem rationem poſſet concludi, quod ſpeculatio veritatis eſſet praua, quia aliquando nocet ſanitati. Deinde cum dicit.

f ¶ Soluit rationes inductas pro prima opinione, quarum prima iam ſoluta eſt. Vnde primo ſoluit quartam. Secundo quintam, ibi. [Artis autem non eſſe, &c.] Tertio ſimul ſecundam, tertiam, & ſextam, ibi. [Temperatum autem fugere, &c.] Dicit ergo primo, quod non præſtat impedimentum, neque prudentiæ, neque alicui alii habitui delectatio propria, quæ ſcilicet eſt ab vnoquoque, ſed alienæ delectationes vnicuique impedimentum præſtant. Imo delectationes proprie coadiuuant ad vnumquodque. Sicut delectatio, qua quis delectatur in ſpeculando, & diſcendo facit hominem magis ſpeculari, & diſcere. Et ſic non ſequitur, quod delectatio ſit mala alicui. Deinde cum dicit.

g ¶ Soluit quintam rationem. Et dicit, quod rationabiliter accidit quod nulla delectatio ſit opus artis. Quia enim ea, quæ eſt, vere, & proprie delectatio, conſequitur operationem, non autem generationem. Ars autem eſt factiua generationis, quia eſt recta ratio factibilium, vt in Sexto dictum eſt, non eſt ars factiua operationis, ſed potẽtiæ alicuius ex qua procedit operatio. Quamuis poſſet ſolui per interemptionem, quia pigmentaria ars, & pulmentaria videntur ordinari ad delectationem, tamen non ſunt ipſius delectationes factiuæ, ſed delectabilium. Deinde cum dicit.

h ¶ Soluit ſimul ſecundam, tertiam, & ſextam rationem. Et dicit, quod hoc, quod temperatus fugit delectationes, quæ erat ſecunda ratio. Et hoc quod prudẽs quærit vitã ſine triſtitia, quæ erat tertia ratio. Et hoc, quod pueri, & beſtiæ quærũt delectationes, quæ erat ſexta ratio, omnia habẽt eandem ſolutionẽ. Dictum eſt enim, quod quædã delectationes ſunt bonæ ſimpliciter, & quomodo nõ omnes sũt tales. Et huiuſmodi delectationes, quæ

ſcilicet

scilicet non sunt bonæ simpliciter, quærunt pueri & bestiæ, & harum tristitiam fugit prudens. Et loquimur de corporalibus delectationibus, quæ sunt cum concupiscentia, & tristitia. Et tales sunt huiusmodi delectationes, scilicet non bonæ simpliciter. Et secundum harum superabundantias di-

LECTIO XIII.

SEd quoniam, & tristitia malum confessum est, & fugibile. Hic quidem enim simpliciter malum, hęc autem in eo, quod quo impeditiua. Fugibili autem contrarium, vel fugibili aliquid, & malum, vel bonum. Necessarium igitur delectationem quoddam esse bonum.

b Vt enim Speusippus soluebat non conuenit solutio quemadmodum maius minori & æquali contrarium. Non enim vtique dicet, quod vere malum quidem esse delectationem.

c Optimum autem nihil prohibet delectationem aliquam esse, si quædam prauæ delectationes. Quemadmodum, & scientiam quandam, quibusdam prauis existentibus.

d Forte autem & necessarium, siquidem vniuscuiusque habitus sunt operationes non impeditæ siue omnium operatio est felicitas, siue est alicuius ipsorum, vtique si fuerit non impedita eligibilissimam esse, hæc autem est delectatio. Quare erit aliqua delectatio optimum, multis delectationibus prauis existentibus, si contingit simpliciter.

e Et propter hoc, omnes felicem delectabilem existimant vitam esse, & implicant delectationem infelicitatem rationabiliter, neque vna enim operatio perfecta impedita, felicitas autem perfectorum.

f Propter quod indiget felix his, quæ in corporis bonis, & his, quæ exterius, & fortuna vt non impediat hæc. Rotatum autem & infortuniis magnis incidentem, felicem dicentes esse si est bonus, vel volentes, vel nolentes nihil dicunt.

g Propter indigere autem fortuna videtur quibusdam idem esse bona fortuna felicitati non existens, quia & ipsa supra excellens impediens est. Et forte non adhuc bonam fortunam vocare iustum, ad felicitatem enim terminus ipsius.

h Et prosequi autem omnia, & bestias, & homines delectationem, signum quoddam eius, quod est esse aliqualiter optimum ipsam. Fama autem non omnino perditur, quam populi multi famant.

i Sed quoniam non eadem neque natura, neque habitus optimus, neque est, neque videtur, neque delectationem prosequuntur eandem omnes, delectationem quidem omnes.

A citur aliquis intemperatus. Vnde & etiam hæ sunt illæ delectationes, quas temperatus fugit. Sunt autem quædam delectationes propriæ temperati, prout scilicet in operatione propria delectatur, & has non fugit, sed quærit.

LECTIO XIII.

ATqui malum, & ipsum dolorem esse, ac fugiendum conceditur. Alius enim est simpliciter malum, alius aliqua ex parte, ex eo quia affert impedimentum. At contrarium fugiendo, quo fugiendum quid est, atque malum, B *est bonum. Igitur voluptatem bonum quid esse necesse est.*

Eo namque modo, quo Speusippus soluebat, non conuenit solutio, vt minori maius, & æquali voluptatem contrarium esse. Non enim sub malo voluptatem ipsam, vt speciem dixerit sub genere collocari.

Ac vero nihil prohibet voluptatem aliquam optimum esse si nonnullæ voluptates sunt prauæ, quemadmodum, & scientiam aliquam, si sunt nonnullæ scientiæ prauæ.

C

Quin potius forsitan, & necesse est expetibilem esse aliquam summe, si sunt vniuscuiusque habitus operationes sine impedimento, siue omnis operatio sit felicitas siue vnius cuiuspiam ipsorum vacans impedimento, hoc autem est voluptas. Quare fit vt aliqua voluptas ipsum sit summum bonum, etiamsi forte pleræque voluptates sint simpliciter prauæ.

Atque ob idipsum felicem vitam iucundum esse omnes arbitrantur, nectuntque ipsam voluptatem cum felicitate non absque ratione. D *Nulla namque operatio perfecta est, si impediatur. At felicitas operatio est perfecta.*

Quapropter felix indiget bonis, & corporis, & externis, ipsaque fortuna quo non impediatur. Quia autem aiunt eum qui rota torquetur, & magnis in calamitatibus est constitutus, felicem esse, si modo sit bonus, nihil profecto dicunt aut sua sponte, aut inuiti.

Quia vero felix indiget, & fortuna, ideo quibusdam fortuna prosperitas, & felicitas idem esse videtur. Quod non est ita. Nam & ipsa si exuperet impedimentum affert. Atque E *fortasse iure tum non est prosperitas appellanda. Definitio enim ipsius est ad ipsam felicitatem.*

Illud etiam belluas hominesque persequi voluptatem, indicat ipsam esse quodammodo summum bonum. Quam populi celebrant omnino fama perire nulla potest.

Sed quoniam eadem natura habitusque optimus neque est, neque videtur, nec voluptatem eandem omnes sequuntur. Voluptatem tamen omnes sequuntur.

k Forte autem, & prosequuntur, non quam extimant, neque quam vtique dicerent, sed eandem. Omnia enim natura habent quoddam diuinum. A

Fortasse non eam quam putant, neque quam dicerent, sed eandem. Omnia namque diuinum quid habent natura.

l Sed assumpserunt nominis hæreditatem corporales delectationes propter & plures inclinare in ipsas, & omnes participare ipsas. Propter solas igitur cognitas esse has solas existimant esse.

Sed corporis voluptates ex eo sibi nomen hoc vendicarunt, quia sæpissime occurrunt, & omnes sunt ipsarum participes. Solas igitur has esse putant, quia solæ sunt notæ.

m Manifestum autem, quoniam & si non delectatio bonum, & operatio non erit viuere delectabiliter felicem. Cuius enim gratia indigeret vtique ipsa, siquidem non bonum? B

Patet etiam nisi voluptas, & operatio sit bonum, felicem viuere cum voluptate non posse. Cuius namque gratia ipsa est opus, si bonum non est?

n Sed & triste contingit viuere. Neque malum enim neque bonum tristitia. Siquidem enim neque delectatio. Quare propter quid vtique fugeret?

At simul, & cum dolore ipsum viuere contingit. Dolor enim neque malum est, neque bonum, si neque voluptas. Cur nam itaque fugiet?

o Neque vtique delectabilis vita studiosi, si non operationes ipsius.

Neque igitur studiosi ipsius vita iucunda erit, si non sint, & operationes ipsius iucundæ.

LECTIO XIII.

C

POsteaquã Philosophus prosecutus est opiniones impugnantium delectationem, & soluit rationes eorum, hic ostendit contrariam veritatem. Et primo per rationes ostensiuas. Secundo ducendo ad inconueniens, ibi. [Manifestum autem & ipsum, &c.] Circa primum duo facit. Primo ostendit, quod delectatio sit bonum. Secundo, quod aliqua delectatio sit optima, ibi. [Optimum autem nihil prohibet, &c.] Circa primum duo facit. Primo ponit rationem. Secundo excludit quandam responsionem, ibi. [Vt enim Speusippus, &c.] Dicit ergo primo, quod confessum est ab omnibus, quod tristitia est simpliciter malum aliquid, & fugiendum. Sed hoc dupliciter. D Quædam enim tristitia est simpliciter malum, sicut tristitia, quæ est de bono, quædam autem est mala secundum quid, inquantum scilicet est impeditiua boni. Quia etiam tristitia, quæ est de malo impedit animum ne prompte, & expedite operetur bonum. Manifestum est autem, quod ei quod est malum & fugiendum inuenitur duplex contrarium. Vnum quidem, quod est fugiendum & malum. Aliud autem, quod est bonum. Sicut timiditati quæ est mala, contrariatur fortitudo tanquam bonum, & audacia tanquam malum. Tristitiæ autem contrariatur delectatio, sicut quoddam bonum. Vnde concludit necesse esse, quod delectatio est quoddam bonum. Deinde cum dicit. E

b ¶ Excludit quandam solutionem prædictæ rationis. Videbatur enim prædicta ratio non valere, eo quod concludit à disiunctiua ad alteram eius partem, scilicet si fugibili contrariatur bonum, vel fugibile, videtur quod delectatio quæ contrariatur tristitiæ fugibili, sit aliquid bonum. Et ideo Speusippus, qui fuit nepos, & successor Platonis in schola, soluebat dicens, quod sicut maius contrariatur minori, & æquali, ita tristitia contrariatur delectationi, non quidem tanquam æquali, sed sicut maius minori, & econtrario. Et non sicut malum extremum bono medio, sed sicut vnum malum extremum alteri, puta quod est in defectu ei, quod est in excessu, aut econtrario. Sed Aristoteles dicit, hanc solutionem non esse conuenientem, quia sequeretur, quod delectatio esset vere malum, scilicet secundum propriam suam rationem, sicut superabundantia, vel defectus. Sed hoc nullus dicit. Platonici enim quorum erat hæc opinio, quod delectatio non sit bonum, non ponebant quod delectatio sit malum simpliciter, & secundum se, sed negabant eam esse bonum aliquid inquantum est quoddam imperfectum, vel impedimentum virtutis, sicut patet ex processu præmissarum rationum. Deinde cum dicit.

c ¶ Ostendit quod aliqua delectatio sit optimum. Et primo ostendit propositum. Secundo assignat causam erroris, ibi. [Sed assumpserunt.] Primum ostendit duabus rationibus, quarum secunda incipit, ibi. [Et prosequi autem, &c.] Circa primum duo facit. Primo ponit rationem. Secundo manifestat quod dixerat per quædam signa, inferendo quædam corollaria ex dictis, ibi. [Et propter hæc omnes, &c.] Circa primum duo facit. Primo excludit quandam rationem in contrarium. Videntur enim quædam delectationes esse prauæ, ex quo potest aliquis existimare, quod delectatio non sit aliquid optimum. Sed ipse dicit, quod hoc nihil prohibet, quin delectatio sit optimum, sicut etiã videmus, quod aliqua scientia est optima, scilicet sapientia, vt in Sexto dictum est, & tamen quædam scientiæ sunt prauæ, non quidem inquantum scientiæ sunt, sed propter aliquem defectum quem habent, vel ex defectu principiorum, quia scilicet procedunt ex falsis principiis, vel ex defectu materiæ, sicut patet in scientiis operatiuis, quarum vsus inducit ad malum. Secundo ibi.

d ¶ Inducit rationem ad propositũ. Et dicit, quod vniuscuiusque habitus sunt operationes aliquæ non impeditæ. Felicitas autem est operatio non impedita, vel omniũ bonorũ habituũ, vel alicuius eorũ, vt patet in his quæ in primo dicta sunt. Vnde necessariũ est huiusmodi operationes nõ impeditas esse

tas esse

esse per se appetibiles. Operatio autem non impedita est delectatio, vt supra dictum est. Vnde consequens est, quod aliqua delectatio sit optima, illa scilicet in qua consistit felicitas, licet multæ delectationes sint prauæ simpliciter. Deinde cum dicit.

A

e ¶ Manifestat quod dixerat per signa, inducendo tria corollaria. Quorum primum est, quod quia operatio non impedita est felicitas, & hoc etiam delectationem causat, inde est, quod omnes existimant vitam felicem esse delectabilem. Et rationabiliter adiungunt delectationem felicitati, quia nulla operatio perfecta est impedita. Felicitas autem est perfectum bonum, vt in primo ostensum est. Vnde est operatio non impedita, quia delectationem causat, ex hoc autem causat, ex hoc autem concludit vlterius.

B

f ¶ Quod quia felicitas est operatio non impedita, felix indiget bonis corporis, puta sanitate, & incolumitate, & bonis exterioribus, quæ dicuntur bona fortunæ, vt per horum defectum non impediatur felix in sua operatione. Illi autem qui dicunt si homo est virtuosus, est felix, etiam si circumferatur, & subdatur magnis infortuniis, nihil rationabile dicunt, siue hoc dicant volentes, quasi intellectus huic dicto assentientes, siue hoc dicant nolentes, quasi per rationem coacti contra id quidem eis videtur, & innuit Stoicos, quorum erat ista opinio. Tertium corollarium infert ibi.

C

g ¶ Et dicit, quod quia felicitas indiget bona fortuna, aliquibus visum est, quod idem sit felicitas, & bona fortuna, quod tamen non est verum, quia ipsa superexcellentia bonorum fortunæ est impeditiua felicitatis, inquantum scilicet aliqui per hoc impediuntur ab opere virtutis, in qua consistit elicitas. Et tunc non est iustum, quod talis superexcellentia vocetur bona fortuna, quia terminus, id est finis, vel ratio bonæ fortunæ, est per comparationem ad felicitatē. Deinde cum dicit.

h ¶ Ponit secundam rationem ad ostendendum, quod felicitas sit aliquid optimum, & sumitur per quoddam signum. Vnde primo ponit ipsum. Et dicit, quod hoc, quod omnes prosequuntur, id est quærunt delectationem, est quoddam signum, quod aliqualiter delectatio sit optimum. Illud enim in quod omnes, vel plures consentiunt, non potest esse omnino falsum. Vnde in prouerbio dicitur, quod non perditur omnino fama, quæ apud multos populos diuulgatur. Et huius ratio est, quia natura non deficit, neque in omnibus, neque in pluribus, sed solum in paucioribus. Vnde id quod inuenitur in omnibus, aut in pluribus, videtur esse ex inclinatione naturæ. Quæ non inclinat, neque ad malum, neque ad falsum. Et sic videtur, quod delectatio in quam concurrit omnium appetitus, sit aliquid optimum. Secundo ibi.

D

i ¶ Excludit quoddam quod posset reputari contrarium, quod scilicet non omnes appetunt eandem delectationem. Sed ipse ostendit, quod per hoc non impeditur principale propositum duplici ratione. Primo quidem, quia non est eadem natura, & habitus omnium optimus, neque secundum veritatem neque secundum apparentiam. Alia enim est optima dispositio hominis, alia equi. Item alia iuuenis, alia senis. Et quia vnicuique est delectabile id quod est sibi conueniens, inde est, quod non omnes appetunt eandem delectationem, quamuis omnes appetant delectationem. Quia scilicet delectatio est optimum omnibus, sed non eadem sicut nec eadem dispositio naturæ est omnibus optima. Secundam rationem ponit ibi.

E

k ¶ Et dicit, quod potest dici, quod omnes homines appetunt eandem delectationem, secundum naturalem appetitum, non tamen secundum proprium iudicium. Non omnes enim existimant corde, neque dicunt ore eandem delectationem optimam. Naturaliter tamen omnes inclinantur in eandem delectationem, sicut in optimam, puta in contemplationem intelligibilis veritatis, secundum quod omnes homines natura scire desiderant. Et hoc contingit, quia omnia habent in seipsis quoddam diuinum, scilicet inclinationem naturæ, quæ dependet ex principio primo, vel etiam formam, quæ est huius inclinationis principium. Deinde cum dicit.

l ¶ Assignat rationem, quare aliqui opinati sunt delectationem non esse bonum, aut optimum: Et dicit, quod ratio huius est, quia corporales delectationes assumpserunt sibi, quasi hæreditarie nomen delectationis propter hoc, quod frequentius inclinamur in ipsas, vt pote adiunctas necessariis vitæ, & quia omnes participant ipsas, vt pote sensibiles, & omnibus notas. Et quia ipsæ solæ sunt cognitæ communiter, propter hoc existimant has solas esse delectationes. Et ideo quia huiusmodi delectationes non sunt optimæ, existimant quidam, quod delectatio non sit optimum. Deinde cum dicit.

m ¶ Ostendit propositum ducendo ad inconuenientia, ducit autem ad tria inconuenientia. Quorum primum est, quod si delectatio, & operatio delectabilis non sit quoddam bonum, sequitur quod felix non viuat delectabiliter. Cum enim felicitas non sit per se bona, non requireret delectationem vita fœlicis, si delectatio non esset quoddam bonum. Secundo ibi.

n ¶ Et dicit, quod si delectatio non sit aliquod bonum, contingit, quod viuere in tristitia non sit aliquid malum. Si enim delectatio non sit neque bona, neque mala, sequetur idem de tristitia, quæ ei contrariatur. Et sic tristitia non esset fugienda. Tertio ibi.

o ¶ Ducit ad tertium inconueniens. Sequitur enim, quod vita virtuosi non sit delectabilis, si operationes eius non sunt delectabiles, quod iam esset si delectatio non esset aliquid bonum. Manifestum est enim quod virtus operatiua boni est.

LECTIO XIV.

DE corporalibus autem delectationibus vtique intendendum dicentibus, quoniam quædam delectationes eligibiles valde, puta bonæ. Sed non corporales, & circa quas intemperatus.

LECTIO XIV.

DE corporis voluptatibus considerandum est eis, qui dicunt non nullas voluptates expetibiles esse valde, & honestas, sed non corporis, & in quibus intemperans ipse versatur.

b Propter quid igitur cōtrariæ triſtitiæ malæ? Malo enim bonum contrarium.

c Vel ſic bonæ, vt neceſſariæ, quoniam & non malum, bonum eſt?

d Vel vſque ad hoc bonæ. Habituum quidem enim & motuum quorumcunque non eſt melioris ſuperabundantia, neque delectationis, quorumcumque autem eſt, & delectationis eſt. Corporalium autem bonorum eſt ſuperabundantia. Et prauus proſequendo ſuperabundantiam, eſt prauus, ſed non neceſſarias. Omnes enim gaudent aliqualiter, & pulmentis, & vino, & venereis, ſed non vt oportet, contrarie autem in triſtitia. Non enim ſuperabundantiam fugit, ſed totaliter, non enim eſt ſuperabundantiæ triſtitia contraria, ſed proſequenti ſuperabundantiam.

e Quia autem non ſolum oportet dicere verum, ſed & cauſam falſi hoc enim confert ad fidem. Cum enim rationabile apparet propter quid videtur verum non ens verum, facit credere magis. Quare dicendum propter quid videntur corporales delectationes eligibiliores.

f Primum quidem vtique quoniam expellit triſtitiam, & ſuperabundantias triſtitiæ, vt exiſtente medicina delectationes proſequuntur ſuperabundantes, & totaliter corporales. Vehementes autem fiunt medicinæ. Propter quod & quæruntur propter iuſta contrarium apparere.

g Et non ſtudioſum vtique videtur delectatio, propter duo hæc quemadmodum dictum eſt, quoniam hæ quidem prauæ naturæ ſunt operationes. Vel ex natiuitate, quemadmodum beſtiæ, vel propter conſuetudinem, quemadmodum, quæ prauorum hominum. Medicinæ autem hæ quoniam indigentis, & habere melius quam fieri, hæ autem accidunt his, qui perficiuntur ſecundum accidens quidem ſtudioſæ.

h Adhuc proſecutæ ſunt propter vehementes eſſe à non potentibus aliis gaudere. Ipſi igitur ſibiipſis ſitim quandam præparant, quando quidem igitur innocuas, non increpabile, quando autē nocuas, prauum, neque enim habent altera, in quibus gaudent.

i Etenim multis triſte propter naturam, ſemper enim laborat animal, quemadmodum & naturales ſermones teſtantur, videre audire dicentes eſſe triſte, ſed ea aſſueti ſumus, vt aiunt.

k Similiter autem, & in iuuentute quidem propter augmentationem, quemadmodum vinolenti diſponuntur, & delectabiles viuentis.

l Melancholici autem ſecundum naturam indigent ſemper medicina, etenim corpus corroſuram patiens perſeuerat propter complexionem,

A *Cur igitur contrarii dolores ſunt praui? Malo namque bonum contrarium eſt.*

An neceſſariæ voluptates ſic ſunt bonæ, quia & id quod eſt non malum, eſt bonum?

An vſque ad aliquem terminum bonæ ſunt. Habituum enim eorum, ac motuum, quorum non eſt melioris exuperatio, neque voluptatis eſt. Eorum autem quorum eſt, eſt & voluptatis exuperatio. At bonorum corporis eſt exuperatio, & prauus in perſequendo exuperationem, ſed non neceſſarias voluptates conſiſtit. Omnes enim gaudent quodammodo, & epulis,
B *& vino, & venere, ſed non vt oportet. Contra autem in ipſo dolore facit. Non enim exuperationem, ſed omnino fugit dolorem. Non eſt enim exuperationi dolor contrarius, niſi ipſi perſequenti exuperationem.*

At enim, cum non ſolum ipſum verum, ſed etiam falſi cauſam oporteat dicere, hoc enim ad faciendam fidem conducit. Nam cum id rationi conſentaneum fuerit viſum, ob quod verum eſſe videtur, quod non eſt verum facit vt ipſi
C *vero magis aſſentiamur. Dicendum eſt, cur corporis voluptates expetibiliores videntur.*

Primum igitur ex eo quia pellunt dolorem, atque ob exuperationes doloris voluptatem exuperantem vti medelam, & omnino voluptatem corporis perſequuntur. Ipſæ autem medelæ vehementes fiunt, quapropter & ipſas ſequuntur. Et quia tales videntur cum contrarium adeſt.

Et propter hæc igitur duo ſicut dictum eſt, voluptas non ſtudioſum eſſe videtur, quia aliæ prauæ natura ſunt operationes, aut ob ortum,
D *quemadmodum feræ, aut & ob conſuetudinem quales prauorum ſunt hominum. Aliæ ſunt medicamenta, quia ſunt indigentes, & melius habere quam fieri, aliæ accidunt dum perficiuntur. Per accidens igitur ſunt ſtudioſæ.*

Præterea ipſas, quia ſunt vehementes, ij perſequuntur, qui aliis nequeunt gaudere. Ipſi itaque ſitim quandam ſibi comparant, quæ cum ſine quidem nocumento fit, non eſt increpandum. Cum vero cum detrimento, perprauum
E *eſt, neque enim habent alia quibus gaudent.*

Et nec aliud habere pleriſque permoleſtum eſt ob naturam, nam animal ſemper laborat, vt naturales etiam ſermones teſtantur videre ac audire dolorem inferre dicentes, ſed conſueti iam ſumus, vt aiunt.

Similiter in iuuentute quidem ob incrementa perinde diſponuntur ac vinolenti, & iuuentus ad voluptates propenſior eſt.

Bilioſi autem atrabili natura, ſemper egent medicamento, ſemper enim corpus ob complexionem mordetur, & ſemper in appetitione ſunt

complexionem, & semper in appetitu vehementi sunt: expellit autem delectatio tristitiam & quæ contraria, & quæ contingens, si sit fortis, & propter hoc intemperati, & praui sunt.

A *sunt vehementi, voluptas autem contraria, & quæuis etiam modo sit vehemens pellit dolorem & proptereaintemperantes homines praui que fiunt.*

m Quæ autem sine tristitia non habenti superabundantiam, hæ autem quæ natura delectabilium, & non secundum accidens, dico autem secundum accidens delectabilia medicantia, quoniam enim accidit medicatum esse sustinente sano operante aliquid propter hoc delectabile videtur esse. Natura autem delectabilia, quæ faciunt actum talis alicuius naturæ.

Voluptates autem hæ, quæ sine dolore sunt, exuperationem non habent atque hæ proficiscuntur ex his, quæ natura, & non per accidens afficiunt voluptate. Ea vero dico per accidens afficere voluptate, quæ medentur, etenim quia fit vt homini medeatur, eo quod sanum permanet aliquid agente, ideo talia afficere voluptate videntur. At ea natura voluptate afficiunt, B *quæ faciunt operationem talis naturæ.*

n Non semper autem nullum delectabile idem propter non simplicem esse nostram naturam, sed esse aliquid, & alterum secundum quod corruptibilia, quare, si quidem alterum agat, hoc alteri naturæ præter naturam. Cum autem appropriet, neque triste videtur, neque delectabile, quod operatum est.

Nulla autem ex eo nos semper delectat, quia non est simplex nostra natura, sed inest & aliquid aliud quo corruptibiles sumus: quare, si quippiam agat alterum, id est alteri naturæ præter naturam. At cum æquatur, neque molestum, neque iucundum videtur, quod agitur.

o Quare si huius natura simplex sit semper eadem actio delectabilissima erit, propter quod Deus semper vna & simplici gaudet delectatione, non enim solum motus est operatio, sed etiam immobilitatis, & delectatio magis in quiete est quam in motu.

Quod si alicuius natura sit simplex, semper eadem operatio iucundissima erit. Iccirco Deus C *vna semper simplicique gaudet voluptate, non enim solum motionis est operatio, sed & immobilitatis, & voluptas in quiete potius quam in motu consistit.*

p Transmutatio autem omnium dulcissimum, secundum poetam propter malitiam quandam. Quemadmodum enim homo facile transmutabilis, qui malus, & natura quæ indiget transmutatione, non enim simplex, neque epyiches. De continentia quidem igitur, & incontinentia, & delectatione & tristitia dictum est, & quid vnumquodque & qualiter hoc quidem ipsorum bonum est, hoc quidem ipsorum bonum est, hæc autem mala. Iam autem, & de amicitia dicemus.

Mutatio vero omnium dulcissimum est, secundum poetam ob prauitatem quandam, vt enim homo prauus facile est mutabilis, sic & natura praua est, quæ indiget mutatione, non est enim simplex nec bona. Sed de continentia quidem, atque incontinentia, & de voluptate doloreue, & quid vnumquodque ipsorum est, quonam modo alia ipsorum sunt bona, alia ma- D *la, diximus: deinceps autem de amicitia dicemus.*

LECTIO XIV.

POstquam Philosophus determinauit de delectatione & tristitia in generali, hic specialiter determinat de delectationibus corporalibus, circa quas est continentia, & incontinentia. Et circa hoc tria facit. Primo proponit intentum. Secundo mouet dubitationem, ibi. [Propter quid igitur, &c.] Tertio assignat causam quorundam, quæ accidunt circa delectationes, ibi. [Non semper autem, &c.] Dicit ergo primo, quod postea, quæ dicta sunt de delectatione in communi, intendendum est nobis de corporalibus etiam delectationibus, vt dicamus, quod quædam delectationes sunt valde eligibiles, scilicet quam naturaliter sunt bonæ. Corporales autem delectationes, circa quas aliquis fit intemperatus, non sunt tales. Deinde cum dicit.

b ¶ Mouet dubitationem circa prædicta. Et primo ponit dubitationem. Secundo soluit eam, ibi. [Vel sic bonæ, &c.] Tertio assignat causam dictorum, ibi. [Quia autem non solum oportet. &c.] Est autem circa primum considerandum, quod Philosophus supra ad probandum delectationem esse bonum, sumpsit argumentum à malitia tristitiæ. Et quia nunc dixerat corporales delectationes non esse bonas, resumit idem medium pro obiectione. Si enim malo contrariatur bonum remanet dubitatio, ex quo delectationes corporales dicuntur esse non bonæ, quare contrariæ tristitiæ sint malæ. Deinde cum dicit.

c ¶ Soluit obiectionem dupliciter. Primo enim dicit, quod delectationes corporales sunt aliqualiter bonæ, inquantum, scilicet sunt necessariæ E ad depellendas contrarias tristitias, quia etiam per hunc modum omne illud quod non est malum ex sua natura potest dici bonum. Secundam solutionem ponit ibi.

d ¶ Et dicit, quod delectationes corporales sunt quidem bonæ, non autem absolute, sed vsque ad hoc, id est ad certum terminum. Et huius rationem assignat. Cum enim omnis delectatio consequatur habitum aliquem, & motum siue operationem, oportet, quod si habituum, & motuum siue operationum, non potest esse superabundantia melioris, id est superexcessus à bono, quod neque delectationis consequentis possit esse exces-

sus, sicut huius operationis, quæ est contemplatio A veritatis, non potest esse superexcessus melioris, quia quanto plus aliquis veritatem contemplatur tanto melius est, vnde & delectatio consequens est bona absolute, & non solum vsque ad aliquam mensuram. Si autem habituum, & motuum siue operationũ sit superexcessus melioris, ita etiam se habebit, & circa delectationem consequentem. Manifestum est autem, quod circa corporalia bona potest esse superabundantia melioris. Et huius signum est, quod ex hoc aliquis dicitur prauus, quod horum bonorum superabundantiam quærit, etiam si nulli alii noceat. Non tamen ex hoc ipso, quod quærit corporalia bona & delectatur, est prauus, quia omnes homines aliqualiter gaudent B pulmento, vino, & venereis, sed ex hoc vituperantur aliqui, quod gaudent in eis, non secundum quod oportet: ex quo patet, quod delectatio corporalis est bona vsque ad aliquam mensuram, superabundantia autẽ ipsius est mala. Ecõtrario autẽ se habet in tristitia, quia non solum eius superabundantiam fugit virtuosus, sed totaliter omnem tristitiam. Tristitia enim non est contraria superabundantiæ delectationis corporalis, quia sic aliquis non tristaretur, nisi de maximo recessu à superabundantia delectationum. Quæ quidem tristitia non multum vituperabilis esset, sed aliqualiter toleranda. Sed magis tristitia inhæret ei, qui persequitur superabundantiam delectationum, ex hoc enim contingit, quod ex modico defectu delectabilium tristatur. Et inde est, quod sicut superabundantia delectationum corporalium est malitia, & tristitia. Deinde cum dicit.

e ¶ Assignat rationem prædictorum. Et primo dicit de quo est intentio. Secundo exequitur propositum, ibi. [Primum quidem vtique, &c.] Dicit ergo primo, quod non solum oportet dicere solutionem dubitationis, sed assignare causam falsitatis, quæ erat in obiectione. Hoc enim multum confert ad hoc, quod fides adhibeatur veritati. Cum enim appareat ratio propter quam videtur esse verum illud, quod non est verum. Hoc facit magis credere veritati. Et ideo dicendum est, quare corporales delectationes videantur multis esse eligibiliores aliis delectationibus, cum tamen illæ sint bonæ absolute. Corporales autem solum vsque ad aliquam mensuram. Deinde cum dicit.

f ¶ Exequitur propositum. Et primo assignat rationem, quare delectationes corporales videantur magis appetibiles. Secundo assignat rationem, quare aliæ sint magis appetibiles, secundum rei veritatem ibi. [Qui autẽ sine tristitia.] Circa primum assignat duas rationes. Quarum secunda ponitur ibi. Adhuc persecutæ sunt, &c.] Circa primum duo facit. Primo assignat rationem, quare delectationes corporales non videantur magis appetibiles. Secundo assignat rationem, quare delectationes corporales non videantur bonæ vniuersaliter, ibi. [Et non studiosum vtique, &c. Dicit ergo primo, quod prima ratio, quare delectationes corporales videantur magis esse eligibiles, est, quia expellunt tristitiam. Et quia delectatio corporalis propter sui superabundantiam est medicina contra tristitiam. Non enim qualicumque delectatione tristitia tollitur, sed vehementi, inde est, quod homines quærunt delectationem superabundantem, & corporalem, cui tristitia contrariatur. Delectationi autem intellectuali, puta quæ est in considerando, non contrariatur aliqua tristitia, quia non est in fieri, sed in facto esse, vt supra est habitum. Ex hoc autem ipso, quod corporales delectationes sunt medicinæ contra tristitias videntur esse vehementes, quia mensurantur non solum ex sui natura, sed etiam ex contrario, quod expellunt. Et inde est, quod valde quæruntur propter hoc, quod magis apparent circa suum contrarium positæ, sicut delectatio potus magis appareret, si afficeret sitis. Et ideo illi, qui quærunt delectationem potius præparant sibi sitim per comestionem falsorum, vt magis in potu delectentur. Deinde cum dicit.

g ¶ Assignat rationem quare delectationes non videantur vniuersaliter bonum. Et dicit, quod propter delectationes corporales, sicut etiam supra dictum est. Visæ sunt quibusdam, quod delectatio non esset aliquid bonum, in delectationibus enim corporalibus duo inueniuntur. Quædam enim earum sunt prauæ naturaliter, vt pote consequentes prauas operationes, quæ quidem sunt appetibiles quibusdam, ab ipsa sua natiuitate, sicut bestiis, & bestialibus hominibus: quibusdam autem sunt appetibiles propter consuetudinem, sicut delectationes prauorum hominum, quædam vero delectationum corporalium sunt medicinæ contra aliquem defectum, & huius signum est, quia non sunt nisi indigentis, non enim aliquis delectatur in cibo, quando non indiget, & sic delectatio cibi est medicina contra tristitiam famis: & manifestum est, quod melius est habere aliquem imper- C fectum, quàm fieri; huiusmodi autem delectationes, quas dicimus esse medicinales, accidunt his qui perficiuntur, non autem his, qui iam sunt perfecti: causantur enim ex hoc, quod per id quod sumitur, tollitur naturæ indigentia: sic igitur patet, quod non sunt bonæ secundum se, sed per accidens, inquantum scilicet sunt ad aliquid necessariæ, & has duas rationes supra tetigit in duabus solutionibus, nam illæ delectationes excedunt mensuram debitam, quæ consequuntur prauas operationes, quia ergo corporales delectationes non sunt secundum se bonæ, cum tamen videan- D tur magis appetibiles, quidam æstimauerunt vniuersaliter delectationes non esse bonas. Deinde cum dicit.

h ¶ Ponit secundam rationem. Et circa hoc duo facit. Primo proponit rationem. Secundo manifestat quoddam, quod supposuerat, ibi. [Etenim multis, &c.] Dicit ergo primo, quod quia corporales delectationes sunt vehementes, quæruntur ab his, quæ non possunt aliis delectationibus gaudere, scilicet ab hominibus, quæ solum sensibilibus inhærent, & delectationes intellectuales non percipiunt. Et inde est, quod tales homines præparant sibiipsis quandam sitim talium dele- E ctationum, dum scilicet sponte seipsos incitant ad earum concupiscentiam, sicut dictum est de illis, qui comedunt falsa, vt concupiscant potum, & ideo, quia prædicti homines non habent alia delectabilia, in quibus recreentur, non est increpabile, si corporales delectatione saccipiant, dum tamen tales delectationes non noceant, nec eis, nec aliis: si autem sint nociuæ, hoc est prauum & increpabile, sicut patet de delectatione adulterii, & cibi nociui. Deinde cum dicit.

i ¶ Assignat rationem cuiusdam, quod supposuerat, scilicet quod omnes homines indigeant aliqua delectatione recreari. Et primo assignat huiusmodi rationem communiter quantum ad omnes. Secundo quantum ad iuuenes ibi. [Similiter autem, &c.] Tertio quantum ad melancholicos, ibi.

ibi. [Melancholici autem, &c.] Dicit ergo primo, quod ideo non est increpabile, quod aliqui vtantur delectationibus corporalibus, cum non habeant alias, quia indigent eis, sicut medicina contra tristitias: quantum enim ad multa, tristitia aduenit hominibus propter naturales motus, & operationes. Semper enim animal vigilans est in labore. Labor autem est contristatiuus, sicut naturales sermones testantur, qui dicunt, quod videre, & audire iugiter, tristitiam causat, inquantum est laboriosum, ratione cuius animal indiget quiete somni, vt dicitur in libro de somno & vigilia, sed ideo non percipimus huiusmodi tristitiam, quia iam sumus consueti continue eam pati, videre tamen & audire, etsi habeant laborem & tristitiam naturalem ex parte organorum corporalium habent tamen delectationem animalem ratione cognitionis sensibilium. Deinde cum dicit.

k ¶ Assignat rationem, quare iuuenes maxime indigent delectatione. Et dicit, quod in iuuenibus propter augmentum sunt multæ commotiones spirituum & humorum, sicut etiam accidit vinolentis. Et ideo propter huiusmodi laborem, iuuentus maxime quærit delectationem. Deinde cum dicit.

l ¶ Assignat rationem ex parte melancholicorum. Et dicit, quod melancholici secundum naturalem dispositionem semper indigent medicina contra tristitias, quia corpus eorum patitur corrosionem quandam, propter siccitatem complexionis, & ideo habent vehementem appetitum delectationis, per quam huiusmodi tristitia repellatur. Delectatio enim expellit non solum tristitiam contrariam, puta delectatio cibi tristitiam famis, sed si delectatio sit fortis, expellit quandoque aliam tristitiam, quia omnibus tristitiis contrariatur, secundum genus, licet non secundum speciem, & quia melancholici vehementer appetunt delectationes, inde est, quod frequenter fiunt intemperati, & praui. Deinde cum dicit.

m ¶ Assignat rationem, quare delectationes intellectuales secundum rei veritatem sunt meliores. Et dicit, quod quia huiusmodi delectationes non habent contrariam tristitiam, quam expellant, inde est, quod non habent superabundantiam, ex qua reddantur vitiosæ: huiusmodi enim delectationes sunt circa ea, quæ sunt delectabilia secundum sui naturam, & non secundum accidens, & hic duo exponit. Primo quidem quid sit delectabile secundum accidens, & dicit, quod illa sunt delectabilia secundum accidens, quæ delectant inquantum medicatiua: quia enim dum aliquis patitur sanationem, accidit quod sanum ibi aliquid operetur, propter hoc videtur operatio esse delectabilis, & inde est, quod quando quæruntur huiusmodi delectationes vltra necessitatem medicinæ, sunt delectationes inordinatæ. Consequenter autem exponit, quod delectabil a secundum naturam, sunt illa quæ faciunt operationem talis naturæ, vnicuique enim naturæ delectabilis est operatio propria cum sit eius perfectio, & ideo homini delectabilis est operatio rationis. Deinde cum dicit.

n ¶ Assignat duorum rationem, quæ accidunt circa delectationes humanas, quorum vnum est, quod nihil idem est semper delectabile homini, & huius rationem dicit esse, quia natura nostra non est simplex, sed composita, & ex vno in aliud transmutabilis, inquantum subiacet corruptioni, & ideo si homo secundum aliquam sui dispositionem agat aliquam actionem sibi delectabilem, hæc delectatio est præternaturalis homini secundum alteram eius dispositionem, sicut contemplari est naturale homini ratione intellectus, sed præternaturale homini ratione organorum imaginationis, quæ laborant in contemplando, & ideo contemplatio non est semper homini delectabilis, & est simile de sumptione cibi, quæ est naturalis homini indigenti, præter naturam autem corpori iam repleto. Cum autem homo appropinquat ad contrariam dispositionem, tunc illud quod prius erat delectabile secundum præcedentem dispositionem, neque adhuc videtur triste, quia nondum contraria dispositio totaliter aduenit, neque videtur delectabile, quia iam fere alia dispositio recessit, & ex hoc concludit quoddam corollarium ibi.

o ¶ Et dicit, quod si natura alicuius rei delectantis esset simplex & immutabilis, eadem actio esset sibi delectabilissima. Puta, si homo esset solum intellectus, semper in contemplando delectaretur, & inde est, quia Deus est simplex, & immutabilis, semper gaudet vna, & simplici delectatione, quam scilicet habet in contemplatione suiipsius, non enim est operatio, quæ delectationem causat solum in motu consistens, sed etiam in immobilitate, sicut patet de operatione intellectus, & illa delectatio, quæ est absque m otu, est maior quam illa quæ est in motu, quia illa quæ est in motu est in fieri: illa autem, quæ est in quiete, est in esse perfecto, vt ex prædictis patet. Deinde cum dicit.

p ¶ Assignat causam secundi accidentis circa delectationes, quod scilicet transmutatio secundum dictum cuiusdam Poetæ, est maxime delectabilis hominibus, & hoc dicit accidere propter quandam malitiam, id est defectum naturæ, quæ non semper potest in eadem dispositione consistere, sicut enim mali hominis est, quod de facili transmutetur, & non habeat mentem fixam in vno, ita est de natura, quæ indiget transmutatione, quia non est simplex, neque perfecte bona. Est enim motus actus imperfecti, vt dicitur in Tertio Physicorum: vltimo autem epilogando concludit, dictum esse in hoc Septimo libro de continentia & incontinentia, delectatione & tristitia, quid vnumquodque eorum est, & qualiter sint bona, vel mala: vnde iam dicendum est de amicitia, & sic terminatur sententia Septimi libri.

ARISTOTELIS MORALIVM AD NICOMACHVM LIBER OCTAVVS.

Cum Sancti Thomæ Aquinatis præclarissimis commentariis.

LECTIO PRIMA

POst hæc autem de amicitia sequitur vtique pertransire. Est enim virtus quædam, vel cum virtute.

b Adhuc maxime necessarium in vita, sine amicis enim nullus vtique eligeret viuere, habens reliqua bona omnia. Etenim ditantibus, & principatus & potentatus possidentibus, videtur maxime amicis opus esse quæ enim vtilitas talis bonæ fortunæ ablato beneficio, quod fit maxime & laudatissimum ad amicos, vel qualiter vtique seruabitur & saluabitur sine amicis? quanto enim maior, tanto minus secura. In inopia, & reliquis infortuniis solum existimant refugium esse amicos, & iuuenibus autem ad impeccabile, & senioribus ad famulatum & ad deficientiam actionis, propter debilitatem adiutorii, his quidem, qui in summo ad bonas actiones, simulque duo venientes: etenim intelligere & agere potentiores.

c Naturaque inesse videtur ad id quod genuit genito, non solum in hominibus, sed in volatilibus, & plurimis animalium, & his qui vnius gentis ad inuicem, & maxime hominibus, vnde & Philanthropos laudamus, videbit autem vtique aliquis, & in erroribus, vt familiare omnis homo, omni homini, & amicum.

d Videtur autem ciuitates continere amicitia, & legis positores magis circa ipsam student, quam iustitiam. Concordia enim simile aliquid amicitiæ videtur esse, hanc autem maxime appetunt, & contentionem inimicam existentem expellunt.

e Et amicis quidem existentibus nihil opus est iustitia. Iusti autem existentes indigent amicitia, & iustorum quidē maxime amicabile esse videtur.

f Non solum autem necessarium est, sed & bonum. Philophilos enim laudamus, Philophiliaque videtur aliquid bonorum esse, & quidam eosdem existimant viros bonos

A *LECTIO PRIMA.*

POst hæc consequens est de amicitia pertractare, est enim quædam virtus, aut est cum virtute.

Res est præterea summe necessaria in vita, nemo enim habens cætera omnia bona, sine amicis expeteret viuere, nam & locupletes, & principatu potestateque constituti plurimum amicis indigere videntur: quid enim prodest talis prosperitas beneficio sublato, quod quidem maxime amicos ac maxime commen-
B *datur: aut quonam modo sine amicis custodiri conseruarique potest? quo namque magis abundat, eo magis periculis subiacet. In paupertate quoque cæterisque calamitatibus, vnicum esse confugium amici putantur. Iuuenibus etiam conferunt ad compescenda peccata, & senibus ad obsequium, atque ad eos actus perficiendos, quos ob imbecillitatem ipsi peragere nequeunt, & his item, qui sunt in statu ad actiones honestas. Etenim si duo simul eant intelligere magis, atque agere possunt.*

C *Inesse etiam amicitia videtur natura ei, quod genuit, ad id quod est ortum ab eo, non in omnibus hominibus solum, sed in plurimis etiam animalibus, & his inter sese, quæ sunt eiusdem generis, & hominibus maxime, quapropter amatores hominum laudamus. Cernere etiam quispiam potest, & in ipsis erroribus, familiarum omnem hominem homini, atque amicum esse.*

Ciuitates etiam amicitia continet, & legumlatores circa hanc magis quàm circa iustitiam student. Concordia namque simile quid amici-
D *tiæ esse videtur, hanc autem maxime affectāt, seditionem autem, vt inimicam maxime expellunt.*

Et si sint quidem amici, iustitia non est opus, sin vero sint iusti, indigent amicitia, & id quod maxime iustum est ad amicitiam attinet.

Non solum autem necessarium est, sed & honestum. Laudamus enim eos, qui amant amicos. Copiaque amicorum honestum esse putatur, & quidam eosdem viros bonos esse, atque

nos esse, & amicos.

A *que amicos putant,*

g Dubitantur autem de ipsa non pauca, hi quidem enim quandam similitudinem ponunt ipsam, & similes amicos, vnde simile aiunt ad simile, & coloyum ad coloyum, & quæcumque talia, hi autem econtra contrarietatem figulos omnes tales adinuicem aiunt esse.

Est autem controuersia de ipsa non mediocris, quidam enim similitudinem quandam esse posuerunt, & similes esse amicos, vnde & similem ad similem pergere inquiunt, & monedulam ad monedulam, & similia, quidam contra figulos inter sese omnis talis inquiunt esse.

h Et de his ipsis superius quærunt, & naturalius. Euripides quidem dicens desiderare quidem pluuiam terram siccatam, desiderare autem venerabile cælum impletum pluuia cadere in terram, & Heraclitus contrarium conferens, & ex differentibus optimam harmoniam, & omnia secundum litem fieri, econtrario autem his alii, & Empedocles: simile enim, simile appetit.

Et de his ipsis altius naturaliusue perquirunt, Euripides quidem inquiens. Cum est sicca tellus, ipsa certe tum imbrem amat.
Cum turget æther, imber cum cœlum tumet.
B *Affectat vt telluris in sinus cadat.*
Heraclitus autem contrarium dicens esse conducens, & differentibus pulcherrimum concentum oriri, & per discordiam omnia fieri, sed his contraria complures alii sentiunt, & Empedocles, qui quidem simile appetere simile dicebat.

i Naturalia quidem igitur quæstionum relinquuntur, non enim propria præsentis intentionis, quæcunque autem sunt humana, & conuenientia ad mores, & passiones hic intendamus. Puta, vtrum in omnibus sit amicitia, vel num possibile malos existentes amicos esse, & vtrum vna species amicitiæ est, vel plures.

Naturales igitur dubitationes omittamus, non enim ad hanc sunt accomodatæ considerationem, quæ vero sunt humanæ, & ad mores affectusque pertinent, eas consideremus, vt sit- C *ne inter omnes homines amicitia, an impossibile est prauos esse amicos, & vtrum vna species amicitiæ sit, an plures.*

k Vnam quidem enim existimantes, quoniam recipit magis & minus non sufficienti crediderunt signo, recipiunt enim magis & minus, & altera specie, dictum autem est de ipsis superius.

Qui namque vnam esse putant quia magis est atque minus, non sufficienti argumento ducuntur, nam, & quæ sunt diuersa specie, magis sunt, atque minus, sed de his antea diximus.

LECTIO PRIMA.

POstquam Philosophus determinauit de virtutibus moralibus & intellectualibus & continentia, quæ est quoddam imperfectum in genere virtutis, hic consequenter determinat de amicitia, quæ supra virtutem fundatur, sicut quidam effectus virtutis. Et primo procemialiter dicit de quo est intentio. Secundo incipit de amicitia tractare, ibi. [Forte autem vtrique &c.] Circa primum duo facit. Primo ostendit, quod ad moralem pertinet de amicitia tractare. Secundo ostendit, quæ sunt circa amicitiam tractanda ibi. [Dubitatur autem de ipsa &c.] Circa primum inducit sex rationes ad ostendendum quod de amicitia sit considerandum. Dicit ergo primo quod post prædicta considerandum est de amicitia pertranseundo, vt scilicet consideremus ea, quæ pertinent ad considerationem moralis Philosophiæ prætermissis his quæ pertinent ad considerationem naturalis Philosophiæ. Et prima ratio quare de amicitia sit tractandum, est quia consideratio virtutis pertinet ad moralem philosophiam. Amicitia autem est quædam virtus, inquantum scilicet est habitus electiuus, vt infra dicetur, & reducitur ad genus iustitiæ, inquantum exhibet proportionale, vt infra dicetur, vel saltem est cum virtute, inquantum scilicet virtus est causa veræ amicitiæ. Secundam rationem ponit ibi.

b ¶ Moralis enim Philosophia habet considerationem circa omnia, quæ sunt necessaria vitæ humanæ, inter quæ maxime necessarium est amicitia, intantum, quod nullus bene dispositus eligeret viuere cum hoc, quod haberet omnia alia D exteriora bona sine amicis. Illis enim, qui maxime possident exteriora bona, scilicet diuitibus, & principibus, & potestatibus, maxime videntur esse necessarii amici. Primo quidem ad vsum horum bonorum. Nulla enim est vtilitas bonorum fortunæ, si ex his aliquis nulli benefaciat, beneficium autem maxime & laudabilissime fit ad amicos. Secundo ad conseruationem talium bonorum, quæ non possunt conseruari sine amicis, quia bona fortuna quanto est maior, tanto est minus secura, quia habet plures insidiatores, nec solum in bona fortuna sunt vtiles amici, sed etiam E in contraria, quia in paupertate homines existimant amicos esse singulare refugium. Sic ergo in omni fortuna amici sunt necessarii similiter est iuuenibus necessaria amicitia, ad hoc quod per amicos cohibeantur à peccato: sunt enim secundum seipsos proni ad concupiscentias delectationum, vt in Septimo dictum est. Senioribus autem sunt vtiles amici ad seruiendum propter defectus corporales, & quia deficiunt in suis actionibus propter debilitatem, sunt eis necessarii amici ad adiutorium. Illis autem, qui sunt in summo, id est in perfecta ætate, sunt vtiles ad bonas actiones exequendas: quando enim duo conueniunt, sunt potentiores, & in opere intellectualis speculationis, dum vnus videt, quod alius videre non potest, & ad opus exterioris actionis, in quo maxime vnus

alii auxiliatur, & sic patet, quod de amicitia con- A siderandum est, sicut de re omnibus necessaria. Tertiam rationem ponit ibi.

c ¶ Et dicit, quod etiam amicitia inest secundum naturam generantis ad genitum, & hoc non solum in hominibus, sed etiam in volatilibus, quæ manifeste longo tempore studium adhibent ad educationem prolis, & idem etiam est in aliis animalibus: est etiam naturalis amicitia inter eos, qui sunt vnius gentis adinuicem, inquantum communicant in moribus, & conuictu. Et maxime est naturalis amicitia illa, quæ omnium hominum ad inuicem propter similitudinem naturæ speciei. Et ideo laudamus Philanthropos, idest amatores hominum, quasi implentes id, quod est homini naturale, vt maxime apparet in erroribus B viarum. Reuocat enim quilibet alium etiam ignotum, & extraneum ab errore, quasi omnis homo naturaliter familiaris sit, & amicus omni homini. Ea autem quæ sunt naturaliter bona, sunt consideranda à morali, & sic debet de amicitia considerare. Quartam rationem ponit ibi.

d ¶ Et dicit, quod per amicitiam videntur conseruari ciuitates. Vnde legislatores magis student ad amicitiam conseruandam inter ciues, quam etiam ad iustitiam, quam quandoque intermittunt, puta in pœnis inferendis, ne dissensio oriatur, & hoc patet per hoc, quod concordia assimilatur amicitiæ, quam quidem, scilicet concordiam C legislatores maxime appetunt: contentionem autem ciuium maxime expellunt, quasi inimicam salutis ciuitatis, & quia tota moralis Philosophia videtur ordinari ad bonum ciuile, vt in principio dictum est, pertinet ad moralem considerare de amicitia. Quintam rationem ponit ibi.

e ¶ Et dicit, quod si aliqui sunt amici in nullo indigerent iustitia proprie dicta, quia haberent omnia, quasi communia cum amicus sit alter ipse, non est autem iustitia ad seipsum, sed si sint iusti nihilominus indigent amicitia adinuicem, & illud quod est maxime iustum videtur esse conseruatiuum & reparatiuum amicitiæ, multo ergo magis ad moralem pertinet considerare de amicitia, quã D de iustitia. Sextam rationem ponit ibi.

f ¶ Et dicit, quod non solum de amicitia considerandum est, eo quod est quoddam necessarium humanæ vitæ, sed etiam quia est quoddam bonum idest laudabile, & honestum. Laudamus enim Philophilos, idest amatores amicorum, & Philophilia, id est amicitia multorum videtur esse aliquid boni, intantum quod quidam existimant eosdem esse viros bonos, & amicos. Deinde cum dicit.

g ¶ Ostendit, quæ sint de amicitia consideranda. Et primo præmittit quandam dubitationem, quæ circa amicitiam apparet. Secundo ostendit quales dubitationes sint circa amicitiam determinandæ, ibi. [Naturalia quidem &c.] Tertio excludit errorem quorundam, ibi. [Vnam quidem enim &c.] Circa primum duo facit. Primo ponit diuersas opiniones quorundam in rebus humanis circa amicitiam. Secundo in rebus naturalibus, ibi. [Et de his ipsis &c.] Dicit ergo primo, quod de amicitia non pauca dubitantur. Et primo hoc manifestatur ex diuersis opinionibus, quidam enim volunt, quod amicitia sit quædam similitudo, & quod similes sunt sibi inuicem amici, & ad hoc inducunt prouerbium, quod dicunt, quod simile vadit ad suum simile, coloyus ad coloyum, sunt autem quædam aues gregales, vt sturni, & inducunt quæcumque similia prouerbia. Alii vero econtra, dicunt quod omnes figuli contrariantur sibi inuicem, inquantum scilicet vnus impedit lucrum alterius, est autem veritas quæstionis, quod simile per se loquendo, est amabile, habetur autem odio per accidens in quantum scilicet est impedimentum proprii boni. Deinde cum dicit.

h ¶ Ponit circa idem contrarias opiniones in rebus naturalibus, & dicit, quod de hac eadem quæstione quidam inquirunt superius, id est altius, & magis naturaliter, sicut Euripides, qui dixit, quod terra desiccata, desiderat pluuiam, quasi amans sibi contrarium, & quod cælum venerabile propter sui dignitatem, quando est impletum pluuia desiderat cadere in terram, id est quod pluuiam in terram emittat, quod est contrarium eius altitudini, & plenitudini Heraclitus etiam dixit, quod contrarium confert suo contrario, sicut homini supercalefacto conferunt frigida, inquantum ex differentibus, & contrariis fit optima harmonia, idest contemperantia, dixit autem contrarium esse conferens, inquantum omnia sunt facta secundum litem, per quam elementa prius confusa, sunt distincta, sed econtrario his dixerunt quidam alii, & præcipue Empedocles, qui dixit; quod simile appetit sibi simile: soluitur autem hæc dubitatio eodem modo per hoc, quod simile per se loquendo, est desiderabile naturaliter, per accidens autem desiderat contrarium, inquantum est conferens, & medicinale, sicut de delectationibus corporalibus supra dixit. Deinde cum dicit.

i ¶ Ostendit quales dubitationes sint determinandæ circa amicitiam. Et dicit, quod naturales quæstiones sunt relinquendæ, quia non sunt proprie præsentis intentionis, sed quæcumque sunt humana, vt pote pertinentia ad mores, & passiones humanas, de his intendamus, sicut vtrum possit esse amicitia in omnibus hominibus, vel non possit esse in malis, & vtrum sit vna species amicitiæ, vel plures. Deinde cum dicit.

k ¶ Excludit quorundam errorem, qui existimabant, quod esset vna sola species amicitiæ, propter hoc, quod omnes species amicitiæ sunt comparabiles secundum magis & minus, puta cum dicimus, quod maior est amicitia honesti, quam vtilis, sed ipse dicit, quod non crediderunt sufficienti signo, quia etiam ea quæ differunt specie, recipiunt magis & minus, inquantum scilicet conue- E niunt in genere, puta si dicamus, quod album est coloratius nigro, vel secundum analogiam, puta si dicamus, quod actus est melior potentia, & substantia accidente. Vltimo autem dicit, quod de prædictis, quæ pertinent ad res humanas circa amicitiam, dictum est superius, id est à prioribus incipiendo.

A

LECTIO II.

a FOrte autem vtique de ipsis fiet manifestum cognitio amabili, videtur enim non omne amari, sed amabile, hoc autem esse bonum aliquid, vel delectabile, vel vtile, videtur autem vtique vtile esse per quod fit bonum aliquid, vel delectatio: quare amabilia quidem vtique erunt, & bonum, & delectabile, vt fines.

b Vtrum igitur bonum amant, vel quod ipsis bonum, dissonant enim quandoque hæc, similiter autem, & circa delelectabile ipsum.

c Videtur autem, & quod ipsi bonum amare vnusquisque, & esse simpliciter quidem bonum amabile, vnicuique autem quod vnicuique.

d Amat autem vnusquisq; non ens ipsi bonum, sed apparens.

e Differt autem nihil, erit enim amabile apparens.

f Tribus autem entibus propter quæ amantur. Inanimatorum quidem amatio non dicitur amicitia, non est enim redamatio neque voluntas illorum boni. Ridiculum enim forte vino velle bonum, sed quidem saluari vult ipsum, vt ipse habeat. Amico autem aiunt oportere bona velle ipsius gratia.

g Volentes autem sic bona beneuolos dicunt, si non idem, & ab alio fiat, beneuolentiam enim contra passis amicitiam esse.

h Vel apponendum non latentem, multi enim sunt beneuoli, quibus non viderunt, existimant autem epyiches esse vel vtiles, hoc autem idem, & si illorum aliquis patiatur, adhuc beneuoli quidem igitur isti videntur adinuicem, amicos autem qualiter aliquis dicat latentes, vt habent sibiipsis.

i Oportet ergo bene velle adinuicem, & velle bona latentes propter vnum aliquod dictorum.

LECTIO II.

PAtebunt autem hæc fortasse si ipsum amabile fuerit notum, non enim omne quoduis amatur, sed ipsum amabile, hoc autem aut bonum, aut iucundum, aut vtile est, atque id vtile videbitur esse per quod efficitur aliquod bonum aut voluptas, quare fit vt amabilia sint ipsum bonum, & iucundum vt fines.

B

Vtrum igitur ipsum bonum ament homines, an id, quod ipsis est bonum, discrepant enim nonnumquam hæc, similiter & ipsum iucundum.

Videtur autem id quisque amare, quod bonũ est sibi, & esse simpliciter quidem amabile ipsum bonum, vnicuique autem id, quod est vnicuique bonum.

Amat autem quisque non id quod est sibi bonum, sed quod apparet.

Neque quicquam id refert, erit enim ipsum amabile apparens.

C

Cum itaque tria sint ea propter quæ homines amant, circa beneuolentiam quidem inanimatarum rerum non dicitur amicitia, quippe cum non sit reciprocus amor, neq; voluntas boni illarum, est enim ridiculum forsitan, vino bonum quempiam velle quod si vult, saluum illud vult esse, vt habeat ipse, at oportere aiunt amico bona illius gratia velle.

Eos autem qui hoc modo volunt bona, beneuolos dicunt, si non idem, & ab illo fiat, mutuam namque beneuolentiam amicitiam esse dicunt.

D

An adiungendum est, non latentem, sunt n. complures hi beneuoli, quos non viderunt, putant autem studiosos esse, vel frugi, atque fieri potest, vt illorum etiam quispiam similiter ad hos afficiatur. Igitur hi mutuo quidem sibi beneuoli esse videntur, amicos autem ipsos quonam modo quispiam dixerit latentes, vt erga sese mutuo sunt affecti.

Oportet ergo amicos mutuam habere beneuolentiam, & velle sibi mutuo bona latentes, ob vnum quid eorum, quæ dicta sunt.

LECTIO II.

a POstquam Philosophus proœmialiter ostendit, quod oportet de amicitia determinare, & quæ sunt de ea determinanda, hic incipit de amicitia tractare. Et primo ostendit quid sit amicitia. Secundo distinguit species eius, ibi. (Differunt autem hæc. &c.) Tertio ponit specierum amicitiæ proprietates in principio Noni libri, ibi. (In omnibus autem dissimilium specierum, &c.) Circa primum duo facit. Primo inuestigat quatuor partes diffinitionis amicitiæ. Secundo concludit diffinitionem amicitiæ, ibi. (Oportet igitur, &c.) Primo autem inuestigat particulam, quæ est ex parte obiecti. Circa quod tria facit. Primo determinat obiectum amicitiæ. Secundo mouet dubitationem, ibi. Vtrum igitur, &c.) Tertio ponit solutionem, ibi. (Videtur autem, &c.) Dicit ergo primo, quod de prædictis quæstionibus forte fiet aliquid manifestum, si cognoscamus quid sit amabile, quod est obiectum amationis, à qua dicitur amicitia, nõ enim quodcumque indifferenter amatur, quia non amatur malum inquantum huiusmodi. Amatur autem amabile, quod quidem est vel per se bonum, id est honestũ, vel delectabile, vel vtile, hoc autẽ tertiũ, sc. vtile, videtur esse id, per quod peruenitur ad bonũ honestũ, & delectabile, quæ sunt propter se amabilia vt fines, vtile autẽ est amabile propter alterũ, sicut id quod est ad finẽ. Bonũ autẽ & delectabile si cõmuniter sumerentur, non distinguerentur subiecto ab inuicem, sed solum

E

ratione, nam bonum dicitur aliquid secundum quod est in se perfectum, & appetibile. Delectabile autem secundum quod in eo acquiescit appetitus, sed sic non sumitur hic, sed verum bonum hominis hic dicitur, quod ei conuenit secundum rationem, delectabile autem secundum quod est sibi conueniens secundum sensum. Deinde cum dicit.

b ¶ Mouet circa hoc dubium, vtrum scilicet homines ament id, quod est bonum simpliciter, vel id quod est bonum ipsis, hæc enim quandoque ab inuicem dissonant, sicut Philosophari est bonum simpliciter, non tamen est bonum indigenti necessariis. Et eadem dubitatio est circa ipsum delectabile, nam aliquid est delectabile simpliciter, sicut dulce, quod non est delectabile huic, sc. habenti gustum infectum. Deinde cum dicit.

c ¶ Soluit prædictam quæstionem. Et primo ponit solutionem, & dicit, quod vnusquisque videtur amare id, quod est sibi bonum, quia quælibet potentia fertur in obiectum sibi proportionatum, sicut visus vniuscuiusque videt id, quod est sibi visibile, & sicut simpliciter amabile est id, quod est simpliciter bonum; ita vnicuique amabile est illud, quod est sibi bonum. Secundo ibi.

d ¶ Obiicit in contrarium. Et dicit, quod vnusquisque homo amat, non id quod est sibi bonum sed illud quod apparet sibi bonum. Appetitus enim non fertur in aliquid nisi prout est apprehensum, vnde videtur falsum vnicuique esse amabile, quod est sibi bonum. Tertio ibi.

e ¶ Soluit dicens, quod hoc nihil differt ad propositum, quia cum amatur aliquid apparens bonum, amatur vt sibi bonum, vnde etiam potest dici, quod amabile est apparens bonum: secunda particula pertinet ad qualitatem amationis, quam ponit ibi.

f ¶ Et dicit, quod cum tria sint propter quæ homines amant sc. bonum, delectabile, & vtile, in illa amatione qua dicitur homo amare inanimata, puta vinum, aut aurum, non dicitur esse amicitia, & hoc ostendit dupliciter. Primo quidem, quia in tali amatione, non potest esse redamatio, quæ requiritur ad amicitiam, non enim vinum

A amat hominem, sicut homo amat vinum. Secundo, quia non sic amamus inanimata, vt sit nobis voluntas boni illorum. Ridiculum enim esset dicere, quod aliquis vellet vino bonum, sed hoc bonum, quod est vinum, homo vult sibi, vnde per hoc, quod homo amat vinum, non videtur esse beneuolus vino, sed sibiipsi. Et si aliquis dicat, quod homo vult bonum vino, quia quod conseruetur, considerandum est, quod homo vult saluari vinum, vt habeat illud, & ita non vult salutem vini, inquantum est bonum vinum, sed inquantum est bonum suiipsius. Et hoc est contra rationem amicitiæ, dicitur. n. quod oportet amico velle bonum gratia illius, & non propter bonum B amantis. Tertia particula pertinet ad vicissitudinem amati, quam ponit ibi.

g ¶ Et dicit, quod si aliqui velint bona alicui illius gratia, dicimus eos beneuolos, sed non dicimus eos amicos, si non illud fiat ab illo, vt scilicet amatus velit bonum amanti eius gratia, quia amicitiam dicimus esse beneuolentiam in contrapassis, vt scilicet amans ametur, habet enim quandam commutationem amoris, secundum formam commutatiuæ iustitiæ. Quarta particula sumitur secundum conditionem mutui amoris, & hanc ponit ibi.

h ¶ Et dicit, quod ad hoc apponendum est C ad complendam rationem amicitiæ, quod sit beneuolentia mutua non latens, multi enim sunt beneuoli aliquibus, quos nunquam viderunt, inquantum ex auditis existimant eos esse epyiches, id est virtuosos, vel vtiles sibi, & potest esse, quod idem patiatur aliquis illorum ad eum, qui sic est beneuolus, huiusmodi ergo homines videntur esse beneuoli adinuicem, sed non possunt dici amici cum id lateat eos qualiter se habeant adinuicem. Deinde cum dicit.

i ¶ Concludit ex præmissis diffinitionem amicitiæ, & dicit, quod oportet ad rationem amicitiæ, quod per eam aliqui sibi beneuelint adinuicem, & quod hoc non lateat eos, & quod hoc D sit propter vnum aliquod prædictorum, scilicet propter bonum, vel delectabile, vel vtile.

LECTIO III.

a DIfferunt autem hæc adinuicem specie, & amationes ergo, & amationes ergo & amicitiæ. Tres enim species amicitiæ sunt æquales numero amabilibus, secundum vnumquodque enim est redamatio non latens, amantes autem adinuicem volunt bona adinuicem, sic secundum quod amant.

b Qui quidem igitur propter vtile amãt adinuicem, non secundum seipsos amãt, sed secundum quod sit ipsis adinuicẽ bonũ, similiter autẽ & qui propter delectationem: non enim in quales quosdam esse diligunt eutrapelos, sed quoniam delectabiles sibiipsis, quique propter vtile amant propter sibiipsis bonum diligunt, & qui propter delectationem propter sibiipsis delectabile, & non secundum quod amatus est, sed secundum

LECTIO III.

Differunt autem hæc specie & amores, ergo & amicitiæ. Tres igitur sunt amicitiæ species, æquales numero amabilibus ipsis. Ob vnumquodque enim est mutuus amor non latens, atque qui sese mutuo amant, hoc bona sibi inuicem volunt, quo amant.

E

Qui igitur ob vtilitatem se mutuo amant, non per se amant, sed quo aliquod à se inuicem capiunt bonum, similiter & qui amant ob voluptatem, non enim facetos amãt, quia sunt tales, sed quia ipsis afferũt voluptatẽ: qui igitur ob vtilitatẽ amant, ob suum diligunt bonum, & qui ob voluptatẽ, ob id, quod est ipsis iucundum, & non quo talis est is, qui amatur, sed quo est vtilis, aut iucundus. Per accidens igitur hæ sunt amicitiæ, non n. amatur quo talis est is qui amatur,

quod vtilis, vel delectabilis, & secundum accidens vtique amicitiæ hæ sunt: non. n. secundum quod est sic, est amatus, sed secundum quod tribuunt, hi quidem bonum aliquod, hi autem delectationem.

c Facile solubiles vtique tales sunt non permanentibus ipsis similibus, si enim non adhuc delectabiles, vel vtiles sint quiescunt amantes, vtile autem non permanet, sed alias fit aliud, dissoluto igitur propter quod amici erant, dissoluitur & amicitia, vt existente amicitia ad illa.

d Maxime autem in senibus talis videtur amicitia fieri, non enim delectabile tales persequuntur sed vtile.

e Et eorum qui in adolescentia iuuenum quicumque conferens persequuntur, non omnino autem tales nec conuiuunt adinuicem, quandoque n. neq; sunt delectabiles, neque vtique indigent tali societate si non vtiles sint. Intantum enim sunt delectabiles, inquantum spem habent boni.

f In has autem & peregrina imponunt.

g Iuuenum autem amicitia propter delectationem esse videtur, secundum passionem enim isti viuunt, & maxime prosequuntur delectabile ipsis, & præsens.

h Ætate autem transcendente & delectabilia fiunt altera, propter quod velociter fiunt amici, & quiescunt, simul enim cum delectabili amicitia transcenditur, talis autem delectationis velox transmutatio.

i Et amatiui autem iuuenes, secundum passionem. n. & propter delectationem est, quod multum amatiuæ, propter quod amant, & cito quiescunt, multotiens eadem die transcendentes, commanere autem per totam diem, & conuiuere isti volunt, fit enim ipsis, quod secundum amicitiam sic.

k Perfecta autem est bonorum amicitia, & secundum virtutem similium.

l Isti enim bona similiter volunt secundum quod boni, boni autem sunt per seipsos.

m Volentes autem bona amicis illorũ gratia maxime amici propter seipsos. n. sic habent, & non secundum accidens.

n Permanet igitur horum amicitia vsquequo vtique boni sunt. Virtus autem mansiuum.

o Et vterque simpliciter bonus, & amico. Boni n. & simpliciter boni vtiles ad inuicem, similiter autem & delectabiles, a dinuicem: vnicuique enim secũdum delectationem sunt propriæ actiones, & tales, bonorum autem tales, & similes.

A *sed quo vel bonum aliquod affert, vel voluptatem.*

Tales autem amicitiæ facile dissolui possunt, non permanentibus ipsis similibus, nam si non vlterius iucundi sint, aut vtiles, amare desistunt: vtilitas autem non permanet, sed alias, alia fit. Dimoto igitur eo propter quod erat amici, dissoluitur & amicitia, vtpote quæ ob illud erat.

B *Maxime autem amicitia talis in senibus fieri constat, huius enim ætatis homines non voluptatem, sed vtilitatem sequuntur.*

Et in iis iuuenibus atque viris, qui suæ student vtilitati, tales autem nec nec multum simul viuunt, interdum enim nec sunt iucundi, nec indigent: igitur tali congressione si non sint vtiles, nam eousque iucundi sunt, quousque boni consequendi spem habent.

Cum iis amicitiis, & hospitalitium ponunt.

C *Iuuenum autem amicitiæ ob voluptatem cõstat, viuunt enim cum affectu, & id maxime sequuntur, quod sibiipsis est iucundum, & præsens.*

At cum mutatur ætas, alia fiunt & ipsa iucunda, quocirca, cito fiunt amici citoque desistũt, nam simul cum eo quod ipsos afficit voluptate, & amicitia ipsa mutatur, talis vero voluptatis celeris fit mutatio.

D *Proni sunt etiam ipsi iuuenes ad amores. Plurimum enim amatoriæ amicitiæ perturbationes fiunt, & ob voluptatem, quapropter amant, & cito desistunt eadem die propositum sæpe mutantes, hi volunt totos dies vna versari simulq; viuere, sic enim fit ipsis, id quod per amicitiam suam affectant.*

Bonorum autem amicitia similiumque virtute perfecta est amicitia.

Hi namque mutuo sibi bona similiter volunt, quo boni sunt, boni vero sunt per seipsos.

E *Atque ij maxime sunt amici, qui bona amicis illorum gratia volunt, propter seipsos enim ita sese habent, & non per accidens.*

Permanet igitur horum amicitia quamdiu sunt boni, at virtus res permanens est.

Atque horum vterque bonum est simpliciter, & amico, boni enim ipsi, & absolute, & sibi mutuo boni sunt, & vtiles, & iucundi simili modo, nam boni, & absolute, & sibi mutuo sunt iracundi singulis n. proprie actiones sunt voluptati, & quæ sunt tales bonorum autem actiones tales sunt, aut similes.

A p Talis enim amicitia manſiua rationabiliter eſt, copulat enim in ipſa omnia quæcumque oportet amicis exiſtere. Omnis enim amicitia propter bonum eſt, vel propter delectationem, vel ſimpliciter, vel amanti, & ſecundum ſimilitudinem quandam huic autem exiſtunt omnia dicta ſecundum ſeipſos, hac enim ſimiles, & reliqua, & ſimpliciter bonum, & delectabile ſimpliciter eſt.

q Maxime itaque hæc amabilia, & amare autem, & amicitia in his maxime & optima.

B r Raro autem veriſimiliter conueniens tales eſſe, pauci enim tales.

ſ Adhuc autem indiget tempore, & cōſuetudine: ſecundum prouerbium enim non eſt ſcire, adinuicem autem ante dictos ſal conſumere, neque acceptari oportet prius, neque eſſe amicos antequam vterque vtrique appareat amabilis, & credatur.

C t Qui autem cito ad inuicem amicabilia faciunt, volunt quidem amici eſſe, non ſunt autem, ſi non & amabiles, & hoc ſciant, voluntas quidem igitur velox amicitiæ fit, amicitia autem non.

u Hæc quidem igitur, & ſecundum tempus, & ſecundum reliqua perfecta eſt, & ſecundum omnia hæc fit, & ſimile vtrique ab vtroque quod oportet amicis exiſtere.

Talis autem amicitia non ſine ratione permanens eſt, coniunguntur enim in ipſa omnia, quæ in amicis eſſe oportet, nam omnis amicitia, aut eſt ob bonum, aut ob voluptatem, vel ſimpliciter, vel amanti, & ob ſimilitudinem quandam, hæc autem omnia bonorum per ſeipſos amicitiæ inſunt, huic enim ſimiles ſunt & ceteræ, & id quod eſt abſolute bonum, eſt & iucundum ſimpliciter.

Maxime igitur hæc ſunt amabilia & amare, ac amicitia in his eſt maxime, & optima amicitia.

Sunt autem merito tales amicitiæ raræ. Pauci enim ſunt tales.

Tempore inſuper, & conſuetudine opus eſt: ſecundum enim prouerbium non fit vt mutuo ſe cognoſcant priuſquam ſimul conſumant dictam ſalis menſuram: nec igitur fit vt prius recipiant ſe, ſintque amici, quam amabilis vtique videatur eſſe, atque credatur vterque.

Qui vero ea celeriter inter ſeſe mutuo faciunt, quæ ad amicitiam attinent, volunt quidem eſſe amici, ſed non ſunt, niſi ſint amabiles, & id ipſum ſciant, amicitiæ namque voluntas, non amicitia celeriter fit.

Hæc igitur & tempore, & ceteris perfecta eſt amicitia, & per hæc omnia fit, & vtrique ſimilis eſt ab vtroque quod quidem amicis inſit oportet.

LECTIO III.

a POſtquam Philoſophus oſtendit quid eſt amicitia hic diſtinguit ſpecies amicitiæ. Et circa hoc duo facit. Primo diſtinguit ſpecies amicitiæ. Secundo oſtendit, in quibus amicitiæ ſpeciebus fiunt accuſationes, ſeu conqueſtiones, ibi. (Trinis itaque exiſtentibus, &c.) Circa primum duo facit. Primo diſtinguit ſpecies amicitiæ, quæ in æqualitate perſonarum ſaluatur. Secundo diſtinguit ſpecies amicitiæ, quæ eſt inter inæquales perſonas, ibi. (Altera enim eſt amicitiæ ſpecies. &c.) Circa primum duo facit. Primo diſtinguit amicitiæ ſpecies. Secundo oſtendit eas in æqualitate conſiſtere, ibi. (Sunt autem differentiæ amicitiæ, &c.) Circa primum tria facit. Primo diſtinguit amicitiæ ſpecies. Secundo determinat de eis per comparationem ad actum, ibi. (Quemadmodum autem in virtutibus, &c.) Tertio per comparationem ad ſubiectum, ibi. (In ſeueris autem, & ſenibus, &c.) Circa primum duo facit. Primo ponit ſpecierum diſtinctionem. Secundo determinat de ſingulis ſpeciebus, ibi. (Quæ quidem igitur, &c.) Dicit ergo primo, quod cum ſint tria amabilia, ſicut dictum eſt, ſcilicet bonum, id eſt, honeſtum ſimpliciter, delectabile, & vtile, hæc differunt ſpecie ab inuicem, non quidem ſicut tres ſpecies ex æquo diuidentes aliquod genus, ſed ſecundum prius & poſterius ſe habent, & quia ſecundum differentiam obiectorum diuerſificantur actus, conſequens eſt quod amationes ſecundum hæc tria differant ſpecie, vt ſcilicet alia ſpecies amationis, quia amatur aliquid propter bonum, & alia qua amatur aliquid propter delectabile, & alia qua propter vtile: & quia amicitiæ actus eſt amatio, conſequens eſt, quod etiam ſint tres
D ſpecies amicitiæ æquales numero amabilibus, quarum vna eſt amicitia propter honeſtum, quod eſt bonum ſimpliciter: alia propter delectabile, & tertia propter vtile. In ſingulis enim eorũ ſaluatur ratio amicitiæ ſuprapoſitæ, quia ſecundum vnumquodque horum trium poteſt eſſe aliquorum redamatio non latens, & ſecundum hæc tria poſſunt ſibi bona velle adinuicem ſecundũ quod amant, puta, ſi amant ſe propter virtutem, volunt ſibi inuicem bonum virtutis, ſi autem propter vtile, volunt ſibi inuicem bona vtilia, & ſi propter delectationem, delectabile. Deinde cum dicit.

b ¶ Determinat de prædictis amicitiæ ſpeciebus, quæ quidem non æqualiter ſub amicitia continentur, ſed ſecundum prius & poſterius, ſic
E ergo tria facit. Primo determinat de amicitia vtili, & de ea quæ eſt delectabilis, quæ per poſterius rationem amicitiæ participant. Secundo determinat de amicitia honeſti, quod eſt bonum ſimpliciter, cui primo & per ſe competit ratio amicitiæ, ibi. (Perfecta autem eſt bonorum, &c.). Tertio comparat alias amicitias ad iſtam, ibi. (Quæ autem propter delectabile.) Circa primum duo facit. Primo oſtendit quales ſint ſpecies amicitiæ imperfectæ. Secundo quibus competunt, ibi. (Maxime autem in ſenibus.) Circa primum duo facit. Primo oſtendit amicitiam vtilem, & delectabilem eſſe amicitias per

accidens

accidens. Secundo ostendit, quod sunt facile dissolubiles, ibi. (Facile dissolubiles, vtique, &c.) Dicit ergo primo, quod illi qui amant se ad inuicem propter vtilitatem, vnus non amat alterum propter seipsum sed secundum quod ab altero accipit sibi aliquod bonum, & simile est in his, qui se amant propter delectationem: non enim vnus amat alium propter hoc quod est taliter dispositus, puta quod est eutrapelus, id est virtuose se habens circa ludos, sed solum inquantum est sibi delectabilis, & sic patet, quod tam illi, qui amant propter vtile, amant propter bonum quod eis prouenit, quod etiam illi, qui amant propter delectationem amant propter delectabile, quod percipiunt, & ita non amant amicum secundum quod ipse in se est, sed secundum id quod accidit ei, scilicet secundum quod est vtile, vel delectabile, vnde patet, quod huiusmodi amicitiæ non sunt amicitiæ per se, sed per accidens, quia non amatur homo secundum id quod ipse est, sed secundum quod aliquid exhibet secundum vtilitatem vel delectationem. Deinde cum dicit.

c ¶ Ostendit huiusmodi amicitias facile esse dissolubiles, sunt enim propter aliquid quod accidit hominibus, qui amantur, in quo homines non permanent semper sibi similes, sicut non semper idem homo est delectabilis, vel vtilis. quando igitur illi qui amabantur desinunt esse delectabiles, vel vtiles, amici eorum quiescunt ab amando. Et hoc maxime manifestum est in amicitia vtilis, non enim semper est idem vtile homini, sed aliud & aliud secundum diuersa tempora, & loca, sicut in ægritudine est vtilis medicus, & in nauigando nauta, & sic de aliis, quia ergo amicitia non habebatur ad ipsum hominem secundum se, sed ad vtilitatem, quæ ab ipso est, quod dissoluta amicitiæ causa, etiam amicitia dissoluatur, & simile contingit circa amicitiam delectationis. Deinde cum dicit.

d ¶ Ostendit quibus huiusmodi amicitiæ competant. Et primo ostendit quibus competat amicitia vtilis. Secundo quibus competat amicitia delectabilis, ibi. (Iuuenum autem amicitia, &c. (Ponit autem tria genera hominum, quibus competit amicitia vtilis. Et primo dicit, quod maxime talis amicitia videtur fieri in senibus, qui non quærunt delectabile, propter delectabilitatem corporis, & sensuum, sed quærunt vtile, inquantum scilicet indigent, vt subueniatur naturæ iam deficienti. Secundo ibi.

e ¶ Dicit, quod hæc amicitia competit adolescentibus, & iuuenibus, qui quærunt vtile, & hi quidem non omnino sunt tales, vt se mutuo ament, neque etiam conuiuunt adinuicem, quia quandoque non sunt sibi inuicem delectabiles, nec vnus indiget societate alterius nisi solum propter vtilitatem. Intantum enim mutua societas est eis delectabilis, inquantum per hoc habent aliquam spem boni, ad quod fit eis vtilis talis societas. Tertio ibi.

f ¶ Dicit, quod ad amicitias, quæ sunt propter vtilitatem, quidam reducunt etiam amicitiam peregrinorum, qui se inuicem amare videntur propter vtilitatem, quam vnus ab alio habet in sua peregrinatione.]Deinde cum dicit.

g ¶ Ostendit quibus competat amicitia delectabilis. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit quib. competat huiusmodi amicitia, & dicit, quod

A amicitia, quæ est propter delectationem, maxime videtur esse iuuenum, quia viuunt secundum quod feruntur a passionibus, nondum roborato in eis iudicio rationis, quo passiones ordinentur, & quia passiones omnes terminantur ad delectationem & tristitiam, vt in Secundo habitum est, consequens est, quod ipsi maxime prosequuntur id quod est eis delectabile secundum præsens tempus. Passiones.n. pertinent ad partem sensitiuam, quæ maxime respicit præsens, amare autem hoc, quia est factiuum delectationis in futurum, iam accedit ad rationem vtilis. Secundo ibi.

h ¶ Ostendit horum amicitias esse facile mutabiles dupliciter. Primo quidem ex parte delectabilium, quia sc. transeunte ætate fiunt eis alia
B delectabilia. Non enim eadem sunt, in quib. delectantur pueri, & adolescentes, & iuuenes, & ideo tales de facili cessant, quia simul transmutato delectabili, transit amicitia. Iuuenilis autem delectationis est velox transmutatio, eo quod tota eius natura in quadam transmutatione consistit. Secundo ibi.

i ¶ Ostendit idem ex parte amantium. Et dicit, quod iuuenes sunt amatiui, id est prompti, & vehementes in amore, quia scilicet amant, non ex electione, sed secundum passionem, & inquantum concupiscunt delectationem: & ideo vehementer intense amant, & quia passio de fa-
C cili transit, sicut & facile aduenit, inde est, quod tales sicut de facili amare incipiunt, ita cito quiescunt ab amando & multotiens eadem die amicitiam ineunt, & dissoluunt, sed quamdiu amicitia durat, volunt tales per totum diem sibi inuicem commanere, & conuiuere sibiipsis, inquantum sunt sibi mutuo delectabiles. Isto enim modo disponitur in eis amicitia. Deinde cum dicit.

k ¶ Determinat de amicitia principali, quæ est propter bonum virtutis. Et primo proponit huiusmodi amicitiam esse perfectam, & dicit, quod illa amicitia, quæ est bonorum, & sibi inuicem similium secundum virtutem, est perfecta amicitia. Secundo ibi.

l ¶ Probat, quod dixerat ostendendo conditiones huiusmodi amicitiæ. Et primo ostendit,
D quod huiusmodi amicitia, est per se, & non per accidens. Secundo ostendit, quod nihil ei deest, ibi. (Et vterque simpliciter bonus, &c.) Tertio, quod est rara, ibi. (Raras autem verisimile, &c.) Circa primũ tria facit. Primo ostendit, quod prædicta amicitia est per se, & non per accidens. Illi enim, qui sunt sibi similes in virtute, volunt sibi inuicem bona inquantum sunt boni, sunt autem boni, secundum seipsos, nam virtus est quædam perfectio faciens hominem bonum, & opus ipsius. Ergo patet, quod tales volunt sibi bona, secundum seipsos, vnde eorum amicitia est per se. Secundo ibi.

E *m* ¶ Ex hoc concludit, quod talis amicitia sit maxima: semper enim illud quod est per se, est potius eo quod est per accidens. Cum igitur hæc amicitia sit per se, aliæ autem per accidens consequens est, quod virtuosi, qui volunt bonum amicis propter eos, & non propter aliquid, quod sibi ex eis proueniat, sunt maxime amici. Tertio ibi.

n ¶ Concludit vlterius per hoc, quod tales amant seipsos propter hoc, quod boni sunt, consequens est, quod eorum amicitia permanet quousq; sunt boni secundum virtutem, virtus autẽ est habitus permanens, & non de facili transiens,

vt patet ex his, quæ in Secundo dicta sunt, ergo A talis amicitia est diuturna. Deinde cum dicit.

o ¶ Ostendit, quod huic amicitiæ nihil deest, quod pertinet ad rationem perfecti, vt patet in Tertio Physicorum. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit, quod hæc amicitia comprehendit ea quæ sunt in aliis amicitiis, & dicit, quod in ista amicitia vterque amicus est bonus, non solum simpliciter, scilicet secundum seipsum, sed etiam secundum comparationem ad suum amicum quia illi qui sunt virtuosi, sunt etiam simpliciter boni, & vtiles sibi inuicem, & simpliciter delectabiles, & hoc ideo, quia vnicuique sunt delectabiles propriæ actiones, & tales id est actiones similes propriis. Actiones autẽ virtuosorũ sunt quidem, B quæ vnius propriæ sibi, & quæ alterius similes propriis, non enim contrariantur sibi operationes, quæ sunt secundum virtutem, sed omnes secundum rationem rectam sunt, sic ergo manifestum est, quod amicitia virtuosorum non solum habet bonum simpliciter, sed etiam delectationem, & vtilitatem. Secundo ibi.

p ¶ Concludit iterum, quod talis amicitia rationabiliter est diu permansiua, & non facile pertransiens, quia in ea coniunguntur omnia quæcunque requiruntur ad amicos. Omnis enim amicitia est propter bonum, vel propter delectationem & hoc, vel simpliciter, puta cum id, quod amatur est simpliciter bonum, & delectabile, vel C quia est bonum, vel delectabile amanti, & hoc est esse bonum & delectabile non simpliciter; & proprie, sed secundum quandam similitudinem ad id, quod est vere, & proprie bonum, & delectabile. In hac enim amicitia omnia prædicta existunt non per accidens, sed per se. Illi enim qui sunt similes secundum hanc amicitiam virtutis, & reliqua bona habent, quia quod est simpliciter bonum, etiam est delectabile, & sic quia huiusmodi amicitia habet omnia, quæ ad amicitiam requiruntur, non de facili dissoluitur. Illud enim permitti consueuit, in quo defectus aliquis inuenitur. Tertio ibi.

q ¶ Concludit iterum hanc amicitiam esse maximam, quia scilicet illa in quibus coniunguntur omnes rationes amandi, sunt maxime amabilia, & talia sunt bona honesta, quia & sunt bona simpliciter, & sunt delectabilia, & vtilia, vnde per consequens oportet, quod amare in his maxime accidat, & amicitia horum sit maxima. Deinde cum dicit.

r ¶ Ostendit prædictam amicitiam esse raram, quod est signum perfectionis, nam perfectio in quolibet genere rarius inuenitur. Circa hoc autem tria facit. Primo ostendit propositum. Secundo excludit oppositum, ibi. (Quia autem cito, &c.) Tertio epilogum, ibi. (Hoc quidem igitur, &c.) Propositum autem ostendit duabus rationibus, quarum prima est. Quia hæc amicitia est virtuosorum, pauci autem sunt tales propter difficultatem attingendi medium, vt dictum est in secundo, vnde verisimile est, quod tales amicitiæ sunt raræ. Secundam rationem ponit ibi.

s ¶ Quia scilicet amicitia talium indiget longo tempore, & mutua assuefactione, vt se inuicem possint cognoscere virtuosos, & amicos, quia secundum quod dicitur in prouerbio, non contingit, quod aliqui se inuicem cognoscant, antequam simul comedant mensuram salis. Non oportet autem, quod vnus acceptat alium ad hoc, quod sit eius amicus, antequam vnus appareat alteri amandus, credaturque ita esse, & hoc raro contingit, vnde tales amicitiæ sunt raræ. Secundo ibi.

t ¶ Excludit obiectionem de illis, qui videntur cito fieri amici, & dicit, quod illi qui cito sibi inuicem exhibent opera amicitiæ, manifestant quod volunt esse amici, non tamen adhuc sunt, quousque sciant, quod sint amabiles inuicem, & sic patet, quod cito fit in homine voluntas amicitiæ, & tamen non ita est de amicitia. Tertio ibi.

u ¶ Epilogando concludit, quod prædicta amicitia est perfecta, & secundum reliqua, quæ dicta sunt, & perficitur secundum omnia quæ sunt in aliis amicitiis, & simile fit vtrique amicorum ab altero quod requiritur ad amicitiam propter hoc, D licet quod sunt similes in virtute.

LECTIO IV.

a QVæ autem propter delectabile similitudinem huius habet, etenim boni delectabiles ad inuicem, similiter autem & qui propter vtile, etenim tales ad inuicem boni.

b Maxime autem, & in his amicitiæ permanent cum æquale fiat ab inuicem, puta delectatio, & non solum sic, sed ab eodem quale eutrapelis, & non vt amatori & amato: neque enim in eisdem delectantur isti sed hic quidem vides illum, hic autem famulatum recipiens ab amatore, finiente autem pulchritudine, quandoque & amicitia finit, huic quidem enim non est visio delectabilis, huic autem non fit famulatus.

c Multi autem rursus permanent, si ex consuetudine mores diligunt, similis consuetudinis existens.

LECTIO IV.

EA vero, quæ ob voluptatem, & ea quæ ob vtilitatem est, similitudinem huius habet, boni namque, & iucundi & vtiles sibi mutuo sunt.

Maxime autem & tales amicitiæ permanent, cum æquale fit ab vtrisque & voluptas & non solum hoc modo, sed etiam ab eodem, vt inter facetos fit, & non inter amatorem ac adamatum: hi namque non delectantur eisdem, sed E *ille quidem aspectu gaudet adamati, hic autem obsequio amatoris: desinente vero pulchritudine, amicitia quoque nonnunquam desinit, illi namque aspectus non est iucundus, huic autem obsequium non præstatur.*

Plerique autem in amicitia permanent, si ex consuetudine mores dilexerunt, eosdem mores habentes.

d Quid autem non delectabile commutant, sed vtile in amabilibus, & sunt minus amici, & permanent.

e Qui autem propter vtile existentes amici, simul cum conferente dissoluuntur, non enim ad inuicem erant amici, sed vtilis.

f Propter delectationem quidem igitur, & propter vtile, & prauos contingit amicos ad inuicem esse, & epyiches prauis, & neutrum quodcumque, propter seipsos autem palam, quia solos bonos: mali enim non gaudent seipsis, si non aliqua vtilitas fiat.

g Et sola autem bonorum amicitia intransmutabilis est, non enim facile vlli credere de eo, qui multo tempore ab ipso probatus est, & credere in his, & nunquam vtique iniustum facere, & quæcunque alia in ea, quæ vt vere amicitia dignificantur, in aliis autem nihil prohibet talia fieri, quia enim homines dicunt amicos, & propter vtile, quemadmodum ciuitates, videntur enim compugnationes ciuitatibus fieri gratia conferentis, & eos qui propter delectationem ad inuicem diligunt quemadmodum pueri, forte quidem oportet dicere, & nos amicos.

h Species autem amicitiæ plures, & primo quidem & principaliter bonorum, & secundum quod boni. Reliquas autem secundum similitudinem, secundum enim quod bonum aliquid, & simile aliquid sic amici; etenim delectabile bonum aliquod amatoribus delectationum, non omnino autem hæc copulantur, neque fiunt amici propter vtile, & delectabile, non enim omnino coniunguntur, quæ secundum accidens, in has autem species amicitia distributa, praui quidem erunt amici propter delectationem, vel vtile sic similes existentes, boni autem propter seipsos amici, secundum quod enim boni: isti quidem igitur simpliciter amici, illi autem secundum accidens, & in assimilari his.

A *Sed qui non voluptatem in amoribus, sed vtilitatem commutant, ij & minus sunt amici, & minus permanent.*

Qui vero sunt ob vtilitatem amici, ij simul cum vtilitate dissoluuntur, non enim hi sese mutuo, sed vtilitatem amabant.

Fit igitur, vt praui prauis, & boni prauis, & neutri quibusuis amici sint ob voluptatem, atque vtilitatem, sed boni soli sunt propter seipsos amici, mali namque seipsis non gaudent nisi vtilitas proueniat aliqua. B

In sola etiam bonorum amicitia nullum calumnia locum habet, non enim facile cuique quispiam de eo credere potest, quem ipse diuturno tempore comprobauit. In his ipsis est, & sibi mutuo credere, & nunquam iniuriam facere, cæteraque omnia, quæ amicitiæ veræ censentur inesse, in cæteris autem amicitiis, nihil prohibet ea, quæ sunt hisce contraria fieri, interdum namque homines eos etiam dicere consueuerunt amicos, qui ob vtilitatem amant, vt ciuitates, C *Societas enim à ciuitatibus vtilitatis gratia fieri videtur, & item eos, qui se propter voluptatem mutuo diligunt, vt pueri, nos etiam fortasse tales quidem amicos dicere oportet.*

Et asserere species amicitiæ plures esse, atque primo quidem, & proprie amicitiam eam esse, quæ bonorum est hominum ratione sane qua boni sunt, cæteras autem per similitudinem, quo namque bonum quoddam in ipsis est, & simile, hoc sunt amici, id enim quod afficit voluptate bonum quoddam his est, qui voluptatem amant, non autem multum hæ copulantur, nec iidem ob D *vtilitatem voluptatemque fiunt amici, nam ea quæ per accidens sunt, non nimium coniunguntur, in has autem species amicitia distributa, praui quidem erunt ob voluptatem, aut vtilitatem amici hac ratione similitudinem subeuntes, boni autem sunt propter seipsos amici, ea namque ratione, qua boni sunt, hi igitur sunt absolute amici, illi vero per accidens, & quia sunt similes his.*

LECTIO IV.

a POstquam Philosophus determinauit de tribus amicitiæ speciebus, hic comparat eas ad inuicem. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit, in quo aliæ amicitiæ sunt similes perfectæ. Secundo, in quo ab ea differant, ibi. (Propter delectationem quidem igitur, &c.) Tertio epilogat ea, quæ dicta sunt, ibi. (Species autem amicitiæ, &c.) Circa primum duo facit. Primo ostendit similitudinem aliarum amicitiarum ad perfectam quantum ad causam amandi, & dicit, quod illa amicitia, quæ est propter delectabile, habet similitudinem perfectæ amicitiæ inquantum virtuosi sunt sibi inuicem delectabiles. Et similiter amicitia quæ est propter vtile, est similis perfectæ amicitiæ, inquantum virtuosi sunt sibi inuicem vtiles. Secundo ibi.

E b ¶ Ostendit similitudinem quantum ad permanentiam amicitiæ. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit, quomodo amicitiæ vtilis & delectabilis sunt permansiuæ. Secundo, quæ earum sit permanentior, ibi. (Quæ autem propter vtile, &c. Circa primum duo facit. Primo proponit duos modos, quibus prædictæ duæ amicitiæ sunt permanentes, & in hoc habent similitudinem perfectæ amicitiæ. Secundo ponit modos, in quibus deficiunt à permanentia, ibi. (Qui autem non delectabile, &c.) Primo ergo ponit primum modum permanentiæ dicens, quod etiam in his, qui sunt amici propter vtile & delectabile, maxime sunt amicitiæ permanentes, cum idem & æquale

ſibi inuicem rependant, puta delectationem pro delectatione, & quia ſecundum diuerſa delectabilia ſunt diuerſæ delectationes ſpecie, & quantitate differentes, oportet quod ad permanentiam amicitiæ non ſolum rependatur delectatio, ſed etiam ab eodem delectabili, ſicut accidit in eutrapelis, quorum vnus delectatur in ludo alterius, non autem oportet ſic eſſe, ſicut accidit inter duas perſonas ſe amantes amore venereo, quia quandoque tales non delectantur in eiſdem, ſed amator delectatur in hoc, quod videt amati pulchritudinem, amatus autem in hoc, quod recipit ſeruitium ab amatore, quibus ceſſantibus quandoque ceſſat amicitia delectabilis, dum ſcilicet ab vna parte ceſſat viſio, & ex alia parte ceſſat ſeruitium. Secundum modum permanentiæ ponit ibi.

A B

c ¶ Et dicit, quod etiam in amicitia vtilis & delectabilis, multi permanent in amicitia, ſi vnus diligat mores alterius, ſicut luxurioſus diligit mores alterius luxurioſi, vel vnus cupidus lucri, diligit mores alterius, non quod tales mores ſint ſecundum ſe diligibiles, ſed ſecundum conſuetudinem, inquantum ſcilicet ambo ſunt ſimilis conſuetudinis, ſimilitudo autem eſt per ſe cauſa amicitiæ niſi per accidens impediat priuatum bonum, vt ſupra dictum eſt, vnde cum mores mali ex conſuetudine acquiſiti ſint permanentes, ſequitur quod talis amicitia ſit permanſiua. Deinde cum dicit.

C

d ¶ Ponit modum, quo amicitia deficit in permanendo, & dicit, quod illi qui in amabilibus non recompenſant delectabile pro delectabili, ſed vtile pro delectabili, ſunt amici propter minorem ſimilitudinem, vnde minus permanent in amicitia. Deinde cum dicit.

e ¶ Comparat permanentiam vtriuſque amicitiæ, & dicit, quod illi qui ſunt amici propter vtile, ſimul ſeparantur ab amicitia ceſſante vtilitate, quia non erant ad inuicem amici ſui ipſorum, ſed vtilitatis: delectatio autem magis prouenit ab ipſo amato, ſecundum ſeipſum, quàm vtilitas, quæ eſt quandoque ſecundum aliquam rem exteriorem. Deinde cum dicit.

D

f ¶ Ponit duas differentias duarum amicitiarum ad perfectam. Primo ergo concludit ex præmiſſis, quod propter delectationem, & vtilitatem poſſunt ſibi inuicem fieri amici homines cuiuſcunque conditionis, ſcilicet boni bonis, & mali malis, & etiam illi qui non ſunt virtuoſi, nec vitioſi, & ad vtroſlibet, & ad inuicem, ſed ſecundum perfectam amicitiam, qua homines propter ſeipſos amantur, non poſſunt fieri amici niſi boni, quia in malis non inuenitur aliquid, vnde poſſint ſe inuicem amare, aut in ſe delectari, niſi propter aliquam vtilitatem. Secundam differentiam ponit ibi.

g ¶ Et dicit, quod ſola amicitia bonorum, quæ eſt perfecta eſt de ſe intranſmutabilis. Tranſmutatur enim amicitia maxime per hoc, quod vnus amicorum inuenit in alio id, quod amicitiæ contrariatur, ſed hoc non poteſt contingere in amicitia bonorum, quia homo non de facili credit aliquod malum de illo quem multo tempore probauit, & nunquam inuenit eum aliquid iniuſtum facientem, & in quo inuenit omnia, quæcunque reputantur digna ad veram amicitiam, vnde talis amicitia non diſſoluitur, tum quia eſt per ſe, & non per accidens, tum quia eſt perfecta, omnia in ſe continens quæ ad amicitiam requiruntur, quæ rationes ſunt ſupra poſitæ, tum etiam quia non compatitur impedimentum amicitiæ, quod nunc pro ratione inducitur, ſed in aliis amicitiis, nihil prohibet, quod vnus credat malum de alio, quod vnus iniuſtum faciat alij, vnde non eſſent ſecundum has amicitias dicendi aliqui amici, ſed quia homines conſueuerunt tales vocare amicos tamillos, quàm qui propter vtile amant, ſicut dicitur eſſe amicitia inter ciuitates propter vtilitatem compugnationis contra inimicos, quàm eos, qui diligunt ſe inuicem propter delectationem; ſicut patet de pueris, ideo oportet, quod etiam nos ſequendo conſuetudinem communiter loquentium tales nominemus amicos. Deinde cum dicit.

h ¶ Epilogat quæ dicta ſunt de ſpeciebus amicitiæ. Et dicit quod plures ſunt amicitiæ ſpecies. Et primo quidem & principaliter eſt amicitia bonorum, ſecundum quod ſunt boni: reliquæ autem amicitiæ dicuntur ſecundum ſimilitudinem eius. Intantum enim dicuntur ſecundum illas amicitias aliqui amici, inquantum eſt ibi aliqua ſimilitudo veræ amicitiæ. Manifeſtum eſt enim, quod delectabile videtur eſſe quoddam bonum amatoribus delectationum, & ita hæc amicitia habet aliquam ſimilitudinem eius, quæ eſt ſimpliciter bonum, & eadem ratio eſt de amicitia vtilis, nec tamen hæ duæ amicitiæ ſemper coniunguntur, vt ſcilicet ſint idem amici propter vtile, & delectabile, quia ea quæ ſunt per accidens, non coniunguntur vniuerſaliter, vt muſicum, & album, prædictæ autem amicitiæ ſunt per accidens, ſicut ſupra dictum eſt, vnde non ſemper coniunguntur. Si igitur cum in prædictas ſpecies amicitia diuidatur, mali poſſunt ſibi inuicem eſſe amici, inquantum ſcilicet ſunt ſibi ſimiles in altero horum, ſed ſoli boni ſunt ſimpliciter amici, alij autem ſunt amici ſecundum ſimilitudinem inquantum ſcilicet aſſimilantur bonis.

E

LECTIO V.

a QVemadmodum autem in virtutibus, hi quidem ſecundum habitum, hi autem ſecundum operationem boni dicuntur, ſic & in amicitia, hi quidem enim conuiuentes gaudent ad inuicem, & tribuunt bona, hi autem dormientes, vel ſeparati loci non operantur quidem ſic autem habent, vt operari amicabiliter: loca enim non diſſoluunt amicitiam ſimpliciter, ſed operationem.

LECTIO V.

VT autem in virtutibus alij habitu, alij actu boni dicuntur, ſic & in amicitia, amicorum enim alij ſimul viuentes gaudent ſe mutuo, bonaque conferunt, alij dormientes, aut locis ſeiuncti, non operantur quidem, ſed ita ſeſe habent, vt operentur amice, loca namque non diſſoluunt amicitiam abſolute, ſed operationem.

b Si autem diuturna absentia fiat, & amicitiæ videntur obliuionem facere, vnde dictum est multas vtique amicitias, non appellatio dissoluit.

c Non videntur autem, neque senes, neque seueri amatiui esse, propter non habere in ipsis quid delectationis, nullus autem potest per diem commorari cum tristi, neque cum non delectabili, maxime enim natura videtur triste quidem fugere, appetere autem delectabile.

d Qui autem recipiuntur adinuicem, non conuiuentes autem beneuolis assimilantur magis quam amicis.

e Nihil enim sic amicorum, vt conuiuere, vtilitatem quidem enim indigentes appetunt, commorari autem simul per diem etiam beati, solitariis quidem enim esse his nequaquam conuenit, conuersari autem ad inuicem non est non delectabiles existentes neque gaudentes eisdem, quod continuatiua videtur habere.

f Maxime quidem igitur est amicitia, quæ bonorum, quemadmodum multotiens dictum est, videtur enim amabile quidem, & eligibile, quod simpliciter bonum, vel delectabile, vnicuique autem, quod ipsi tale, bonus autem bono propter ambo hæc.

g Assimilatur enim amatio quidem passioni, amicitia autem habitui.

h Amatio enim non minus ad inanimata est, redamat autem cum electione, electio autem ab habitu.

i Et bona volunt amicis illorum gratia, non secundum passionem, sed secundum habitum.

k Et amantes amicum, quod ipsis bonum amant, bonus enim amicus factus, bonum fit cui amicus, vterque igitur amat, & quod ipsi bonum, & æquale tribuit voluntati, & speciei, dicitur enim amicitia æqualitas, maxime itaque ei, quæ bonorum hæc existunt.

A *Quod si diuturna absentia fuerit, amicitia quoque videtur obliuionem efficere, vnde dictum est, taciturnitas amicitias complures dissoluit.*

Atqui neque senes, neque seueri videntur esse ad amicitiam apti, exigua enim afficiunt voluptate, nemo autem conuersari cum eo potest, qui dolorem afferat, aut non sit iucundus maxime namque natura videtur molestiam quidem fugere, oblectamenta autem affectare.

Qui vero se quidem mutuo accipiunt, non simul autem viuunt, ij beneuolis magis sunt similes, quam amicis.

B *Nihil enim tam proprium est amicorum, quam viuere simul, nam egentes quidem vtilitatem affectant, simul autem viuere, & ipsi beati, etenim solitarios quidem hos esse minime conuenit vt simul autem degant fieri non potest, nisi sint iucundi eisdemque gaudeant, quod quidem amicitia sodalitia videtur habere.*

Bonorum igitur amicitia, maxime est, vt sæpe diximus, nam amabile quidem idem id, & expetibile esse constat, quod est absolute bonum, C *aut iucundum, vnicuique vero, quod ipsi est tale; bono autem propter hæc vtraque bonus.*

At vero amor quidem similis est affectui, amicitia vero habitui.

Amor namque non minus ad inanimata, amici autem amant se mutuo cum electione, electio vero ab habitu proficiscitur.

Et volunt his bona quos amant illorum gratia, non per affectum, sed habitum.

D *Et amantes amicum id amant, quod sibiipsis est bonum, vir enim bonus factus amicus, bonum fit ei, cui iam est amicus, vterque igitur & id quod sibi bonum est, amat, & par reddit voluntate, atque iucunditate: dicitur enim amicitia æqualitas, maxime autem bonorum, hæc amicitiæ insunt.*

LECTIO V.

a POstquam Philosophus distinxit species amicitiæ, hic determinat de eis per comparationem ad actum proprium amicitiæ. Et circa hoc duo facit. Primo distinguit amicitiam per habitum, & actum. Secundo probat quod supposuerat, ibi. (Assimilatur autem amatio, &c.) Circa primum tria facit. Primo distinguit amicitias per habitum, & actum. Secundo ostendit, quod quidam priuantur amicitia propter defectum actus, ibi. Si autem diuturnam, &c.) Tertio ostendit amicitiam bonorum maximam esse ex ratione ipsius actus amicitiæ, ibi. (Maxime quidem igitur, &c.) Dicit ergo primo, quod sicut est in aliis virtutibus, quod quidam dicuntur boni, id est virtuosi secundum habitum, puta fortes, vel liberales, etiam quando actu virtutis non exercent, quidam vero dicuntur virtuosi secundum hoc quod actu exercent operationem virtutis, ita etiam est & in amicitia, quod qui-
E dam dicuntur actu amici inquantum conuiuunt cum delectatione ad inuicem, & sibi inuicem benefaciunt, quæ duo videntur pertinere ad actum amicitiæ: quidam vero non operantur actu opera amicitiæ, sed tamen sic sunt dispositi secundum habitum, vt inclinentur ad operandum huiusmodi opera, sicut patet de amicis quando dormiunt, vel quando ab inuicem loco separantur: non enim ipsa amicitia simpliciter dissoluitur propter distantiam locorum, sed sola amicitiæ operatio, & sic patet, quod amicitia

remanet per habitum, etiam operatione cessan- te. Deinde cum dicit.

b Ostendit, quomodo in quibusdam deficit amicitia propter defectum actus. Et primo ostendit propositum. Secundo probat, quod supposuerat, ibi. (Nihil enim sic est, &c.) Ostendit autem propositum circa tria genera hominum. Primo quidem circa eos, qui diu ab inuicem separantur, vnde dicit, quod si absentia amicorum ab inuicem fit diuturna, videtur facere obliuionem amicitiæ præcedentis, sicut & alij habitus per dissuetudinem operandi debilitantur, & tandem deficiunt, oportet enim sicut habitus per consuetudinem operum acquiruntur, ita per idem conseruentur, nam vnumquodque B conseruatur per suam causam, & ideo dictum est in prouerbio, quod multæ amicitiæ dissoluuntur per hoc, quod vnus alium non appellat, & non colloquitur, & conuiuit alteri. Secundo ibi.

c ¶ Ostendit idem circa senes, & seueros, & dicit, quod neque etiam senes, neque seueri, id est homines austeri in verbis, & conuictu videntur esse amatiui, id est apti ad amicitiam, propter hoc, scilicet quod non sunt apti ad amicitiæ actum, qui est conuiuere, parum enim inuenitur in eisde delectatione, & ideo non possunt de facili conuiuere, quia nullus potest per diem, id est per longum tempus morari cum homine, qui contristat, vel cum eo qui non delectat, maxime enim videtur secundum naturam hominibus, & aliis animalibus, quod fugiant tristitiam, & appetant delectationem, quæ nihil aliud esse videtur, quàm quies appetitus in bono desiderato. Tertio ibi.

d ¶ Ostendit idem circa tertium genus hominum, qui scilicet recipiunt se ad inuicem in hoc, scilicet quod vnus acceptat mores, & conuersationem alterius, & tamen propter aliquam causam nunquam conuiuunt ad inuicem, & dicit quod tales magis sunt similes beneuolis, quàm amicis, quia amicitia conuictum per aliquod tempus requirit. Deinde cum dicit.

e ¶ Probat quod supposuerat, scilicet quod conuiuere requiratur ad amicitiam, sicut proprius actus eius. Et dicit, quod nihil est proprium D amicorum, sicut conuiuere, posuit enim duo supra ad actum amicitiæ pertinere, scilicet conuiuere, & tribuere inuicem bona, quod est vtilitatem afferre amico, quam quidem vtilitatem non omnes in amicis quærunt, sed soli indigentes, sed morari simul per diem, id est per aliquod longum tempus cum amicis appetunt etiam beati, id est homines in bonis abundantes, quibus non conuenit, quod sint solitarij, nec possunt simul homines ad inuicem conuersari, si non sint sibi mutuo delectabiles, & non gaudeant in eisdem, quæ duo inueniuntur in amicitia eorum, E qui sunt simul nutriti. Sic ergo patet, quod præcipuus actus amicitiæ est conuiuere amico. Deinde cum dicit.

f ¶ Concludit ex præmissis, quod sit maxima A amicitia illa, quæ est bonorum, sicut iam pluries dictum est, hoc enim videtur esse amabile, & eligibile secundum se, & simpliciter, quod est simpliciter bonum vel delectabile: sed vnicuique est amabile & eligibile, quod est tale scilicet bonum, vel delectabile quantum ad ipsum: sed vnus virtuosus est amabilis, & eligibilis alteri propter hæc ambo, quia scilicet vterque est bonus & delectabilis simpliciter, & vterque est bonus & delectabilis alteri, vnde maxime possunt virtuosi delectabiliter ad inuicem conuiuere. Deinde cum dicit.

g ¶ Probat quod supra posuerat, scilicet quod amicitia non solum dicatur secundum actum, sed etiam secundum habitum. Et circa hoc tria facit. Primo proponit quod intendit, & dicit, quod amatio videtur importare passionem; sed amicitia videtur importare habitum, & esse similis aliis habitibus. Secundo ibi.

h ¶ Probat propositum duabus rationibus, quarum prima est, quod amatio simplex potest esse etiam ad inanimata, sicut dicimur amare vinum, vel aurum: sed redamare, quod pertinet ad rationem amicitiæ, vt supra dictum est, est cum electione: non est enim nisi rationabilium ad inuicem, quod autem fiat ex electione, non fit ex passione, sed magis ab habitu. Ergo amicitia est habitus. Secundam rationem ponit

i ¶ Et dicit, quod homines volunt secundum C amicitiam bona amicis propter ipsos amicos, nam si eis vellent bona propter seipsos, hoc magis esset diligere se, quàm alios, amare autem alios eorum gratia, non est secundum passionem, quia passio cum pertinet ad appetitum sensitiuum, non excedit proprium bonum amantis, vnde relinquitur propter hoc, quod sit secũdum habitum, & sic amicitia est habitus. Tertio ibi.

k ¶ Respondet cuidam obiectioni tacite, dictum est enim supra, quod vnicuique est amabile, quod est ei bonum, contra quod videtur esse, quod homo amat amicum illius gratia, sed ipse respondet quod illi, qui amant amicum, amant id, quod est bonum sibiipsis, nam quando ille, qui est bonus in se, est factus amicus alicui, fit etiam bonum amico suo, & sic vterque dum amat amicum, amat quod sibi bonum est & vterque retribuit æquale suo amico, & quantum ad voluntatem, inquantum scilicet vult ei bonum, & quantum ad speciem voluntatis, inquantum scilicet ei bonum, non sui, sed illius gratia, quia amicitia quædam æqualitas est, inquantum scilicet requirit mutuam amationẽ, & hoc videtur addere supra modum virtutis: nam in qualibet virtute sufficit actus virtuosi: sed in amicitia non sufficit actus vnius, sed oportet, quod concurrant actus duorum mutuo se amantium, & ideo Philosophus non dixit absolute, quod est virtus, sed addit, vel cum virtute, quia videtur aliquid addere supra rationem virtutis, hæc autem quæ dicta sunt de amicitia, maxime videntur inueniri in amicitia bonorum.

LECTIO VI.

a IN seueris autem & senibus minus fit amicitia quanto magis discoli sunt, & minus colloquiis gaudent: hæc enim maxime videntur esse amicabilia, & factiua amicitiæ, propter quod iuuenes fiũt amici cito: senes autem non, non n. fiunt

LECTIO VI.

IN seueris autem atque senibus tanto minus fit amicitia, quanto difficiliores sunt, & minus cogreßionibus gaudent, hæc n. ad amicitiam maxime spectare, & ipsam efficere videtur, quocirca iuuenes quidem cito, senes autem non cito fiunt amici, non enim fiunt his amici,

amici quibus vtique non gaudent: similiter autem neque vtique seueri, sed tales beneuoli sunt ad inuicem: volunt enim bona, & obuiant ad necessitates: amici autem non omnino sunt, propter non commorari, neque ad inuicem, quæ vtique maxime esse videntur amicabilia.

b Multis autem esse amicum, secundum perfectam amicitiam non contingit, quemadmodum neque amare multos simul, assimilatur enim superabundantiæ, tale autem ad vnum natum est fieri.

c Multos autem simul eidem placere valde non facile, forte autem neque bonum esse.

d Oportet autem & experientiam accipere, & in consuetudine fieri, quod omnino difficile.

e Propter vtile autem & delectabile multis placere cōtingit, multi enim tales, & in pauco tempore ministrationes.

f Horum autem magis videtur amicitia, quæ propter delectabile cum eadem ab ambobus fiant & gaudeant adinuicem, vel eisdem, quales iuuenū sunt amicitiæ.

g Magis quidem enim in his liberale, quæ autem propter vtile negociatorum.

h Et beati autem vtilibus quidem, nihil indigent, delectabilibus autem, conuiuere enim volunt aliquibus. Triste autem paucum quidem tempus ferunt, continue autem vtique nullus sustineret, neque ipsum bonum, si triste ipsi erit.

i Propter quod amicos delectabiles quærunt, oportet autem forte, & bonos tales existentes, & adhuc sibiipsis existunt quæcumque oportet amicis.

k Qui autem in potestatibus, diuisis videntur vti amicis, alii enim ipsis sunt vtiles, & alteri delectabiles, ambo autem idem non omnino.

l Neque enim delectabiles cum virtute quærunt, neque vtiles in bona, sed hos quidem eutrapelos, delectabile appetentes, hos autem dynos operari, quod præceptum est, hæc autem non omnino fiunt in eodem.

m Delectabilis autem & vtilis simul dictum est, quoniam studiosus, sed superexcellenti non fit talis amicus, si non & virtute superexcelletur, si autem non: non adæquatur, secundum analogiam superexcessus, non omnino autem consueuerunt tales fieri.

n Sunt autem igitur dictæ amicitiæ in æqualitate, eadem enim fiunt ab ambobus, & volunt ad inuicem, vel alterum pro altero commutant, puta delectationem pro vtilitate.

A *quibus non delectantur, similiter nec seueri, sed tales beneuoli quidem mutuo sibi sunt, etenim & bona volunt, & prompti sunt ad necessitates, amici vero non valde sunt, propterea quod non simul degunt, neq; sese mutuo delectantur, quæ quidem ad ipsam amicitiam pertinet maxime.*

Non fit autem vt amicitia perfecta multis quispiam sit amicus, quemadmodum nec vt complures simul adamet, est enim exuperationi similis, tale autem ad vnum aptum fuerit.

B *Multos vero eidem vehementer placere non facile est, fortasse autem nec bonum esse.*

Oportet autem & experientiam accipere, & consuetudinem fieri, quod quidem est perdifficile.

Ob vtilitatem autem, ac voluptatem multis placere quis potest, complures enim sunt tales, & subministrationes manifeste breui in tempore fiunt.

Harum autem ea magis est similis amicitiæ, quæ est ob voluptatem, cum eadem ab vtrisque proueniunt, & sese mutuo gaudent, aut eisdem, quales sunt iuuenum amicitiæ.

C *Inest enim magis in his liberalitas, at ea quæ ob vtilitatem constat, eorum est hominum, qui quæstui vacant.*

Beati etiam vtilibus non indigent, sed iucundis, cum quibusdam enim simul viuere volunt, & molestum paruo quidem tempore ferunt continuo vero nemo, nec ipsum bonum toleraret, si dolore ipsum afficeret.

Quare iucundos quærunt amicos, sed forsitan, & bonos oportet, cum sint tales, & etiam ipsis, sic enim ipsis inerunt, quæ amicis inesse oportet.

D *Qui autem sunt in potestatibus constituti, diuisis vti videntur amicis, alij enim sunt ipsis vtiles, alij iucundi, vt autem ambo sint idem, non nimium fit.*

Neque enim cum virtute iucundos quærunt, neque vtiles ad honesta, sed facetos quidem quærunt voluptatem appetentes, habiles autem vt agant ipsum præceptum, atque hęc homine in eodem non nimium fiunt.

E *Studiosus autem homo iucundus est simul, vt diximus, atque vtilis, sed talis amicus non fit excedenti, si non & virtute excedatur: sin minus, non æquatur cum rara sit inferior ratione, non nimium autem tales fieri solent.*

Hæ igitur amicitiæ dictæ in æqualitate consistunt, eadem enim ab vtrisque fiunt, & sibi mutuo volunt, aut aliud pro alio, vt voluptatem pro vtilitate commutant.

o Quoniam autem & minus sunt hæ amicitiæ, & manent, dictum est, videntur autem & per similitudinem, & dissimilitudinem eiusdem, & esse, & non esse amicitiæ: secundum similitudem enim eius, quæ est secundum virtutem, videntur amicitiæ, hæc quidem enim delectabile habet, hæc autem vtile, hæc autem existũt & illi: in eo autem, quod est hanc quidem impermutabilem, & mansiuam esse, has autem velociter transcendere, aliisq; differre multis non videntur amicitiæ propter dissimilitudinem illius. A

Dictum est etiam has minus amicitias esse, minusque permanere, videntur autem, & ob similitudinem dissimilitudinemque eiusdem, & esse amicitiæ, & non esse, nam similitudine amicitiæ, quæ est ob virtutem videntur amicitiæ esse, altera namque voluptatem, altera habet vtilitatem, quæ quidem insunt & illi, sed quia illa quidem omni calumnia vacat, & stabilis est, hæ vero cito dissoluuntur, aliisque compluribus differunt, non videntur ob illius similitudinem amicitiæ esse.

B

LECTIO VI.

a POstquam Philosophus distinxit diuersas amicitiæ species, hic determinat de huiusmodi amicitiis per comparationem ad subiectum, quod sunt ipsi amici. Et circa hoc tria facit. Primo enim agit de aptitudine, & ineptitudine quorundam ad amicitiam. Secundo agit de multitudine amicorum, ibi. (Multis enim esse, &c.) Tertio de distinctione eorum, ibi. (Quæ autem in potentibus, &c.) Dicit ergo primo, quod in hominibus seueris, & senibus, tanto minus fit amicitia, quanto magis sunt discoli, quod scil. de seipsis præsumentes sensum suum sequuntur, & ideo cum aliis concordare non possunt, minus autem gaudent colloquiis aliorum, tum quia sibiipsis intendunt, tum propter suspicionem quam de aliis habent. Ista autem maxime videntur amicitiæ opera, & causatiua ipsius, scil. concordia, & colloquium amicorum, & inde est, quod iuuenes, qui multum in colloquiis gaudent, & de facili aliis assentiunt, cito fiunt amici, quod non contingit de senibus, non enim possunt fieri amici illis, de quorum conuictu, colloquio non gaudent. Et eadem ratio est de seueris, qui scil. sunt litigiosi, & mordaces eorum, quæ ab aliis aguntur, tales autem scilicet senes & seueri possunt esse beneuoli, inquantum aliis bona volunt in affectu, & etiam in effectu subueniunt, & in necessitatibus, non tamen fiunt vere amici, propter hoc, quod non conuiuunt, neque gaudent in societate amicorum, quæ maxime videntur esse amicitiæ. Deinde cum dicit. C

b ¶ Agit de multitudine amicorum. Et circa hoc tria facit. Primo n. ostendit, quod secundum perfectam amicitiam, quæ est bonorum, non contingit habere multos amicos. Secundo ostendit, quod hoc in aliis duabus amicitiis contingit, quæ s. sunt propter vtile & delectabile, ibi. (Propter vtile autem, &c.) Tertio comparat vtrosq; amicos ad inuicem, ibi. (Horum autem magis.) Ostendit ergo primo, quod secundum perfectam amicitiam, quæ est propter bonum virtutis, non contingit aliquem multis esse amicum tribus rationibus, quarum prima est, quia cum talis amicitia sit perfecta, & maxima, habet similitudinem cuiusdam superabundantiæ in amando, sc. si consideretur quantitas amoris: sed si consideratur ratio amandi, non potest esse superabundantia, non n. contingit virtutem, & virtuosum ab alio virtuoso qui ratione ordinat suos affectus, nimis amari: superabundans autem amor non est natus fieri ad multos, sed ad vnum tantum, sicut patet in amore Venereo, secundum quem D E

non contingit, quod vnus homo simul multas mulieres superabundanter amet, ergo perfecta amicitia bonorum non potest haberi ad multos. Secundam rationem ponit ibi.

c ¶ Quæ talis est. Secundum perfectam amicitiam amici valde inuicem sibi placent, sed non est facile, quod simul eidem multi valde placeãt, quia non multi inueniuntur, in quib. non inueniatur aliquid, quod displiceat homini aliqualiter affecto propter multos defectus hominum, & contrarietates eorum ad inuicem, ex quo fit, vt dum vnus multum placet, alius multum placere non possit: forte etiam non esset bonum & expediens, vt vni homini multi valde placerẽt, quia dum multis conuiueret, non posset sibiipsi intendere, non ergo secundum perfectam amicitiam sunt mali amici. Tertiam rationem ponit ibi.

d ¶ Quæ talis est. In amicitia perfecta oportet ex assuetudine experientiam accipere de amico, hoc autem est valde difficile, & sic non potest in multis cõtingere: non ergo secundum perfectam amicitiam sunt plures amici. Deinde cum dicit.

e ¶ Ostendit, quod in aliis duabus amicitiis, quę scil. sunt propter vtile & delectabile, contingit quod homo habeat multos amicos, quibus placeat, & hoc propter duo. Primo quidem, quia multi inueniuntur tales, qui possunt esse vtiles, & delectabiles. Secundo, quia non requiritur experientia longi temporis, sed sufficit ad tales amicitias, vt in pauco tempore sibi inuicem subministrent, vt delectationem, vel etiam aliquam vtilitatem. Deinde cum dicit.

f ¶ Comparat amicos duarum amicitiarum ad inuicem. Et primo proponit, quod intendit, & dicit quod inter amicos prædictos, qui possunt esse multi, magis videtur esse amicitia eorũ, qui propter delectabile sunt amici: si tamen idem fiat ab ambobus, vt s. vterq; alteri exhibeat delectationem, sic enim in eisdem ad inuicem gaudẽt, quod est proprium amicitiæ, est enim signum, quod sit eorum vna delectatio, qui in eisdem gaudent, sed hoc num contingit, quando ex vna parte exhibetur delectabile, & ex alia parte vtile, sunt autem tales amicitiæ iuuenum, qui sc. propter delectabile ex vtraque parte se amant. Secundo ibi.

g ¶ Propositum probat duabus rationibus, quarum prima est, quod in amicitia delectabili amici magis liberaliter se amant quàm in amicitia vtili, in qua requiritur recompensatio lucri, & sic huiusmodi amicitia videtur esse, quasi negociatio quædam, & ita amicitia, quæ est propter delectabile, est potior, vtpote similior perfectæ amicitiæ, quæ est maxime liberalis, inquantum secundum ipsam propter se amici amantur. Secundam rationem ponit ibi.

h ¶ Quæ

h ¶ Quæ talis est homines beati, id est homines abundantes non indigent vtilibus amicis, qui beati sunt sibi sufficientes. Indigent autem amicis delectabilibus, quia oportet, quod aliquibus continuant, quod non potest fieri sine delectatione: sustinent enim homines aliquid triste per modicum tempus, sed nullus posset continue aliquid cum tristitia sustinere, neque etiã ipsum bonum honestum si esset ei triste, & inde est, quod homines, qui non delectantur in operibus virtutis, non possunt in eis perseuerare, sic ergo patet, quod amicitia delectabilis potior est, quàm amicitia vtilis, vt pote pluribus & melioribus necessaria. Tertiò ibi.

i ¶ Infert quoddam corollarium ex dictis, quia enim bonum honestum si sit triste, non potest aliquis continue sustinere, inde etiam est, quod amicos propter virtutes oportet esse delectabiles inuicem, oportet etiam insuper, quod sicut sunt boni in se, ita etiam sint boni sibi inuicem, sic enim habebunt quæ requiruntur in amicitia. Deinde cum dicit.

k ¶ Agit de distinctione amicorum. Et circa hoc tria facit. Primo proponit, quod intendit, scilicet quod homines, qui sunt in potestatibus constituti, vtuntur diuersis amicis, ita scilicet quod alii amicorum sunt eis vtiles, & alii delectabiles, non autem contingit de facili, quod iidem homines sint eis amici vtroque modo. Secundo ibi.

l ¶ Probat propositum, quia scilicet huiusmodi potentes non quærunt delectationes, secundum virtutem: hæc enim delectatio habet vtilitatem annexam, neque etiam quærunt vtiles ad bona honesta, quæ quidem vtilitas habet delectationem adiunctam, sed ad delectationẽ appetunt quosdam eutrapelos, id est lusiuos puta histriones. Causa vero vtilitatis appetunt amicos quosdam dynos, id est industrios ad exequendum quodcunque præceperunt, siue sit bonum, siue malum. Ista autem duo non fiunt in eodem, scilicet industria, & iocularitas, quia homines industrii non dant se iocis, sed seriis, vnde patet, quod potentes habent amicos diuersos. Tertio ibi.

m ¶ Respondet cuidam obiectioni. Posset enim A aliquis dicere, quod potentibus sunt amici idem, & delectabiles, & vtiles: quia sicut supra dictum est. Studiosus, id est virtuosus est simul & delectabilis, & vtilis; sed ipse respondet, quod virtuosus superexcellenti in potentia, vel diuitiis, nisi etiam virtuosus superexcellatur à potentiori in virtute: sed si hoc non contingit, ille potentior qui est superexcessus in virtute, non adæquat sibi analogum, id est non recompensat virtuoso, secundum proportionem, vt scilicet sicut virtuosus defert ei vt potentiori, ita ipse deferat virtuoso vt meliori: vt plurimũ enim homines quantum excellunt in potentia, B & diuitiis, tantum æstimant se meliores, non autem consueuerunt inueniri tales potentes, qui etiam in virtute excedant, aut virtuoso deferant tanquam melioribus. Deinde cum dicit.

n ¶ Ostendit, quod prædictæ amicitiæ species in æqualitate consistunt. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit propositum concludens ex præmissis, quod prædictæ amicitiæ in æqualitate consistunt, & quia de amicitia, quæ est propter bonum, hoc est manifestum, probat propositum in amicitia vtili & delectabili, quia scilicet vel eadem volunt, & faciunt sibi inuicem, scilicet recompensantes delectationem delectationi, aut vtilitatem vtilitati, vel cõmutant alterum pro altero, scilicet vtilitatẽ C pro delectatione, aut econtrario. Secundo ibi.

o ¶ Ostendit, quomodo duæ species se habeant ad rationem amicitiæ, & dicit manifestum esse ex prædictis, quæ sunt minus amicitiæ, minus permanent, quàm perfecta amicitia, quæ est bonorum, secundum cuius similitudinem & dissimilitudinem, videntur esse amicitiæ, & non esse, inquantum enim habent similitudinem ad perfectam amicitiam, videntur esse amicitiæ, prout scilicet vna earum habet delectabile, & alia vtile: perfecta autem amicitia habet, & vtrumque, sed quantum ad alia sunt dissimiles, prout scilicet perfecta amicitia est immutabilis, & permansiua, aliæ vero velociter transmutantur, differunt etiam in D multis aliis, vt ex prædictis patet, & propter hanc dissimilitudinem, non videntur esse veræ amicitiæ.

LECTIO VII.

a ALtera autem amicitiæ est species, quæ secũdum superexcellentiam puta patri ad filium, & totaliter seniori ad minorem, vtroque ad vxorem, & omni imperanti ad imperatum.

b Differunt autem hæ ad inuicem, non enim eadem parentibus ad filios, & imperantibus ad imperatos, sed neque patri ad filium, & filio ad patrem, & neque viro ad vxorẽ, & neque vxori ad virum.

c Altera enim vtique horum virtus, & opus.

d Altera autem & propter quæ amant, alteræ igitur, & amationes, & amicitiæ.

e Eadem quidẽ vtique neque fiunt vtrique ab vtroque, neque oportet quæri: cũ autem parẽtibus quidem filii retribuunt,

LECTIO VII.

EST & alia species amicitiæ, quæ in excellentia consistit, vt amicitia patris ad filium, & omnino senioris ad iuniorem, Virique ad vxorem, & principis omnis ad eos, qui ipsi subiiciuntur.

Atque hæ inter sese etiam differunt, non E *est enim eadem amicitia parentibus ad liberos & principibus ad subditos, nec patri ad filium, & filio ad patrem, nec viro ad vxorem, & vxori ad virum.*

Diuersa enim est vniuscujusque horum virtus, ac opus.

Diuersa etiam sunt, & ea propter quæ amant, diuersi ergo & amores, & amicitiæ.

Atque eadem quidem vtrique ab altero, nec fiunt, nec sunt quærenda: sed cum liberi quidẽ ea parentibus tribuunt, quæ tribuenda

A quæ oportet generantibus, parentes autem filiis, quæ oportet filiis mansiua talium, & epyiches erit amicitia.

sunt genitoribus, parentes autem filiis, quæ natis tribui debent, stabilis talium, & bona est amicitia.

f Analogon autem in omnibus secundum superexcedentiam existentibus amicitiis, & amationem oportet fieri, puta meliorem magis amari, quam amare, & vtiliorem, & aliorum vnumquodque similiter. Cum enim secundũ dignitatem amatio fiat, & fit aliqualiter æqualitas, quod vtique amicitiæ esse videtur.

Oportet autem & amorem omnibus inamicitiis, quæ in excellentia consistunt comparatione fieri rationum, magis enim amari præstabiliorem vtilioremue, quam amare oportet, & cæterorum vnumquemque similiter, nam cum amor est pro dignitate, tunc fit aliquo modo æqualitas, quod quidem amicitiæ esse videtur.

g Non similiter enim æquale, & in iustis & in amicitia videtur conuenire: est enim in iustis quidem æquale, primo quod secundum dignitatem: quod autem secundum quantum, secundo. In amicitia autem, quod quidem secundum quantum primo, quod autem secundum dignitatem, secundo.

B *Æquale autem in iustitia, & in amicitia non similiter sese habet, est enim in iustis quidem æquale primo, quod est pro dignitate, secundo, quod est in quantitate. In amicitia autem id quidem quod est in quantitate primo, id autem quod est pro dignitate, secundo.*

h Manifestum autem si multa distantia fiat virtutis, vel malitiæ, vel abundantiæ alicuius alterius, non enim adhuc amici sunt, sed neque dignificant.

Constat autem si in virtute, vel vitio, vel diuitiis, vel in aliqua alia re magna distantia fiat, non enim vlterius sunt amici, nec dignum putant se esse amicos.

i Manifestum autem hoc in diis. Plurimum enim isti in omnibus bonis super excellunt: manifestum autem & in regibus, non enim his dignificant esse amici, qui multum deteriores, neque optimis, neque sapientissimis, qui nullo digni.

C *Maxime autem hoc est manifestum in ipsis diis immortalibus, hi namque plurimum bonis omnibus antecellunt. Constat autem, & in regibus, nec enim his se esse amicos dignum ii putant, qui sunt valde inferiores, nec item optimis viris, aut sapientissimis, ii qui nullius sunt precii.*

k Certa quidem in talibus igitur non est diffinitio vsquequo amici, multis enim ablatis adhuc manet, multum autem separari, puta homines à Deo, non adhuc.

Exacta igitur in talibus non est definitio, quousque sint amici, multis enim ablatis, adhuc amicitiæ manent, quod si nimis fuerint separati, vt à Deo non permanet.

l Vnde & dubitatur ne forte non velint amici, amicis maxima bonorum, puta Deos esse, non enim adhuc amici erunt ipsis, neque vtique bona, amici enim per se bona.

D *Vnde, & dubitatur si amici velint amicis ea bona, quæ maxima sunt, vt Deos esse, non enim vlterius erunt ipsis amici, quare nec bona, amici namque bona sunt suis amicis.*

m Si vtique bene dictum est, quoniam amicus amico vult bona illius gratia, manere autem vtique oportet qualiscunque est ille, homini autem enti volet, maxime esse bona.

Quod si bene sit dictum, amicum amico bona illius gratia velle, manere oportet qualiscunque sit ille, homini autem maxima bona inesse.

n Forte autem non omnia, sibiipsi enim maxime vnusquisque vult bona.

Et fortasse non omnia, sibi enim ipsi maxime quisque vult ipsa bona.

LECTIO VII.

POstquam Philosophus distinxit amicitiarum species, quæ in æqualitate consistunt, E hic distinguit species amicitiæ quæ est inter inæquales personas. Et circa hoc duo facit. Primo determinat ea, quæ in communi pertinent ad talium amicitiarum distinctionem. Secundo determinat de distinctione harum amicitiarum secundum speciales earum rationes, ibi. [Videtur quemadmodum autem, &c.] Circa primum duo facit. Primo agit de amicitiis superexcedentis ad superexessum, sicut patris ad filium, viri ad vxorem, Secundo agit de amicitiis, quæ sunt inter contrarios, vt paupetem, & diuitem, & huiusmodi, ibi. [Ex contrariis autem, &c.] Circa primum tria facit. Primo distinguit huiusmodi amicitiæ genus à præcedentibus amicitiis, Secundo distinguit huiusmodi amicitias ab inuicem, ibi. [Differunt autem, &c] Tertio ostendit, quomodo huiusmodi amicitiæ conseruentur, ibi. [Eadem quidẽ vtique, &c.] Dicit ergo primo, quod præter prædictas amicitias, quæ diximus in æqualitate consistere, eo quod sunt similium secundum virtutem, vel vtilitatem, vel delectationem: est quædam alia species amicitiæ, quæ est secundum superabundantiam, in quantum scil. vna persona excedit aliam, sicut amicitia, quæ est patris ad filium, & vniuersaliter senioris ad iuniorem, & viri ad vxorem, & vniuersaliter omnis qui habet imperium super aliquem, ad eum super quem habet imperium, Deinde cum dicit.

Ponit

b ¶ Ponit differentiam harum amicitiarum ad inuicem. Et primo ponit, quod intendit, & dicit, quod huiusmodi amicitiæ differunt specie ab inuicem, & assignat duas differentias, vnam quidem secundum diuersas relationes superabundantiæ, alia enim est amicitiæ species patris ad filios, & alia imperantis ad subditos quibus imperat, alia vero differentia est, secundum diuersam relationem excedentis, & excessi: non enim eadem est amicitia patris ad filium, & filii ad patrē: neque eadem est viri ad vxorem, & vxoris ad maritum. Secundo ibi.

c ¶ Ostendit propositum duabus rationibus, quarum prima est quia cum amicitia dicatur secundum habitum, & secundum actum, necesse est, quod cuilibet amico insit aliqua habitualis virtus ad exequendum ea, quæ sunt amicitiæ, & etiam ipsum opus amicitiæ. Manifestum autem est in singulis prædictorum, quod non est idem opus, puta patris ad filium, & viri ad vxorem, aut etiam filii ad patrem, & per consequens non est eadem virtus, ergo etiam sunt diuersæ amicitiæ. Secundam rationem ponit ibi.

d ¶ Quæ talis est in prædictis amicitiis inueniuntur diuersæ rationes, propter quas amant, alia enim ratione pater amat filium, & filius patrem, & vir vxorem, sed secundum diuersas rationes amandi, sunt diuersæ amationes, & per consequens diuersæ amicitiæ. Deinde cum dicit.

e ¶ Ostēdit, quomodo prædictæ amicitiæ conseruatur. Et primo ostendit, quod conseruantur per hoc quod inuicem sibi exhibent, quæ oportet secundum amare, & amari. Secundo ostendit, quomodo amare & amari se habeant ad amicitiam, ibi. [Multi autem videntur, &c.] Circa primum tria facit. Primo ostendit quomodo prædictæ amicitiæ conseruantur per hoc, quod sibi inuicem exhibent, quæ oportet. Secundo ostendit, quod ista considerantur secundum analogiam, ibi. [Analogon autem, &c.] Tertio ostendit, quomodo hoc diuersimode competat iustitiæ, & amicitiæ, ibi. [Non similiter autem, &c.] Dicit ergo primo, quod in his amicitiis non fiunt eadem ab vtraque parte amicorum, neque etiam oportet eadem requirere, quæ aliquis facit, sicut filius non debet requirere à patre reuerentiam, quam ei exhibet, sicut in prædictis amicitiis pro delectatione requirebatur delectatio, & pro vtilitate vtilitas: sed quando illi exhibent parentibus, quæ oportet exhibere principiis suæ generationis, & parentes exhibent filiis, quæ oportet exhibere se genitis, talium amicitia erit permansiua, & epyiches, id est virtuosa. Deinde cum dicit.

f Ostendit qualiter exhibeatur quod oportet in his amicitiis, & dicit, quod in omnibus amicitiis, quæ sunt secundum superabundantiam vnius personæ ad aliam, oportet fieri amationē secundum proportionem, vt scilicet melior plus ametur quàm amet, & similis ratio est de vtiliori, & delectabiliori, vel qualitercunque aliter excellentiori: cum enim vterque amatur secundum dignitatem, tunc fiet quædā æqualitas, scilicet proportionis, quæ videtur ad amicitiam pertinere. Deinde cum dicit.

g ¶ Ostendit, quomodo hoc diuersimode conA ueniat iustitiæ, & amicitiæ. Et primo ponit differentiam. Secundo manifestat per signum, ibi. [Manifestum autem, &c.] Tertio soluit quandam dubitationē, ibi. [Et vnde dubitatur &c.] Dicit ergo primo, quod æqualitas, & proportio, quæ secundum dignitatem attenditur, non similiter se habet in iustitia, & amicitia, nam sicut supra in quinto dictum est, circa iustitiam oportet, quod primo attendatur vel æstimetur dignitas secundum proportionem, & tunc fiet commutatio secundum æqualitatem, sed in amicitia oportet econuerso, quod primo attendatur aliqua æqualitas inter personas mutuo B se amātes, & secūdo exhibeat vtrique quod est secundum dignitatem, & huius diuersitatis ratio est, quia amicitia est quædam vnio siue societas amicorum, quæ non potest esse inter multum distantes, sed oportet quod ad æqualitatem accedant, vnde ad amicitiam pertinet æqualitate iam constituta æqualiter vti, sed ad iustitiam pertinet inæqualia ad æqualitatem reducere. Æqualitate autem existente, stat iustitiæ opus, & ideo æqualitas est vltimum in iustitia, sed principium in amicitia. Deinde cum dicit.

h ¶ Manifestat quod dixerat per signum. Et circa hoc tria facit. Primo proponit signum. Et dicit, quod hoc, quod dictum est, scilicet C quod æqualitas requiratur primo in amicitia, manifestum est per hoc, quod si sit multa distantia, vel virtutis, vel malitiæ, vel cuiuscunque alterius, non remanent homines amici, neque dignum reputatur, quod aliqui habeant amicitiam cum his, quia inter se multum distant. Secundo ibi.

i ¶ Ponit tripliciter exemplum. Primo quidem de his, qui plurimum superexcellunt homines in omnibus bonis, vnde non habent amicitiam cum hominibus, vt scilicet cohuersentur, & conuiuant cum eis, vocant autem Deos more gentium substantias separatas. Secundum autem exemplum ponit de regibus, quorum a- D micitia non se reputant dignos illi, qui multum ab eis deficiunt. Tertium exemplum ponit de optimis & sapientissimis viris, quibus non fiũt amici illi, qui sunt omnino indigni. Tertio ibi.

k ¶ Respondet tacitæ quæstioni. Posset enim aliquis quærere in quanta distantia possit amicitia saluari, & in quanta non: sed ipse respondet, quod in talibus non potest dari certa determinatio, sed hoc in generali sufficit scire, quod multis ablatis ab vno, quæ insunt alii, adhuc remanet amicitia, etsi multum distēt, puta sicut homines à Deo non adhuc remanet talis amicitia, de qua loquimur. Deinde cum dicit.

l ¶ Soluit quandam dubitationem incidentem. Et primo mouet eam, & dicit, quod ex præ- E dictis dubitatur: vtrum amici velint suis amicis maxima bona, puta esse Deos, aut reges, aut virtuosissimos, & videtur quod non, quia iam non remanebūt eis amici, & ita perdēt ipsi magna bona, scilicet ipsos amicos. Secundo ibi.

m ¶ Soluit prædictam dubitationem dupliciter. Primo quidem quia cum dictum sit supra, quod amicus vult bona amico eius gratia, oportet supponere, quod habitis illis bonis, ille ipse remaneat qualitercunque est: vult enim maxima bona amicus amico tanquam existenti homini, non tanquam translato ad Deos.

Secundam solutionem ponit ibi.

n ¶ Et dicit, quod amicus vult bona amico, non magis quàm omnibus aliis, quia vnusquisque vult maxime sibi bona, vnde non oportet, quod velit amico illa bona, per quæ ipse perdet amicum, quod est magnum bonum.

LECTIO VIII.

a MVlti autem videntur propter amorem honoris velle amari, magis quàm amare.

b Propter quod amatores adulationis multi, superexcessus autem amicus adulator, vel fingitur talis, & magis amare, quàm amari.

c Amari autem prope esse videtur ei, quod est honorari, quod vtique multi appetunt.

d Non propter seipsum autem videtur desiderare honorem, sed secundùm accidens: gaudent enim multi ab his, qui in potestatibus honorari, propter spem: existimant enim adipisci ab his quo indigent, vt itaque signo bonæ passionis gaudent honore, & ab epyichibus autem, & scientibus appetentes honorem, firmare enim propriam opinionem de ipsis appetunt, gaudent vtique, quod sint boni, credentes dicentium iudicio.

e In amari autem secũdum seipsum gaudent.

f Propter quod, videbitur vtique melius esse eo, quod est honorari, & amicitia secundum seipsam eligibilis esse

g Videtur autẽ, & in amare magis quàm in amari esse, signum autem, matres eo quod est amare gaudentes, quædam enim dant filios suos nutriri, & amant quidem scientes, redamari autem non quærunt, si vtraque non contingant, sed sufficiens ipsis videtur esse videant bene operantes, & ipsæ amant ipsos, etsi illi non possunt matri quæ conueniunt tribuere propter ignorantiam.

h Magis autem amicitia existente in amare, & amicis laudatis, Amicorũ virtus amare videtur. Quare in quibus hoc fit secundum dignitatem isti mansiui amici, & talium amicitia. Sic autem vtique, & inæquales maxime erunt amici, æquabuntur enim vtique. Æqualitas autem & similitudo amicitia,

i Et maxime quidem eorum quæ secundum virtutem similitudo. Mansiui enim existentes secundum seipsos, ad inuicem manent. Et neque indigent prauis, neque ministrant talia, sed vt dicere contingit, & prohibent. Bonorum enim neque ipsos peccare, neque amicis concedere ministrare.

k Mali autem firmũ quidem non habẽt. Neque

LECTIO VIII.

A *PLerique autem ob ambitionem magis amari, quàm amare velle videntur.*

Quapropter plerique amant ipsos adulatores. Adulator enim inferior est amicus, aut fingit se talem, & magis amare, quàm amari.

B *Amari autem propinquum huic esse constat, affici inquam honore, quod quidem plerique affectant.*

Non per se autem, sed per accidens videtur honorem appetere, nam plerique gaudent cum honorantur ab his, qui sunt in potestatibus propter spem, putant enim se si quo indigeant id ab illis impetraturos, gaudent igitur ipso honore, vt signo beneficii suscipiendi, qui autem appetunt a bonis viris atque scientibus honorari, confirmare opinionem eam, quam ipsi habent de se affectant, gaudent igitur, quia sunt boni, credentes eorum iudicio, qui id dicunt. C

Amari autem per se gaudent.

Quapropter præstabilius ipsum erit, quàm honorari. & amicitia expetenda per seipsam esse.

Videtur autem magis in exhibendo amorem, quàm in suscipiendo consistere, argumento sunt matres, amando gaudentes, nonnullæ namque suos tollendos filios dant, & amant quidem scientes, vt amentur autem ab illis non quærunt, si vtrumque fieri nequeat, sed satis est ipsis si in prosperitate D *vident illos esse constitutos, amantque illos, etsi illi non possunt ob ignorationem ea quæ sunt exhibenda, retribuere matri.*

Cum igitur amicitia magis in amando consistat, & laudentur, qui amant amicos, virtutis amicorũ videtur esse amare. Quare in quibus hoc fit pro dignitate, ii stabiles sunt amici, & amicitia talium est stabilita. Hoc autem modo, & qui sunt inæquales, maxime fuerint amici, æquales enim fieri possunt. Æqualitas autem & similitudo est amicitia.

E *Et maxime quidem eorum similitudo qui similes sunt virtute. Nam cum stabiles per seipsos sint, & tales inter se sunt. Et neque indigent prauis, neque talia subministrant, quin potius prohibent. Est enim bonorum hominum, neque ipsos delinquere, neque amicos permittere praua subministrare.*

Praui autem stabilitatem quidem non habent,

Neque enim sibiipsis permanent similes existentes. In paucum enim tempus fiũt amici, gaudentes ad inuicem malitia.

A *habent, quippe cum neque sibiipsis similes perseuerent. Breui vero tempore fiunt amici, sua gaudentes mutuo prauitate.*

m Vtiles autem & delectabiles in plus permanent. Vsque enim vtique tribuunt delectationes, vel vtilitates adinuicem.

Vtiles autem & iucundi permanent magis, permanent enim quousque voluptates aut commoda sibi mutuo præstant.

n Ex contrariis autem maxime quidem videtur propter vtile fieri amicitia: puta pauper diuiti indisciplinatus scienti. Quo enim existit aliquis indigens ens, hoc appetens redonat aliud.

Ex contrariis autem maxime videtur ea fieri amicitia, quæ ob vtilitatem efficitur. Nã fit amicus pauper diuiti, ac indoctus scienti. Cuius enim quis indiget, id affectans aliud affert pro ipso.

o Huc autẽ vtique aliquis attrahit, & amatorem, & amatum, & pulchrum, & turpe.

B *Huc trahere quispiam, & amatorem, ac adamatum, & pulchrum, ac turpem potest.*

p Propter quod videntur amatores ridiculi, quandoque dignificantes amari, vt amant. Sed tamen amabiles existentes forte dignificandum. Nihil autem tale habentes, ridiculum.

Quapropter, & amatores ridiculi, videntur interdum dignum esse censentes perinde amari, vt amant. At si similiter quidem amabiles sint amandi sunt fortasse, & censent. Si vero nihil amabilis habeant, ridiculum est profecto sese, & amant amari oportere censere.

q Forte autem neque appetit contrarium secundum seipsum, sed secundum accidens. Appetitus autem medii est, hoc enim bonum, puta sicco, non humidum fieri, sed ad medium venire, & calido similiter. Hæc quidem igitur dimittentur. etenim est magis alienum.

C *Fortasse autem neque contrarium per se contrarium appetit, sed per accidens. Appetitio vero ipsius est medii. Hoc enim est bonum: veluti sicco, non vt humidum fiat, sed vt accedat ad medium, & calido, & cæteris simili modo. Sed hæc quidem missa faciamus, non enim ad hunc locum accommodantur.*

LECTIO VIII.

a POstquam Philosophus posuit, quod amicitia inæqualium personarum saluatur secundum hoc, quod est amare & amari proportionabiliter, hic ostendit qualiter amari & amare se habeant ad amicitiam. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit, quod amare magis proprium est amicitiæ, quam amari. Secundo ostendit, quod per hoc quod est amare secundum dignitatem, seu proportionabiliter, amicitia conseruatur, ibi. [Magis autem amicitia, &c.] Circa primum tria facit. Primo ostendit, quare aliqui magis volunt amari, quam amare. Secundo comparat id, quod est honorari, ibi. [Non propter seipsum autem, &c.] Tertio ostendit, quod amare magis proprium est amicitiæ, quam amari, ibi. [Videtur autem in amari magis, &c.] Circa primum tria facit. Primo proponit quod intendit. Et dicit, quod multi videntur magis velle amari, quam amare, & hoc quia sunt amatores honoris. Pertinet enim ad excellentiores, quibus debetur honor, quod magis amentur, quam ament. Secũdo ibi.

b ¶ Probat, quod dixerat per signum. Ex hoc enim, quod multi magis volunt amari, quam ament, procedit, quod multi sunt amatores adulationis, qui scil. delectantur in hoc, quod aliquis eis adulatur, adulator enim vel in rei veritate est amicus superexcessus, quia minorum est adulari, vel adulando aliquis fingit se talem, & quod magis amet, quam ametur. Tertio ibi.

c ¶ Exponit quoddam quod dixerat, quod scilicet propter amorem honoris contingat, quod homo velit magis amari, quam amet. Et dicit, quod amari videtur esse propinquum ei, quod est honorari, quod desideratur à multis, honor enim est quoddam signum bonitatis eius, qui honoratur, amatur autem vnumquodque quod est bonum, vel apparens bonum. Deinde cum dicit.

D

d ¶ Comparat id, quod est amari, ei quod est honorari. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit, quare aliqui volunt honorari. Et dicit, quod homines videntur desiderare honorem, non propter ipsum honorem, sed per accidens. A duobus enim generibus hominum maxime quærunt homines honorari. Multi enim gaudent si honorentur à potentibus, non propter ipsum honorem, sed propter spem, quam inde concipiunt, existimant enim ab his à quibus honorantur se adepturos aliquid quo indigent & ita gaudent de honore, quasi de quodam signo bonæ passionis, id est bonæ affectionis honorantium ad eos: Alii autem sunt, qui appetunt honorem ab epyichibus, id est à virtuosis, & sapientibus, quia per hoc appetunt firmare propriam opinionem de sua bonitate, & ita per se gaudent de eo quod sunt boni, quasi hoc credentes iudicio proborum, qui hoc ipso quod eos honorant, videntur dicere eos esse bonos. Secundo ibi.

E

e ¶ Docet, quod homines gaudent de hoc quod amantur, etiam secundum seipsum, quia hoc ipsum quod est habere amicos, videtur esse præcipuum inter exteriora bona. Tertio ibi.

f ¶ Concludit propositum, quare cum id, quod est per se, sit potius eo quod est per accidens, sequitur ex præmissis, quod amari sit

melius eo quod est honorari, inquantū amicitia A est secundum se eligibilis. Deinde cum dicit.

g ¶ Ostendit in quo consistat magis amicitiæ virtus, vtrum in amare, vel in amari, & dicit, quod magis consistit in amare: amicitia enim dicitur per modum cuiusdam habitus, vt supra ostensum est, habitus autem determinat ad operationes, amare autem est bene operari, amari autem est potius quasi bene pati vnde magis est proprium amicitiæ amare quàm amari, & hoc manifestat per quoddam signum. Matres enim quarum est vehemens amicitia ad filios, delectantur magis in hoc, quod amant filios, quàm quod amentur ab eis, quædam enim matres dant suos filios aliis ad nutriendum, B & scientes eos esse filios, amant eos, non tamen multum quærunt quod ab eis redamentur, quia hoc fieri non potest, sed videtur eis sufficere, quod videant quod bene agant, & bene se habeant, & ita amant filios, quamuis ipsi non possint attribuere matri conuenientem amorem propter ignorantiam, quia scilicet ignorant eas esse matres. Deinde cum dicit.

h ¶ Ostendit, quomodo per hoc quod est amare secundum dignitatem, siue proportionaliter, amicitia conseruatur. Et primo ostendit, quomodo amicitia sit permansiua, secundum hoc quod est amare proportionaliter. Secundo comparat quantum ad prædicta diuersas amicitiæ species, ibi. [Maxime quidem eorū, &c.] C Dicit ergo primo, quod cum amicitia magis consistat in amare quàm in amari, amici laudantur ex hoc quod amant, non ex eo quod amantur. Hæc enim est laus amantium. Et quia vnusquisque laudatur secundum propriam virtutem, consequens est, quod amatoris virtus attendatur secundum hoc, quod est amare. Et ideo in quibuscunque hoc contingit quod ament amicos, secundum proportionem dignitatis eorum tales permanent amici, & eorum amicitia est perseuerans. Sic enim dum se inuicem amant secundum suam dignitatem, etiā illi qui sunt inæqualis conditionis poterunt D esse amici, quia per hoc æquabuntur, dum vnus eorum, quo magis deficit in bonitate aut inquacunque excellentia, eo plus amat, & ita abundantia amoris recompensat defectum conditionis. Et sic per quandam æqualitatem & similitudinem, quæ proprie pertinet ad amicitiam, fiunt & perseuerant amici. Deinde cum dicit.

i ¶ Comparat diuersas amicitiæ species secundum prædicta. Et primo ostendit quam amicitia sit maxime permansiua, & dicit, quod similitudo quæ est amicitiæ factiua & conseruatiua, maxime videtur esse inter virtuosos. Ipsi enim & permanent similes in seipsis, quia non de facili mutantur ab vno in aliud, & perma- E nent etiam in amicitia ad inuicem. Et hoc ideo, quia vnus eorum non indiget quod alius pro eo faciat aliquid prauum, quod esset contra facientis virtutem, & neuter eorū sic alteri seruit de aliquo prauo. Sed si potest dici quod inter virtuosos sit aliquid prauum, magis vnus eorum prohibet alterum praue operari. Ad bonos enim pertinet, quod neque ipsi peccent, neque sustineant quod amici eorum peccata exhibeant. Secundo ibi.

k ¶ Ostendit quæ amicitia sit minime permansiua. Et dicit, quod homines mali non habent aliquid firmum, & stabile in seipsis. Quia enim malitia cui insistunt, est secundum seipsam odibilis, & ita affectus variatur dum nihil inueniunt, in quo voluntas eorum quiescere possit, ita neque sibi ipsis diu permanent similes. Sed volunt contraria eorum quæ prius voluerunt, & sic ad paucum tempus fiunt amici, quamdiu scilicet gaudent malitia, in qua concordant. Tertio ibi.

l ¶ Ostendit quæ amicitiæ circa hoc medio modo se habeant. Et dicit, quod amici vtiles, & delectabiles sibi inuicem magis permanent in amicitia, quàm mali. Vtilitas enim & delectatio in se habet vnde amentur. Vnde tantum durat talium amicitia, quamdiu mutuo sibi tribuunt delectationes, vel vtilitates. Secus autem est de his, qui sunt amici propter malitiam, quæ secundum se amabilitatis nihil habet. Deinde cum dicit.

m ¶ Determinat de amicitia contrariorum ad inuicem. Et primo ostendit, in qua specie amicitiæ hoc cōtingat, quod videatur esse amicitia inter contraria. Secundo ostendit quomodo contrarium appetat suum contrarium, ibi. [Forte autem, &c.] Circa primum tria facit. Primo ostendit, quod huiusmodi contrarietas amicorum maxime videtur esse propter vtilitatem, inquantum scilicet vnus amicorum appetit ab alio, id quo ipse indiget, & redōnat ei aliquid aliud, sicut pauper appetit consequi diuitias à diuite, pro quibus impendit obsequium, Secundo ibi.

n ¶ Ostendit, quomodo & hoc possit pertinere ad amicitiam delectabilem. Et dicit, quod ad hunc modum amicitiæ, potest etiam quis attrahere amorem Venereum quo amator amat amatum. Est enim quandoque contrarietas, sicut inter pulchrum, & turpe. In amicitia autem quæ est propter virtutem, nullo modo habetur contrarietas, quia in tali amicitia est maxima similitudo, vt supra dictum est. Tertio ibi.

o ¶ Infert quoddam corollarium ex dictis. [Et dicit, quod quia inter amatorem & amatum est quandoque contrarietas, sicut inter turpe & pulchrum, inde est, quæ quandoque videntur derideri amatores, quod reputant se dignos, vt tantum amentur quantum amant. Quod quidem dignum est, si æqualiter sint amabiles. Sed si nihil habeant tale, quo scil. sint digni tantum amari ridiculum est si hoc quærunt. Deinde cum dicit.

p ¶ Ostendit, quomodo contrarium appetit suum contrarium. Et dicit, quod hoc non est secundum se, sed secundum accidens. Per se enim appetitur medium, quod est bonum subiecto, quod afficitur per vnum contrarium in excessu. Puta, si corpus alicuius hominis sit valde siccum, non est ei bonum, & appetibile fieri humidum per se loquendo, sed venire ad medium, quod accidit superueniente humido. Et eadem ratio est de calido, & huiusmodi contrariis. Et quia hæc magis pertinent ad Physicam considerationem, ideo dicit hic esse prætermittenda.

LECTIO IX.

A

LETIO IX.

a Videtur autem quemadmodum in principiis dictum est circa eadem & in eisdem esse,& amicitia, & iustum. In omni enim communicatione videtur aliquod iustum esse, & amicitia autem.

b Appellant igitur vt amicos comnauigatores, & commilitones, similiter autem, & eos, qui in aliis communicationibus. Secundũ quantum enim cõmunicant, intantum est amicitia,etenim iustũ.

B

c Et prouerbium, communia quæ amicorum recte. In communicatione enim amicitia.

d Sunt autem fratribus quidem, & connutritis omnia communia, aliis autẽ discreta. Et his quidẽ plura, his autem minora. Etenim amicitiarũ hæ quidem magis, hæ autem minus.

e Differunt autem & iusta, Non enim eadem parentibus ad filios, & fratribus adinuicem, neque cæteris & ciuibus. Similiter autem & in aliis amicis. Altera autem itaque & iusta ad singulos horum.

C

f Et augmentationem accipiunt in magis ad amicos esse, puta pecuniis priuare sodalem, est quidem durius, quam ciuem, & non iuuare fratrem, quam extraneum, & percutere patrem, quam quemcunque alium. Augmentari autem natum est simul amicitiæ,& iustum, vt eiusdem entia, & ad æquale pertingentia.

g Communicationes autem omnes particulis assimilantur politicæ. Conueniũt enim in aliquo conferente, acquirentes aliquid eorum, quæ ad vitam. Sed & politica communicatio conferentis gratia videtur, & ex principio conuenire, & permanere. Hoc enim & legis positores coniectant & iustum esse aiunt, quod communiter conferens.

D

h Aliæ quidem igitur communicationes secundum partes conferens appetũt, puta nauigatores quidem, quod secundum nauigium ad operationes pecuniarum, vel aliquid talium. Commilitones autẽ secundum bellum siue pecuniam, siue victoriam, siue ciuitatem appetentes. Similiter autem & tribules, & plebei.

E

i Quædam autem cõmunicationes propter delectationem videntur fieri, scilicet conchoreantium, & æranistarum. Hæc enim gratia sacrificii,& connubii.

k Omnes autẽ hæ sub politica consueuerunt esse. Non enim præferens conferens politica appetit, sed in omnem vitam. Et

LECTIO IX.

Videtur amicitia, & iustum (vt in principio diximus) circa eadem, & in eisdem esse. In omni namque societate iustum aliquid, & amicitia esse videtur.

Itaque & amicos appellant simul nauigantes, & commilitones, & in cæteris similiter socios. Atque quatenus communicant, eatenus est amicitia, & iustum enim eodem modo.

Et prouerbium recte, ea quæ sunt amicorum, communia dicit esse. Amicitia namque in communicatione societateque cõsistit.

Atque fratribus quidem sodalibus vecuncta communia sunt, cæteris autem definita: Et aliis plura, aliis pauciora. Et amicitiarum enim aliæ magis, aliæ minus amicitiæ sunt.

Differunt autem, & iusta. Non enim eadem sunt parentibus ad filios, & fratribus inter se, neque sodalibus atque ciuibus & in cæteris similiter amicitiis. Diuersa igitur sunt, & iusta ad horum singulos.

Et incrementa suscipiunt, quod sunt ad magis amicos. Est enim grauius sodali, quã ciui pecuniam auferre, & fratri quam extraneo opem non ferre, & patrem, quam quemuis alium pulsare. Crescit autem, & iustum cum amicitia simul, quippe cum sint in eisdem, & æque se extendant.

At vero societates omnes similes sunt partibus societatis ciuilis. Nam ob vtilitatem aliquam conueniunt homines, & aliquid eorum consequuntur, quæ ad vitam conferunt. Ciuilis quoque societas gratia vtilitatis ab initio cõstitui permanereque videtur. Hoc enim,& latores legum coniectant. Et iustum id inquiunt esse, quod publice prodest.

Cæteræ igitur societates per partes vtilitatem appetunt: Nautæ quidem eam, quæ ex nauigatione proueniat, acquisitionem inquã pecuniarum, aut aliquid tale. Milites autem eam, quæ fit ex bello, siue pecuniam, siue victoriam, siue ciuitatem, affectent. Eodem modo contribulesque, & populares.

Nonnullæ autẽ societates gratia voluptatis constant, vt eorum qui choros simul exercent aliaque similia, & eorum qui pecunias conferunt ad conuiuia sibi paranda. Hæ namque sacrificii conuictusque causa fiunt.

Omnes autem hæ sub ciuili societate collocantur. Non enim præsens commodum ciuilis affectat, sed ad omnem vitam. Atque

sacrificia facientes, eas & quæ circa has congregationes honoresque tribuentes diis, & sibiipsis requiem acquirentes cum delectatione. Antiqua enim sacrificia, & congregationes videntur fieri post fructuum collectiones, puta primitiæ. Maxime enim vacabant in his teporibus.

A *sacrificia, & sætus circa hæc faciunt honorem diis tribuentes, & sibiipsis requiem præstantes cum voluptate. Vetusta namque sacrificia conuentusque post frugum perceptionem vt primitiæ celebrantur. Hoc enim in tempore maxime ocio indulgebant.*

l Omnes vtique communicationes videntur particulæ politicæ esse. Consequenter autem tales amicitiæ talibus cõmunicationibus.

Societates igitur vniuersæ partes esse ciuilis manifestum est. Tales autem amicitia, tales societates sequuntur.

LECTIO IX.

a POstquam Philosophus tetigit diuersas species amicitiarũ, quæ sunt inæqualium personarum. Hic distinguit huiusmodi species secundum proprias rationes earum. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit, quod huiusmodi amicitiarum species secundum distinctiones consequuntur Politicas communicationes. Secundo distinguit amicitiarum species, secundum distinctiones Politicarum, ibi. [Politicæ autem sunt tres, &c.] Circa primum ponit talem rationem. Omnis amicitia in communicatione consistit. Omnis communicatio reducitur ad Politicam. Ergo omnes amicitiæ, secundum politicas communicationes sunt accipiendæ. Circa hoc tria facit. Primo probat primum. Secundo secundum ibi. [Communicationes autem omnes, &c.] Tertio infert conclusionem, ibi. [Omnes itaque communicationes, &c.] Circa primum duo facit. Primo ostendit, quod amicitia omnis in communicatione consistit. Secundo ostendit, quod amicitia, secundum diuersitatem communicationis diuersificatur ibi. [Sunt autem fratribus, &c.] Primum ostendit tripliciter. Primo quidem per rationem, quæ talis est. Sicut supra dictum est, circa eadem est iustitia, & amicitia, sed iustitia consistit in communicatione, quælibet enim iustitia est ad alterum, vt in Quinto dictum est. Ergo & amicitia in communicatione consistit. Secundo ibi.

b ¶ Ostendit idem ex vsu loquendi. Homines enim consueuerunt appellare amicos eos, qui secundum aliquam communicationem, sibi communicant, puta connauigatores, qui communicant in nauigando, & commilitones, qui communicant in militia. Et eadem ratio est in aliis communicationibus, quia intantum videtur esse amicitia inter aliquos, inquantum sibi communicant. Quia & secundum hoc est etiam inter eos iustitia. Tertio ibi.

c ¶ Probat idem per commune prouerbium. Vulgo enim dicitur, quod amicorum omnia sunt communia. Ergo amicitia in communicatione consistit. Deinde cum dicit.

d ¶ Ostendit, quod secundum diuersas communicationes differunt amicitiæ. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit diuersitatem amicitiarum secundum diuersitatẽ communicationis. Videmus enim quod fratribus, & personis, ita coniunctis sunt omnia communia, puta domus, mẽsa & alia huiusmodi. Aliis autem amicis sunt quædam discreta. Et quibusdam plura, & quibusdã pauciora. Et secundum hoc etiam amicitiarũ quædam sunt maiores, scilicet inter illos, B qui habent plura communia, & quædam amicitiæ sunt minores, vt quæ sunt inter illos, qui in paucioribus, communicant. Et ex hoc maxime apparet, quod si nulla esset communicatio, non posset esse amicitia. Secundo ibi.

e ¶ Ostendit, quod iustitia diuersificatur, secundum diuersas communicationes. Non enim idem est iustum in qualibet communicatione, sed differens, sicut patet, quòd non idem est iustum inter patrem & filios, & inter fratres ad inuicem. Et similiter aliud est iustũ inter ethayricos, id est coætaneos, & connutritos, & inter ciues, quia alia sibi mutuò tanquam debita exhibent. Et eadem ratio est in aliis amicitiis. Et sic patet, quod altera iusta sunt inter singulos prædictorum. Tertio ibi. C

f ¶ Ostendit, quomodo iustitia diuersificatur secundum differentiam amicitiæ. Et dicit, quod iustitia & iniustitia accipiunt augmentum ex hoc, quod sunt ad magis amicos, quia scilicet magis amico benefacere quidem est iustius, nocere iniustius, sicut quod aliquis priuet pecuniis per furtum, aut rapinam hominem sibi familiarem, & connutritum est durius, & iniustius, quam si priuauit ciuem. Et similiter, si subtrahat auxilium fratri, quàm si subtrahat extraneo, & si percutiat patrem, quam si percutiat quemcũque alium. Quod autem simul augetur amicitia, & iustum procedit ex hoc, quod in eisdem existunt, & vtrumque pertinet, ad quandam æqualitatem communicationis. Et per hoc signum confirmatur, quod supradictum est. Deinde cum dicit. D

g ¶ Ostendit, quod omnes communicationes ad Politicam communicationem reducuntur. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit, quod omnes communicationes similitudinem habent cum communicatione politica. Secundo ostendit, quod omnes communicationes aliæ continentur sub politica, ibi. [Aliæ quidem igitur, &c.] Dicit ergo primo quod omnes cõmunicationes habent aliquam similitudinem cum partibus politicæ communicationis. Videmus enim, quod omnes communicantes conueniunt in aliquo vtili. Ad hoc, scilicet, quod acquirant aliquid eorum, quæ sunt necessaria vitæ. Et hoc etiam videtur habere politica communicatio, quia propter vtilitatem communem videntur ciues, & à principio simul conuenisse, & in hoc perseuerare, quod patet ex duobus. Primo quidem, quia legislatores ad hoc maxime tendere videntur, vt procurent vtilitatem communem. Et secundo, quia homines hoc dicunt esse iustum in ciuitate, quod communiter ciuibus confert. Deinde cum dicit. E

Ostendit

b ¶ Ostendit quod aliæ communicationes sub politica continentur. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit, quomodo quædam aliarum communicationum ordinantur ad aliquã particularem vtilitatem. Et dicit quod communicationes aliæ propter politicam intendunt aliquod particulare conferens, puta quod connauigantes intendunt acquirere pecuniam si sint mercatores, vel aliquid aliud huiusmodi. Si autem sint bellatores conueniunt ad illud propter quod est bellum, siue hoc sit pecunia, siue sola victoria, siue dominium alicuius ciuitatis. Et sic etiam illi quæ sunt vnius tribus, vel vnius plebis ad aliquod particulare commodum cõueniunt. Secundo ibi.

i ¶ Ostendit quod etiam communicationes, quæ videntur fieri propter delectationem, fiũt propter aliquod vtile. Et dicit, quod quædam communicationes videntur fieri propter delectationem sicut conchoreantium, id est eorum, qui simul cantant in choro, vel chorea, & æranistarum id est eorum, qui vtuntur sonis æreorum instrumentorum, puta tubis, aut cymbalis. Huiusmodi autem communicationes consueuerunt fieri causa sacrificii, vt ibi delectabilius homines detineantur: & causa connubii, id est nuptiarum, vt vir & vxor magis habeant delectationem cum in tanta iucunditate communicant. Tertio ibi.

k ¶ Ostendit ex præmissis, quod omnes aliæ communicationes prædictæ sub politica continentur. Et dicit, quod omnes consueuerunt esse sub Politica, inquantum scilicet consue-

A tum est, quod omnes per Politicam ordinantur. Et huius rationem assignat, quia aliæ communicationes, sicut dictum est ordinantur ad aliquam particularem vtilitatem. Politica autem non intendit aliquod particulare, & præsens commodum, sed intendit id, quod est vtile per totam vitam. Et hoc specialiter ostendit circa communicationes delectantium, & maxime in sacrificiis, de quibus minus videtur. Et dicit, quod illi qui faciunt sacrificia in huiusmodi congregationibus, intendunt honorem tribuere Deo, & sibi ipsis acquirere requiem cum aliqua delectatione, quod ordinatur ad vtilitatem vitæ. Vnde & apud antiquos

B post collectionem fructuum, scilicet in autumno, fiebant sacrificia, & congregationes hominum, puta ad soluendum primitias. Hoc erat enim tempus aptum ad hoc quod homines vacarent, tum vt requiescerent à præcedentibus laboribus, tum quia suppetebat eis copia victualium. Et sic patet, quod omnia ista subduntur ordinationi politicæ, quasi pertinentia ad vtilitatem vitæ. Deinde cum dicit,

l ¶ Inducit conclusionem intentam, videlicet quod omnes communicationes continentur sub politica sicut quædam partes eius, inquantum aliæ ordinantur ad quædam particularia com-

C moda. Politica autem ad communem vtilitatem, & quia amicitiæ, consequenter se habent ad tales cõmunicationes, consequens est etiam, quod amicitiarum distinctio, secundum politicam attendatur.

LECTIO X.

a Politicæ autem sunt species tres, æquales autem & transgressiones, puta corruptiones harum. Sunt autem politicæ quidem Regnum, Aristocratia: tertia autem quæ à pretiis quam Tymocratiam dicere conueniens videtur, politicam autem consueuerunt ipsam plures vocare.

b Harum autẽ optima quidem regnum, pessima tymocratia.

c Transgressio autem regni tyrannis. Ambæ enim monarchiæ, differunt autem plurimum. Tyrannus quidem enim sibiipsi conferens intendit, Rex autem, quod subditorum. Non enim est rex, qui non per se sufficiens, & omnibus bonis superexcellens. Talis autẽ nonnullo indiget. Vtilia igitur sibi ipsi quidẽ non vtique intendet subditus autem. Qui enim non talis clerotes vtique quidem magis erit, quam Rex. Tyrannus autem ex contrarietate huic, sibi enim bonum prosequitur, & manifestius in hac quoniam pessima. Pessimum autem contrarium optimo. Transgreditur autem ex regno in tyrannidem. Prauitas enim monarchiæ tyrannis. Malus autem rex tyrannus fit.

LECTIO X.

Reipublicæ tres sunt species, & totidem etiam transgressiones, & quasi labes illarum, & illæ quidem sunt regnum & optimorum potestas, & tertia est ea, quæ è censibus fit quam censu potestatem dicere accommodatum videtur. Plurimi autem Rem-

D *publicam appellare consueuerunt.*

Atque harum optima quidem est Regnum. Deterrima vero censu potestas.

Transgressio autem regni quidem tyrannis est. In vtraque enim vnus est princeps. Sed inter sese plurimum differunt, nam tyrannus quidem suum, Rex autem eorum qui ab ipso reguntur, considerat commodum. Nõ est enim rex, nisi sit ex sese sufficiens, & bonis omnibus antecellat, talis autem nullius indiget rei. Non ergo suas ipse sed eorum qui reguntur, vtilitates considerat. Qui namque talis non est, forte potius quidã est princeps

E *quam rex. Tyrannis autem est contraria regno: suum namque bonum sequitur ipse tyrannus, quo magis patet ipsam esse pessimã. Pessimum enim id est quod est contrarium optimo. Fit autem in tyrannidem ex regno transgressio. Tyrannis enim eius principatus est prauitas, & in quo vnus est princeps. Prauus autem rex fit tyrannus.*

d Ex aristocratia autem in oligarchiam A malitiam principum qui tribuunt, quæ ciuitatis præter dignitatē, & omnia, vel plurima bonorum sibiipsis, & principatus semper eisdem de plurimo facientes ditari. Pauci igitur principantur, & mali pro his, qui maxime epyiches.

e Ex tymocratia autem vtique in democratiam. Conterminales enim sunt hæ. Multitudinis enim vult, & tymocratia esse, & æquales omnes, qui in honoratione. Minimum autem malum est democratia, in parum enim transgreditur B politicæ speciem. Transmutatur quidem igitur maxime sic politicæ. Manifestum enim sic, & faciliter transgrediuntur.

f Similitudines autem ipsarum & velut exemplum accipiet aliquis vtique & in domibus.

g Patris quidem enim ad filios communicatio regni habet figuram, filiorum enim patri est cura. Hinc autem & Homerus Iouem patrē appellat. Paternus enim principatus vult regnum esse.

h In Persis autem, qui patris tyrannicus. Vtuntur enim vt seruis filiis. Tyrannicus autem, & domini ad seruos. Domini enim cōferens in ipso operatur. Et hic quidem igitur rectus videtur, Persicus autem, qui peccat. Differentium enim principatus differentes. C

i Viri autem & vxoris aristocraticus videtur. Secundum dignitatem enim vir principatur, & circa hæc, quæ oportet virum. Quæcunque autem vxori congruunt illi reddit.

k Omnium autem dominans vir in oligarchiam transponitur. Præter dignitatem enim ipsum facit, & non quod melius. Quando autem principantur vxores hæredes existentes non ita fiunt secundum virtutem principatus, sed propter diuitias, & potentiam, quemadmodum in oligarchiis. D

l Tymocraticus autem videtur qui fratrum. Æquales enim præter inquantum ætatibus differunt. Propter quod si multum ætatibus differunt, non adhuc fraterna fit amicitia.

m Democratica autem maxime quidem fit in his, quæ sine dominatione habitationum. Hic enim omnes ex æquali, & in quibus debilis, qui principatur, & vnicuique potestas. E

Et optimarum vero potestate ad paucorum potentiam fit transgressio vitio principum, qui res ciuitatis præter dignitatem distribuunt, & cuncta bona sibi, vel plurima, tribuunt, & magistratus semper eisdem plurimi diuitias facientes. Pauci igitur, & praui pro optimis dominantur.

Sed ex censu potestate ad popularem fit transgressio. Sunt enim hæ finitimæ, nam & censu potestas multitudinis esse solet, & pares sunt omnes, qui sunt in censu. Minime vero prauum est popularis potestas, parum enim reipublicæ transgreditur speciem. Res igitur publicæ hoc maxime modo mutantur. Minima enim atque facillima fit ipsarum migratio.

Similitudines autem ipsarum, & quasi exempla quispiam, & in domibus accipere potest.

Societas enim patris ad filios regni præ se fert effigiem: nati namque patri sunt curæ. Hinc & Homerus Iouem patrem appellat. Ipsum namque regnum imperium est suapte natura paternum.

Patris autem apud Persas imperium tyrannicum est. Suis enim filiis vtuntur, vt seruis. Heri etiam ad seruos tyrannicum est, nam in ipso vtilitas agitur heri. Atque hoc quidem rectum esse videtur, sed Persarum aberrat. Diuersorum enim diuersa sunt imperia.

Viri autem, & vxoris societas similis est optimatum potestati. Pro dignitate namque vir præsidet, & in his, quæ virum oportet. Quæ vero vxori accommodātur, hæc illi tribuitur.

Quod si in omnibus vir dominetur in paucorum potestatem mutatur. Præter dignitatem enim hoc facit & non ea ratione, qua præstabilior est. Interdum autem dominantur vxores ob amplitudinem patrimonii. non igitur fiunt imperia ob virtutem, sed ob diuitias, & potentiam, perinde atque in paucorum fit potestate.

Fratrum vero societas similis est censu potestati. Sunt enim pares, præter differētiam ætatis. Quocirca, si multum ætatibus differant, non fraterna inter ipsos fit amicitia.

Popularis autem potestas in his maxime habitationibus est, quæ dominio carent. Hic enim omnes sunt æquales, & in quibus princeps est, imbecillis & vnicuique inest potestas.

LECTIO X.

a POstquam Philosophus ostendit, quod amicitiæ species reducuntur ad politicam communicationem. Hic distinguit eas, secundum distinctionem politicæ communicationis. Et circa hoc duo facit. Primo distinguit amicitiarum species, secundum distinctionē politicæ communicationis. Secundo, subdiuidit huiusmodi amicitiæ species, ibi. [In communicationem

nem quidem igitur.&c.] Circa primũ duo facit. Primo distinguit politicas communicationes ad inuicem. Secundo distinguit, secundum eas amicitiarũ species, ibi. [Secundum vnamquamque autem &c.] Circa primum duo facit. Primo distinguit species communicationis politicæ. Secundo ad earum similitudinem assignat species communicationis œconomicæ, ibi. [Similitudines autem, &c.] Circa primum tria facit. Primo assignat species politicarum. Secundo comparat eas ad inuicem, ibi. Harum autem, &c.] Tertia ostendit, quomodo corrumpantur, ibi. [Trãsgressio autem regni, &c.] Dicit ergo primo, quod tres sunt species politicæ communicationis, & totidem sunt corruptioues siue transgressiones earum. Rectæ quidem politicæ sunt tres scilicet regnum, quod est principatus vnius. Aristocratia, quæ est potestas optimorum, eo quod huiusmodi ciuilitas per virtuosos gubernatur. Videtur autem conueniens, quod sit quædam alia species licet quidam eam non ponant, vt patet in Quinto politicorum, quæ conuenienter nominatur tymocratia à tymos, tymos enim pretium dicitur quia videlicet in hac politica pretia dantur pauperibus, & damna inferunt diuitibus, si non conueniant ad politicas congregationes, vt patet in Quarto politicæ. Quidam autem consueuerunt eam vocare communi nomine politicam, eo quod est communis diuitibus, & pauperibus, vt patet in Quarto politicæ. Deinde cum dicit.

b ¶ Comparat huiusmodi politicas ad inuicem. Et dicit, quod inter eas optima est regnũ, in quo vnus optimus principatur. Pessima autem, id est minus bona, est tymocratia, vbi plures mediocres principantur. Media autem est aristocratia, in qua pauci optimi principantur, quorum tamen non est tanta potestas ad bene agendum, sicut vnius optima agentis habentis plenitudinem potestatis. Deinde cum dicit.

c ¶ Agit de corruptione siue transgressione prædictarum politicarum. Et primo de corruptione regni. Secundo de corruptione aristocratiæ, ibi. [Ex aristocratia autem, &c.] Tertio de corruptione democratiæ, ibi. [Ex democratia autem, &c.] Circa primum duo facit. Primo quidem proponit, quod intendit. Et dicit, quod transgressio siue corruptio regni vocatur tyrannis. Et hoc manifestat primo quidem per hoc quod genere conueniunt. Ambo non sunt monarchiæ, id est principatus vnius, sicut enim in regno principatur vnus, ita & in tyrannide. Secundo assignat differentiã eorum ad inuicem. Et dicit, quod plurimum differunt Et ex hoc apparet, quod sunt contraria. Contraria enim sunt, quæ plurimum differunt, & in eodem genere. Hanc autem differentiã manifestat dicens, quod tyrannus intendit in suo regimine, quod est vtile sibiipsi. Rex autem intendit, quod est vtile subditorum, & hoc probat per hoc, quod non potest vere dici Rex qui non per se est sufficiens ad regendum, vt scilicet sit superexcellens in omnibus bonis, & animæ, & corporis, & exteriorum rerum, vt sit dignus, & potens ad principandũ. Cum autem talis sit non indiget aliquo & ideo non intendet ad vtilitatem suam, quod est indigentium: sed ad hoc quod bene faciat subditis, quod est su-

A perabundantium. Ille enim qui non est talis, scilicet superexcellens in omnibus bonis, magis potest dici clerotes, quasi forte assumptus ad principandum, quàm Rex. Sed tyrannus se habet per contrarium ad regem, quia quærit bonum sibi. Vnde patet, quod ipsa corruptio est pessima. Pessimum enim est contrarium optimo. Transgreditur autem aliquis ex regno, quod est optimum. Sicut dictum est in tyrannide, quæ nihil est aliud, quàm prauitas monarchiæ & principatus vnius. Et rex quando fit malus, dicitur tyrannus: vnde patet, quod tyrannis est pessima. Deinde cum dicit.

d ¶ Agit de corruptione aristocratiæ. Et dicit B quod ex aristocratia fit transgressio in oligarchiam, quæ est principatus paucorum. Et hoc propter malitiam eorum, qui principantur, qui bona ciuitatis non distribuunt, secundum dignitatem, sed omnia bona ciuitatis, vel plurima eorum vsurpant sibiipsis, & semper principatus eisdem conferunt hoc plurimum intendentes, vt ditentur ipsi, & amici eorum. Et ex hoc contingit, quod loco maxime virtuosorum qui præsunt aristocratiæ, principantur pauci, & mali. Deinde cum dicit.

e ¶ Agit de corruptione democratiæ, Et dicit, quod corrumpitur in democratiam, quæ est potestas populi. Ambæ enim hæ politiæ sunt cõ- C terminales, id est vicinæ. Assimilantur enim in duobus. Primo quidem, quia etiam tymocratia, quæ est potestas pretiorum, est principatus multitudinis, sicut & democratia. Secundo quia in vtraque politia omnes qui sunt in honoribus constituti, sunt æquales. Differunt autem, quia in tymocratia intendunt commune bonum diuitum, & pauperum. In democratia autem intenditur solum bonũ pauperum. Vnde minima peruersitas, & democratiæ est parũ enim recedit à tymocratia, quæ est rectæ politicæ species. Concludit igitur, quod politicæ maxime transmutantur inuicem, & ita de facili corrumpuntur, sicut prædictum est. Deinde cum dicit.

f ¶ Distinguit secundum prædictorum similitudinẽ inter politicas, & œconomicas. Et pri- D mo ostendit quid in his respondeat regno, & tyrannidi. Secundo, quid aristocratiæ, & oligarchiæ, ibi. [Viri autem & vxoris, &c.] Tertio, quid tymocratiæ, & democratiæ, ibi. [Tymocraticus autem &c.] Circa primũ tria facit. Primo proponit, quod intendit. Et dicit quod similitudo & exemplum prædictarum politicarum potest accipi in rebus domesticis. Secundo ibi.

g ¶ Ostendit quid in huiusmodi respondeat regno. Et dicit quod communicatio, quæ est inter patrem & filios, habet similitudinem regni, quia pater habet curam filiorum, sicut Rex subditorum. Et inde est quod Homerus E Iouem propter regiam potestatem appellauit patrem. Principatus enim patris in domo est quasi quoddam regum. Tertio ibi.

h ¶ Ostendit quid respondeat in domibus tyrannidi, & ponit duos modos, quorum vnus est, secundum quam apud Persas patres se habent ad filios, qui vtuntur filiis quasi seruis. Secundus autem modus est quo domini se habent ad seruos quia domini vtuntur seruis intendendo ad sui ipsorum vtilitatem. Hi autem duo modi

differunt; nam vnus magis videtur eſſe rectus, A quo ſcilicet domini vtuntur ſeruis ad ſuam vtilitatem, alius autem eſſe peruerſus, quo ſcilicet patres vtuntur filiis quaſi ſeruis. Oportet enim, quod diuerſis aliquis diuerſimode principetur. Vnde peruerſum eſt, quod aliquis principetur ſimiliter liberis, & ſeruis. Deinde cum dicit

i ¶ Oſtendit quid in domibus reſpondeat ariſtocratiæ, & eius oppoſito. Et circa hoc duo facit. Primo oſtendit, quid reſpondeat ariſtocratiæ, & dicit quod principatus quo vir & vxor dominātur in domo, eſt ariſtocraticus, quia vir habet dominium & curam circa ea quæ pertinent ad virum ſecundum ſuam dignitatem, & dimittit vxori illa, quæ pertinent ad eam. Se- B cundo ibi.

k ¶ Ponit duos modos reſpōdentes oligarchiæ. Quorum vnus eſt, quando vir vult omnia diſponere, & nullius rei dominium relinquit vxori. Hoc enim non eſt ſecundum dignitatem, nec ſecundum quod melius eſt. Alius autem modus eſt, quando vxores totaliter principantur, eo quod ipſæ ſunt hæredes & tunc principatus nō fit ſecundum virtutem, ſed propter diuitias, & potentiam, ſicut accidit in oligarchiis. Deinde cum dicit.

l ¶ Oſtendit quid reſpondeat tymocratiæ & eius oppoſito. Et primo quid reſpondeat tymocratiæ. Et dicit, quod principatus quo fratres dominantur in domo, videtur eſſe tymocraticus, eo quod fratres ſunt æquales, niſi inquantum differunt, ſecundum ætatem in qua ſi multum differant, non videtur fraterna amicitia, ſed quaſi paterna. Secundo ibi.

m ¶ Oſtendit quid reſpondeat democratiæ. Et dicit, quod quædam ſimilitudo democratiæ eſt in habitationibus, quæ non habent dominium, ſicut cum ſocii morantur in hoſpitio. Ibi enim omnes ſunt æquales, & ſi aliquis principetur habet debilem principatum, ſicut quæ præficitur ad expenſas faciendas, & vnuſquiſque ſociorum habet poteſtatem in domo, ſicut in democratiis quilibet de populo habet poteſtatem quaſi ex æquali, & principes harum poſſunt.

LECTIO XI.

a SEcundum vnamquamque autem vrbanitatem amicitia videtur inquantum & iuſtum.

C

b Regi quidem enim ad ſubiectos in ſuperabundantia beneficii. Benefacit enim ſubditis. Siquidem bonus ens curam habet ipſorum, vt bene operentur, quemadmodum paſtor ouium. Vnde & Homerus Agamemnona paſtorem populorum dixit.

c Talis autem & paterna.

d Differunt autem magnitudine beneficiorum. Cauſa enim eſſendi, quod nunc putatur maximum exiſtimari maximi eſſe, & nutrimenti, & diſciplinæ, ſed & hæc progenitoribus attribuuntur.

D

e Et natura enim principatur pater filiorum, & progenitores nepotum, & rex ſubditorum.

f In ſuperexceſſu autem amicitiæ hæ. Propter quod & honorantur parentes. Et iterum vtique in his non idem, ſed ſecundum dignitatem. Sic enim vtique & amicitia.

g Sed & viri ad vxorem eadem amicitia, & ariſtocratia, ſecundum virtutem enim & meliori plus bonum, & congruens vnicuique, ſic autem & iuſtum.

E

h Quæ autem fratrum, & ætayrichæ aſſimilatur. Æquales enim coætanei. Tales autem vnius diſciplinæ, & vnius moris, vt in multum. Aſſimilatur huic vtique & quæ ſecundum tymocratiam: Æquales enim ciues volunt, & epyiches eſſe. In parte itaque principari, & ex æquali ſit vtique & amicitia.

LECTIO XI.

IN vnaquaque autem republica tantum amicitiæ conſtat eſſe, quantum & iuſti.

Atque regis quidem amicitia ad eos, qui reguntur, in excellentia beneficii conſiſtit. Confert enim in eos beneficia, qui ab ipſo reguntur. Siquidem cum ſit bonus curā ipſorum habet, quo bene ſeſe habeant, vt ouium paſtor. Vnde & Homerus Agamemnonem, populorum nuncupauit paſtorem.

Talis autem eſt & amicitia paterna.

Beneficiorum vero magnitudine differt. Eſt enim eſſendi cauſa pater, quod maximum eſſe certum eſt & enutritionis, ac eruditionis. Hæc eadem, & cæteris maioribus tribuuntur.

Natura namque pater filiorum, & aui nepotum, & Rex eorum quibus præſidet imperium obtinet.

Hæ autem amicitiæ in excellentia conſiſtunt. Quapropter & honorantur ipſi parentes. Et iuſtum igitur in his non idem eſt, ſed quod efflagitat dignitas. Sic enim ſeſe habet & amicitia.

Et viri etiam ad vxorem eadem eſt amicitia, & in optimatum poteſtate. Eſt enim vt virtus poſtulat. Et præſtabiliori plus tribuitur boni, & quod vnicuique accommodatur. Sic autem ſeſe habet & ipſum iuſtum.

At amicitia fratrum ſimilis eſt ſodalitiæ. Sunt enim pares, atque æquales ætate. Tales autem eiuſdem plerunque diſciplinæ, & eorundem ſunt morum: Similis eſt huic, & quæ eſt in cenſu poteſtate. Ciues enim pares eſſe ſolent, ac boni. Et quiſque nunc dominatur, nunc paret, & æque. Sic igitur eſt in ipſis, & amicitia.

i In transgressionibus autem quemadmodum, & iustum paruum est, & amicitia.
k Et nequaquam est in pessima, in tyrannide enim nihil aut parum amicitiæ.

A *In transgressionibus autem quemadmodum & iustum sit, & amicitia exigua est.*
Et minima est in ea, quæ est pessima. In tyrannide namque nihil, aut perparum est amicitiæ.

l In quibus enim nihil commune est imperanti, & imperato, neque amicitia, neque enim iustum, sed velut artifici ad organum, & animæ ad corpus, & domino ad seruum. Iuuantur quidem enim hic ab eis, quibus vtuntur ad vtilitatem. Amicitia autem non est ad inanimata, sed neque ad equum vel bouem neque ad seruum secundum quod seruus: nihil enim commune est. Seruus enim, animatum organum, organum autem, inanimatus seruus.

In quibus enim nihil est commune imperanti, atque parenti, nec amicitia est, nam neque iustum. Sed tale quidem est, quale est artifici ad instrumentum, & animæ ad corpus, & hero ad seruum. Hæc enim omnia vtilitatem quidem hi suscipiunt, qui ipsis vtuntur. Sed amicitia non est ad inanimata, nec iustum, quin neque ad bouem, vel equum, neque ad seruum B *ea ratione, qua seruus est: non est enim, animatum est instrumentum. Instrumentum autem, inanimatus est seruus.*

m Secundum quod quidem igitur seruus non est amicitia ad ipsum, sed secundum quod homo. Videtur enim quoddam esse iustum omni homini ad omnem potentem communicare lege, & compositione, & amicitia vtique, sed inquantum homo. In parum vtique, & in tyrannidibus amicitiæ & iustum.
n Quæ autem in Democratiis in plurimum. Multum enim communia æqualibus existentibus.

Ad seruum igitur hoc ipso, quo seruus est, non est amicitia, sed quo est homo, nam omni homini iustum quoddam est ad omnem hominem, qui communicare secum legem pactionemque potest, quare & amicitiam, ratione qua homo est. Perparum igitur, & in tyrannide est amicitiæ, atque iusti.
C *In popularibus autem potestatibus plurimum. Complura enim his sunt communia cum sint pares.*

LECTIO XI.

Postquam Philosophus distinxit diuersas species politicæ, & œconomicæ communicationis, hic distinguit amicitiarum species secundum prædicta. Et circa hoc duo facit. Primo proponit quod intendit. Et dicit, quod secundum vnamquamque vrbanitatem, & politicæ ordinem videtur esse quædam amicitiæ species accipienda, eo quod in vnaquaque politia inuenitur aliquid iustum. Amicitia autem & iustitia quodammodo circa idem sunt, vt supra dictum est. Secundo ibi. D
b ¶ Manifestat propositum. Et primo quidem quantum ad politias rectas. Secundo quantum ad politias peruersas, ibi. [In transgressionibus autem, &c.] Circa primum tria facit. Primo ostendit qualiter sit amicitia secundum regnum. Secundo, qualiter secundum aristocratiam, ibi. [Sed & viri ad vxorem, &c.] Tertio, qualiter secundum tymocratiam, ibi. [Quæ autem fratrum, &c.] Circa primum duo facit. Primo ostendit qualiter sit amicitia inter regem, & subditos. Secundo comparat amicitiam paternam amicitiæ regali, ibi. [Talis autem & paternæ, &c.] Dicit E ergo primo, quod inter regem, & subditos est amicitia superabundantiæ secundum rationem beneficii, sicut est benefacientis ad beneficiatum. Pertinet enim ad regem, vt benefaciat subditis. Si enim sit bonus, habet curam subditorum, vt bene operentur, intendit enim subditos facere virtuosos. Vnde & dominatur ex hoc, quod dirigit subditos, sicut pastor oues. Propter quod, Homerus regem Agamemnonem nominauit pastorem populorum. Deinde cum dicit.

Lect. 18.

c ¶ Comparat paternam amicitiam regali. Et circa hoc quatuor facit. Primo comparat amicitiam paternam regali. Et dicit, quod amicitia paterna est talis scilicet similis regali. Secundo ibi.
d ¶ Ostendit differentiam vtriusque amicitiæ. Et dicit, quod prædictæ duæ amicitiæ differunt secundum magnitudinem beneficiorum. Quamuis enim beneficium regis simpliciter sit maximum inquantum respicit totam multitudinem, tamen per comparationem ad vnam personam, beneficium patris est maius. Est enim pater filio causa trium bonorum maximorum. Primo enim generando est sibi causa essendi, quod reputatur esse maximum. Secundo, educando est sibi causa nutrimenti. Tertio, est sibi causa disciplinæ. Hæc autem tria non solum tribuuntur patribus respectu filiorum, sed etiam progenitoribus id est auis, & proauis respectu nepotum, & pronepotum. Tertio ibi.
e ¶ Probat, quod dixerat scilicet quod talis sit amicitia paterna sicut & regalis. Naturaliter enim pater principatur filio & progenitores nepotibus sicut & rex subditis. Vnde & filii sunt in potestate patris, & nepotes in potestate aui, sicut & subditi in potestate regis. Quarto ibi.
f ¶ Ostendit in quo conueniant omnes huiusmodi amicitiæ. Et ponit duo. Quorum vnum est, quod omnes huiusmodi amicitiæ consistunt in quodam superexcessu vnius ad alterum. Et quia in rege, & subditis hoc est manifestum, manifestat hoc circa patres, & filios. Quia enim pater est superexcedens, inde est, quod parentes honorantur à filiis. Honor enim superexcellenti debetur, vt in primo habitum est, & idem dicendum est circa progenitores. Aliud autem est, quod in huiusmodi amicitiis non est idem iustum ex vtraque parte vt scilicet rex idem faciat subdito, quod subditus regi, vel pater filio, quod filius

patri, sed attenditur vtrobique iustum secundum dignitatem, vt scilicet vterque faciat alteri, quod dignum est, quia sic etiam amicitia inter eos consideratur, vt vnus alterum amet, secundum quod dignum est. Deinde cum dicit.

g ¶ Ostendit qualiter sit amicitia, secundum aristocratiam. Et dicit, quod amicitia, quæ est inter virum & vxorem, est talis sicut ea quæ est in aristocratia, in qua præficiuntur aliqui secundum virtutem, & propter eam amantur. Et quia illi qui præficiuntur, sunt meliores, ideo attribuitur, eis plus de bono, inquantum, scilicet aliis præferuntur, & vnicuique tamen attribuitur id quod ei conuenit. Virtuosi enim in principatu constituti non subtrahunt subditis bona quod eis congruit. Et per hunc etiam modum conseruatur iustitia, secundum aristocratiam, & ita est etiam in amicitia viri, & vxoris. Vir enim quia melior est, præficitur vxori, tamen vir non præripit ea quæ sunt vxoris. Deinde cum dicit.

h ¶ Ostendit qualiter amicitia accipiatur, secundum tymocratiam. Et dicit, quod amicitia, quæ est inter fratres, assimilatur etayrichæ id est amicitiæ coætaneorum. Fratres enim sunt æquales, & coætanei. Et tales videntur esse vnius disciplinæ, & vnius moris, vt plurimum, eo quod mores sequuntur consuetudinem vitæ, vt in Secundo habitum est. Et ex hoc patet, quod tali amicitiæ assimilatur amicitia, quæ est secundum tymocratiam, in qua ciues, qui præficiuntur, sunt æquales, & epyiches, idest virtuosi. Vnde iustum est quod in parte principentur, ita scilicet quod vnus non habeat totum principatum, sed particularem, ita quod in principatu etiam æquentur & sic etiam est amicitia inter eos. Et hoc etiam manifeste obseruatur in amicitia fratrum, & coætaneorum, siue connutritorum. Deinde cum dicit.

Lect. x.

i ¶ Ostendit qualiter sit amicitia secundum politias corruptas. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit quod in huiusmodi politiis est parum de amicitia. Secundo, ostendit in qua earum sit nimium de amicitia, ibi. [Et minime in pessima.] Tertio in qua earum sit plurimum, ibi. [Quæ autem in democratiis, &c.] Dicit ergo primo, quod in transgressionibus, id est in politiis corruptis, sicut parum est de iustitia, ita etiam est ibi parum de amicitia, quæ est quodammodo circa idem iustitia. Deinde cum dicit.

k ¶ Ostendit in qua corruptarum politiarum sit minimum de amicitia. Et circa hoc tria facit. Primo proponit quod intendit. Secundo probat propositum, ibidem. [In quibus enim nihil, &c.] Tertio ostendit qualiter debeat intelligi, quod dictum est ibi. [Secundum quod quidem igitur, &c.] Dicit ergo primo, quod cum in corruptis politiis sit parũ de amicitia, consequens est quod minimum sit de amicitia in pessima politiarum corruptarum, scilicet in tyrannide, in qua, aut nihil, aut valde parum est de amicitia. Deinde cum dicit.

A

l ¶ Probat propositum. Quia enim amicitia in communicatione consistit, vt supra ostensum est, manifestum est, quod si inter imperantem & imperatum nihil sit commune, puta cum imperans suum proprium bonum intendit, neque amicitia inter eos esse poterit, sicut neque iustitia est inter eos, inquantum scilicet imperans vsurpat sibi totum bonum quod debetur imperato. Hoc autem accidit in tyrannide, quia tyrannus, non intendit bonum commune, sed proprium & ita se habet ad subditos, sicut artifex ad instrumentum, & anima ad corpus, & dominus ad seruum. Vtitur enim tyrannus subditis, vt seruis. Hæc enim tria quæ dicta sunt, iuuantur ab his, quæ vtuntur eis inquantum mouentur ab eis, scilicet seruus à domino, corpus ab anima, instrumentum ab artifice. Non tamen est amicitia vtentium ad ea, quibus vtuntur, quia & si in aliquo prosunt eis, non intendunt hoc bonum eorum nisi secundum quod refertur ad proprium bonum. Et hoc præcipue manifestum est de artifice in comparatione ad instrumenta inanimata ad quæ non est amicitia, neque iustitia quia non communicat in operatione humanæ vitæ. Et similiter non est amicitia ad equum, & bouem, quamuis sint animata. Et ita etiam non est amicitia domini ad seruum, inquantum est seruus, quia non habet aliquid commune, sed totum bonum serui est domini, sicut totum bonum instrumenti est artificis. Seruus enim est quasi instrumentum animatum, sicut & econuerso, instrumentum est quasi seruus inanimatus. Deinde cum dicit.

B

C

m ¶ Ostendit qualiter sit intelligendum, quod dictum est. Et dicit, quod secundum præmissa non est amicitia domini ad seruum, inquantum est seruus, est tamen amicitia ad ipsum inquantum est homo. Potest enim esse aliqua amicitia cuiuslibet hominis ad omnem hominem, inquantũ possunt communicare aliqua lege, & in aliqua operatione, id est in aliquo pacto, vel promisso. Et secundum hunc modum potest esse amicitia domini ad seruum in quantum est homo. Et sic patet, quod in tyrannide, in qua principes vtuntur subditis, vt seruis, parum est de amicitia, & iustitia. Deinde cum dicit.

D

n ¶ Ostendit in qua politiarum corruptarum sit plurimum de amicitia. Et dicit, quod in democratia, quia in hac politica, illi qui principantur in multis intendunt ad commune bonum inquantum volunt æquari populares insignibus intendentes principaliter ad bonum popularium. Oligarchia autem medio modo se habet, quia neque intendit ad bonum multitudinis, sicut democratia, neque ad bonum vnius, sicut tyrannus, sed ad bonum paucorum.

E

LECTIO XII.

IN communicatione quidem igitur omnis amicitia est, quemadmodum dictum est.

b Diuidet autem vtique aliquis cognatam, & æthayricam.

c Politicæ autem, & quæ contribulum, & quæ connauigantium & quæcunque tales, communicatiuis

LECTIO XII.

OMnis igitur amicitia, vt dictum est, in societate consistit.

Consanguineam autem quispiam seiunxerit, ac sodalitiam.

Ciuium autem amicitiæ, & contribulum, & simul nauigantium, & quotquot sunt tales, magis

A communicatiuis assimilantur magis. Quasi enim, secundum confessionem quandam videtur esse. In has autem ordinabit vtique aliquis, & peregrinam.

magis in societate consistunt. Nam stipulatione quasi quadam constare videntur. Inter has quispiam, & hospitalitiam collocauerit.

d Sed & cognata videntur multifaria esse, & dependere omnis ex paterna.

Consanguinea vero multiplex est. Pendet autem omnis ex paterna.

e Parentes quidem enim diligunt filios, vt sui ipsorum aliquid existentes. Filii autem parentes, vt ab illis aliquid existentes.

Parentes enim diligunt natos, vt aliquid sui. Nati vero parentes, vt aliquid ex illis.

f Magis autem sciunt parentes qui ex ipsis, quam geniti quoniam ex ipsis.

Atque magis sciunt parentes eos, qui sunt ex ipsis, quam nati se esse ex illis.

g Et magis coapproximantur, quod à quo genitum, quam factum facienti. Quod enim ex ipso propinquum, ei à quo puta dens, vel capillus vel quodcumque habenti. Illi autem nihil, quod à quo, vel minus.

B *Magisque coniunctum est id, ex quo natum est ipsi nato, quam factum ei, quod fecit. Est enim ei ex quo est ortum proprium id, quod ex ipso est ortum, vt dens, crinis, & quoduis habenti. Nulli autem illorum id ex quo orta sunt, aut minus.*

h Sed & multitudine temporis hi quidem enim confestim natos diligunt. Hi autem processu temporis parentes, intellectum, vel sensum accipientes.

Accedit eodem & temporis longitudo. Parentes enim natos continuo diligunt, illi vero parentes incrementis tempore susceptis, & mentis comprehensione, vel sensus.

i Ex his autem manifestum, propter quæ amant magis matres.

Ex his autem patet, & cur magis diligant matres.

k Parentes quidem enim diligunt filios, vt seipsos. Qui enim ex seipsis velut alteri ipsi separati. Filii autem parentes, vti ab illis nati.

C *Parentes igitur natos, vt seipsos amant. Quinamque ex ipsis sunt orti, sunt quasi ipsi alii separatione. Nati vero parentes, vt orti ex illis.*

l Fratres autem adinuicem, & ex eisdem nasci. Ad illa enim identitas adinuicem idem facit. Propter quod aiunt idem sanguinem & radicem & talia. Sunt autem idem aliqualiter, & in diuisis.

Fratres autem sese mutuo diligunt quod ex eisdem sunt orti. Identitas enim quæ est ad illa, idem inter ipsos facit. Quapropter eundem sanguinem dicunt, & stirpem, & talia. Sunt igitur quodammodo idem, & in diuisis.

m Magnum autem ad amicitiam connutritum, & quod secundum ætatem. Coætaneus enim coætaneum, & qui vnius moris æthayri. Propter quod fraterna æthayricæ assimilatur.

Magnum autem ad amicitiam est, & enutritos simul esse, & ætatis æqualis. Aequalis enim æqualem delectat, & ipsi familiares sodales sunt. Et idcirco fraterna amicitia sodalitiæ similis est.

n Nepotes autem, & reliqui cognati ex his, quo approximantur: in ab eisdem enim esse. Fiunt autem hi quidem proximiores, hi autem magis alieni, in prope, vel longe producere esse.

D *Patrueles vero cæterique propinqui ex his sunt coniuncti, propterea quod sunt ex iisdem. Atque alii magis, alii minus fiunt ex eo coniuncti, quia prope est, aut distat origo.*

o Est autem ad parentes quidem amicitia filiis, & hominibus ad Deos vt ad bonum, & superexcellens. Bene enim fecerunt maxime: essendi enim & nutriendi causæ, & natis eius, quod est disciplinari.

Amicitia autem quæ filiorum est ad parentes, & hominum ad Deos, vt ad bonum est, atque excellens. Nam maxima beneficia contulerunt. Fuerunt enim essendi causa, & alimenti, ac educationis.

p Habet etiam delectabile, & vtile talis amicitia, magis alienorum, quanto & communior vita ipsis est.

E *Habet autem & voluptatem, & vtilitatem talis amicitia magis quàm extraneorũ, quanto & vita communior ipsis est.*

q Sunt autem & in fraterna quæcumque quidem & in heterica, & magis in his, qui epyiches & totaliter similibus, quanto proximiores & ex natiuitate existentes diligunt adinuicem, & vt magis vnius moris, qui ex eisdem, & connutriti, & disciplinati. Similiter & secundum tempus probatio plurima, & fortissima.

Sunt autem & in fraterna amicitia ea quæ & in sodalitia sunt, & magis in bonis, & omnino in similibus, quanto coniuncti sunt magis, atque ab ortu sese mutuo diligunt. Et quanto sunt magis similium morum, qui ex eisdem sunt orti, & simul nutriti, & similiter educati, ac eruditi. Probatio enim quæ quidem fit tempore, plurima est, atque firmissima.

r Analogum autem & in reliquis cognatorum amicabilia.

Sunt etiam & cæteris in consanguineis, ea quæ ad amicitiam attinent, vt rationem comparatio flagitat.

ſ Viro autem & vxori amicitia videtur ſecundum naturam exiſtere. Homo enim natura coniugale magis quam politicum, & quanto prius & neceſſarium magis domus ciuitate, & filiorum procreatio communius animalibus. A

Viro autem & vxori ſecundum naturam amicitia videtur ineſſe. Homo namque natura coniugale magis eſt quam ciuile, quanto prius & neceſſarium magis eſt domus, quam ciuitas, & procreatio communior animalibus.

t Aliis quidem igitur intantum communicatio eſt. Homines autem non ſolum procreationis filiorum gratia cohabitant, ſed etiam eorum, quæ in vitam. Confeſtim enim diuiſa ſunt opera, & ſunt altera viri, & vxoris: ſufficiunt igitur adinuicem ad commune ponentes propria.

Atque cæterorum quidem animalium hic ſocietatis eſt terminus. Homines autem coniugium ſubeunt non ſolum procreationis, ſed eorum etiam gratia quæ ad ipſam conferunt vitam. Officia namque continuo ſunt diuiſa, atque alia viri, alia ſunt vxoris. Opem itaque ſibi mutuo ferunt res proprias in commune ponentes.

B

u Propter hoc autem, & vtile eſſe videtur, & delectabile in hac amicitia. Erit autem & vtique propter virtutẽ ſi epyiches ſint: eſt autem vtriuſque virtus, & gaudebunt vtique tali.

Quapropter hac in amicitia vtilitas ineſt, atque voluptas. Erit autem, & ob virtutem etiã amicitia ſi boni ſint. Eſt enim vtriuſque virtus, atque hoc ipſo gaudebunt.

x Coniunctio autem, filii videntur eſſe. Propter quod & citius ſteriles diſſoluuntur. Filii enim commune bonum ambobus: continet autem commune.

Filii autem parentum vincula ſunt & nexus. Idcirco & citius ij qui carent liberis diſſoluuntur. Filii namque bonum eſt vtriuſque commune. Ipſum autem commune continet.

y Qualiter autem conuiuendum viro ad vxorem, & totaliter amico ad amicum, nihil alterum videtur quæri, quam qualiter iuſtum. Non enim idem videtur amico ad amicum, neque ad extraneum, & hethærum, & condiſcipulum. C

Quærere vero quonam modo viro viuendum eſt cum vxore, & omnino amico cum amico nil aliud eſt quàm quærere quomodo iuſtum eſt. Non enim idem iuſtum videtur amico ad amicum, nec ad alienum, & ſodalem, ac condiſcipulum eſſe.

LECTIO XII.

POſtquam Philoſophus diſtinxit ſpecies amicitiæ, ſecundum ſpecies politicæ, & œconomicæ communicationis, hic ſubdiuidit prædictas amicitiarum ſpecies, & circa hoc duo facit. Primo ponit commune principium diuidendi, & ſubdiuidendi amicitias. Secundo ſpecialiter agit de quibuſdam amicitiis, ibi [Secundo & cognata, &c.] Circa primum tria facit. Primo proponit commune principium diſtinguendi amicitias, concludens ex præmiſſis, quod ſicut ſupra dictum eſt, omnis amicitia in communicatione conſiſtit. Secundo ibi.

b ¶ Diſtinguit ſecundum communicationem ſpecies amicitiæ, de quibus minus videtur. Et dicit quod ſecundum diuerſitatem communicationis poteſt aliquis diſtinguere ab inuicem & ab aliis amicitiam cognatam, id eſt quæ eſt inter conſanguineos, & æthayricam, id eſt quæ eſt inter connutritos. Cognati enim communicant in origine. Aethayri autem in nutritione. Tertio ibi.

c ¶ Diſtinguit, ſecundum hoc amicitias, de quibus magis videtur. Et dicit, quod amicitiæ politicæ, id eſt quæ ſunt inter conciues, & quæ ſunt contribulium, id eſt inter homines eiuſdem tribus, & quæ ſunt connauigantium id eſt inter eos, qui ſimul nauigant, & quæcumque aliæ tales, puta commilitarium, vel ſtudentium, magis habent ſimilitudinem communicationis, quam cognata, & æthayrica. In his enim amicitiis manifeſte confiteri oportet, quod ratio amicitiæ ſit communicatio, inter quas poteſt ordinari amicitia, quæ eſt inter eos qui ſimul peregrinantur. Sed amicitia cognata, & æthayrica, non eſt aliquid præſens & permanens, in quo communicatur. Vnde magis latet. Deinde cum dicit.

D

d ¶ Determinat ſpecialiter de quibuſdam amicitiis. Et primo de amicitia cognata. Secundo de amicitia, quæ eſt inter virum, & vxorem, ibi. [Viro autem & vxori, &c.] Circa primum duo facit. Primo diſtinguit cognatam amicitiam. Secundo proprietates partium ſingularium aſſignat, ibi. [Eſt autem ad parentes quidem, &c.] Circa primum tria facit. Primo agit de amicitia patris ad filium. Secundo de amicitia fratrum ad inuicem, ibi. [Fratres autem adinuicem, &c.] Tertio de amicitia aliorum conſanguineorum, ibi. [Nepotes autem, &c.] Circa primum tria facit. Primo proponit, quomodo ſe habeat paterna amicitia ad alias conſanguineorum amicitias. Et dicit, quod cum amicitia cognatorum videatur eſſe multifaria id eſt in multas ſpecies diuiſa. Propter diuerſos conſanguinitatis gradus, omnes tamen huiuſmodi amicitiæ dependent ex paterna, ſicut ex principio, vt ex ſequentibus patebit. Secundo ibi. E

e ¶ Aſſignat rationem huius amicitiæ. Et dicit, quod parentes diligunt filios eo quod ſunt aliquid ipſorum. Ex ſemine enim parentum filii procreantur. Vnde filius eſt quodammodo pars patris ab eo ſeparata. Vnde hæc amicitia propinquiſſima eſt dilectioni, qua quis amat ſeipſum, à qua omnis amicitia deriuatur, vt in Nono dicetur. Vnde rationabiliter paterna amicitia ponitur eſſe principium. Filii autem diligunt parentes

inquantum habent esse ab eis, sicut si pars separata diligeret totum, à quo separatur. Tertio ibi.

f ¶ Comparat amicitiam paternam ad filialem. Et circa hoc tria facit. Primo præfert amicitiam paternam filiali. Secundo præfert amicitiam maternam paternæ, ibi. [Ex his autem manifestum, &c.] Tertio manifestat quoddam quod dixerat, ibi. [Parentes quidem enim, &c.] Circa primum ponit tres rationes. Quarum prima talis est. Tanto aliquod rationabile est magis amare, quanto magis cognoscit dilectionis causam. Sicut autem dictum est causa quare parentes amant filios est, quia sunt aliquid ipsorum. Causa autem quare filii diligunt est, quia sunt à parentibus. Magis autem possunt scire patres, qui sint ex eis nati, quam filii ex quibus parentibus sint orti. Parentibus enim nota fuit generatio, non autem filiis, qui nondum erant. Vnde rationabile est, quod parentes ament magis filios, quam econuerso. Secundam rationem ponit ibi.

g ¶ Quæ talis est. Ratio dilectionis in omni amicitia cognata, est propinquitas vnius ad alterum. Sed ille à quo scilicet generans propinquior est genito, quam factum facienti, & quam genitum generanti. Genitum enim sicut dictum est, est quasi quædam pars generantis separata. Vnde videtur comparari ad generantem, sicut partes separabiles ad totum, puta dens vel capillus, vel si quid aliud est huiusmodi. Huiusmodi autem partes, quæ separantur à toto, propinquitatem habent ad totum, quia totum in se continet ipsas. Non autem econuerso. Et ideo ad partes nihil videtur attinere totum, vel minus, quam econuerso. Pars enim, etsi sit aliquid totius, non tamen est idem ipsi toto, sicut tota pars concluditur in toto. Vnde rationabile est quod parentes magis filios diligant, quam econuerso. Tertiam rationem ponit ibi.

h ¶ Manifestum est enim, quod amicitia per diuturnitatem temporis confirmatur. Manifestum est autem, quod in maiori multitudine temporis ipsi parentes diligunt filios, quam econuerso. Parentes enim diligunt filios statim natos, sed filii diligunt parentes processu temporis, quando accipiunt intellectum, idest intellectus vsum, vel ad minus sensum ad discernendum parentes ab aliis. Nam à principio omnes viros appellant patres, & fœminas matres, vt dicitur in Primo Physicorum. Vnde rationabile est, quod parentes plus diligant filios, quam econuerso. Deinde cum dicit.

i ¶ Comparat maternam dilectionem paternæ. Et dicit, quod ex prædictis rationibus potest esse manifestū, quare matres magis ament filios, quam etiam patres. Et hoc quidem manifestum est quantum ad primam rationem. Magis enim possunt scire matres, qui sint eorum filii, quam patres Similiter etiam quantum ad tempus. Prius enim tempore matres ex conuictu concipiunt amoris ad filios affectum, quam patres. Sed quantum ad secundam rationem partim quidem sic, partim autem aliter se habet. Nam pater dat filio principaliorem partem scilicet formam, mater vero materiam, vt dicitur in Libro de Generatione animalium. Deinde cum dicit.

k ¶ Manifestat id, quod dixerat in secunda ratione, quod scilicet filii magis sint proximi parentibus, quam econuerso. Hoc enim contingit, quia parentes diligunt filios, quasi seipsos. Filii enim, qui ex parentibus generantur sunt quasi ipsi parentes alteri ab eis existentes, in hoc solum ab eis separantur. Sed filii diligunt parentes, non quasi aliquid ipsorum existentes, sed inquantum sunt ab eis nati. Deinde cum dicit.

A

l ¶ Determinat de amicitia fraterna. Et primo ponit rationem huius amicitiæ. Secundo ostendit per quid amicitia huiusmodi confirmetur, ibi. [Magnum autem, &c.] Dicit ergo primo, quod fratres se amant adinuicem ex eo quod ab eisdem nascuntur. Quæ enim vni & eidem sunt eadem, sibi inuicem sunt quodammodo eadem. Vnde cum filii sint quodammodo idem parentibus, sicut dictum est, identitas filiorum ad illa, id est ad parentes facit ipsos filios quodammodo esse idem. Et inde est, quod fratres dicimus esse idem secundum sanguinem, & secundum radicem, & secundum alia huiusmodi. Et quamuis sanguis parentum, qui est radix communis sit idem simpliciter, remanet tamen aliqualiter ista identitas etiam in filiis, qui diuiduntur à parentibus, & ab inuicem. Deinde cum dicit.

B

m ¶ Ostendit per quid huiusmodi amicitia confirmetur. Et dicit, quod multum confert ad fraternam amicitiam, quod fratres sint connutriti, & propinqui, secundum ætatem, quia naturaliter coætanei se inuicem diligunt. Et homines æthayri idest simul nutriti, consueuerunt esse vnius moris, quod est causa mutuæ dilectionis. Et inde est, quod amicitia fraterna similis est ætharycæ, id est connutritiuæ. Deinde cum dicit.

C

n ¶ Determinat de amicitia aliorum consanguineorum. Et dicit, quod nepotes & alii consanguinei appropinquant sibi inuicem propinquitate generis, & amicitiæ, inquantum sunt ex his, id est inquantum procedunt ex fratribus, qui sunt filii eorumdem parentum. Ex hoc enim dicuntur consanguinei, quod ab eisdem procedunt. Dicuntur autem huiusmodi magis vel minus propinqui, inquantum sunt propinquiores, vel remotiores à producente, id est à prima radice consanguinitatis. Primum enim oportet accipere mensuram in omnibus. Deinde cum dicit.

D

o ¶ Ponit proprietates prædictarum amicitiarum. Et primo paternæ. Secundo fraternæ, ibi. [Sunt autem, & in fraterna, &c.] Tertio eius, quæ est inter alios consanguineos, ibi. [Analogum autem, &c.] Circa primum ponit duas proprietates. Quarum prima est, quod filii habent amicitiam ad parentes, sicut ad quoddam bonum superexcellens, quia ipsi sunt maxime benefactores, inquantum ipsi sunt filiis causa essendi, & nutriendi, & disciplinæ, & talis est etiam amicitia hominis ad Deum. Secundam proprietatem ponit. ibi.

p ¶ Et dicit, quod amicitia, quæ est inter filios & parentes, habet etiam delectationem & vtilitatem tanto magis quàm amicitia extraneorum, quanto magis communem vitam gerunt. Ex quo prouenit, quod sunt sibi inuicem maxime vtiles, & delectabiles. Deinde cum dicit.

E

q ¶ Ponit proprietatem fraternæ amicitiæ. Et dicit, quod in fraterna amicitia inueniuntur eadem, quæ inueniuntur in amicitia ætharica, id est connutritorum. Et si fratres sint epyiches, id est virtuosi, & totaliter sibi similes in moribus, tanto magis ex connutritione est inter eos amicitia, quanto sibi inuicem sunt proximiores. Et hoc quidem secundum tria. Primo quidem secundum diuturnitatem temporis, quia statim nati se inuicem

dilexerunt. Secundo vero secundum perfectiorem similitudinem. Magis enim videntur esse vnius moris fratres qui sunt ex eisdem geniti, & sic videntur habere eandem naturalem dispositionem, & sunt simul nutriti, & similiter disciplinati à parentibus. Tertio, secundum experientiam amicitiæ, quia secundum multum tempus probauit vnus alium, & ideo horum amicitia est maxima, & firmissima. Deinde cum dicit. A

e ¶ Ponit proprietatem amicitiæ, quæ est inter alios consanguineos. Et dicit, quod ea quæ pertinent ad amicitiam aliorum consanguineorum, oportet accipere secundum proportionem amicitiæ fraternæ, quia alii consanguinei deriuantur à fratribus vt supra dictum est. Deinde cum dicit. B

f ¶ De amicitia viri & vxoris determinat. Et circa hoc tria facit. Primo assignat rationes huius amicitiæ. Secundo ostendit per quid huiusmodi amicitia confirmetur, ibi. [Coniunctio autem, &c.] Tertio respondet cuidam quæstioni, ibi. [Qualiter autem conuiuendum, &c.] Circa primum duo facit. Primo ponit proprias rationes huius amicitiæ. Secundo ostendit, quomodo hæc amicitia se habeat ad rationes communes amicitiæ, ibi. [Propter hoc autem.] Circa primum duo facit. Primo ponit propriam rationem huius amicitiæ, quæ cõuenit tam hominibus quam aliis animalibus. Secundo, ponit aliam rationem, quæ proprie se habet ad homines, ibi. [Aliis quidem igitur, &c.] Dicit ergo primo, quod inter virum & vxorem videtur esse quædam amicitia naturalis. Et hoc probat per locum à maiori. Homo enim est animal naturaliter politicum, & multo magis est in natura hominis, quod sit animal coniugale. Et hoc probat duabus rationibus. Quarum prima est, quod ea quæ sunt priora & necessaria, magis videntur ad naturam pertinere: societas autem domestica ad quam pertinet coniunctio viri & vxoris, est prior quam societas ciuilis. Pars enim est prior toto. Est etiam magis necessaria, quia societas domestica ordinatur ad actus necessarios vitæ, scilicet generationem, & nutritionem. Vnde patet quod homo naturalius est animal coniugale quam politicum. Secunda ratio est, quia procreatio filiorum ad quam ordinatur coniunctio viri & vxoris, est communis aliis animalibus, & ita sequitur naturam generis. Et sic patet, quod homo magis est secundum naturam animal coniugale, quàm politicum. Deinde cum dicit.

g ¶ Assignat propriam rationem amicitiæ coniugalis, quæ conuenit tantum hominibus, concludens ex præmissis, quod in aliis animalibus est cõiugatio inter marem, & fœminam, intantum, sicut dictum est, id est solum ad procreationem filiorum, sed in hominibus, mas & fœmina communicant non solum causa procreationis filiorum, sed etiam propter ea quæ sunt necessaria ad hnmanam vitam. Statim enim apparet, quod opera humana, quæ sunt necessaria ad vitam, sunt distincta inter marem, & fœminam, ita quod quædam conueniunt viro, puta ea quæ sunt exterius agenda, & quædam vxori, sicut nere, & alia quæ sunt domi agenda. Sic igitur sibi inuicem sufficiunt, dum vterque propria opera redigit in commune. Vnde patet, quod amicitia coniugalis in hominibus, non solum est naturalis, sicut in aliis animalibus, vt pote ordinata ad opus naturæ, quod est generatio, sed etiam est œconomica, vt pote ordinata ad sufficientiam vitæ domesticæ. Deinde cum dicit.

h ¶ Ostendit qualiter hæc amicitia se habeat ad communes amicitiæ rationes. Et dicit, quod ex prædictis apparet, quod amicitia coniugalis habet vtilitatem, inquantum scilicet per eam fit sufficientia vitæ domesticæ. Habet etiam delectationem in actu generationis, sicut & in cæteris animalibus. Et si vir & vxor sint epyiches, id est virtuosi, poterit eorum amicitia esse propter virtutem. Est enim aliqua virtus propria vtriusque scilicet viri, & vxoris, propter quam amicitia redditur iucunda vtrique. Et sic patet, quod huiusmodi amicitia potest esse, & propter virtutem, & propter vtile, & propter delectabile. Deinde cum dicit. C

i ¶ Ostendit per quod firmetur huiusmodi amicitia. Et dicit, quod causa stabilis, & firmæ coniunctionis videntur esse filii. Et inde est, quod steriles, quæ scilicet carent prole, citius ab inuicem separantur. Fiebat enim apud antiquos separatio matrimonii sterilitatis causa. Et huiusmodi ratio est, quia filii sunt commune bonum amborum scilicet viri & vxoris, quorum coniunctio est propter prolem. Illud autem quod est commune continet & conseruat amicitiam, quæ etiam, vt supra dictum est, in communicatione consistit. Deinde cum dicit. D

k ¶ Respondet cuidam quæstioni, scilicet qualiter debeant conuiuere vir & vxor: sed ipse respondet, quod quærere hoc, nihil est aliud, quam quærere qualiter se habeat id quod iustum est inter virum & vxorem. Sic enim debent ad inuicem conuiuere, vt vterque seruet alteri, quod iustum est. Quod quidem diuersificatur secundum diuersos. Non enim idem iustum videtur esse obseruandum ad amicum & extraneum, & connutritum, & discipulum, & ideo huiusmodi consideratio pertinet ad œconomicam, seu Politicam.

LECTIO XIII.

TRinis itaque existentibus amicitiis (quemadmodum in principio dictum est) secundum vnamquamque, his quidem in æqualitate amicis existentibus, his autem secundum superexcellentiã. Etenim similiter boni fiunt amici, & melior deteriori. Similiter autem & delectabiles, & propter vtile æquantes vtilitatibus & differentes. Aequales quidem secundum æqualitatem oportet in amare, & reliquis æquare,

LECTIO XIII.

CVm tres sint amicitiæ, vt ab initio dictum est, & in vnaquaque alii sint pares amici, alii impares. Nam similiter boni fiunt amici & præstabilior deteriori, & similiter, & iucundi, & ob vtilitatem etiam in commodis pares, & differentes. Pares quidem tam amando, quam cæteris æquales esse oportet. Impares autem id reddere, quod excellentiæ ratio flagitat.

re, inæquales autem analogum superexcellentiis assignare.

b Fiunt autem accusationes, & querelæ in ea, quæ secundum vtile amicitia vel sola, vel maxime rationabiliter.

c Qui quidem enim propter virtutem existunt bene operari ad inuicem prompti sunt. Hoc enim virtutis est, & amicitiæ adhuc autem contendentium non sunt accusationes, neque pugnæ. Amantem enim, & benefacientem nullus contristat, sed si sit gratus, retribuit bene operans. Superexcellens autem sortiens quod appetit, non vtique accusabit amicum. Vterque enim bonum appetit.

B

d Non omnino autem neque in his vni propter delectationem. Simul enim ambobus fit quod appetunt, si in commorari gaudent. Ridiculus autem vtique videbitur, & accusans non delectantem cum possit non commorari.

e Quæ autem propter vtile accusatiua. In vtilitate enim vtentes adinuicem semper pluri indigent, & minus habere existimant conueniente. Et conqueruntur, quoniam non quantis indigent, tantis sortiuntur digni existentes. Benefacientes autem non possunt sufficere ad tanta, quantis patientes indigent.

C

f Videtur autem quemadmodum iustum est duplex, hoc quidem non scriptum, hoc autem secundum legem & eius quæ secundum vtile amicitiæ: hæc quidem moralis, hæc autem legalis esse. Sunt igitur accusationes maxime, cum non secundum eandem commutabunt, & dissoluuntur.

g Est autem legalis quidem in dictis, hæc quidem omnino venalis ex manu in manum. Liberalior autem in tempore, secundum confessionem quidem autem quid pro quo. Manifestum autem in hac debitum, & non ambiguum. Amicatiuam autem dilationem habet. Propter quod apud quosdam horum non sunt iusta, sed existimant oportere diligere eos, qui secundum fidem commutant.

D

h Moralis autem non in dictis, sed vt amico donat, vel cuicumque alii. Conferri autem dignificat æquale vel plus non vt dans, sed accomodans. Non similiter autem commutans, & dissoluens accusabit. Hoc autem accidit propter velle quidem omnes, vel plures, bona eligere autem vtilia. Bonum autem benefacere non vt contra patiatur, vtile autem beneficiatum esse.

E

i Potenti autem retribuendum secundum dignitatem eorum quæ passus est, & sponte. Nolentem enim amicum, non faciendum vt vtique peccantem in principio, & bene patientem, a quo non oportuit. Non

Fiunt autem in amicitia, quæ vtilitatis est gratia, vel sola, vel maxime incusationes non sine ratione atque querela.

Qui namque sunt ob virtutem amici, prompti sunt ad beneficia sibi mutuo conferenda. Hoc enim est, & virtutis, & amicitiæ. Atque cum ad hoc certatim properent, nullæ prorsus inter ipsos accusationes, nec rixæ fiunt. Nemo enim amanti, & beneficia conferenti succenset, sed si sit gratius beneficiis respondet. Atque qui in beneficiis conferentis exuperat, cum id assequatur quod cupit non incusabit amicum. Vterque enim bonum affectat.

Nec in his, quæ ob voluptatem constat querelæ nimium fiunt. Nam si simul degere gaudent, fit id simul vtrisque, quod appetunt. Ridiculus autem videtur & est, qui non delectantem incusat cum liceat non conuersari.

At in ea quæ vtilitatis gratia constat, locum incusationes habent, atque querelæ. Nam cum sese mutuo pro vtilitate vtantur, semper indigent pluris & minus quam oportet sese habere putant, & queruntur ex eo, quia non tot assequuntur quot indigent cum sint digni. Qui vero conferunt beneficia, nequeunt tot conferre quot indigent ij, in quos beneficia conferuntur.

Videtur autem, vt duplex est iustum, aliud sine scripto, aliud lege. Sic & eius amicitiæ, quæ vtilitatis est gratia, alia moralis, alia legitima esse. Fiunt igitur incusationes tum maxime cum per eandem commutatur, atque dissoluitur.

Atque legitima quidem est ea, quæ in definitis consistit. Et quædam est omnino sordida de manu in manum. Quædam liberalior ad tempus, sed per pactionem quid pro quo. Est id quod debetur in manifestum, & non ambigitur. Habet autem dilationem ad amicitiam attinentem. Quapropter apud nonnullos tales non sunt iudicia, sed arbitrantur eos oportere contentos esse, qui fide commutarunt.

Moralis autem non in definitis consistit, sed vt amicum quidem munere afficit, aut aliquid aliud in illum confert. Accipere autem dignum esse censet æquale, aut plus, quasi non dederit, sed mutuauerit. Atque si non vt commutauit dissolutio fit, incusabit. Hoc autem ideo accidit, quia omnes vel plurimi volunt quidem honesta, anteponunt autem ea, quæ prosunt. Atque honestum quidem est beneficia conferre, non vt vicissim suscipiantur. Vtile vero suscipere.

Si potest igitur dignum reddere oportet beneficium is qui accepit, & sponte quidem. Inuitus enim non est faciendus amicus. Vt errore igitur in principio facto, & beneficio a quo accipere non oportebat suscepto: non enim ab ami-

enim ab amico neque propter ipsum hoc operante. Quemadmodum in dictis beneficiatum dissoluendum: sed & confiteri vtique si potens reddere: impotentem autem neque dans dignificauit vtique, quare si potens reddendum. In principio autem intendendum à quo beneficiatur, & in quo vt in his sustineat, vel non.

A *co, nec ob idipsum faciente, dissoluere ipsum oportet, vt beneficio pro diffinitis suscepto, atque polliceri cum posset reddere. Nam si non posset nec dignum is qui dedit, ipsum suo munere censuisset. Quare reddendum est, si habeat facultatem. In principio autem considerandum est à quonam beneficium, & pro quo confertur vt pro his suscipiat, aut non suscipiat illud.*

k Dubitationem autẽ habet vtrum oportet patientis vtilitatem mensurari, & ad hanc facere redditionem, vel operantis beneficio.

Existit autem dubitatio, vtrum qui suscepit vtilitate metiri oporteat id, quod reddi debet, ad eius qui contulit beneficium.

l Patientis quidem enim tali aiunt accipere à beneficis, quæ parua erant illis, & erant ab alteris accipere paruificantes, hi autem econuerso. Maxima eorum quæ apud ipsos, & quæ ab aliis non erant, & in periculis, vel talibus necessitatibus.

B *Qui namque beneficium acceperunt extenuantes idipsum ea ducunt sese cepisse, quæ parua erant illis, quæque ab aliis licebat accipere. Illi vero contra, ea quæ maxima rerum suarum quæque ab illis assequi non poterant, & in periculis, aut necessitatibus talibus.*

m Igitur propter vtile quidem amicitia existente patientis vtilitas mensura est. Iste enim indigens, & sufficit ipsi, & assumens æquale, tantũ igitur fiet adiutorium quantum iste iuuatur, & reddendum est ipsi quantum acceperit, & plus & melius enim. In his autem quæ secundum virtutem accusationes quidem non sunt: mensuræ autem assimilatur operantes electio. Virtutis enim & moris in electione principale est.

An quia amicitia est ob vtilitatem vtilitas eius qui beneficium suscepit mensura est statuenda? Hic est enim qui indiget, & huic fert opem, vt accepturus æqualem. Tantum igitur auxilium fuit quantum vtilitatis habuit hic. Et reddendum est igitur tantum, quantum ipse consecutus est, vel etiam plus. C *Est enim magis honestum. In amicitiis autem quæ sunt ob virtutem, accusationes quidem non sunt, mensuræ autem similis est electio eius qui beneficium contulit, id enim quod est virtutis ac moris præcipuum in electione consistit.*

LECTIO XIII.

POstquam Philosophus distinxit amicitiæ species, hic ostendit qualiter in eis fiant accusationes, seu conquestiones. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit, quid oporteat in amicitiis obseruari ad querimonias vitandas. Secundo ostendit, in quibus amicitiis fiunt querimoniæ, ibi. [Fiunt autem accusationes, &c.] Tertio ostendit, quæ sit ratio querimoniæ, ibi. [Videtur autem quemadmodum iustum, &c.] Dicit ergo primo, quod sunt tres species amicitiæ, sicut supra dictum est, scilicet propter virtutem, propter delectationem, & propter vtile. Et secundum vnamquamque earum possunt amici se habere, vel secundum æqualitatem, vel secundum superexcellentiam. Et hoc manifestat per singulas species. In amicitia enim quæ est secundum virtutem, possunt amici fieri, & illi qui sunt æqualiter boni, & etiam melior peiori. Et similiter in amicitia delectabili possunt esse æqualiter delectabiles, vel in hoc secundum excellentiam, & defectum se habere. Et iterum in amicitia quæ est propter vtile, possunt secundũ vtilitates adæquari, & etiam differre secundum magis & minus. Si igitur sint æquales amici secundum quamcunque speciem amicitiæ, oportet, quod adæquentur, & quantum ad hoc quod est amare, vt scilicet æqualiter vterque ab altero diligatur, & quantum ad reliqua, sicut sunt obsequia amicorum. Si autem fuerint inæquales, oportet, quod vtrique eorum assignetur aliquid, secundum proportionem excessus, & defectus. Deinde cum dicit.

b ¶ Ostendit in quibus amicitiis fiant querelæ. Et primo proponit quod intendit. Secundo manifestat propositum, ibi. [Qui quidem enim, &c.] Dicit ergo primo rationabiliter contingere, quod accusationes & querelæ, prout scilicet vnus amicus accusat alterum, vel conqueritur de altero, D fiunt vel in sola amicitia, quæ est propter vtile, vel maxime in ea. Deinde cum dicit.

c ¶ Manifestat propositum. Et primo ostendit, quod in amicitia, quæ est propter virtutem, non fit accusatio, vel querela. Secundo, quod nec etiam nullum fit in amicitia, quæ est propter delectabile, ibi. [Non omnino autem, &c.] Tertio ostendit, quod maxime fit accusatio, & querela in amicitia, quæ est propter vtile, ibi. [Quæ autem propter vtile, & cætera.] Dicit ergo primo, quod illi qui sunt amici propter virtutem, prompti sunt ad hoc, quod sibi inuicem benefaciant. Hæc enim est propria operatio, & virtutis amicitiæ, scilicet bene operari ad amicum. Et cum ita sit, quod vterque ad hoc intendat, vt obsequatur amico, non potest contingere, quod ex E inde proueniant accusationes, & pugnæ. Nullus enim vult contristare eum, qui se amat, & sibi bene facit: sed si gratus est ille, qui recipit beneficium, studet ad retribuendum per aliud beneficium. Et si detur, quod vnus eorum sit superexcellens, quamuis non tantum recipiat, quantum impendit, tamen si sortitur illud quod appetit, non accusabit amicum suum. Hoc autem quod ab vtroque appetitur, est bonum, idest conueniens, & honestum, & hoc est illud quod non excedit facultatem amici. Deinde cum dicit.

d ¶ Ostendit qualiter se habeat circa amicitiam delectabilis. Et dicit, quod neque etiam in amicitiis, quæ sunt propter delectationem, passim fiunt

fiunt accusationes & querelæ. Et si aliquando A contingat: si enim in mutua societate gaudent, vterque habet quod quærit, scilicet delectationem. Et ideo nullus est locus querelæ. Si autem vnus ab altero delectationem non recipiat, ridiculum est, quod alter eorum accuset illum qui delectationem non exhibet, cum in sua potestate habeat cum illo non morari. Deinde cum dicit.

e ¶ Ostendit qualiter se habeat in amicitia vtilis. Et dicit, quod illa amicitia, quæ est propter vtile maxime patitur accusationes, & querelas. Illi enim qui vtuntur seinuicem ad vtilitatem, semper pluri indigent, quàm eis detur. Et existimant, quod minus recipiant quam eis conueniat. Et ideo B conqueruntur, quod non tanta recipiant quantis indigent, præsertim cum sint tantorum digni. Econtrario autem benefactores dicunt, quod non possunt ad tanta danda sufficere, quantis indigent illi, qui ab eis bene patiuntur. Deinde cum dicit.

f ¶ Assignat rationem, quare contingit querela in amicitia vtilis. Et primo quantum ad æquales. Secundo quantum ad inæquales, ibi. [Differunt autem in hoc, &c.] Circa primum duo facit. Primo assignat rationem. Secundo mouet dubitationem, ibi. [Dubitationem autem habent, &c.] Circa primum duo facit. Primo proponit rationem querelarum, quæ sunt in amicitia vtilis. Secundo docet huiusmodi querelas vitare, ibi. [Potenti autem, &c.] Circa primum duo facit. Primo C proponit rationem. Secundo exponit quod dixerat, ibi. [Est autem legalis quidam, &c.] Dicit ergo primo, quod duplex est iustum. Vnum quidem, quod non est scriptum, sed rationi inditum, quod supra nominauit iustum naturale. Aliud autem est iustum, secundum legem scriptum, quod supra in Quinto nominauit iustum legale. Et similiter est duplex vtilitas, quam oportet in amicitiis consequi. Quarum vna est moralis, quando scilicet vnus exhibet vtilitatem alteri, secundum quod pertinet ad bonos mores. Et hæc vtilitas respondet iusto non scripto. Alia autem est vtilitas legalis, prout scilicet vnus exhibet vtilitatem al- D teri, secundum quod est lege statutum. Maxime igitur fiunt accusationes in amicitia vtilis, quando non secundum idem fit commutatio vtilitatis, puta cum vnus exhibet vtilitatem secundum exigentiam legis, alter vero requirit eam secundum conuenientiam bonorum morum. Et sic fit dissolutio amicitiæ. Deinde cum dicit.

g ¶ Manifestat quod dixerat. Et primo quantum ad vtilitatem legalem. Secundo quantum ad moralem, ibi. [Moralis autem, &c.] Dicit ergo primo, quod legalis vtilitas consistit in dictis, id est in conuentionibus, quæ fiunt ex condicto vtriusque. Et hæc est duplex. Quædam enim est omnino formalis, id est per modum emptionis, & E venditionis, quæ scilicet est ex manu in manum, scilicet cum aliquis statim accipit, quod ei promittitur pro obsequio impenso. Alia autem est liberalior, quæ habet tempus dilationis, sed tamen determinatum est quid pro quo debeat dari. Et sic non est dubium, sed manifestum, quid sit debitum. Est enim hæc quædam amicabilis dilatio eius quod debetur. Et ideo apud quosdam talium, non oportet per aliquem iudicem exhibere iustitiam, sed fidelitatem seruant in commutationibus, & æstimatur quod propter hoc sint diligendi. Deinde cum dicit.

h ¶ Exponit, quæ sit moralis vtilitas. Et dicit, quod moralis vtilitas non consistit in dictis, scilicet in conuentionibus, quæ fiunt ex condicto, sed sicut consueuit aliquid gratis dari amico, ita vnus dat cuicunque alii sine pacto foris expresso, sed tamen quantum ad intentionem, ille qui dat dignum reputat, vt reportet aliquid æquale, vel etiam maius, ac si non esset gratis dans, sed accommodans. Si autem non hoc modo fiat commutatio, vt scilicet ille qui accepit, restituat, & soluat æquale, aut maius, ille qui dedit, accusabit recipientem, & conqueretur de eo. Consequenter autem assignat prædictorum causam. Et dicit, quod hoc quod dictum est scilicet quod ille qui gratis dat retributionem quærat, ideo accidit, quia omnes, vel plures volunt, id est approbant honesta, sed tamen in suis actibus eligunt ea quæ sibi sunt vtilia. Quod aliquis autem benefaciat alteri non ea intentione, vt contra patiatur restitutionem beneficii est honestum. Et ideo, vt homines sint aliis accepti, volunt videri hoc modo benefacere. Sed quod aliquis beneficia recipiat est vtile. Et ideo homines eligunt vtique quantumcunque aliud prætendant. Deinde cum dicit.

i ¶ Ostendit, quomodo huiusmodi querimonia sit vitanda. Et dicit, quod ille qui recipit beneficium, si potest, debet retribuere secundum dignitatem eorum quæ recepit, & hoc propria sponte, quia non debet aliquis facere amicum sibi inuoluntarium, vt scilicet velit gratis accipere ab eo, qui noluit gratis dare. Sed in hoc peccauit à principio ille qui beneficium accepit, quod hoc passus est ab eo, à quo non oportuit. Non enim recepit beneficium à vero amico, neque ab homine, qui beneficium contulit propter ipsum, cui datum est, sed propter vtilitatem inde speratam. Ille igitur qui beneficium recepit, debet soluere danti, sicut fit in dictis, id est in conuentionibus, quæ fiunt ex condicto. Et si potest reddere æquale ei quod recepit, debet confiteri, scilicet protestando se totum restituisse. Si vero non possit reddere, neque ille qui contulit, neque etiam ille qui accepit beneficium, dignum reputat, vt sit ab eo exigendum. Est ergo hoc obseruandum, quod tali benefactori, qui retributionem intendit, sit retribuendum, si recipiens possit. Sed à principio quando homo beneficium recipit, debet attendere, à quo recipiat, vtrum scilicet ab amico gratis dante, vel ab eo qui retributionem quærit. Et similiter debet attendere homo, in qua re beneficium recipiat, vtrum scilicet possit recompensare, vel non, vt sic sustineat se beneficiari, vel non. Deinde cum dicit.

k ¶ Mouet dubitationem circa prædicta. Et primo proponit dubitationem. Et dicit, quod dubitatio est vtrum ad retributionem faciendam oporteat mensurare, secundum vtilitatem eius, qui recepit beneficium, vel secundum operationem eius, qui dedit beneficium. Secundo ibi.

l ¶ Assignat rationem dubitationis. Illi enim qui recipiunt beneficia intendentes attenuare suscepta beneficia dicunt se alia recepisse à beneficis, quæ parua erant illis ad dandum, & quæ illi poterant de facili ab aliis recipere. Econuerso autem benefactores volentes magnificare sua beneficia se contulisse maxima eorum, quæ habebant, & qualia non poterant ab eis recipere, & quod ea contulerint in periculis, & in magnis necessitatibus. Tertio ibi.

m ¶ Soluit dubitationem, & inquit, quod mensura retributionis debet accipi secundum vtilitatem quam percepit ille qui passus est beneficium:

Iste enim est qui indiguit beneficio. Et sufficit A quod temperet reddere æqualem retributionem. Tantum enim fuit benefactoris adiutorium, quantum recipiens accepit de adiutorio. Et si plus faciat melius est. In amicitiis autem quæ sunt secundum virtutem, non sunt quidem accusationes, sicut supra dictum est. Est tamen in eis facienda recompensatio. Et in hoc electio, vel voluntas conferentis beneficium habet similitudinem mensuræ. Quia mensura vniuscuiusque generis est id, quod est principale in genere illo. Principalitas autem virtutis & moris consistit in electione. Et ideo in amicitia quæ est secundum virtutem, debet fieri recompensatio secundum voluntatem eius qui beneficium contulit, etiam si paruum aut nullum auxilium ex hoc est aliquis consequutus.

LECTIO XIV.

Differunt autem in his, quæ secundum superexcellentiam amicitiis. Dignificat, autem vterque plus habere. Cum autem non hoc fiat, dissoluitur amicitia.

b Existimat enim melior conuenire ipsi plus habere. Bono enim tribui plus. Similiter autem, & vtilior. Inutilem enim existentem non aiunt oportere æquale habere. Ministrationem enim fieri, & non amicitiam, si non secundum dignitatem operum erunt, quæ ex amicitia. Existimant enim quemadmodum in pecuniarũ communicatione plura accipiunt, conferentes plura, sic oportere, & in amicitia.

c Indigens autem, & deterior, econuerso. Amici enim boni esse sufficere indigentibus. Quid enim aiunt, vtile studioso, vel potenti amicum esse, nihil recepturum?

d Videtur autem vterque recte dignificare, & oportere vtique plus tribuere ex amicitia, non ex eodem, sed superexcellenti quidem honoris, indigenti autem lucri.

e Virtutis quidem enim, & beneficii honor est retributio. Indigentiæ autem auxilium, lucrum.

f Sic autem habere hæc, & in vrbanitatibus videtur. Non enim honoratur, qui nullum bonum communi tribuit. Commune enim datur ei, qui commune beneficat. Honor autem commune. Non enim est simul ditari à communibus, & honorari. In omnibus enim minus nullus expectat. Ei autem qui circa pecuniam minoratur, honorem tribuunt, & dona expectanti pecunias, quod secundum dignitatem enim adæquat, & saluat amicitiam, quemadmodum dictum est. Sic itaque, & inæqualibus associandum, & ei, qui in pecunias vtilis est, vt in virtute honorē reddendum tribuentem, quod contingit.

g Possibile enim amicitia requirit non quod secundum dignitatem. Neque enim est in omnibus quemadmodum in his, quæ ad Deos honoribus, & parentes. Nullus enim secundum dignitatem aliquando vtique retribuet. In potentiam autem famulans,

LECTIO XIV.

At vero dissentiunt, & in amicitiis, quæ B *excellentia consistunt. Nam vterque dignum existimat plus habere. Atque cum hoc non fit dissoluitur amicitia.*

Qui namque præstabilior est, plus habere oportere se putat. Plus enim tribuendum est bono. Eadem censet, & qui magis vtilis est. Si namque quispiam inutilis sit, non æquale inquiunt ipsum habere oportere. Subministrationem enim & non amicitiam fieri dicunt, si non pro dignitate operum ea fuerint, quæ ab amicitia fiunt. Nam vt in pecuniarum societate C *citra plus ij capiunt, qui plures pecunias conferunt, sic arbitrantur & in amicitia fieri oportere.*

Qui vero eget, & qui est inferior, contra. Ad amicum namque bonum spectare censet egentibus opem ferre. Quid enim prodest inquiunt: amicum esse quempiam studioso viro, aut potenti, si nihil consecutus sit inde?

Videtur autem vterque recte censere. Atque plus quidem vtrisque est ex amicitia tribuendum, non tamen eiusdem rei. Sed excellenti quidem honoris, egenti autem lucri.

D *Virtutis enim, & beneficentiæ præmium honos est, indigentiæ vero auxilium, lucrum.*

Hoc ita se habere, & in rebus politicis constat. Non enim is honoratur, qui nihil boni reipublicæ præstat. Id enim quod est publicum ei tribuitur, qui beneficia in rempublicam confert. At honor publicum est. Non enim fit vt simul quisquam pecunias à republica, atque honorem accipiat. Nemo namque fert in omnibus minus habere. Qui igitur in pecuniis imminuitur ei honorem tribuunt Qui vere munera suscipit ei pecunias dant. Quod enim fit pro dignitate, id æquat & conseruat amicitiam, vt est E *dictum. Sic igitur, & in iis est agendum atque congrediendum, qui impares sunt: Et is, qui in pecuniis, aut virtute vtilitatem accipit, reddat honorem oportet, id reddendo, quod potest.*

Amicitia namque id exposcit, quod fieri potest, non id quod est pro dignitate. Neque enim in omnibus est, vt in honoribus erga Deos, aut parentes. Nemo enim vnquam dignum reddere potest. Sed qui quoad potest obsequitur; bonus & æquus esse videtur.

Quapropter

lans, epyiches esse videtur.

h Propter quod, vtique videbitur non licere filio patrem abnegare. Patri autem filium.

i Debentem enim reddendum. Nihil autem faciens dignum eorum, quæ subfuerunt operatus est, quare semper debet. Quibus autem debetur potestas dimittere. Et patri vtique.

k Simul autem forte nullus aliquando recedere videtur nisi superexcellente in malitia. Sine enim naturali amicitia auxiliationem, humanum non expelli. Huic autem fugiendum, vel non festinandum sufficere malo existenti. Bene pati enim multi volunt, facere autem fugiunt, vt inutile. De his autem in tantum dictum est.

A

Quapropter constat patrem quidem non licere filio abdicare. Filium autem patri licere.

Debentem enim reddere oportet. At quicquid egerit, nihil vnquam his dignum fecerit, quæ a patre suscepit quare semper debet. Quibus autem debetur potestas est dimittendi. Igitur & patri.

Simul autem nemo forsitan vnquam se mouere videtur, nisi ille exuperet prauitate. Nam absque amicitia naturali humanum est auxilium non negare. Illi autem fugiendum est, aut
B
non studendum opem afferre cum sit prauus. Plerique enim suscipere beneficia volunt, conferre autem nolunt, ac fugiunt vt inutile. Sed de his quidem eousque sit dictum.

LECTIO XIV.

POstquam ostendit qualiter fiant accusationes in amicitia vtilis quæ est secundum æqualitatem, hic ostendit quomodo fiant accusationes in amicitiis, quæ sunt secundum superexcellentiam. Et circa hoc tria facit. Primo ponit controuersiam, quæ in talibus amicitiis fieri consueuit. Secundo assignat controuersiæ rationem, ibi. [Existimant enim, &c.] Tertio determinat veritatem, ibi. [Videtur autem vtique, &c.] Dicit ergo primo, quod etiam in amicitiis, quæ sunt secundum superexcellentiam est quædam differentia, & discordia inter amicos; dum vterque, scilicet & maior, & minor dignum reputat, quod ipse plus habeat. Et si hoc non fiat, dissoluitur propter hoc amicitia. Deinde cum dicit.

C

b ¶ Assignat rationem prædictæ discordiæ. Et primo ponit rationem, quæ mouet maiores. Secundo rationem quam inducunt minores, ibi. [Indigens autem, &c.] Dicit ergo primo, quod quantum ad amicitiam, quæ est secundum virtutem, ille qui est melior, existimat conueniens esse sibi quod plus habeat. Si enim bono debetur bonum, conueniens est quod meliori plus de bono attribuatur. Et similiter in amicitia, quæ est secundum vtile, ille qui est vtilior, existimat quod ipse debeat plus habere. Non enim oportet sicut dicunt, quod ille qui est minus vtilis, æqualia recipiat ei qui vtilior est. Esset enim quædam ministratio, id est seruitus & non amicitia, si commoda, quæ ex amicitia proueniunt, non distribuerentur secundum dignitatem operum, vt scilicet ille qui melius operatur, plus habeat. Existimatur enim, quod sicut in mercationibus ex communi pecunia plura recipiunt illi qui plus posuerunt, ita etiam debet fieri in amicitia, quod qui plura apposuit ad amicitiam, plura recipiat. Deinde cum dicit.

D

c ¶ Ponit rationes quas inducunt inferiores. E conuerso enim loquuntur indigens in amicitia vtilis, & deterior in amicitia virtutis. Dicunt enim quod ad amicum excellentem in bono pertinet, quod ille sufficienter prouideat amicis indigentibus. Nulla enim videretur esse vtilitas, si aliquis inferior esset amicus alicui virtuoso, vel potenti, si nihil ab eo recipere debeat. Deinde cum dicit.

d ¶ Determinat veritatem. Et primo proponit veritatem. Secundo manifestat eam, ibi. [Virtutis quidem, &c.] Tertio infert quoddam corollarium ex dictis, ibi. [Propter quod & vtique &c.] Dicit ergo primo, quod vterque, scilicet superior, & inferior recte videntur æstimare id quod dignum est, quia vtrique aliquid plus oportet dare, non tamen de eodem, sed ei qui superexcellit, debet plus dari de honore: ei autem qui indiget, debet plus dari de lucro. Deinde cum dicit.

e ¶ Manifestat quod dictum est. Et primo per rationem. Secundo per exemplum, ibi. [Sic autem habere, &c.] Tertio probat quoddam quod dixerat, ibi. [Possibile enim, &c.] Dicit ergo primo, quod ideo superexcellenti debet dari plus de honore, qui honor est propria retributio pro operibus virtutis, & pro beneficiis præstitis, in quibus excedunt maiores. Sed per lucrum præstatur auxilium contra indigentiam, quam patiuntur inferiores. Deinde cum dicit.

f ¶ Manifestat idem exemplum. Sic enim videmus accidere in vrbanitatibus. Non enim honoratur ille qui bonum nullum tribuit in communitate. Sed ei qui aliquod beneficium communitati contulit, datur commune bonum, quod est honor. Non enim de facili contingit, quod aliquis à communitate, simul & diuitias, & honores recipiat. Non enim aliquis sustineret, quod haberet minus quantum ad omnia, scilicet & quantum ad diuitias, & quantum ad honores. Sed ei qui diminutus est in pecuniis propter expensas quas in seruitium communitatis fecit, tribuit ciuitas honorem. Ei vero, qui propter sua seruitia expectat dona tribuunt pecunias. Dictum est enim supra, quod id quod est secundum dignitatem obseruatum, & exhibitum, facit æqualitatem proportionaliter in amicis, & sic amicitias conseruat. Sicut ergo ciuitates quibusdam exhibent honores, quibusdam pecuniam, secundum eorum dignitatem: sic faciendum est, quando sunt amici inæquales, vt ei qui suo beneficio in pecuniarum exhibitione vtilis fuit, vel qui opera virtuosa peregit, reddatur honor, ita quod retributio fiat, etsi non de æquiualenti, tamen de eo, quod fieri potest. Deinde cum dicit.

E

g ¶ Probat, quod sufficiat reddere quod contingit, quia amicitia requirit id quod est possibile amico, non autem semper id quod esset dignum, quia quandoque omnino esset impossibile. Non enim potest in omnibus beneficiis retribui condignus honor, sicut patet in honoribus, qui exhi-

bentur Deo & parentibus, quibus nullus potest A aliquando retribuere condignum. Tamen si aliquis famulatur Deo & parentibus, secundum suam potentiam videtur esse epyiches, id est virtuosus. Deinde cum dicit.

b ¶ Infert quoddam corollarium ex dictis, & primo concludit ex dictis quod non licet filio abnegare patrem, sed patri licet abnegare quandoque filium. Secundo ibi.

i ¶ Manifestat quod dictum est duabus rationibus. Quarum prima est, quod filius cum sit constitutus debitor patri, propter suscepta beneficia, B debet ei retribuere, nec potest aliquid dignum facere beneficiis receptis. Vnde semper remanet debitor. Et ideo non licet ei abnegare patrem. Sed illi quibus debetur, habent potestatem dimittendi eos, qui sibi debent. Et ita pater habet potestatem dimittendi filium. Secundam rationem ponit ibi.

k ¶ Et dicit, quod nullus filius videtur recedere à patre abnegando ipsum, nisi forte per excellentem malitiam, quia propter amicitiam naturalem quæ est inter patrem & filium, humanum est quod aliquis non expellat eum, qui sibi auxiliatus est. Et ita iniquissimum est, quod filius expellat patrem. Sed si filius sit malus, pater debet fugare eum, vel ad minus non dare magnam operam ad prouidendum ei sufficienter, quia per hoc in malitia cresceret. Multi enim sunt qui volunt bene pati ab aliis, sed fugiunt benefacere, ac si hoc esset inutile. Vltimo autem epilogando concludit, quod de his quæ ad species amicitiæ pertinent, tantum dictum est. Et sic datur sententia Octaui libri.

ARISTOTELIS MORALIVM
AD NICOMACHVM
LIBER NONVS.

Cum Sancti Thomæ Aquinatis præclarißimis commentariis.

A

LECTIO PRIMA.

IN omnibus autem dissimilium specierum amicitijs, analogum vtique æquat & saluat amicitiam, quemadmodum dictum est, puta, & in politica coriario pro calceamentis retributio fit secundum dignitatem, & textori, & reliquis.

In omnibus autem amicitiis, quæ sunt dissimiles species comparationi rationum æquat, atque conseruat amicitiam, vt est dictum, vt in ciuili societate, sutori pro calceamentis, & textori, & cæteris pro dignitate permutatio fit.

B

b Hic quidem igitur inuenta est communis mensura nummisma. Et ad hoc vtique omnia referuntur, & hoc mensurantur.

Atque hic quidem communis habetur mensura nummus ipse, ad quem omnia referuntur, & quo mensuratur.

c In amicitia autem quandoque quidem amator accusat, quoniam superamans non redamatur nihil habens amabile, si sic contingat. Multotiens autem amatus, quoniam prius repromittens omnia, tamen nihil perficit.

In amatoria autem amicitia interdum amator quæritur, quod supra modum amans, non vicissim amatur nihil habens forte amabile. Interdum is qui adamatur, quod cum prius cuncta polliceretur, nunc nihil facit.

C

d Accidunt autem talia cum hic quidem propter delectationem amatum amet, hic autem propter vtile amatorem, hæc autem non ambobus existunt, propter hęc enim amicitia existente dissolutio fit, cum non fiant, quorum gratia amabant. Non enim ipsos amabant, sed existentia non manentia entia. Propter quod tales, & amicitiæ. Quæ autem morum secundum seipsam existens manet, quemadmodum dictum est.

Fiunt autem talia, cum ille quidem ob voluptatem adamatum, hic autem ob vtilitatem diligit amatorem, & hæc non assunt vtrisque. Nam cum propter hæc sit amicitia, fit dissolutio, cum ea non fiunt, gratia quorum amabant. Non enim se mutuo amabant, sed ea quæ inerant, quæ non permanent. Quapropter tales & amicitiæ sunt. Morum vero amicitia cum per se sit, permanet, vt dictum est.

e Contendunt autem, & cum altera fiant ipsis, & non quæ appetunt. Simile enim ei, quod est nihil fieri cum eo, quod appetit non potitur, puta citharœdo repromittens & quanto melius caneret, tanto plus: in mane autem expetenti promissiones, pro delectatione, delectationem reddidisse dixit: siquidem igitur vterque hoc volebat sufficientet vtique habuit. Si autem hic quidem delectationem. Hic autem lucrum, & hic quidem habet, hic autem non, non vtique erit, quod secundum communicationem bene. Quibus enim indigens existit, his & attendit, & illius quidem gratia hæc dabit.

f Dignitatem autem vtriusque ordinare est ante dantis, vel præaccipientis? Qui enim ante dat, videtur concedere illi, quod aiunt, & Prothagoram facere. Cum enim doceret quemque honorare discentem, iussit quanto videtur digna scire. Et accipiebat tantum. In talibus autem quibusdam sufficit hoc: merces autem viro.

g Præaccipientes autem argentum, deinde nihil facientes eorum, quæ dixerunt propter superabundantias repromissionũ conuenienter in accusationibus fiunt. Non enim perficiunt quæ confessi sunt. Hoc autem facere forte sophistæ cogantur, propter nullum vtique dare argentum, pro quibus sciunt. Isti quidem igitur quorum accipiebant mercedem non facientes, conuenienter in accusationibus sunt.

h In quibus autem non fit propter confessionem ministrationis, hi quidem propter seipsos ante dantes, dictum est, quoniam inaccusabiles. Talis enim secundum virtutem amicitia, & retributionem faciendam secundum electionem. Hæc enim amici, & virtus. Sic autem & videtur, & philosophia communicantibus. Non enim ad pecunias dignitas mensuratur, pretiumque æquiponderans non vtique fiet, sed forte, quod sufficiens, quemadmodum ad Deos, & parentes contingens.

i Non tali autem existente datione, sed in aliquo, maxime quidem forte oportet retributionem fieri visam ambobus secundũ dignitatem esse: si autem hoc non accidat, non solum necessarium esse videbitur vtique præhabentẽ ordinare, sed etiam iustũ.

k Quantũ enim vtique iste adiutus est, vel quanto delectationem vtique vellet: tantũ recipiens habebit ad hoc dignitatẽ, etenim in emptionibus sic videtur factum.

l Alicubi autem sunt leges, scilicet voluntariarum conuentionum vindictas non esse, vt opportunum cui credidit: dissolui adhuc quemadmodum communicauit, cui enim concessum est hunc, existimant iustius esse ordinare concedente, multa enim

A *Dissentiunt autem, & cum alia fiunt ipsis, & non ea quæ appetunt. Est enim simile, ac si nihil fieret cum non id assequitur, quod affectat. Quale fecit, & qui Citharœdo pollicebatur quanto melius cantaret, se plura daturum. Postridie vero reposcenti promissa, voluptatem reddidisse dixit pro voluptate. Si igitur vterque hoc affectaret, satis vtique haberet. Sin vero ille voluptatem, hic lucrum affectabat, alter habet, alter non habet, non bene sese habet ipsa societas. Quorum enim indiget vnusquisque, hæc & assequi vult, & horum gratia* B *dabit ea, quæ habet.*

Vtrius autem est æstimationem facere? eiusne qui dat, an eius, qui primo accepit? Nam qui dat, videtur illi permittere, quod quidem & Prothagoram fecisse aiunt. Cum enim docuisset ea, quæ profitebatur, discipulum æstimare iubebat, quanti ipsi viderentur ea quæ scit, & tantum accipiebat. Nonnullis autem in talibus satis est illud. Sufficiens sociis merces, sane est statuenda.

C *Qui vero prius acceperunt argentum, deinde nihil eorum, quæ promiserunt ob exuperationem promissionum efficiunt, merito incusantur. Non enim perficiunt ea, quæ pepigerunt. Hoc autem fortasse sophistæ facere compelluntur, quia nemo daret pro his, quæ sciunt argentum. Hi igitur ea pro quibus acceperunt mercedem non efficientes, merito accusantur.*

D *Eorum autem in quibus subministrationis non fit pactum, qui propter seipsos exhibent, incusationibus carent, vt diximus. Talis est enim ea amicitia quæ ob virtutem constatur. Remuneratioque facienda est electione. Hæc enim est amici, atque virtutis. Sic est faciendum, & in societate, quæ fit ob philosophiam. Non enim tantæ dignitati rei pecuniæ æquari possunt. Nec honos paris vnquã fiet momenti. Sed satis est forsitan, vt & ad Deos, atque parentes id quod fieri potest.*

E *Quod si datio non sit talis, sed pro aliquo, maxime quidem oportet forsitan retributionem fieri, vt vtriusque videtur esse pro dignitate, si vero hoc non accidit non solum necessarium verum etiam iustum esse videbitur ipsum præhabentem hanc ipsam statuere.*

Nam si quantum hic vtilitatis habuit, aut pro quanto voluptatem expetit, tantũ ille receperit dignã de hoc remunerationem habebit: etenim in rebus venalibus ita fieri constat.

Et quibusdam in locis sunt leges, quæ vetant sponte actorum contractuum iudicia esse, propterea quod oportet vnumquemque ad vnum qui credidit sic dissolutionem facere, vt societatem contraxit, putant enim eum iustius esse statuere, cui permissum est, quàm eum qui per-

non æquali appretiantur habentes, & volentes accipere, propria enim, & quæ dant singulis videntur multo digna, sed tamen retributio fit ad tantum, quantum vtique ordinant accipientes.

m Oportet autem forte non tanto appretiari, quanto habenti videtur dignum, sed quanto ante habere appretiatus est.

A *misit, etenim plerumque non æque æstimant, qui habent, & qui accipere volunt, sua enim cuique, & ea quæ dat multo videntur pretio digna, attamen retributio fit eâ (quam statuunt ii, qui capiunt) quantitate.*

Oportet autem fortasse non tanti æstimare, quanti videtur dignum habenti, sed quanti æstimabat antea, quàm haberet.

LECTIO PRIMA.

POstquam Philosophus ostendit quid est amicitia, & determinauit de amicitiæ speciebus, hic in Nono Libro determinat de amicitiæ proprietatibus. Et primo ponit proprietates amicitiæ. Secundo mouet quasdam dubitationes circa prædeterminata, ibi. [Dubitatur autem vtrum oportet, &c.] Circa primum duo facit. Primo determinat ea, quæ pertinent ad conseruationem, & dissolutionem amicitiæ. Secundo determinat de amicitiæ effectibus, ibi. [Amicabilia autem quæ ad amicos, &c.] Circa primum duo facit. Primo determinat ea, quæ pertinent ad conseruationem amicitiæ. Secundo determinat quædam, quæ pertinent ad dissolutionem ipsius, ibi. [Habet autem dubitationem de eo, &c.] Circa primum tria facit. Primo proponit id quod est amicitiæ conseruatiuum. Secundo ostendit, quomodo propter huiusmodi defectum amicitia turbatur, ibi. [Hic quidem ergo inuenta est, &c.] Tertio docet remedia contra huiusmodi perturbationem, ibid. [Dignitatem autem &c.] Et quia in amicitiis æqualium manifestum est, quod amicitia conseruatur per hoc, quod æquale redditur. Manifestat primo, qualiter possit conseruari amicitia, quæ est dissimilium personarum ad inuicem, quod magis dubium esse videbatur. Et dicit, quod in omnibus talibus amicitiis dissimilium personarum, puta patris ad filium, regis ad subditum, & sic de aliis, adæquat, & conseruat amicitiam hoc quod exhibetur analogum, scilicet id quod est proportionale vtrique. Et hoc manifestat per exemplum eius, quod est in politica iustitia, secundum quam

Lect. 9. in Quinto dictum est, quod coriario pro calceamentis, quæ dedit, retributio secundum dignitatem debetur, quæ est secundum proportionem, & idem est de textore, & de reliquis artificibus. Deinde cum dicit.

b ¶ Ostendit quomodo propter defectum analogi turbatur amicitia. Et circa hoc duo facit. Primo ponit causam: quare huiusmodi perturbatio cõtingere non potest circa iustitiæ commutationem. Et dicit, quod hic scilicet in cõmutationibus politicis inuenta est quædam cõmmunis mensura, scilicet denarius ad quem sicut ad mensuram omnia commutabilia referuntur. Et eorum pretium per denarios mensuratur. Et ideo certum esse potest, quid pro quo reddendum sit. Sed ea quæ secundum amicitiam commutantur, puta affectus, & obsequia amicorum, appretiari pecunia non possunt. Et ideo secundo ibi.

c ¶ Ostendit quomodo propter defectum analogi amicitia perturbatur. Et primo ostẽdit ex eo quod non fit recompensatio ab vno amico alteri. Secundo ex eo quod non recompensatur illud, quod quærebatur, ibid. [Contemnunt autem, &c.] Circa primum duo facit. Primo proponit causam perturbationis amicitiæ. Secundo ostendit in quibus amicitiis hoc contingat, ibi. [Accidunt autem talia, &c.] Circa primum considerandum est, quod recompensatio amicitiæ attenditur secundum duo. Primo quantum ad interiorem affectum amoris. Et quantum ad hoc dicit, quod quandoque in amicitiis contingit, quod amator accusat

B eum quem amat, quoniam cum ipse superabundanter amet, non redamatur ab eo quem amat. Et quandoque sua accusatio est iniusta: puta si cõtingat quod nihil habeat in se, vnde sit dignus amari. Secundo fit recompensatio amicitiæ, quantum ad exteriora dona, vel obsequia. Et quantum ad hoc dicit, quod multotiens ille, qui amatur accusat amatorem, quia cum prius repromiserit sibi omnia, tandem nihil perficit. Deinde cum dicit.

d ¶ Ostendit in quibus amicitiis hæc contingant. Et dicit, quod prædictæ mutuæ accusationes inter amatorem, & amatum accidunt, quando amat propter delectationem, amicus autem amat amato-

C rem, propter vtile. Contingit autem quandoque, quod ista non exigunt, quia scilicet nec amatori amatus exhibet delectationem, nec amator vtilitatem. Ideo fit dissolutio amicitiæ cum non permaneant illa, propter quæ sola amicitia erat. Non enim se inuicẽ, propter seipsos amabant, sed propter prædicta, scilicet vtilitatem, & delectationem quæ non sunt permanentia, & ideo nec tales amicitiæ sunt permanentes. Sed sicut supra dictum est, amicitia quæ est propter bonos mores, est permanens, quia secundum eam amant se inuicem amici propter seipsos. Deinde cum dicit.

D *e* ¶ Ostendit, quomodo amicitia turbatur per hoc, quod non recompensatur illud quod quærebatur, sed aliud. Et dicit, quod multotiens amici contendunt adinuicem cum non recompensentur eis illa quæ appetunt, sed quædam alia. Cum enim aliquis non potitur eo quod desiderat, simile est, ac si nihil ei fieret. Et ponit exemplum de quodam citharœdo, cui quidam repromisit, quod quanto melius cantaret, tanto ei plus daret. Cum autem in mane post cantum petiisset repromissiones sibi adimpleri, respondit promissor, quod ipse pro delectatione reddiderat ei delectationem, quia versa vice in aliquo eum delectauerat. Et siquidem citharœdus quærebat delectationem sufficienter se

E habet recõpensatio facta. Si vero promissor quærebat delectationem, citharœdus autem lucrum, non est bene facta commutatio, quia vnus eorum habet, quod quærebat, alius autem non. Ille enim qui exhibet aliquid ad illa attendit quibus indiget & horum gratia dat illa quæ dat. Deinde cum dicit.

f ¶ Docet remedia contra prædictas amicitiæ turbationes. Et circa hoc duo facit. Primo docet, quæ sint obseruanda ad hoc, quod pax amicitiæ conseruetur. Secundo determinat quandam dubitationem, ibidem. [Dubitationem autem habent, &c.] Circa primum duo facit. Primo ostendit ad quem pertineat æstimare dignam recompensationem in amicitiis. Secundo ostendit, qualiter huiusmodi recompensatio fiat, ibi. [In quibusdam

dam non fit, &c.] Circa primum duo facit. Primo ostendit, quod æstimatio dignæ recompensationis pertinet ad eum, qui primo accepit beneficium. Secundo ostendit, quomodo ex eius defectu sequitur accusatio in amicitiis, ibi. [Post accipientes autem, &c.] Dicit ergo primo, quod ordinare dignitatem recompensationis pertinet ad vtrumque, scilicet ad eum, qui ante dedit, & ad eum, qui ante accepit beneficium. Sed tam ille qui ante dedit, videtur concedere iudicium recompensationis illi, qui accepit, sicut dicitur de Prothagora philosopho, quod cum doceret discipulos, iubebat quod discipulus honoraret eum in muneribus quantum sibi videbatur dignum dare B pro his, quæ eo docente sciebat, & tantum accipiebat ab vnoquoque eorum. In talibus enim amicitiæ obsequiis sufficit quibusdam, quod eis redditur, secundum æstimationem recipientium beneficia. Et sic videntur sufficienter mercedem recipere, quia merces datur viro scilicet benefico, non autem rei exhibitæ. Et ideo sufficiens videtur esse merces, quæ sufficit viro, etiam si non æquiparet beneficium. Deinde cum dicit.

g ¶ Ostendit, quomodo perturbatio amicitiæ prouenit ex defectu eorum, qui primo accipiunt. Et dicit, quod illi qui primo accipiunt pecuniã ante, scilicet quã seruiant, deinde nihil faciunt eorum, quæ promiserunt, quia forte promissiones fuerunt C superfluæ conuenienter accusantur, quia non perficiunt ea quæ promiserunt. Et hæc coguntur facere sophistæ, quia pro omnibus quæ sciunt, nihil daretur eis, si committeretur arbitrio discentium, quia tota eorum scientia in quibusdam apparentibus, & friuolis consistit. Sic ergo isti iuste accusantur dum non faciebant illa pro quibus mercedem accipiebant. Deinde cum dicit.

h ¶ Ostendit, quomodo debeat fieri recompensatio in amicitiis. Et primo quantum ad amicitias, quæ sunt secundum virtutem. Secundo quantum ad alias amicitias, ibi. [Non tali autem existente, &c.] Dicit ergo primo, quod si non fiat collatio beneficii propter confessionem, id est promissio- D nem alicuius certi ministerii sicut in prædictis fiebat, contingit quandoque, quod aliqui ante dant beneficia aliquibus propter ipsos accipientes, & Lect. 18. non intuitu alicuius recompensationis. Et manifestum est ex prædictis in Octauo, quod tales sunt inaccusabiles. Hoc enim pertinet ad amicitiam, quæ est secundum virtutem in qua facienda est retributio, respiciendo ad electionem, siue affectum facientis. Electio enim maxime pertinet ad amicitiam, & virtutem, sicut dictum est. Et sicut hoc obseruatur in amicitia, quæ consistit in communicatione virtutis, sic etiam obseruandum est in communicatione philosophiæ, puta inter magistrum, & discipulum. Non enim dignitas phi- E losophiæ, quam quis addiscit, potest mensurari secundum pecuniam, nec potest discipulus æquale pretium magistro reddere, sed forte reddendum est illud, quod sufficit, sicut Deo, & parentibus. Deinde cum dicit.

A

i ¶ Ostendit qualiter fiat recompensatio in aliis amicitiis. Et circo hoc tria facit. Primo proponit, quod intendit. Secundo probat propositum, ibi. [Quantum enim &c.] Tertio respondet tacitæ quæstioni, ibi. [Oportet autem forte &c.] Dicit ergo primo, quod si non sit talis datio, quod scilicet aliquis det amico propter seipsum, sed in aliquo recipiendo sit dantis intentio, oportet quod fiat retributio, quæ videtur ambobus digna, scilicet & danti, & accipienti, & si hoc non contingat debet æstimare dignam compensatione, ille qui prius habuit beneficium, & hoc non solum est necessariũ, sed etiam iustum. Deinde cũ dicit.

k ¶ Probat propositum. Et primo per rationem. Secundo per authoritatem legis, ibi. [Alicubi autem &c.] Dicit ergo primo, quod quantum aliquis est adiutus per beneficium amici in amicitia vtili, aut quantum acceptat delectationem in amicitia delectabilitatum, dignum est, quod recompenset, quia sic etiam videtur fieri in emptionibus, quod scilicet quantum aliquis extimat rem, tanti emit eam, quantum autem aliquis sit adiutus ex beneficio, vel quantum accepit delectationem, ipse maxime scire potest qui est adiutus, vel delectatus, & ideo necessarium & iustum est, quod secundum æstimationem, eius commutetur recompensatio. Deinde cum dicit.

l ¶ Ostendit idem ex authoritate legis, & dicit, quod in aliquibus ciuitatibus lege statuitur, quod non fiat aliqua vindicta circa voluntarias conuentiones, si postea aliquis eorum se deceptum reputet, quia oportet, vt si aliquis voluntarie credidit alicui beneficium suum, vel obsequium, quod soluatur secundum eius iudicium, cui credidit secundum modum primæ commutationis, existimant enim legislatores, quod ille, cui à principio concessum est magis iuste debet ordinare recompensatione, quam ille, qui ei concessit. Et hoc ideo, quia multa sunt, quæ non æqualiter appretiantur, illi qui iam habent ea, & illi qui de nouo volunt ea accipere, videtur enim singulis, quod propria bona, quæ dant, sint digna multo pretio, sed tamen retributio debet fieri in tantum quantum æstimant recipientes. Deinde cum dicit.

m ¶ Respondet tacitæ quæstioni dicens, quod ille qui recipit beneficium, debet appretiare ipsum, non secundum hoc, quod ei videtur dignum postquam iam habet, sed quantum appretiabatur antequam haberet, solent enim homines appretiare bona temporalia adepta, minus quàm quando ea non habita cupiebant & præcipue in necessitate existentes.

LECTIO II.

Dvbitationem autem habent & talia puta vtrum oportet omnia patri attribuere, & obedire, vel laborantem quidem medico obediendum, ducem autem exercitus ad ordinandum bellicosum, similiter autem amico magis, vel studioso ministrandum, & benefactori reddendum gratiam magis, vel amico dandum, si ambobus non contingit.

LECTIO II.

Habent autem, & talia dubitationem, vtrum oporteat omnia patri tribuere, in omnibusque obtemperare an ægrotanti quidem parendum sit medico, deligenti vero ducem exercitus deligendus sit rei militaris peritissimus homo, simili modo vtrum amico sit potius an studioso subministrandum, & benefactori reddenda sit gratia, an sodali potius dandum, si vtrumque fieri nequeat.

b Igitur omnia talia certe quidem determinare non facile, multas enim & omnimodas habent differentias, & magnitudine, & paruitate, & bono, & necessario, quoniam autem non omnia eidem reddendum non immanifestum. A

c Et beneficia quidem retribuendum, vt in multum magis quàm donandum amicis. Et quemadmodũ mutuum cui debet reddendum, magis quàm amico dandum.

d Forte autem neque hoc semper, puta liberanti à latronibus, vtrum soluentem contra liberandum, & vtique quicunque B sit, vel non capto, petenti autem reddendum, vel patrem liberandum, videbitur enim vtique, & seipso magis patrem.

e Quod igitur dictũ est vniuersaliter quidẽ debitum reddendum. Si autem superexcedat datio bono, vel necessario ad hoc declinandum: quandoque enim neque est æquale præexistentiam retribuere, cum hic quidem studiosum sciens benefaciat, huic autem redditio fiat quem existimat malũ esse. Neque enim accommodanti, quandoque C reaccommodandum, existimans quidem enim lucrari accommodauit epyichei existenti, hic autem non sperat lucrari à malo siue igitur veritate sic habet non æqualis dignitas, siue habet quidem, non sic autem existimans, non vtique videbitur inconuenientia facere.

f Quod quidem multotiens dictum est circa passiones, & actiones rationes, similiter habent determinatum his, circa quæ sunt.

g Quoniam quidem igitur non eadem om- D nibus reddendum, neque patri omnia, quemadmodum neque Ioui sacrificantur, non immanifestum, quia autem, altera parentibus, & fratribus, & amicis, & benefactoribus singulis propria, & congruentia attribuendum, sic autem & facere videntur, ad nuptias quidem enim vocant cognatos: his enim cõmune genus, & quæ circa hoc vtiq; actionem, & incedia autem maxime existimant cognatos obuiare propter idem.

h Videtur autem vtique nutrimento quidem parentibus oportere maxime sufficere, vt debentes, & causis essendi, melius E quàm sibi ipsis, in hoc sufficere & honorem quidem quemadmodum Diis, non omne autem parentibus, neque enim eundem patri, & matri: neque rursus eum, qui sapientis, vel eum qui ducis exercitus, sed paternum, similiter autem & maternum, sed & omni seni honorem eum, qui secundum ætatem assurrectione, & inclinatione, & talibus: ad amicos autem rursus, & fratres confidentiam, & omnium communicationem, sed & cognatis, & ciuibus, & contribulibus, & reliquis omnibus semper tentandum

Omnia igitur talia exactè determinare, non est facile, multas enim, ac varias habent differentias, & magnitudine, & paruitate, & honestate, atque necessitate, verum non omnia eidem esse tribuenda non est obscurum.

Atque beneficia plerumque reddenda sunt potius quàm est largiendum amicis, sicut & mutuum reddendum est potius cui debeas, quàm dandum sodali.

Fortasse autem neque hoc agendum est semper, vt redemptum à prædonibus, vtrum eum qui ipsum redemit, redimere vicissim oporteat quicunque is sit, aut non capto quidem, repetenti vero mutuum reddere, an redimere patrem? videbitur enim patrem potius quam se etiam redimere illum oportere.

Debitum igitur vt diximus simpliciter est reddendum: si vero datio honestate, aut necessitate excedat, ad hæc ipsa est declinandum. Interdum enim neque est æquum beneficium retribuere, cum alter quidem in studiosum sciens studiosum esse contulit beneficium, alter autem illum flagitiosum esse existimat, nonnunquam enim, nec ei, qui mutuauit vicissim est mutuandum, nam ille quidem putans se recepturum bono mutuauit viro, hic autem non sperat à prauo recipere siue igitur re vera hoc sic se habeat, non æqualis est dignitas, siue non ita quidem sic se habeat, putet autem sic se habere, non videbitur absurde facere.

Quod igitur sæpe est dictum, sermones, qui de affectibus actibusque fiunt, perinde habent definitionem, vt ea circa quæ sunt.

Non eadem igitur vniuersis esse reddenda, neque patri cuncta (quemadmodum neque Ioui sacra omnia dantur) non est obscurum, quod si diuersa tribuenda sunt parentibus, & fratribus, & sodalibus, & beneficis tribuenda sunt singulis sua quæque ad quemque accommodantur, sic autem & facere videntur, nam ad nuptias vocant cognatos, genus enim his est commune, quare & actus qui circa hoc sunt, & ad sponsalia etiam maxime cognatos propter idem putant accedere oportere.

Videbitur autem parentibus maxime alimentis filios, vt debentes opitulari oportere, & honestius esse his, qui causa sunt essendi, quam sibi ipsis subuenire, honorem etiam vt Diis tribuere oportet, non omnem autem parentibus neque eundem patri matrique, neque sapienti, aut imperatori, sed patri paternum, & similiter matri maternum, omni quoque seniori honor est tribuendus, qui ad ætatem accommodatur assurgendo locoque cedendo, & talibus: sodalibus autem atque fratribus præstanda est libertas, omniumque communitas, atque cognatis, & his qui sunt eiusdem tribus, & ciuibus, ac cæteris vniuersis semper est enitendum id quod accommodatur tribuere, & comparare quæ

tandum proprium attribuere, & coaptare, quæ singulis existentia secundum proprietatem, & virtutem, vel vsum.

i Eorum quidem igitur, quæ vnius generis facile iudicium, differentium autem difficilius, non tamen propter hoc quidem recedendum, sed vtique continget sic determinandum.

A *quæ insunt singulis ratione familiaritatis & virtutis, aut vtilitatis.*

Eorum igitur qui generis sunt eiusdem, facile est iudicium, differentium autem est difficilius, non tamen ob hoc desistendum est, sed vt fieri potest, ita est distinguendum.

LECTIO II.

POstquam Philosophus ostendit, quod amicitia conseruatur per recompensationem proportionalem, hic mouet quasdam dubitationes circa amicorum beneficia, & recompensationes eorum. Et primo mouet dubitationes. Secundo soluit eas, ibi. [Ergo omnia talia &c.] Circa primum mouet tres dubitationes, quarum prima est, vtrum circa omnia oporteat magis exhibere beneficia patri, & obedire ei quam quibuscumque aliis personis, vel circa quædam sit magis obediendum aliis, puta, quod laborans, id est infirmus magis debet obedire medico, quàm patri, & homo bellicosus magis debet obedire præcepto ducis exercitus, quàm præcepto patris. Secunda dubitatio est: vtrum aliquis magis debeat ministerium exhibere amico suo, vel homini virtuoso. Tertia dubitatio est: vtrum homo magis debeat retribuere benefactori, pro gratia suscepta, quàm dare amico, si ita contingat, quod homo non possit vtrique satis facere. Deinde cum dicit.

b ¶ Soluit prædictas quæstiones. Et primo soluit in generali. Secundo in speciali, ibi. [Et beneficia quidem.] Dicit ergo primo, quod omnia huiusmodi per certitudinem determinare non est facile, quia circa prædicta potest attendi differentia multipliciter, & secundum omnem modum, scilicet secundum magnitudinem & paruitatem, puta quod aliquis est virtuosus, vel amicus, vel benefactor, vel multum, vel parum, & similiter quandoque est differentia secundum bonum & necessarium, puta ministrare virtuoso, seu amico videtur esse melius, sed ministrare benefactori videtur esse magis necessarium: hoc tamen in talibus est manifestum, quod non omnia sunt eidem exhibenda, sed quædam eis, quædam aliis. Deinde cum dicit.

c ¶ Soluit præmissas quæstiones in speciali. Et primo soluit tertiam dubitationem. Secundo soluit primam, per quam etiam datur intelligi solutio secundæ, ibi. [Quoniam quidem igitur non eadem, &c.] Circa primum tria facit. Primo docet quid sit communiter obseruandum, & dicit, quod in pluribus magis debet homo retribuere benefactori, quam dare gratis amico, si vtrumque fieri non possit, sicut etiam magis debet reddi mutuum, quam gratis dari amico: eodem enim modo homo tenetur secundum moralem honestatem ad retribuendum beneficia, sicut secundum legalem iustitiam ad mutuum reddendum. Secundo ibi.

d ¶ Ponit casum, in quo fallit hoc quod dicitur. Et dicit, quod forte hoc quod dictum est, non est semper obseruandum, puta in casu, in quo aliquis potest liberari à latronibus, & potest esse dubitatio quid horum trium sit potius faciendum, quorum primum est, vtrum scilicet homo debeat liberare de manu latronum eum, qui quandoque ipsum soluit à vinculis, quicumque ille sit. Secundum est, si benefactor non sit captus, & petat sibi in aliquo satis fieri, an sit ei retribuendum. B Tertium est: vtrum homo debeat liberare patrem à latronibus, & hoc tertium est præ omnibus magis eligendum, videtur enim quod homo debeat magis liberare patrem etiam, quam seipsum. Tertio ibi.

e ¶ Ostendit qualiter sit obseruandum quod prius dictum est. Et primo ostendit propositum. Secundo infert quoddam corollarium ex dictis, ibi. [Quod quidem ergo &c.] Dicit ergo primo, quod illud quod dictum est, scilicet quod debitum sit reddendum magis quam gratis dandum, est vniuersaliter obseruandum: sed si gratuita donatio excedat in bono virtutis, puta si sit alicui multum C virtuoso ministrandum, vel si excedat in necessitate, puta cum alicui imminet liberare patrem, debet magis ad hoc declinare: quandoque enim contingit, quod non potest æquiparari hoc, quod aliquis retribuit beneficiis præexistentibus alicui gratuitæ dationi, puta cum ex vna parte aliquis beneficium confert ei, quem scit esse virtuosum, & ex alia parte fit retributio ei quem existimat malum esse: nec est mirum, si benefactori quandoque non est reddendum, quia neque etiam accommodanti, quandoque debet homo accommodare: contingit enim quandoque quod aliquis malus accommodet alicui virtuoso æstimans se acquirere aliquod lucrum ex eo: virtuosus autem D non sperat lucrum si mutuet malo: si ergo secundum veritatem ita se habet, quod ille sit malus, manifestum est, quod non est æqualis dignitas, quod retribuatur ei, & quod detur bono: si autem non ita se habet, quod benefactor sit malus, sed ita æstimabile, qui recepit beneficium, non videtur esse inconueniens facere, si magis det gratis studioso. Deinde cum dicit.

f ¶ Infert quoddam corollarium ex dictis. Patet enim ex his, quæ nunc dicta sunt, verum esse illud, quod multotiens dictum est, scilicet quod rationes, quæ sunt circa actiones, & passiones humanas, non possunt habere aliquid determinatum, secundum certitudinem, sicut nec ea, circa quæ sunt. Deinde cum dicit.

E *g* ¶ Soluit primam dubitationem. Et primo ostendit, quod non omnia sunt patri exhibenda. Secundo determinat, quæ quibus exhibenda sunt, ibid. [Videbitur autem vtique &c.] Dicit ergo primo non esse immanifestum, quod non sunt eadem omnibus reddenda, vnde nec patri sunt reddenda omnia, sicut nec apud Gentiles omnia sacrificantur Ioui, sed quædam aliis Diis: quia ergo alia debentur parentibus, & fratribus, & amicis, & benefactoribus, singulis eorum est, & sunt attribuenda ea, quæ sunt eis propria, & quæ ad eos pertinent, & eadē ratio est de virtuosis, & hoc etiā homines obseruare videntur, quia ad nuptias secundū quas fit propagatio generis, vocāt homines

cognatos, quibus est commune genus, & similiter ad actiones, quæ sunt circa nuptias vocantur consanguinei, & propter eandem rationem æstimant homines, quod consanguinei debeant occurrere in cedea, id est in conuentione, qua tractatur de nuptiis agendis. Deinde cum dicit.

b ¶ Ostendit, quæ quibus sint attribuenda. Et primo manifestat propositum. Secundo ostendit, in quibus hoc sit facile, & in quibus difficile, ibi. [Eorum quidem ergo &c.] Dicit ergo quod in his quæ pertinent ad sustentationem, quæ est per nutrimentum, videtur quod filii maxime debeant sufficientiam præbere parentibus, sunt [enim in hoc debitores eis, sicut causis essendi per generationem, vnde & circa hæc quæ pertinent ad conseruationem ipsius esse, magis debent subuenire parentibus quàm sibiipsis, similiter etiam parentibus debent homines honorem tamquam causis essendi, sicut & Diis, non tamen omnem honorem debent homines parentibus, quia neque eundem honorem debent patri & matri, neque iterum patri debet homo honorem, qui debetur duci exercitus, sed patri debet homo honorem paternum, & matri maternum, similiter etiam in ciuilibus seni debetur honor propter ætatem in assurgendo, & inclinando ei, & huiusmodi, amicis autem & fratribus debet homo fiduciam, & communicationem rerum, & similiter consanguineis, & his qui sunt vnius tribus, & conciuibus, & reliquis huiusmodi, & semper tentandum est attribuere id, quod est proprium vnicuique, & adaptare singulis ea, quæ eis competunt secundum proprietatem, puta ætatis, & virtutis, puta sapientiæ, & vsum officii, sicut duci exercitus. Deinde cum dicit.

i ¶ Ostendit in quibus hoc sit facile, & difficile. Et dicit, quod iudicium de talibus est facile in his, qui sunt vnius generis, puta, quod magis est subueniendum magis consanguineo inter duos consanguineos, vel magis inter duos sapientes, sed difficilius est iudicare de differentibus, puta vtrum magis sit subueniendum sapientiori, vel magis consanguineo, & quamuis hoc sit difficile determinare, non tamen oportet recedere ab huiusmodi consideratione, sed determinare id quod dictum est, sicut fieri potest.

LECTIO III.

Habet autem dubitationem, & de eo quod est dissolui amicitias, vel non ad non permanentes.

b Vel ad eos quidem qui propter vtile, vel propter delectabile amici existunt cum non adhuc hoc habeant, nihil inconueniens dissolui, illorum enim erant amici, quibus deficientibus rationabile nō amare.

c Accusabit autem vtique aliquis si propter vtile, vel propter delectabile amans, simul & propter morem, quod enim in principio diximus plures differentiæ fiunt amicis, cum non similiter existimant, & sint amici. Cum quis igitur decipiatur, & suspicetur amari, propter morem, nihil illo tale operante, seipsum causetur vtique, cum autem ab istius simulatione decipiatur iustum accusare decipientem, & magis quam eos, qui nummisma violant, quanto malignitas circa honorabilius mala operatio.

d Si autem acceptet vt bonum, fiat autem malum, & videatur, vtrum adhuc amandum?

e Vel non possibile? siquidem non omne amabile, sed bonum neque oportet amatorem mali esse, neque assimilari prauo: dictum est autem quoniam simile simili amicum.

f Vtrum igitur confestim dissoluendum?

g Vel non omnibus, sed insanabilibus propter malitiam, directionem autem habentibus magis adiuuandum ad amorem, quàm substantiam, quanto melius, & amicitiæ proprium magis, videtur autem vtique dissoluens nihil inconueniens facere, non enim huic, vel tali amicus erat, alteratum

LECTIO III.

Est etiam dubitatio, si dissoluendæ sint amicitiæ, nec ne, ad eos qui non permanent.

An ad eos, qui ob vtilitatem, aut voluptatem amici sunt, cum hæc non habent, nec est absurdum dissolui? illorum enim erant amici, quibus deficientibus, rationi consonum est non amare.

Incusauerit autem quispiam si ob vtilitatem, aut voluptatem amans ob mores simulet amare, quod enim superius diximus, plurimæ fiunt incusationes inter amicos, cum non similiter optant, & sunt amici: cum igitur quispiam sua se opinione fefellerit putaueritque ob mores amari, nihil illo tale agente, tum seipsum is accusare debet, cum vero à simulatione illius deceptus fuerit, tum eum qui decipit iustum est accusare, & magis quam eos, qui nummos adulterinos conficiunt, quanto maleficium ipsum circa præstabilius est.

Quod si acceptat vt bonum, factus est autem prauus, atque apparet, estne amandum?

An impossibile est? siquidem non omne quoduis est amabile, sed bonum, neque autem dignum est prauum amicum habere, neque oportet, nam amatorem prauorum non esse oportet, neque similem euadere prauo, dictum est autem simile simili esse amicum.

Estne igitur statim amicitia dissoluenda?

An non omnis, sed in qua est incurabilis ob prauitatem? qui autem emendari possunt, his magis ferendum est in moribus auxilium quam pecuniis, quanto præstabiliores sunt, & magis amicitiæ proprii nihil autē absurdi videbitur facere qui amicitiam dissoluit, non enim huic aut tali amicus erat, cum igitur mutantem ad priores

ratum igitur impotens resaluare recedit.

h Si autem hic quidem permaneat, hic autem epyiches magis fiat, & multum differat virtute, vtrum vtendum amico?

i Vel non contingit, in magna autem distantia maxime manifestum fit, puta in his, quę ex pueritia amicitiis: si enim hic quidem permaneat puer secundum mentem, hic autem vir fit qualis optimus, qualiter vtique erunt amici, neque placentes eisdem, neque gaudentes, & tristati, neque enim circa ad inuicem hæc existunt ipsis, sine his autem non erat amicos esse, conuiuere enim non possibile, dictum est autem de his.

k Vtrum nihil igitur alienius ad ipsum habendum, quam si non factus esset amicus numquam?

l Si autem oportet memoriam habere factæ consuetudinis, & quemadmodum amicis magis quàm extraneis existimamus oportere largiri, sic & factis attribuendum aliquid propter antefactam amicitiam, cum propter superabundantiam malitiæ dissolutio fiat.

A *priores mores redigere nequeat, sese ab illo seiungit.*

Quod si alter permaneat, alter magis bonus euadat, multumque virtute differat, estne vtendum amico?

An fieri nequit? in magna autem distantia maxime manifestum fit, vt in amicitiis, quæ à pueritia contrahuntur, nam si alter mente permaneat puer, alter in optimum virum euaserit, quonam modo fuerint amici, cum neque eadem ipsis placeant, neque eisdem gaudeant, doleantque? neque enim hæc erunt in ipsis, sine vero hu esse amici non possunt, simul enim ipsos viuere impossibile est, atque de his ante diximus.

B

Oportet ne igitur ipsum si secum ad illum sese habere, quàm si amicus numquam fuisset?

An factæ memoriam consuetudinis habere oportet? atque vt amicis potius quàm alienis arbitramur gratificari oportere, sic & his, qui fuerunt amici tribuendum est aliquid ob amicitiam, quæ antea fuit, cum non ob exuperationem prauitatis est dissolutio facta.

C

LECTIO III.

Postquam Philosophus determinauit de his, quæ pertinent ad conuersationem amicitiæ, hic determinat ea quæ spectant ad eius dissolutionem. Et circa hoc duo facit. Primo inquirit, quomodo debeat dissolui amicitia. Secundo ostendit, qualiter homo se debeat habere ad amicum post amicitiæ dissolutionem, ibi. [Vtrum ergo nihil alicuius &c.] Circa primum duo facit. Primo inquirit de dissolutione amicitiæ ad eos, qui immutantur à pristina conditione. Secundo de dissolutione amicitiæ ad eos, qui in eodem statu permanent, ibi. [Si autem hoc permanet &c.] Circa primum tria facit. Primo proponit dubitationem. Secundo ponit solutionem quantum ad amicitiam vtilis, & delectabilis, ibi. [Vel ad eos quidem.] Tertio quantum ad amicitiam, quæ est propter virtutem, ibi. [Si autem acceptet &c.] Dicit ergo primo, quod dubitatio est: vtrum debeat dissolui amicitia, vel non debeat ad eos, qui non permanent in eadem conditione, secundum quam amici erant. Deinde cum dicit.

b ¶ Soluit dubitationem quantum ad amicitiam vtilem, vel delectabilem. Et primo ostendit, qualiter huiusmodi amicitiæ dissoluantur. Secundo ostendit quomodo circa eas fiant iustæ accusationes, ibi. [Accusabit autem &c.] Dicit ergo primo, quod non est inconueniens, si dissoluatur amicitia ad eos qui sunt amici propter vtile, vel propter delectabile cessante vtilitate, vel delectatione, quia secundum has amicitias homines amant delectationem, & vtilitatem, & non personas hominum propter seipsas, vnde deficiente vtilitate, vel delectatione, rationabile est, quod deficiat amicitia. Deinde cum dicit.

c ¶ Ostendit, quomodo circa huiusmodi amicitias oriantur iustæ accusationes. Et dicit, quod iuste aliquis accusabit illum, qui cum amet propter vtilitatem, vel delectationem, simulat se amare propter moralem virtutem: vt enim in principio huius tractatus dictum est, plures sunt differentiæ amicitiæ, vnde potest contingere, quod non similiter, id est secundum vnam amicitiæ speciem aliqui sunt amici, secundum quam existimantur esse propter virtutem, & in hoc casu si ille, qui se existimat amari propter virtutem, decipiatur ex seipso, ita quod ille qui eum amat, nihil operetur ad huiusmodi deceptionem, ille qui deceptus est, debet accusari contra seipsum: sed quando decipitur per alterius simulationem, iustum est, quod accuset decipientem, multo magis quam eos, qui corrumpunt nummismata, inquantum malignitas illius qui simulat virtutem consistit in operatione quæ est circa rem honorabiliorem, multo enim honorabilior virtus quàm pecunia: vnde qui falso simulant virtutem, maligniores sunt his qui fingunt falsam monetam. Deinde cum dicit.

D

f ¶ Soluit prædictam quæstionem quantum ad amicitiam, quæ est secundum virtutem. Et primo ostendit, quod ad eos qui non permanent in virtute est amicitia dissoluenda. Secundo, quomodo sit dissoluenda, ibi. [Vtrum igitur &c.] Circa primum duo facit. Primo iterat quæstionem, si enim aliquis acciperet ad suam amicitiam aliquem quasi bonum, & postea fiat malus, ita quod eius malitia videatur manifeste: quæstio est vtrum debeat postmodum amari. Secundo ibi.

E

g ¶ Soluit iteratam quæstionem. Et dicit duo, quorum vnum est, quod non est possibile, quod ille cuius malitia manifestatur, ametur à virtuoso, quia virtuoso non potest esse amicabile quodcumque sed solum bonum honestum: secundum est, quod non oportet eum, qui iam factus est malus amari, id est non est vtile neque decens, quia non oportet quod homo amet malum, neque assimiletur prauo viro, & hoc sequeretur si conseruaretur amicitia ad eum, qui est malus, dictum est enim supra, quod simile simili est amicum & ita non potest esse, quod diu conseruetur amicitia

ad malum niſi ſit aliqua ſimilitudo malitiæ. Deinde cum dicit.

b ¶ Oſtendit qualiter ſit talis amicitia diſſoluenda. Et primo proponit quæſtionem, vtrum ſcilicet homo ſtatim debeat diſſoluere amicitiam ad eum, qui factus eſt malus. Secundo ibi.

i ¶ Soluit quæſtionem. Et dicit, quod hoc non eſt faciendum in omnibus, vt ſtatim amicitia diſſoluatur, ſed ſolum in illis, qui propter magnitudinem malitiæ non ſunt ſanabiles, ideſt non poſſunt de facili reduci ad ſtatum virtutis: ſi autem aliqui ſunt, qui ſuſcipiant directionem, vt ſcilicet poſſint reduci ad ſtatum rectitudinis, magis eſt ei auxilium ferendum ad recuperandum bonos mores, quàm ad recuperandam ſubſtantiam amiſſam, inquantum virtus melior eſt, & magis propria amicitiæ, quam pecunia: cum autem aliquis diſſoluat amicitiam ad eum, quia factus eſt malus, non videtur aliquid inconueniens facere quia non erat amicus huic, vel tali, id eſt vitioſo, ſed virtuoſo & ideo ex quo alteratur à prima diſpoſitione amicus, quia non poteſt eum reducere ad ſalutem, conuenienter recedit ab eius amicitia. Deinde cum dicit.

k ¶ Agit de diſſolutione amicitiæ. Et primo mouet quæſtionem, ſi enim vnus amicorum permaneat in priſtino ſtatu, alius autem fiat magis virtuoſus, ita quod fiat magna differentia virtutis inter vtrumque quæſtio eſt vtrum ille qui profecit in virtute, debeat vti vt amico illo qui non profecit. Secundo ibi.

A *l* ¶ Soluit quæſtionem. Et dicit, quod hoc non eſt poſſibile, vt ſcilicet proficiens conſeruet amiciciam ad non proficientem, & hoc maxime apparet in magna diſtantia amicorum, puta in amicitiis, quæ fiunt ex pueritia: ſi enim vnus permanet puer ſecundum mentem, alius autem fit optimus vir, non poterunt remanere amici, cum non complaceant ſibi in eiſdem, neque etiam de eiſdem gaudeant, & triſtentur, & ſine hoc non poteſt amicitia conſeruari, ad quam maxime requiritur, quod amici conuiuant, non poſſunt autem ſibi inuicem conuiuere, niſi eadem eis placeant, & de eiſdem gaudeant, & triſtentur, & de his dictum eſt ſupra. Deinde cum dicit.

B *m* ¶ Inquirit qualiter aliquis ſe debeat habere ad amicum poſt amicitiæ diſſolutionem. Et primo mouet quæſtionem, vtrum ſcilicet poſt diſſolutionem amicitiæ nihil alienius, vel familiarius ſe debeat homo habere ad amicum quàm ſi nunquam de præterito fuiſſet amicus. Secundo ibi.

n ¶ Soluit quæſtionem. Et dicit, quod quia oportet habere memoriam præteritæ conſuetudinis, ſicut exiſtimamus, quod magis debeat homo aliquis ſe exhibere amicis, quàm extraneis, ita etiam & his, qui in præterito fuerunt amici, debet homo magis ſe exhibere propter præteritàm amicitiam, niſi in vno caſu, ſcilicet, quando propter abundantem malitiam facta eſt diſſolutio amici, tunc enim nihil familiarius homo debet exhibere ei, ad quem diſſoluit amicitiam. C

LECTIO IV.

AMicabilia autem quæ ad amicos, & quibus amicitiæ determinantur, videntur ex his, quæ ad ſeipſum veniſſe.

b Ponunt enim amicum volentem, & operantem bona vel apparentia, illius gratia.

c Vel volentem eſſe, & viuere amicum, ipſius gratia, quod matres ad filios paſſæ ſunt, & amicorum offenſi.

D *d* Hi autem conuiuentem, & eadem eligentem, vel condolentem & congaudentem amico, maxime autem, & hoc circa matres accidit, horum autem aliquo, & amicitiam determinant.

e Ad ſeipſum autem horum vnumquodque epyichei exiſtit, reliquis autem ſecundum quod tales exiſtimant eſſe.

f Videtur enim quemadmodum dictum eſt, menſura vnicuique virtus, & ſtudioſus eſſe.

E *g* Iſte enim conſentit ſibiipſi, & eadem appetit ſecundum omnem animam, & vult vtique ſibiipſi bona, & apparentia, & operatur, boni enim bonum elaborare, & ſuiipſius gratia, intellectui enim gratia, quod vnuſquiſque eſſe videtur.

h Et viuere autem vult ſeipſum, & ſaluari, & maxime hoc quo ſapit, bonum enim ſtudioſo eſſe, vnuſquiſque autem ſibiipſi vult bona, factus autem alius, nullus eligeret omnia habere illud, quod factum eſt, habet enim & nunc Deus bonum, ſed ens quidem,

LECTIO IV.

EA vero, quæ ad amicos attinent, & quibus amicitiæ definiuntur, ex his, quæ ad ſeipſum quiſque facit, profecta eſſe videntur.

Ponunt enim eum amicum eſſe, qui vult, & agit bona, vel quæ videntur, amici gratia.

Aut eum qui vult eſſe viuereque amicum, gratia ipſius amici, quod quidem matribus ad ſuos accidit filios, & his amicis, qui ſũt offenſi.

D *Quidam autem eum eſſe dicunt, qui verſatur vna cum amico, & eadem expetit, aut eum qui dolet vna, atque gaudet cum amico, maxime autem & hoc matribus accidit, horum etiam aliquo, & amicitiam ipſam definiunt.*

Vnumquodque autem horum viro competit erga ſe bono, reliquis vero ea ratione, quatales eſſe exiſtimant.

Videtur autem vt dictum eſt, virtus, & ſtudioſus ipſe vnicuique eſſe menſura.

E *Hic enim ſibiipſi conſentaneus eſt, ac eadem affectat anima omni, & vult igitur ſibiipſi bona, & quæ apparent ac agit: eſt enim viri boni bonum agere, & ſuiipſius gratia, mentis quippe cauſa, quæ quidem vnuſquiſque eſſe videtur.*

Et vult etiam ſe viuere ſaluumque eſſe, atque id maxime quo ſapit, eſt enim bonum homini ſtudioſo eſſe, vnuſquiſque autem ſibi vult ipſa bona, factus vero alius nullus expetit cuncta habere illud, quod eſt factum, habet autem & nunc Deus ſummum bonum, ſed eſt

quidem, quod aliquando est, videbitur autem vtique intelligens vnusquisque esse vel maxime.

i Sed & conuiuere talis sibiipsi vult, delectabiliter enim ipsum facit, operatorum enim delectabiles memoriæ, & futurorum spes bonæ, tales autem delectabiles, & Theorematibus autem abundat mente.

k Condoletque & condelectatur maxime sibiipsi, omnium enim est idem & triste, & delectabile, & non aliud alii, impœnitibilis enim vt est dicere, in existere itaque quę ad seipsum singula horum epyichei.

l Ad amicum autem habere quemadmódum ad seipsum, est enim amicus alius ipse, & amicitia horum esse aliquid videtur, & amici quibus hæc existunt.

m Ad seipsum autem, vtrum est vel non est amicitia, relinquatur in præsenti, videbitur autem vtique sic esse amicitia secundum quod est duo, vel plura ex dictis, & quoniam superabundantia amicitiæ ei quæ est ad seipsum assimilatur.

n Videntur autem dicta, & multis existere quamuis existentibus prauis, igitur secundum quod placent sibiipsis, & existimant epyiches esse sic participiant ipsis, quia & valde prauorum, & nefariorum nulli hæc existunt, sed neque videntur, fere autem neque prauis.

o Differunt autem à seipsis, & altera quidem concupiscunt, alia autem volunt, puta incontinentes: eligunt enim pro eis, quæ videntur sibiipsis bona esse delectabilia nociua entia, hi autem rursus propter timiditatem, & desidiam recedunt ab operari, quæ existimant ipsis optima esse.

p Quibus autem multa, & dura operata sunt, & propter malitiam odiuntur, fugiunt viuere, & interimunt seipsos.

q Quærunt itaque mali cum quibus commorentur, seipsos autem fugiunt, recordantur enim multorum, & difficilium, & talia altera sperant secundum seipsos entes, cum aliis autem entes obliuiscuntur, nihilque amabile habentes, nihil amicabile patiuntur ad seipsos.

r Neque gaudent, neque condolent tales sibi ipsis, contendit enim ipsorum anima, & hic quidem propter malitiam dolet recedens à quibusdam, hic autem delectatur, & hæc quidem huc, hæc autem illuc trahit, quemadmodum discerpentia.

s Si autem non possibile simul tristari, & delectari, sed post parum tristatur, quoniam delectatus est, & non vtique vellet delectabilia hęc fieri ipsis, pœnitudine enim praui replentur, non itaque videtur prauus, neque ad seipsum amicabiliter disponi, propter nihil habere amabile.

A *est id, quod est ipse, videtur autem id vnusquisque esse, quod intelligit, aut maxime esse, quod intelligit, aut maxime.*

Atque talis secum degere vult, libenter enim hoc cum voluptate facit, nam & actarum rerum recordatio periocunda est, futurarum spes bona, talis autem afficit voluptate, & insuper contemplationibus mente abundat.

Præterea maxime secum vna dolet, atque lætatur, idem est enim omnino ipsi molestum, atque iucundum, & non alias aliud, est enim sine pœnitetia prorsus, ex eo igitur, quia vnumquodque ipsorū ad seipsum competit studioso. B

Ad animum autem sic se habet, vt ad seipsum amicus enim est alius ipse. Et amicitia videtur horum aliquid esse, & quibus hæc insunt videntur esse amici.

Quærere vero, vtrum ad seipsum sit, an non sit amicitia, & nunc omittamus, videbitur autem hoc amicitia esse quo duo, vel plura ex his habet, quæ dicta sunt, & quæ maxima amicitia similis est ei, quæ est ad seipsum.

C *At vero videntur ea quæ dicta sunt, & ipsis multis inesse quamuis sint praui, an hoc participes ipsorum sunt, quo sibiipsis placent, & bonos se esse existimant: nam eorum qui vehementer sunt praui, atque nefarii, nemini hæc insunt, sed nec inesse videntur, fere autem neque prauis.*

Dissident enim secum, & alia quidem cupiunt, alia autem volunt, vt incontinentes, nam his quæ bona sibi videntur anteponunt ea, quæ voluptates afficiunt, atque nocent: quidam rursus ob formidinem, atque inertiam eas agere res omittunt, quas putant sibiipsis optimas esse. D

Qui vero multas res graues, atque nefandas egerunt, vitam ob prauitatem odio habent, ac fugiunt, sibique mortem consciscunt.

Quærunt præterea alios ipsi flagitiosi, quibus conuersentur, se vero ipsos fugiunt, nam si sint secum, recordantur multarum grauiumque rerum, & sperant alias tales, si cum aliis autem sint, obliuiscuntur, atque cum nihil habeant quod sit amabile, nulla re prorsus afficiuntur ad seipsos, quæ ad amicitiam attinet.

Neque igitur vna secum gaudent, atque dolent, est enim eorum anima in seditione atque interdum ob prauitatem dolet abstinens à quibusdam interdum, lætatur, & hæc quidem pars huc, illa autem illuc trahit, vt diuellentes. E

Quod si fieri nequeat, vt doleat simul atque lætetur, at paulo post dolet, quod lætatus fuit, & nollet sibiipsi illa voluptati fuisse, improbi namque pœnitentia sunt referti, improbus igitur ne erga se quidem amice affectus est, propterea quod nihil habet quod sit amabile.

t Si itaque ſic habere valde eſt miſerum, A
fugiendum malitiam intenſe, & tentandū
epyichē eſſe, ſic enim & ad ſeipſum amica-
biliter vtique habebit, & alteri amicus fiet.

Quod ſi ita ſeſe habere vehementer eſt miſe-
rū totis viribus fugienda eſt prauitas, & eni-
tendum eſt bonum eſſe, ſic enim & ad ſeipſum
habebit amice, & alij amicus poterit.

LECTIO IIII.

POſtquam Philoſophus determinauit de con-
ſeruatione & diſſolutione amicitiæ, hic agit de
eius effectibus. Et primo oſtendit, qui ſunt effe-
ctus amicitiæ. Secundo determinat de eis, ibi.
[Beneuolentia autem & cæt.] Circa primū tria
facit. Primo ponit, qui ſint effectus amicitiæ. Se-
cundo oſtendit, quomodo ad eos ſe habeant bo-
ni, ibi. [Ad ſeipſum &c.] Tertio, quomodo ad
prædicta ſe habeant mali, ibi. [Videtur autem di- B
cta &c.] Circa primum duo facit. Primo ponit
originem effectuum ſiue actuum amicitiæ. Secun-
do enumerat huiuſmodi effectus, vel actus, ibi.
[Ponunt enim amicum &c.] Dicit ergo primo,
quod amicabilia, & amicitiæ opera, quibus ali-
quis ad amicos vtitur, & ſecundum quæ determi-
nantur amicitiæ, videntur proceſſiſſe ex his quæ
ſunt homini ad ſeipſum: ſic enim videtur eſſe vnus
homo alterius amicus, ſi eadem agit ad amicum,
quæ ageret ad ſeipſum. Deinde cum dicit.
b ¶ Enumerat opera amicitiæ. Et ponit tria, quo-
rum vnum conſiſtit in voluntaria exhibitione be-
neficiorum. Et dicit, quod homines ponunt iſtum
eſſe amicum, qui vult, & operatur ad amicum
bona, vel apparentia, gratia ipſius amici, dicit C
autem volentem, & operantem, quia vnum ſine
altero, non ſufficit ad amicitiam: neque enim vi-
detur eſſe amicabilis beneficentia, ſi vnus alteri
benefaciat inuitus, vel ſi voluntatem opere exple-
re negligat: dicit autem bona, vel apparentia, quia
interdum aliquis ex amicitia exhibet alteri, quæ
æſtimat ei bona, etſi non ſint: dicit autem illius
gratia, quia ſi homo exhiberet voluntarius alicui
beneficia, non quaſi intendens bona illius, ſed
ſuiipſius, ſicut cum aliquis nutrit equum propter
commodum ſuum, non videtur verus amicus il-
lius, ſed ſuiipſius. Secundum pertinet ad beneuo-
lentiam, quod ponit ibi. D
c ¶ Et dicit, quod amicus vult ſuum amicum eſſe
& viuere, gratia ipſius amici, & non propter ſe-
ipſum, vt ſcilicet quærat ex eo ſolum proprium
commodum, & hoc patiuntur matres ad filios,
quod ſcilicet volunt eos eſſe & viuere, & ſimili-
liter amici, cum interuenit aliqua amicitiæ offen-
ſa: etſi enim non velint propter offenſam amica-
biliter amicis conuiuere, ſaltem volunt eos eſſe,
& viuere. Tertium pertinet ad concordiam, quod
ponit ibi.
d ¶ Quæ quidem poteſt attendi quantum ad tria.
Primo quantum ad exteriorem conuictum. Se-
cundo quantum ad electionem. Tertio quantum
ad paſſiones, ad quas omnes ſequitur gaudium, E
& triſtitia: vnde dicit, quod quidam dicunt illum
eſſe amicum, qui conuiuit quantum ad primum,
& qui eadem eligit quantum ad ſecundum, & qui
condolet, & congaudet quantum ad tertium, &
hæc etiam conſiderantur in matribus reſpectu fi-
liorum: ſubdit autem, quaſi epilogando, quod
per aliquid dictorum determinatur amicitia; æſti-
mant enim homines inter illos eſſe amicitiam, in
quibus horum aliquod iuuenitur. Deinde cū dicit.
e ¶ Oſtendit qualiter circa hoc ſe habeant boni
Et primo oſtendit qualiter ſe habeat circa huiuſ-
modi bonus ad ſeipſum. Secundo, quomodo ſe-
habeat ad alterum, ibi. [Ad amicum &c.] Tertio
mouet quandā quæſtionem, ibi. [Ad ſeipſum &c.]
Circa primum tria facit. Primo proponit quod in-
tendit. Secundo aſſignat rationem cuiuſdam quod
dixerat, ibi. [Videtur enim &c.] Tertio mani-
feſtat principale propoſitum, ibi. [Iſte enim &c.]
Dicit ergo primo, quod vnumquodque prædicto-
rum conuenit homini virtuoſo reſpectu ſuiipſius,
aliis autem qui non ſunt virtuoſi in tantum præ-
dicta conueniunt reſpectu ſui ipſorum, inquan-
tum ſe æſtimant virtuoſos eſſe. Deinde cum dicit.
f ¶ Aſſignat rationem eius, quod in Secundo di-
ctum eſt, ideo enim vnuſquiſque amicabilia pa-
titur ad ſeipſum, ſecundum quod æſtimat ſe vir-
tuoſum, quia virtus, & virtuoſus videntur eſſe
menſura vnicuique homini: in vnoquoque enim
genere habetur pro menſura id, quod eſt perfe-
ctum in genere illo, inquantum ſcilicet omnia
alia iudicantur vel maiora vel minora, ſecundum
propinquitatem, vel remotionem à perfectiſſimo,
vnde cum virtus ſit propria perfectio hominis, &
homo virtuoſus ſit perfectus in ſpecie humana,
conueniens eſt, vt ex hoc accipiatur menſura in
toto humano genere. Deinde cum dicit.
g ¶ Manifeſtat principale propoſitum. Et primo
oſtendit, quod virtuoſo conuenit reſpectu ſuiip-
ſius id, quod pertinet ad beneficentiam. Secundo
id, quod pertinet ad beneuolentiam, ibi. [*Et viue-*
re autem.] Tertio id, quod *pertinet* ad concor-
diam, ibi. [Sed & viuere &c.] Dicit ergo primo,
quod virtuoſus maxime vult ſibiipſi bona & vera
& apparentia, eadem enim ſunt apud ipſum vera
hominis bona, nec huiuſmodi voluntas in eo eſt
vana, ſed huiuſmodi bona, etiam operatur ad ſe-
ipſum, quia boni hominis eſt, vt laboret ad perfi-
ciendum bonum, dictum eſt enim in Secundo,
quod virtus facit habentem bonum, & opus etiam Lect. 4.
eius reddit bonum, & hoc vult & operatur, gratia
ſuiipſius, id eſt gratia intellectiuæ partis quæ eſt
principalis in homine: vnumquodque autem vi-
detur id maxime eſſe, quod eſt principale in eo:
virtuoſus autem ad hoc tendit ſemper, vt operetur
id, quod eſt conueniens rationi, & ſic patet, quod
ſemper vult ſibi bonum, ſecundum ſeipſum. De-
inde cum dicit.
h ¶ Oſtendit, quomodo virtuoſo reſpectu ſui-
ipſius conueniat id quod pertinet ad beneuolen-
tiam. Et dicit, quod virtuoſus maxime vult viuere
ſeipſum, & conſeruari in eſſe, & præcipue quan-
tum ad illam animæ partem, cui ineſt ſapientia:
ſi enim homo eſt virtuoſus, oportet quod velit id,
quod eſt ſibi bonum, quia vnuſquiſque vult ſibi-
ipſi bona, bonum autem eſt virtuoſo ſuum eſſe,
quod ſcilicet ſit virtuoſus: ſi autem contingeret
quod aliquis homo fieret alius, puta ſi ſecundum
fabulas homo transformaretur in lapidem, vel in
aſinum, nullus curaret an id in quod transforma-
tur haberet omnia bona: ideo vnuſquiſque vult
ſe eſſe inquantum conſeruatur id, quod ipſe eſt:
id autem quod maxime conſeruatur idem in ſuo
eſſe, eſt Deus, qui quidem non vult ſibi aliquod
bonum, quod nunc non habeat: ſed nunc habet in
ſe perfectum bonum, & ipſe ſemper eſt, quod ali-
quando eſt, quia eſt immutabilis: Deo autem ma-
xime ſumus ſimiles ſecundum intellectum, qui eſt
incorruptibilis, & immutabilis, & ideo eſſe

vniuſcuiuſque

vniuscuiusque hominis maxime consideratur secundum A intellectum: vnde virtuosus qui totus viuit secundum intellectum, & rationem, maxime vult seipsum esse, & viuere, vult etiam se esse, & viuere secundum illud, quod in eo permanet: qui autem vult se esse & viuere principaliter secundum corpus, quod transmutationi subiacet, non vere se vult esse, & viuere. Deinde cum dicit.

i ¶ Ostendit, quomodo virtuoso competat respectu suiipsius id quod pertinet ad concordantiam. Et primo quantum ad conuictum, & dicit, quod virtuosus maxime vult conuiuere sibiipsi, scilicet reuertendo ad cor suum, & secum meditando, hoc enim facit delectabiliter: vno modo quantum ad memoriam præteritorum, quia memoria bonorum quæ operatus est, est sibi delectabilis. B Secundo quantum ad spem futurorum, habet enim spem bene operandi in futuro, quæ est sibi delectabilis. Tertio quantum ad cognitionem præsentium, abundat enim secundum mentem theorematibus, id est considerationibus veris, & vtilibus. Deinde cum dicit.

k ¶ Ostendit, quod virtuosus habet concordiam ad seipsum secundum passiones. Et dicit, quod ipse maxime condolet, & condelectatur sibiipsi, quia toti sibi, id est quantum ad partem sensitiuam & intellectiuam, est idem triste, & delectabile, & non aliud alii, quia videlicet pars sensitiua in eo, adeo est rationi subiecta quod sequitur motum rationis, C vel saltem non vehementer retinetur, non enim ducitur à passionibus sensitiuæ partis vt postea passione cessante pœniteat de eo, quod iam fecit contra rationem, sed quia semper secundum rationem agit, non de facili pœnitet, & ita maxime consentit sibiipsi, vltimo autem epilogando concludit, quod prædicta conueniunt virtuoso respectu suiipsius. Deinde cum dicit.

l ¶ Ostendit, quomodo prædicta conueniant virtuoso respectu amici. Et dicit, quod virtuosus se habet ad amicum, sicut ad seipsum, quia amicus secundũ affectum amici est, quasi alius ipse, quod scilicet homo afficitur ad amicum sicut ad seipsum videtur igitur, quod amicitia in aliquo prædictorum D consistat, quæ homines ad seipsos patiuntur, & quod illi vere sint amici, quibus prædicta existunt. Deinde cum dicit.

m ¶ Mouet quandam dubitationem, vtrum scilicet sit amicitia hominis ad seipsum. Et dicit, quod ista quæstio relinquenda est in præsenti, quia magis pertinet ad nomen, quam ad rei veritatem: amicitia enim videtur esse inter quoscunque secundum quod eis competunt duo, vel tria ex prædictis: & cum ad aliquos superabundanter amicitiam habemus, hæc assimilatur dilectioni, quam habet homo ad seipsum, vnde cum aliquis vult cõmendare amicitiam suam ad alterum, consueuit dicere. Ego diligo eum sicut meipsum: vnde non refert quantum ad rei veritatem, vtrum nomen E amicitiæ dicatur respectu suiipsius ex quo res ipsa amicitia superabundanter competit homini ad seipsum. Deinde cum dicit.

n ¶ Ostendit qualiter mali se habeant ad prædicta amicitiæ opera. Et primo ostendit, quod non possunt conuenire malis. Secundo infert quoddam corollarium ex dictis, ibi. [Si vtique, &c.] Circa primum duo facit. Primo proponit, quod intendit. Secundo manifestat propositum, ibi. [Differt autem.] Dicit ergo primo, quod prædicta amicitiæ opera videntur multis conuenire respectu suiipsorum, quamuis sint praui: tamen considerandum est, quod intantũ participant prædictis amicitiæ operibus ad seipsos, inquantum placent sibiipsis, & æstimant se esse virtuosos sed nulli eorum, qui sunt valde praui, & nefarii, neque prædicta conueniunt, neque conuenire videntur, & fere nullis prauis videntur conuenire prædicta; raro enim inueniuntur homines praui, qui æstimẽt se virtuosos, suam malitiam non cognoscentes. Deinde cum dicit.

o ¶ Manifestat propositum. Et primo ostendit, quod prauis non conuenit respectu suiipsorum opus amicitiæ, quod pertinet ad beneficentiam. Secundo, quod neque illud quod pertinet ad beneuolentiam, ibi. [Quibus autem multa.] Tertio quod nec etiam illud, quod pertinet ad concordiam, ibi. [Quæcumque mali.] Dicit ergo primo, quod mali differunt à seipsis, inquantum scilicet alia concupiscunt secundum partem sensitiuam, & alia volunt secundum, rationem, sicut patet de incontinentibus, qui loco eorum, quæ secundum rationem iudicant esse sibi bona, appetunt delectabilia, quæ sunt eis nociua: alii autem propter timiditatem, & pigritiam prætermittunt operari ea quæ secundum rationem iudicant sibi bona, & sic dupliciter carent beneficentia ad seipsos: vno modo inquantum operantur sibi nociua, alio modo inquantum vitant sibi proficua. Deinde cum dicit.

p ¶ Ostendit, quod eis non conuenit ad seipsos opus, quod competit ad beneuolentiam. Et dicit, quod illi à quibus facta sunt multa, & grauia mala ita quod propter seipsos ab hominibus odiuntur, non volunt se esse & viuere, sed est eorum vita eis tædiosa, cognoscentes se hominibus esse graues, & ita fugiunt viuere intantum quod quandoque interimunt seipsos. Deinde cum dicit.

q ¶ Ostendit, quod non conueniat malis opus quod pertinet ad concordiam. Et primo quantum ad conuictum, non enim possunt mali sibiipsis cõuiuere reuertendo ad cor suum, sed quærunt alios cum quibus commorentur colloquendo, & cooperando eis secundum exteriora verba & facta: & hoc ideo, quia statim secum cogitando de seipsis recordantur multa, & grauia, & mala, quæ in præterito commiserunt & præsumunt se similia facturos in futurum, quod est eis dolorosum, sed quando sunt cum aliis hominibus diffundendo se ad exteriora, obliuiscuntur suorum malorum, & sic cum nihil in seipsis habeant, quod sit dignum amari, nihil amicabile patiuntur ad seipsos. Secundo ibi.

r ¶ Manifestat, quod non habent secum concordiam quantum ad passiones. Et dicit, quod tales, neque congaudent, neque condolent sibiipsis: anima enim eorum est in quadam contentione contra seipsam, inquantum scilicet pars sensitiua repugnat rationi, & ex vna parte dolet si recedat à delectabilibus propter malitiam in eo dominantem, quæ causat huiusmodi tristitiam in parte sensitiua: ex alia autem parte delectatur secundum rationem, quæ iudicat mala esse vitanda, & sic vna pars animæ trahit hominem malum ad vnam partem, alia autem pars trahit eum ad partẽ contrariam, ac si anima eius in diuersas partes discerperetur, & contra se ipsam discreparet. Tertio ibi.

s ¶ Remouet quandam dubitationem: si enim aliquis diceret non esse possibile, quod homo prauus simul de eodem doleat, & delectetur, & hoc quidem verum est quantum ad sensum vtriusque, quamuis causa vtriusque simul inesse possit, se-

eundum diuersas animæ partes: dicit ergo, quod non sit possibile, quod homo prauus simul tristetur, & delectetur, tamen parum post delectationem tristatur de hoc ipso, quod delectatus est, & vellet quod huiusmodi delectabilia non recepisset: homines enim praui replentur pœnitentia, quia videlicet impetu malitiæ vel passionis cessante, quo mala faciunt, secundum rationem cognoscunt se mala egisse & dolent, & sic patet, A quod praui non disponuntur amicabiliter ad seipsos propter hoc, quod non habent in seipsis aliquid amicitia dignum. Deinde cum dicit.

i ¶ Concludit ex præmissis, quod sit valde miserum, sic se habere absque amicitia ad seipsum intense, id est vehementer studio fugere debemus malitiam, & conari ad hoc, quod simus virtuosi, per hunc modum enim se habebit aliquis amicabiliter ad seipsum, & fiet etiam aliis amicus.

LECTIO V.

Beneuolentia autem amicitiæ quidem assimilatur, non tamen est amicitia. B

b Fit enim beneuolentia, & ad ignotos, & latens, amicitia autem non, prius autem talia dicta sunt.

c Sed neque amatio est, non enim habet distentionem, neque appetitum, amationem autem hæc sequuntur.

d Et amatio quidem cum consuetudine, beneuolentia autem, & ex repentino, quemadmodum & circa Agonistas accidit, beneuoli enim ipsis fiunt & complacent: cooperabuntur autē vtique nihil, quod enim diximus repente beneuoli fiunt, & superficialiter diligunt. C

e Videtur vtique principium amicitiæ esse, quemadmodum eius, quod est amare ea, quæ per visum delectatio: non enim prædelectatus specie nullus amat, gaudens autem specie nihil magis amat, sed cum absentem desiderat, & presentiam concupiscit, sic vtique & amicos non possibile esse nihil beneuolos factos: beneuoli autem nihil magis amant, volunt enim solum bona quibus sunt beneuoli: cooperabuntur autem vtique nihil, neque turbantur pro ipsis, propter quod transferens dicet quis vtique ipsam ociosam amicitiam, diuturnam autem, & in consuetudinem aduenientem, fieri amicitiam. D

f Non eam, quæ propter vtile, neque eam, quę propter delectabile.

g Non enim beneuolentia in his fit, beneficiatus quidem pro quibus passus est, retribuit beneuolentiam iusta operans, volens autem aliquem bene operari spem habens abundantiæ per illum, non videtur beneuolus illi esse, sed magis sibiipsi, quemadmodum neque amicus, si curet ipsum propter vsum quendam. E

h Totaliter autem beneuolentia propter virtutem, & epyichiam quandam fit, cum huic bonus quis appareat, vel fortis, vel aliquid talium, quemadmodum & in agonisticis dicimus.

LECTIO V.

Beneuolentia autem amicitiæ quidem est similis, non tamen est amicitia.

Fit enim beneuolentia, & ad ignotos, & latens, amicitia vero non fit, hæc autem antea diximus.

At nec etiam est amatio, non enim habet extensionem, nec appetitionem, amationem autem hæc sequuntur.

Et amatio quidem est cum consuetudine, beneuolentia autem fit & repente, vt fit & erga certantes, spectantes enim beneuoli fiunt ipsis, & volunt bona, nihil autem agerent simul, quod enim diximus, repente fiunt beneuoli, & leuiter diligunt.

Videtur igitur beneuolentia principium amicitiæ esse, sicut & adamandi voluptas ea, quæ per aspectum efficitur, nemo namque adamat si non antea delectatus fuerit forma: qui vero gaudet forma non continuo, & adamat, sed cum absentem desiderat præsentiamque affectat, sic igitur & amicos impossibile est esse, nisi beneuoli fuerint: beneuoli vero non continuo & amant, volunt enim duntaxat eis bona quibus beneuoli sunt, sed nihil agerent simul, neque pro eis molestiam susciperent vllam, quapropter quispiam per translationem principium ipsam amicitiæ dixerit esse, diuturnam autem factam, & ad consuetudinem accedentem amicitiam fieri.

Non eam quidem, quæ ob vtilitatem, neque eam quæ ob voluptatem est.

Neque enim pro hisce beneuolentia fit, qui namque beneficium accepit, retribuit pro his, quæ accepit beneuolentiam, faciens iusta: qui vero vult aliquem prosperitatem habere, spe commodi alicuius consequendi per illum, non illi, sed sibi potius beneuolus est, quemadmodum nec amicus, si illi propter aliquem vsum obsequium præstat.

Omnino autem beneuolentia ob virtutem, ac bonitatem aliquam fit, cum cuipiam quispiam pulcher, aut fortis, aut aliquid tale videtur, vt in certantibus diximus.

LECTIO V.

POstquam Philosophus ostendit, quæ sunt opera amicitiæ, & quibus conueniant, hic determinat de singulis eorum. Prædicta autem amicitiæ opera reducuntur ad tria, si beneficentiam, beneuolentiam & concordiam, vt dictum est, & ideo de his tribus nunc determinat. Primo quidem de beneuolentia, quæ consistit in interiori affectu respectu personæ. Secũdo de cõcordia, quæ etiam in affectu consistit, sed respectu eorum, quæ sunt personæ, ibi. [Amicabile autem, &c.] Tertio de beneficentia, quæ consistit in exteriori effectu, ibi. [Benefactores autem, &c.] Circa primum duo facit. Primo ostendit, quod beneuolentia non est amicitia. Secundo ostendit, quod est amicitiæ principiũ, ibi. [Videtur vtique.] Circa primum duo facit. Primo ostendit, quod beneuolentia non est amicitia, quæ significatur per modum habitus. Secundo, quod non est amatio, quæ significatur per modum passionis, vt in Octauo dictum est, ibi. [Sed neque amatio.] Circa primum duo facit. Primo proponit, quod intendit, & dicit, quod beneuolentia videtur esse aliquid simile amicitiæ, inquantum scilicet oportet omnes amicos esse beneuolos, non tamen est idẽ, quod amicitia. Secundo ibi.

Lect. 5.

b ¶ Propositum probat per duo media, quorum primum est quod beneuolentia potest fieri ad homines ignotos, quorum scilicet experientiam aliquis non accepit, cum eis familiariter conuersando, sed hoc non potest esse in amicitia. Secundum medium est, quod beneuolentia potest esse latens eum, ad quem beneuolentiam habemus, quod de amicitia dici non potest, & hæc supra in principio Octaui dicta sunt. Deinde cum dicit.

Lect. 2. *c* ¶ Ostendit, quod beneuolentia non sit amatio duplici ratione, quarum prima est, quod beneuolentia non habet distentionem animi, neque appetitum, id est passionem in appetitu sensitiuo, quæ animum suo impetu distendit, quasi cum quadam violentia ad aliquid mouens, quod quidem accidit in passionibus amationis, non autem in beneuolentia, quæ consistit in simplici motu voluntatis. Secundam rationem ponit ibi.

d ¶ Et dicit, quod amatio fit consuetudine, importat enim amatio, vt dictum est, quendam vehementem impetum animi, non autem consueuit animus statim vehementer ad aliquid moueri, sed paulatim ad maius perducitur, & ideo per quandam consuetudinẽ amatio crescit: sed quia beneuolentia importat simplicem motum voluntatis, potest repente fieri, sicut accidit hominibus videntibus pugnas Agonistarum, fiunt enim beneuoli ad alterum pugnantium, & placeret aspicientibus quod hic vel ille vinceret, tamen nullam operam, ad hoc darent, quia vt dictum est, homines sunt repente beneuoli, & diligunt superficialiter, id est secundum solum & debilem motum voluntatis, non prorumpentem in opus. Deinde cum dicit.

e ¶ Ostendit, quod beneuolentia sit prinpiciũ amicitiæ. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit beneuolentiam esse amicitiæ principium.

A Secundo ostendit cuius amicitiæ principium sit, ibi. [Non eam quæ propter vtile.] Dicit ergo primo, quod beneuolentia dicitur esse principium amicitiæ, sicut delectari in aspectu alicuius mulieris, est principium amationis eius, nullus enim incipit amare aliquam mulierem, nisi prius fuerit delectatus in eius pulchritudine: nec tamen statim cum gaudet in aspectu formæ mulieris amat eam: sed hoc est signum amationis completæ, quando si sit absens, desiderat eam, quasi grauiter ferens eius absentiam & præsentiam concupiscens, & similiter se habet de amicitia, & beneuolentia: non enim possibile est aliquos esse amicos, nisi prius facti fuerint beneuoli: nec tamen propter hoc quod sunt beneuoli, possunt dici amici, quia ad beneuolos pertinet hoc solum, B quod velint bona illis quibus sunt beneuoli: ita tamen, quod nihil pro eis facerent, neque pro eorum malis turbarentur: vnde potest aliquis translatiue loquendo dicere, quod beneuolentia est quædam amicitia otiosa, quia scilicet non habet operationem amicabilem adiunctam: sed quando diu durat homo in beneuolentia, & consuescit bene velle alicui, firmatur animus eius ad volendum bonum, ita quod voluntas non erit otiosa, sed efficax, & sic fit amicitia. Deinde cum dicit.

f ¶ Ostendit cuius amicitiæ beneuolentia sit principiũ. Et primo ostendit cuius non sit principium, Secũdo cuius sit propriũ ibi. [Totaliter autẽ.] Circa primũ duo facit. Primo ponit, C quod intendit, & dicit, quod beneuolentia per diuturnitatẽ: & consuetudinem non perducitur ad veram speciẽ amicitiæ, quæ est propter vtile, aut delectabile. Secundo ibi.

g ¶ Probat propositum, non enim beneuolentia in illam amicitiam transit: in qua beneuolentia locum non habet, non autem locum habet beneuolentia in prædictis amicitiis, & hoc quidem manifeste apparet in amicitia delectabili, in qua vterque amicorum vult sibi ex altero delectationem, quæ quandoque est cum malo alterius, & sic tollitur beneuolentia, sed D in amicitia vtili potest esse beneuolentia quantum ad eum, qui iam recepit beneficia, qui si iuste operetur, retribuit saltem beneuolentiam pro beneficiis quæ recepit: sed si aliquis de aliquo velit, quod bene se habeat, & bene operetur propter spem quam habet, vt per illum in bonis abundet, non videtur esse beneuolus ad illum, per quem sperat se abundare, sed magis ad seipsum, sicut etiam non videtur amicus alicuius, qui aliquam curam apponit ad bonum eius propter aliquam sui vtilitatem, scilicet vt ad aliquid ipso vtatur. Deinde cum dicit.

h ¶ Ostendit cuius amicitiæ beneuolentia sit principium, & dicit, quod vniuersaliter beneuolentia videtur esse ad aliquem propter ali- E quam eius virtutem & epyichiam, cum scilicet alicui videatur, quod ille ad quem est beneuolus, sit bonus, aut fortis, aut aliquid huiusmodi, propter quæ homines consueuerunt laudari, sicut dictum est de agonistis, quibus efficimur beneuoli propter fortitudinem, quæ apparet in eis, vel propter aliquid huiusmodi.

LECTIO VI. A

a AMicabile autem & concordia videtur, propter quod non eſt homodoxia, hæc quidem enim & ignorantibus ad inuicem exiſtet vtique.

b Neque circa quodcumque conſentientes, concordare aiunt, puta eos, qui de cœleſtibus, non enim amicabile de his concordare.

c Sed ciuitates concordare aiunt cum de conferentibus conſentiant, & eadem eligant, & operentur communiter opinata circa operabilia itaque concordant.

d Et horum circa quæ magnitudine, & contingentia ambobus exiſtere, vel omnibus, puta ciuitates, cum omnibus videantur principatus eligibiles eſſe, vel compugnare Lacedæmoniis, vel principari Pittacum, quando & ipſe voluit: cũ autem vterque ſeipſum velit quemadmodum qui in Phœniſſis contendunt, non enim eſt concordare ſibiipſi vtrumque bene velle quodcumque, ſed quod in eodem, puta cum & plebis, & epyiches optimos principari, ſic enim omnibus fit quod appetunt.

e Politica autem amicitia videtur concordia, quemadmodum & dicitur, circa conferentia enim eſt & quæ ad vitam conuenientia.

f Eſt autem talis concordia in his, qui epyiches, Iſti enim & ſibiipſis concordãt, & ad inuicem, & in eiſdem exiſtentes, vt dicere. Talium enim manẽt voluntates, & non transfluunt, quemadmodum Euripus. Voluntque iuſta, & conferentia. Hæc autem, & communiter appetunt.

g Prauos autem non poſſibile concordare, tamen niſi parum, quemadmodum, & amicos eſſe ſuperabundantiam appetentes in vtilibus, in laboribus autem, & miniſtrationibus deficientes. Sibiipſi autem vnuſquiſque volens hoc, proximum perſcrutatur, & prohibet. Non enim ſeruantium commune perditur. Igitur accidit ipſis contendere ad inuicem quidem cogentes, ipſos autem non volentes iuſta facere.

LECTIO VI.

ATqui concordia etiam ad amicitiam attinet, quapropter non eſt eadem opinatio, hæc enim & his, qui ſibi mutuo ſunt ignoti, ineſſe poteſt.

Nec eos qui de re quauis ſunt eiuſdem ſententiæ concordes dicunt, velut eos, qui de cœleſtibus eadem ſentiunt, non enim ad amicitiam pertinet de his eſſe concordes.

Sed ciuitates concordes inquiunt eſſe, cum de his, quæ conferunt, eadem ſentiunt, eliguntque; atque agunt ea, quæ publice vi- B *ſa ſunt, circa igitur ea quæ in actionem veniunt, concordes ſunt homines.*

Et horum circa ea, quæ in magnitudine ſunt, poſſuntque vtriſque vel omnibus ineſſe, vt ciuitates concordes ſunt, cum omnibus videtur magiſtratus eſſe diligendos, aut ſocietatem cum Lacedæmoniis ineundam eſſe, aut magiſtratum gerere Pittacum, cum vellet & ipſe: at cum vterque ſeipſum vult, vt ii volunt, qui in Phœniſſis ſunt, ſeditionem habent, concordes enim eſſe non eſt idem vtrumque intelligere, quicquid tandem C *id ſit, ſed in eodem idem, vt cum & populus & boni rem publicam optimates gerere volunt, ſic enim fit omnibus, quod exoptant.*

Ciuilis autem amicitia videtur ipſa concordia eſſe ſicut & dicitur, nam circa commoda, & ea quæ pertinent ad vitam verſatur.

Eſt autem talis concordia in bonis. Nam & ſecum quiſque horum eſt concors, & omnes inter ſe ſunt concordes, quippe cum in eiſdem omnino ſint. Talium enim volũtates manent, & non refluunt, vt Euripus, voluntque ſemper ea quæ iuſta ſũt, & quæ pro- D *ſunt. Hæc autem, & communiter affectant.*

Prauos vero concordes eſſe impoſſibile eſt: niſi breui in tempore, quemadmodum & amicos eſſe. In rebus quidem vtilibus plus, in ſubeundis vero laboribus ſubminiſtrationibuſque minus habere percupientes. Vnuſquiſque autem hæc ſibi volens proximũ perſcrutatur, & prohibet. Perit enim res ipſa communis cum ab ipſis non conſeruetur. Fit igitur vt in ſeditione verſentur. Et ſeſe quidem viciſſim vrgetes, quæ iuſta ſunt, agere nolunt.

LECTIO VI.

POſtquam Philoſophus determinauit de beneuolentia, hic determinat de concordia. Et primo oſtendit, quid ſit concordia. Secundo quomodo ſe habeat ad amicitiam politicam ibi. [Politica autem &c.] Circa primum duo facit. Primo determinat genus concordiæ. Secundo materiam ipſius, ibi. [Neque circa quodcumque.] Dicit ergo primo, quod con- E cordia videtur ad genus amicitiæ pertinere: dictum eſt enim ſupra, quod ad amicos pertinet, quod eadem eligant, in quo conſiſtit ratio concordiæ, & ex hoc patet quod concordia non eſt homodoxia, per quod ſignificatur vnitas opinionis, poteſt enim contingere, quod ſint eiuſdem opinionis etiam illi, qui ſe inuicem non cognoſcunt, inter quos tamen non eſt concordia, ſicut nec amicitia. Deinde cum dicit.

Inquirit

b ¶ Inquirit materiam concordiæ. Et primo ostendit, circa quæ non sit concordia. Et dicit, quod non dicuntur concordare homines, qui concordant circa quodcumque, sicut illi, qui consentiunt sibiipsis in speculatiuis, puta de his quæ pertinent ad corpora cœlestia, consentire enim sibi inuicem in ipsis non pertinet ad rationem amicitiæ, quia amicitia ex electione est, iudicium autem de rebus speculatiuis non est ex necessitate electionis, & ideo nihil prohibet aliquos amicos diuersa circa huiusmodi sentire, & aliquos inimicos in his sibi consentire, vnde patet, concordiam, quæ ad rationem amicitiæ pertinet, circa talia non esse. Secundo.

c ¶ Ostendit circa quæ sit concordia. Et primo ostendit in generali, quod est circa operabilia. Et dicit quod ciuitates dicuntur concordare sibi inuicem quando consentiunt circa vtilia, ita quod eadem eligunt, & communiter operantur ea quæ opinantur esse vtilia, & sic patet, quod concordia est circa operabilia. Tertio ibi.

d ¶ Ostendit in speciali circa quæ operabilia sit concordia. Et ponit duo, quorum vnū est quod concordia attenditur circa ea quæ habent aliquam magnitudinem: non enim tollitur concordia aliquorum, ex eo quod in aliquibus minimis dissentiunt: aliud autem est, quod illa, circa quæ est concordia, sint talia, quæ possint conuenire vtrique concordantium, vel etiam omnibus siue hominibus, siue ciuibus vnius ciuitatis: si enim aliquis consentiat alicui, quod habeat id, quod nullus potest habere, non multum pertinet ad concordiam, & inducit exemplum de ciuitatibus, in quibus dicitur esse concordia, quando omnibus ciuibus idem videtur, puta quod principes assumantur per electionem, non autem sorte, vel per successionem vel cum videtur Atheniensibus, quod ineant societatem cum Lacedæmoniis ad simul pugnandum contra hostes; vel quando omnibus ciuibus videtur, quod talis homo puta Pittacus principetur: si tamen & ipse voluerit principari, tunc non qui hoc volunt, ei concordant; sed cum quilibet vult seipsum principari, sequitur, quod contendant, sicut de quibusdam recitatur in Phœnissis, id est in quibusdam poematibus, non enim consistit concordia in hoc quod vterque velit sibi ipsi bonum, quamuis videatur similitudo voluntatis, secundum proportionem, quia vterque vult bonum sibi, quinimo hoc est contentionis causa: sed oportet ad hoc quod sit concordia, quod consentiam in eodem secundum numerum, sicut cum in aliqua ciuitate tam plebs quàm virtuosi in hoc concordent, quod optimi principentur, per hunc enim modum omnibus fit illud quod desiderant, quando in eodem omnes consentiunt. Deinde cum dicit.

e ¶ Ostendit qualiter se habeat concordia ad amicitiam politicam. Et dicit, quod amicitia politica siue sit ciuium vnius ciuitatis ad inuicem siue sit inter diuersas ciuitates, videtur idē esse quod concordia. Et ita etiam homines dicere consueuerunt, scilicet quod ciuitates, vel ciues concordes habent amicitiam ad inuicem. Est enim amicitia politica circa vtilia, & circa ea quæ conueniunt ad vitam humanam, circa qualia dicimus esse concordiam. Deinde cum dicit.

f ¶ Ostendit quibus conueniat concordia. Et primo ostendit, quod inuenitur in bonis. Secundo ostendit, quod non inuenitur in malis, ibi. [Prauos autem, &c.] Dicit ergo primo, quod concordia talis, qualis determinata est, inuenitur in his qui sunt virtuosi. Huiusmodi enim homines sic se habent, quod quilibet eorum, & sibi ipsi concordat, & etiam concordant ad inuicem in quantum immobiliter permanent in eisdem, & electionibus, & operibus, quia sicut supra dictū est: boni sunt quasi impœnitibiles. Sed addit, vt est dicere, quia non est possibile, quod homines in hac vita omnimodam immutabilitatem habeant. Et ad expositionem dictorum subdit, quod ideo dicuntur in eisdem existentes, quia voluntates talium hominum manent fixæ in bono, & non transfluunt de vno in aliud: sicut Euripus: idest quidam locus maritimus in Græcia, in quo aqua fluit & refluit. Et huiusmodi homines virtuosi volunt iusta, & vtilia, & talia communiter appetunt. Deinde cum dicit.

g ¶ Ostendit, quod in prauis non est concordia, Et dicit, quod praui non possunt concordare nisi forte parum, sicut & parum possunt esse amici. Ideo autem concordare non possunt, quia volunt superabundanter habere in omnibus vtilibus: sed volunt deficere, id est minus habere in laboribus qui communiter fiunt, & imminent sustinendi, vel in ministrationibus, id est quibuscunque tributis, vel seruitiis. Et dum sibi vnusquisque vult hoc, scilicet superabundare in bonis, & deficere in malis, inquirit de proximo suo, & impedit eum ne hoc adipiscatur, quod ipse cupit. Et ita dum non seruatur bonum commune, quod est iustitia destruitur inter eos communitas concordiæ. Et sic accidit inter eos contentio, dum vnus cogit alium ad hoc, quod seruet ei, id quod est iustum: sed idem ipse non vult alteri iustitiam facere, sed vult superabundare in bonis, & deficere in malis, quod est contra æqualitatem iustitiæ.

LECTIO VII.

a Benefactores autem beneficiatos videntur magis amare, quàm bene patientes operantes.

b Et vt præter rationem factum quæritur.

c Pluribus quidem igitur videtur, quoniā hi quidem debent, his autem debetur:

LECTIO VII.

Videntur autem ij, qui beneficia contulerunt, magis eos amare, in quos beneficia sunt collocata, quàm ij, qui acceperunt, eos qui contulerunt.

Atque vt præter rationem eueniens quæritur.

Plurimis igitur videtur id ex eo fieri, quia hi quidem debent, illis vero debetur. Vt igitur

quemadmodum igitur in mutuis debentes quidem volũt non esse quibus debẽt. Accommodantes autem, & curant debentium salutem, sic & bene facientes velle esse patientes, vt lucrantes gratias, his autem non esse curam reddere. Epicharmus quidẽ igitur forte vtique dicet, hoc dicere ipsos ex malo videntes. Assimilatur autem humano. Immemores enim multi, & magis bene pati, quàm facere appetunt.

d Videbitur autem vtique, & naturalior esse causa, & non similis ei, quæ circa accommodantes, non enim est amatio circa illos, sed eius quod est saluari voluntas lucri gratia, bene facientes autem amant, & diligunt bene patientes, etsi nihil sint vtiles, neque posterius fiant vtique.

e Quod, & in artificibus accidit, omnis enim proprium opus diligit magis quàm diligatur vtique ab opere animato facto, maxime autem forte hoc circa poetas accidit: superdiligunt enim poemata propria isti diligentes quemadmodum filios, tali vtique assimilatur, & quod benefactorum, bene passum enim opus est ipsorum, hoc vtique diligunt magis quàm opus facientes, huius autem causa, quoniam esse omnibus eligibile, & amabile, sumus autem in actu, in viuere enim & operari actu vtique faciens, est opus quodammodo, diligunt namque opus, quia & esse, hoc autem naturale, quod enim est potentia, hoc actu opus nunciat.

f Similiter autem & benefactori quidem bonum quod secundum actum, quare gaudet in quo hoc patienti autẽ nullum bonum in operante, sed siquidem conferens, hoc autem minus delectabile, & amabile.

g Delectabilis autem est præsentis quidem operatio, futuri autem spes, facti autem memoria, delectabilissimum autem quod secundum actum & amabile similiter, ei quidem igitur qui fecit opus manet, bonum enim diuturnum patienti autem vtique transit.

h Et memoria bonorum quidem delectabilis, vtilium autem non omnino, vel minus, expectatio autem econuerso habere videtur.

i Et amatio quidem factioni assimilatur, amari autem ei quod est pati, superexcellentibus autem vtique circa actum sequitur amare, & amicabilia.

k Adhuc autem, quæ laboriose fiunt, omnes

A *in mutuis debitores quidem volunt suos creditores non esse, hi vero de salute quoque debitorum diligentiam adhibent, sic & eos inquiunt qui beneficia contulerunt velle eos esse erga quos fuere benefici, vt gratias accepturos. Illis vero non esse curam reddendi. Epicharmus igitur fortasse dixerit hæc ipsos dicere aspicientes ad malum. Videtur autem hoc esse humanum. Plerique enim immemores sunt, & sucipere potius, quàm conferre beneficia appetunt.*

Videtur autem causa naturalior esse, & B *non similis ei, quæ de creditoribus dicitur, non est enim erga debitores amatio, sed voluntas salutis recipiendi causa, sed qui beneficia contulerunt diligunt, atque amant eos, qui beneficia acceperunt, etsi nulla in re sunt vtiles, neque in posterum futuri.*

Quod quidẽ & artificibus accidit, magis enim vnusquisque proprium amat opus, quã ipse ab opere amaretur, si animæ particeps esset, maxime vero forsitan hoc circa poetas accidit, hi namque sua diligunt poemata supra modum, & perinde atque filios amant C *tali igitur simile est, & id quod faciũt ii, qui beneficia contulerunt, quod enim suscepit beneficium ipsorum est opus, hoc igitur & amant magis, quàm opus eum, qui fecit, huius autem causa est, quod vniuersis est expetibile, atque amabile esse, sumus autem actu, nam viuendo sumus, atque agendo, qui igitur fecit, est actu suum quodammodo opus, diligit itaque ipsum opus, quia amat & esse hoc autem est naturale, quod enim est potentia, id opus ipsum actu declarat.*

D *Et insuper ei quidem, qui contulit beneficium, honestum est id quod egit, quare gaudet eo, in quo est hoc at ei qui accepit, nihil est honesti in eo, qui contulit, nisi conferens quod quidem minus est iucundum, atque amabile.*

Est autem præsentis quidem operatio futuri autem spes, facti vero memoria iucunda, sed iucundissimum est quod est actu, & amabile simili modo ei igitur qui contulit beneficium permanet ipsum opus, diuturnum est enim ipsum honestum, sed ei qui cepit, transacta est ipsa vtilitas.

E *Memoriaque honestarum quidem verum est periucunda, vtilium autem non nimium, aut minus: expectatio vero contra sese habet.*

Et amare quidem simile est actioni, amari autem passioni. Eos igitur qui circa actum excellunt, sequitur amare, & ea quæ ad amicitiam attinent.

Præterea, ea quæ facta sunt cum labore, ea

omnes magis diligunt, puta & pecunias possidentes accipientibus: videtur itaque bene pati quidem illaboriosum esse, benefacere autem operosum: propter hoc autem, & matres amatrices magis filiorum, laboriosior enim generatio, & magis sciunt; quoniam ipsarum, videbitur autem vtique hoc & benefactoribus proprium esse.

A *ra magis diligunt omnes, vt & pecunias magis diligunt, qui acquisiuerunt, quàm qui ab aliis acceperunt. At beneficium quidē accipere sine labore esse constat, beneficiū autem cōferre difficile. Propter hæc & matres filios magis amant. Generatio namque laboriosa est magis, & magis sciunt esse suos. Videbitur autem hoc & his accommodatum esse, qui beneficia contulerunt.*

LECTIO VII.

a ¶ POstquam Philosophus determinauit de beneuolentia, & concordia. Hîc determinat de beneficentia. Et primo proponit id quod circa eam accidit. Et dicit, quod benefactores magis videntur amare eos, quibus benefaciunt quàm illi, qui bene patiuntur ab eis, ament operantes sibi bona. Secundo ibi.

b ¶ Mouet super hoc quæstionem. Et dicit, quod hoc, quod dictum est, habet quæstionem, quia videtur præter rationem contingere. Beneficiati enim ex debito obligantur ad amandū benefactores, sed non econuerso. Tertio ibi.

c ¶ Soluit prædictam quæstionem assignans rationem prædicti accidentis. Et primo ponit rationem apparentem. Secundo assignat rationes veras, ibi. [Videbitur autem, &c.] Dicit ergo primo, quod pluribus videtur ratio prædicti accidentis esse, quia beneficiati debent aliquid benefactoribus, sed benefactoribus, aliquid debetur; sicut & mutuantibus. Hoc autem videmus in mutuis accidere, quod illi qui debent, vellent non esse illos quibus debent ad hoc quod essent immunes à debito: Sed accommodantes quibus debetur, curam gerunt de salute debentium eis, ne perdant id, quod eis debetur. Ita est etiam, quod benefactores velint esse, & viuere illos qui ab ipsis bene passi sunt vt acquirant ab ipsis gratiarum actionem. Sed illi, qui beneficia receperunt, non curant reddere gratias, sed magis vellent absolui ab hoc debito. Et ideo non multum amant benefactores. Et hanc quidem rationem Epicarmus, scilicet quidam Philosophus, vel poeta approbans forte dicit, quod hanc rationem dicunt quidam considerantes malitiam hominum. Assimilatur enim humanæ consuetudini, quæ apud plures inuenitur. Multi enim sunt immemores beneficiorum, & magis appetunt bene recipere ab aliis, quàm benefacere. Deinde cum dicit.

d ¶ Assignat veras rationes quatuor. Circa quarum primam duo facit. Primo præponit hanc rationem ei quam supra posuit. Et dicit, quod causa eius quod dictum est, naturalior esse videtur ea quæ nunc dicitur, quia videlicet sumitur ab ipsa natura beneficii, nec est similis rationi supra assignatæ, quæ sumpta est ex parte accommodantium, accomodantes enim non amant illos quibus accommodant, sed quod volunt eos conseruari in esse non est ex amore, sed propter lucrum, sed benefactores amant, secundum appetitum sensitiuum, & diligunt secundum electionem eos, qui ab eis bona recipiunt, etiam si in nullo sint eis vtiles in præsenti, nec expectent aliquam vtilitatem in futuro. Secundo. ibi.

e ¶ Ponit primam rationem, & dicit, quod idem accidit de benefactoribus ad beneficiatos, quod

B accidit in artificibus respectu suorum operum, omnis enim artifex diligit proprium opus magis quam diligatur ab eo, etiam si esset possibile, quod opus illud fieret animatum, & hoc maxime videtur accidere circa poetas quod superabunbanter diligunt propria poemata, sicut parentes amant filios. Poemata enim magis ad rationem pertinent, secundum quam homo est homo, quam alia mechanica opera, & huic assimilatur hoc quod accidit circa benefactores diligentes eos, quibus benefaciunt, quia ille, qui bene patitur ab aliquo, est quasi opus eius & ideo magis diligunt benefactores opus suum, id est beneficiatos, quam econuerso: positis autem exemplis subiungit communem rationem,

C & dicit, quod causa prædictorum est, quia omnibus hominibus est eligibile, & amabile suum esse, vnumquodque enim inquantum est, est bonum, bonum autem est eligibile, & amabile, esse autem nostrum consistit in quodam actu, esse enim nostrum est viuere, & per consequens operari, non est enim vita absque vitæ operatione quacunque, vnde vnicuique est amabile operari opera vitæ, faciens autem in actu est quodammodo ipsum opus facientis. Actus enim mouentis & agentis est in moto & patiente, ideo itaque diligunt opus suum, & artifices, & poetæ, & benefactores, quia diligunt suum esse, hoc autem est naturale, scilicet quod vnumquodque suum esse amat, rationem autem huius

D consequentiæ, scilicet quod diligant opus, quia diligunt esse, manifestat subdens, quod est potentia hoc actu opus nunciat, homo enim est inquantum habet animam rationalē, anima autem est actus primus corporis Physici potentia vitam habentis, id est quod est in potentia ad opera vitæ, sic igitur primum esse hominis consistit in hoc quod habeat potentiā ad opera vitæ, huiusmodi autem potentiæ reductionē in actu denunciat ipsum opus quod homo facit, exercendo actu opera vitæ. Secundam rationem ponit ibi.

E f ¶ Circa quod duo facit. Primo ponit rationem dicens, quod vnusquisque diligit propriū bonum, bonum autem benefactoris consistit in suo actu, quo scilicet beneficia tribuit est enim actus virtutis, & ideo benefactor delectatur in beneficiato, sicut in quo inuenitur eius bonū, sed patiens, qui scilicet recipit beneficiū, non habet aliquod bonum honestum in operāte, id est in benefactore, non enim virtutis actus est recipere ab alio beneficia, sed si habet aliquod bonum, hoc est bonum vtile, quod est minus delectabile & amabile quam bonum honestum, & ita patet, quod minus est amabilis benefactor beneficiato, quam econuerso. Secundo ibi

g ¶ Probat, quod supposuerat dupliciter,

Primo quidem vtile, quia delectabile quidem circa præsens est ipse actus, siue operatio, circa futurum autem spes, circa factum autem, siue præterium memoria, inter quæ tria delectabilissimum est actus, & similiter magis amabilis quam spes, vel memoria, benefactori autem manet honestas proprii operis, quia bonum honestum non cito transit, sed est diuturnum, & ita delectatur in eo, cui benefecit, sicut præsenti suo bono, sed vtilitas quam patiens recepit, de facili transit, & ita beneficiatus delectatur in benefactore secundum memoriam præteritorum: magis ergo est delectabile, & amabile benefactori bonum honestum quod habet in beneficiato, quàm beneficiato bonum vtile, quod habet in benefactore. Secundo ibi.

h ¶ Probat idem dicens. quod memoria bonorum, id est honestorum quæ quis in præterito facit, est delectabilis, sed memeria bonorum vtilium, quæ quis quandoque habuit, vel omnino non est delectabilis, puta cum circa eorum amissionem est quis contristatus, vel minus est delectabilis, quàm memoria honestorum, puta, quia aliquid ex eis remanet, sed circa expectationem futurorum videtur econtrario se habere, scilicet quod magis est delectabile expectare vtilia, quam expectare honesta, huius autem diuersitatis ratio est, quia bonum ignotum non delectat, sed solum bonum cognitum: honestum autem nemo cognoscit, nisi qui habet, vnde cognoscuntur si sint præterita, non autem si solum sint futura, bona autem vtilia cognoscuntur, & præterita, & futura, sed auxilium præteritorum, iam pertransit, auxilium autem, quod ex eis in futurum expectatur delectat, quasi remedium quoddam contra futuras necessitates, vnde plus delectatur homo in spe vtilium quàm in memoria eorundem, vel etiam quàm in spe honestorum, sed in memoria honestorum plus delectatur homo, quàm in memoria vtilium, benefactor autem in beneficiato habet memoriam boni honesti, beneficiatus autem in benefactore memoriam boni vtilis: delectabilior ergo, & amabilior est benefactori beneficiatus, quàm econuerso. Tertiam rationem ponit ibi.

i ¶ Et dicit, quod amare assimilatur ei quod est facere, pertinet enim ad amantem, quod velit & operetur ei bonum quem amat, sed amari assimilatur ei quod est pati, faciens autem superexcellit patienti, & ideo rationabiliter his qui superexcellunt in agendo, scilicet benefactoribus & artificibus, & poetis consequitur quod ament, & habeant ea quæ ad amorem consequuntur. Quartam rationem ponit ibi.

k ¶ Illa enim quæ laboriose fiunt ab omnibus magis diliguntur, sicut illi qui proprio studio, & laboriose possident diuitias, magis amant eas quàm illi qui recipiunt eas ex successione parentum, vel ex gratuito dono alicuius, vnde sic accipientes magis sunt liberales, vt in Quarto dictum est, quod autem aliquis recipiat beneficium ab aliquo, est sine eius labore: sed quod aliquis alteri banefaciat est operosum, id est requirens operam & laborem: vnde rationabile est, quod benefactores magis ament beneficiatos quam econuerso: & hanc rationem confirmat per exemplum matrum, quæ magis amant filios, quàm patres, tum quia magis laborant circa eorum generationem, portando & pariendo eos, quàm patres, tum etiam quia matres magis possunt scire, quod sint earum filii, quam patres, & hoc etiam videtur esse proprium beneficiorum, vt scilicet ament beneficiatos inquantum circa eos laborant.

LECTIO VIII.

a DVbitatur autem vtrum oportet amare seipsum maxime, vel alium aliquem.

b Increpant enim eos, qui seipsos maxime diligunt, & vt in turpi, amatores sui vocant.

c Videturque prauus suiipsius gratia omnia agere, & quanto vtique deterior fit, tanto magis, accusant itaque ipsum, puta quonaim à seipso nihil agit, epyiches autem propter bonum, & quanto vtique melior fit, magis propter bonum, & amici gratia, quæ autẽ suiipsius præterit.

d Rationibus autem his opera dissonant non irrationabiliter, aiũt enim oportere amare maxime, maxime amicum: amicus autem maxime, cui vult maxime bona illius gratia, etsi nullus sciat, hæc autẽ existunt maxime ipsi ad seipsum.

e Et reliqua vtique omnia quibus amicus determinatur, dictum est enim, quoniã ab ipso omnia amicabilia, & ad alios perueniunt.

f Sed

LECTIO VIII.

DVbitatur autem & vtrum oporteat seipsum amare maxime, an aliquem alium.

Increpant enim eos, qui seipsos maxime amant, & vt turpe, sui amatores appellant.

Atque prauus quidem sui gratia cuncta agit, & tanto magis, quanto prauior est. Incusant igitur ipsum, quia nihil nisi sibi agit. Probus autem ob honestatem, & tanto magis, gratiaque amici, quanto præstabilior est: sua vero negligit.

Ab his autem verbis non sine ratione ipsa opera discrepant, nam eum inquiunt oportere summe amare, qui maxime est amicus. Is autem maxime est amicus, qui vult, cui vult bona, illius gratia si nullus etiam scierit, at hæc ipsi ad seipsum maxime competunt.

Et cætera omnia quibus definitur amicus, Dictum est enim ab ipso ea omnia, quæ ad amicitiam attinent, & ad cæteros peruenire.

Eodem

f Sed & prouerbia omnia consentiunt, A putahæc, vna anima, & communia, quæ amicorum, & æqualitas amici, & genu tibiæ propinquum: hæc enim omnia ad seipsum maxime existunt, maxime enim amicus sibiipsi, & amandũ maxime seipsum.

g Dubitatur autem inconuenienter, vtrum debitum sequi ambobus habentibus credibile.

h Forte igitur tales oportet sermonem diuidere, & determinare, in quantũ vtrique & quo verum dicunt: si autem accipiamus amãs sui qualiter vtrique & quo verũ dicũt, forte vtique fiet manifestum. B

i In opprobrium quidem igitur ducentes ipsum, amatores sui vocant ipsos qui sibiipsis tribuunt plus in pecuniis, & honoribus, & delectationibus corporalibus, hæc enim multi appetũt, & student circa ipsa, vt optima entia, propter quod & circumpugnabilia sunt, circa hæc vtique plus habentes largiuntur, & concupiscentiis, & totaliter passionibus, & irrationabili animæ, tales autem sunt multi, propter C quod & appellatio facta est à multum prauo existente, iuste vtique sic philautus exprobratur.

K Quoniam autem talia sibiipsis tribuentes consueuerunt dicere multi philautos non immanifestum, si enim quis semper studet iusta agere, ipse maxime omnium vel temperata vel qualiacunque alia eorum, quæ secundũ virtutes, & totaliter bonum semper sibi acquirit, nullus dicet philautum hunc neque vituperabit.

Eodem accedunt, & prouerbia vniuersa, vt anima vna, & amicorum omnia sunt communia, & amicitia est æqualitas, & tibiæ genu propinquius, hæc enim vniuersa ipsi ad seipsum maxime competunt, maxime namque amicus est sibi, & se igitur ipsum maxime amare oportet.

Dubitatur autem merito, vtris oporteat assentiri, cum vtrisque videatur esse credendum.

Fortasse igitur tales sermones distinguendi determinandique sunt, quousque, & quonam modo sint veri, si itaque sumpserimus quonam vtrique modo sui amatorem dicunt, fuerit forsitan manifestum.

Qui igitur hoc reprehendendum esse existimant, eos amatores sui appellant, qui sibi plus tribuunt in pecuniis, & honoribus, & voluptatibus corporis, hæc enim ipsa multitudo affectat, & ipsis vt optimis omni studio incumbit: quapropter & in certamen veniunt: qui igitur in hisce plus habere pergunt ii cupiditatibus, & omnino affectibus, eique parti animæ quæ rationis est expers gratificantur, tales autem sunt ipsi multi, idcirco & appellatio orta est ex multitudine, quæ quidem est praua, ergo iuste vituperantur ii, qui ita se amant.

Non est autem obscurum vulgus eos, qui sibiipsis talia tribuunt sui amatores dicere consueuisse, nam si quis semper studeat agere iusta maxime omnium, aut quæuis alia quæ a virtutibus proficiscuntur, honestatemque omnino sibiipsi semper vendicet, atque vsurpet, hunc nemo dicet amatorem sui, neque vituperabit. D

LECTIO VIII.

POstquam Philosophus determinauit de conseruatione, & dissolutione amicitiæ, & iterum de amicitiæ operibus, hic mouet quasdam dubitationes circa amicitiam. Et primo ex parte amantis. Secundo ex parte amatorum, ibi. [Vtrum igitur quàm plurimos, &c.] Circa primum duo facit. Primo soluit dubitationem de amore amantis quem habet ad seipsum. Secũdo de amore amantis quem habet ad alterum, ibi. [Dubitatur autem, circa, &c.] Circa primũ tria facit. Primo proponit dubitationem. Secundo ostendit eam esse rationabilem, ibi. [Increpant enim, &c.] Tertio soluit, ibi. [Forte igitur tales, &c.] Dicit ergo primo, quod dubitatio est, vtrum oporteat, quod aliquis diligat seipsum maxime, vel aliquem alium magis quàm se. Deinde cum dicit. E

b ¶ Ostendit dubitationem esse rationabilem. Et primo obiicit pro vna parte. Secundo pro alia, ibi. [Rationibus autem his, &c.] Tertio concludit dubitabilitatem quæstionis, ibi. [Dubitatur autem, &c.] Circa primum duo facit. Primo inducit hoc, quod homines increpant illos, qui maxime amant seipsos, & hoc quod aliqui sint amatores sui, reputatur quasi ad malum. Secundo ibi.

c ¶ Inducit quod homo prauus omnia facit propter suam vtilitatem, & tanto hoc magis obseruat, quanto peior, & quanto magis facit, magis accusatur ab hominibus, velut qui nihil facit extra seipsum, id est quod sit propter bonum aliorum, sed solum propter suum, sed homines virtuosi non agunt solum propter seipsos, sed magis agunt bonum honestum, & propter seipsos, & propter amicos: propter quod plerumque prætereunt suas vtilitates. Deinde cum dicit.

d ¶ Obiicit pro parte cõtraria. Et dicit, quod à præmissis rationibus dissonant opera secundum quæ homines maxime ostenduntur amare seipsos, & hoc non irrationabiliter. Primo quidem quia sicut communiter homines dicunt, oportet hominem maxime amare, scilicet eum, qui maxime est nobis amicus: ille autem est maxime alicui amicus, qui maxime vult ei bonum eius gratia, quod nullus alius sciret, quæ quidẽ maxime existunt homini ad seipsum: vnusquisque enim maxime vult sibi bona: sic ergo patet, quod homo maxime debet amare seipsum. Secundo ibi.

e ¶ Inducit pro hac parte id quod supra dictum est. Et dicit, quod reliqua omnia quibus de-

terminatur, & diffinitur quid sit amicus, maxime existunt homini ad seipsū, vt supra dictū est, quia omnia amicabilia, quæ considerantur in comparatione ad alios proueniunt ex amicabilibus, quæ patitur homo ad seipsū. Tertio ibi.

f ¶ Inducit ad idem quædam prouerbia. Et dicit, quod omnia prouerbia, quæ vulgariter dicuntur, consentiunt in hanc partē, quod homo diligat, maxime seipsum, sicut quod dicitur vnam esse animam duorum amicorum, & quod ea quæ sunt amicorum, sunt cōmunia & quod amicitia est quædam æqualitas, & quod amicus se habet ad amicum, sicut genu ad tibiam, quæ habent maximam propinquitatem, per hæc autem omnia datur intelligi, quod amicitia in quadam vnitate consistit, quæ maxime est alicuius ad seipsum, & sic omnia prædicta prouerbia maxime verificantur de aliquo respectu suiipsius, & hoc ideo, quia homo maxime est amicus sibiipsi, & sic homo maxime debet seipsum amare. Deinde cum dicit.

g ¶ Concludit dubitationem quæstionis. Et dicit, quod conuenienter dubitatur quas rationes prædictorum sit debitum sequi, cum ambæ habeant aliquid credibile. Deinde cum dicit.

h ¶ Soluit præmissam dubitationem. Et primo determinat modum soluendi. Secundo soluit ibi. [In opprobrium quidem igitur.] Dicit ergo primo, quod tales sermones, qui habent rationes probabiles pro vtraque parte oportet distinguere, & determinare quantum ex vtraque parte verum dicatur, & in quo, & sic si accipiamus qualiter aliquis dicatur amator sui secundum vtramque partē obiectionum, fiet verum illud quod quæritur. Deinde cum dicit.

i ¶ Soluit distinguendo prædictam dubitationem. Et primo ostendit qualiter dicatur amator sui, secundum quod vituperatur. Secundo qualiter dicatur, secundum quod laudatur ibi. [Videbitur autem vtique, &c.] Circa primum duo facit. Primo manifestat propositum. Secū-

A do probat quod dixerat, ibi. [Quoniam autem talia, &c.] Dicit ergo primo, quod illi qui in opprobrium reputant esse amatorem sui, illos vocant sui amatores qui tribuunt sibiipsis plus in bonis corporalibus, scilicet in pecuniis, & honoribus, & in delectationibus corporalibus, quales sunt ciborum, & venereorum: huiusmodi enim bona multitudo hominum appetit, & attendunt ad ipsa homines, ac si essent optima, & quia multi quærunt in his superabundantiam, quam non possunt omnes simul habere, sequitur quod circa huiusmodi bona fiant pugnæ & contentiones: illi autem qui circa talia plus abundant, horum abundantiā conuertunt ad satisfaciendum concupiscentiis, & vniuersaliter aliis passionibus, & per cōsequens irrationali parti animæ, ad quā pertinet passiones, & sic illi qui talia bona appetunt, amant seipsos secundum partem animæ irrationalem, scilicet sensitiuam, multitudo autem hominum talis est quod magis sequitur sensum quam intellectū, & ideo ipsa appellatio amantis seipsum, sumpta est ab eo quod est prauum, quod multis conuenit, & sic philautus, id est amator suiipsius, secundum hanc acceptionem potest in pluribus inueniri, & iuste exprobratur. Deinde cum dicit.

C k ¶ Probat, quod dixerat. Et dicit manifestum esse, quoniam multi consueuerunt illos dicere philautos, id est amatores sui ipsorum, qui plus tribuunt sibi de bonis prædictis, quæ pertinent ad partem irrationalem, quia si aliquis velit superabūdare in bonis rationis, quæ sunt opera virtutum, puta si velit maxime inter alios, agere opera iustitiæ, vel temperantiæ, vel quæcunque alia virtutis opera, ita quod semper velit sibi bonum honestum acquirere, nullus de prædicta multitudine vocabit eum philautum, id est amatorem sui, vel si aliquis sapiens vocet eum philautum, hoc non dicet in eius vituperium.

LECTIO IX.

a VIdebitur autem vtique talis magis esse philautus.

b Tribuit enim sibiipsi optima, & maxime bona.

c Et largitur suiipsius principalissima, & omnia huic obediunt.

d Quemadmodum autē & ciuitas principalissimum maxime esse videtur, & omnis alia congregatio, sic & homo, & philautus vtique maxime hoc diligens, & huic largiens.

e Et continens igitur, & incontinens dicitur in tenere intellectum vel nō, vt hoc vnoquoque ente.

f Et egisse videntur ipsi, & voluntarie, quæ cum ratione maxime.

g Quoniam quidem igitur hoc vnusquisque est, vel maxime non immanifestum, & quoniam epyiches magis hoc diligit, propter quod philautus maxime vtique erit.

h Secundum

LECTIO IX.

D *MAgis autem videbitur talis homo sui amator.*

Nam ea sibi tribuit, quæ pulcherrima maximeque bona.

Et gratificatur ei, quod suiipsius potissimum in omnibus que illi obtemperat.

Vt autem & ciuitas id esse maxime videtur, quod est potissimum, & alius omnis conuentus, sic & homo, amator igitur is est maxime sui, qui illud amat, illique gratificatur.

E *Et continens igitur dicitur, & incontinens, quia mens vincit, aut non vincit, propterea quod est hominum quisque.*

Et egisse ipsi & sua sponte ea videntur, quæ cum ratione maxime egerunt.

Non igitur est obscurum, hoc esse maxime vnumquemque, & hoc maxime virum bonum amare, quapropter maxime sui est amator.

Diuersa

h Secundum alteram speciem exprobrari A & differens tantum, quantum secundum rationem viuere aut secundum passionem, & appetere bonum, vel visum conferre.

i Circa bonas quidem igitur actiones differenter studentes omnes recipiunt, & laudant.

K Omnibus autem contendentibus ad bonum, & intendentibus optima agere, & communiter vtique omnium erunt, quibus indigetur, & propria vnicuique maxima bonorum, siquidem virtus tale B est.

l Quare bonum quidem oportet philautũ esse: etenim ipse iuuabitur bona agens, & alios iuuabit, malum autem non oportet, lædet enim & seipsum, & proximos prauis passionibus sequens.

m Malo quidem igitur dissonant, quæ oportet agere, & quæ agit, omnis enim intellectus eligit bonum sibiipsi, epyiches autem obedit intellectui.

n Verum enim quod de studioso, & amicorum gratia multa agere & pati, etsi C oporteat mori. Projiciet enim & pecunias, & honores, & totaliter circumpugnabilia bona procurans sibiipsi bonum.

o Paucum enim tempus delectari valde magis eliget vtique, quàm multum quiete, & viuere bene annum, quàm multos annos qualitercunque, & vnam actionem bonam & magnam, quàm multas & paruas: morientibus autem hoc forte accidit, eligunt autem magnum bonum sibiipsis. D

p Et pecunias projiciunt vtique, in quo plura recipient amici, fiunt enim amico quidem pecuniæ, ipsi autem bonum, maius autem bonum sibiipsi tribuit.

q Et circa honores autem, & principatus idem modus, omnia enim amico projiciet, bonum enim ipsi hoc, & laudabile: conueniẽter vtique videtur studiosus esse, præ omnibus eligens bonum.

r Contingit autem, & actiones amico projicere, & esse melius eo quàm est ipsũ E operari causam amico fieri, in omnibus laudabilibus studiosus videtur sibiipsi boni plus tribuens, sic quidem igitur oportet philautum esse, quemadmodum dictum est, vt autem multi non oportet.

Diuersa specie ab eo, qui reprehenditur, tantumque differt, quantum vita cum ratione differt à vita cum perturbatione, & appetitio, aut honesti, aut eius quod conferre videtur.

Eos igitur, qui circa res honestas egregie student, omnes complectuntur, & laudant.

Qui si omnes ad consequendam honestatem, & ad res agendas pulcherrimas decertarent, atque contenderent, & omnibus publice ea, quæ oportet, & vnicuique priuatim maxima bona inessent, siquidem virtus est tale.

Quare bonum quidem hominem amatorem esse sui oportet, nam & sibi ipse, & cæteris proderit agendo honesta, prauum autem non oportet, & sibi namque nocebit & propinquis, affectus prauos sequendo.

Ea igitur, quæ vir improbus agit, ab his discrepant, quæ agere oportet: at probus, quæ oportet ea, & agit, mens enim omnis id expetit, quod est optimum sibi, & probus obtemperat menti.

Atqui verum est illud, quod de studioso dicitur; complura, inquam ipsum agere, & amicorum, & patriæ gratia, etsi opus fuerit mortem obire, & pecunias enim, & honores abiiciet, & ea bona omnino, de quibus homines decertant sibi vendicans honestatem.

Expetit enim potius voluptatem breui tempore vehementem, quàm longo leuem, & vitam honestam vno anno, quàm quamuis multis, & vnum actum honestum magnumue, quàm multos, & paruos, atque his, qui pro amicis, qui pro patria mortem obeunt hoc forsitan accidit: magnam igitur sibiipsis eligunt honestatem.

Abiicientque pecunias, vt amici capiant plures, hinc enim amicus facultates, ipse consequitur honestatem, atque sibi maius tribuit bonum.

Eundem & circa honores modum magistratusque seruabit, nam hæc omnia amico suo concedet, est enim hoc honestum ipsi, ac laudabile, merito igitur studiosus esse videtur, anteponens omnibus honestatem.

Fit etiam, vt & res agendas concedat amico, sitque honestius seipsum fuisse causam, vt agat illas amicus, quàm si ipsemet agat, in vniuersis igitur laudabilibus ipse studiosus plus honestatis tribuere sibiipsi videtur, sic igitur sui ipsius (vti diximus) amatorem esse oportet, vt ipsi autem multi sunt, non oportet.

LECTIO IX.

a POstquam Philosophus ostendit qualiter dicatur aliquis amator sui, secundū quod est exprobrabile, hîc ostendit qualiter aliquis dicatur amator sui, secundum quod est laudabile. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit esse quendam modum, quo aliquis est amator sui, alium à prædicto. Secundo ostendit, quod secundum hunc modum esse amatorem sui, est laudabile, ibi. [Circa quam igitur, &c.] Circa primum tria facit. Primo ostendit illum esse amatorem sui, qui sibi tribuit abundantiam bonorum rationis. Secundò ostendit, quod virtuosus est talis, ibi [Quoniam quidem igitur, &c] Tertio ostendit hunc modum amandi se, esse differentem a præmisso, ibi. [Secundum alteram speciem, &c.] Circa primum tria facit. Primo proponit quod intendit, & dicit, quod talis qui studet excellere in operibus virtutis magis videtur esse philautus, id est amator sui, quàm ille, qui tribuit sibi superabundantiam bonorum sensibilium. Secundo ibi. B

b ¶ Probat propositum duabus rationibus, quarum prima est, quia tanto magis aliquis amat seipsum, quanto maiora bona sibi attribuit: sed ille qui studet superexcedere in operibus virtutis, tribuit sibi optima, quæ scil. sunt maxime bona, scil. bona honesta, ergo talis maxime diligit seipsum. Secundam rationem ponit ibi. C

c ¶ Quia scil. talis largitur bona ei, quod est principalissimum in ipso, scil. intellectui, & facit quod omnes partes animæ intellectui obediant: tanto autem aliquis magis amat aliquid, quanto magis amat illud, quod est principalius in eo, & ita patet, quod ille qui vult superexcellere in operibus virtutis, maxime amat seipsum. Tertio ibi.

d ¶ Probat, quod supposuerat, scilicet quod ille qui amat id quod est principalissimum in ipso, scilicet intellectum, vel rationem, maxime amat seipsum, & hoc ostendit tribus rationibus, quarum prima est, quod ciuitas maxime videtur esse illud, quod est principalissimum in ea, vnde illud quod faciunt rectores ciuitatis, in ea dicitur tota ciuitas facere, & eadem ratio est de omni alia re ex pluribus constituta, vnde & homo maxime est id, quod est principale in eo scilicet ratio, vel intellectus, & sic ille qui diligit intellectum, vel rationem, & ei largitur bona, maxime videtur esse philautus, id est amator sui. Secundam rationem ponit ibi. D

e ¶ Dicitur enim aliquis continens, quasi se tenens, & incontinens quasi non se tenens, & hoc in quantum homo retinet intellectum sequendo eius iudicium, vel non retinet propter incontinentiam, quasi vnusquisque homo sit hoc, id est suus intellectus. Et ita videtur, quod ille homo vere se amet, qui amat intellectum. Tertiam rationem ponit ibi. E

f ¶ Et dicit, quod illa quæ homines faciunt per rationem maxime videntur ipsimet fecisse, & voluntarie facta esse, quæ autem homo facit per concupiscentiam, vel iram quasi non videtur ipse fecisse propria voluntate, sed extraneo motu ductus, & sic patet, quod homo est præcipue id quod est secundum intellectum, & ratione, vnde maxime se amat quando amat intellectum, & rationem. Deinde cum dicit.

A g ¶ Ostendit, cui competit secundum prædictum modum esse amatorem sui. Et dicit manifestum esse ex prædictis, quod vnusquisque est hoc, scilicet intellectus, vel ratio, vel, quia aliqua alia concurrunt ad esse hominis, potest dici quod homo maxime est hoc, scilicet intellectus vel ratio, quia hoc est formale, & completiuum speciei humanæ: manifestum est etiam quod virtuosus maxime diligit, hoc scilicet intellectu & ratione, quia totaliter cōseruat ipsum, & in omnibus obedit ei: vnde manifestum est, quod virtuosus maxime est philautus, id amator sui. Deinde cum dicit.

h ¶ Ostendit hunc modum amandi se differre specie à præmisso. Et dicit, quod virtuosus est amator sui secundum alteram speciem amandi se ab eo quod exprobratur, vt supra dictum est, & assignat duas differentias, quarum vna est ex parte actionis: virtuosus enim amat seipsum inquantum viuit secundum rationem, sed ille qui vituperatur, viuit secundum passionem: sequitur enim passiones irrationalis animæ, vt supra dictum est, alia vero differentia est ex parte finis: nam virtuosus amat seipsum, inquantum appetit sibi id, quod est simpliciter bonum. Ille autem quæ vituperatur, amat seipsum, inquantum appetit sibi id, quod apparet bonum vtile, cum tamen sit nociuum. Deinde cum dicit.

i ¶ Ostendit, quod amare seipsum hoc secundo modo est laudabile. Et primo ostendit propositum. Secundo excludit ab eo, qui secundo amat seipsum, id propter quod amator sui vituperatur, ibi. [Vnum enim quod.] Circa primum tria facit. Primo ostendit, quod ille, qui amat seipsum secundum rationem est laudandus: talis enim, vt dictum est ad hoc studet, vt superexcellat in operibus virtutū: manifestum est autem, quod omnes acceptant, & laudant eos, qui student ad bonas actiones differenter ab aliis, id est superabundantiùs aliis, & sic patet, quod ille qui amat se secundum virtutem, est laudabilis. Secundo ibi.

k ¶ Ostendit, quod etiam est vtilis, & sibi & aliis, dictum est enim, quod ille, qui amat seipsum secundum virtutem, studet superexcellenter bene agere: si autem omnes contenderent ab bonum, ita scilicet quod vnusquisque intenderet excellere alium, in bonitate optime agendo, sequeretur, quod omnes communiter haberent ea, quibus indigent, quia vnus alteri subueniret, & propria vniuscuiusque fierent illa, quæ sunt maxima bonorum, scilicet virtutes. Tertio ibi.

l ¶ Infert duo corollaria ex prædictis, quorum primum est, optimum esse, quod bonus homo amet seispum, quia bona agendo, & se & alios iuuabit, sed nō oportet quod malus amet seipsum, quia prosequendo prauas passiones, & seipsum lædet priuando se virtutibus, & proximos priuando eos bonis sensibilibus. Secundum ponit ibi.

m ¶ Et dicit, quod in malo homine contraria sunt ea quæ agit, & quæ oportet ipsum agere, agit enim contra intellectum, & rationem, omnis autem intellectus eligit id quod est optimū sibiipsi, & ita malus non agit ea quæ oportet ipsum agere, sed hoc conuenit virtuoso, qui in omnibus obedit intellectui. Deinde cum dicit.

n ¶ Excludit ab eo, qui amat se secundum virtutem

tutem id quod supra positum est in accusatio- A nem amantis seipsum, scilicet quod nihil facit propter alium. Et circa hoc tria facit. Primo proponit quod intendit. Secundo manifestat propositum, ibi. [Paucum enim tempus, &c.] Tertio epilogando concludit veritatem quæstionis, ibi. [Sic quidem igitur, &c.] Dicit ergo primo, verum esse quod dicitur de virtuoso quod multa faciet gratia amicorum, & patriæ, id est maxime inter omnes alios, & etiam si oporteat eum mori, non deseret amicum: pecunias vero & honores, & omnia alia exteriora bona, circa quã homines pugnant, quasi projiciet, & contemnet propter amicum, per quæ omnia procurat sibiipsi bonum, scilicet honestum, quod est eminentius, vnde & hoc etiam B magis amat seipsum, quod si magis bonum procurat. Deinde cum dicit

o ¶ Manifestat quod dixerat. Et primo, quantũ ad mortem quam virtuosus sustinet pro amico. Secundo quantum ad hoc, quod propter amicum contemnit exteriora bona, ibi. [Et pecunias, &c.] Tertio quantum ad actiones virtuosas, quas quandoque virtuosus amico concedit, ibi. [Contingit autem, &c.] Dicit ergo primo, quod ideo moriens pro amico procurat sibiipsi bonum, quia magis eligit per paucum tempus multum delectari in magno opere virtutis, quã per multum tempus quiete, id est mediocriter delectari in mediocribus operibus virtutis, & C magis eliget excellenter bene viuere per vnum annum quàm per multos annos mediocriter, & similiter etiam magis eliget vnam actionem bonam & magnam, quam multas bonas & paruas: hoc autem accidit his, qui moriuntur propter virtutem, quia licet minus viuant, in vna tamen sola actione, qua se pro amico exponut, maius bonum faciunt, quàm aliis multis actionibus, & ita in hoc, quod se exponunt morti pro amicis virtuose agendo, magnum bonum sibiipsis eligũt, & in hoc manifestum est, quod maxime se amant. Deinde cum dicit.

p ¶ Manifestat idem quantum ad contemptum exteriorum bonorum. Et primo quantum ad pecuniam, & dicit, quod virtuosi causa amicorum proiiciunt, id est contemnunt, vel dispergunt pecunias, ita scilicet, quod eorum amici plura circa pecunias accipiunt, & in hoc etiam magis se amant secundum veritatem dum enim aliquis pecuniam concedit amico, & sibiipsi acquirit bonum honestum, manifestum est, quod magis bonum sibiipsi attribuit, & sic magis se amat. Secundo ibi.

q ¶ Ostendit idem circa honores, & circa dignitates, & dicit, quod eodem modo se habet circa honores, & principatus omnia: enim hæc virtuosus de facili derelinquet propter amicum, quia hoc ipsum est quoddam bonum opus virtutis, & laudabile: & sic patet, quod virtuosus conuenienter facit loco omnium exteriorum bonorum, eligens bonum virtutis, quod est magnum, & sic maxime diliget seipsum. Deinde cum dicit.

r ¶ Ostendit idem quantum ad ipsas actiones virtutis. Et dicit, quod contingit quandoque, quod virtuosus etiam actiones virtuosas concedit suo amico, puta sit sit aliquod opus virtutis faciendum per ipsum vel alterum, concedit quod fiat per amicum, vt ex hoc proficiat, & laudetur, & tamen in hoc etiam accipit sibi id quod est melius, melius est enim & magis virtuosum, quod ipse sit causa amico suo talia faciendi, quam etiam si ipse faceret, præsertim cum sibi remaneat opportunitas alias talia vel maiora faciendi: sic ergo patet, quod virtuosus plus sibi tribuit de bono quantum ad omnia laudabilia, & sic maxime amat seipsum, vltimo autem epilogando concludit, quod oportet esse amatorem sui sic, sicut dictum est de virtuoso, non autem sicut multi homines, qui scilicet non sunt virtuosi amant seipsos.

LECTIO X.

D

a DVbitatur autem circa felicem si indigebit amicis, vel non.

b Nihil enim aiunt opus esse amicis beatis, & per se sufficientibus, existunt enim ipsis bona per se: sufficientes igitur entes nullo indigere, amicum autem aiunt alterum ipsum entem tribuere, quæ per seipsum non potest.

c Vnde cum dæmon bene det, quid opus est amicis?

d Assimilatur autem incontinenti, hæc E omnia attribuentes bona felici amicos non assignare, quod videtur exterius bonorum, & maximum esse.

e Si autem amici magis est benefacere, quàm pati, & est boni & virtutis benefacere melius autem benefacere amicis, quam extraneis, bene passis quibus indigebit studiosus.

LECTIO X.

ESt autem controuersia, & de ipso felici, si indigeat amicis nec ne.

Non esse enim inquiunt ipsis beatis, & ex sese sufficientibus opus amicis, insunt enim ipsis omnia bona, cum igitur ex sese sint sibi sufficientes, nullius indigent rei, amicum autem inquiunt, cum sit alter ipse, ea afferre amico, quæ ipse per se amicus consequi nequit.

Vnde & hanc sententiam dicunt, Fortuna cum bona est, amicis cur opus?

At absurdo simile est vniuersa bona tribuentes felici amico ipsi non tribuere, quod externorum bonorum maximum est.

Quod si ad amicum conferre potius quam accipere beneficia spectat, atque ad virum bonum virtutemque dare beneficia pertinet magisque honestum est amicis quam alienis largiri beneficiaque conferre, vir studiosus his indigebit profecto, qui bona beneficiaque sunt accepturi.

f Propter quod rursus, & quæritur vtrum in bonis fortunis magis opus est amicis, vel infortuniis, vt infortunato benefacturis indigente, & benefortunatis quibus benefacient? A

g Inconueniens autem forte hoc, & solitarium facere beatum, nullus enim eligeret vtique secundum seipsum omnia habere bona. Politicum enim homo, & cõuiuere aptus natus, & felici itaque hoc existit, quæ enim bona natura habet, manifestum est autem, quod cum amicis, & his, qui sunt epyiches melius quam cum extraneis, & quibuscunque commorari, opus est ergo felici amicis. B

h Quid igitur dicunt primi, & quomodo verum dicunt? vel quoniã multi amicos existimant vtiles esse, & talibus quidem igitur non indigebit beatus, quia bona existunt ipsi, neque vtique his, qui propter delectabile, vel in parum, delectabilis enim vita ens nihil indiget superinducta delectatione, non indigens autem talibus amicis non videtur indigere amicis. C

i Hoc autem non est forte verum, in principio enim dictum est quoniam felicitas operatio quædã est, operatio enim manifestum quoniam fit, & non existit quemadmodum possessio quædam, si autem felix, esse est in viuere, & operari, boni autem operatio studiosa & delectabilis, secundum seipsam quemadmodum in principio dictumest, est autem & propriũ delectabilium. Speculari autem magis proximos possumus, quã nosmetipsos, & illorum actiones, quam proprias. Studiosorum vtique actiones amicorũ entiũ delectabiles bonis. Ambo enim habent, quæ natura delectabilia. Beatus vtique amicis talibus indigebit. Si quidẽ speculari indiget actiones studiosas & proprias: tales autem quæ boni amici entis. D

k Extimant autem oportere delectabiliter viuere felicem, solitario quidem igitur difficilis vita. Non facile enim secundum seipsũ operari cõtinue. Cum alteris autem, & ad alios facile. Erit igitur operatio magis continua delectabilis existẽs secundũ seipsam, quod oportet circa beatum esse. Studiosus enim secundũ quod studiosus his quæ secundũ virtutem actionibus gaudet, his autem quæ à malitia tristatur. Quemadmodũ musicus bonis melodiis delectatus, in prauis autem tristatur. E

l Fiet autem vtique & ascesis quædã virtutis ex conuiuere bonis, quemadmodũ Theognis ait.

Quapropter, & quæritur vtrum prosperis in rebus, an in aduersis opus sit magis amicis, vtpote cum & is, qui mala fortuna vtitur, his indigeat, qui beneficia conferant, & his, qui prospera fortuna fruuntur his sit opus, apud quos beneficia collocabunt?

Est etiam forsitan absurdum beatum ipsum solitariũ facere, nemo enim expetet per se bona cuncta habere, nam homo ciuile animal est, & cum aliis aptum vna viuere, hoc igitur competit, & felici: habet enim ea omnia quæ natura sunt bona, constat autem melius esse cum amicis probisque, quàm cum alienis ipsum & quibusuis conuersari, amicis ergo felici est opus.

Quid igitur illi primi dicunt, & qua parte vera loquuntur? an quia vulgus eos amicos esse putat, qui vtiles sunt? talibus igitur non indiget ipse beatus, quippe cum ipsi omnia bona insint, nec etiam his, qui ob voluptatẽ amantur, aut perparum, nam cum sit ipsius vita iucunda aduentitia, non indiget voluptate atque cũ amicis talibus haud indigeat non videtur indigere amicis.

Hoc autem non est forsitan verum, nam in principio dictum est, felicitatem operationẽ esse quandam, constat autem operationem ipsam fieri, & non vt quandam rem esse quæ possidetur, quod si felicem esse in viuendo, ac operando consistit, boni autem operatio studiosa, & iucunda per se, vt initio diximus, resque propria ex his est, quæ delectãt, atque magis propinquos, quam nos ipsos, & actus illorum quàm nostros possumus contemplari, studiosorumque hominum actus si sint amici iucundi sunt ipsis bonis, (Habent enim ambo ea quæ sunt natura iucunda) beatus profecto talibus indigebit amicis, si expetit actus bonos, & proprios contemplari, talesque sunt ipsius boni si sit amicus.

Arbitrantur autem homines felicem iucunde viuere oportere. Solitario igitur difficilis est vita. Non est enim facile per seipsum continue operari. Cum aliis vero, atque ad alios facile. Erit igitur operatio continua magis cum sit per seipsam iucunda. Quod quidem esse circa beatum ipsum oportet. Studiosus enim hoc ipso quo studiosus est, gaudet quidem his actibus, qui à virtute proficiscuntur. Moleste autem fert eos, qui à vitiis prodeunt, perinde atque musicus delectatur, quidem eleganti cantu, offenditur autem prauo.

Fuerit etiam, & quædam virtutis exercitatio ex conuictu bonorum, vt & Theognidi placet.

LECTIO X.

a POstquam Philosophus inquisiuit, & soluit quæstionem, quæ mouebatur ex parte amantis respectu suiipsius, hic soluit dubitationem, quæ mouebatur ex parte amantis respectu alterius. Et primo proponit dubitationem. Secundo ostendit dubitationem esse rationabilem, ibi. (Nihil enim aiunt, &c.) Tertio soluit, ibi. (Quid igitur, &c.) Dicit ergo primo, quod dubitatio est circa felicem, vtrum indigeat amicis, vel non. Deinde cum dicit.

b ¶ Ostendit dubitationem esse rationabilem, obijciendo ad vtramque partem. Et primo obijcit ad partem negatiuam. Secundo ad partem affirmatiuam, ibi. (Assimilatur autem, &c.) Circa primum obijcit dupliciter. Primo quidem per rationem: dicunt enim quidam quod beati cum sint sibi per se sufficientes, non indigent amicis: cum enim omnia bona ipsis existant habentes per se bonorum sufficientiam, nullo alio videntur indigere, amicus autem videtur esse necessarius, quia cum sit alter ipse, tribuit ea quæ homo per seipsum habere non potest, & sic videtur, quod beatus non indigeat amicis. Secundo ibi.

c ¶ Inducit ad idem quoddam prouerbium, quod tempore Gentilium dicebatur scilicet cum dæmon aliquid boni dat, non est opus amicis: ponebant enim Gentiles, & maxime Platonici, talem esse prouidentiæ ordinem, quod res humanæ mediãtibus dæmonibus per diuinam prouidentiam gubernarentur: dæmonum tamen dicebant quosdam esse bonos, quosdam esse malos: est ergo prouerbium, quod cum per diuinam prouidentiam homini bona proueniunt, sicut videtur contingere felicibus, quod non indiget homo auxilio amicorum. Deinde cum dicit.

d ¶ Obiicit ad partem contrariam tribus rationibus, videtur enim esse inconueniens quod omnia exteriora bona dentur felici, & amici non sibi dentur, cum tamen amicus sit quoddam maximum inter exteriora bona. Secundam rationem ponit ibi.

e ¶ Et circa hoc duo facit. Primo ponit rationem, vt enim supra dictum est, magis pertinet ad amicum benefacere, quàm bene pati: proprium autem est virtutis benefacere, felicitas autem cõsistit in operatione virtutis, vt in primo dictum est, & sic necesse est felicem esse virtuosum, & per consequens, quod benefaciat, melius autem est, quod homo benefaciat amicis, quàm extraneis cæteris paribus, quia hoc homo delectabilius, & promptius facit. Ergo felix cum sit virtuosus, indiget amicis, quibus benefaciat. Secundo ibi.

f ¶ Concludit ex præmissis quandam dubitationem, vtrum sc. homo magis indigeat amicis in bonis fortunis, quàm in infortuniis: in vtraque enim fortuna videtur homo indigere amicis, infortunatus enim indiget amicis, qui ei benefaciant: sed bene fortunatus amicis, quibus ipse benefaciat: hanc autem dubitationem inferius prosequitur. Tertiam rationem ponit ibi.

g ¶ Et dicit, quod hoc videtur esse inconueniens, quod beatus sit solitarius, hoc enim est contra omnem omnium electionem nullus enim eligeret, vt semper viueret secundum seipsum. sc. solus, etiam postquam omnia alia bona haberet, quia homo naturaliter est animal politicũ & apA tus natus conuiuere aliis, quia igitur felix habet ea quæ sunt naturaliter bona homini, consequens est, quod habeat cum quib. conuiuat, manifestum est autem, quod melius est ipsum conuiuere amicis & virtuosis, quam extraneis, & quibuscunq; sic ergo manifestum est, quod felix indiget amicis. Deinde cum dicit.

h ¶ Soluit prædictam dubitationem. Et primo ostendit, quomodo verum dicant, qui negant felicem indigere amicis. Secundo, quomodo dicant falsum, ibi. (Hoc autem non est.) Dicit ergo primo, quod cum probatum sit, quod felix indigeat amicis, oportet considerare quid sit quod primi dicunt negantes felicem indigere amicis, & quantum ad quid verum dicant, circa quod con- B siderandum, quod multi existimant illos esse amicos, qui sunt eis vtiles, & in collatione exteriorũ bonorum, quæ sola populares homines cognoscunt, talibus ergo amicis non indiget beatus, quia sufficit sibi in bonis quæ habet: similiter etiam non indiget amicis propter delectabile nisi parum, inquantum scilicet in conuersatione humana necesse est vti ludicris ad quietem, sicut in Quarto dictum est, felicis enim vita cum sit delectabilis secundum seipsum, vt in Primo dictum est, non indiget superinducta delectatione, propter quam sint simpliciter necessarii amici, & cum non indigeat talibus amicis, scilicet vtilibus, & delectabilibus, videtur non indigere amicis. Deinde cum dicit.

C i ¶ Ostendit non esse omnino verum quod dicitur. Et primo hoc ostendit, quibusdam rationibus moralibus. Secundo per quandam rationem magis naturalem, ibi. (Naturalius autem intendentibus, &c.) Circa primum ponit tres rationes. Primo non esse verum quod dictum est, s. quod si felix non indiget amicis vtilibus, & delectabilibus, quod propter hoc nõ indigeat amicis: sunt n. amici quidã propter virtutẽ quib. indiget, cuius prima ratio est, quia sicut in Primo dictum est, felicitas est operatio quædam: manifestum est autem, quod operatio consistit in fieri, & non est quiddam existẽs ad modum rerum permanentiũ, sicut si esset aliqua possessio qua habita, esset ho- D mo felix, ita quod non oporteret eum aliquid operari. Sed esse felicem consistit in viuere, & operari continue. Oportet autem quod operatio boni viri sit bona & delectabilis, secundum seipsam, quia est per se bona, sicut in primo Libro dictum est. Est autem operatio bona inter delectabilia proprium delectabile virtuosi. Non enim virtuosus esset, qui non delectaretur in operatione virtutis, vt in Primo dictum est. Requiritur ergo ad felicitatem, quod felix delectetur in opere virtutis. Non autem possumus delectari nisi in eo, quod cognoscimus. Magis autem possumus speculari proximos, quàm nos ipsos & actiones illorum, quam nostras, quia vniuscuiusque E iudicium in propriis magis deficit propter priuatum affectum, quem habet ad seipsum. Sic igitur patet, quod bonis hominibus delectabiles sunt actiones eorum, qui sunt, & boni & amici, in quibus inueniuntur ambo quæ sunt secundum naturam delectabilia, scilicet bonum, & amatum. Sic igitur beatus indigebit talibus amicis virtuosis, inquantum quærit considerare bonas actiones viri boni, qui est amicus. Quia enim amicus hominis est quasi alter ipse, actiones amici sunt sibi quasi propriæ. Secundam rationem ponit ibi.

k ¶ Et dicit, quod communiter existimant, quod felicem oportet delectabiliter viuere. Est enim delectatio vnum eorum, quę requiruntur ad felicitatem, vt in primo dictum est. Ille autem qui solitarius viuit, patitur difficilem, id est grauem vitam. Oportet enim quod interrumpatur sua delectatio, quæ operationem consequitur. Non enim est facile, quod homo secundum seipsum, id est solitarius existens continue operetur. Sed hoc facile est si cum altero existat. Fit enim quædam vicissitudo operationum dum ad se inuicem bona operantur. Et sic continuatur delectatio. Si igitur homo cum amicis moretur, operatio eius, quæ delectabilis, secundum seipsam scilicet virtuosa, erit magis continua. Et A hoc oportet existere circa beatum, vt scilicet continue delectetur in operibus virtutis. Virtuosus enim inquantum huiusmodi gaudet in actionibus virtuosis siue à se, siue ab aliis factis. Et contristatur in operibus contrariis, quæ ex malitia alicuius procedunt, sicut musicus delectatur in bonis melodiis, & offenditur in malis. Tertiam rationem ponit ibi.

l ¶ Et dicit, quod ex hoc, quod virtuosus conuiuit amicabiliter bonis viris fit ascesis, id est consociatio in virtute, sicut dixit Theognis, quidam poeta. Et talis societas opportuna est cuilibet virtuoso, sicut, & alia humana opera melius perficiuntur in societate. B

LECTIO XI.

a NAturalius autem intendentibus videtur studiosus amicus studioso natura eligibilis esse.

b Natura enim bonum dictum est, quoniam studioso bonum, & delectabile est secundum seipsum.

c Viuere autem determinant animalibus potentia sensus, Hominibus autem sensus, & intellectus. Potentia autem ad operationem reducitur, principale autem in operatione. Videtur autem viuere esse principaliter sentire, vel intelligere. C

d Viuere autem eorum, quæ secundum seipsum bonorum, & delectabilium, determinatum enim. Determinatum autem eius, quæ boni natura. Natura autem bonum, & epychi bonum: propter quod videbitur omnibus delectabile esse.

e Non oportet autem accipere malam vitam, & corruptam neque in tristitiis. Indeterminata enim quemadmodum existentia ipsi. Inhabitis autem de tristitia erit manifestius. D

f Si autem ipsum viuere bonum, & delectabile, videtur autem & ex eo, quod est omnes appetere ipsum, & maxime epyiches, & beatos. His enim vita eligibilior, & horum beatissima vita.

g Videns autem quia videt, sentit, & audiens, quoniam audit, & vadens quoniam vadit, & in aliis similiter est aliquid sentiens, quoniam operamur. Sentiemus vtique quoniam sentimus, & intelligemus quoniam intelligimus. Hoc autem quoniam sentimus, vel intelligimus, quoniam sumus. Esse enim erat sentire, vel intelligere, sentire autem quoniam viuit delectabilium secundum seipsum. Natura n. bonum vita. Bonum autem existens in seipso sentire delectabile, eligibile autem & viuere & maxime bonis, quoniam esse bonum est ipsis, & delectabile simul. Sentientes enim quod secundum seipsum bonum delectantur E

h Vt

LECTIO XI.

NAturalius autem considerantibus studiosus amicus expetibilis esse natura studioso videtur.

Diximus enim, id quod est bonum natura, studioso bonum, & iucundum esse per se.

Definiunt autem ipsum viuere animalium quidem potentia sensus, hominum autem sensus, vel intellectionis. Potentia vero ad operationem reducitur, & ipsum præcipuum in operatione consistit. Ipsum autem viuere videtur proprie esse ipsum sentire, vel intelligere.

At ipsum viuere de his est, quæ sunt per se bona, atque iucunda. Est enim definitum. Definitum autem natura est bonum. Quod vero natura est bonum, id & bono est bonum, quapropter omnibus iucundum esse videtur.

Non oportet autem vitam sumere prauam, atque corruptam, neque in doloribus constitutam. Indefinita namq; est talis, quemadmodum ea, quæ insunt ipsi. Eritque hoc manifestum magis in sequentibus de dolore.

Si vero ipsum viuere bonũ est, & iucundum etiam est. Quod vel ex eo videtur, quia omnes appetunt ipsum, & maxime boni, atque beati. His enim viuere maxime est appetibile, & horum vita est beatißima.

Qui autem videt, videre sentit, & qui audit audire, & qui ambulat ambulare, & in cæteris similiter est aliquid sentiens nos operari. Sentire vero nos sentire, & intelligere nos intelligere possumus. Quod quidem est, nos esse. Esse enim, sentire vel intelligere. Sentire autem se viuere de his est, quæ per se sunt iucunda. Vita namque natura est bonum. Bonum autem sibi quempiam inesse sentire, voluptate afficit. Ipsum vero viuere expetibile est, & maxime bonis, propterea quod esse bonum est ipsis, atque iucundum. Sentientes enim id quod est per se bonum, voluptate afficiuntur.

At

h Vt autem ad seipsum habet studiosus, & ad amicum, alter enim ipse amicus est. Quemadmodum igitur seipsum esse eligibile est vnicuiq; sic & amicũ, vel proxime. Esse autem eligibile erat propter sentire ipsum bonum esse entem, talis autem sensus delectabilis, secundum seipsum. Consentire igitur oportet amicum, quoniam hoc est. Hoc autem vtique fiet in conuiuere, & communicare sermonibus, & mente. Sic enim vtique videbitur conuiuere in hominibus dici, & non quemadmodum in pecoribus in eodem pasci. Si itaque beato esse, eligibile est secundum seipsum bonum natura ens, & delectabile. Proximum autem & amici est, & amicus eligibilium erit.

i Quod autem est ipsi eligibile, hoc oportet existere ipsi, vel sic indigens erit. Opus ergo erit felicitanti amicis studiosis.

A *At studiosus vt erga seipsum, sic sese habet, & ad amicum. Amicus enim est alter ipse. Vt igitur seipsum esse est vnicuique expetibile, sic & suum amicum esse, vel similiter. Esse autem ideo est expetibile, quia sibi bonum esse ipsum sentit. At talis sensus iucundus per seipsum est. Sentiat ergo, & ipsum amicum esse oportet. Hoc autem fieri potest, cum ipso simul viuendo, & verba mentemve commutando. Sic enim in hominibus dici videtur simul viuere, & non vt in pecoribus eodem in loco pasci. Si igitur ipsum esse per se est expetibile viro* B *beato, cum natura sit bonum, atque iucundum, simile autem est, & amici ipsius esse. Amicus etiam ex his est profecto, quæ expetibilia sunt beato.*

At quod est expetibile beato, id adsit ipsi oportet, vel egens erit hac parte. Opus est igitur ei qui felix futurus sit, studiosis amicis.

LECTIO XI.

a POstquàm Philosophus assignauit quasdam rationes morales, ex quibus apparet, quod felix indiget amicis, nunc ostendit idem per quandam rationem magis naturalem. Et primo ostendit, quod felici eligibile est habere amicum. Secundo concludit vlterius, quod felix amicis indiget, ibi. (Quod autem est ipsi, &c.) Circa primum duo facit. Primo proponit, quod intendit. Et dicit, quod si quis velit considerare per rationem magis naturalem, manifeste apparebit, quod virtuoso & felici, amicus virtuosus est naturaliter eligibilis, etiam magis quàm alia, & exteriora bona. Secundo ibi.

b ¶ Probat propositum. Et primo ostendit quid sit naturaliter eligibile, & delectabile virtuoso respectu suipsius. Secundo ostendit, quid sit sibi eligibile, & delectabile respectu amici, ibi. (Vt autem ad seipsum, &c.) Circa primum duo facit. Primo ostendit, quod virtuoso naturaliter est eligibile esse, & viuere. Secundo ostendit, quod est sibi delectabile, & eligibile hoc sentire, ibi. (Videns autem, &c.) Circa primum ponit talem rationem. Omne quod est bonum naturaliter, est virtuoso bonum, & delectabile secundum seipsum, vt patet in his, quæ supra in Septimo dicta sunt. Sed esse, & viuere naturaliter est bonum, & delectabile viuentibus. Ergo esse, & viuere est, & bonum, & delectabile virtuoso, maior per se patet in litera. Minorem ponit ibi.

c ¶ Circa quam tria facit. Primo enim manifestat in quo consistat viuere. Et dicit, quod in omnibus animalibus communiter determinat viuere, secundum potentiam sensus. In hominibus autem determinatur, secundum potentiam sensus quantum ad id, quod habet commune cum aliis animalibus, vel secundum potentiam intellectus quantum ad id, quod est proprium sibi. Omnis autem potentia reducitur ad operationem, sicut ad perfectionem propriam. Vnde id, quod est principale, consistit in operatione, & non in potentia nuda. Est enim actus potior quam potentia, vt probatur in Nono Metaphys. Et ex hoc patet, quod principaliter viuere animalis, vel hominis est sentire, vel intelligere. Dormiens n. quia non actu sentit, vel intelligit, non perfecte viuit, sed habet dimidium vitæ, vt in Primo dictum est. Secundo ibi.

Tex.cõ. 19.

C d ¶ Ostendit, quod videre sit naturaliter bonũ, & delectabile. Et dicit, quod ipsum viuere est de numero eorum, quæ secundum se bona, & delectabilia sunt. Et hoc probat per hoc, quod est determinatum. Illud autem quod est determinatum, pertinet ad naturam boni. Ad cuius euidentiam considerandum est, quod potentia quantum est de se, indeterminata est, quia se habet ad multa, determinatur autem per actum, sicut patet in materia, & forma. Potentia autem sine actu, est potentia cum priuatione, quæ facit rationem mali, sicut perfectio, quæ est per actum, facit rationem boni. D Et ideo sicut aliquid in quantum est, indeterminatum est malum, ita determinatum in quantum huiusmodi, est bonum. Viuere autem determinatum est, præsertim secundum quod principaliter in operatione consistit, vt dictũ est: vnde patet, quod viuere est naturaliter bonũ. Id autẽ quod est naturaliter bonũ etiam virtuoso bonum est, cum virtuosus sit mensura in genere humano, vt dictum est. Et ideo, quia viuere est naturaliter bonum, videmus quod omnibus est delectabile. Tertio ibi.

e ¶ Remouet dubiũ dicens, quod in eo quod dictum est, quod viuere est naturaliter bonum & E delectabile, non oportet accipere vitam malam, i. vitiosam, & corruptam, id est recedentem à vero ordine, neque etiã vitam, quæ est in tristitiis. Talis n. vita non est naturaliter bona, quia est indeterminata, id est debita perfectione carens, sicut & ea quæ circa ipsam existunt. Quia enim vnũquodque determinatur per id quod in eo existit, si illud fuerit indeterminatum, & ipsum indeterminatum erit, puta si ægritudo est indeterminata, & corpus ægrum erit indeterminatum & malum, sicut & ipsa malitia, & corruptio, seu tristitia. Et hoc magis erit manifestũ in habitis, id est consequentib. in quib. de tristitia agetur. Deind. cũ dic.

f ¶ Infert conclusionem prædictæ rationis. Et dicit, quod si ipsum viuere est naturaliter bonum, & delectabile, quod non solum apparet ex ratione prædicta, sed etiam ex hoc, quod omnes appetunt ipsum, sequitur quod maxime virtuosis, & beatis sit bonum, & delectabile viuere. Quia enim horum vita est perfectissima, & beatissima, ideo est ab eis magis eligenda. Deinde cum dicit.

g ¶ Ostendit, quod sentire se viuere, est eligibile, & delectabile virtuoso. Ille enim qui videt se videre, sentit suam visionem, & similiter est de illo, qui audit se audire, & similiter contingit in aliis, quod aliquis sentit se operari. In hoc autem, quod nos sentimus nos sentire, & intelligimus, intelligere sentimus, & intelligimus nos, nos esse. Dictum est enim supra, quod esse & viuere hominis principaliter est sentire, vel intelligere. Quod autem aliquis sentiat se viuere, est de numero eorum, quæ sunt secundum se delectabilia, quia sicut supra probatum est, viuere est naturaliter bonum. Quod autem aliquis sentiat bonum esse in ipso est delectabile. Et sic patet, quod cum viuere sit eligibile, & maxime bonis quibus est bonum esse, & delectabile, quod etiam percipere se sentire, & intelligere est eis delectabile, quia simul cum hoc sentiunt id quod est eis secundum se bonum, scilicet esse & viuere, & in hoc delectantur. Deinde cum dicit.

h ¶ Ostendit ex præmissis, quid sit virtuoso, & felici eligibile, & delectabile respectu amici. Et dicit, quod virtuosus ita se habet ad amicum sicut ad seipsum, quia amicus quodammodo est alter ipse. Sicut igitur vnicuique virtuoso est

A eligibile, & delectabile, quod ipse sit, sic est ei eligibile, & delectabile, quod amicus sit, etsi non æqualiter, tamen propinque. Maior est enim vnitas naturalis, quæ est alicuius ad seipsum, quàm vnitas affectus, quæ est ad amicum. Dictum est autem supra, quod virtuoso est eligibile suum esse, & viuere propter hoc, quod sentit suum esse, & viuere esse bonum. Talis autem sensus est delectabilis, secundum seipsum, quo scil. aliquis sentit bonum sibi inesse. Sicut ergo aliquis delectatur in suo esse, & viuere sentiendo, ipsum ita ad hoc quod delectetur in amico, oportet quod simpliciter sentiat ipsum esse. Quod quidem contingit conuiuendo sibi secundum communicationem sermonum & consideB rationem mentis. Hoc enim modo homines dicuntur proprie sibi conuiuere, secundum scilicet vitam quæ est homini propria, non autem secundum hoc, quod simul pascantur, sicut contingit in pecoribus. Sic ergo ex omnibus præmissis concludit id, quod proposuerat dicens, quod si beato est secundum se eligibile suum esse, inquantum est naturaliter bonum & delectabile, cum esse & vita amici sint quantum ad eius affectum propinqua propriæ vitæ, consequens est, quod etiam amicus sit eligibilis virtuoso, & felici. Deinde cum dicit.

i ¶ Ostendit vlterius, quod felici sint necessarii amici. Quod enim est felici eligibile, oportet C ei inesse, alioquin remanebit indigentia, quod est cōtra rationem felicitatis, quæ requirit sufficientia. Requirit ergo, quod ille qui est in statu felicitatis, opus habeat amicis virtuosis. Loquitur autem hic de felicitate qualis potest esse in hac vita, sicut in primo dictum est.

LECTIO XII.

a VTrum igitur quam plurimos amicos faciendū, vel quemadmodū in peregrinatione prudenter dictū esse videtur. Neque multū peregrinus, neq; non peregrinus nocet, & in amicitia congruet, neque non amicum esse, neque rursus multis amicum secundum superabundantiam.

b His quidem igitur, qui ad opportunitatem, & omnino videbitur cōgruere, quod dictum est. Multis enim ministrare laboriosum, & non sufficiens vita ipsi hoc agere. Plures vtique igitur eorū, quæ ad propriam vitam distractiui, & impeditiui ad bene viuere. Nihil igitur opus est ipsis.

c Sed & qui ad delectationem sufficiunt pauci, quemadmodum in cibo delectamentum.

d Studiosos autem vtrum plures secundum numerum, vel est quædam mensura, & amicabilis multitudinis, quemadmodum ciuitatis, neque enim ex decē hominibus fit vtique ciuitas, & neque ex decem miriadib. adhuc ciuitas est. Quantū

LECTIO XII.

SVntne igitur quàm plurimi faciendi amici, an vt de hospitalitate dictum concinnè D *fuisse videtur.*

Hospite ne careas, hospes neque pluribus esto. Sic & ad amicitiam accommodabitur, neque sine amicis esse, neque rursus nimium multos habere amicos.

Ad eas igitur amicitias, quæ sunt ob vtilitatem, & valde id, quod dictum est accommodatur. Multis enim vicissim subministrare laboriosum est, neque ad hoc agendum facultates ipsæ sufficiunt. Plures igitur his, qui sunt ad facultates proprias satis, superuacanei sunt atque ad bene viuendum impedimento. Non E *ergo opus est ipsis.*

Ii quoque, qui comparantur ob voluptatem sufficiunt pauci, vt in epulis condimentum.

At suntne studiosi plurimi comparandi? An & multitudinis amicorum est quidam numerus, perinde ac ciuitatis? Nec enim decem ex hominibus ciuitas constare potest, nec etiā est ex centum millibus ciuitas. Sed quantitas non est forsitan vna quædam determinata, sed omnis

autem non est forte vnum aliquid, sed omne intermedium quorundam determinatum.

A *ea quæ est media inter quasdam multitudines definitas.*

e Et amicorum quidem est quædam multitudo determinata, & forte quàm plures, cum quibus vtiq; poterit quis conuiuere, & distribuere seipsum, non immanifestum, hoc enim videbatur amicabilius esse. Quoniam autē non possibile multis conuiuere, & distribuere seipsum non immanifestum.

Et amicorum igitur multitudo quædam est definita. Atque ij fortasse sunt plurimi cum quibus quispiam viuere potest. Hoc enim ad amicitiam pertinere maxime videbatur, fieri autem non posse, vt vnà cum multis quispiam viuat, seque multis impartiat non est obscurum.

f Adhuc autem, & illos oportet amicos ad inuicem esse, si debent omnes ad inuicem commorari. Hoc autem operosum in multis existere.

B *Præterea illos etiam inter sese amicos esse oportet, si simul omnes victuri sunt. Hoc autem difficile est in multis.*

g Difficile autem fit, & congaudere, & condolere familiariter multis. Verisimile enim concidere simul huic quidem condelectari, huic autem contristari.

Est etiam perdifficile gaudere familiariter cum multis atque dolere. Concurrere enim hæc simul possunt, cum vno inquam dolere, & cum altero gaudere.

h Forte igitur bene hæc non quærere, vt multis amicissimum esse, sed tot, quot in conuiuere sufficientes. Neque enim contingere videbitur vtique multis esse amicum valde, propter quod neque amare plures. Superabundantia enim quædam esse vult amicitiæ. Hoc autem ad vnum, & valde vtique ad paucos.

Forsitan igitur bene non est quærere quam plurimos amicos habere, sed quot ad cōmunem vitam habendam sufficiunt. Neque enim posse videtur multis vehementer amicum esse, quapropter neque adamare plures. Exuperatio enim C *quædam amicitiæ est. Hoc autem est ad vnum, & vehementer igitur amare ad paucos erit.*

i Sic autem videtur habere in rebus. Nō sunt enim multi amici, secundum hetæricam amicitiam. Hymnizare autem in duobus dicuntur. Polyphili autem & omnibus familiariter patientes nulli videntur amici, tamen politice quos placidos vocant.

Hoc & in ipsis rebus ita se habet. Amicitia namque sodalitia non fiunt multi amici, & quæ fama celebrantur inter duos fuisse dicuntur. Qui vero multos amicos habent, & omnibus sese familiariter offerunt, ij nemini sunt amici, nisi ciuiliter, quos & placidos appellant.

k Politice quidem igitur in multis esse amicum, & non placidum entem, sed vt vere epyiche. Propter virtutem autem, & propter seipsos non est ad multos. Amabile autem & ad paucos inuenire tales.

Fit igitur vt ciuiliter multis sit quispiam amicus, etiamsi non sit placidus: sed vere vir D *probus. Sed ob virtutem, & seipsos amicitia non est ad multos. Amabile autem est, & paucos inuenire tales.*

LECTIO XII.

a POstquam Philosophus prosequutus est quasdam dubitationes circa amicitiam ex parte amantium, hic prosequitur dubitationes ex parte eorum, qui amantur. Ponit autem circa hoc tres dubitationes. Quarum prima est de numero amicorum. Secunda de necessitate ipsorum, ibi. Vtrum autem in bonis, &c.) Tertia de conuictu eorum, ibi. (Vtrum igitur quemadmodum, &c.) Circa primum duo facit. Primo proponit dubitationem, vtrum scilicet aliquis debeat sibi facere quam plurimos amicos, vel non, sed sicut prudenter videtur esse dictum de peregrinatione in prouerbio cuiusdam dicentis. Non vocer multum peregrinus, neque non peregrinus, id est non dicatur de me, quod nimis discurram per diuersas terras inutiliter, neque etiam, quod nunquam extra domum exeam peregrinationis causa: ita etiam congruit, & circa amicitiam esse, vt scilicet neque aliquis nulli sit amicus, neque etiam sit amicus multis secundum superabundantiam. Secundo ibi.

b ¶ Soluit prædictam quæstionem. Et primo quantum ad amicitiam vtilis. Et dicit, quod illud quod dictum est de vitanda superflua multitudine amicorum, totaliter videtur congruere in amicis, qui sunt ad opportunitatem, id est ad vtilitatem; quia si homo habeat multos tales amicos, à quibus recipiat obsequia, oportet quod etiam è conuerso multis obsequatur. Et hoc est valde laboriosum, ita quod non sufficit tempus vitæ E his, qui hoc volunt agere. Si igitur sint plures amicis vtiles, quam sint necessarij ad propriam vitam, nimis distrahunt hominem, & impediunt ipsum ad bona vitæ, qui consistit in operatione virtutis, quia dum homo superflue intendit negotiis aliorum, consequens est, quod non posset debitam curam gerere de seipso. Et ita patet, quod non est opus homini habere plures amicos vtiles. Secundo ostendit idem ibi.

c ¶ Et dicit, quod etiam ad delectationem sufficiunt pauci amici. Delectatio enim exterior, quæ per tales amicos exhibetur, quæritur in vita humana, sicut condimenta in cibo, qui etiamsi parum sit, sufficit. Vnde & pauci amici sufficiunt

A

homini ad delectationem, vt cum eis per aliquod tempus recreetur. Tertio ibi.

d ¶ Soluit quæstionem quantum ad amicos secundum virtutem. Et primo ostendit propositum per rationem. Secundo per experimentum, ibi. (Sic autem videtur, &c.) Circa primum tria facit. Primo resumit quæstionem. Et dicit, quod remanet considerandum, vtrum aliquis debeat sibi facere amicos virtuosos plures numero, ita quod quanto plures habet, melius sit, vel oportet quandam mensuram adhibere circa multitudinem amicorum, sicut patet de multitudine ciuitatis, quæ non constat ex decem hominibus tantum, sed nec constat ex decem miriadibus, id est centum millibus, (nam mirias idem est quod decem millia.) Nam præ multitudine non erit ciuitas, sed quædam regio. Sed quanta multitudo sit necessaria ad ciuitatem, non est determinatum secundum aliquid vnum, quia potest esse ciuitas maior, & minor. Sed possunt accipi duo extrema, inter quæ quicquid est medium potest determinari, vt congruens multitudini ciuitatis. Secundo ibi.

B

e ¶ Soluit quæstionem dicens, quod non debet esse immensa multitudo amicorum, sed debet esse quædam determinata multitudo eorum. Et hoc probat tribus rationibus. Quarum primam est, quod plures possint esse amici cum quibus possit homo conuiuere, hoc enim inter cętera magis videtur esse amicabile, id est congruens amicitiæ, quæ est secundum virtutem. Manifestum est autem, quod non est possibile, quod homo conuiuat immoderate multitudini hominum, & quod quodammodo distribuat se inter multos. Et sic patet, quod non possint esse multi amici secundum virtutem. Secundam rationem ponit ibi.

C

f ¶ Manifestum est enim quod amicos oportet ad inuicem conuiuere. Et ita si aliquis habeat multos amicos, oportet quod omnes etiam illi sint amici sibi inuicem. Aliter enim non possunt ad inuicem commorari, & per consequens neque conuiuere amico. Hoc autem est difficile, quod in multis seruetur, scilicet vt sint amici ad inuicem. Et ita non videtur possibile, quod vnus homo habeat plures amicos. Tertiam rationem ponit ibi.

D

g ¶ Dictum est enim supra, quod amicus congaudet amico. Difficile est autem, quod aliquis familiariter congaudeat, & condoleat multis. Verisimiliter enim concidet, quod oporteat cum vno delectari, & cum alio tristari, quod est impossibile. Et ita non possibile habere plures amicos. Tertio ibi.

h ¶ Concludit propositum ex dictis, scilicet quod non bene se habet, quod homo inquirat fieri amicissimus multis, sed tot quot possent sufficere ad conuictum, quia etiam hoc non videtur esse contingens, quod homo sit valde amicus multis. Vnde etiam secundum amorem libidinosum, vnus homo non amat plures mulieres intenso amore, quia perfecta amicitia in quadam superabundantia amoris consistit, quæ non potest obseruari nisi ad vnum, vel ad valde paucos. Semper enim id, quod est abundans, paucis competit, quia non potest in multis cōtingere quod ad summam perfectionem perueniatur propter multiplices defectus, & impedimenta. Deinde cum dicit.

i ¶ Ostendit propositum per experientiam. Ita enim videmus in rebus contingere, quod vnus ad paucos habet amicitiam. Non enim inueniuntur esse multi amici vnius secundum amicitiam hetæricam, id est sodalium, vel coniunctorum. Quod probat quodam prouerbio, quo dicuntur aliqui hymnizare in duobus. Consuetum est enim vt plurimum, quod iuuenes socialiter bini incedunt cantantes. Sed polyphili, id est amatores multorum qui scilicet omnibus familiariter potiuntur, non videntur esse veri amici alicui, quia nulli diu conuiuunt, sed pertranseuntes se habent familiariter ad vnumquemque. Sed tamen tales vocantur amici politice, id est secundum quod est consuetum in ciuitatibus, in quibus amicitia ex talibus applausibus, & familiaritatibus iudicatur. Hos autem qui sic sunt amici multorum, vocant homines placidos, quod sonat in vitium superabundantiæ in condelectando, vt supra in Quarto dictum est. Deinde cum dicit.

k ¶ Ostendit secundum quam amicitiam dicuntur aliqui esse amici multorum. Et dicit, quod hoc contingit esse secundum amicitiam politicam non solum eo modo quo aliquis placidus est amicus multorum, sed etiam hoc potest competere alicui vere virtuoso. Dictum est enim supra, quod politica amicitia videtur idem esse quod concordia. Virtuosus autem cum multis concordat in his, quæ pertinent ad vitam politicam. Non tamen contingit, quod virtuosus habeat amicitiam ad multos propter virtutem, ita quod diligat eos propter seipsos, & non solum propter vtile, vel delectabile. Quinimo multum debet esse homini amabile & carum, si paucos tales amicos possit inuenire, scilicet propter virtutem, & secundum seipsos.

LECTIO XIII.

E

a VTrum autem in bonis fortunis amicis opus est magis, vel infortuniis? In ambobus enim requiruntur. Etenim infortunati indigent auxilio, & fortunati conuiuentibus, & quibus benefaciant. Volunt enim bene operari.

b Necessarium quidem enim magis vtique in infortuniis. Propter quod vtilibus hic opus est, melius autem in bonis fortunis. Propter quod & epyiches quærunt, hos enim eligibilius beneficiare, & cum his conuersari

LECTIO XIII.

AT vtrum in fortuna magis opus est amicis? Vtrum in prospera, an in aduersa? In vtraque namque quæruntur. Nam & qui fortunam habent aduersam, indigent ope. Et qui sunt in rerum prosperitate, eorum indigent quibuscum viuant, & in quos beneficia conferant. Volunt enim donare beneficiaque conferre.

Amicos igitur habere necessarium quidem est magis in aduersa fortuna. Quapropter hic vtilibus amicis est opus. Honestius autem est in prosperitate fortunæ. Idcirco & bonos quærunt, In hos enim beneficia conferre, atque cum his vnà degere magis est expetibile.

c Est enim & præsentia ipsa amicorum A delectabilis, & in bonis fortunis, & in infortuniis.

d Alleuiantur enim tristati cum dolentibus amicis.

e Propter quod, etsi dubitabit aliquis: vtrum quemadmodum graue transsumunt, vel hoc quidem non. Præsentia autem ipsorum delectabilis existens, & intellectus eius, quod est condolere minorem tristitiam facit. Siquidem igitur propter hoc, vel propter aliud aliquid alleuiantur, dimittantur. Accidere autem vi- B detur, quod dictum est.

f Videtur autem præsentia mixta quidem ipsorum esse. Ipsum quidem enim videre amicos delectabile specialiterque & in fortunato, & quoddam fit auxilium ad non tristari. Consolatiuum enim amicus, & visione, & sermone si sit epydesius. Nouit enim morem, & in quibus delectatur & tristatur. Tristatur autem sentire in ipsius infortuniis triste. Omnis enim fugit, tristitiæ causam esse amicis.

g Propter quod, viriles quidem secundum naturam reuerentur contristari C amicos ipsis. Etsi non supertendat in tristitia eam, quæ illi fit tristitiam, non sustinet totaliter. Neque in complorantibus complacet, propter neque ipsos esse ploratiuos. Muliebriter autem, & tales viri coangustatis gaudent, & amant vt amicos, & condolentes. Imitari autem in omnibus oportet, videlicet meliorem.

h In bonis fortunis autem, amicorum præsentia, & conuersationem delectabilem habet, & intelligentiam, quoniam delectantur in ipsius bonis.

i Propter quod videbitur vtique opor- D tere ad bonas fortunas quidem vocare amicos prompte, beneficium enim oportet esse bonum, ad infortunia autem pigritantem: tradere enim oportet, vt minimum malorum, vnde hoc: sufficienter ergo infortunans. Maxime ad vocandum cum debeant pauca turbati, magna ipsum iuuare.

k Ire autem è conuerso forte congruit ad infortunatos quidem non vocatum, & prompte. Amici enim benefacere, & maxime his, qui in necessitate, & hoc non di- E gnificantibus: ambobus n. melius & delectabilius. Ad bonas fortunas autem cooperante quidem prompte etenim ad hoc necessitas amicorum, ad bonam passionem autem quiete. Non enim bonum promptum fieri iuuari. Opinionẽ autem delectationis immorari forte reuerendũ: quandoque enim accidit. Præsentia itaq; amicorũ in omnib. vtiq; eligibilis videtur.

Est enim & ipsa præsentia amicorum iucunda in vtraque fortuna

Nam leuantur ipsi dolentes condolentibus ipsis amicis.

Quapropter, & dubitauerit quispiam, si doloris, vt oneris amici participes fiunt. An hoc quidem non fit. Ipsorum autem præsentia cum sit iucunda condolendique sensus minuit ipsum dolorem. Vtrum si ob hæc, aut ob aliquid aliud leuantur, missum faciamus. Id quod dictum est euenire sane videtur.

Ipsorum autem præsentia immixta quidem est. Nam aspicere quidem amicos iucundum est. præsertim ei, qui calamitatibus premitur, fert præsidium aliquod aduersus dolores. Consolationem enim ipse amicus, & aspectu, & verbis auferre potest, modo sit dexter. Scit namque mores, quibus gaudet, atque dolet. Atque sentire suas ob ærumnas dolere amicum affert dolorem. Nam omnes fugiunt se causam doloris esse amicis.

Quapropter viriles quidem natura cauent, ne amici secum condoleant. Et si non exuperent indolentia dolorem, quo illi afficiuntur non ferunt. Atque omnino simul plorantes mœrentesq; non admittunt, quia nec ipsi sunt propensi ad luctus. Mulierculæ vero, & huiuscemodi viri gaudent his, qui vna cum ipsis gemunt, & amant eos tanquam amicos, & condolentes. Oportet autem omnibus in rebus præstabiliorem imitari.

At amicorum prosperis in rebus præsentia, & voluptatem affert omni in actu, & cognitionem delectat, quod in ipsius bonis lætantur.

Quapropter, videbitur oportere in prosperitatibus quidem prompte vocare amicos. Est enim honestum beneficum esse: in aduersitatibus autem pigre. Minime namque facere participes malorum ipsos oportet, Vnde & illud dicitur:

Sat est grauis tristisque, si me fors premit.

Maxime tamen vocandi sunt tunc amici cum parua suscepta molestia, multum prodesse possunt.

Contra autem fortasse congruum est ad calamitosos quidem ire non vocatum, & prompte. Est enim amici beneficia conferre, præsertim in eos qui indigent, & antea quàm illi requirant. Vtrisque namque honestius atque iucundius est. Ad fortunatos autem prompte quidem accedere ad operandum vna cum illis. Est enim ad hæc opus amicis. Lente autem pro beneficiis consequendis. Non est enim honestum vtilitatis suæ causa properare. Cauenda autem est forsitan opinio iniucunditatis in repellendo, accidit enim nonnunquam. Præsentia igitur amicorum vniuersis expetibilis est.

LECTIO XIII.

a POstquam Philosophus soluit dubitationem de multitudine amicorum: Hic proponit dubitationem de necessitate eorum. Et circa hoc tria facit. Primo proponit dubitationem. Secundo soluit eam, ibi. (Necessarium magis, &c.) Tertio probat quoddam quod supposuerat, ibi. (Est enim, &c.) Dicit ergo primo, quod potest dubitari, vtrum homo habeat opus amicis magis in bonis fortunis, vel infortuniis. Manifestum est enim, quod in vtraque fortuna requiruntur amici. In infortuniis enim homo habet opus amicis, qui ei ferant auxilia contra infortunia. In bonis autem fortunis homines habent opus amicis, quibus conuiuant, & quibus benefaciant. Si enim sunt virtuosi, volunt bene operari. Deinde cum dicit.

b ¶ Ponit solutionem quæstionis concludens ex præmissis, quod habere amicos est homini magis necessarium in infortuniis, in quibus indiget auxilio, quod fit per amicos, vt dictum est. Et inde est, quod in tali statu homo habet opus amicis vtilibus, qui ei auxilium ferant. Sed in bonis fortunis est melius, id est magis honestum habere amicos. Et inde est, quod in hoc statu quærunt homines amicos virtuosos, quia eligibilius est talibus benefacere, & cum eis conuersari. Deinde cum dicit.

c ¶ Probat quod supposuerat, scilicet, quod amicis in vtraque fortuna sit opus. Et primo proponit quod intendit, & dicit, quod ipsa præsentia amicorum est delectabilis tam in bonis fortunis, quàm in infortuniis. Secundo ibi.

d ¶ Probat propositum, & primo quantum ad infortunia. Secundo quantum ad fortunas bonas, ibi. (In bonis fortunis, &c.) Tertio infert quoddam corollarium ex dictis, ibi. (Propter quod videbitur, &c.) Circa primum tria facit. Primo manifestat propositum. Et dicit, quod homines qui sunt in tristitia, alleuiationem quandam sentiunt ex præsentia amicorum eis condolentium. Secundo ibi.

e ¶ Inquirit, quæ sit causa huius quod dictum est. Et ponit duas causas sub dubitatione, quæ earum potior sit. Quarum prima sumitur ex exemplo eorum qui portant aliquod pondus graue, quorum vnus alleuiatur ex societate alterius onus illud sumentis. Et similiter videtur, quod onus tristitiæ melius ferat vnus amicorum, si alius secum idem onus tristitiæ ferat. Sed hæc similitudo non videtur congruere quantum ad ipsam tristitiam. Non enim eiusdem tristitiæ numero, quam quis patitur, alius partem sibi assumit, vt ex hoc alterius tristitia minuatur. Potest tamen congruere quantum ad tristitiæ causam, puta si aliquis tristatur ex damno quod passus est, dum amicus partem damni subit, minuitur damnum alterius, & per consequens tristitia. Secunda causa melior est, & competit quantum ad tristitiam. Manifestum est enim, quod quælibet delectatio superueniens tristitiam minuit. Amicus autem præsens, & condolens delectationem ingerit, dupliciter. Vno modo, quia ipsa præsentia amici est delectabilis. Alio modo, quia dum intelligit eum sibi condolere, delectatur in eius amicitia, & sic eius tristitia minoratur. Et quia hoc est præter principale propositum subiungit, quod ad præsens dimittendum est inquirere: vtrum propter hoc,

A quod dictum est, vel propter aliquid aliud alleuiantur homines tristati ex præsentia amicorum condolentium. Manifeste tamen apparet accidere hoc, quod dictum est. Tertio ibi.

f ¶ Ostendit, quod præsentia amici condolentis habet quandam tristitiam admistam. Et primo ostendit propositum. Secundo infert quoddam corollarium ex dictis, ibi. (Propter quod viriles, &c.) Dicit ergo primo, quod præsentia amicorum condolentium videtur quandam mixtionem habere ex delectabili, & tristabili. Ipsa enim visio amicorum est delectabilis, & propter aliam rationem communem, & specialiter homini infortunato qui ab amico adiuuatur, ad hoc B quod non contristentur, inquantum amicus consolatur suum amicum, & ex visione, & etiam ex sermone si sit epidexius, id est idoneus ad consolandum. Cognoscit enim vnus amicus mentem alterius, & in quibus amicus suus delectatur & tristatur, & sic potest ei conueniens remedium adhibere contra tristitiam. Per hunc ergo modum præsentia amici condolentis est delectabilis. Sed ex alia parte est tristis, inquantum homo sentit amicum suum contristari in suis infortuniis. Quilibet enim homo bene dispositus, refugit quantum potest esse causa tristitiæ suis amicis. Deinde cum dicit.

C g ¶ Concludit ex præmissis, quod homines qui sunt virilis animi, naturaliter verentur, & cauent ne amici eorum propter ipsos contristentur. Est enim de natura amicitiæ, quod amicus velit benefacere amico, non autem esse ei causa alicuius mali. Et nullo modo sustinent *viriles* homines, quod amici eorum propter eos contristentur, nisi superexcedat auxilium, quod ab amicis sibi præbetur ad non contristandum tristitiam amicorum. Sustinent enim, quod per modicam amicorum tristitiam sua tristitia subleuetur. Et vniuersaliter virilibus hominibus non complacet habere comploratores, quia ipsi viriles homines non sunt ploratiui. Sunt autem quidam viri D muliebriter dispositi, qui delectantur in hoc, quod habeant aliquos simul secum angustiatos, & amāt eos, qui sibi condolent, quasi amicos. Sed in hac diuersitate hominum oportet imitari quantum ad omnia meliores, videlicet viriles. Deinde cum dicit.

h ¶ Ostendit secundam partem propositi, scilicet quod præsentia amicorum in bonis fortunis præsentia amicorum duo delectabilia habet. Primo quidem conuersationem amicorum, quia delectabile est cum amicis conuersari. Secundo hoc, quod homo intelligit amicos suos delectari in propriis bonis. Quærit enim vnusquisque esse amicis suis delectationis causa. Deinde cum E dicit.

i ¶ Infert quoddam corollarium ex dictis, continens in se quædam documenta moralia. Et primo quantum ad eos, qui conuocant ad amicos. Secundo quantum ad eos, qui sponte ad amicos accedunt, ibi. (Ire autem, &c.) Circa primum ponit tria documenta moralia. Primo quidem concludens ex præmissis quod quia delectabile est, quod homo non intelligat amicos in propriis bonis delectari, oportet, quod homo prompte vocet amicos ad suas bonas fortunas, vt eas, scil. amicis communicet. Oportet enim, quod bonus homo benefaciat amico. Secundum documentum est, quod homo tarde, & cum quadam pigritia vocet amicum ad sua infortunia. Debet

enim homo tradere amico de suis malis quantum minimum potest. Et ad hoc inducit prouerbium cuiusdam dicentis. Sufficienter ego infortunatus quasi dicat, sufficit, quod ego infortunium patior. Non oportet, quod etiam amici mei hæc patiantur. Tertium documentum est, quod tunc maxime sunt amici ad infortunia vocandi, quando cum pauca sua turbatione possunt amico magnum iuuamen præstare, &c. Deinde cum dicit.

k ¶ Ponit tria documenta ex parte sponte euntium ad amicos. Quorum primum est, quod ad amicos in infortuniis existentes oportet aliquando prompte ire, etiam non vocatum, quia amici proprium est benefacere amicis, & maxime illis, qui sunt in necessitate, & qui non dignificant, id est qui non dignum ducunt hoc requirere ab amico. Sic enim dum auxilium præstatur non requirenti, ambobus, scilicet præstanti, & requirenti fit melius, id est honestius. Quia & ille qui dat videtur magis sponte dare, & ille qui recipit virtuose agit, nolendo grauare amicum. Est etiam ambobus delectabilius, quia & recipiens non patitur à verecundia, quam quis patitur in requirendo amicum, & etiam dans magis delectatur, quasi ex seipso non prouocatus faciens

A opus virtutis. Secundum documentum est, quod ad bonas fortunas amici prompte se debet homo offerre ad cooperandum ei, cum necesse fuerit, quia ad hoc indiget homo amicis, vt scilicet ei cooperentur. Tertium documentum est, quod ad hoc quod homo bene patiatur ab amico bene fortunato debet homo accedere quiete, i. remisse, & non de facili. Non enim est bonum, quod homo reddat se promptum ad suscipiendum iuuamen ab amico. Sed homo debet vereri, & cauere opinionem delectationis, id est, ne hanc famam incurrat, quod ipse non sit delectabilis amico in hoc, quod est onerosum esse, id est, propter hoc quod ipse se reddit onerosum amico, quod manifestum est quandoque accidere. B Dum enim aliqui se nimis ingerunt beneficiis recipiendis, reddunt se onerosos, & indelectabiles suis amicis. Vel secundum aliam literam. Debet homo reuereri, id est, cauere opinionem delectationis in immorari, id est, quod amicus eius opinetur de eo, quod delectetur immorari circa ipsum propter beneficia. Vltimo autem ex præmissis concludit quod præsentia amicorum in omnibus videtur esse eligibilis.

LECTIO XIV.

a VTrum igitur (quemadmodum in amantibus videre delectabilissimum est, & magis eligunt habere hunc sensum, quàm alios, vt secundum hunc maxime amore ente, & facto) sic & amicis eligibilissimum est conuiuere.

b Communicatio enim amicitia.

c Et vt ad seipsum habet, sic & ad amicum. Circa seipsum autem sensus, quoniam est eligibilis, & circa amicum vtique. Operatio autem fit ipsius in conuiuere, quare conuenienter hoc appetunt.

d Et quod aliquando est in singulis esse, vel cuius gratia eligunt viuere in hoc cum amicis volunt conuersari. Propter quod hi quidem compotant, ij autem colludunt ad aleas. Alij autem coexercitantur, & conuenantur, & comphilosophantur. Singuli in hoc communicantes quodcunque maxime diligunt eorum, quæ in vita. Conuiuere enim volentes cum amicis hoc faciunt, & his communicant quibus existimant conuiuere.

e Fit igitur prauorum quidem amicitia mala. Communicant enim prauis, instabiles entes. Et mali autem fiunt assimilati ad inuicem.

f Quæ autem eorum, qui epyiches coaucta colloquiis. Videntur autem & meliores fieri operantes, & degentes ad inuicem. Recipiunt enim ad inuicem quibus & complacent. Vnde bona quidem à bonis. De amicitia igitur intantum dictum sit. Sequens autem vtique erit pertransire de delectatione.

LECTIO XIV.

C *AT est ne (vt adamantibus amabilissimum est ipse aspectus magisque hunc sensum, quàm cæteros expetunt, propterea quod per hunc maxime est atque oritur amor) sic & amicis maxime expetibile conuersari simulque viuere?*

Amicitia namque communicatio est.

Et vt ad seipsum quisque sic sese habet, & ad amicum. Sensus autem cuique de seipso est expetibilis. Igitur & de amico. At operatio ipsis in simul viuendo fit. Quare non immerito viuere simul affectant.

D *Ad quod tandem est singulis esse, vel gratia cuius viuere expetunt, in eo cum amicis versari degereque volunt. Quocirca alii compotant, alii talorum ludo simul incumbunt, alii simul sese exercent, & vna venantur aut philosophantur, singuli totos dies id simul agentes, quod maxime amant. Viuere enim simul cum amicis volentes hæc faciunt. Et ea cum his communicant, quibus cum vna viuere expetunt, quæ maxime ipsos in vita delectant.*

E *Fit igitur amicitia quidem improborum flagitiosa. Communicant enim praua, suntque instabiles, & peiores etiam fiunt moribus similes euadentes.*

Proborum autem proba congreßionibus suscipiens incrementa. Videtur etiam tales, & præstabiliores euadere, tam agendo, quàm se mutuo emendando. Eliciunt enim ex sese mutuo ea quæ placent. Vnde illud dicitur rectè:

Disces ex studiosis nimirum optima semper.

Sed hactenus de amicitia, deinceps de voluptate dicamus.

LECTIO XIV.

a PErtractatis quæstionibus de multitudine, & necessitate amicorum, hic inquirit de conuictu eorum. Et circa hoc tria facit. Primo proponit quæstionem. Secundo manifestat veritatem, ibi. (Communicatio, &c.) Tertio infert corollarium ex dictis, ibi. (Fit igitur, &c.) Dicit ergo, quod conuictus fundatur in quadam assimilatione ad amationem libidinosam, in qua quidem videmus, quam amantibus est maxime appetibile videre illas quas amant. Et magis eligunt hunc sensum, scilicet visus quàm alios exteriores sensus, quia sicut supra dictum est, per visionem incipit fieri maxime passio amoris, & secundum hunc sensum conseruatur. Prouocatur enim talis amor præcipue ex pulchritudine, quam visus percipit. Est ergo quæstio, quid sit proportionale visioni in amicitia, vtrum scilicet ipsum conuiuere, vt scilicet sicut amantes maxime delectantur in mutuo visu, sic amici in mutuo conuictu. Secundum tamen aliam literam non inducitur hoc per modum quæstionis, sed per modum conclusionis, quæ quidem litera, sic habet. Iam igitur quemadmodum, &c. Et potest hoc concludi ex eo, quod supra probatum est, præsentiam amicorum in omnibus esse delectabilem. Deinde cum dicit.

b ¶ Manifestat veritatem præmissæ siue quæstionis, siue conclusionis, triplici ratione. Quarum prima est, quia amicitia in communicatione consistit, vt patet ex his. quæ dicta sunt in Octauo. maxime autem seipsos sibi inuicem communicant in conuictu. Vnde conuiuere maxime videtur esse proprium, & delectabile in amicitia. Secundam rationem ponit ibi.

c ¶ Sicut homo se habet ad seipsum, ita se habet ad amicum, vt ex supradictis patet. Ad seipsum autem ita se habet, quod est sibi eligibile, & delectabile, quod sentiat seipsum. Ergo hoc etiam est ei delectabile circa amicum. Sed hoc fit in conuiuendo, quia per mutuas operationes quas A vident se inuicem esse sentiunt. Conuenienter ergo amici appetunt ad inuicem conuiuere. Tertiam rationem ponit ibi.

d ¶ Quæ sumitur ab experimento. Videmus enim quod homines volunt cum suis amicis conuersari, secundum actionem, in qua principaliter delectantur quam reputant suum esse, & cuius gratia eligunt suum viuere, quasi ad hoc totam vitam suam ordinantes. Et inde est, quod quidam cum amicis volunt simul potare, quidam autem simul ludere ad aleas, quidam autem exercitari, puta in torneamentis, luctationibus, & aliis huiusmodi, vel etiam simul venari, vel simul philosophari, ita quod singuli illa actione volunt commorari cum amicis quam maxime diligunt inter B omnia huius vitæ. Quasi enim volentes conuiuere cum amicis huiusmodi actiones faciunt, in quibus maxime delectentur, & in quibus reputant consistere totam vitam suam. Et in talibus actionibus communicant amicis, quarum communicationem existimant esse conuiuere. Et sic patet, quod conuiuere est eligibilissimum in amicitia. Deinde cum dicit.

e ¶ Concludit ex præmissis de bonorum & prauorum amicitia. Primo quidem circa prauos, quod eorum amicitia est mala. Delectantur enim maxime in prauis operibus, & in his sibi inuicem communicant: & cum sint instabiles, semper de malo in peius procedunt, quia vnus efficitur malus accipiendo similitudinem alterius. Secundo ibi. C

f ¶ Concludit quantum ad bonos, quod amicitia virtuosorum est bona, & semper bonis colloquiis in virtute coaugetur. Et ipsi amici fiunt meliores in hoc, quod simul operantur, & se inuicem diligunt vnus enim ab alio recipit exemplum virtuosi operis, in quo sibi complacet. Vnde in prouerbio dicitur, quod bona homo sumit à bonis. Vltimo autem epilogando concludit, quod de amicitia intantum dictum est, & quod consequenter dicendum de delectatione. Et sic terminatur sententia Noni Libri.

ARISTOTELIS MORALIVM
AD NICOMACHVM
LIBER DECIMVS.

Cum Sancti Thomæ Aquinatis præclarissimis commentariis.

LECTIO PRIMA.

a POst hæc autem de delectatione forte sequitur pertransire.

b Maxime quidem videtur coappropriari generi nostro. Propter quod erudiunt iuuenes œcizontes delectatione, & tristitia,

c Videtur

A *LECTIO PRIMA.*

POst hæc sequitur forsitan, vt de voluptate dicamus.

Maxime namque voluptas nostro generi familiaris est. Quapropter erudiunt iuuenes gubernantes ipsos voluptate, atque dolore.

Videtur

c Videtur autem, & ad moris virtutem maximum esse gaudere quibus oportet, & odire, quæ oportet. Protenduntur enim hæc per omnem vitam inclinationem habentia, & potentiam ad virtutem, & felicem vitam. Delectabilia quidem enim eligunt, tristia autem fugiunt. Pro talibus autem nequaquam videbitur eligendum esse.

A *Videtur autem ad consequendam moris virtutem maximum esse gaudere his, quibus oportet & odisse ea, quæ oportet. Comitantur enim hæc tota in vita, momentum, & vim ad virtutem habentia, felicemque vitam. Nam eligunt quidem ea, quæ voluptate afficiunt, fugiunt autem ea, quæ dolorem efficiunt. Talia vero minime prætermittenda sunt.*

d Specialiterque, & multam habentes dubitationem, ij quidem enim bonum, delectationem dicunt ij autem è contrario, valde prauum, ij quidem forte persuasi sic, & habere, ij autem existimantes melius esse ad vitam nostram enunciare delectationem prauorum, etsi non est. Inclinare enim multos ad ipsam, & seruire delectationibus, propter quod oportere in contrarium ducere. Venire enim vtique sic ad medium.

Præsertim cum magna de ipsis sit controuersia. Quidam enim summum bonum voluptatem esse dicunt. Quidam contra vehementer prauum, partim forsitan, & credentes sic esse, partim putantes ad vitam nostram melius esse, voluptatem ostendere prauam esse, etsi talis non est. Plerique enim propensiores sunt ad ipsam, & voluptatibus inseruiunt. Quamobrem ad contrarium ipsos ducere oportere dicunt. Sic enim ad ipsum medium tandem peruenient. B

e Ne forte autem non bene hoc dicitur. De his quidem enim qui in passionibus, & actionibus sermones minus sunt credibiles operibus. Cum igitur dissonent his, quæ secundum sensum contempti, & verum cointerimunt. Et vituperans enim delectationem, visus aliter appetens, inclinari videtur ad ipsam, vt talem existentem omnem. Determinare enim non est multorum. Videntur igitur veri sermonum non solum ad scire vtilissimum esse, sed & ad vitam. Conuenientes enim entes operibus creduntur. Propter quod prouocant intelligentes viuere secundum ipsos. Talium quidem igitur sufficienter: dicta autem delectatione superueniamus.

Fortasse autem hoc non bene dicitur. Sermones enim qui de affectibus fiunt, & actibus minus creduntur, quàm opera. Cum igitur ab his discrepant, quæ sensu percipiuntur, tum spreti veritatem etiam ipsam interimunt. Qui namque voluptatem vituperat, is si eam visus nonnunquam fuerit, affecta re ad ipsam inclinari videtur, vt talem omnem. Distinguere namq; non est ipsius multitudinis imperitæ. Sermones igitur veri non solum ad sciendum, sed ad viuendum etiam perutiles sunt. Creduntur enim cum sunt operibus consentanei. Quapropter hortantur eos, qui ipsos intelligunt ad ita viuendum, vt ipsi definiunt. Sed de his hactenus. Nunc ea quæ de voluptate dicta sunt referamus. C D

LECTIO I.

a POstquam Philosophus determinauit de virtutibus moralibus, & intellectualibus, & etiam de continentia, & amicitia, quæ quandam affinitatem cum virtute habent. In hoc decimo Libro intendit determinare de fine virtutis. Et primo quidem de fine virtutis, quæ est hominis in seipso. Secundo autem de fine virtutis in respectu ad bonum commune, quod est bonum totius ciuitatis, ibi. (Vtrum igitur, si & de his, &c.) Circa primum duo facit. Primo determinat de delectatione, quæ à quibusdam esse ponitur virtutis finis. Secundo de felicitate determinat, quæ secundum omnes est finis virtutis, ibi. (Dictis autem his, &c.) Circa primum duo facit. Primo procemialiter ostendit, quod determinandum est de delectatione. Secundo post procemium prosequitur suum propositum, ibi. (Eudoxus ergo delectationem, &c.) Circa primum duo facit. Primo proponit, quod intendit. Et dicit, quod post prædicta, consequens est vt pertranseunter, id est breuiter de delectatione tractetur. Tractauerat quidem supra in Septimo de delectatione inquantum est materia continentiæ. Vnde ibi potissime sua consideratio versabatur circa delectationes sensibiles, & corporales. Nunc autem intendit determinare de delectatione secundum quod adiungitur felicitati. Et ideo præcipue determinat de delectatione intelligibili, & spirituali. Secundo ibi. E

b ¶ Probat, quod de delectatione sit agendum tribus rationibus. Quarum prima sumitur ex affinitate delectationis ad nos. Videtur enim delectatio maxime connaturaliter appropriari humano generi. Et ideo œcizontes, id est gubernatores domorum maxime erudiunt pueros per delectationem & tristitiam. Volentes enim eos prouocare ad bonum, & reuocare à malo bene agentes eos student delectare, puta aliquibus munusculis, male autem agentes contristant, puta verberibus. Et quia moralis philosophia de rebus humanis considerat, pertinet ad moralem de delectatione considerare. Secundam rationem ponit ibi.

c ¶ Quæ sumitur per comparationem ad virtutem. Et dicit, quod maxime videtur ad moralem virtutem pertinere, quod homo gaudeat in quibus oportet, & odiat ea, quæ oportet, & contristetur in eis. Præcipue enim consistit virtus moralis in ordinatione appetitus, quæ cognoscitur per ordinationem delectationis, & tristi-

tæ, quæ consequuntur omnes appetitiuæ partis motus, vt supra in Secundo dictum est. Et hoc est, quod subdit, quod hæc scil. delectatio, & tristitia, protenduntur ad omnia, quæ sunt humanæ vitæ, & habent magnam potestatem ad hoc, quod homo sit virtuosus, & feliciter viuens, quod non potest esse si inordinate delectetur, vel tristetur. Homines enim frequenter eligunt delectabilia etiam mala, & fugiunt tristia etiam bona. Nequaquam autem videtur, quod homo, qui vult esse virtuosus, & felix, debeat eligere delectationem, & fugere tristitiam pro talibus, scil. pro hoc quod incurrat aliquas malas operationes, vel quod careat operibus virtutis. Et è conuerso potest dici, quod non est eligendum facere mala, aut vitare bona pro talibus, id est pro delectabilibus accipiendis, & tristibus fugiendis. Et sic patet, quod ad moralem philosophum pertinet considerare de delectatione, sicut & de virtute morali, & de felicitate. Tertiam rationem ponit ibi.

d ¶ Quæ quidem sumitur ex dubitatione existente circa delectationem. Et circa hoc duo facit. Primo enumerat diuersas opiniones circa delectationem, ex quibus dubitatio procedit. Secundo reprobat quoddam quod in opinionibus dictum est, ibi. (Ne forte autem, &c.) Dicit ergo primo, quod alia ratione determinandum est de delectatione & tristitia, quia habent multã dubitationem. Quod patet ex diuersitate loquentium de eis. Quidam enim dicunt delectationem esse quoddam bonum. Quidam è contrario, dicunt delectationem esse aliquid valde prauum. Et hoc diuersimode. Nam quidam hoc dicunt, quia persuasum est eis, quod ita se habeant, & ita credunt se verum dicere. Alij vero licet non credant, quod delectatio sit aliquid prauũ, tamen existimãt melius esse ad vitam nostram enunciare, quod delectatio sit quoddam prauum, quamuis non sit ad

A retrahendum homines à delectatione ad quam multi inclinãtur, & seruiunt delectationibus. Et ideo oportet homines ducere in contrarium, vt scilicet abhorreant delectationes enunciando eas esse malas. Sic enim peruenitur ad medium, vt scilicet homo moderate delectationibus vtatur. Deinde cum dicit,

e ¶ Reprobat id, quod vltimo dictum est. Non enim videtur esse bene dictum, quod homines falso enuncient delectationes esse malas ad hoc, quod homines retrahantur ab eis, quia circa actiones & passiones humanas minus creditur sermonibus, quam operibus. Si enim aliquis operetur, quod dicit esse malum, plus prouocat exemplo quàm deterreat verbo. Et huius ratio est, quia
B vnusquisque videtur eligere id, quod sibi videtur esse bonum in particulari, circa quod sunt passiones, & operationes humanæ. Quando ergo sermones alicuius dissonant operibus sensibiliter in ipso apparentibus, tales sermones contemnuntur. Et per consequens interimitur verum, quod per eos dicitur. Et ita accideret in proposito. Si enim aliquis vituperans omnem delectationem videretur ad aliquam delectationem inclinari, daret intelligere, quod omnis delectatio esset eligenda. Multitudo enim vulgaris non potest determinare distinguendo hoc esse bonum, & hoc malum, sed indistincte accipit bonum, quod in vno bonum apparet. Sic ergo sermones veri non
C solum videntur esse vtiles ad scientiam, sed etiam ad bonam vitam. Creditur enim eis inquantum concordant cum operibus. Et ideo tales sermones prouocant eos, qui intelligunt veritatem ipsorum, vt secundum eos viuant. Vltimo autem epilogando concludit, quod de talibus sufficienter dictum est. Oportet autem procedere ad ea, quæ dicta sunt ab aliis de delectatione.

LECTIO II.

a EVdoxus igitur delectationem per se bonum existimabat esse, propter omnia videre desiderantia ipsam, & rationalia, & irrationalia. In omnibus autem esse eligibile epyiches, & maxime potissimum. Omnia autem ad idem ferri, vt omnibus optimum nunciat. Vnumquodque enim sibi ipsi bonum inuenire, quemadmodum & cibum. Omnibus igitur bonum & quod omnia appetunt per se bonum est.

b Credebantur autem sermones propter moris virtutem magis, quàm propter ipsos. Differenter enim videbatur temperatus esse: non itaque vt amicus delectationis hæc dicere videbatur. Sed sic habere secundum veritatem. E

Non minus autem existimabat esse manifestum ex contrario. Tristitiam enim secundum seipsum omnibus fugiendum esse, similiter igitur contrarium eligibile.

d Maxime autem eligibile esse, & quod non propter alterum, neque alterius gratia

tia

LECTIO II.

D *EVdoxus itaque voluptatem ex eo summum bonum esse putabat, quia cernebat vniuersa ipsam affectare, & quæ rationem habent, & quæ experientia sunt eiusdem. Atque in cunctis quod est expetibile, bonum esse, & quod maxime est expetibile, optimum esse. Vniuersa vero ad idem ferri declarat omnibus illud optimum esse. Vnumquodque enim quod est sibi bonum inuenire dicebat, quemadmodum & alimentum. Quod igitur vniuersis est bonum quodque cuncta affectant, id esse summum bonum aiebat.*

Huius autem viri rationes & moris magis virtutem, quàm propter seipsas credebãtur. Valde enim videbatur esse modestus. Non igitur vt voluptatis amicus, hæc dicere videbatur, sed quia vere res ita se habet.

Non minus autem hoc manifestum esse censebat, & ex contrario. Dolorem enim etiam dicebat fugiendum per se omnibus esse, itaque contrarium expetibili esse simili modo.

Maxime autem id expetibile esse, quod non ob aliud, neque cuiusquam expetimus gratia.

tia eligimus. Tale autem confessum est A esse delectationem. Nullum enim interrogare cuius gratia delectatur, vt secundum seipsam existentem eligibilem delectationem.

e Appositamque cuique bonorum eligibilius facere ei, puta ei, quod est iuste agere, & temperatum esse: augeri, vtique bonum ipsum suiipsius.

f Videtur autem iste sermo bonorum ipsam enunciare, & nihil magis altero. B Omne enim cum altero bono eligibilius, quàm solitarium.

g Tali vtique ratione, & Plato interemit, quoniam non est delectatio per se bonum. Eligibiliorem enim esse cum prudentia delectabilem vitam quam sine. Sin autem mixtum melius, non esse delectationem per se bonum. Nullo enim apposito ipsi per se bonum eligibilius fieri.

C *h* Manifestum autem, quod neque aliud per se bonum vtique erit quod cum aliquo, secundum seipsum bonorum eligibilius fit. Quid igitur est tale, quo nos communicamus? tale enim quæritur.

i Instantes autem quod non bonum, quod omnia appetunt, nihil dicunt. Quod enim omnibus videtur hoc esse aimus. Interimens autem hanc fidem, non omnino credibiliora dicit. Siquidem enim quæ sine intellectu appetunt ipsas. D Erat vtique aliquid, quod dicitur. Si autem & quæ sapiunt qualiter dicent vtique aliquid? Forte autem & in prauis est aliquod naturale bonum, melius, quàm secundum seipsa, quod appetit proprium bonum.

k Forte videtur autem neque de contrario bene dici. Non enim aiunt, si tristitia malum est, delectationem bonum esse. Opponitur enim, & malum malo, & ambo ei, quod neutrum. Hoc autem dicentes non male, non tamen in his, quæ E dicta sunt verum dicentes, ambobus enim entibus malis, & fugienda oportuit ambo esse. Neutris autem, vel alterum, vel similiter. Nunc autem videntur hanc quidem fugientes, vt malum, hanc autem eligentes, vt bonum: sic vtique & opponuntur.

Atque tale ipsam esse sine controuersia voluptatem. Neminem enim interrogas, cuiusnam gratia capiat voluptatem: propterea quod per seipsam expetibilis est ipsa voluptas.

Facereque ipsam quoduis bonum expetibile magis si illi addatur, vt iustas operationes temperatas, & incrementa suscipere bonum ipsum seipso.

Videtur autem hæc ratio voluptatem ostendere bonum esse, & non magis quam aliud bonum. Omne enim bonum expectabilius est cum alio bono, quam solum.

Tali itaque ratione, & Plato tollit voluptatem summum esse bonum. Vitam enim iucundam cum prudentia dicit expetibiliorem esse, quàm si sit sola. Quod si mixtum est præstabilius, voluptatem summum bonum non esse: nullo enim addito, summum bonum se expetibilius fieri.

Constat autem, nec aliud quicquam summum esse bonum, quod cum eorum aliquo, quæ sunt per se bona, fit expetibilius. Quid igitur est tale, cuius & nos participes sumus? Nam tale quæritur bonum.

Qui vero negant bonum id esse, quod omnia appetunt, ij nihil omnino dicunt. Quod enim vniuersis videtur, id esse dicimus. Qui autem fidem hanc tollit, non multo credibiliora dicet. Nam si ea solum, quæ mente carent ipsam appeterent, esset aliquid, quod dicitur. Sin vero ea, & quæ prudentiam habent ipsam affectant, qui fit, vt aliquid dicant? Fortasse autem, & in prauis est aliquod naturale bonum, præstabilius quam ipsa per se sunt, quod proprium appetit bonum.

Non videtur etiam, & de contrario recte dici. Inquiunt enim, non si dolor sit malum, voluptatem continuo bonum esse. Aduersatur enim & malum malo, & ambo ei, quod neutrum est. Atque hæc non male dicunt, non tamen vere in his quæ sunt dicta. Si enim ambo essent mala, oporteret, & fugienda vtraque esse. Sin neutra neutrum, aut similiter. Nunc vero illum quidem fugere, vt malum, hanc autem expetere tanquam bonum videntur. Sic igitur, & opponuntur.

LECTIO II.

a POstquam Philosophus ostendit, quod determinandum est de delectatione, hic incipit de ea tractare. Et primo prosequitur opiniones aliorum. Secundo determinat veritatem, ibi. (Quid autem est, vel quale, &c.) Circa primum duo facit. Primo prosequitur opinionem ponentium delectationem in genere bonorum. Secundo prosequitur opinionem contrariam, ibi. (Tali vtique ratione, &c.) Circa primum duo facit. Primo ponit rationes ex quibus probabat Eudoxus delectationem esse in genere bonorum. Secundo ponit rationes, ex quibus probabat eas esse maximum bonum, ibi. (Maxime autem eligibile, &c.) Circa primum duo facit. Primo ostendit, quomodo Eudoxus probat delectationem esse de genere bonorum ex parte ipsius delectationis. Secundo, quomodo hoc probabat ex parte contrarij, ibi. (Non minus autem, &c.) Circa primum duo facit. Primo proponit opinionem, & rationem Eudoxi. Secundo ostendit, quare eius opinioni, & rationi credebatur, ibi. (Credebantur autem, &c.) Dicit ergo primo, quod Eudoxus existimabat delectationem esse de genere bonorum, quia videbat, quod omnia desiderant ipsam tam rationalia, sc. homines, quàm irrationalia, scilicet bruta animalia. Illud autem quod est apud omnes eligibile, videtur esse epyiches, id est bonum, & maxime potens in bonitate, ex quo potest trahere ad se omnem appetitum. Et sic, quod omnia ferantur ad idem scilicet ad delectationem denunciat, quod delectatio non solum est bonum, sed etiam quoddam optimum. Manifestum est enim quod vnumquodque quærit inuenire id, quod est sibi bonum, sicut cibus est bonus omnibus animalibus, à quibus communiter appetitur. Sic ergo patet, delectationem quam omnia appetunt esse aliquod bonum. Deinde cum dicit.

b ¶ Ostendit quare Eudoxo maxime credebatur. Et dicit, quod sermones Eudoxi magis credebantur propter moralem virtutem dicentis, quàm etiam propter eorum efficaciam. Ipse enim erat temperatus circa delectationes differenter, quasi excellentius aliis. Et ideo cum laudabat delectationem, non videbatur hoc dicere quasi amicus delectationis, sed quia sic se haberet, secundum rei veritatem. Deinde cum dicit.

c ¶ Ponit rationem Eudoxi, quæ sumebatur ex parte contrarii. Et dicit, quod Eudoxus existimabat manifeste delectationem esse de genere bonorum non minus ex contrario, scilicet ex parte tristitiæ, quàm ex parte illius delectationis. Manifeste enim apparet quod tristitia secundum se, est ab omnibus fugienda. Vnde contrarium, scil. delectatio, videtur esse omnibus eligendum. Deinde cum dicit.

d ¶ Inducit duas rationes Eudoxi ad ostendendum, quod delectatio sit maximum bonum, quarum prima est. Illud enim videtur esse maxime eligibile, & per consequens maxime bonum, quod non eligitur propter alterum, quod ei accidat, neque gratia alicuius, sicut finis. Hoc autem manifeste confitentur omnes circa delectationem. Nullus enim quærit ab alio, cuius gratia velit delectari, quasi delectatio sit secundum seipsam eligibilis. Ergo delectatio est maxime bonum. Secundam rationem ponit ibi.

A e ¶ Et circa hoc duo facit. Primo ponit ipsam rationem. Hoc enim apparet circa delectationem, quod apposita cuicunque bonorum facit ipsum eligibilius. Sicut si apponatur ei, quod est iuste agere, vel temperatum esse, auget horum bonitatem. Melior enim est qui delectatur in operatione iustitiæ, seu temperantiæ. Et ex hoc volebat concludere quod delectatio esset optimum, quasi omnibus bonitatem augens. Secundo ibi.

f ¶ Ostendit defectum huius rationis. Et dicit, quod prædicta ratio videtur concludere, quod delectatio sit de genere bonorum, non autem quod sit magis bonum aliquo alio. De quocunque enim bono, hoc etiam verificatur, quod alteri B bono coniunctum, est melius, quàm si sit solitarium per seipsum. Deinde cum dicit.

g ¶ Prosequitur opinionem ponentium delectationem non esse bonum. Et primo ostendit, quomodo obuiat præmissis rationibus. Secundo ponit rationes eorum, quas in contrarium adducunt, ibi. (Non tamen si non, &c.) Circa primum duo facit. Primo ostendit, quomodo ratione superius inducta ad ostendendum delectationem esse optimum, vtebantur ad contrarium. Secundo ostendit, quomodo obuiabant aliis rationibus, ibi. (Instantes autem, &c.) Circa primum duo facit. Primo manifestat, quomodo Plato vtebatur præmissa ratione ad oppositum. C Secundo soluit processum Platonis, ibi. (Manifestum est autem, &c.) Dicit ergo primo, quod per rationem immediate præmissam, Plato qui erat contrariæ opinionis, interimere conabatur, quod dictum est, ostendendo quod delectatio non est per se bonum. Manifestum est enim, quod delectatio est eligibilior si adiungatur prudentiæ. Quia igitur delectatio commixta alteri melior est, concludebat, quod delectatio non sit per se bonum. Illud enim quod est per se bonum, non fit eligibilius per appositionem alterius. Circa quod sciendum est, quod Plato per se bonum ponebat id quod est ipsa essentia bonitatis, sicut per se hominem ipsam essentiam hominis. Ipsi autem essentiæ bonitatis nihil potest apponi, D quod sit bonum alio modo, quàm participando essentiam bonitatis. Et quicquid bonitatis est in eo, quod additur est deriuatum ab ipsa essentia bonitatis. Et sic per se bonum non fit melius aliquo addito.

Deinde cum dicit.

h ¶ Improbat Aristoteles processum Platonis Manifestum est, quod secundum hanc rationem nihil in rebus humanis erit per se bonum, cum quodlibet humanum bonum fiat eligibilius additum alicui per se bono. Non enim potest inueniri aliquid in communicationem humanæ vitæ veniens, quod sit tale, vt scilicet non fiat melius per appositionem alterius. Tale autem aliquid quærimus, quod scilicet in communicationem E humanæ vitæ veniat. Qui enim dicunt delectationem esse bonum, intendunt eam esse humanum bonum, non autem ipsum diuinum bonum, quod est ipsa essentia bonitatis. Deinde cum dicit.

i ¶ Ostendit, quomodo Platonici obuiabant rationibus Eudoxi, probantibus delectationem esse bonum. Et primo, quomodo obuiabant rationi, quæ sumebatur ex parte ipsius delectationis. Secundo quomodo obuiabant rationi, quæ sumebatur ex parte contrarij, ibi. (Videtur autem, &c.) Obuiabant autem

primæ rationi interimendo istam. Bonum est, quod omnia appetunt. Sed Aristo. hoc improbat dicens, quod illi qui instant rationi Eudoxi dicentes, quod non est necessarium esse bonum id, quod omnia appetunt, nihil dicere videntur. Illud enim, quod videtur omnibus dicimus ita se habere, & hoc habetur, quasi principium, quia non est possibile, quod naturale iudicium in omnibus fallat. Cum autem appetitus non sit nisi eius, quod videtur bonum, id quod ab omnibus appetitur, omnibus videtur bonum. Et sic delectatio, quæ ab omnibus appetitur est bona. Ille autem quod hoc quod ab omnibus creditur, interimit, non dicit totaliter credibiliora. Posset enim sustineri illud, quod dicitur, sola ea quæ sine intellectu agunt sicut bruta animalia, & homines praui, appeterent delectationes. quia sensus non iudicat bonum nisi vt nunc, & sic non oporteret delectationem esse bonum simpliciter, sed solum, quod sint bonum vt nunc, sed cum etiam habentes sapientiam appetant aliquam delectationem, omnino non videtur aliquid dicere. Veruntamen si etiam omnia, quæ agunt sine intellectu, appeterent delectationem, adhuc esset probabile, quod delectatio esse quoddam bonum, quia etiam in prauis hominibus est quoddam naturale bonum, quod inclinat in appetitum conuenientis boni, & hoc naturale bonum est melius, quàm praui homines inquantum huiusmodi. Sicut enim virtus est perfectio naturæ, & propter hoc virtus moralis est melior quàm virtus naturalis, vt in Sexto dictum est, ita cum malitia sit corruptio naturæ bonum

A naturale est melius, sicut integrum corrupto. Manifestum est autem, quod secundum id quod ad malitiam pertinet, praui homines diuersificantur. Sunt enim malitiæ sibi inuicem contrariæ. Et ideo id, secundum quod homines praui conueniunt, scilicet delectationem appetere, videtur magis ad naturam, quàm ad malitiam pertinere. Deinde cum dicit.

k ¶ Ostendit, quomodo obuiabant rationi, quæ sumebatur ex parte tristitiæ. Dicebant enim, quod non sequitur, si tristitia est malum, quod propter hoc delectatio sit bonum, quia inuenitur, quod malum opponitur non solum bono, sed etiam malo, sicut audacia non solum fortitu-
B dini, sed etiam timiditati, & ambo, scilicet bonum & malum opponuntur ei, quod non est bonum, neque malum, sicut extrema opponuntur medio. Est autem aliquid tale secundum suam speciem consideratum, sicut leuare festucam de terra, vel aliquid huiusmodi. Sed hunc processum Aristoteles improbans dicit, quod non dicunt male quantum ad istam oppositionem mali ad malum, sed tamen non dicunt verum in proposito. Non enim tristitia opponitur delectationi, sicut malum malo. Si enim ambo essent mala oporteret, quod ambo fugienda essent. Sicut enim bonum inquantum huiusmodi, est appetibile, ita malum inquantum huiusmodi est fugiendum. Si autem neutrum eorum esset ma-
C lum, neutrum eorum esset fugiendum, vel similiter se haberet circa vtrumque. Sed nunc omnes videntur fugere tristitiam tanquam malum, & appetere delectationem tanquam bonum. Sic ergo opponuntur ad inuicem, sicut bonum & malum.

LECTIO III.

a NOn tamen si non qualitatum est delectatio, propter hoc neque bonorum. Neque enim virtutis operationes qualitates sunt, neque felicitas.

b Dicunt autem bonum quidem determinatum esse, delectationem autem indeterminatum esse, quoniam recipit magis, & minus.

c Siquidem igitur ex delectari, hoc indicant, & circa iustitiam, & alias virtutes secundum quas manifeste aiunt, & magis, & minus quales existere, & secundum virtutes erit idem. Iusti enim sunt magis, & fortes. Est autem iuste agere, & temperate agere, magis & minus. Si autem in delectationibus, neque forte non dicunt causam, si sunt hæ quidem immixtæ, hæ autem mixtæ. Quid prohibet quemadmodum sanitas determinata existens recipit magis & minus, sic & delectationem? non enim eadem commensuratio in omnibus, neque in eodem vna semper, sed remissa permanet vsque ad quid. Et differt in magis & minus.

LECTIO III.

ATqui neque si voluptas non est qualitas propter hoc bonum non est, neque enim operationes virtutis sunt qualitates, neque felicitas ipsa. D

Dicunt etiam bonum quidem ipsum definitum esse, voluptatem vero indefinitum, quia suscipit intensionem remissionemve.

Si igitur ex eo quia magis voluptas minusve capitur hoc iudicant, erit idem & circa iustitiam cæterasque omnes virtutes, quibus manifeste dicunt magis minusve, tales eos esse: qui ipsas habent. Nam magis sunt iusti fortesve. Et fit, vt & iuste agatur, ac temperate, magis E *& minus. Sin in voluptatibus hoc inquiunt esse, videant ne fortasse non dicant causam, si voluptatem aliæ sint mixtæ, aliæ immixtæ. Quid autem prohibet, vt sanitas, quæ definita est, magis est atque minus, sic & voluptates esse? Non enim eadem in cunctis est temperatio. Nec vna quædam semper est in eodem. Sed cum remittitur, permanet vsque ad aliquem terminum. Et differt ex eo, quia magis est atque minus. Tale igitur, & in voluptate esse potest.*

d Perfectumque per se bonum ponentes, motiones autem & generationes imperfectas, delectationem motionem, & generationem enunciare tentant.

A *Praeterea summum quidem bonum perfectum esse, motiones autem & generationes imperfecta esse, ponentes voluptatem motionem esse generationemue ostendere enituntur.*

e Non bene autem videntur dicere, neque esse motionem. Omni enim motui proprium esse videtur velocitas, & tarditas, etsi non secundum seipsum puta quod mundi ad aliud. Delectationi autem horum neutrum existit, delectatum fuisse quidem enim est velociter, quemadmodum iratum fuisse, delectari autem non, neque ad alterum, ire autem & augeri, & omnia talia: transponere quidem igitur in delectationem velociter, & tarde est. Operari autem secundum ipsam velociter non est, dico autem delectari.

Sed non dicere bene videntur, non enim motus. Omni namque motui propria est celeritas, tarditasue, etsi non per seipsum, vt motui ipsius mundi, at ad aliud. At neutrum horum competit voluptati. Fit enim, vt aliquis cito sit constitutus in voluptate, quemadmodum & in ira. B *Vt velociter autem delectetur non fit, neque ad alium. Sed fit vt velociter ambulet, & accrescat, & omnia id genus. Fit igitur, vt celeriter, atque tarde quispiam ad voluptatem mutetur. At non fit, vt hac ipsa celeriter operetur, id est delectetur.*

f Et generatio, qualiter vtique erit? Videtur enim, non ex quocunque quodcunque fieri, sed ex quo fit in hoc dissolui. Et cuius generatio delectatio, huius tristitia corruptio. Et dicunt autem tristitiam quidem defectum esse eius quod secundum naturam, delectationem autem repletionem. Hæ autem corporales sunt passiones. Si igitur eius, quod secundum naturam repletio delectatio, in quo repletio hoc vtique delectabitur, corpus ergo, non videtur autem. Non est ergo repletio delectatio, sed facta quidem repletione, delectabitur vtique aliquis, & incisus tristabitur.

Generatio vero quonam fuerit modo? Etenim non ex quouis fieri quoduis, sed ex quo fit, in id dissolui videtur. Et cuius generatio esset voluptas, eius esset corruptio dolor. Dicunt autem dolorem quidem indigentiam eius esse, quod est C *secundum naturam, voluptatem vero repletionem. Hi autem affectus corporis sunt. Si igitur voluptas repletio eius est, quod est secundum naturam, id & voluptate efficitur, in quo est repletio. Corpus ergo capit voluptatem. At non videtur. Non est ergo voluptas repletio, sed cum fit repletio, voluptate quispiam afficitur, & dum secatur dolet.*

g Opinio autem hæc videtur facta esse ex his, quæ circa cibum tristitiis, & delectationibus. Indigentes enim factos & prætristatos delectari repletione. Hoc autem non circa omnes accipit delectationes. Sine tristitia enim sunt mathematicæ, & earum, quæ secundum sensus, & quæ per olfactum. Sed & auditiones, & visiones, multæ autem & memoriæ, & spes. Cuius igitur hæ generationes erunt? Nullius enim defectus facti sunt, cuius fiat vtique repletio.

Opinio autem hæc ex doloribus circa alimentum, & voluptatibus orta est. Nam indigentes facti, & antea affecti dolore, repletione capi- D *mus voluptatem. Sed hoc non circa omnes accidit voluptates, nam sine dolore sunt, & ipsæ mathematicæ voluptates, & quæ per olfactum, & auditum fiunt, ac visum, & spes quamplures: item & recordationes voluptate afficiunt. Cuius igitur hæ generationes erunt? Nullius n. rei fuerunt indigentiæ, cuius repletio fuerit.*

LECTIO III.

a POstquam Philosophus remouit obuiationem Platonicorum ad rationes Eudoxi, hic ponit rationes eorum contra ipsam positionem Eudoxi. Et circa hoc duo facit. Primo proponit rationes ad ostendendum, quod delectatio non sit de genere bonorum. Secundo ponit rationes ad ostendendum, quod delectatio non sit per se, & vniuersaliter bonum, ibi. (Manifestare autem videtur, &c.) Et quia primæ rationes falsum concludunt, ideo Aristo. simul ponendo eas, destruit eas. Ponit ergo circa primum quatuor rationes. Quarum prima talis est. Bonum videtur ad genus qualitatis pertinere, quærenti enim quale est hoc respondemus, quoniam bonum. Delectatio autem non est qualitas. Ergo non est bonum. Sed hoc Aristoteles remouet dicens, quod non sequitur, si delectatio non sit de genere qualitatum, quod propter hoc non sit de genere bonorum. Bonum enim dicitur non solum in qualitate, sed etiam in omnibus generibus, sicut in Primo dictum est. Secundam rationem ponit ibi.

E

b ¶ Et primo ponit ipsam rationem Platonicorum, dicebant enim, quod esse bonum est determinatum, vt patet ex his, quæ supra in Nono dicta sunt. Delectatio autem, vt dicunt, est indeterminata, quod probabant per hoc, quod recipit magis & minus. Et sic concludebant, quod delectatio non esset de genere bonorum. Secundo ibi.

c ¶ Destruit huiusmodi processum. Circa quod considerandum

considerandum est, quod dupliciter aliquid recipit magis & minus. Vno modo in concreto, alio modo in abstracto. Semper enim dicitur aliquid magis, & minus per accessum ad aliquid vnum, vel recessum ab eo. Quando ergo id, quod inest subiecto, est vnum & simplex, ipsum quidem in se non recipit magis & minus. Vnde non dicitur magis, & minus in abstracto. Sed potest dici, secundum magis & minus in concreto, ex eo quod subiectum magis & minus participat huiusmodi formam. Sicut patet in luce, quæ est vna, & simplex forma. Vnde non dicitur ipsa lux secundum magis & minus. Sed corpus dicitur magis vel minus lucidum, eo quod perfectius, vel minus perfecte participat lucem. Quando autem est aliqua forma, quæ in sui ratione importat quandam proportionem multorum ordinatorum ad vnum, talis forma etiam secundum propriam rationem recipit magis & minus. Sicut patet de sanitate, & pulchritudine, quorum vtrumque importat proportionem conuenientem naturæ eius, quod dicitur pulchrum vel sanum. Et quia huiusmodi proportio potest esse, vel magis, vel minus conueniens: inde est, quod ipsa pulchritudo, vel sanitas in se considerata, dicitur secundum magis & minus. Et ex hoc patet, quod vnitas secundum quam est aliquid determinatum, est causa quod aliquid non recipiat magis & minus. Quia ergo delectatio recipit magis & minus, videbatur non esse aliquid determinatum, & per consequens non esse de genere bonorum. Aristoteles ergo huic obuiando dicit, quod si Platonici dicant delectationem esse quid indeterminatum, ex eo quod recipit magis & minus in concreto, videlicet per hoc, quod contingit aliquem delectari magis & minus, erit idem dicere circa iustitiam & alias virtutes, secundum quas aliqui dicuntur aliqua magis & minus. Sunt enim aliqui magis & minus iusti & fortes. Et idem etiam accidit circa actiones. Contingit enim, quod aliquis agat iuste & temperate, magis & minus. Et secundum hoc, vel virtutes non erunt de genere bonorum, vel prædicta ratio non remouet delectationem esse de genere bonorum. Si vero dicant delectationem recipere magis & minus ex parte ipsarum delectationum, considerandum est, ne forte eorum ratio non referatur ad omnes delectationes, sed assignent causam, quod quædam delectationes sunt simplices & immixtæ, puta delectatio, quæ sequitur contemplationem veri: quædam autem delectationes sunt mixtæ, puta quæ sequuntur contemperantiam aliquorum sensibilium, sicut, quæ sequuntur harmoniam sonorum, aut commixtionem saporum, seu locorum. Manifestum est enim, quod delectatio simplex secundum se non recipiet magis & minus, sed sola mixta, inquantum scilicet, contemperantia sensibilium, quæ delectationem causat, potest magis, vel minus conuenire naturæ eius, qui delectatur. Sed tamen neq; etiam delectationes, quæ secundum magis & minus recipiunt ratione suæ commixtionis, oportet non esse determinatas, neque bonas. Nihil enim prohibet quid delectatio recipiens magis & minus sit determinata, sicut & sanitas. Huiusmodi enim determinata dici possunt inquantum aliqualiter attingunt id ad quod ordinantur, licet possent propinquius attingere. Sicut commixtio humorum habet rationem sanitatis ex eo quod attingit conue-

A nientiam humanæ naturæ, & ex hoc dicitur determinata, quasi proprium terminum attingens. Sed complexio, quæ nullo modo ad hoc attingit, non est determinata, sed est procul à ratione sanitatis. Ideo autem sanitas secundum se recipit magis & minus, quia non est eadem commensuratio humorum in omnibus hominibus, neque etiam in vno, & eodem est semper eadem. Sed etiamsi remittatur, permanet ratio sanitatis, vsque ad aliquem terminum. Et sic differt sanitas secundum magis & minus. Et eadem ratio est de delectatione mixta. Tertiam rationem ponit ibi.

B *b* ¶ Et circa hoc duo facit. Primo proponit ipsam rationem. Ponebant enim Platonici id quod est per se bonum esse quoddam perfectum. Omnes autem motiones & generationes sunt imperfectæ. Est enim motus actus imperfecti, vt dicitur in Tertio Physicorum. Vnde nullam motionem, seu generationem ponunt esse de genere bonorum. Nituntur autem affirmare, quod delectatio sit motio, vel generatio. Vnde concludunt, quod delectatio non est per se bonum. Secundo ibi.

c ¶ Excludit hanc rationem dupliciter. Primo quidem quantum ad hoc quod dicunt delectationem esse motionem. Et dicit, quod non bene videntur dicere, dum dicunt delectationem esse motionem. Omnis enim motio videtur, esse velox, aut tarda. Velocitas autem & tarditas, non conueniunt motioni absolute secundum seipsam, sed per respectum ad aliud. Sicut motio mundi, id est motus diurnus, quo reuoluitur totum cœlum, dicitur velox per respectum ad alios motus. Et huius ratio est, quia sicut in Sexto Physicorum habetur, velox est, quod in pauco tempore multum mouetur. Tardum autem, quod in multo paucum. Multum autem, & paucum dicitur ad aliquid, vt habetur in Prædicamentis: sed delectationi non competit neque velocitas, neque tarditas. Contingit quidem quod aliquis velociter peruenit ad delectationem, sicut aliquis velociter prouocatur ad iram. Sed quod aliquis delectetur velociter, vel tarde, non dicitur. Neque etiam per respectum ad alterum, sicut velociter dicitur aliquis, aut tarde ire, aut augeri, & omnia huiusmodi. Sic ergo patet quod contingit velociter & tarde, quod aliquis transponatur in delectationem, id est quod perueniat ad ipsam. Et hoc ideo, quia per aliquem motum potest perueniri ad delectationem. Sed non contingit velociter operari, secundum delectationem, vt scilicet aliquis velociter delectetur, quia ipsum delectari magis est in facto esse, quàm in fieri. Secundo ibi.

E *f* ¶ Excludit rationem Platonicorum quantum ad hoc, quod ponebant delectationem esse generationem. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit, quod delectatio non sit generatio. Secundo ostendit origině huius opinionis, ibi. (Opinio autem, &c.) Dicit ergo primo, quod delectatio non videtur esse generatio. Non enim videtur quodlibet ex quolibet generari. Sed vnumquodque ex quo generatur, in hoc dissoluitur. Et oportet si delectatio est generatio, quod eiusdem tristitia sit corruptio, cuius delectatio est generatio. Et hoc quidem Platonici asserunt. Dicunt enim quod tristitia est defectus eius, quod secundum naturam. Videmus enim

quod ex separatione eius, quod naturaliter vnitur, sequitur dolor. Et similiter dicunt, quod delectatio sit repletio, quia cum apponitur aliquid alicui, quod ei conuenit secundum naturam, sequitur delectatio. Sed hoc ipse reprobat, quia separatio & repletio sunt corporales passiones. Si ergo delectatio est repletio eius, quo est secundum naturam, sequitur illud delectari, in quo est repletio. Sequitur ergo, quod corpus delectetur. Sed hoc non videtur esse verum, quia delectatio est passio animæ. Patet ergo, quod delectatio non est ipsa repletio, seu generatio, sed quoddam ad hoc consequens. Facta enim repletione aliquis delectatur, sicut facta incisione aliquis dolet, & tristatur. Deinde cum dicit.

g ¶ Ostendit originem huius opinionis. Et dicit, quod hæc opinio, quæ ponit delectationem esse repletionem, & tristitiam substractionem videtur prouenisse ex tristitiis, & delectationibus, quæ sunt circa cibum. Illi enim qui prius fue-
A runt tristati propter indigentiam cibi, postea delectantur in ipsa repletione. Sed hoc non accidit circa omnes delectationes, in quibus non est repletio alicuius defectus. Delectationes enim quæ sunt in considerationibus mathematicis, non habent tristitiam oppositam, quam ponunt in defectu consistere. Et ita huiusmodi delectationes, non sunt ad repletionem defectus. Et idem apparet in delectationibus quæ sunt secundum sensus, puta per olfactum, auditum, visum præsentium sensibilium. Sunt etiam multæ species memoriæ delectabiles, nec causa potest assignari, cuius generationes sunt huiusmodi delectationes, quia non inueniuntur aliqui defectus præcedentes, quorum fiat repletio per huiusmodi de-
B lectationes. Dictum est autem supra, quod cuius generatio est delectatio, eius corruptio est tristitia. Vnde si aliqua delectatio inuenitur absque defectu tristitiæ sequitur, quod non omnis delectatio sit tristitia.

LECTIO IV.

a AD proferentes autem probrosissimas delectationes dicet quis vtique, quoniam non sunt hæc delectabilia. Non enim si male dispositis delectabilia hæc sunt existimandum ipsa, & delectabilia esse simpliciter, nisi in his. Quemadmodum neque laborantibus sana, vel dulcia, vel amara, nec rursus alba, quæ videntur patientibus opthalmiam.

b Vel sic vtique dicetur, quoniam delectationes quidem eligibiles, non tamen ab his. Quemadmodum & ditari, prodenti autem non. Et sanum esse, non tamen quodcumque comedenti.

c Vel specie differunt delectationes. Alteræ autem, quæ à bonis, ab his quæ à turpibus. Et non est delectari ea quæ iusti non entem iustum, neque ea quæ musici non entem musicum. Similiter autem, & in aliis.

d Manifestare autem videtur, & amicus alter ens ab adulatore non existentem bonum delectationem, vel differentes specie. Hic quidem enim ad bonum colloqui videtur, hic autem ad delectationem, & hic quidem vituperatur, hic autem laudatur, vt non ad altera colloquentem,

e Nullusque vtique eligeret viuere pueri mentem habens per vitam delectatus, in quibus pueri, vt existimant maxime. Neque gaudere faciens aliquid turpissimorum, nequaquam debens tristari.

f Et circa multa studium faceremus, vtique, etsi neque vnam inferant delectationem puta videre, recordari, scire, virtutes habere. Si autem ex necessitate sequuntur his delectationes, nihil differt. Eligeremus enim vtique hæc, etsi non fie-

LECTIO IV.

AD eos autem qui proferunt voluptates eas, quæ sunt obscœnæ ac improbæ dicere quispiam potest ea, quæ tales asserunt volupta-
C *tes non esse iucunda. Non enim si pranè dispositis sunt iucunda, putandum est, & iucunda simpliciter esse nisi illis. Quemadmodum neque salubria, aut dulcia, aut amara, quæ ægrotantibus, aut alba, quæ lippis videntur. Vel hoc modo dicatur.*

Voluptates expetibiles quidem esse, non tamen ab illis. Quemadmodum & diuitem esse expetibile quidem est, at non ex patriæ proditione. Et sanum esse, at non quodcunque edendo.

An voluptates differunt specie? Diuersæ nam-
D *que sunt, quæ ab honestis rebus, & quæ à turpibus prodeunt. Et non fit vt quisquam iusti capiat voluptatem si non sit iustus, aut musici si non sit musicus, & in cæteris simili modo.*

Ostendere autem videtur, & ipse amicus, cum sit ab adulatore diuersus, non esse voluptatem bonum, aut specie voluptates differre. Hic enim ad bonum, ille ad voluptatem congreditur. Et ille quidem vituperatur, hunc autem laudant vt ad diuersum congredientem.

E *Nemo præterea expetet ita viuere vt mentem habens per viam pueri his ex rebus capiat voluptatem, quibus pueri maxime delectantur, vt putant, aut gaudere turpissimum quid faciendo nullum vmquam suscepturus dolorem.*

Et quam pluribus indulgeremus rebus, etiamsi nullam voluptatem afferrent. Damus enim operam, ve videamus, vt meminerimus, vt sciamus, vt habeamus virtutes. Quod si necessario hæc sequatur voluptas, nihil refert: expeteremus enim hæc, etiamsi nulla prorsus ab ipsis

ret vtique ab his delectatio. Quoniam quidem igitur, neque per se bonum delectatio, neque omnis eligibilis, manifestum videtur esse, & quoniam sint quædam eligibiles secundum seipsas, differentes specie vel à quibus. Quæ quidem igitur dicuntur de delectatione, & tristitia, sufficienter dicta sunt.

A *prouentura esset voluptas. Voluptatem igitur neque summum bonum esse, neque expetibilem omnem, & voluptates nonnullas esse per se expetibiles, specie differentes, aut ea à quibus proueniunt, perspicuum esse constat. Ea igitur quæ de voluptate doloreue dicuntur, satis sint dicta.*

LECTIO IV.

a ¶ POstquam Philosophus exclusit tres rationes Platonicorum concludentium delectationem non esse de genere bonorum, hic excludit quartam quæ sumitur ex turpitudine quarundam delectationum. Platonici enim proferebant in medium quasdam probrosas delectationes, puta adulteriorum, & ebrietatum, vt ex his ostenderent delectationes non esse de genere bonorum, sed ad hoc Arist. tripliciter obuiat. Primo quidem, vt aliquis dicat, quod huiusmodi turpia non sunt simpliciter delectabilia. Non enim sequitur. Si aliqua sunt delectabilia hominibus male dispositis, quod propter hoc sint delectabilia simpliciter, sed quod sunt delectabilia his, id est male dispositis. Sicut etiam neque sunt simpliciter sana, quæ videntur sana infirmis, neque etiam sunt simpliciter dulcia, vel amara, quæ videntur huiusmodi habentibus gustum infectum, neque etiam sunt simpliciter alba, quæ videntur talia his, qui patiuntur ophthalmiam. Et hæc quidem solutio procedit secundum quod delectabile dicitur simpliciter homini id, quod est ei delectabile secundum rationem. Quod non contingit de huiusmodi corporalibus quamuis sint delectabilia secundum sensum. Secundam obuiationem ponit ibi.

b ¶ Potest enim dici, quod omnes delectationes sint eligibiles, non tamen omnibus. Sicut & ditari bonum est, non tamen est bonum, quod ditetur ille, qui est proditor patriæ, quia sic potest magis nocere. Similiter etiam esse sanum bonum est, non tamen est bonum ei, qui comedit D aliquid nociuum. Sicut serpens comestus, quandoque curat leprosum, licet perimat sanum. Et similiter delectationes bestiales, bestiis quidem sunt appetibiles, non autem hominibus. Tertiam obuiationem ponit ibi.

c ¶ Et dicit, quod delectationes specie differunt. Aliæ enim sunt secundum speciem delectationes, quæ causantur à bonis operibus ab illis, quæ causantur à turpibus. Differunt enim passiones secundum obiecta. Et ille qui non est iustus, non potest delectari delectatione, quæ est propria iusti, sicut nec ille qui non est musicus, potest delectari delectatione musici. Et idem est de aliis delectationibus. Deinde cum dicit.

d ¶ Probat quod delectatio non sit per se, & vniuersaliter bonum. Et hoc tribus rationibus. B Circa quarum primam dicit, quod hoc, quod delectatio non sit bonum, vel quod sint diuersæ species delectationis, quarum quædam sunt bonæ, & quædam malæ, manifestat differentia quæ est inter amicum, & adulatorem. Amicus enim colloquitur amico propter bonum, adulator autem propter delectationem. Vnde adulator vituperatur, amicus autem laudatur: & sic patet, quod propter diuersa colloquuntur. Est ergo aliud delectatio, & aliud bonum. Secundam rationem ponit ibi.

e ¶ Et dicit, quod nullus eligeret per totam vitam suam habere mentem pueri, ita quod semper delectaretur in quibus pueri delectantur, qui tamen æstimantur maxime delectari. Neque etiam C aliquis eligeret gaudere faciendo turpissima per totam vitam suam, etiamsi nunquam deberet tristari. Quod dicit contra Epicureos, qui ponebant quod turpes delectationes non sunt vitandæ nisi propter hoc, quod inducunt in maiores tristitias. Et sic patet, quod delectatio non est per se bonum, quia quolibet modo esset eligenda. Tertiam rationem ponit ibi.

f ¶ Manifestum est enim multa esse, ad quæ homo studeret, etiamsi nulla delectatio ex his sequeretur, sicut videre, recordari, scire, virtutem habere. Nihil autem differt ad propositum si ex his sequantur delectationes, quia etiam prædicta eligerentur, nulla delectatione ab his facta. Id autem quod est per se bonum, tale est, sine quo nihil est eligibile, vt patet de felicitate. Sic ergo delectatio non est per se bonum. Vltimo autem epilogando concludit, quod manifestum videtur esse ex præmissis, quod delectatio non sit per se bonum, & quod non omnis delectatio sit eligibilis. Et quia quædam delectationes sunt eligibiles, quæ vel secundum seipsas differunt specie à malis delectationibus, vel secundum ea à quibus causantur. Et sic sufficienter tractatum est de his, quæ ab aliis dicuntur de delectatione, & tristitia.

E

LECTIO V.

a QVid autem est, vel quale quid, manifestius fiet vtique à principio resumentibus.

b Videtur enim visio quidem secundum quodcunque tempus perfecta esse. Non enim indigens illo, quod in posterius factum, perficiat ipsius speciem. Tale autem videtur & delectatio, totum quiddam enim est, & secundum nullum tem-

LECTIO V.

SEd quidnam, aut quale sit magis patebit si sermonem paulo altius repetamus

Visio enim quouis in tempore perfecta est. Nihil enim ipsi deest, quod postea factum speciem ipsius perficiet. Tali persimilis est, & ipsa voluntas. Est enim quoddam totum, nulloque in tempore voluptatem quispiam accipit, cuius species si maiore tempore fiat perficietur.

pus accipiet aliquis vtique delectationem A cuius in plus tempus factæ perficietur species.

c Propter quod neque motus est.

d In tempore enim omnis motus, & finis alicuius, puta ædificatio perfecta, cum faciat quod appetit vel in omni tempore vtique, vel in hoc: in partibus autem temporis omnes imperfectæ & altera specie, & à tota, & abinuicem. Lapidum enim compositio altera à columnæ virgatione, & hæc à templificatione, & templi quidem perfecta. Nullo enim indigens ad propositum, fundamenti autem, B & trisculpti imperfecta. Partis enim vtraque. Specie igitur differunt, & non est in quocunque tempore accipere motum perfectum specie, sed siquidem in omni.

e Similiter autem, & in ambulatione, & reliquis. Si enim est latio motus vnde & quo, & huiusmodi differre, secundum species volatus ambulatio, saltatio, & talia. Non solum autem sic, sed in ipsa ambulatione, hæc enim vnde & quo, non idem in stadio, & in parte, & in altera, & in altera parte, neq; pertransire lineam hanc, & illam: non solum autem lineam pertransit, sed in loco existentem, in altero autem hæc ab illa. Per certitudinem quidem igitur de motu in aliis dictum est. Videtur autem non omni tempore perfectus esse, sed multi imperfecti, & differentes specie. Siquidem quod vnde, & quo specificum. Delectationis autem in quocumque tempore perfecta species. Manifestum igitur, quod & alteræ erunt abinuicem, & totorum aliquid, & perfectorum delectatio.

f Videbitur autem vtique hoc, & ex non contingere moueri non in tempore, delectari autem. Quod in ipso nunc totum aliquid.

g Ex his autem manifestum, & quoniam non bene dicunt motum, & generationem esse delectationem. Non enim omnium hæc dicuntur, sed partibilium, & non totorum. Neque enim visionis est generatio, neque puncti, neque vnitatis, neque horum nihil motus, neque vtique delectationis. Totum enim quoddam.

Quocirca nec motus est.

In tempore enim est omnis motus, & alicuius etiam finis. Vt ædificatio tunc erit perfecta, cum id fecerit, quod affectat in toto tempore, aut in hoc. In partibus autem temporis omnes sunt imperfectæ, & à tota, & inter sese diuersæ specie sunt. Compositio namque lapidum diuersa est ab erectione columnæ, & hæ rursus à templi effectione, & templi quidem est perfecta. Nullius enim ad propositum indiget rei. Fundamentorum autem, & laquearium imperfecta. Est enim vtraque pars. Differunt igitur specie. & fieri non potest, vt quouis in tempore motus specie perfectus, accipiatur nisi in toto.

Similiter res sese habet, & in ambulatione, & motionibus cæteris. Nam si latio motus est, quo quidem ex hoc ad hoc itur, & huius differentiæ specie volatio, ambulatio, saltatio, & talia, motiones sunt, quibus ex hoc in hoc similiter itur. Non solum autem in his res ita sese habet, C *sed in ipsa etiam ambulatione. Termini namque non sunt iidem in stadio toto, atque in parte, & in alia, atque alia parte. Neque idem est pertransire lineam hanc, & illam. Nam solum enim lineam, sed etiam in loco collocatam pertransit. Atque hæc & illa in diuersis non locis. Sed exacte quidem de motu aliis in locis est dictum. Videtur autem non in omni tempore esse perfectus. Sed multi sunt imperfecti specieque diuersi, siquidem ipsi termini speciei sunt effectores. At voluptatis species quouis in tempore est perfecta. Patet igitur voluptatem, & motum diuersa esse, voluptatem ex his esse, quæ tota sunt, &* D *perfecta.*

Id & ex eo ita esse constat, quia moueri quidem in non tempore nihil potest, voluptate autem affici potest. Quod enim in ipso nunc est, totum est quoddam.

Ex his autem patet, non bene dici voluptatem motum esse, vel generationem. Non enim omnium hæc dicuntur, sed partibilium, & non totorum, neque enim visionis, neque puncti, neque vnitatis est generatio, neque quicquam horum est motus, vel generatio. Quare neque voluptas. Est enim quoddam totum.

LECTIO V.

a POstquam Philosophus determinauit de delectatione secundum aliorum opinionem. Hic determinat de ea, secundum veritatem. Et primo ostendit delectationem non esse in genere motus, seu generationis, sicut à Platonicis ponebatur. Secundo determinat naturam, & proprietatem ipsius, ibi. (Sensus autem omnis, &c.) Circa primum tria facit. Primo dicit de quo est E intentio, & modus agendi. Et dicit, quod manifestius fiet per sequentia, quid sit delectatio, secundum genus suum, vel quale quid sit, id est vtrum sit bona, vel mala, si à principio resumamus considerationem de ipsa. Secundo ibi.

b ¶ Exequitur propositum, & circa hoc tria facit. Primo præmittit quoddam principium necessarium ad propositum ostendendum. Secundo ostendit propositum, ibi. (Propter quod neque motus, &c.) Tertio concludit principale inten-

tum, ibi. (Ex his autem manifestum, &c. Dicit ergo primo, quod operatio sensus visus, quæ dicatur visio, est perfecta secundum quodcunque tempus. Non enim indiget aliquo posterius aduenienti, quod perficiat eius speciem. Et hoc ideo, quia visio completur in primo instanti temporis. Si autem requireret tempus ad eius complementum, non quodcunque tempus ad hoc sufficeret, sed oporteret esse tempus determinatum, sicut accidit in cæteris, quæ fiunt in tẽpore, quorũ generatio certam temporis mensuram requirit. Sed visio statim in momẽto perficitur. Et idẽ est de delectatione. Est enim delectatio quoddam totum, id est completum in primo instanti, quo incipit esse, ita quod non potest accipi aliquod tempus, in quo fiat delectatio, quod requirat amplius tempus ad speciem delectationis perficiendam, sicut contingit in his, quorum generatio est in tempore. Potest enim accipi aliquod tempus generationis humanæ, quod requirit amplius tempus ad speciẽ humanam perficiendam. Deinde cũ dicit.

A

B

c ¶ Ostendit propositum duabus rationibus. Quarum prima talis est. Omnis motus, seu generatio perficitur in determinato tempore, in cuius parte nondum est motus perfectus. Hoc autem non accidit circa delectationem. Ergo delectatio non est motus, neque generatio. Circa hanc autem rationem primo ponit conclusionem concludens ex præmisso principio, in quo virtualiter tota ratio continetur, quod delectatio non est motus. Secundo ibi.

C

d ¶ Ponit maiorem præmissæ rationis, videlicet, quod omnis motus est in tempore, & omnis motus est alicuius finis, id est habens aliquem finem, ad quem ordinatur, ad quem determinato tempore peruenit. Et hoc manifestat primo quidem circa generationem. Ars enim ædificatiua perficit suam operationem, quando perficit id, quod intendit, scilicet domum quod quidem facit in toto aliquo determinato tempore, in cuius partibus omnes generationes sunt imperfectæ, & differunt specie à tota generatione completa, & etiam ad inuicem. Cuius ratio est, quia generatio speciem recipit secundum formam, quæ est finis generationis. Est autem aliud forma totius, & aliud sunt formæ singularium partium. Vnde & generationes differunt specie ab inuicem. Si enim aliquod templum ædificetur in aliquo determinato tempore, in aliqua parte illius temporis componuntur lapides ad parietis constructionem. In alia vero parte temporis virgantur columnæ, id est in modum virgarum sculpuntur. Sed in toto tempore construitur ipsum templum. Et hæc tria differunt specie, scilicet lapidum compositio, columnarum virgatio, & templi ædificatio. Est tamen circa hoc considerandum, quod sicut forma totius templi est perfecta, formæ autem partium sunt imperfectæ, ita & ipsa constructio templi est generatio perfecta: nullo enim exteriori indiget ad propositum ædificatoris explendum, sed generatio fundamenti est imperfecta, & similiter generatio trisculpti, id est columnarum sculptarum in tres ordines dispositarum supra fundamentum. Et vtrumque horum est generatio partis, quæ habet rationem imperfecti. Sic ergo patet, quod prædictæ generationes totius, & partium differunt specie, & quod non est accipere, quod species motus perficiatur in quocunque tempore, sed perficitur in toto tempore. Secundo ibi.

D

E

e ¶ Manifestum facit idem in motu locali. Et dicit, quod id quod dictum est de generatione, similiter videtur esse verum in ambulatione, & in omnibus aliis motibus. Manifestum est enim, quod omnis latio, id est motus localis, est motus, vnde & quo, id est à termino, & ad terminum. Et sic oportet, quod specie diuersificetur secundum diuersitatem terminorum. Sunt autem diuersæ species motus localis in animalibus volatus, qui conuenit auibus, ambulatio, quæ conuenit gressilibus, saltatio, quæ conuenit locustis, & alia huiusmodi, quæ differunt secundum diuersas species principiorum mouentium, non enim sunt eiusdem speciei animæ diuersorum animalium, nec solum prædicto modo diuersificantur species localium motuum, sed etiam in vna specierum dictarum, puta ambulatione diuersæ species inueniuntur. Si enim accipiatur motus, quo quis perambulat stadium, & motus, quo quis perambulat aliquam partem eius, non est vtrobique idem, vnde & quo, id est terminus à quo, & terminus ad quem. Et simile est de motibus, quibus aliquis perambulat hanc, & illam partem stadij, quia non sunt iidem termini. Non enim est idem secundum speciem pertransire hanc lineam, & illam, quamuis omnes lineæ, inquantum huiusmodi sunt eiusdem speciei. Nam secundum quod in certo situ, seu loco constituuntur, accipiuntur vt specie differentes, secundum diuersitatem locorum, quæ attenditur secundum diuersum ordinem ad primum continens. Ille autem qui pertransit lineam, non solum pertransit lineam, sed lineam in loco existentem, quia in alio loco est vna linea ab alia. Et ita manifestum est, quod secundum diuersitatem terminorum, differt specie totus motus localis à singulis partibus, ita tamen, quod totus motus habet perfectam speciem, partes autem habent speciem imperfectam. Et quia ad manifestationem prædictorum requireretur plene cognoscere naturam motus, subiungit, quod in aliis, id est in Lib. Physic. dictum est de motu per certitudinem, id est sufficienter, & complete. Sed hoc sufficit hic de motu dixisse, quod motus non est perfectus in omni tempore, sed multi sunt motus imperfecti, & differentes in diuersis partibus temporis, ex eo quod vnde, & quo, id est termini motus specificant motum. Sic ergo manifestata maiori propositione, subiungit minorem, id est quod species delectationis est perfecta in quocunque tempore, id est hoc manifestum est ex supradictis. Vnde concludit manifestum esse quod delectatio & generatio, siue mutatio sunt alteræ ad inuicem, & quod delectatio est aliquid de numero totorũ, & perfectorum, quia scilicet in qualibet parte ipsius delectatio habet complementum suæ speciei.

Secundam rationem ponit ibi.

f ¶ Quæ talis est. Non contingit moueri in non tempore, vt in Sexto Physicorum probatum est. Delectari autem contingit in non tempore. Sic enim dictum est, quod delectari est aliquid totum, quia contingit etiam delectari in nunc, & statim habet suum complementum. Ergo delectatio non est motus. Et est considerandum, quod differentia, ex qua procedit hæc ratio, est causa differentiæ, ex qua prima ratio procedebat. Ideo enim species delectationis est perfecta, in quocunque tempore, non autem motus, quia

delectatio est in instanti, motus autem omnis in A tempore. Et hic designat ipse modus loquendi Philosophi cum dicit. Videbitur autem vtique hoc, & ex hoc non contingere. Deinde cum dicit.

g ¶ Concludit ex præmissis principale intentum. Et dicit manifestum esse ex præmissis, quod non bene dicunt dicentes delectationem esse motum, vel generationem. Ratio enim motus, & generationis non potest cuiq; attribui, sed solum diuisibilibus, quæ non sunt tota, id est quæ non statim habent suum complementum. Neque enim potest dici, quod generatio sit visionis, ita scilicet quod visio successiue compleatur. Sic etiam non potest dici de puncto & vnitate. Hæc enim non generantur, sed consequuntur generationem quorundam. Similiter non potest his attribui motus. Vnde nec delectationi, quæ etiam est quoddam totum, id est in indiuisibili perfectionem habens.

LECTIO VI.

a SEnsus autem omnis ad sensibile operantis perfecte, & bene dispositi ad pulcherrimum sub sensu iacentium. Tale enim maxime esse videtur perfecta operatio. B

b Ipsum autem dicere operari vel in quo est nihil differat. Secundum vnumquodque optima est operatio optime dispositi ad potissimum eorum, quæ sub ipsam.

c Hæc autem vtique perfectissima & delectabilissima erit. Secundum omnē enim sensum est delectatio. Similiter autem & secundum intellectum & speculationem: delectabilissima autem perfectissima. Perfectissima autem, quæ bene habentis ad studiosissimum eorum quæ sub ipsa. C

d Perficit autem operationem delectatio, non secundum eundem autem modum & delectatio perficit, & sensibile, & sensus studiosa entia. Quemadmodum neque sanitas, & medicus similiter causa est eius, quod est sanari.

e Secundum vnumquemque autem sensum quoniam fit delectatio manifestum. Aimus enim visiones, & auditiones esse delectabiles. D

f Manifestum autem, & quoniam maxime cum sensus sit potentissimus, & ad tale operetur. Talibus autem entibus, & sensibili, & sensato, semper erit delectatio, existente faciente quidem, & patiente.

g Perficit autem operationem delectatio non habitus qui inest sed vt superueniens quidam finis velut iuuenibus pulchritudo. E

h Vsquequo autem sensibile, vel intelligibile sit quale oportet, puta vtique, & discernens, vel speculans, erit in operatione delectatio. Similibus enim entibus, & adinuicem secundum eundem modum habentibus, & passiuo, & factiuo idem aptum natum est fieri.

i Qualiter igitur continue nullus delectatur, vel laborat (omnia enim habentia corpora non possunt continue opera-

LECTIO VI.

AT vero sensus omnis ad sensibile est operatio quædam. Perfecta autem eius, qui bene est dispositus ad id quod est pulcherrimum eorum, quæ ipsi subiiciuntur: tale enim maxime videtur esse operatio ipsa perfecta.

Atque nihil intersit siue ipse, siue id in quo est, ipse operari dicatur. In omni quoque genere præstabilißima est eius operatio, quod optime dispositum ad id, quod est præstabilißimum eorum, quæ ipsi obiiciuntur.

Hæc autem perfectißima est, & iucundißima. In omni namque sensu voluptas est, & in mente simili modo contemplationeve. Iucundißima autem est ea, quæ est perfectißima. Perfectißima autem est ea, quæ est eius, quod bene sese habet ad id, quod est studiosißimum eorum, quæ cadunt sub ipsam.

Voluptas autem perficit operationem. Atque non eodem modo voluptas perficit, ac sensibile & sensus, si sunt studiosa. Quemadmodum neque sanitas medicusve similiter causæ sunt quispiam valeat.

In vnoquoque autem sensu voluptatem fieri constat. Dicimus enim visiones, ac auditiones voluptatem afferre.

Constat autem & maxime tum cum sensus est præstantißimus, & circa tale operatur. Atque cum talia sunt ipsum sensibile, & id quod sentit erit semper voluptas, si est quod agat, & quod patiatur.

Perficit autem operationem voluptas non vt habitus, sed vt pullulans quidam finis, perinde atque pulchritudo in his, qui vigent ætate.

Atque quousque ipsum sensibile, vel intelligibile, & id quod discernit vel contemplatur tale sit quale esse oportet, erit in operatione voluptas. Nam cum sunt similia ipsum paßiuum, atque actiuum, & inter sese modum habent eundem, idem semper natura fieri solet.

Quomodo igitur nemo continue voluptatem capit, aut defatigatur (omnia humana nequeunt continue operari) neque voluptas igitur

ri) non fit ergo neque delectatio, sequitur enim operationem.

k Quædam autem delectant noua entia, posterius autem non similiter propter hoc, quia primum quidem enim per desideria inclinata est mens, & intense circa eadem operatur, quemadmodum secundum visum aspicientes, postea autem non fit talis operatio, sed neglecta, propter quod & delectatio obscuratur.

l Appetere autem delectationem existimabit quis vtique omnes, quoniam & viuere omnes appetunt, vita autem operatio quædam est, & vnusquisque circa hæc, & in his operatur, quæ & maxime diligit, puta musicus quidem auditu circa melodias, amator autem disciplinæ mente circa theoremata, sic autem & reliquorum vnusquisque, delectatio autem perficit operationes, & viuere autem quod appetunt: rationabiliter igitur, & delectationem appetunt, perficit enim vnicuique viuere eligibile ens.

m Vtrum autem propter delectationem viuere eligimus, vel propter viuere delectationem, dimittatur in præsenti, coniungi quidem enim hæc videntur, & separationem non recipere, sine operatione enim non fit delectatio.

A *continue fit, sequitur enim operationem.*

Nonnullæ autem res cum nouæ sunt delectant sed postea non similiter propter hæc ipsa, primo namque inuitatur mens, & circa illas operatur intense, quemadmodum operantur visu, qui inspiciunt, deinde non fit talis ipsa operatio, sed neglectior, quapropter, & voluptas extenuatur, ac offuscatur.

Putauerit autem quispiam omnes ideo voluptatem appetere, quia viuere etiam omnes af-
B *fectant, vita vero quædam est operatio, atque circa ea quilibet, & his operatur, quæ & maxime amat, vt musicus quidem auditu circa cantus: auidus vero discendi, mente circa res contemplandas, eodem modo, & singuli cæterorum, voluptas autem perficit operationes, & ipsum etiam viuere quod appetunt, cum ratione igitur, & voluptatem affectant, perficit enim ipsum viuere vniuscuiusque, quod expetibile est.*

Quærere vero, vtrum ob voluptatem viuere expetamus, an voluptatem ob vitam, mis-
C *sum in præsentia faciamus, coniuncta enim hæc esse videntur, & non suscipere separationem. Nam & sine operatione voluptas non fit, & omnem operationem perficit ipsa voluptas.*

LECTIO VI.

a POstquam Philosophus ostendit, quod delectatio non est in generatione motus, sicut quidam posuerunt. Hic ostendit naturam, & proprietates delectationis. Et primo ostendit quid sit delectatio. Secundo agit de differentia delectationum ad inuicem, ibi. (Vnde videntur, &c.) Circa primum duo facit. Primo ostendit quid sit delectatio. Secundo ex hoc determinat quasdam delectationis proprietates, ibi. (Vsquequo autem, &c.) Circa primum duo facit. Primo ostendit, quod delectatio est quædam operis perfectio. Secundo manifestat quædam, quæ dixerat, ibi. (Secundum vnumquodque autem, &c.) Circa primum tria facit. Prmo ostendit, quæ sit perfecta operatio. Secundo ostendit, quod perfectio operis sit delectatio, ibi. (Hoc autem vtique, &c.) Tertio ostendit, qualiter delectatio operationem perficiat, ibi. (Perficit autem operationem, &c.) Circa primum duo facit. Primo ostendit propositum. Et dicit, quod cuiuslibet sensus operatio est alicuius operantis in respectu ad sensibile, quod est sensus obiectum. Sic ergo in operatione sensus duo considerantur, scilicet ipse sensus, qui est operationis principium, & sensibile, quod est operationis obiectum. Ad hoc ergo, quod operatio sensus sit perfecta, requiritur optima dispositio ex parte vtriusque, scilicet sensus, & obiecti. Et ideo subdit, quod tunc perfecte sensus operatur, quando est operatio sensus bene disposita ad aliquid pulcherrimum, id est conuenientissimum eorum, quæ sensui subiacent. Hæc enim maxime videtur esse perfecta operatio, quæ scilicet à sensu progreditur in comparatione ad tale obiectum. Secundo ibi.

b ¶ Facit mentionem de quadam dubitatione. Quia enim dixerat sensum esse operantem, & in Primo de anima dictum est quod anima non operatur, sed homo operatur per animam, ideo subiungit, quod nihil differt ad propositum, vtrum
D ipse sensus operetur, vel homo siue animal, in quo est sensus: quia quicquid horum dicatur, manifestum est, quod circa vnumquodque optima operatio est operantis optime dispositi per respectum ad id, quod est potissimum inter ea, quæ subiacent virtuti talis operantis. Ex his enim duobus videtur maxime dependere operationis perfectio, scilicet ex principio actiuo, & obiecto. Deinde cum dicit.

c ¶ Ostendit quod delectatio sit operationis perfectio. Videmus enim quod eadem operatio quam diximus esse perfectissimam, est etiam delectabilissima. Vbicunque enim inuenitur in aliquo cognoscente operatio perfecta, ibi etiam in-
E uenitur operatio delectabilis. Est enim delectatio non solum secundum tactum & gustum, sed etiam secundum omnem sensum. Nec solum secundum sensum, sed etiam secundum speculationem intellectus, inquantum scilicet speculatur aliquid verorum per certitudinem. Et inter huiusmodi operationes sensus & intellectus, illa est delectabilissima, quæ est perfectissima. Perfectissima autem operatio est, quæ est sensus, vel intellectus bene dispositi in comparatione ad optimum eorum, quæ subiacent sensui, vel intellectui. Si ergo operatio perfecta est delectabilis;

perfectiſſima autem delectabiliſſima, conſequens A eſt, quod operatio inquantum eſt perfecta, ſit delectabilis. Delectatio ergo eſt operationis perfectio. Deinde cum dicit.

d ¶ Oſtendit qualiter delectatio perficiat operationem. Et dicit, quod non eodem modo delectatio perficit operationem, puta ſenſus, ſicut perficit eam obiectum, quod eſt ſenſibile, & principium actiuum, quod eſt ſenſus, quæ omnia ſunt quædam bona, & bonitatem operationi tribuentia. Sicut etiam eius quod eſt ſanari, non eodem modo eſt cauſa ſanitas, & medicus: ſed ſanitas quidem per medium formæ, medicus autem per modum agentis. Similiter autem perficit operationem, per modum quidem formæ delectatio, B quæ eſt ipſa perfectio eius. Per modum autem agentis perficit ipſam ſenſus bene diſpoſitus, ſicut mouens motum. Senſibile autem conueniens, ſicut mouens non motum. Et eadem ratio eſt circa intellectum. Deinde cum dicit.

e ¶ Manifeſtat quæ dixerat. Et primo dicit manifeſtum eſſe, quod ſecundum vnumquemque ſenſuum eſt delectatio, vt ſupra dictum eſt. Per hoc quod dicimus, & experimur viſiones eſſe delectabiles, puta pulchrarum formarum, & etiam auditiones, puta ſuauium melodiarum. Secundo ibi.

f ¶ Manifeſtat aliud præmiſſorum dicens, manifeſtum eſſe per experimentum, quod viſio & C auditio, & quælibet operatio ſenſus, maxime eſt delectabilis, quando & ſenſus eſt potentiſſimus, id eſt optime vigens in ſua virtute, & quando operatur reſpectu talis obiecti, id eſt maxime conuenientis. Et quamdiu in tali diſpoſitione manet, & ipſum ſenſibile, & animal habens ſenſum tandiu manet delectatio, ſicut & in aliis apparet. Et quamdiu permanet eadem diſpoſitio facientis & patientis, neceſſe eſt, quod permaneat idem effectus. Tertio ibi.

g ¶ Manifeſtat quod ſupra dictum eſt de modo, quo delectatio perficit operationem. Dictum eſt enim quod delectatio perficit operationem non efficienter, ſed formaliter. Eſt autem duplex D formalis perfectio. Vna quidem intrinſeca, quæ conſtituit eſſentiam rei. Alia autem quæ ſuperuenit rei in ſua ſpecie conſtituta. Dicit ergo primo, quod delectatio perficit operationem, non ſicut habitus, qui ineſt ei, id eſt non ſicut forma intrinſeca eſſentiæ rei, ſed ſicut quidam finis, id eſt quædam perfectio ſuperueniens, ſicut pulchritudo venit iuuenibus, non quaſi exiſtens de eſſentia iuuentutis, ſed quaſi conſequens bonam diſpoſitionem cauſarum iuuentutis. Et ſimiliter delectatio conſequitur bonam diſpoſitionem cauſarum operationis. Deinde cum dicit.

h ¶ Determinat rationes quarundam proprietatum delectationis ex his, quæ determinata ſunt E de eius quidditate. Et primo agit de duratione delectationis. Secundo de eius appetibilitate, ibi. (Appetere autem, &c.) Circa primum tria facit. Primo oſtendit quamdiu debeat durare delectatio. Et dicit, quod tamdiu erit delectatio in operatione, quamdiu ex vna parte obiectum quod eſt ſenſibile, vel intelligibile eſt in debita diſpoſitione, & ex alia parte ipſum operans, quod eſt diſcernens per ſenſum, & ſpeculans per intellectũ. Et huius ratio eſt, quia quamdiu in actiuo, & paſſiuo manet eadem diſpoſitio, & habitudo eadem ad inuicem, tamdiu manet idem effectus, vnde ſi bona diſpoſitio potentiæ cognoſcitiuæ, & obiecti eſt cauſa delectationis ea durante neceſſe eſt delectationem durare. Secundo ibi.

i ¶ Aſſignat rationem, quare delectatio non poſſit eſſe continua, & dicit, quod ideo nullus continue delectatur, quia laborat in operatione quam conſequitur delectatio, & ſic operatio non efficitur delectabilis: hoc autem ideo eſt, quia omnia quæ habent corpora paſſibilia, non poſſunt continue operari, propter hoc, quod eorum corpora immutantur à ſua diſpoſitione per motum, qui coniungitur operationi: cuilibet enim operationi rei habentis corpus, ipſum corpus aliqualiter deſeruit, vel immediate ſicut operationi ſenſitiuæ, quæ per organum corporeum producitur: vel mediate, ſicut operationi intellectiuæ, quæ vtitur operationibus virtutum ſenſitiuarum quæ fiunt per organa corporea: ſic igitur ex quo non poteſt eſſe continua operatio, neque etiam delectatio poteſt eſſe continua, delectatio enim conſequitur operationem, vt dictum eſt. Tertio ibi.

k ¶ Aſſignat rationem quare noua magis delectant, & dicit quod quando ſunt noua magis delectant, poſtea autem non æqualiter delectant, & huius ratio eſt, quia à principio mens inclinatur ſtudioſe circa huiuſmodi, propter deſiderium, & admirationem, & ita intenſe, id eſt vehementer circa huiuſmodi operatur, & ex hoc ſequitur delectatio vehemens, ſicut patet de illis, qui ſtudioſe aſpiciunt aliquid, quod prius non viderunt propter admirationem, poſtea autem quando conſueti ſunt videre, non fit talis operatio, vt ſcilicet ita attente videant, vel quodlibet aliud operentur, ſicut prius, ſed negligenter operantur, & ideo etiam delectatio obſcuratur, id eſt minus ſentitur. Deinde cum dicit.

l ¶ Aſſignat rationem, quare delectatio ab omnibus appetatur. Et circa hoc duo facit. Primo manifeſtat propoſitum, & dicit, quod ideo aliquis poteſt rationabiliter exiſtimare, quod omnes appetunt delectationem, quia omnes naturaliter appetunt viuere, vita autem ſecundum ſuam vltimam perfectionem in quadam operatione conſiſtit, vt in Nono oſtenſum eſt, & inde eſt, quod vnuſquiſque circa illa maxime operatur, & his operationibus inſiſtit, quæ maxime diligit, ſicut muſicus maxime inſiſtit ad audiendum melodias, & ille, qui eſt amator ſapientiæ maxime inſiſtit ad hoc, quod mente theoremata, id eſt conſiderationes ſpeculetur, vnde cum delectatio perficiat operationem, vt ſupradictum eſt, conſequens eſt, quod perficiat ipſum viuere, quod omnes appetunt, & ita rationabile eſt, quod omnes appetant delectationem ex eo quod perficit viuere, quod eſt omnibus eligibile. Secundo ibi.

m ¶ Mouet quandam dubitationem ex dictis: dictum eſt enim, quod omnes appetunt delectationem, & ſimiliter omnes appetunt viuere, quod in operatione perficitur: appetibilia autem habent ordinem ad inuicem, ſicut & ſcibilia: poteſt ergo dubitatio eſſe, vtrum homines appetant vitam propter delectationem vel è conuerſo delectationem propter vitam, & dicit, quod dubitatio dimittenda eſt ad præſens, quia iſta duo ita coniunguntur ad inuicem, quod nullo modo ſeparantur, non enim fit delectatio ſine operatione, neque rurſus poteſt eſſe perfecta operatio ſine delectatione, vt dictum eſt ſupra, videtur autem principalius eſſe operatio, quàm delectatio,

tio, nam delectatio est quies appetitus in re delectante, qua quis per operationem potitur, non autem aliquis appetit quietem in aliquo, nisi inquantum æstimat sibi conueniens. Et ideo

LECTIO VII.

a VNde videntur, & specie differre, altera n. specie sub alteris existimamus perfici, sic enim videntur, & naturalia, & quæ ab arte, puta animalia, & arbores, & picturæ, & imagines, & domus, & vas: similiter autē operationes differentes specie à differentibus specie perfici: differunt autem quæ mentis ab his quæ secundum sensus & hæ ipsæ secundum speciem, & perficientes itaque delectationes.

b Apparebit autem vtique hoc, & ex eo appropriari delectationum vnamquamque operationi quam perficit, coauget enim operationem propria delectatio, magis enim singula iudicant, & certius exquirunt cum delectatione operantes, puta Geometrici fiunt gaudentes, eo quod est geometrizare, & intelligunt singula magis: similiter autem & amantes ædificatiuam, & aliorum singuli augmentant ad proprium opus gaudentes ipso, coaugent autem delectationes, coaugentia autem propria, alteris autem specie, & propria altera specie.

c Adhuc autem magis hoc vtique apparebit ex eo, quod est ab alteris delectationes impeditiuas operationibus esse, amantes enim fistulas non possunt sermonibus attendere, si audiant fistulantem, magis gaudentes fistulatiua, quàm præsenti operatione: secundum fistulatiuam igitur delectatio eamque circa sermonem operationem corrumpit, simul autem hoc, & in aliis accidit, cum simul circa duo operetur, delectabilior enim alteram expellit, etsi multum differat secundum delectationem magis, vt neque operetur secundum alteram: propter quod gaudentes quocumque vehementer non operamur alterum & alia facimus aliis quiete placentes, puta & in theatris legumina comedentes cum praui agonizantes sint, tunc maxime ipsum operantur: quia autem quidem propria delectatio cōfirmat operationes, & diuturniores, & meliores facit, alienæ autem officiunt manifestum quod multum distant.

d Fere etenim alienæ delectationes faciunt quod propriæ tristitiæ, corrumpunt enim operationes propriæ tristitiæ, puta si huic scribere indelectabile, & triste, & ratiocinari, hic quidem non scribit, hic autem non ratiocinatur, tristi existente

A *ipsa operatio, quæ delectat, sicut quoddam conueniens videtur per prius appetibilis quàm delectatio.*

LECTIO VII.

VNde & specie voluptates differunt, nam ea quæ sunt diuersa specie, à diuersis perfici putamus, sic enim sunt, & ea quæ à natura, & ea quæ ab arte conficiuntur, vt animalia, arbores, pictura, statua, domus, vas, & similia, similiter igitur, & operationes differentes specie

B *à differentibus specie perficiuntur, operationes autem mentis ab operationibus sensus, & hæ rursus inter sese differunt specie, igitur & voluptates, quia ipsas perficiunt.*

Hoc autem & ex eo patebit, quia vnaquæque voluptas est ei propria operationi quam perficit, propria enim voluptas auget operationem, qui namque cum voluptate operantur, singula magis discernunt, atque exactius comprehendunt, Geometræ fiunt qui geometrica gaudent cōtemplatione, magisque intelligunt singula similiter,

C *& qui musicam amant, & qui ædium extruendarum delectantur arte, cæterorumque singuli omnes in opere proficiunt proprio, hoc ipso se oblectantes: voluptates igitur augent operationes, at ea quæ augent, propria sunt, quæ vero diuersis specie propria sunt, & ipsa diuersa specie sunt.*

Præterea, magis hoc ex eo videbitur ita esse, quia voluptates, quæ à diuersis sunt impediunt actiones, qui namque fistulis delectantur, nequeunt mentem sermonibus adhibere, si quempiam audierint modulantem, magis modulandi gaudentes arte quam operatione præsenti, volu-

D *ptas igitur ea, quæ à modulandi facultate prodit, operationem, quæ est circa sermones corrumpit, hoc idem & in cæteris vsu venit, cum circa duo simul quispiam operatur, operatio namque iucundior alteram excludit, etsi multum voluptate præcellat, magis extrudit, atque adeo, vt neque operetur per illam, quocirca cum vehementer aliqua re gaudemus non valde aliud agimus, & alia facimus, cum parum nobis alia placent, vt & in spectaculis, qui bellaria educunt, tum id maxime faciunt, cum viles sunt qui contendunt: cū igitur propria quidem voluptas exactas operationes reddat, & diuturniores, ac meliores*

E *efficiat, alienæ vero extenuent, atque corrumpant, constant ipsas inter sese vehementer distare.*

Alienæ namque voluptates id fere quod proprij dolores efficiunt, etenim proprij dolores operationes ipsas corrumpunt, vt si huic scribere illi rationem subducere iniucundum est, atque molestum, hic non scribit, ille ratione non subducit, quippe cum dolorem afferat operatio circa igi-

operatione, accidit itaque circa operationes contrarium à delectationibus, & tristitiis propriis, propria autem sunt quæ in operatione secundum seipsam fiunt, alienæ autem delectationes dictæ sunt, quoniam proximum, quod tristitiæ faciunt, corrumpunt enim, tamen non similiter.

A *tur operationes contrarium à propriis voluptatibus accidit, & doloribus, atque voluptates doloresue proprij sunt, qui in operatione per seipsam fiunt, alienas vero voluptates simile quid & facere diximus, quod ipsi dolore, efficiunt, corrumpunt enim, etsi non similiter operationes.*

LECTIO VII.

a ¶ POstquam Philosophus ostendit naturam delectationis, & proprietates ipsius, hic determinat differentiam delectationum adinuicem. Et circa hoc duo facit. Primo determinat de differentia delectationum, quæ sumitur ex parte operationum. Secundo de differentia delectationum, quæ sumitur ex parte subiecti, ibi. (Videntur autem, &c. Circa primum duo facit. Primo ostendit, quomodo delectationes differant specie secundum differentiam operationum, Secundo quomodo differant in bonitate & malitia, ibi.) Differentibus autem, &c.) Circa primum duo facit. Primo ostendit per rationem, quod delectationes differunt specie, secundum differentiam operationum. Secundo manifestat idem per signa, ibi. (Apparebit autem, &c.) Dicit ergo primo, quod cum delectatio sit operationis perfectio, consequens est, quod sicut operationes differunt specie, ita etiam & delectationes differre videantur: ita existimamus communiter, quasi per se notum, quod ea quæ sunt diuersa secundum speciem perficiuntur perfectionibus specie differentibus, quod quidem manifestum est circa perfectiones essentiales, quæ constituunt speciem. Idem autem necesse est esse, & circa alias consequentes perfectiones, dum modo sint propriæ, quia consequantur ex essentialibus principiis speciei, & hoc videmus accidere tam circa naturalia, quam circa artificialia: circa naturalia quidem, quia alia est perfectio animalium, quæ scilicet consistit in perspicacitate sensus, & alia arborum, quæ consistit in earum fœcunditate: circa artificialia vero, quia alia est perfectio picturarum, vt scilicet sint delectabilibus coloribus distinctæ, & alia est perfectio imaginum, vt scilicet bene repræsentent ea quorum sunt imagines, similiter etiam alia est perfectio domus, vt scilicet sit firmum acceptaculum, alia vasis, vt scilicet sit bonæ capacitatis, vnde oportet, quod operationes specie differentes perficiantur à delectationibus specie differentibus: manifestum est autem, quod operationes mentis id est intellectus differunt specie ab operationibus sensus & similiter operationes sensuum ab inuicem: diuersificantur enim secundum obiecta, & secundum potentias, quæ sunt operationum principia, vnde relinquitur, quod delectationes quę perficiũt operationes, differunt specie. Deinde cũ dic.

b ¶ Manifestat idẽ per signa. Et primo per hoc, quod operatio per propriam delectationem confortatur, ibi. (Adhuc autem, &c.) Dicit ergo primo quod hæc sic differentia delectationum, secundum operationes apparet ex eo, quod qualibet delectatio quadam affinitate appropriatur operationi, quam perficit, quia vnaquæque operatio per propriam delectationem augetur, sicut quidlibet natum est augeri per id, quod est sibi simile & conforme: videmus enim quod illi qui delectabiliter operantur quodcumque opus rationis, magis possunt singula diiudicare, & per certitudinem exquirere ea circa quæ delectabiliter negociantur, sicut Geometræ, qui delectantur in considerationibus geometriæ, magis possunt intelligere singula huiusmodi considerationis, quia mens magis detinetur in eo, in quo delectatur, & eadem ratio est de omnibus aliis, sicut de his, qui amant musicalia, & delectantur in eis, & de his, qui delectantur in arte ædificatiua, & de omnibus aliis, quod per hoc, quod gaudent in tali opere magnum augmentum faciunt ad proprium opus, & sic patet, quod delectationes augent operationes: manifestum est autem, quod ea quæ augent sunt propria his, quæ augentur, vnde oportet, quod diuersa diuersis augeantur: si igitur operationes quæ augentur per delectationes specie differunt, vt ostensum est, consequens est, quod & ipsæ delectationes augentis specie differant. Deinde cum dicit.

c ¶ Inducit aliud signum, quod sumitur ex impedimento, quod affertur operationibus per extraneas operationes. Et primo ex hoc ostendit differentiam delectationum. Secundo comparat extraneas delectationes propriis tristitiis, ibi. (Fere enim alienæ.) Dicit ergo primo, quod id quod dictum est de differentia delectationum, secundum operationes magis apparet ex eo quod operationes impediuntur per delectationes ab aliis operibus factas, ideo autem per hoc magis manifestatur propositum, quia hoc, quod delectationes augent operationes, posset attribui communi rationi delectationis, non autem propriæ secundum quam differunt delectationes adinuicem: sed manifeste apparet, quod delectationes specie differunt dum inuenitur, quod propria delectatio auget operationem, & extranea impedit: videmus enim, quod illi qui sunt amatores sonitus fistularum, non possunt attendere sermonibus, qui eis dicuntur quando audiunt aliquem fistulantem, ex eo quod magis gaudent in operatione fistulatiuæ artis, quàm in præsenti operatione, scilicet in auditione sermonum sibi dictorum, & sic patet, quod delectatio quæ fit secundum operationem fistulatiuæ artis, corrumpit operationes secundum sermonem, & ita videmus accidere in aliis cum occurrit alicui, quod simul circa aliqua duo operetur: manifestum est enim quod delectabilior operatio excludit aliam intantum, quod si sit magna differentia in excessu delectationis, homo totaliter omittit operari secundum operationem minus sibi delectabilem, & inde est, quod quando vehementer delectamur in aliquo quocumque, nihil aliud possumus operari, sed quando aliqua placent nobis quiete, id est remisse, vel parum, possumus etiam quædam alia facere: sicut patet de his, qui in theatris, id est in spectaculis ludorum delectantur, quia qui parum ibi delectantur in his, quæ vident, possunt intendere comestioni leguminũ, quæ non est multum delectabilis, & hoc maxime faciunt homines, qui inspiciunt aliquos nõ bene pugnãtes in agone, ita quod inspectatio talis pugnę nõ fit ei delectabilis, quia ergo propria delectatio cõfirmat operationes ex quib. cõsequitur, vt s. homo vehementius eis intendat, & facit eas

operationes ex quibus consequitur, vt scilicet homo vehementius eis intendat, & facit eas diuturniores, vt scilicet homo magis in eis perseueret,& facit eas meliores, id est perfectius finem attingentes, & cum hoc delectationes alienæ, id est quæ consequuntur quasdam alias operationes officiunt, id est nocent manifeste, consequitur, quod delectationes multum differunt ad inuicem, quia quod vna delectatio iuuat, alia impedit. Deinde cum dicit.

d ¶ Comparat alienas delectationes tristitiis propriis, vt ex hoc magis appareat delectationum differentia, & dicit, quod fere eundem effectum habet circa aliquam operationē delectatio aliena, scil. quem causatur ex aliqua alia operatione, & tristitia propria secundum quam, scilicet aliquis tristatur de ipsa operatione, ma-

A nifestum est enim, quod tristitia, quæ est de aliqua operatione, corrumpit ipsam, sicut si alicui scribere, vel ratiocinari sit non delectabile, vel magis triste, neque scribet, neque ratiocinabitur propter tristitiam sibi aduenientem ex tali operatione, sic ergo circa operationes contrarium effectum habent delectationes propriæ, & tristitiæ propriæ, quasi scilicet ex ipsis operationibus causantur, alienæ autem sunt, quæ causantur ex aliis operationibus,& dictum est, quod extraneæ delectationes faciunt aliquid propinquum tristitiæ propriæ, ex vtraque enim parte corrumpitur operatio, non tamen similiter, sed magis per tristitiam propriam, quæ directe,& se-
B cundum se delectationi contrariatur, aliena vero delectatio contrariatur secundum aliud, scilicet secundum operationem.

LECTIO VIII.

a DIfferentibus autem operationibus epyichia & prauitate, & his quidem eligibilibus existentibus, his autē neutris, similes habent& delectationes, secundū enim vnumquamq; operationē propria delectatio est, quæ quidem igitur studiosæ propria, epyiches, quæ autem prauæ, praua.

b Etenim concupiscentiæ bonorum laudabiles, turpium autem vituperabiles, magis autem propriæ operationibus, quæ in ipsis delectationes concupiscentiis, hæ quidem enim discretæ sunt temporibus, & natura, hæ autem propinquæ operationibus, & indiscretæ, sic vt & habeat dubitationem, si idem est operatio delectationi non tamen videtur quidem delectatio mens esse, neque sensus (inconueniens enim) sed propter non separari videtur idem quibusdam, quemadmodum igitur operationes aliæ, & delectationes.

c Differt autem visus à tactu puritate, & auditus,& olfactus à gustu, similiter vtique, & delectationes ab his, quæ circa mentem,& vtræque ab inuicem.

d Videtur autem esse vniuscuiusque delectatio propria, quemadmodum & opus, quæ enim secūdum operationem, in vnoquoque autem speculanti hoc vtique apparebit, altera enim equi delectatio & canis,& hominis, quemadmodum Heraclitus ait, Asinum fœnum vtique eligere magis quàm aurum, delectabilius enim nutrimentum auro asinis, quæ quidem igitur diuersorum specie differunt specie, eas autem quæ eorundem indifferentes, rationabile esse.

e Differunt autem non parum in hominibus, eadem quidem enim hos delectāt, hos autem contristant, ex his quidem

LECTIO VIII.

CVm autem operationes probitate differant, atque improbitate & alia quidem sint expetendæ, aliæ vero fugiendæ,& aliæ neutræ, similiter sese habent, & voluptates, nam vnicuique operationi est propria quædam voluptas, quæ igitur studiosæ propria est, ea & proba, quæ vero praua, ea est improba.

C

Etenim & cupiditates honestarum quidem laudabiles sunt, turpium vero vituperabiles, magis autem propriæ sunt operationibus voluptates, quæ sunt in ipsis, quàm cupiditates, nam hæ quidem seiunctæ sunt,& temporibus,& natura, illæ vero propinquæ sunt operationibus, atq; adeo indistinctæ, vt contentio sit, si idem sit operatio, & voluptas, non tamen ipsa voluptas mentis esse videtur operatio, neque sensus, est enim absurdum, sed quia non separatur, idem quibusdam videtur, vt igitur operationes sunt diuersæ, sic & voluptates.

D

Differt autem visus tactu puritate, & auditus, ac odoratus gustu, similiter igitur, & voluptates differunt, & ab his item ea, quæ sunt mentis, & hæ rursus differentiam inter sese suscipiunt.

Videtur autem vnicuique animalium, & propria quædam esse voluptas, sicut & opus, est enim ea quæ comitatur operationem, in singulis etiam intuenti id ita esse patebit, alia namque voluptas est equi alia canis, alia hominis,
E *quēadmodum & Heraclitus dicit, asinum stramina magis optare, quàm aurum, asinis enim pabulum auro iucundius est, voluptates igitur ea, quæ sunt diuersorum specie, differunt specie, eas vero quæ sunt eorundem, consentaneum rationi diuersas non esse.*

In hominibus autem non mediocriter discrepant, eadem enim alios dolore afficiunt, alios delectant, & aliis quidē molesta sunt odioque

tristitia & odibilia sunt, his autem delecta- A bilia, & amicabilia, & in dulcibus autem hoc accidit, non enim eadem videntur, & febricitanti, & sano, neque calidum esse debili, & bene habenti, similiter autem & in alteris hoc accidit.

f Videtur autem & in omnibus talibus esse quod videtur studioso, si autem hoc bene dicitur, quemadmodum videtur & est vniuscuiusque mensura virtus, & bonus secundum quod talis, & delectationes erunt vtique, quæ huic videntur, & B delectabilia quibus iste gaudet, quæ autem huic tristia, si huic apparent delectabilia nihil admirabile, multæ n. corruptiones, & nocumenta hominum fiunt, delectabilia autem non sunt, sed his, & sic dispositis: confessas quidem igitur turpes manifestum, quod non dicendum delectationes esse, præterquam corruptis.

g Earum autem quæ epyiches esse videntur, qualem, vel quam, dicendum hominis esse, vel ex operationibus manifestum, his enim sequuntur delectationes: C siue igitur vna est, siue plures, quæ perfecti, & beati viri has perficientes delectationes, principaliter vtique dicentur hominis delectationes esse, reliquæ autem secundo & sub multipliciter, quemadmodum operationes.

habentur, aliis vero iucunda, ac amabilia, hoc & in dulcibus accidit, non enim eadem dulcia febricitanti, atpue sano videntur, neque calidum idem infirmo, atque optimam habitudinem habenti videtur: similiter & in aliis accidit.

In omnibus autem talibus id esse tale constat, quod studioso videtur, quod si hoc recte dicitur, quemadmodum & apparet, & est atque virtus, & bonus hoc ipso quo talis est, omnium est mensura, erunt & voluptates profecto, quæ huic videntur, & iucunda quibus gaudet ipse, atque non mirum est, si ea quæ huic molesta sunt alicui videantur esse iucunda, multæ namque corruptelæ deprauationesque hominum fiunt, iucunda autem non sunt, sed his, & ita dispositis: eas igitur, quæ sunt sine controuersia turpes, constat non esse dicendum voluptates esse, nisi corruptis.

Earum vero, quæ probæ videntur esse, qualem aut quam, dicendum est hominis esse an ex operationibus constat? has enim ipsæ voluptates sequuntur, siue igitur vna sit, siue plures operationes perfecti viri atque beati, eæ voluptates, quæ has perficiunt, propriæ dicendæ sunt hominis voluptates, cæteræ vero secundo, & perparum, quemadmodum & operationes.

LECTIO VIII.

a POstquam Philosophus ostendit, quod delectationes secundum differentiam operationum differunt specie, hic ostendit, quod secundum operationum differentiam differunt in bonitate, & malitia. Et primo quantum ad bonitatem moralem. Secundo quantum ad bonitatem naturalem, quæ attenditur secundum puritatem, & impuritatem, ibi. Differunt autem, &c.) Circa primum duo facit. Primo proponit, quod intendit. Secundo probat propositum, ibi. (Et enim concupiscentiam, &c.) Dicit ergo primo, quod cum operationes, differunt secundum epyichiam, & prauitatem, id est secundum virtutem & malitiam, ita scilicet quod quædam operationes sunt eligibiles, sicut operationes virtuosæ, quædam autem fugiendæ, sicut operationes vitiosæ, quædam autem secundum speciem, neutro modo se habent, sed possunt ad vtrumque trahi, ita etiam se habet, & circa delectationes, quia cum vnicuique operationi sit aliqua delectatio propria, vt supra habitum est, delectatio quæ est propria virtuosæ operationi, est virtuosa, & illa quæ est propria prauæ operationi, est mala. Deinde cum dicit.

b ¶ Probat propositum ratione sumpta ex parte concupiscentiarum, videmus enim quod concupiscentiæ quibus aliqua bona, id est honesta concupiscuntur, sunt laudabiles, puta si aliquis concupiscat iuste, aut fortiter agere, concupiscentiæ autem rerum turpium sunt vituperabiles, puta si aliquis concupiscat furari, aut mœchari, manifestum est autem, quod magis sunt propinquæ, & propriæ operationibus delectationes, quibus in ipsis operationibus delectamur, quàm concupiscentiæ, D quibus eas concupiscimus, concupiscentiæ enim distinguuntur ab operationibus tempore, ante enim concupiscimus aliquid operari, quàm illud operemur, distinguuntur etiam secundum naturam, quia operatio est actus perfecti, concupiscentia autem imperfecti, & nondum habentis, sed delectationes sunt propinquæ operationibus, quia vtrumque est alicuius perfecti, sunt etiam & indiscretæ secundum tempus, quia si nondum aliquis operatur in tali operatione non delectatur, eo quod delectatio est rei præsentis, sicut concupiscentia rei futuræ, & in tantum delectatio propinqua est operationi, quod videtur esse dubitabile, vtrum operatio E sit idem delectationi, nec tamen dicendum est, quod sit ita: non enim potest esse delectatio, nisi in operatione sensus, vel intellectus, ea enim quæ cognitione carent, delectari non possunt, nec tamen est idem quod operatio intellectus, neque idem quod operatio sensus, nam delectatio magis ad appetitiuam partem pertinet, est autem inconueniens si delectatio aliquibus videatur esse idem operationi, propter hoc, quod ab operatione tempore non separatur, sic ergo patet, quod sicut operationes sunt alteræ, secundum virtutem, & malitiam, ita etiam & delectationes, ex quo patet inconuenienter enunciasse quos-

dam delectationibus, quod sint bonæ & malæ. Deinde cum dicit.

c ¶ Ostendit differentiam delectationum, secundum puritatem & impuritatem, manifestum est enim, quod operationes sensuum secundum puritatem differunt, purior est enim operatio visus, quam tactus, & similiter operatio auditus, & olfactus, quàm operatio gustus: dicitur autem aliqua operatio purior, quæ est immaterialior. Et secũdum hoc inter omnes sensitiuas operationes purissima est operatio visus, quia est immaterialior veluti minus habens admixtum de dispositionibus materiæ, & ex parte obiecti, quod fit sensibile in actu per lumen, quod deriuatur à corpore cœlesti, & ex parte medij, quod sola spirituali transmutatione immutantur: & propter easdem causas operatio tactus est maxime materialis, quia eius obiecta sunt conditiones materiæ passibilis, & medium non est extrinsecũ, sed coniunctum, & eadem differentia puritatis attenditur inter delectationes sensuum ad inuicem, sunt etiam operationes, & delectationes intellectus puriores operationibus, & delectationibus sensitiuis, vtpote magis immateriales. Deinde cum dicit.

d ¶ Ostendit quæ sit differentia delectationum ex parte obiecti. Et primum quantum ad animalia diuersarum specierum. Secundo quantum ad homines, quæ sunt vnius speciei, ibi. (Differunt autem, &c.) Dicit ergo primo quod, cum delectatio consequatur operationem, videtur, quod vnicuique rei sit propria delectatio, sicut & propria operatio, quod autem sit propria operatio vniuscuiusque rei apparet ex hoc, quod operationes sequuntur formas rerum, secundum quas res specie differunt, quod autem singulorum sit propria delectatio apparet, si quis velit in vno quoque considerare, manifestum est enim, quod alia est delectatio equi, & alia hominis, sicut Heraclitus dicit, quod asinus magis eligit fœnum, quàm aurum, quia delectabilius est sibi nutrimentum, quod exhibetur ei per fœnum, quàm aurum: sic igitur patet, quod eorum quæ differunt specie sunt delectationes specie differentes, sed eorum, quæ non differunt specie rationabile est, quod sit indifferens delectatio consequens naturam speciei. Deinde cum dicit.

e ¶ Ostendit differentiam delectationũ in hominibus. Et primo ostendit, quod hominum sunt diuersæ delectationes. Secundo ostendit, quod in virtuoso sit verior delectatio, ibi. (Videtur autem, &c.) Tertio ostendit, quæ sit potior delectatio inter delectationes virtuosi, ibi. (Erat autem, &c.) Dicit ergo primo, quod quamuis rationabile videatur, quod indifferentium specie sit indifferens delectatio, & ita sit in alijs animalibus, tamen in hominibus, qui omnes

A sunt eiusdem speciei, multum differunt delectationes, sicut & operationes, cuius ratio est, quia operationes, & delectationes aliorum animalium consequuntur naturalem inclinationem, quæ est eadem in omnibus animalibus eiusdem speciei, sed operationes, & delectationes hominum proueniunt à ratione, quæ non determinatur ad vnum: & inde est, quod quædam quosdam homines delectant, & quosdam contristant, & quibusdam sunt tristibilia, & odibilia, quibusdam autem, & delectabilia & amicabilia, quæ quidem sic consequuntur, quia vnusquisque delectatur in eo, quod amat, & accidit hoc, quia quidam sunt melius, vel peius

B dispositi secundum rationem, & idem accidit circa gustum dulcium; quia non videntur eadem dulcia febricitanti, qui habet gustum infectum, & sano qui habet gustum bene dispositum, quia non videtur idem esse calidum ei, qui habet debilem tactum, & ei qui bene se habet, & ita etiam est in alijs. Deinde cum dicit.

f ¶ Ostendit, quod delectatio virtuosorum sit potior inter delectationes humanas, & dicit, quod in omnibus talibus, quæ pertinent ad passiones, & operationes humanas, illud videtur esse verum, quod apparet studioso, qui habet rectum iudicium circa talia, sicut sanus circa dulcia, & si hoc bene dicitur, sicut videtur, ita quod virtus sit mensura secundum quam iudi-

C cetur de omnibus rebus humanis, & bonus inquantum est virtuosus, sequitur, quod illæ sint veræ delectationes, quæ videntur virtuoso, & illa sint vera delectabilia, quibus virtuosus gaudet, si autem aliqua de quibus tristatur virtuosus appareant alijs delectabilia, non est admirandum, hoc enim accidit propter multas corruptiones, & multiplicia hominum nocumenta, ex quibus peruertitur ratio, & appetitus, & sic illa, quæ repudiat virtuosus, non sunt simpliciter delectabilia, sed solum male dispositis, sic ergo manifestum est, quod delectationes quas omnes confitentur esse turpes, non dicendæ sunt delectationes nisi hominibus corruptis.

g ¶ Ostendit, quod aliqua est potior inter de-

D lectationes virtuosi. Et dicit, quod considerandum est inter delectationes virtuosas qualis, vel quæ sit præcipua delectatio hominis, & hoc dicit esse manifestum ex operationibus, ad quas consequuntur delectationes, quia siue sit vna operatio, siue plures, quæ sunt propriæ hominis perfecti, & beati, manifestum est, quod delectationes consequentes has operationes, sunt principaliter delectationes hominis: reliquæ vero secundario, & multipliciter sub principalibus delectationibus sunt, sicut & in operationibus accidit.

LECTIO IX.

a DIctis autem his, quæ circa virtutes, & amicitias, & delectationes, reliquum de felicitate typo transire, quia finem ipsam ponimus humanorum, resumentibus autem prædicta compendiosior erit vtique sermo.

b Diximus autem, quoniam omnino

E

LECTIO IX.

DIctis autem his, quæ ad ipsas virtutes, ac amicitias voluptatesque pertinent, de felicitate figura dicere restat, quippe cum finem humanarum rerum ipsam esse ponamus, si igitur ea quæ prius sunt dicta repetierimus, orationem sane fecerimus breuiorem.

Diximus itaque felicitatem habitum non esse

non est habitus, etenim dormienti per vitam existeret vtique, plantæ viuenti vitam, & infortunato maxime, si vtique hæc non placent, sed magis in operationem quandam ponendum, quemadmodum in his, quæ prius dicta sunt.

c Operationum autem, hæ quidem sunt necessariæ, & propter altera eligibiles, hæ autem secundum seipsas.

d Manifestum quoniam felicitatem earum, quæ secundum seipsas eligibilium aliquam ponendum & non earum, quæ propter aliud: nullo enim indigens felicitas, sed per se sufficiens: secundum seipsas autem sunt eligibiles, de quibus nihil quæritur præter operationem.

e Tales autem esse videntur, quæ secundum virtutem actiones: bona enim & studiosa agere, eorum quæ propter seipsa eligibilium, sed, & ludorum delectabiles, non enim propter altera ipsos eligunt, læduntur enim ab ipsis magis quàm iuuantur, negligentes corpora, & possessionem.

f Refugiunt autem ad tales conuersationes felicitantium multi, propter quod apud tyrannos approbantur in talibus conuersationibus eutrapeli, quæ enim appetunt, in his tribuunt seipsos delectabiles, indigent autem talibus: videntur quidem igitur felicitantia hæc quidem esse propter eos, qui in potentatibus hic vacare.

g Nullum forte signum, tales sunt, non enim in potentem esse virtus, neque intellectus à quibus studiosæ operationes, neque si ingustabiles isti existentes delectationis sinceræ, & liberales ad corporales refugiunt: propter hoc has existimandum eligibiliores esse, etenim pueri, quæ apud ipsos preciosa, optima existimant esse: irrationabile vtique quemadmodum pueris, & viris altera videntur preciosa, sic & prauis, & his qui videntur epyiches, quemadmodum igitur multotiens dictum est, & preciosa & delectabilia sunt, quæ studioso talia entia, vnicuique autem, quæ secundum proprium habitum, eligibilissima operatio, & studioso autem secundum virtutem, non in ludo ergo felicitas.

h Etenim inconueniens, finem esse lusum, & negociari, & malum pati secundum vitam omnem ludendi gratia, omnia enim (vt est dicere) alterius gratia eligimus præter felicitatem, finis enim hæc studere autem, & laborare ludi gratia insipiens videtur, & valde puerile, ludere autem, vt studeat secundum Anacharsim, recte habere videtur, requiei

A *inesset enim dormienti, per vitam & plantarum vita viuenti, & in calamitatibus maximis constituto, quòd si hæc non placent, sed ponendum est potius ipsam operationem esse quandam, vt prius est dictum.*

Et operationum, aliæ sunt necessariæ & ob alia, aliæ per seipsas sunt expetibiles.

Perspicuum est, felicitatem earum aliquam operationem esse, quæ sunt per se, & non ob aliud expetendæ, felicitas enim nullius indiget rei, sed est ex sese sufficiens, operationes autem
B *eæ per se sunt expetibiles à quibus nihil præter operationem quæritur.*

Tales vero videntur esse actus ij, qui à virtute proficiscuntur, honesta namque studiosaque agere ex his est, quæ per se expetuntur, & item ludorum, ij qui sunt iucundi, non enim ob alia ipsos expetunt, damna namque potius ex ipsis, quàm commoda suscipiunt, & corpus & patrimonium negligentes.

Confugiunt autem ad talia oblectamenta, &
C *plerique eorum, qui beati esse dicuntur, quapropter apud tyrannos in precio habentur ij, qui in talibus oblectamentis sunt dexteri, in his enim seipsos præbent iucundos, quæ illi affectant, indigent autem talibus, videntur igitur hæc ad felicitatem pertinere, propterea quod hisce vacant homines, ij qui sunt in potestatibus constituti.*

At nullum fortasse signum, tales sunt homines, nam nec virtus in potestatibus, nec intellectus consistit à quibus operationes studiosæ proficiscuntur, nec si illi cum sinceram liberalemque voluptatem non degustarint, ad corporis confu-
D *giunt voluptates, propterea putandum est has magis expetibiles esse, & pueri enim quæ apud seipsos in precio sunt, præstabilissima esse putãt: consentaneum igitur est rationi, vt pueris, & viris diuersa preciosa esse videntur, sic & prauis, & studiosis videri, vt igitur sæpe dictum est & preciosa, & iucunda sunt ea, quæ studioso viro talia sunt, vnicuique autem ea est operatio maxime expetibilis, quæ ab habitu proprio prodit, & studioso igitur ea, quæ proficiscitur à virtute: felicitas ergo non in ludo iocove consistit.*
E

Etenim absurdum foret, humanum finem iocum esse, & negocia multa molestiasve per totam vitam causa iocandi suscipere, cuncta enim fere præter felicitatem alterius expetimus gratia, hæc enim est finis: studere autem & laborare gratia ioci, stultum profecto nimisque puerile habetur, & est, iocari vero vt studeas, secundum sententiam Anacharsidis, recte sese habet, iocus enim requieti similis est, atque cum

enim assimilatur ludus, impotentes autem continue laborare, requie indigent, non vtique finis requies, fit enim gratia operationis.

continue nequeant homines laborare, indigent requiete, non est igitur ipsa requies finis, fit enim gratia operationis.

i Videtur autem felix vita secundum virtutem esse, hæc autem cum studio, sed non in ludo, melioraque dicimus studiosa ridiculis, & cum ludo, & melioris semper particulæ, & hominis studiosorum operationem, quæ autem melioris, melior, & felicior iam, potietur vtique corporalibus delectationibus, quicumque & bestialis non minus optimo, felicitatem autem nullus bestiali tribuit, si non & vitam, non enim in talibus conuersationibus felicitas, sed in his, quæ secundum virtutem operationibus, quemadmodum & prius dictum est.

At vero vita felix in virtute consistit, hæc autem vita cum studio est, & in seriis, sed non in ioco consistit, atque ea, quæ studiosa sunt seriaue, præstabiliora ridiculis, & his quæ ioco fiunt, & operationem semper melioris, & partis, & hominis studiosam magis dicimus esse, melioris vero præstabilior est, & ad felicitatem iam magis attinens, frui præterea quiuis, & mancipium voluptatibus corporis non minus, quam optimus homo potest, at felicitatem nemo mancipio tribuet, nisi & vitam tribuerit studiosam, felicitas enim non in talibus consistit modis viuendi, sed in operationibus, quæ à virtute proficiscuntur, vt prius etiam diximus.

LECTIO IX.

a POstquam Philosophus determinauit de delectatione hic determinat de felicitate. Et primo continuat se ad præcedentia. Secundo exequitur propositum, ibi. (Diximus autē, &c.) Circa primum tria facit. Primo narrat ea, quæ supra tractata sunt, dictum est enim supra de virtutibus in Secundo libro, vsque ad Octauum, de amicitiis in Octauo, & in Nono, & de delectatione in prima parte huius Decimi. Secundo dicit de quo restat dicendum, quia de felicitate, de qua oportet pertransire, & breuiter dicere typo, id est figuraliter sicut & de ceteris moralibus supra dictum est, ideo autem de felicitate dicendum est, quia communiter omnes ponunt eam finem omnium humanorum: finem autem oportet esse non ignotum, ad hoc quod absque errore operationes dirigantur ad finem. Tertio determinat modum tractandi de felicitate, & dicit, quod oportet omnia ea resumere, quæ supra in Primo dicta sunt de ipsa, sic enim erit breuior sermo, si à principio de ipsa tractetur. Deinde cum dicit.

b ¶ Exequitur propositum. Et primo manifestat genus felicitatis, ostendens quod non est habitus, sed operatio. Secundo ostendit, quod est operatio secundum virtutem, ibi. (Operationum autem, &c.) Tertio inuestigat cuius virtutis sit operatio ibi. (Si autem est felicitas, &c.) Dicit ergo primo, quod supra in Primo dictum est, quod felicitas non est habitus; sequerentur enim duo inconuenientia, quorum vnum est, quod cum habitus remaneant in dormiente, sequeretur, si felicitas esset habitus, quod inesset etiam dormienti, per totam vitam suam, vel per maximam partem eius, & hoc est inconueniens, quia dormiens non habet perfecte operationes vitæ, nisi eas, quæ pertinent ad animam vegetabilem, quæ inueniuntur in plantis, quibus felicitas attribui non potest: certum est enim, quod sensus, & motus exteriores cessant in dormiente, interiores autem phantasiæ sunt inordinatæ, & imperfectæ: & similiter si quæ sit operatio intellectus in dormiente est imperfecta, solæ autem operationes nutritiuæ partis perfectæ sunt, aliud autem inconueniens est, quia in infortunatis manēt habitus virtutum, operationes autem virtutum impediuntur in eis propter infortunia, si igitur felicitas sit habitus sequeretur, quod infortunati essent vere felices, hoc autem Stoici pro inconuenienti non habebant, ponentes exteriora bona nullo modo esse bona hominis, & ideo per infortunia nihil potest homini de sua felicitate diminui: hoc tamen est contra opinionem communem, quæ infortunium repugnare felicitati existimat, secundum ergo illos, quibus ista inconuenientia non placent, dicendum est quod felicitas non sit habitus, sed magis sit inter operationes ponenda, sicut in Primo dictum est. Deinde cum dicit.

c ¶ Ostendit, quod felicitas sit operatio secundum virtutem. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit felicitatem contineri sub operationibus, quæ sunt secundum se eligibiles. Secundo diuidit huiusmodi operationes in operationes virtutis, & operationes ludi, ibi. (Tales autem esse, &c.) Tertio ostendit, sub quibus harum felicitas contineatur, ibi. (Refugium autem &c.) Circa primum duo facit. Primo proponit quandam operationum diuisionem, & dicit, quod operationum, quædam sunt necessariæ ad aliud, & eligibiles, propter quædam alia, vt pote non appetibiles, nisi propter finem: quædam vero sunt eligibiles secundum seipsas, quia etsi nihil aliud ab eis proueniret, tamen in seipsis habent, vnde appetantur. Secundo ibi.

d ¶ Ostendit, quod felicitas contineatur sub illis operationibus, quæ sunt eligibiles, secundum seipsas, non autem secundum illas, quæ sunt eligibiles propter aliud, de ratione enim felicitatis est, quod sit per se sufficiens, & non indigeat aliquo alio, vt patet ex his, quæ dicta sunt in Primo, illæ autem operationes dicuntur secundum se eligibiles, ex quibus nihil aliud quæritur præter ipsam operationem, quasi nullo alio indigentes, ad hoc quod sint eligibiles, illæ vero, quæ sunt eligibiles propter aliud, indigent aliquibus ad hoc, quod sint eligibiles, & sic patet, quod felicitas est operatio, secundum se eligibilis. Deinde cum dicit.

e ¶ Subdiuidit operationes, secundum se eligibiles, & dicit, quod primo quidē tales esse videntur operationes, quæ sunt secundum virtutem, quia hoc est per se eligibile homini, quod eligat ea, quæ sunt per se bona & honesta, vnde & honestum à quibusdam dicitur, quod sua vi nos trahit, & sua dignitate nos allicit. Secundo videtur esse

quod sint per se eligibiles etiam operationes delectabiles, quæ sunt in ludo: non enim videtur, quod homines tales operationes, propter aliquā vtilitatem eligant, cum magis per tales operationes homines lædantur, quam iuuentur: videntur homines enim propter ludos negligere, & corpora, quæ laboribus & periculis exponunt, & possessiones, propter expensas, quæ in ludis fiunt. Deinde cum dicit.

f ¶ Ostendit sub quibus harum contineatur felicitas. Et primo ostendit, quare videatur quibusdam felicitatem esse in operatione ludi. Secūdo excludit rationem ad hoc inductam, ibi. (Nullum autem, &c.) Tertio determinat veritatem, ibi. (Etenim inconueniens, &c.) Dicit ergo primo, quod multi eorum, qui apud homines reputantur felices, confugiunt ad tales conuersationes, volentes scilicet in ludis conuersari: & inde est, quod tyranni approbant in conuersatione ludi eutrapelos, qui scilicet sciunt conuenienter ludere: vocat autem huiusmodi potentes tyrannos, quia non videntur communi vtilitati intendere, sed propriæ delectationi, qui in ludis conuersantur: ideo autem tyranni approbant eutrapelos, quia tales lusores exhibent se tyrannis delectabiles, in his quæ ipsi tyranni appetunt, scilicet in delectationibus ludi ad quas indigent talibus hominibus, sic ergo felicitas in talibus consistit, propter hoc quod huiusmodi vacant illi, qui sunt in potestatibus constituti, quos homines reputant felices. Deinde cum dicit.

g ¶ Excludit prædictam rationem, & dicit, quod ex huiusmodi potentibus, non potest accipi sufficiens signum quod felicitas in ludo consistat, in his enim non inuenitur excellētia præ aliis hominibus, nisi secundum potentiam mundanam, ex qua non sequitur, quod operationes eorum sint virtuosæ, quia virtus moralis & intellectualis, quæ sunt principia bonarum operationum, non consistit in hoc, quod aliquis sit potens, & ideo non oportet, quod operationes ludi, quibus potentes vacant, sint optimæ, & similiter etiam quantum ad appetitum, qui per virtutem rectificatur, non oportet, quod potens bene se habeat, & ideo potentes interiori gustu non percipiunt delectationē virtutis actiuæ, vel speculatiuæ quæ est sincera, id est absque corruptione eius, qui delectatur, & liberalis, quia est secundum rationem, secundum quam homo est liber in operando, & propter hoc confugiunt ad delectationes corporales, inter quas comprehenduntur delectationes ludicræ, non propter hoc est existimandum, quod huiusmodi delectationes siue operationes sint aliis eligibiliores, quia videmus, quod etiam pueri, quia carent intellectu & virtute, reputant quædam puerilia, in quibus conuersantur, esse preciosa & optima, quæ tamen non sunt magni ponderis, nec à viris perfectis aliquid reputantur: rationabile est igitur, quod sicut pueris, & viris perfectis, alia & alia videntur preciosa esse, etiam prauis & virtuosis, ostensum est autem supra multotiens, quod illa sunt vere preciosa & delectabilia, quæ talia iudicantur à virtuoso, qui est regula humanorum actuum, sicut autem vnicuique videtur esse maxime eligibilis operatio, quæ conuenit sibi secundum proprium habitum, ita etiam virtuoso est maxime eligibilis, & preciosa operatio, quæ est secundum virtutem, & ideo in tali operatione est ponenda felicitas, non autem in operatione ludi. Deinde cum dicit.

h ¶ Determinat veritatem, probans quod in operatione ludi non sit felicitas duabus rationibus, quarum prima sumitur ex hoc, quod felicitas est finis, quia scilicet si consisteret in ludo, sequeretur hoc inconueniens, quod finis totius humanæ vitæ esset ludus, ita scilicet, quod homo negociaretur, & omnia alia laboriosa pateretur solum vt luderet, & hoc ideo sequeretur, quia fere omnia alia eligimus alterius gratia, præter felicitatem quæ est vltimus finis: quod autem homo studeat speculationi, & laboret in actione propter ludum, videtur esse stultum & valde puerile, sed è conuerso, recte se videtur habere, secundum sententiam Anacharsis, quod aliquis ludat ad horam, & ad hoc, quod postea diligentius studeat, quia in ludo est quædam relaxatio & requies, homines autem cum non possunt continue laborare, indigent requie, vnde patet, quod ludus siue requies non est finis, quia requies est propter operationem, vt scilicet homo postea vehementius operetur, & sic patet, quod felicitas non consistit in ludo. Secundam rationem ponit ibi.

i ¶ Ideo enim ponunt aliqui felicitatem in ludo propter delectationem, quæ in ludo est: habet autem felicitas delectationem quandam, quia est operatio secundum virtutem, quæ cum gaudio existit, non tamen cum gaudio ludi, quia cum felicitas sit summum bonum hominis, oportet quod in optimis consistat, meliora autem dicimus virtuosa, quæ serio aguntur, quàm ridiculosa quæ fiunt ludo, & hoc sic patet, quia operatio, quæ est melioris particulæ animæ, & quæ est propria hominis, est magis virtuosa: patet autem, quod operatio, quæ est melioris partis, est melior, & per consequens felicior: potest autem contingere, quod corporalibus delectationibus potest potiri quicumque homo etiam bestialis, non minus quam optimus quicumque vir: felicitatem autem nullus tribuit homini bestiali, neque etiam parti animæ brutali, sicut non attribuitur ei vita, quæ est propria hominis, & sic patet, quod in talibus conuersationibus scilicet in delectationibus corporalibus, inter quas computantur delectationes ludi, non consistit felicitas, sed solum in operationibus, quæ sunt secundum virtutem, sicut etiam prius dictum est.

LECTIO X.

a SI autem est felicitas secundum virtutem operatio, rationabile secundum optimam, hæc autem erit optimi siue igitur intellectus hoc siue aliud aliquid, quod vtique secundum naturam

LECTIO X.

Quod si felicitas operatio est per virtutem, consentaneum est rationi per eam esse, quæ est præstabilissima, hęc autem eius fuerit quod est optimum, siue igitur mens sit hoc, siue aliquid aliud, quod quidem natura dominari

videtur principari, & dominari, & intelligentiam habere de bonis, & diuinis, siue diuinum ens & ipsum, siue eorum, quæ in nobis diuinissimum, huius operatio secundum propriam virtutem, erit vtique perfecta felicitas.

b Quoniam autem est speculatiua, dictum est, confessum autem hoc vtique videbitur esse, & his, quæ prius, & ipsi vero.

c Optima etenim hæc operatio: etenim intellectus eorum, quæ in nobis, & cognoscibilium circa quæ intellectus.

d Est autem continuissima, speculari etenim possumus continue, magis quàm operari quodcunque.

e Existimamusque oportere delectationem admixtam esse felicitati, delectabilissima autem eorum quæ secundum virtutem operationum, quæ secundum sapientiam confessa est, videtur enim philosophia admirabiles delectationes habere puritate, & firmitate, rationabile autem scientibus, quam quærentibus delectabiliorem conuersationem esse.

f Et quæ dicitur autarcia circa speculatiua maxime vtique erit, ad viuere quidem enim necessariis, & sapiens, & iustus, & reliqui quidem indigent, talibus autem sufficienter largitis, iustus quidem indiget ad quos iuste operetur, & cum quibus, similiter autem & temperatus, & fortis, & aliorum vnusquisque, sapiens autem secundum seipsum ens potest speculari, & quanto vtique sapientior fuerit magis, melius autem forte cooperatores habere, sed tamen per se sufficientissimus.

g Videbitur autem vtique ipsa sola propter seipsam diligi, nihil enim ab ipsa fit præter speculari: ab operabilibus autem vel plus, vel minus acquirimus præter actionem.

A *videtur, ac imperare, & animaduersionem habere de honestis diuinisque rebus, aut quia diuinum, & ipsum est, aut quod eorum, quæ sunt in nobis est diuinissimum, huius operatio per virtutem propriam ipsa felicitas fuerit beatitudoque perfecta.*

Dictum est autem ipsam esse contemplatiuam, atque consentaneum hoc & antea dictis, & veritati videbitur esse.

Hæc enim operatio præstabilissima est, quippe cum & mens sit eorum quæ in nobis insunt præstantissimum, & ea circa quæ mens versatur, cognoscibilium præstabilissima sint.

B

Est præterea continua maxime, nam contemplari magis continue, quàm agere quoduis possumus.

Arbitramur præterea felicitati voluptatem admixtam esse oportere; iocundissima autem operationum virtutum est ea haud dubie, quæ per sapientiam prodit, itaque philosophia mirabiles tum puritate, tum firmitate voluptates habet, atque consentaneum est rationi scientibus, quàm quærentibus oblectamentum ipsum iocundius esse.

C

Ipsa quoque sufficientia maxime fuerit in contemplatione, nam & sapiens, & iustus, & cæteri, rebus his indigent, quæ necessariæ sunt ad vitam: sed si satis his talia adsunt, iustus quidem eorum indiget, ad quos, & cum quibus egerit iuste, & temperans item, ac fortis, & singuli cæterorum: at sapiens si solus etiam sit, contemplari potest, & quo sapientior est, eo magis potest, melius autem fortasse si habeat adiutores, attamen sufficientissimus ipse est.

D

Præterea propter seipsam amari sola videtur, nihil enim ab ipsa fit præter hoc contemplatum inquam esse, at cum agimus præter ipsam actionem, aut plus aliquid, aut minus assequimur.

LECTIO X.

a POstquàm Philosoph. ostendit, quod felicitas est operatio secūdum virtutem, hic incipit ostendere cuius virtutis sit operatio, & primo ostendit hoc in generali. Secundo in speciali, ibi. (Quoniam autem est, &c.) Dicit ergo primo, quod cum Felicitas sit operatio secundum virtutem sicut & in Primo ostensum est rationabiliter sequitur, quod sit operatio secundum virtutem optimam, ostensum est enim in Primo, quod felicitas est optimum inter omnia bona humana, cum sit omnium finis, & quia melioris potentiæ melior est operatio, vt supra dictum est, consequens est, quod operatio optima hominis sit operatio eius, quod est in homine optimum, & hoc quidem secundum rei veritatem est intellectus: sed quia circa hoc diuersimode sunt

E

aliqui opinati, nec est nunc locus talia discutiendi, sub dubio ad præsens relinquit, vtrum optimū hominis sit intellectus, vel aliquid aliud: ponit tamen signa quædam ex quibus potest cognosci, quod intellectus sit optimum eorum, quæ sunt in homine, & primo quidem per comparationem ad ea, quæ infra intellectum sunt, quibus intellectus propter sui excellentiam principatur, & dominatur: principatur quidem respectu irascibilis, & cōcupiscibilis, quibus ratio siue intellectus præsidet, quasi politico principatu, quia in aliquo resistere possunt rationi, dominatur autem corporalibus membris, qui ad nutū obediunt imperio rationis absque contradictione, & ideo ratio, vel intellectus præsidet corpori, quasi seruo,

despotico principatu, vt dicitur Primo politicæ. Secundo vero ponit signa excellentiæ intellectus per comparationem ad superiora, scilicet ad res diuinas, ad quas dupliciter comparatur, Vno modo secundum habitudinem, quasi ad obiecta, solus enim intellectus habet intelligentiam de rebus essentialiter bonis, quæ sunt res diuinæ. Alio modo comparatur intellectus humanus ad res diuinas secundum connaturalitatē ad ipsas diuersimode quidem secundum diuersorum sententias: quidam enim posuerunt intellectum humanum esse aliquid sempiternum, & separatum, & secundum hoc ipse intellectus esset quoddam diuinum, dicimus enim res diuinas esse, quæ sunt sempiternæ, & separatæ; alij vero intellectum partem animæ posuerunt, sicut Aristot. & secundum hoc intellectus non est simpliciter quoddam diuinum, sed est diuinissimum inter omnia, quæ sunt in nobis propter maiorem conuenientiam quam habet cum substantiis separatis, secundum quod eius operatio est sine organo corporeo, quocunque autem modo se habeat, necesse est secundum prædicta, quod perfecta felicitas sit operatio huiusmodi optimi secundum virtutem propriam sibi, non enim potest esse perfecta operatio, quod requiritur ad felicitatem, nisi potentiæ perfectæ per habitum, quod est ipsius virtus, secundum quam reddit operationem bonam. Deinde cum dicit.

b ¶ Ostendit in speciali cuius virtutis operatio sit perfecta felicitas, & circa duo facit. Primo ostendit, quod in operatione speculatiuæ virtutis consistit perfecta felicitas. Secundo comparat felicitatem perfectam ad res exteriores, ibi. (Opus erit autem, &c.) Circa primum duo facit. Primo ostendit, quod perfecta felicitas con- Lect. 13.
sistit in operatione speculationis. Secundo præfert hanc felicitatem felicitati, quæ consistit in actione, ibi. (Secundo autem qui, &c.) Circa
Lect. 12. primum duo facit. Primo ostendit quod felicitas consistit in operatione speculatiua. Secundo ostendit qualiter se habeat ad hominem, ibi. (Talis autem vtique, &c.) Circa primum duo facit. Primo proponit, quod intendit, & dicit, quod ex supradictis in Sexto manifestum est, quod speculatiua operatio est intellectus secundum propriam virtutem eius, scilicet secundum sapientiam principaliter, quæ comprehendit intellectum, & scientiam, & quod in tali operatione consistat felicitas videtur esse consonum eis, quæ in Primo dicta sunt de felicitate, & etiam ipsi veritati. Secundo ibi.

c ¶ Probat propositum sex rationibus. Prima ergo talis est, dictum est prius, quod felicitas est optima operatio, optima autem operatio inter operationes humanas est speculatio veritatis, & hoc patet ex duobus, ex quibus pensatur dignitas operationis: vno modo ex parte potentiæ, quæ est operationis principium, & sic patet hanc operationem esse optimam, sicut, & intellectus est optimum eorum, quæ in nobis sunt, vt prius ostensum est: alio modo ex parte obiecti, quod dat speciem operationi, & secundum hoc etiam hæc operatio est optima, quia inter omnia cognoscibilia optima sunt intelligibilia, & præcipue diuina, & sic in eorum speculatione consistit perfecta humana felicitas. Secundam rationem ponit ibi.

d ¶ Ostensum est enim in Primo, quod felicitas est maxime continua, & permanens inter omnes operationes humanas continuissima est speculatio veritatis: manifestum est enim, quod magis continue potest homo perseuerare in speculatione veritatis; quàm in quacumque alia operatione, cuius ratio est, quia necesse est discontinuari operationem nostram, propter laborem quem non possumus continue ferre: labor autem, & fatigatio accidit in operationibus nostris, propter passibilitatem corporis, quod alteratur & remouetur à naturali dispositione sua: vnde cum intellectus in sua operatione minimum vtatur corpore, sequitur quod minimum eius operationi adueniat labor, & fatigatio, quæ nulla essent, si intellectus in speculando non indigeret phantasmatibus existentibus in organis corporis, & sic patet, quod maxime inuenitur felicitas in speculatione veritatis propter eius felicitatem. Tertiam rationem ponit ibi.

e ¶ Et dicit, quod sicut in Primo dictum est, Lect. 13.
communiter existimamus, quod felicitati delectatio adiungatur, inter omnes autem operationes virtutis delectabilissima est contemplatio sapientiæ, sicut est manifestum, & concessum ab omnibus: habet enim Philosophia in sapientiæ contemplatione delectationes admirabiles, & quantum ad puritatem, & quantum ad firmitatem: puritas quidem talium delectationum attenditur ex hoc, quod sunt circa res immateriales: firmitas autem earum attenditur secundum hoc, quod sunt circa res immutabiles, qui enim delectatur circa res materiales, incurrit quandam impuritatem affectus ex hoc quod circa inferiora occupatur: qui autem circa res mutabiles delectatur: non potest firmam delectationem habere, quia mutata re, aut corrupta, quæ delectationem afferebat, delectatio cessat, & quandoque in tristitiam vertitur, dicit autem delectationes Philosophiæ esse admirabiles propter inconsuetudinem talium delectationum apud multitudinem hominum, qui in rebus materialibus delectantur: speculatio autem veritatis est duplex, vna quidem quæ consistit in inquisitione veritatis, alia vero, quæ consistit in contemplatione veritatis iam inuentæ, & cognitæ, & hoc perfectius est cum sit terminus, & finis inquisitionis, vnde & maior est delectatio in consideratione veritatis iam cognitæ, quam in inquisitione eius, & ideo dicit, quod delectabilius conuersantur illi qui iam sciunt veritatem, habentes intellectum perfectum per intellectualem virtutem ipsius, vnde perfecta felicitas non consistit in quacumque speculatione sed in ea, quæ est secundum propriam virtutem ipsius: quartam rationem ponit ibi.

f ¶ Ostensum est enim in Primo, quod per se Lect. 9.
sufficientia, quæ Græce dicitur autarcia requiritur ad felicitatem, huiusmodi autem per se sufficientia maxime inuenitur circa speculatiuam operationem, ad quam homo non indiget nisi his, quæ sunt necessaria omnibus ad communem vitam, indiget enim necessariis vitæ, tam sapiens, scilicet speculatiuis, quàm etiam iustus, & reliqui habentes virtutes morales, quæ perficiunt vitam actiuam: si autem alicui dentur sufficienter necessaria vitæ, adhuc pluribus indiget virtuosus, secundum virtutem moralem, indiget enim iustus ad suam operationem aliis, & primo quidem illis ad quos debet iuste agere, quia iustitia ad alterum est, vt dictum est in Quinto. Secundo autem indiget aliquibus, cum quibus operetur

Lect. 2. iustitiam, ad quod indiget homo frequenter multorum auxilio, & eadem ratio est de temperato, & forti, & de aliis virtuosis moraliter, sed non est ita de sapiente speculatiuo, qui potest speculari veritatem, etiamsi solus secundum seipsum existat, quia contemplatio veritatis est operatio penitus intrinseca ad exterius non procedens, & tãto aliquis magis poterit solus existens speculari veritatem, quanto fuerit magis perfectus in sapiẽtia, quia talis plura cognoscit, & minus indiget ab aliis instrui, aut iuuari: nec hoc dicitur, quia con-
Lect. 1. templationem non iuuet societas, quia vt in octauo dictum est, duo simul venientes, intelligere & agere magis possunt, & ideo subdit, melius esse sapienti, quod habeat cooperatres circa considerationem veritatis, quia interdum vnus videt, quod alteri, licet sapientiori, non occurrit, & quamuis sapiens ab aliis iuuetur, tamẽ inter omnes ipse per
Lect. 9. se magis sibi sufficit ad propriam operationem, &

A sic patet, quod maxime in operatione sapientiæ inuenitur felicitas. Quintam rationem ponit ibi.

g ¶ Ostensum est enim in Primo, quod felicitas est ita per se appetibilis, quod nullo modo appetitur propter aliud: hoc autem apparet in sola speculatione sapientiæ, quod propter seipsam diligatur, & non propter aliud, nihil enim homini accrescit ex contemplatione veritatis, præter ipsam veritatis speculationem, sed in exteriorib. operabilibus semper homo acquirit aliquid præter ipsam operationem, aut plus, aut minus, puta honorem & gratiam apud alios, quæ non acquirit sapiens ex sua contemplatione nisi per accidens, inquantum scilicet veritatem con-
B templatam aliis enunciat, quod iam pertinet ad exteriorem actionem, sic ergo patet, quod felicitas maxime consistat in operatione contemplationis.

LECTIO XI.

a VIdeturque felicitas in vacatione esse, non vacamus enim vt vacemus, & bellamus, vt pacem ducamus, practicarum quidem virtutum in politicis & bellicis operationes sunt: quæ autem circa hæc actiones videntur non vacantes esse, bellicæ quidem, & penitus, nullus enim eligit bellare eius quod est bellare gratia neq; præparare bellum, videtur enim vtique omnino violentus occisor quis esse, si amicos oppugnatores quidem faceret, vt pugnæ & occisiones fierent: est autem, & quæ politici non vacans, & præter ipsum ciuiliter conuersari acquirens potentatus & honores, vel magis, & felicitatem ipsi, & ciuibus alteram existentem à politica, quàm & quærimus, vt alteram existentem, si vtique eas quidem, quæ secundum virtutes actiones politicæ & bellicæ pulchritudine, & magnitudine præcellunt hæ non vacantes, & finem aliquem appetunt, & non propter seipsas sunt eligibiles, intellectus autem operatio studio differre videtur speculatiua existens, & præter ipsam nullum appetere finem, habereque delectationem propriam, hæc autem coauget operationem, & per se sufficiens vtique, & vacatiuum, & illaboriosum, vt humanum, & quæcumque alia beato attribuuntur secundum hanc operationem apparent entia, perfecta igitur felicitas hæc vtique erit hominis accipiens longitudinem vitæ perfectam, nihil enim imperfectum est eorum, quæ felicitatis.

LECTIO XI.

VIdetur etiam in ocio felicitas ipsa consistere, negocia namque suscipimus, vt ocium habeamus, & bellum gerimus, vt in pace degamus, operationes igitur actiuarum virtutum, ciuilibus, aut bellicis in rebus versantur: C *actiones autem quę in his fiunt negociosæ sunt, atque bellicæ quidem & omnino: nemo namque bellum expetit gerere gerendi gratia belli, neque bellum ob bellum parat: videbitur enim crudelis quidam & sanguinolentus penitus esse, si faciet amicos hostes, vt pugnæ cædesque fiant, at & ipsius ciuilis negociosa est, & præter ipsam administrationem potestates comparantis, atque honores, aut felicitatem sibiipsi, & ciuibus, quæ quidem diuersa est à ciuili & quam quærimus, vt diuersam. Si igitur ciuiles quidem, & bellicæ actiones cæteris actibus, qui à virtutibus proficiscuntur pulchritudine magnitudineque præ-* D *cellunt, hæ verè negociosæ sunt, atque aliquem finem affectant, & non propter seipsas sunt expetibiles: mentis autem operatio, & studio antecellit cum contemplatiua sit, & præter seipsam nullum affectare penitus finem, habereque voluptatem propriam, quæ quidem operationem ipsam exauget, sufficientia insuper, ocium, defatigationis vacuitas, & humana, & quæcunque alia viro tribuuntur beato per hanc operationem illi inesse videntur, perfecta felicitas hominis fuerit hæc profecto sumpta longitudine* E *vitæ perfecta, nihil enim felicitatis est imperfecta.*

b Talis vtique melior erit vita ad humanam vitam, non secundum, quod homo est sic viuet, sed secundum quod diuinum aliquid in ipso existit: quanto autem differt hoc à composito, tanto &

Talis autem vita superat hominis naturam, non enim hoc ipso quo homo est ita viuet, sed quo est quid in ipso diuinum: quantum igitur hoc ab ipso composito differt, tantum & huius operatio distat ab ea quæ à virtute alia

operatio ab ea, quæ secundum aliam virtutem: si itaque diuinum intellectus ad hominem, & quæ secundum hanc diuina vita, ad humanam vitam. A

c Oportet autem non secundum suadentes humana sapere hominem, neque mortalia mortalem, sed inquantum contingit immortalem facere, & omnia facere ad viuere, secundum optimum eorum quæ in ipso, si enim & mole paruum est potentia & preciositate multum magis omnibus, superexcellit: videbitur autem, & vnumquodque esse hoc, siquidem principale melius inconueniens, B ergo fiet vtique si non sibiipsius vitam eligat sed alicuius alterius, quod prius nunc dictum congruet: proprium enim vnicuique natura optimum delectabilissimum est vnicuique & homini vtique, quæ secundum intellectum vita siquidem maxime hic homo, iste ergo felicissimus.

proficiscitur, quod si mens diuinum ad ipsum hominem est, & vita, quæ ab ea manat, diuina est, respectu ipsius vitæ humanæ.

Oportet autem non quemadmodum monent quidam humana nos sapere cum simus homines, aut mortalia cum simus mortales, sed quoad fieri potest immortales nosipsos facere, cunctaq; efficere, vt ea vita viuamus, quæ ab eo manat, quod est eorum, quæ in nobis insunt præstabilissimum, nam tam etsi paruum est mole, vitamen, & pretio multum omnibus antecellit. Videbitur autem & vnusquisque hoc esse, siquidem præcipuum est & melius, absurdum igitur esset si non suam, sed alicuius alterius expeteret vitam. Id insuper quod dictum est antea, nunc etiam accommodabitur, quod est enim natura vnicuique proprium id optimum vnicuique & iucundissimum est, & homini igitur ea vita, quæ ab ipsa proficiscitur mente, siquidem maxime hoc est homo, hæc ergo & felicissima vita.

LECTIO XI.

POsitis quinque rationibus, ex quibus ostendebatur quod felicitas consistit in speculatione veritatis, secundum conuenientiam ad ea quæ supradicta sunt, hic addit sextam, quæ procedit ex quadam conditione felicitatis; quam supra non posuerat: felicitas enim consistit in quadam vacatione: vacare enim dicitur aliquis, quando non restat ei aliquid agendum, quod contingit cum aliquis iam ad finem peruenerit, & ideo subdit quod non vacamus, vt vacemus, id est laboramus operando, quod est non vacare, vt perueniamus ad quiescendum in fine, quod est vacare, & hoc ostendit per exemplum bellantium, qui ad hoc bella gerunt, vt ad pacem optatam perueniant: est tamen considerandum, quod supra Philosoph. dicit, quod requies sit gratia operationis: sed ibi locutus fuit de requie, quia intermittitur operatio ante consequutionem finis propter impossibilitatem continuationis operandi, quæ quidem requies ordinatur ad operationem sicut ad finem: vacatio autem est requies in fine ad quam operatio ordinatur, & sic felicitati, quæ est vltimus finis, maxime competit vacatio, quæ quidem non inuenitur in operationibus virtutum practicarum, quarum præcipuæ sunt illæ, quæ consistunt in rebus politicis, vtpote ordinantes bonum commune, quod est diuinissimum, vel in rebus bellicis: quibus ipsum bonum commune defenditur contra hostes, & tamen his operibus non competit vacatio. Et primo quidem circa bellicas operationes hoc est penitus manifestum, quia nullus eligit bella gerere, aut præparare bella solum gratia bellandi, quod esset vacationem habere in rebus bellicis, qui si in bellis gerendis finem suum constituerent, sequeretur quod esset violentus & occisor, in tantum, quod etiam de amicis faceret impugnatores ad hoc quod posset pugnare, & occidere. Secundo manifestum est in actionibus politicis, quod non est in eis vacatio, sed præter ipsam conuersationem ciuilem vult homo acquirere C aliquid aliud, puta potentatus, & honores, vel quia in eis non est vltimus finis, vt in primo ostensum est, magis est decens, quod per ciuilem conuersationem aliquis velit acquirere felicitatem sibiipsi & cuilibet, ita quod huiusmodi felicitas quam intendit aliquis acquirere per politicam vitam, sit altera ab ipsa vita politica: sic enim per vitam politicam, quærimus eam quasi alteram existentem ab ipsa, hæc est enim felicitas speculatiua, ad quam tota vita politica videtur ordinata, dum per pacem, quæ per ordinationem vitæ politicæ statuitur & conseruatur, datur hominibus facultas contemplandi veritatem, si igitur inter omnes actiones virtutum moralium excellunt politicæ & bellicæ, tam pulchritudine, quia sunt maxime honorabiles, quàm etiam magnitudine, D quia sunt circa maximum bonum, commune, cum huiusmodi operationes non habeant in seipsis vacationem, sed agantur propter appetitum alterius finis, & non sunt eligibiles propter seipsas, non erit in operationibus virtutum moralium perfecta felicitas: sed operatio intellectus, quæ est speculatiua, videtur à præmissis operationibus differre secundum rationem studij, quia scilicet homo vacat huiusmodi operationi, propter seipsam, ita quod nullum alium finem præter ipsam appetit, habet etiam huiusmodi operatio propriam delectationem ex ipsa procedentem, quæ auget eam: sic igitur patet, quod secundum huiusmodi operationem speculatiuam intellectus, manifeste apparet omnia E existere in homine quæcumque solent attribui beato, sc. quod sit persufficiens, & quod vacet, & quod non laboret, & hoc dico quantum possibile est homini moralem vitam agenti, in qua vita non possunt tales perfecte existere, sic igitur in contemplatione intellectus consistit perfecta felicitas hominis, dummodo adsit diuturnitas vitæ quæ quidē requiritur ad bene esse felicitatis, secundum quod oportet nihil eorum quæ pertinet ad felicitatē esse imperfecte. Dein. cū di-

perfecta felicitas hominis, dummodo adsit diuturnitas vitæ quæ quidem requiritur ad bene esse felicitatis, secundum quod oportet nihil eorum quę pertinent ad felicitatem esse imperfectum. Deinde cum dicit. A

b ¶ Ostendit qualiter huiusmodi vita speculatiua se habeat ad hominem. Et primo ostendit propositum. Secundo excludit errorem, ibi. (Oportet autẽ non, &c,) Dicit ergo primo, quod talis vita, quæ vacat contemplationi veritatis est melior quam vita, quæ est secundũ hominẽ: cũ.n. homo sit compositus ex anima & corpore habẽs sensitiuã naturam & intellectiuam, vita homini commensurata videtur consistere in hoc, quod homo secundum rationem ordinet affectiones & operationes sensitiuas, & corporales, sed vacare soli operationi intellectus videtur esse proprium superiorum substantiarum, in quibus inuenitur sola natura intellectiua, quam participant secundum intellectum, & ideo manifestans quod dictũ est, subdit quod homo sic viuens, scilicet vacando contemplationi, non viuit secundum quod homo, qui est compositus ex diuersis, sed secundum quod aliquid diuinum in ipso existit, prout scilicet secundum intellectum diuinam similitudinem participat, & ideo quantum intellectus in sua puritate consideratus differt à composito ex anima & corpore, tantum distat operatio speculatiua ab operatione, quæ fit secundum virtutem moralem, quæ proprie est circa humana, sicut ergo intellectus per comparationem ad homines est quoddam diuinum, ita & vita speculatiua, quæ est secundum intellectum, comparatur ad vitam moralem sicut diuina ad humanam. Dein. cũ dic. B

c ¶ Excludit quorundam errorem, quia suadebant quod homo debeat intendere ad sapiendum humana, & mortales ad sapiendum mortalia, & fuit hoc dictum Symonidis poetæ, vt patet in principio metaphysicæ, quod quidem Philosophus dicit esse falsum, quia homo debet intendere ad immortalitatem quantum potest, & secundum totum posse suum facere ad hoc, quod viuat secundum intellectum, qui est optimum eorum, quæ sunt in homine, qui quidem est immortalis & diuinus: quamuis enim hoc optimum sit paruum mole, quia est incorporeum & simplicissimum, & per consequens caret magnitudine molis, tamen quantitate virtutis & preciositatis, multum excedit omnia, quæ in homine sunt, virtute quidem excedit, in suis operationibus quibus superioribus coniungitur, & inferioribus principatur, & sic quodãmodo omnia cõplectitur: preciositate autem quantũ ad dignitatẽ suæ naturæ, quia intellectus est immaterialis & simplex incorruptibilis, & impassibilis, vnumquodq; autem.i. totus homo videtur esse hoc.s. intellectus, si ita est, immo quia ita est, quod intellectus est principalius, & melius, quod sit in homine: dictũ est.n. supra in Nono, quod vnumquodq; potissime videtur esse id, quod est principalius in eo, quia omnia alia sunt quasi instrumenta illius, & sic dum homo viuit secundum operationem intellectus, viuit secundum vitam maxime sibi propriam, esset enim inconueniens, si aliquis eligeret viuere non secundum vitam propriam sui ipsius, sed secũdum vitam alicuius alterius, vnde inconuenienter dicunt, qui suadent, quod homo non debeat vacare speculationi intellectus, & cum hoc dictum sit prius in Nono, quod illud quod est secundum intellectum est proprium homini, cõgruit etiam & nunc in proposito, illud enim quod est optimum secundum naturam in vnoquoq; est maxime proprium sibi: quod autem est optimum & propriũ, consequens est quod sit delectabilissimum, quia vnusquisque delectatur in bono sibi conuenienti: sic ergo patet, quod si homo maxime est intellectus, tamquam principalissimum in ipso quod vita quæ est secundum intellectum, est delectabilissima homini, & maxime sibi propria, nec hoc est contra id quod supra dictum est, quod non est secundum homines, sed supra hominem, non est enim secundũ hominem quantũ ad naturam compositum, est autem propriissime secundum hominem quantum ad id, quod, est principalissimum in homine, quod quidem perfectisime inuenitur in substantiis superioribus: in homine autem imperfecte, & quasi participatiue, & tamen istud paruum est maius omnibus aliis, quæ in homine sunt, sic ergo patet, quod ille qui vacat speculationi veritatis, est maxime felix, quantum homo in hac vita felix esse potest. C D

LECTIO XII.

a Secundo autem, quæ secundum aliam virtutem.

b Secundum ipsam enim operationes humanæ, iusta enim & fortia, & alia, quæ secundum virtutes adinuicem agimus in commutationibus, & necessitatibus, & actionibus omnimodis, & in possessionibus quid decet vnicuique conseruantes, hæc autem esse videntur omnia humana, quædam horum autẽ, & accidere à corpore videntur & multum coappropriari passionibus moris virtus. coniugata est enim prudentia moris virtuti, & hæc prudentiæ, siquidem prudentiæ quidem principia secundum morales sunt virtutes, rectum autem moralium secundum prudentiam, conco- E

LECTIO XII.

Secundo autem est ea vita, quæ à virtute alia manat.

Operationes enim quæ ab hac prodeunt humanæ sunt, nam iusta & fortia, & cætera, quæ à virtutibus proficiscuntur, inter nosipsos agimus in commerciis, & necessitaibus, atque actibus communibus, & item affectibus vnicuique seruantes decorum, hæc autem omnia constat esse humana, nonnulla autem, & à corpore prouenire videntur, & multum virtus morũ cum affectibus iuncta est, coniuncta est etiam & prudentia moris virtuti, & hæc prudentiæ, si principia quidem prudentiæ à virtutibus ipsis emergant, rectum vero moris virtutum à prudentia manat, cum autem hæ sese sic habeãt, vt à se mutuo pendeant, sintque coniunctæ affectibus, circa ipsum compositum fuerint; at

pulatæ autem, & hæ passionibus circa compositum vtique erunt, compositi autem virtutes humanæ, & vita vtique quæ secundum has felicitas, quæ autem intellectus separata, tantum enim de ipsa dictum est, certius enim dicere maius proposito est.

c Videbitur autem vtique & exteriori largitione in parum, vel minus indigere morali, necessariis quidem enim ambobus opus ex æquali fit, etsi magis laborat circa corpus politicus, & quæcumque talia, parum vtique quidem differt, ad operationes autem multum differt: liberali quidem enim opus erit pecuniis ad agere liberalia, & iusto vtique ad redditiones: voluntates enim immanifestæ: simulant enim & non iusti iuste agere velle, forti autem potentia siquidem perficit aliquid eorum, quæ secundum virtutem, & temperato potestate: qualiter enim manifestus erit, vel iste, vel aliorum aliquis? quæritur autem quidem vtrum principalius virtutis electio, vel actiones, vt in ambabus existentis? perfectum vtique manifestum, quod in ambabus vtique erit, ad actiones autem multis opus est, & quanto vtique maiores sunt, & meliores pluribus, speculanti autem nullo talium ad operationem necessitas; sed vt conuenit dicere, & impedimenta sunt ad speculationem, secundum autem quod homo est & pluribus conuiuit, eligit secundum virtutem agere, opus habebit igitur talibus ad humaniter conuersari.

d Perfecta autem felicitas, quoniam speculatiua quædam est operatio, & huic vtique apparebit, Deos enim maxime suspicati sumus beatos, & felices esse actiones autem quales attribuere debitum ipsis? vtrum iustas, vel ridiculi apparebunt, commutationes, & dispositiones dantes, & quæcumque alia talia: sed fortes? sustinentes terribilia, & periclitantes quoniam bonum, vel liberales? cui autem dabunt? inconueniens autem, & si erit ipsis nummisma, vel aliquid tale: si autem temperati, quid vtique erunt? vel onerosa laus, quoniam non habent prauas concupiscentias, pertranseuntibus autem omnia apparebunt vtique, quæ circa actiones parua, & indigna Deis, sed tamen viuere omnes suspicati sunt ipsos, & operari ergo, non oportet enim dormire quemadmodum Endymiona, viuenti vtique ab agere ablato, adhuc autem magis à facere quid relinquitur præter speculationem, quare Dei operatio beatitudi-

A *compositi virtutes humanæ sunt, quare & ea vita, quæ ab ipsis proficiscitur, & felicitas humana est, mentis autem est separata, atque tantum de ipsa sit dictum, exacte namque dicere proposito maius est.*

Videbitur autem & externa affluentia per parum, aut minus indigere, quàm moralis, opus est enim vtrisque necessariis rebus atque sit æque quamquam circa corpus, & res tales, ciuilis homo magis elaborat, parua enim differentia B *fuerit, in operationibus autem non mediocriter different, etenim liberali quidem ad liberalitatis operationes exercendas, & iusto ad retributiones pecuniis opus erit, voluntates enim non sunt manifestæ, simulant autem, & qui non sunt iusti, agere iuste velle, forti autem opus est potentia, si agit aliquid eorum, quæ à virtute proficiscuntur, & potestate etiam temperanti: quo namque modo, aut hic, aut cæterorum quisquam manifestus erit, quæritur autem vtrum magis proprium sit virtutis electio, an ipsi actus? quippe cum in vtrisque virtus consistat, atque* C *constat, vtrisque perfectum ipsum consistere, ad actus autem multis indiget, & quo maiores pulchrioresque sunt, eo pluribus indiget, at contemplanti nullis huiuscemodi rebus ad operationem est opus, quin & impedimento fere sunt ad contemplationem, sed hoc ipso quo homo est, atque cum pluribus viuit expedit ea agere, quæ à virtute proficiscuntur, indigebit igitur talibus ad ea agenda, quæ ad hominem spectant.*

Atque felicitatem perfectam contemplatiuam quandam operationem esse, hinc quoque D *fuerit manifestum, Deos enim maxime beatos esse putamus, atque felices: at quosnam actus tribuere illis oportet? iustosne? an ridiculi videbuntur, si commutent, & deposita reddant, & huiusmodi cætera agant? at fortesne propterea quod formidolosas res sustinent periculaque subeunt honestatis ipsius causa? at liberales? at cuinam dabunt? absurdum est insuper si numismos etiam habeant, aut aliquod tale: at temperantes? ad quid nam fuerint? an laus est impor-* E *tuna, si prauas Dii cupiditates non habere dicantur? ita per omnia discurrent, cunctaque sunt circa actus parua quædam, & non Diis immortalibus sane videntur: at vero viuere ipsos vniuersi putant, quare & operari, non enim oportet illos, vt Endymionem aiunt dormire, viuenti igitur ei, cui actio, & multo magis affectio non tribuitur, quidnam aliud præter contemplationem restet? quare Dei operatio præcellens beatitudine contemplatiua sine controuersia fuerit, & humanarum igitur operationum ea homo est summe felix, quæ illi maxime est cognata.*

ne differens, speculatiua vtique erit? & A humanarum vtique quæ huic cognatissima felicissima.

e Signum autem, & non participare reliqua animalia felicitate, tali operatione priuata perfecte. Diis quidem enim omnis vita beata, hominibus autem inquantum similitudo quædam talis operationis existit, aliorum autem animalium nullum felix est, quia nequaquam communicat speculatione, inquantum vtique protendit speculatio, & felicitas, & quibus magis existit speculari; & felices esse non secundum accidens sed secundum B speculationem, hæc enim secundum seipsam honorabilis, quare erit vtique felicitas speculatio.

Signum est huius, & animalia cætera felicitatis expertia esse, tali penitus operatione priuata, nam Dijs quidem tota est vita beata, talem habentibus operationem, hominibus autem quoad ipsos talis operationis quædam inest similitudo: at animalium cæterorum nullum prorsus est felix, quippe cum nulla ex parte particeps sit contemplationis, quousque igitur contemplatio sese extendit, eousque sese extendit, & felicitas ipsa, & quibus contemplatio magis inest, non per accidens quidem sed per ipsam vtique contemplationem, hæc enim per seipsam est preciosa, quare felicitas contemplatio fuerit quædam.

LECTIO XII.

a POstquam Philosophus ostendit, quod perfecta felicitas est prima, & principalis secundum speculationem intellectus hic inducit quandam aliam secundariam felicitatem, quæ consistit in operatione virtutum moralium, & primo proponit quod intendit dicens, quod cum ille qui vacat speculationi veritatis, sit felicissimus, secundario est felix ille, qui viuit secundum C aliam virtutem, scilicet secundum prudentiam, quæ dirigit omnes morales virtutes, sicut enim felicitas speculatiua attribuitur sapientiæ, quæ comprehendit in se alios habitus speculatiuos tamquam principalior existens, ita etiam felicitas actiua, quæ est secundum operationes moralium virtutum attribuitur prudentiæ, quæ est perfectiua omnium moralium virtutum, vt in Sexto ostensum est. Secundo ibi.

b ¶ Ostendit propositum quatuor rationibus quarum prima est, quia operationes, quæ sunt secundū alias virtutes actiuas, sunt operationes humanæ, sunt. n. circa res humanas. Primo quidem circa res exteriores, quæ in vsum hominis veniunt, opera enim iustitiæ & fortitudinis, & D aliarum virtutum, quæ adinuicem agimus existunt in commutationibus, prout secundum iustitiam homines inuicem sua bona commutant existunt etiam in necessitatibus, prout scilicet vnus homo alteri subuenit in sua necessitate: existunt etiam in quibuscunque actionibus, & passionibus humanis, circa quas secundum virtutes morales conseruatur id, quod conuenit vnicuique, omnia autem prædicta videntur esse quædam humana. Secundo autem quædam ad virtutes pertinentia videntur pertinere ad corpus, & ad animæ passiones, quibus virtus moralis secundum quandam affinitatem appropriatur: multæ enim moralium virtutum sunt circa passiones, E sicut ex prædictis patet: sic ergo virtus moralis est circa humana bona inquantum est circa bona exteriora, & circa bona corporis, & circa animæ passiones: morali autem virtuti coniungitur prudentia intellectualis virtus existens, secundum quandam affinitatem, & è conuerso, quia principia prudentiæ accipiuntur secundum virtutes morales, quarum fines sunt principia prudentiæ: rectitudo autem moralium virtutum accipitur secundum prudentiam, quia facit rectam electionem eorum, quæ sunt ad finem, vt patet ex his quæ in Sexto dicta sunt, ea etiam scilicet virtus moralis, & prudentia, simul copulantur cum passionibus, quia scilicet secundum vtrumque modificantur passiones, passiones autem sunt communes totius compositi ex anima & corpore, cum pertineant ad partem sensitiuam, vnde patet, quod tam virtus moralis, quàm prudentia sunt circa compositum, virtutes autem compositi proprie loquendo sunt humanæ, inquantum homo est compositus ex anima & corpore vnde & vita, quæ est secundum has scilicet secundum prudentiam, & virtutem moralem, est humana, quæ dicitur vita actiua & per consequens felicitas, quæ in hac vita consistit est humana: sed vita, & felicitas speculatiua, quæ est propria intellectus, est separata & diuina, & tantum dicere ad præsens de ipsa sufficiat, quod autem magis per certitudinem explicetur, est aliquid maius quàm pertineat ad propositum, agitur enim de hoc in Tertio de anima; vbi ostenditur, quod intellectus est separatus, sic igitur patet, quod felicitas speculatiua est potior, quàm actiua, quanto aliquid separatum & diuinum est potius quàm id, quod est compositum & humanum. Secundam rationem ponit ibi.

c ¶ Et dicit, quod speculatiua vita & felicitas videtur parum, vel saltem minus, quàm moralis indigere, quod homini largiantur exteriora bona: verum est enim, quod ambobus, id est tam speculatiuæ, quàm morali opus est habere necessaria vitæ, puta cibum & potum, & alia huiusmodi, quamuis circa opus magis laboret actiuus quàm speculatiuus, quia exteriores actiones per corpus aguntur, tamen quantum ad hoc non est magna differentia, quin æqualiter necessariis vtraque indigeat: sed quantum ad operationes vtriusque magna est, quia virtuosus multis indiget ad suas operationes: sicut patet, quod liberali opus est pecuniis ad agendum liberaliter: & similiter iustus indiget pecuniis ad hoc, quod reddat illa quæ debet, & si quis dicat, quod actus liberalitatis est etiam velle dare, & actus iustitiæ velle reddere, quod potest esse etiā sine pecuniis, considerandū est, quod voluntates hominū non sunt manifestæ sine operationibus multi enim qui non sunt iusti, simulant se velle iuste agere: sed ad hoc quod sit manifestum de aliquo an sit fortis, indiget aliquo exteriori,

A &sic debet aliquod opus exterius fortitudinis perficere, & similiter temperatus indiget potestate vtendi delectationibus ad hoc, quod manifestetur temperantia, aliter enim nisi adsit facultas operandi, non poterit esse manifestus, neque ille virtuosus, scilicet temperatus, vel fortis, neque aliquis alius: & ideo potest quæri quid sit principalius in virtute morali, vtrum electio interior, vel actiones exteriores, cum vtrumque ad virtutem exigatur, & quamuis electio sit principalior in virtute morali, vt supra dictum est, tamen manifestum est, quod ad omnimodam perfectionem virtutis moralis requiritur non solum electio, sed etiam operatio exterior: ad actiones autem exteriores opus est homini, quod habeat multa, & B tanto plura, quanto actiones debent esse maiores & meliores: sed ille qui vacat speculationi, nullo talium indiget ad suam operationem, quinimo potest dici, quod exteriora bona impediunt hominem à speculatione propter solicitudinem, quæ ex eis ingeritur homini distrahens animum hominis, ne totaliter possit speculationi vacare: sed si homo speculatiuus indigeat exterioribus rebus, hoc erit inquantum est homo indigens necessariis, & inquantum conuiuit pluribus, quos interdum oportet iuuare, & inquantum homo contemplatiuus eligit viuere, secundum virtutem moralem, & sic indigebit talibus ad hoc, quod humaniter conuersetur: sic igitur patet, C quod felicitas speculatiua est potior quàm actiua, quæ est secundum virtutem moralem. Tertiam rationem ponit ibi.

d ¶ Et dicit, quod hoc, quod felicitas perfecta consistat in quadam speculatiua operatione, ex hoc apparet, quod Diis, id est substantiis separatis maxime videtur competere, quod sint felices, & beati, nec tamen possumus eis attribuere actiones moralium virtutum: si quis enim attribueret eis iustitiæ operationes, apparerent deridendi, vtpote commutationes facientes, vel etiam sua bona apud alios deponentes, vel quæcumque alia opera facientes, & similiter non potest eis attribui fortitudo, vt scilicet sufferant terribilia, & pericula propter bonum commune, similiter etiam non competit eis liberalitas, prout est virtus humana, non enim est assignare eis, cui mortalium dent huiusmodi dona, quæ dant homines liberaliter, quia inconueniens est, si aliquis dicat eos vti ad dandum denariis, vel aliis huiusmodi: si autem aliquis attribuat eis temperantiam, huiusmodi laus magis esset onerosa Deo, quam grata, non enim est laudabile Deo, quod non habeat prauas concupiscentias, quia non est natus eas habere, sic ergo pertranseundo omnes actiones moralium virtutum apparet, quod sunt parua, & indigna Diis, id est substantiis superioribus: sed tamen opinantur, quod viuant, & per consequens, quod operentur non enim conuenit eis, quod nihil operentur, sicut dormientes, sicut dicitur de quodam Philosopho, quia diu vixit dormiens, si igitur à vita diuina auferamus agere moralium virtutum, & prudentiæ, & adhuc multo magis auferamus à diuina vita facere, quod est proprium artis, nulla alia operatio Dei, quæ excellit in beatitudine est nisi speculatiua, & speculatione sapientiæ suæ omnia fecit, ex quo patet, quod inter operationes humanas illa, quæ est simillima diuinæ speculationi est felicissima. Quartam rationem ponit ibi.

e ¶ Et dicit, quod signum huius, quod perfecta felicitas consistat in contemplatione sapientiæ est, quod animalia irrationalia, quæ carent felicitate, omnino sunt priuata tali operatione, quia non habent intellectum, quo nos speculamur veritatem, aliquo autem modo participant operationes virtutum moralium, sicut leo actu fortitudinis, & liberalitatis. Ciconia actu pietatis ad parentes, & hoc rationabiliter: Diis enim, id est substantiis separatis, quia habent solam intellectualem vitam, tota eorum vita est bona: homines autem intantum sunt beati, inquantum existit in eis quædam similitudo talis operationis, sc. speculatiuæ: sed nullum aliorum animalium est felix, quia in nullo communicant speculatione, & sic patet, quod quantum se extendit speculatio, tantum se extendit felicitas, & quibus magis speculari, magis competit esse felices, & non secundum accidens, sed secundum speculationem, quæ est secundum se honorabilis, vnde sequitur quod felicitas principaliter sit quædã speculatio.

LECTIO XIII.

a Opus erit autem, & exteriori prosperitate homini enti, non. n. per se sufficiens natura ad speculari, sed oportet, & corpus sanum esse, & cibum, & reliquum famulatum existere.

b Non tamen existimandum multis & magnis indigere futurum felicem, si non contingit sine exterioribus bonis beatum esse, non enim in superabundantia per se sufficiens, nec iudicium, neq; actio possibile autẽ, & non principes terræ, & magis agere bona, etenim à moderatis poterit vtiq; aliquis agere secundum virtutẽ, hoc est videre manifeste: idiotæ. n. potentibus non minus videntur studiosa agere, sed & magis, sufficiens autẽ tãta existere erit. n. vita felix secundum virtutem operantis.

c Et Solon antea felices fore enunciauit, benedicens moderate his, quæ extra ditatos, agentes autem optima existimabat

D

LECTIO XIII.

Est autem opus huic, & prosperitate externa, cum sit homo, natura namque ipsa non est ad contemplandum sufficiens, sed corpus sanum esse oportet, & alimenta reliquumque famulatum adesse.

Non tamen putandum est multis, ac magnis ei opus fore, qui futurus est felix, si fieri non potest, vt sit beatus sine bonis externis: neque enim sufficientia, neque iudicium, neque actus in exuperatione consistit, sed fieri potest, vt & non principes terræ, ac maris agant honesta: E *etenim à mediocribus facultatibus potest quispiam agere per virtutem, atque id clare cernere licet, priuati namque non minus agere videntur res bonas, quàm qui sunt in potestatibus constituti, immo etiam magis, satis autem est tot facultates habere, erit enim eius vita felix, qui per ipsam operatur virtutem.*

Solon etiam bene fortasse de felicibus sensit, qui quidem eos felices dixit, qui mediocriter res habuerunt externas, & pulcherrimas res

vt

ſtimabat, & viuentes temperate, contingit enim moderata poſſidentes, agere quę oportet.

d Videtur autem & Anaxagoras non diuitem, neque potentem exiſtimare felicem dicens, quoniam non vtique admiratur, ſiquidem inconueniens appareat multis, iſti enim iudicant his, quæ extra, hæc ſentientes ſolum.

e Conſonare itaque rationibus videntur ſapientum opiniones, fidem quidem igitur, & talia habent quandam, verum autem in operabilibus ex operibus, & vita iudicatur, in his enim dominans, intendere autem prædicta oportet ad opera, & vitam inferentes, & conſonantibus quidem operibus acceptandum, diſſonantibus autem ſermones ſuſpicandum.

f Secundum intellectum autem operans, & hunc curans, & diſpoſitus optime, & Dei amantiſſimus videtur eſſe, ſi enim quædam cura humanorum Diis ſit, quemadmodum videtur & erit vtique gaudere rationabile ipſos optimo, & cognatiſſimo, hoc autem vtique erit intellectus, & diligentes maxime hoc, & honorantes, beneficiare, vt de amicis ipſis curantibus & recte, & bene operantes, quoniam autem hæc omnia ſapienti maxime exiſtunt, non immanifeſtum, Deo amantiſſimus eſt ergo: eundem autem veriſimile & feliciſſimum, quare & ſic erit, ſapiens maxime felix.

A *vt putabat egere, modeſteque vixere, fieri enim poteſt, vt mediocria poßidentes, agant ea, quæ agere oportet.*

Videtur autem, & Anaxagoras non locupletem, neque potentem felicem ipſum extimaſſe, cum dixiſſet ſe non mirari, ſi abſurdum quidem multitudini videatur, hæc enim ſentiens res ſolum externas his iudicare tantummodo ſolet.

Conſentaneæ igitur noſtris ſententiis, & ſapientum opiniones ſunt, at enim habent quidem, & talia quandam fidem, veritas tamen in his, quæ in actionem veniunt ex operibus iudi- B *catur & vita, in his enim præcipue certitudo veritatis conſiſtit: conſiderare enim oportet ea quæ antea dicta ſunt ad opera referentes, & vitam, et ſi conſonæ ſunt operibus accipienda ſunt, ſin vero diſcrepant, verba ſunt tantum putanda.*

At vero, qui mente operatur, & eam colit, diſponitur optime, is & amantißimus Dijs immortalibus eſt, nam ſi Dij curam humanarum rerum, vt exiſtimatur, aliquam habent rationi ſane conſentaneum fuerit ipſos eo gaudere, quod eſt optimum maximeque ſibi cogna- C *tum, hoc autem fuerit ipſa mens, & in eos, qui maxime hoc amant atque honorant beneficia vicißim conferre tanquam curam his quæ ſibi ſunt chara, ac diligentiam adhibentes, & recte beneque agentes: at conſtat hæc omnia maxime ſapienti ineſſe, amicißimus igitur ſapiens ipſe Dijs immortalibus eſt, eundem autem conueniens eſt, & felicißimum eſſe, quare ſapiens hoc quoque modo maxime fuerit felix.*

LECTIO XIII.

a POſtquam Philoſophus oſtendit, quid ſit perfecta felicitas, hic oſtendit, quomodo ſe habeat ad exteriora. Et primo oſtendit, quomodo ſe habeat felix ad bona inferiora. Secundo, quomodo ſe habeat ad Deum, ibi. (Secundum intellectum, &c.) Circa primum duo facit. Primo oſtendit, quantum indigeat felix exterioribus, & terrenis bonis. Secundo confirmat per auctoritatem ſapientum, ibi. (Et Solon autem, &c.) Circa primum duo facit. Primo oſtendit, quod felix indiget exterioribus. Secundo oſtendit, quod non indiget multis, & magnis, ibi. (Non tamen æſtimandum, &c.) Dicit ergo primo, quod felix cum ſit homo, opus habet exteriori proſperitate, humana enim natura non eſt ſufficiens ad ſpeculandum propter conditionem corporis, quod ad ſui ſuſtentationem indiget exterioribus rebus, ſubſtantia autem intellectualis incorporea per ſe ſufficiens eſt ad ſpeculandum: homini autem ad hoc, quod ſpeculetur, opus eſt primo habere corpus ſanum, quia per infirmitatem debilitantur vires ſenſitiuæ, quibus homo vtitur in ſpeculando, diſtrahitur etiam intentio mentis ab attentione ſpeculationis, indiget etiam homo cibo, & nutritione corporis, & reliquo famulatu, vt ſcilicet ſibi miniſtrentur omnia alia, quæ ſunt ſibi neceſſaria ad vitam humanam. Deinde cum dicit.

b ¶ Oſtendit, quod homo non indiget multis exterioribus rebus ad felicitatem, & dicit, quod etſi non contingat aliquem eſſe beatum beatitudine huius vitæ abſque exterioribus rebus ne- D ceſſariis ad vitam humanam, non tamen eſt exiſtimandum, quod ad hoc, quod aliquis fiat felix, indigeat multis & magnis diuitiis, quod enim aliquis ſit ſibi per ſe ſufficiens, quod requiritur ad felicitatem, non conſiſtit in ſuperabundantia diuitiarum, paucis enim indiget natura, ſuperabundantia autem facit minus per ſe ſufficientes, indiget enim homo multorum auxilio, ſeu miniſterio ad cuſtodiendas, & gubernandas ſuperabundantes diuitias: ſimiliter etiam rectitudo iudicij tam rationis ſpeculatiuæ, quam practicæ, & exterior actio virtuoſa poteſt eſſe abſque diuitiarum abundantia, & quia hoc manifeſtum erat quantum ad iudicium rationis, manifeſtat hoc conſequenter quantum ad actionem virtutis, quæ pluri- E bus indigere videtur, vt ſupra dictum eſt, & dicit, quod poſſibile eſt quod illi qui non ſunt principes terræ & maris, quaſi in diuitiis non ſuperabundantes, bene operari poſſint: ſi enim aliquis moderate habeat de bonis exterioribus, poterit operari ſecundum virtutem: quod manifeſto apparet experimento: homines enim idiotæ, id eſt populares & priuatam vitam agentes, videntur agere virtuoſa non minus quã potentes, nam potentes impediuntur à multis virtuoſis actibus, tum propter nimias occupationes, & ſoli-

citudines, tum etiam propter superbiam, & abundantiam diuitiarum: sufficit autem ad felicitatem quod homo tantum habeat de exterioribus bonis, quod possit virtuosa operari, quia si aliquis operetur secundum virtutem, esset vita eius felix, cum felicitas in operatione virtutis consistat, sicut prius dictum est. Deinde cum dicit. A

c ¶ Confirmat quod dictum est per dicta sapientium. Et primo proponit eorum dicta. Secundo ostendit in proposito eis esse credendum, ibi. (Consonare itaque, &c.) Circa primum duo facit. Primo introducit dictum Solonis, qui illos enunciauit esse felices, qui moderate sunt ditati, quantum ad exteriora bona huiusmodi enim maxime inueniuntur agere B virtuosa, & viuere temperate, quia aliqui moderatas diuitias possidentes possunt agere, quæ oportet, à quo impediuntur tam illi, qui superabundant in diuitiis propter nimiam solicitudinem, vel propter elationem, quàm etiam illi, qui in talibus deficiunt, quos oportet nimis solicitari circa victum quærendum: deficit etiam eis in pluribus opportunitas bene operandi. Secundo ibi,

d ¶ Inducit ad idem sententiam Anaxagoræ, cui videbatur, quod aliquis, neque diues, neque potens potuit esse felix, nec mirabatur, si hoc videatur inconueniens multis, quia multitudo hominum iudicat secundum exteriora bona, quæ sola cognoscit, ignorat autem bona rationis, quæ C sunt vera hominis bona, secundum quæ aliquis est felix. Deinde cum dicit.

e ¶ Ostendit, quod dictis sapientium in hac materia est acquiescendum, concludens ex prædictis, quod opiniones sapientum consonant rationibus, vnde habere videntur quandam fidem, sed in operabilibus magis iudicatur verum circa dictum alicuius ex operibus, & ex modo viuendi ipsius, quàm etiam ex ratione, quia dominans, id est, id quod est principale circa operabilia, consistit in his, scilicet operibus, & modo viuendi: non enim circa talia principaliter quæritur cognitio, sed opus, vt in Secundo habitum est, & ideo ea, quæ dicta sunt, oportet considerare per comparationem ad opera, & vitam sapientum, & ea quibus opera sapientum consonant, sunt acceptanda, puta, quod non requirantur ad felicitatem superabundantes diuitiæ, quas sapientes non quærunt, si vero dissonant opera, suspicandum est, quod sint sermones veritatem non habentes, sicut patet de sententia Stoicorum, qui dicebant exteriora nullum bonum hominis esse, cuius contrarium in operationibus eorum apparet, appetunt enim ea, & quærunt tanquam bona. Deinde cum dicit.

f ¶ Ostendit, quomodo felix se habeat ad superiora, scilicet ad Deum, & dicit, quod felix felicitate speculatiua, quia operatur secundum intellectum contemplando veritatem, & curam suam apponit ad bona intellectus, videtur esse optime dispositus, in quantum excellit in eo, quod optimum hominis est, & etiam quantum amantissimus Deo: supposito enim, sicut rei veritas habet, quod Deus habet curam, & prouidentiam de rebus humanis, rationabile est, quod delectetur circa homines, de eo quod est optimum in eis, & quod est cognatissimum, id est simillimum Deo, quod quidem est intellectus, vt ex præmissis patet, & per consequens rationabile est, quod Deus maxime benefaciat his, qui amant intellectum & honorant, ipsum bonum intellectus omnibus aliis præferentes, quasi ipsi Dij curent de his, qui recte & bene operantur: manifestum est autem, quod omnia prædicta conueniunt sapienti, sapiens enim diligit & honorat intellectum, qui maxime amatur à Deo inter res humanas: sapiens etiam bene & recte operatur, relinquitur ergo, quod ipse sit Deo amantissimus, ille autem est felicissimus, qui maxime amatur à Deo, qui est fons omnium bonorum, relinquitur etiam secundum hoc, quod quia felicitas hominis dicitur esse per hoc, quod amatur à Deo, quod sapiens est maxime felix, ex quo patet, quod vltimam felicitatem humanam ponit Aristoteles in operatione sapientiæ, de qua supra in Sexto determinauit: non autem in continuatione ad intelligentiam agentem, vt quidam fingunt, attendendum etiam, quod in hac vita non ponit perfectam felicitatem, sed talem, qualis potest competere humanæ, Lect. 16. & mortali vitæ, vnde & supra in Primo dixit, beatos autem, vt homines, &c.

D

LECTIO XIV.

a Vtrum igitur si de his, & virtutibus, adhuc autem de amicitia, & delectatione sufficienter dictum est in typis, finem habere existimandum electionem?

b Vel quemadmodum dicitur, non est in operabilibus finis speculari singula & cognoscere, sed magis operari: ipsa nihil igitur de virtute sufficiens scire, sed habere, & vti tentandum, vel si aliqualiter aliter boni efficiantur. E

c Siquidem ergo essent sermones per se sufficientes ad facere studiosos, multæ vtique mercedes, & magnæ, & iuste fierent secundum Theognim, & oportebit vtique has tribuere, nunc autem videntur prouocare quidem, & mouere iuuenum liberales posse sermones, & morem no-

LECTIO XIV.

Etenim si de his, atque virtutibus, & insuper de amicitia voluptateve satis figura diximus, estne putandum nostrum propositum iam finem habere?

An quemadmodum dicitur, non est in hoc rebus agendis finis, perspexisse cognouisseque singulas, sed potius agere? nec de virtute scire sat est, sed enitendum est ipsam habere, ac vti, vel si quo alio modo boni efficiamur.

Si igitur verba sufficerent ad faciendos homines bonos, multas iure mercedes secundum Theognidem, atque magnas afferrent, & comparare ea oporteret, nunc vero iuuenes quidem liberos hortari ac prouocare, moribusque ingenuis, veræq; honestatis amatoribus idoneis ad obtemperandum, educatione bona iam factis persuadere

bilem, & vt vere amantem bonum facere vtique catacochimum ex virtute, multos autem non posse ad bonitatem prouocare: non enim nati sunt verecundiæ obedire, sed timori, neque recedente à prauis propter turpe, sed propter pœnas: passione enim viuentes proprias delectationes persequuntur per quas ipsæ erunt, fugiunt autem oppositas tristitias, boni autem & vere delectabilis, neque intellectum habent non gustatiui existentes. Tales autem, quis vtique sermo transformaret? non enim possibile, vel non facile, quæ ex antiquo consuetudinibus comprehensa, sermone transmutare.

d Amabile autem forte est, si omnibus existentibus per quæ epyiches videmur fieri, accipiamus virtutem. Fieri autem bonos existimant, ij quidem natura, ij autem consuetudine, ij autem doctrina. Quod quidem igitur natura manifestum, quod non in nobis existit: sed secundum aliquam diuinam causam: vt vere bene fortunatis existit, sermo autem & doctrina nequando non in omnibus potest. Sed opus est præparatam esse consuetudinibus auditoris animam ad bene gaudere, & odire: quemadmodum terram nutrientem semen. Non enim vtique audiet sermonem commonentem, neque intelliget, qui secundum passionem viuit. Sic autem habentem, qualiter possibile persuaderi? Totaliter autem non videtur sermoni cedere passio, sed violentiæ. Oportet vtique morem præexistere aliqualiter proprium virtutis diligentem bonum, & aspernantem turpe.

e Ex iuuene autem ductione recta sortiri ad virtutem difficile non talibus nutritum legibus. Temperate enim viuere, & perseueranter, non delectabile multis: specialiterque iuuenibus. Propter quod legibus oportet ordinatam esse nutritionem ipsorum, & ad inuentiones. Non erunt enim tristia consueta facta.

f Non sufficiens autem forte iuuenes existentes, nutritione, & cura potiri recta, sed oportet, & virum adinuenire ipsa, & assuefieri. Et circa hæc indigemus legibus, & totaliter vtique circa omnem vitam. Multi enim necessitati, magis quàm sermoni obediunt, & iacturæ quàm bono.

g Propter quod existimant legis positores oportere quidem aduocare ad virtutem, & prouocare boni gratia, & obedientibus his, qui epyiches consuetudinibus præcedentibus, inobedientibus autem, & degenerioribus existentibus, & pœnas, & punitiones apponere. Insana-

A *verba possunt: vulgus autem ad probitatem incitare nequeunt, non enim sunt tales, vt ob pudorem obtemperent, sed ob metum, nec vt à prauis ob turpitudinem abstineant rebus, sed ob pœnam: an quia affectibus viuunt, persequuntur quidem proprias voluptates, & ea quæ illas efficiunt. Fugiunt autem dolores oppositos. Honestatis autem voluptatisque veræ nullam prorsus habent animaduersionem: quippe cum eas non degustarint. Tales igitur, quænam verba traducere moderarique possent? Fieri enim non potest: aut non facile fit, vt ea verbis mutentur,* B *ac extrudantur, quæ impressa sunt moribus temporeque diuturno retenta.*

Amabile autem est fortasse si cum omnia essent, quibus boni fieri videmur, participes virtutis efficiamur. Fieri vero bonos alij natura, alij consuetudine, alij doctrina putant. Natura igitur vt constat, non in nostra est potestate: sed inest his hominibus per causam quandam diuinam, qui vere sunt fortunati. Verba autem præceptionesve, in omnibus vires habent, sed opus est auditoris animum antea moribus esse cultum ad recte gaudendum, ac abhorrendum, perinde, C *atque terram, quæ semina sit nutritura, qui namque viuit cum perturbatione non audiet ea verba, quæ dehortantur, neque intelliget. Is vero, qui ita dispositus est, qui fieri potest, vt dissuadenti obtemperet? Omnino autem non verbis ipsa perturbatio, sed vi edit: mores igitur præcedant aliquo modo virtuti familiares oportet amantes bonum, atque abhorrentes à turpi.*

D

Difficile autem est, vt ab adolescentia recte quis ad virtutem instituatur non sub talibus legibus educatus. Modeste namque viuere continenterque plerisque hominibus præsertim, & iuuenibus non est iucundum: quapropter educationem atque officia à legibus instituta esse oportet; non enim dolorem afferent si fuerint consueta.

Fortasse autem non sufficit dum sunt adolescentes, rectam educationem, & curam esse adeptos, sed cum oporteat viros quoque factos E *ipsa agere, ac assuescere, & in his, & omnino omni in vita legibus est opus. Multitudo enim necessitati, potius quam rationi, & pœnis quam honestati paret.*

Idcirco sunt qui sunt legumlatores oportere censent ad virtutem inuitare, ac prouocare honestatis gratia: propterea quod ij qui probi sunt ob consuetudinem præcipue obtemperabunt. Aduersus autem inobedientes, & hebetiores ingenio, castigationes pœnasque instituere. At eos, qui curari ac emendari nequeunt, extrudere, at-

biles autem totaliter exterminare. Epyichem quidem enim ad bonum viuentem sermonibus obedire, prauum autem delectationem appetentem tristitia puniri, quemadmodum subiugale. Propter quod & aiunt, oportere tales fieri tristitias, quæ maxime contrariantur amatis delectationibus.

A *que exterminare. Probum enim hominem, & ad honestatem viuentem rationi obtemperaturum inquiunt esse. Improbum vero voluptatem affectantem dolore afficiendum esse, perinde atque iumentum. Quapropter, & eos dolores afferri oportere dicunt, qui maxime concupitis voluptatibus aduersantur.*

h Si igitur quemadmodum dictum est, futurum bonum oportet nutriri bene, & assuefieri, deinde sic, & adinuentionibus studiosis viuere, & neque nolentes, neque volentes agere praua. Hæc autem vtique fient viuentibus secundum quendam intellectum, & ordinem rectum habentem fortitudinem. Paterna quidem igitur præceptio non habet forte, neque coactum, neque totaliter quæ vnius viri, non regis existentis, vel alicuius talis. Lex autem coactiuam habet potentiam, sermo ens ab aliqua prudentia, & intellectu.

Quod si eum, qui bonus futurus sit bene educatum, vt dictum est, ac moribus bonis assuefactum esse oportet, deinde bonis in exercitiis viuere, & neque inuitum, neque sponte res agere
B *prauas, hæc autem fuerint si mente aliqua rectoque ordine vires habente viuatur. Igitur patris quidem præceptio vires non habet, neque necessitatem, neque vllius omnino vnius viri, nisi sit rex, aut aliquis talis. Lex autem vim habet cogentem, quæ quidem est sermo ab aliqua prudentia, atque mente profectus,*

i Et hominum quidam odiunt contrariari moribus, etsi recte hoc ipsum operentur. Lex autem non est onerosa præcipiens epyiches·

Et hominum quidam eos odisse solent, qui appetitionibus aduersantur, etsi recte idipsum faciunt. Lex autem non est eis molesta probitatem
C *iubens.*

LECTIO XIV.

a POstquam Philosophus determinauit de fine virtutis, considerato in ipso homine virtuoso, qui est delectatio, vel felicitas, hic determinat in alium finem, qui accipitur per comparationem ad bonum commune, ostendens, quod præter prædictam doctrinam moralium, necesse est esse aliam legis positiuam, quæ intendit ad bonum commune, & circa hoc tria facit. Primo ostendit necessarium esse legis positionem. Se-
Lect. 15. cundo necessarium esse, quod aliquis fiat legis
Lect. 16. positiuus, ibi. (In sola autem, &c.) Tertio ostendit qualiter possit fieri legis positiuus, ibi. (Igitur post hoc, &c.) Circa primum duo facit. Primo mouet quæstionem, vtrum scilicet si sufficienter dictum est in typis, id est quantum typice, & figuraliter dici debuit, de his scilicet quæ pertinent ad felicitatem, & virtutibus, & de amicitia, & delectatione existimandum sit, quod electio verum habeat finem, & complementum, qua scilicet eligimus tractare de bono humano, vel adhuc etiam aliquid superaddendum. Secundo ibi.

b ¶ Determinat veritatem, ostendens quod adhuc aliquid aliud requiritur. Et primo ostendit, quod requiritur aliquem fieri bonum. Secundo ostendit, quod ad hoc quod aliquis fiat bonus, requiritur consuetudo vitæ bonæ, ibi. (Siquidem igitur essent, &c.) Tertio ostendit, quod ad hanc consuetudinem habendam requiritur legis positio, ibi. Ex iuuene autem, &c.) Dicit ergo primo, quod finis scientiæ quæ est circa operabilia, non est cognoscere, & speculari singula, sicut in scientiis speculatiuis, sed magis facere ipsa, & quia secundum virtutem sumus boni, & operatores bonorum, non sufficit ad scientiam quæ intendit bonum humanum, quod aliquis cognoscat virtutem, sed tentandum est quod aliquis habeat eam, scilicet secundum habitum, & vtatur ea scilicet secundum actum, vel si aliquis existimet quod per alium modum possit homo fieri bonus, quam per virtutem, tentandum est illud habere. Deinde cum dicit.

c ¶ Ostendit, quod ad hoc quod aliquis fiat bonus, requiritur consuetudo, & primo ostendit, quod ad hoc non sufficit solus sermo persuasiuus. Secundo ostendit, quod necessaria est consuetudo, ibi. (Amabile autem, &c.) Dicit ergo primo, quod si sermones persuasiui per se sufficerent ad faciendum homines studiosos multæ & magnæ mercedes deberentur alicui secundum
D Theognim, id est propter artem persuadendi ad bonum, & esset omnino necessarium, quod magnæ mercedes retribuerentur persuasoribus, sed non ita est vniuersaliter: videmus enim quod sermones persuasiui, possunt prouocare, & mouere ad bonum iuuenes liberales, qui scilicet non sunt subiecti vitiis, & passionibus, & qui habent nobiles mores, inquantum sunt apti ad operationes virtutum, & qui vere amant bonum possunt fieri catacochimi, id est repleti virtute & honore: tales enim qui sunt bene dispositi ad virtutem, ex bonis suasionibus prouocantur ad perfectionem virtutis, sed multi hominum non possunt per sermones prouocari ad bonitatem, quia non obediunt verecundiæ, quæ timet turpitudinem, sed
E magis coercentur timore pœnarum, non enim recedunt à prauis operibus propter eorum turpitudinem, sed propter pœnas quas timent, quia enim viuunt secundum passiones, & non secundum rationem, per quas passiones proprie magis in eis accrescunt, & fugiunt tristitias contrarias quæsitis delectationibus, quæ per pœnas eis inferuntur, non autem intelligunt id, quod est verebonum, & delectabile neque etiam dulcedinem eius gustu percipere possunt, tales autem homines nullo sermone transmutari possunt: ad

hoc enim quod aliquis sermone transmutetur, requiritur quod proponatur homini aliquid, quod accepter: ille autem, cui non sapit bonum honestum, sed inclinatur ad passiones, non acceptat quicquid proponatur sermone inducente ad virtutem. Vnde non est possibile, vel saltem non est facile, quod aliquis per sermonem possit hominem transmutare ab his quæ per antiquam consuetudinē comprehēdit. Sicut etiam in speculatiuis, non posset reduci ad veritatem ille, qui firmiter adhæreret contrariis principiorum, quibus in operabilibus proportionantur fines, vt supra dictum est. Deinde cum dicit.

d ¶ Ostendit, quod requiritur consuetudo ad hoc quod aliquis fiat bonus, & dicit, quod non debemus esse contenti solis sermonibus ad acquirendum virtutem, sed multum debet esse carum nobis, si etiam habitis omnibus per quæ homines videntur fieri virtuosi, consequamur virtutem. Circa quæ triplex est opinio. Quidam enim dicunt, quod homines fiunt boni per naturam, puta ex naturali complexione cum impressione corporum cœlestium: quidam vero dicunt, quod homines fiunt boni per exercitium: alij vero dicunt, quod homines fiunt boni per doctrinam, & hæc quidem tria aliqualiter vera sunt. Nam & naturalis dispositio proficit ad virtutem secundum quod in Sexto dictum est, quod quidam mox à natiuitate videntur fortes, vel temperati, secundum quandam naturalem inclinationem. Sed huiusmodi naturalis virtus est imperfecta, vt ibidem dictum est. Et ad eius perfectionem exigitur, quod superueniat perfectio intellectus, seu rationis. Et propter hoc exigitur doctrina, quæ sufficeret, si in solo intellectu seu ratione virtus consisteret, secundum opinionem Socratis, qui ponebat virtutem esse scientiam. Sed quia requiritur ad virtutem rectitudo appetitus, necessaria etiam est consuetudo, per quam appetitus inclinetur ad bonum. Sed illud quod ad naturam pertinet, manifestum est, quod non existit in potestate nostra. Sed prouenit hominibus ex aliqua diuina causa, puta ex impressione cœlestium corporum, quantum ad corporis humani dispositionem, & ab ipso Deo, qui solus est supra intellectum, quantum ad hoc, quod mens hominis moueatur ad bonum. Et ex hoc homines vere sunt bene fortunati, quod per diuinam causam inclinantur ad bonum, vt patet in capitulo de bona fortuna. Dictum est autem supra, quod sermo & doctrina non habet efficaciam in omnibus, sed oportet ad hoc quod habeat efficaciam in aliquo, quod auditoris anima ex multis bonis consuetudinibus sit præparata ad gaudendum de bonis, & ad odiendum mala, sicut oportet etiam terram esse bene cultam ad hoc quod nutriat bene semen. Sic enim se habet sermo auditus in anima, sicut semen in terra. Ille enim qui viuit secundum passiones, non libenter audiet sermonem monentis, neque etiam intelliget ita, quod iudicet illud esse bonum ad quod inducitur. Vnde non potest ab aliquo persuaderi. Et vt vniuersaliter loquamur, passio quæ per consuetudinem firmata in homine dominatur, non cedit soli sermoni, sed oportet adhibere violentiam, vt scilicet homo compellatur ad bonum. Et sic patet, quod ad hoc quod sermo monentis in aliquo efficaciam habeat, oportet præexistere consuetudinem, per quam homo acquirat morem proprium virtutis, vt scilicet diligat bonum honestum, &

A abominetur turpe. Deinde cum dicit.

e ¶ Ostendit, quod ad bonam consuetudinem requiritur legis positio. Et primo ostendit, quod per legem omnes fiunt boni. Secundo ostendit, quod hoc sine lege congrue fieri non potest, ibi. (Si igitur, &c.) Circa primum duo facit. Primo ostendit propositum. Secundo inducit ad hoc quoddam signum, ibi. (Propter quod, &c.) Circa primum duo facit. Primo ostendit propositum quantum ad iuuenes. Secundo quantum ad alios, ibi. (Non sufficiens, &c.) Dicit ergo primo, quod difficile est, quod aliquis ab ipsa iuuentute manuducatur ad virtutem secundum bonas consuetudines, nisi nutriatur sub bonis

B legibus, per quas quædam necessitas indicatur homini ad bonum. Quod enim aliquis viuat temperate, abstinendo scilicet à delectabilibus, & perseueranter, vt scilicet non recedat à bono propter labores, & tristitias, non est delectabile multis hominibus, & specialiter iuuenibus, qui sunt proni ad delectationes, vt in Septimo dictum est. Et ideo oportet, quod nutritiones puerorum, & adinuentiones eorum sint ordinatæ per bonas leges, ex quibus quodammodo iuuenes compellantur consuescere ad bona, quæ quando iam in consuetudinem venerunt, non erunt tristia sed magis delelectabilia. Deinde cum dicit.

C *f* ¶ Ostendit quod etiam alij indigent legislatione. Et dicit, quod non sufficit, quod homines solum dum sunt iuuenes bene nutriantur secundum leges, & bona cura de his habeatur, sed etiam plus quando aliquis factus est vir, oportet quod adinueniat vias honestas ad operandum, & quod in talibus consuescat. Et ad hoc indigemus legibus, & non solum à principio, quando scilicet aliquis incipit fieri vir, sed etiam vniuersaliter per totam vitam hominis. Multi enim sunt, qui magis obediunt necessitati, id est coactioni, quam sermoni. Et magis obediunt iacturæ, id est damno, quod incurrunt pro pœnis, quàm bono honesto. Deinde cum dicit.

D *g* ¶ Inducit quoddam signum ad propositum. Et dicit, quod quia ad bonam vitam hominis requiritur necessitas inducta per legem, inde est, quod quidam legis positores extimant, quod oportet homines aduocare ad virtutem, ita scilicet vt virtuosi, qui propria sponte obediunt rebus honestis, per præcedentes consuetudines prouocent ad bonum: puta ostendendo honestatem eius, quod proponitur. Sed his qui sunt inobedientes, & mores degeneres habent, apponunt pœnas corporales, puta flagella & diuersas punitiones vituperando eos, & in propriis rebus damnificando. Illos autem, qui sunt totaliter insanabiles exterminant; sicut cum suspendunt latronem. Et hoc ideo, quia virtuosus, qui suam vitam ordinat ad bonum soli sermoni obe-

E dit, quo bonum proponitur. Sed homo prauus, qui appetit delectationem, debet puniri per tristitiam, seu dolorem: quemadmodum subiugale, id est sicut asinus ducitur flagellis. Et inde est, quod sicut dicunt, oportet tales tristitias adhibere, quæ maxime contrariantur amatis delectationibus, puta si aliquis inebriauit se, quod detur ei aqua ad bibendum. Deinde cum dicit.

h ¶ Ostendit, quod lex est necessaria, ad hoc quod homo fiat bonus. Et hoc duabus rationibus. Quarum prima est, quia oportet eum, qui est futurus bonus, bene nutriri & consuescere, &

quod postea viuat secundum adinuentiones rectarum viarum, ita quod abstineat à prauis, siue propria voluntate, siue etiam contra suam voluntatem coactus. Quod quidem non contingit, nisi vita hominis dirigatur per aliquem intellectum, qui habeat, & rectum ordinem ad hoc, quod ducatur ad bonum, & habeat fortitudinem, id est vim coactiuam, ad hoc quod compellat nolentes. Quam quidem vim coactiuam non habet præceptum paternum: neque cuiusque alterius hominis persuadentis: qui non sit Rex, vel in aliquo alio principatu constitutus. Sed lex habet coactiuam potestatem, inquantum est pro-

A mulgata à rege, vel principe. Et est sermo præcedens ab aliqua prudentia, & intellectu dirigente ad bonum. Vnde patet, quod lex necessaria est ad faciendum homines bonos. Secundam rationem ponit ibi.

i ¶ Et dicit, quod homines, qui volunt contrariari moribus alicuius, habētur odio ab eo, cui contrariantur, etsi recte hoc faciant. Æstimatur enim, quod faciant hoc ex aliquo malo zelo. Sed lex, quæ præcepit honesta, non est onerosa. id est grauis vel odiosa, quia communiter proponitur. Vnde relinquitur, quod est lex necessaria ad faciendum homines bonos.

LECTIO XV.

a IN sola autem Lacedęmoniorum ciuitate cum paucis legis positor curam videtur fecisse; & nutritionis, & adinuentionum. In pluribus autem ciuitatum neglectum est de talibus & viuit vnusquisque vt vult cyclopice disponens, & de pueris, & vxoribus. Optimum quidem igitur fieri communem curam & rectam, & operari ipsum posse. Communiter autem negligentibus, vnicuique videbitur vtique conuenire suis filiis, & amicis ad virtutem conferre, vel eligere quidem. Maxime autem vtique hoc posse videbitur ex dictis legis positiuus factus.

b Communes quidem enim curæ manifestum quoniam per leges fiunt. Epyiches autem quæ per studiosas. Scriptas autem, vel non scriptas nihil vtique videbitur differre, neque per quas vnus, vel plures erudientur. Quemadmodum nec in musica, & exercitatiua, & aliis rudimentis. Quemadmodum enim in ciuitatibus potestatem habent legalia, & mores, sic in domibus paterni sermones, & mores. Et adhuc magis propter cognationem, & beneficentia: præexistunt enim diligentes, & facile obedientes naturæ.

c Adhuc autem & differunt secundum vnumquodque disciplinæ communium quemadmodum in medicinali. Vniuersaliter quidem enim febricitanti confert abstinentia & quies, alicui autem forte non. Et pugil forte, nec omnibus eandem pugnam circumponit. Certius autem agere videbitut vtiq; vnumquodque propria cura facta. Magis enim conueniente potitur vnusquisque, Sed curabit quidem optime, secundum quod medicus, & exercitatiuus, & omnis alius vniuersalis sciens, quid communiter omnibus vel talibus congruit. Communis enim scientiæ, & dicuntur, & sunt. Non solum, sed & vnius alicuius. Et nihil forte prohibet bene curare,

B

LECTIO XV.

IN sola autem Lacedæmoniorum ciuitate cum aliis paucis curam adhibuisse in educatione, atque officiis legislator videtur. In pluribus autem ciuitatibus tales res sunt neglectæ. Et ita vnusquisque viuit, vt sibi placet ritu Cyclopum filios regens, atque vxorem. Præstabilissimum igitur est diligentiam rectam ve curam adhibere communem, idque ipsum facessere posse. Quod si negligitur, publice ad vnumquemque pertinet filios suos, atque amicos ad virtutem dirigere, vel saltem velle dirigere.
C *Atque maxime idipsum posse videbitur ex his quæ diximus, idoneus ad leges ferendas factus.*

Publicas igitur diligentias, atque curas per leges fieri constat, bonas autem per studiosas. Nec interesse quicquam videtur, scriptæ sint, an non scriptæ: vnus, an plures per illas instituantur, vt & in musica exercitandique facultate, & eruditionibus cæteris hoc nihil refert. Nam vt in ciuitatibus leges ac mores, sic & in domibus possunt paterni sermones ac mores. Quin etiam
D *magis ob cognationem beneficiaque collata. Sunt enim ipsi filii iam pridem affectione deuincti, & facile obtemperantes natura.*

Differunt insuper, & instituta priuata à publicis, perinde atque in medicina. Vniuersaliter enim febricitanti confert medicina, & quies. At alicui forsitan non conducit. Magisterque ludi non omnibus fortasse pugilibus eandem
E *pugnam imponit. Singula autem magis exacte fieri videbuntur, adhibita cura diligentiaque priuata. Magis enim id adipiscitur vnusquisque quod congruum est. Atque optime quidem in singulis curam, ac diligentiam adhibuerit, & medicus, & ludi magister, & quiuis alius, qui hoc vniuersale scit, omnibus inquam, aut talibus hoc esse accommodatum. Scientiæ enim communis ipsius esse dicuntur, & sunt, nihiltamen forsitan obstat quin & is, qui scientiæ quidem est expers, exacte autem ea perspexit experientia, quæ in vnoquoque accidunt rectam*

& non scientem entem, considerantem autem diligenter accidentia in vnoquoque propter experientiam, quemadmodum & medici quidem videntur suiipsorum optimi esse, alteri nihil vtique potentes sufficere. Nihil autem minus forte volenti artifici, & speculatiuo fieri, ad vniuersale eundem esse videbitur, vtique & illud cognoscendum, vt contingit. Dictum est enim quoniam circa hoc scientiæ, forte autem vtique, & volenti per curam melioris facere siue multos, siue paucos legis positiuum tentandum fieri, si per leges boni fiamus vtique. Quamcunque enim, & propositam disponere bene, non est cuiuscumque, sed siquidem alicuius scientis, quemadmodum in medicinali, & reliquis quorum est cura aliqua, & prudentia.

A *in vno aliquo diligentiam adhibeat, atque curam, quemadmodum & quidam optimi sibi ipsis esse medici videntur, qui tamen nulli alij possunt opem afferre. Verum non minus forsitan oportere videbitur eum, qui vult artifex, & contemplatur euadere, ad vniuersale pergere, atque illud vt fieri potest cognoscere. Dictũ est enim scientias circa hoc ipsum versari. Fortasse autem & is, qui vult sua cura diligentia ve meliores facere; siue multos, siue paucos, enitatur oportet, vt ad ferendas leges aptus euadat, si boni legibus fieri possumus. Non est enim cuiusuis quemuis recte disponere. Sed si alicuius* B *est, scientis est, vt in medicina fit & in cæteris facultatibus, quarum est aliqua cura, atque prudentia.*

LECTIO XV.

a Postquam Philosophus ostendit, quod legis positio necessaria est, ad hoc quod homines fiant boni, hic ostendit, quod necessarium sit hominem esse legis positiuum. Et primo proponit, quod intendit. Secundo probat propositum, ibi. (Omnes quidem, &c.) Dicit ergo primo, quod quamuis sicut prædictum est, necessaria sit legis positio ad nutritiones, & operationes hominum, tamen in sola ciuitate Lacedæmoniorum cum paucis aliis legislator videtur habuisse curam, vt legibus ordinaret nutritiones puerorum, & vias inuenras ad operandum. Sed in pluribus ciuitatibus talia sunt neglecta, in quibus vnusquisque viuit, sicut vult disponens de filiis, & vxore secundum suam voluntatem ad modum cyclopum, id est quarundam gentium barbararum, quæ legibus non vtuntur. Optimum igitur est, quod habeatur recta cura de nutritionibus puerorum, & virtuosis actionibus ciuium secundum publicam auctoritatem, & quod homo instruatur, vt possit hoc idoneè operari. Sed cum homines negligunt hoc in communi, quia scilicet non exhibent ad hoc publicam curam: videtur esse conueniens vnicuique priuatæ personæ, vt filiis, & amicis aliquid conferat, ad hoc quod sint virtuosi, vel si non potest conferre, quod saltem eligat ea per quæ possit fieri. Quod quidem maxime videtur posse fieri, secundum prædicta, si aliquis fiat legis positiuus, id est si acquirat idoneitatem, qua possit condere rectas leges. Et sic esse legis positiuum principaliter competit publicæ personæ. Secundario tamen competit etiam priuatæ. Deinde cum dicit.

b ¶ Probat propositum per duas rationes. Dicit ergo primo manifestum esse, quod communes curæ, scilicet quæ fiunt per publicas personas, quarum est leges condere, fiunt per leges. Sic enim videntur de aliquibus curæ in quantum super his leges statuunt. Bonæ autem curæ sunt, quæ fiunt per bonas leges. Nec differt ad propositum, vtrum hoc fiat per leges scriptas, vel non scriptas, vel per leges quibus vnus instruatur, aut plures. Sicut etiam patet in musica, & exercitatiua, & in aliis eruditionibus, quod non differt quantum ad præsens opus, vtrum documentum proferatur cum scripto, vel sine scripto. Nam scriptura adhibetur ad conseruationem memoriæ in futurum. Similiter etiam non differt, vtrum in C talibus documentum proponatur vni aut pluribus. Et ita videtur eiusdem rationis esse, quod aliquis paterfamilias instruat filium suum vel paucos domesticos sermone admonitorio siue scriptura, & quod aliquis princeps ferat legem scriptam ad ordinandum totam multitudinem ciuitatis. Sicut enim se habent leges publicæ, & mores per eos introducti in ciuitatibus, sic se habent in domibus paterni sermones, & mores per eos inducti. Hæc autem sola differentia est, quod paternus sermo non habet plenarie vim coactiuam, sicut sermo regis, vt supra dictum est. Consequenter autem ostendit, quod quantum ad aliquid, hoc magis competit priuatæ personæ, quam publicæ ex cognatione, & beneficiis, scilicet propter quæ filij diligunt parentes, & de facili obe- D diunt naturali amicitiæ, quæ est filiorum ad patrem. Sic igitur licet sermo regius magis possit per viam timoris, tamen sermo paternus magis potest per viam amoris: quæ quidem via est efficacior in his, qui non sunt totaliter male dispositi. Secundam rationem ponit ibi.

c ¶ Et dicit, quod disciplina, quæ est vtilis in communi, habet aliquam differentiam circa aliquod particulare, sicut patet in arte medicinali, quia in vniuersali febricitantibus vtilis est abstinentia & quies, vt natura non grauetur per abundantiam cibi, & calor non excitetur per motum. Sed forte alicui homini febricitanti hoc non expedit, quia abstinentia nimis debilitaret virtutem, & forte aliquis febricitans motu indiget ad E hoc, quod resoluantur crassi humores. Et idem etiam patet in agonistis, quia pugil non vtitur eodem modo pugnandi contra vnumquemque. Et secundum hoc certius videbitur procedi in operatione vniuscuiusque artis actiuæ, si adhibeatur propria cura circa vnumquodque. Sic enim vnusquisque magis potietur eo, quod sibi conuenit. Sed tamen optime adhibebitur cura ad aliquid faciendum, si medicus & exercitatiuus, & quodlibet alius artifex operatiuus, cognoscat vniuersaliter puta quod communiter omnibus hominibus, vel quid conferat omnibus talibus, puta cholericis. Et hoc ideo quia scientiæ, & dicun-

tur eſſe, & ſunt de communibus. Optime ergo curare poterit, qui ex ſcientia vniuerſali procedit ad curandum de aliquo particulari. Non tamen ſolum hoc modo medicus poteſt curare, ſed etiam quantum ad curationem alicuius particularis hominis nihil prohibet, quod bene curet eum, etiam ſi neſciat communia, dum tamen propter experientiam conſideret diligenter accidentia cuiuſcumque particularis hominis, ſicut & quidam videntur eſſe optimi medici ſuiipſorum propter, hoc quidem ſunt experti accidentia propria, non tamen ſufficiunt ad adiuuandum alios. Quamuis autem aliquis ſine ſcientia vniuerſali poſſit bene operari circa aliquod particulare, nihilominus ille qui vult fieri artifex, debet tendere ad cognitionem vniuerſalem, vt aliquo modo illud cognoſcat ſicut hoc etiam neceſſarium eſt ei qui vult eſſe ſpeculatiuus, puta geometra, vel naturalis. Dictum eſt enim quod ſcientiæ ſunt circa hoc, ſcilicet circa vniuerſalia. Et ita etiam ſe habet in his, qui curam adhibent, vt faciant bonos. Poſſibile enim eſt quod ſine arte & ſcientia,

A qua cognoſcatur vniuerſale, aliquis poſſit hunc, vel illum hominem facere bonum propter experientiam, quam habet de ſeipſo. Tamen ſi aliquis velit per ſuam curam aliquos facere meliores ſiue multos, ſiue paucos, debet tentare, vt perueniat ad ſcientiam vniuerſalem eorum, per quæ quis fit bonus, id eſt vt fiat legis poſitiuus vt ſciat artem, qua leges bene ponantur, cum per leges boni fiamus, vt ſupra habitum eſt. Quia, quod aliquis poſſit bene diſponere quamcumque bonam habitudinem hominis inducendo ipſam, & oppoſitam remouendo ipſam, puta ſanitatem, & ægritudinem, virtutem, & malitiam, non eſt cuiuſcumque, ſed ſolum alicuius ſcientis communia,

B ſicut patet in arte medicinali, & in omnibus aliis rebus, quibus adhibetur cura, & prudentia humana. In omnibus enim oportet, quod aliquis non ſolum cognoſcat ſingularia, ſed etiam quod habeat ſcientiam communium, quia forte occurrent aliqua, quæ comprehenduntur ſub ſcientia communi, non autem ſub cognitione ſingularium accidentium.

LECTIO XVI.

a IGitur poſt hæc intendendum, vnde, vel qualiter legis poſitiuus fiet vtique quis.

b Vel quemadmodum aliis apoliticis. Particula enim videbitur politicæ eſſe.

c Vel non ſimile in politica, & reliquis, & ſcientiis, & potentiis? In aliis quidem enim videntur idem, & potentias tradentes, & operationes ab ipſis, puta medici ſcriptores. Politica autem repromittunt quidem docere ſophiſtæ. Agit autem ipſorum nullus, ſed ciuiliter conuerſantes.

d Qui videbuntur vtique potentia quadam hæc agere, & experientia magis quam mente.

e Neque enim ſcribentes, neque dicentes de talibus videntur, quamuis melius erat forte, quam ſermones iudicatiuos, & concionatiuos. Neque rurſus politicos facientes ſuos filios, vel aliquos alios amicorum. Rationabile autem erat docere eos ſiquidem poterant. Neque enim ciuitatibus melius, nil relinquent vtique, neque ſibiipſis exiſtere eligerent vtique magis tali potentia, neque vtique amiciſſimis.

f Non tamen parum videtur experientia conferre. Neque enim vtique fierent per politicam conſuetudinem magis politici. Propter quod conſiderantibus de politica ſcire, opus eſſe videtur, & experientia,

g Sophiſtarum autem repromittentes valde videntur longe eſſe à docere. Totaliter autem neque quale quid eſt, neque circa qualia ſunt.

h Non

LECTIO XVI.

HÆc cum ita ſint, conſiderare poſt hoc oportet, vnde nam, & quomodo quiſpiam
C *legumlator euaſerit.*

An ab his qui remp. gerunt, quemadmodum & in cæteris facultatibus fieri ſolet? Nam pars ciuilis eſt ipſa ferendarum legum facultas.

An non ſimiliter in ciuili, & cæteris facultatibus fit, & ſcientiis? Nam in cæteris quidem iidem tradunt facultates, & per ipſas operantur, vt medici, atque pictores. Res autem ciuiles docere quidem pollicentur ipſi ſophiſtæ, nemo autem ipſorum agit, ſed ii, qui rempublicam gerunt.

D *Qui quidem potentia quadam id agunt, & experientia potius quàm mente.*

Neque enim ſcribunt de talibus, neq; loquuntur. Quod tamen præclarius forſitan eſſet, quam iudiciales orationes vel deliberatiuas componere. Neque filios ſuos, aut amicorum vllos idoneos ad gubernandum rempublicam efficiunt. Erat autem conſentaneum rationi ſi poſſent. Neque enim melius quicquam ciuitatibus reliquiſſent, neque ſibiipſis, aut clariſſimis aliud magis optaſſent, quàm talia poſſe.

E

Non tamen parum experientia conferre videtur. Non enim fierent per ciuilem conſuetudinem ad gubernandum rempublicam aptiores. Quapropter his, qui de ciuili cupiunt ſcire, experientia inſuper opus eſſe conſtat.

Sophiſtæ autem ii, qui facultatem hanc profitentur tradendi viam ignorant. Neque enim quale quid eſt, neque circa quæ verſetur omnino ſciunt.

Non

h Non enim vtique eandem rhetoricæ neque deteriorem ponerent. Neque vtique existimarent facile esse leges ponere congreganti approbatas legum. Eligere enim optimas, quemadmodum neque electionem existentem intellectus, & iudicare recte maximum, quemadmodum, & in his quæ secundum musicam. Experti enim circa singula iudicant recte opera, & per quæ vel qualiter perficiuntur intelligunt quæ oportet, & qualia qualibus concordant. Inexpertis autem amabile latere, vel bene, vel male fiat opus, quemadmodum in scriptura. Leges autem politicis operibus assimilantur. Qualiter igitur ex his legis positiuus fiet vtique aliquis vel optimas iudicare? Non enim videntur neque medicatiui ex conscriptionibus fieri quamuis tētent dicere non solum curationes, sed vt sanent vtique, & vt oportet curare singulos diuidentes habitus, hæc autem expertis quidem vtilia videntur esse, nescientibus autem inutilia.

A *Non enim ipsam, & oratoriam facultatem idem, neque inferiorem ponerent. Nec putarent esse facile leges ferre, congregatis his legibus, quæ sunt probatæ. Fieri enim posse dicunt, vt optime deligantur proinde quasi delectio non esset sagacitatis, & iudicare recte non esset maximum, vt in musicis, qui namque sunt in singulis experti, recte opera iudicant, & quibus aut quomodo perficiuntur, & quæ sunt his consona comprehendunt: inexpertis autem satis est si non lateat ipsos bene, an male factum sit opus, vt in pictura. Leges autem operibus similes ciuilibus sunt.* B *Quonam igitur modo quispiam ex his legum fuerit lator, aut eas, quæ sunt optime iudicauerit? neque enim medici ex libris fiunt, & tamen dicere conantur non solum curationes, sed etiam ægrotantes curari posse, & vt curare oportet habitu vniuscuiusque distinctio. Hæc autem expertis quidem vtilia, his vero, qui scientia carent, inutilia sunt.*

i Forte igitur & legum, & politiarum congregationes potentibus quidem speculari & iudicare, quæ bene, vel contrarium, vel qualia qualibus congruunt, vtilia vtique erunt, his autem qui sine habitu talia pertranseunt, iudicare quidem bene non vtique existit, si non secundum casum, intelligibiliores autem ad hæc forte vtique fient.

Et legum igitur forsitan, & rerum publica- C *rum congregationes his quidem qui prospicere, atque discernere possunt, quidnam recte sese habet, vel contra, aut quæ quibus accommodantur vtiles esse possunt. Sed ij, qui sine habitu talia tractant recte quidem iudicare non possunt, nisi fortuito. Magis autem ad ea comprehendenda fortasse fuerint apti.*

k Relinquentibus igitur prioribus imperscrutabile quidem de legis positione nos ipsos intendere magis melius forte, & totaliter vtique de politia, vt ad potentiam, quæ circa humana philosophia perficiatur.

Cum igitur nostri maiores ea, quæ ad facultatem ferendarum legum pertinent sine perscrutatione reliquerint, nos ipsos illa fortasse præstat considerare, & omnino de Republica pertractare oportet, vt quoad fieri potest ea philosophia D *perficiatur, quæ circa res humanas versatur.*

l Primum quidem igitur si quid secundum partem dictum est bene à progenitoribus, tentemus pertransire. Deinde ex congregatis politiis speculari qualia saluant, & corrūpunt ciuitates, & qualia singulas politias, & propter quas causas hæ quidem bene, hæ autem contrarium ciuiliter agunt: consideratis enim his, forte vtique magis conspiciemus, & qualis politia optima, & qualiter vnaquæque ordinata, & quibus legibus, & consuetudinibus vtens. Dicamus igitur incipientes.

Primum itaque si quid recte sit à maioribus dictum, id enitamur recensere. Deinde ex congregatis rebus publicis considerare, quænam ciuitates, & rerum publicarum singulas euertunt, atque conseruant. Et quas ob causas aliæ recte gubernantur, aliæ contra. His enim perspectis, magis fortasse perceperimus quænam sit respublica optima, & quomodo vnaquæque disposita quibusue legibus vtens, ac moribus bene fuerit cōstituta. Dicamus igitur hinc initio sumpto. E

LECTIO XVI.

a POstquam Philosophus ostendit, quod necessarium est homini, quod fiat legis positiuus, hic inquirit, qualiter aliquis legis positiuus fieri possit. Et primo dicit de quo est intentio, concludens ex præmissis, quod cum ostensum sit expedire homini, quod fiat legis positiuus, oportet post prædicta intendere, vnde aliquis fiet legis positiuus, vtrum ex consuetudine, vel ex doctrina, & qualiter, per hunc, vel per illum modum. Secundo ibi.

b ¶ Exequitur propositum. Et primo ostendit, quod ea quibus priores vtebantur, non sufficiebant ad hoc, quod aliquis fieret legis positiuus. Secundo concludit hoc sibi tractandum esse, ibi. (Relinquentibus igitur, &c. Circa primum duo facit. Primo ostendit qualiter oporteat aliquem

fieri legis positiuum. Secundo ostendit hoc non A obseruari, ibi. (Vel non simile, &c.) Dicit ergo primo, quod videtur esse conueniens, quod inde, & taliter aliquis fiat legis positiuus, sicut accidit in aliis operatiuis scientiis, quæ sunt propter politicam. Nec est inconueniens, si dum intendo de legis positiua loquor de politica, quia vt in Sexto dictum est, legis positiua est quædam pars politicæ prudentiæ. Est enim legis positiua quædam architectonica politica. Deinde cum dicit.

c ¶ Ostendit hoc non obseruari, quod videtur conueniens propter diuersitatem eorum, qui se intromittunt de legis positiua. Et primo proponit eorum diuersitatem. Secundo ostendit eorum insufficientiam, ibi. (Videbuntur , &c.) Dicit B ergo primo, quod quamuis rationabile videretur, quod similiter esset in hoc, sicut in alijs, tamen non videtur simile obseruari circa politicam, & circa alias artes operatiuas, quæ dicuntur scientiæ quantum ad id quod habent cognitionis: potentiæ vero in quantum sunt operationis principia. In alijs enim artibus operatiuis idem videntur esse, qui tradunt huiusmodi artes scilicet docendo eas, & qui operantur secundum ipsas, sicut medici, & medicinam docent, & secundum medicinam operantur. Et eadem ratio est de scriptoribus, & quibuscunque aliis, secundum artem operantibus. Sed circa politicam aliter esse C videtur. Quidam enim sophistæ profitentur se docere legis positiuam, cum tamen nullus eorum secundum eam agat. Sed quidam alij videntur ea vti, illi scilicet qui ciuiliter conuersantur. Deinde cum dicit.

d ¶ Ostendit insufficientiam vtrorumque. Et primo ciuiliter conuersantium. Secundo sophistarum, ibi. (Sophistarum autem, &c.) Circa primum tria facit. Primo proponit, quod intendit de defectu ciuiliter conuersantium, quia scil. opera ciuilia, quæ exercent, magis videntur facere ex quadam potentia, id est ex quodam habitu per consuetudinem acquisito & ex quadam experientia, quam ex mente, id est intellectu, vel scien- D tia, Secundo ibi.

e ¶ Probat propositum per duo signa. Quorum primum est, quod illi qui agunt secundum scientiam, possunt tradere scripto, vel verbo rationes eorum quæ agunt. Sed illi qui ciuiliter conuersantur, non videntur neque scripto, neque verbo aliquid tradere circa politicam, quamuis esset multo melius scribere quam sermones iudicatiuos, secundum quos scilicet aliqui instruuntur per quasdam leges positas qualiter debeant iudicare, & concionatiuos per quos s. aliqui instruuntur concionari, secundum rhetoricam. Secundum signũ est, quia illi qui operantur secundũ scientiã possunt facere alios operatores instruendo eos. Huiusmodi autẽ homines, qui politice cõuersan- E tur non faciunt politicos, neque filios suos, neq; aliquos amicorũ suorum. Et tamẽ rationabile est, quod facerent si possent. Nihil enim melius possent præstare suis ciuitatibus, quod relinqueretur post eos, quam si facerent aliquos esse bonos politicos. Similiter etiam nihil esset magis eligibile quantum ad ipsos, quam habere potentiam faciendi alios esse politicos, neque etiam amicissimis suis possent aliquid vtile conferre. Tertio ibi.

f ¶ Excludit errorem. Posset enim aliquis ex præmissis existimare, quod experientia conuersationis ciuilis non esset vtilis. Sed ipse dicit, quod quamuis non sufficiat, non tamen parum aliquid confert, ad hoc quod homo fiat politicus. Alioquin non fierent aliqui magis politici per consuetudinem politicæ vitæ. Et his qui desiderant scire aliquid de politica, videtur esse necessaria experiẽtia vitæ politicæ. Deinde cũ dicit.

g ¶ Ostendit defectum quem patiuntur Sophistæ. Et circa hoc tria facit. Primo proponit quod intendit. Et dicit, quod Sophistæ, qui promittunt se docere politicam, videntur valde esse longe ab hoc quod doceant. Videntur enim totaliter ignorare, & qualis scientia sit politica, & circa qualia consistat. Secundo.

h ¶ Ostendit propositum per signa. Et primo quantum ad hoc quod dixerat eos nescire quale quid est. Si enim hoc scirent, non ponerent quod politica esset eadem cum rhetorica. Rhetorica enim potest persuadere tam circa laudes, & vituperia alicuius personæ, tam in conciliis, quam etiam in iudiciis, secundum triplex genus causæ demonstratiuum, deliberatiuum, & iudiciale. Sed secundum istos politica persuasiua est solum in iudiciis. Reputant enim illos esse bonos politicos, qui sciunt inducere leges ad aliquod iudicium. Secundum signum ponit quantum ad hoc, quod dixerat eos nescire circa qualia sit politica. Si enim hoc scirent non existimarent quod facile esset ponere leges, secundum legis positiuam, quæ est principalis pars politicæ per hoc scilicet, quod ad ponendum leges sufficit quod aliquis congreget diuersas leges approbatas, & eligat optimas earum, & illas instituat. In quo quidem quantum ad duo peccant. Vno modo quantum ad hoc ponunt, quod *congregare leges*, & optimas earum eligere sit sufficiens, ad hoc quod fiat legis positiuus, cum per legis positiuam aliquis non debeat iudicare de inuentis legibus, sed etiam nouas adinuenire ad similitudinem aliarum artium operatiuarũ. Medicus enim non solum habet iudicium de remediis adinuentis ad sanandum, sed etiam noua remedia adinuenire potest. Alio modo, quem tangit primo prætermisso, quia hoc non est facile, quod aliquis eligat optimas leges, sicut electione non pertinente ad solum intellectum, & iudicio recto existente quodam maximo, sicut patet etiam in musica. Illi enim qui sunt experti circa singula, habent rectum iudicium de operibus, & intelligunt per quas vias, & qualiter huiusmodi opera perfici possunt, & qualia opera qualibus personis, vel negotiis concordant. Sed rationabile est, quod inexpertos lateat, vtrum bene, vel male fiat opus, secundum quod inueniunt traditum in scriptura. Latet enim eos applicatio eius, quod in scriptura inueniunt ad opus. Leges autem instituendæ assimilantur operibus politicis. Instituuntur enim quasi regulæ politicorum operum. Vnde illi qui nesciunt qualia sunt opera conuenientia, non possunt scire quales sunt leges conuenientes. Sic igitur ex legibus congregatis non potest fieri aliquis legis positiuus vel iudicare quales leges sint optimæ, nisi habeat experientiam. Sicut etiam non videntur homines posse fieri bene medicantes per sola scripta remedia, quamuis illi qui tradunt in scriptis illa remedia, conẽtur ponere non solum curas, sed etiã modos sanandi, qualiter oporteat distribuere remedia ad singulas habitudines hominũ. Sed tamẽ omnia hęc videntur esse vtilia solis expertis. Illis autem qui nesciunt singularia propter inexperiẽtiam videntur esse inutilia. Tertio ibi.

i ¶ Concludit ex præmissis exclusionem cuiusdam erroris, quo aliquis possit opinari, quod congregatio legum scriptarum esset omnino inutilis. Et dicit, quod sicut dictum est se habere circa remedia medicinalia conscripta, ita etiam se habet in proposito, scilicet quod congregare, & politias, id est ordinationes ciuitatum diuersarum vtile est illis, qui propter consuetudinem possunt considerare, & iudicare, quæ opera aut leges bene, vel male se habeant, & qualia qualibus conueniant. Sed illi qui non habent habitum per consuetudinem acquisitum, & volunt tales conscriptiones pertransire, non possunt de talibus bene iudicare nisi casualiter. Fiunt tamen magis dispositi ad intelligendum talia per hoc quod transcurrunt leges, & politias conscriptas. Deinde cum dicit.

k ¶ Promittit se dicturum qualiter aliquis fiat legis positiuus. Et primo ostendit hoc sibi imminere. Et dicit, quod ex quo priores, id est sapientes, qui ante ipsum fuerunt, reliquerunt non bene pertractatum illud, quod pertinet ad legis positionem, melius est, quod nosipsi intendamus ad tractandum de legis positione, & vniuersaliter de tota politia, cuius pars est legis positiua, vt sic perficiamus philosophicam doctrinam ad politicam, id est scientiam operatiuam, quæ est circa humana, quam secundum hoc vltimo tradidisse videtur. Secundo ibi.

A

l ¶ Ostendit quo ordine hoc executurus sit. Et dicit, quod primo tentabit pertranseunter tangere si quid in parte bene dictum est circa politicam à progenitoribus, id est à prioribus sapientibus. Quod faciet in secundo politicæ, deinde ex diuersis politiis considerabit quales politiæ saluant ciuitates, scilicet politiæ rectæ, quæ sunt regnum, aristocratia, & politica, & quales corrumpunt, scilicet peruersæ politiæ, quæ sunt tyrannis vnius scilicet, oligarchia, & democratia. Et iterum considerandum est qualia conseruent, vel corrumpant singulas politias, & propter quas causas quædam ciuitates bene agunt ciuiliter, quædam autem male, & hoc determinauit à tertio libro Politicæ vsque ad Septimum, vbi post prædicta considerata incipit conspicere, qualis sit optima politia, & qualiter debeat esse ordinata, & quibus legibus, & consuetudinibus vtatur. Sed ante omnia hæc ponit quædam principia politicæ libro primo, à quibus dicit se incepturum. Quod quidem est continuatio ad librum politicæ, & terminatio summæ totius Libri Ethicorum.

B

Expositionis D. Thomæ in moralia ad Nicomachum, Finis.

INDEX
RERVM NOTATV MEMORABILIVM in libros Moralium Aristotelis.

PRIOR NVMERVS PAGINAM DESIGNAT, *posterior columnam & litteram.*

A.

Actus.

Circumstantiæ humani Actus quid sint, 81.2.b.c.
vt sit perfectio in Actu nullum principiorum eius debet esse imperfectum, 213. 2.d.
in Actibus seriosis est considerare duo, 155.1.a.b.&c.
circa delectationes & tristitias humanorum Actuum est medium & extrema, ibid.
Actuum humanorum duo sunt principia, 3.1.b.

Agens.

Agens triplex est, 21.1.c.d.

Æquale.

Æquale est medium inter plus & minus, & quidem dupliciter, 61.2.a.
Æquale in iustitia commutatiua, quî differt ab æquali in iustitia distributiua, 279.1.e.
Æquale consistit in duobus, 175.2.a.b.

Affabilitas.

Affabilitas quid sit, 69.2.c.

Amator sui.

Amator sui quis dicatur secundum quod est exprobrabile, 343.344.
Amator sui qualiter quis dicatur secundum quod est laudabile, 345.346.&c.

Amicitia.

Amicitia est quid necessarium vitæ humanæ, 286.287.
per Amicitiam conseruantur ciuitates, ibid. b.c.
refellitur error quorundam dicentium quod esset vna sola species amicitiæ, 288. 2.d.e.
Amicitia quid sit, eius species & proprietates, 289.290.& seqq.
Amabile est obiectum amationis à qua dicitur amicitia, 289.2.e.
Amicitia circa quæ versetur, & ad eam debet esse redamatio, 290.1.c.d.2.a.b.
Amicitia vtilis & delectabilis sunt amicitiæ per accidens & facile dissolubiles, 292.2.e. 293.
hæ competunt Adolescentibus & iuuenibus, 293.1.d.e.
Amicitia propter bonum virtutis est per se & non per accidens, ibid. 2.c.d. est maxima & perfecta ibid. est diuturna, ibid. e. 294.1.a.b.

A indiget longo tempore & mutua assuefactione, ibid. b.
Amicitia vtilis & delectabilis in quo sint similes perfectæ, & in quo differant ab ea, 294.d. 295.296.
sola Amicitia bonorum quæ est perfecta, est de se intransmutabilis, 296. 2.a.
Amicitia distinguitur per habitum & actum, 297.
Amicitia deficit in quibusdam propter defectum actus, 298.1.a.b.
conuiuere est proprium amicitiæ, ibid.1.d.
Amabilia tria sunt, 290.1.c.d. 392.1.e.
B qui sunt apti & inepti ad amicitiam, 299.300.
Amicitia vtilis & delectabilis comparantur cum perfecta, 300.301.
quæ Amicitiæ in æqualitate consistant; & quæ sint inter personas inæquales, 301. 302. 303.
& quî differant inter se, 303.304.
æqualitas requiritur in Amicitia, 303.2.c.
Amicitiæ quomodo conseruentur, 303.1.c.d.
Amari & amare qualiter se habeant ad amicitiam. 304.305.
Amicitia magis consistit in amare quam in amari, 306.1.a.b.
Amicitia quomodo conseruatur secundum quod est amare proportionaliter, ibid. 1.b.c.
C in Amicitia quæ est propter virtutem nullo modo habetur contrarietas, ibid. 2.c.d.
Amicitia in communicatione consistit, 307. 308.
Amicitiæ differunt secundum diuersas communicationes. 308.1.c.
Amicitiæ species reducuntur ad politicam communicationem, 307.308.
Amicitia qualis sit inter regem & subditos, & assimilatur paternæ amicitiæ, 312. 313. qualis secundum Aristocratiam, & Tymocratiam, 314.1.a.b.c.
D qualis sit secundum Amicitias corruptas, ibid.
Amicitia non est Domini ad seruum, ibid. 2.b.c.
Amicitia cognata quid sit, 315. 316. paterna est eius principium, 316.2.e.
Amicitia paterna comparatur ad filialem, & præfertur filiali, paterna vero maternæ, 315.316. 317.1.a.b.c.&c.
Amicitia confirmatur per diuturnitatem tem-

poris, 317.1.c. A
Amicitia fraterna quid sit, per quid confirmetur, & eius proprietates, 315.317.2.a. b.c.&c.
Amicitia consanguineorum quænam sit, & eius proprietates, 315.316.317.
Amicitia coniugalis quid sit, 316.1.a.b.c. est homini propria, 318.a.b.c.d. qualiter se habeat ad prædictas amicitias, & per quid firmetur, 318.2.b.c.d.
in quibus Amicitiis sint accusationes & querelæ, 319.320.321.&c.
qualiter fiant accusationes in amicitia vtilis quę est secundum æqualitatem, & quomodo fiant in Amicitiis quæ sunt secundum superexellentiam, 322.323. B
Amicitia requirit id quod est possibile amico, non autem semper id quod esset dignum, 323.2.e.
proprietates Amicitiæ quæ sint & proponuntur quædam dubitationes, 324.325.326.&c. & etiam circa beneficia amicorum, & recompensationes eorum, 328. 329.330.
ad dissolutionem Amicitiæ quæ spectant, 330. 331.332.
Amicitiæ qui sint effectus, 332. 333.334.& seq.
Amicitiæ opera ad tria reducuntur, 337.1.a.b. C proponuntur quædam dubitationes circa Amicitiam tam ex parte amantis quam ex parte amatorum, 342.343.344. & soluuntur, ibid. & seqq.
felix indiget Amicis, 347. 348.& seqq.
Amici debent ad inuicem conuiuere, 354. 1.c.
Amicorum non debet esse immensa multitudo, 354.1.b.c.&c.
habere Amicos in infortuniis est magis necessarium homini, quam in bonis fortunis, 354.e. 355.356. D
Amicitia in communicatione consistit, 357. 358.

Anima.

Anima diuiditur in duas partes rationalem & irrationalem. 44. 2.a.b. 211.1.c.
Animæ pars irrationalis subdiuiditur, & ostenditur quod illa pars animæ non est proprie humana, 44.45.46.
Animæ pars rationalis duplex, 47.1.b. c. 211.1.d.
in Anima sunt tria, 58.1.c.
Animæ passio quid est, 54.2.a.
tria sunt in Anima dominatiua actus & veritatis. 212. 213. 1.e. E

Appetitus.

Appetitus inclinatur in aliquid dupliciter, 100. 2.c.d.
Appetitus duplex est, 52.2.b.

Ars.

Ars quid sit, quæ eius materia, & quî differat à scientia, & prudentia, 215.216.217.

B.

Beneficentia, benefactor.

Benefactores magis videntur amare eos, quibus benefaciunt, quam illi, qui bene patiuntur ab eis, ament operantes sibi bona, 339.1.c. 341.1.b.
Benefactor consistit in suo actu, quo beneficia tribuit, ibid.2.d.e.
Benefactor in beneficiato habet memoriam boni honesti, benefici actus autem memoriam boni vtilis. 342.1. b.c.&c.

Beneuolentia.

Beneuolentia non est amicitia, 337. 1.b.
Beneuolentia potest fieri ad homines ignotos, ibid.c.
Beneuolentia non est amatio, ibid.
Beneuolentia est principium amicitiæ, ibid.e.

Bestialitas, bestia.

Bestialitas opponitur virtuti heroicæ, 243. 2.c.
Bestiales fiunt homines tribus modis, ibid. d.e.
Bestiæ non dicuntur continentes vel incontinentes, 258.2.c.d.

Bomolochia.

Bomolochia quid sit, 69.2.b.

Bonum.

Boni definitio quæ sit, 3.1.d.
Bonum est triplex, 12.b.c.
Bonum separatum non est quædam idea communis omnium bonorum, contra Platonem, 14.2.d.e.
Bonum separatum à Platone positum non est per se bonum, 16.1.d.e.
Bonorum diuersæ sunt species, 17.1.e.
Bonum dupliciter dicitur, ibid.
ratio per se Boni non competit omnibus per se bonis, ibid.2.a.
Bonum vno modo contingit, malum autem multipliciter, 27.1.c.d.
Bona humana diuiduntur in tria, ibid. e.2.b.c.
Bona animæ sunt principalissima, ibid.
Bona amicorum quæ agunt vel mala quæ eis accidunt conferre videntur aliquid mortuis, tamen sub tali modo & tanta quantitate vt neque fœlices faciant non fœlices, neque non fœlices faciant fœlices, 40. 2.b.c.
Bona & mala quæ eueniunt secundum fortunam differunt magnitudine & paruitate, 38. 1.a.b.
Bonum mouet appetitum, in quantum est apprehensum, 100.1.c.
Bonum alicui potest apparere dupliciter, ibid. 1.e.
Bonum dupliciter dicitur. 277.

C.

Causa.

Causa in moralibus est duplex, 32.1.c.
à Causa humana aliquid fit in nobis tripliciter, ibid.c.d.

Communicationes.

Communicationes omnes ad politicam reducuntur, 307.308. A
omnes Communicationes sub politica continentur, 309.a.
Communicationes quæ videntur fieri propter delectationem, fiunt propter aliquod vtile, ibid.b.
politicæ Communicationis tres sunt species, 311. 1.a.b.c.&c.
nocumentum infertur circa Communicationes hominum tripliciter, 197.2.a.b.

Concordia.

Concordia circa quæ sit & non sit, 338. 339. B
qualiter se habeat Concordia ad amicitiam politicam, ibid.2.a.
quibus conueniat Concordia, ibid.b.
in prauis non est Concordia, ibid.c.

Consilium.

Consilium quid sit, 87.2.e.
non de omnibus rebus est Consilium, 88. 2. e. de quibus autem est Consilium, 89.
quis ordo & modus Consiliandi, 90.91.
Consilium ad electionem comparatur dupliciter, 92.1.d.

Continentia.

Continentia & perseuerantia sunt studiosa & laudabilia, 243.244. C
Continens & temperatus suntne idem, ibid. comparatio inter vtrumque, 247. 1. d. e.
Incontinens suasus agere ea quæ recta sunt, & alia agit non recte operatur, 247. 2.e.248.1.a.
circa incontinentiam & Continentiam proponuntur quædam dubia & soluuntur, 246.247. 248. & seqq.
in incontinente qualiter defectus accidat, 252. 2.a.b.
incontinentiæ & Continentiæ quæ sit materia, 153.154.155. D
incontinente magis peccat & vituperatur intemperatus, 155.2.e.
Continens & incontinens dicitur aliquis diuersimode, 258.1.a.b.
circa delectabilia innaturalia non est incontinentia simpliciter, & secundum quid, & hoc dupliciter, 258.2.c.259.
incontinentia iræ est minus turpis quam incontinentia concupiscentiarum tactus, 260. 261.1.c.d.262.
incontinentia humana comparatur incontinentiæ bestiali, 260.1.e. 262.2.a.b.&c.
incontinentia quî differt à Continentia, temperantia & intemperantia, perseuerantia & mollitie, 263.264. 265. huius species, ibid. 266. 2.a.b.c. E
Continentia quid sit, & quid differat ab aliis, 269.270.271.
incontinentem & prudentem non contingit esse eundem, 272.273.
incontinens ante passionem habet bonam electionem sed per passionem vult malum, 273. 2.b.c.
incontinentes comparantur ad inuicem secundum duplicem differentiam, 273.2.e. 274.a.

Contingentia.

Contingentia dupliciter cognosci possunt, 211. e.212.

D.

Delectatio.

Delectatio maxime connaturaliter videtur appropriari humano generi, 359.2.d.e.
variæ opiniones circa Delectationem, 360.361. 362.& seqq.
refellitur opinio Platonicorum concludentium Delectationem non esse de genere bonorum, 362.363.364.& seqq.
omnes Delectationes sunt eligibiles non tamen omnibus, 367.1.c.d.
Delectationes specie differunt, ibid.d.
Delectatio non est per se & vniuersaliter bonum, ibid.2.b.c.
Delectatio non est in genere motus seu generationis, 367.368.369.&c.
Delectationis quænam sit natura & proprietates, 370.371.372.
Delectationes quî differant inter se, 373.374. & seqq.
Delectatio qualiter sit bona res, non bona, 276. 277.278.& seq.
Aliqua delectatio est optima, 280. 2. d. 281.
Delectationes quotuplices sint, 116.1. b.c.d.
Delectationes corporales sunt aliqualiter bonæ, 282.283.284.
Delectationes corporales videntur magis appetibiles, 284.1.d.
Delectationes non videntur vniuersaliter bonum, 284.2.a.b.
homines indigent aliqua delectatione recreari, ibid.2.c. & præsertim iuuenes, 285.1.b.
Delectationes intellectuales secundum rei veritatem sunt meliores corporalibus, 285.1.d.
quæ accidunt circa delectationes humanas, 285. 2.a.b.&c.

Delos.

apud Delos in templo Apollinis quid erat suprascriptum, 30.2.d.

Denarius.

Denarius quomodo mensurat, 187.1.d.e.2.a. b. &c.

Dici.

aliquid Dici secundum diuersas rationes contingit dupliciter. 17.2.c.

Diuitiæ.

Diuitiæ non sunt violenta effectiue, 79.1.b. c. &c.

Deus.

Deus est principium omnis boni, 41.2.d.

Doctrina.

Doctrina ex cognitis duplex est, 216.2.c.

E.

Electio.

Electio quid sit, 83. e.84.92.2.e.
Electio quî differt à voluntario, 85.1.a. 2.c.d.

Electionis quæ sint differentiæ, ibid. 1.b.c. &c. A

Electio non est concupiscentia, ira, voluntas, aut opinio, ibid. 86.87.

Electio non dicitur esse impossibilium, ibid. 2.d.e.86.1.2.a.

Bonum electionis in quadam rectitudine consistit, 87.2.a.b.

Electio est cum quadam certitudine, 87.2.b.

Electio debet sequi determinationem consilij, 92.2.c.d.

quæ cadunt sub Electione humana sunt tria, 54.2.e.

Epyichia.

Epyichia quid sit, & eius obiectum, 204.205. B

quod subiectum & natura, 206.

iustum legale indiget directione, 205. 2.a.

Ebulia.

Ebulia quid sit, & in quo genere, 228.229.230. &c.

Eutrapelia.

Eutrapelia quid sit, 69.2.b.

Excellentia.

Excellentia duplex est, 41.2.d.

F.

Felicitas.

Felicitas est operatio secundum virtutem, 378 379. &c. C

Felicitas est optima operatio, 382. 1.d.e.

Felicitati adiungitur delectatio, ibid. 2.b.c.d.

Felicitas est per se appetibilis, 383.2.a.

Felicitas consistit in speculatione veritatis 382. 383.384.385.

datur secundaria Felicitas quæ consistit in operatione virtutum moralium, 385. 386.387.

ad Felicitatem homo non indiget multis exterioribus rebus, 289.2.d.e. D

Felicitas quomodo se habeat ad bona exteriora & ad Deum, 388.389.390.

Felicitas procedit à causa diuina, 32.1.c.2.c.d. tolerabiliter dici potest quod sit à causa humana, ibid.

Felicitas non est à fortuna, 33.1.a.b.c.

Felicitas à quibus est subtrahenda, ibid. 2.c.d.

in hac vita nemo dici potest felix, 34.1.e. 35.1.2.

Felicitas consistit essentialiter in operatione virtutis, 37.1.c.

Felix habet perfectam virtutem, ibid. d.e. & fert omnes fortunas, & in omnibus se habet omnino prudenter, ibid. E

Fortunæ bonæ vel malæ pronepotum, posterorum & omnium amicorum conferunt ad felicitatem viuentis seu mortui, 39.1.2.40.1.2.

Felicitas est de numero bonorum honorabilium, 41.2.d.e.

Felicitas est principium omnium bonorum humanorum, 42.2.d.

Felicitas est operatio non impedita, 280.2.e. indiget bonis corporis & bonis fortunæ, 281.1.b.c. est aliquid optimum, ibid.d.

Felicitas est optimus & vltimus finis, 21.2.c.

Felicitas est per se sufficiens, ibid. 22.1.2.

Felicitas definitur, 23.1.2.

hominis Felicitas consistit in aliquo vitæ opere & in quo, ibid.d.e.

Felicitas procedit vel à causa per se & determinata, vel à causa per accidens & indeterminata, 32.b.c.

Felicitatis quæ sunt differentiæ, 24.1.b.c.&c.

circa Felicitatem variæ opiniones, 9.2.d.e.

Felicitas quæritur propter se non propter aliud. 13.2.a.

Felicitas non est in honore, 12.2.b.c. non in virtute, ibid. d.e. non etiam in pecunia, 13.1.a.

Felicitas non est in voluptate, 12.1.a.

Felicitas indiget quibusdam exterioribus bonis, 39.2.e.1.2.

Felicitas hominis non consistit in communi Idea boni, 14.2.

Filius.

Filio non licet abnegare patrem, sed patri licet quandoque abnegare filium, 324.1.a.b.

Formositas.

Formositas quid differt à pulchritudine, 241.2.b.c.

Fortitudo.

Fortitudo non est circa timorem paupertatis, 103.2.a.b.

Fortitudo non est circa quoscumque timores malorum personalium, ibid. b. & circa quæ mala, ibid.c

Fortitudo circa quem mortis timorem sit, ibid 2.d.e.

Fortitudo est maxime circa mortem quæ est in bello, ibid.e.104.1.a.b.

Fortitudo quo ordine se habeat circa omnia genera mortis, 104.1.b.2.a.

Fortitudinis actus quî distinguuntur ab actibus vitiorum oppositorum, 104.105.106.

Fortitudinis definitio ex præmissis colligitur, 104.105.&c.

qui sint actus similes Fortitudini, sed tamen deficiant à vera fortitudine, 107.108.

aliquis exercens actum Fortitudinis potest à vera fortitudine deficere tripliciter, 108.1.e.

Fortitudo quotuplex sit, 107.108.109.

Fortitudinis politicæ tres sunt gradus, 108.2.e.109.1.a.b.&c.

Fortitudo militaris comparatur cum politica, 108.109.2.b.c.&c.

Fortitudo quid sit secundum Socratem, 109.2.b.

Fortitudo habet quandam furoris fortitudinem, 111.1.c.

quid conueniat fortitudini, quæ est ex ira in hominibus, ibid.2.d.

qui dicuntur Fortes propter spem, ibid. 2.e.

hæc Fortitudo comparatur veræ fortitudini, 112.1.a.

qui ignorant Fortes dicuntur, & qua ratione, 111.1.a.112.2.a.b.

Fortitudo qualiter se habeat circa tristitiam, 113. 1.c.2.c.d. timorem & audaciam, & circa delectationem, ibid.1.2.

Fortitudo est circa passiones timoris & audaciæ, quæ sunt in irascibili, 115.1.c.

Fortitudo circa timores est partis irrationalis, & quare, 115.2.d.

Fortitudo est medietas circa timores & audacias, 66.2.b.

Fortitudo non est circa timorem infamiæ, 103.1.c.

Finis.

necesse est esse vltimum Finem hominis, 21.1.a.

vltimi Finis duæ sunt conditiones, ibid.a.b.c.&c.

in rebus humanis est aliquis Finis bonus & optimus, 4.2.c.5.1.a.b.

cognitio talis Finis est necessaria homini, ibid.c.

huius Finis consideratio ad quam scientiam pertineat, ibid.2.b.c.

Finium quænam sint differentia, 3.2.a.

Furor.

Furor inclinat ad actum fortitudinis, 110. 111. 1.b.c.

H.

Habitus.

Habitus cognoscitur à suo contrario, 267. 2.b.c.

Habitus quid sit, 59.1.a.

Habitus virtutis debet magis firmari per consuetudinem in homine, quam habitus scientiæ, 37.2.c.

Habitus animæ sunt voluntarij, 98.1.d.e.

Habitus mali non subiacent voluntati postquam sunt generati, ibid.2.d.e.

Homo.

Homo est animal sociale, 2.2.a.

Homo indiget auxilio alterius ad duo, ibid.b.

ad Hominis naturam pertinet ratione vti ad veritatis cognitionem, 25.1.d.

Homo laudatur & propter virtutem animi, & propter virtutem corporis, 42.1.a.b.2.c.

Homo potest esse causa suæ ignorantiæ dupliciter, 96.2.c.d.

Homo potest dici aliqualis dupliciter, 98.1.b.c.

Homo separatus & homo in materia qui differunt, 16.2.d.

Homo multipliciter dicitur facere, 202.2.d.e.

Homo difficulter fit virtuosus, 73.1.e.& quibus modis fieri potest, ibid.2.d.e.74.1.2.

nemo est causa quod sibi male faciat, 100.2.e.

Homo quod desideret debitum finem habet ex sua natiuitate, quæ quidem duplici de causa redditur laudabilis, 101.1.a.

in Homine attenditur duplex natura, 193.1.e.

in Hominibus est quædam virtus heroica & diuina, 243.2.b. opponitur bestialitati, ibid.c.

Honor.

Honor est aliquid melius laude, 42.1.d.

Honor & laus dupliciter differunt, 41.1.e.2.d.e.

Honor importat testimonium manifestans excellentiam alicuius, ibid.

Honor est aliquid extrinsecum & superficiale, 12.2.b.c.

Honoris amator multipliciter dicitur, 151.1.a. est virtus quædam quæ se habet circa mediocres Honores, 149.e.150.151. quodnam sit medium & extrema huius virtutis, 151.1.b.&c.

à duobus generibus hominum quærunt maxime homines honorari, 305.2.d.

I.

Iactantia.

Iactantia secundum quid præcipue attendatur, 159.2.e.

de quibus præcipue aliqui se Iactant, 160.1.a.

vitium Iactantiæ diuersimode contingit, ibidem, 2.a.b.

magis opponitur veridico, ibid.c.

Iactator qui peccat per superabundantiam simulat aliqua gloriosa dupliciter, 159.1.a. qui vero per defectum dicitur yron qui autem medium tenet pie admirabilis, ibid.a.b.

Vnumquemque prædictorum actuum contingit dupliciter fieri, ibid.b.c.

in dictis habitibus quid sit laudabile & vituperabile, 159.1.c.d. quæ sunt vitia opposita ibid. 1.e.

Idea.

non est vna communis idea, quæ si esset secundum ipsam nō esset quærenda fœlicitas 18.1.2.e.19.1.2.a.b.

Ignorantia.

circa Ignorantiam tres sunt differentiæ, 80.1.e.1.2.

Ignorantia quæ sumitur ex parte eius quod ignoratur est duplex, 81.2.c.d.

Illiberalitas.

Illiberalitas est insanabilis, 133.1.d.

Illiberalitas in duobus consistit, ibid.2.d.

Illiberalitatis species quæ sint, ibid.1.e.2.d.e.134.

Illiberalitas est peior prodigalitate, ibid.2.b.

modi Illiberalitatis traduntur, ibid.1.a.b.

Incontinentia.

Incontinentia & mollities sunt praua & vituperabilia, 242.244.

Incontinens & intemperatus secundum quosdam sunt idem, alios vero non, ibid.242.244.2.b.c.

Incontinens non solum dicitur concupiscentiarum sed etiam iræ, honoris & lucri, ibid.248.

aliquis recte existimans potest agere incontinenter, 244.d.e.245.246.

Incontinens non potest esse qui habet prudentiam, 247.b.c.

Incontinens non est egressiuus à ratione quacumque, ibid.2.b.c.d.

vide continentia.

Intellectus.

Intellectus in iudicando habet duos actus, 213.2.b.

Intellectus & appetitus in quo possunt conformari, ibid.

obiectum Intellectus quod nam est, 211.2.e.221.2.e.

Intellectus est circa extrema, 233.2.e.

ad Intellectum pertinet prudentia, synesis & gnome, 233.234.

Intellectus

Intellectus practicus principium habet in vniuersali consideratione, & terminatur eius consideratio in particulari operabili, 214.1.b.

Intemperantia.

Intemperantia comparatur ad vitium timiditatis, 121.122.
Intemperantia magis assimilatur voluntario quam timor, 122.1.c.d.&c.
circa Intemperantiam quis sit ordo, 123.1.a.b.
Intemperantiæ vitium comparatur ad peccata puerorum, ibid.b.c.&c.
Intemperantia est pejor incontinentia, 266.d.167.168.

Ira.

Ira quid sit, 153.2.b.
Iræ defectus est quandoque vituperabilis tripliciratione, 153.2.a.
Iræ superabundantia contingit multipliciter, ibid.2.c.d.
triplex est species superabundantiæ in Ira, 153.2.c.154.1.a.
amari secundum Iram qui dicuntur, 154.1.b.
superabundantia Iræ magis opponitur mansuetudini, quam defectus, ibid.2.a.
in quibus & qualiter homo debet Irasci, ibid.b.
placidi qui dicuntur & vnde, 156.1.a.b.
placidis qui sint oppositi, ibid. medius habitus inter vtrumque est laudabilis, ibid. b.
assimilatur hic maxime amicitiæ, ibid.c.
ostenditur differentia huius virtutis ad veram amicitiam, ibid. d.
quinque sunt proprietates huius virtutis, ibid. 2.a.b.&c.
quæ sunt eius opposita vitia, ibid. e. 157.a.
Ira est naturaliter & difficilius ei resistitur quam concupiscentiis, 261.2.c.d.
Ira non insurgit latenter & insidiose, 262.1.a.b.
in Ira non est primo iniuria, sed magis in eo, qui ad iram prouocauit. 262.1.e.
quæ fiunt ex ira non videntur facta esse ex prouidentia. 198.
Ira bestiarum quomodo se habeat ad actum fortitudinis, 111.1.e.
circa iram est superabundantia & medium, 69.1.d.

Inuoluntarium.

Inuoluntariorum quædam sunt peccata venialia, quædam non, 198.2.b.

Iustitia.

Iustitia quî differt à virtutibus quæ sunt circa passiones, 167.1.a b.
Iustitia quid sit & iniustitia, ibid.d.e.
per Iustitiam operamur iusta, & iniustitiam iniusta. 167.2.a.b.
Iustitia & iniustitia multipliciter dici possunt, ibid.d.e.168.
Iustitiæ legalis quodnam sit obiectum, 168.169. quid sit, 170.
Iustitia legalis includit omnem virtutem, 270.2.b.
in quo differunt virtus & Iustitia legalis, 170.2.c.
datur quædam Iustitia quæ est particulais virtus, 172.1.c.d.
Iustitia ordinatur ad alterum, ibid.2.d.e.
Iustitia particularis subdiuiditur, 173.174.175.
A medium Iustitiæ distributiuæ accipitur secundum quandam proportionalitatem, 175.1.d, e. & secundum quam accipitur. 176.
Iustitia est medietas, 188. non autem medietas duarum malitiarum sicut aliæ virtutes morales, ibid.2.e.
Iniustitia quid sit, 189. 1. a. b.
Iniustificatio duplex, 189.2.a.
Iniustificationes quales oportet esse, vt ille qui facit iniusta, sit iniustus in vnaquaque specie iniustitiæ, 190.195.196.
potest aliquis secundum electionem operari Iustum tam in commutationibus quam in distributionibus dupliciter, 188.2.e.
B Iustum politicum quid sit & quotuplex, 189.190. &c. in quo consistat, 191.
Iustum naturale dupliciter sumitur, 193.1.c.d.
Iusti legalis tres sunt differentiæ, ibid. 2.b.c.
Iustum legale dupliciter oritur à naturali, ibid. d.e.
Iusta naturalia qualiter sint immobilia & mobilia, 194.a.b.
Iusta legalia qualiter sunt mutabilia indifferenter, ibid.2.b.
Iniustificatio quando fit sine malitia, 197.2.d.e.
C Iniustum pati est inuoluntarium, iniustum verò facere voluntarium, 200.
in Iustitia commutatiua debet esse æqualitas rei ad rem, non autem actionis & passionis, 183.2. e.
nemo facit sibiipsi Iniustum secundum iniustitiam particularem, 208.1.e.2.a.b.c.d.
Iustitia diuersificatur secundum diuersas communicationes, 308.2.b.
Iustitia diuersificatur secundum differentiam amicitiæ, ibid. c.
Iustum dicitur dicheon, 183.1.e.
D Iustum non est idem quod contrapassum vt arbitrantur Pytagorici, ibid.b.c.
Iustum consistit ex ratione dignitatis in aliqua proportionalitate, 175.2.d.e.
duorum quis faciat Iniustitiam vtrum ille qui dat alicui aliquid præter dignitatem vel ille qui recipit quæritur & soluitur, 202.
Iusta in quibus competunt, 203.2.c.d.

L.

Laus.

Laus est virtutis per quam sumus operatores bonorum, 42.2.c.
E Laus quî differt ab honore, 41.1.c.2.d.e.
Laus est eorum quorum bonitas consideratur in ordine ad aliquid, 42.1.d.

Lex.

curæ communes per leges fiunt, 393. & quæ sunt, ibid.
conuenientia Legum personarum priuatarum & publicarum & inter easdem differentia, ibid.
quando aliquis possit fieri Legis positiuus, 398.
signa quod ciuiliter conuersantes tantum non sunt legis positiui, ibid.
non potest aliquis fieri Legis positiuus sine experientia, 398.
quibus sit vtilis congregatio scripturarum Legum, 399.1.2.

inexperti disponuntur ad intelligendum percurrendo leges & politias scriptas, ibid. A
non est facile leges ponere secundum Legis positiuam, 398.1.d.e.
non sufficit ad Legis positiuam leges congregare & optimas eligere, ibid.
non est facile optimas Leges eligere, ibid.
Lex requiritur vt aliquis fiat bonus, 391. 392. 393.
homo debet esse Legis positiuus, 394.395.
qualia sint quæ Lege statuuntur, 169. 1.e.2.c.d.
Lex dicitur aposchediasmenos, 169.2.e.

Liberalitas.

Liberalitatis materia duplex est & quæ, 125. 2.c. B
Liberalitati quæ sint vitia opposita & quomodo se habeant circa eius materiam, ibid.d.e.
Liberalitatis actus est bonus vsus pecuniæ, 126. 1.c.
Liberalitatis virtus magis est circa dationem quam circa acceptionem, ibid. 2.b.c.d.
qualis debeat esse liberalitatis datio, quæ est præcipuus eius actus, 127.128.
Liberalis datio debet esse delectabilis, 128. 1.b.c.
Liberalitatis operationes secundariæ quales sint, ibid.d. C
Liberalis quid obseruet in accipiendo vel retinendo, ibid.e.
Liberalitatis quatuor sunt proprietates, ibid. 2.a.b.c.d.
Liberalitas commodatur secundum proportionem diuitiarum, ibid.2.b.
Liberalis quî differt à prodigo & magnifico, 129. 2.e.
Liberalis quomodo se habeat circa ea, quæ secundario ad liberalitatem pertinent, 130.1.a.
quomodo circa tristitiam quæ est de amissione pecuniæ, ibid.c.
quomodo tristetur circa ablationem pecuniarum, ibid.2.a. D
quomodo circa indebitam retentionem pecuniæ grauetur, ibid.
Liberalitas se extendit ad omnes operationes, quæ sunt circa pecunias, 135.1.e.
Liberalitas quî differt à magnificentia, 66. 2.e.
Liberalitas est medietas circa dationem & acceptionem pecuniarum, ibid.
Linea diuersimode à Geometra & artifice operatiua consideratur, 25.2.d.

Ludus.

Ludus habet aliquam rationem boni, 161. 2.e.162.1.a.
in Ludis potest esse quædam conueniens collocutio hominum ad inuicem, 162.1.a.b. quæ sunt vitia opposita, ibid. 1.b.c.&c. E
quod medium sit in ludo & qui moderate se habent quomodo dicuntur, ibid.d.e.
Ludus hominis liberalis quî differt à ludo seruilis, ibid. 2.b.c. disciplinati & indisciplinati, ibid.

M.

Magnanimitas, magnanimus.

MAgnanimitas vnde dicta, 141. 1.c.
Magnanimus debet esse dignus magnis. 140. 141.1.e.
debet dignificare seipsum magnis, ibid.
Magnanimo quæ sunt opposita vitia, 141. 2.c.d.148.c.149.
Magnanimitas est circa magna, 140.141. est circa honorem, 142.1.a.b.c. quomodo se habeant opposita vitia circa honorem, ibid.d.
Magnanimitas comparatur ad alias virtutes, 141. 1.d.e.
Magnanimitas est specialis virtus, ibid.2.b.
Magnanimitas videtur esse ornatus quidam omnium virtutum, ibid.d.
difficile est Magnanimum esse, ibid.e.
Magnanimus quomodo se habeat circa honores & inhonorationes, 143.144.
ad Magnanimitatem quomodo exteriora bona conferant, 144.2.a.b.
Magnanimum non possunt facere bona fortunæ sine virtute, ibid.2.c.d.
Magnanimi quænam sint proprietates, 145. 146.147.148.
Magnanimus non multum recordatur malorum quæ passus est, 147.2.e.
Magnanimitas est medietas circa honorem, & inhonorationem, 68.1.e.

Magnificentia, magnificus.

Magnificus scienti assimilatur, 135.1.a.
Magnificentia quî differt à liberalitate, ib.e.
Magnificentia est circa magnas expensas, 135.2.d.
Magnitudo sumptus conuenit magnifico, ibid. e.136.1.a.b.
Magnificentiæ quæ sint vitia opposita, 136. 1.b.c. 139.2.b.c.
Magnifici sex sunt proprietates, ibid. d.e.2.a.b.&c.
Magnificus qualiter se habeat in expendendo, 137.138.
Magnificus facit sumptus circa ea, quæ sunt maxime honorabilia, quorum duo sunt genera, 138.1.d. quibus competit huiusmodi sumptus facere, ibid.1.c.d.139.
Magnificus quomodo conseruat debitam proportionem sumptuum ad ea quibus expendit, 139.1.e.
Magnificus quî differt à banauso & à paruifico, 139.2.b.c.d. cuius quinque sunt proprietates, ibid. d. e.
virtutis medium non attenditur secundum quantitatem rei, sed secundum rationem rectam, 141.2.e.
honor exterius exhibitus non est condignum præmium virtutis, 144.1.b.
Magnificentia quî differt à liberalitate, 67.1.a.

Malitia, malus.

Malitia est voluntaria & in nobis existens, 95. 2. d.
Malus peccat & præcipue circa delectationem duplici communitate, 55. a.b.

Mansuetudo.

Mansuetudo est medietas circa iras, 151. c.153.b. 1.
Mansuetus vnde dictus, 153.1.

Mansuetudini quid conueniat secundum quod ponitur virtus, & secundum proprietatem nominis, 150.d.153.1.c.d.

Mansuetudinis superabundantia iræ magis opponitur, quam defectus, 154.2.a.

Medium.

tres sunt Medietates quæ quantum ad aliquid differunt, & quantum ad aliquid conueniunt, 69.1.c.

Medium secundum rem quid sit, 61. b. & medium, quoad nos ibid. manifestat, id per exempla, ibid. c.d.e.

Medium in virtutibus moralibus semper est eligendum, 210.

Medium in iustitia commutatiua quomodo accipiatur, 179.1.b.c.

Mens.

Mens est principium actus, 214.1.c.d. & quæ, ibid.2.c.

Miles.

Milites quid inducit ad fortiter agendum, 108. 1.c.

Moralis.

materia Moralis non habet perfectam certitudinem, 7.1.c.d.e.

scientia Moralis est de actibus voluntariis, ibid. 2.c.

Iuuenis non est conueniens auditor totius scientiæ moralis, 8.1.a.b.

qui est passionum sectator est inutilis auditor huius scientiæ, ibid.c.2.a.b.

circa Mores tria sunt fugienda nempe malitia, incontinentia, bestialitas, 243.244. & quid sint, ibid.

Moralis est considerare de delectatione & tristitia, 274.275.359.

Moralis est considerare de amicitia, 286. 287.

Mortuus.

Mortuus à viuo in quo differt, 35.1.d.

N.

Nemesis.

NEmesis quid sit, 69.2.e

Notum.

Notiora sunt aliqua dupliciter, 10.2.a.b.

O.

Olympus.

OLympus est mons situs in Macedonia, vnde ludi Olympici dicti, 18.2.c.d.

Operatio.

Operatio duplex est. 3.2.a.b.

Operationum variarum varij sunt fines, ibid. c.d.

vnus habitus Operatiuus sub alio continetur, ibid. d.

Operationes virtutum & vitiorum differunt secundum affirmationem & negationem, 95. 2.e.

secundum Operationum differentiam sequuntur differentiæ habituum, 50.2.a.

quales sint operationes quæ causent virtutem, 52.1.b.c.&c.

Operationis executio ex qua generata est virtus differt post virtutem & ante virtutem, 54.1.a.

Operationum quæ ex timore fiunt tres sunt gradus, 78.1.c.

in quibus Operationibus aliquis meretur laudem vel vituperium, in quibus neutrum, ibid. c.d.

Operationes sunt adeo malæ quædam, vt homo potius debeat mortem sustinere, quam eas operari, ibid.e.2.b.c.

Operationum animæ duplex est genus, 27. 2.d.

Operationi virtutis debetur laus & gratiarum actio, 126.2.c.

virtus est circa difficile, ibid.

Operationes potentiarum apprehensiuarum non dicuntur proprie passiones, 58. 2.a.b.

in diuersis Operationibus & artibus aliud & aliud est bonum intentum, 20.2.d.

bonum intentum in vnaquaque operatione & arte, est id cuius gratia omnia alia fiunt, ibid. & tale bonum dicitur finis, ibid.

benè Operans debito modo, debet operari, in quo tria sunt attendenda, 56.d.e.d.

duo sunt opera quæ dicuntur homini propria, 213. 1.d.e.

Opinio.

nihil fragilius eo, quod in sola Opinione hominum consistit, 40.2.d.

à sua Opinione potest quis remoueri dupliciter, 271.1.a.b.

Opiniones diuersæ de fœlicitate, 28. 1.b. c.

Opinio Aristotelis de ea, 28.2.b.c.

Opinio Eudoxi circa fœlicitatem, 42.2.b.

Opinio Stoicorum & Peripateticorum circa tristitiam quæ in hominem sapientem cadit, 38. 1.c.d.

Opinio de fœlici qui operatur in hac vita, ibid. 2.c.d.

Opinio Platonis circa vnum bonum separatum, 15.1.b.c.&c.

Opinio Pythagoreorum circa vnum primum bonum, 17.1.b.c.

Ordo.

Ordo ad rationem quadrupliciter comparatur, 2.1.b.c.

P.

Passio.

PAssiones dicuntur proprie operationes appetitus sensitiui, 58.2.b.

Passionum quædam sunt respectu boni, quædam respectu mali, 58.2.c.

in Passiones aliqui tendunt dupliciter, 8.1.c.

Passiones important inclinationem quandam, quæ potest repugnare rationi dupliciter, 66. 1.b.c.

Peccare.

Peccare contingit multipliciter, rectè verò agere solùm vno modo, 63.1.2.

Perpetuum.

Perpetuum à non perpetuo in quo differunt, 16. 2.c.

Peruersitas.

Peruersitas in vnaquaque re contingit ex eo quod corrumpitur temperantia debita illius, 243.1.b.

Philosophia.

Philosophia moralis in tres partes diuiditur, 2.2.e.

Philosophiæ moralis proprium est considerare operationes humanas, 2.1.d.e

Politica.

Politica quî differt ab aliis artibus, 398.

Politici boni dignitas, ibid.

Politica non est eadem cum Rhetorica, ibid.1.d.

Sophistarum insufficientia in docendo Politicam, ibid.2.a.

Politica vtitur reliquis practicis disciplinis, 6.1.a.

Politica est principalissima in genere scientiarum actiuarum, ibid.1.a.b.

Politici est considerare aliqualiter ea quæ sunt ad animam, 44.1.a.

Potentia.

Potentiæ irascibilis & concupiscibilis quid sint, 59.1.a.

Potentiæ insunt nobis à natura, 59.2.c.

Præsumptuosus.

Præsumptuosi quæ causa, quis actus & quî differt à pusillanimo & magnanimo, 149.2.a.b.c.d.

Principium.

Principiorum alia est consideratio, & eorum quæ ex principiis, 25.2.e. 26.1.2.

Principium in operatiuis est vltimus finis, 27.1.b.

Prodigus.

Prodigus quis sit, 129.1.e.

Prodigi qualis sit actus ibid. c. d. e. 130. 2. b.

Prodigus quî differt à liberali, ibid. e.131.2.d.

Prodigalitas illiberalitati comparatur, 130.2.c.

Prodigus est melior illiberali, 131.1.e.

Prodigus de facili sanabilis est à suo vitio ex duobus, ibid.

Prodigus aliquid habet illiberalitatis, 131.1.a.b.

Prodigus est pronus ad accipiendum 132.1.b. deficit circa dationes, ibid.2.a.

multi Prodigorum sunt intemperati, 132.2.b.

Tyranni non dicuntur prodigi, 128.c.129.1.e.

Proportionalitas.

omnis proportionalitas consistit in quatuor, 177.1.b.

Proportionalitas est duplex, ibid.

quæ Proportionalitas attenditur in iustitia distributiua. 178.

quænam sit forma proportionalitatis secundum quam debet fieri contrapassum, 184.1.c.d.2.a.b.

qualiter prædicta forma proportionalitatis possit obseruari, 186.

Prudentia.

Prudentia non solum considerat vniuersalia, sed etiam particularia, 224.2.c.d.227.1.e.

Prudentia quî differat à politica, 226.1.c.d.e.

Prudentia non est solum in ratione, sed habet aliquid in appetitu, ibid.2.e.

Prudentia politica est potior œconomica, 227.1.a.

Prudentia quid sit, quodnam eius obiectum, & quî differat ab arte & scientia, 218.219.220. eius subiectum.

Prudentis opus est bene consiliari, 227.1.e. in consiliando autem dupliciter contingit peccare, ibid.

Prudentia comparatur scientiæ & intellectui, 226.a.228.a.b.

circa Prudentiam & alios habitus intellectuales excitantur quædam dubitationes, 235.236.&c.

Prudentia non potest sine morali virtute, 237.238.

Puer.

Puer cur potest fieri mathematicus, non autem metaphysicus, 217.2.b.c.

Pulchritudo.

Pulchritudo quî differt à formositate, 141 2.b.

Pusillanimus.

Pusillanimi quis actus proprius, 149.1.b.

Pusillanimitatis causa quæ, ibid. 1.c. eius effectus, ibid.d.

Pusillanimitas magis opponitur magnanimitati quam præsumptio, ibid.2.c.d.

R.

Rationale.

Rationale duplex est, 14.1.a.b.

Rationale est in cerebro, concupiscibile in corde & nutritiuum in hepate vt posuit Plato, 44.2.b.c.

in processu Rationis duplex ordo, 10.2.a.b.

Res.

Res in mare proiicere potest dupliciter considerari, 77.1.a.

Res quomodo mensurentur, & quomodo mensuratæ commutentur, 187.

Regnum.

Regnum est inter politicas communicationes optima, 311.1.c.d.

Rex quî differt à Tyranno, ibid.d.e.

in Regno quæ corruptio potest accidere, 311.1.c.d.e. in Aristocratia & Democratia, ibid. 2.b.c.d. similitudo & exemplum prædictarum politicarum potest accipi in rebus domesticis, 311.2.d.e.312.

S.

Sapientia.

Sapientia est potissima perfectio rationis, cuius proprium est cognoscere ordinem, 2.1.b.

Sapientia quid sit, 220.e.221.222.

Sapientia est rerum honorabilissimarum ac diuinarum, 231.d.e.

Sapientia est de his, quæ in se, & absolute sunt talia, 223.1.e.

Sapientia est præcipua inter virtutes intellectuales, 224.

Scientia.

Scientia quid sit, 216.1.e.2.c.d.217.1.a.b.&c.

Similis scientia intendit facere ciues bonos & legibus obedientes, 42.2.d.

Scientiæ practicæ quî differant à scientiis speculatiuis circa continentia, 217.1.e.

omnes Scientiæ & artes appetunt quoddam bonum, 19.1.a.

Sensus.
Sensus nullus actus est principium, 213.1.e.
Syllogismus.
Syllogismus demonstratiuus est faciens scire, 217.1.a.
per falsum Syllogismum in syllogisticis aliquando contingit concludi veram conclusionem, 230.d.e.
Synesis.
Synesis quid sit, eius comparatio cum prudentia & scientia, & ab his in quo differat, 231. 232. 233. eius æthymologia 233. 1. d. quî differt à gnome, ibid. e. 2.a.b.c.

T.

Temperantia.

Temperantia quid sit, 218.220.
Temperantia est circa ea quæ sunt tactus pertinentes ad cibos & venerea, 76.2.c.
Temperantia est circa cibos & venerea, estque in appetitu concupiscibili, quæ eius materia, 114.115.116.
Temperantiæ est circa delectationes & quas, non circa animales, 116. 1.a.b.c.d.
Temperantia est circa aliquas delectationes corporales, ibid.2.a.b.
Temperantia non est circa delectationes trium sensuum qui per extraneum medium sentiunt ibid. non est circa delectationes visus, auditus, & olfactus, ibid. 2. a. b. c. &c. sed circa delectationes gustus & tactus, ibid.117.118.
Temperatus, intemperatus & fortis quomodo se habeant circa tristitiam, 119. 120. 121.
Terribile.
Terribile non est idem quoad omnes, 105. 2. e.
Terribile, quod est secundum hominem, quasi non excedens facultatem ad resistendum differt dupliciter, 106.1,a.
Terribilia sunt quæ timemus, 103.1.c.d.
Timidus.
Timidus est desperans, 107.1.b.
Timidus in nullo cum forti videtur conuenire, ibid. 2.a.
Timor non solum est necessarius ad honestatem conseruandam, sed etiam est quoddam honestum, 103.1.e.
Timor quid sit, 103.1.c.d.
Tristitia.
Tristitia est simpliciter malum aliquid & fugiendum, 280.1.d.

V.

Verecundia.

Verecundia quid sit, 163.164.1.c.
Verecundiæ effectus quis, ibid.
Verecundus quî differt à Pallido, ibid.d.
Verecundiæ quodnam sit subiectum conueniens, ibid.e.
Verecundia ætati iuuenili conuenit dupliciter, ibid. e.2.b. non autem senili, ibid.b. c.
Verecundia non proprie conuenit virtuoso, 165. a. b.
Verecundiæ non est virtus, 69.2.d.

A
Verax, veritas.
ad Veracem quid maxime pertineat, 159. 2. à eius opposita vitia, ibid.2.c.
Veritas est præferenda amicis, 14. 1.e.2.a.b.
cognitio Veritatis est proprium opus vtriusque particulæ intellectus scilicet practici & speculatiui, 214.2.e.
Violentum.
Violentum quid sit, 76. 2.c.d.79.2.b.c.
Operationes quæ ex timore fiunt, quando dicuntur mixtæ, 76.2.d.e.
Virtus.
B
Virtus diuiditur secundum differentiam partium animæ, 47.2.a.b.c.
Virtus alia est moralis, alia intellectualis, & per moralem disponimur ad intellectualem cum sit magis nota. 47.48.49.1.c.
Virtus moralis causatur in nobis ex operationibus, & ex consuetudine operum, non autem à natura, 49.1.a.b.c.
Virtus intellectualis secundum plurimum generatur & augetur ex doctrina, ibid.c.
Virtus moralis est in parte appetitiua, & vnde deducitur, ibid.1.d.
Virtus ex operibus diuersimode acceptis fit & corrumpitur 50.1.a.b.c.&c.51.52.
C
Virtus moralis est circa voluptates & tristitias, & qua ratione, 54.1.c.d.&c.
Virtus moralis est circa actus, ibid.2.a b.
Virtutis moralis materia potest esse aliquid dupliciter, 125.2.b.c.
Virtuosus qualiter se habeat circa conuitia iocosa, 162.2.d. qui ei opponuntur, 163.1.2.a.b.
Virtus quæritur propter fœlicitatem, 43.2.e.
Virtus moralis non potest esse sine prudentia, 238.239.240.
Virtuosus singula quæ pertinent ad operationes humanas recte diiudicat, 94.2.a.b.
Virtus est in nostra potestate, 95.
Virtus determinatur secundum vltimum in potentia, 103.2.c.d.
D
Virtutes intellectuales sunt quinque numero, 215.216.1.c.d.
Virtus animi quî differt à virtute corporis, 42. 1.b.
Virtutes sunt principia actionum quæ non transeunt in exteriorem materiam, sed manent in ipsis agentibus, 56.2.c.
perfectio Virtutis moralis consistit in hoc, quod appetitus reguletur secundum rationem, 57. 1. a.
Virtus quid sit, 61.1.b.63.2.d.e.
Virtus alicuius rei attenditur secundum vltimum quod potest, ibid.b.
Virtus hominis est habitus ex quo homo fit formaliter loquendo bonus, 61.1.c.d.
E
Virtus est certior omni arte & etiam melior sicut & natura, 62.1.a.b.
Virtus moralis est circa passiones & operationes, ibid.2.a.b.
Virtus in medietate consistit, 64 1.b.c.
tota bonitas Virtutis moralis dependet ex rectitudine rationis, ibid. d. e.
Virtutes dupliciter secundum quosdam distinguuntur, 66. 1.a.

Virtutes principales sunt quatuor, 66.1.c.d. A
Virtutis ad vnum extremorum est aliqua similitudo, 71.2.d.
Virtuti vnum extremorum magis contrariatur quam aliud. ibid.
ad Virtutem pertinet vitia repellere, 72. 2.a.b.

Vita.

Vita eorum, qui operantur secundum virtutem est per se delectabilis, 30.1.a. & per se pulchra & bona, ibid.2.b.c.

Vitium.

Vitia contrariantur dupliciter, 71.1.b.
Vnum vitiorum magis opponitur virtuti quam aliud, ibid. B
Vitiorum maior est oppositio adinuicem quam ad virtutem, 71.2.c.

Voluntarium.

Voluntarium quid sit, 76.1.a.83.
Voluntarium & inuoluntarium quî differunt, ibid. 1.d.e. 2.a.b.
Inuoluntarium aliquid est dupliciter, ibid. 2.a.b.
Inuoluntarium per ignorantiam quid sit, 80. 1.d.e.
Voluntas non fertur in incognitum, 80. 2.d.e.
Inuoluntarium requirit vt operatio sit cum tristitia & pœnitudine, 81.82.
quæ propter iram vel concupiscentiam fiunt sunt Voluntaria, 83.1.d.2.a.b.c.
Voluntas potest esse circa ea quæ non fiunt per ipsum, 85.2.c.
Voluntas est ipsius finis, 93.
Voluntabile simpliciter & secundum veritatem est per se bonum, secundum quid vero hoc est ad hunc aut ad illum, id est voluntabile quod ei videtur bonum, 94.1.b.c.
Voluntarium & inuoluntarium diuersificat speciem iustitiæ in commutationibus, 175. quid sit, 197.
grauius punitur quis si voluntarius peccauerit, quam si inuoluntarius & quidem dupliciter 183.2.b,
vide inuoluntarium.

Voluptas.

contra Voluptatem difficilius est pugnare, quam contra iram, 51. 2.b.

Vniuersale

Vniuersale potest accipi dupliciter, 251. 2.c.d.

FINIS.

PRIVILEGE DV ROY.

LOVIS PAR LA GRACE DE DIEV ROY DE FRANCE ET DE NAVARRE: A nos amez & feaux Conseillers les Gens tenans nos Cours de Parlement : Maistres des Requestes ordinaires de nostre Hostel, Baillifs, Seneschaux, Preuosts, leurs Lieutenans, & à tous nos autres Iusticiers & Officiers qu'il appartiendra, SALVT. Nostre bien amé DENIS MOREAV Marchand Libraire de nostre bonne ville de Paris, Nous a fait remonstrer que desirant continuer ses seruices au public, Il auroit depuis trois ans fait de grands frais en l'impression de toutes les œuures de Sainct Thomas d'Aquin, contenant dix-sept Volumes : le premier *In Genesim*, & les autres *In Iob*, *in Psalmos*, *in Cantica*, *in Hieremiam*, *in Isaiam*, *in Threnos*, *in Epistolas Pauli*, *& Sermones in Matthæum & Ioannem*, *Catena Aurea*, *in Epistolas Canonicas*, *in Danielem Machabæos*, *in Apocalypsim*, *Summa Theologiæ*, *Summa contra Gentes*, *Opuscula*, *Philosophia*, *in Sententias*, *Quæstiones Disputatæ*, *Quæstiones Quodlibeticæ*, *de Consolatione Philosophiæ Moralia & Politica in Aristotelem*, Commentez par S. Thomas, & tout ce qui se trouuera desdites œuures: Desquels Volumes il en auroit desia acheué d'imprimer plus de la moitié, auec des despences extraordinaires tant pour l'impression, que pour la recherche des bonnes coppies & corrections sur ledit autheur. Et d'autant qu'en ladite impression il a mis & met encores tout son bien & celuy de sa famille, & que si d'autres Libraires ou Imprimeurs en luy faisant concurrence du tout ou partie desdits Tomes, alloient faire à present lesdites œuures, il seroit entierement ruiné. A CES CAVSES, desirans fauorablement traitter ledit exposant, & qu'il ne soit frustré des fruicts de son labeur, Luy auons permis & octroyé, permettons & octroyons par ces presentes, d'imprimer ou faire imprimer *Opera omnia Sancti Thomæ Aquinatis Doctoris Angelici, ordinis Prædicatorum*, tant desia des œuures cy deuant imprimées, que tout ce qui se pourra trouuer de nouueau dudit Autheur, & ce en tels Volumes & Characteres qu'il trouuera bon estre, Iceux exposer en vente & distribuer durant le temps & espace de vingt ans entiers, à commencer du iour que chacun Volume sera acheué d'imprimer, à la charge que ledit Moreau les imprimera correctement & sur bon papier. Deffendons à tous Libraires, Imprimeurs & autres personnes de quelque qualité & condition qu'ils soient, d'imprimer, vendre & distribuer d'autres impressions que celles dudit MOREAV, ou ayans droict de luy, par toutes les terres & seigneuries de nostre obeyssance, toutes lesdites œuures, durant ledit temps, sans le consentement, & permission dudit Exposant, ou de ceux ayans charge de luy, sur peine de confiscation des Exemplaires, & de dix mil liures d'amende payable sans desport, le tiers à Nous, vn tiers aux pauures Enfermez, & l'autre tiers audit Exposant, & de tous despens, dommages & interests enuers luy, à la charge aussi d'en mettre trois Exemplaires, sçauoir deux en nostre Bibliotheque à present gardée au Conuent des Cordeliers de nostredite Ville de Paris, & le troisiesme en celle de nostre tres-cher & feal, le Sieur Seguier Chancellier de France, auant que de les exposer en vente, à peine de nullité des presentes, SI VOVS MANDONS que de tout le contenu en ces presentes vous faciez souffrir, vser & iouyr, plainement & paisiblement ledit MOREAV & ceux qui auront pouuoir de luy, sans souffrir qu'il leur soit fait ou donné aucun trouble ou empeschement. Mandons au premier nostre Huissier ou Sergent sur ce requis, de faire pour l'execution desdites presentes, tous Actes, Saisies & Exploits necessaires, sans demander autre permission : Nonobstant opppositions ou appellations quelconques, Clameur de Haro, Chartres Normandes ou autres Lettres à ce contraires. Voulons qu'en mettant au commencement ou à la fin coppie des presentes ou extraict d'icelles, elles soient tenuës pour deuëment signifiées : Car tel est nostre plaisir. Donné à Paris le vingt-septiesme iour de Mars l'an de grace mil six cens quarante deux, Et de nostre regne le trente-deuxiesme. Par le Roy en son Conseil.

Signé, GVILLEBERT, Et scellé.

KÖNIGL. KREISBIBLIOTHEK IN AUGSBURG

BSB Bayerische StaatsBibliothek

MDZ Münchener DigitalisierungsZentrum Digitale Bibliothek

Thomas, von Aquin, Heiliger, 1225-1274

Opera omnia ad fidem vetustissimorum codicum M. SS. et editorum emendata, aucta, & cum exemplaribus Romano, Veneto, & Antverpiensi accurate collata

Bd.: 5.

Paris (1660)

Augsburg, Staats- und Stadtbibliothek -- 2 Th Sch 23 -4/5
urn:nbn:de:bvb:12-bsb11205455-2